

تہ فیسیری قورئانی بہ رزو بہ پیز

بہ رگی حہ قدہ یہ م

سوورہ تہ کانئ

(الحج) و (المؤمنون)

عہ لی باپیر

ته فسیری سووړه ته کانی

الحج و المؤمنون

ته فیسیری سووره ته کانی

الحج و المؤمنون

نووسینی: عهلی باپیر

دیزاینی ناوه وه : زهرده شت کاوانی

چاپی یه کهم ۱۴۴۲ ک - ۲۰۲۱ ز

۶۹۶ لاپه ره

۲۴۰۱۷ سم

بابه ت : ئایینی

له به ریوه به رایه تی گشتی کتبخانه گشتیه کان - هه ریمی کوردستان
ژماره سپاردنی (۷) ی سالی ۲۰۱۲ پتدراوه

ته فیسیری سوورہ ته کانئ

الحج و المؤمنون

نووسینی: عه لی بابیر

پیشہ کی ہم تفسیرہ به گشتی

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ. وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ (آل عمران).

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً. وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ، وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ (النساء).

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ (٧) ﴿يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ. وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ (٨) ﴿الاحزاب﴾.

أما بعد: فلإن أصدق الحديث كلام الله، وخير الهدي هدي محمد ﷺ وشر الأمور محدثاتها، وكل محدثة بدعة، وكل بدعة ضلالة، وكل ضلالة في النار^(١).

خونہرہ به پیزو خوشه ویسته کان!

هیچ گومانی تیدانیہ - بو مروقی برودار - کہ نهو تهمنه‌ی له خزمته دوايين کتیی خوا (قوربان) دا به سه رده بری، جا به هر شیوه به که له شیوه کانی له خزمه تدابووندا بی؛ خوتندنه‌وه، تیفکرین و پامان، فیرکردن، کاریکردن ... هتد، به باشتیرین جیگه ده‌گری و، خاوه نه‌که‌ی له دنیاو دواوژدا لیتی به هره‌منه‌ده.

(١) نه‌وه پئی ده‌گوتری: (خطبة الحاجة) که پیغمبر ﷺ هاوولانی به پیزی فیرده‌کرد، پیش هر قسه به کی گرنک، بیلین، وهک وقاری جومعه و داخواییکردن (خطبة) و... هتدو، نه‌م وبارده، هر کام له: الترمذی: (١١٠٥)، النسائی: (١١٠٤)، ابن ماجه: (١٨٩٢) أحمد: (٣٧٢٠)، الطبرانی: (٢٤١٤) هیناویانیو (مسلم) پیش روشتو: هتدو.

منیش که - وهک باسکردنی چاکه‌ی خوا (التحدّث بنعمة الله) ده‌یخه‌مه‌پروو - له‌وه‌ی فامم کردۆتوه، خوای به‌به‌زه‌یی و به‌خشر چاکه‌ی له‌گه‌ڵ کردووم و، به‌فه‌رمایشتی به‌رزو بێ وێنه‌ی خۆیه‌وه‌ سه‌رگه‌رمی کردوومو، به‌ر له‌ ته‌مه‌نی بیست سالی یه‌وه‌ هیدایه‌تی داوم، که‌ قورئانی به‌پێزو پێز له‌به‌ر بکه‌م و، سه‌رقالی خۆتنده‌وه‌ی ته‌فسیره‌کانی قورئان و تێوه‌پامانی نایه‌ته‌ پر به‌ره‌که‌ته‌کانی و، لێوردبوونه‌وه‌یان بـم.

هه‌ر بۆیه‌ش تیکرای کتیب و نامیلکه‌و وتارو ده‌رسه‌کانم، که‌م و زۆر له‌به‌ر پۆشنایی قورئان دابوون، که‌ دیاره‌ هه‌ر ئه‌مه‌ش شتیکی سروشتیه‌؛ ئاخ‌ر ئایا ئیسلام بێجگه‌ له‌ قورئان پاشان سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ر ﷺ که‌ ئه‌ویش هه‌ر روونکردنه‌وه‌ی قورئان و چۆنیه‌تی جێبه‌جێکردن و کارپێکردنیه‌تی، شتیکی دیکه‌یه‌؟! بێگومان نه‌خێر.

ئنجای له‌مێژ سالی‌ش بوو، که‌ براو خوشکانێکی دڵسۆزی نزیک و ناشنام، داوایان لێده‌کردم که‌ ده‌ست بکه‌م به‌ دانانی ته‌فسیرو لێکدانه‌وه‌یه‌کی قورئان، هه‌تا له‌ په‌مه‌زانی سالی (١٤٢٨)دا هاته‌ دڵمه‌وه‌، که‌ ناوی خوای لێبه‌ینم و ده‌ست به‌و کاره‌ گه‌وره‌و گرنگه‌ بکه‌م، به‌لکو ورده‌ ورده‌ به‌پێی بوارو ده‌رفه‌ت، هه‌رساله‌ هه‌ندێکی لێ ئه‌نجام بده‌م، له‌گه‌ڵ سه‌رقالی زۆرو جو‌راو جو‌ریشدا، هه‌تا ده‌رفه‌تیکی وام بۆ ده‌ره‌خسێ که‌ بتوانم خیرایی تێدا بکه‌م و خۆمی بۆ یه‌کلایی (مفتخر) بکه‌مه‌وه‌و، خوا پشتیوان بێ ته‌واوی بکه‌م، ته‌گه‌ر ته‌مه‌ن به‌به‌ریه‌وه‌ ما‌بـ.

سه‌رچاوه‌ی دانانی ئه‌م ته‌فسیرو لێکدانه‌وه‌یه‌شم، وێرای سه‌رنجدانی زۆربه‌ی ئه‌و ته‌فسیره‌یه‌ی که‌ باون و، ده‌ستم پێیان گه‌یشتوه‌، بریتیه‌ له‌ وردبوونه‌وه‌و تێوه‌پامانی خۆم له‌ خودی قورئان، چونکه‌ بێگومان قورئان: هه‌ندێکی هه‌ندێکی روون ده‌کاته‌وه‌: (القرآن یفسر بعضه‌ بعضاً)، پاشان سوننه‌تی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، چونکه‌ پیغه‌مبه‌ری خواش روونکه‌ره‌وه‌ (مبین)ی قورئانه‌، وه‌ک خوا ﷻ فه‌رموو‌یه‌تی:

﴿...وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ﴾ ﴿١١﴾ النحل.

واتە: ۋە زىكرمان بۆ لای تو ناردۆتە خوار، تاكو ئەودى بۆ خەلكى نىراوەتە خوار، بۆيان پوون بكەيەو، ۋە بەلكو خوڭيان بىركەنەو.

نومىدىشم وايە - بە يارمەتى خواى بەخشەر ﷻ - شاىستەي ئەوهم هەبى تەفسىرو لىكدانەو، بەكى وا بۆ قورئان پىشكەش بە مسولمانانى كوردستان بكەم، كە لە قورئان بوەشتەو، ماىەي بەهرەو سوودى خوڭنەران بى، بەتايبەتەش كە زياتر لە سى (۳۰) سآلە لەگەل قورئانى بەرزو مەزن و تەفسىرەكانى و كىتەبەكانى سونەتدا خەرىكم و، دەيان كىتب و بەرهەمى جوړاوجوړم لە زۆربەي بوارەكانى زانستەكانى شەرىعەتدا پىشكەش كړوون.

شاىيان باسىشه كە ئەو بىست و دوو مانگ زىندانىي كرانەم لەلايەن ئەمريكاهو - لە (۲۰۰۳/۷/۱۰ تاكو: ۲۰۰۵/۴/۲۸) - دەرڤەتەيكى گەورەو گرنگ بوو، بۆ زياتر پىدا قوولبوونەو، كىتیبى خوا (تبارك و تعالى)، ۋە بۆ پەيداوونى تىگەبىشتنى تايبەت لەبارەي زۆرىك لە ئايەتەكانى يەو، ئەم راستىيەش لە مەوسووعەي: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تعالى) دا زۆر چاك درەوشاوەتەو^{۱۱}. بەلام هەلبەتە نالەيم و هېچكەش بۆي نەبلى: كە ئەم تەفسىردى من تىروتهواو، چونكە وىپراي سنوورداربوونى تواناو پرستم، لە بەرانبەر كىتیبى لە هەموو پوونكەو پەها (مطلق) و بىسنوور (لا محدود)ى خوادا، نەشموستو، كە زۆر بەملاولادا بچم و بچمە نىو هەندىك وردەكارىيەو، كە يان من تىيدا پسپوړو

(۱) ئەو مەوسووعەيە كە تىستا چاپ كړاوه، كەوتۆتە بەردەستى خوڭنەران و، سەرجهم هەشت بەرگ و دەورى سى هەزارو پىنج سەد (۳۵۰۰) لاپەرەيو، هەولمداوه بەگشتى تىيدا باسى سەرجهم لايەنەكانى ئىسلام بكەم و، تاكە سەرچاوەشم قورئان بوو، وىپراي دەقهكانى سونەت، كە لە هۆش (ذاكرة)دا بووون.

شاىيان باسە ئەو مەوسووعەيە لە چاپى دووهمى دا، كړاوه بە دوازدە (۱۲) كىتیبى سەرەخو، بە مەبەستى ئاسانتەر سوخرايىنرلىك.

شاره زانيم، يان خوڼنه ر پټويستی پټی نيه، له کاتيکدا ده يهووی له قورټان
تبيکات و، بزانی خوا (تبارک و تعالی) راسته وخو چی پټی فه رمووه؟!

نجا هر ليره شه وه به پټويستی ده زانم پر به دل سوپاسی نه و برا گه نجه رووچ
سووک و گورچ و گوئل و دلسوزه بکهم (حه زی نه کرد ناوی بهیتم)، که هه لسا
به نووسينه وه و هینانه هر کاغه زو، پاشان تاپيکردن و دواپی پيداچوونه وه و
هه له گيري، هرجه م هم زنجيره دهرسه، که له ته سلدا له شيودي و تار
(محاضرة) دا پيشکesh کراون، ههروه ها هه لسا به (تخريج) ی هرجه م دهقه کانی
سوننه ت، له هرچاوه متمانه پيکراوه کانه وه و، زدهمت و ماندوووونيکی زوری
به هرجه م بهرگه کانی هم ته فسيهر کيشاوه، خوا به باشتري شيوه
پاداشتی بدانه وه و، هر صالح و ساغ و هلامه ت و هر بهرزي^(۱)، له خوا ی
به رزو به هاوتاش داواکارم نه و جوړه گنج و لوانه له کوران و کچان، له نيو
گه له که ماندا، زور بکات .

شايان باسيشه که تيمه له م ته فسيهرماندا باسی به ش (جزء) کانی قورټان و
دابه شکرده کانی ديکه ی وه: - (حزب) - ناکه ين، چونکه هر سووره تيک
بوخوی شتيکی هر به خو به و، هرجه م نايه ته کانی وه ک نالقه کانی زنجيريک
پيکه وه په يوه ست و، ناشکراشه که دابه شکرانی هرجه م قورټان بو سی (۳۰) به ش
(جزء) و شه ست (۶۰) (حزب)، شتيکه له لايه ن زانايانه وه کراوه، بو ناسانکاري
خويندنی قورټان، دياره تيمه له دابه شکردي بهرگه کانی هم ته فسيهر شدا،
ديسان حيساب بو به شه کان (اجزاء) ی ناکه ين و، به گوته دی سووره ته کان،
بهرگه کانی ديارپی ده که ين.

(۱) نه و برا دلسوزه تيستاش پاش ته واورکردنی نيوهی زياتری قورټان، ليبر اوانه
به رده واه و عه زميشی جه زم کرده، که نه گهر ته مه غمان به رده واه بن، هه تا کو تايی
نه م ته فسيهر هرگه ر کله که ی به ش

دوا قسه شم نه وه یه كه:

نهم ته فسیره - وهك پتشتەر گوتمان - له نه سلدا به شیوهی دهرس و وتار
پتشكهش كراوه، به لام دواتر خوّم دووجار به وردیی پتیدا چوومه وهو، به پیتی
پتویست دهستكاریم كردوه، دیاره هه موو دهرستكیش به ناوی خواو ستایشی
خوا يَا حَيُّ يَا قَيُّوْمُ دهستی پتكردوه، به لام ئیمه له سه ره تاي دهرسه كانه وه، نه وانه مان
لابردوه، بۆ زۆر دووباره نه بوونه وهو، نهو (خطبة الحاجة) یه ی له سه ره تاي نه
پتسه كه یه وه هاتوه، له جیاتی سه ره تاي سه رجه م دهرسه كانه.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ،

وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشه مه ٢٥ رجب ١٤٢٢

٢٠١١/٦/٢٧

هه ولیر

بەرچاۋ روونیەکی گرنگ لەبارەى ئەم تەفسیرەو

خۆنەرى بەرێز !

هەرچەندە لە (پێشەکی گشتی) ئەم تەفسیرەدا باسمان کردووە کە بۆ نووسینی ئەم تەفسیرە، لە هەموو ئەو تەفسیرە باوانەى دەستم پێیان گەشتووە، بەهەرمەندبووم، هەروەها لە کۆتایی هەر بەرگێکی ئەم تەفسیرەدا، سەرچەم ئەو تەفسیرانەى کەم و زۆر لێیان سوودمەند بووم، ناوەکانیانمان بە ریز نووسیون، بەلام لێرەش وەك جەختکردنەوێ زیاتر بەرچاۋروونی باشتەر بۆ تێوێ بەرێز دەلێم :

مادام ناوی تەفسیرەکاغان نووسیوە، نە پێویست دەکات و نە دەشگونجێ، بۆ هەر تێگەشتن و بیرۆکەیهك، کە زۆربەى تەفسیرەکان لەبارەى ئایەتیکەو، یان رستەو برگەیهکی ئایەتیکەو، دەپێنین، تێمە هەموو جارێ ناوی ئەو تەفسیرانە پێنین، بەلام بێگومان هەر کات بیرۆکەو تێگەشتنێکی تایبەتی یەكێک لە تەفسیرەکان هەبێ و بکەوێتە بەرچاۋ، ئنجا چ بەسندی بکەم، چ رەفزی بکەم، هەر کات بە پێویستی بزانم، بە تایبەت ئاماژەى پێدەکەم، ئەگەرنا بە ئاماژەى گشتی و بە نووسینی ناوی تەفسیرەکان لە کۆتایی هەر بەرگێکدا، نیکیتفا دەکەم و، زۆریش لە ئەمانەتی زانستی (الأمانة العلمية) دەخەفێتم و مەبەستمە رەچاۋی بکەم، چونکە ئەمینی و ئەمانەت پارێزی، رەوشتێکی گەورەو بەرزى مسوڵمانەتییە .

شایانی باسیشە جارى وا هەبە بیرۆکەو تێگەشتنێکی تایبەتیی خۆم، دەربارەى کۆمەلە ئایەتیک یان ئایەتیک یان رستەو برگەیهکی ئایەتیک، بۆ دروست دەبێ،

وہك تىگە يىشتن و بۆچوونى خۆم دەينووسم، كەچى رەنگە لە تەفسىرەكانى
 دىكەش - يەككىيان يان زياتر - دا ھەبى، ئەوېش بەھۇى ئەوہوہىە كە من
 ئەو تەفسىرەم نەكەوتۆتە بەر دىدە، يان دىتوومەو لەيادم نەماوہ.

پێشهکی ئەم بەرگە

الحمد لله حق بعمده، والصلاة والسلام والبركات على عبده محمد، وآله السالرين على دربه .

ستايشی شايسته بۆ خوای به خشەری ميهره بان، پشتگيرو هاوکارو کارناسانکارمان بوو که ئەم بەرگی هەڤدەيه مه چاپ بکهين، که بهش (جزء)ی هەڤدەيه می پێکهاتوو که له هەردوو سوورەتی (الحج والمؤمنون) ده گرتیه خۆی.

شایانی باسه ئەم بەرگەش به پێی نه خشه و بهرنامه مان له کۆی ئەم تەفسیره دا تاماده کراوه، وێرای ڕوونکردنه وهی چه مکه و واتای نایه ته کانی هەردوو سوورەته که به جهوت قۆناغ، ئەم بەرگە ژماره یه که کورته باس و بابەتی دیکه شی گرتوونه خۆی ، که ئەمانه گرنگترینیان:

یه کهم : له سوورەتی (الحج) دا:

۱- کورته باسێک: دوو هه لۆهسته له بهرانبهر لهرزینه وهی زهوی و مانا کانی (ساعة) دا.

۲- چوار کورته سه رنج.

۳- سێ هه لۆهسته له بهرانبهر نایه تی ژماره (۱۷) دا.

۴- پێنج هه لۆهسته ی کورت.

۵- کورته باسێک: جهوت هه لۆهسته.

۶- کورته باسێک : له باره ی حج و عومره.

۷- کورته باسێک: تێفێدانی شه بیتان بۆ ئێو مۆزگه ی پێغه مبه ران.

۸- دوا زده کرده وه و، شازده سیفه تی به رزو بپێ وێنه ی خوا.

- ۹- كورته باسېك له باره ي بته پته تي ژيانه وه.
 ۱۰- كورته باسېك: له ئيسلام دا سه غله تكر دن نيه.
 ۱۱- واتاي باباييه تي ئيپراھيم .
 ۱۲- كورته باسېك: ناوي جگه له (مسولمانان) له تيمه نه نراوه.

دووه م: له سۈرەتىي (المؤمنون) دا :

- ۱- كورته باسېك: له باره ي چۆنيه تي دروست بووني مروفه وه.
 ۲- سهرنجېك له گهر دوون و مشوور خواردني به رده وامي خوا بو ي.
 ۳- كورته باسېك له باره ي به رزه خه وه.

پتويسته نه وه ش بلېم كه سوپاس و ستايش بو خوا، ئيستا ده سته گه رمانه
 خه ريكي چاپكر دني كو ي به رگه كانى نه م ته فسيره ين، كه به مه زه ننه ده گه نه
 ده وري سى (۳۰) به رگ و، ههر به رگه به ش (جزء) يكي قورئاني له (۲۰) به شه كه ي
 به رده كه وي.

سبحانك اللهم وبحمدك، أشهد أن لا إله إلا أنت أستغفرك وأتوب إليك

۱۴۴۲/۴/۱۲ ك

۲۰۲۰/۱۱/۲۷ ز

ههولير

تہ فیسیری سوورہ تی

الحج

دەستپێک

بە پێزان!

ئەمڕۆ کە ۱۵/ی مانگی ڕەمەزانی سالی (۱۴۳۹)ی کۆچی، بە رانبەر ۲۰/۱۸/۵/۳۱ زایینی، خوا پشتیوان بێ دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (الحج).

پێناسەی سوورەتی (الحج) و بابەتەکانی

پێناسەی سوورەتی (الحج) دەکەین، لە ھەوت ڕێگەدا:

یەکەم: ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە تەنھا یەک ناوی بۆ بەکارھێنراوە، ئەویش بریتییە لە (الحج)، کە لە سەر دەمی پێغەمبەریشدا ﷺ ھەر وشەی (الحج) بۆ ئەم سوورەتە بەکارھێنراوە، ناویکی دیکەی بۆ بەکارنەھێنراوە بە پیتی زانیاری من، لەو بارەو ئەم فەرموودەیە ھەیە: (عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يَقُولُ: قُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ! أَفْضَلْتُ سُورَةَ الْحَجِّ عَلَى سَائِرِ الْقُرْآنِ بِسَجْدَتَيْنِ؟ قَالَ: نَعَمْ، فَمَنْ لَمْ يَسْجُدْهُمَا، فَلَا يَقْرَأَهُمَا) (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۱۷۴۰۲، وغیره، تعلیق شعیب الأرناؤوط: حسن بطرقه، وشواهد، دون قوله: فَمَنْ لَمْ يَسْجُدْهُمَا، فَلَا يَقْرَأَهُمَا، وقال أحمد شاكر: إسناده صحيح).

واتە: عوqbە ی کور ی عامیر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دەئێ: گوتم: ئە ی پێغەمبەری خوا! ﷺ ئایا سوورەتی ھەج بەسەر سوورەتەکانی دیکە ی قورئاندا بەو ھەرزکراوەتەو (پلە ی

پندراوه) لهو پرووهوه که دوو سهجدهی تیدان؟! پیغهمبه ر ﷺ فهرمووی: به لَن، ههر که سیک دوو سهجدهکان نه بات، (واته: سهجدهی قورپان خوئندن) با نه بانخوئنی.

هوؤی ناوئرانئ ئهم سووپرته به سووپرتهی (الحج)، ئهوهیه که خوا ﷺ لهم سووپرتهدا باسی هه ج دهکات، که فهرمانئ به ئیبراهیم کردوه چار بدات به ئیو مرقابه تیداو، خه لک بانگ بکات بو زیارهت و سهردانی مائی خوا، که پئی دهگوترئ: هه ج.

دووهم: جوری ئهم سووپرتهو، شوئینی دابه زینی:

لهو بارهوه سئ را ههن:

(أ) - رای یه کهم: ئهم سووپرته سووپرتهیکی مه کهکه ییه.

(ب) - رای دووهم: ئهم سووپرته سووپرتهیکی مه دینه ییه، واته: له مه دینه دابه زیوه، یان له قوناغی مه دینه دا دابه زیوه، با له دهره دی مه دینه ش دابه زیی.

(ج) - رای سێهه: ئهم سووپرته، ههم سووپرتهیکی مه کهکه ییه، ههم مه دینه ییشه، واته: سووپرتهیکی تیکه له.

منیش زور لیم کۆلیهوهو سهیری تهفسیره کانم کردو، به پای بهنده ئهم سووپرته مه کهکه یی بوونی به هیزتره، چونکه خوا ﷺ له ئایه تی (۳۹) ی ئهم سووپرتهدا ده فهرموئ: ﴿أُذِّنَ لِلَّذِينَ يُقْتُلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾، واته: مؤلته درا بهوانه ی که شه پران له دژ ده کرئ و، سته میان لئ ده کرئ، بیگومان خوا ﷺ له سه ر یارمه تیدان و پشتگیریکردنیان به توانابه، ننجا له مه دینه خوا ﷺ نه یفه رمووه: مؤلته جهنگ بکه ن، به لکو ئهوه پئش کۆچکردنی پیغهمبه ری خوا ﷺ بووه بو مه دینه، که مؤلته دراو، مسوولمانان

بەرگری له خۆیان بکه‌ن و، جەنگ له دژی ئەوانە بکه‌ن که شەریان پێ دەفرۆشن و، مۆلک و مالیان لێ زەوت کردوون و، له زیندو نیشتمانی خۆیان دەریانکردوون، واتە: له مەدینه جەنگ پتویست کراوه، ئنجا لێره‌دا دەفرموی: مۆلەت درا بەوانە‌ی جەنگیان له دژ دەکرێ، که بەرگری له خۆیان بکه‌ن، وه‌ک دوا‌ییش له تاییه‌مه‌ندیه‌کانی ئەم سوورەته‌دا باسی ده‌که‌ین، که وا پێده‌چێ ئەم سوورەته له کۆتایی قۆناغی مه‌ککه‌و، پێش ده‌ستکردن به قۆناغی مه‌دینه دابه‌زیی، هەر بۆه‌ش توێژه‌ره‌وانی قورئان مشت و مپی زۆریان له‌سەر ئەوه بووه، که ئایا مه‌ککه‌یه یان مه‌دینه‌یه؟! له پاستیدا ده‌کوێته سەر سنوورو تخووبی هەردوو قۆناغی مه‌ککه‌و مه‌دینه.

سییه‌م: ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی ئەم سوورەته:

زانایان که پاجاییان هه‌یه، له باره‌ی ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی هه‌ندیک له سوورەته‌کانه‌وه، ئەوه نیه که یه‌کیکیان بڵێ: فلان سوورەت ته‌وه‌نده ئایه‌ته‌یه، نه‌وی دیکه بڵێ: نه‌خێر که‌مه‌ره، واتە: پسته‌به‌ک یان پرگه‌یه‌ک له قورئان دا له‌سه‌ری ناکۆک بووبن! نه‌خێر، به‌لکو له کورتیی و درێژی ئایه‌ته‌کان، له کوێ ده‌وستی و له کوێ ده‌ست پێ ده‌که‌یه‌وه؟، له‌وه‌دا زانایان پاجیا بوون، نموونه‌یه‌کی ساده‌ بێتمه‌وه: سوورەتی (الفاتحه) که خوا ده‌فرموی: ﴿مِرَطِّ الْاٰیْنَ اَمَّتْ عَلَيْهِمْ﴾، هه‌ندیکیان له‌وی وه‌ستان، ئەوه‌یان کردوه به ئایه‌تیکی دیکه: ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوْبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الْكَاٰلِیْنَ﴾ (الفاتحه)، به‌لام هه‌ندیکیان هه‌موویان کردوه به یه‌ک ئایه‌ت، ئا لێره‌داو له‌و حاڵه‌تانه‌دا ژماره‌ی ئایه‌ته‌کان جیاواز بووه.

ئنجا خه‌لکی مه‌ککه‌و مه‌دینه ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی ئەم سوورەته‌یان به (٧٧) داناهه.

خەلکی شام (یانی: زانایانی شام) بە (٧٤) یان داناو.ه.

خەلکی بەسرا بە (٧٥) یان داناو.ه.

خەلکی کووفە بە (٧٨) یان داناو.ه.

(فخر الدین الرازی) ییش بۆ خۆی بە تەنیا لە تەفسیردەکە ی خۆیدا بە (٧٦) ی داناو.ه، بە لām ئەو موصحفە فانه ی لە لای تیمه ومانانن و لە پۆژەه لاتی نیوهر استدا، زیاتر باون، بە پیتی خوێندنهوه ی (حفص عن عاصم)، ئەو راپه یان تەبەننیی کردوه که ژماره ی نایه تەکانی ئەم سوورەته (٧٨) ه.

چوارهم: ریزبەندیی دابه زینی و ریزبەندیی له (مصحف) دا:

ریزبەندیی له موصحفه فدا (٢٢) یه، واته: سوورەتی (الحج) که له سوورەتی (الفاتحه) دوه له لای راسته وه پێدا دتی، بیست و دوو (٢٢) هه مین سوورەته، به لām له ریزبەندیی دابه زینیدا، زانایان راجاییان هه یه، بۆ وێنه: لێره دا ئەم دهقه هه یه: (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: نَزَلَتْ (سورة الحج) بَعْدَ سُورَةِ التَّوْبَةِ وَقَبْلَ سُورَةِ الْمُتَفِقِينَ) وعن ابن الزبير مثله.^(١)

واته: عه بدو لآی کوپی عه بباس (خوا لێیان رازیی) پای وابوو که سوورەتی (الحج) له دوا ی سوورەتی (النور) و، پێش سوورەتی (المُتَفِقِينَ) دابه زیوه.

دیاره عه بدو لآی کوپی عه بباس پیتی وایه ئەم سوورەتی (الحج) ه مه دینه یه، چونکه ههر کام له سوورەتی (التَّوْبَةِ) و (المُتَفِقِينَ) له قوناغی مه دینه دا دابه زیوون.

ئنجا به پیتی ئەم راپه ئەم سوورەته به سوورەتی سه دو پێنجه مین (١٠٥) له ریزبەندیی دابه زینیدا نه ژمارکراوه، که هه موو قورئان (١١٤) سوورەته، ئەم سوورەته یان به (١٠٥) هه مین داناو.ه.

(١) ذكره السيوطي في (الدر المنثور) (٢/٦٠). ونسبها لابن مردويه، الإستيعاب في بيان

بەلām ژمارەیهکی دیکە لە زانیان کە پێیان وایە ئەم سوورەتە سوورەتێکی مەککەییە، ژمارە (۹۰)یان بۆ داناووە، گوتووایانە: لە دواى سوورەتی (المطففين) دابەزیو، ئنجا ئەگەر (۹۰) بێ، کەمتر بێ، یان شتێک زیاتر بێ، گرنگ ئەوێە ئەم سوورەتە وەک تێمە ئەو پابەمان هەڵبژارد، زیاتر بە سوورەتە مەککەییەکان دەچێ، نەک بە سوورەتە مەدینەییەکان.

پینجەم: نێوەرۆکی ئەم سوورەتە:

سوورەتی هەجیش هەمان نێوەرۆکی سوورەتە مەککەییەکانی دیکەى هەیه، کە تێمە لە تەفسیری سوورەتی (الأنعام)دا، بە درێژیی باسی سروشتی سوورەتە مەککەییەکانمان کرد، لەبەر ئەوەی لە ریزبەندیی موصحفەدا بەکەمین سوورەت کە پێکەشتین سوورەتی (الأنعام) بوو، لە سوورەتە مەککەییەکان، هەرچەندە لە بارەى سوورەتی (الفاتحة)دەشەوشت و مێ هەیه، کە نایا سوورەتێکی مەککەییە، یاخود مەدینەییە؟ بەلām بە هەرحال لە سوورەتە گەورەکان و سوورەتە باوەکان کە سوورەتی مەککەیین، سوورەتی (الأنعام) یەکەمین سوورەت بوو، بۆیە لەوێ بە درێژیی قسەمان کردووە لە بارەى سروشت و نێوەرۆک و چۆنیەتیى قورئانی مەککەییەو، کە دیارە زۆربەى قورئان لە قوئاغی مەککە دابەزیو، بە ژمارە دەوری (۸۶) سوورەت مەککەیین و، (۲۸) سوورەتیش مەدینەیین، واتە: قورئانی مەککەیی دوو لەسەر سێی (۳/۲)ی هەموو قورئان زیاترەو، یەک لەسەر سێی (۳/۱)یشی لە قوئاغی مەدینەدا دابەزیو.

قورئانی مەککەیی چەند تەوهریک دەگرێتە خۆی:

(۱)- باسی خوا ﷻ، چ ناسینی خوا، وەک تاکە بەدیھتەنەر، تاکە پەرورەدگار، تاکە خاوەن، تاکە مشوورخۆرو، چ وەک پەرستنی خوا، بەندایەتیى بۆ خوا، بە مانای ئەوپەڕی بە

گەۋرە گرتى و، ئەۋپەرى خۇشويستى و، ئەۋپەرى پىزلىگرتتى و، ئەۋپەرى پشت پىن بەستى و، ئەۋپەرى ملەكچ بۇ كردنى و ... ھتد.

(۲)- باسى پىغەمبەرلەيتى و ۋەھىي و، باسى بەسەرھاتى گەلانى پىشوو لەگەل پىغەمبەرەكانياندا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام).

(۳)- باسى پۇژى دوايى و، پوداۋەكانى پۇژى دوايى، بە ئاخىر زەمان (الساعة) و بە ھەلسانەۋە (القيامة) شەۋە، (الساعة) واتە: ئاخىر زەمان، ئەۋ كاتەي كە تۆمارى ئەم ژيانە دىنبايەي تىدا دەپىچىتەۋە، (القيامة) واتە: ھەلسانەۋە، قۇناغى دوۋەمى پۇژى دوايى، ھەرچەندە جارى واش ھەيە ۋەشەي (الساعة) بۇ كۆي پۇژى دوايى و، بە تايەت بۇ قۇناغى ھەلسان و زىندوو كرناۋەش بەكارھاتەۋە، ھەرۋەھا باسى بەھەشت و دۆزەخ كە لەم سوۋرەتەدا جەخت كراۋەتەۋە لەسەر بەھەشت و دۆزەخ.

(۴)- باسى پەدۋىش و ئاكارى بەرزو پەسندو، پاشان باسى خوۋ خەدى خراب، بە تايەتتى لەم سوۋرەتتى جەجدا، باسى شەپە قەسو دىمەدەمەۋ مەشت و مېرى بىپروايەكان بە نەزانانەۋە ملھورائە، لە بارەي خۋاي پەرۋەردگارەۋە، زۆر زەق كراۋەتەۋە.

شەشەم: تايەتمەندىيەكانى ئەم سوۋرەتە:

بەپىتى سەرنج دانى من بۇ ئەم سوۋرەتە، پىنج (۵) تايەتمەندىيە ھەن، كە دەگونجى زىيارىش پىن و، دەگونجى كەسك ھەندىك لەۋ پىتجانە بىخاتەۋە نىۋەيەك، ئەۋە بۇ چوۋن و ئىجتىھادى بەندەيەۋ، من تايەتمەندىيەكانى ئەم سوۋرەتە، لە پىنج (۵) شتاندا دەيىنم:

تايەتمەندىيە بەكەم: ۋا پىدەچى ئەم سوۋرەتە موبارەكە لە كۇتابى قۇناغى مەككەيىدا ھائىتتە خۋار، واتە: كەۋتپىتە نىۋان ھەردوو قۇناغى مەككەۋ مەدىنە، بۇيەش زۆرىك لە زانايان ئەۋ رايەيان ھەلبىزاردەۋە، كە بلىن: ئەم سوۋرەتە، ھەم مەككەيەۋ، ھەم مەدىنەيەۋ، يە شىپتەيەك كە ھەندىك لە زانايان و

تۆنژەردەوانى قوربان گوتوويناھ: زۆر زەحمەتە بتوانىن ئايەتە مەككەيەكان و مەدینەيەكانى ئەم سوورەتە موبارەكە ئىك جىا بکەینەو، لىکیان ھەلباویزىن، بۆيە گوتوويناھ: ئەم سوورەتە، ھەم مەككەيەو، ھەم مەدینەيە.

ئايەتمەندىى دووھ: لەم سوورەتەدا زۆر بە تۆخىى باسى خواناسىى و خواپەستىى لە لایەك و، پەزکردنى کوفرو شىرک لەلایەكى دیکەو، کراو، با تەماشای بکەین:

بە لای کەمەوھ لە ھەوت ئايەتاندا باسى خواناسىى کراو، ئنجبا خواناسىى چ وەك تاکە بەدیھتەرو تاکە پەرودەگارو تاکە خاوەن و تاکە مشوورخۆرو تاکە ھەلسووپیئەرى کاروبارى گەردوون، چ وەك پەرستنى و بەندایەتییى بۆ کردنى، ئەوانىش ئەم ھەوت (۷) ئايەتانەن:

۱- ئايەتى ژمارە شەش (۶) كە خوا ﷻ دەفەرئوى: ﴿ذَٰلِكَ يَٰأَنَّا اللَّهُ هُوَ الْحَقُّ ۖ وَاتَّه: ئەودى باسى كرا بە ھۆى ئەووەو، كە بەس خوا ھەق، ھەق، واتە: چەسپاو، كە پىنچەوانەى ھەق برىتيە لە (باطل) واتە: شتى پووچ و بى ئیوہ پۆك، ھەر خوا ھەق، وەك لە كوردەوارىی خوشماندا دەلێن: (ھەر خوا خوايە، ئەوى دیکە ھەمووى كاو بابە)، لە فەرمايشتى پىغەمبەرىشدا ھاتوھ ﷺ فەرموويەتى: ﴿أَصْدَقُ كَلِمَةٍ قَالَهَا الشَّاعِر، كَلِمَةً لِّبَيْدٍ: أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مَّا خَلَا اللَّهَ بَاطِلٌ﴾ (أخرجه أحمد: ۱۰۰۷۶، والبخاري: ۳۶۲۸، ومسلم: ۲۲۵۶، وابن ماجه: ۳۷۵۷، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ).

واتە: پاستىرین وشە كە شاعىر گوتوويەق، قەسەى لەبىدە: ئاگاداربىن! ھەموو شتىك جگە لە خوا پووچ و بۆشە، چونكە ھىچ شتىك بوونى لە خۆيەو نىو، ھەمووى خوا بوونى پىداوھ: ﴿رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ، ثُمَّ هَدَىٰ﴾ ھەطە، واتە: پەرودەگارمان ئەو زاتەيە كە بوونى بە ھەموو شتىك داوھ، دوايش پىنمايى كردوھ و خستوويەتە سەر پى، چۆن بەرپۆدەبچى.

۲- نایه تی ژماره (۱۸) که دهفه رموی: ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْجُدُ لَهُ مَن فِي السَّمَوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ وَالشَّجَرُ وَالْحِجَابُ وَالْأَنْبِيَاءُ وَالْحَيَّاتُ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَن يُبِخِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن مُّكْرِمٍ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ﴾، که خوا باسی نهوه دهکات: هه موو شتیک کرنووش بو خوا ده بات، هه موو نهوانه ی که له زهوی و له ناسمانه کانداهن، باسی هه موو دروستکراوه کان دهکات، هه موویان بو خوا ٱٱ ملکه چن و، کرنووشی بو ده بن.

۳- نایه تی ژماره (۲۸) که دهفه رموی: ﴿لِيَشْهَدُوا مَنَفِعَ لَهُمْ وَلْيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَیَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ﴾، واته: با خه لک بین بو خه ج تا کو چه ند سوودو که لکتیک بین، به هره وه ربکرن و، یادی خوا بکهن، له پوژانکی دیار بیکراودا.
نهمه ش باسی خواپه رستییه.

۴- نایه تی ژماره (۳۰) که دهفه رموی: ﴿ذَٰلِكَ وَمَن يُعْظِمِ حُرْمَتَ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُۥ عِندَ رَبِّهِۦ﴾، واته: نهوه بهو شیوه به که باسکراو، ههر که سیک حورمه ته کانی خوا (واته: نهو شتانه ی که خوا حورمه تی لیتاون) به مه زن بگری، نهوه بو نهو زور باشتره.

۵- نایه تی ژماره (۳۲) که دهفه رموی: ﴿ذَٰلِكَ وَمَن يُعْظِمِ شَعْرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِن تَقْوَىٰ الْقُرْآنِ﴾، واته: نهوه بهو شیوه بهو ههر که سیک دروشمه کانی خوا به مه زن بگری (و، پزیزان لیبگری و، بهر زیان رابگری) نهوه نیشانه ی هه بوونی ته قوا به له دل و ده روونیدا.

۶- نایه تی ژماره (۳۵) که دهفه رموی: ﴿وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ﴾ ﴿۳۵﴾ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ﴾، واته: موژده بده بهو بو خوا ملکه چانه ی که کاتیک یادی خوا بگری، دلییان راده چله کنی (راده چهنی).

۷- نایه تی ژماره (۶۲) که دهفه رموی: ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِۦ هُوَ الْبَاطِلُ﴾، واته: نهودش له سونگه ی نهوده که بهس خوا هه قهو، نهوه ی که له جیاتی خوا لبی ده پارته وه، نهو پووچهو بو شه (بن تیوه روکه).

له وانه به بگونه چې له سووړه ته دا شوونی دیکه ش ده ست نشان بکړن، که خوا ﷻ ټیاند باسی خواناسی و خواپه رستی ده کات.

هه روه ها له چهند شوټنیک له سووړه ته دا، باسی کوفرو شیرکیش کراوه:

ا- له نایه تی ژماره (۲۵) ده فهرموئ: ﴿ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَيَصُدُّوْنَ عَنِ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَالسَّجِدِ الْحَرَامِ الَّذِيْ جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَنكِفُ فِيْهِ وَالْبَادِ وَمَنْ يُرِدْ فِيْهِ بِالْاَعْيَادِ يَغْلِبْ يُدْفَعْ مِنْ عَذَابٍ اَلِيْمٍ ۝۱۰ ۝۱۱ ۝۱۲ ۝۱۳ ۝۱۴ ۝۱۵ ۝۱۶ ۝۱۷ ۝۱۸ ۝۱۹ ۝۲۰ ۝۲۱ ۝۲۲ ۝۲۳ ۝۲۴ ۝۲۵ ۝۲۶ ۝۲۷ ۝۲۸ ۝۲۹ ۝۳۰ ۝۳۱ ۝۳۲ ۝۳۳ ۝۳۴ ۝۳۵ ۝۳۶ ۝۳۷ ۝۳۸ ۝۳۹ ۝۴۰ ۝۴۱ ۝۴۲ ۝۴۳ ۝۴۴ ۝۴۵ ۝۴۶ ۝۴۷ ۝۴۸ ۝۴۹ ۝۵۰ ۝۵۱ ۝۵۲ ۝۵۳ ۝۵۴ ۝۵۵ ۝۵۶ ۝۵۷ ۝۵۸ ۝۵۹ ۝۶۰ ۝۶۱ ۝۶۲ ۝۶۳ ۝۶۴ ۝۶۵ ۝۶۶ ۝۶۷ ۝۶۸ ۝۶۹ ۝۷۰ ۝۷۱ ۝۷۲ ۝۷۳ ۝۷۴ ۝۷۵ ۝۷۶ ۝۷۷ ۝۷۸ ۝۷۹ ۝۸۰ ۝۸۱ ۝۸۲ ۝۸۳ ۝۸۴ ۝۸۵ ۝۸۶ ۝۸۷ ۝۸۸ ۝۸۹ ۝۹۰ ۝۹۱ ۝۹۲ ۝۹۳ ۝۹۴ ۝۹۵ ۝۹۶ ۝۹۷ ۝۹۸ ۝۹۹ ﴾ واته: بیکومان نه وانه ی که بیپروان و، خه لک له پتی خوا لاده دن، له پتی نهو مزگه وته هه پامه وه که خوا دایناوه، نه وه ی که له وی نیشته جیته و نه وه ش که له دهر وه دئ، هه موویان تیتدا یه کسان و، هه ر که سیک بیه وی سته م و ټیلحادو لادانی تیدا بکات، سزایه کی به نازاری پتی ده چټرین.

ب- له نایه تی ژماره (۳۱) ده فهرموئ: ﴿ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنْ السَّمَاءِ فَتَخَطَّفَهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوٰی بِهٖ الرَّيْحُ فِی مَكَانٍ سَحِيْقٍ ۝۱۰ ۝۱۱ ۝۱۲ ۝۱۳ ۝۱۴ ۝۱۵ ۝۱۶ ۝۱۷ ۝۱۸ ۝۱۹ ۝۲۰ ۝۲۱ ۝۲۲ ۝۲۳ ۝۲۴ ۝۲۵ ۝۲۶ ۝۲۷ ۝۲۸ ۝۲۹ ۝۳۰ ۝۳۱ ۝۳۲ ۝۳۳ ۝۳۴ ۝۳۵ ۝۳۶ ۝۳۷ ۝۳۸ ۝۳۹ ۝۴۰ ۝۴۱ ۝۴۲ ۝۴۳ ۝۴۴ ۝۴۵ ۝۴۶ ۝۴۷ ۝۴۸ ۝۴۹ ۝۵۰ ۝۵۱ ۝۵۲ ۝۵۳ ۝۵۴ ۝۵۵ ۝۵۶ ۝۵۷ ۝۵۸ ۝۵۹ ۝۶۰ ۝۶۱ ۝۶۲ ۝۶۳ ۝۶۴ ۝۶۵ ۝۶۶ ۝۶۷ ۝۶۸ ۝۶۹ ۝۷۰ ۝۷۱ ۝۷۲ ۝۷۳ ۝۷۴ ۝۷۵ ۝۷۶ ۝۷۷ ۝۷۸ ۝۷۹ ۝۸۰ ۝۸۱ ۝۸۲ ۝۸۳ ۝۸۴ ۝۸۵ ۝۸۶ ۝۸۷ ۝۸۸ ۝۸۹ ۝۹۰ ۝۹۱ ۝۹۲ ۝۹۳ ۝۹۴ ۝۹۵ ۝۹۶ ۝۹۷ ۝۹۸ ۝۹۹ ﴾ واته: هه ر که سیک هاوبه ش بو خوا دابن، وه ک نه وه وایه له تاسمانه وه که وتیته خواره وه، بالنده تیی پو هاتن و ده ستیان دابتن و بیخون، ﴿ اَوْ تَهْوٰی بِهٖ الرَّيْحُ فِی مَكَانٍ سَحِيْقٍ ۝۱۰ ۝۱۱ ۝۱۲ ۝۱۳ ۝۱۴ ۝۱۵ ۝۱۶ ۝۱۷ ۝۱۸ ۝۱۹ ۝۲۰ ۝۲۱ ۝۲۲ ۝۲۳ ۝۲۴ ۝۲۵ ۝۲۶ ۝۲۷ ۝۲۸ ۝۲۹ ۝۳۰ ۝۳۱ ۝۳۲ ۝۳۳ ۝۳۴ ۝۳۵ ۝۳۶ ۝۳۷ ۝۳۸ ۝۳۹ ۝۴۰ ۝۴۱ ۝۴۲ ۝۴۳ ۝۴۴ ۝۴۵ ۝۴۶ ۝۴۷ ۝۴۸ ۝۴۹ ۝۵۰ ۝۵۱ ۝۵۲ ۝۵۳ ۝۵۴ ۝۵۵ ۝۵۶ ۝۵۷ ۝۵۸ ۝۵۹ ۝۶۰ ۝۶۱ ۝۶۲ ۝۶۳ ۝۶۴ ۝۶۵ ۝۶۶ ۝۶۷ ۝۶۸ ۝۶۹ ۝۷۰ ۝۷۱ ۝۷۲ ۝۷۳ ۝۷۴ ۝۷۵ ۝۷۶ ۝۷۷ ۝۷۸ ۝۷۹ ۝۸۰ ۝۸۱ ۝۸۲ ۝۸۳ ۝۸۴ ۝۸۵ ۝۸۶ ۝۸۷ ۝۸۸ ۝۸۹ ۝۹۰ ۝۹۱ ۝۹۲ ۝۹۳ ۝۹۴ ۝۹۵ ۝۹۶ ۝۹۷ ۝۹۸ ۝۹۹ ﴾ یان وه ک که سیکه که با بیرفینتی به ردو شوټنیک دور (به ردو چالینکی قول).

که سیک که هاوبه ش بو خوا داده نن سهره نجامه کی ناویه، له دنیاو له دواړو ژیشدا.

ج- هه روه ها له نایه تی ژماره (۷۲) شدا، خوا ﷻ وینه به کی زور سهرنج پاکیش دینته وه بو بن ده سته لاتی نهو په سترلوانه ی که هاوبه ش بو خوا دانه ره کان له جیاتی خوا ده یانه رستن، که ده فهرموئ: ﴿ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ صُرِبْ مَثَلٌ فَاَسْمِعُوْا لَكُمْ اَرْكَسَ الَّذِيْنَ نَدْعُوْكَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ لَنْ يَخْلُقُوْا ذُبَابًا وَّلَوْ اَجْتَمَعُوْا لَهٗ. وَاِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِئُوْهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّلِبُ وَالطَّلُوْبُ ۝۱۰ ۝۱۱ ۝۱۲ ۝۱۳ ۝۱۴ ۝۱۵ ۝۱۶ ۝۱۷ ۝۱۸ ۝۱۹ ۝۲۰ ۝۲۱ ۝۲۲ ۝۲۳ ۝۲۴ ۝۲۵ ۝۲۶ ۝۲۷ ۝۲۸ ۝۲۹ ۝۳۰ ۝۳۱ ۝۳۲ ۝۳۳ ۝۳۴ ۝۳۵ ۝۳۶ ۝۳۷ ۝۳۸ ۝۳۹ ۝۴۰ ۝۴۱ ۝۴۲ ۝۴۳ ۝۴۴ ۝۴۵ ۝۴۶ ۝۴۷ ۝۴۸ ۝۴۹ ۝۵۰ ۝۵۱ ۝۵۲ ۝۵۳ ۝۵۴ ۝۵۵ ۝۵۶ ۝۵۷ ۝۵۸ ۝۵۹ ۝۶۰ ۝۶۱ ۝۶۲ ۝۶۳ ۝۶۴ ۝۶۵ ۝۶۶ ۝۶۷ ۝۶۸ ۝۶۹ ۝۷۰ ۝۷۱ ۝۷۲ ۝۷۳ ۝۷۴ ۝۷۵ ۝۷۶ ۝۷۷ ۝۷۸ ۝۷۹ ۝۸۰ ۝۸۱ ۝۸۲ ۝۸۳ ۝۸۴ ۝۸۵ ۝۸۶ ۝۸۷ ۝۸۸ ۝۸۹ ۝۹۰ ۝۹۱ ۝۹۲ ۝۹۳ ۝۹۴ ۝۹۵ ۝۹۶ ۝۹۷ ۝۹۸ ۝۹۹ ﴾ واته: نه ی خه لکینه! وینه به کی هیندراوه ته وه گوئی بو هه لخن، نه وانه ی له جیاتی خوا لیان ده پارتنه وه ده یانه رستن، هه رگیز ناتوانن میټیک دروست بکه ن، (نه پک هه ر ناتوانن میټیک دروست بکه ن)

به لکو نه گهر ميشيش شتيكيان لن بستيڼي، ناتوانن ليې بستيڼه وهو، له دهستي فوټارو دهربازي بکهن، همم نه وهی که به دواي {ميشه که} ده که وي {که شته که ی لن بستيڼه وه} بپهڙه {له بهرانه ر ميشه که داو، بې چاره يه و دهسته وه ستانه، شته که ی لن ناستيڼي ته وه} او همم داوا ليکراوه که ش {که ميشه که يه نه وي ش} هر بپهڙه.

د- هه روه ها له نايه تي ژماره (۷۴) دا که خوا ﷻ ده فهرموي: ﴿ مَا كَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ كَدْرِهِ ﴾، واته: وهک بو خوا شايسته يه، پزيان له خوا نه گرتوه، {قه دری خوايان نه زانيوه}.

نه گهر قه دری خوايان زانيايه، ته نيا خوا به ديپهڼه رو په روه ردگارو خاوه نه، هه ر نه وي شيان به په رستراوو به به نديا يه تي بو کراوی خويان داده نا.

تايه تمه نديی سيهم: نه وديه که لهم سووړه ته موباره که دا، پانتايه کی باش بو باسی پوړی دوايی و زيندوو کرانه وه ته رخانکراوه:

۱- له سهره تاي ته م سووړه ته دا که تاوا ده ست پنده کات، ده فهرموي: ﴿ يَأْتِيهَا النَّاسُ أَنْفُوا رَبِّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ النَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ۝ يَوْمَ تَرْوُنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَرَى النَّاسُ سُكَرَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَرَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ۝ ﴾، خوا ﷻ بانگی مروفا يه تي ده کات و هوښاريان پې ده دات که له رزينه وه و هه ژان و ږاته کيترانی زه وي له ناخير زه ماندا شتيکی زور مه زنه، که به ته نکيد مه به ست له {النَاعَةِ} ناخير زه مانه، نه گهر نا {ساعة} به مانای پوړی دوايش دي، ديمه نی وای تي دا هه ن، هه رگيز نه تانبينيون:

أ- نافرته تیک که شیر ده دات به مندا له که ی، له کاتي شير پيدانيدا له هه ژمه تي نه و پوړه، له کوړپه ی شيره خوړی خو ی بې ناگا ده بې.

ب- هه موو نافرته تیک که مندا لي له سک دايه، مندا له که ی له به رده چن.

ج- خه لک ده بينی وهک سهرخوش وان، که چي سهرخوش نين، به لام سزای خوا تونده.

۲- ئایەتەکانی (۵ و ۶ و ۷) که خوا ﷻ باسی زیندوو بوونهوو، باسی ژیاندهوهی بو مردوووان دهکات، دهفهرموی:

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْتُم مِّن نَّارٍ ثُمَّ مِن طُفْلَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنَبِّئَنَّ لَكُمْ وَنُوقِرَ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِنَّ أَحْسَنَ لِمَا يَسْمَىٰ ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُؤَفِّكُ وَمِنْكُمْ مَّنْ يُرَدِّ إِلَىٰ أَزْوَاجِ الْأُمَمِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَنَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ رَوْحٍ بِهِيجَ ۝﴾

واته: نهی خه لکینه! ته گهر له دوو دلییدان، له هه ئسێراندهوو زیندوو کرانهوه دا، (به هه له داچوون) چونکه ئیمه ئیوه مان له گۆل دروست کردوه، سه ره تایی پیکهاتهی جهستهی تیوه له گله، دواپی ده بیته نوتفه و ده بیته عه لهفه و ده بیته موضعه، ئنجا ده بنه مندال و له مندال دانی دایکتان دینه ده ری و، دواپیش پیده گهن و ده گهنه توغیان و قوناغی هیزو پیزی خو تان، ئنجا هه شتانه پیتتر ده مرئ، هه شتانه ده گهرتتهوه بو ته مه تیکی پیری که نهفت.

دواپی له ئایه تی شه شه م (۶) دا خوا ﷻ ده فه رموی: ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُخَيِّ الْمَوْتِ ۝﴾ نه وهش به هوئ ته وه وه په که بهس خوا هه فهو، مردوووانیش زیندوو ده کاته وه.

هه روه ها له ئایه تی ژماره (۷) یش دا ده فه رموی: ﴿وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مِّن فِي الْقُبُورِ ۝﴾ به دنیایی خوا ته وانهی له گوژه کاندان، ده ربان دینتته وه وه هه لیان ده ستینتته وه.

۳- هه روه ها ئایه تهکانی: (۵۵ و ۵۶) ن، که تییان دا باسی پۆزی دواپی کراوه، له ئایه تی (۵۵) دا ده فه رموی: ﴿حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً ۝﴾ هه تاکو پۆزی ناخیر زه مانیان کت

و پر بەسەر دادی، نجا لە نایەتی (٥٦) دا دەفەرموی: ﴿الْمَلَأْتُ يَوْمَئِذٍ بَلْعًا بَيْنَهُمْ﴾، لەو پۆژەدا دەستەلات و مولک و دەستڕۆشتوووەتی، هەمووی هی خواپەو، خۆی دادوهرییان لە نێواندا دەکات.

٤- نایەتی ژمارە (٦٣) که خوا تێیدا دەفەرموی: ﴿الَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَنُصِيعُ الْأَرْضُ تُخْضَرُ مِنْهُ رَبِّ السَّيِّئَاتِ﴾، که ئەم مەبەستە لە نایەتی ژمارە (٤) ی سەرەتای سوورەتی (الحج) یشدا هاتو، که دەفەرموی: ئایا سەرنج نادهی خوا لەسەر ئێوە قاوی دابەزاندو! هەر ئەوەندە دەبینی زەوی سەوز هەڵدەگەڕی، واتە: پر دەبن لە پڕووک و شینایی و دارو درەخت، یانی: بە هەمان شێوەش، خوا ﷻ وەک چۆن ئەو زەویە مردوو، پەقێ هەڵاتوو و شک و برینگە ی زیندووکردۆتەو، بەهۆی بارانەو، بەهەمان شێوەش دەتوانی ئێوە زیندوو بکاتەو.

٥- نایەتی ژمارە (٦٦) که دەفەرموی: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ﴾، واتە: خوا ئەو زاتەیه که ئێوەی ژيانده (ژیانی پیداون) دواییش دەتایمڕینی، دواییش زیندووتان دەکاتەو.

٦- نایەتی ژمارە (٦٩) که دەفەرموی: ﴿اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾، واتە: خوا لە پۆژی هەڵسانەویدا دادوهرییان لە نێواندا دەکات.

وەک گومان: ئەم سوورەتە بەراستی پانتاییەکی زۆری تێدا تەرخانکراو، بۆ باسی ناخیر زەمان و پۆژی دوایی بە گشتی و، هەڵسانەو و زیندووکرانەو بە تاییەت.

تاییەتمەندیی چوارەم: ئەم سوورەتە (الغزوي) گوتوویەتی، وەک زۆربە ی تەفسیرەکان لێیان نەقل کردو، بە تاییەت (الشوکانی) لە (فتح القدیر) دا دەلن: (قَالَ الْغَزَوِيُّ: وَهِيَ مِنْ أَعَايِبِ السُّورِ، نَزَلَتْ لَيْلًا وَنَهَارًا، سَفَرًا وَحَضْرًا، مَكِّيًّا وَمَدَنِيًّا، سَلْمًا وَحَرْبًا، نَاسِغًا وَمُنْشَوغًا، مُخَكَّمًا وَمُنْتَشَاهًا)^(١)

واتە: غەزنەویی دەلتی: ئەم سوورەتە یەکیکە لە سوورەتە سەر سوپەینەرەکان، هەم بە شەویدا دابەزیو، هەم بە رۆژ، (هەندیک لە تابهتەکانی بە شەو دابەزیون و هەندیک بە رۆژ)، هەندیکیان لە سەفەر دابەزیون، هەندیکیان لە کاتیکدا کە پێغەمبەر ﷺ نیشتهجێ بوو (و لە سەفەر نەبوو)، هەندیکیان لە مەککە و هەندیکیان لە مەدینە، هەندیکیان باسی ناشتی و ناشتەوایی دەکەن و، هەندیکیان باسی جەنگ و پووبەرووبوونەوه دەکەن، هەندیکیان نەسخ کەرەوهن و، هەندیکیان نەسخ کراوەن (ئەوه بەرێ وێ)، هەندیکیان موحکەم و پۆشن و، هەندیکیشان زیاتر لە مانابەکیان هەیە، یاخود مانای لێکچووێان هەن.

تابەتەندی پێنجەم و کۆتایی: ئەم سوورەتە لە نێو هەموو سوورەتەکانی قورئاندا، دوو سەجدە قورئان خۆتەندنی تێدان.

لەو بارەوه چەند شوێنەوارێکی گێردراونەوه، لەبەرئەوهی سەنەدەکیان بەهێز نیە نەهێتان، بەلام (الشوکانی) لە (فتح القدير) دا دەلتی: (وَقَدْ رَوَى عَنْ كَثِيرٍ مِنَ الصَّحَابَةِ أَنَّ فِيهَا سَجْدَتَيْنِ، وَبِهِ يَقُولُ ابْنُ الْمُبَارَكِ وَالشَّافِعِيُّ وَأَحْمَدُ وَإِسْحَاقُ. وَقَالَ بَعْضُهُمْ: إِنَّ فِيهَا سَجْدَةً وَاحِدَةً، وَهُوَ قَوْلُ سُفْيَانَ الثَّوْرِيِّ، وَأَخْرَجَهُ ابْنُ أَبِي شَيْبَةَ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ وَإِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ^(١)).

شەوکانیی دەلتی: لە زۆر لە هاوێلان گێردراوەتەوه و لێیانەوه هاتو، کە ئەم سوورەتە موبارەکە دوو کێنووش بردنی تێدان، (واتە: کێنووش بردنی قورئان خۆتەندن) [کە نایەتی ژمارە (١٨) و (٧٧)ن] ئەوه پای عەبدوللای کورێ موبارەک و شافعی و ئەحمەد و ئیساخاقە پەحمەتی خوا لە هەموویان، هەندیکیشان گوتووینە: ئەم سوورەتە یەک کێنووشی تێداوە (یەک شوێنی کێنووش بردن)، ئەویش پای سوفیانی سەوری و، ئێنو ئەبی شەیبە کە لە عەبدوللای کورێ عەباسەوه هێناویەتی، هەرەها لە ئیبراھیمی نەخعی شەوه کە یەکیکە لە زانایانی تابعیین هێناویەتی.

ئەمانە ئەو پىنج ئايەھەندىيەى ئەم سوورەتە بوون، كە دەگونجى زىاترىشى
لىق باس بىرىتىن.

ھەوتەم: دابەشكردنى دەرسەكان:

ئىمە كۆى ئايەتەكانى ئەم سوورەتە: واتە: ھەر (۷۸) ئايەتەكەمان بۆ شەش
دەرس دابەش كىردوون:

دەرسى يەكەم: ئايەتەكانى: (۱ - ۱۶)، باسى پۆزى دوايىيە، بە ئايەت ناخىر
زەمان و، باسى زىندو كرانەو، بەلكە ھىتانەو لەسەر زىندو كرانەو،
ھەئسانەو، پاشان باسى چوار جۆرە كەس و، ھەلوئىستان لە بەرانبەر خواو
پۆزى دوايىيە:

۱- كەسانىك كە كۆترانە بەدواى كەسانىكى شەيتان سىفەتى ھەلگەراو ھەو ياخىي لە خوا
دەكەون.

۲- كەسانىك كە مشت و مې دەكەن لە بارەى خواو بە نەزانانە، بە بى زانىبارى و
پىنمايى و بى كىتپىكى پۆشكەرەو، دەبنە سەرمەشق و سەرقاقلە بۆ گومراكردى
خەلك و، دوورخستتەو ھەيان لە خوا.

۳- كەسانىك كە خۇيان بە كەلادا خستو ھەسەر قەراغن، ئەگەر خىرو خۇشان تووش بوو،
ئەو دىل ئاسوودە دەبن و، ئەگەر گرفتارى و نارەھەتتە كيان تووش بوو، ھەلدەگەپنەو.

۴- كەسانىكى بىروادارى كىردار باش.

دەرسى دووھەم: ئايەتەكانى: (۱۷ - ۲۴) واتە: ھەشت (۸) ئايەت دەگىرتە خۇى،
باسى ملكەچىي ھەموو دروستكراو ھەكان بۆ خوا ﷻ، باسى سزاي سەختى
بىپروايان و، پاداشتى بەرزى بىرواداران.

دەرسى سىيەم: ئايەتەكانى: (۲۵ - ۳۷) واتە: سىز دە (۱۲) ئايەت دەگىرتە خۇي، باسى مزگەوتى حەرپام و كەعبەو، دانرانى حەج لە لايەن ئىبراھىمەو بە فەرمانى خواو، جاردانى ئىبراھىم بە فەرمانى خوا بە ئىتو مرقاىەتتىدا، كە بىن بۇ سەردانى مالى خواو، ئامازە بە ھەندىك لە خوا پەرستىيەكانى حەج و، باسى خراپى شىرك و سزى سەختى شىرك و، باسى پەشتى بەرزىي خواناسان و، حىمكەتى خواپەرستىيەكان، بە ئايەت خواپەرستىيەكان (مناسك)ى حەج.

دەرسى چوارەم: ئايەتەكانى: (۲۸ - ۴۸)، واتە: يازدە (۱۱) ئايەت دەگىرتە خۇي، باسى مۆلەت درانى مسوئلمانان بە جەنگ و، بەرگرىي لە خۆ كردنيان و، بەلگەو پاساوى جەنگ و جىھاد، بۆچى خوا رىي داوہ بە مسوئلمانان دەستەوكرىي بكەن و، بەرگرىي لە خويان بكەن و، جەنگ و جىھاد بكەن؟ ئنجا ئامانجى رېئىداران و، پاشان پىويستكرانى جەنگ و جىھاد؟ ھەرودھا باسى سەرەنجامى شوومى گەلانى بىيرواى پىشوو، ھەرودھا باسى پەلەكردنى بىيروايان لە ھاتنى سزى خوا ﷻ، كە ھاتنى سزى خواش مسوگەرە، بەلام رۆژىك لە لاي خوا بە قەدەر ھەزار (۱۰۰۰) سالى تىمەيە، واتە: پىتوهرى كات لە لاي خوا ﷻ جىايە، ۋەك لە لاي مرقاىەكان، ئەوھى كە ئەوان پىيان واىە درەنگە لە لاي خواى پەرودرگار بە جورىكى دىكە تەماشادەكرى، بۆيە كە زوو سزايان نادات، خوا ﷻ پەلەي نىە.

دەرسى پىنجەم: ئايەتەكانى: (۴۹ - ۶۶)، واتە: ھەژدە (۱۸) ئايەت دەگىرتە خۇي، باسى ئەوھىە كە موھەممەد ﷺ پىغەمبەرى خوايەو، بۇ ھەموو بەشەر پەوانەكرادو، ئامازە بە سەرەنجامى پروادارو، بىيروايان لە رۆژى دوايداو، باسى ھەولدانى شەيتان لە دۆ پىغەمبەر ﷺ، ئايەتەكانى خولو ﷻ، باسى گەورەيى و پەلو پاىەو پاداشتى كۆچ كردن لە رىي خوادا (واتە: بەجتى ھىشتنى زىدو خەلك و ولات) و، باسى درەوشانەوھى كۆمەلىك لە سىفەتە بەرزەكانى خوا لە ئاوينەي دىمەنى دروستكرادەكانىداو، خستە پرووى كۆمەلىك لە چاكەو بەخششەكانى خوا لە زىانى مرقاىەدا.

دەرسى شەشەم: ئايەتەكانى: (٦٧ - ٧٨) واتە: دوازده (١٢) ئايەت دەگىرئەو،
 باسى ئەو، كە خوا ﷻ بۇ ھەر ئۆممەتتىك كۆمەللىك خوا پەرستىي و دروشمى
 داناون، ديارە ھەموو ئۆممەتان لە كۆمەللىك خوا پەرستىي و دروشمدا بەشدارن،
 ۋەك نۆتۇو پۇژوۋو دوعاۋ ھتد... بەلەم ھەر ئۆممەتەش بە فۇرېم و شىۋازىكى
 تايبەت خوا پەرستىيەكانى بۇ دانراون و، پەنگە ھەندىكىشان تايبەت كرانبە
 ھەندىك خواپەرستىيەوۋە باسى چۆنەتى مامەلە كىردنى پىغەمبەر ﷺ لەگەل
 كافرانى شەرە قسەكەر و مشت و مېكەرداۋ، باسى چەند ھەلوپىستىكى زەق و رەقى
 موشرىكەكان و، وئە ھىنانەوۋەى خوا ﷻ بە مېشە پەشە، كە ئەگەر مېشىك - كە
 زىندەوۋەرىكى بچوۋكى بېھىزە - شىكىيان لى بىستىنى لە پەرستراۋەكانيان، يان لە
 خۇيان، بۇيان لى ناستىندىرئەو، كەواتە: بزانب ئىۋە چەند بى دەستەلاتن، نەك
 لە بەرانبەر خوادا، بەلكو لە بەرانبەر دروستكراۋىكى بېھىزو نابوۋتى خوادا، كە
 مېشە پەشەيە!

ھەرۋەھا باسى ھەلېزاردنى خوا ﷻ بۇ ھەندىك لە فرىشتەكانى و پىغەمبەران
 (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ۋەك نۆتەرى خۇي و، پاشان خستە پوۋى كۆمەللىك
 پىنمايى گەۋرە گرنگ بۇ پىۋاداران كە سەرچەم ھەشت (٨) فەرمان و، شەش (٦)
 راستىي مەزنىان تىدان، واتە: خۇاي پەرۋەردگار جۋارده (١٤) شتى خستوۋنە پوۋ،
 ۋەك پىنمايى و بەرچاۋ پوۋنكردەوۋە بۇ پىۋاداران، بە تايبەت لە دوو ئايەت
 كۇتايى دا، ئايەتەكانى: (٧٧ و ٧٨) سوۋەتى (الحج).

❖ ده‌رسی یه‌که‌م ❖

بێناسەیی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە شازدە (١٦) ئایەتی سەرەتای سوورەتی (الحج) پێک دای، کە ئێمە لە ھەوت بڕگەداو قۇناغ بە قۇناغ دەست دەکەین، بە شیکردنەوەو روونکردنەوەی ماناو مەبەستەکانی ئەو شازدە (١٦) ئایەتە موبارەکە.

خوای بەرزو مەزن لەم شازدە ئایەتەدا دوو جارمان بە ناوونیشانی: ئەی خەلکی ئەم (يَا أَيُّهَا النَّاسُ)! بانگی مەوقابەتیی دەکات و، لە بارەیی ھاتنی لەرزینەووەو ھەژان و تیکەوہ راشەقانی زەوی لە تاخیر زەماندا، پاشان لە بارەیی زیندووکرانەووەو، دەیاننویستی و، دوو جۆرە بەلگەیی سەرەکیان لەسەر زیندووکرانەووە، کە لەلای خوا ﷻ شتێکی سێنایە، بۆ دەخاتە روو:

بەلگەیی یەکەم: چۆنێتی دروست بوونیان لە خاک، دوایی نوتفە، دوایی عەلەقە (خوێن پارە)، دوایی پارچە گۆشتێکی ھێندەیی زارجوو (مضغە)، تنجا قۇناغەکانی دیکە، دوایی لە دایک بوونیان و، پاشان پێکەیشتیان و بڕینی قۇناغەکانی دیکەیی تەمەنیان، خواپەکی ﷻ توانیببیتی لە گۆتیکەوہ، پاشان لە نوتفەپەکەوہ تۆ دروست بکات، ئەی مەرۆڤ! ئایا ناستوانی کە بوویەوہ بە گۆل، جازنکی دیکە دروست بکاتەوہ؟!

بەلگەیی دووەم: زیندوو بوونەوہیی زەوی بە ڕووەک و شینایی، پاش و شک ھەلگەپان و سوورو سەقەتالە بوون و، قاقرو دیمەکار بوونی، خوا ناوی دەنیرتە سەر، بە ھەرسێ شتێوەکانی باران و بەفرو تەرزە، ئیدی دوایی دەبینی ئەو زەویپە و شک و قاقرو دیمەکارو بێ ڕووح و بێ ژیانە، دەست دەکات بە جوولە، دەست دەکات بە گەشە، پاشان ڕووەک و شیناوردو دارو درەخت و میوەجات و گۆل و گەلەزارو، ھەندان ھەوہ ڕووەک، تەدا ھەیدا دەبێ، بە ھەمان شتێوە تەھەش.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَدِيدَةٌ ۝١ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَرَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَرَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ۝٢ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ ۝٣ كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَن تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ۝٤ يَأْتِيهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَيْتِ فَإِنَّا خَلَقْنَاهُ مِن ثَرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنَبَيِّنَ لَكُم بَيِّنَاتٍ مِّنَ الْآيَاتِ إِن كُنتُمْ تُعْقِلُونَ ۝٥ ثُمَّ نَحْنُكُمْ يَوْمَ مَحْشَرِكُمْ لِطِفْلًا ثُمَّ لِنَبْلُوًا أَشَدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَّن يُتَوَقَّعُ وَمِنْكُمْ مَّن يُّرَدُّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْعُصَىٰ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِن بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ فَهَزْزَنَّا وَرَبَّتْ وَانْبَسَتْ مِن كُلِّ رَوْحٍ بِهِيجٌ ۝٦ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُخَيِّلُ الْوَقْوَ وَأَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝٧ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَن فِي الْقُبُورِ ۝٨ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّبِينٍ ۝٩ فَإِنِّي عَظِيمٌ ۝١٠ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهُ فِي الدُّنْيَا حِزْبٌ وَيُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ۝١١ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ يَدَاكَ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلِيمٍ لِلْعَبِيدِ ۝١٢ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُعَذِّدُ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ طُمَأْنَنَ بِهِ وَلِنْ أَصَابَهُ فِتْنَةٌ أُنْفَلَبْ عَلَىٰ وَجْهِهِ خَيْرٌ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ۝١٣ يَدْعُوا مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْصُرُهُمْ وَمَا لَا يَنْفَعُهُمْ ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ۝١٤ يَدْعُوا لَمَن ضَرُّهُمْ أَقْرَبُ مِن نَّفْسِهِ لَيْسَ بِالْمَوْلَىٰ وَلَيْسَ الْعَشِيرُ ۝١٥ إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ۝١٦ مَن كَانَ يَظُنْ أَن لَّنْ يَنصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ بِسَبِّهِ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لِيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُدْهِبَنَّ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ ۝١٧ وَكَذَلِكَ أَنزَلْنَاهُ آيَاتٍ يُبَيِّنُ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يُرِيدُ ۝١٨

مانای ده‌قوا ده‌قى ئايەتەکان

{بە ناوی خۆای بە بەزەیی بەخشندە، ھۆ خەلکینە! پارێز لە (سزای) پەرورەدگارتان بکەن، بە دلناییی لەرزینەو (و ڕاشەقاندن زەوی) لە ناخیر زەماندا شتێکی مەزنە ﴿١﴾ لە پۆژێکدا ئەو (پرووداو)ە (سامناکە) دەبینن، ھەر ژنێکی شیردەر لە کاتی شیر پێداندا، ناگای لە شیر پێدراوەکەى نامێنى و، ھەر ژنێکی خاوەن تۆل، تۆلەکەى (کۆرپەکەى) دادەنى و، خەلک بە سەرخۆشیی دەبینى و سەرخۆشیش نین، بەلام سزاو تازاری خوا سەخت و بێرەزایە ﴿٢﴾ بابای وا ھەبە لە خەلکی کە بەبێ زانیاری لە بارەى خواو، (شەرەقسەو) مشت و مې دەکات و، بە دواى ھەموو شەیتانێکی یاخی (و سەركیش) دەکەوێ ﴿٣﴾ (کە بە پێى سیستمى خوا) لە سەرى نووسراو: ھەر کەس دۆستایەتیی بکات گومراى دەکات و، بەرەو نازارو سزای کۆپە (ی ئاگرى دۆزەخ) دەبیات ﴿٤﴾ ئەى خەلکینە! ئەگەر لە بارەى زیندوو کرانەووە لە دوو دلێدان، (بە ھەلەداچوون! چونکە) تێمە لە گۆل دروستمان کردوون، دواى لە نۆتفەپەک، ئنجا لە خۆن پارەپەک، ئنجا لە پارچە گۆشتێکی زارجوو ناسای بیچم و شێوەدارو، بى بیچم و شێوە، تاکو بۆتان پوون بکەینەو (لە کوێو ھاتوون و چۆن دروست بوون!) ھەر ھەوھا ئەوێ پمانەوێ (بێتە مەروڤ) تاکو کاتێکی ناوبراو (دیاریکراو) لە نێو منداڵانادا سەقامگیری دەکەین، دواى لە حالەتى (کۆرپەى) منداڵا دەتانیینە دەر، پاشان دەگەنە قۆناغى تین و تاقەتان، ھەشتانە دەمرێندى و ھەشتانە دەگێردێتەو خراپترین تەمەن (پیرو کەنەفت دەبێ)، تاکو سەرەنجام دواى ئەوێ زانیاری ھەبوو، ھیچ نەزانى، ھەر ھەوھا (بەلکەپەکی دیکە لەسەر ئاسانی زیندوو کرانەووەتان لەلایەن خواوە ئەوێ بە کە) زەوى بى پووەک بى جووڵە دەبینى، بەلام ھەر کە ئاومان بەسەردا بارەدە خەوار، جووڵە جووڵی کردو پۆز بوو،

له هەر پرووه کێکی به په‌وه‌نەق و دڵ پشکوێنەری رواند ﴿٥﴾ بۆیه ئەوه‌شمان بۆ
خستنه‌ پروو، تاکو بزانی که به‌س خوا هه‌قه‌و، که مردووێان ده‌ژێنێته‌وه‌و، که
له‌سه‌ر هه‌موو شتیکیش توانایه‌ ﴿٦﴾ هه‌روه‌ها که (دَلْیا بن) ناخیر زه‌مان دی،
گومانی تێدانیه‌، هه‌روه‌ها که (بزانی) خوا ئەوانه‌ی له‌ گۆره‌کاندان زیندووێان
ده‌کاته‌وه‌ (ده‌ریان دێنێته‌وه‌) ﴿٧﴾ هه‌روه‌ها بابای وا هه‌یه‌ له‌ خه‌لکی که به‌بی
زانباریی و، به‌بی پێنمایی و، بی کێییکی پروونکه‌روه‌و، له‌ باره‌ی خواوه‌ (شه‌ره‌
قسه‌و) دمه‌دمه‌ ده‌کات ﴿٨﴾ به‌ فیزه‌وه‌ خۆی یا ده‌دات (خۆی ده‌نووشێنێته‌وه‌)
تاکو (خه‌لکی) له‌ پێی خوا گومرا بکات، له‌ دنیا دا دووچار ی‌سوا‌یی ده‌بی و،
له‌ پۆژی هه‌ڵسانه‌وه‌ش دا سزای سووتینه‌ری پێ ده‌چێژین ﴿٩﴾ (پێی ده‌لێن):
نه‌و (سزایه‌) به‌ هۆی ئەوه‌وه‌یه‌ که ده‌سته‌کانت (کردووێانه‌و) پێشیان خسته‌وه‌،
(دَلْیا به‌) که خوا سته‌م له‌ به‌نده‌کانی ناکات ﴿١٠﴾ هه‌روه‌ها له‌ خه‌لکی، بابای
وا هه‌یه‌ له‌سه‌ر قه‌راغ خوا ده‌په‌رستی (به‌ که‌لادا ده‌که‌وێ)، ئنجا نه‌گه‌ر چاکه‌ی
تووش بوو، پێی دڵ ناسوو ده‌بی، به‌لام نه‌گه‌ر به‌لایه‌کی تووشبوو، (پاشه‌و
پاش) له‌سه‌ر پرووی هه‌ڵده‌گه‌ڕێته‌وه‌ (سه‌ره‌نجام) دنیاو دواپۆژان له‌ ده‌ست
ده‌دات، نا ئەوه‌شه‌ زیانباریی پروون ﴿١١﴾ (له‌ جیاتی خوا) له‌ که‌سیک ده‌پا‌رێته‌وه‌
که نه‌ زیانی لی ده‌دات و، نه‌ سوودی پێ ده‌گه‌یه‌نی، نا ئەوه‌شه‌ گومراییی دوور
﴿١٢﴾ له‌ که‌سیک ده‌پا‌رێته‌وه‌ که زیانی له‌ سوودی نزیک‌تره‌: نا ئەوه‌یه‌ خراپ‌ترین
دۆست و خراپ‌ترین هاوه‌ڵ ﴿١٣﴾ به‌ دَلْیایی خوا ئەوانه‌ی بڕواییان هێناوه‌و کرده‌وه‌
باشه‌کانیان کردوون، ده‌خاته‌ چه‌ند باغ و بیستاتیکه‌وه‌، که پرووباریان به‌ژێر
(کۆشکه‌کان) دا ده‌پۆن، بێگومان خوا ئەوه‌ی بیه‌وی ده‌یکات ﴿١٤﴾ هه‌ر که‌س
پێی وابه‌ خوا له‌ دنیاو دواپۆژدا سه‌ری ناخات (یان پێغه‌مبه‌ره‌که‌ی سه‌رناخات)،
با په‌تیک بۆ سه‌قف درێژ بکات و پێه‌وه‌ به‌هستی و، خۆی هه‌لبواسی و نه‌فه‌سی
خۆی ببری، ئنجا با سه‌رنج بدات، ئایا فێله‌که‌ی، ئەوه‌ی رقی لێده‌بێته‌وه‌ لای
ده‌بات؟ ﴿١٥﴾ به‌و شیوه‌یه‌ش ئایه‌ته‌ رۆشنه‌کامان داده‌به‌ژێنین و، به‌ دَلْیایی خوا
هه‌ر که‌س بیه‌وی، ده‌یخاته‌ سه‌ر راسته‌ پێ ﴿١٦﴾.

شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان

(زَلَّزَلَةً): (التَّلْزُلُ: الإضطراب وتكرير حُرُوف لَفْظِهِ، تَنْبِيْةٌ عَلَى تَكْرِيْرِ مَعْنَى الزَّلْزِلَةِ فِيهِ)، (تَزَلُّزٌ) بە مانای هاتن و چوونە، جوولانە، هەژانە، پێتەکانی بێزەکی کە دووبارە بوونەو، (هەر کام لە (زە، لام) دووبارە بوونەو،) ناگادارکردنەو، بە بۆ ئەو کە (زَلَّزِل) کە بە مانای خلیسکان و جوولانە، تێیدا دووبارە بۆتەو.

(السَّاعَةِ): (السَّاعَةُ: جَزْءٌ مِنْ أَجْزَاءِ الْوَقْتِ وَيَعْبَرُ بِهِ عَنِ الْقِيَامَةِ)، وشەى (ساعة) بەشیکە لە بەشەکانی کات، مانا باوەکی تێستای ئەوێ بەشیکە لە (۲۴) بەشی کاتی شەو و رۆژ، هەردووکیان پێکەو، بەلام ئەو مانایەکی عورفییەو، لە زمانی عەرەبییداو لە قورئاندا (ساعة) یانی: کاتیک، کەم بێ یان زۆر بێ، بۆ مانای قیامەتیش بەکارهاتو، واتە: کاتی هەلسانەو، بە مانای پۆژی دواپیش بە گشتی بەکارهاتو، (ساعة) مەبەست پێی قیامەتە لێردا، لە فەرماشتی پێغەمبەردا ﷺ وشەى (ساعة) بە مانای کۆتایی هاتنی سەدەیک و جیلێک هاتو، وەک پۆژیک پێغەمبەر ﷺ پرسیاری لێکرا دەربارەى (ساعة)؟

اعْنُ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ كَانَ رَجُلًا مِنَ الْأَعْرَابِ جُفَاءً يَأْتُونَ النَّبِيَّ ﷺ فَيَسْأَلُونَهُ مَتَى السَّاعَةُ؟ فَكَانَ يَنْظُرُ إِلَى أَصْغَرِهِمْ، فَيَقُولُ: إِنْ يَعِشَ هَذَا لَا يَذُرْكُمُ الْهَرَمُ حَتَّى تَقُومَ عَلَيْكُمْ سَاعَتُكُمْ، قَالَ هِشَامُ يَغْنِي مَوْتُهُمْ (أخرجه البخاري: ۶۱۴۶).

عائشە خوا لێی پازى بێ گوتوویەتی: پیاوانتکی وشک و ناحالێی لە عەرەبە خێلەکیەکان، دەهاتنە لای پێغەمبەر، ئنجا لێیان دەپرسی: ئاخیر زەمان کەیه؟ ئەویش سەرنجی گچکەترینیان دەداو دەیفەرموو: ئەگەر ئەمە بژی، مردنی ناگاتنی تاكو ئاخیر زەمانی تێو دەت، هیشام گوتوویەتی: مەبەستی مردنیان بوو.

واتە: ئەو خەڵکەى تێستای هەن، لەم سەدەیدا، هەمووتان کۆتاینتان پێ دێ.

ھەرۋەھا وشەي (ساعة) بە ماناي مردن مرؤفیش ھاتو، بە تەنيا، وەك خۋاي دەفەرمۈي: ﴿حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً ۖ﴾ (الْإِنْشَاء، واتە: ھەتا كاتىك كە (ساعة) (واتە: مردن) يان بۇ ھات كتوپر.

ھەرۋەھا وەك گوتمان بە ماناي قيامەتیش ھاتو، كە دەفەرمۈي: ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِرُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَٰلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ﴾ (الْإِنْشَاء، واتە: كاتىك (ساعة) ئاخىر زەمان دى، تاوانبارەكان سوئند دەخۇن: تەنيا يەك سەعات ماونەو، (ساعة) ي بەكەم بە ماناي ئاخىر زەمان، ياخود بە ماناي ھاتنى قيامەتەو (ساعة) دووھم بە ماناي بېتكە لەكات.

(تَذَهَّلُ): (الذُّهُولُ: شُغْلٌ يُورِثُ حُزْنًَا وَنِسْيَانًا)، واتە: (ذُّهُول) سەرقال بوونتەكە دەبىتە ھۇي خەمبارى و لە بېرچوونەو، (تَذَهَّلُ) يانى: بېتەكا دەبى لە نەنجامى خەفەتبارى و دل ناپەھەتتى دا، لە بېرى دەچىتەو ھەلى بى ناگا دەبى.

(مُرْضِعَةٌ): (الْمُرْضَعَةُ: لِلْمَرْأَةِ فِي حَالَةِ الْإِرْضَاعِ لِوَلَدِهَا)، (مُرْضِع) يانى: شېر پىندەر، (مُرْضِعَةٌ) يانى: شېر پىندەر، ئەدى جياوازيان چيە؟! جياوازيان ئەو يە كە (مُرْضِع) واتە: كاتىك كە شېر بە مندا دەدات، بەلام مەرج نىيە نىستە لە كاتى شېر پىندا بى، بەلام كە گوترا: (مُرْضِعَةٌ) واتە: ئەو ئافرەتەي كە لە ھالەتى شېر پىدان دايە، بە مندا كەي، ئەو (ة) بۇيە زىادكرەو، نەگەرنا ئەو سىفەتەي كە تايەتن بە ئافرەتەنەو، پىويستيان بە (ة: تاء التانيث) ناكات، وەك (حامل) پىويست ناكات بلانى (حاملة)، چونكە ھەر ئافرەتە تۆلدارو دووگيان دەبى، ھەرۋەھا ھەر دەبى ئافرەت شېر بە مندا دەدات.

(شُكْرَى): (جَمْعُ شُكْرَانَ) واتە: (شُكْرَى) كۇي (شُكْرَانَ)، يانى: سەرخۇش، (وَالشُّكْرُ: حَالَةٌ تَغْرِضُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَعَقْلِهِ)، واتە: سەرخۇشى ھالەتتەكە بۇ مرؤف دېتە پىش، ددەكەيىتە نىوان مرؤف و ەقلەو ھەلى لە دەست دەدات، كە زيانر بە ھۇي ماددە سەرخۇشكەرەكانەو يە.

(مَرِيرٍ): (الْمَارِدُ وَالْمَرِيدُ: الْمَتَعَرِّي مِنَ الْغَيْتِ، شَجَرٌ أَمْرَدٌ: إِذَا تَعَرَّى مِنَ الْوَرَقِ وَغُلَامٌ أَمْرَدٌ، واتە: وشەي (مَارِدٌ) و (مَرِيد) هەردووکیان، واتە: داڕندراو لە خێرو چاکە، دەگوترێ: (شَجَرٌ أَمْرَدٌ) کە درەختیکە گەلای پێوە نەمايێ، و (وَعُلَامٌ أَمْرَدٌ) کوپزگەیهک کە جاری مووی لێ نەهاتبێ و بێ موو بێ.

(نُطْفَرٍ): (النُّطْفَةُ: الْمَاءُ الصَّافِي وَيُعْبَرُ بِهِ عَنْ مَاءِ الرَّجُلِ)، واتە: (نُطْفَةُ) ناویکی روون و زوڵال، بەکاریش دەهێنرێ وەک ناو بۆ ناوی پیاو، واتە: ئەو ئاوهی کە پیاو لە کاتی جووت بووندا دەیخاتە نێو مندالدانی ئافەرتهوهو، لە نەجاسی یەکگرتنی ناوی پیاوهکەو ئافەرتهکەدا، مندال دروست دەبن.

(عَلَقٍ): (الْعَلَقُ: الدَّمُ الْجَامِدُ، وَمِنْهُ الْعَلَقَةُ الَّتِي يَكُونُ مِنْهَا الْوَلَدُ، وَالْعَلَقُ: التَّقَبُّ بِالشَّيْءِ)، وشەي (عَلَقٌ) واتە: خۆ بە شتیکەوه هەلواسین، ننجا (عَلَقٌ) بریتیه لە خۆنێکی وشک بوو، (عَلَقَرٌ) ئەو خۆنە وشک بوووهیه، کە مندالی لێ دروست دەبن، هیندهی پارچە زەروویهکی لێ دیت ئەو نوتفەیه و، دوايی گەشه دەکات و، خۆی بە دیواری مندالدان هەلدهواسن، وەک چۆن زەروویهک خۆی هەلدهواسن.

(مُضَغٍ): (الْمُضَغَةُ: الْقِطْعَةُ مِنَ اللَّحْمِ قَدَرُ مَا يَمْضَغُ وَلَمْ يَنْضَخْ)، واتە: (مُضَغَرٌ) پارچەیهک گوشت بە ئەندازەی ئەوه کە بجوورێ، زارجوو، بەلام لە حالیکدا کە نەکولیس، کە بە قوناغی دواي (عَلَقَةٍ) دەگوترێ، ئەو مندالە کە (نُطْفَةُ)یه، دوايی دەگوێدرێ بۆ ژياندارێکی بچووکی بە قەدەر زەروویهک، دوايش دەگوێدرێ بۆ ژياندارێکی بچووکی هیندهی پارچە گوشتیکی وەک زارجوو.

(مُخَلَّقٍ): (أَي: مُصَوَّرَةٌ) واتە: وێنە کێشراو، بیجم پێندراو، وێنەدار، (وَعَبْرٌ مُخَلَّقٌ) جاری شکل و شێوهی وهرنهگرتوه.

(أَشْدَكُمْ): قوناغی تین و تاقەت و هیزو پێز، قوناغی گەنجیتی و دواي کەنجت، کامڵ بوون.

(أَزْدِلِ الْعُمُرِ): (الرُّذُلُ: الْمَرْغُوبُ عَنْهُ لِزِدَائِهِ)، (رُذُلٌ) شَتِیکَه نه ویستری له بهر خراپیی، یان له بهر بتی که لکی، نجا (أَزْدِلِ الْعُمُرِ)، یانی: (أَسْوَةُ الْعُمْرِ) یانی: خراپترین ته مه ن، خراپترین ته مه نی مرو فیش نه وه یه که پیرو که نهفت ده بتی و، هیزو پیزی نامینی و، وای لیدی که بو به پیوه چوون و به خچوکرانی، پیویتی به غهیری خوئی ده بتی، که له راستیدا نه وه ته مه نکی خراپه، هه به پیوه پیغه مبهه ر ۱۱ له پارانه وهی خویدا په نای به خوا گرتوه، که بگپرد ریته وه بو نه و ته مه نه خراپه و، خواش دوعا که ی قبول کردوه و، نه گه راوه ته وه نه و ته مه نه.

(هَامِدَةٌ): (هَمَدَتِ النَّارُ: طَفِئَتْ، أَرْضٌ هَامِدَةٌ: لَا تَبَاتُ فِيهَا)، (هَمَدَتِ النَّارُ): واته: ناگره که کوژی به وه (أَرْضٌ هَامِدَةٌ)، واته: رووه کی تیدانیه، سوورو سه قه تا له یه و، وشک و برینکه قاقرو دیمه کاره.

(أَهْرَزْتُ): (الْهَرَزُ: التَّغْرِيبُ الشَّدِيدُ)، (هَزَ) به مانای جوولاندن کی به هیزه، ده گوتری: (هَزَزْتُ الرُّمَحَ فَاهْتَزَّتْ)، واته: په که م راوه شان دو جوولا، (أَهْتَزَّ الثَّبَاتُ: تَحَرَّكَ لِنَضَارَتِهِ) (أَهْتَزَّ الثَّبَاتُ) واته: رووه که که (اهتزاز) ی کرد، واته: جوولا و، جوان و په ونه قدار بوو گه شه ی کرد.

(وَرَيْتُ): (رَبَا: زَادَ وَعَلَا) واته: زیادی کردو هه لکشیو بهرز بووه.

(زَوَّجَ): (زَوْجٌ) به (أَزْوَاجٌ) کو ده بته وه، (أَزْوَاجٌ) واته: (أَصْنَافٌ وَأَنْوَاعٌ) واته: چه ند جوړو شیوه یه ک، به لام تیتا له رووی زانستی به وه سه لمی تراوه که رووه کیش هه مووی نیرو مپی هه یه، بویه خوا ۱۲ زورجار له جیانی (ثَبَاتٌ) ده فهرموئی: (زَوَّجَ)، چونکه هه رووه کییک نیرو مپی تیدایه، که واته: لیته دا (مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ)، واته: له هه رووه کیکی دلخوش که رو په ونه قدارو دیمه ن جوان، نه و زه وییه سه وزی ده کات.

(بَهِيجٌ): (الْبَهْجَةُ: حُسْنُ اللَّوْنِ وَظُهُورُ السُّرُورِ فِيهِ)، (بَهْجَةٌ) بریتی به له ږنگ و دیمه نی جوان، ده رکه و تپی شادیانی تپیدا، نجا رووه ک که ناو ده دری، نجا

دانهوتللهیه، سهوزهیه، تهپهکاره، دارو درهخته، پتیش نهوهی ناو بدری، سیس و پهژمورده دهبتی، نهگهر تینوو بتی، دواي تهوهی که ناو دهری، دهییینی گهش و جوان به پهونهق دهبتی و، ههستی پتی دهکهی شادمان و دلخۆشه.

(ثَانِي عَطْفِهِ): (لَاوِيًا جَانِبَهُ)، (ثاني) يانی: (لَاوِي)، واته: نووشتینه رهوه، (لَوَاءُ) لهگهل (ثَنَاءُ) یهک مانایان ههیه، واته: نوشتانديهوه، (عَطْفٌ)، يانی: (جَانِبٌ)، واته: که له که، تهنيشت، که واته: (ثَنَاءُ)، واته: (عَطْفُهُ) نوشتانديهوه، (الْعَطْفُ: ثَنِي أَحَدَ طَرَفِي الشَّيْءِ إِلَى الْآخَرِ)، (ثَنِي) بریتیه لهوهی شتيک دوو لای ههبن، لایهکیان بخهیه سه ر لایهکهی دیکه، واته: بینووشتینه وهوه قه دی بکهی، به لām لیرده دا مه به ست له: (ثَانِي عَطْفِهِ) واته: خو بادان و فیزو که شخه نواندن.

(حَرْفٍ): وشه ی (حَرْفٍ) به مانای پیت دی و، به مانای قه راغ و لیواری شتيکیش دی، ده لتي: (حَرْفُ الشَّيْءِ: طَرَفُهُ، جَمْعُهُ أَحْرَفٌ وَحُرُوفٌ، حَرْفُ السَّفِينَةِ وَالْجَبَلِ)، واته: نهگهر بلتي حه رپی تهو شته، واته: قه راغه که ی، که ناره که ی، لیواره که ی، که به (أَحْرَفٌ، وَحُرُوفٌ) کۆده کرپته وه، بو وینه: ده کوترتی: (حَرْفُ السَّفِينَةِ) قه راغی که شتيه که، (حَرْفُ الْجَبَلِ) که ناری چیا که، (حَرْفُ التَّلِّ) که ناری گرده که، به لām لیتره خوا ﷻ که سيک که هه له پرست و به پرواتهت مسو لمانه و خو ی به که لا داخستوه، نهگهر خپرو خو شیی هاته ری، پتی دلخۆش و ئاسووده دهبتی، ده مینته وه له سه ر مسو لمانه تیه که ی، به لām نهگهر تووشی به لاو گرفتاریه ک بتی، هه لده گهرپته وه، واز له مسو لمانه تیه که ی دپتی، ئا تهو که سه ی چواندوه به که سيک که له سه ر قه راغتيک راوه ستاوه، هه ر شتيکی به دل نه بتی، خو ی به رده داته وه به ولادا یان به ولادا.

(الْعَشِيرُ): (الْعَشِيرُ: الْمَعَاوِرُ قَرِيبًا، أَوْ مُعَارِفًا)، وشه ی (عَشِيرٌ) به مانای هاوه ل و دۆست، که سيک لهگهل که سيک تیکه له و هه ل سو که و قی لهگهل ده کات و پارو نیازی لهگهلدا دهبتی، نهنجا چ وه ک خزمایه تیی لتي نزیک بتی، چ وه ک ناسیا وه تیی.

(سَبَبٌ): ياقى: ھۆكار، بە ئام لىرەدا (السَّبَبُ: الْعَبْلُ الَّذِي يُفْعَدُ بِهِ الْفَعْلُ) واته: ئەو پەت و گورىسەى كە مرۆف پىيدا سەردەكەوتى بۆ دارخورما، بەوھ گوتوو يانە: (السَّبَبُ) (وَسَمِي كُلُّ مَا يَتَوَصَّلُ بِهِ إِلَى شَيْءٍ سَبَبًا)، واته: ھەر شتىك كە ھۆكار بى بۆ گەيشتن بە ئامانجىك، پىنى گوتراوھ: (السَّبَبُ)، ئەگەرنا لە ئەصلدا (سَبَبٌ) ياقى: پەت، گورىس، كە غۆيان پى ھە ئواسىوھ بۆ ئەوھى پىنى بە دارخورما ھە ئگەرىن، بۆ متوربە كردنى، يان چىنىنى.

(لُفِطَمٌ): (قَطْع) بە ماناى بىرىن دى، (ل) ھەكە بۆ فەرمانە، (لُفِطَمٌ) (لُفِطَمٌ) واته: با رىكرى لى بكات، ياخود با پەتەكە بىرى و بگەوتتە خوار، ياخود با ھەناسەى خۆى بىرى، يان با كات و تەمەنى خۆى بىرى و، كۆتايى بە خۆى بىنى.

(رَغِطٌ): (الرَّغِطُ: أَشَدُّ الْغَضَبِ) (غَيْظٌ) بىرىتە لە ئەو پەرى توورە بوون، (مَا يَغِيظُ) واته: (مَا يَغْضَبُ مِنْهُ وَيُغْزِي غَيْظَهُ)، واته: شتىك كە بە ھۆيەوھ توورە دەبىن و، رقى ھە ئدەستىن و، پەست و بىزارى دەكات.

مانای گشتی نایه تهاکان

خوای پهروه ردگار نهم سووپره ته موباره که ناوا دهست پتده کات: (بسم الله الرحمن الرحيم) به ناوی خوای به بهزهیی به خشنده.

شایانی باسه: له کاتی گوتی نهم رسته به پتزه دا پتویسته به لای که مه وه چوار و اتاو مه به ست له نیتو دلی مروؤی دا ناماده بن:

۱- نهم کاره - قورپان خوئندن یان هه کارکی دیکه - به ناوی خواوه ده کهم.

۲- به مه بهستی پازیکردنی خوا ده کهم.

۳- به پیتی به زنامه ی خوا ده کهم.

۴- به وزده توانایه که خوا بۆی په خساندووم ده کهم، نهک به شان و شهوکت توانای سهر به خوؤی خۆم.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ﴾، نهی خه لکینه! پارێز له پهروه ردگاری خوئان، له به پتوه بهرو مشوور خوئان بکه، واته: پارێز له سزایه که ی بکه، ﴿إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ﴾، به دلنایای له رزینه وه و پاته کێترانی ناخیر زهمان، شتیکی مه زنه، بیکومان پاته کێترانه که بۆ زه وییه، واته: که زه وی پاده ته کێندری و ده هه ژۆ، شتیکی زۆر مه زنه، نه وهنده مه زنه، وشه و ته عبیر دهسته و سانن نه و ماناو مه بهسته که وره یه بخه نه نیتو خوئان.

﴿يَوْمَ تَرَوْنها﴾، نه و پۆژه که ده بینن، واته: له رزینه وه که ده بینن، که به سهر زه ویدا دیت، نه و هه ژان و پاته کێترانه ی زه وی ده بینن، چی ده بی؟! ﴿تَذْهَلْ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ﴾، هه موو نافرته تکی شیر پێدەر له وهی

شیری پىندەدا، بى ئاگا دەبى، نىجا ئافردەت ھەر بۇ خۇي زۆر بە ۋەھم و سۆزە، بە تايىبەت ئافردەت لە كاتىكدا شىر دەدات بە كۆرپەكەي، زۆر عەتف و سۆزى لەسەرىيەتى، نىجا ئەگەر ئەو ئافردەتە وای لىتى، ئاگای لەو شىرپىندراۋەي خۇي نەمىتىن، مانای وایە شىتىكى زۆر سامناك و گەورە پۈۋى داۋە، لە ھەژمەتان ئاگای لە كۆرپە شىرە غۇرەكەي خۇي نەماۋە، ﴿وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا﴾، ھەموو خاۋەن تۆلىك، ھەموو ئافرەتتىكى دوۋگيان، كۆرپەكەي خۇي دادەننى، واتە: لەبەرى دەچىت، ئەمە ئەگەر مەبەست لە ئاخىر زەمان ئەو كاتە بى كە خەلىك لەسەر زەۋىيە، مانای وایە ۋەك واقىع ئافرەتانی دوۋگيان، ھەملەكەيان لەبەردەچى، بەلام ئەگەر مەبەست پۇژى قىامەت بى، واتە: ئەگەر گرىمان ئافرەتتىك ھەبى لەو كاتەدا شىر بە مندالەكەي بىدا، ئاگای لە شىر پىندراۋەكەي نامىتىن و، ئەگەر ئافرەتتىك ھەبى تۆلى ھەبى، تۆلەكەي لە بار دەچىت، ﴿وَرَى النَّاسُ سُكْرَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكْرَىٰ﴾، خەلىكى دەبىنى سەرغۇشن، بەلام سەرغۇشيش نىن، ﴿وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ﴾، بەلام سزای خوا زۆر سەخت و توندە، سزای خوا كە لەو پۇژەدا دىتە پىش، بۇ ئەلى كوفەر دىتە پىش، ئەگەرنا ئەلى ئىمان خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ دەيانخاتە زۆر سايەي بەزەبى خۇيەۋە.

نىجا لەكەل ئەۋەش دا، ئەو پۇژە سامناكە چاۋەرى مەۋقايەتتى دەكات، كەچى: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾، لە نىو خەلىكىدا، باباى وا ھەيە، بەبى زانىيارى لە بارەي خواۋە مشت و مېر شەۋە قسە دەكات، ﴿وَتَجْعَلُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ﴾، دەشكەۋىتە شوۋن ھەر شەبتاننىكى لە خوا ياخىي و سەركىش و، لەخىر دوۋرو نەگبەت و نەگرىس، واتە: ھەر كەسىكى لى ھەلەكەۋى لە خواى دوۋربخاتەۋە، شوۋنى دەكەۋى، ﴿كُتِبَ عَلَيْهِ﴾ (بەپىسى سىستىمىك كە خوا دىناۋە لە ژيانى مەۋقۇدا) لەسەرى پىۋىستىكراۋە، يانى: وای بۇ دائىراۋە وا ھەلخراۋە، ﴿أَنَّهُ مَن نَّوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ، وَتَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ﴾، ئەو شەبتانە، نىجا مەۋقە يان جەندە، ھەر كەسىك شوۋنى بىكەۋى و دۆستايەتتى بىكات و لىتى

نیزیک بێ، بە دنیایی گومرای دەکات و، بەرهو سزای تاگری کلپه‌داری دۆزخ
ڕێنمایی دەکات.

ئەجا خوا ﷻ دیتە سەر بەلگە هێنانەوه لەسەر ئەوه، که زیندوو کرانه‌وه‌ی
پۆزی دوا‌یی بو خوا ﷻ شتیکی زۆر سێناو ئاسانه:

﴿يَكَايُهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْآيَةِ﴾، ئە‌ی خە‌لکینه! ئە‌گەر تێوه له دوو
دلێدان له زیندوو کردنه‌وه‌وه هه‌ڵسێترانه‌وه‌دا، به‌هه‌له داچوون، ﴿فَإِنَّا خَلَقْنٰکُمْ
مِّن نُّرٍّ﴾، چونکه به دنیایی تێمه تێوه‌مان له گۆ دروست کردوه، چ مه‌به‌ست
پێی ناده‌م بیتی، که ناده‌م له گۆ دروست بووه، هه‌روه‌ها هه‌وواش، چ مه‌به‌ست
پێی هه‌ر کامیک له مرو‌قه‌کان بێ، که دیاره مرو‌ف له ئاوی باب و دایکی
دروست ده‌بن، ئە‌و ئاوه‌ش، چ ئاوی باب، چ ئاوی دایک، بێگومان له‌و خواردن و
خواردنه‌وانه دروست ده‌بن، که دایک و بابیان ده‌یانخو‌ن، ئە‌و خواردنانه‌ش له
زه‌وی په‌یداده‌بن، بۆیه سه‌ره‌نجاهه‌که‌ی ده‌گه‌ڕێته‌وه بو زه‌وی، ﴿فَإِنَّا خَلَقْنٰکُمْ مِّن
نُّرٍّ﴾، سه‌ره‌تای دروست بوونی تێوه له گله‌وه‌یه، ﴿ثُمَّ مِّن نُّطْفَرٍ﴾، دوا‌یی
له تۆوه وه‌یه، (نُطْفَرٍ) ئاوی پیاوو ژنه که ده‌چێته نێو مندالدا‌ن ئافره‌ته‌وه،
﴿ثُمَّ مِّن عُلْفَةٍ﴾، دوا‌یی له خو‌ین پاره‌به‌که‌وه، ﴿ثُمَّ مِّن مَّضْغَةٍ﴾، دوا‌یی له
پارچه‌ گۆشتیکی هێنده‌ی زارچو‌وبه‌که‌وه، ﴿مِّن عُلْفَةٍ وَغَيْرِ مَخْلُقَةٍ﴾، وێنه کیشراو،
وێنه نه‌کیشراو، بی‌چم و شێوه پێدارو، بی‌چم و شێوه پێنه‌دراو، ﴿إِن شِئْنَا لَکُمْ﴾،
بۆیه ئە‌وه‌تان بو باس ده‌که‌ین، تا‌کو بۆ‌تان ڕوون بکه‌ینه‌وه، تێوه چۆن دروست
بوون و له کو‌یوه هاتوون و چۆن هاتوون؟ ﴿وَنُقَرِّفُ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ لَکَ أَجَلٍ
مُّسَمًّى﴾، هه‌رشتیکیش له مندالدا‌نه‌کاندا سه‌قامگیر ده‌که‌ین و ده‌هێلینه‌وه،
که هه‌مانه‌و، تا‌کو کاتیکی ئاوبه‌راو دیاریکراو، واته: ئە‌وه‌ی خوا ﷻ بیه‌وێ
بی‌کاته مرو‌ف، ده‌هێلێته‌وه له نێو مندالدا‌ن دایکیدا، ئە‌گه‌رنا به‌ نوتفه‌یی،
یان به‌ عه‌له‌قه‌یی، یان به‌ موضعه‌یی له بار ده‌چێ، یاخود به‌ گه‌وره‌تریش
له بار ده‌چێ، به‌لام ئە‌وه‌ی خوا ﷻ بیه‌وێ بی‌کاته مرو‌ف، له نێو مندالدا‌ندا

ده بهیئتیه وه، ﴿ثُمَّ نَخْرِجُكُمْ طِفْلًا﴾، دواپی به شیوهی مندال ده رتاندنپین، ﴿ثُمَّ لَتَبَلَعُوا أَشَدَّكُمْ﴾، دواپیش بو ته وهی بگه نه قوناغی تاقهت و هیرو پیزتان، ﴿وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّؤْتِ﴾، هه شتانه پیش نه وه ده مرتری، ﴿وَمِنْكُمْ مَّنْ يُّرَدُّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْعُمُرِ﴾، هه شتانه ده کپردرته وه بو ته مه نیکسی خراب (پیرو که نه فت ده بن)، ﴿لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا﴾، تا کو بگانه وه حاله تیک دواپی نه وهی شتی زانیوه، هیچ نه زانسی، ﴿وَنَرَى الْأَرْضَ هَائِدَةً﴾، زه وپیش ده بپنی بن هه ست و خوست و جوولهیه، مردوویه، ﴿فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ﴾، هه ر کاتیک تاومان دابارانه سه ری، ده جوولسی و، پوز ده بن و گه شه ده کات، ﴿وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ رَوْحٍ يَبِيعُ﴾، له هه ر رووه کیکی دیمه ن جوان و دلخوشکه رو به په ونه ق ده پوینسی، ﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَيُّ﴾، نه وه ش به هوپی نه وه وهیه که هه ر خوا ﷻ هه قه، ﴿وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتُ﴾، هه رووها به هوپی نه وهیه که خوا ﷻ ده توانسی مردووان زیندوو بگاته وه، مردووان ده زینتیه وه، ﴿وَأَنَّهُ عَلَ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، هه رووها خوا ﷻ له سه ر هه موو شتیک به توانیه.

﴿وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا﴾، هه رووها نه و کاته ی دنیا کوتابی دی، هیچ دوو دلپس تیدانیه، ﴿وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ﴾، هه رووها خوا ﷻ نه وانه ی له گوچه کاندان، ده ریان دینتیه وه و هه لیان ده ستینتیه وه.

ننجا دپته سه ر باسی جوړی دووه م له و مروفانه ی، که له به رانپه ر خوا دا ﷻ هه لوپستیکي نه رپنیسی و خراپیان هه یه:

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّبِينٍ﴾، هه رووها له خه لکی هه یه، بابای وا که له باره ی خواوه مشت و مپرو شه په فسه ده کات، به بن زانیاری و، به بن پرنمای و، به بن کتیبیکي پوژنکه ره وه، واته: نه به لگه ی زانیاری به دهسته وهیه، نه به لگه ی عه قلیی به دهسته وهیه، نه به لگه ی نه قلیی به دهسته وهیه، ﴿ثَانِي عَطْفِهِ﴾، که له که ی خوپی ده نووشتینتیه وه، بیان

خۆی بادەدا، ﴿لِيُصَلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، تاكو خەلك له پێی خوا لایەت و گومرا بکات، ﴿لَهُ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنَذِيبُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَذَابُ الْحَرِيقِ﴾، له دنیادا پێسواپی و سه‌رشوپی بۆ هه‌یه‌و، له‌ پۆزی هه‌لسانه‌وه‌شدا سزای سووتینه‌ری پێ ده‌چیزین، ﴿ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ يَدَاكَ﴾ (پێی ده‌گوتری) نه‌وه به‌ هۆی نه‌وه‌یه، كه هه‌ردوو ده‌سته‌كه‌ت پێشيان خستوه، واته: نه‌وه شوته‌وه‌وارو به‌ره‌مه‌ی شوومی كرده‌وه‌كانی خۆته، ﴿وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلْمٍ لِلْعَبِيدِ﴾، به‌ دنیایی خوا سته‌مكار نیه بۆ به‌نده‌كانی. نجا دێته‌ سه‌ر باسی جووری سته‌م، له‌و مرو‌فانه‌ی كه هه‌لوێستێکی نه‌یارانه‌و نه‌رتیانه‌ی خراپیان به‌رانبه‌ر به‌ خوا ﷻ هه‌یه:

﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَبْغِي اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ﴾، دیسان له‌ خه‌لكی هه‌یه، بابای وا كه له‌سه‌ر قه‌راغ خوا ده‌به‌رستن، خۆی به‌ كه‌لادا خستوه، ﴿فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ﴾، نه‌گه‌ر خۆشیی و چاكه‌ی تووش بوو، پێی تاسووده‌ ده‌بی و نارام ده‌گرێ، ﴿وَلِنْ أَصَابَهُ فِتْنَةٌ أُنْقَلَبَ عَلَى رَاحَتِهِ﴾، به‌لام نه‌گه‌ر به‌لایه‌کی تووش بوو، نا‌ه‌ه‌تیه‌کی تووش بوو، له‌سه‌ر ڕووی هه‌لنده‌كه‌رێته‌وه، پاشه‌و پاش ده‌كشێته‌وه، ﴿خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾، دنیاو دوا‌پۆزان له‌ ده‌ست ده‌دا، هه‌ردوو‌ك لایان ده‌دۆرێتی، ﴿ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ﴾، نا نه‌وه زیانباریی ناشكرايه.

﴿يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْصُرُهُمْ وَمَا لَا يَنْفَعُهُمْ﴾، له‌ جیانی خوا ﷻ له‌ شتێك ده‌پارێته‌وه، كه نه‌ زیانی پێده‌گه‌یه‌نی، نه‌ سوودی پێده‌گه‌یه‌نی، ﴿ذَلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ﴾، نا نه‌وه گومراپی دووره، هێنده‌ دوور گومرا بووه، هێنده‌ دوور ڕوێشته‌وه، به‌ زه‌حمه‌ت دێته‌وه‌ سه‌ر ڕێ، ﴿يَدْعُوا لَمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ﴾، له‌ جیانی خوا ﷻ له‌ كه‌سێك ده‌پارێته‌وه، كه زیانه‌كه‌ی له‌ قازانجه‌كه‌ی نیزیکتره، ﴿لَيْسَ الْمَوْلَىٰ وَلَيْسَ الْعَمِيرُ﴾، بابای وا كه زیانی له‌ قازانجی نیزیکتر بن، خراپترین دۆست و خراپترین هاوه‌ڵ و هاوپا‌زه.

نجا خوا ﷻ باسی جووری چواره‌م له‌ مرو‌فه‌كان ده‌كات، ده‌فه‌رموێ:

﴿إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، به دنیایی خوا ﷻ نهوانه‌ی پروایان هیتاوه و کرده‌وه باشه‌کان نه‌نجام ده‌دهن، ده‌خانه چهنه‌نیو باغ و بیستانیکه‌وه که پروباریان به‌ژردا ده‌پون، ﴿إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾، به دنیایی خوا ﷻ ههرچی بیه‌وی ده‌یکات.

﴿مَنْ كَانَتْ يَطْنُ أَنْ لَنْ يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾، ههر که‌سیک پی‌ی وایه خوا ﷻ سه‌ری ناخات، خو‌ی سه‌ر ناخات، یاخود پیغه‌مبه‌ره‌که‌ی ﷻ سه‌رناخات، له دنیاو دوا‌پوژدا، ﴿فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ﴾، با په‌تیک در‌یژ بکات به‌ره و ناسمان، ﴿ثُمَّ لَيَقَطَعْ﴾، با بچن له‌وی هاوکاری خوا ﷻ له پیغه‌مبه‌ره ﷻ بیر‌ی، نه‌وه واتابه‌کی، یاخود: با په‌تیک به سه‌قفی خانوو‌که‌ی هه‌لبواسی و، خو‌ی پیندا بکاو، خو‌ی بخنکتنی، ﴿فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَ كُيْدُهُ مَا يَغِيظُ﴾، ئنجا با ته‌ماشا بکات: نایا فیله‌که‌ی که ده‌یکات (که خو‌ه‌لو‌اسینه، یاخود چوونه ناسمانه، که ناتوانن!)، نایا نه‌وه‌ی مایه‌ی رق لیوونه‌وه‌یه‌ی لای ده‌بات؟ به دنیایی نه‌خیر!

له کو‌تایی دا ده‌فه‌رموی: ﴿وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ آيَاتٍ يُذَكِّرُ أَنْ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ﴾، ناوا به‌و شیوه‌یه‌ی نایه‌ته‌پوشنه‌کاغمان دابه‌زاندوون و، به دنیایی خوا ﷻ ههر که‌سیک بیه‌وی ده‌یخاته سه‌ر راسته‌ی، ته‌گه‌ر نا وه‌ک رینمایی، رینمایی هه‌موو لایه‌کی کردوه، به‌لام ههر که‌سیک بیه‌وی ده‌یخاته سه‌ر راسته‌ی، له‌به‌رنه‌وه‌ی ناره‌زووی نه‌وه‌ی هه‌یه، به‌ره و خوا ﷻ ری بگریته‌به‌ر.

هۆی هاتنه خواردهوی ئایه تهكان

١- هۆی هاتنه خواردهوی ئەم ئایه ته موباره كه: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَبْغِي اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَلِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ذَلِكَ هُوَ الْمُخْشِرَانِ الْمُغِيرِينَ ۝﴾

لهو باردهو دوو هۆی هاتنه خوار باسکراون:

یه کهم: (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ الرَّجُلُ يَقْدُمُ الْمَدِينَةَ، فَإِنْ وَلَدَتْ امْرَأَتُهُ غُلَامًا، وَتَبِعَتْ خَيْلَهُ، قَالَ: هَذَا دِينَ صَالِحٍ، وَإِنْ نَمَّ وَلَدَ امْرَأَتِهِ، وَلَمْ تَتَّبِعْ خَيْلَهُ، قَالَ: هَذَا دِينَ سُوءٍ) (أخرجه: البخاري برقم: ٤٧٤٢).

واته: عهبدو ئای کوری عه بیاس (خوا له خووی و بابی پازی بی) ده گێرتنه وه، که جاری واهه بوو پیاویک ده هاته مه دینه، (واته: له عه په به خێله کیه کان له دهردهوی مه دینه ده هاتن بو مه دینه، لهوی مسوولمان ده بوون و، ده هاتنه ئیو نیسلامه وه)، نه گهر ژنه کهی کوری بووبایه وه، و لاخه به رزه کانیشی بیچووین بووبایه (مایه که بیان زابایه)، ده یگوت: نه وه دینکی باشه، (واته: نه گهر له پرووی دنیایه وه به رزه وه ندیه کانی بو دابین بووبان، دلی به ئیسلام خوش ده بوو، ده یگوت: دینکی باشه)، به لام نه گهر ژنه کهی مندالی (کوری) نه بووبایه وه، مایه که شیان نه زابایه، ده یگوت: نه وه دینکی خراپه، (واته: پیوه رو ته را زووین بوو له سه نگاندنی دینی ئیسلام، به رزه وه ندیه ماددیه کانیان بوون! که بیگومان نه وه شتیکی زور هه له یه).

دووه م: (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ نَاسٌ مِنَ الْأَعْرَابِ يَأْتُونَ النَّبِيَّ ﷺ فَيَسْلُمُونَ، فَإِذَا رَجَعُوا إِلَى بِلَادِهِمْ، فَإِنْ وَجَدُوا عَامَ غَنٍّ وَعَامَ خُسْبٍ، وَعَامٌ وَلَدَ حَسَنٌ

قَالُوا: إِنْ دِينَنَا هَذَا لَصَالِحٌ فَمَتَسَكُّوْا بِهِ، وَإِنْ وَجَدُوا عَامَ جُدُوِيَّةٍ، وَعَامَ وِلَادِ سُوءٍ، وَعَامَ قَحْطٍ قَالُوا: مَا فِي دِينِنَا هَذَا خَيْرٌ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ هَذِهِ الْآيَةَ: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ أُنْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ، خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ۝﴾ (أخرجه ابن حاتم في تفسيره، كما في تفسير ابن كثير: ج ٥، ص ٥١٧، ٥١٨، وفتح الباري: ج ٨، ص ٤٤٣. وابن مردويه في تفسيره كما في «الدر المنثور»: ج ٦، ص ١٣، ومن طريقه الضياء المقدسي في «الأحاديث المختارة»: ص ١١٨^(١)).

واته: عهبدوللای کوپی عهعباس (خوا لتيان پازيبن)، دهلن: کهسائیک له
عهربه دهشتهکيهه کان، (عهربهکانی دهرهوهی مهدينه، بیابانشينهکان)، دههاتنه
خزمهت پیغهمبر ﷺ مسولمان دهبوون، کاتیک که دهگهپانهوه شوینهکانی
خویان، نهگهر سالهکه سالتیکی باراناوی بیوایه، سالتیکی به پیت بووایه،
سالتیک بووایه که زاوزی باشی تیدا بووایه، دهیانگوت: نهم دینهمان دینیکی
باشه، باش دهستی پیوهبگرن، بهلام که دهگهپانهوه، نهگهر سالتیکی وشکه سالی
بووایه، سالتیکی بی زاوزی بووایه، سالتیکی گرانسی و قات و قری بیوایه،
دهیانگوت: نهم تاینهمان هیج خیری تیدا نیه! خوا لهو بارهوه نهو نایهتهی
نارده خوارهوه که دهفهرموئ: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ
اطْمَأَنَّ بِهِ، وَإِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ أُنْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ، خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ
الْمُبِينُ ۝﴾.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

بانگکردنی خوا ﷻ بۆ مەرفاھەتیی و، ھۆشداریی پێدانیان لە بارە ی مەزنی و ترسناکی لەرزینەو و ھەژانی زەوی لە ناخیر زەماندا:

خوا ﷻ دەفەر موی: ﴿يَتَأْتِيهَا النَّاسُ أَتَقُولُ رَبِّكُمْ إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ﴾

شیكردنەو ی ئەم ئایەتە، لە سێ برگەدا:

(۱)- ﴿يَتَأْتِيهَا النَّاسُ أَتَقُولُ رَبِّكُمْ﴾، خوا ﷻ لە سەر ووی دروستکارو ەکانی خۆیەو، لە سەر ووی ھەوت ناسمانەکانو، وەک بۆ خۆی شایستە ی ئەو لە سەر وو بوونە، بانگی مەرفاھەتیی دەکات، ئە ی خەلکینە! ھۆ خەلکینە! پارێز لە پەر وەردگارتان بکەن، واتە: پارێز لە سزابەکە ی بکەن، چونکە بێگومان خوا ﷻ لە زاتی خۆی دا پارێزی لێ ناکرێ، واتە: پارێز لەو بکەن، کە تووشی سزای خوا بن، بە ھۆی سەر پێچیتانەو لە بەرنامە ی خوا، بە ھۆی لاملیتانەو لە فەرمانەکانی خوا.

(۲)- ﴿إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ﴾، واتە: بێگومان لەرزینەو ی ناخیر زەمان (السَّاعَةُ) شتیکی مەزەن، ەوای باسی دەکەین، کە وشە ی (السَّاعَةُ) بە پێنج واتایان ھاتو ە لە فوڕان و لە سونەت ی پێغەمبەردا ﷺ، بەلام لێرەدا دەلێ: (السَّاعَةُ: عِلْمٌ بِالْغَلْبَةِ فِي اصطلاح القرآن عَلَى وَقْتِ فَنَاءِ الدُّنْيَا)، واتە: وشە ی (ساعة) ناو نیشانە بە شێو ی زالبوون، لە زاراو ی فوڕاندا بۆ پێکچوو نی دنیا، بۆ پێچرانەو ی لاپەرە ی ئەم ژیا نی دنیا یە، بۆ کو تایی پێ ھاتنی ئەم قو ئاغە ی ژیا نی مەرف، کە ژیا نیە تی لەسەر خڕۆکە ی زەوی.

ئەو وشانە ی زیاتر لە واتایە ک هەڵدەگرن، دەبن بە پیتی رەوت (سیاق) هە کە یان و، بە پیتی ئەو هەل و مەرج و ئەو بابەتە کە لێ دەدوێن، تەماشای چەمک و واتاکە یان بکە یان و، بزانین کام لەم چەمک و واتایە کە هە یانی، لە گەڵ ئەو شوێنە دا دەگونجی؟

کە دەفەر موی: ﴿إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ﴾، بێگومان لەرزینە وە ی ناخیر زەمان، ئنجا لەرزینە وە کەش ه ی خرۆکە ی زەویە، بە لām لەبەر ئەو وە ی کە دەزانری زەویە دە لەرزیتە وە، بۆیە باسی زەو ی نە کراو، نە گەر نا لە ناخ زەماندا کو ی دە لەرزیتە وە؟! بێگومان ئەو زەویە ی کە تێمە لە سە رینی، واتە: ﴿إِنَّ زَلْزَلَةَ الْأَرْضِ عِنْدَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ﴾، لەرزینە وە وە هە ژان و تیکە وە راشە قانی خرۆکە ی زەو ی لە کاتی هاتنی ئەو کاتە دا، کە دنیایی تیدا کو تایی دی، شتیکی مەزە.

وشە ی (شئ) یش بە کاردی بۆ هەر شتیکی کە بوونی هە بی، بە بی نە وە ی بزانری چییە؟ بە لām لیرە کە دەفەر موی: ﴿شَيْءٌ عَظِيمٌ﴾، شتیکی زۆر مەزە، واتە: شتیکی، بە لām زۆر لە وە مەزنتەر، کە عە قَل و خە یال و تە ندیشە بتوانی دەوری بداو، دەرکی بکات و، وە ک خو ی پتی ناشنابی، لیرە دا خوا ﷻ دە یە و ی پیمان بفرموی: ئەو لەرزینە وە وە هە ژان و تیکە وە راشە قانە ی زەو ی لە ناخیر زەماندا، وە ک ئەو لەرزینە وە ی دیکە نیە، کە بە سەر گو ی زەو ی دین، بە لکو ئەو بوومە لەرزە یە کە دی، بوومە لەرزە یە کە تاییبە تە.

کورته باسیک: دوو هه لوهسته

له بهرانبهر لهرزینه وهی زهوی و، مانا کانی (ساعة) دا

هه لوهسته ی یه که م: خوا ﷻ که دهفه رموی: ﴿إِنَّ زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَأْنٌ عَظِيمٌ﴾ (١)، واته: لهرزینه وهه هه ژان و تیکه وهه پاشه قانی زهوی له کاتی ناخیر زه ماندا شتیکی مه زنه، نه مه له سووره تی (الزلزله) دا، خوا ﷻ شی کردۆته وهه، یووێ کردۆته وهه چۆنه، که دهفه رموی: ﴿إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا﴾ (١) وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا (٢) وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا (٣) يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا (٤) بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَىٰ لَهَا (٥) يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّیُسْرُوا أَعْمَالَهُمْ (٦) فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ (٧) وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ (٨)﴾.

نهم سووره ته موباره که که له ههشت تابه ت پیک دئی، تیشکیکی باشمان بۆ ده خاته سه ر نهو پروداوو کاره ساته که خوا ﷻ به مه زن ناوی دینن: خوا ﷻ دهفه رموی: به ناوی خوا ی به به زه یی به خشنده.

هه ر کاتیکی زهوی له رزیه وهه، نهو له رزینه وهه تابه ته ی که بۆ دیار ییکراوه.

واته: له رزینه وهه ی کۆتا ساته کانی ته مه نی گۆی زهوی، هه لبه ته له رزینه وهه ی بوومه له رزه کانی دیکه ش که به سه ر زه ویدا دین، هه ر هی زه وین، به لام نا نه وه یان شتیکی تابه ته، چونکه ده بیته هۆی نه مان ی ژانی مروفی له سه ر زهوی و، ده بیته هۆی نه مان ی گۆی زهوی و ته فرو توونا بوونی و، پینکدارانی چیاکانی و، گر کرنی ده ریاکانی و، گۆرانی گۆی زهوی، له م حاله ته ی که تیتسا ده یبینن، بۆ حاله تیکی دیکه، که به سه خوا ﷻ ده زانی چۆنه!

﴿وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا﴾ (٢): زهوی قورسایه کانی خۆی ده رهاویشته.

هەندیک لە زانیان گوتووینە: قورسایەکانی خۆی، واتە: ئەو خەزنە و زێڕو زەمبەرەکی کە مەرۆف کردووینانە خەزنەو لە ژێر زەویدا شار دوویانەو، بەلام وێرای ئەوە (أَفْعَالَهَا) دەگونجێ مەبەست پێی مردووەکان بێ، دەشگونجێ مەبەست پێی ئەو کانیو ماددە قورسە گەرم و گرگرتوانە بێ، کە لە نێو ناخی زەویدان، یاخود مەبەست پێی هەموو ئەوانە بێ.

﴿وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا﴾، ئینسان دەلی: ئەوە چییەتی؟ واتە: زەوی چی لێهاتووە و بەو شێوەیە؟! تاكو ئیستا نارام و سەقامگیر بوووە ئیمە توانیومانە بە نارامیی لەسەری بژین، ئیستا چیهی و دەلهرزیتەووە دەههژی؟!

﴿يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا﴾، يَانَ رَبِّكَ أَوْحَى لَهَا، لەو ڕۆژەدا هەوالەکانی خۆی دەگێڕیتەو، ئەویش ئەوێهە کە پەرورەدگاری پەيامی بۆ ناردووە (پەيامی پەنهان)، واتە: زەوی کە واکات لە خۆیەو واکات! بەلکو بە پێی ئەو سروش و پەيامە کە خوا ﷻ بۆی ناردووە، بەو شێوەیە واکات، هەلبەتە زەوی بە زمانی حال ئەو هەوالانەکی خۆی دەگێڕیتەو، حالەکی تەعبیر لە وتار (قال)ەکی واکات، ئەگەرنا مانای وانیە کە زەوی لەو کاتەدا دیتە گو^(١).

﴿يَوْمَئِذٍ يَصْدُرُ النَّاسُ أَشْتَاتًا لِّيُرَوْا أَعْمَالَهُمْ﴾، لەو ڕۆژەدا خەلک کۆمەڵ کۆمەڵ دەڕۆن و دیتەدەر لە زەوی، تاكو کردەووەکانی خۆیان پێشان بدرێ و بخرێتە بەرچاویان.

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾، وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ، ئنجا هەر کەسێک بەقەدەر گرانیی، گەردێک چاکەکی کردبێ، دەبینیتەو، هەر کەسێک هیندە گرانیی گەردێک خراپەکی کردبێ، دەبینیتەو، واتە: هەموو شتێک دەکوێتەو بەرچاوی مەرۆف.

(١) هەرچەندە هەندیک زانیان رایەکی وایان هەبە، بەلام رای راست و دروست ئەوێهە کە

قورئان بەھو شىۋەيە، بۆيە زانايان زۆر جوانيان گوتوۋە: (الْقُرْآنُ يُفَسِّرُ بَعْضُهُ بَعْضًا)، واتە: قورئان ھەندىكى ھەندىكى تەفسىر دەكات، لىرەدا ئەم (زَلَزَلَةٌ) يە، نازانين چۆنە! بەلەم لە سوورەتى (الزَّلْزَلَة) دا، خوا ﷻ جوان جوان لەو ھەشت ئايەتەدا بۆي شىيى كىرەپىنەو، كە ئەو لەرزىنەو ھەو بوومەلەرزە مەزىنە چۆنەو مەروۇف لەو كاتەدا ھەلۋىستى چى دەبىي و، سەرەنجامىش چ دەرھاويشتەيەكى دەبىي؟!

ھەلۋەستەي دووھەم: ھەلۋەستەيەك لەسەر وشەي: (السَّاعَةُ)، لە: ﴿إِنَّ زَلْزَلَةً أَلْسَعَتْ﴾، كە لىرەدا ۋەك گوتمان: زياتر ماناي ئاخىر زەمان دەگەيەن، ئەو كاتە دىيارىيكرادى كە ژيانى مەروۇفى لەم سەر زەويىيە تىدا كۆتايى دى، بەلەم بە سەرەنجدانى كۆي ئايەتەكانى قورئان و ھەندى لە قەرايشتەكانى پىغەمبەرىش ﷺ بۆمان دەرەدەكەو، كە وشەي (السَّاعَةُ) پىنچ واتاي ھەن، ھەلۋەتە ئەودى من بۆم دەرەكەتو، چۈنكە ئەو ھەلۋىتجان خۆمەو، پەنكە ماناي زياترىشى ھەبن:

۱- (وَقَدْ مَحَدَّدَ مِنَ الزَّمَنِ الْوَاسِعِ) كاتىكى دىيارىيكرادى لە كاتى فرالوان، چ كەم بى، چ زۆر، پىي دەگوتى: (السَّاعَةُ) ئەودە لە زاراۋدى قورئان و زمانى عەردىيىشدا، بەلەم تىستا كە تىمە دەلۋىن: سەعاتىك، يانى: يەك لەسەر بىست و چوار (۲۴/۱) ى شەو پۇژىك، بەشىك لە (۲۴) بەشى شەو پۇژىك، ئەو مانايەكى باۋە، مانايەكى زاراۋەيە، خەلكى ئەم پۇژگارە وايان داھىتەنەو، ئىجا ناي چۆن دەزانين ئەم واتايە ھەيە، لە قورئاندا؟ خوا ﷻ لە سوورەتى (الروم) ئايەتى (۵۵) دا دەرەموى: ﴿وَيَوْمَ يَقُومُ السَّاعَةُ يُقْبِرُ الْمُجْرِمُونَ مَا لِمُسْئُوْا عِزِّ سَاعَةٍ﴾، واتە: ئەو پۇژە كە (ساعة) (ئاخىر زەمان) دى، تاوانبارەكان سويند دەخۇن جگە لە سەعاتىك نەماونەو، لەم ئايەتەدا (السَّاعَةُ) ى يەكەميان، واتە: ئاخىر زەمان، بەلەم (السَّاعَةُ) ى دووھەم واتە: ماۋەيەكى كەم و دىيارىيكرادى لە كات.

۲- (عَلَّمَ عَلَى فِتْنَةِ الدُّنْيَا) ناوونىشانىكى ئايەتە بە تىكچوون و نەمانى ژيانى دىنيا، ۋەك لە سوورەتى (الأعراف) ئايەتى (۱۸۷) دا خوا ﷻ دەرەموى: ﴿يَسْتُلْزِمُكَ السَّاعَةُ أَبَانَ مَرَسَمًا﴾

قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهُا عِنْدَ رَبِّ لَا يَجْعَلُهَا لَوْحِهَا إِلَّا مَوْثِقَتٌ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَعَثُهُ يَسْأَلُوكُم كَأَنكُم حِفْظُهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنْ أَكْثَرُ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٧﴾ واته: له بارهی (ساعة) هوه پرسپارت لن ده کهن، که ی له نگه ده گری؟ بلن: زانیا ریه که ی ته نها له لای خواجه (ته نیا خوا ده زانی تهو (ساعة) ناخیر زه مانه) که ی دئی؟ ﴿لَا يَجْعَلُهَا لَوْحِهَا إِلَّا مَوْثِقَةً﴾ ته نیا خوی (خوا) له کاته دیار ییکراوه که ی دا ناشرای ده کات و ده ری ده خات، ﴿فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ تهو (ساعة) (ناخیر زه مانه) له سه ر ناسمانه کان و زهوی قورسه، ﴿لَا تَأْتِيكُمُ إِلَّا بَعَثُهُ﴾ کت و پر نه بن، نایهت، کت و پر، دئی، یانی: بن تهو ی خه لک جلوه روانی بکات.

کهواته: نهوهی که تیستا باس ده‌کرتی: زهوی نیزیکه‌ی چوار ملیارو نیو سال ته‌مه‌نی به‌رتی کردوهو، خور پینج ملیار سال ته‌مه‌نی به‌رتی کردوهو، به‌مه‌زنده بایی پینج ملیار سالیس گازی هایدروجینی ماوه، بیسووتیتی و بیکات به‌هیلیوم، نهو تیشکه‌ش ده‌دات به‌تیمه، هه‌روه‌ها هه‌ندی‌ک له زانایان له پروانگه‌ی نهو مه‌زندانه‌وه باسی کو‌تایی هاتنی زهوی ده‌که‌ن، بو‌وینه: (رشید الخطیب الموصلی) له کتییی (أولى ما قيل في تفسير التنزيل) دا ده‌لتی: کاتیک زهوی بان خور ته‌مه‌نی سروشتی به‌رتی ده‌که‌ن، نهو کاته قیامه‌ت دی!

به لأم نهوه ليکدانه و ديه کي هه له يه! چونکه نه گهر بهو شيويه بېوايه، ده بېوايه که س جاري چاوه پړي قيامت نه کات، تا کو چوار پېنج مليار سالي دېکه! به لأم خوا ﷻ ده فرموي: ﴿لَا تَأْتِيكَ إِلَّا بَئْتٌ﴾، واته: کت و پر نه بې بۇتان نايهت، واته: له کاتيک دا دي، خه لک چاوه پړاوي ناکات، نجا نه گهر نهو کاته قيامت بې و، نهو کاته ناخبره مان (ساعة) بې، که خوړ تيشکي نامېني و، ته مه ني زه وي به شيويه سروشتي کو تاي پي دي، به پي ياساي دووه مي ديناميکي گهرمي (The Second law of Thermodynamic)، که ده لي: کاتيک دي، نهو گهرمي يه له ته نه گهرمه کانه وه ده چي بو ته نه سارده کان، يه کان ده بې، نهو کاته نهو جمو چوله له کو مه له ي خوړو له ته ستېره و کاهکه شانه کاند.

نامىنى، ئەۋەش كاتىكى ديارىيىكراۋە، ئەگەر زانست زياتر بەرەو پىشەۋە بچى، دەتوانن زياترىش ديارىيى بگەن، بەلام نەخىر، خوا ﷺ دەفەرمۇي: كەس ناپزانى، كەۋاتە: ئەۋەي كە زانست دەريخستۋە، كە دۋاي ئەۋەندە مليار ساللەي دىكە، تىشكى خۆر نامىنى، نا ئەۋەش مرووف دەيزانى، كەۋاتە: ئەۋە ئەۋ كاتە نىيە، كە ژيان مروفي لەم سەر زەۋىيەدا تىيدا كۆتايى پى دى، چۈنكە:

أ/ خوا دەفەرمۇي: جگە لە خوا ﷺ خۆي كەسى دىكە ناپزانى.

ب/ دەشفەرمۇي: كت و پر نەبن نايەت.

۳- (بِقَايَةِ كُلِّ قَرْبَنٍ مِنَ النَّاسِ)، كۆتايى ھەر سەدەيەك لە خەلك، ئەمەش ديسان وشەي (سَاعَةً) ي بۆ بەكارھاتۋە، ۋەك لەم فەرموۋدەيەي پىغەمبەردا ﷺ ھاتۋە: (عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّ يَعْشُ هَذَا الْعَلَامُ، فَعَسَىٰ أَلَّا يُذِرْكُمُ الْهَرَمَ حَتَّىٰ تَقُومَ السَّاعَةُ) (أخرجه مسلم: ۲۳۶۹).

ۋاتە: ئەنەسى كورى ماليك (خوا لىي رازى بى) دەلى: پياۋىك گۈي: نەي پىغەمبەرى خوا ﷺ (سَاعَةً) كەنگى دى؟! پىغەمبەرىش ﷺ مندالىك لە ئەنصارىيەكان كە ناۋى موھەممەد بوۋ، لەۋى لە نىزىكىيەۋە ۋەستا بوۋ، نامازى بو كىردو فەرموۋى: ئەگەر ئەمە تەمەن بىكات، رەنگە نەكەۋىتە تەمەنى پىرييەۋە كە (سَاعَةً) دى.

ۋاتە: ئەم جىلەي تىۋەۋە ئەم سەدەيەي تىۋە، كەستان نامىنى لەسەر زەۋى و، (سَاعَةً) تىۋە دى، ئىجا خەلىك كە سەركىل بىن، ياخود لە بيانۋو بىن، لە فەرمابىشتەكانى پىغەمبەر ﷺ، ۋەك لە ھەندى كىتاياندا ئەۋە ھاتۋە گوتۋايانە: تەماشى بگەن! موھەممەد ئەيزانىۋە كەي ئاخىر زەمان دى، ئەۋەتا وايزانىۋە دۋاي ئەۋەي ئەۋ كۈرە گەنجە دەكەۋىتە تەمەنەۋە، رەنگە نەگاتە تەمەنى پىرىي كە ئاخىر زەمان دى، بەلام نا! بەلكو مەبەستى پى ئاخىر زەمانى ئەۋ سەدەۋە خەلك و كۆمەلگايە بوۋە، كە ئەۋ كاتە پىغەمبەر ﷺ لە تىۋاياندا بوۋ.

٤- ھەروەھا (ساعة) وەک ناو بۆ پۆژی قیامەتیش بە کارھاتووە، واتە: پۆژی ھەڵسانەووە زیندوو بوونەووە، چونکە پۆژی دواوی دوو قۆناغی سەرکێیە:

قۆناغی یەکەم: تیکچووێ ئێم سیستم و واقعیە ئیستە.

قۆناغی دووهم: دروست بوونەووەی ژیا ئیکی دیکەو، داڕشتنەووەی گەردوون، یان ئەووەی کە بەس خوا ﷻ دەیزانی چییە، بە شیوەیەکی دیکە.

وێک لە سوورەتی (ابراھیم) دا، خوا دەفەرموێ: ﴿يَوْمَ يُدُلُّ الْأَرْضُ عَنَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاءُ وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ﴾، واتە: ئەو پۆژە کە زەوی وەک خۆی نامێنێ و، ئاسمانەکانیش وەک خۆیان نامێنن و، بۆ خۆای تاکی مل پێ کەچکەر دێنە گۆرێ.

ھەروەھا لە سوورەتی (الزمر) یش دا ناماژە پێ دەکات و دەفەرموێ: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَخْطُرُونَ﴾، واتە: جارێک فوو بە کەرەنا داکرا (بۆ جاری یەکەم) ھەر کەس لە ئاسمانەکان و زەویی دایە، مەگەر ئەووەی خوا بیھوێ، نەگەرنا ھەموویان کۆتاییان دێ، (مەگەر ئەووەی خوا ﷻ بیھوێ، وا پێ دەچێ مەبەست پێی فریشتەکان بێ)، دواپی جارێکی دیکە فوو بە کەرەنا دا کرا، ھەموویان ھەڵدەستەنەووە چاوەڕێ دەکەن.

نەجا وشە (ساعة) بۆ قۆناغی دووهمی پۆژی دواپی، کە (قیامە) ی پێ دەلێن، بە کارھاتووە، وێک لە سوورەتی (الروم)، ئایەتی (٥٥) دا، دەفەرموێ: ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ﴾، واتە: ئەو پۆژە کە (ساعة) دێ، بە لگەمان چییە، لێرەدا: (السَّاعَةُ) مەبەست پێی قیامەتە؟!

چونکە دەفەرموێ: ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ﴾، واتە: ئەو پۆژە کە قیامەت دێ، تاوانبارەکان سوێند دەخۆن، کە جگە لە

سه عاتیک نه ماونه وه، که واته: نه وه دوای نه وه یه که زیندوو کراونه وه و نه سوینده ده خوڼ و، ده لاین: نه وه نده ی ماوینه وه (که مه به ستیان پت ژبانی به رزه خه، یاخود ژبانی دنیا به) ته نیا سه عاتیکه له چاو نه و کاته درېزو نه پراوه یه ی که له قیامه تدا به سه ریان دادی.

۵- هه روه ها (ساعة) ناوه بو کاتی مردن (أجل) ی هه ر تاکیک، وه ک نه و نایه ته ی سووره قی (الأنعام) ده لاله قی له سه ر ده کات، که ده فهرموئی: ﴿قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِقَوْلِ اللَّهِ وَخَجَّ إِذَا جَاءَ تَهُمُ السَّاعَةُ بَقْتَهُ قَالُوا لَوْ أَحْسَرْنَا عَلَى مَا فَرَّطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ عَلَى ظُهُورِهِمْ أَلَا سَاءَ مَا يَزُرُونَ﴾. واته: به دنیایی نه وانه زیانبار بوون، که دیداری خویان به درو دانا، ناکو کاتیک که (ساعة) کت و پر بویان هات، گوئیان: داخ و خه فته بو نیمه، له سه ر نه وه ی که مته ر خه میمان کرد له ژبانی دنیا دا.

لیره دا که ده فهرموئی: ﴿جَاءَ تَهُمُ السَّاعَةُ بَقْتَهُ﴾، ناشکرایه جاری نه ناخیر زه مان هاتوه، نه قیامه تیش هاتوه، که واته: نه و (ساعة) به ی نه وان که هاتوه، واته: نه و کاتی مردن (أجل) ه نایه تیه ی هه ر کامیک له وان.

مەسەلەى دووھەم:

پێناسەى (سَاعَة) لەمیانى چەند شتێکدا کە تێیدا دەقەومێن: شیردەر ناگای
لە شیرەخۆرى نامێنى و، خاوەن تۆل حەملەکەى لەبار دەچى و، خەلک وەک
سەر خوشان دەبێژن:

خَوَا ۞ دَهِرَ مَوَى: ﴿يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْجِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ
كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَرَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَرَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ
شَدِيدٌ ۞﴾

شیکردنەوهى ئەم ئایەتە، لە پێنج بڕگەدا:

دواى ئەوهى خَوَا ۞ باسى (السَّاعَة) ى کردو، باسى لەرزینەوهى ئاخیرزەمان
(السَّاعَة) ى کرد، ئنجا بۆمان پێناسە دەکات، کە چى دەقەومى، دەقەرموى:

(١) ﴿يَوْمَ تَرَوْنَهَا﴾، واتە: ئەو پۆژە کە دەبینن، چى دەبینن؟! واتە: لەرزینەوه
دیاریبکراوەکەى کە لە ئاخیر زەماندا دەقەومى، دەبینن، ئنجا نایا کە دەقەرموى: ﴿يَوْمَ
تَرَوْنَهَا﴾، دوێنراوان کین؟! دوێنراوان هەر کەسێک کە بگۆنچى لەو کاتەدا شت
بینن، نایا چى دەبینن؟!

(٢) ﴿تَذْهَلُ كُلُّ مُرْجِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ﴾، لەو پۆژەدا کە ئێوه لەرزینەوهى
تابەق گۆى زهوى دەبینن لە ئاخیر زەماندا، هەر ئافەرەتیکى شیردەر بى ناگا دەبى و
دەخافلى و ناپەرژێتە سەر شیرەخۆرەکەى خۆى.

وشەى (تَذْهَلُ) لە (ذُھول) هوه هاتوه، دەلى: (الذُّهول: بَسْطَانٌ مَّا مِنْ شَأْنِهِ أَنْ لَا يُنْسَى
لِوُجُودِهِ مُقْتَضًى تَذَكُّرِهِ)، (ذُھول) بڕیتىه لە لەبیرچوونى شتێک کە حالى وابى، نابى لە بیر
بکرى، لەبەر ئەوهى کە داخوازیی بیر هاتنەوهى هەیه.

ئىنجا كە دەفەرمۇي: ﴿ تَذَهَّلْ كُلُّ مُرْضِعَةٍ ﴾، واتە: ھەموو ئافرەتتىكى شىردەر، لە زمانى عەرەبىدا: ئەو كىدارانەى تايەتن بە ئافرەتەو، پىويست ناكات (ە)ى مېنەيان بېچىتە سەر، بۆ وئە: تەنیا ئافرەت شىر دەدات بە مندال و پىاو شىر نادات بە مندال! بۆيە پىويست ناكات بلىين: (مُرْضِعَةٌ)، دەلىين: (أُمْرَأَةٌ مُرْضِعٌ)، كە بە (مُرْضِعٌ) كۆدە كرىتەو، ياخود بەس ئافرەت تۆلدار دەبن و پىويست ناكات، بلىين: (عَامِلَةٌ) بەلكو دەلىين: (أُمْرَأَةٌ عَامِلٌ)، بەلام لىرەدا بۆچى (ە)ى مېنە خراوتە سەر (مُرْضِعَةٌ)؟

بىنچىنەيەك ھەيە لە زمانى عەرەبىدا، دەلىن: ئەو وشانەى تايەتن بە ئافرەتەو، كاتىك (ە)ى مېنەيان دەچىتە سەر، ئەو واتايە دەگەيەنن: كە ئەو ئافرەتە لەو ھالەتەدا ئەو كىدارە دەكات، كەواتە: كە دەفەرمۇي: ﴿ تَذَهَّلْ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ ﴾، واتە: ھەموو ئافرەتتىكى شىردەر لە كاتى شىر پىدانى مندالە كەيدا، لە مندالە كەى بى ئاكا دەبن! چونكە كە دەلىن: ئەو ئافرەتە شىردەر (مُرْضِعٌ)، واتە: كۆرپەى ھەيە، بەلام مەرج نە ئىستا لەو ھالەتەدا شىرى پى بدات، بەلام كە گوت: (هَذِهِ الْمَرْأَةُ مُرْضِعَةٌ)، واتە: ئىستا شىردەدا بە مندالە كەى، ئىنجا ئافرەت لە ئان و سات و كاتىكدا كە مندالە كەى بە بەر مەمكىەو ھەق و شىرى پى دەدات، لىي بى ئاكا بى، گرنگرە لەو كە مندالە كەى بە بەر سىنگىەو نەبىت و، گۆى مەمكى لە زارى مندالە كەيدا نەبى، بۆيە خوا ﷻ ئەو (ە)ى زىاد كىردە بۆ وشەى (مُرْضِعٌ)، تەماشىا بكن! فەرمائىشتى خوا ﷻ چەند وردە!

ئىنجا دەشفەرمۇي: ﴿ تَذَهَّلْ كُلُّ مُرْضِعَةٍ ﴾، ھەموو ئافرەتتىكى شىردەر، بۆ ئەو ھەى پىت و نەبى كە رەنگە ئەو ئافرەتە ھەر غىرەتى كەم بى، يان ئەو ئافرەتە رەنگە دلى بېھىز بى، بۆيە لە مندالە شىرە خۆرە كەى بى ئاكا بوو، نا!! ھەر ئافرەتتىك ھەرچەندە دلى بەھىز بى، ھەرچەندە رەحمى بەقوۋەت بى، يان ھەر چۆننىك بى، ھەموو ئافرەتتىك لە كاتىكدا كە ئەو لەرزىنەو مەزنىە روو دەدات، لە مندالە شىرە خۆرە كەى خۆيان بى ئاكا دەبن.

﴿عَمَّا أَرْضَعَتْ﴾، واتە: لە شیر پێدراوە کە، نەیفەرموە: (عَنْ رَضِيعَهَا)، وشە ی (مَا) (مَوْضُوعًا) یە، (تَغْنِي عَنِ الَّذِي أَرْضَعْتُهُ)، واتە: لەو کۆرپە یە کە شیر ی پێ دەدات، لیتی بێ ناگا دەبێ.

٣- ﴿وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا﴾، ئنجا نەک هەر ئافەرەتی شیردەر لە مندالی شیرە خۆرە ی خۆی، لەو کاتەدا بێ ناگا دەبێ و، ناپەرژێتە سەری، بە لکو هەر ئافەرەتێک کە تۆلێشی هەبێ، دووگیانە، ئەوانیش هەموویان تۆلە کە یان دادەنێن، واتە: مندالە کە یان لەبەر دەچێ، (الْحَمْلُ: مَصْدَرٌ فِي مَعْنَى الْمَفْعُولِ بِقَرِينَةِ التَّعْلُقِ بِفِعْلِ تَضَعُ)، یان: وشە ی (الْحَمْلُ) چاوگە، بە لām بە واتای بەرکار (مَفْعُول) ه، واتە: کۆرپە یە کە هە لکیراوە لە سکا، ئەویش بە نیشانە ی ئەو هە کە پە یو هەست کراوە تەو هە بە وشە ی (تَضَعُ) دا بدەنێ، هەر خاوەن تۆلێک تۆلە کە ی خۆی دادەنێ، بۆچی خوا ﷻ نەیفەرموە: (وَتَضَعُ كُلُّ حَامِلٍ حَمْلَهَا)؟ بە لکو دە فەرموێ: ﴿وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا﴾، بۆ ناگا دارکردنەو هە لەو هە کە ئەو تۆلە زۆر پە یو هەستە بەو تۆلدارەو هە، ئەو کۆرپە یە زۆر پێنەو هە پە یو هەستە، بۆ یە کاتێک کە دا بدەنێ و لە باری دەچێ، دیارە هۆکارێکی زۆر بێ رەزا هاتۆتە پیش، نەگەرنا مندال لە سکی دا یکیدا، وا بە ئاسانی نایەتە دەری و لە باری ناچێ.

پەو داویکی دیکە کە پەو دەدات:

٤- ﴿وَرَرَى النَّاسَ سُكَرَىٰ وَمَا هُمْ بِسُكَرَىٰ﴾، ﴿وَمَا هُمْ بِسُكَرَىٰ﴾، واتە: خە لکی دە بیینی سەر خۆشن، بە لām سەر خۆشیش نین، واتە: وەک سەر خۆشان دە یابینی، ئەمە لە پەو ی پەوان بێ زیەو هە پێی دە گوێری: (التَّشْبِيهُ الْبَلِيغُ)، واتە: وێک چواندنێکی ئەو پە پێ، کە گە یشتۆتە کو تایی لە شێوازی وێک چواندن، خە لک دە بیینی سەر خۆشن، کەچی سەر خۆشیش نین، وشە ی (سُكَرَى) کۆی (سُكْرَان) ه، هە لێتە بە (سُكْرَى) ش خوتراوە تەو هە وشە ی (سُكْرَى) کە لە سەر کێشی (عَطَشٌ) یە و، کۆی (عَطْشَان) ه، ئنجا چ بە (سُكْرَى) چ بە (سُكْرَى) بخوتندرێتەو هە، هەردووکیان تاکە کە یان بریتیه لە (سُكْرَان)، وەک چۆن تاکی (عَطَشٌ) بریتیه لە (عَطْشَان) واتە: تینوو، تینوو هە کان، (سُكْرَان) کە کۆ یە کە ی

(سُكَّارِي) يە، ياخود (سَكَّرِي) يە، كەسكە ھۆش لێ لای خۆی نەماو، ننجاً بە ھەر ھۆبە كەو، بێ، بە ھۆی مەي خواردنەووە بێ، یان بە ھۆبە كە دیکەو كە سێك لێ ھۆش خۆی بچێ، یاخود بەنج دەكرێ و ھۆش و ھەستی لێ لای خۆی نامێت.

لێرەدا كە دەفەرموێ: ﴿وَمَا هُمْ بِسَكَّارٍ﴾، ئەمە دیارە لێ شوێنی ھالدا، یانی: ھالی خەلكیش وایە سەرخۆش نین، ئەدی بۆچی وا دێنە بەرچاوا؟! چونكە سەر خۆش كە سێكە ھاوسەنگی تێكەدەچێ و، ھۆش لێ لای خۆی نیە، ھەم قسەي بێچێ دەكات، ھەم ھەلسوكەوتی بێ چێ دەكات، ھەم ھاوسەنگی تێكچوووە بەولابو بەولادا دەچێ، وەك ئەوێ لێ ھالی سەر خۆشان دەبینن، ننجاً خەلك لێ و پۆژەدا ئاوايان لێ دێ، بۆچی وایان لێ دێ؟! ئایا بە ھۆی سەرخۆشییەووە؟! نەخێر! بەلكو بە ھۆی ئەووەووە كە:

٥- ﴿وَلَكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ﴾، بەلام سزای خوا سەخت و توندە، لێرەدا كە دەفەرموێ: ﴿وَمَضَعُ كُلِّ ذَاتٍ حَمْلٍ حَمْلَهَا﴾، ئەمە ئەگەر مەبەست پێی ناخیر زەمان بێ، واتە: پێش ئەوێ ئەم دنیا بە كوئای بێ و، لێ گەر مەي كوئای پێ ھاتی ئەم دنیا بەدا، ئەو كاتە دەگونجێ بڵێن: مەبەست لێ لەبەر چووێ ئافەرت بۆ كۆرپەكەي، مانای راستەقینەي ھۆبەي، چونكە لەو كاتەدا، وەك لێ فەرماشتی پێغەمبەردا ﷺ: ھاو: إِنْ تَقُومُ السَّاعَةُ إِلَّا عَلَى شَرِّ الْخَلْقِ (آخر جە مسلم: ٥٠٦٦، و ابن حبان: ٦٨٣٦، و أبو عوانة: ٧٥٠٧).

واتە: ناخیر زەمان ئەنیا بەسەر خرابترینی خەلك دادێ، بێگومان ئەو كاتە ئافەرتیش دەبن و، ئافەرتی سكرۆ تۆلداریش دەبن و، كۆرپەكانیان لەبەردەچن لێ ھەژمەتان كە ئەو لەرزینەووە دەبینن.

بەلام ئەگەر مەبەست پێی قیامەت بێ، لەو كاتەدا ئافەرت تۆلیان نیە، ھەندێك لێ زانیان گوتووین: بۆ ئەو كاتەش دەگونجێ ئەو ئافەرتەي، كاتێك دووگیان بوووە مردوو، بەو شێو بە زیندوو بێتەو، لەو كاتەدا منداڵەكەي

لەبەر دەچن، بەلام ئەوەم پێ مانایەکی بێ هێزە، بەلکو مەبەست پێی ئەوەیە
 ئەگەر گریمان ئافرەتیک لەو کاتەدا تۆی هەبوایە، لە باری دەچوو، ئەگەر
 ئافرەتیک لەو کاتەدا منداڵی بە بەرۆکی وەبووایە، شیری پێدابایە، ئاگای لێ
 نەدەما، ئەو کاتە ماناکە ی دەبێ ناوا لێکدرێتەو، بەلام هەندیک لە زانایان
 گوتووین: لێرەدا دەگونجێ مەبەست لە (السَّاعَةِ) قیامت و، قۆناغی دووهمی
 پۆژی دواپی بێ، بەلام من پێم وایە: مەبەست پێی ناخیر زەمانەو، ئەو کاتەیە
 کە ئەم زبانه دنیایە ی تیرە ی تێدا کۆتایی پێ دێت.

مەسەلە ی سێهەم:

پێناسەی مەرووفێکی لە گەڵ خوادا نا تەبای، بەبێ زانیاری مەشت و مەرهەری،
لاسیکەرەوهی کەسانی خەڵک لە خوا دوور خەرەوهی، سەر کێش و بێ خێر، کە
هەر کەس شوێنیان بکەوێ، بەره و دۆزەخ و ناگری بە گلەیی دەبەن:

خَوَا ۞ ددەفرموی: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ
شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ ۝ كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَن تَوَلَّاهُ فَأَنَّهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَى عَذَابِ النَّعِيمِ
۞﴾

شیکردنەوهی ئەم دوو ئایەتە، لە شەش بڕگەدا:

(١) - ﴿وَمِنَ النَّاسِ ۞﴾، هەر وهە لە خەڵک هەن.

لێره دا خوا ۞ خەڵک پۆلێن دەکات بە پێی هەلۆستیان لە بەرانبەر خواو
دیداری خواداو، لە بەرانبەر بپروا بوونیان بە هاتنی تاخیر زەمان، پاشان
هەلسانەوه دا، خەڵک پۆلێن دەکات بۆ چوار جۆر.

(٢) - ﴿مَنْ يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ ۞﴾، ئەمە جۆری یەکەمیانه، ددەفرموی: لە خەڵک
هەیه، لە بارە ی خواوه مەشت و مە دەکات بەبێ زانیاری، واتە: بە نەزانیی باسی خوا
۞ دەکات و، لە بارە ی خواوه ۞ ددوی.

(٣) - ﴿وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ ۞﴾، بە دوا ی هەر شەیتانیکی یاخیی و سەر کێش و بێ
خێر دەکەوێ، لێره دا مەبەست لە شوێنکەوتنی شەیتان، ملدانی ئەو مەرووفە ی بۆ شەیتان و
پەیره و کردنی ی لە وهه وهه وهه داندانی شەیتان، مەبەست لە شەیتانی مەرج نیه، تەنیا
شەیتانی جینی ی بێ، بە لکو وشە ی شەیتان، واتە: هەر کەسێک کە خەڵک لە هەق دوور
دەخاتەوه و (شَطَنَ) دوه هاتوه، (شَطَنَ يَغْنِي بَعْدَ) شەیتان، یانی: کەسێک کە لە هەق
دووهر، نەجا چ مەرووف بێ، چ جینی بێ، (مَرِيدٍ) دەلێ: (المَرِيدُ مِنْ مَرَدٍ عَلَى غَمَلٍ إِذَا عَتَا
فِيهِ، وَبَلَغَ الْغَايَةَ الَّتِي تَتَجَاوَزُ مَا يَكُونُ عَلَيْهِ أَصْحَابُ ذَلِكَ الْعَمَلِ، وَهُوَ صَفَةُ مُشَبَّهٍ بِالْفَعْلِ).

واته: وشعی (مَرَبِر) له (مَرَدَه) هوه هاتوه، که سیکه له کاریکدا بگاته نهو په پری و، له وانه تیپه پرنی که لهو کاره دان و خاوه نی نهو کارن، نجا که ده گوتی: (مَرَبِر)، یانی: له هه مووانی تیپه پرنده، هه شه یانیک که له خراپه دا پیش هه موو کهس که وتوته وه، هیچ کهس ناتوانی هینده وی خراپ بی، نهوانی که به بی زانیاری له باره ی خواوه مش و مړ ده کن، به دوی هه شه یانیک ی ناوا ده کهون، به دوی هه شه لک له خوا دوور خهروه په کی ناوا ده کهون.

هه ندیکش ده لین: وشعی (مَرَبِر) ههروه ها (مارد) (أَيُّ الْمُتَجَرِّدِ مِنَ الْخَيْرِ) واته: که سیک که له خترو چاکه دارنلوه، هیچ خیری پیوه نه ماوه و پیس و نه گریسه، نجا نایا نهوه حالی چونه؟!

٤- ﴿كَيْبَ عَلَيْهِ أَنْتُمْ مَنْ تَوَلَّاهُ﴾: واته: له سهری پیویست کراوه (نهو شه یانه)، که هه که سیک شوینی بکهوی، له گه لی دابی، په پره ویی لیکات و دوستایه تی بکات.

٥- ﴿فَأَنَّهُ، يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَى عَذَابِ السَّعِيرِ﴾: نهو به دلنایای نهو به ره و سزای کلپه ی دوزه خ رنمایای ده کات و، پیشی ده کهوی و ده یکه به نیته نهوی.

﴿كَيْبَ عَلَيْهِ﴾، (إِنِّعَارَةً لِلثُبُوتِ وَالزُّمُومِ أَيُّ: وَجَبَ عَلَيْهِ) واته: که ده فه رموی ﴿كَيْبَ عَلَيْهِ﴾، نه مه خوازاوه ته وه بو نهوه که نهو شه یانه به پیی سیستمیک که خوا ۱۰ دابنلوه، سروشته که ی وایه، هه که سیک شوینی بکهوی و له گه لیدابی و دوستایه تی بکات، گومرای ده کات، واته: ﴿كَيْبَ عَلَيْهِ إِضْلَالٌ مِّنْ تَوَلَّاهُ﴾، واته: له سهری پیویست کراوه، گومرا کردنی هه که سیک که شوینی بکهوی، نجا هه ده (۱۰) جوړه قورنای خویندنه کان له سهر نهوه کوکن که وشعی (کَيْبَ) ده بی هه به (کَيْبَ) بخویندنه وه، واته: (يَضُمُّ الْكَافَ عَلَى أَنَّهُ مَبْنِيٌّ لِلنَّائِبِ)، ههروه ها هه ده (۱۰) جوړه قورنای خویندنه وه کان، له سهر نهوه شه پیکهاتوون، که هه کام له: ﴿أَنْتُمْ مَنْ تَوَلَّاهُ﴾ و ﴿فَأَنَّهُ، يُضِلُّهُ﴾، هه ردوویان به سهری هه مزه که بخویندنه وه، به (أَنْ)، نه ک به (إِنَّ).

چوار کورتە سەرئە

۱- که خوا دەفەرموێ: ﴿يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾، واتە: بەبێ زانیاری و بە نەزانی لە بارەى خواوە مشت و مێ دەکات، کەواتە: بە زانیارییەوه لە بارەى خواوە دوان، شتیکی پەسەندە، هەر بۆیەش زانیانی ئیسلام زانستیکی تاییەتیان لەو بارەوه بەرھەمەیناوه، پێی دەگوێرێ: (عِلْمُ التَّوْحِيدِ)، یان (عِلْمُ الْعَقِيدَةِ)، یان (عِلْمُ الْكَلَامِ)، یان (عِلْمُ أَصُولِ الدِّينِ)، یاخود (عِلْمُ الْفِقْهِ الْأَكْبَرِ).

۲- که خوا دەفەرموێ: ﴿وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ﴾، واتە: هەر کەسیکی چنگ بکەوێ لە شەیتانی گومراکەر، شوێنی دەکەوێ و، هیچ کامیان جەب نادات.

(سُبْحَانَ اللَّهِ) هەندێ کەس هەبە سروشتەکەى هێندە خراپە، هەر کەسیکی خراپی چنگ بکەوێ، لەگەڵی دادەبێ و، پشتگیری دەکات و، خوشی دەوێ و، دۆستایەتی دەکات، وەک مێشە پەشە، چۆن هەر شتیکی پیسی چنگ بکەوێ، لەسەرى دەنیشێ، بۆیە دەفەرموێ: ﴿كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ﴾، واتە: یەک شەیتان جەب نادات، هەر شەیتانیکی بێ خێرو نەگريس و پیسی چنگ بکەوێ، لەگەڵی دادەبێ.

ئێستا کەسێ وا هەبە، لێرە لەم هەرتەم کوردستانە، لە عێراق، یان لە هەر شوێنێکی دیکەى دنیا، لە هەموو گەل و نەتەوهکان، دەگەرێ و دەسوورێ و دەپشکنێ، لە کوێ ئینسانێکی بێ دین و مولیحدو خراپەکار هەبە، دەپۆزێتەوهو خوشی دەوێ و دۆستایەتی دەکات، هەوڵ دەدات لێی نزیک بێ و، لێی بەرھەمەند بێ!

۳- که خوا دەفەرموێ: ﴿كُتِبَ عَلَيْكُمُ﴾، واتە: بە پێی سیستمی خوا ﴿لَكُمْ﴾ ئەو شەیتانانە، ئەو بەرھەمیانە، ئەک خوا ﴿لَكُمْ﴾ ئەوێ لەسەر پێویست کرد بن، واتە: خوا ﴿لَكُمْ﴾ لەسەر

شەیتانەکی پتویست نەکردووە، کە دەبێ خەڵکی گومرا بکەێ! بەلام خوا ﷻ بە پتی سیستم (نظام) یک کە لە گەردوون و ژیاڵی مەروفا دايناووە، ئەو شەیتانە حالەتی وایە، هەر کەسێک پەگەلی بکەوێ و بە دواي بکەوێ، گومراي دەکات، بە پتی سیستمی خوا ﷻ وایە، هەر وەک چۆن کەسێک ژەهر بخوا ئەو، پتی دەمرێ، خوا ﷻ سەروشتی ژەهری واهەڵخستووە هەر کەسێ بخوا ئەو، پتی دەمرێ، نەک خوا ﷻ بەو ژەهری فەرموو بێ: دەبێ وابکەي، نا! بەلام سەروشتەکی وایە، ئەو شەیتانەش سەروشتەکی وایە، نەک خوا ﷻ لەسەری پتویست کردبێ، چونکە خوا ﷻ شتی خراپ لەسەر کەس پتویست ناکات، ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يَأْمُرُ بِالْفَحْشَاءِ﴾ (ابراھیم، واتە: خوا فەرمان ناکات بە نافۆلانو خراپە.

۴- کە خوا دەفەرموێ: ﴿وَهَدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ﴾، واتە: ڕێنمایی دەکات، باخود دەیکەیه نیتە سزای بە کڵە، (السَّعِيرِ) واتە: ناگری کڵەدارو بلێسەدار، ئەمە یان:

ا- جوړیکە لە گالته پتکردن، چونکە ئەو چ هیدایەت و ڕێنماییەکە، سەرەنجام ئینسان بجیتە نێو ناگری دۆزەخەو!

ب- دەشگونجی بلێین: ئەمە واقعیەکی ئەو شەیتانە بێ خێرە، هەر کەسێک شوێنی بکەوێ، نینجا نەگەر مەروفا، نەگەر جیننە، هەر کەسێک شوێنی بکەوێ، سەرەنجام دەیکەیه نیتە سزای بە کڵە، نەک هەر پتی پێشان دەدات، چونکە وشەي (وێخێرە) هەم مانای: ڕقی پێشاندان دەگەینێ، هەم بە مەزلگە گەیانیش دەگەینێ، کە لێرەدا هەردووکیان دەگونجێن، واتە: هەم پتی کڵەي دۆزەخی پێشان دەدا، هەم دەشیگەیه نیتە نێو بلێسەي دۆزەخ.

مەسەلەى چوارەم:

بەلگە ھێنانەوھى خوا ﷻ لەسەر ئاسانىي زیندوو کرانەوھ، بە چۆنیەتی دروست بوونی مەرۆف و، تێپەراندى بە ھەوت قوناغانداو، زیندوو کردنەوھى زەوى بە دابەزاندى ناو بە سەردا، تێدا ڕوانی چەندان جۆرە پووەکى جوان و پەونەقدار:

خو ﷻ دەفەرموى: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَيْتِ فَإِنَّا خَلَقْنَاهُ مِن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ مِنْ مُّضْغَةٍ مُّخْلَطَةٍ وَغَيْرِ مُخْلَقٍ لِّنُسِينَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشَدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَّن يُّتَوَفَّىٰ وَمِنْكُم مَّن يُرَدُّ إِلَىٰ أَزْدِلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِن بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَىٰ الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِنَّا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ فَهَبَّتْ وَرَبَّتْ وَأَنْبَتَتْ مِن كُلِّ رَوْحٍ بَهيج ﴿٥﴾﴾.

شیکردنەوھى ئەم ئایەتە، لە ھەژدە بڕگەدا:

(١)- ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ ئەى خەلکینە! جارى بەکەم خوا ﷻ فەرمووی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمْ أَرْبَابُكُمْ﴾ زلزەلە ئاسەو شوق عظیم، ئەم جارە بانگیان دەکاتەوھ: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾! جارى بەکەم بانگی کردن بۆ ھۆشدارى پێدان و ڕیا کردنەوھ، لەوھى خوێان ئامادە بکەن بۆ لەرزینەوھى پڕۆزى دواى، یاخود بزائن کە ئەم ژيانە دنیایە ئارامەى ئیستا دەبگوزەرتن، ھەر ڕو بەردەوام ناب، کاتیک دى، دەپێچرێتەوھ کۆتایی پى دى، ئەوبیش بە چى؟ بەو لەرزینەوھ مەزنى کە بۆ زەوى دیاریکراو، ئەم جارە بانگیان دەکات، بۆ ئەوھى بەلگەیان بۆ بینیتەوھ لەسەر ئەوھ کە زیندوو کردنەوھ ھەلساندنەویان لە لایەن خواوھ، شتیکی ئاسانە، دوو بەلگەیان بۆ دیتیتەوھ، بەکەمیان: لە زاتی خوێاند، دووھمیشیان: لە دەوروپەریاندا.

(٢)- ﴿إِن كُنتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَيْتِ﴾، ئەکەر تێوھ لە دوو دلیدان، لە زیندووکرانەوھ، لێرەدا (إِن)، (إِنَّ الشَّرْطِيَّةَ)، ھەرچەندە دوو دلێیەکیان شتیکی جێی دلنایە، بەلام

کهواته: به هەردووک باران دا: جەستە ی تێمە ددەگە پێتەو هە بۆ زەوی، ددەگە پێتەو هە بۆ گۆل و خاک، چ بە ئیعتیباری باهەن ئادەم، چ بە ئیعتیباری ئەو نووتفەبە ی باب و دایکمان، کە ئێمە ی لێ دروست بووین.

٤- ﴿ثُمَّ مِنْ نُطْفَرٍ﴾، پېش له گل، دواى له نوتفه يهک، واته: تۆويلکه يهک، نوتفه يهک زینده وهر یکی بچوکه له دوو به شان پیک دئ:

أ- له نئو ناوی پیاودا، له نئو ههر دلۆپه يه کيدا چه ند ملیون ژياندارى تۆوی (الحيوان المنوي) حه يمه ن هه ن، ئنجا به کيکیان په کده گری له گەل هیلکوآله (بؤیضة) ی نئو ناوی نافره تداو له ههردووکیان ژياندار یکی دیکه پیک دئ، (٤٦) کرۆمۆسۆمى تیدان و، سیفه ته کانی باب و دایک له وندا کوډه بته وه، واته: خانه يهک پیک دئ، لهو دوو زینده وهره بچوکه ی که له نئو ناوی پیاوو نافره تدا هه ن.

٥- ﴿ثُمَّ مِنْ عَلَقٍ﴾، دواى تئوه مان له عه له قه يهک دروست کردوه، دواى ئه وه ی ئه و نوتفه يه گه وهر تر ده بئ، ده بئته زینده وهر یکی بچوکه، که خو ی به مندالدا ن دایک هه لده واسئ، وهک زهروویهک، واته: زینده وهر یکی زهروو ئاسا.

٦- ﴿ثُمَّ مِنْ مُضْغٍ مُخَلَّقٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقٍ﴾، دواى له پارچه گوشت یکی به قه ده ر زارجوویهک بجوورئ، وئنه بو کیشراوو بیجم پئدراو، یاخود وئنه بو نه کیشراوو بیجم پئ نه دراو، بئکومان (مُضْغٍ) پئش ئه وه ی بکهوئته قوناغی وئنه بو کیشراو و بیجم و شیوه پئدرا نه وه، بئ بیجم و شیوه يه، به لأم خوا ی کارزان بؤیه ﴿مُخَلَّقٍ﴾ ی پئش ﴿وَغَيْرِ مُخَلَّقٍ﴾، خستوه، چونکه ئه وه یان زیاتر جئی تئوه پامان و سه رنجه، که ئه و ژيانداره بچوکه له نئو مندالدا ن دایکدا ورده ورده سه رو سیمای ده رده کهوئ، ئه وه سه ریه تی و، ئه وه چاویه تی و، ئه وه گوئییه تی و، ئه وه دلّیه تی و، ئه وانه لاقنی، ئه وانه ده ستنی، ئنجا دیاره قوناغی (غَيْرِ مُخَلَّقٍ)، قوناغیکی له پئشتره له ﴿مُخَلَّقٍ﴾ یانی: که جارئ وئنه ی پئنه دراوه و بیجمی پئ نه دراوه، ئه وه قوناغیکی له پئشتره و به پئى ریز به ندی کاتبی بووايه، ده بووايه فه رمووا ی: (مُضْغٍ غَيْرِ مُخَلَّقٍ وَمُخَلَّقٍ)، به لأم له بهر ئه و حیکمه ته ی باسما ن کرد ﴿مُخَلَّقٍ﴾ پئش ﴿غَيْرِ مُخَلَّقٍ﴾ خرلوه.

٧- ﴿لَيْسَ لَكُمْ﴾، [بؤیه ئه وه تان به وردی بؤ باس ده که ی ن]، تاکو بۆتان پروون بکه ی نه وه، خوا ﷻ جیمان بؤ پروون بکاته وه؟ به رکار (مفعول) ه که ی قرتتیرا و (محدوف)، یانی:

أ- تاكو بۆتان پروون بكهينهوه كه تيمه دهسه لاهمان ههيه، زيندووتان بكهينهوه.

ب- يان: بۆتان پروون بكهينهوه چۆن دروست دهبن.

ج- يان: بۆتان پروون بكهينهوه، چۆن هاتوون؟

د- يان: بۆتان پروون بكهينهوه چه ند نابووت بوون! هه موو نهوانه دهگرتهوه، (خُذِفَ الْمَفْعُولُ يَذْهَبَ الذُّهُنُّ كُلُّ مَذْهَبٍ)، بۆيه بهركارهكهى قرتيندراوه، تاكو زهين به لاي هه موو شتيكدا بچن، به لام نهگهر ديارىي كردبايه يهك شت ده بوو.

٨- ﴿وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ لِكِ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، له نيو مندالانداندا نيشتهجن و سه قامگير دهكهبن، ههر شتيك مانهوى، تاكو كاتى ديارىيكراو، نهيفهرمووه: (مَنْ نَشَاءُ)، چونكه جارى نهبوته مروڤ، بهلكو فهرموويهق: ﴿مَا نَشَاءُ﴾، نهوهى كه مانهوى، نجا له حالهق نوتفه دا، يان له حالهق عهلهقه دا، يان له حالهق موضغه دا، دهيهيتلينهوه له نيو مندالانداندا، نهوهى خوا ﷻ بيهوى بيكاتنه مروڤ.

نجا بۆچى پيشى به كردارى رابردوو هيناويهق: ﴿إِنَّا خَلَقْنَاهُ مِنْ نُّرٍ﴾، ئم من نطفه ئم من علقه ئم من مضغ، نهوانه هه موويان دهكه پنهوه بو: ﴿خَلَقْنَاهُ﴾، به لام ليره دا بۆچى دهفهرمووى: ﴿وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ﴾، واته: به كردارى داهاتوو هيناويهق؟

پسپوران گوتوو يانه: (عُدِلَ عَنِ الْمَاضِي إِلَى الْمَضَارِعِ لِاسْتِخْضَارِ الصُّورَةِ)، نه مه له فهرمايشتى خوا دا نهو عاده ته زۆره، بو نهوهى وتنه كهت بينيته بهرچاو، تهماشا بكه! نهوه خوا دهيهيتلينهوه نهو نوتفهيه، نهو عهلهقهيه، نهو موضغهيه، له نيو مندالانداندا دهيهيتلينهوه، تاكو كاتى ديارىيكراو.

٩- ﴿ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا﴾، دوايى به شيوه مندال دهرتان دينين، ليره دا ﴿ثُمَّ﴾، (لِتَرْتَبَ الرُّتَبِ)، بو ريزبه نديي پله پلهيه، چونكه دواي نهوه دهبن به مندال.

وشەي ﴿طِفْلًا﴾، مەبەست پىسى جىنسى مىندالانە، ئەگەرنا دەبووايە
فەرمووباي: ﴿لَمْ نُغَرِّكُمْ أَطْفَالًا﴾، بەلەم ﴿لَمْ نُخْرِجْكُمْ طِفْلًا﴾، واتە: (ئىخروج كل
وَاحِدٍ مِنْكُمْ طِفْلًا)، ھەر كام لە ئىوھ لە شىوھى مىندالتىكى تايەت دا دەر دىنن.

۱۰- ﴿ثُمَّ لَتَبَلَّغُوا أَشَدَّكُمْ﴾، دوايىش بۇ ئەوھى بگەنە قۇناغى تىن و تاقەت و
تۇغيان ھىزو پىزتان، (أَشَدَّ) يان: كۆى (شِدَّة) ھىە، وەك (أَنْعَم) كۆى (نِعْمَة) ھىە، يان
(أَشَدَّ) وشەبەكە تاكى نىھ، يان: بگەنە قۇناغى تىن و تاقەتەكانتان، لە پرووى جەستەوھو،
لە پرووى حالەتى عەقلەوھو، لە پرووى حالەتى دەررونىسەوھو، لە پرووى حالەتى عاتىفىيەوھو،
دەگەنە قۇناغى كاملىبوون و تىرو تەواو بوون.

كە دەفەرمىو: ﴿ثُمَّ لَتَبَلَّغُوا أَشَدَّكُمْ﴾، واتە: دوايى بۇ ئەوھى بگەنە
قۇناغى تىن و تاقەتتان، ئايا لىرەدا بۆچى ئەم قۇناغە كرلەو بە ئامانچ؟ چونكە
لە ھەمووى زياتر نىعمەتى خوائى تىدا دەرەوشىتەوھو.

جىنى سەرەنجە كە لە سوورەتى (غافر) تايەتى (۶۷)دا، لەو سىياقەدا كە بە
ھەمان شىوھى ئىرە باسى دروست بوونى مرووف دەكات، سەرەپاي ئەوھ، دوايى
دەفەرمىو: ﴿ثُمَّ لَتَكُونُوا شُيُوحًا﴾، واتە: تاكو دوايى بگەنە حالەتى
پىرىيى، بچنە قۇناغى پىرىيەوھو، ئەدى باشە بۆچى لىرەدا وەك سوورەتى (غافر)
باسى قۇناغى پىرىيەتى ناكات؟ دەلتىن: لىرەدا ئەوھ ناخوازى، چونكە لىرە خوا
ﷻ دەپەوئى دەستەلاقى خۇيمان پىشان بدات، ئنجا دەستەلاقى خوا ﷻ زياتر لە
حالەتى تۇغيان و تىن و تاقەتدا دەرەكەوئى، ئەك لە حالەتى پىرو كەنەفتىيى دا،
بۆيە لىرەدا نەيخواستەو باسى تەمەنى پىرىيى بكرى.

۱۱- ﴿وَمِنْكُمْ مَّنْ يُؤَفَّفُ﴾، ھەشتانە دەمرىندى، واتە: پىش ئەوھى بگاتە ئەو
قۇناغانە، دەمرى، كۇتايى دى، چونكە مردن بۇ ھەمووانە، بەلەم لىرەدا مەبەست پىسى،
پىش گەپىشتە بە قۇناغى تىن و تاقەت، يان: پىش ئەوھ دەمرىندى، ئەگەرنا ھەموويان
ھەر دەمرىندىن، بەلەم ھەبائە پىش ئەوھى بگاتە ئەو قۇناغانە، دەمرى.

(۱۲) ﴿وَمِنْكُمْ مَنْ يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْعُمْرِ﴾، ھەشتانە دەگێردرێتەو ھە بۆ خراپترین تەمەن، واتە: تەمەنی پیرو کەنەفتیی و کەلەلایی.

﴿أَرْدَلِ الْعُمْرِ﴾، خراپترین تەمەن، پێغەمبەری خوا ﷺ پەنای لێ بە خوا گرتو، وەک لەم فەرموودەیەدا ھاتو: ﴿اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنَ الْبُخْلِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنَ الْجُبْنِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ أَنْ أُرَدَّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْعُمْرِ، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ فِتْنَةِ الدُّنْيَا، وَأَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ﴾ (أخرجه البخاري: ۲۸۲۲، عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ).

واتە: ئەو خوایە! من پەنات پێ دەگرم لە چرووکی و پژدیی و، پەنات پێ دەگرم لە ترسنۆکی و، پەنات پێ دەگرم لەو کە بگێردرێتەو ھە بۆ خراپترین تەمەن، پەنات پێ دەگرم لە بەلای دنیاو لە سزای گۆڕ، واتە: لە سزایەک کە دوای ئەو دی مەرووف دەخێتە گۆڕەو، دەست پێ دەکات لە قوناغی بەرزەخ دا.

(۱۳) ﴿لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا﴾، تاكو دوای ئەو دی شتی زانیو، هیچ نەزانی، (أَي: لَا يَسْتَفِيدُ مَعْلُومًا جَدِيدًا بَعْدَ أَنْ كَانَ بِإِمْكَانِهِ كَسْبُ الْعِلْمِ)، واتە: بۆ ئەو دی هیچ زانیاری تازە فێر نەبێ، دوای ئەو دی کە دەیتوانی شت فێر ببێ، تێنسان کە زۆر دەکەوێتە تەمەنەو، خانەکانی مێشکی زانیاری تازە تۆمار ناکەن، ئەو و اتایەکیەتی.

واتە یەکی دیکە ئەو یە: ﴿لِكَيْلَا يَعْلَمَ مِنْ بَعْدِ عِلْمٍ شَيْئًا﴾، دوای ئەو دی شتی زانیو، تێستا هیچ نەزانی، ئەک زانیاری تازە تۆمار نەکەن، بەلکو ئەو دی پێشیشیان لە بیر بچێتەو! ھەمووتان بینیوتانە ھی وا ھەیە، کە زۆر دەکەوێتە تەمەنەو، دوایی ناوی مندالەکانی خوێشی لە بیردەچێتەو، بەلکو جاری وایە ناوی خوێشی لە بیردەچێتەو و خانەکانی مێشکی قورمات دەبنەو، هیچ زانیارییان تێدا نامێنێ.

واتە: خوا ﷻ ئاوا تێو ھەو قوناغانەدا دێنێ و، ئاواش بەلای دەستە بەسەرئاندا، نەگەر زۆر تەمەن بکەن ئاواشتان لێ دی، ناشتوان و اتان لێ نەیت.

ئەمە بەلگەى يەكەم: خوا بەو شىۋەيە ئىۋدى دروست كىردو، بەو قۇناغانەى داهىيان، كە سەرجهەم ھەوت قۇناغن:

يەكەم: قۇناغى دروستكران لە گل (ئادەم و ھەو، يان ماددەو كەرەستەى تۆۋى ژن و پياو).

دوۋەم: تۆۋىلكە (نطفە).

سىيەم: خۇنپارە (علقة).

چوارەم: زارچوۋە گۆشت (مضغة).

يىنچ: قۇناغى مندالىى (نخرجكم طفلاً).

شەشەم: قۇناغى تىن و تاقتە و تىرو تەواۋىي (لتبلغوا أشدكم).

ھەوتەم و كۆتايى: قۇناغى پىرو كەنەفت بوون و كەلەلايى (ومنكم من يُردُّ إلى أرحل العمر).

ئىنجا بەلگەى دوۋەم دىئىتەۋەو دەفەرەمۆى:

۱۴- ﴿وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً﴾، بەلگەى يەكەى دىكە لە سەر ئەۋە كە زىندوۋ كىردنەۋەى ئىۋە لە لای خوا ئاسانە، ئەۋەيە كە: زەۋى دەبىنى بىن ھەست و خوست، دەلى: (الْهُمُودُ: قَرِيبٌ مِنَ الْغُمُودِ خَمَدَتِ النَّارُ: طِفْتَ): ئاگرەكە كۆزاىەۋە، خەفە بوو، كە ددەفەرەمۆى: ﴿وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً﴾، واتە: ۋەك چۆن ئاگرىك كۆزلاۋەتەۋەو ھىچ ترووسكاىى تىدا نىەو، گەرمايى تىدا نىە، زەۋىش دەبىنى ھىچ ژيانى تىدا نەماۋە، ۋىشك و سوورو سەفەتالەو بىن پوۋەكە، ئاۋاى دەبىنى.

۱۵- ﴿فَإِذَا أُنْزِلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ﴾، بەلەم كاتىتەك كە ئاۋمان دابەزانندە سەرى، ئاۋ: باران، بەفر، تەرزە، بۆيە خوا ۋەشەى ﴿الْمَاءَ﴾ بەكاردىننى، چۈنكە ئەگەر ھەر كامىكىيانى بەكار ھىتابايە، ئەۋان دىكەى نەدەگرتەۋە، كاتى ئاۋمان دابەزانندە سەرى، ئاۋمان بەسەردا ھەلپشت.

۱۶- ﴿أَمَرْتُ﴾، جوولآ ههژا، (الْإِهْتِرَازُ: التَّحَرُّكُ إِلَى أَعْلَى)، (إِهْتِرَاز) بریتیه له جوولان بهرهو سهری، (وَالْمَقْصُودُ: إِرْتِفَاعُ الْأَرْضِ بِالْمَاءِ بِمَا عَلَيْهَا مِنَ الْعُشْبِ وَالنَّبَاتِ)، مه بهست لهوویه که زهوی دوی نهووی ناوی داده به زیته سه، ناوی دهر زیته سه، له ناسمانه وه به شیوهی به فرو باران و تهرزه، نهو زهوییه ورده ورده پرووه که کانی چه قهره ددهدن و زهوییه که بهرز ده که نهوه، چه قهری پرووه که کان، ثنجا دانه ویله یه، گزو گیایه، دارو درهخت و میوه یه، تهره کاره، سهو زه یه، ... هتد.

۱۷- ﴿وَرَبَّتْ﴾، پوز ده بیت، (حَصَلَ لَهَا زَيْوٌ)، (الرَّبْوُ: هُوَ اِزْدِيَادُ الشَّيْءِ)، (ربو) بریتیه له زیاد بوونی شتیک، (رَبَا، يَرْبُو، رَبْوًا، أَي زَادَ، يَزِيدُ، زِيَادَةً)، مه بهست پتی هه لوسانی زهوییه، وشه ی (رَبَّتْ) خوینراویشه تهوه: (رَبَّتَتْ، أَي اِرْتَفَعَتْ) بهرز بووه.

۱۸- ﴿وَأَنْبَتَتْ مِنْ كُلِّ رَوْحٍ بِهَيْجٍ﴾، له ههر پرووه کیکی دلخوشکهر ده پوتنی، له ههر پرووه کیکی به پهونه ق و جوان، که که سیک بیبیتی پتی دلخوش بن، دلی پتی بپشکوئ، نهو زهوییه قاقرو دیمه کارو بن ههست و خوست و بن ژیان و جووله یه، دوی نهووی ناوی ده نیتزیه سه، ناوا پر ده بن له ژیان و، پر ده بن له پرووهک و سهو زایی.

(الْبَهِيحُ: الْحَسَنُ الْمُنْتَظَرُ الشَّارِعُ لِلنَّظَرِ)، (بَهِيحٌ) نهوویه که دیمه بن جوان بن و، دلخوشکهر بن بو که سیک که تهماشای بکات.

نهمه ههردوو به لگه که، زور به کورتیی.

کهواته خوا ۱۱ کاتن تیوهی بهو قوناغانه دا هیناوهو، زهوی بهو شیوه یه، سالانه زیندوو ده کاتهوه، ده توانی تیوهش زیندوو بکاتهوه، تیوهی له گله وه هیناوهو بهو قوناغانه دا هیناوی، دهشتوانی جارتکی دیکه دروستان بکاتهوه، ههروه ها زهویش دوی نهووی که مردوو، زیندووی کردوتهوه، به پرووهک، به ههمان شیوه خوا بهک که له نه فسی تیوهدا نهووی کردوهو، له دوروبه ریشتاندا ناوا ده کات، ده توانی تیوهش زیندوو بکاتهوهو، هیچ دوو دلی و گومانان نه بن.

مەسەلەي پېنجه م:

باسكردىن دوستكرانى مروّف بهو جوړه سەرسوورپېنډرهو، زیندوو كړنلەوهی زهوی، بههوی دابه زاندىن ئاوهوه، مەبهست پىسى دەر ككردنى راستيیهى پدهاو تهنيای خواي تاك و پاك و، مسوگهريى هاتنى قيامەت و، زیندوو كرانهوهی مردوانه:

خوَا ۞ دَهْهَرْمَوَى: ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُخَيِّ الْمَوْتَ وَأَنَّهُ عَن كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۝۱۰۱﴾ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿۷﴾ ۞

شيكردنەوهی ئەم دوو ئايەتە، لە شەش برگەدا:

(۱) - ﴿ذَٰلِكَ﴾ واتە: ئەوهی كە پېشتەر باسكرا، دەر بارەي چۆنیهى دوستكردىن مروّف و زیندوو كړنلەوهی زهوی، ئەمە سى واتای هەن:

واتای يەكەم: ئەوهی باسكرا بۆ ئەوهيه كە ئەي مروّف! بزانی وەك چۆن خوا تۆی ئاوا دوستكردوهو، زهوی ئاوا زیندوو دەكاتەوه، بهو شێوهيهش خوا هەق و چەسپاوه.

واتای دووهم: ئەوهی باسكرا بههوی ئەوهيه كە خوا ۞ وەك چۆن مروّفی وا دوست كردهو زهوی ئاوا دەژيپنیتەوه، ئاواش خوا هەق و راست و چەسپاوه. واتای سێهەم: ئەوهی باسكرا بەلگەي ئەوهيه كە خوا ۞ هەقەو، لەسەر هەموو شتێك بە توانايەو، مردووانیش زیندوو دەكاتەوهو، ئەوانەش لە گۆرەكاندان دەرياندژيپنیتەوه.

(۲) - ﴿يَا أَيُّهَا اللَّهُ هُوَ الْحَقُّ﴾، خوا ۞ هەق و چەسپاوه، خوا خاوهنی هەموو سيفهتێكى بەرزو پەسەند، يەكێك لە سيفهتەكانى ئەوهيه كە لەسەر هەموو شتێك بە توانايە، كەواتە: لەسەر زیندوو كړنلەوهی تێوهش بە توانا.

(۳) ﴿وَأَنَّهُ يُخَيِّ الْمَوْتَى﴾، هر روه‌ها نه‌وی باسکرا، که دروست کردنی مرؤفه‌و، سالانه ژياندنه‌وی زه‌ویی، به‌هوی نه‌وه‌ویه که خوا ﴿مردووان زیندوو ده‌کاته‌وه﴾.

(۴) ﴿وَأَنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾، هر روه‌ها نه‌وی باسکرا به‌لگه‌ی نه‌وه‌ویه که نه‌و (خوا) له‌سهر هم‌وو شتیکیش به‌توانایه.

(۵) ﴿وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا﴾، هر روه‌ها نه‌وی باسکرا، به‌لگه‌ی نه‌وه‌ویه که ناخیزه‌مان (السَّاعَةُ) دئی و، هیچ دوو دئی تیدانیه.

(۶) ﴿وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ﴾، هر روه‌ها به‌لگه‌ی نه‌وه‌ویه، که خوا ﴿نه‌وانه‌ی له‌گۆره‌کاندان، ده‌ریان دینیتته‌وه﴾.

تفسیره‌کان زۆر له‌سهر نه‌وه‌ چوون، نه‌م شه‌ش حالته‌: ﴿ذَلِكَ يَأْنِ اللَّهُ هُوَ لَقِيَ وَأَنَّهُ يُخَيِّ الْمَوْتَى عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ﴾ (۶) ﴿وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ﴾ (۷)، هم‌موویان په‌یوه‌ست ده‌بنه‌وه‌ به‌: ﴿ذَلِكَ﴾ ده‌وه، واته‌:

یه‌که‌م: نه‌وه‌ی که باسکرا، به‌لگه‌ی نه‌و شه‌شانه‌یه:

۱- خوا ﴿له‌سهر هم‌وو﴾.

۲- خوا ﴿مردووان زیندوو ده‌کاته‌وه﴾.

۳- خوا ﴿له‌سهر هم‌وو شتیک به‌توانایه﴾.

۴- ناخیزه‌مانیش دئی.

۵- هیچ دوو دئی و گومانی تیدانیه.

۶- هر روه‌ها خوا ﴿نه‌وانه‌ی له‌گۆره‌کاندان ده‌ریان دینیتته‌وه﴾.

دووهم: یاخود: نه‌وه‌ی باسکرا به‌هوی نه‌وه‌ویه په‌یدا بووه، که خوا ﴿له‌سهر هم‌وو مردووان زیندوو ده‌کاته‌وه ... هتد﴾.

سَنِيْم: ياخود: ئەو ەي باسکرا بۆ ئەو ەيە تۆ بزانی: کە خوا ﷻ ەققە، مردوووان زیندوو
 دەکاتەو، لەسەر ەموو شتێک بە توانایەو، ئاخیر زەمان دێ و، گومانی تێدانیه،
 ەروەها خوا ﷻ ئەوانەي لە گۆرەکاندان دەریان دێنێتەو.

هەرسێک ماناکانیش گونجاو.

۲- ﴿مَنْ يُجِدِلْ فِي اللَّهِ﴾، له باری خواوه موناغه شه ده کات و، مشت و مړو، شه په قسه دده کات، واته: له باري به د پهنه رایه تیی خواوه، له باري یوونی خواوه، که مولحیده کانن، بیان له باري ناوو سیفه ته کانی خواوه ﴿يَا﴾، یان له باري ته نیا په رستراو تیتی خواوه ﴿يَا﴾ که موشر بکه کانن، هه موویان ددگر ته وه، به لآم که موناغه شهو مشت و مر ده کات:

۳- ﴿يَعْبَرُ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَرْجِئُونَ﴾، بەبى زانىيارى و پىنمايى و كىتپىكى پۇشنىكەرەۋە،
 ھى بەكەمىيان (لە ئايەتى پىشۋورتدا) لەبەر ئەۋەى لاسايىكەرەۋە (مُقَلَّد) بوو، چاۋلىكەر بوو،
 فەرمۇي: ﴿يَعْبَرُ عَلَيْهِمْ﴾، بى ئەۋەى زانىيارى ھەبى، بەلام لىرەدا دەفەرمۇي: ﴿يَعْبَرُ عَلَيْهِمْ﴾
 وَلَا هُمْ يَرْجِئُونَ، ئەمانە ئەۋانەن كە خەلگ پەپرەۋىيان لى دەكات و سەرمەشقىن
 و، پىش خەلگ دەكەون (مُقَلَّد)ن، ئەۋەى پىش خەلگ بىكەۋى، دەبى زانىيارى ھەبى و،
 ھىدايەت و پىنمايى ھەبى و، كىتپىكى پۈۈنكەرەۋەشى بەدەستەۋە بى، ئىنجا زانايان دەلەين:

أ- مەبەست لە زانىيارى (عَلِيٍّ) بىرىتە لە بەلگە نەۋىستە عەقلىيەكان (البدييات العقلية)، واتە: عەقلىكى سەلىمى ھەبى و، ئەو شتانەى خوا ﷻ لە ھەموو عەقلىكى سەلىمدا دايتان، زۆر باش لە عەقلى ئەۋدا كار بىكەن، ەك ياساى ھۆكارىي: (ھەموو پەيداۋويەك پەيداكارىكى ھەبە)، (ھەموو پىكخراۋىك پىكخەرىكى ھەبە)، (ھەموو مشۋور لىخۋراۋىك مشۋورخۋرىكى ھەبە)، يان: (۲ + ۲ = ۴)، ئەو بەلگە نەۋىستە عەقلىيە، وشەى (علم) يان بۇ بەكاردى.

ب- وشەى پىنمايى (هُنًى)، واتە: تواناى بەلگە ھىتانەۋەى ھەبى، ھەندىك (هُنًى) يان بەلگە ھىتانەۋە، لىكداۋەتەۋە، ھەندىكىش گوتۇۋايانە: (هُنًى) بەرھەمى ئەو تەقۋايەبە كە ئىنسان ئەگەر ئەھلى تەقۋا بوو، خۋاى پەرۋەردگار ھىدايەت پى دەبەخشى، ھەرۋەك خوا ﷻ دەفەرمۇي: ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا زَادْنَاهُمْ هُنًى وَآتَيْنَاهُم تَقْوَاهُمْ﴾ (۷) محمد، ھەرۋەھا دەفەرمۇي: ﴿...إِنْ تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا...﴾ (۲۱) الأنفال.

ج- پاشان دەبى وەحىشى لەبەر دەستدا بى (كتاب مُنًى)، دەبى عەقلى باش كار بىكات و، تواناى بەلگە ھىتانەۋەى ھەبى و، پۇشنايى دَل و دەروۋى ھەبى، بە ھۆى تەقۋاۋە (فۇرقانى ھەبى)، سەرەپاى ئەمانەش دەبى كىتپىكى پى پۇشنىكەرەۋەشى لەبەر دەستدا بى (وحي).

كەۋاتە: ئەو كەسە شايانى ئەۋەى خەلگ پەپرەۋى لى بىكات و، لە بارەى خواۋە قسە بىكات، دەبى كەسىك بى ھەم عەقلىكى سەلىمى ھەبى، ھەم

دەرۋونىكى پاك و چاك و، پۇشنى ھەبى، ھەم شۈپكە وتۈۈى وە حىى خواۋ، كىتىبى پى پۇشكەرەۋەى خواى پەرۋەردگارپىش بى، ئا ئەۋانە شاىانى ئەۋەن لە باردى خواۋە قسە بكن، ھەرۋەھا لە بەلكەو سەلماندن بكنۇنەۋە.

٤- ﴿ثَانِيَ عِطْفِهِ﴾، نوۋىشتىنەرەۋەى كەلەكەو تەنىشتەت، ئەو كەسە تەنىشتى خۇى دەنوۋىشتىنەتەۋە، ﴿ثَانِي: أَي لَأَوِي، لَأَوِي: ثَنَى﴾، واتە: نوشتاندىەۋە، وشەى (عِطْف) بە ماناى (جَنَب) كەلەكە، تەنىشت، دى، زەمەخشەرىى گوتۈۈىەت: ﴿ثَنَى الْعِطْفَ عِبَارَةً عَنِ الْكِبْرِ وَالْغِيْلَاءِ كَتَضْعِيرِ الْغَدِّ وَلَيَّ الْجِيدِ﴾، واتە: نوشتاندىنەۋەى تەنىشت، تەعبىرى پى دەكرى لە خۇ بەزلكرىى و فىزو كەشخە، ۋەك پرو ۋەرچەرخاندن و، مل بادان.

ۋاتە: ئەو كەسە بەبى زانىارىى و بەپىخواسىى بەنىۋ كەۋتەۋە، تەنەك بە تارىكىيەۋە دەنى لە باردى خواۋە، ئىجا سەربارى ئەمەش، بەخۇ بادان و بە فىزو كەشخەشەۋە مامەلە دەكات.

ۋشەى (عِطْف) خوتىراۋىشەتەۋە: (عِطْف)، دەلنى: ﴿ثَانِي عِطْفِهِ: أَي مَانِعَ لَطْفِهِ عَلَى غَيْرِهِ﴾، واتە: سۆزۈ بەزەبىيەكەى خۇى لە خەلكى دەگرىتەۋە.

٥- ﴿لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، تاكو خەلك لە پى خوا لابتا، كەۋاتە: ﴿لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، ئەمە ھۆكارو عىللەتى مۇجادەلەۋ شەرە قسەكەت، واتە: بۇيە شەرە قسە دەكات، تاكو خەلك لە پى خوا لابتا، لىرەدا ﴿لِيُضِلَّ﴾، خوتىندراۋىشەتەۋە: ﴿لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، (يُضِلُّ)، گومرا بكتا، (يُضِلُّ)، گومرا بىن، واتە: بەو جۇرە موناقتەۋە شەرە قسە دەكات بەبى زانىارىى، تاكو سەرەنجام گومرا بىن.

٦- ﴿لَهُ فِي الدُّنْيَا حِزْبٌ﴾، لە دىنلادا سەرشۆرىى و زەبۈۈنىى بۇ ھەبە، ئەم ئابەتە ئەگەر ۋەك لە تەفسىرەكاندا باسكراۋە، مەبەست پى ئەو زەلەزلانەى قورەپىش بى، كە لە جەنگى بەدردا كۆزىران، ئەۋە ئىعجازىتىكى ھەۋالىيە، يانى: لە دىنلادا ئەۋانە زەبۈۈن و سەر شۆرۈ رىسا دەبىن، ۋەك لە جەنگى بەدردا كەۋتۈۈۈن، فرىدراۋە قەلىبى بەدرەۋە، ياخود مەبەست ئەۋەبە كە باباى خۇ بەزلكرو. فىزو كەشخەكەر بەسەر خەلكدا، ھەر

له نټو خه نکدا پړسواو زه بوون و، به کم ته ماشا کړاوه، با خویشی خوۍ پڼ زل بڼ، به لأم خه نک به کم ته ماشای ده کات، هه میسه خه نک مروځی خو به زلکرو به ده مارو که شخه که رو خو پڼ زوریان، پڼ که مه.

(۷) ﴿وَنُذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾، له پوژی هه لسانه وهش دا، سزای سووتینه ری پڼ ده چټزین.

﴿عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾، سزای سووتینه ر، ﴿الْحَرِيقِ﴾، واته: (الشار)، ده لټی: (الإخراق): إِبْقَاعُ نَارٍ ذَاتِ لَهَبٍ فِي الشَّيْءِ)، واته: (إخراق) بریتیه له وه که ناگریکی خواهن بلټسه، به ریده یه شتیک، ته وه (إخراق) ه، که چاوگه، (خریق) یش، واته: ناگریک که ده سووتینې.

(۸) ﴿ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمْتَ يَدَاكَ﴾، پټی ده گوتړی: نا ته وه به هوۍ ته وه یه که دوو ده سته کانت پیشیان خستوه، واته: ته و سزادرانه له دواړوژداو، ته و پړسواو بوونه له دنیا دا، کرده ی ده سټی خوټه.

(۹) ﴿وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ﴾، هه روه ها به دنیایی خوا ځسته مکار نیه به رانه ر به به نده کانی، سیفه ته کانی خواش هه موویان له و په ردان بویه (ظلام) به کار هاتوه، یان نه گهر خوا سته می له به نده کانی کړد بایه، سته میکی گه وره و زوری ده کړد - پاکیی بو خوا له سته م و کم و کوړی - .

مەسەلە ی حەوتەم:

باسی جۆره کەسیکی دیکە ی له خوا بەرستیدا لەسەر تەل و له بیانوو، کە بە خوشی ئاسوودە دەبێ و، بە گرفتاریی ئالۆز دەبێ و، له شتاتیک دەپاریتەوه کە زیان و سوودیان نیه، له کەسیک دەپاریتەوه زیانی نزیکتەر له سوودی:

لێره دا خوا ﷻ باسی جۆری سییهمان بوو دهکات، لهو کەسانه کە به پیتی هه لوتستیان له بهران بهر کاره ساق مه زنی کە به سەر زهویی دا دی، کە له زینه وه گه رهو مه زنه کە به، جۆری کە سابه تیان دیاریی ده کری.

خوا ﷻ ده فەرموێ: ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَلِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١١﴾ يَدْعُوا مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَمَا لَا يَضُرُّهُمْ ۚ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الصَّلَاحُ الْبَعِيدُ ﴿١٢﴾ يَدْعُوا لَمَن ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِن نَّفْعِهِ ۚ لَيْسَ الْمَوْلَىٰ وَلَيْسَ الْعَشِيرُ ۚ﴾.

شیکردنهوی ئەم ئایەتانه، له ئۆ برگه دا:

(١) - ﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَى حَرْفٍ﴾، له خه لکی هه به، جۆره کەسیک که له سەر قه راغ، خوا ﷻ ده پهرستی، له سەر په رو له قه راغ و نه نیشت، که به دنیایی لێره دا مه به ست پیتی مسوڵمانتیکی روو کەش و به له قه له قه، که له جیاتی ئەودی بچێته ئێو جه رهگی دینداریه وه، له سەر قه راغی راوه ستاوه، نه چۆته ئێو قوولاییه کە ی.

(٢) - ﴿إِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ﴾، ئنجا نه گه ر خوشی و نهو شته ی به به ره وه و نندی ده زانی، تووشی بێ، پیتی ئاسووده ده بێ.

(٣) - ﴿وَلِنْ أَصَابَتْهُ فِتْنَةٌ انْقَلَبَ عَلَى وَجْهِهِ﴾، به لأم نه گه ر به لایه کی به سەر بێ، له سەر رووی هه لده گه ریته وه.

واتە: لەپەو ڕوو دەکەوێ، چونکە ئەگەر مەبەست پێی پاشگەزبونەوە بووایە، دەیفەرموو: (انْقَلَبْ عَلَيَّ عَقِيْبِيْ)، واتە: بەسەر دوو پاژنە پێتە کەیدا هەلگەراپەو، بەلام لێرە یانی: لەپەو ڕوو دەکەوێ، پێشێ ڕێک وەستاوە لەسەر راستە شەقامی خوا ﷺ، بەلام دوایی لەپەو ڕوو دەکەوێ، بە هۆی بەلایە کەووە کە بەسەری دێ.

لەوبارەووە ئەم فەرموودە هەیە:

(عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ أَعْرَابِيًّا بَايَعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَلَى الْإِسْلَامِ، فَأَصَابَ الْأَعْرَابِيَّ وَغُلٌّ بِالْمَدِيْنَةِ، فَأَتَى الْأَعْرَابِيَّ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ أَقْلِنِي بَيْعَتِي، فَأَبَى رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، ثُمَّ جَاءَهُ، فَقَالَ: أَقْلِنِي بَيْعَتِي، فَأَبَى؛ ثُمَّ جَاءَهُ فَقَالَ: أَقْلِنِي بَيْعَتِي، فَأَبَى؛ فَخَرَجَ الْأَعْرَابِيُّ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: إِنَّمَا الْمَدِيْنَةُ كَالْكَبْرِ تَنْفِي خَبْئِهَا وَيَنْصَعُ طِيْنُهَا) (أخرجه أحمد: ١٥١٧١، والبخاري: ٦٨٩١، ومسلم: ١٣٨٣، والترمذي: ٣٩٢٠ والنسائي: ٤١٨٥، وابن حبان: ٣٧٣٢).

واتە: جابیر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ دەڵێ: عەرەبیکی خێلەکیی بەلێنی بە پێغمەبەری خوادا ﷺ لەسەر مسوڵمان بوون، بەلام دوایی کە لە مەدینە تووشی نەخۆشیەک بوو، هاتە لای پێغمەبەری خوا ﷺ و گوتی: ئەو پێغمەبەری خوا! بەلێنە کەم وێدەو، (واتە: مسوڵمانیەتیە کە یەت بکاتەو)، پێغمەبەری خوا ﷺ ڕازی نەبوو، پاشان هاتەو گوتی: بەلێنە کەم وێدەو، (پێغمەبەری خوا ﷺ) ڕازی نەبوو (مسوڵمانیەتیە کە ی لێ وەرگیرتەو)، پاشان هاتەو گوتی: بەلێنە کەم وێدەو، (پێغمەبەری خوا ﷺ) ڕازی نەبوو، ئیدی ئەو عەرەبە خێلەکییە لە مەدینە چوووە دەر (واتە: وازی لە ئیسلام هێناو لە شار ڕۆیشتە دەرێ)، پێغمەبەری خوا ﷺ فەرموو: شاری مەدینە وەک مووشە دەمە وایە، ژەنگ و پیسییە کە ی فری دەداتە دەرێ و، بۆنی خۆی خۆش دەکات [مووشە دەمە کاتی کە ناسنی دەخەیتە نێو کوورەو، ئەو ژەنگی بەو ناسنەو، بێ، لێی دەکاتەو].

٤- ﴿ خَيْرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ﴾، دنیاو دواڕۆژی لە دەستچوون، دۆرانوون، کەسێک کە ناوا دەکات، کاتی کە بەلایەکی تووش دەبێ، لەپەو ڕوو دەکەوێ و واز لە ئیسلام دێتی.

نهوه هم دنیاى له دهست چوو، چونکه به لای به سه رها توه، واته: دنیا به کى نیه، ههروه ها دواړو ژبى له دهست چوو، به ووى نهوه وه که خوراگر نه بووه، تا کو خوا پاداشتی بداته وه، له سر نهو به لایه ی که به سهرى هاته.

(۵) ﴿ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ﴾، تا نهوه زیانباری ناشکرایه، زیانباریه که که هیچ کهس لای نهه نیه.

(۶) ﴿يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَمَا لَا يَنْفَعُهُمْ﴾، له جیانی خواو له خواو خواوه، له شتاتیک ده پارتنه وه، (که مه به ست پتی بت و صه نه مه کانن) نه زانی لیده ده ن و، نه سوودی پتی ده گیه ن، واته: سوودی پتی ناگیه ن، نه گهر لیان بپارتنه وه و بیانه رستی، ههروه ها زیانی پتی ناگیه ن، نه گهر لیان نه پارتنه وه و بیانه رستی، یانی: نه سوودی بو دین و، نه زیانی پتی لیده ده ن، هه لبه ته لیره دا درده که وى که نهو مسولمانه وه که له سر ده تاوه گوتمان، مسولمانیکی پروکه شییو به لهقه لهقه، نه گهرنا مسولمان چون له جکه له خوا ده پارتنه وه، که بت و صه نه مه کانن؟!

(۷) ﴿ذَلِكَ هُوَ الْفَسْلُ الْبَیِّنُ﴾، تا نهوه گومرایی دووره، واته: گومراییه که که له گومراییه که ی دا زور دوور که وتوته وه، به ناسانی نایه ته وه سهر راسته هیل، یانی: گومراییه که هیچ گومراییه کی ناگاتی.

(۸) ﴿يَدْعُوا لِمَنْ ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ﴾، له که سیک ده پارتنه وه که زانی له قازانج و سوودی نیزی کتره، زانیان لهو باره وه کوتوو یانه: وشه ی ﴿لَمَنْ﴾، ثم (منه)، ناب (ل) ی بچینه سهر!! به لام له راستی دا قوربان دادگایی ناکری بهو بنه میانه ی ریزمانی عه رپی که دواپی زانیان دایانان، به لکو ریزمانی عه رپی ده پی پابه ند بی به قوربانوه، بوی:

۱- هه ندیک کوتوو یانه: (لَمَنْ: لَمْ الْإِبْتِدَاءِ وَهِيَ تَفِيدُ مَضْمُونُ الْجُمْلَةِ الْوَاقِعَةِ بَعْدَهَا)، واته: ثم (ل) ی بو دهست پیکردنه و، تیوه پروکی نهو رسته یه ی له دواپی دی، به هیز ده کات.

۲- هەندیکیش گوتوو یانه: (ل) که، له ئەسڵدا ئاوايه: (يَدْعُوا مَنْ لَصْرُهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ)،
واته: له که سیک ده پاریته وه که زیانی نزیکتره له سوودی، که له زمانی عه پهبی دا، نهو
بنچینه یه شهیه که (ل) که له ئەسڵدا هی وشه ی دواتره، بخریته سهر (مَنْ).

۳- هەندیکیش گوتوو یانه: ﴿يَدْعُوا﴾، لێره دا به مانای (يَقُولُ) دئی، واته: (يَقُولُ لَمَنْ
لَصْرُهُ أَقْرَبُ مِنْ نَفْعِهِ هُوَ مَوْلَاهُ، أَي هُوَ مَعْبُودُهُ)، ده ئی: که سیک که زیانی نزیکتره له
سوودی، نهو هه پرستراوی ویه، یانی: به زمانی حال وا ده ئی.

نه وه ی پێش فەرموویه تی: ﴿يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا نَفْعَ لَهُ﴾،
به (ما) هیناویه تی، که مه به ست پیتی بت و سه نه مه کانن، که خاوه ن هه ست و
هۆش نین، به لām هی دواتر ده فەرموئی: ﴿يَدْعُوا لِمَنْ﴾، به (مَنْ) هیناویه تی، که
بۆ خاوه ن هه ست و شعوروو عه قلان به کاردی، بۆیه هی یه که میان له وانه یه
مه به ست پیتی بت و سه نه مه کان بن، هی دووه میان مه به ست پیتی تاغووت و
فیرعه ونه کان بن، یاخود ئه و سادین و کاهینانه ی که سه ره پرشتی به کانیان
کردوه و، جار جار خه لک له وانیش پاراونه ته وه.

۹- ﴿لَيْسَ الْاَمْلَكُ وَلَيْسَ الْعَشِيرُ﴾، که سیک زیانی له قازانجی نزیکتر بن خراپترین
دۆسته و خراپترین هاوێل و هاو ده مه.

مەسەلە ی ھەشتەم:

باسی جوړیکى دیکه ی مروڤى جیاواز له و سى جوړه ی پتیشوو، که بریتیه: له
بروادارى کردار باش، لیره دا خوا ﷺ باسی جوړى چواره مى مروڤه کان ده کات،
له و خه لکانه ی که سایه تیان دیاریى ده کړى له به رانبهر کاره ساتى مه زى پوژى
دوايى دا:

خو ﷺ ده فرموى: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ
تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾ (١١).

شیکردنه وه ی ئه م ثابته، له سى برگه دا:

١- ﴿إِنَّ اللَّهَ يَدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، به د نیاى خوا ﷺ نه وانه ی
بروایان هیناوه (بروایان هیناوه به هموو نه و شتانه ی پیوسته بروایان پى به تری)
هه رووه ها کرده وه باشه کانیش ده کهن، واته: هه موو کرده وه باشه کان ده کهن، له هه موو
بواره کانی ژياندا، نه وانه خوا ﷺ ده یانخاته:

٢- ﴿جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، چهن د باغ و بیستانیکه وه، که روواریان
به ژیردا ده پوڼ، روو بار به ژیر کوشکه کانیندا ده پوڼ.

٣- ﴿إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾، به د نیاى خوا ﷺ هه رچى بیهوى، نه نجامى ده دات.

نجا لیره دا که ده فرموى: ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، نه وانه ی
نیمانیان هه یه و کرده وه باشه کان ده کهن، له به رانبهر نه وانه دایه که به بى
زانبارى له باره ی خواوه قسه ده کهن، نه وانه ی نیمانیان به خوا ﷺ هه یه،
له سه ر بناغه ی عه قل و عیلم و فیتړه ت و وه حیى، چونکه نیمانى راست و
دروست، ده بى هه لقولوى عه قل و، هه لقولوى فیتړه ت و، هه لقولوى زانست و،
هه لقولوى وه حیى بى.

ھەروەھا لە بەرانبەر کەسانیک دایە، کە لەسەر قەراغن لە خواپەرستیانداندا بە کەلادا کەوتوون، ئنجا ئەوانە خوا ﷻ دەیانخاتە تێو باغ و بیستانەکانی خۆیەو، کە پوووباریان بە ژێردا دەپۆن.

کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ﴾، خوا ﷻ ھەرچی بیهوێ دەیکات، یانی: بێگومان خوا هیچ شتیکێ لەبەر عاسی نابێ، ھەروەھا لە شوێنی دیکەدا دەفەرموێ: ﴿فَعَالٌ لِّمَا يُرِيدُ﴾ البروج، واتە: خوا ئەنجامدەری ھەر شتیکە کە بیهوێ.

بەلām لێردا بە دنیایی مەبەست پێی ئەوەیە کە خوا ﷻ ئەو ھۆکارانەی کردووی بەندەکان لەسەریان بەندن، ئەو ھۆکارانە دەپەخسێت، بەپێی سیستمیک کە دایناو، ھەروەھا خێرو شەر لەیەک جیا دەکاتەو، پاداشت و سزای داناون.

ئنجا بە ھۆی ئەو سیستمەو کە خوا ﷻ دایناو، کە ئەگەر تۆ چاکە بکە، ئەو پاداشتتەو، ئەگەر خراپە بکە، ئەو سزاتە، پاشان خوا چاکەو خراپەشی لە یەک جیا کردوونەو، لەسەر ئەو بناغەیە خوا ﷻ ھەرچی بیهوێ دەیکات، نەک بە ھەرپەمەکی و گۆترەکاری، وەک خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾ ھود، واتە: بەدنیایی پەرورەدگاری من لەسەر ڕێھەکی راستە، واتە: خوا ﷻ بەپێی ئەو سیستم و یاسا وردو دادگەر و کاربەجێانەی کە دایناون، مامەلە لەگەڵ مڕۆفەکاندا دەکات، نەک بە ھەرپەمەکی و لە گۆترە!

بۆیەش ئەو پوون دەکەمەو، چونکە پەنگە کەسیک بە ھەڵە لەو نایەتە موبارەکە تێگات، بەلām لەراستی دا مەبەست پێی ئەوەیە: دەستەلآقی خوا پەھایە، خوا ﷻ دەست بەستراو نیە، ویست (إرادة)ی خوا بەسەر ھەموو شتیکدا زالە، بەلām ویستی خواو دەستەلآقی خوا، لەمیانێ ئەو یاسایانەدا کە خۆی دایناون، لەمیانێ ئەو سیستمە دادگەرانیەدا، کە دایناو لە ژبانی مڕۆفدا، لەمیانێ ئەویدا خوا ﷻ ویست و دەستەلآتەکی جێی بەجێ دەبێ.

مەسەلەى نۆیەم:

باسى دەستە پاچەىى باباى بەد گومان بەرانبەر بە خوا ﷻ، كە جگە لە خو
كوشت و خوھەلواىسن، هىچى دىكەى لە دەست نایەت:

خو ﷻ دەفەرەوى: ﴿مَنْ كَانَتْ يَدُهُ أَنْ لَا يَسْخَرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ
يَسَبَّ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَ كَيْدُهُ مَا يَغِيظُ﴾.

پێویستە ئەودە بۆ ئێمە: پوونكەرەو دەكافی ماناو مەبەستەكافی قورئان، راجیایان
هەبە، كە ئایا ئەودەى لەم ئایەتەدا مەبەستە، كەسى دووھەمە؟ لەو كەسانەى
كە نەیارن بەرانبەر بە ئیسلام و، هەلۆستىكى نەرتنیاى هەبە بەرانبەر بە
هاتنى ناخیر زەمان و پۆزى دواى و سزاو پاداشت؟ یاخود مەبەست پێى كەسى
ستیهەمە؟ ئەو كەسەى كە لەسەر قەراغ خوا دەپەرستى و، هەر لە بیانوو بە
هەلگەرانەو؟ یاخود مەبەست پێى كەستىكى دىكەى؟

من زیاتر ئەو راپەم پێى پەسندە كە مەبەست پێى كەستىكى دىكە بێ،
كە دەگونجێ ئەویش مسوڵمانىكى پوو كەشى و روالەتیی بێ، دەشگونجێ
مەبەست پێى هەر مەزھەبێك بێ، كە دەستى هیدایەتى خواى نەگەیشیتى،
لەگەڵ هەردووکیاندا دەگونجێ، بە پێى جوړى تەفسیر كردنەكە.

شیکردنەوێ ئەم ئایەتە، لە پێنج بڕگەدا:

١- ﴿مَنْ كَانَتْ يَدُهُ أَنْ لَا يَسْخَرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ﴾، هەر كەستىك گومانى وایە، كە خوا
لە دنیا و دواپۆزدا سەرى ناخات لێرەدا (ظن) بە مانای گومانە، كە واتە: ﴿يَظُنُّ﴾، واتە: گومان
دەبات، كە جارى وایە ئێمە بۆ (ظن) وشەى: پێى وایە، یاخود: وای دادەنێ، بەكار دێنێ.

﴿أَنْ لَا يَسْخَرَهُ اللَّهُ﴾، كە خوا ﷻ سەرى ناخات و یارمەتیی نادات، ئایا ئەو راناو
بۆ كێ دەجێتەو؟ بۆ ئەو كەسە كە گومانەكە دەبات؟ كە ئەوھەیان نزىكترە، یاخود

مەبەست پىتى پىتغەمبەرى خۇايە ﷺ؟ واتە: ھەر كەسىك پىتى وايەو گومانى وايە، كە خوا ﷺ پىتغەمبەرەكەى خۇى (موخەممەد) ﷺ سەرناخت و، يارمەتتى نادات لە دنياو لە دواړژدا، ھەردوو واتاكان رښان تېدەچن، بەلام لەبەر ئەوہى باسى پىتغەمبەر ﷺ نەكراوہ، ھەرچەندە جارى وايە لە سياقتىدا باسى كەسىك دەكرى، ئنجا ئەگەر پىتغەمبەرى خۇايە ﷺ يان باسى جىيرىلە، يان باسى ھەر كەسىكى دىكەيە، ناويىتى نەھاتوہ، بەلام سياقەكە دەيگەيەنن، بەلام لىرەدا ئەو راپە زياتر پى دەچن، كە مەبەست پىتى خودى ئەو كەسە بىن، كە ئەو گومانە دەبات، ھەر كەسىك گومانى وايە كە خوا ﷺ سەرى ناخت لە دنياو دواړژدا، واتە: گومانى خراب بەرانبەر بە خوا ﷺ دەبات و بەدبىنە بەرانبەر بە خوا ﷺ.

(۲) ﴿فَلْيَمْدُدْ بِسَبَبٍ إِلَى السَّمَاءِ﴾، با پەتتیک (گوریسیک) درێژ بکات، بەرەو سەرى.

ئنجە وەك چۆن لە بارەى رانائوى (۵) ھوہ لە وشەى ﴿يَنْصُرُهُ﴾ ھەدا، زانایان راجیایان ھەبووہ، كە ئایا مەبەست پىتى خودى ئەو كەسەيە كە گومانەكە دەبات، یاخود مەبەست پىتغەمبەرى خۇايە ﷺ، كە گوايە خوا ﷺ موخەممەد سەر ناخت؟

لىرەشدا ديسان دەربارەى ﴿السَّمَاءِ﴾، زانایان راجیایان ھەيە، ئایا مەبەست پىتى سەقفى خانووہكەيە، واتە: با پەتتیک بە سەقفى خانووہكەيە ھەلبواسن، یاخود مەبەست پىتى ئاسمانە؟ واتە: با ھۆكارىك بگرێتەبەر بەرەو ئاسمان، چونكە وشەى (سَبَب)، ھەم بە مانای پەت و گوریس دى، كە لە ئەسڵدا (سَبَب) بەو پەت و گوریسە كوتراوہ لە خۇیان بەستوہ، پێیدا سەرکەوتوون بو دارخورما، بو ئەوہى خورمايەكان لىكەنەوہ، یاخود متوربەى بكەن، دوايى وشەى (سَبَب) بەكارھێنراوہ بو ھەر نامرازیك كە نینسان پىتى دەگاتە ئامانج و مەبەستىك، كەواتە: ئەگەر (سَبَب) مەبەست پىتى گوریس و پەتەكە بىن، واتە: با ئەو گوریس و پەتە، بە سەقفى خانووہكەوہ ھەلبواسن و، خۇى پى ھەلبواسن، مىلى خۇى پێدا بکات، دەشگونجى مەبەست لە (سَبَب) ھۆكار بىن، واتە: با نامرازو ھۆكارىك بگرێتە بەرەو پىتى بچیتە ئاسمان، ئنجا چى بکات؟

۳- ﴿ثُمَّ لَيَقَطَّ﴾، دواپی با بیبری، چی بیبری؟ لیره دا پیتی (ل) زه نه (ه) ی له سهره، که له نه سلدا نه گهر له سهره تای رسته وه بئ، (ل) که ژیر (کثرة) ی ده بئ، به لام نه گهر له نیو قه دی رسته دا بئ، وهک تیره: ﴿ثُمَّ لَيَقَطَّ﴾، (ل) که زه نه (ه) ی ده بئ.

هه ندیک له زانیان بو رسته ی: ﴿ثُمَّ لَيَقَطَّ﴾، ده لئین: مه بهست نه وه یه: با خو ی بخنکئین، (یعنی: لَيَقَطَّ نَفْسَهُ)، واته: هه ناسه ی خو ی بیبری، نه وه نه گهر مه بهست پتی هه لواسینی پهت و گوریسیک بئ، به سه قفی خانووه که وه.

به لام نه گهر مه بهست پتی گرته بهری نامرازیک بئ، بو بهرز بوونه وه بو ناسمان، نه وه کاته ﴿لَيَقَطَّ﴾، واته: با خو ی بیبری له زه وی، خو ی هه لبری له زه وی، واته: لاقی خو ی بهرز بکاته وه، نه مه بو هه ردوو واتیه کان ده گونجی، واته: نه گهر بیه وی خو ی بخنکئین، با لاقی خو ی له زه وی بیبری و به رزی بکاته وه، یاخود نه گهر بیه وی بهرز بیته وه بو ناسمان، با لاقی خو ی بهرز بکاته وه به پیچه وانیه ی هیزی کیشنده وه، که لیره دا مه بهست نه وه یه: ناتوانی نه وه بکات.

نجا ئایا بوچی بچی بو ناسمان؟! ناکو نه وه ی که پتی وایه خوا ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ بۆی ناکات، بچی بیهیتته خوار و وه دهستی بیتنی! که بیگومان نه وه شی بو ناکری.

نه مه نه گهر مه بهست له رانه وه که، نه وه که سه بئ که گومانه که ده بات.

به لام نه گهر به پیتی مانای دووه میان بئ، که راناوه که بو پیغه مبهری خوا ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ بهیته وه واته: با نه وه حیه ی که بو موحه ممه د ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ دیت، یان نه وه یارمه تیی و سه رکه و تنه ی که له خوا وه بۆی دی، بهیته بیبری، واته: با نه وه یارمه تیی و سه رکه و تنه ی بیبری له ناسمان، یاخود با نه وه و حیه ی بو پیغه مبهری ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ دیت، نه ویش پتی قه لسه، نه وه بابا به د گومانه به رانه بهر به خوا ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ پتی قه لسه، پتی ناره حه ته، با بچی بیبری.

۴- ﴿فَلْيَنْظُرْ﴾، دواپی با سهره نج بدات، ته ماشا بکات.

٥- ﴿هَلْ يَنْظُرُونَ مَا بَعِثْنَا مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ مِنْ نَارٍ كَافَّةٍ﴾، ئایا ئەو قیژ و پیلانەیی که دەیکات، ئەوێ که رقی هەڵدەستێتی و، ئەوێ که پەستی کردو، ئەو دەبێ و کۆتایی پێ دێتی؟! لێردا دیارە ئەوێ که ﴿يَنْظُرُونَ﴾ ی پێوە پەبووستە، راناوی (ه) ی قرتیزاوە، چونکە زانراوە، واتە: (يَغِظُهُ)، (غَاطَهُ) رقی هەستاندو پەستی کرد، (يَغِظُهُ)، رقی هەڵدەستێتی، (غَاطَهُ)، يَغِظُهُ، غِظًا، أَيْ أَغْضَبَهُ، نجا وەک بە (غَاطَ)، هاتو، بە (أَغَاطَ)ش هەر هاتو، لە زمانێ عەرەبیدا، بە هەر دوو پێژگە (صیغە)کە هاتو.

کەواتە: لێردا کەسێک کە بەد گومانە بەرانبەر بە خوا ی خۆی و، پێی وایە خوا ﷻ سەری ناخات لە دنیاو دواپۆژدا، لەگەڵی میهرەبان نیە، خوا ﷻ پێی دەفەرموێ: چیت لە دەست دێ، بیکە! یان خۆت بخنکێنە، یان بچۆ لە ئاسمان ئەوێ که مەبەستتە بە دەستی یێنە، کە خۆ خنکاندەنە، لە زەرەری خۆیەتی و، چوونە ئاسمانە کەشی مەحاله.

تەگەر مەبەستیش ئەو بێ کەسێک کە بە پێغمەبەری خوا ﷻ قەڵسە، لەبەر ئەوێ خوا ﷻ سەری دەخات، یان لەبەر ئەوێ خوا ﷻ وەحیی بۆ دەنێری، واتە: تۆ ئەگەر پێتوایە خوا ﷻ پێغمەبەری خۆی ﷻ لە دنیاو دواپۆژدا سەر ناخات، لە حالیکدا کە سەریشی دەخات، تۆش هەر ئەودە لە دەست دێ، یان خۆت بخنکێنی، یان بچۆ ئاسمان، خۆ خنکاندەنە ئەو هیچ! چونکە زەرەری خۆتە، هەروەها چوونە ئاسمانە کەش مەحاله، کەواتە: دەستە پاچەیی و لە بەرانبەر خوادا هیچت لە دەست نایەت، بۆیە ئەو پیلان و قیژەیی دەیکە، ئەوێ که مایە رقی هەڵساندن و تورەبوونتە، لای نابات و ئەو پیلانە گرفته کەت چارەسەر ناکات.

وەک پێشتریش گومان: لە ئێوان زاناپاندا راجایی هەیە، ئایا مەبەست پێی ئەوانەییە کە مشت و مێ دەکەن، لە بەری ئایەتەکانی خواو، بەبێ زانیاری و بەبێ رێنمایی و بەبێ کتییکی رۆشنکەرەو، یان مەبەست پێی کەسانیکەن کە

لەسەر تەل ۋە ستاۋن بۆ بەندايەتتى بۆ خوا كردن و، ئەگەر ۋەزەكەيان بە دَل
بوو، بەردەوامن، ئەگەرنا ھەلەدەگەرئىنە ۋەو، لەپەو ۋوو دەكەون؟

ياخود مەبەست پىتى كەسانىكە كە رِقِيان لە پىغەمبەرى خوا ﷺ ۋە ھاۋەلانى
بەرتىزى بوو؟ ھەرۋەھا لە تەفسىرەكاندا باسكراۋە كە دەشگونجى مەبەست
پىتى كەسانىكە بى كە مسولمان بوون، بەلام دوايى كە كافىرەكان ئەشكەنجەو
نازاريان داۋن و ، ناپەھەتبان كىردوون، ھاتنى يارمەتى خوايان پى درەنگ بوو ۋە
پىيان وابوو كە دەبوو خوا ﷻ يارمەتىيان بداو، سەريان بخت و، ھاۋكارىيان
بۆ بىتيرى و، دەر بازىيان بكات، خۋاى كار بەجىش لىرەدا سەرزەشتىيان دەكات، كە
ئىۋە دوو رىتان لە پىشن، ئەگەر بەو سىستم و بەرنامەيەى خوا پازى نەبن،
كە خوا دىناۋە، كە دەبى، خۇپراگرو پشوو درىژبن، ئەگەر وا دَل گچكەو تەنگە
پرىسكەن و، پەلە پەل دەكەن و، بە برىارى خۋاو ھوكمى خوا پازى نىن، دوو
حالتان لە پىشن:

أ- يان خۇتان بىخكىنن و خۇتان لەبەين بەرن.

ب- يان بچن بۆ ئاسمان، كە ھەردوو تەگىرو فىلەكان، ئەۋەى كە ھۆكارى ناپەھەتتەنە،
لاى نابەن.

مه سه له ی ده یه م و کو تایی:

خو ٱ نایه ته کان قورنایی به پۆشینی دابه زاندوون و ههر که سیک ی بو ی، ده یخاته سه ر راسته ی ی:

خو ده فهرمو ی: ﴿وَكَذٰلِكَ اَنْزَلْنٰهُ مَآیْنًا یَبِیْنَتٍ وَّاَنَّ اللّٰهَ یَهْدِیْ مَنْ یُّرِیْدُ﴾ (۱۶)

شی کردنه وه ی ئەم ئایه ته، له سین برگه دا:

(۱) - ﴿وَكَذٰلِكَ﴾، واته: هه روه ها به و شیوه سه رسوپه یته ره، که ئەمه هه وائه که ی دوا یی دی، ئەو شیوه سه رسوپه یته ره بۆ چییه؟

(۲) - ﴿اَنْزَلْنٰهُ مَآیْنًا یَبِیْنَتٍ﴾، تیمه قورنایان دابه زاندوه، چه ندان ئایه ق پۆشنی گرتوونه خو ی و ئەم قورنانه ش بریتیه: له و ئایه ته پۆشانه.

(۳) - ﴿وَّاَنَّ اللّٰهَ یَهْدِیْ مَنْ یُّرِیْدُ﴾، به دنیاییه وه ش خو ٱ ههر که سیک ی بو ی، راسته ی ی ده کات، ده یکه یه نیته نامانج، نه ک پرتمای ده کات، هه رچه نده زۆر له ته فسیره کان وایان لیکداوه ته وه، به لām وک زۆر جار کوتوومانه: وه ی (ه دایه) له هه ندی شوین له قورنندا به مانای پرتمای و ی پشاندانه، به لām له هه موو شوینان به مانای ی ی پشاندان و پرتمای نایه ت، بۆ وینه: لیره که ده فهرمو ی: ﴿وَّاَنَّ اللّٰهَ یَهْدِیْ مَنْ یُّرِیْدُ﴾، نایا یای: به دنیای خو ٱ ههر که سیک ی بو ی پرتمای ده کات؟ نا! چونکه خو ٱ هه مووای کردوه، وک ده فهرمو ی: ﴿وَهٰدِیْ لِّلْعٰلَمِیْنَ﴾ (۱۷) ٱ آل عمران، یانی: پرتماییه بۆ جیهانیان، هه روه ها ده فهرمو ی: ﴿وَاَمَّا تَمُرُّ فُهٰدِیْتَهُمْ فَاَسْتَحْبِرُ اَلْعَمٰی عَلٰی اَلْهٰدٰی...﴾ (۱۷) فصلت، واته: گه ی سه موودمان هیدایه ت دابوون، پرتماییمان کردبوون، به لām کو تریان به سه ر پرتمای دا هه لبارد.

که واته: هیدایه ته که بۆ هه موو لایه ک ده سه ته به ر کراوه، هیدایه ت به مانای پرتمای کردن و ی پشاندان، ئەوه یان نه به سه تراوته وه به وه وه که خو ٱ

بۆ کهسانیکی تایبەتی تەرغان کردووە، بە لکو بۆ هەمووانی بە گشتی فەراھەم
 ھێناووە دەستەبەری کردووە، پێی پێشاندان و پێنمایی خوا گشتییە، بە لām بە
 مانای خستە سەر راستە پێی و، راستە پێی کردن و، بە ئامانج گەیاندن، که ئەمە
 مانای دووھم و مانای تایبەتی ھیدایەتە، ئا ئەوھیان خوا ﷻ بەستوووەتووە بە
 ویستی خۆیەو، که دیارە ویستی خواش ﷻ پەیوەستە بە ھیکمەتی خواوە،
 بە پەحمەتی خواوە، بە زانیاری خواوە، خوا ﷻ لە ئەسڵدا ھیدایەتەکی بۆ
 ھەمووان ناردووە، پێنمایی و پێی پێشانانەکی بۆ ھەمووان ناردووە، بە لām ئەنیا
 ھەندیکیان قبوڵیان کردووە، نجا لێردا: ﴿يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ﴾، ئەوانە دەگریتەو،
 ئەوانە پێنمایی خویان قبوڵ کردووە، خوا ﷻ دەبەوێ بیانگەینێ بە ئامانج و
 مەنزل، بە لām ئەوانە ھیدایەتی خویان پەفز کردووە، ویستی خوا ﷻ وانێ
 بیانخاتە سەر راستە پێی و، بیانگەینێ بە ئامانج، بۆچی؟ چونکہ کەسێک نەبەوێ
 بەرەو خوا بچێ، خوا ﷻ بە تۆبزی ملی ناگرێ، تاکو ملی پێ وەر بسوو پێتی
 بەرەو لای خۆی، ئەو کاتە تۆبزی (چیر) کردن روودەدا، خواش ﷻ نەبویستە
 زۆر لە بنەدەکانی بکات و، تۆبزیان لێ بکات و ناچاریان بکات.

کەواتە: ﴿وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يُرِيدُ﴾، واتە: ھەر کەسێک که پێنمایی خوی قبوڵ
 کردبێ، خوا ﷻ ویستی بۆی ھەبە کە بیگەینێ بە ئامانج و مەنزل و، راستە پێی
 بکات و، دواي ئەوێ کە ھیدایەتی خوی بە مانا گشتییەکی وەرگرتووە، ھیدایەتی
 بە مانای تایبەتییشی بۆ پەرخسێت، وەک لە سوورەتی (محمد)یشدا دەفەرموێ:
 ﴿وَالَّذِينَ آمَنُوا زَادَهُمْ هُدًى وَآْنَهُمْ نِعْمَتُهُمْ﴾، یانی: ئەوانە پێنمایی خویان
 وەرگرتووە، خوا ﷻ ھیدایەتی بۆ زیاد کردوون، ئەو ھیدایەتە زیادەش بریتیە
 لەوێ بیانگەینێ بە ئامانج و مەنزل، ھەروەھا پارێزکارییشیان پێی ببەخشێ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

❖ درسی دوووم ❖

پېناسەى نەم دەرسە

نەم دەرسەمان ھەشت (۸) ئايەت دەگرېتە خۇي، ئايەتەکانى: (۱۷ - ۲۴)، خوا ﷻ لەم ھەشت (۸) ئايەتەدا، سىن بابەقى سەرەكىي باس دەكات:

(۱) - خوا ﷻ لە پۇژى قىامەتدا دادوھرىي لە تىوان بېرواداران و جوولەكەو صابىئەو نەسرانىي و مەجووسىي و ھاوبەش بۇ خوا دانەرەكاندا دەكات، ئەو شەش (۶) كۆمەلە خوا ﷻ لە پۇژى دوايى دا لىكيان جيا دەكاتەودو، دادوھرىيان لە تىواندا دەكات.

(۲) - ھەرچى دوستكرلوانى خوان، بە سەرو خوارو، ھۆشارو بىن ھۆش و، ژياندارو بىن ژيانەودو، ھەر كەس لە تاسمانەكان و لە زەوى دا ھەيە، ھەرودھا خۆرو مانگ و ئەستىرەكان و، چىايەكان و دارو درەخت و ئاژەلەن و، زۆرىك لە خەلكىش، ھەموويان ملكەچى خوان و، كړنووش بۇ خوا دەبەن، ھەرودھا ئاماژەش بەودەكات: كەسانىكىش سزاي خوايان لەسەر پتويست بوو، لە سۆنگەي ئەودو كە بۇ خوا ملكەچ نين.

(۳) - باسى دوو كۆمەلى پىكەو ناكۆكى بېېرواو بېروادار دەكات، كە خواي دادگەر ھەر كامىكيان، سزايان پاداشتىكى پې بە پىست و تىرو تەلووى بۇ ساز كړدوون، لە پۇژى دوايى دا.

﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّالِحِينَ وَالنَّصَارَى وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا
لَآتِيَهُمْ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾ (۷) ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ
يَسْجُدُ لَهُ، مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ
وَالْدَوَابُّ وَكَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَنْ يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُكْرِمٍ
إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُنَآءُ﴾ (۸) ﴿هَذَانِ حَصَمَانِ ائْتَصَمُوا فِي رَيْبٍ مَّا لَئِنْ كَفَرُوا
قَطِيعَتٌ لَّهُمْ نِيَابٌ مِّنْ نَّارٍ يَصُبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ﴾ (۱۱) ﴿يُصْهَرُ بِهِ، مَا فِي بُطُونِهِمْ

بېچيژن! ﴿٢٢﴾ به د نيايي خوا ﷻ نه وانه ي بړوايان هيناوهو چا كه كان نه نجام دده دده، ده بانخاته به هه شاتنيكه وه پړوباريان به ژردا ده پړون و، به بازنه زړه دكان و به گوهه ريش ده پازي تندرته وه، پوڅاكي شيان ناوړيشمه ﴿٢٣﴾ رنمايش كران بو قسه ي پاك و چاك و، رنمايش كران بو ربازي (خواي) ستايشكړاو ﴿٢٤﴾.

شیکردنه‌وهی هه‌ندیک له وشه‌کان

(يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ): (الْفَصْلُ: إِثْنَانُهُ أَحَدُ الشَّيْئَيْنِ مِنَ الْأَخْرِ، وَيَوْمُ الْفَصْلِ: الْيَوْمُ الَّذِي يُبَيِّنُ اللَّهُ الْحَقَّ مِنَ الْبَاطِلِ، وَيَفْصِلُ بَيْنَ النَّاسِ بِالْعُلْمِ)، (فَصْلُ) بریتیه له لیک جیاکردنهوہی دوو شتان له یه کدی (يَوْمُ الْفَصْلِ) نهو رۆژویه که خوا ۱۱ ههق له ناههق جیادهکاتهوہو، دادوهریی له نیتوان خه لکدا دهکات و، لیکیان هه لداوتری.

(خَصْمَانِ): وشەي (خَصْم)، واتە: كەسى ناكوڭ، دژ، نجا هەم بۆ تاك بە كار دۆ، هەم بۆ دووان، هەم بۆ كوۆ، هەم بۆ تىر، هەم بۆ مېش، دەگوتىر: (هَذَا خَصْمٌ، وَهَذَا خَصْمَانِ، وَهَؤُلَاءِ خَصْمٌ، وَهَذِهِ خَصْمٌ، ليرەدا ﴿ هَذَانِ خَصْمَانِ ﴾، ئەم دوو كۆمەلە پىكەووە ناكوڭن، ناكوڭيان هەبە، ﴿ هَذَانِ خَصْمَانِ اخْتَصَرُوا فِي يَوْمِهِمْ ﴾، لە باردی پەرورەدگار يانەووە كهوتوونە ناكوڭی و مشت و مرهوه.

(يُصَبِّ): (صَبَّ الْمَاءُ: إِزَالَتُهُ مِنْ أَعْلَى)، (صَبَّ الْمَاءُ)، نهو ناوہی لہسہ ریوہ
 ھہ لبرژتہ خواری.

(الْحَمِيمُ): (الْحَمِيمُ: الْمَاءُ الشَّدِيدُ الْغَرَارَةُ)، ناوی زۆر گهرم، یان ناوی کوللو.

(بُصْهَرُ بَه): پنی قال ده‌بیته‌وه، پنی ده‌توتنه‌وه، (ضَهَرُ: إِذَابَةُ الشَّخْمِ)، (ضَهَر) بریتیه له تواننده‌وه و قال‌کردنه‌وی به‌زو جه‌وری.

(مَقْمَعٌ): كۆی (مَقْمَعَة) یە (وهي ما يُضْرَبُ بِهِ وَيَذَلُّ)، ئەویش ھەر نامرازیگە کە پیتی لە کەسیک بدری و، پیتی زەبوون و داماو بکری، بە کوردیی (مَقْمَع) یان (مَقْمَعَة)، یانی: گورز، یاخود قەمچی، بەلام خوا ﷻ دەفەرموی: ئەو گورزە، ئەو قەمچییە، لە ناسنە.

(عَمٍ): واتە: خەم و خەفەت و ناسۆر، بە مانای دلتەنگیی و تەنگە ئەفەسیش دی، (عَم) و (عُمَة) وەک (كَرْب) و (كَرْبَة)، بە مانای غەم و خەفەت دی و، بە مانای تەنگە ئەفەسیش دی و، بە مانای بێزاری و پەستیخ دی.

(يُحْكَمُونَ): واتە: دەپازێندرێنەو، (حَلِي، يَحْلِي)، واتە: پازنترایەو، دەپازێترێنەو، دەگوتری: (حَلِي الشَّيْءُ فِي عَيْنِي)، واتە: شتەکە لە چاوم دا جوان بوو، (وَحَلَيْتِ الْمَرْأَةَ حَلِيًّا)، ئافەرەتەکە خەشلی بە خۆیدا کرد، خۆی پێ پاراندەو.

(أَسَاوِرَ): كۆی (أَسْوَرَة) یە، (أَسْوَرَة) ەش، کۆی (سَوَار) ە، (سَوَار): بازن، کەواتە: (أَسَاوِرَ)، کۆی کۆ، (جَمَعَ الْجَمْع) یە.

(وَلَوْلَا): واتە: گەوھەر، دەگوتری: (تَلَلْنَا الشَّيْءَ: لَمَعَ لَمْعَانِ اللَّوْلُ)، واتە: وەک چۆن گەوھەر دەرئوسکت و دەرەوشیتەو، ئەویش ناوا دەرەوشایەو.

(الْمُعْجَمُ الْوَسِيطُ)^(۱) ناوا پێناسەی (لَوْلُ)، دەکات: (اللَّوْلُ: الدُّرُّ يَتَكُونُ فِي الْأَصْدَافِ مِنْ رَوَاسِبٍ، أَوْ حَوَامِدَ صَلْبَةٍ، لَمَاعَةٌ مُسْتَدِيرَةٌ، فِي بَعْضِ الْعُضُوءَاتِ الْمَالِيَةِ الدُّنْيَا مِنَ الرِّخَوِيَّاتِ)، واتە: (لَوْلُ) کە بە عەرەبی (دُرُّ) یە پێ دەلێن و بە کوردیی دەلێن: گەوھەر، لە تێو قۆزاخە نیشتوووەکان، یان وشکە پەقەکان دا پێک دی، ئەو گەوھەرە بێسکە دەداتەو، خپە، لە هەندیک لەو ژياندارە ناویانە کە لە پرووی پلە ی ژياندارییەو لە خوارین، ئەوانە ی نەرمن و، ئیسقانیان نیە.

هۆی هاتنه خوارهوهی ئایهتهکان

هۆی هاتنه خوارهوهی ئەم ئایهته موبارەکه که دهفهرمووی: ﴿هَذَانِ خَصَائِنُ أَخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ نِيَابٌ مِّنْ نَّارٍ يُّسْبُ مِنْ فَوْقَ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ﴾ (١٩).

لهو بارهوه ئەو فهرموودهیه ههیه: (عَنْ أَبِي ذَرٍّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، نَزَلَتْ فِي الَّذِينَ بَرَزُوا يَوْمَ بَدْرٍ: حُمْزَةً، وَعَلِيٍّ، وَعُيَيْدَةَ بْنِ الْحَارِثِ، وَغُثْبَةَ وَشَيْبَةَ ابْنَيْ رَبِيعَةَ، وَالْوَلِيدَ بْنَ غُثْبَةَ) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٤٧٤٣، وَمُسْلِمٌ: ٣٠٣٣).

واته: ئەبوو زەر رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، ده‌ئێ: ئەم ئایهته له باره‌ی ئەوانهوه هاته خوار، که له جه‌نگی به‌دردا، ته‌ن به‌ ته‌ن بۆ یه‌کدی چوونه مه‌یدانێ، له‌ مسوڵمانان: هم‌زه‌و عه‌لی و عوبه‌یده‌ی کو‌ری حاریس، (هه‌ر سێکیان خزم بوون، هه‌مه‌ مامی عه‌لی بووه‌ خوا لێیان پازی بێ، عوبه‌یده‌ی کو‌ری حاریسێش نامۆزای بوو) له‌ به‌رانبه‌ریشدا له‌ کافره‌کان: عوتبه‌و شه‌یه‌یه‌ی کو‌رانی په‌یعه‌و، وه‌لیدی کو‌ری عوتبه‌ش، (ئه‌وانیش دوو برا‌و برا‌زابه‌ک).

ننجا هه‌ندێک ده‌لێن: ئەو ئایه‌ته‌و ئایه‌ته‌کانی دوا‌یی، له‌ مه‌دینه هاتوونه‌ خوارێ، به‌ لām نه‌وی دیکه‌ سووره‌ته‌که هه‌مووی مه‌که‌که‌یه‌، ده‌شگونجێ ئەو ئایه‌تانه هه‌موویان له‌ مه‌که‌که‌ هاتنه‌ خوار، به‌ لām دوا‌یی می‌صداقه‌که‌یان (نه‌وه‌ی که به‌سه‌ریدا ده‌چه‌سپن)، له‌ پێش هه‌موو که‌سه‌وه ئەو شه‌ش که‌سه‌ بوون، سێ له‌ بر‌واداران: هم‌زه‌و عه‌لی له‌ گه‌ڵ عوبه‌یده‌ی کو‌ری حاریس، خوا لێیان پازی بێ، هه‌روه‌ها سێ نه‌فه‌ریش له‌ کافره‌کان: عوتبه‌و شه‌یه‌یه‌ی کو‌رانی په‌یعه‌و، وه‌لیدی کو‌ری عوتبه‌، پێش هه‌موو که‌س ئەم ئایه‌ته به‌سه‌ر ئەم دوو کۆمه‌له‌دا،

کە بۆ یە کدی چوونە مەیدان، تەن بە تەن، بەسەر ئەواندا دەچەسپن، کە دواپی کافرەکان، ھەرسێکیان دەکوژرێن و، لە مسوڵمانانیش عوبەیدە بریندار دەبن و، دواپی ئەویش شەھید دەبن، ئەگەرنا مەرج نیە ئایەتەکە بە ھۆی ئەوانەو ھاتبێتە خوار، بەلام پێش ھەموو کەس بەسەر ئەواندا دەچەسپن و، دەشگونجێ ئەو ئایەتەنە لە مەدینە ھاتبێتە خوار.

مانای گشتیی ئایەتەکان

خو ﷻ دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، بە دنیایی ئەوانە ی بروایان ھێناو، برگە ی: (ئەوانە ی بروایان ھێناو) ئەمە بۆتە نازناویک بۆ مسوڵمانان، چونکە لەراستیدا خەلکی دیکە ی غەیری مسوڵمانان، بە ئیماندار لە قەلەم نادرێن، بە خواناس لە قەلەم دەدرێن و، بە پێغەمبەر ناس لە قەلەم دەدرێن، خو ﷻ دەناسن و، پێغەمبەر دەناسن و، دەزانن پۆژی دواپی ھەیە، بەلام بە مانا زاراوھییە کە ی، بە بروادار داناندرێن.

کەواتە: کە دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، واتە: بە دنیاییەو ئەوانە ی بروایان ھێناو، (واتە: مسوڵمانان)، ﴿وَالَّذِينَ هَادُوا﴾، جوولە کەکان و ﴿وَالصَّابِئِينَ﴾، صابیئەکان و ﴿وَالصَّخْرِيِّ﴾، نصیرانیئەکان و ﴿وَالْمَجُوسَ﴾، مەجووس و ﴿وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾، ئەوانەش کە ھاوبەشیان بۆ خوا داناو، ھەر کام لەو شەشە، یاخود ھەموو ئەو شەش کۆمەلە، ﴿إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾، بە دنیایی لە پۆژی ھەلسانەو دا، خو ﷻ لێکیان جیا دەکاتەو، یاخود دادوەریان لە نێواندا دەکات، ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾، بە دنیایی خو ﷻ بەسەر ھەموو شتیکەو چاودێرەو، لە ھەموو شتیک ناگادارەو.

لېرەدا خوا ﷺ كە ئەو شەش كۆمەلە باس دەكات، كە يەككىيان ئەھلى ئېمان و ئەھلى ئىسلامە (مەسۇلمانان)، پېئىجەكەي دېكە، ھەموویان ئەھلى كوفرن، ئەمە ئەو دەگەنەي كە لە ئىسلامدا زۆر بە سېنە فراوانی و باخەل فەراحی مامەلە دەكرى لەگەل نامسۇلماناندا، ئنجا ئەو نامسۇلمانانە: چ ئایىتىكى ئاسمانیان ھەبىت، كە دوايى تېكىاندا بى و گۆرېيان، ياخود ئایىنى ئاسمانىشىان نەبىت و، بېرەست بن و، ئاگر پەرست بن و، ئەستېرەو غرۇكە پەرست بن و، ياخود ھەرچى بن، ئىسلام زۆر بە باخەل فەراحی و بە سەماحەتەو مامەلەيان لەگەلدا دەكات، بەلگەمان ئەو یە كە خوا ﷺ لېرەدا دەفەرەمۆي: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾، بە دۇنيایى خوا ﷺ لە رۆزى ھەلسانەو دا دودەریان لە ئىواندا دەكات، واتە: ئېوە لىئىگە رېن و پىكەوە يەكدى تەحەممول بكن، پىكەوە تەبا بن، پىكەوە بۆرن، بەلەم ئەوە عایدی خوايە: كى سزای چەندەو، كى پاداشتى چۆنە! ئەوە خواي پەرورەدگار بۆكەسى بەجى نەھىشتەو، عایدی خوېەتى، ھەرەو ھا ئەویش چاودېرو ئاگادارە بەسەر ھەموو شتېكەو.

ئنجا خوا ﷺ باسى ئەوە دەكات كە ئەم گەردوونە بە سەر و خوارىەو، بە بېنراو و بېنراویەو، بە ژياندارو بى ژيانىەو، بە ھۆندارو بى ھۆشەو، ھەمووی بۆ خوا ﷺ ملكەچەو، كېنووش بۆ خوا دەبات: ﴿أَلَمْ تَرَ﴾، ئایا ئایىنى؟ بە دۇنيایى لېرەدا مەبەست لە دوئراو (مخاطب) ئایا ئایىنى؟ ھەر كەسېكە كە بتوانى سەرنج بدا، چونكە لېرەدا مەبەست لە دىقن (رؤیة) بېنىنى عەقل و دل و زانىنە، نەك بېنىنى چا، چونكە ھىچ كەس نە، كە ھەرچى لە ئاسمانەكان و زەویدا ھەيە، بېىنى كە كېنووش بۆ خوا دەبات، ھەرەو ھا مانگ و خۆرو ئەستېرەو، چىاو دارو درەخت و ژيانداران بېىنى، كەواتە: لېرەدا مەبەست لە بېىنى ﴿أَلَمْ تَرَ﴾، واتە: (أَلَمْ تَعْلَمْ)، ئایا ئایىنى بە چاوى عەقل و دل؟ ﴿أَلَمْ تَرَ﴾، ئەلەيچۇللا، مَن فِي السَّمَوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ، كە كېنووش بۆ خوا دەبات، ھەر كەسېكە كە لە ئاسمانەكاندا ھەيەو، ھەر كەسېكە كە لە زەوى دا ھەيە، كە

نەوێ لە ئاسمانەکاندا هەیە، بە دنیایی بە پلە یەكەم فریشتەکان، نازانین
 پەنگە خۆی پەرەردگار لە ئاسمانەکاندا دروستکاری دیکەشی هەبن، بەلام
 ئەوانە ی لە زەویی دان بە پلە یەكەم مەوڵەکان و ، جین و ، ئەو فریشتەنەشن
 کە لە گەلیاندا لە سەر زەوی، ﴿وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ﴾ غۆرۆ مانگ و
 ئەستێرەکانیش، ئەوانەش کە نووش بۆ خوا دەبن، ﴿وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالْدَّابُّ﴾،
 چیا بەکان و دارو درەخت و ژیاندانیش، ﴿ذَوَابُّ﴾ کۆی (دابة) یه، ﴿كُلُّ مَا يَدْبُ عَلَى
 الْأَرْضِ﴾، واتە: هەرچی بە زەویی دا دەروات، بەلام دوا یی واتایەکی گشتیتری
 بۆ داندراو، واتە: ژیاندان، ئەوانە ی کە ژیاندان و ، خاوەنی هەست، نەک
 خاوەنی عەقل و هۆش، بەلکو خاوەنی هەست، هەر لە ژیانداریکی یەک خانەیی
 وەک ئەمبیاو بەرە، تاکو هەموو ئەو ژیاندارە گەورانی، وەک نەهەنگی شین و
 فیل و کەرگەدەن و... هتد... ﴿وَكَثِيرٌ مِّنَ الْبَاطِلِ﴾، زۆرتیکیش لە خەلک، واتە:
 زۆرتیکیش لە خەلک کە نووش بۆ خوا دەبن، کە ئەوانە ئەهلی ئیسلام، نەگەر
 مەبەست پێی خوا بەرستی راستەقینە ی، یاخود هەموو ئەوانە کە بە جۆرتیک
 لە جۆرەکان خوا دەپەرستن، نەگەر مەبەست پێی کە نووش بردنی پەهاو پەرستی و
 ملکەچی پەها ی، چ لە لای خوا ﷻ قبوول ی، چ قبوول نە ی، ئەو کاتە
 جوولەکەو نەصرا نی و صابینەو هەموو ئەوانە ی کە بە جۆرتیک لە جۆرەکان
 خوا دەپەرستن، هەمووان دەگرتەو، ﴿وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ﴾، زۆرتیک لە
 خەلکیش سزای لە سەر پێویست بوو، واتە: زۆرتیک لە خەلکی ملکە چ نابن بۆ
 خوا، کە نووش بۆ خوا نابەن و، بەندایەتی بۆ خوا ناکەن، بۆیە سزایان لە سەر
 پێویست بوو، ﴿وَمَن يُّنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ، مِّنْ مُّكْرِمٍ﴾، هەر کە سێکیش خوا سووکی
 بکات، هیچ پزگرتیکی بۆ پەیدا نابن، هیچ کە سێک نابن پزگی لێ بگرتی، نجا
 ئایا خوا ﷻ بۆچی خەلک سووک دەکات؟ لە ئەنجامی ئەو دە کە سەرپێچی لە
 فەرمانی خوا دەکەن، بەندایەتی بۆ خوا ناکەن، پێچەوانە ی ئەو سیستمە گشتیە ی
 خوا دەجوولێن، کە خوا دابنواو لە گەردووندا، کە سێک و ابی و بەهۆی سەرپێچی

کردنی خواوه، خوی بی ریز کرد بن، هیچ ریزگریزی بو پهیدا نابن، ﴿إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ﴾، به دلنیاپی خوا هه رچی بیهوی ده بکات.

ننجا خوا ﷻ باسی سه ره نجامی نهوه ده کات: که سانییک بو خوا ملکه چن و کړنوشی بو ده بن و، که سانییکش که سزای خویان له سه ر پیوست بووه، ده ره رموی: ﴿هَذَانِ حَصْلَانِ اخْتَصَمُوا فِي رَبِّهِمْ﴾، نا نه مانه دوو کومه لن، له باره ی پهروه ردگار یانه وه به ده مه قال هاتوون، نا کوکی و دوو به ره کیان هه به، ﴿فَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾، باسی بی پروایه کان ده کات، که سزایان چونه؟ ننجا نهوانه ی بی پروان: ﴿قُطِعَتْ لَمْ يَأْتِ مِنْ تَارٍ﴾، له ناگر پو شاکتیکی ناگریان بو ده بردری، ﴿يُصْبُ مِنْ قَوْفٍ رُؤْسِهِمُ الْحَمِيمُ﴾، ناوی داغ و کولوشیان به سه ر سه ردا ده کری،

﴿يُضْمَرُ بِهِ مَا فِي بَطُونِهِمْ وَلِجُلُودٍ﴾، هه رچی له هه ناویاندا هه به، له نیو سکیناندا هه به و، پیستیشیان پی ده توته وه (قال ده بیته وه)، ﴿وَلَمْ يَنْفَعِ مِنْ حَبِيرٍ﴾، گورزو قامچی ناستیشیان بو هه ن (بو یان داندراون) که پشان لیان بدری، ﴿كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا﴾، هه ر کاتیک ویستان له ته نگه نه فسیان و له خه م و مه راق و بیزاریان، لئی بچه دهر (واته: له ناگری دوزه خ)، ﴿أُعِيدُوا فِيهَا﴾، ده گیرد رنه وه نیوی، ﴿وَدُفِنُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾، پشیان ده گوتری: سزای سووتنه ر بچیژن.

به سه بت کومه لی یه که مه وه، که نه یارن به رانه بر به پهروه ردگاریان، نه وه چاره نووسانه که خوی دادگر له پینج بر گه دا باسی سزایه کیان ده کات.

ننجا دپته سه ر باسی پاداشتی ئیمانداران، تهویش هه ر له پینج بر گه دا ده خاته روو: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، شتیه ی ته عبیره که ده گوژی بو سه رنج پاکشانی بیسه ر: به دلنیاپی خوا ﷻ که سانییک که پروایان هینا وه کرده وه باشه کان نه نجام دده دن، ده خاته نیو چه ند باغ و بیستانیکه وه، که رووباریان به ژیردا ده رۆن، واته:

رووبار بە ژىر كۆشكە كانياندا دەپۆن، ﴿يُكَلِّفُونَ فِيهَا مِنْ أَكْوَاجٍ مِّنْ ذَهَبٍ
وَلُؤْلُؤًا﴾، دەپازىتىنەو لەويدا بە بازىنى زۆرى زىرو گەوھەر، ﴿وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا
حَرِيرٌ﴾، پۆشاكيشان لەويدا ئاوريشمە، مەرووف لە جۆرى قوماشان، لە ئاوريشم
جوانترو نايابترو بە نرخترى پىشك نايەت، كە بىكاته بەرگ و پۆشاك، بۆيە
خوا ﴿يُؤْتِيهِم مِّنْهُم مَّا يَشَاءُونَ﴾، چونكە خوا بە پىشك عەقلى ئىمە، ئىمە دەدوئىنى،
ئەگەرنا بە دۇنيايى ئاوريشمىك كە خوا لە پۆزى دوايدا دەيكاته پۆشاك بۆ
برواداران، جايە لەوھى لە دنيادا ھەيە، ھەروھە ھەموو نىعمەتەكانى دىكەى
بەھەشت، جيان لەوانەى دنيا، ﴿وَهُدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ﴾، ھەروھە
پىنمايى دەكرىن بۆ قسەى چاك و پاك و ﴿وَهُدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ﴾، پىنمايى
دەكرىن بۆ پىشك خاى شايستەى ستايش و مەدح و سەنا، ئەمەش پاداشتى
ئيمانداران، خوا لە پىنج برگەدا خستووئەتە پروو.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەکەم:

خوایێك له پڕۆژێ قیامەتدا دادوەریی له یتوان مسوڵمانان و جوولەكەو صابینەكان و نەصرانیەكان و مەجووسیەكان و، هاوبەش بۆ خوادانەرەكاندا دەكات و، خواش ﷻ ئاگاداری هەموو شتیكە:

خوایێك دەفەرموێ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالْمَنْصَرِيَّةَ وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ۝١٧﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتە، له هەشت برگەدا:

١- ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، بە دنیایی ئەوانە ی پروایان هێناوه، جێی سەرچە که له شێوهی ئەم ئایەتە موبارەكەدا، هەم له سوورەتی (البقرة) دا هاتوه، هەم له سوورەتی (المائدة) شدا هاتوه، بەلام له سوورەتی (البقرة) و (المائدة) دا، باسی مەجووسیەكان، هەرودەها باسی هاوبەش بۆ خوا دانەرەکانیش نەکراوه، بەلکو تەنها باسی چواریان کراوه: پرواداران و جوولەكەو نەصرانی و صابینە، واتە: تەنیا لێره دا (الحج) دا، بە یەكەوه باسی ئەو شەش جوۆرە خەلکە کراوه، مسوڵمانان و ئەو پێنج جوۆرە نامسوڵمانانە، که جوولەكەو صابینەو نەصرانی و مەجووسی و موشریکەکانن، کاتی خۆی تیمە له تەفسیری سوورەتی (البقرة) شدا گوتوو مانە: ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، واتە: بە دنیایی ئەوانە ی ئیمانیا ن هێناوه، ئەوه نازناوه بۆ مسوڵمانان که ئەهلی ئیمانن، چونکه خەلکی دیکە له روانگە ی ئیسلامهوه به ئەهلی ئیمان له قەلەم نادرێن، چونکه بەلێ خاوهن کتیبەکان خۆیان به بروادار به

خوۋا فرىشتەكانى و كىتپەكانى پىغەمبەران و پۇژى دوابى، دادەنن، بەلەم ئەۋەى ئەۋان پىيان ۋايە بېروا ھىتانە: بە خوۋا، فرىشتەكانى و كىتپەكانى پىغەمبەرانى و پۇژى دوابى، لە پروانگەى ئىسلامەۋە كەم و كورپى زۇرى تىدا ھەيە، كە لىرەدا دەرەفەت نىە باسى بکەين.

كەۋاتە: نازناۋى ﴿مَأْمُورًا﴾، تەنبا بۇ مسولمانان بەكاردى و لە قورپاندا تەنبا بۇ مسولمانان بەكار ھاتو، بەلەى دەگونجى بۇ جوۋلەكەكان و نەصرانىيەكانىش و بۇ خاۋەن كىتپەكانى دىكەش بەكار ھاتى، بەلەم لە كاتى خۇيدا كە بەراستى پروايان ھەبوۋە بە خوۋا بە پىغەمبەرانى خوۋا، بە ئايىنە دەستكارىي نەكراۋە راست و دروستەكەى خۇيان.

۲- ﴿وَالَّذِينَ هَادُوا﴾، مەبەست پىي جوۋلەكەكانە، ئنجا ئايا بۇچى گوتراۋە: ﴿هَادُوا﴾؟ ۋەلەم:

أ- لەۋدو ھاتو كە لە سوۋرەتى (الأعراف) دا، خۋاى پەرۋەردگار دەفەرمۋى: ﴿إِنَّا هَدَانَا إِلَيْكَ﴾، (هَدَانَا: يَغْنَى: رَجَعْنَا)، ئىمە گەراينەۋە بۇ لای تۆ، (هَادَ: يَهْوُدُ): رَجَعَ، يَرْجِعُ، لەبەر ئەۋەى جوۋلەكەكان گەراۋنەۋە بۇ لای خوا ھەي.

ب- بۇيە پىيان گوتراۋە: (هَادُوا)، چونكە شۈتىنكەۋتۋوى يەھوۋدا بوۋن، كاتى خۇى جوۋلەكە دەۋلەتتىكان دروستكردو، ئەۋەى دەۋلەتەكەى بىياتناۋە، لە ئەۋەى يەھوۋدا بوۋە، كە يەكك بوۋە لە كورەكانى يەعقوب، كىتپى جوۋلەكەكانىش لە پروانگەى ئىسلامەۋە تەنبا بىرىتە: لە تەۋرات، بەلەم ئىستا ئەۋان پەيمانى كۇنيان ھەيە، كە (۳۹) ياخۇد^(۱) (۴۹) سىفرە، يانى: ئەۋەندە كىتپەيە.

۳- ﴿وَالصَّاحِبِينَ﴾، ۋاتە: سابىنەكان، ئەمانىش كىتپىكان ھەيە، پىي دەلن: (كُنْزًا رَبًّا أَوْ الْكُنْزُ الْعَظِيمُ)، ھەروەھا كىتپىكى دىكەشيان ھەيە بەناۋى: (دِرَاشَةُ أَدِيمَا مَوَاطِظُ وَتَعَالِيمُ يَحْيَىٰ بَنُ زَكْرِيَّا)، كە ئەۋان خۇيان بە شۈتىنكەۋتۋوى يەحياى كورپى زەكەرىيا دادەنن، ئەۋانەى ئىستا ھەن.

٤- ﴿وَالنَّصْرَى﴾، واتە: نەصارا، كە كۆمەللى چوارەمن خوا ﷺ لە پۇژى دوايىدا دادوهرىيان لە تىواندا دەكات، ئەوانىش خوا ئىنجىلى بۇ عىسا ناردو (عَلَيْهِ السَّلَام)، بەلەم ئىستا نەصرانىيەكان ھەم پەيمانى كۆن و ھەم پەيمانى نوێشان ھەبە! ديارە پەيمانى كۆن وەك گوتمان: (٣٩) ياخود (٤٩) كىتەبە، بەپىتى جياوازى پاو بۇچوونى: (كانوليك و ئەپندوكس و پۇرستانتەكان) كە لە جىتتى دىكەدا بە درىژى باسى ئەوهمان كردهو^(١).

ھەرۋەھا پەيمانى نوێشان ھەبە، كە چوار ئىنجىلە: (مەتاو لوقا مەرقوس و يوحەننا)، ھەرۋەھا كۆمەلىك كىتەبى دىكەشن: (أَعْمَالُ الرُّسُل)، نامەكانى بۆلص، كە چوارە نامەن، ھەشت نامەى دىكەش، ئەوانىش ھەموويان (٢٦) كىتەبن، ئەو ھەمووى پەيمانى نووى پىك دىتتى، ئنجا نەصرانىيەكان پەيمانى كۆن و پەيمانى نووى ھەردوو كىيانان تەبەننىي كىردوون و پىكەووش چاپيان كىردوون.

٥- ﴿وَالْمَجُوسَ﴾، مەجووسىيەكان، ئەوانىش بانگەشەى ئەو دەكەن، كىتەبىكى ئاسمانيان ھەبە، بە ناوى (ئافىستا) ياخود (ئافىستا) بەلەم مەجووسىيەكان لە تىو ھەموو ئەوانەدا بەو جىادە كىرئەو كە بىروايان بە دوو بەدبەيتەر، بە دوو پەرۋەردگار ھەبە، چونكە ئەوانەى دىكە ھەموويان دەلەين: يەك بەدبەيتەر ھەبە، بۇ ھەموونە: نەصرانىيەكان دەلەين خوا ﷺ خواو كوپو كىيانى پىرۆز، بەلەم دەلەين: بەدبەيتەر ھەر يەكە، بەلەم عىسا بە كوپى خوا ﷺ دادەنەن و، جىيرىلەش ياخود (رُوحُ الْقُدُس) ىش كە وا پىندە چى مەبەست پىتى جىيرىل بى، بە (گىيانى پىرۆزى) دادەنەن، دەلەين: بە ھەرسىكەيان خوا ﷺ پىكەندىن، ئنجا مەجووسىيەكان لافى ئەووش لى دەدەن كە وەختى خۆى زەردەشت پىغەمبەرى خوا بوو، كە لە سەدەى شەشەمى پىش زابىندا ژاۋە.

٦- ﴿وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا﴾، ئەوانەى كە ھاوبەشيان داناو، واتە: ھاوبەشيان بۇ خوا داناو، كە مەبەست پىتى ھەموو ئەوانەن كە بت پەرستى، واتە: (الوثنيون)، ئەوانەى كە لەگەل خوادا شتى دىكەش دەپەرستى.

(١) بىروانە: مەسووعەى: (دەرەشاۋەى ئىمان و پوچەلىسى ئىلھاد لەبەر تىشكى: زگماك و

(۷) - ﴿إِنَّ اللَّهَ يَقْعِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾، بە دۇنيایى خوا لە پۇژى ھەلسانەوھەدا، لێکیان جیا دەکاتوھە (ھەموو ئەو کۆمەلەنە)، واتە: دادوھەریان لە نێواندا دەکات.

(۸) - ﴿إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ﴾، بە دۇنيایى و بە مسۆگەریی خوا ﷻ بەسەر ھەموو شتیکەوھە چاودێرەو، لە ھەموو شتیک ناگادارە.

سێ ھەلەوھستە لە بەرانبەر ئایەتەى ژمارە (۱۷)دا:

یەگەم: لە شوێنى دیکەدا^(۱) بە درێژى باسى جوولەکەو صابینەو مەجووسی نەصرانیەکان و کتیبەکانیانمان کردوھە، واتە: تەورات و ئافىستا تینجیل و (کُتْرًا رَبًّا أَوِ الْکُتْرُ الْعَظِيمُ)، (دراشە ادیبا) یاخود: پەیمانى کۆن و پەیمانى نوێ و، ئافىستا، ھەردوو کتیبى صابینە.

دووھەم: مەجووس کتیبیکیان ھەبە، بە ناوی (ئافىستا) ھەروھە کتیبەکە شەرەجى ھەبە، بە ناوی (زەند ئافىستا)، تابیەتەندى مەجووسیەکان ئەوھەبە کە بەحساب خۆیان پاراستوھە لە پەرستنى بت و سەنەمەکان، بەلام ئەوان بڕوایان بە دوو پەرەردگاران ھەبە، کاتى خۆی مەجووسیەکان لە قۇناغى ھوکمرانى سابوورى کورێ نەردەشیردا، کە لە نێوان سالانى (۲۳۸ - ۲۷۱)ى زاینى دا ژیاوھە، مەجووسیەکان پێیان گوتراوھە: (لِهَا نَوِيَّةٌ) و شوێنکەوتووێ مانى بوون، کە ئەویش بەحساب لەسەر پێبازی زەردەشت پۆیشتوھە.

ھەروھە لە قۇناغى دیکە لە سەردەمى قوباد دا، کە ئەویش ھەروھە سابوورى کورێ نەردەشیر یەکیک بووھە لە پادشاکانى فارس و لە نێوان سالانى (۴۸۷ - ۵۲۳)ى زاینى دا ژیاوھە، لەو سەردەمەدا پێیان گوتراوھە: (لِزَدَكِيَّةٌ)، شوێنکەوتوى موزدەک (یان مەزەدەک) بوون،

نجا بەنسەت مەجووسیەکانەوھە، پتەمبەرى خوا ﷻ فەرموویەتى: (سُؤا يَهُمُّ سُنَّةَ أَهْلِ الْكِتَابِ)^(۲)، وەک خاوەن کتیبەکان مامەلەیان لەگەڵدا بکەن، لەبەر

(۱) مەسووعەى: نیمان و نیلحاد.

ئەوھى ئەوانىش بانگەشەي ئەوھ دەكەن، كىتیبكى ئاسمانيان ھەيەو پىي دەگوتى: ئافىستا.

ننجا (محمد حسين الطباطبائي) له تەفسىرەكەيدا^(۱) دەلى:

مەجووس ئەوھى كە زانراوھ لە بارەيانەوھ، ئەوانەن كە بېروايان بە زەرەشت ھەبووھ، (كە ئەو بە (سەرەشت) ھىئاوھ) كىتیبە موقەددەس و پىرۆزەكەشيان پىي دەگوتى: ئافىستا.

بەلام مېژووې ژيان زەرەشت و، كاتى دەرەكوتنى زۆر نەزانراوھ، ھەرەك ئەوھىە كە كەسىك ون بووبى و، شوین بزر بووبى و، ھەوالى نەزانراپى، لەبەر ئەوھى كاتىك ئەسكەندەرى مەقدونىي تىران داگیر دەكات، لەو كاتەدا ئەو كىتیبە پىرۆزەي خۆيان كە ئافىستايە لىيان ون بووھ، دوایى لە سەرەدمى پادشاكاتى ساسانیەكاندا، كىتیبەكە دووبارە نووسراوھتەوھ، ھەر بۆیە كەسىك بىھوئى حەقیقەتى مەزھەب و رىبازەكەيان بزانتى، زۆر بۆى قورسە^(۲)، بەلام ئەوھى كە سەلمىندراوھ ئەوھىە كە ئەوانە بۆ بەرپۆتەبردنى جىھان بېروايان بە دوو پېرنسىپ ھەيە: (مَبْدَأُ الْخَيْرِ وَمَبْدَأُ الشَّرِّ)، كە يەزدان و ئەھرىمەن، ياخوود پووناكىي و تارىكىين، ھەرەوھە مەجووسىيەكان فرىشتەكانىش بە بەرز دەگرن و، خۆشيانيان لى نىزىك دەخەنەوھ، بەلام بت و پەيكەريان بۆ دانانن، وەك بتپەرستەكان، ھەرەوھە مەجووسىيەكان پىز لە توخمەكان دەگرن، واتە: لە ئاوو ھەواو گل و ئاگر (بە تايبەت ئاگر)، كاتى خۆشى خانووې تايبەتيان ھەبووھ بە ئاگر تىدا كرانەوھ، لە تىران و لە چىن و لە ھىندو لە غەبرى ئەو ولاتانەش،

الرُّحَمَاءُ بَنُ غَوْفٍ: أَشْهَدُ لَسَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: سُبُّوا بِهِمْ سُبَّ أَهْلِ الْكِتَابِ! أَخْرَجَهُ مَالِك: ۹۶۸.

ھەرۋەھا ئەوانە دەتین: چ ئەھرىمەن و چ پەزدانىش، ھەردووکیان دەكەونەو ھە
ژۆر دەستی ئاھۆرامەزدا، كە پەیداكەرى ھەموو شتیکە، واتە: ئەو دووانەش
كە لە نێو خۆیاندا ناکۆكن، پەكیکیان: خاوەنى خێرەو، ئەوى دیکە ھى شەرە،
ياخود پەكیکیان ھى بەدیھتەنەرى چاكەكان و، پەكیکیان بەدیھتەنەرى خراپەكانە،
ھەردووکیان دەكەونەو ھەر دەستی ئاھۆرامەزدا.

سۈبھ: ئەم ئایەتە سەماحت و دل فراوانی و تەبایی ئیسلامان بۆ دەردەخات لە
بەرانبەر نەیارەكانى دا، ئەو ھەتا خوا ﷻ باسى پۈتتە كۆمەل لە نامسولمانان دەكات، كە
جوولەكەو صابیتەو نەصرانى و مەجووسى و ھاوبەش بۆ خوا دانەرەكانن، ھەرۋەھا
خوا ﷻ دەفەرموى: ئا ئەوانە ھەموویان خوا لە پۆژى دواى دا دادوھەریان لە بەندا
دەكات، واتە: موسولمانینە! تێو بەتەما مەبن، لە دنیا دا تەصقىە حیسابیان لەگەلدا
بكن و، لەگەلئان لێكدەر بكن، چونكە ئەو ھە عایدی خوايە، ھەك خۆی پەرۋەردگار
دەفەرموى: ﴿إِن إِلٰهَنَا إِلَّا هُوَ ۖ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ﴾ (الغاشية، واتە: بە دنیایی
گەرانبەیان بۆ لای تێمەيەو، دواى لێپرسینەو ھشیان بەس لەسەر تێمەيە.

مهسه لهی دووه م:

کړنووش بڼو خوا بردنی ټیکړای نه وانهی که له ناسمانه کان و نه وانهی که له زهویسی دان و، خوړو مانگ و نه ستیره کان و، چیاکان و درهخت و ژيانداران و زوړیک له خه لک، زوړیکش سزدارانیاں مسوگه ر بووه، به هوئی لا ملیس کردنیانه وه:

خوَا ﴿۱۸﴾ دَهْفَه رَمَوۡی: ﴿۱۸﴾ اَلَّذِیۡ تَرَاتَ اَنَّ اللّٰهَ یَسۡجُدُ لَهٗ، مِّنۡ فِی السَّمٰوٰتِ وَمِنۡ فِی الْاَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَکَثِیۡرٌ مِّنَ النَّاسِ وَکِبَرٌ حَقَّ عَلَیۡهِ الْعَذَابُ وَمِنۡ یُّہِنَ اللّٰهُ فَمَا لَهٗ، مِنۡ مُّکْرِمٍ اِنَّ اللّٰهَ یَفۡعَلُ مَا یَشَآءُ ﴿۱۸﴾

شیگردنوهی ته م، ثایه ته، له ده (۱۰) برگه دا:

(۱) ﴿۱۸﴾ اَلَّذِیۡ تَرَاتَ ﴿۱۸﴾ ثایا نه تبینیوه؟ (الرُّؤِیَةُ عَلِمِیَّةٌ وَالْخِطَابُ لِغَیْرِ مُعَیۡنٍ)، مه به ست له بنین لیره دا زانینه، ثایا به چاوی عقل و دل نه تبینیوه و سهره نجت نه داوه؟ پرووی دواندیش له که سیکی دیاریکړاوی نه، به لکو هر که سیکی بتوانی سهرنج بدا له بوونه ورو دهوروبه ری، پرووی دواندن له ههموویانه، هروده ها پرسیارکردنه که ش پرسیار کردنیکی نکوولی لیکه رانه یه بڼو که سیکی که زانیاری نه به وه که هرچی له گهر دووندا یه، بڼو خوا ملکه چه، به لام نه گهر پرووی دواندن له پیغه مبه ری خاتمه م بن ﴿۱۸﴾، نه و کاته پرسیارکردنه که پرسیارکردنیکی دان پیښدا هینه رانه، (اِسْتِفْهَامٌ تَقْرِیۡرِی) یه، چونکه پیغه مبه ر ﴿۱۸﴾ زانیویه تی که ههمو بوون (گهر دوون) به سهر و خواریه وه بڼو خوا ملکه چه و کړنووش به ره.

(۲) ﴿۱۹﴾ اَلَّذِیۡ تَرَاتَ اَنَّ اللّٰهَ یَسۡجُدُ لَهٗ، ﴿۱۹﴾ که خوا کړنووشی بڼو دوبات. وشه ی (سُجُود) کړنووش بردن، مانا راسته قینه که ی نه وه یه که مروفی له سهر هوت نه دمانان کړنووش بڼو خوا دوبات: نیتو چاوانی (ته وئلی) و، هر دودو له په دهستی و، هر دودو نه نژی و، هر دودو سینگی پی، نا نه وه کړنووش بردنی راسته قینه، یا خود کړنووش بردنی زار لوه یه.

کړنووش برښتیکی دیکه ی مه جازیمان ههیه، که بریتیه له ملکه چیی و
مل دانهواندن و تهسليم بوون، نجا له م ټابه ته موباره که دا وشه ی (سُجود)
به هه ردوو مانای راسته قینهو، به مانای مه جازیش به کارهاتوه، دواپی پروونی
ده که ینهوه له بهر چی؟

(۳) - ﴿مَنْ فِي السَّمَوَاتِ﴾ (کړنووش بُو خوا ددهبات) ههر که سیک که له نیو
ناسمانه کاندان، به دلنیاپی نهوانه ی له ناسمانه کاندان، فریشته کاندان به پله ی په که م،
نازانین خوی په روه ردگار چ جوړه دروستکراوکی دیکه شی هه ن، به لام نهوه ی بُو ټیمه ی
باسکردوه، ههر فریشته کاندان له ناسمان.

(۴) - ﴿وَمَنْ فِي الْأَرْضِ﴾ هه روه ها ههر که سیک که له زه ویدا ههیه، نهوه ش ههم
فریشته کان ده گریته وه، نهوانه ی سهروکاری مروّف و جند ده که ن و، ههم جند ده گریته وه و،
ههم مروّفیش ده گریته وه.

(۵) - ﴿وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ وَالنَّجْمُ﴾ هه روه ها کړنووش بُو خوا ددهبات، ههریک له
خوړو مانگ و نه ستیره کان.

(۶) - ﴿وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالنَّوَابُ﴾ چیاکان و دارو دره خت و، پیړویه کان (که له سه ر
زهوی ده پوّن) واته: زیانداران به گشتی.

(۷) - ﴿وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ﴾ هه روه ها زوړیکش له خه لکی، لیره دا که ده فهرموق:
﴿وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ﴾، نهوه ناچارمان ده کات بلتین: وشه ی (سُجود) ته نیا مه به ست
پنی مانا مه جازیه که ی نیه، که بریتیه: له ملکه چیی و تهسليم بوون، به لکو مانا
راسته قینه که یی ده گریته وه، چونکه زوړیک له خه لک (و کثیر من الناس) مه به ست پنی
نهوانه که نه هلی نیمان و نیسلامن و، کړنووشی راسته قینه بُو خوا ددهبن، له سه ر
حهوت له نه ندامه کانیان، وه ک باسمان کرد.

بویه ش خوا ﴿فَهَرْمُوِيَه﴾: ﴿وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ﴾، نه مه خو پاراستن
(إحتراس) ه له وه که ته نیا مانا مه جازیه که ی پنی مه به ست بن، چونکه

ئەگەر تەنیا مانا مەجازىيەكەي مەبەست بى، واتە: ملکہ چى بۇ خوا، کافرو
مسولمان ھەموويان، گەردىلەکانى کە خانەکانى لەشيان لىيان پىک دىن و، خانەو
ئەندامەکانى لەشيان، ملکہ چن بۇ خوا، بە پىتى ئەو سىستەمە کە خوا ﷻ دایناو،
لە جەستەياندا کار دەکەن و بەرپووە دەچن، کەواتە: کافرو رسولمان لە پووە
ناويستەکەيان (لا إرادي) دەو، بۇ خوا ملکہ چن، بەلام لە پووە ئىرادىيەکەيانەو،
تەنیا رسولمانان بۇ خوا کړنووش دەبەن و ملکہ چى بۇ دەنوئن، بۇيە
دەفەر موى: ﴿وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ﴾، زۆرىک لە خەلکى، ئەدى بەشەکەي دیکە:

(۸) - ﴿وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ﴾، زۆرىشان سزای خوايان لەسەر پىويست بوو، کە
لیرەدا واتە: کړنووشى راستەقىنە بۇ خوا نابەن، ملکہ چى نازادانە بۇ خوا ناکەن، ملکہ چىيەک
کە بە ويست و خواستى خوڤانە، بۇ خواي ئەنجام نادەن، ئەگەرنا ملکہ چىيەک کە بە ويست و
خواستى خوڤان نى، ئەو نازايەتتى نى، چونکە ئەو مانگ و خوړو ئەستىرەو دارو بەردو
ژياندارو بى ژيان، ھەمووي ئەو جوړە ملکہ چىيە بۇ خوا ھەيە، بەلام بۇ مروڤ، نازايەتتى
لەو دايە کە ملکہ چى ئىختىيارى بۇ خوا ھەي، ئەگەرنا ھەموو دروستکراوکان وەک
ملکہ چى ناچارى، بۇ خوا ملکہ چن.

لیرەدا نەيفەر موى: (لا يَسْجُدُونَ لِلَّهِ)، بەلکو تەنھا دەفەر موى: ﴿حَقَّ عَلَيْهِ
الْعَذَابُ﴾، واتە: دەرەنجامى کړنووش نەبردنەکەي باسکردو، نەک خودى کړنووش
نەبردنەکە، واتە: پەيدا کراو (مُسَبَّب) ەکەي باسکردو، نەک ھۆکار (سبب) ەکە،
ھۆکار کړنووش نەبردنە، بەلام پەيدا کراو (مُسَبَّب) برىتيە لەو کە سزای خوايان
لەسەر پىويست بوو.

(۹) - ﴿وَمَنْ يُنِ اللَّهُ فَمَالَهُ، مِنْ شُكْرٍ﴾، ھەر کە سىکىش خوا ﷻ سووکی بکات، پىسواي
بکات، ھىچ رىزگرتكى بۇ پەيدا نابى، ئايا خوا ﷻ بە چى سووکی کردوون و، بى نرخى
کردوون؟ بەو کە سزايان دەدات، چونکە سزای دواپوژ وەک چۆن بۇ جەستەيە، بە
ھەمان شىوہ بۇ پرووچىشە، زۆرجار خوا ﷻ لە قورئاندا کە باسى سزای کافران دەکات، لە

پێشدا باسی سزا مه عنه و بیه که بیان ده کات، وهک ده فهرموی: ﴿فَالْيَوْمَ تُجْزَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ﴾... (الأحقاف، واته: ئەمڕۆ سزای پرسیواکه‌ر ده‌چێژن.

که‌واته: خوا ﷻ به‌وه سووک و بێ نرخی کردوون و، پرسیوای کردوون، که سزایان ده‌دات، له‌به‌رچی سزایان ده‌دات؟ له‌به‌ر ئەوهی خۆیان به‌هه‌لبژاردنی خۆیان بۆ خوا ملکه‌چ نه‌بوون و، به‌ندایه‌تییان بۆ خوا نه‌کردوه.

نجا که باسی کړنووش بردن ده‌کړی، له‌به‌ر ئەوه‌یه که ئەو په‌ری به‌ندایه‌تی م‌رووف و ئەو په‌ری ملکه‌چی م‌رووف، به‌نیختیاریی بۆ خوا، له‌کړنووش بردندا به‌رجه‌سته ده‌بن، بۆیه که‌سیک خوا پرسیوای بکات و زه‌بوونی بکات، به‌ته‌ئکید به‌هیچ که‌س پ‌یزو حورمه‌تی بۆ په‌یدا نا‌ک‌ر‌ت‌ه‌وه.

١٠- ﴿إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُشَاءُ﴾، بێگومان خوا ﷻ هه‌رچی بیه‌وی ده‌یکات، خوا ﷻ کاری به‌گۆتره‌ نا‌کات، به‌ئکو وستی خوا شوێن زانیارییه‌که‌ی و هیکه‌ته‌که‌ی ده‌که‌وی.

له‌م سوور‌ه‌ته‌داو له‌چ‌ه‌ند شوێنی دیکه‌ی قور‌تانیشدا، هه‌م وشه‌ی (إرادة) به‌کارهاتوه، هه‌م وشه‌ی (مشیئة) که‌هه‌ندیک له‌زانیان ده‌ل‌ئ‌ن: یه‌ک واتایان هه‌یه، به‌لام به‌سه‌رنجدانی ئەو ئایه‌تانه‌ی ئەم سوور‌ه‌ته، وا د‌ت‌ه‌ به‌رچاو، وشه‌ی (إرادة) تاییه‌ت ب‌ئ به‌زانیان‌دانه‌وه، به‌لام وشه‌ی (مشیئة) بۆ مامه‌له‌کردنی خوا ﷻ ب‌ئت له‌گه‌ل زانیان‌داری ب‌ئ زیان، واته: وشه‌ی (مشیئة) چه‌مکه‌که‌ی گشتیتر ب‌ئ، هه‌ندیکی‌ش ده‌ل‌ئ‌ن: نه‌خ‌ئ‌ر! وشه‌ی ئیراده چه‌مکه‌که‌ی گشتیتره، گ‌ر‌نگ نه‌وه‌یه جو‌زیک له‌جیاوازیی وردیان له‌ئ‌تواندا هه‌یه، با زانیانی‌ش له‌سه‌ر ئەو جیاوازییه‌ ورده‌ پ‌ئک نه‌که‌وت‌ب‌ن.

چونکه‌ من قه‌ناعه‌تم وایه که وشه‌ی هاو واتا (مُتَرَادِف) له‌قور‌ئاندا نیه، ئەوه که دوو وشه‌هه‌بن، یه‌ک واتایان هه‌ب‌ئ و هیچ جیاوازییان نه‌ب‌ئ، پ‌ئم وایه شتی وا له‌قور‌ئاندا نیه، به‌ئکو هه‌ر وشه‌یه‌ک که به‌کارهاتوه، مانایه‌کی تاییه‌ت

بەخۆی هەیه، جاری وا هەیه که دوو سێ وشە وێکدەچن، بە دڵنایایی جیاوازیی وردیان لە بەبندا هەن.

لێردەدا خوا ﷻ بادی کێنووش دەکات و، وەک زانایان گوتووینە: وشە (سُجُود)، لێردەدا هەم بە مانای ملکه چیی ته‌کوینی و، هەم بە مانای ملکه چیی شه‌رعیی دی، که هی یه‌که‌میان مه‌جازیی و، هی دووه‌میان راسته‌قینه‌یه.

بە‌لام سه‌ره‌رای ئەو دوو واتایه، ده‌شگونجێ مه‌به‌ست له‌و کێنووش بردنه‌ی دروستکراوه‌کانی خوا، به‌ مانایه‌ک بێت که تێمه‌ نازانین چۆنه! هه‌روه‌ک له‌ چه‌ند شوێنێکی قورئاندا ناماژێ پێکراوه، بۆ وێنه: له‌ سووره‌تی (الإسراء) دا، خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: ﴿سَبِّحْ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ۝۱۱﴾، واته: حه‌وت ناسمانه‌کان و زه‌ویی و هه‌رچی تیاندا هەیه، خوا به‌ پاک ده‌گرێ و، هیچ شتێک نیه که خوا به‌ پاک نه‌گرێ به‌ ستایش کردنیشه‌وه، به‌‌لام تێوه له‌ خوا به‌ پاک‌کرتنه‌که‌یان تێناگه‌ن، بیکومان خوا هێدی و مه‌ندو لێبوردیه.

که ده‌فه‌رموی: تێی ناگه‌ن، که‌واته: هه‌موو دروستکراوه‌کان، جو‌ریک له‌ خوا به‌ پاک‌کرتن و ستایش کردنی خواپان هەیه، که بۆ تێمه‌ زاندرای نیه، هه‌رچه‌نده هه‌ندی له‌ زانایانیش گوتووینە: لێردەدا که ده‌فه‌رموی: ﴿لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾، رووی دواندن له‌ کافره‌کانه، واته: تێوه تێی ناگه‌ن، نه‌گه‌رنا مه‌به‌ست پێی هه‌ر ئەو ملکه‌چیه‌ گشتیه‌یه که بۆ خوا ملکه‌چن، به‌‌لام کافره‌کان ئەوه نازانن که ئەوانه هه‌موویان بۆ خوا ملکه‌چن، بۆیه ده‌فه‌رموی: ﴿لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ﴾، به‌‌لام نه‌گه‌ر رووی دواندن له‌ ئەهلی ئیمان بێ، ئیمانداران ده‌زانن که هه‌موو دروستکراوه‌کان بۆ خوا ملکه‌چن (ملکه‌چیی ته‌کوینی)، خوا وای خوێڵاندوون، به‌‌لام نه‌گه‌ر مه‌به‌ست پێی خوا به‌ پاک‌کرتنێکی دیکه‌ بێ، که بۆ تێمه‌ی ئیماندار زانراو نه‌بێ، که‌واته: جو‌ریکی دیکه‌یه له‌ به‌ پاک‌کرتنی خوا.

هه روهک له سووړهتی (النور) دا خوا ﷻ ناماژه ی پیښ ده کات و دهغه رموی:
 ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَسْخَرُ لَهُ مِنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَفَّتْ كُلُّ قَدْ عَلِمَ صَلَاتَهُ
 وَتَسْبِيحَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ﴾ (۱۱)، واته: نایا سه رهنج ناده ی! که هه ر که س
 له ناسمانه کان و زهوی دا هه یه، خوا به پاک ده گرنی، هه روه ها بالنده کانیش
 هه موویان ړیک ده وه ستن (به ړیز ده فږن)، هه ر کامیکیان پارانه وهی خووی و خوا
 به پاک گرنی خووی چاک ده زانتي و، خوا زانایه به وهی نه نجامی ددهن.

به دنیایی نه م دوو نایه ته - هی (الإسراء) و (النور) - له گه ل نه م نایه تی
 سووړهتی (الحج) ه، نه وه یان لی ده فامرینه وه که دروستکراوه کان هه موویان به
 جوړیک له جوړه کان، خوا به پاک ده گرن، که تیمه له تفسیری سووړهتی
 (الإسراء) دا، له و باره وه ورده کاری زیاترمان باسکړدوه.

مەسەلەى سېنەم و كۆتايى:

باسى دوو كۆمەلى ناكۆك و تىكگىراو لە بارەى پەرۋەردگارىانەو: (بېيىراو
بىرۋادار)، ئنجا ۋەسفى سزاي بېيىرايان و پاداشتى بەرزو پەسندى بىرۋاداران:

خو! دەفەرەمۆي: ﴿هَٰذَا خَصَمَانِ أَخَصَصُوا فِي رَيْبِهِمَّ ۖ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ
ثِيَابٌ مِّنْ نَّارٍ يُّصْبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ۝۱۱﴾ يَصْهَرُ بِهِمَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ ۝۱۲
وَلَهُمْ مَقْلُوعٌ مِّنْ حَبِيرٍ ۝۱۳ كُلَّمَا أَرَادُوا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا
عَذَابَ الْحَرِيقِ ۝۱۴ إِنَّكَ اللَّهُ يَدْخُلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرَى
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَكَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا
حَرِيرٌ ۝۱۵ وَهَذَا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهَذَا إِلَى صِرَاطِ التَّمِيدِ ۝۱۶﴾

شىكىردنەوھى ئەم ئايەتەنە، لە پازدە بىرگەدا:

۱- ﴿هَٰذَا خَصَمَانِ﴾ ئەم دوو كۆمەلە يەنكەو دە ناكۆكە، ۋەشەى ﴿هَٰذَا﴾ خوتىندراۋىشەتەوھ
(هَٰذَا)، ھەردوو خوتىندەوھەكان ھاتوون.

۲- ﴿أَخَصَصُوا فِي رَيْبِهِمَّ﴾، لە بارەى پەرۋەردگارىانەوھە كەوتوونە دەمەقائىي و ناكۆكىي و
دوو بەرەكىي، ئايا ئەو دوو كۆمەلە كىن؟

أ- كۆمەلىكى بىرۋادارو كۆمەلىكى بېيىرا.

ب- ياخود بىرۋادارو مولەيد.

ج- ياخود خوا بە يەكگر (مُوَحَّد) و ھاۋىەش بۆ خوا دانەر (مُشْرِك).

د- ياخود فەرمانبەر بۆ خوا (مُطِيعَ لِلَّهِ) و سەرپىتچىكار؟

(الإِخْتِصَامُ: الإِفْتِعَالُ مِنَ الْخُصُومَةِ وَهِيَ الْجِدَالُ وَالْإِغْتِلَافُ بِالْقَوْلِ، واتە: (إِخْتِصَام) لەسەر
كىشى (إِفْتِعَال)د، لە (خُصُومَة) ھوھەتوھ، كە بىرىتتە لە شەھە قسەو پراچىيى، بەلام بە قسە.

ئىنجا باسى سزاي كۆمهلى به كه ميان ده كات، كه كۆمهلى نه يارانن به رانبه ر به خوا ﷻ كۆمهلى بيبروايه كان، ده فهرموي:

(۳) ﴿فَالَّذِينَ كَفَرُوا﴾، ئىنجا نه وانهى كه بيبروان، واته: بيبروان به خوا ﷻ به پلهى يه كه م، ئىنجا ههر كه سىك بيبروا بوو به خوا، بيبرواش ده بى به پيغه مبه رانى خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، به كتيبه كانى خوا، به فريشته كانى خوا، به ديدارى خوا، به به هه شت و دۆزه خ، به قه ده ر، نه وانهى بيبروان واته: نه هلى كوفر به هه موو پۆل و به شه كانيانه وه.

(۴) ﴿قُطِعَتْ لَهُمْ شِبَابٌ مِّنْ نَّارٍ﴾، له ناگر پۆشاكيان بو بېردراوه، (التَّقْطِيعُ: مُبَالَغَةٌ فِي الْقَطْعِ، يَعْنِي: يَهْنَأُ لَهُمْ ثَوْبٌ نَّارِيٌّ مُخْرِقَةٌ لِلْجُلُودِ)، واته: وشهى (تَقْطِيعُ) زنده پرويه له (قَطْع) دا، واته: زور باش بويان ده بېردرى، پۆشاكىكى ناگرينيان بو ناماده ده كرى، نه و مادده تاگرى به پستيان ده سووتيتنى، تيمه نازانين چونه، له لاي تيمه ناگر ناكريته پۆشاك، به لَم ماددهى وا هه به وهك ناگر ده سووتيتنى و ، ده شگونجى پۆشاكى لى دروست بكري، حال و بالى قيامه تيش له هى دنيا جيايه، برگه يه كه مى سزاكه يان نه وديه كه پۆشاكى ناگرينيان به به ردا ده كرى.

(۵) ﴿يُصَبُّ مِنْ فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ﴾، برگه ي دووه مى سزاكه يان نه وديه: ناوى داغ و كولوويان به سهر سهردا ده كرى، ههر به وهنده وازيان لى ناهيتري برگه ي پۆشاكى ناگرينيان به به ردا بكري، به لكو ناوى داغ و كولوويشيان به سهر سهردا ده كرى.

(۶) ﴿يُصْهَرُ بِهِ مَا فِي بُطُونِهِمْ وَالْجُلُودُ﴾، برگه ي ستيه مى سزاكه يان نه وديه: كه به و ناوه كولوو داغه، ههر چى له نيو سكيان دايه، له نيو هه ناويان دايه، ده وتيته وه، ريخوله و گه ده و جه رگ و سى و هه موو نه وانه يان ده وتيته وه، هه لبه ته تيمه نازانين پيكه اتهى جه ستهى مروقه كان له پۆزى دوايى دا چۆن ده بى؟ چ نه وانهى نه هلى به هه شتى، چ نه وانهى نه هلى دۆزه خ، به لَم گرنگ نه وديه خوا ﷻ ده فهرموي: (مَا فِي بُطُونِهِمْ) ههر چى له هه ناوياندا هه به، ﴿وَالْجُلُودُ﴾، ههر وه ها پستيشيان پيى ده وتيته وه، به و ناوه داغ و كولوه.

(الإِضْهَارُ: الإِذْهَابُ، أَصْهَرَهُ وَصَهَرَهُ: أَذَابَهُ، (إِضْهَارُ) به ماناى تواند نه وود و قالكردنه وديه، ده گوتري: (أَصْهَرَهُ) و ده شيكوتري: (صَهَرَهُ)، هه بېدووكيان به يه ك واتان.

(۷) - ﴿وَلَكُمْ مَقْعٌ مِنْ حَدِيدٍ﴾، نەمە برگەى چوارەمى سزاكەيانە: گورزو قامچى لە ئاسنیشيان بۆ ھەن، قەمچىيەكانیشيان بۆ داندراون بۆ لێدرايان، ﴿مَقْعٌ﴾، كۆى (مَقْع) ياخو (مقعة) يە، دەلن: (اللَّحْمَع)، كە بە كوردی گورزو قامچى، پێ دەلن.

(۸) - ﴿كُلَّمَا أَرَادُوا أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا﴾، برگەى پێنجەمى سزاكەيان ئەوێ: ھەر كاتێك لە داخ و خەفەتان، لەبەر بێزارى و لەبەر تەنگە نەفەسى و ناپەھەت، وىستيان لێى بچنە دەر لەو ناگرى دۆزەخە، دەگێردنەوێ نێوى.

دەگوترى: (الْعَمُّ: الْكَرْبُ، إِغْتَمُّ: تَغَطَّى وَخَزَنَ، وَاحْتَبَسَ نَفْسُهُ عَنِ الْخُرُوجِ)، وشەى (إِغْتَمُّ) ھەم بە مانای خۆى داپۆشی، ھەم بە مانای دلتەنگ بوو، ھەم بە مانای ھەناسەو پشوو سوار بوو، ھەناسەى تەنگ بوو، ھەناسەى بە زەحمەت بۆ ھاتەدەر، دى.

كەواتە: ئەوانە لە دۆزەخدا، ھەم دلتەنگیش دەبن، ھەم پشوویش سوار دەبن، ھەم بێزارو ناپەھەتیش دەبن، ئنجا كە دەیانەوێ بچنەدەر، دەگێردنەوێ نێوى.

(۹) - ﴿وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ﴾، پێشيان دەگوترى: بپچێزن سزای سووتینەر.

ئنجا دیتە سەر پاداشتى برواداران، بەلام شتوازەكەى دەگورێ، بۆ ئەوێ سەرنج رابكێشێ، نیدی نافەرمانى: (وَالَّذِينَ آمَنُوا)، بەلكو دەفەرمانى:

(۱۰) - ﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، بە دنیایی خوا ﷻ ئەوانەى برۆیان ھێناو (بە ھەموو ئەو شتانەى پێوستە برۆیان پێ بەیترى) و، چاکەكانیشیان ئەنجام داو، بە ھەموو جوۆرەكانیانەو، چ کردەوێ دڵ بن، چ ھى زمان بن، چ ھى ئەندامەكان بن، چ بیزاو بن، چ نەبیزاو بن، چ پەيوەندیان بە زيان و ھەلسوگەوتى تاکییەو ھەبن، چ خێزانی و، چ کۆمەلایەتیی و، چ سیاسیی و.. ھتد، ﴿وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ﴾، ھەمووی دەگرتەو، ھەموو کردەو چاکەكان ئەنجام دەدەن، بە پێى توانای خوێان، ئەوانەى وا دەکەن، خوا ﷻ دەیانخاتە نێو:

۱۱- ﴿جَنَّتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، نه مه برگه ی به که می پاداشته که یانه: چند باغیک، پروواریان به ژیردا ده پړون، وشه ی ﴿جَنَّتٍ﴾، کوی (جَنَّة) به، وشه ی (جَنَّة) واته: باغ و بیستان، گول و گولزار، به کوردی ئیمه به بههشت ده لئین: بههشت، خوی پهره دگار قهرموویه تی: (جَنَّة).

کهواته: خوا ﷻ ده یانخانه چند بههشتانیکه وه، چند باغ و گولزارانیکه وه که پروواریان به ژیردا ده پړون، واته: پروواری به ژیر دره خته کاند ده پړون، یاخود به ژیر کوشکه کافی که تیاندا نیشته جین، ده پړون.

۱۲- ﴿يُحْكَمُونَ فِيهَا مِنَ الْأَسَاوِرِ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا﴾، برگه ی دووه می پاداشته که یان، نه وه به: ده رازیندرته وه به بازنه ی له زپر دروستکرو و، به گهوه ریش، وشه ی ﴿أَسَاوِرٍ﴾، کوی (أَسْوَرَة) به، (أَسْوَرَة) ده کوی (سوار) د، (سوار) واته: بازن، (أَسْوَرَة) کویه که به تی، کهواته: (أَسَاوِر) کوی کویه که به تی، بویه ش خوا ﷻ کوی کو (جَمْعُ الْجَمْع) ی به کارهیناوه، تاکو بزانی ژنو بازنامه زور زورن، ننجارنگه له پووی عورفیه وه خه لک پی سیر بئ، باشه تموه نافرته کان بازنه ی زپریان له دهست ده کری، خر خالیان له پی ده کری، به لأم پیاوان چون؟! به لأم بیگومان حال و بالی بههشت جیا به له هی دنیا، نه گه رنا خوا ﷻ لیره ده به گشتی باسی پیاوان و نافرته تانی کردوه، هه موو نهوانه ی که بههشتین ده رازیندرته وه له بههشته کاند، به بازنه ی له زپر دروستکرو و، به گهوه ریش.

۱۳- ﴿وَلِبَاسُ هُمْ فِيهَا حَرِيرٍ﴾، برگه ی سیه می پاداشته که یان: پۆشاکیشیان له ویدا (له بههشته) بریتیه: له ناو ریشم، نه و قوماشه ی که پۆشاکي نهوانی لئ دروست ده کری، ناو ریشمه.

۱۴- ﴿وَهُدُوا إِلَى الْأَنْطَبِ مِنَ الْأَعْلَى﴾، برگه ی چواره می پاداشتیان: رینماییش ده کرن بۆ قسه ی پاک و چاک، واته: که قسه ی پاک و چاک بکه ن و قسه ی ناریک نه که ن.

۱۵- ﴿وَهُدُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾، برگه ی چواره می پاداشتیان: رینماییش ده کرن بۆ پی ستایشکرو، واته: کرده وه ی چاک، یاخود پی خوی ستایشکرو، یانی: به و شیوه به مامه له بکه ن، له بههشته ده ریبازی خوا ﷻ ده بخوازی.

پنج هه‌لوه‌سته‌ی کورت

۱- ﴿يُحْكَمُونَ﴾، (التَّحْلِيَةُ: وَضْعُ الْعَلِيِّ عَلَى أَعْضَاءِ الْجَسْمِ، خَلَاةٌ: أَلْبَسَهُ الْعَلِيُّ، مِثْلُ: جَلَبَبَهُ، وَشَيْ (تَحْلِيَةً) وَاتِه: دَانَانِي خَشَلْ لِه‌سەر ئه‌ندامه‌کانی جه‌سته، ده‌گوتری: (خَلَاةٌ) وَاتِه: خَشَلْنِي لِه‌بەر کرد، وه‌ک: (جَلَبَبَهُ) وَاتِه: جیلبانی لِه‌بەر کرد.

۲- ﴿أَسَاوِرَ﴾ کۆی (أَشُورَة) یه، (أَشُورَة) ش کۆی (سَوار)ه، که ئه‌مه ئاماژه‌یه به‌وه‌ی ئه‌و بازنامه زۆر زۆرن.

۳- ﴿وَهْدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهْدُوا إِلَى صِرَاطٍ لِّمُسِيرٍ﴾، ده‌گونجی مه‌به‌ست پیتی به‌هه‌شت بئ، وَاتِه: له به‌هه‌شتدا هه‌ر قسه‌ی باشیان فیر ده‌کرتی، وه‌ک پیتغه‌مبه‌ر ﴿لَهُمْ يَلْهَمُونَ التَّشْيِيعَ وَالتَّخْمِيذَ، كَمَا يَلْهَمُونَ النَّفْسَ﴾ (أَخْرَجَهُ مُسْلِم: ۲۱۸۰).

وَاتِه: ئه‌ه‌لی به‌هه‌شت فیر ده‌کرتین که خوا به پاک بگرن و ستایشی بکه‌ن، وه‌ک چۆن هه‌ناسه ده‌ده‌ن و پتیه‌وه ماندوو نابن.

چونکه له به‌هه‌شتدا عبادت و تاعه‌تی لئ نیه، بۆیه ده‌گونجی ﴿وَهْدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ...﴾ مه‌به‌ست پیتی به‌هه‌شت بئ، هه‌م بۆ قسه‌ی باش و، هه‌م بۆ کرده‌وه‌ی باش پێنمایی ده‌کرتین، چونکه له به‌هه‌شتدا نابن قسه‌ی نارێکی لئ بگوتری و، نابن کرده‌وه‌ی نارێکی لئ بکرتی، ئنجا له‌وتی ئه‌وان هه‌م پێنمایی ده‌کرتین بۆ قسه‌ی باش و پاک و چاک، هه‌م بۆ پێبازی ستایشکراو، که ده‌گونجی ستایشکراو سیفه‌ت بئ بۆ ﴿صِرَاطٍ﴾، وَاتِه: پێبازێک که مامه‌له‌ی باشی پتی بکه‌ن، یاخود ستایشکراوه‌که سیفه‌تی خوا‌ی په‌روه‌ردگاره، خوا‌ی ستایشکراو، خوایه‌ک که شایسته‌ی هه‌موو ستایش و مه‌دح و سه‌نايه‌که، رقی

پېشانى به ههشتیان دەدا کە لە بهههشتدا به شێوهیەک مامەلە بکەن، شایستەى ئەهلى بهههشت بێ.

دەشگونەى کە دەفەرموێ: ﴿وَهْدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهْدُوا إِلَى صِرَاطِ الْقَيِّمِ﴾، مەبەست پێى ئەو بێ: ئەمە بەرهەمى ئەو بێ کە لە دنیاى پێنمايى کرابوون بۆ قسەى باش، کە وشەى خوا به یەكگرتن (توحید) لەپێش هەموو قسەى بێکى باشهوه بێ، هەروەها خوا به پاکگرتن و ستایشکردن و به گەوره گرتن، هەروەها پێنمايش کرابوون بۆ پیاوێزى خواى شایستەى ستایش، کە ئیسلامەو بەندابەتییە بۆ خوا ﷻ.

۴- وشەى: گەوهەر (لؤلؤ) کە (دز) و (جەمان) پێى دەگوترێ، هەروەها جەوهەریش پێى دەگوترێ، جوړە ماددەى بێکە دەنکی سەى و زەردن، درەوشاوەن، لە صەدەف درەدههتێ، ئەویش بریتى لە ژياندارىکى ناوى (وەک قۆزاخە)، ئەو ماددەى دەخاتە تێو بەدەنى خۆیەوه و، دەیمژێ، دواى ئەو صەدەفە درەدههتێ و دەشکێتێ، ئەو گەوهەردى تێدا بێ، ئەو گەوهەرەش جارى وا هەیه بچووکەو، جارى وا هەیه گەورەى، جارى وا پەنکەکەى سافترەو، جارى واش هەیه به جوړىکى دیکەى.

۵- به نسبەت ئاوریشمەوه: ئاوریشمیش لە کرمیک پەیدا دەبێ، پێى دەگوترێ: کرمى ئاوریشم (دودة القز)، لیکى ئەو کرمەى به دەورى خۆیدا دەبێ، کە لە شێوهى پاقلەى سوودانى دایە، پاشان ئەو کرمە لە تێویدا دەمێنێهوه، تاكو دواى بالى لێ دەپوێن، دەبێتە پەپوولەى بێک و لێى دێتە دەرى، دواتریش خەلک ئەو قۆزاخەى کە دروستى کردو، دەخەنە تێو ئاویکى گەرمى کۆلاوهوه، تاكو ئەو ماددە لىنجەى کە پێى لێک بەستراوه، شل ببێتەوه، دوايش وەک دەزوویەک دەرى دەکێشن، پێنج هەزار (۵۰۰۰) سأل لەمەو بەر، لە چىن ئاوریشم زانراوه بەکاربەتێ، به زۆرى کرمى ئاوریشم، لە سەر درەختى (توو) دەبێ، دەپوێت و، ئاوریشمى لێ دروست دەکات^(۱).

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

❖ دەرسى سىيەم ❖

پیناسہی نهم دہرسہ

نهم دہرسہمان ٹاہتہکانی (۲۵ - ۲۷) واتہ: سیزده (۱۲) ٹاہت دہگرتہ خوئی و تہوہری سہرہکیی نهم سیزده ٹاہتہش بریتہ لہ باسی دروستکردنی کہعبہ (البيت العرام)، لہ لاہن نیپراہیمہوہ بہ فہرمانی خوا صہآلت و سہلامی خوا لہسہر نیپراہیم و ہہموو پیغہمہرانی خوا بی، پاشان باسی حہج، یانی: سہردان و زیارہنی نہو مالہ ٹاہتہی خوا ﷺ بؤ بہرجہستہ کردنی خوا بہ یہکگرتن و، تہنیا خوا پہرستن، لہمیانی جیبہجی کردنی خوا پہرستیہکانی حہج و عومپردا کہ پینان دہگوتری: (مناسک).

نجا لہم سیزده ٹاہتہدا، وپرای تہوہی خوا ﷺ تہوہ رادہگہیہنی کہ نیپراہیم بہ فہرمانی راستہوخوی خوا ﷺ، لہو جیبہی خوا بؤی دیاری کردہ، کہعبہی دروست کردہ، وپرای تہوہ کومہلئی لہ خوا پہرستیہکانی حہج و عومپردش لہم ٹاہتہتاندہا باس کراون، وہک سہربرانی ناژہلہکان و، دابہش کردنی گوشتہکہیان بہسہر ہہژاراندہ و، سوورانہوہ بہ دہوری کہعبہدا و، لاہردنی چلک و چہپہر و پیسیہکان لہ جہستہ، دوی تہنجامدانی ژمارہیک لہ خواپہرستیہکانی حہج و، نیحرام شکاندن، کہ مہبہست پیتی نیحرام شکاندنی گچکہبہ، (الثَّحْلُلُ الْأَصْغَرُ)، وہک دواہی بہ تہفسیل باسی دہکہین، نجا خوآپاراستن لہ قسہی خراپ و، ہاوبہش بؤ خوا دانان (شرك) و، بہ مہزنگرتنی دروشم و حورمہتہکانی ٹاہینی خوا ﷺ و، خوا یاد کردن و، لہ خوآدا بہرجہستہ کردنی تہقوا و، ملکہچی بؤ خوا و، بہرپا کردنی نوٹ و، بہخشین و...ہتد.

﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالسَّبِيلِ الْكَرِيمِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَنكِفُ فِيهِ وَالْبَادُ وَمَنْ يُدْرِ فِيهِ بِالْكَافِرِ يُطْلَمُ نُذُقُهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿١٥﴾ وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَاتِ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ فِي شَيْءٍ وَلَطْمَهُ يَنِي لِلْعَالَمِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ الشُّجُودِ ﴿١٦﴾ وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿١٧﴾ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَنْبَاءِ مَقُومَتِهِ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فُكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَمْرَ اللَّهِ الْفَقِيرِ ﴿١٨﴾ ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا نَدْوَهُمْ وَلِيَبْطُغُوا بِالْبَيْتِ الْعَزِيزِ ﴿١٩﴾ ذَلِكَ وَمَنْ يُعْطِمْ حُرْمَتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأَجَلْتُ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يُشَلُّ عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٢٠﴾ حَقَّاهُ اللَّهُ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوِي بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِينٍ ﴿٢١﴾ ذَلِكَ وَمَنْ يُعْطِمْ شَعِيرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٢٢﴾ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى ثُمَّ مَحِلُّهَا إِلَى الْبَيْتِ الْعَزِيزِ ﴿٢٣﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنَسَكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَإِنَّهُمْ كَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَمْ يَأْتُوا بِالْحُجَّةِ الْبَالِغَةِ ﴿٢٤﴾ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّادِقِينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٢٥﴾ وَالْبَدَنَتِ جَعَلْنَاهَا لَكُمْ مِنْ شَعِيرِ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ فَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافٍ فَإِذَا وَجَعَتْ جَوُوبُهَا فُكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَمْرَ اللَّهِ وَالْعَمَلُ كَذَلِكَ سَعَرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٦﴾ لَنْ يَبَالَ اللَّهُ لِحُومِهَا وَلَا بِمَاؤُهَا وَلَكِنْ بِأَلَّهُ النَّفْسِ وَمِنْكُمْ كَذَلِكَ سَعَرْنَاهَا لَكُمْ لِيُذَكِّرُوا اللَّهُ عَلَى مَا هَدَيْتُمْ وَيَذَرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٧﴾ ۝

مانای دهقاو دهقی نابه تهکان

إبه دنیایی نهوانهی بئیروا بوون و ږنگری (خه لکی) دهکهن، له ږئی خواو، نهو مزگهوقی چه پامهی که به یه کسانیی بو خه لکی نیشتهجن و دهره کیمان داناوو، ههر که سیکیش سته مکارانه بیهوی لادانی تیدا بکات، نازاریکی به ئیشی پئی ده چژین ﴿١٩﴾ یادیش بکهوه! کاتیک شوینی مال (ی خوا) مان بو ئیپراهیم دهستیشان و ساز کرد، (پیشمان فهرموو): هیچ شتیک مه که هاوبه شم و ماله که شم بو سوورپوان (به دهوری که عبدا) و راوه ستوان بو (خواپه رستی) و ږکوو عبهران و ږنووشبه ران، پاک بکهوه ﴿٢٠﴾ ههروه ها جاریش به ئیو خه لکدا بده بو چه ج کردن، که به پیادهو به سواری ههر ولاختیکی لاواز (نه گهر هیچی دیکه یان چنگ نه کهوت)، له ههر ږتیه کی دوورهو بیتن ﴿٢١﴾ تاکو نامادهی چهندان سوود و بهرژه وندیان بین، له ږوژاتیکی زانراودا، ناوی خوا له سهر ناژه له چوار پیته کان بیتن، (له کاتی سهر بریناندا، ههر کاتیکیش سهرتان برین)، لیان (له گۆشته که یان) بغوون و دهر خواردی بابای داماو یه ژاریشی بدن ﴿٢٢﴾ تنجا با دواپی چلک و چه پهری خوین لابه رن و، نه زره کان یان به جن بیتن و، به دهوری مالی دیرینیشدا بسوورپتهوه (تهواف بکهن) ﴿٢٣﴾ نهوه (بهو شیوه به باسکرا) و، ههر که سیک ږژلگیراوه کانی خوا به مه زن بگری، (نهو خواپه رستیانه ی خوا ږیزو حورمه تی تابه قی بو داناون)، نهوه له لای پهروه ردگاری بو ی باشره، ناژه له کانیشتان ټیکرا بو پهوا کرلون، جگه لهوانه ی به سهرتاندا ده خویندرتهوه (له فورئاندا)، دهجا خوئان له پیسی بتهکان دوور بگرن و، خوئستان له کوتی درو به دوور بگرن ﴿٢٤﴾ بو خوا ساغ بووهوه بن و هاوبه ش بو دانهری مهن، ههر که سیکیش هاوبه ش بو خوا دابن، وهک

نەۋە ۋايە لە تاسمانەۋە كەوتىپتە خوار و، بالئندە (ى لاشە غۆر) تىتى پۇھاتىن، يان با
 بىرپىتىنى بەرەو شوپىتىكى قوۋلى دوور ﴿٣٢﴾ نەۋە (بەو شىۋەيە پروونكرابەۋە)، ھەر
 كەستىكىش دروشمەكانى خوا بە مەزن بگرى، بە دلىياىى نەو كارە لە پارىزكارىيى
 دلانەۋەيە ﴿٣٣﴾ سوودگەلىكتان تىياندابە (لە ئازدەلانى قوربانىيى دا)، تاكو كانى
 ناوبراۋ، دوايى شوپىتى تايەتتيان (بۇ سەرپران) لە لاي مالى دىرىن (ى خوايە)
 ﴿٣٤﴾ بۇ ھەر ئۆممەتتىكىش (شوپىن و دروشمى) خواپەرستىيى تايەمەن دانائە، تاكو
 ناۋى خوا لەسەر نەو ئازدەلە چوار پىئانە بىنن، كە پىيى داۋن، پەرستراۋىشتان
 يەك پەرستراۋ، ئنجا بۇ ۋى ملكەچ بن و، موژدەش بدە بە خۇ بە كەمگران
 (لە ھەرانبەر فەرمانى خوادا) ﴿٣٥﴾ ئەوانەى كاتىك باسى خوا دەكرى، دلىان
 پادەچلەكتى و، خۇ پاكران لەسەر نەۋەى تووشيان بوۋەو، بەرپاكەرانى نوژو،
 ئەوانەى لەۋەى پىتمان داۋن دەبەخشن (موژدەى پاداشتى بەرزى خوايان پى
 بدەن) ﴿٣٦﴾ حوشترە قەبەو بەدەۋەكانىشمان لە دروشمەكانى خوا گىراۋن، سوود
 گەلى زۆرىشيان بۇتان تىدابە، ئنجا لە حالىكدە كە بە رىز ۋەستان، ناۋى خوايان
 لەسەر بىنن، (بۇ سەرپرېن)، ئنجا كە تەنىشتيان كەۋتنە سەر زەۋى، لىيان (لە
 گۆشتەكەيان) بخۆن و دەرخواردى باباى سۈالگەر و (بە ناراستەۋخۇ) داۋاكەرىشى
 بدەن، بەو جۆرە ئازدەلەكانەن بۇ دەستەمۇ كىردوون، بەلكو سوپاسگوزارىيى بكن
 ﴿٣٧﴾ بىگومان نە گۆشتەكەيان و نە خۋىنەكەيان ناگانە خوا، بەلكو پارىزكارىيى
 لە ئىۋەۋەى پى دەگات، بەو شىۋەيە (خوا) بۇتاتى دەستەمۇ و پام كىردوون، تاكو
 بە ھۆى نەۋەۋە كە پىنمەيى كىردوون، خوا بە گەۋرە بگرن و، موژدەش بدە بە
 چاكەكاران (كە لە دىناۋ دۋارۇژدا پاداشتيان ھەيە) ﴿٣٨﴾.

شیکردنەوهی هەندیک لە وشەکان

(الْعَكُوفُ): (الْعَكُوفُ: الْإِقْبَالُ عَلَى الشَّيْءِ وَمَلَاظَمَتُهُ عَلَى سَبِيلِ التَّعْظِيمِ لَهُ)،
(عَكُوفٌ) بریتیه لە ڕووکردنە شتێک و پێوه پەبوەستبوونی بە شتێک بە
مەزنگرتنی، (وَالْإِعْتِكَافُ فِي الشَّرْعِ: هُوَ الْإِحْتِسَابُ فِي الْمَسْجِدِ عَلَى سَبِيلِ الْقُرْبَى)،
(اعتكاف) لە زاراوی شەرعدا، بریتیه لە خو هێشتنەوه لە مژگەوتدا، بە نیهتی لە
خوای نزیك بوونەوه.

(وَالْبَادِ): (الْبَدْوُ: خِلَافُ الْحَضَرِ)، (بَدُو)، واتە: بیاباننشین، دەشتنشین، یاخود
لادێ نشین، پێچهوانەی (حَضَر)، واتە: نیشتەجێ شار، (الْبَادُ: الْمُقِيمُ فِي الْبَادِيَةِ)،
(بَادٍ) کە هەم بە ژێر (كُشْرَة) خوتندراوەتەوه، هەم بە (ي) (بادی)، وەک دواوی
باسی دەکەین، واتە: نیشتەجێ دەشت و چۆلایی و بیابان و سارا.

(بِالْأَحْكَامِ): واتە: لادان، (لَعَدَ الْقَبْرَ وَالْعَدَّةُ: أَمَالُهُ، وَجَعَلَ خُفْرَةً مَائِلَةً فِي وَسْطِهِ)،
(لَعَدَ الْقَبْرَ وَالْعَدَّةُ)، بە کوردیی دەلێن: گۆڕپە، هەندیک وایان لێکداوەتەوه،
لە نێو گۆردا گۆڕپەیهک لێ دەدرێ و، هەندیکیش بە لا گۆڕ لێکیان داوەتەوه،
کە ئەوهی دووهمیان زیاتر پتێ دەچێ مەبەست بێ، لاگۆڕ ئەوهیه کە دوا
ئەوهی گۆرە کە لێ دەدرێ، بە لایەکی دا هەلبقەنرێ لە بنهوه و، دواوی جەنازه کە
بخریتە نێوی، نەک بخریتە نێو خودی گۆرە کە، بخریتە ئەو لاگۆرە کە لە ژێر
دیواری گۆرە کە دا لێندراوه، کەواتە: ئێلحاد، یانی: لادان.

(بِوَالْأَنْكَا): (الْبَوَاءُ: مُسَاوَاةُ الْأَجْزَاءِ)، (بَوَاءٌ) دەگوترێ: (أَرْضٌ بَوَاءٌ)، واتە: (أَرْضٌ مُسَوِيَةٌ)
زەوییهکی یە کسان، هەموو بەشەکانی یە کسان بن، هیچی لە هیچی بەرزتر نەبن،
(مَكَانٌ بَوَاءٌ)، واتە: تەخت و ڕێک، هەموار، (بَوَاءٌ لَهُ مَكَانًا: سَوِيَّةٌ)، (بَوَاءٌ لَهُ مَكَانًا)،
واتە: شەتە بێ دای، بێ کدان، ناخەد. شەتە کەم بێ، نەخەست و بێ سار. کد.

(وَأَوِّنْ): (أَذِنْتُهُ وَأَذِنْتُه: أَغْلَنْتُهُ)، ناگادارم کردەوه، هەم (أَذِنْتُه)، هەم (أَذِنْتُه) یانی: ناگادارم کردەوه، (المُؤَذِّنُ: كُلُّ مَنْ يُعْلِمُ بَشْيَءٍ بَدَاءً)، (مُؤَذِّن) ھەر کەسێکە شتێک بە بانگکردنەوه خەڵکی لێ ناگادار دەکاتەوه، واتە: جاپدان، بە کوردیی دەتیین: جاپدان، ﴿وَأَذِنَ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ﴾، واتە: جاپ بە نێو خەڵکیدا بده، بێن بۆ ھەج.

(رِجَالًا): (الرَّجُلُ وَالرَّاجِلُ: الْمَاشِي)، (رَجُل) و (رَاجِل) یانی: پێرۆ، (وَالْجَمْعُ رِجَال)، واتە: پێرۆیەکان، (مِثْلُ رِكَابٍ جَفْعٌ رَاكِب)، (رِكَاب) کۆی (رَاكِب)ە، (رَاكِب) یانی: سوار، (رِكَاب) واتە: سوارەکان.

(رِجَال)، لێرەدا بە مانای (مُشاة) دێ، کە کۆی (مَاشِي)یە، یانی: پێرۆ، (رُكْبَان) یان (رِكَاب) یانی: سوارەکان، یانی: بەراورد دەکرتن، وەک لە سوورەتی (الإسراء) دا، کاتێک شەیتان (ئیبلیس) کړنووش نابات بۆ نادەم، کړنووشی پێز لێگرتن، خوا ﷻ پێی دەفەرموی: ﴿وَأَسْتَفْرِزْ مَنْ أَسْطَعَتْ مِنْهُمْ بِصَوْتِكَ وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ بِخَبْرِكَ وَرَجِلَاك...﴾ (الإسراء، خەیل) واتە: ولایخی سواریی کە مەبەست پێی سوارەیه، ﴿وَأَجْلِبْ عَلَيْهِمْ﴾، واتە: بەسەریان وەرکە، سوارەکان و پیادەکان، یانی: سوارەو پێرۆیان بەسەر وەرکە، واتە: ھەرچی ھێز و سووپای ھەتە، بۆ مروڤەکانی دەنگ بده.

(مَبَايِرَ): (الضَامِرُ: مِنَ الْقَرَبِ: الْخَفِيفُ اللَّحْمِ مِنَ الْأَعْمَالِ لَا مِنَ الْهَزَالِ)، (ضَامِر) لە ئەسپان تەوھیه کە گۆشتەکی کەم بێ، لە ئەنجامی زۆر کار کردندا، یا زۆر مەشق پێ کران و، پاهێندارە، نەک لەبەر لاوازی و بێ ھیزی، دەگووترێ: (نَاقَةُ ضَامِرٍ، وَنَاقَةُ ضَامِرَةٍ، وَقَرَسٌ ضَامِرٍ)، حوشرێکی (ضَامِر) یان حوشرێکی ھەم (ضَامِرَة)، ئەویش بە ھەمان شێوە واتە: کەم گۆشت، یاخود ورگی بە پشتیەوه نوسابیتەوه، ورگن نەبێ، چونکە ورگینی و سکی زل، بۆ ئازەل بە تاییەت بۆ حوشری بارە بەر و ئەسپ و ماین و ولایخە بەرزە، دەبێتە ھۆی ئەوھێ لە رۆیشتندا و لە راگردندا سست بێ.

(فَجَّ عَمِي) : (الفَجُّ: شُقَّةٌ يَكْتَنِفُهَا جَبَلَانِ)، (فَجَّ) که لیتیکه دابر او ایسه که ده که ویتنه نیتوان دوو چپایانه وه، و (عمیق)، واته: قوول، به لأم لیره دا مه بهستی پت دورویه، بویه گوتراوه: (وَالْأَصْلُ فِي الْعُمُقِ: الْبُعْدُ سُلْطًا)، واته: دور بئ به لأم به چوونه خواردا دور بئ، واته: قوول، بنه که ی قوول بئ، که واته: لیره ﴿يَأْنِيكَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِي﴾، واته: له هه رتیه که وه که به نیتو چپایه کاندا دئ، به هه ر دۆل و شیونکی دوردا بئن، که واته: ﴿فَجَّ عَمِي﴾، یانی: (الطَّرِيقُ الْوَاسِعُ)، هه ر رتیه کی فراوان که ده که ویتنه نیتوان چپایه کانده وه، (فَجَّاج) کوی (فَجَّ)، یانی: دۆل و شیوه کانی، یا خود که لیتنه کانی نیتوان چپایه کان.

(بِهِيمَةِ الْأَنْعَمِ) : (الْبَهِيمَةُ: مَا لَا تُنْطِقُ لَهُ لِمَا فِي صَوْتِهِ مِنَ الْإِنْهَامِ، وَخُصَّ فِي التَّعَارُفِ مَا عَذَى السَّبَاعِ وَالطَّيْرِ) (بَهِيمَةُ) هه ر زیاندار تکه که قسه و دوان نه بئ، له بهر نه وه ی دهنگه کی موبه مه، (واته: لئی حالی نایی)، به لأم له رووی زاراده بیسه وه، تاییه ت کراره به هه موو نهو ناژه لانه ی جیا له درنده و بانده، که واته: هه موو ناژه له کان ده گرتیه وه، به لکو له عورف و باوکی تاییه تتردا، وشه ی ﴿الْأَنْعَمِ﴾، نهو چوار جوړه ناژه له ده گرتیه وه: (وَشْتَرِ وَ، رَهْشَه وَلَاحْ وَ، مه ر وَ، بزن)، که ده گونجن بلتین: حوشت به تیر و میوه: هه م (ناقة)، هه م (جَمَل)، رَهْشَه وَلَاحِش به تیر و میوه: هه م گا، هه م مانگا، هه روه ها گامیش و که لیش به هه مان شیوه و، ناژه لی وردیش به تیر و میوه: به ران و تیری و، مه ر وَ بزن، به رَهْشَه وَ سپی و مه رَهْزوه، به لأم ﴿بِهِيمَةِ الْأَنْعَمِ﴾، به هو ی وشه ی (بهیمه) وه، وشه ی (انعام) وانا که ی فراوانتر ده بئ، لهو چوار جوړه ناژه له و، هه موو نهوانی دیکه ش ده گرتیه وه.

(الْبَاسِ) : واته: داماو، بیچاره، ده گوتری: (بَيْسَ الرُّجُلِ: اسْتَدْتُ حَاجَتَهُ هُوَ بِالْسِ)، پیاو تیک که زور ناتاج بیت، زور هه ژارو نه دار بئ، ده گوتری: (بَيْسَ)، واته: نهو پیاوه زور داماوو بیچاره یه، (بالس)، ناوی بکه ر (إِسْمُ هَاعِلٍ) ده که به تی.

(لَيَقْمَضُوا نَفْسَهُمْ): (يُزِيلُوا وَنَحْنَهُمْ)، با چلک و چەپەریان لابەرن، دەگوتری: (قَضَى الشَّيْءُ يَغِيْبِي، إِذَا قُطِعَتْ وَأَزَالَهُ)، کاتیک کە بری و لابرد، وشە (قَضَى) ی، بۆ بە کاردی، (وَأَصْلُ الثَّقْبِ وَنَحْنُ الظَّلْمِ وَغَيْرِ ذَلِكَ)، چلکی نینۆک و جکە لە نینۆکیش و، ئەو مووانە ی کە لە هەندێ شوونی جەستە ی مرقوف دین، وشە (تَقَثَّ) یان بۆ بە کاردی، واتە: با خوێان پاکبکەنەو، کە وەک دوا یی باسی دەکەین، مەبەست پیتی ئیصرام شکاندنی گچکە یە، دوا ی ئەو د ی کە لە عەرەفات دینە خواریو شەو لە موزدەلیفە دەمیننەو، دوا یی دین بۆ مینا، ئەمە پیتی دەگوتری: ئیصرام شکاندنی گچکە.

(تَذَوْرَهُمْ): (التَّذَرُّ: أَنْ تُوَجِبَ عَلَى نَفْسِكَ مِمَّا لَيْسَ بِوَاجِبٍ لِعَدُوِّهِ أَمْرًا)، (تَذَر) ئەو د یە شتیک لە سەر خۆت پتویست بکە ی، کە لە سەرت پتویست نە ی، لە بەر روودانی کارتک، بە لām وشە (تَذَر) کە کو ی (تَذَر)، بە مانای ئەو نازە لانیە کە سەر دەبردین، واتە: قوربانییە کان، لێرە دا بەو مەبەستە بە کارهاتو.

(الْعَتِيقُ): (الْعَتِيقُ: الْمُتَقَدِّمُ فِي الزَّمَانِ أَوِ الْمَكَانِ أَوِ الرَّقْبَةِ)، (عَتِيق) واتە: دیرین، لە رووی کاتەو، لە رووی شوئەو، یاخود لە رووی گەردنەو، واتە: بەو واتایە لە میژنە بیت، بە کات و کاتی زۆری بە سەردا چوو بیت، یاخود شوئیک بیت دیرین بیت، یاخود ماوێ ک ی زۆر بیت هە بیت، هەر وەها وشە (عَتِيق)، واتە: بە مانای بەخشنەو، بە مانای نازاد و، بە مانای شوئیک کە هیچ کەس دەستی بە سەردا نە گرتی، بەو مانایانەش هاتو.

(حُرْمَتِ): (حُرْمَةُ الرُّجُلِ: أَهْلُهُ)، حورمەتی پیاو بریت یە لە خێزانی پیاو، بە لām (حُرْمَتِ اللَّهِ)، (مَا حُرْمَةُ اللَّهِ)، حورمەتە کانی خوا ﷻ ئەو شتانەن کە خوا ﷻ قەدەغە ی کردوون، یاخود قەدەغە ی کردوون، کە دەستیان بکە یە ندرت ی و دەستیان بۆ بری.

(الزُّورُ): (الرُّوْزُ: الْكَذِبُ)، (زُّور) به مانای درو دى، كه ليږدها به مانای شيركه، چونكه له راستيى دا شيرك گهواره ترين جوړى درو په كه بگوترى: خوا هاوبه شي هه به، به لَم (زُّور)، واته: (صَفِيف)، (الزُّانُون)، نهوانه ي سه ردان ده كهن.

(حُفَّاءَ): (حُفَّاءَ)، كَوَى (حَنِيفَ)، هـ، (الْحَنَفُ: الْمَائِلُ مِنَ الْبَاطِلِ إِلَى الْحَقِّ، عَكْسُ الْجَنَفِ)، (حَنَفَ)، وَاثَ: لَهُ نَاهِقَهُوهُ غَيْرِاهُوهُ بُوْهُهُقَ، بِهْ يَجْهَوَانَهُى (جَنَفَ) هـ، وَاثَ: لَهُ هَهَقَهُوهُ لَایِدَا بُوْ نَاهِقَ، كَهَ وَاثَ: (حَنِيفَ)، یَانِ: مَسْوُلْمَانِیْكى خُوْ بُوْ خُوا سَاغْكَرَهُوهُ.

(خَرَّ): يَانِي: (سَقَطَ)، كهوت، به لَام به مهر چنگ له به رزبه وه بکه وینته خوار.

(فَتَخَطَطُهُ الطَّيْرُ): (الْحَطَفُ: الإِسْطَالُ)، (عَطَف) واته: پفاندن، به كت و پپر دهستی بدهیه و بیرفتنی، (إِخْطَافُهُ، وَتَعْطُفُهُ)، واته: پفاندی و، تیرپووهات، به کوردیی به (تیرپووهاتن) مانام کردود، له مانای دهقاو دهقهکید، که نهو وشهیه پدنگه ههندی کهس تیی نهگا، به لَم وشهیه کی پهسهنی کوردیه، له زاری موکریانیی دا، ههروهک زوَر وشهی دیکهش له زاری موکریانیی دا هه، پدنگه تیتستا له نیتو شوتنهکانی دیکهی کوردستاندا نهما بن، یاخود سپات بووبنهوه، یاخود خه لکینکی کهم بیانزانن.

(سَحِيحٌ): (بَعِيدٌ)، به مانای دور در (أَسْحَقُ اللَّهَ: أَبْعَدُهُ اللَّهَ)، واته: خوا
دووری بخاتمه.

(مَنْكَا): (النُّسْكُ: الْعِبَادَةُ)، (نُسْك) يَان (نُسْك)، به مانای خوا به رستی دئی، (النُّسِيكَةُ: الذَّبِيحَةُ)، نهوئی كه سهر ده پردی، سهر پرو بُو خوا ﷻ، (وَالْجَمْعُ نُسْكٌ وَنَسَائِكُ)، به (نُسْك) و به (نَسَائِكُ) كوده كریتهو، (مَنْسِك) يَان (مَنْسِك) به هه ردوو شیوهی هاتو، هه شوینهی كه (نَسَائِكُ) ی یاخود (نُسْك) قور بانیه كانی بیدا سهر ده پردی.

(الْمُحْسِنِينَ): واتە: ملکه چان و نهرم و نیانان، له (خَبْت) هوه هاتوه، (الْعَبْتُ: الْمُطْمَئِنُّ مِنَ الْأَرْضِ)، شویتنکی گۆملایی و نزمایی له زهوی، دواپی وشهی (خَبْت) یان (مُطْمَئِنُّ) به کارهێنراوه بۆ نهرمیی و خو به کهمگری له بهران بهر خوادا ﷻ و، له گهڵ بنده کانی خواشدا، نینسان دهبن خو به کهمگر و نهرم و میهره بان بن.

(وَالْبَدَنُ): (الْبَدَنُ: جَمْعُ بَدَنَةٍ: الثَّيِّبَةُ، نَاقَةٌ أَوْ بَقَرَةٌ)، (بَدَنُ)، کۆی (بَدَنَةٍ) یه، (بَدَنَةٍ) ئەو حوشره یه، یاخود ئەو ڕهشه و لاخه یه (به ڕای هه نندیک له زانایان، ههردووکیان دهگریتهوه) که دهگریته دیاریی و خهلات و له کانی خوا به رستییه کانی چه جدا سه ر دهبردێ.

(شَعَائِرُ): (جَمْعُ شَعِيرَةٍ، الْبَدَنَةُ تُهْدَى، وَالشَّعَائِرُ أَعْمَالُ حَجٍّ وَكُلُّ مَا جُعِلَ عِلَاقَةً لِطَاعَةِ اللَّهِ)، (شَعَائِرُ)، (شَعَائِرُ) کۆی (شَعِيرَةٍ) یه، (شَعِيرَةٍ) واتە: دروشم، هه نندیکان (شَعِيرَةٍ) یان به (بَدَنَةٍ) لێکداوه تهوه، واتە: ئەو حوشره، یاخود ئەو ڕهشه و لاخه ی سه ر دهبردێ، به لām له راستیدا وشهی (شَعَائِرُ) واتە: کۆی کردوه کانی چه ج، به لکو هه موو ئەو تا عهت و فه رمان به ریا نه ی بۆ خوا نه نجام ده درن، چ په یوه نندیان به چه جه موه هه بیت و، چ جگه له چه جیش.

(صَوَافٍ): ده گوتری: (صَفَّتِ الْإِبِلُ قَوَائِمَهَا فِيهِ صَافَةً وَصَوَافٍ)، (صَوَافٍ) کۆی (صَافَةً) یه، کاتییک که حوشر ڕێک ده وه ستی، پێته کانی جووت ده کات، ئەو وشه یه ی بۆ به کار ده هێنێ، که وه ک دواپی با سی ده که ین، سونه ته حوشر به پێوه سه ر ببردێ، نه ک به خ بدری.

(وَجَعَتْ جُؤْبَاهَا): (وَجَعَتْ الْمَيْتُ: سَقَطَ، وَوَجَبَ الْحَايِطُ: سَقَطَ)، مردوو به ک که ده مرێ ده گوتری: (وَجَبَ)، یانی: کهوت، هه روه ها دیوار ڕیک که ده رووخێ ده گوتری: (وَجَبَ)، یانی: کهوت، که ده فه رموی: (وَجَعَتْ جُؤْبَاهَا)، کاتییک لا نه نیشته کانیان کهوتنه سه ر زهوی، واتە: دوا ی ئەوه ی سه ر ده بردی، ئەو حوشره یان ڕه شه و لاخه، نه نیشتی ده که وێته سه ر زهوی و، چه مه ن به لایه کدا ده که وێ.

(الْفَائِغَ): (الْقُنُوعُ: السُّؤَالُ: التَّدَاثُلُ)، (فَائِغٌ) و (قُنُوعٌ) واته: که سبک که به
داماوی داوات لی ده کات.

(وَالْمُعَرَّ): نه و که سہی که به له بهر پراهاویشتنه وه، به کناره داوات لی
ده کات، نه ک به ناشکراو به زه قیی.

مانای گشتیی نایه تەکان

بەر پێزان!

خوای **كَوْنُ** پشتیوان بێ، تێمە لە كۆتایی ئەم دەرسەدا، باسیکی تایبەت لە بارەى هەج و عومرەووە دەكەین، لە نۆژدە خالدا، لەبەر پۆشایی ئەویدا كە كاتی خۆی لە مەوسووعەى: {خوایەرسنێ ئیسلامی} (بەرگی چوار)دا، لە بارەى هەج و عومرەووە باسم كردووە، پوختەیهكى لە نۆژدە (۱۹) خالدا، دەخەینە ڕوو، بۆیە مانای گشتی نایه تەکان كە هەندیکى وردەکاریى زۆرى هەیە، لە مەسەلە گرنگەکاندا باس دەكەین، بەلام هەندیکیشی هەلەدەگرین بۆ ئەو لێكۆڵینهووە كورت و پوختەى لە بارەى هەج و عومرەووە، دواى تەفسیری ئەم نایه تانە، دەیخەینە ڕوو.

خوای **كَوْنُ** دەفه رمۆی: **إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالسَّبِيلِ الْكَرَامِ الَّذِينَ جَعَلَتُ لِلنَّاسِ سَوَاءَ الْعَنكِفِ فِيهِ وَالْبَادِ**، بە دنیایی ئەوانەى بێپروان و، لە پێى خوا و لە مزگەوتى حەرام لادەدەن، كى لا دەدەن؟ خەلكى لادەدەن، یاخود خۆیان لادەدەن، چونكە (صَدَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ)، یانى: (مَنْعَ)، واتە: خۆى سەرپێچى كردو لایدا لە پێى خوا و، لایدا لە مزگەوتى حەرام كە خواى تیدا بپەرسێت، هەروەها (صَدَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ)، وەك چۆن بە بەركار نەخواز (لازِم) هاتو، واتە: خۆى لایدا، بە بەركارخواز (مُتَعَدِّي) یش هاتو، واتە: خەلكى لادا.

ئەوانەى بێپروان (الَّذِينَ كَفَرُوا) ئەمە بۆتە ناویكى عەلەم بۆ نا مسوڵمانان، ئەوانەى كافرن، وەك چۆن **الَّذِينَ آمَنُوا**، ئەوانەى پروایان هێناو، بۆتە ناوى عەلەم بۆ مسوڵمانان، ئەمەش بۆتە ناویكى عەلەم، بۆ كۆى نامسولمانان،

ننجا خوا ﷻ دہفہ رموی: ئەوانە ی بیروان، واتە: نامسوڵمانانیک (ئەهلی کوفەر) کە عادیان وابە خەڵک لە پێی خواو لە مزگەوتی حەرەم لادەدەن، ئەو مزگەوتی حەرەمی کە بۆ خەڵکیان یە کسان کردو، چ ئەوانە ی کە لە دەورو بەری نیشتەجێن و، چ ئەوانە ش کە لە دەرەو پادێن.

ننجا خوا ﷻ فەرموویەتی: ئەوانە ی وا دێکن، بەلام دوا یی هەوآلە کە ی ئەهتیاو و بە هۆی رەوت (سیاق) دێکە یهوه دەرانی، واتە: ئەوانە ی وا دێکن، خوا سزای سەختیان دەدات، دوا یی دہفہ رموی: ﴿وَمَنْ يَرْدْ فِيهِ بِالْحُكَاِمِ يُظْلَمِ تُرْفُهُ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ﴾، هەر کە سێک بیهۆی ستمکارانە لادان بکات، لە مزگەوتی حەرەمدا، لە سزای بە نازاری پێی دہجێزین.

ئەو هەمووی باسی پێکەو پایە ی بەرزی مزگەوتی حەرەم.

ننجا دیتە سەر باسی خودی کەعبە، ﴿وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَاتِ الْبَيْتِ﴾، یاد بکەو! کاتیک شوێنی مآلمان (مالی تابیەتی خوا ﷻ، شوێنە کە مان) بۆ ئیبراھیم دیاریی کرد، یان بۆمان سازو نامادە کرد، ﴿أَنْ لَا تُشْرِكَ بِي شَيْئًا﴾ (پێمان فەرموو: هیچ شتیک مە کە هاو بەشم) ﴿وَلَطَمَرْتُ بَيْنَ يَدَيْهِ لِلْأَبْنَاءِ وَالْقَابِلِينَ﴾، مآلە کەشم پاک بکەو، (یان پاک ی پابکرە) بۆ سووروان، (سووروان بە دەوری کەعبەدا) و پراوە ستاوان (بۆ تاعەت و بەندایەتی ئەنجامدان بۆ خوا ﷻ) و پکوع بەران و، کړنووش بەران.

یانی: لە کاتیک دا شوێنە کە مان بۆ دیاریکرد، کە چۆن کەعبە دروست بکات؟ ئەو شانە شمان پێی فەرموون. ئێمە لە کاتی تفسیری سوورەتی ئیبراھیمدا لە میان سەرگوزشتەو بە سەرھاتی ئیبراھیمدا ﷻ بە تەفسیل باسان کرد، چۆن خوا ﷻ فەرمانی بە ئیبراھیم کردو، لە گەڵ ئیسماعیلی کور ی کەعبەیان دروستکردو، دوا یی هاجەری خێزانی و ئیسماعیلی کۆرپە ی کور ی، کە تاقە مندآل و تاقە کور ی بوو - نا کو ئەو کاتە - لەو ی نیشتەجێی کردن، بە فەرمانی خوا ﷻ.

﴿وَإِذْ فِي النَّاسِ بِالْحَيَاجِ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ﴾، هه روه ها به نيو
 خه لکيدا جارِ بده، که بٲن به پٲيان (پٲرؤ) و به سوارٲي ههر و لاخٲک که
 سکی به پشتيه وه نووساوه ته وه، واته: ههر و لاخٲک که له نه نجامی هاتن به
 پٲی دوردا، قه له وٲی و ورگنی نه ماوه، ياخود نه گهر هيچيان ده ست نه که وٲی،
 جگه له و لاخٲکی له ر و لاواز، با سوارٲ بن و پٲی بٲن، واته: چ به پٲيان، چ به
 سوارٲ ههر جوړه و لاخٲک، که ٲٲستا سه ياره و ته ياره و کشتی و شه منده فهر،
 شوٲنی نه وانه ده گرنه وه، يانی: ههر ٲامرازکی سوارٲيان ده ست ده که وٲی، با
 پٲی بٲن ﴿يَأْتِيكَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيتٍ﴾، له ههر رٲيه ک و له ههر شيو دوٲٲیکی
 دور و، قووله با بٲن.

﴿إِشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ﴾، تاكو نامادهیی کۆمه لای سوود و بهرزه وهندیی بن،
بۆ خۆیان.

سوود و بهره‌دهندگی دنیایی و دواپژویی، دنیاییه‌کان وهک: بازرگانی و،
یه‌کدی ناسین و، پیک تاشنا بوون و، له پروی سیاسیه‌وه، ناگاداری حال و
بالئ یه‌کدی بوون، له سووده مه‌عنه‌ویه‌کانیش وهک: نه‌نجامدانی دروشمه‌کانی
خوا په‌رستی و، به‌رجه‌سته‌کردنی ته‌نیا خوا په‌رستی و خوا به یه‌کگرتن، له‌میان
نه‌نجامدانی خواپه‌رستییه‌کان دیکه‌ده، ﴿وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِيَ آيَاتٍ مَّعْلُومَاتٍ
عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ﴾، یادی خوا ﴿بِهَا﴾ بکهن، ناوی خواش بیتن، له
پژوانیکی زانراودا، یانی: نه‌و پژوانه‌ی حه‌جیان تیتدا نه‌نجام دهری، به‌تایبته
که له (يَوْمَ التَّوْبَةِ)، هه‌شتی (ذِي الْحِجَّةِ) وهه، ده‌ست پتی ده‌کهن، تاکو پژوه‌کانی
دواپی ﴿عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ﴾، ناوی خوا بیتن له پژوانیکی
دیاریکراودا، له‌سهر نه‌و نازه‌له چوار پیتانه‌ی پتی داون، ﴿فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا
الْأَمْرَ الْمَقِيمَ﴾، نه‌جا دوا‌ی نه‌وه‌ی ناوی خویان له‌سهر هیتان و سه‌ریان برین،
با ههم خۆشیان له گوشته‌که‌یان بخۆن و، ههم دهر‌خواردی ههر هه‌زاریکی
داماوی بی دهره‌تانیشی بدن.

دوایی سى شتى دىكه يان پى دهفه رموى: ﴿ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾، دواى نهوى رۆزى هه شتەم (يَوْمُ التَّوْبَةِ)، ده چن شهو له مينا دەمىنهوه، رۆژه كەى - كه نۆ (۹)ى (ذالْحِجَّة) به - ده چن له عه پەفات پادهوه سى، تاكو ئىتواری شهوه كەى دینهوه بۆ موزده لىفه، شهو لهوى دەمىنهوه و، به يانییه كەى دین ههوت بهرد وچكه به جهمپه كهورده دا دهدهن و، سهرى خویان ده تاشن، یان كورتى ده كه نهوه، ئنجا با نهو چلك و چه پهره ی خویان لابدهن، خویان بشۆن و، بهرگى ئیحرام دابىن، ﴿وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ﴾، ههروه ها نه زره كانىشيان جیبه جى بكهن، قوربانیه كان سه ر بېرن، ﴿وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾، دوايش بچن بسوورینهوه به دورى مالى دىزىندا.

﴿ذَلِكَ وَمَنْ يُعْظَمْ حُرْمَتِ اللَّهِ﴾، نهوى باسكرا بهو شیوه به، زۆر ږوونه و، هه ر كه سىك حورمه ته كانى خوا ﷻ به مه زن بگرى، واته: نهو شتانه ی خوا ﷻ قه ده غه ی كردوون، نهویش به مه زيان بگرى و توخنيان نه كهوى، یان نهو شتانه ی خوا ﷻ ریزی لىناون، نهویش ریزیان لى بنى، ﴿فَهُوَ خَيْرٌ لَّكَ عِنْدَ رَبِّهِ﴾، نهوه باشتره بۆى له لای پهروه ر دگارى، ﴿وَأَحَلَّتْ لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يُبْتَلَىٰ عَلَيْكُمْ﴾، تازه له كانىشتان هه موو بۆ حه لال كراون، (سه ريان بېرن و لىيان به هره مه مند بن) جكه له وهى به سه رتاندا ده خوئىندرتنهوه (له قورئاندا) ﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾، خوشتان دوور بگرن له پیسی بته كان (په يكه ره كان) و، خوشتان دوور بگرن له قسه ی درۆ، گه وهره ترين قسه ی درۆش بریتیه له هاوبه ش بۆ خوا دانان، ﴿حَقَّاءَ لِلَّهِ عِزِّ مُشْرِكِينَ بِهِ﴾، خوشتان بۆ خوا ساغ بكه نهوه، ملكه چى و به نديا به تى خوشتان بۆ خوا ساغ بكه نهوه، هاوبه ش بۆ خوا دانهر مه بن، هېچ شتى مه كه نه هاوبه شى، ﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ﴾، هه ر كه سىك هاوبه ش بۆ خوا دابى، ﴿فَكَانَ حَرًّا مِنَ السَّمَاءِ فَتَخَطَّفَهُ الطُّيَرُ﴾، وهك كه سىك وایه له ئاسمانى كهوتیته خوار و بالنده

تبی پۆھاتین (باندەدی لاشە خۆر پریان دابیتن) ﴿أَوْ تَهْوِي إِلَيْهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَجِيٍّ﴾ یاخود با بیرفیتی بۆ شویتیکی دووری قوول (بیاتە چالکی قوولەوہ).

﴿ذَلِكَ﴾ ئەوہی کە باسکرا بەو شیوەیە، پوونە: ﴿وَمَنْ يُعْظَمَ شَعْرُ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ﴾، ھەر کەستیک دروشمەکانی خوا ﷻ بە مەزن بگری، ئەوہ لە پاریزکاریی دلانەوہیە و تەقوای لە دلدا ھەیە.

﴿لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى﴾، ئەو قوربانیانە کە دەیانھێنن سەریان بپرن، ھەتا کاتی دیارییکراو، سوود گەلی زۆریان تیدا ھەبە، بۆ تێو، دەتوانن ئەگەر شیریان ھەبوو، لە شیرەکیان بەھرە وەرگیرن، ئەگەر پشتیان ھەبوو، دەتوانن بۆ بارو سوار بەکاریان بێنن، بە تاییەتی حوشتەر، ھەتا کاتی دیارییکراو، ﴿ثُمَّ يَحْمِلُهَا إِلَىٰ آبِيتٍ آتَمَةٍ﴾، دوازی شویتنی دیارییکراویان بۆ تیدا سەریان، لای مالی دێرینی خوا، بەلام مەرج نیە بێریتە لای کەعبە، یانی: ئەو دەورووبەرە، ناوچە ی حەرم.

﴿وَلِكُلِّ أَمْرٍ جَعَلْنَا مَنَاسِكَ لِيُذَكِّرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةٍ الْأَنْعَامِ﴾، بۆ ھەر کۆمەڵیک شویتیکمان دیاری کردوہ، کە قوربانییەکانی تیدا سەر بپرن، ناوی خوا بێنن لەسەر ئەو ئازەلە چوار پێتانە ی پێمان داو، واتە: حوشترو پەشە و لاخ و مەر و بز، ناوی خویان لەسەر بێنن و سەریان بپرن، ﴿فَاللَّهُمَّ إِنَّهُ وَجِدٌ﴾، ئنجا پەرستراوی تێو ھەک پەرستراو، (کە خوا ھە ﷻ) ﴿فَلَهُ اسْلُمُوا﴾، بەس بۆ وی ملکہ چ بن، ﴿وَيُنْشِرُ الْمُغْشِينَ﴾، موژدەش بدە بە ملکہ چان و خو بە کەمگران لە بەرانبەر فەرمانی خوادا.

ئایا ئەوانە کێن؟

﴿الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ﴾، ئەوانە ی کاتیک باسی خوا ﷻ دەکری، دلیان رادەچلەکن، ﴿وَالصَّادِقِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ﴾، ھەرودەھا خۆراگران لەسەر ئەوہی کە تووشیان دی، ﴿وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ﴾، دیسان بەرپاکەراتی نوێژ، ﴿وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾، ئەوانەش، کە لەوہی، نێمان داو، ددە خشن.

لە كۆتايى دا دەفەرموئى: ﴿وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُم مِّنْ شَعِيرٍ ۚ اللَّهُ لَكُم فِيهَا خَيْرٌ﴾، حوشرەكان (حوشرە قەلەو و بەدەو و بە كەلەشەكان، دەشگونجى مەبەست پىتى رەشە و لاخە كانىش بى، بە پىتى ھەندىك بۆچوون) ئەوانەمان گىراون لە دروشمەكانى خوا، بۆ تىوہ سوودو بەرژەوہندى زۆرى دىيائى و دواړوژيان تىديا، ﴿فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ﴾، ئنجا كاتىك بە ريز وەستاون، ناوى خوايان لەسەر يىتن و سەريان بېرن بە پىوہ، ﴿فَإِذَا وَجِئْتُ جُوعًا﴾، ئنجا كاتىك تەنەشتيان كەوتنە زەوى (مردن و ژيانيان تىدا نەما دواى سەربىران) ﴿فَكُلُوا مِنْهَا﴾، ئنجا لە گۆشتەكەيان بخوڤ، ﴿وَأَطِيعُوا أَلْفَافَ وَالْمَعَرَّ﴾، ھەرودەھا لە گۆشتى ئەو سەر برلاوانە دەرخواردى كەسىك بەدن، كە بە دامايى داوا دەكات، ياخود كەسىك كە بەشەرمىكەوہ تىيدەگەى داوا دەكات، بەشى ھەردووکیان لى بەدن، واتە: سوألکەرتكى ئاشكرا و، ئاتاجىك كە بە پەنھانىيى داوا دەكات، ﴿كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ﴾، ئاوا بەو شىوہىە بۆمان رام و دەستەمۆ كەردوون، تاكو سوپاسگوزارى بۆ خوا تەنجام بەدن.

﴿لَنْ يَأَالَ اللَّهُ لُحْمُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا﴾، ھەركىز نە گۆشتەكەيان، نە خوینەكەيان ناگاتە خوا ﷻ، ئەدى چى دەگاتە خوا ﷻ؟ ﴿وَلَكِنْ يَأَالُهُ الْفَقْرَىٰ مِنْكُمْ﴾، بەلكو تەقوا لە تىوہوہ دەگاتە خوا، واتە: ئەوہى خوا ﷻ جىئى بايەخيەتى، برىتيە لەو تەقوايەى كە لە دل و دەروونتاندا ھەبە و پالتان پىوہ دەنى، ئەو ئازەلانە سەر بېرن، ئەگەرنا خوا ﷻ بەھرمەند نابى، نە لە گۆشتەكەى نە لە خوینەكەى، ﴿كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ﴾، ئاوا بەو شىوہىە (خوا) بۆ تىوہى دەستەمۆ و رام كەردوون (ئەو ئازەلانە) ئەگەر خوا ﷻ بۆى دەستەمۆ و رام نەكردبانا، بە سەد پىاو بە حوشرىك ناوېرن، گايەك كە شىت دەبى، خەلك لەبەرى را دەكات، ﴿لِشْكُرُوا لِلَّهِ عَلَىٰ مَا هَدَانَا﴾، تاكو تىوہوش خوا ﷻ بە ھۆى ئەوہوہ، كە رېنمايى كەردوون، بە گەورەى بگرن، ﴿وَيَشْرِي الْمُحْسِنِينَ﴾، موزدەش بەدە بە چاكەكاران، (كە لە دىياو دواړوژدا سەربەرزى و پاداشتى مەزنيان ھەبە).

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

بپیروایانی پتگریکار له پتی خواو له مزگه وتی چه رام، چ خه لکی نیشته جتی ده وروبه ری مزگه وتی چه رام و، چ خه لکی غه واره و ده ره کی، که له مزگه وتی چه رامدا یه کسان کراون له لایه ن خواوه، نه وانه ده یانه وتی سته مکارانه لادانی تیدا بکه ن، خوا ﷻ له سزای به تیش و ژانیان پتی ده چترئی:

خو ﷻ ده ره رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالسَّبِيلِ الْكَرَّامِ الَّذِي جَعَلَهُ لِنَاسٍ سَوَاءً أَعْرَضُوا عَنْهُ وَالْأَبَادِ وَمَنْ يَرِدْ فِيهِ بِالْهَكَاكِ يُطْلَمُ نُزُقُهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ ۝﴾

شیگردنه وهی ئهم ثایه ته، له چه وت برگه دا:

(۱) - ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، به دنیایی نه وانه ی بپیروان، بپیروان به چی؟ بپیروان به هه موو نه و شتانه ی پتویسته پروایان پتی به ترئی، هه روک ده ره رموی: ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، نه وانه ی که پروایان هتیاوه، به هه موو نه و شتانه ی پتویسته ئیمانیا ن پتی به ترئی، ﴿إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، ناوی عه له مه بو نامسو لمانان، هه روک ﴿إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، بو ته ناوی عه له م و ناوی ناسینه وه، بو نه هلی نیسلام.

(۲) - ﴿وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، خو یان، یان خه لکی لاده ده ن له پتی خوا ﷻ، چونکه (صَدَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ)، ده گونجی به مانای (امتنع)، واته: لاملی کرد له پتی خوا، که لیره دا (صَدَّ)، که کرداری رابردووه، لازیمه و پتویستی به به رکار (مفعول به) ناکات، (صَدَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ)، یانی: سه ریچی کرد له پتی خوا ﷻ، هه روک ده گونجی به کارخواز (متعذی) بن،

﴿وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، كە لىرەدا ئەو واتايەيان بەھىزىرە، واتە: ئەوانەى خەلک لا دەدەن لە پىي خوا ﴿يَمْنَعُونَ النَّاسَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، پىي خواش ﴿يَنْتَعُونَ﴾، يانى: ئىسلام دىندارىي و موسولمانەتيي و خوا بە يەكگرتن، كى لا دەدەن؟ بىگومان خەلک لا دەدەن، بەلام وەك زۆرجاران گوتومانە: ھەر وشەيەك سىافەكە بىگەيەننى و بە عەقل و سەلىقە ديار بى، خواى پەرورەدگار نەيخستۆتە نىو فەرمايشتە بەھىز و پىزەكەى خۆيەو.

ئىنجا بۆيە وشەي (يَصُدُّونَ)، (النَّاسِ) بۆ زىاد نەكردو، تاكو وىراي ماناي دوووم، ماناي يەكەميشيان بگەيەننى، واتە: وىراي خەلک، خۆشيان لا دەدەن و سەرپىچىي دەكەن لە پىي خوا ﴿يَنْتَعُونَ﴾، لە مزگەوتى حەرام دوور دەكەونەو كە خواى تىدا بە پاك بگرن، بە يەك بگرن.

ئىنجا كە دەفەرەمۆي: ﴿وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ﴾، بۆچى بە كىردارى نىستا (فعل المضارع) ھىتاويەق؟ تاكو نامادەى بكات لەبەر چاو و، ئەوھش بگەيەننى كە ئەوھ عادەت و پىشەيانە و بەردەوام ئەوھ لە ژياناندا تازە دەبىتتەو.

٣- ﴿وَالسَّجِدَ الْحَرَامَ﴾، خەلک لادەدەن لە مزگەوتى حەرام، ھەلبەتە مزگەوتى حەرامىش ھەر لە نىو پىيازي خوا (سَبِيلِ اللَّهِ) دا، بەلام بۆ زياتر گرنگىي پىدان و، بۆ ئەوھى لەوتۆھش لە باسى مزگەوتى حەرامەو، بگوازىتتەو بۆ چۆنەقەى دروستكردنى كەعبە، لە لاىەن ئىبراھىم عليه السلام، بە فەرمانى خوا.

ئىنجا پىتاسەى مزگەوتى حەرام دەكات و دەفەرەمۆي:

٤- ﴿الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ﴾، كە تىمە بۆ خەلكىمان كىرلو، ئىنجا ئەمە نىھاد (مُبْتَدَأ)، ئەدى گوزارە (خَبَر) ەكەى چىيە؟ يان: ئەوانەى پىيروان و خەلک لادەدەن لە پىي خوا لە مزگەوتى حەرام، ھەمووي نىھاد (مُبْتَدَأ) و گوزارە (خَبَر) ەكەى، يان ئەوھى كە دوايى دەفەرەمۆي: ﴿نَزَعَهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾، لە نازارى بەئىشى پى دەچىزىن، يان ھەوال (خَبَر) يكى تايەتيي خۆى ھەيە، كە قىرتىندراوھ لەبەر ئەوھى عەقل و سەلىقە دىزاننى، واتە: ئەوانەى وا دەكەن، شايستەى سزاي بى پەزاي خواى كاربەجىن، ئىنجا پىتاسەى مزگەوتى

ھەپام دەكات و دەفەرموئ: ﴿الَّذِي جَعَلَهُ لِنَاسٍ﴾، كە تيمە بۆ خەلكيمان گېراود،
چۆنى بۆ گېراون؟

(۵)- ﴿سَوَاءٌ أَعَمَّكَتْ فِيهِ وَالْبَادُ﴾، چ ئەوئى نىشتەجئە لەوئى، لەو دەورووبەرە لە سنوورى
ھەرەمدا و، چ ئەوئى دەرەكئە، غەوارەيە و لە دەرەوئ دئى، ھەموويانى تئدا يە كسان
كردون، واتە: ھەك يەك بەشيان پئوئى ھەيە، كە بئىن لەوئدا خوا ﷻ پەرستىيەكان ئەنجام
بدەن.

وشەي (سَوَاءٌ) بە ﴿سَوَاءٌ﴾ و بە (سَوَاءٌ)، واتە: بە سەر (نصب) و بە بۆر
(رفع) يش خوئراوئەتەوئ، (باد) يش، ھەم بە ژئىر (گئىر) خوئندراوئەتەوئ و، ھەم
بە (ي) يش، بە تايبەت ئەگەر لە سەرى بوەستين (الباد)، (البادي) يش واتە: نەو
كەسەي كە لە (بادي) يە، لە بيابان و سارا، ياخود لە دەرەوئ شار نىشتەجئىن،
كە مەرچ نىيە، تەنيا مەبەست پئى بيابان و دەشت و سارا بئى، يانى: ھەر كەسئ
لە دەرەوئ ناوچەي ھەرەم نىشتەجئە و لە شوئئەكانى دىكەوئە دئىن، ھەرچەندە
زۆربەي زانابان بۆ وشەي (بادي) گوئويانە: ئەو كەسەي بياباننشين (أَي سَاكِنُ
الْبَادِيَةِ) ە، بەلام پئىم وايە (بادي) يانى: دەرەكئى، ئنجا با لە بيابانئىش نەبئى، بۆ
وئئە: خەلك ئئەرەوئ دەچئى و لە ھەموو چوار تەرەفئ دئياوئ خەلك دەچئى بۆ
وئى، ئنجا ئەوانەي لەوئىن نىشتەجئىن، پئىيان دەگوئرى: (عَاكِف)، بەلام ئەوانەي
لە دەرەوئ دەچن، مەرچ نىيە تەنيا ھى بيابان و دەشت بن، بەلكو ھەر كەس لە
دەرەوئ دئى، واتە: دەرەكئى و غەوارە، ھەموويان وشەي (بادي) دەيانگرئەتەوئ، ئنجا
ھەموويان لەوئدا يەكسانن، خەلكئى ئەوئى و ھى دەرەكئى و غەوارە.

(۶)- ﴿وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِإِلْحَامٍ يُظْلَمِ﴾، ھەر كەسئىك بىھوئى لادان بكات بە ستم
لەوئدا، لە مزگەوئى ھەپام دا.

(۷)- ﴿نُذِرُهُ مِنْ عَذَابٍ أَلِيمٍ﴾، ئەوئى پئىشى ھەمووى نىھاد (مُبْتَدَأ) بوو، گوزارە (خَبَر) ەكەي
ئەوئەيە لە سزاي بە تئىشى پئى دەچئىزئىن.

وشەى (إلحاد) یش پێشتر باسمانکرد، یانی: لادان، لادان لە راستە شەقام، لادان لە ھەلۆیستی راست، ئەو (ب) یەى کە خراوەتە سەر: ﴿يَا أَيُّهَا الْحَكَامُ﴾، زیاد کراوە، لە ئەسڵدا ناوایە (وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ الْإِلْحَادُ)، ھەر کەسێک لەوێدا بیهوێ لادان بکات، بە ئەم بۆجى (ب) ی خراوەتە سەر؟ چونکە ماناکەى تۆختر دەکاتەوہ.

ھەر وہە ھا وشەى ﴿يُظْلِمُ﴾، ﴿وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَكَامِ يُظْلِمُ﴾، یانی: (وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ الْإِلْحَادُ ظُلْمًا)، ھەر کەس بیهوێ لادانی تێدا بکات لە حالتێدا کە ستم دەکات، ئەمیش دیسان (ب) ی تیکەلێى (ملا بسة) یە، یانی: لە کاتێکدا و لە حالتێدا کە خۆى ناویتە کردوہ لە گەڵ ستمدا، بۆیە دەبیهوێ لادان بکات، ئنجا کەسێ و سزای بە نازاری پێ دەچێژن، چونکە لە راستیى دا کەسێک بیهوێ لادان و تاوان و خراپە بکات، لە چوارچێوەى مزگەھوق حەرەم و دەورووبەرى مزگەھوق حەرەمدا، لە ھەر ھەمدا، ستم دەکات و، ستمەکارانە ئەو دەکات.

زانایان گوتووایانە: خوا ﷻ دەفەر مۆى: ﴿وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحَكَامِ يُظْلِمُ﴾، ھەر کەسێک بیهوێ لەوێدا ستمەکارانە، لادان بکات، تێمە سزای پێ دەچێژن، ھەر کەسێ بیهوێ و، ھەر نیەق ھەبێ، ئەو دەسزایەق، چ جایی بە کردوہ بیکات! لە زۆربەى تەفسیرەکاندا لێرەدا مەسەلە یەکی فێھیبی وروژێنراوہ: نایا دروستە خانووەکانى مەککە لە سنوورى حەرەم دا، خەلک و خاوەنەکانیان بیانفرۆشن و بە کرێیان بەدن و، خەلکى دیکە بیانکرێ یان بە کرێیان بگرێ؟

ھەندیک گوتووایانە: نەخێر دروست نیە، کاتی خۆى ئەو مەسەلە فێھیبە بووہ، بە ئەم تێستا پێم وانبە کەس ئەوہ باس بکات، چونکە تێستا خەلکى مەککە بە ئەتکید خانووەکان ھى خۆیانن و، بۆیان ھەبە بیانفرۆشن و بە کرێیان بەدن، کاتی خۆى خەلک کەم بووہ و خەلکى مەککەش ڕەنگە پێیان عەیب بووبێ، بە کرێیان بەدن و بیانفرۆشن، وەک چۆن تێستاش لە ھەندیک شارۆچکەى ھەریەمى کوردستاندا نوێتلی لێ نیە، خەلکە کە پێیان عەیبە و دەلێن:

چۆن دەبى ئىمە مالىمان ھەبى و مىوان بچى بۆ ئوتىل؟ ئەوانەش مالىە كانى
خۇيانيان چۆلكىردوون بۆ ئەو حاجىيانەى ھاتوون و دەرەفەتيان داوۋە لىيان
بە ھەرەمەند بىن، بەلام بە تەككىد ئىستا ئەو چەند مىيۆن خەلكەى دەچى بۆ
سنوورى ناوچەى ھەرەم و مەككە، ناگونجى ئەو خەلكە لەو مالانەدا بەھەوئەو
و لە ھوتىلەكانىشدا بە زەھمەت دەھەوئەو، خەلكىكى زۆرىش لە دەرەوۋى
ھوتىلەكان و، لە دەشت و دەر و لە نىو مزگەوت و لە كوۋچەو كۆلانەكان دەبىن،
چونكە پارەيان نىە، كرئى ئوتىلى بدەن، بەلام ئەو مەسەلەبەى كاتى خۆى لە
ھەندى تەفسىرەكاندا باسكراو، ۋەك (محمد الطاهر بن عاشور) دەلى: لە راستىدا
ئەمە ھىچ پەيۋەست نىە، بەم ئايەتە موبارەكەو، ئەم ئايەتە كەم و زۆر ئەو
ناگەيەنى، ئەم ئايەتە ئەو دەگەيەنى كە خەلكى ئەو كاتى خۆى موشرىك و
بتەرسىت بوون و، ئەھلى ئىسلام و ئەھلى تەوحىدىيان مەنە كىردو، لەوۋى بىن
خو پەرستىي بكن و، خوا پەرستىيەكانى ھەج و عومرە، لەوئى ئەنجام بدەن، بۆيە
خو ﷻ دەفەرەمۆئ: خەلكى نىشتەجىئى ئەوئ و، خەلكى غەوارەو دەرەكىي تىدا
يەكسانن، يانى: خەلكى ئەوئ بۆيان نىە، خەلكەكەى دىكە بە بىانوۋى ئەو كە
ئەھلى تەوحىدن و بت ناپەرستى، پىكرىيان لى بكن، لەوۋى خواپەرستىيەكانى
ھەج و عومرە، لە دەورى كەعبەو مزگەوتى ھەرام، ئەنجام بدەن.

مهسه لهی دووه م:

دیاریکرانی شوینی که عبه له لایه ن خواوه ﴿بُوَ لِبِرَاهِمِ﴾، و، فهرمان یتکرانی لِبِرَاهِم به پاک راگرتنی که عبه، بُو ته و افکاران و نویتزکاران و، پکوو عبه ران و کړنووش به ران و، فهرمان یتکرانی به چارډان به لټو خه لکدا بُو هاتیان بُو حه ج و عومړه، که به هه شتویه ک بووه، به پتړو و یاخود به سولری و، به هه نامرازیک خویان بگه یه ننه نهو شوینهی خوا په رستیه کانی حه ج و عومړه یان تیدا له نجام دده درین، تاکو به هره مه ند بین و، ناوی خواش له سه ر نازه له کانیان بین و، سه ر یان بیرن و، به شی بابای هه ژاری داماو و بی دهره تانیسی لی بدن له گوشته که یان و، دوایش چلک و چه پهری خویان لابه رن و، قوریانییه کانیان سه ر بیرن و، ته وافی نهو ماله دیرینهی خویا په روه ردگار بکه ن (حهوت جاران به دهوری دا بسوورینه وه):

خو ده فهرموئ: ﴿وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَاتِ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكَ فِي شَيْئًا وَطَهَّرَ بَيْتَ اللَّطَائِفِ وَالْقَابِئِ وَالرُّكَّعِ الشُّجُودِ ﴿١٦﴾ وَأَذِنَ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿١٧﴾ لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا أَنَّمَا اللَّهُ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَةٍ عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَيْعَتِهِ الْأَنْفَكَةِ فَاكْلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَلْسِنَ الْفَقِيرِ ﴿١٨﴾ ثُمَّ لَيَقْسُضُنَّ تَعَاهُدَهُمْ وَلَيُؤْفِقُوا نُذُورَهُمْ وَلَيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿١٩﴾﴾

شیکردنه وهی ئه م ئایه تانه، له چوارده (١٩) برکه ده:

(١) ﴿وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَاتِ الْبَيْتِ﴾، یاد بکه وه! کاتیک تیمه شوینی مآلمان (شوینی نهو ماله دیرینه که که عبه یه)، بُو لِبِرَاهِم دیارییکرد، ناماده کرد.

﴿بَوَّأْنَا﴾، به مانای (هیتانا)، ناماده مان کرد، (سؤینا) پیکمانخست و سازمان کرد بُو نیشته جی کردن، وشه ی ﴿الْبَيْتِ﴾، (ال) ده که بُو ناساندنه و

مه بهست پتی عه هده، واته: ماله که، نهو ماله تایهت و دیاریکراوهی خوا ﷺ که ده زاندری کامه یه، نهو مالی خوا یه، یه که م مال و یه که م په رستگا بووه، له سه ر زهوی بنیات نراوه، به دهستی نیبراهیم ﷺ که پیشتر به ته فسیل له ته فسیری سوور پتی نیبراهیمدا باسما نکرده، خوا ﷺ له سوور پتی (آل عمران) دا، ده فهرموئ: ﴿إِنَّ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ﴾ ﷻ، یه که مین مالیک، په رستگابهک، بو خه لک له سه ر زهوی داندراوه، نهو یه که له مه که یه، به که که مه که هه ر یه کن.

(۲) - ﴿أَنْ لَا تُشْرِكُوا بِي شَيْئًا﴾، که هیچ شتیک مه که هاو به شم، یانی: (قَالِينَ لَهُ)، پیشمان فهرموو، یان: فهرما مان پت کرد: (أَمْرِينَ بِهِ أَنْ لَا تُشْرِكُوا بِي شَيْئًا)، به لام نم (قَالِينَ) یان (أَمْرِينَ) ی نه یانوا، چونکه به سیاق و سلیقه دیاره، پیشمان را که یاند، فهرما مان پت کرد: هیچ شتیک مه که هاو به شی من، خوا ﷺ که ناوا به نیبراهیم ﷺ ده فهرموئ، مه بهست سه ر زه نشتکردنی هاو بهش بو خوا دانه رکا نه، نه که رنا نیبراهیم ﷺ خاوه نی خوا به یه ککرتیکی ره ها بووه.

(۳) - ﴿وَلَطَمَرُ بَيْتِي لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ﴾، ماله که شم پاک بکهوه، پاکي رابکره، بو ته و افکه ران و راوه ستاوان و پکوو عبه ران و کرنوو شبه ران، واته: فهرما مان پت کرد، که نهو ماله دروست بکات و، دوايش که دروستی کرد، پاکي رابکره، لهوه که شتی پیس و پو خه لی تیدا بن، یان پوالهت و دیارده کانی شیرکی تیدا بن، وهک په بکهوه وینه کانی بت و صه نه مه کان، که لیزدها ﴿وَلَطَمَرُ بَيْتِي﴾، ماله که ی من پاک بکهوه، پاکي رابکره، هم پاک راگرتی ماددی ده گرتی توه، هم پاک راگرتی مه عنه ویش، پاک راگرتی ماددی نهو یه که شتی پیس و پو خه لی شتی بو ن ناخوش و نهوانه ی لی نه بن و، پاک راگرتی مه عنه ویش یانی: به کان و په بکهوه وینه ی بتانی لی نه بن، هه روه ها وشه ی شیرکی تیدا نه گوتری، نجا بو کتی؟

۱- بو ته و افکه ران (الطائفین) که دوا یی باسی ته و اف ده که ی، سوورانه وه به دوری که عبه دا، که ههوت جاره، چو ن ده بی؟

۲- راوهستانان ﴿وَالْقَائِمِينَ﴾، یانی: ئەوانەیی که پروو بە کعبە راوهوەستن و، دەپارێنەوه، یاخود ئەوانەیی که پروو بە کعبە نوێژ دەکەن، بە یتۆه، چونکە پایەیی گەروو گرنگی نوێژ بریتیه: له راوهستان (قیام)، که سوورەتی (فاتیحه) و، قورئانی دیکەیی تێدا دەخوێنری.

۳و ۴- چهماوان و کړنووشبهران ﴿وَالرُّكَّعِ الشُّجُورِ﴾، ﴿وَالرُّكَّعِ﴾، کۆی (رکوع)، یانی: چهماوهی ﴿الشُّجُورِ﴾، یش، کۆی (ساجده)، واتە: کړنووشبەر، (سجود) کۆی (ساجده)، وهک (رکوع) و (قعود)، کۆی (رکوع) و (قاعد)ن.

یانی: ئەو ماله، ههم بۆ ئەوانەیی تەوافی بە دەوردا دەکەن، ههم بۆ ئەوانەیی نوێژی تێدا دەکەن، ههم بۆ ئەوانەیی رکووعی تێدا بۆ خوا دەبەن و سەجدەیی تێدا دەبەن، که به تەنکید راوهستان و رکووع بردن و سەجدە بردن، به ههموویان نوێژ پێک دێن، به لأم بۆه خوا ﷻ به تابهت باسیان دەکات، تاکو بزانیان ئەو سێیهیان: راوهستان له نوێژدا و، رکووع بردن و، سەجدە بردن، سێ پێکهێنەری گرنگ و زۆر سەرەکیی نوێژن و، ئەو پەری بەندایەتی مەرووف بۆ خوا ﷻ لهو سێ حالەتەدا، بەرجەسته دەبێ:

أ- له بەرانبەر مالی خوادا، به ملکه چیی راوهستان: ﴿...وَقَوْمًا لِلَّهِ قَنِينٌ﴾ البقرة.

ب- رکووع بردن و چهمانهوه.

ج- کړنووش بردن، که ئەو پەری ملکه چیی و زەبوونی مەرووفه له بەرانبەر پەروەردگار و خاوهنی خۆی دا، که دیاره کاتیک مەرووف ئەو پەری ملکه چیی بۆ خوا پێشان دەدات، ئەو پەری سەر بەرزیشی دەبێ، له بەرانبەر غەیری خوادا، وهک: (محمّد إقبال) دەلێ: (وَسَجْدَةً لِلَّهِ الْأَحَدُ تُنْجِيكَ مِنْ أَلْفِ سَجْدَةٍ لِلْعَبِيدِ)، یانی: کړنووش بردنیک بۆ خوای یه کانهی تاک، ده‌ربازت ده‌کات له هه‌زاران کړنووش بردن بۆ به‌نده‌کان، بۆ مەرووفەکان.

۴- ﴿وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ﴾، هه‌روه‌ها پێمان فەرماوو، فەرمانمان پێ کرد: به نێو خه‌ڵکدا جار بده بۆ حه‌ج، (التّأذین: رَفْعُ الصَّوْتِ بِالْإِعْلَامِ بِشَيْءٍ)، (تأذین) بریتیه له ده‌نگ به‌رزکردنه‌وه به جاردان به شتی‌ک، به نێو خه‌ڵک دا جار بده، بێن بۆ حه‌ج، به لأم چۆن

بێن؟

۵- ﴿يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ﴾، به پیرو بین و، به سواری هر ولاختیکی له و لاوا، یاخود: هر ولاختیک که له بهر زور رویشان، سکی به پشتیهوه نووساوه تهوه، واته: کهم گوشت و بن ورگ، نجا له کوئوه بین؟

۶- ﴿يَأْتِيكَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾، له هر رتیه کی دوور و قوولهوه بین، (فَجٍّ): (الشَّقُّ بَيْنَ جَبَلَيْنِ)، دابراوایی نیوان دوو چیا یانه، شیو و دَوَّلَ (عمیق) یش، واته: قوول، مه به ست پی پی دووره، یاخود: له شوینی پر چیا و چولهوه، که دَوَّلَ و شیوی قوول ده کهونه نیوان چیا به رزه کانهوه، با بین، که نهو شوئنه ی مه ککه ی لئی، بیابانه، واته: له شوینه دووره کانهوه که خاوهن پی دوورن، با بین.

سَنَ وَشَه هه ن:

ا- (أَذِنَ) واته: (سَمِعَ)، گوئی لی بوو.

ب- (أَذَنَ: أَي أَعْلَمَ، وَأَخْبَرَ)، هه وائی پندا و ناگاداری کردهوه.

ج- (وَأَذَنَ: أَي: أَعْلَمَ، وَأَعْلَنَ)، ناگاداری کردهوه و جاری دا و ناشرای کرد.

که ده فهرموی: ﴿يَأْتِيكَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ﴾، بوچی نه یفه رموه: (يَأْتُونَ)؟ خه لکه که بابین له هر شیو و دَوَّلَتیکی قوولهوه، یان له هر رتیه کی دووره وه؟ چونکه ﴿يَأْتِيكَ﴾، سیفه ته بو ﴿كُلِّ ضَامِرٍ﴾، (ضَامِرٍ) یش، ولاختیکه که پشتی به سکیهوه نووسا بیتهوه و، یاخود کهم گوشت، نجا ﴿كُلِّ ضَامِرٍ﴾، هر ولاختیک، نهوه ده بیته کؤ و وشه: ﴿يَأْتِيكَ﴾ ی بو به کاره تنراوه، یاخود ﴿يَأْتِيكَ﴾، سیفه ت نه بو ﴿كُلِّ ضَامِرٍ﴾، به لکو حاله (حالتیکی دووه مینه) بو رانوی کؤ، که ده فهرموی: ﴿يَأْتُوكَ﴾، (يَأْتُوكَ) خه لکه که با بین، ﴿رِجَالًا﴾، به پیرو، که (رِجَال)، کؤی (رَاجِل) ه، واته: پیرو، پیاده، ﴿وَعَلَى كُلِّ ضَامِرٍ﴾، هه روه ها به سواری، نجا نه مه حالی دووه مه له ﴿يَأْتُوكَ﴾، به لام بویه نیشانه ی مئینه ی له سه ره ﴿يَأْتِيكَ﴾، چونکه خه لکه که کومه ل کومه ل دین، کومه ل (جماعة) ش مئینه ی مه جازیه، وه ک گوتراوه: (كُلِّ جَمْعٍ مَوْلًى)، یانی: (يَأْتُوكَ جَمَاعَاتٍ)، کومه ل کومه ل با بین، نجا بوچی بین؟

(۷) - ﴿لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ﴾، تاكو نامادەى سوودگەلىك بن بۇ خۇيان.

(۸) - ﴿فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ﴾، لە پۇژانتيكى زانراودا، كە پۇژانى تېدا ئەنجامدارنى خوا پەرستىيەكانى ھەجى، ﴿لِيَشْهَدُوا﴾، (أَي: لِيَحْضُرُوا)، نامادە بن لەوئدا، يان (لېروا) تاكو ببىن، وشەى ﴿مَنَافِعَ﴾، بە نەزانراو (نكرە) ھاتو، بۇ بە مەزنگرتن، واتە: سوود گەلىكى زۆر گەورە، ھەم سوود گەلى مەنەووى، ھەم ماددىي، ھەم ھى تاكىي، ھەم ھى بە كۆمەل، ئنجا ئايا ﴿فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ﴾، پۇژانتيكى زانراو، مەبەست پېنان چىيە و چ پۇژانتيكى؟

لەو بارەو چەند دەقىك دىنين:

بەكەم: (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: الْأَيَّامُ الْمَعْلُومَاتُ: أَيَّامُ الْعَشْرِ، وَعَلَقَهُ الْبُخَارِيُّ عَنْهُ بِصِغَةِ الْجَزْمِ بِهِ، وَرَوَى مِثْلَهُ عَنْ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ وَمُجَاهِدٍ وَقَتَادَةَ وَعَطَاءَ وَابْنَ جُبَيْرٍ وَالْحَسَنَ وَالضَّحَّاكَ وَعَطَاءَ الْخُرَّاسَانِيَّ وَإِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيَّ^(۱)).

واتە: ەبەدوللاى كورى ەبباس (خوا لىيان رازىيى)، گوتوويەتى: (الْأَيَّامُ الْمَعْلُومَاتُ: الْأَيَّامُ الْعَشْرِ)، پۇژە زانراوەكان، پۇژى دە شەوەكان، واتە: كە خوا ﷻ دەفەرەموى: ﴿وَالْفَجْرِ ۝ ۱﴾ وَلَيْلِ عَشْرِ ۝ ۲﴾، الفجر، پۇژى دە شەوەكان كە پۇژانى سەرەتاي مانگى (ذَا الْحِجَّةِ)ن، لە يەكەوە تاكو دە (۱۰)، گوتوويەتى: مەبەست پېتى ئەو دە پۇژانەن، كە زۆربەى خوا پەرستىيەكانى ھەج لەو دە پۇژانەدان، كە لە ھەشتەمەو دەست پى دەكەن، لە (يَوْمَ التَّوْبَةِ)و، تاكو راوەستان لە ەپرەفات و، دوايى پۇژى دەيەمىش، زۆر لە خواپەرستىيەكان لەو پۇژەدا ئەنجام دەدرتن:

۱- ھەم وردە بەرد ھاويشتنى جەمپەى گەورە.

۲- ھەم سەرى خۇ تاشىن يان كورت كردنەو.

۳- پاشان قوربانىي سەرپىر.

٤- دوابی ته وافی (إِفَاضَةً) یان ته وافی پایه.

٥- نِحْرَام شکاندن گچکه.

ته وانه هه موویان لهو پۆژه دا نه نجام ده درین.

دوهم: اَعَنْ عَبْدُ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَا مِنْ أَيَّامٍ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَلَا أَحَبَّ إِلَيْهِ فِيهِنَّ الْعَمَلُ مِنْ هَذِهِ الْأَيَّامِ: عَشْرُ ذِي الْحِجَّةِ «أَوْ قَالَ: الْعَشْرُ» فَأَكْبَرُوا فِيهِنَّ مِنَ التَّهْلِيلِ وَالتَّسْبِيحِ، وَالتَّكْبِيرِ وَالتَّحْمِيدِ^(١).

واته: عه بدو لای کوری عومهر (خوا لیتان پازیبی)، ده لای: پتغه مبهری خوا ﷺ فهرموویه تی: هیچ پۆزانیکی نین کردوه له لای خوا لیتاندا مه زنتی بئی و بو لای خوا خوشه ویستتر بئی، لهو پۆزانه [ده پۆژه کانی سه ره تای مانگی (ذی الحجة)]، نهو پۆزانه ی که به دوا ی نهو ده شه وانه دا دین، بویه زوریان ته هلیل و ته کیرو ته حمید تیدا بکه ن، واته: زور (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، الْحَمْدُ لِلَّهِ)، لهو پۆزانه دا بکه ن.

هه روه ها بوخاریی گپراویه ته وه که عه بدو لای کوری عومهر و نه بوو هوپه ی ره (خوا لیتان پازی بئی)، ده چوونه بازار لهو ده (١٠) پۆزانه دا و، (اللَّهُ أَكْبَرُ) یان ده کردو، خه لکیش له گه ل ته وانه دا (اللَّهُ أَكْبَرُ) ی ده کرد.

نه ویش به چهند شیوه یه ک هاتوه، به کیکی له صیغه کانی نهو (اللَّهُ أَكْبَرُ) گوتانه که له روژی ده یه می زیلحیججه و سنی پۆژه که ی دوا یی دا که پیتان ده گوترئی: (أَيَّامُ التَّشْرِيقِ) ده کری، ته مه یه: (اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، اللَّهُ أَكْبَرُ، لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَاللَّهُ أَكْبَرُ اللَّهُ أَكْبَرُ وَلِلَّهِ الْحَمْدُ).

(١) حدیث ابن عمر: أخرجه أحمد: ٥٤٤٦، والبيهقي في شعب الإيمان: ٣٧٥١، وحديث ابن عباس: أخرجه الطبراني في الكبير: ١١١١٦، قال الهيثمي: رجاله رجال الصحيح ... وَقَالَ الْبُخَارِيُّ: (كَانَ ابْنُ عُمَرَ، وَأَبُو هُرَيْرَةَ يَخْرُجَانِ إِلَى السُّوقِ فِي أَيَّامِ الْعَشْرِ فَيُكَبِّرَانِ وَيُكَبِّرُ النَّاسُ بِتَكْبِيرِهِمَا)

سَيِّئِهِم: (عَنْ أَبِي قَتَادَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ صَيْامِ يَوْمِ عَرَفَةَ؛ فَقَالَ: أَحْتَسِبُ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الْمَاضِيَةَ وَالْآتِيَةَ) (أخرجه مسلم: ٨١٩).

واته: ئەبوو قەتادە رەزە: پێغەمبەر ﷺ پرسیاری لێکرا لە بارەی بە پۆژوو بوون لە پۆژی عەرەفەدا، واتە: پۆژی نۆیەمی (ذِي الْحِجَّةِ)، (بۆ غەیری ئەوانە ی که لە حەج، ئەگەرنا بۆ بابای حاجی، سوننەت نیە، بە پۆژوو بێ، چونکە دەبێ لەو پۆژەدا زۆر بپاڕێتەوهو بپاڕێتەوهو بکپووزێتەوه، بۆیە ئاقەتی هەبێ و بە پۆژوو نەبێ باش، بەلام بۆ غەیری حەجکەران، لێپرسراوه لە خێرو پاداشتی بە پۆژوو بوون لەو پۆژەدا) فەرموویەتی: لە لای خوا ﷻ وا حیساب دەکەم، که گوناھای سالی رابردوو و سالی داھاتوو بپاڕێتەوه (لەو کەسە ی که تێیدا بە پۆژوو دەبێ).

٩- ﴿وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي آيَاتٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّنْ بَهِيمَةٍ الْأَنْعَامِ﴾، ئەو خەڵکە جاریان بۆ بدە، بێن بۆ سەردان و حەجی مالی خوا، سوود گەلیکی زۆر بێین و، وێرای ئەوەش ناوی خوا لەسەر ئەو ئازەلانی (ئەو وڵاتە) بێن، که پێمان داو، واتە: لە کاتی سەر بریناندا ناوی خوا یان لەسەر بێن.

وشە ی ﴿بَهِيمَةٍ﴾، بە کوردیی یانی: بە بەستە زمان، یان وڵات و چوار پێ، ﴿الْأَنْعَامِ﴾، بەو چوارە دەگوێری: حوشر و رەشە و لاخ و مەر و بز، بەلام وشە ی ﴿بَهِيمَةٍ﴾، و تاکە ی فراوانترە لەو چوارانەش، بۆیە وشە ی ﴿بَهِيمَةٍ﴾، (الأنعام) ی پالێراوەتە: ﴿بَهِيمَةٍ الْأَنْعَامِ﴾، تاکو بزانیی که مەبەست پێی ئەو چوارە، بە شیوەکی سەرەکی.

١٠- ﴿فَكُلُوا مِنْهَا﴾، دوا ی ئەوە ی ناوی خواتان لەسەر هێنان و سەرتان برین، لێیان بخۆ، واتە: لە گۆشتەکیان بخۆ، لەو بارەشەوه ئەمە گێردراوەتەوه: (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ نَحَرَّ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فِي الْحَجِّ مِائَةَ بَدَنَةٍ، نَحَرَّ يَدَهُ مِنْهَا سِتِينَ، وَأَمَرَ بِبَقِيَّتِهَا فَنَحَرَتْ، وَأَخَذَ مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ بَضْعَةً فَجُمِعَتْ فِي قَدْرٍ، فَأَكَلَ مِنْهَا وَحَسَا مِنْ مَرَقِهَا، وَنَحَرَ يَوْمَ الْخُدْيَةِ) (أخرجه أحمد: ٢٨٨٢، تعليق شعيب الأرناؤوط: إسناده ضعيف).

واته: پتغهمبهري خوا ﷻ سهد (۱۰۰) حوشتري سهر برين، شهست دانه خوئی و چلیش بهفهرمانی وی و، فهرمانی کرد له ههر حوشتريک که سهری برپوه، پارچه گوشتيکی لی بکه نهوه و بکوليتري، نئجا له گوشته کهی خوارد و، دوايی له گوشتاوه کهشی خوارده وه و سهری بری له پوژی حوده ييبه دا.

ههر لهوباره وه تهم شوينه وارهش هاتوه: (عَنْ مُجَاهِدٍ: ﴿فَكُلُوا مِنْهَا﴾، قَالَ: هِيَ كَقَوْلِهِ، ﴿وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا...﴾ (المائدة، ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ...﴾ (الجمعة)^(۱) که نه مه پای بزاردهی (ابن جریر الطبری)یه.

واته: مواهید گوتوو یه تی: ته وه که خوا ﷻ ده فهرموئ: ﴿فَكُلُوا مِنْهَا﴾، لیی بخون، اله گوشتی نه و تازه لانه که بو خوا ﷻ سهرتان بریون، له قوربانیه کان بخون ده لی: وهک فهرمايشتی خوابه، که ده فهرموئ: ﴿وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا...﴾ (المائدة، ههر کاتی نحرامتان شکاند، پلو و شکار بکهن، ههروه ها وهک فهرمانی خوابه که ده فهرموئ: ﴿فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ...﴾ (الجمعة، واته: ههر کاتیک نوئژ ته واو بوو (نوئژی جومعه)، به زهوی دا برؤن و له بژیوی خوا داوا بکهن، کارو کاسبی بکهن، که به ته نکید نه پلو و شکار واجبه له دوی نحرام شکاندن و، نه بازرگانیی کردن و کار و کاسبی کردن واجبه، له دوی نوئژی جومعه، کهواته: تهو دوو فهرمانه پیمان ده گوتري، ليره دا فهرمان بو په وایه، چونکه پيشن لیان قه دهغه یه، هه تا نحرامیان به ستوه، لیان قه دهغه یه پلو و شکار بکهن و، هه تا له کاتی نوئژی جومعه دان، لیان قه دهغه یه بازرگانیی و مامه له بکهن.

بویه زانایان ده لیئن: ههر فهرمانیک له دوی قه دهغه، زیاتر مانای پهوا (مباح) بوون ده که یه نیئ، کهواته: له ویش که ده فهرموئ: ﴿فَكُلُوا مِنْهَا﴾، لی خواردنیان فهرز نیه و مه بهست پتی پهوا (مباح) بوونی لیخواردنیانه.

۱۱- ﴿وَأَطِيعُوا أَلْفَاقَ الْفَقِيرِ﴾، ھەروەھا لە گۆشتەکیان دەرخواردی ھەژاری داماو بدەن، بەلام پێدانی گۆشتەکیان بە ھەژار و داماویش پێویست نە، بەلکو ھەردووکیان ھەم لێ خواردنە و، ھەم خێر و چاکە کردنە، پەوان و، دەبن بەلگەى دیکە ھەبى لەسەر ئەوە کە ھەركامیان ئایا واجبە، یان ھەر لەسەر حالەتی پەوایی خۆی دەمێنێتەو، یاخود سنوورێکی میانجیی ھەبە، کە سوننەتەو شتیکی پەسەندە، ئەگەر لێی بخورێ و گۆشتەکی بەشی خەلکی لێ بدرێ؟ ھەلبەتە لەو بارەو دەردەکاری زیاتر ھەبە، کە دواى باسی دەکەین، زانایانیش لەو بارەو راچایان ھەبە.

بەلام وای پێدەچن کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَلْفَاقَ الْفَقِيرِ﴾، ھەم لێی بخۆن و، ھەم بەشی ھەژاری داماو و بێ دەرتانی لێ بدەن، وای پێدەچن کە نەمە بەلای كەمەو سوننەت و پەسەند بێ، وێرای ئەوێ پەواشە، بەلام بۆیە بەو تەعبیرە ھاتو، چونکە کافرەکان عەدەتیان وابوو، لێیان نەخواردو، بۆیە خوا ﷻ دەفەرموێ: لێی بخۆن، ئەوان پێیان وابوو کە نابێ لێی بخورێ، بۆیە خوا ﷻ دەفەرموێ: لێی بخۆن و بەشی ھەژارانیشی لێ بدەن، ئنجا ئەم دەربەرینە بۆ بەرپەرچدانەوێ ئەو بیرو بۆچوونە ھەلەبەی ئەوانە.

(البائس: الَّذِي أَصَابَهُ الْبُؤْسُ)، کە سێک کە داماوێ و مەینەتیی بەسەر ھاتو، بەھۆی ھەژاریەو، ئنجا لە تەفسیرەکاندا ھاتو: (ذَكَرَ الْبَائِسُ الْفَقِيرَ لِتَرْقِي قُلُوبَ النَّاسِ)، کە دەفەرموێ: (الْفَقِير) یانی: ھەژار، (بَائِس) یانی: داماو بێ دەرتان، ئنجا کە ھەردووکیان پێکەو بەسکراون، بۆ دڵ نەرمکردنی خەلکە، یانی: بەزەیتان پێیان دا، ئەو چەند داماو و بێ دەرتان، ھێچ شک نابەن بێخۆن!!

۱۲- ﴿ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ﴾، دواى با چلک و چەپەری خۆیان لابەرن، پێشەوا (طبری) لە تەفسیرەکی دا^(۱) ئەم دەقە لە عەبدوللای کۆری عەباسەو دەنێ، بۆ تەفسیری: ﴿ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ﴾، (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: هُوَ وَضْعُ الْإِخْرَامِ، وَحَلُّ الرِّاسِ، وَنَبَسُ الثَّيَابِ، وَقَصُّ الْأُظْفَارِ، وَتَعْوِ ذَلِكَ).

واته: عهبدوللای کوپی عهباس (خوا لیان پازیین)، دهلن: ﴿لَقَمُوا نَفْسَهُمْ﴾، (تَقْتُ) بریتیه له لابرندی پۆشاکیی ئیحرام (ئهو دوو پارچه قوماشه) و، سه‌ری خو تاشین و، پۆشینی پۆشاکێ ئاسایی و، نینۆک کردن و وینه‌ی نه‌وانه، که پیشتر نه‌وانه‌یان هه‌موو لئ قه‌ده‌غه بوون.

چونکه هه‌ندیک له زانایانیش گوتووایه: ﴿لَقَمُوا نَفْسَهُمْ﴾، واته: با خوا په‌رستییه‌کان نه‌نجام بدن، به‌لام له راستییدا وشه‌ی (تَقْتُ)، به نینۆک و چلک و چه‌پهر و نه‌وانه زیاتر ده‌گوتری، (أَي: لِيُزِيلُوا وَشَعْوَهُمْ، وَأَصْلُ التَّقِطِ وَشَعُ الْأَذْنِ)، واته: با چلک و چه‌په‌ری خویان لابه‌رن، که پیشتر به‌هۆی نه‌وه‌وه که نه‌ده‌بوو بۆن خوش له خویان بدن، نه‌ده‌بوو مووی خویان و نینۆکی خویان لابه‌رن، واکه‌ن که خزمه‌تی جه‌سته‌یان بکه‌ن، بۆیه چلک و چه‌په‌ریان لئ کۆبۆته‌وه، هه‌روه‌ها به‌هۆی قه‌له‌بالغیی و هاتن و چوون له تێو نه‌و خه‌لکه و هه‌شاماته‌دا، وشه‌ی (تَقْتُ)یش به چلکی گوێ، ده‌گوتری.

هه‌ندیکیش له زانایان گوتووایه: (تَقْتُ)، یانی: کرده‌وه‌کانی حه‌ج، که (محمد الطاهر بن عاشور) نه‌و پابه‌ی زاکرده‌وه، به‌لام له راستییدا، را زāl کردنه‌که‌ی بئ هیزه، چونکه هه‌م له زمانه‌ پهبییدا، وشه‌ی (تَقْتُ) زیاتر به مانای چلک و چه‌په‌ر هاتوه و، به پیتی سیاقیش دوا‌ی قوربانیی سه‌ر برین و، دوا‌ی نه‌و خوا په‌رستیانه، ئنجا ئیحرام شکاندنی یه‌که‌م (التَّحْلُلُ الْأَصْغَرُ)، دپته‌ پێشی، بۆیه: ﴿لَقَمُوا نَفْسَهُمْ﴾، زیاتر نه‌وه ده‌گه‌یه‌نین.

(۱۳)- ﴿وَلْيُفَرِّقُوا بَيْنَهُمْ﴾، هه‌روه‌ها نه‌و ئاژه‌لانه‌ی له‌سه‌ر خویانیان نه‌زر کردوون، با وه‌فایان پێ بکه‌ن و، جێبه‌جێ بکه‌ن، سه‌ریان بپرن.

وشه‌ی (نَذَر)، بریتیه له خو پابه‌ند کردن به خوا په‌رستییه‌که‌وه که ده‌ته‌وی له خوا‌ی به‌رزت نیزیک بکاته‌وه و، له‌سه‌ریش پتویست نیه، به‌لام بیبه‌ستییه‌وه به شتیکه‌وه که پێت خوش بێ، نه‌و شته‌ت بۆ یه‌یدا بێ، یاخود نه‌شیبه‌ستییه‌وه.

بۆ وینه: که سێک دەلێ: خوایه! ده (۱۰) پۆژووم لەسەر نەزر بن، ئەگەر فلان شتە بێی، یان فلان نەخۆشە چاک بێ، یاخود بۆ خۆ لە خوا نزیک خستنهوه، دەلێ: خوایه! ئەوهم لەسەر نەزر بێ، بۆ ئەوهی خۆی زیاتر لە خوا نزیک بخاتنهوه، دەشگونجێ بە شتیکی واوه نەبەسترتنهوه.

۱۴- ﴿وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْمَتِينِ﴾، ههروهها با تهوای مالى كۆن بكهن.

مالی كۆفی خوا، مالی دێرینی خوا، مەبەست پێی كەعبەیه.

پستەى ﴿وَلْيُؤْفُوْا نُدُوْرَهُمْ﴾، خۆتندراویشهتهوه: ﴿وَلْيُؤْفُوْا نُدُوْرَهُمْ﴾.

وشەى (عَتِيق)، هەم بە مانای تازاد دێ، كە نەكەوتبێتە ژێر پكێفێ خەلك، هەم بە مانای دێرین و لەمێژنەش دێ.

ئنجاهەر كام لەو سێ وشانە: ۱- ﴿لَيَقْضُوْا﴾، ۲- ﴿وَلْيُؤْفُوْا﴾، ۲- ﴿وَلْيَطَّوَّفُوْا﴾، بە دوو جوړ خۆتندراونهوه:

أ- بە زەنەى لامەكەیان: ﴿لَيَقْضُوْا﴾، ﴿لَيُؤْفُوْا﴾، ﴿لَيَطَّوَّفُوْا﴾.

ب- بە ژێرى لامەكەش: ﴿لَيَقْضُوْا﴾، ﴿لَيُؤْفُوْا﴾، یان ﴿لَيُؤْفُوْا﴾، (لَيَطَّوَّفُوْا) زانايانیش لەسەر ئەو دوو جوړە خۆتندنهوانەش یەك دەنگن.

مەسەلە ی سێهەم:

بە مەزنگرتنی پێزی لێگیراوه کانی خوا ﷻ (ئە و شتانە ی خوا ﷻ پێزی لێگرتوون و حورمەتی بۆ داناون) مایە ی پاداشتی لای خوا یه، و، جگە لە نازە ئە هە لایۆردراوه کانی ش (ئە وانه ی هە لایۆردراون، لە وه که هە لال بن) هە موویان پە و ن، و، پێویستە دووره پە ریزی بکری لە پێسی بە تە کان و، قسە ی درۆ و شیرک، که بابای هاو بە ش بۆ خوا دانەر، و هە که سێکە لە ئاسمان هە بکە و تە خول و باندە تێ پڕۆی، یا خود با پامال تە شویتکی دوورو قوول، چالکی قوول.

بە بەرزگرتنی دروشمە کانی خواش، نیشانە ی تە قوای تێو دلانە و، شوینی سەر پرائی قوربانیانیش، نزیک مالی دێزینی خوا یه ﷻ (که مە بەست ئە وه نیه، بچنە لای که عە، بە لکو لە و جوغز و سنوورە دا، که پێی دە گوێری: هە رەم):

خو ﷻ دە فەر موی: ﴿ ذَٰلِكَ وَمَنْ يُعْظِمِ حُرْمَتَ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَّهُ عِنْدَ رَبِّهِ. وَأُجِّلَتْ لَكُمْ أَلَا تَقْضُوا إِلَّآ مَا يَتَلَّ عَلَيْكُمْ فَأَجْبَنِوْا أَلَيْسَ مِنْ الْأَوْثَانِ وَاجِبِيوْا قَوْلَ الزُّورِ ۚ ۝ حَقَّاءَ لِلَّهِ عِزٌّ مُّشْرِكِينَ بِهِ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَآءِ فَتَخَطَّفَهُ الطَّيْرُ أَوْ نَهَىٰ بِهِ الرَّيحُ فِي مَكَانٍ سَجِيٍّ ۚ ۝ ذَٰلِكَ وَمَنْ يُعْظِمِ شَعْرًا أَلَّا يَنْفَهِهَا مِنْ قَوْلَى الْقُلُوبِ ۚ ۝ لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعٌ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ يَحْمِلُهَا إِلَىٰ آبِئِتِ الْعَتِيقِ ۚ ۝ ۳۳ ۚ ۝ ۳۴ ۚ ۝ ۳۵ ۚ ۝ ۳۶ ۚ ۝ ۳۷ ۚ ۝ ۳۸ ۚ ۝ ۳۹ ۚ ۝ ۴۰ ۚ ۝ ۴۱ ۚ ۝ ۴۲ ۚ ۝ ۴۳ ۚ ۝ ۴۴ ۚ ۝ ۴۵ ۚ ۝ ۴۶ ۚ ۝ ۴۷ ۚ ۝ ۴۸ ۚ ۝ ۴۹ ۚ ۝ ۵۰ ۚ ۝ ۵۱ ۚ ۝ ۵۲ ۚ ۝ ۵۳ ۚ ۝ ۵۴ ۚ ۝ ۵۵ ۚ ۝ ۵۶ ۚ ۝ ۵۷ ۚ ۝ ۵۸ ۚ ۝ ۵۹ ۚ ۝ ۶۰ ۚ ۝ ۶۱ ۚ ۝ ۶۲ ۚ ۝ ۶۳ ۚ ۝ ۶۴ ۚ ۝ ۶۵ ۚ ۝ ۶۶ ۚ ۝ ۶۷ ۚ ۝ ۶۸ ۚ ۝ ۶۹ ۚ ۝ ۷۰ ۚ ۝ ۷۱ ۚ ۝ ۷۲ ۚ ۝ ۷۳ ۚ ۝ ۷۴ ۚ ۝ ۷۵ ۚ ۝ ۷۶ ۚ ۝ ۷۷ ۚ ۝ ۷۸ ۚ ۝ ۷۹ ۚ ۝ ۸۰ ۚ ۝ ۸۱ ۚ ۝ ۸۲ ۚ ۝ ۸۳ ۚ ۝ ۸۴ ۚ ۝ ۸۵ ۚ ۝ ۸۶ ۚ ۝ ۸۷ ۚ ۝ ۸۸ ۚ ۝ ۸۹ ۚ ۝ ۹۰ ۚ ۝ ۹۱ ۚ ۝ ۹۲ ۚ ۝ ۹۳ ۚ ۝ ۹۴ ۚ ۝ ۹۵ ۚ ۝ ۹۶ ۚ ۝ ۹۷ ۚ ۝ ۹۸ ۚ ۝ ۹۹ ۚ ۝ ۱۰۰ ۚ ۝ ۱۰۱ ۚ ۝ ۱۰۲ ۚ ۝ ۱۰۳ ۚ ۝ ۱۰۴ ۚ ۝ ۱۰۵ ۚ ۝ ۱۰۶ ۚ ۝ ۱۰۷ ۚ ۝ ۱۰۸ ۚ ۝ ۱۰۹ ۚ ۝ ۱۱۰ ۚ ۝ ۱۱۱ ۚ ۝ ۱۱۲ ۚ ۝ ۱۱۳ ۚ ۝ ۱۱۴ ۚ ۝ ۱۱۵ ۚ ۝ ۱۱۶ ۚ ۝ ۱۱۷ ۚ ۝ ۱۱۸ ۚ ۝ ۱۱۹ ۚ ۝ ۱۲۰ ۚ ۝ ۱۲۱ ۚ ۝ ۱۲۲ ۚ ۝ ۱۲۳ ۚ ۝ ۱۲۴ ۚ ۝ ۱۲۵ ۚ ۝ ۱۲۶ ۚ ۝ ۱۲۷ ۚ ۝ ۱۲۸ ۚ ۝ ۱۲۹ ۚ ۝ ۱۳۰ ۚ ۝ ۱۳۱ ۚ ۝ ۱۳۲ ۚ ۝ ۱۳۳ ۚ ۝ ۱۳۴ ۚ ۝ ۱۳۵ ۚ ۝ ۱۳۶ ۚ ۝ ۱۳۷ ۚ ۝ ۱۳۸ ۚ ۝ ۱۳۹ ۚ ۝ ۱۴۰ ۚ ۝ ۱۴۱ ۚ ۝ ۱۴۲ ۚ ۝ ۱۴۳ ۚ ۝ ۱۴۴ ۚ ۝ ۱۴۵ ۚ ۝ ۱۴۶ ۚ ۝ ۱۴۷ ۚ ۝ ۱۴۸ ۚ ۝ ۱۴۹ ۚ ۝ ۱۵۰ ۚ ۝ ۱۵۱ ۚ ۝ ۱۵۲ ۚ ۝ ۱۵۳ ۚ ۝ ۱۵۴ ۝ ۱۵۵ ۝ ۱۵۶ ۝ ۱۵۷ ۝ ۱۵۸ ۝ ۱۵۹ ۝ ۱۶۰ ۝ ۱۶۱ ۝ ۱۶۲ ۝ ۱۶۳ ۝ ۱۶۴ ۝ ۱۶۵ ۝ ۱۶۶ ۝ ۱۶۷ ۝ ۱۶۸ ۝ ۱۶۹ ۝ ۱۷۰ ۝ ۱۷۱ ۝ ۱۷۲ ۝ ۱۷۳ ۝ ۱۷۴ ۝ ۱۷۵ ۝ ۱۷۶ ۝ ۱۷۷ ۝ ۱۷۸ ۝ ۱۷۹ ۝ ۱۸۰ ۝ ۱۸۱ ۝ ۱۸۲ ۝ ۱۸۳ ۝ ۱۸۴ ۝ ۱۸۵ ۝ ۱۸۶ ۝ ۱۸۷ ۝ ۱۸۸ ۝ ۱۸۹ ۝ ۱۹۰ ۝ ۱۹۱ ۝ ۱۹۲ ۝ ۱۹۳ ۝ ۱۹۴ ۝ ۱۹۵ ۝ ۱۹۶ ۝ ۱۹۷ ۝ ۱۹۸ ۝ ۱۹۹ ۝ ۲۰۰ ۝ ۲۰۱ ۝ ۲۰۲ ۝ ۲۰۳ ۝ ۲۰۴ ۝ ۲۰۵ ۝ ۲۰۶ ۝ ۲۰۷ ۝ ۲۰۸ ۝ ۲۰۹ ۝ ۲۱۰ ۝ ۲۱۱ ۝ ۲۱۲ ۝ ۲۱۳ ۝ ۲۱۴ ۝ ۲۱۵ ۝ ۲۱۶ ۝ ۲۱۷ ۝ ۲۱۸ ۝ ۲۱۹ ۝ ۲۲۰ ۝ ۲۲۱ ۝ ۲۲۲ ۝ ۲۲۳ ۝ ۲۲۴ ۝ ۲۲۵ ۝ ۲۲۶ ۝ ۲۲۷ ۝ ۲۲۸ ۝ ۲۲۹ ۝ ۲۳۰ ۝ ۲۳۱ ۝ ۲۳۲ ۝ ۲۳۳ ۝ ۲۳۴ ۝ ۲۳۵ ۝ ۲۳۶ ۝ ۲۳۷ ۝ ۲۳۸ ۝ ۲۳۹ ۝ ۲۴۰ ۝ ۲۴۱ ۝ ۲۴۲ ۝ ۲۴۳ ۝ ۲۴۴ ۝ ۲۴۵ ۝ ۲۴۶ ۝ ۲۴۷ ۝ ۲۴۸ ۝ ۲۴۹ ۝ ۲۵۰ ۝ ۲۵۱ ۝ ۲۵۲ ۝ ۲۵۳ ۝ ۲۵۴ ۝ ۲۵۵ ۝ ۲۵۶ ۝ ۲۵۷ ۝ ۲۵۸ ۝ ۲۵۹ ۝ ۲۶۰ ۝ ۲۶۱ ۝ ۲۶۲ ۝ ۲۶۳ ۝ ۲۶۴ ۝ ۲۶۵ ۝ ۲۶۶ ۝ ۲۶۷ ۝ ۲۶۸ ۝ ۲۶۹ ۝ ۲۷۰ ۝ ۲۷۱ ۝ ۲۷۲ ۝ ۲۷۳ ۝ ۲۷۴ ۝ ۲۷۵ ۝ ۲۷۶ ۝ ۲۷۷ ۝ ۲۷۸ ۝ ۲۷۹ ۝ ۲۸۰ ۝ ۲۸۱ ۝ ۲۸۲ ۝ ۲۸۳ ۝ ۲۸۴ ۝ ۲۸۵ ۝ ۲۸۶ ۝ ۲۸۷ ۝ ۲۸۸ ۝ ۲۸۹ ۝ ۲۹۰ ۝ ۲۹۱ ۝ ۲۹۲ ۝ ۲۹۳ ۝ ۲۹۴ ۝ ۲۹۵ ۝ ۲۹۶ ۝ ۲۹۷ ۝ ۲۹۸ ۝ ۲۹۹ ۝ ۳۰۰ ۝ ۳۰۱ ۝ ۳۰۲ ۝ ۳۰۳ ۝ ۳۰۴ ۝ ۳۰۵ ۝ ۳۰۶ ۝ ۳۰۷ ۝ ۳۰۸ ۝ ۳۰۹ ۝ ۳۱۰ ۝ ۳۱۱ ۝ ۳۱۲ ۝ ۳۱۳ ۝ ۳۱۴ ۝ ۳۱۵ ۝ ۳۱۶ ۝ ۳۱۷ ۝ ۳۱۸ ۝ ۳۱۹ ۝ ۳۲۰ ۝ ۳۲۱ ۝ ۳۲۲ ۝ ۳۲۳ ۝ ۳۲۴ ۝ ۳۲۵ ۝ ۳۲۶ ۝ ۳۲۷ ۝ ۳۲۸ ۝ ۳۲۹ ۝ ۳۳۰ ۝ ۳۳۱ ۝ ۳۳۲ ۝ ۳۳۳ ۝ ۳۳۴ ۝ ۳۳۵ ۝ ۳۳۶ ۝ ۳۳۷ ۝ ۳۳۸ ۝ ۳۳۹ ۝ ۳۴۰ ۝ ۳۴۱ ۝ ۳۴۲ ۝ ۳۴۳ ۝ ۳۴۴ ۝ ۳۴۵ ۝ ۳۴۶ ۝ ۳۴۷ ۝ ۳۴۸ ۝ ۳۴۹ ۝ ۳۵۰ ۝ ۳۵۱ ۝ ۳۵۲ ۝ ۳۵۳ ۝ ۳۵۴ ۝ ۳۵۵ ۝ ۳۵۶ ۝ ۳۵۷ ۝ ۳۵۸ ۝ ۳۵۹ ۝ ۳۶۰ ۝ ۳۶۱ ۝ ۳۶۲ ۝ ۳۶۳ ۝ ۳۶۴ ۝ ۳۶۵ ۝ ۳۶۶ ۝ ۳۶۷ ۝ ۳۶۸ ۝ ۳۶۹ ۝ ۳۷۰ ۝ ۳۷۱ ۝ ۳۷۲ ۝ ۳۷۳ ۝ ۳۷۴ ۝ ۳۷۵ ۝ ۳۷۶ ۝ ۳۷۷ ۝ ۳۷۸ ۝ ۳۷۹ ۝ ۳۸۰ ۝ ۳۸۱ ۝ ۳۸۲ ۝ ۳۸۳ ۝ ۳۸۴ ۝ ۳۸۵ ۝ ۳۸۶ ۝ ۳۸۷ ۝ ۳۸۸ ۝ ۳۸۹ ۝ ۳۹۰ ۝ ۳۹۱ ۝ ۳۹۲ ۝ ۳۹۳ ۝ ۳۹۴ ۝ ۳۹۵ ۝ ۳۹۶ ۝ ۳۹۷ ۝ ۳۹۸ ۝ ۳۹۹ ۝ ۴۰۰ ۝ ۴۰۱ ۝ ۴۰۲ ۝ ۴۰۳ ۝ ۴۰۴ ۝ ۴۰۵ ۝ ۴۰۶ ۝ ۴۰۷ ۝ ۴۰۸ ۝ ۴۰۹ ۝ ۴۱۰ ۝ ۴۱۱ ۝ ۴۱۲ ۝ ۴۱۳ ۝ ۴۱۴ ۝ ۴۱۵ ۝ ۴۱۶ ۝ ۴۱۷ ۝ ۴۱۸ ۝ ۴۱۹ ۝ ۴۲۰ ۝ ۴۲۱ ۝ ۴۲۲ ۝ ۴۲۳ ۝ ۴۲۴ ۝ ۴۲۵ ۝ ۴۲۶ ۝ ۴۲۷ ۝ ۴۲۸ ۝ ۴۲۹ ۝ ۴۳۰ ۝ ۴۳۱ ۝ ۴۳۲ ۝ ۴۳۳ ۝ ۴۳۴ ۝ ۴۳۵ ۝ ۴۳۶ ۝ ۴۳۷ ۝ ۴۳۸ ۝ ۴۳۹ ۝ ۴۴۰ ۝ ۴۴۱ ۝ ۴۴۲ ۝ ۴۴۳ ۝ ۴۴۴ ۝ ۴۴۵ ۝ ۴۴۶ ۝ ۴۴۷ ۝ ۴۴۸ ۝ ۴۴۹ ۝ ۴۵۰ ۝ ۴۵۱ ۝ ۴۵۲ ۝ ۴۵۳ ۝ ۴۵۴ ۝ ۴۵۵ ۝ ۴۵۶ ۝ ۴۵۷ ۝ ۴۵۸ ۝ ۴۵۹ ۝ ۴۶۰ ۝ ۴۶۱ ۝ ۴۶۲ ۝ ۴۶۳ ۝ ۴۶۴ ۝ ۴۶۵ ۝ ۴۶۶ ۝ ۴۶۷ ۝ ۴۶۸ ۝ ۴۶۹ ۝ ۴۷۰ ۝ ۴۷۱ ۝ ۴۷۲ ۝ ۴۷۳ ۝ ۴۷۴ ۝ ۴۷۵ ۝ ۴۷۶ ۝ ۴۷۷ ۝ ۴۷۸ ۝ ۴۷۹ ۝ ۴۸۰ ۝ ۴۸۱ ۝ ۴۸۲ ۝ ۴۸۳ ۝ ۴۸۴ ۝ ۴۸۵ ۝ ۴۸۶ ۝ ۴۸۷ ۝ ۴۸۸ ۝ ۴۸۹ ۝ ۴۹۰ ۝ ۴۹۱ ۝ ۴۹۲ ۝ ۴۹۳ ۝ ۴۹۴ ۝ ۴۹۵ ۝ ۴۹۶ ۝ ۴۹۷ ۝ ۴۹۸ ۝ ۴۹۹ ۝ ۵۰۰ ۝ ۵۰۱ ۝ ۵۰۲ ۝ ۵۰۳ ۝ ۵۰۴ ۝ ۵۰۵ ۝ ۵۰۶ ۝ ۵۰۷ ۝ ۵۰۸ ۝ ۵۰۹ ۝ ۵۱۰ ۝ ۵۱۱ ۝ ۵۱۲ ۝ ۵۱۳ ۝ ۵۱۴ ۝ ۵۱۵ ۝ ۵۱۶ ۝ ۵۱۷ ۝ ۵۱۸ ۝ ۵۱۹ ۝ ۵۲۰ ۝ ۵۲۱ ۝ ۵۲۲ ۝ ۵۲۳ ۝ ۵۲۴ ۝ ۵۲۵ ۝ ۵۲۶ ۝ ۵۲۷ ۝ ۵۲۸ ۝ ۵۲۹ ۝ ۵۳۰ ۝ ۵۳۱ ۝ ۵۳۲ ۝ ۵۳۳ ۝ ۵۳۴ ۝ ۵۳۵ ۝ ۵۳۶ ۝ ۵۳۷ ۝ ۵۳۸ ۝ ۵۳۹ ۝ ۵۴۰ ۝ ۵۴۱ ۝ ۵۴۲ ۝ ۵۴۳ ۝ ۵۴۴ ۝ ۵۴۵ ۝ ۵۴۶ ۝ ۵۴۷ ۝ ۵۴۸ ۝ ۵۴۹ ۝ ۵۵۰ ۝ ۵۵۱ ۝ ۵۵۲ ۝ ۵۵۳ ۝ ۵۵۴ ۝ ۵۵۵ ۝ ۵۵۶ ۝ ۵۵۷ ۝ ۵۵۸ ۝ ۵۵۹ ۝ ۵۶۰ ۝ ۵۶۱ ۝ ۵۶۲ ۝ ۵۶۳ ۝ ۵۶۴ ۝ ۵۶۵ ۝ ۵۶۶ ۝ ۵۶۷ ۝ ۵۶۸ ۝ ۵۶۹ ۝ ۵۷۰ ۝ ۵۷۱ ۝ ۵۷۲ ۝ ۵۷۳ ۝ ۵۷۴ ۝ ۵۷۵ ۝ ۵۷۶ ۝ ۵۷۷ ۝ ۵۷۸ ۝ ۵۷۹ ۝ ۵۸۰ ۝ ۵۸۱ ۝ ۵۸۲ ۝ ۵۸۳ ۝ ۵۸۴ ۝ ۵۸۵ ۝ ۵۸۶ ۝ ۵۸۷ ۝ ۵۸۸ ۝ ۵۸۹ ۝ ۵۹۰ ۝ ۵۹۱ ۝ ۵۹۲ ۝ ۵۹۳ ۝ ۵۹۴ ۝ ۵۹۵ ۝ ۵۹۶ ۝ ۵۹۷ ۝ ۵۹۸ ۝ ۵۹۹ ۝ ۶۰۰ ۝ ۶۰۱ ۝ ۶۰۲ ۝ ۶۰۳ ۝ ۶۰۴ ۝ ۶۰۵ ۝ ۶۰۶ ۝ ۶۰۷ ۝ ۶۰۸ ۝ ۶۰۹ ۝ ۶۱۰ ۝ ۶۱۱ ۝ ۶۱۲ ۝ ۶۱۳ ۝ ۶۱۴ ۝ ۶۱۵ ۝ ۶۱۶ ۝ ۶۱۷ ۝ ۶۱۸ ۝ ۶۱۹ ۝ ۶۲۰ ۝ ۶۲۱ ۝ ۶۲۲ ۝ ۶۲۳ ۝ ۶۲۴ ۝ ۶۲۵ ۝ ۶۲۶ ۝ ۶۲۷ ۝ ۶۲۸ ۝ ۶۲۹ ۝ ۶۳۰ ۝ ۶۳۱ ۝ ۶۳۲ ۝ ۶۳۳ ۝ ۶۳۴ ۝ ۶۳۵ ۝ ۶۳۶ ۝ ۶۳۷ ۝ ۶۳۸ ۝ ۶۳۹ ۝ ۶۴۰ ۝ ۶۴۱ ۝ ۶۴۲ ۝ ۶۴۳ ۝ ۶۴۴ ۝ ۶۴۵ ۝ ۶۴۶ ۝ ۶۴۷ ۝ ۶۴۸ ۝ ۶۴۹ ۝ ۶۵۰ ۝ ۶۵۱ ۝ ۶۵۲ ۝ ۶۵۳ ۝ ۶۵۴ ۝ ۶۵۵ ۝ ۶۵۶ ۝ ۶۵۷ ۝ ۶۵۸ ۝ ۶۵۹ ۝ ۶۶۰ ۝ ۶۶۱ ۝ ۶۶۲ ۝ ۶۶۳ ۝ ۶۶۴ ۝ ۶۶۵ ۝ ۶۶۶ ۝ ۶۶۷ ۝ ۶۶۸ ۝ ۶۶۹ ۝ ۶۷۰ ۝ ۶۷۱ ۝ ۶۷۲ ۝ ۶۷۳ ۝ ۶۷۴ ۝ ۶۷۵ ۝ ۶۷۶ ۝ ۶۷۷ ۝ ۶۷۸ ۝ ۶۷۹ ۝ ۶۸۰ ۝ ۶۸۱ ۝ ۶۸۲ ۝ ۶۸۳ ۝ ۶۸۴ ۝ ۶۸۵ ۝ ۶۸۶ ۝ ۶۸۷ ۝ ۶۸۸ ۝ ۶۸۹ ۝ ۶۹۰ ۝ ۶۹۱ ۝ ۶۹۲ ۝ ۶۹۳ ۝ ۶۹۴ ۝ ۶۹۵ ۝ ۶۹۶ ۝ ۶۹۷ ۝ ۶۹۸ ۝ ۶۹۹ ۝ ۷۰۰ ۝ ۷۰۱ ۝ ۷۰۲ ۝ ۷۰۳ ۝ ۷۰۴ ۝ ۷۰۵ ۝ ۷۰۶ ۝ ۷۰۷ ۝ ۷۰۸ ۝ ۷۰۹ ۝ ۷۱۰ ۝ ۷۱۱ ۝ ۷۱۲ ۝ ۷۱۳ ۝ ۷۱۴ ۝ ۷۱۵ ۝ ۷۱۶ ۝ ۷۱۷ ۝ ۷۱۸ ۝ ۷۱۹ ۝ ۷۲۰ ۝ ۷۲۱ ۝ ۷۲۲ ۝ ۷۲۳ ۝ ۷۲۴ ۝ ۷۲۵ ۝ ۷۲۶ ۝ ۷۲۷ ۝ ۷۲۸ ۝ ۷۲۹ ۝ ۷۳۰ ۝ ۷۳۱ ۝ ۷۳۲ ۝ ۷۳۳ ۝ ۷۳۴ ۝ ۷۳۵ ۝ ۷۳۶ ۝ ۷۳۷ ۝ ۷۳۸ ۝ ۷۳۹ ۝ ۷۴۰ ۝ ۷۴۱ ۝ ۷۴۲ ۝ ۷۴۳ ۝ ۷۴۴ ۝ ۷۴۵ ۝ ۷۴۶ ۝ ۷۴۷ ۝ ۷۴۸ ۝ ۷۴۹ ۝ ۷۵۰ ۝ ۷۵۱ ۝ ۷۵۲ ۝ ۷۵۳ ۝ ۷۵۴ ۝ ۷۵۵ ۝ ۷۵۶ ۝ ۷۵۷ ۝ ۷۵۸ ۝ ۷۵۹ ۝ ۷۶۰ ۝ ۷۶۱ ۝ ۷۶۲ ۝ ۷۶۳ ۝ ۷۶۴ ۝ ۷۶۵ ۝ ۷۶۶ ۝ ۷۶۷ ۝ ۷۶۸ ۝ ۷۶۹ ۝ ۷۷۰ ۝ ۷۷۱ ۝ ۷۷۲ ۝ ۷۷۳ ۝ ۷۷۴ ۝ ۷۷۵ ۝ ۷۷۶ ۝ ۷۷۷ ۝ ۷۷۸ ۝ ۷۷۹ ۝ ۷۸۰ ۝ ۷۸۱ ۝ ۷۸۲ ۝ ۷۸۳ ۝ ۷۸۴ ۝ ۷۸۵ ۝ ۷۸۶ ۝ ۷۸۷ ۝ ۷۸۸ ۝ ۷۸۹ ۝ ۷۹۰ ۝ ۷۹۱ ۝ ۷۹۲ ۝ ۷۹۳ ۝ ۷۹۴ ۝ ۷۹۵ ۝ ۷۹۶ ۝ ۷۹۷ ۝ ۷۹۸ ۝ ۷۹۹ ۝ ۸۰۰ ۝ ۸۰۱ ۝ ۸۰۲ ۝ ۸۰۳ ۝ ۸۰۴ ۝ ۸۰۵ ۝ ۸۰۶ ۝ ۸۰۷ ۝ ۸۰۸ ۝ ۸۰۹ ۝ ۸۱۰ ۝ ۸۱۱ ۝ ۸۱۲ ۝ ۸۱۳ ۝ ۸۱۴ ۝ ۸۱۵ ۝ ۸۱۶ ۝ ۸۱۷ ۝ ۸۱۸ ۝ ۸۱۹ ۝ ۸۲۰ ۝ ۸۲۱ ۝ ۸۲۲ ۝ ۸۲۳ ۝ ۸۲۴ ۝ ۸۲۵ ۝ ۸۲۶ ۝ ۸۲۷ ۝ ۸۲۸ ۝ ۸۲۹ ۝ ۸۳۰ ۝ ۸۳۱ ۝ ۸۳۲ ۝ ۸۳۳ ۝ ۸۳۴ ۝ ۸۳۵ ۝ ۸۳۶ ۝ ۸۳۷ ۝ ۸۳۸ ۝ ۸۳۹ ۝ ۸۴۰ ۝ ۸۴۱ ۝ ۸۴۲ ۝ ۸۴۳ ۝ ۸۴۴ ۝ ۸۴۵ ۝ ۸۴۶ ۝ ۸۴۷ ۝ ۸۴۸ ۝ ۸۴۹ ۝ ۸۵۰ ۝ ۸۵۱ ۝ ۸۵۲ ۝ ۸۵۳ ۝ ۸۵۴ ۝ ۸۵۵ ۝ ۸۵۶ ۝ ۸۵۷ ۝ ۸۵۸ ۝ ۸۵۹ ۝ ۸۶۰ ۝ ۸۶۱ ۝ ۸۶۲ ۝ ۸۶۳ ۝ ۸۶۴ ۝ ۸۶۵ ۝ ۸۶۶ ۝ ۸۶۷ ۝ ۸۶۸ ۝ ۸۶۹ ۝ ۸۷۰ ۝ ۸۷۱ ۝ ۸۷۲ ۝ ۸۷۳ ۝ ۸۷۴ ۝ ۸۷۵ ۝ ۸۷۶ ۝ ۸۷۷ ۝ ۸۷۸ ۝ ۸۷۹ ۝ ۸۸۰ ۝ ۸۸۱ ۝ ۸۸۲ ۝ ۸۸۳ ۝ ۸۸۴ ۝ ۸۸۵ ۝ ۸۸۶ ۝ ۸۸۷ ۝ ۸۸۸ ۝ ۸۸۹ ۝ ۸۹۰ ۝ ۸۹۱ ۝ ۸۹۲ ۝ ۸۹۳ ۝ ۸۹۴ ۝ ۸۹۵ ۝ ۸۹۶ ۝ ۸۹۷ ۝ ۸۹۸ ۝ ۸۹۹ ۝ ۹۰۰ ۝ ۹۰۱ ۝ ۹۰۲ ۝ ۹۰۳ ۝ ۹۰۴ ۝ ۹۰۵ ۝ ۹۰۶ ۝ ۹۰۷ ۝ ۹۰۸ ۝ ۹۰۹ ۝ ۹۱۰ ۝ ۹۱۱ ۝ ۹۱۲ ۝ ۹۱۳ ۝ ۹۱۴ ۝ ۹۱۵ ۝ ۹۱۶ ۝ ۹۱۷ ۝ ۹۱۸ ۝ ۹۱۹ ۝ ۹۲۰ ۝ ۹۲۱ ۝ ۹۲۲ ۝ ۹۲۳ ۝ ۹۲۴ ۝ ۹۲۵ ۝ ۹۲۶ ۝ ۹۲۷ ۝ ۹۲۸ ۝ ۹۲۹ ۝ ۹۳۰ ۝ ۹۳۱ ۝ ۹۳۲ ۝ ۹۳۳ ۝ ۹۳۴ ۝ ۹۳۵ ۝ ۹۳۶ ۝ ۹۳۷ ۝ ۹۳۸ ۝ ۹۳۹ ۝ ۹۴۰ ۝ ۹۴۱ ۝ ۹۴۲ ۝ ۹۴۳ ۝ ۹۴۴ ۝ ۹۴۵ ۝ ۹۴۶ ۝ ۹۴۷ ۝ ۹۴۸ ۝ ۹۴۹ ۝ ۹۵۰ ۝ ۹۵۱ ۝ ۹۵۲ ۝ ۹۵۳ ۝ ۹۵۴ ۝ ۹۵۵ ۝ ۹۵۶ ۝ ۹۵۷ ۝ ۹۵۸ ۝ ۹۵۹ ۝ ۹۶۰ ۝ ۹۶۱ ۝ ۹۶۲ ۝ ۹۶۳ ۝ ۹۶۴ ۝ ۹۶۵ ۝ ۹۶۶ ۝ ۹۶۷ ۝ ۹۶۸ ۝ ۹۶۹ ۝ ۹۷۰ ۝ ۹۷۱ ۝ ۹۷۲ ۝ ۹۷۳ ۝ ۹۷۴ ۝ ۹۷۵ ۝ ۹۷۶ ۝ ۹۷۷ ۝ ۹۷۸ ۝ ۹۷۹ ۝ ۹۸۰ ۝ ۹۸۱ ۝ ۹۸۲ ۝ ۹۸۳ ۝ ۹۸۴ ۝ ۹۸۵ ۝ ۹۸۶ ۝ ۹۸۷ ۝ ۹۸۸ ۝ ۹۸۹ ۝ ۹۹۰ ۝ ۹۹۱ ۝ ۹۹۲ ۝ ۹۹۳ ۝ ۹۹۴ ۝ ۹۹۵ ۝ ۹۹۶ ۝ ۹۹۷ ۝ ۹۹۸ ۝ ۹۹۹ ۝ ۱۰۰۰ ۝

شیکردنە وه ی ئەم، ئایە تانە، لە چوار دە (۱۴) بڕکە دا:

(۱) - ﴿ ذَٰلِكَ ﴾، ئەمە ناوی نامازە (اسم الإشارة) یه، بۆ لیک جیا کردنە وه ی دوو قسانە، یا خود دوو پرووی یه ک قسە و، مە بەست لیتی ناگادار کردنە وه و بایە خدانە بە وه ی که لە مە وودا دی، ﴿ ذَٰلِكَ ﴾، واتە: ئە وه پڕۆی باسکرا، پڕونکرایه وه، ئنجا بابە تیکی دیکە ش، هە یه یا خود: ئە وه پڕونکی ئە و بابە تە بوو، ئنجا پڕونکی دیکە ش ئە مە یه.

(۲) - ﴿وَمَنْ يُعْظِمِ حُرْمَتَ اللَّهِ﴾، ھەر کەسێک حورمەتەکانی خوا ﷻ، بە مەزن بگێڕێ، واتە: ئەو شتانەی کە خوا پێزی لێتان و، قەدری لێتان، ئنجا چ بە باری قەدەغە کرانیاندا بێ، چ بە باری فەرز کرانیاندا بێ، ھەردووکیان دەگرتەو، ئەگەر قەدەغە کران، دەبێ تۆش بە مەزنیان بگێڕێ و توخنیان نەکەوێ، ئەگەر خوا فەزی کردوون، دەبێ تۆش بە مەزنیان بگێڕێ و ئەنجامیان بەدە، بۆیە وشە: ﴿حُرْمَتِ﴾، بەکارھێناو، بۆ ئەوەی ھەم بارە سەلبییەکە بکەن، ھەم بارە ئیجابییەکە، ھەم قەدەغە کرلوەکان بکەن، ھەم فەرز کرلوەکان.

(الْعُرْمَات: جَمْعُ الْعُرْمَةِ، مَا يَجِبُ اخْتِرَامُهُ، وَالْإِخْتِرَامُ اغْتِبَارُ الشَّيْءِ ذَا حَرَمٍ، كِتَابَةً عَنْ عَدَمِ الدُّخُولِ فِيهِ،) (إِخْتِرَام) بریتیە لەوەی تۆ ئەو شتە بە خاوەن حەردەم داویت، ئەمەش کنارەبە بەوەی کە نابێ بچێە تێوی و ئەگەر قەدەغە بێ، بێشکێنی و، ئەگەر واجب بێ بیچوینی، ئنجا کەسێک حورمەتەکانی خوا بە مەزن بگێڕێ:

(۳) - ﴿فَهُوَ خَيْرٌ لَّكَ عِنْدَ رَبِّكَ﴾، بە دنیایی ئەوە بۆ وی زۆر شتێکی باشە و باشترین شتە لە لای پەروەردگاری، چونکە وشە: ﴿خَيْرٌ﴾، دەگونجێ بە مانای باش یان باشتر و، دەشگونجێ بە مانای باشترین بێ، وەک دەڵێ: (خَيْرُ النَّاسِ مَنْ يَنْفَعُ النَّاسَ)، باشترینی خەڵک ئەوەیە سوودی بۆ خەڵک ھەبێ، ھەرودھا: (مَنْ النَّاسِ مَنْ أَكْرَمَهُ النَّاسُ مَخَافَةً مِّنْهُ)، خراپترین خەڵک ئەوەیە کە خەڵک بە ناچارایی پێزی لێنێ، لەبەر ئەوەی لە زیان و خراپەیی بە دوور بێ، کەواتە: وشە: ﴿خَيْرٌ﴾، دەگونجێ بە مانای باش بێ، دەشگونجێ بە مانای باشترین بێ، کە لێردا بە مانای دووھمیانە، واتە: ھەر کەسێک حورمەتەکانی خوا ﷻ بە مەزن بگێڕێ، ئەوە باشترین شتە بۆ وی لە لای پەروەردگاری، چونکە تۆ دەبێ بە پێوەری خواو بە تەرازووی خوا مامەڵە لەگەڵ شتەکاندا بکە، ھەر شتێک خوا پێزی لێناو، تۆش پێزی لێ بیتی و، ھەر شتێک خوا ﷻ قەدەغە کردو، لە لای تۆش قەدەغە بێ، ھەر شتێک لە لای خوا پێویستە، لە لای تۆش پێویست بێ، وەک ئەرکیکی سەر شانت تەماشای بکە.

۴- ﴿وَأَحَلَّتْ لَكُمْ الْأَنْهَامَ إِلَّا مَا بَيْنَ عَيْنَيْكُمْ﴾، نازه له کانیشتان بؤ پهوا و
 حه لال کران (سهریان بېرن)، جکه له وانه ی که به سهرتان ده خو پترینه وه، واته: له
 فورنندا به سهرتاندا خو پندراونه وه، که کاتی خو ی هاوېش بؤ خوا دانهره کان، کومه لیک
 له نازه لانیان له خو یان قه دهغه ده کردن، به ناو لیتانی بن به لکه، بویه خوا ﴿﴾ له
 سوږه تی (المائدة) دا دهغه رموی: ﴿مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامِرٍ
 وَلَكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَكَذَّبُوا لَا يَقُولُونَ ﴿۱۶۷﴾﴾، واته: خوا هیچ
 به حیره و هیچ سانیبه یه ک و هیچ وه صیله یه ک و هیچ حامیکی دانه ناوه، که نه وانه
 چوار جوړه نازه ل بوون، - وهک پتشر له تفسیری سوږه تی (المائدة) دا باسما ن کردوه -
 کافره کان له خو یانیان قه دهغه کرد بوون.

بویه خوا ﴿﴾ دهغه رموی: هه موویان بؤتان حه لال، جکه له وهی که
 به سهرتاندا ده خو پندرتنه وه، یان به سهرتاندا خو پندراوه ته وه، نه وانیشت بریتین له:
 مردار، خوین، گوشتی به راز، بؤ جکه له خوا سهر پراو، که پتشر باسکران.

۵- ﴿فَاجْتَنِبُوا الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ﴾، خو تان له پیسی بته کان بپاریزن، ننجا
 بته کان هه ر پیسن، ثایا پیسی بته کان یانی چی؟ نه م ﴿مِنْ﴾، ﴿بَيَانَ لِمَعْصِلِ الرِّجْسِ﴾،
 له (من) بؤ روونکردنه وهی چه مکی گشتی پیسیه، پیسی زور جوړی هه یه، لیره دا
 مه به ست پیسی بت و صه نه مه کانه، چونکه وشه ی ﴿الرِّجْسِ﴾، پیسی بته کان و
 هی غه یری بته کانیشت ده گرتنه وه.

پیسی بته کانیشت نه وه یه که وهک په رستراو مامه له یان له که لدا بکری و،
 بکریته هاوېه شی خوا ﴿﴾.

۶- ﴿وَأَجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ﴾، دیسان خو تان له قسه ی درؤ بپاریزن و، به دور
 بگرن، (زور)، یانی: (گېب)، درؤ، وهک نه وه که خوا ﴿﴾ هه م له سوږه تی (الأعام) دا و،
 له سوږه تی (المائدة) دا، هه روه ها له سوږه تی (یونس) دا، باسیکړدوه که هه ر له خو وه

دەیانگوت: ﴿هَذَا حَلَلٌ وَهَذَا حَرَامٌ﴾، ئەوە حەڵالەو ئەوە حەرامە، لە خۆوە بەبێ بەلگە، خۆتان لەو جوۆرە قسە درۆیە بپاریزن.

هەرۆهەما ﴿قَوْلِكَ الزُّورِ﴾، قسەی درۆ و شیرکیش دەگرێتەو، کە لە راستییدا شیرک گەورەترین جوۆری درۆیە، پال بەدرتە لای خوا ﷻ کە گوایه هاوبەشی هەیه.

لەوبارەو ئەم دەقە دینین: ﴿عَنِ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَلَا أَتَيْتُكُمْ بِأَكْبَرِ الْكِبَائِرِ ثَلَاثًا؟ قَالُوا: بَلَى يَا رَسُولَ اللَّهِ، قَالَ: الْإِشْرَافُ بِاللَّهِ، وَغُفُوقُ الْوَالِدَيْنِ، وَجَلَسَ، وَكَانَ مَتَكِنًا، فَقَالَ: أَلَا وَقَوْلُ الزُّورِ، قَالَ، فَمَا زَالَ يُكْرِّرُهَا، حَتَّى قُلْنَا: لَيْتَهُ سَكَتَ﴾ (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ٣٦٥٤، وَمُسْلِمٌ: ٨٧، وَالتِّرْمِذِيُّ: ٢٣٠١).

واتە: ئەبوو بەکرە ر.ه. دەلێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: ئایا هەوالتان پێدەم بە گەورەترینی گوناھە گەورەکان؟ سێ جارن وایفەرموو، گوتیان: بێ، ئەو پێغەمبەری خوا! فەرمووی: هاوبەش بۆ خوا دانان، نازاردانی دلی باب و دایک و، شایەدیی دانی بە درۆ و قسەی درۆیە، پێغەمبەر ﷺ لەو کاتەدا پالیدا بوو، دواپی هەلساو، ئەو دی زۆر دووبارە کردەو، هەتا گومان: بریا بێدەنگ بووبایە، واتە: هێندە خۆی ئەزەت نەدایە.

٧- ﴿حُفَاءَ يَلِيهِ﴾، خۆساغەکرەوانە بۆ خوا، ئەمە حالە، واتە: ئەگەر ئێوە خۆتان پاراست لە پیسپی بتهکان و، خۆتان پاراست لە قسەی درۆ و شیرک، ئەو کاتە مانای وایە خۆتان بۆ خوا ساغ کردۆتەو، ﴿حُفَاءَ﴾، کۆی (حَنِيف)، یانی: (خَالِص)، خۆتان بۆ خوا ساغ و پاک پارتۆتە.

٨- ﴿غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ﴾، ئێوە هاوبەشی بۆ دامەتێن، لە هاوبەش دانەرانی مەبن، لەوانەی هاوبەش بۆ خوا دادەتێن، کە ئەمە لەبەر پاهوویشتنی هاوبەش بۆ خوا دانەرانی، یانی: ئێوە وەک ئەوان مەبن.

دواپی وێنای بابای موشریکمان بۆ دەکات، حالی چۆنە؟

(۹) ﴿وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخْطَفُهُ الطَّيْرُ اَوْ تَهْوِي بِهٖ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيحٍ﴾، ھەر كەسكىش ھاوبەش بۇ خوا دابىنى، ۋەك كەسكىك واپە لە ئاسمان كەۋىتتە خوار، بالئندە (بالئندە لاشخۆر) تىي پۇھاتىن ﴿فَتَخْطَفُهُ﴾، خوندراۋىشە تەۋە: ﴿فَتَخْطَفُهُ﴾، تىي پۇھاتىن] ياخود با پاپىچى بكات و پايمايتە شوئن و چالنىكى قوولەۋە.

كەسكىك كە ھاوبەش بۇ خوا دادەنى، خالى ۋەك خالى ئەو دوو جۆرە كەسە واپە، بان لە ئاسمان بكەۋىتە خوار و بالئندە بىرپىتنى و تىي پۇتى، ياخود با پايمايتە شوئىكى دوور و چالنىكى قوولەۋە كە بنەكەى دوور بى.

(۱۰) ﴿ذٰلِكَ﴾، ئەۋەى باسكرا، بەو شىۋەيە پوونكراپەۋە.

(۱۱) ﴿وَمَنْ يَّعْظَمْ شَعْبَكَرَ اَللهُ فَاِنَّهَا مِنْ تَقْوٰى الْقُلُوْبِ﴾، ھەر كەسكىش دروشمە كانى خوا ﴿يَّعْظَمْ﴾ بە مەزن بگرتى، ئەۋە لە پارىزكارىي دلانەۋەيە، ئەو پارىزكارىيە كە لە دلاندا ھەيە، پىشتىرش گوتمان: ﴿شَعْبَكَرَ﴾، كۆى (شَعْبِرَة) ھەيە، كە سەركىشى (فعيلة) بەۋ بە ماناى (مفعولة)، واتە: نىشانەدار كراۋ، ئەو شتانەى كە كراۋن بە نىشانە، بۇ ئەنجامدانى بەنداپەتتى بۇ خوا، مەبەست پىيان ئەۋ نىشانانەن كە لە ھەجدا ئەنجام دەدرىن، ياخود كۆى خواپە رستىيە كان، كە بۇ خوا ئەنجام دەدرىن، لە ئىۋىشياندا خواپە رستىيە كانى ھەج، بە (مناسك) تەعبىريان لىكرارەۋە.

(۱۲) ﴿لَكَرَّ فِيْهَا مَنَوعٌ اِلَّا اَجَلَ مُّسَمًّى﴾، ئىۋە لەۋ دروشمانەى خوادا: قوربانىيە كان، ئەۋ ئازە لانەى سەريان دەبرن، سوودگە لىكتان تىياندا ھەيە، ﴿مَنَوعٌ﴾، كۆى (منفعة) ھەيە و ناۋە بۇ سوود (نفع)، يانى: دەتوانن لىيان بە ھەرمەند بىن.

(۱۳) ﴿اِلَّا اَجَلَ مُّسَمًّى﴾، تاكو كاتى دىبارىيكرارە، كە كاتى سەرباپانىانە.

(۱۴) ﴿ثُمَّ يَّجْعَلُهَا اِلَى الْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾، دوايى شوئىيان (واتە: شوئى لى سەرباپانى ئەۋ قوربانىيە ئەۋ ئازە لانە) لای مالى دىرىن و كۆنە.

نهمه و دك نهو نایه تهیه که خوا ﷺ ده فرموی: ﴿ هَذَا بَلِغُ الْكَبَرِ ... ﴾ (المائدة، یانی: دهن قوربانییه که بگاته که عبه، که مه به ست نهوه نیه به که عبه وه بجه سیترئ، به لکو مه به ست نهوه به بگاته نیزی که عبه و چوار چنوده جه ردم، وشه (مَجَلْش) (المَجَلْ: مَضْرُؤٌ مِیمِی من حَلْ بِالْمَكَانِ) چاوگیک (میمی) یه، واته: لهو شوته ناماده بوو، واته: له چه ردمی مه که که دا سر بپردرئ.

کوتایی نهم مه سه له یه بهم فرمایسته دینین: (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ رَأَى رَجُلًا يَسُوقُ بَدَنَةً، فَقَالَ: ارْكَبْهَا فَقَالَ: إِنَّهَا بَدَنَةٌ، فَقَالَ: ارْكَبْهَا قَالَ: إِنَّهَا بَدَنَةٌ، قَالَ: ارْكَبْهَا وَبَلِّغْ فِي الثَّالِثَةِ أَوْ فِي الثَّانِيَةِ) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۱۶۸۹، ومسلم: ۱۳۲۲).

واته: نه بوو هورده بره ﷺ ده گترته وه ده لئ: پیغمبه ری خوا ﷺ پیاوکی بینی حوشرئکی لئ ده خوری، (حوشرئکی قوربانیه)، فرموی: سواری به، (حوشر بؤ سواریه)، کابرا گوئ: نهوه به ده نه یه (واته: بؤ قوربانیه، بؤ سه برانه) فرموی: سواری به، دووباره گوئ: تاخر نهوه بؤ قوربانیه (واته: سه ری ده برم، له کاتی چه جدا) له جاری دووه یان سییه مدا فرموی: سواری به هاوار بؤ تو. واته: بؤت هه یه لئی به هره مه ند بی، تا کو کاتی سه برائی.

ههروه ها له جابیری کوری عه بدولآوه خوا لئیان پازی بی، هاتوه که له باره ی سوار بوونی (هَبِي) (واته: نهو نازه لانه ی که ده کرینه قوربانیه) پرساری لئکراوه، نهویش گو توویه ق: (سَمِعْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَقُولُ: ارْكَبْهَا بِالْمَعْرُوفِ، إِذَا أُلْبِغْتُ إِلَيْهَا حَتَّى تَجِدَ ظَهْرًا)، (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ بِرَقْم: ۳۲۴، وَأَبُو دَاوُدَ بِرَقْم: ۱۷۶۱).

واته: گویم له پیغمبه ﷺ بووه فرموی ق: به شیوه یه کی په سند سواری به، نه گهر ناچار بووی، تا کو پشت ده سته که وئ و سواری و لاخیکی دیکه ده ی، نه گهر پیوستی پئی بوو، لئی به هره مه ند بیه.

مەسەلەى چوارەم:

خوایىڭ دەفەرموئى: بۇ ھەر ئۆممەتىك جىگايەكى تايەتتىمان بۇ خوا پەرسىتى (يان قوربانيى سەرپرېن) داناو، تاكو بە ناوى خوا ھىنان ئازەلەكانىان سەرپرېن، بۇ خواى تاكە پەرسىتراوى ھەق و، ئەوانەش كە بەو شىۋە قوربانيىەكانىان سەر دەپرېن، شايستەى موژدەى خوۋشى خوان و، سىفەتە سەرەككەىەكانى ئەو جۆرە كەسانەش، ئەوانەن كە نەرم و نىان و ملەكەچن بۇ خوا ڭ دىل راجلەكىون بە يادى خوا و، خۇراگرن لەسەر گرفتارىيەكان و، نويزۇ بەرپاكەرن و، مالىى خو بەخشەرن:

خو دەفەرموئى: ﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنَسَكًا لِّدِكْرُهَا أَسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَإِنَّهُمْ كَالْإِنْعَامِ وَحَدِّثْهُمْ تَسْلِيمًا وَيَبْشِرِ الْمُحْسِنِينَ ۖ الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِاللَّهِ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَالصَّادِقِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمُ الْمُنِيبُ وَالْقَلِيلَ رَزَقْتَهُمْ لِيَفْقُرُوا ۖ﴾

شىكرىدنهوى ئەم تايەتانه، لە نۇ (۹) برکەدا:

۱- ﴿وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنَسَكًا﴾، ھەرۋەھا بۇ ھەر كۆمەلە خەلىكىك، (يان بۇ ھەر كۆمەلەگايەكى دىندار)، شوئىتىكى خواپەرسىتىمان ديارىي كرده، ياخود: جۆرىك لە خواپەرسىتىمان داناو، ياخود: شوئىتىكىمان بۇ تىدا سەرپرېنى ئازەلەن بۇ خوا ڭ داناو.

وشەى (مَنَسَك) خوتندراوېشەتەو: (مَنَسَك)، ھەردوو خوتندەوئەكەى ھاتوون و بەماناى (مَكَانٌ ذَّبْحٍ) أَوْ (مَكَانٌ تَعْبُدٍ) أَوْ (تَوْعَا مِنْ تَعْبُدٍ)، ھەر سى واتاكەى ھاتوون: أ- شوئى سەرپرېن، ب- يان شوئى خواپەرسىتى تىدا ئەنجامدان، ج- ياخود جۆرىك لە خوا پەرسىتى، يانى: خوا ڭ پىتمان دەفەرموئى: ئەو بەس ئۆممەتى پىغەمبەر ڭ نى، كە ئەو خواپەرسىتىيەى بۇ ديارىكراون، بەلكو بۇ

هەموو نۆممەتانی دیکەش هی هەموو پیغەمبەرەکان: (مَنْسُك) یان (مَنْسُك)یان
بۆ دیارییکراوه.

٢- ﴿لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُم مِّنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ﴾، تاكو ناوی خوا بێنن،
(تاكو ناوی خوا بێنن) لەسەر ئەوێ پێمان داو، لە چوار پێیانی ئازەلەن، پێشتریش گوتمان:
(بَهِيمَةً) ئازەلەتیکە تێی ناگی، بە کوردیی دەلێن: بەستەزمان، یانی: زمانی بەستراوە و ناتوانی
بدوو، لێی تێ ناگی، وشە (الأنعام)یش هەر بە مانای ئازەل دێ، بەلام چوار ئازەلی
سەرەکیی دەگرێتەوه که ئەمانەن:

أ- حوشر.

ب- رەشەولەخ، (گاو مانگا و گامیش و کەل).

ج- مەر، (ئازەلی سپی ورد)، که هەم مەریش که مێهەکیەتی، هەم بەرانیش که
نێرەکیەتی، دەگرێتەوه.

د- بز، (ئازەلی رەسی ورد)، نینجا چ رەش بێ، چ مەرەز بێ، ئەویش هەم بز که
مێهەکیەتی و، هەم نێری، که نێرەکیەتی دەگرێتەوه.

یانی: تاكو ناوی خوا بێنن لەسەر ئەو ئازەلەنە ی پێمانداو، واتە: لە کاتی
سەرپرێیاندا ناوی خوا یان لەسەر بێنن.

٣- ﴿فَاللَّهُمَّ إِنَّكَ لَإِلَهُ وَاحِدٌ﴾، ئەمە جەختکردنەوهی خوا بەیەکگرتنە، واتە: پەرستراوی
تێوه یەک پەرستراوە، بێگومان ئەمە بەرپەرچدانەوهی هاوبەش بۆ خوادانەرەکانە، که
لەگەل خوا ی بەرزدا، شتەکانی دیکەشیان دەپەرستن، خوا ﷻ دەفەرموێ: پەرستراوی
تێوه یەک پەرستراوە، یانی: پەرستراوی بە هەق، بەلام پەرستراوی ساختەو پووچ و بێ
بنەما، زۆر زۆرن، هەر بۆیە دروشمی سەرەکیی ئیسلامەتیی بریتیه لە (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)،
هیچ پەرستراویک نیە جگە لە خوا (الله) ﷻ، یانی: هیچ پەرستراویکی بە هەق نیە،
ئەگەرنا پەرستراوی بە ناھەق زۆرن.

٤- ﴿فَلَهُمْ أَسْلُمُوا﴾، نجا بەس بۆ ئەو ملکه چ بکهن ئەمە شیوازی کورت هه لهیان (حصه): یانی: ته نیا بۆ وی، نهک بۆ جگه لهوی، ته نیا بۆ وی ملکه چ بن، نهگه رنا له نهسل دا ناوایه: ﴿أَسْلُمُوا لَهُ﴾، بۆوی ملکه چ بن، بهلام که کار و بکه (فعل و فاعل) دواده خرین و بهرکار (مفعول به) پیش ده خری، کورته لهیان دهگه یه نئ وهک: ﴿وَإِنَّكَ تَبْتُؤُا﴾ الفاتحه، بهس تۆ ده په رستین، ﴿وَإِنَّكَ تَسْتَعِثُ﴾ الفاتحه، بهس پشت به تۆ ده بهستین، لیرهش ﴿فَلَهُ أَسْلُمُوا﴾، ته نیا بۆ وی ملکه چ بن.

نجا خوای بهرز و مهزن به چهند سیفه تیکی په سهند وه سفیان دهکات، سه رهتا ده فه رموی:

٥- ﴿وَبَشِّرِ الْمُخْبِتِينَ﴾، موژدهش بده به خۆبه که مگر و میهره بانان (الْمُخْبِتِينَ)، (مُخْبِتٌ)، که به (مُخْبِتُونَ) و (مُخْبِتُونَ) کۆ ده کرتهموه، له (أَخْبِتَ) دوه هاتوه، (أَخْبِتَ، يُخْبِتُ، اخْبِتًا، فَهُوَ مُخْبِتٌ)، که ناوی بکه (اسم فاعل)، د، (مُخْبِتٌ) له ریشه دا له (خَبَتَ) دوه هاتوه، (خَبَتَ) واته: شوینی نرم و گوملایی و تهخت، نجا (مُخْبِتٌ) که سیکه ده چی بۆ شوینیکی لهو جوړه، دواپی لهو دوه خواز لوه تهوه بۆ که سیک که نهرم و نیان و هیور و مهند بئ و، ملکه چ و خۆنهویکه و خۆبه که مگر، (مُتَوَاضِعٌ) بئ و، خۆ بهرز نه کاتهوه، یانی: موژده بده به خۆ به که مگران و میهره بانان و نهرم و نیانان، له به رانبهر خوادا ﷺ، یانی: (الْمُتَوَاضِعِينَ) أَمَامَ اللَّهِ، وَلَيْسَ الْمُتَكَبِّرِينَ عَنْ طَاعَتِهِ، نهوانه ی له به رانبهر خوادا خۆیان به کم دگرن، که ههر که میشن، ههروه ها خۆیان بهچووک ده نوئین، نهک نهوانه ی خۆیان بهرز ده گرن و سه ره که شی ده کهن.

نجا خوا دوا ی سیفه تی به کهم به چهند سیفه تیکی دیکه وه سفیان دهکات: سیفه تی دووه میان:

٦- ﴿الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ﴾، نهوانه ی کاتیک باسی خوا ﷺ ده کری، دلیان راده چله کن، (وَجِلَ الْقُلُوبُ: ارْتَجَافُهُ بِسَبَبِ ذِكْرِ اللَّهِ وَاسْتِشْعَارُ عَظَمَتِهِ)، دل پاچله کین نهوه به که دل بهه ژئ به هو ی یادی خواوه و، به هو ی ههست پیکردن و هینانه تئو دلی خوی، مه زنی و به رزی بئ وینه یی خوا ﷺ.

(۷) - ﴿وَالصَّيْرِينَ عَلَى مَا أَصَابَهُمْ﴾، سېفەتی سییه‌میان: ھەرودەھا خۆراگران لەسەر ئەوێ که تووشیان دێ، یانی: ئەوێ که لە ئازار و ناپەڕەحەتیی تووشیان دێ، لە پێناوی خواو لە ڕێی خوادا.

(۸) - ﴿وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ﴾، سېفەتی چوارەم: دیسان بەرپاکەرانی نوێژ، بەرپاکەری نوێژ ئەوێهە که نوێژەکی بەو شیوەیە، که خوا ﷻ ڤەرموویەتی، جێبەجێ بکات.

(۹) - ﴿وَمَنَّا رَزَقْنَهُمْ يُنفِقُونَ﴾، سېفەتی پێنجەم: ھەرودەھا لەوێ پێمان دلون، دەبەخشن، ئەمەیان بە پستەیی کرداریی (الْجَهْلَةُ الْفِعْلِيَّة) ھێناو، چونکە بەخشینیان بە پێی حالەتە جۆرا و جۆرەکان، دووبارە دەبێتەو.

کەواتە: لێرەدا خوا ﷻ ئەو بەندانی خۆی، که ئەھلی خوا بەیەککرتن و ئەنیا خوا دەپەرستن، بە پێنج سېفەتان وەسف کردوون:

۱- (الإِخْبَات): (التَّسْلِيمُ لِلَّهِ) واتە: بۆ خوا ملکەچ بوون، که ئەمە ئێمان و عەقیدە دەگرتەو.

۲- (وَجَلَّ الْقَلْبُ عِنْدَ ذِكْرِ اللَّهِ): واتە: دڵ ڕاچەڵەکین لە کاتی یادی خوادا، ئەمیش ھەست و نەستی نیو دڵ و دەروون دەگرتەو.

۳- (الصَّبْرُ): خۆراگری لەسەر بەلاو گرفتارییەکان لە ڕێی خوادا.

۴- (الصَّلَاةُ): نوێژ بەرپاکردن.

۵- (الْإِنْفَاقُ): مال بەخشین.

ئەنجا لەمەو ئەنجامگیری دەکەین، که دینداریی راست و ڕێک و پەرسەن، ھاوسەنگیی تێداوە، ئەو ھاوسەنگییە که لەم نایەتەدا خوا ﷻ بۆی بەرجەستە کردوین، لە گەلێک شوێنی دیکە لە قورئاندا ھەیە، بۆ وێنە:

۱- لە سوورەتی (السجدة) دا، خوا ﷻ ڤەفرموو: ﴿إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ ﴿١٥﴾ نَسْجَاقُ جُنُودِهِمْ عَنِ الصَّاخِجِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾ ﴿١٦﴾

واته: ته نيا نه وانه بپړوا به نايه ته گاني ئيمه دښن، که کاتيک ده خرښه وه بيريان، به کړنووشدا ده که ون و، خوږيان به زل ناگرن و، ته نيشته گانيان له سهر جتيه گانيان به رزده بڼه وه، (شه وانه هه لده ستښ شو بڼداري ده که ن، شه و نوږ ده که ن) له پوره ردگاريان ده پارښه وه به ترس و هيو اووه، (هه م ترسيان هه يه، له سزاي خوا و، هه م نومښدو هيو ايان هه يه به پاداشتي خوا و له وه ي پيمان دا ون ده به خوشن.

نه وانه نه هلي نيمان، که خاوه ي نه و شه ش سيفه ته ن:

(١) کارليک کردن له گه ل نايه ته گاني خوادا ﷻ.

(٢) به کړنووشدا که وتن.

(٣) خو به زل نه گرتن.

(٤) شه و نوږ کردن.

(٥) پارانه وه له پوره ردگاريان به ترس و هيو اووه.

(٦) به خوشين.

که واته: مسولمان ده بڼ هاوسه نگ بڼ، نه که هر به باريکه رتيه کدا بپړوا، نه که ته نيا دوو سڼ شان بزاني و خوويان پښه بگرځي و، دڼداري خو ي له واند کورت هه لښي، وه ک ژور به ي مسولماناني نه م پوژگاره به و شڼو دپه ن، په کڼ به س نه هلي زيکړه، په کيک ته نيا نه هلي فيکړه، په کڼ به س نه هلي عيلمه، په کيک هر عباد ته ي شه خصي ده کات، نه وي ديکه ته نيا سهر گهرمي سياسته، په کيک هر خه ريکي بانگه وازه، په کڼ به س خه ريکي پوره رده يه، په کڼ هر خه ريکي جهنگ و جيهاده، نا ده بڼ له هر شوښنيک که شه ريعت فره ماني پڼکړدووي، ناماده بي، ده بڼ به س په ک کار نه زاني و له هه موو مه يدانه کان دا هه و ل بده ي نه سپي خو ت تاو بده ي و، له هر شوښنيک بي، که شه ريعت

فەرمانی پێکردووی، هەرۆک یەکیک لە زانایان و خواناسان پێناسە یەکی جوانی تەقوا دەکات و دەڵێ:

(التَّقْوَى: هُوَ أَلَّا يَعْذَرَكَ اللَّهُ حِينَئِذٍ مَعَكَ، وَلَا يُلْقِيَكَ حِينَئِذٍ أَمْرًا)، واتە: تەقوا ئەوەیە خوا ﷻ تۆ لە شوێنێک نەبینی کە لێی قەدەغە کردووی و، لە شوێنێکی شایەستەیی کە لەسەری فەرز کردووی.

یانێ: هەموو ئەرکەکان جێبەجێ بکە و، خۆشت لە سەرچەم قەدەغەکان بپارێزی.

ب- هەرۆهە لە سوورەتی (الذاریات) دا، خوا ﷻ دەفەرموێ:

﴿إِنَّ السَّاعِيْنَ فِي حَبَشٍ وَثَمُوْدَ ۝١٥ اَلَيْسَ مَا ءَاتٰهُمْ رَبُّهُمْ اِيَّاهُمْ كَانُوْا قَبْلَ ذٰلِكَ مُّحْسِنِيْنَ ۝١٦ كَانُوْا قَلِيْلًا مِّنْ اَتَّيْلٍ مَا يَهْجَعُوْنَ ۝١٧ وَاِلَّا حَسَارًا مَّمْ يَسْتَفْرِوْنَ ۝١٨ وَفِيْ اَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْمَحْرُوْمِ ۝١٩﴾، واتە: بێگومان پارێزکاران لە نێو باخ و گۆلزارو کانی و سەرچاوەکاندا (پارێزکاران، کە خۆیان دەپارێزن لەو شتانەی خوا پێی ناخۆشن، خواش دوو شتی سەرەکی پێ ناخۆشن:

أ- فەرمانەکانی (ئەرکەکانی) کە لەسەری پێویست کردووی، بیانچوێتی.

ب- قەدەغەکانی و ھەرامکاراوەکانی بشکێنی.

یەکەمین سیفەتیان ئەوەیە: ﴿اَلَيْسَ مَا ءَاتٰهُمْ رَبُّهُمْ ۝١٥﴾، لە پۆزی دوازی دا ئەوەی پەرەردگاریان پێی داو، وەرگرینی، پاداشتی خوایان وەرگرتو، بۆچی؟ ﴿اِيَّاهُمْ كَانُوْا قَبْلَ ذٰلِكَ مُّحْسِنِيْنَ﴾، چونکە پێش ئەوە لە چاکەکاران بوون، واتە: ھەم خوا پەرستییەکیان بە شێوەیەکی زۆر چاک نەنجام دەدا، ھەم خەڵک دۆستییەکیان بە شێوەیەکی زۆر باش بوو، ھەم بەندەیی خوا بوون و بۆ خوا ﷻ، سۆلھا و بوون، ھەم کەسیکی باش بوون لە نێو کۆمەڵگادا.

﴿كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ الَّذِينَ مَآهَجُونَ﴾، داوی نهوهی به تهقوا و به نیحسان پیناسی کردن، نجا باسی شه و نوژیان دهکات و دهفهرموئی: به کهمی نهبنی له شه وی دا نهدهخهوتن.

﴿وَالْأَسْخَارِ لَهُمْ يَسْتَعْمِرُونَ﴾، نجا که کهمیش دهخهوتن و شهوگاریان به خوا بهرستی و تاعهت دهبرده سهر، وه نهبنی پتی له خوبایی بن، بهلکو پیش نهوهی شهبهقی بهیانی بدا، پیش نهوهی نوژی بهیانی بن، داوی لیوردنیان له خوا دهکرد، وهک شهوگارهکیان به گونا بردیته سهر، داوی لیوردنیان له خوا دهکرد!!

نجا: ﴿وَفِي أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ لِّلسَّائِلِ وَالْحَرِّوْرِ﴾، له مال و سامانیان دا ههق ههبوو بو کهسن که داوی لن دهکردن و، بو کهسی بن بهشیش، داواکار (سائل) نهوهیه که دیته بهر دهگات، بن بهش (معروم) نهوهیه که ههژاره، بهلام پرووی نایی داوا بکات، که بهوانه خیرتره، له سوالکهریک که دیته بهر دهگات، چونکه سوالکهره که پهکی ناکهوی و داوا دهکات، بهلام نهوی دیکه پتی عیهبه داوا بکات.

مەسەلەى پىتجەم:

حوشترانى بە كەلەش و بەدە و لە دروشمەكانى خوان و، سەر بە خىرن و، پىويستە لە كاتى وەستانياندا بە پىز، بە ناوى خوا ھىنانەو سەر بېردىن، پاشان لە گۆشتەكەيان بخورى و بەشى ئاتاچانى جۆرا و جۆرىشى لى بدرى و، پىگومان ئەو ھى خواش مەبەستىتى، تەقواى نىو دلانە، نەك خوين و گۆشتى نازەلەن، خواش بۆيە نەو نازەلەنى پام و دەستەمۆ كىردوون، كە سوپاسگوزارىى بۆ بىكرى و بە گەورە مەزن بگىرى:

خو دەفەرموى: ﴿وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُم مِّنْ شَعِيرٍ ۚ اللَّهُ لَكُم فِيهَا خَيْرٌ ۚ فَادْكُرُوا أَسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ ۚ فَإِذَا وَجِئْتُ جُوهَهَا فَكُلُوا مِنَّا وَأَطِيعُوا أَمْرَ اللَّهِ وَالْمَعْرُوفَ ۚ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُم لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ۝ لَّن نَّبَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَلَا دِمَآؤَهَا وَلَكِنَّ بَالَهَ النَّقَرَىٰ مِنْكُمْ ۚ كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتَكْبِرُوا ۚ اللَّهُ عَلَىٰ مَا هَدَيْكُمْ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٧﴾﴾

شىكرىدەنەو ھى ئەم ئايەتەنە، لە يازدە (II) بىرگەدا:

(١) - ﴿وَالْبُدْنَ جَعَلْنَاهَا لَكُم مِّنْ شَعِيرٍ ۚ اللَّهُ ۚ﴾، خوا ﷻ دەفەرموى: حوشترە قەلەو و بە كەلەش و بەدەوەكەمان گىراون لە دروشمەكانى خوا ﷻ (كە بۆ خوا ﷻ سەر بېردىن)، وشەى (بدن) بە (بۇدن) و (بۇدن) يش خويىندراو، تەو، ھەردووكيان كۆى (بۇدەن)، (البۇدەن: ھى البعير العظيّم، وَهُوَ اسْمٌ مَاخُوذٌ مِّنَ الْبُدَانَةِ، وَهِيَ عَظْمُ الْجَنَّةِ وَالسَّمَنِ مِثْلُ خُشْبٍ جَمْعُ خَشَبَةٍ، (بۇدەن) بە حوشترەكى مەزن دەگوتى، ناوێكە لە (بۇدەن) ھو، ھاتو، (بۇدەن) يانى: بە كەلەش، مەزن، ياخود زۆر قەلەو و بەدەو، وەك (خۇشب) و (خۇشبە)، (خۇشب) كۆيە و (خۇشبە) تاكە، (بۇدن) يان (بۇدن) يش كۆيە و (بۇدەن) تاكە.

(٢) - ﴿لَكُم فِيهَا خَيْرٌ ۚ﴾، بۆ تۆو سوود و بەرژەوەندىى زۆريان تىدايە، واتە: ھەم لە دنيا و ھەم لە دواړۆزدا، حوشتر ھەموو شتىكى بە كەلەك دى، ھەم گۆشتەكەى، ھەم

چەۋرىيە كەي، ھەم شىرە كەي، تەننەت مىزىشى بە كەلگ دى، ۋەك لە فەرمايشتى يىغەمبەردا ﷺ ھاتو، بۇ ھەندىك نەخۇشىي پىست، ھەرۋەھا شياكە و پىخەكەشى كاتى خۇي سوودى لىۋەرگىراۋ، ۋەك سووتەمەنىي، ئىنجا بۇ سوارىيش بە كەلگ دى، بۇ بار لىتائىش بە كەلگ دى، سەربارى ھەموو ئەمانەش، لە پىنلوى خوادا سەر دەپىردى، ۋەك دروشمىكى خواپەرستىي و بەندابەتتىي بۇ خوا ﷺ، بۇيە خوا ﷺ دەفەرەمۇي: ﴿لَكُنْ فِيهَا خَيْرٌ﴾ ۋەشەي (خېر)، واتە: سوود (نفع)، بەلەم بە نەناسرلو (نكرة) ھىتاۋبەتتى، يانى: سوود و بەرزەۋەندىيەكى گەۋرە و زۆر و جۇزا و جۇر.

۳- ﴿فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ﴾، ئىنجا لە كاتىكدا بە رىز ۋەستاون، بە پىۋە ناۋى خۋايان لەسەر بىتن، ئازەلەكانى دىكە بە پالغراۋىي سەر دەپىردىن، بەلەم حۋشتر سۈننەتە بە پىۋە سەر بىپىردى، (صَوَافَّ) كۆي (صَافَّة) يە، (نَافَّة صَافَّة)، واتە: حۋشترىك كە ۋەستاو، (صَوَافَّ) يانى: ئەۋانەي بە رىز ۋەستاون، ناۋى خۋايان لەسەر بىتن، يانى: سەريان بېرن لەۋ كاتەدا، (يَقَالُ صَفَّ إِذَا كَانَ مَعَ غَيْرِهِ صَفًا بِأَنْ اتَّصَلَ بِهِ)، (صَفًا) واتە: رىز بوو لە پەناي يەكدا كە پالايان وىكداو.

۴- ﴿فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا﴾، ھەركات تەنىشتيان كەۋت، (أَي: سَقَطَتْ عَلَى الْأَرْضِ)، واتە: تەنىشتيان كەۋتە زەۋى، چۈنكە ئازەلە كە سەر دەپىردى، بەلا تەنىشتىدا دەكەۋى، نە لەسەر پشت دەكەۋى و نە لە سەر دەم دەكەۋى، ئەمە كئارەيە بۇ ئەۋە كە ژيانيان تىدا نەما، يانى: ھەر لەگەل ژيانيان تىدا نەما، گەرماو گەرم، مەبەست پىي پەلەكردنە لە دابەشكردنى گۆشتەكە ياندا.

۵- ﴿فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَلْفَانِجَ وَالْمُعَتَّرَ﴾، (لە گۆشتەكەيان) خۇشتان لىي بخۇن و، بەشى باباي (قانع) لىيىدەن و، ھەم بەشى باباي (المُعَتَّر) بىشى لىيىدەن.

نەم (ف) يەي سەر (فَكُلُوا مِنْهَا) بۇ بەدۋا داھاتن (تعقيب) ە، يەكسەر بە داۋىدا، گەرماو گەرم و ز و لە گۆشتەكەي بەھرەمەند بن، ھەم بۇ خۇتان و، ھەم بۇ ناتاج و ھەزارو نەداراتىك، كە دۋايى شىي دەكەينەۋە: (أَلْفَانِج) و (وَالْمُعَتَّر) يانى چى؟

که ده فهرموی: ﴿فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِيعُوا أَمْرَ اللَّهِ وَالْمَعْرَ﴾، خوشتان له گوشته که یان بخون و، به شی (الْقَابِغ) و (وَالْمَعْرَ) یشی لییدن، ئەمە فەرمانە (فَكُلُوا)، ئەم فەرمان (أمر)، دەگونجی بۆ پتویست بوون بێ، دەشگونجی بۆ پەسند بوون بێ، دەشگونجی بۆ پتێندان بێ، (يُغْتَمِلُ الْأَمْرُ الْوُجُوبَ وَالنَّدْبَ وَالْإِبَاحَةَ)، لەو بارهوهش شه‌رعزانان را جیاییان هه‌یه، که دوا‌یی با‌سی ده‌که‌ین.

(الْقَابِغُ: مَنْ قَتَعَ فُتُوْعًا: سَأَلَ بِذُلٍّ)، (قَابِغ) که‌سی‌که به‌ ک‌پ‌و‌وزانه‌وه‌وه داوا بکات، نه‌وه (قَتَعَ فُتُوْعًا)، به‌ ل‌م (قَابِغُ فُتَاْعَةً) مانایه‌که‌ی جیایه، (قَتَعَ فُتُوْعًا)، واته: دا‌وای کرد به‌ ک‌پ‌و‌وزانه‌وه‌و لا‌ل‌انه‌وه، به‌ ل‌م (قَابِغُ فُتَاْعَةً) واته: نه‌ه‌لی قه‌ناعه‌ت بو‌و، به‌ که‌م رازی‌ی بو‌و.

(الْمُعْتَرِ: اسْمٌ فَاعِلٌ مِّنْ اعْتَرَىٰ إِذَا تَعَرَّضَ لِلْغَطَاءِ)، واته: (مُعْتَرٍ) نا‌وی ب‌که‌ر (فاع‌ل) له (اعْتَرَىٰ)، یانی: وای‌کرد پ‌تی ب‌دری و، دا‌وای نه‌کرد به‌ رو‌ون و راش‌ک‌ل‌وی، به‌ ل‌م به‌ زمان‌ی حا‌ل، ل‌بی ت‌یده‌گه‌ب‌شتی که‌ ئا‌تا‌جه‌و پ‌ت‌ویستی به‌ ها‌و‌کا‌ری هه‌یه.

که‌واته: (قَابِغ) که‌سی‌که به‌ ئاش‌ک‌را دا‌وا ده‌کات و به‌ ک‌پ‌و‌وزانه‌وه‌وه، نه‌وه‌ی دیکه (مُعْتَرٍ) به‌ شه‌رمه‌وه‌و، به‌ نه‌ده‌به‌وه، په‌فتار ده‌کات و، دا‌وا نا‌کات، به‌ ل‌م به‌ زمان‌ی حا‌ل و ده‌کات ت‌بی ب‌گه‌ی که‌ پ‌ت‌ویسته ها‌و‌کا‌ری ب‌ک‌ری، خوا ب‌گه‌ ده‌فه‌رم‌وی: به‌شی هه‌ردوو‌کیانیان ل‌ی ب‌دن، ئن‌جا ل‌یره‌دا (إِبْنُ کَلْبٍ) له ته‌فسیره‌که‌ی خو‌ی^(١) دا ده‌ل‌ی: إِيْحْتَجَّ بِهَذِهِ الْآيَةِ الْكَرِيمَةِ مَنْ ذَهَبَ مِنَ الْعُلَمَاءِ إِلَى أَنَّ الْأُضْحِيَّةَ نَجْرًا ثَلَاثَةَ أَجْرَاءٍ: قُلْتُ لِصَاحِبِهَا يَأْكُلُ مِنْهَا، وَثَلُثْتُ يُهْدِيهِ لِصَاحِبِهِ، وَثَلُثْتُ يَتَصَدَّقُ بِهِ عَلَى الْفُقَرَاءِ).

واته: ئەو زانا‌نه‌ی که‌ گو‌ت‌و‌ویانه: ف‌ور‌با‌نی‌ی ده‌ک‌ری به‌ س‌ن به‌شه‌وه، ئەم نایه‌ته‌یان به‌ به‌ل‌گه‌ ه‌یت‌ا‌وه‌ته‌وه، گو‌ت‌و‌ویانه: س‌نیه‌کی ف‌ور‌با‌نی‌ی گو‌شته‌که‌ی بۆ خوا‌ه‌نه‌که‌یه‌تی که‌ سه‌ری پ‌ری‌وه ل‌بی ده‌خ‌وات و، س‌نیه‌کی‌شی ده‌کاته د‌یا‌ری

بۆ ھاوادلانی و ناسیاوانی و، سێهه کیشی ده کاته خێرو سه ده ده که به سه ره هه ژارو نه داراندا، دابه شی ده کات.

له و باره وه ئهم فهرموده یه ی پێغه مبه ریش هه یه ﷺ که ده فهرمووی: (إِنِّي كُنْتُ نَهْنِيكُمْ عَنْ لُحُومِ الْأَصَاغِي فَوْقَ ثَلَاثٍ، كَيْمَا تَسْعَكُمْ، فَقَدْ جَاءَ اللَّهُ عَزَّ وَتَعَالَى بِالْخَيْرِ، فَكُلُوا وَتَصَدَّقُوا وَادْخِرُوا، وَإِنَّ هَذِهِ الْأَيَّامَ أَيَّامٌ أَكْبَرُ وَشَرِبُ) (أخرجه أحمد: ٢٠٧٤٨، تعليق شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط مسلم، والنسائي: ٤٢٣٠، وابن ماجه: ٣١٦٠).

واته: پێغه مبه ر ﷺ ده فهرمووی: من لێم قه ده ده که رده بون قوربانیی پاشه کهوت بکه ن و هه لێبگره له سێ پۆژان زیاتر، بۆ ئه وه به شی هه موواتان بکات، به لām تێستا خوا عز وجل خێر و چاکه ی هێناوه، بۆیه بخۆن و خێریش بکه ن و پاشه کهوتیش بکه ن، ئهم پۆژانه ش پۆژانی خواردن و خواردنه ون.

له و باره وه که خوا ﷻ ده فهرمووی: ﴿فَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافَّ﴾، کاتیک که به ریز وه ستاون، ناوی خوايان له سه ره بێتن، له و باره وه ئهم فهرموده یه هه یه:

(عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهُ رَأَى رَجُلًا قَدْ أَتَاخَ بَدَنَتَهُ وَيَنْعَرُهَا، فَقَالَ: ابْتُعْثَا قِيَامًا مُقْبِلَةً سَنَةَ مُحَمَّدٍ) (أخرجه البخاري: ١٧١٣، ومسلم: ٣٢، وأبو داود: ١٧٦٨، وابن حبان: ٥٩٠٣).

واته: عه بدوللای کوپی عومه ر (خوا لێیان پازیبی)، پیاویکی بینی خوشتره که ی خۆی به خ دابوو، سه ری ده بری، فهرمووی به ری بده، با به پێوه بێ، به لām به ستریته وه، ئه وه پێباز و پێ و شوینی (محمد ﷺ) ه.

زانایان گوته ویا نه: ئهم ده که وه که فهرموده ی به رز کراوه یه بۆ لای پێغه مبه ر (له حکم الرفع)، چونکه ھاوادلان که شتیک ده لێن، ئه گه ر به رزی نه که نه وه

بۆلای پىغەمبەر ﷺ پىنى دەلتىن: (موقوف)، واتە: ۋەستىندراۋە لەسەر ھاۋەلان، بەلەم ئەو شتانەى كە لە پىنى ۋە حىيەۋە نەبى نازاندرىن و پال دەدرىنە لای پىغەمبەر ﷺ، با نەشىگوتىن: پىغەمبەرى خوام بىنى ئاۋاى كردو، ئاۋاى فەرموو، ئەو ھوكمى دەقى بەرزكراۋەى ھەيە بۆلای پىغەمبەرى خوا ﷺ، چونكە عەبدوللاى كوپرى عومەر (خوا لە خۆى بابى پارى بى)، لە خۆۋە ئالتى ئەو ھەسەنەتى پىغەمبەرە ﷺ، دەبى دلتىا بى كە پىغەمبەر ﷺ ئاۋا ھوشترەكەى سەر بىرپو، ئنجا ۋا دەلتى، بۆيە ئەمە ھوكمى فەرموودەى بەرزكراۋەى ھەيە، بۆلای پىغەمبەر ﷺ.

ھەر لەو بارەۋە ئەم دەقەش ھەيە كە پىغەمبەر ﷺ دەيفەرموى: {عَنِ الْبَرَاءِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: إِنْ أَوَّلَ مَا نَبْدَأُ بِهِ فِي يَوْمِنَا هَذَا أَنْ نُصَلِّيَ، ثُمَّ نَرْجِعَ فَنَتَعَرَّ، مَنْ فَعَلَهُ فَقَدْ أَصَابَ سُنَّتَنَا، وَمَنْ ذَبَحَ قَبْلَ، فَإِنَّمَا هُوَ لَحْمٌ قَدَّمَ لِأَهْلِهِ، لَيْسَ مِنَ النَّسْكِ فِي شَيْءٍ} (أخرجه أحمد: ۱۸۵۰۴، والبخاري: ۵۲۲۵، ومسلم: ۱۹۶۱، وأبو داود: ۲۸۰۰، والترمذي: ۱۵۰۸، والنسائي: ۴۳۹۵)، والدارمي: ۱۹۶۲).

واتە: بەرانی كوپرى عازىب ﷺ دەلتى: پىغەمبەر ﷺ فەرمووی: (لە پۆزى جەژنى قوربان دا بوو)، فەرمووی: يەكەمین شتىك كە لەم پۆزەماندا دىكەين و دەستى پىدەكەين ئەو ھەيە كە نوپژ دەكەين، دواى دەگەرىنەۋە (ناژەلەكان قوربانىيەكان) سەر دەبىرەن، ھەر كەستىك واىكرد، بە پىنى رىيازى ئىمە پەفتارى كردو، بەلەم ھەر كەستىك ناژەلەكەى خۆى سەر بىرپو، پىش ئەو ھەي نوپژ بكات، ئەو ھەر گۆشتىكە بۆ خاۋ و خىزانى خۆى پىشكەشى كردو، ئەو بە قوربانى لە قەلەم نادى.

ئایا قوربانى چ كاتىك سەر دەبىرى؟ لەو بارەۋە ئەم دەقە دىننەۋە:

{عَنْ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: أَيُّامُ الشُّرَيْقِ كُلُّهَا ذَبْحٌ} (أخرجه البيهقي في الكبرى: ۱۹۷۱۷، والبرز: ۳۴۴۳، والدارقطني: ۴۷، والديلمي: ۱۶۷۶).

ۋاتە: جوبەيرى كوپى موتەيم ﷺ دەلتى: پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرموۋىەتى: پۇژانى تەشرىق ھەموۋىان پۇژى سەرپرېن، سەرپرېنى قوربانىن.

(أَيَّامُ النَّشْرِيقِ) نەم چوار پۇژەن، پۇژانى: (۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۳ ذِي الْحِجَّةِ)، پۇژى جەژن و، سى پۇژى دواى جەژن، لە ھەر چوارياندا قوربانىنى سەر دەپرېدى.

(۶) - ﴿كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لَعْنَكُمْ تَشْكُرُونَ﴾، ئاۋا بەۋ شىۋەيەى تىۋە دەبېن (نەۋ حوشترە زلانى و نەۋ رەشەۋلاخانە: گايە، مانگايە، گامىشە و كەلە) ئېمە بۇمان پام و دەستەمۇ كىردوون، بۇمان ملكەچ كىردوون، بەلكو سوپاسگوزارىي بكن.

نەگەرنا بە سەد (۱۰۰) نەفەر بە حوشترىك ناۋېرن، كە لىيان بەلەسە بېنى، ھەرۋەھا بە گايەك و بە گامىشەك و بە كەلىك، ناۋېرن.

(۷) - ﴿لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومُهَا وَلَا دِمَاؤُهَا﴾، لىرەدا خوا ﷺ ھەقىقەتەىكى دىكە باس دەكات دەفەرەمۇ: گۆشتەكەيان (ھى نەۋ قوربانىيانە) و، خوتنەكەيان، ناگاتە خوا. (النَّيْلُ: الإِصَابَةُ) توۋشبوون، گەيشتن نە گۆشتى ئاژەلەكان كە سەرتان پرىون و نە خوتنەكەشان، ناگاتە خوا، وشەى: (لَنْ يَنَالَ اللَّهُ)، خوتندراۋىشەتەۋە: (لَنْ يَنَالَ اللَّهُ) چونكە (لُحُوم) و (دِمَاء) كۆن، ئىجا لەبەر نەۋە مەنىنەى مەجازىي (المؤنث مجازي)، ھەردووك لايان تىدا دروستن، بە ھەردوۋ شىۋەكان خوتندراۋنەۋە، ئەدى ئايا چى دەگاتە خوا ﷺ؟

(۸) - ﴿وَلَكِنْ بَنَاهُ النَّفْوَى يَنْكَمْ﴾، بەلكو پارىزكارىي لە تىۋەۋە بە خوا ﷺ دەكات، نەمەش دىسان خوتندراۋەتەۋەش: (وَلَكِنْ تَنَالَهُ النَّفْوَى يَنْكَمْ)، چونكە تەقۋاش، ھەم بە تىر (مُدْكَر) دى و، ھەم بە مى (مؤنث) ىش دى، كەۋاتە: نەۋەى جىي سەرنجى خواى پەرۋەردگارە، رۋالەتى گۆشتەكەۋ رۋالەتى خوتنەكەيان نى، كە دەپرېژن لە پىناۋى خۋادا، بەلكو نەۋ ھاندەرۋ پالئەرەيە كە پالتان پىۋە دەنى نەۋ ئاژەلەنە سەر بېرن بۇ خوا، كە بىرىتە لە تەقۋاى نىۋ دىل، تەقۋاى نىۋ دىلان بە خوا دەكات، نەك گۆشت و خوتنى ئاژەلەن.

دوایی جارێکی دیکە خوا ﷻ دەفەرموێ:

٩- ﴿كَذَلِكَ سَخَرَهَا لِكُلِّ شَيْءٍ بِهٖ وَشَيْءٌ بِهٖ كَذٰبٌ﴾، ئاوا بەو شێوەیە کە دەیین، خوا ﷻ بۆ ئێوەی دەستمۆ و پام و ملکه چ کردوون، بۆ ئێوەی بەردەست کردوون.

١٠- ﴿لِشٰكِرِيۡلِلهٖ عَلٰٓى مَا هَدٰكُمْ﴾، تاكو له‌سەر ته‌وه‌ی خوا ﷻ پێنمایی ئێوه‌ی کردوه‌ و خستووێه‌ سه‌ر پێی راست، به‌ گه‌وره‌ی بگرن (الله‌ اکبر) بکه‌ن، به‌لام (الله‌ اکبر) کردنه‌که‌ به‌ زار، ده‌بن پێشی له‌ دل‌ دابی و، گه‌وره‌یی و به‌رزیی و بێ وینه‌یی خوا ﷻ له‌ دل‌دا هه‌بن.

١١- ﴿وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِيۡنَ﴾، موزده‌ش بده‌ به‌ چاکه‌کاران، ته‌وانه‌ی باش خواپه‌رستیی ده‌که‌ن و چاک به‌نده‌یه‌تی بۆ خوا ﷻ ته‌نجام ده‌ده‌ن.

که‌ ده‌فەرموێ: ﴿لِشٰكِرِيۡلِلهٖ عَلٰٓى مَا هَدٰكُمْ﴾، یانی: خوا به‌ گه‌وره‌ و مه‌زن بگرن، که‌ خوا ﷻ به‌و شێوه‌یه‌، قوربانیی سه‌ربرینی بۆ ئێوه‌ پوون کردۆته‌وه‌و، پێشانی ئێوه‌ی داوه‌ و پێنمایی کردوون: چۆن مامه‌له‌ بکه‌ن له‌گه‌ڵ ئاژه‌ڵ سه‌ربرین و قوربانیی سه‌ربریندا، که‌ له‌و باره‌وه‌ هاویه‌ش بۆ خوا دانه‌ره‌کان، چ له‌ نیوه‌ دورگه‌ی عه‌ره‌یی و گه‌لی عه‌ره‌ب و، چ له‌ ده‌ره‌وه‌ی نه‌ته‌وه‌ی عه‌ره‌ب له‌ پۆژه‌لاتی ئاسیا و، له‌ یۆنان و، پۆمان و، میسر و، میزوپۆتامیا و، شام و، له‌ هه‌موو دنیا‌دا، غه‌له‌ت و په‌له‌تی زۆر هه‌بووه‌.

کورتە باسیک: حەوت هەلوهستە

لێره دا پتویستە حەوت هەلوهستە بکەین، لە بەرانبەر کۆمه‌لیک شت دا که
لەم دوو نایەتە موبارەکه وەرده‌گیرێن:

۱- پیناسە (بَدَنَة): زانا یان راجاییان لەو باره‌وه هه‌به، که ئایا وشە (بُذْن)،
یان (بُذْن) که کۆی (بَدَنَة) یه، ئایا ته‌نیا به حوشر ده‌گوتری، یاخود به رەشه و لاخیش
ده‌گوتری؟

أ- (عه‌بدوللّی کوری مه‌سعوودو عه‌طاء و شافعی) گوتویانه: به رەشه و لاخ ناگوتری و
ته‌نیا به حوشر ده‌گوتری: (بَدَنَة).

ب- (مالیک و ئەبوو حەنیفە) گوتویانه: وشە (بُذْن) یان (بُذْن) که کۆی (بَدَنَة) یه،
هه‌م به حوشر ده‌گوتری، هه‌م به رەشه و لاخیش، واته: گاو مانگا و گامیش و کەل.

سوودی نه‌و راجاییه‌ش نه‌وه‌یه که نه‌گەر که‌سیک نه‌زریکی کرد و گوتی:
خوایه! به‌ده‌نه‌یه‌کم له‌سه‌ر نه‌زری و، حوشری ده‌ست نه‌که‌وت و رەشه و لاخیکی
ده‌ستکه‌وت، وه‌ک: گا یان مانگا، ئایا له‌سه‌ری لا ده‌چن؟ به‌ پتی قسه‌ی مالیک و
ئه‌بوو حەنیفە بێ، به‌لێ، به‌لّام به‌ پتی قسه‌ی ئیبنو مه‌سعوودو شافعی و
عه‌طاء بێ، نه‌خێر، هه‌لبه‌ته (القرطبی) نه‌م مه‌سه‌له‌یه‌ی هێناوه^(۱)، دوا‌یی نه‌و
رایه به‌هێزتر ده‌کات که شافعی و عه‌تا و ئیبنو مه‌سعود و نه‌وان هه‌لّیان
بژاردوه، له‌به‌ر نه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ له‌ باره‌ی رۆژی جومعه‌وه فه‌رموو‌یه‌تی: {مَنْ
اغْتَسَلَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ غُسْلَ الْجَنَابَةِ، لَمْ يَرْحَ فِي السَّاعَةِ الْأُولَى فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَدَنَةً، وَمَنْ
رَاحَ فِي السَّاعَةِ الثَّانِيَةِ، فَكَأَنَّمَا قَرَّبَ بَقَرَةً} (أخرجه البخاري: ۸۸۱، ومسلم: ۸۵۰).

واته: هەر که سیک پوژی ههینی خوشۆردنی له شکرانیی ته نجام بدات، پاشان له کاتی به که می پوژی ههینی دا بچن بۆ نوێژی جومعه، وهک به ده نه به کی سه ر بری بێ (واته: خوشتریک) و هەر که سیک له کاتی دووه می دا بچن، وهک مانگایه کی سه ر بری بێ.

به لām من یتیم وایه پای مالیک و نه بوو هه نیفه راستره، به ئن ئه و فه رمایسته ی یتغه مبه ر ﷺ یش هه یه، به لām ده ئتین: وشه ی (بَذَنَة) نه گه ر له گه ل (بقرة) دا به کار بن، (بَذَنَة)، یانی: خوشتر، (بقرة) ش یانی: مانگا، به لām نه گه ر (بُذِنَ) به ره هایه ی به کاربێ، ره شه و لاخیش ده گرتنه وه، ههروهک چۆن خوا ﷻ هه ندیک وشان به کار دیتن، نه گه ر به به تاکراوه یی (منفرد) هاتن، مانایه که یان گشتگیر ده بن، به لām نه گه ر به جووت کردن و به بهر لورد کردن له گه ل وشه ی دیکه دا به کارهاتن، ماناکه یان ته سک ده ییته وه، بۆ وینه:

خو ا ﷻ ده فه رموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَنِ﴾ النحل.

یان ﴿وَتَمَاسُوا عَلَى الْإِزِّ وَالْتَقَوُ﴾ المائدة.

وشه ی (الْإِزِّ) نه گه ر به ته نیا بن، (الْتَقَوُ) ش ده گرتنه نێو خۆی، به لām که له گه ل (الْتَقَوُ) دا دی، (الْإِزِّ)، واته: چاکه کاری، (الْتَقَوُ) واته: پارێزکاری، ههروهها وشه کانی (الإِيمَان) و (الإِسْلَام)، وشه (الإِيمَان) نه گه ر به ته نیا بن (الإِسْلَام) یش ده گرتنه نێو خۆی، به لām نه گه ر (الإِيمَان) و (الإِسْلَام) هه ردووکیان هاتن، (الإِيمَان) یانی: حاله تی په نهانی دینداری و (الإِسْلَام) یانی: حاله تی پو له ته یی و ناشکرا.

۲- مه رجه کانی قوربانیه ی: نه م فه رمووده یه هه یه له باره ی ئه و قوربانیه وه که سه ر ده بپردی: ﴿عَنِ الْإِبْرَاهِيمَ بْنِ عَزِيزٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: قَامَ فِينَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: أَرَبَعٌ لَا تَجُوزُ فِي الصَّحَابَةِ: الْعَوْرَةُ الْبَيْتِ عَوْرَتَا، وَالْمَرِيضَةُ الْبَيْتِ مَرَضُهَا، وَالْعَرْجَاءُ الْبَيْتِ ظُلْعُهُ، وَالْكَسِيرَةُ الْبَيْتِ لَا تُنْقِي﴾ (أخرجه مالك: ۱۰۲۴، وأحمد: ۱۸۵۲۳، وأبو داود: ۲۸۰۲، والترمذي: ۱۴۹۷، والنسائي: ۴۳۶۹، وابن ماجه: ۳۱۴۴، والدارمي: ۱۹۵۰، وابن جبان: ۵۹۳۱، والحاكم: ۱۷۱۸، وقال: صحيح).

واتە: بە پرائی کوری عازیب ﷺ دەلتی: پتغەمبەری خوا ﷻ فەرمووی: چوار سیفەت نەگەر لە قوربانیاندا هەبن، هەر کامیکیان بێی، بە کەلکی قوربانیی نایەت:

۱- ئاژەلێک کە کوێر بێ و، کوێرییە کە ی زۆر ئاشکراو پروو بێ.

۲- ئاژەلێک کە نەخۆش بیت و، نەخۆشیە کە ی زۆر دیار بێ و، لە پو لاوازی کرد بێ.

۳- ئاژەلێک شەل بێ، شەلییە کە ی زۆر زەق و دیار بێ.

۴- ئاژەلێک کە یەکتی لە چوار پەلەکانی شکابێ، بە شێوەیەک کە پنی قەلەو بوون و بە گوشت بوونی لی بگرێ.

۳- خواردن لە گوشتی قوربانیی: وەک پێشتر گوتم نەمە راجیایی تێدا بە:

(أ) - مالیک (پەحمەتی خوای لی بێ)، گوتوویەتی: پەلوا، بە لکو پەسندە مەوێ لە گوشتی قوربانیی بخوات، بە لām نەک قوربانییەک کە واجب بووبێ، بە لکو ئەوێ کە وەک سوننەت سەر دەپردرێ، بە لām قەدەغە بە لە گوشتی ئاژەلێک بخورێ کە وەک قەرەبوو (فدیة) سەر بپراوە، هەر وەها ئەوێ کە سزای نێچیر کوشت بێ و، ئەوێ کە بۆ هەزارو نەداران نەزر کرابێ، نابێ ئەوانە لیان بخورێ.

(ب) - ئەبوو حەنیفە (پەحمەتی خوای لی بێ)، دەلتی: هەر ئاژەلێک دروستە لیی بخورێ، کە لە حەجی (مُتْع) و حەجی (قُرآن) دا - کە دوایی باسیان دەکەین و حەجی (مُتْع) ئەوێ کە ئێنسان ئیحرام بە عومرە ببەستێ، عومرە کە ی تەواو بکات و دوایی حەجە کە ی بکات، حەجی (قُرآن) یش ئەوێ کە نیەت بۆ هەردووکیان پێکەوێ بێتی - ئەبوو حەنیفە دەلتی: دروستە لیان بخورێ، بە لām قوربانییەک کە حاجی لە کاتی ئیحرام بەستندا، لە سەر خۆی پێویست کردووە، نابێ لیی بخورێ.

(ج) - شافعیی (پەحمەتی خوای لی بێ)، دەلتی: نابێ لە گوشتی قوربانیان بە هیچ شێوەیەک بخورێ، بە هەر جوړێک بێ. - ۱۱۱ -

د- ئەحمەد (پەحمەتی خۆی لێ بێ)، دەلێ: لە گۆشتی ئەو قوربانیانەی کە واجێن، دەخورێ، جگە لەوێ سزای نێچیر کۆشتن بێ، یاخود بەهۆی ئەزرو لە خوگرێنەووە بێ.

ه- پێناسەی (قانع): پێشتر باسمان کرد کە (قانع) یانی: کەسێک کە سێفەتی (قنوع) ی هەیە، ئەویش بریتێ لە ملکەچیی و داماوایی و زەبوونی پێشاندان، بەلام قەناعەت لە: (قَنَعَ، يَفْنَعُ، قَنَاعَةٌ) هاتووە و ئەوێ دیکە لە: (قَنَعَ) هەو.

(الخفاجي) گوتوویەتی:

الْعَبْدُ حُرٌّ إِنْ قَنَعَ وَالْحُرُّ عَبْدٌ إِنْ قَنَعَ
فَأَقْنَعْ وَلَا تَقْنَعْ فَمَا شَيْءٌ يَشِينُ سِوَى الطَّمَعِ

واتە:

کۆیلە نازادە ئەگەر قەناعەت بکات

بەلام نازاد کۆیلەبە ئەگەر زەبوونی پێشاندان

قەناعەت هەبێ و زەبوونی پێشان مەدە

هیچ شت مەدۆف ناخیرین ناکات جگە چاوبرسیەتی

ه- پێغەمبەر چۆن قوربانیی سەربریووە؟ جابیری کوری عەبدوللا خوا لێیان پازی بێ، باسی ئەوێ کردووە، کە پێغەمبەر ﷺ چۆن قوربانییەکانی سەر بریووە: (عَنْ جَابِرٍ أَنَّ الْبَدْنَ الَّذِي نَحَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ كَانَتْ مِائَةً بَدَنَةٍ نَحَرَ بَيْنَهُ ثَلَاثًا وَسِتِينَ وَنَحَرَ عَلِيٌّ مَا غَبَرَ، وَأَمَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ كُلِّ بَدَنَةٍ بِبَضْعَةٍ فَجَعَلَتْ فِي قَدْرِ ثُمَّ شَرِبَ مِنْ مَرَقِهَا) (آخرجه أحمد: ١٤٥٨٩ تعليق شعيب الأرنؤوط: حديث صحيح).

دەلێ: پێغەمبەری خوا ﷺ چوو بۆ سەربریگە (ئەو شوێنە یانی سەر دەبردێ، کۆشتارگە) و، بە دەستی خۆی، شەست و سێ (٦٣) حوشتی سەربری، دواوی چەقۆ گەورەکە دایە دەستە یانی ئەوانە کە مایوون (ئەو سەد حوشتەر، کە دەکاتە (٣٧)) ئەویش ئەوانی سەربری، پێغەمبەر فەرمانی کرد

لەھەر حوشتىڭ پارچە گۆشتىڭ بىر تەنەنچە ئىكەنە، دىۋانى لە گۆشتاۋەكەي خوار دەۋە.

۶- مامەلەي دروست لەكەل گۆشتى قوربانىي دا: لەو بارەۋەكە ئايا دروستە ئەو قوربانىيەنەي دەھىترىن، ئەگەر بىزنى خەسار دەبن و، گۆشتەكەيان بۆگەن دەبن، ئايا دروستە ئەو قوربانىيەنە ھەل بىگىرىن بۇ كاتتىكى دىكە؟

لەو بارەۋەكە پاجىيەي ھەيە، بەلام ۋەك: (معمد الطاهر بن عاشور) لە تەفسىرەكەي خۇيدا دەلى: (يُفْعَلُ مَا هُوَ أَتَّفَعُ لِلْفُقَرَاءِ) دەبن ئەۋە بىكرى كە بۇ ھەزاران باشتە، قوربانىيەكان دانراۋن لە شوئىي خۇيان، بەلام مەرج نىە ھەر ھەمان پۇژ سەر بىردىرتىن، بەلكو دەگونجىي بېئىلدىر تەۋە بۇ كاتتىكى دىكە، بۇ ئەۋدى ئەو گۆشتە ھەموو بەسەرىەكدا نەترشئ.

۷- تىھەلسوۋنى خۇيئ لە دەرو دىۋار: تىھەلسوۋنى خۇيئ لە دارو دىۋارى كەعبە لە سەردەمى ھاۋبەش بۇ خوا دانەرەكان و، بت پەرستەكاندا ھەبوۋە و، خۇاي پەرۋەردگار ئەۋدى قەدەغە كردۋە، ھەرۋەھا سوۋتاندنى قوربانىيەكان لە نىۋو جۈۋلەكەكاندا و، لە نىۋو زۆرىك لە گەلاندە ھەبوۋە، كە شىتتىكان كردۆتە قوربانىي، گوتۇۋىانە: دەبن بىسوۋتىنىن، چونكە تايىبەت بۇ خوايە و، نابى ھىچ كەس لىي بىخوات، ئەۋانە ھەموۋيان عادەتى سەردەمى نەقامىي و بىتەرىستەكانن.

ھەر بۇيە خوا ﷻ كە دەفەر مۇئى: ﴿لَنْ يَأْلَ اللَّهُ لِحُمُومَهَا وَلَا مَآزُهَا﴾، يانى: نە خۇيئەكەي لە دارو دىۋار ھەلسوۋن و، نە گۆشتەكەشى بىسوۋتىنىن، بەلكو بۇ خۇئان لىي بەھرەمەند بن، چونكە ئەۋدى دەگاتە خوا ﷻ و ئەۋدى جىي سەرنجى خوايە، بىرىتە لەو تەقۋايەي كە لە دل و دەروۋناتندا ھەيە.

كورتە باسیك له باره‌ی هه‌ج و عومره‌وه

لێره‌دا كورتە باسیك له باره‌ی هه‌ج و عومره‌وه ده‌خه‌ینه‌ پوو، راسته‌وخۆ له مه‌وسووعه‌ی: (خواپه‌رستی ئیسلامی له‌به‌ر پۆشنایی قورئان و سوننه‌دا)^(۱) وه‌ریده‌گرین، مه‌رج نیه‌ كت و مت هه‌مووی، به‌لكو به‌ پوختكردنه‌وه‌وه.

ئهو كورته باسه‌ش لهم نۆژه (۱۹) بڕگه‌یه‌دا ده‌خه‌ینه‌ پوو:

- (۱) - پێناسه‌ی هه‌ج و عومره‌.
- (۲) - پله‌و پایه‌ی هه‌ج و عومره‌.
- (۳) - حوكمی هه‌ج و عومره‌.
- (۴) - جۆره‌كانی هه‌ج و عومره‌.
- (۵) - مه‌رجه‌كانی هه‌ج و عومره‌.
- (۶) - هه‌ج كردنی ئافره‌ت.
- (۷) - كاته‌كانی ئیحرام به‌ستن به‌ هه‌ج و عومره‌.
- (۸) - شوئنه‌كانی ئیحرام به‌ستن به‌ هه‌ج و عومره‌.
- (۹) - كرده‌وه‌كانی هه‌ج.
- (۱۰) - پایه‌كانی هه‌ج.
- (۱۱) - فه‌رزه‌كانی هه‌ج.
- (۱۲) - پایه‌و فه‌رزه‌كانی عومره‌.
- (۱۳) - ئهو شتانه‌ی له‌ ماوه‌ی ئیحرامدا قه‌ده‌غه‌ن.

(١٤) - نهو شتانهى له ماوهى نحرآمدا رهوان (مباح)ن.

(١٥) - چؤنيه تىي نحرآم شكاندن.

(١٦) - چؤنيه تىي هه جى مالتاوايى پيغهمبر ﷺ (حجة الوداع).

(١٧) - چؤن هه ج و عومره نه نجام دهدهى؟

(١٨) - بهرهم و سووده كانى هه ج و عومره.

(١٩) - دوا قسم له بارهى هه ج و عومره وه.

شايبانى باسه: كاتى خؤى له سالى (١٩٩٩)ز دا، ثم مهو سوووعه يه م: (خوابه رستىي
نيسلامىي له بهر پؤشنانىي قورنان و سونه تدا)، له چوار بهرگدا نووسيومه و، نه م
باسه ش كه له بارهى هه ج و عومره وه له نؤزده (١٩) برگه دا، ده يخمه رهو، له
كؤمه نيك سه رچاوه بههره م وه رگرتوه^(١) كه له پهراويزدا ده يان نووسم.

(١) ليزدها هم ناوى سه رچاوه كان و، هم ژماره ي بهرگ و لاپه ره كانيان ده خمه رهو و:

١- (كتاب الموطأ للإمام مالك، كتاب الحج)، لاپه ره كانى: (٣٦٠ - ٣٧٣).

٢- (المغني والشرح الكبير)، بهرگى: (٢)، لاپه ره كانى: (١٥٩ - ٥٩١).

٣- (المجموع شرح المهذب، للنووي)، بهرگى: (٧) هه مووي، ههروه ها بهرگى: (٨)، لاپه ره: (٣١٨).

٤- (شرح صحيح مسلم للنووي)، بهرگه كانى: (٥ و ٦)، لاپه ره كانى: (٣١٥٥ - ٣٧٢٥).

٥- (أحكام القرآن لابن القرني)، بهرگى: (١)، لاپه ره كانى: (١٦٧ - ٢٠٢).

٦- (الجامع لأحكام القرآن للقرطبي)، بهرگى: (١)، لاپه ره كانى: (٦٦٠ - ٧١٥) و، بهرگى: (٢)،

لاپه ره كانى: (١ - ١٤).

٧- (مجموع الفتاوى لابن التيمية)، بهرگى: (٢٨) هه مووي.

٨- (زاد المعاد في هدي خير العباد، لابن القيم)، بهرگى: (١)، لاپه ره كانى: (١٧١ - ٢٤٧).

٩- (المخلى شرح المبلى لابن حزم الأندلسي)، بهرگى: (٧)، لاپه ره كانى: (١ - ٢٠٩).

١٠- (بداية المجتهد لابن رشد)، بهرگى: (١)، لاپه ره كانى: (٣٣٠ - ٣٩٦).

١١- (فتح الباري لابن حجر العسقلاني)، بهرگى: (٤)، لاپه ره كانى: (١٥٣ - ٥٩١).

١٢- (شبل السلام شرح بلوغ المرام)، بهرگى: (٢)، لاپه ره كانى: (٩١٩ - ١٠١٢).

١٣- (العدة على الأحكام، شرح العمدة)، بهرگى: (٣)، لاپه ره كانى: (٣٧٥ - ٤٣٧).

١٤- (الهدية للأدوية شرح الأئمة)، بهرگى: (١) و (١٠)، لاپه ره كانى: (٣٥٦ - ٤٠٨).

١- پێناسەی حج و عومرە:

(أ) - له ڕووی زمانه‌وانییه‌وه:

تیکرای زانیانی زمان له‌سه‌ر ئه‌وه پێکهاتوون، که وشه‌ی (الحَجَّ) که به (حَجَّ) و (حِجَّ) ده‌یژرێ، له ئه‌سڵی زمانی عه‌ره‌یی دا، به مانای جێی مه‌به‌ست (قَصْد) دێ، هه‌ندێکی‌شان بۆ وێنه‌ (خليل بن أحمد الفراهيدي)، وشه‌ی (حَجَّ) یان به‌: (كَارَةُ الْقَصْدِ إِلَى مُعْظَمٍ)، واته‌: زۆر ڕوو کردنه‌ شتیکی به‌ مه‌زنگی‌راو، مانایان کردوه و، ئه‌وه به‌ نسه‌بت (الحَجَّ) دوه‌.

وشه‌ی (الْعُمْرَة)ش له ئه‌سڵی زماندا، به مانای سه‌ردان و زیاره‌ت دێ.

(ب) - له زاراوه‌ی شه‌رعا:

یه‌که‌م: (الحَجَّ) به‌ چه‌ند جوړێک پێناسه‌ کراوه، که له ئێوه‌ ڕۆکدا ده‌بنه‌وه یه‌ک، (فتح الباري) هه‌روه‌ها (شرح صحيح مسلم)، که یه‌که‌میان هی: (ابن حجر العسقلاني) و دووه‌میان هی: (النووي)، به‌م شێوه‌یه‌ وشه‌ی (الحَجَّ) یان له زاراوه‌ی شه‌رعییدا مانا کردوه: (الْقَصْدُ إِلَى الْبَيْتِ الْحَرَامِ بِأَعْمَالٍ مَخْصُوصَةٍ)، واته‌: ڕوو تیکردنی مائێ حه‌رام (که‌عه‌به‌) به‌ چه‌ند کردوه‌یه‌کی تایبه‌ت، هه‌روه‌ها هه‌ندێکیان ئاوايان پێناسه‌ کردوه، که له‌و دوو سه‌رچاوه‌ی پێشوو‌دا هاتوه‌: (الحَجَّ: قَصْدُ مَوْضِعٍ مَخْصُوصٍ وَهُوَ الْبَيْتُ، بِصِفَةٍ مَخْصُوصَةٍ، فِي وَقْتٍ مَخْصُوصٍ،

١٥- (الأدلة الرضیة)، لاپه‌رده‌کانی: (١٤٠ - ١٦٢).

١٦- (الفقه على المذاهب الخمسة، لمحمد جواد مُغْنِيَة)، لاپه‌رده‌کانی: (١٨٩ - ٢٨٨).

١٧- (فقه السنة، للسید سابق)، به‌رگی: (١)، لاپه‌رده‌کانی: (٦٣٣ - ٧٨١).

١٨- (المفصل في أحكام المرأة والبيت المسلم، للدكتور عبدالکريم زيدان)، به‌رگی: (٢)، لاپه‌رده‌کانی: (١٤٧ - ٤٦٠).

١٩- (الفقه الإسلامي وأدلته، للدكتور وهبة الزحيلي)، به‌رگی: (٣)، لاپه‌رده‌کانی: (٢٠٦١ - ٢٤١٦).

٢٠- (الوجيز في فقه السنة والكتاب العزيز، تأليف عبدالعظيم بن بدوي)، لاپه‌رده‌کانی: (٢٣٩ - ٢٧٦).

٢١- (فتاوى مهمّة تتعلق بالحج والعمرة، للشيخ عبدالعزيز بن عبدالله بن باز)، ره‌حه‌مه‌تی

بَشْرَاطٌ مَّخْصُوصَةٌ)، واتە: (حَجّ) بریتە لە مەبەستێکی تایبەت، ڕوو کردنە شوێنێکی تایبەت کە کابەیه، بە شێوەیەکی تایبەت و، لە کاتێکی تایبەتدا و، بە چەند مەرجێکی تایبەت.

دووهم: (عومرە): سەردانی مائی خواپە، بە ئیحرام بەستن و، سووپرانەوه بە دەوری کەعبەداو، هاتن و چوون لە نێوان صەفاو مەڕووەداو، تاشینی قژی سەر یان کورت کردنەوهی^(۱).

بە کورتیی: هەر کام لە حەج و عومرە، لە زاراوەی شەرعدا: بریتین لە سەردانی مائی خوا کە کەعبەیه (بَيْتُ اللَّهِ الْحَرَام) و، هەر کامێکیان لە چەند پایەو فەڕزو سوننەتێک پێک دێن، ئەوەندە هەیه حەج چەند ئیمتیازێکی بەسەر عومرەدا هەن، کە گرینگترینیان ڕاوەستانە لە عەرەفات، کە پایەو کۆڵەکە ی سەردەکیی حەجە، وەک پێغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: (الْحَجُّ عَرَفَةَ) (أَخْرَجَهُ أَحْمَد: ۱۸۷۹۶، وَأَبُو دَاوُدَ: ۱۹۴۹، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۸۸۹، وَالنَّسَائِيُّ: ۳۰۴۴، وَابْنُ مَاجَةَ: ۳۰۱۵).

واتە: حەج عەرەفەیه، یانی: وەستان لە عەرەفات.

لەگەڵ هەندێک تایبەتمەندیی دیکەدا، کە شەو مانەوه لە موزدەلیفەداو، شەو مانەوه لە میناو، وردە بەرد هاوێشتنەکانن.

(۲) - پلەو پایە ی حەج و عومرە:

هەم خوا ﷻ و، هەم پێغەمبەری سەرورە یشمان ﷺ، لە زۆر دەقی قورئان و سوننەتدا، باسی حەج و عومرەو پایەو فەڕزو سوننەتەکانیان کردوون و، بەرزیی پلەو پایەیان و، گەورەیی و خێرو پاداشتی ئەنجامدەرانیان خستۆتە ڕوو، کە تێمە هەر بۆ ئەمۆنە، چەند ئایەتێک و چەند فەرموودەیک دێنین:

أ- چەند ئایەتێک:

۱- خوا ﷻ لە سوورەتی (البقرة) دا، دەفەرموێ: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾، واتە: حەج و عومرە بە ئەواویی ئەنجام بدەن (یان: ئەواویان بکەن) بۆ خوا.

۲- لە سوورەتی (آل عمران) دا دەفەرموو: ﴿وَلِلّٰهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ اِلَيْهِ سَبِيْلًا وَمَنْ كَفَرَ فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ﴾ واتە: بۆ خوا ﷻ لەسەر خەڵک پێویستە، سەردانی مالی خوا بکەن، بۆ هەر کەسێک کە دەتوانێ، هەر کەسێکیش بپێروا بن، خوا بێنازە لە جیهانیان.

بۆیە هەندێک لە زانیان کە گوتووین: چۆن بە نەکردنی نوێژ مەرووف کافر دەبن و، بە زەکات نەدان کافر دەبن، بە هەج نەکردنیش کافر دەبن، ئەم نایەتیان بە بەلگە هێناوەتەوە، کەسێک لە توانایدا هەبێ و بە نەنقەست نەیکات، ئەوە رای هەندێک لە زانیانە.

۳- هەروەها لە سوورەتی (الحج) یشتا، خوا ﷻ دەفەرموو: ﴿وَاِذْنِ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا اَوْ مِنْ عَلٰى صُامِرٍ يَّائِنِسَ مِنْ كُلِّ مَفْجٍ عَمِيَّتِي﴾ واتە: جار بە نێو خەڵکیدا بدە، بۆ هەجێ بێن، بە پێشان و بە سواریی هەر وڵاخیک کە سکی بە پشتیەوه نووساوەتەوه، لە هەر ڕێهەکی دوورو قوولەوه با بێن.

ب- چەند دەقیکی سوننەت:

پێغەمبەر ﷺ لە بارەى پلە و پایەى هەج و عومرەوه فەرمايشتى زۆرن، بۆ وێنە:

۱- (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ سَبَّلَ: أَيُّ الْعَمَلِ أَفْضَلُ؟ فَقَالَ: إِيْمَانٌ بِاللّٰهِ وَرَسُولِهِ، قِيْلَ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: الْجِهَادُ فِي سَبِيْلِ اللّٰهِ، قِيْلَ: ثُمَّ مَاذَا؟ قَالَ: حَجٌّ مَّبْرُورٌ) (أخرجه أحمد: ۷۵۸۰، البخاري: ۱۶۴۷، ومسلم: ۸۳، والترمذي: ۱۶۵۸، والنسائي: ۳۱۳۰، وابن حبان: ۴۵۹۸).

واتە: ئەبوو هورەیره رەزى الله عنه، دەلى پێغەمبەرى خوا ﷺ پرسىارى لىكرا: چ كرده و ده بك چاكتره؟ فهرمووى: بر وابه كى پته و به خوا و پێغەمبەرەكهى، گوترا: ئەدى دواى ئەو؟ فهرمووى: تىكووشان لە پێناوى خوادا، گوترا: ئەدى دواى ئەو؟ فهرمووى: هەجىكى تىر و تەواو.

۲- (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: مَنْ حَجَّ فَلَمْ يَزِفْتُ، وَلَمْ يَفْسُقْ، رَجَعَ كَيَوْمِ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ) (أخرجه أحمد: ۷۳۷۵، والبخاري: ۱۴۴۹، والترمذي: ۱۶۵۸، والنسائي: ۳۶۲۷، وابن ماجه: ۲۸۸۹، وابن حبان: ۳۶۹۴).

واته: نه بوو هورپره ﷺ ده لئ: گوتم له پتغمبهري خوا ﷺ بوو، ده يفه رموو: هه ر که سئ چه جيک بکات، (تبيدا) قسه ي بئ جئ نه کات و، کرداري ناشايسته نه کات، نهو پوژه که ده گه پرتنه وه، وهک تازه له دايک بوو بئ، ناوا ده گه پرتنه وه. واته: چلکي گونا هاني پتوه ناميني، پاک و چاک ده بئ.

۳- (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: الْعُمْرَةُ إِلَى الْعُمْرَةِ كَفَّارَةٌ لِمَا بَيْنَهُمَا، وَالْحُجُّ الْمَرْبُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ) (أخرجه مالك: ۷۶۷، وأحمد: ۹۹۴۹، والبخاري: ۱۶۸۳، والترمذي: ۹۳۳، والنسائي: ۳۶۲۹، وابن ماجه: ۲۸۸۸، وابن حبان: ۳۶۹۶).

واته: نه بوو هورپره ﷺ ده لئ: پتغمبهري خوا ﷺ فهرمووي: عومره تاكو عومره، نيتوان خويان ده سپرنه وه، چه جي تيرو تهواو يش جگه له به هه شت، پاداشتيكي ديکه ي نيه.

۴- (عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: يَا رَسُولَ اللَّهِ ﷺ! تَرَى الْجِهَادَ أَفْضَلَ الْعَمَلِ، أَمْ لَا نُجَاهِدُ؟ قَالَ: لَكُنْ أَفْضَلُ الْجِهَادِ: حَجٌّ مَرْبُورٌ) (أخرجه البخاري: ۱۵۲۰).

واته: عائشه (خوا لئي پازي بئ) ده لئ: گوتم: نه ي پتغمبهري خوا! ﷺ ده بينين، جهاد چاکرين کرده وه، تايا تيمه ش جهاد نه که ين (وهک نافرتهان)؟ فهرمووي: بو ئيوه ي نافرته چه جي تيرو تهواو، له جهاد چاکتره.

۵- (عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ: عُمْرَةٌ فِي رَمَضَانَ تَعْدِلُ حَجَّةً، أَوْ حَجَّةً مَعِي) (أخرجه البخاري: ۱۸۶۳، ومسلم: ۱۲۵۶).

واته: عه بدوللای کوري عه عباس (خوا لتيان پازي بئ)، ده لئ: پتغمبهري خوا ﷺ فهرموويه تي: عومرپهک له مانگي رده مه زاندا، بارته قاي چه جيکه، يا خود چه جيکه له گه ل مندا.

۶- (عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، إِنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: مَا مِنْ يَوْمٍ أَكْثَرَ مِنْ أَنْ يُعْتَقَ اللَّهُ فِيهِ عَبْدًا مِنَ النَّارِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ) (أخرجه مسلم: ۱۳۴۸، والنسائي: ۳۰۰۳، وابن ماجه: ۳۰۱۴، وابن خزيمة: ۳۸۲۷).

واتە: عائیشە (خوا لئی پازیبی) دەلێ: پیغەمبەری خوا ﷺ فەرموویەتی: لە هیچ پوژیکدا، خوا بەندهکان لە سزای ناگر نازاد ناکات، زیاتر لەووی لە پوژی عەرەفەدا نازادپان دەکات.

۳- حوکمی حەج و عومرە:

أ/ حوکمی حەج:

حەج بەکێکە لە پێنج پایەکانی ئیسلام و، زانایان لەسەر ئەوە یەک دەنگن، کە لەسەر هەر مسوڵمانێکی عاقل و بالغ و نازاد و خاوەن توانا، فەرزی عەینە، چونکە دەفەکانی قورئان و سوننەت لەو بارەوه زۆرن و پاشکاون، هەرودەها زانایانیش لەسەر ئەوە یەک دەنگن، کە ژن و پیاو تێیدا بەکسان و، لە تەمەنیشدا بەکجار فەرە، لەو بارەوه فەرمووده زۆرن، تێمە پێشتر نایەتەکاھمان هێنان، بۆ وێنە:

۱- لە سوورەتی (آل عمران)دا، خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿وَلِلَّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ عَلِيمٌ﴾ واتە: بۆ خوا لەسەر خەلک پێویستە کە سەردانی مآل [مآلی خوا] بکەن [کە کەعبەیه] بۆ کەسێک کە بتوانن، بۆی بچن و بیگاتن و، هەر کەسێکیش بپێروا بێ، خوا لە جیهانیان پێنایزە.

۲- هەرودەها لە سوورەتی (البقرة)دا، خوا ﷻ دەفەرموی: ﴿وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ واتە: حەج و عومرە بە تەواویی تەنجام بدەن، ئەوە مانایەکیەتی، مانایەکی دیکە لە ئەوەی: حەج و عومرە کە دەستان پێکردن، تەواویان بکەن.

هەروەها ئەم دوو فەرموودەیە ی خوارەووەش دێنین:

۱- (عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: بَنِيَ الْإِسْلَامَ عَلَى خَمْسٍ: شَهَادَةِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، وَإِقَامَ الصَّلَاةِ، وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ، وَحَجِّ الْبَيْتِ، وَصَوْمِ رَمَضَانَ) (أَخْرَجَهُ الْبَغَارِيُّ: ۸، ومسلم: ۱۶).

واتە: عەبدوڵلای کۆری عومەر (خوا لیان رازیی)، دەڵێ: پیغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ئیسلامەتی لەسەر پێنج پایان بنیات نراوە: شایەدیی دان بەوە کە جگە لە خوا هیچ پەرستراویک نیە و، موحەممەد پەوانە کراوی خواپە و، نوێژ بەپاکردن و، زەکات دان و، حەجی مآلی خوا و، پۆژوو گرتنی مانگی پەمەزان.

کە دەفەرموێ: (بنی الإسلام)، واتە: مسوڵمانەتی شەخصیی، لەسەر ئەو پێنج پایه بنیات نراوە، بۆ ئەوەی بزانی کە سێک مسوڵمانە یان نا؟ تەماشای دەکەین بزانی شایەتمان دێنێ، کە ئەوە تەعبیرکردنە لە ئیمان و عەقیدەکەی، نەجای تەماشای دەکەین: نایا نوێژی هەیە، پێنج نوێژە فەرزەکان، هەروەها زەکاتی هەیە و، حەجی هەیە و، پۆژووی هەیە؟ ئەمانە پێنج پایه و دروشمەکانی مسوڵمانەتی شەخصین، ئەگەرنا ئەو ئیسلامە پان و پۆرە کە لە قورئان و سوننەتدا بەرجەستەپە، هەمووی لەو پێنج شتانەدا خولاصە نابێ، بەلکۆ وەک تاک کە سێ بتهوێ بزانی مسوڵمانە یان نا؟ تەماشای ئەو پێنجە ی دەکە، بۆ ئیمان و عەقیدەکەی، تەماشای شایەتمانی دەکە، بۆ شەکانی دیکەشی پەیوەندیی لەگەڵ خوا، تەماشای نوێژی دەکە، بۆ پەیوەندیی لەگەڵ خەلک، تەماشای زەکاتی دەکە، هەروەها تەماشای پۆژووگرتنی مانگی پەمەزانی دەکە، وەک لایەنی پووچی و، تەماشای حەج کردنەکە دەکە، بۆ کە سێک لە توانایدا هەبێ.

۲- فەرموودەیەکی دیکە لەو بارەووە: (عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: غَطَبَنَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ! قَدْ فَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ الْحَجَّ فَحُجُّوا، فَقَالَ رَجُلٌ: أَكُلَّ عَامٍ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ فَسَكَتَ،

حَتَّى قَالَهَا ثَلَاثًا، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَوْ قُلْتُ نَعَمْ، لَوَجَبَتْ، وَلَمَّا اسْتَطَعْتُمْ! (أخرجه مسلم: ۱۳۳۷).

واته نه‌بوو هورپه‌یره ﷺ، ده‌لتن: پیغهمبه‌ری خوا ﷺ پوژژیک وتاری بو دابن، فهرمووی: نه‌ی خه‌لکینه! خوا هجی له‌سهرتان پیوست کردوه، هج بکه‌ن، پیاویک گوتی: نه‌ی پیغهمبه‌ری خوا! ههموو سالتیک؟ بن دهنک بوو، سن جارن دووباره‌ی کرده‌وه، دوابی پیغهمبه‌ر ﷺ فهرمووی: نه‌گهر گوتبام، به‌لتن، له‌سهرتان پیوست ده‌بوو، نه‌شتانده‌توانی (ههموو سالتی) بیکه‌ن.

ب/ حوکمی عومره:

له‌باره‌ی عومره‌وه زانایان راجیایان هه‌یه:

(شافعی والثوری وأحمد وإسحاق وأبو داود الظاهري وابن عبيد) به‌فه‌ریان زانیوه، وهک له‌و سه‌رچاوانده‌ا که پیشتر تلاماژم یتدان هاتوه، هه‌روه‌ها (البخاري وابن حزم والشوكالي) یش هه‌ر هه‌مان رایان هه‌یه.

به‌لام (أبو حنيفة وأبو الثور والنخعي) عومره‌کردنیان به‌سونه‌ت داناووه، هه‌ر کام له‌ (ابن تیمیة والصنعاني وابن العربي) یش پشتگیری ئه‌و رایه‌یان کردوه.

واش دیته به‌رچاو رای ئه‌وانه‌ پاستر بنی، که عومره‌ به‌ فه‌رز نازانن، چونکه وهک گوتوو یانه: هیچ به‌لگه‌یه‌ک له‌و باره‌یه‌وه نه‌وه، پسته‌ی: ﴿وَأْتِمُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ﴾ ﴿البقرة: ۱۹۷﴾ نایته به‌لگه، چونکه رای به‌هیزتری توژره‌وه‌انی قوربان له‌و باره‌وه ئه‌وه‌یه، که خوی په‌روه‌ردگار فهرمانی کردوه به‌ته‌واوکردن و به‌ته‌واویی به‌جیه‌تانی هج و عومره، پاش ده‌ست یتکردنیان، نه‌مه‌ش به‌لگه‌ نه‌یه، له‌سه‌ر فه‌رز بوون له‌سه‌ره‌تاوه.

ننجا نایا هج هه‌روه‌ها عومره‌ له‌سه‌ر رای ئه‌وانه‌ی که ده‌لتن: فه‌رز، نایا پیوسته ده‌ستبه‌جتن (فوراً) نه‌نجام بدرتن، یان به‌له‌سه‌رخو و کاوه‌خو (التراخي)؟

زانایان لەو بارهوه ڕاجاییان ههیه: (أبو حنیفة ومالك وأحمد ویوسف) و ههندیك له هاوهلانی شافعی ڕایان وایه، پێویسته دهستبهجێ نهنجام بدری. بهلآم (شافعی والأوزاعي والثوري ومحمد بن حسن) ڕایان وایه، نهگهر به كاوهخووش نهنجام بدری، مادام پێش مردن نهنجام بدری، نهو كهسه گوناهاوار نابن.

بهلآم وا پێدهچنی ڕای یه كه م بههیزترو چاكتر بن، چونكه وێرای ههبوونی چهند دهقیکی سوننهت، دووربینیشی تێدايه، ههچ كهشیش نازانی تا سههینی چی بهسهاردی.

نهم دهقهش بهلگهیه لهسهه نهوه كه ههچ و عومره پێویسته دهستهجێ نهنجام بدرین، به تابهتی ههچ: (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: مَنْ أَرَادَ الْحَجَّ فَلْيَتَعَجَّلْ، فَإِنَّهُ قَدْ يَمْرُضُ الْمَرِيضُ، وَتَضِلُّ الرَّاحِلَةُ، وَتَغْرِيضُ الْحَاجَةُ) (أخرجه أحمد: ٣٣٤٠، تعليق شعيب الأرنؤوط: صحيح).

واته: عهبدوللای کوری عه عباس (خوا لێیان ڕازیبن)، دهلێ: پێغه مبهری خوا ﷺ فهرموویهق: ههر كه سێك و یستی ههچێك بكات، با پهله بكات، چونكه ئێنسان نهخووش دهبن و، ولآخ (یان وهسیلهی سواریی) بزر دهبن و، ئیش و کاری دیکه ی دێته پێش.

(E)- جۆرهکانی ههچ و عومره:

تێکرای زانایان لهسهه نهوه یهك دهنگن، كه جۆردهکانی ههچ سیان و ههر سێکیشیان دروستن، كه نهمانه:

١- (افراد) تاککردنهوه، كه بریتیه لهوهی له پێشدا، ئیحرام به ههچ بهستری و کارهکانی ههچ تهواو بکړن، دوايي عومره بکړی.

۲- (قَتَعَ) بە ھەر وەرگرتن، کە بریتە لەوەی لە مانگەکانی ھەجدا، عومرە بکری، پاشان ئیحرام بشکێتێ و، دواوی دووبارە ئیحرام بە ھەج ببەستێ و، ھەجە کەش ئەنجام بدرێ.

۳- (قِران) جووتکردن، کە بریتە لەوەی لە یەک کاتدا، وێکرا ئیحرام بە ھەج و عومرە ببەستێ و پێکەو ئەنجام بدرێن.

بەلام دواي ئەوێ زانیان لەسەر ئەوێ یەک دەنگن کە ھەر سێکیان دروست و ڕەوان، لەسەر ئەوێ کامیان باشتەن؟ ڕاجیایان ھەیە:

أ- ھەندێکیان کە شافعییەکان و مالیکییەکانیان لە نێودان، ڕایان وابە کە تاککردنەوێ ھەج (إفراد) چاکرە.

ب- ھەندێکیان کە ھەنەبیەکانیان لە نێودان، جووتکردنی ھەج و عومرە (قِران) بە چاکر دەزانن.

ج- ھەندێکیان کە ھەنەبیەکانیان لە نێودان، جووری (قَتَعَ) لە ھەموویان بە چاکر دادەنێن.

شیعە ی نێمامیەش ڕایان وابە کە ھەر کە سێک (۴۸ میل) لە مەککەوێ دوور بێ، مەگەر زۆر ناچار بێ، ئەگەرنا جووری (قَتَعَ) نەبێ، ھیچ جوورێکی دیکە ھەج کردنی بۆ نیە، بەلام شایانی باسە کە: ھەر کام لە جووری (قَتَعَ) و (قِران) لەسەر خواوێ کانیان خوتن پێویست دەبێ، کە سەربرینی مەزگە یان بزێکە، یان یەک لەسەر ھەوتی ڕەشە و لاخێک، یان ھوشترێکە، ئەگەر نەبیو، پێویستە دە (۱۰) ڕۆژان بە ڕۆژوو بێ، سێیان لە کاتی ھەجدا و، ھەوتیشیان دواي گەڕانەوێ.

چونکە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿مَنْ تَمَنَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحُجِّ فَلَا اسْتِسْرَ مِنْ الْمَذْيِ مَنْ لَمْ يَجِدْ فِصَامًا ثَلَاثَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعًا إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ﴿۱۳﴾﴾ البقرة، واتە:

ھەر کەسێک عومرە ی کرد و، دوایی ئیحرامی شکاند، ئنجا ئیحرامی بە ھەج بەستەو، پێویستە ئەو نەدی بە دەستی ھەوێ، قوربانیی سەر بپێرێ و ھەر کەسێک نەییوو، سێ پۆژان لە ھەجێ دا بە پۆژوو بێ و، ھەوت پۆژیش کە گەراپەو، ئەو دە (۱۰) پۆژی تەواو.

۵- مەرجهکانی ھەج و عومرە:

بە پای تێکرای زانایان مەرجهکانی ھەج و عومرە، پێنج (۵)ن، دەبێ ئەو کەسە ی ھەج و عومرە ئەنجام دەدات، ئەو پێنج مەرجه ی تێدابن:

۱- مسوڵمان بوون.

۲- عاقل بوون.

۳- بالغ بوون.

۴- ئازاد بوون.

۵- بۆ لوان و بۆ گونجان (توانا ھەبوون).

ئنجا ئەم مەرجانەش دەبنە سێ بەش:

۱- مەرچی فەرز بوون و دروست بوون، ئەگەر وانەبێ ئە لە سەری فەرز دەبن، ئە بۆی دروست دەبن، کە بریتین لە مسوڵمان بوون و عاقل بوون، چونکە ھەج لە سەر بابای کافرو شیت، ئە فەرز دەبێ، ئە ئەگەر ئەنجامیشی بدات، دروستە.

۲- جۆری دووھمی مەرجهکان کە مەرچی فەرز بوون و بۆ بەرکەوتن (اجزاء)، کە بالغ بوون و ئازادبوون، بە لām مەرچی دروست بوون واتە: وە بەرکەوتن نین، چونکە مندال و کۆیلەش ھەجە کە یان دروستە، یانی: ئەو دوو کە بریتین لە بالغ بوون و ئازاد بوون، مەرچی فەرز بوون، ھەر ھەو ھەو بۆشی وە بەردە کەون، بە لām مەرچی دروست بوون نین، ھونکە مندال و کۆیلەش، ئەگەر ھەج و عومرە نەکن، ئە ئان دروستە، بە لām کە لێدە فەرز ی

حەجيان بۇ ناگرى و، ھەر كاتى كۆيلە نازاد بوو، دەبن حەجى بكانتو، مندالەكەش كە
بالغ بوو، دەبن حەجى فەرز بكات، ئەگەرنا ھەر خىرى دەگاتى و، خىرەكەشى بۇ خۇى و
بۇ داىك و بابىشى دەبىت.

۳- جۆرى سىيەمى ئەو مەرجانە، برىتە لە مەرجى فەرز بوون، ئەوئش تۈانا ھەبوون و
بۇ لوانە (إِسْطَاعَة)، چونكە كەسك تۈاناي نىھو بۆى نالوئى حەج بكات، ئەگەر خۇى
ماندوو كرددو ھەرچوو بۇ ئەوئى و حەجى كردد، ئەودە حەجەكەى دروستەو بەردەكەوئى و،
حەجىشى لەسەر لادەچن، بەلام ئەگەر نەچن، مادام لە تۈانايدا نىھو بۆى ھەئناسوورئى،
گونابار نىھ، بەلام ئەگەر ھەرچۈنكى بى خۇى گەياندە ئەوئى، حەجەكەى دروستەو
لەسەرىشى لادەچن.

ھەر كام لەو پىتەج مەرچەش بەلكەى خۇيان ھەيە، بۇ وئە:

مەرجى يەكەم: لە بارەى ئەودەو بابايەك كە حەج و عومرە دەكات،
دەبن مسؤلەمان بئى، خوا ﷻ دەفەرموئى: ﴿أُولَٰئِكَ لَمْ يُمْرُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ
أَعْمَالَهُمْ﴾ (الأحزاب، واتە: ئەوانە ئيمانىيان نەھىتاو، خوا ﷻ كرددەوكانى
ھەئەشاندوونەو، واتە: بەبن ئيمان، كرددەودى چاك جى ناگرى و قبوول نابى.

مەرجى دوووم و سىيەم: كە عاقل بوون و بالغ بوون، بەلكەكەيان ئەوئەيە كە
پىغەمبەر ﷺ فەرموئەتئى: (رُفِعَ الْقَلَمُ عَنْ ثَلَاثَةٍ: عَنْ النَّائِمِ حَتَّى يَسْتَقِظَ، وَعَنْ
الصَّبِيِّ حَتَّى يَشُبَّ، وَعَنْ الْمَغْنُوهِ حَتَّى يَغْلَى) (أخرجه أبو داود: ۴۴۰۳، والترمذى:
۱۴۲۳، وقال: حسن غريب، والنسائي في الكبرى: ۷۳۴۶، وابن ماجه: ۲۰۴۲، والحاكم:
۸۱۷۰، عَنْ عَلِيٍّ ؓ).

واتە: فەئەمى گوناح نووسىن لەسەر سى جۆرە كەسان ھەئەكيراو: لەسەر
نووستوو ھەئەبىدار دەبىتەو، لەسەر مندال ھەئەبىتە گەنج و بالغ دەبن و،
لەسەر شىت تاكو عەقلى دىتەو ھەسەر.

مەرچی چوارەم: کە نازاد بوونە و دەبێ کۆیلە نەبێ، نەمیش چەندان دەقی لەسەر هەن، کە بەبێ پێیدانی خاوەن و گەورەکە، بۆی نیە بەملاو ئەولادا بپرواوە سەفەری دوور بکات.

مەرچی پێنجەم: توانا هەبوون (الِإِسْطَاعَة)، خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿لَا يَكْلِفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾ (البقرة، واتە: خوا ﷻ هیچ شتێک لەسەر هیچ کەس پێویست ناکات، مەگەر ئەوەی لە توانایدا هەبێ، هەروەها ﷻ وَلَيَّ عَلَى النَّاسِ جُحُ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا ﴿٧٧﴾ آل عمران، لەسەر خەڵک پێویستە سەردانی مالهە کە خوا بکەن بۆ هەر کەسێک کە توانای هەبێ خۆی بگەیهێتێ، ئەگەر نەیتوانی لەسەری پێویست نیە.

٦- حەج کردنی ئافەرەت:

نایا حەج کردنی ئافەرەت جیاوازی چیه، لەگەڵ حەج کردنی پیاو؟

حەج و عومرە کردنی ئافەرەت، جگە لەو مەرجانە ی رابردن، زۆربە ی هەرە زۆری زانایان، لەسەر بە مەر جگرتنی مەر جێکی دیکەش، پێککەوتوون، کە دەلێن:

ئەگەر ئافەرەت مێردی لەگەڵ نەبوو، لە سۆنگە ی ئەووە کە مێردی نەکرد بوو، یان مرد بوو، یان لەگەڵی نەهاتبوو، پێویستە خزمێکی مەحەرەمی، یان کۆمەلە ئافەرەتێکی متمانە پێکراوی لەگەڵ دا بن، ئەگەر نا حەجە کە ی لەسەر پێویست نابێ، چونکە دروست نیە، بەبێ لەگەڵ بوونی مێرد، یان مەحەرەمێک، یان کۆمەلە ئافەرەتێکی متمانە پێکراو، سەفەر بکات، نە بۆ حەج و نە بۆ غەیری حەجیش، مادام سەفەرە کە دوور بێ^(١).

بەلام هەندێک لە زانایان، وەک (داوود الظاهري وابن حزم) و هەندێک لە شافعیەکان و شیعە ی دوازدە ئیمامیش، رایان وابە کە ئافەرەت هەر کات حەجی

لەسەر فەرز بوو، مێردیشی نەبوو، یان ھەییوو، بەلام لەگەڵی نەچوو، کەسی
مەحرەمیشی چنک نەکەوت لەگەڵی بچن، ئەو نەک ھەر بۆی ھەبە جەجەکە
بکات، بگرە لەسەری فەرزە بچن و، نەنجامی بدات، مادام پێی سەلامەت بێ.
ننجا کاتی خۆی من پای زۆربەى زانایانم پێ بەتکەدارترو بەھێزتر بوو،
لەبەر ئەوەی گوتوو: چەند دەقیکی لەسەرن.

بەلام ئێستا ئەو پرایەى دووھەم پێ بەھێزترە، چونکە دەقەکان بۆ ھەل و
مەرج و کاتی خۆی گوتراون، وەک من لە مەسووعەى: (بیرکردنەوێ ئیسلامی
لە نێوان وەحیی و واقعیدا) لە تەوھەرى پێنج (5) دا، لەو بارەوہ قسەم کردوہ، بۆ
وێنە: بە تەماشای بکەین و بزانیین دەقەکان چۆن؟:

فەرموودەى یەکەم: (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: لَا
تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ إِلَّا مَعَ ذِي مَحْرَمٍ، وَلَا يَدْخُلُ عَلَيْهَا رَجُلٌ إِلَّا وَمَعَهَا مَحْرَمٌ، فَقَالَ رَجُلٌ:
يَا رَسُولَ اللَّهِ! إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَخْرُجَ فِي جَيْشٍ كَذَا وَكَذَا، وَأَمْرَاتِي تُرِيدُ الْحَجَّ، قَالَ: اخْرُجْ
مَعَهَا) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ١٧١٣).

واتە: ەبەدوللای کورپی ەبباس (خوا لێیان رازیبێ)، دەلێ: پێغەمبەری خوا
ﷺ فەرموویەتی: ئافەرەت ئەگەڵ مەحرەمیدا نەبێ سەفەر ناکات و، ھیچ پیاویک
لێی وەژوور ناکەوێ مادام مەحرەمی لەوێ نەبێ، پیاویک گوتی: ئەى پێغەمبەری
خوا! من دەمەوێ لەگەڵ سوپایەکی ئاوا و ئاوادا دەرچەم بۆ جەنگ، ژنەكشم
دەبەوێ جەج بکات، فەرمووی: لەگەڵی بپۆ (بۆ جەج).

فەرموودەى دووھەم: پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: (لَا تُسَافِرُ الْمَرْأَةُ مَسِيحَةً يَوْمَيْنِ
لَيْسَ مَعَ زَوْجَتِهَا، أَوْ ذُو مَحْرَمٍ) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ١٧٦٥).

واتە: ئافەرەت ماوەى دوو پۆژان سەفەر ناکات، کە مێردەكەى لەگەڵی نەبێ و،
خاوەن مەحرەمیکی لەگەڵی نەبێ (واتە: باب، برا، کور... ھتد).

فهرمودەدى سئىيەم: پىغەمبەر ﷺ دەفەر موۋى: (لَا يَحِلُّ لِمَرْأَةٍ تُمْنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ أَنْ تُسَافِرَ مَسِيرَةَ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ لَيْسَ مَعَهَا حُرْمَةٌ) (أخرجه البخاري: ۱۰۳۸)،

واتە: ھەر ئافرىدە تىك بىرۋاي بە خواۋ بە پۇژى دۋايى ھەبى، بۇي نىبە بۇ
ماۋەدى شەۋو پۇژىك بە سەفەر بېچى، مادام خىزىمكى مەھرىمى لەگەل نەبى.

ئىنجا ۋە ئىمى ئەۋ زانا يانە ھەيە، كە درۋستە ئافرىدە (بەلگە)
ھەندىكىيان دەللىن: ۋاجىبە لەسەرى) ھەر بېچى بۇ ھەج، با مىردىشى ھەبى، مادام
لەگەلى نەبى، با مەھرىمىكىشى دەست نەكەۋى، ئەۋەيە: كە پىغەمبەرى خوا
ﷺ مەبەستى ئەۋ كاتە ۋ ئەۋ ھەل ۋ مەرجە بوۋە، كە پىگا ئەمىن نەبوۋە، بەلەم
ئىستا ئافرىدە لىرە سۋارى فرۆكە دەبى، يەكسەر لە جىددە، يان لە مەدىنە
دادەبەزى بە سەلامەتتى، ۋەلگى دىكەشى لەگەل دايە ۋ، لەۋتەش دەچىتە
ھوتىل ۋ، ھەموو پىكەۋەن، ھىچ مەترىيەكى لەسەر نى، ئىستا جىايە ۋ، پىغەمبەر
ﷺ ئەۋ فەرمودانە ھەي فەرموۋى، دەبى تەماشى بگەي، لە چ كاتىكدا فەرموۋىنى؟!

ئەۋ كاتە كە پىگا ئەمىن نەبوۋە، بە بارو سۋار چوۋن، بە پىيان چوۋن،
بە پى مەترىيەداردا چوۋن، ئەگەرى ھەبوۋە پىگر ھەبى، ئەگەرى ھەبوۋە
لە تىنۋان ۋ لە برسان بىرن، دزو جەردەيان بىتە پى، بەلەم ئىستا ئەۋ ئەگەرەنە
ھىچيان نەماۋن.

كەۋاتە: دەبى فەرمايشتە كانى پىغەمبەر ﷺ ۋەك خۇي مەبەستى بوۋن، ئاۋا لىيان
تېبگەين ۋ، شىتىكى كە بۇ كاتىك فەرموۋە، دەبى لەبەر پۇشنايى ئەۋ ھەل ۋ
مەرج ۋ بارودۇخەدا كە بۇي فەرموۋە، تەماشى بگەين، ئىنجا ۋىراي ئەۋ بەلگە
عەقلىيە، ئەم بەلگە نەقلىيەش ھەيە لەۋبارەۋە كە پىغەمبەر ﷺ دەفەر موۋى:

(وَاللَّهِ لَيُتِمِّنَنَّ اللَّهُ هَذَا الْأَمْرَ حَتَّى تَسِيرَ الطَّعِينَةُ مِنْ صَنْعَاءَ إِلَى حَضْرَمَوْتَ لَا تَخَافُ
إِلَّا اللَّهَ وَالذُّلْبَ عَلَى غَنَمِهَا، وَلَكِنَّكُمْ تَسْتَعْجِلُونَ) (أخرجه أحمد: ۲۱۰۹۵، والبخاري:

۳۴۱۶، وأبو داود: ۲۶۶۹، والنسائي في الكبرى: ۵۸۹۳).

واتە: بەخوایا ئەم نایینە ئەولو دەکات و سەقامگیری دەکات، تاكو که ژاوه دارێك (ئافره تێك) له سه‌نعاوه ده‌چێ بۆ (خَفَرْموَت) بێجگه له‌ خوا له‌ كه‌س ناترسێ، مه‌گه‌ر ترسی گورگیشی هه‌بێ له‌ مه‌ره‌كه‌ی، به‌لام تێوه‌ په‌له‌ ده‌گهن.

لی‌ره‌دا باسی ئافره‌تێك ده‌کات چونکه (طَعِیْنَةُ) به‌ ئافره‌تێك ده‌گوترێ: که‌ ژاوه‌ دار بێ و له‌ سه‌ر پشتی و شتر بێ، واته‌: دروسته‌ ئافره‌تێك به‌ ته‌نیا له‌ سه‌نعاوه‌ به‌چێ بۆ (خَفَرْموَت)، مادام پێ ئەمین و ئەمان بێ، باسی مه‌هره‌میشی نه‌کردوه‌.

٧- کاته‌کانی ئی‌حرام به‌ستن به‌ حه‌ج و عومره‌:

خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: ﴿يَعْلَمُونَكَ عَنِ الْآهِلَةِ قُلْ مِنْ مَوَاقِئِ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ﴾ (البقره)، واته‌: ده‌رباره‌ی مانگه‌کان (ده‌رکه‌وتنی مانگی یه‌ک شه‌وه‌و دوو شه‌وه‌و سێ شه‌وه‌و تاكو پازده‌و، دوا‌یی که‌م ده‌کات) لێت ده‌پرسن، بلێ: نه‌وانه‌ کاتی دیاریکراون بۆ خه‌لک، که‌ حه‌ج و خواپه‌رستیه‌کانیان تێدا نه‌نجام بدهن.

زۆربه‌ی هه‌ره‌ زۆری زانایان رایان وایه‌، که‌ مانگه‌کانی حه‌ج تێدا کردن، بریتین له‌: (شوال و، ذی القَعْدَة) و، ده‌ (١٠) رۆژی سه‌ره‌تای مانگی (ذی الحجه)، هه‌ر کام له‌ (أبو حنیفه‌ و الشافعی و أحمد و النخعي و الثوري و أبو الثور و داود الظاهري)، له‌ تێوه‌ زانایانه‌دان که‌ رایان وایه‌، ته‌وه‌نده‌ هه‌یه‌، (الشافعی و النخعي و الثوري و أبو الثور و داود الظاهري)، رایان وایه‌ که‌ رۆژی ده‌یه‌م که‌ رۆژی قوربان‌یی سه‌ره‌پێن (یوم النحر) و، رۆژی جه‌ژنه‌، کاتی حه‌ج نیه‌ و ته‌نیا شه‌وه‌که‌ی هه‌وه‌، به‌لام نه‌وانی دیکه‌ ده‌لێن: رۆژه‌که‌و شه‌وه‌که‌شی کاتی حه‌جه‌.

(مالیک) یش پای وایه‌ که‌ وێرایی (شوال و ذی القعدة)، سه‌ره‌جه‌م مانگی (ذی الحجه) ش کاتی حه‌ج تێدا کردنه‌.

واش پێنده‌چێ رای نه‌وانه‌ به‌هێ‌تر بێ که‌ ده‌لێن: له‌ غه‌یری مانگه‌کانی حه‌جدا، نحرام به‌ حه‌ج دانامه‌زێ، چونکه‌ بوخاری، هه‌تاوه‌تێ: {قَالَ (بْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ

عَنْهُمَا، أَشْهُرُ الْحَجِّ: سُؤَالَ وَذُو الْقَعْدَةِ وَعَشْرَ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ، وَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ
اللَّهُ عَنْهُمَا: مِنَ السَّنَةِ إِلَّا يُحْرَمَ بِالْحَجِّ إِلَّا فِي أَشْهُرِ الْحَجِّ) (أخرجه: البخاري ١٦٠٣).

واته: ئىبنو عومەریش (خوا له خۆی و بابی ڕازی بێ) گوتووێهێ: مانگەکانی
ئیحرام تێدابهستنی هەج بریتین لە: (سُؤَالَ وَذُو الْقَعْدَةِ وَعَشْرَ مِنْ ذِي الْحِجَّةِ)،
هەرۆهە ئىبنو عەبباس (خوا له خۆی و بابی ڕازی بێ)، گوتووێهێ سوننەتە
ئیحرام بە هەج نەبەسترتی، مەگەر لە مانگەکانی هەجدا.

ئىجا ئەمانە کاتەکانی ئیحرام بەستن بە هەج، بەلام بۆ عومەر، زانایان
لەسەر ئەوە یەک دەنگن، کە هەموو مانگەکانی سالی بۆ عومەر تێدا کردن،
پەوان، بەبێ جیاوازیی.

٨- شوینەکانی ئیحرام بەستن بە هەج و عومەر:

زانایان لەسەر ئەم پێنج شوینە، کە میقاتی ئیحرام تێدابهستنی بابای حاجیی و
عومەردار (الحاج والمعتمر)، لە هەر پێنج لای کەعبەو، یەکدەنگن:

١- میقاتی خەلکی مەدینە (ذو الخليفة) یە، کە (آبارُ علي) شی پێدەلێن، کە ماوەی شەش
میل لە مەدینەو دوورە و، چوارسەدو شەست (٤٦٠) کیلۆمەتر لە مەككەو دوورە و،
دوورترین میقاتە لە مەككە.

٢- میقاتی خەلکی شام تونس و مەغریب کە (جُحْفَةُ) یە و، (رَابِح)یشی پێ دەلێن و،
دووسەدو چوار (٢٠٤) کیلۆمەتر لە مەككەو دوورە.

٣- میقاتی خەلکی عێراق و غەیری عێراقیش، ئەوانە ی لە ڕۆژھەلاتی مەككەو دێن،
(ذات عِرْق) ی پێدەلێن و، سەدو نەودو چوار (١٩٤) کیلۆمەتر لە مەككەو دوورە.

٤- میقاتی خەلکی نەجدو کەوێت و ئیمارات و تانیف، کە (قرن المنازل) و، (قرن الثعالب)
یشی پێ دەلێن و، لە نزیک شۆئیکە کە تێستا (سَيْل) ی پێ دەلێن، نەودوچوار (٩٤)
کیلۆمەتر لە مەككەو دوورە.

۵- میقاتی خه لکی یه مهن و تیهامه و هیند، که (يَلْمَلَمْ) ی پښ ده تښن.

هر که سڼک له هر پښه که وه برړوا، چ وشکانی، چ دهریا، چ هه وایی، که بکه وښته نیوان دوو میقاته وه، دروسته که هر کاتې گه یشته ناقار (ناستی) یه کییک له میقاته کان، نیحرام بهستی، به لأم پښو یسته بؤ دوور بینیی، بهر له وډی بگانه ناستی نهو شوښنه، نیحرامه که ی بهستی، چونکه نه گهر لږی تښه پری، تازه نیحرام به ستنه که ی بؤ وه بهرناکه وئ، وهک گوتمان: چ له پښی وشکانی و، چ دهریا و، چ هه واییه وه، برړوا، هر هه مان حوکمی هه یه.

بیگومان دیار یی کردنی نهو میقاتانه ش له فرمایشتی پیغه مبهردا ﷺ هاتوه:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ وَقَفَتْ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ: ذَا الْحَلِيفَةِ، وَلَأَهْلِ الشَّامِ: الْجَعْفَةَ، وَلَأَهْلِ نَجْدٍ: قَرْنَ الْمَنَازِلِ، وَلَأَهْلِ الْيَمَنِ: يَلْمَلَمْ، هُنَّ لَهْنٌ، وَلَمَنْ أَتَى عَلَيْهِنَّ مِنْ غَيْرِهِنَّ مِمَّنْ أَرَادَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ، وَمَنْ كَانَ دُونَ ذَلِكَ، فَمِنْ حَيْثُ أَنْشَأَ، حَتَّى أَهْلَ مَكَّةَ مِنْ مَكَّةَ (وفي روايةٍ لهما: فَمَنْ كَانَ دُونَهُمَا فَمَهْلُهُ مِنْ أَهْلِهِ) (أخرجه البخاري: ۱۵۲۴، ومسلم: ۱۱۸۱).

واته: عه بدوللای کورې عه عباس (خوا لیان پازیبښ) ده فهرموئ: پیغه مبهردا ﷺ بؤ خه لکی مه دښه (ذا الحلیفه) دیاری کردوه و (لهوئ میقاتی شوښنی نیحرام تیدا به ستنه) بؤ خه لکی شام (الجعفة) و، بؤ خه لکی نه جد (قرن المنازل) و، بؤ خه لکی یه مهن (یلملم) و، هه م بؤ خه لکی نهو شوښانه و، هه م خه لکی غه بری نهو شوښانه ش که له پشت وانهو دښن و بهو شوښانه دا دښن، به لأم خه لکی دپکه ی له وان نیزیکتر له کابه وه، بؤ وښنه: خه لکی مه که هه ر له مه که که و له مالی خوښانه وه نیحرام به حه ج یان به عومړه ده به ستن.

هه روه ها خه لکی غیراقیش: (عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ وَقَفَتْ لِأَهْلِ الْعِرَاقِ ذَاتَ عِرْقٍ) (أخرجه أبو داود برقم: ۱۷۳۹).

واته نهو شوئنه ی که خه لکی عیراق نیحرامی لی دهبه ستی ((اللَّهُ أَكْبَرُ)ی
حه ج و عومره کردنی لیده کهن، ده لئین: (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ حَجَّةً) یان (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ عُمْرَةً)
یان (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ حَجَّةً وَعُمْرَةً) | نهو ده (ذَاتِ عِزٍّ)ه، که پیشتی باسما ن کرد.

۹- کردهوه کانئ حه ج:

کردهوه کانئ حه ج به گشتی، واته: چ پایه بن، چ فه رز بن، ثم یازده (۱۱)
کردهوه په ن:

۱- نیحرام به ستی، که بریتیه له نیهت هتینان به ئه نجام دانی حه ج، یان عومره، یان
هه ردوکیان.

۲- چوونه نیو شاری مه ککه له لای سه روویه وه، پاشان مزگه وتی هه رام و، دوابی ته وافی
چوونه مه ککه (طواف القدوم).

۳- شهو مانه وه (المبیت) له مینا که شهوی نویه می (ذی الحجة)یه.

۴- راوه ستان له عه ره فات، که له پوژی نویه مدایه.

۵- شهو مانه وه له موزده لیفه، له شهوی ده یه می (ذی الحجة)دا.

۶- به رد تیفر پیدانی سی جه مره کان، که له پوژی ده یه می (ذی الحجة)دا، ته نیا به که میان
ئه نجام ده درئ جه مره ی گه وره و، پاشان هی هه ر سیک جه مره کان له پوژانی:
(۱۲و۱۳)دا و، سه رجهم هه فتا (۷۰) ورده به رد فری ده دات (۷+۲۱+۲۱+۲۱=۷۰).

۷- قوربانئ سه رب رین، پاش هه وت ورد که به رد تیفر پیدانی جه مره ی عه قه به، که پیشتی
ده گو ترئ جه مره ی گه وره (الجمرة الکبری)، که له پوژی ده یه می (ذی الحجة)دا ئه نجام ده درئ.

۸- سه ری خو تاشین یان کورت کردنه وه ی، پاش سه رب رینی قوربانئ هه ر له پوژی
ده یه مدا.

۹- تەوافی دەوری کەعبە، کە بە تەوافی پایە (طواف الركن)، یان (طواف الإفاضة) تەوافی هاتنە خوار لە عەرەفات ناودەبێ.

۱۰- هاتن و چوون (السعي)ی نێوان صەفا و مەرۆه، ھەوت (۷) جاران کە لە صەفاوە دەست پێدەکات، جارێک دەچێتە مەرۆه و دەبێتە جارێک، لە مەرۆهوە دێتەوہ صەفا دەبێتە دوو، بەو شێوەیە لە صەفا دەست پێدەکات و لە مەرۆه کۆتایی پێ دێ.

۱۱- تەوافی خواحافیزی (طواف الوداع) واتە: مائناوایی لە ھەرەم.

کردهودکانی عومرەش چوارن، بەم شێودەیە خواردود:

۱- ئیحرام بەستن.

۲- تەواف کردن.

۳- هاتن و چوون لە نێوان صەفاو مەرۆدا.

۴- سەری خۆتاشین، یاخود کورت کردنەوہ.

(۱) پایەکانی ھەج:

پێشتریش باسمان کرد، ھەج چوار پایە ی سەرەکیی ھەن:

۱- ئیحرام بەستن.

۲- پاوەستان لە عەرەفات.

۳- تەواف، ھەوت سووپانەوہ بە دەوری کەعبەدا.

۴- هاتن و چوونی نێوان صەفاو مەرۆ.

ئەوانە پایەکانی ھەجن، بە پای زۆربە ی زانایان، واتە: بەبێ ھیچ کام لەو چوارە، ھەج وەبەر ناکەوێ و دورست نابێ.

پایه ی یه کهم: نیحرام بهستن:

بریتیه له نیهت هیتان به نه نجامدانی هه ج، که به پای زۆریه ی زانیان نیحرام بهستن، پایه یه، به لام هه نه فیه کان به مهرجی داده نین، جیاوازیه کهش له نیوانی پایه بوون و مهرج بوونی نیحرام بهستندا بۆ هه ج، ههر نهوه یه، که پایه له نیو خودی هه ج دایه، به لام چ به نسبت تیردوه و، چ به نسبت ههرشتیکی دیکه وه، مهرج له دهره وه ی پایه کانی نهو کرده وه یه که نه نجام ده درئ، چۆنیه ق نیحرام و نیه ته کهش، نهوه یه که به دهنکی بهرز بلی: (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ بِحُجَّةٍ)، یان (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ بِعُمْرَةٍ وَعُمْرَةٍ)، یان: (تَوَيْتَ الْحَجَّ لِلَّهِ تَعَالَى)، یان (تَوَيْتَ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ تَعَالَى)، یان به کوردیی بلی: (نیه تم وایه هه ج ده کهم)، یان (نیه تم وایه هه ج و عومره ده کهم)، مهرج نیه، ته نها به زمانی عه ره بیی بئ، لهو باره ووش با ناماژه به چه ند ده قیک بکه ین:

یه کهم: (عَنْ عَمْرِ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ، وَإِنَّمَا لِكُلِّ امْرِئٍ مَا نَوَى) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۱، ومسلم برقم: ۴۵).

واته: عومهر ﷺ ده لئ: گوئی بیستی پیغه مبه ی خوا ﷺ بووم، ده یفه رموو: بیکومان کرده وه کان به پی نیاز و مه به سه ته کانی نیو دلن و، بۆ ههر مرو فیک به پی نیو ده که نیاز و مه به سه تی له دلدا هیه، کرده وه که ی بۆ به ره ده که وی.

نه وه به گشی له باره ی نیهت هیتانه وه،

دووهم: به تاییهت دهر باره ی نیحرام بهستن و نیهت هیتان به هه ج، نه م فه رموده به هیه: (عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: لَبَّيْكَ بِحُجَّةٍ وَعُمْرَةٍ مَعًا) (أَخْرَجَهُ ابْنُ حَبَّانَ: ۳۹۲۲ قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح على شرط البخاري).

واته: نه نه س ﷺ ده لئ: گویم له پیغه مبه ی خوا ﷺ بوو، ده یفه رموو: (لَبَّيْكَ بِحُجَّةٍ وَعُمْرَةٍ مَعًا)، وشه ی: (لَبَّيْكَ)، واته: له خزه تدام، ناماده م، که هه ج و عومره به جئ بینم.

سَيِّئِهِ: (عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ، أَخْبَرَنِي عَنْ أَبِيهِ ﷺ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يُهْلُ مُلَبَّدًا) (أخرجه البخاري برقم: ۱۵۴۰، و مسلم برقم: ۱۱۸۴).

واته: سالىمى كورى عەبدوللاى كورى عومەر (خوا لىيان رازى بى)، له بابىهوه، واته: له عەبدوللاوه، دەلن: گوتم له پىغەمبەرى خوا ﷺ بوو، ئىحرامى دەبەست، له كاتىكدا كه قزى كۆ كوردبۆوه سەر يەك.

(يُهْلُ) واته: دەنگى بەرز دەكردوه به ئىحرام بەستن.

ئەو ئىحرام بەستەش دەبىن، له مىقات بى: (عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ، أَنَّهُ سَمِعَ أَبَاهُ، يَقُولُ: «مَا أَهْلَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ إِلَّا مِنْ عِنْدِ الْمَسْجِدِ، يَعْنِي مَسْجِدَ ذِي الْخُلَيْفَةِ) (أخرجه البخاري: ۱۵۴۲، و مسلم: ۱۱۸۶).

واته: سالىمى كورى عەبدوللا (خوا لىيان رازى بى)، له بابىهوه هيتاويەق كه گوئى لى بووه گوتووېەق: پىغەمبەرى خوا ﷺ، تەنها له لای مزگەوت ئىحرامى بەست، دەنگى بەرز كردهوه به ئىحرام بەستن، واته: مزگەوت (ذِي الْخُلَيْفَةِ)، كه مىقاتى خەلكى مەدينەيە.

له كاتى ئىحرام بەستندا سوننەتەو، هەندىكى بە پىويستيان داناوه، بەلام وا پىدەچى هەر سوننەت بى، ئەم زىكرە بخوئىرى كه پىى دەگوتىرى: تەلبىيە:

چوارەم: (عَنْ نَافِعٍ، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ تَلِيَةَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْعَمْدَ وَالنُّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ) (أخرجه البخاري: ۱۵۴۹).

واته: نافع له عەبدوللاى كورى عومەرەوه (خوا لىيان رازى بى) دەگىرپتەوه، گوتووېەق: تەلبىيەى پىغەمبەرى خوا ﷺ ئاوا بوو: (ئەى خوايە! بە دەم فەرمانتەوه هاتم و له خزمەتدام، له خزمەتدام هىچ هاوبەشت نىن، له خزمەتدام بىگومان ستابش و چاكە و مولك هەر هى تۆيە و بەس، هىچ هاوبەشت نىه.

ھەلبەتە لە كاتى ئىھرام بەستى و نىەت ھىئاندا، پىۋىستە باباى ئىھرام بەستوو (مُخْرِم) بەرگ و پۆشاكى ئاساىى دابىتى، ئافرەتان ھەر بەرگ و پۆشاكى ئاساىى خۇيان لەبەر دەكەن، بەلەم پىاوان دەبىتى بەرگ و پۆشاكى ئاساىى دابىتىن و، دوو پارچە قوماش لە خۇيان وەر بېتچىن، يەككىيان لە پشتيان بەرەو ژىريان، ئەوى دىكەش لە پشتيان بەرەو ژوورىان، وەك لەم فەرمودودەبەو ديارە و، ژور فەرمودودەش لەم بارەو ھەن:

يُنْجِمُهُم: {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَجُلًا قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! مَا يَلْبَسُ الْمُخْرِمُ مِنَ الثِّيَابِ؟ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَا يَلْبَسُ الْقُمُصَ، وَلَا الْعَمَائِمَ، وَلَا السَّرَاوِيلَ، وَلَا الْبَرَائِسَ، وَلَا الْخِفَافَ إِلَّا أَحَدًا لَا يَجِدُ نَعْلَيْنِ، فَلْيَلْبَسْ خُفَيْنِ، فَلْيَقِطْهُمَا أَسْفَلَ مِنَ الْكَعْبَيْنِ، وَلَا تَلْبَسُوا مِنَ الثِّيَابِ شَيْئًا مَسَّهُ الرُّعْفَرَانُ أَوْ وَرْسٌ} (أخرجه البخاري: ١٥٤٣).

واتە: ەبەدوللای کوری عومەر (خوای لىیان رازى بى)، دەلى: پىاوتىک ھاتە خزمەت پىغەمبەرى خوا ﷺ، گوئ: ئەى پىغەمبەرى خوا! ﷺ باباى ئىھرامکرتوو چ جورە جل و بەرگىک دەپۆشنى؟ پىغەمبەرى خوا ﷺ فەرمووی: نابى نە کراسان لەبەر بکات و، نە مېزەران لەسەر بکات و، نە شەروالان لە پى بکات و، نە کللاوان لەسەر بنى و، نە خووف و پىلاوان لەپى بکات، مەگەر کەسى نەعلى نەبن، ئەو ەبا دوو خوف، یان دوو پىلاوان لەپى بکات، لە خواری گۆزىنگەکانەو ە (لە خواری قولە پىئەو ەبیانبرى) ھەرۋەھا ھىچ بەرگىک یان ھىچ قوماشىک لەبەر مەکەن، کە زەغفەران، یان وەرسى پىکەوتىتى (کە دوو جورە بوئى خوشتن).

وەک گوتمان: ئەو ەبە نەسبەت پىاوانەو ە، بەلەم بەنەسبەت ئافرەتانەو ە، ھەر بەرگى ئاساىى خۇيان لەبەر دەکەن، وەك لەم دەقەدا ديارە:

شەشەم: {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ نَهَى النِّسَاءَ فِي إِخْرَامِهِنَّ عَنِ الْقُفَّازَيْنِ، وَالثَّقَابِ، وَمَا مَسَّ الْوَرْسَ، وَالرُّعْفَرَانِ مِنَ الثِّيَابِ، وَلَتَلْبَسَ بَعْدَ ذَلِكَ مَا أَحَبَّتْ مِنَ الْوَلَوَانِ الثِّيَابِ مُعْصَفَرَةً أَوْ خَرَاءَ أَوْ خَلِيًّا، أَوْ مَرَاوِيلَ، أَوْ قَمِيصًا، أَوْ خُفًّا} (أخرجه أنه داود رقم: ١٨٢٧، الحاكم رقم: ١٧٨٨، إسماعيل، صحيح، عن: عَنِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ).

واته: عهبدوللای کوری عومهر (خوا لئیان رازیئ)، بیستوو یه تی پیغه مبه ری خوا ﷺ نافره تانی له کاتی ئیحرامیاندا، له پۆشینی ددستکیش و په چه و ههر بهرگیک، که وهرس و زهغه رانی لئ درابئ، قهدهغه کردوون، (که دوو جوړه بوئی خوښ بوون، دوو جوړه، گولن بوئی خوښان هیه) به لأم جگه لهوه با ههر جوړه بهرگیکی هه زیان لئیته، بیپۆشن له په نکراو به په نگی سوور، یان ناوریشم، یان خشل، یان ده ریئ، یان کراس، یان پتلاو.

له مه به نسبت پایه ی یه که می (حه ج) دوه: ئیحرام به ستن یا خود نیه ت هینان.

پایه ی دووهم: راوهستان له عه ره فات:

همه موو زانایان له سر نهوه یه ک دهنگن، که راوهستان له عه ره فات پایه ی بنه رته یی و ههر مه زنی هه جه، چونکه پیغه مبه ر ﷺ قه رمو یه تی: (الحج عرفة) (آخرجه أحمد: ۱۸۷۹۶، وأبو داود: ۱۹۴۹، والترمذي: ۸۸۹، والنسائي ۳۰۴۴، وابن ماجه: ۳۰۱۵).

واته: هه ج بریتیه له وهستان له عه ره فات.

چوار پرگه ده رباره ی راوهستان له عه ره فات

پرگی یه که م: شوئنی لئ راوهستان، ده بئ له کوئ بوه ستن؟ زانایان له سر نهوه یه ک دهنگن، که له ههر به شیک ی عه ره فاتدا بوه ستن، دروسته، به لأم چاکتر وایه له نیزیک و دامین چپای په حمه ته ت (جَبَلُ الرُّمَّةِ) وه بئ، له لای تاشه به رده زله کان و، پوو به که عبه بوه ستن، به لگه ش له سر نهوه که ده ستن عه ره فات همه مووی دروسته، لئی بوه ستن، نهو قه رموودیه ی پیغه مبه ره ﷺ که ده فه رموئ: (قَدْ وَقَفْتُ هَاهُنَا وَعَرَفْتُ كُلَّهَا مَوْقِفًا) (آخرجه: أبو داود برقم: ۶۱۷۳، وَصَحَّحَهُ الألبانی).

واتە: ئەو ەن لىرە وەستام و ەپرەفاتىش (ھەم كىو ەكى (جَبَلُ الرُّحْمَةِ)، ھەم دەشتەكى) ھەمووى شوئى لى وەستانە.

برگەى دوو ەم: بۇ كاتى وەستان لە ەپرەفات، زۆر بەى ھەرە زۆرى زانايان پاىان وايە: كاتى پاو ەستان لە ەپرەفات لەو كاتەو ەدەست پىدەكات، كە خۆر لە ئىو ەپاستى ئاسمان بەرەو لای پۆژئاوا لادەدات، لە پۆژى نۆبەى (ذِي الْحِجَّةِ) دا، كە پىنى دەگوترى: پۆژى ەپرەفە و، ھەتا سىپىدەى بەرەبەيانى پۆژى دەبەم دەخايەنى.

بەلام ەنبەلىيەكان دەلین: لە بەرەبەيانى پۆژى نۆبەى ەدەست پى دەكات، نەك لە كاتى لادانى خۆر لە ئىو ەپاست، بەلام دەلین: دەبى دواى ئىو ەپۆكەشى ھەر بەردەوام بى، ھەر ەھا زانايان لەسەر ئەو بەكدەنگن، كە ھەر كەسىك بەر لە لادانى خۆر لە ئىو ەپاستى ئاسمان بەرەو لای پۆژئاوا، ەپرەفات بەجى بولتى، پاو ەستانەكى بەرناكو، ھەر ەھا زۆر بەى زانايان كە ەنەفىيەكان و مالىكىيەكان و ەنبەلىيەكانيان لە ئىودان، دەلین: فەرزە ھەتا دواى خۆرئاوا بوون، بوەستى، بۇ ئەو ەى شەو و پۆژان پىكەو ەكۆبكاتەو ە لە پاو ەستانەكەيدا، بەلام شافىيەكان تەنھا بە سوننەت دەزانن و، پاى جەماو ەرىش بەلكەدارترە.

برگەى سىيەم: ئەندازەى پاو ەستانەكە، زانايان لەسەر ئەو ەش بەك دەنگن، كە ئەو ەندە بەسە بۇ پاو ەستان (وُفُوف)، لە ەپرەفات كە ماو ەبەكى كەم لە دواى لادانى خۆرەو ەھەتا بەرەبەيان ەپىتتەو ە، ھەر ەھا لەسەر ئەو ەش بەك دەنگن، كە پاكى و، دەست نوتۇر ھەبوون و، خۆدپۆشین و، پووركردنە قىبلە، ھىچ كاميان مەرج نىن بۇ پاو ەستان لەسەر ەپرەفە، ئنجا ئايا واباشە بە سوارى، بى يان بە پىادە؟ زانايان لەو بارەو ە پراجايان ھەيە.

برگەى چوارەم: ەوكمى پانەو ەستان لە ەپرەفات، وەك پىشتەر گومان: پاو ەستان لە ەپرەفات پاىەى بنەپەتى و ھەرە گەورەى جەجە و، ھەر كەسىك لە دەستى بچى، ئەو ە جەجەكەى بەرنەكەوتو ە، واتە: دەبى لە دواى ئىو ەپۆى

پوڙي نؤيه مي (ذِي الْحِجَّة) وه، هه تا دهگاته سپيده پوڙي دهيه، دهين، کاتيک نهگه کهميش بين، فرياي وهستان له عه په فات بکهوي، نهگه رنا ماناي وايه وهستان له عه په فات نهبووه و، نهو پايه مه زنه ي چه جیش نهگه نهبوو، ماناي وايه چه جه که ي بهر نه کهوتوه.

پايه ي سنيهم: ته وافي کردن:

واته: جهوت چار سووړانه وه به دهوري که عبه دا، که ته وافه کافي چه ج، ست جورن:

۱- ته وافي هاتنه تيو مه ککه، که پتي دهگوتري: (طَوَافُ الْقُدُوم)، واته: ته وافي به دهوري که عبه دا، سووړانه وه ي هاتن بو تيو شاري مه ککه، که زوربه ي زانايان به سوننه ق ده زانن.

۲- ته وافي هاتنه خوار له عه په فات، که پتي دهگوتري: (طَوَافُ الْإِقَاصَةِ)، يان (طَوَافُ الرُّكْنِ) و يان (طَوَافُ الزَّيَاَرَةِ) يشي پتي دهگوتري، هه موو نهو ناوانه ي بو به کاردين، نه مه به يه که دهنگي زانايان پايه يه.

۳- ته وافي به جيه تيشتنی مه ککه و مزکهوتي چه رام، (طَوَافُ الْوِدَاع)، واته: ته وافي خواحافيزي، که زوربه ي زانايان به فه رزي ده زانن.

نهم نايه ته موباره که ش که خوا ده فهرموي: ﴿ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ﴾ الحج، واته: دواي با چلک و چه پهری خويان لابه دن و، با قوربانیه کافي خويان نه نجام بدهن و، با به دهوري مالى دپريندا، بخولتینه وه (به دهوري که عبه دا)، مه به ست پتي: (طَوَافُ الرُّكْنِ) ه، که (طَوَافُ الْإِقَاصَةِ) يشي پتي ده لئين و (طَوَافُ الزَّيَاَرَةِ) يشي پتي ده لئين، مه به ست پتي نهو ته وافه يه،

لهو باره وه ش فهرمووده زورن، بو وينه: ده رباري ته وافي هاتنه تيو مه ککه، نهم فهرمووده يه هه يه: [عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ أَوَّلُ شَيْءٍ بَدَأَ بِهِ حِينَ قَدِمَ مَكَّةَ، أَنَّهُ تَوَضَّأَ، ثُمَّ طَافَ بِالْبَيْتِ] (أخرجه البخاري: ۱۵۶۰، ومسلم: ۳۰۶۰).

واته: دايکمان عايشه (خوا لتي پازى بى)، ده لى: پتغه مبهري خوا ﷺ په که مين کارىک که ده ستي پى کرد، کاتىک چووه نيو شارى مه ککه، نه وه بوو که دستونيزى گرت و به ده وري مالى خوادا خولايه وه (سووپايه وه) (واته: ههوت جاران).

ننجا سووپانه وه به ده وري که عبه دا، زانايان لهو باره وه راجيانيان هه يه، که ئايا مهرجه ده ست نويز هه بى، يان نا؟ به لام هه موويان له سر نه وه په کده ننگن، که نه گهر که سىک له ش پيسى گه وري له سر بى، يان نافرته بى نويز بى و له هه يزدا بى، يان له زه ستاني دابى، بوى نيه نه وه ته و افه بکات، وه ک له م فهرمووده يه دا هاتوه:

(عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لَهَا جِئْ حَاضَتْ، وَهِيَ مُغْرَمَةٌ: اضْعِي مَا يَصْنَعُ الْحَبَّاجُ غَيْرَ أَنْ لَا تَطْوِي بِالْبَيْتِ حَتَّى تَغْتَسِلِي) (أخرجه البخاري: ۳۰۵، ومسلم: ۱۲۱۱، وأبو داود: ۱۷۸۸).

واته: له عايشه وه (خوا لتي پازى بى) هاتوه، که پتغه مبهري ﷺ، کاتىک عايشه که وته بى نويز يه وه، له ئيچراميش دابوو پتى فهرموو: حاجيه کان چى ده که ن، توش بيکه، به لام به ده وري مالى خوادا مه خولايه، تا کو غوت نه شو.

پايه ي چواره م: هاتن و چوون له نيوان صفاو مه روه دا:

نهميش له سر راي زوربه ي زانايان پايه يه و، پتويسته له دواي ته و افشه وه بى، زانايان له سر نه وه ش په کده ننگن که ده بى ههوت که پرت بى و، له صفاوه ده ست پى بکرى و، له مه روه کو تايى پى دى، هه روه ها زانايان له سر نه وه ش په کده ننگن، که چوون له صفاوه بو مه روه، جار يکه و، گه رانه وه له مه روه وه بو صفا، جار يکى دپکه يه، بويه له صفا ده ست پى ده کات و له مه روه کو تايى دى.

چونکه هه ندى که س وا ده زانى، که له صفاوه ده چى بو مه روه، ده بى نته وه به صفا، ننجا جار يکه، که نه وه دمکات حه ارده (۱۴) حه، به لام وانه ه

ہر چوونیک لہ صفاوہ بۆ مہرہ، جاریکہ و، ہر ہاتنہوہیک لہ مہرہوہ بۆ صفا، جاریکی دیکہیہ.

زانایان زۆربہیان لہسەر ئەوہ پێککەوتوون، کہ هاتن و چوونی نێوان صفاو مہرہ، لەش پاکیی و دەست نوژن هەبوونی تیدا بە مەرج نەگیراوە، ئنجا سوننەتە یان فەرہ، لہ صفاوہ دەست پێ بکری و لہ مہرہ کوتایی پێ بہیتری، چونکہ خوا ﷻ دہفەرموی: ﴿إِنَّ الصَّغَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ سَعَاءِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوْ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ﴾ البقرہ.

واتہ: بێگومان صفا و مہرہ لہ دروشمەکانی خوان، ئنجا ہر کہ سیک سەردانی مالی خوای کرد، یاخود عومرپی کرد، گوناہی ناگاتی کہ (لہ نێواناندا بیت و بچی و) بە دەوریاندا بسووپیئەوہ.

بۆیەش بەو تەعبیرە فەرموویەتی، چونکہ کافرەکان کاتی خۆی بێتکیان لہسەر صفا دانا بوو و، بێتکیان لہسەر مہرہ دانا بوو، ئنجا مسوڵمانان ہەستیان بەسەغلەتیی دەکرد، لہ نێوان ئەو دوو تەپۆلکە چایانەدا بێن و بچن، کہ کاتی خۆی بتیان لہسەر بوون، بۆیە خوا ﷻ فەرموویەتی: ہەر کہ سیک حەجی کرد یان عومرپی کرد، گوناہی ناگاتی لہ نێواناندا بیت و بچی.

پیغەمبەر ﷺ فەرموویەتی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اسْعَوْا، فَإِنَّ السَّعْيَ قَدْ حُبِبَ عَلَيْكُمْ﴾ (آخرجہ الدارقطني: ۲۵۸۲، والبیہقي: ۹۶۳۴، یاسناد حسن)، واتہ: ئەو خەلکینە! لہ نێوان صفاو مہرہدا بێن و بچن، چونکہ بێگومان هات و چوونتان لہسەر پێویست کراوە، لہ نێوان صفا و مہرہدا.

ئەو چوار کردەوہ گرنگ و گەورەیی کہ پابردن: ۱- (ئیحرام بەستق و، نیەت هێنان بە حەج و، ۲- ڤاوہستان لہ عەرەفات و، ۳- تەوافی مالی خوا (کابە) دواي ہاتنە خوار لہ عەرەفات و مینا و، ۴- هاتن و چوونی نێوان صفاو مہرہ، بە پای زۆربەي ہەرە زۆری زانایان ہەر چواریان کۆلەکەو پایەي پیکھتەری حەجن.

هەندیکیشیان - لە زانایان - هەندیک کردەوهی دیکە ی هەجیش، بە پایه دەزانن، بۆ وێنە: شافعییه‌کان زۆربه‌یان تاشینی سەر یان کورت کردنەوهی (عَلَى الرَّأْسِ أَوْ التَّقْصِيرِ)، بە پایه دەزانن و، هەشیانە شوو مانەوه لە موزدەلیفه (الْمَيْثُ مُزْدَلِفَةٌ) بە پایه دەزانن.

بە‌لام زۆربه‌ی هەره زۆریان، وه‌ک گوتمان: ئەو چوارە ی گوتمان بە پایه دەزانن و، کردەوه‌کانی دیکە ی هەجیان بە فەرز یان بە سوننەت داناون، جیاوازی نێوان پایه (زَوَگَن) و، پێویست (فَرَض، وَاجِب) و، پەسند (سُنَّة، مَثْبُوب) یش بە کورتیی، ئەوه‌یه‌ که هە‌بوونی پایه مەرجی دروستبوون و، وه‌به‌رکه‌وتنی هەجه و، بە نه‌بوونی ئەو پایه، کردەوه‌که، که هەجه، په‌کی ده‌که‌وێ و نابه‌ته دی و، هیچ شتیکیش قەره‌بوو (تعویض) ی ناکاته‌وه.

بە‌لام فەرز په‌کی نه‌صلی کاره‌که ناخات و، بە خوێن [قوربانیی سەر برین] یش قەره‌بوو ده‌بێته‌وه، سوننه‌تیش: بە هە‌بوونی خێرو پاداشتی زیاتر ده‌بێ و، کاره‌که چاکتر و تیر و ته‌واتر ده‌بێ، بە‌لام نه‌بوونی زیانیکی ئەو تۆ له‌ کاره‌که نادات، که پێویستی به‌قه‌ره‌بوو کرد‌نه‌وه بکات، ئەوه به‌ کورتیی جیاوازیی نێوان هەر کام له: (پایه و، فەرز و، سوننه‌ت)ه، له‌ هەجدا.

II- فەرزە‌کانی هەج:

پایه‌کانی هەج چوار بوون، بە‌لام فەرزە‌کانی هەج، شه‌شن:

١- ئیحرام به‌ستن له‌ میقات: خودی ئیحرام به‌ستن و نیه‌ت هێنان، پایه‌یه، به‌لام ئەوه که ده‌بێ له‌ میقات بێ، فەرز و، زۆربه‌ی هەره زۆری زانایان، که شوێنکه‌وتووای هەر چوار مه‌زه‌به‌که له‌ نێویان‌دان، ئیحرام له‌ میقات، به‌ فەرز دەزانن.

بە‌لام شیعه‌ی دواژه ئیمامیی له‌ فەرز به‌ گه‌وره‌تری ده‌زانن و به‌ پایه‌ی ده‌زانن، مه‌به‌ستیش له‌ میقات، هەر کام له‌ میقاته‌کانی کاتیی و شوێنیی (المواقیات الزمانية والمكانية)ن، که یشت بایس‌مان کرد.

ئىنجا پىۋىست بوونى ئىحرام بەستران لە مىقاتى شوئىدىدا، تايەتە بە كەسانىكەوہ كە لە دەروەى مەككە و، دەروەى سنوورى حەردەم و سنوورى ئىوان مىقاتەكانى شارى مەككەدان يانى: لە دەروەى ئەو شوئە تاكو دەگاتە ئەو جىيەى كە مىقاتەكەى تىدا ديارى كراوہ.

۲- وەستان يان شو مانوہ لە موزدەليفە: سەرچەم زانايان لەسەر ئەوہ يەكدەنگن، كە وەستان لە موزدەليفە، لە بەشكى شەوگارد، پاش ھاتنە خوار لە عەرەفات لە شەوى دەيەمى (ذى الحجۃ)دا، فەرەزە و، ھەندىكىشان شو مانوہى سەرچەم شەوى ناوبراو بە فەرەز دەزانن، واتە: دەبى شوەكە ھەمووى بىئىننەوہ، واشپىدەچى ئەم پايەى دووہم بە ھىزىر بى، كە پاي: (عطاء، والزھري، وقتادە، وأبو الثور، وإسحاق، وأحمد، وزيد وبعض الشافعية) يە، چونكە خوا ﷻ نامازەى پىكردوہ وەك دەفەرموى: ﴿فَإِذَا أَقَضْتُمْ مِنْ عَرَفَاتٍ فَأَذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ وَاذْكُرُوا كَمَا هَدَانَكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ الصَّالِينَ﴾ البقرة، واتە: كاتىك ھەلپزانە خوارى لە عەرەفات، (يان ھاتنە خوار لە عەرەفات، چونكە عەرەفات بەرزە) لە لای (الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ)، يادى خوا بکەن (كە (المشعر الحرام) مەبەست پى ھەموو موزدەليفە، ياخود چىاى (فُزَح) لە لای موزدەليفە يادى (خوا) بکەن، وەك چۆن پىنمايى کردوون و، خستوونى سەر پى راست، كە بە دىنايى پىشترىش لە گومپايان بوون.

۳- بەردۆچكە بارانکردنى سى جەمپەكان: ئەمىش بە يەكدەنگى زانايان فەرەزە، ئىنجا بەردۆچكە بارانکردنى سى جەمپەكان، بە دوو قوناغ تەواو دەبى:

قوناغى بەكەم: كە لە پۆزى دەيەمى (ذى الحجۃ)دا - كە پۆزى جەژنە - دەكرى، ئەویش ئەوہ يە كە تەنھا جەمپەى گەورە (الجمر الكبىرى)، ھەوت وردە بەردى پىدا دەدرىن، دواى ئەوہى موزدەليفە بە جىدەھىلدەرى، پىش نىوہ پۆيەكەى، يان بەرەبەيانىيەكەى، بە يەك دەنگى زانايانىش پەسند و سوننەت وابە لە دەمى چىشتەنگاودا بى.

به لأم مالیکیه کان و حنه فییه کان کاتی ناوبراو به فہرز دہ زانن، نہک ہەر بہ سونہ تیش، زانایان لہ سہر نہوہش یہ کدہنگن، کہ پوژی جہ زن، تہنہا جہ مہری گہورہ بەردوچکە باران دہ کری و، دہ بی حہوت دانہ بەردوچکە ی وەک بہ ردی پہلاپتکە، کہ لہ دہنکە نوک گہورہ ترہ و ہیندہی دہنکە پاقلہی ناسایی دہ بن، بہاویشتین و، دہ بی حہوت بەردوچکە کان بہ حہوت کہ پرتان فری بدات، نہک ہہموویان بہ یہک چہنگ فری بدات و، ئەگەر ہەر حہوتیان بہ یہک چار فری بدات، بہ یہک بەردوچکە بوی حیسابہ، ئەوہ قوناغی یہکەمی بەردوچکە بارانکردنی جہ مہرہ.

قوناغی دووہم: بریتہ لہ بەردوچکە بارانکردنی ہەر سی جہ مہرہ کان، واتہ: جہ مہری گچکە و جہ مہری نیوہنجیی و جہ مہری گہورہ، لہ ہەر سی پوژہ کانی: (الانبیاء التشریق) دا، کہ پوژانی یازدہ و دوازدہ و سیزدہی (ذی الحجۃ) ن و، دہ بی لہ ہەر کام لہو سی پوژہ دا، پاش لادانی خور (زوال الشمس)، بہرہو پوژناوا، ہەر کام لہو سی جہ مہریہ بەردوچکە باران بکات، یہکی حہوت وردکە بہرد.

کہواتہ: حہوت جارانی سیتی بکہ ($21 = 3 \times 7$)، دہکاتہ بیست و یہک، پوژہ کانی: یازدہ یہم و دوازدہ یہم و سیزدہ یہم، ہەر پوژہ بیست و یہک وردہ بہرد باوی، سی بیست و یہکی دہکاتہ: شہست و سی، حہوتہکە ی پوژی دہ یہمیش، ئەوہ حەفتا ($70 = 7 + 63$).

بہ لأم ئەگەر کەسیک پەلہی بن بو گہرانہوہ، دہتوانن بہس دوو پوژ لہ سن پوژہ کانی: (الانبیاء التشریق) جہ مہرہ کان بہرد باران بکات، واتہ: دوا ی نیوہ پوژی پوژی دووہم، مینا بہ جی بیلتی و تہنہا چل و نو بہرد بہاویژی، وەک خوا ﷻ دہەرموی: ﴿وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى﴾ البقرة، واتہ: لہ پوژانیکسی ژمیردراودا، یادی خوا بکہن، ئنجا ہەر کەسیک لہ دوو پوژاندا پەلہی کرد.

گوناهى ناگاتى و، ھەر كەسىكىش دوا بىكەۋى، ھەر گوناهى ناگاتى، واتە: ھەر كەسىك تەنھا چىل و نۆ بەرد باۋى، تەنھا لە دوو رۆژى (الأيام التشرىق) و، لەگەل رۆژى يەكەمىش، كە دە (۱۰)ى (ذِي الْحِجَّة) يە، ھەوت (۷) لە وى و دوو بىست و يەك (۲۱+۲۱) لە وى، دەكاتە: چىل و نۆ، گوناهى ناگاتى و، كەسىكىش پەيتتەۋە و خۆى دوابخت و، ھەفتا بەردەكە تەۋاۋ بىكات، ھەر گوناهى ناگاتى، لەو بارەۋە با تەماشاي ئەم فەرموودەيە بىكەين:

{عَنِ جَابِرٍ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يَزِمِي عَلَى رَأْسِهِ يَوْمَ النُّحْرِ، وَيَقُولُ: «لِتَأْخُذُوا عَلَيَّ مَتَابِعَكُمْ، فَإِنِّي لَا أَذْرِي لَعَلِّي لَا أُحْجُ بَعْدَ حَجَّتِي هَذِهِ» (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۳۱۰، وَأَحْمَدُ: ۱۴۶۱۸، وَالنَّسَائِيُّ: ۳۰۶۲).

واتە: جابىر رەزىيە اللہ تەئە: پىتغەمبەرى غوام ﷺ يىنى، جەمپەرى بەرد باران دەكرد، (واتە: جەمپەرى گەۋرە)، بەسەر ۋلاخەكەيەۋە لە رۆژى قوربانىيى سەر بېرىندا و، دەيفەرموو: بۆ ئەۋەى خوا پەرستىيەكانتانم لىن قىر بېن، چونكە من نازانم پەنگە لە پاش ئەم جەجەم، ھىچ ھەجى دىكە نەكەم.

ئەۋەش نامازە بوۋە بۆ ئەۋە كە دۋاى ئەو ھەجە، كۆچى دۋاىيى دەكات و ھەك دۋاىيى ناۋىر، دەپتتە ھەجى مائىناۋاىي (ھەجە الوداع).

پىۋىستە بزانرى: جەمپەرى گچكە كە لە ميناۋە دىي، لە پىتتەۋەيە و، دۋاىيى جەمپەرى ئىۋەنجىي و، جەمپەرى گەۋرەش بە لاي كەعبەۋەيە، باباى حاجى رۆژى يەكەم جەمپەرى يەكەم و دوۋەم، يان گچكە و ئىۋەنجىي، دەبوترى و، يەكسەر دىي جەمپەرى گەۋرە وردىكە بەردانى پىندا دەدەت، كە بە لاي مەككەۋەيە، بەلەم رۆژى يازدەيەم و دۋازدەيەم و سىزەدەيەم، بە رىز پىيان دادى، لە گچكەۋە بۆ ئىۋەنجىي و بۆ گەۋرە، ھەرۋەھا لەو بارەۋە ئەم فەرموودەيەش ھەيە:

{عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ بَعَثَ بِضَعْفَةِ أَهْلِهِ، فَأَمَرَهُمْ أَنْ لَا يَزِمُوا الْجَمْرَةَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ}، (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۲۰۸، وَأَبُو دَاوُدَ: ۱۹۴، وَالتِّرْمِذِيُّ: ۸۹۲، وَقَالَ: حَسَنٌ صَحِيحٌ، وَالنَّسَائِيُّ: ۳۰۶۴، وَابْنُ مَاجَةَ: ۳۰۲۵).

واته: عہدوللای کوری عہبباس (خوا لیان رازیبی)، دهلتی: پیغمبہر ﷺ خاو
خیزانہ بیہیزہ کی، (واته: نافرہ تان و مندال و یاخود خہ لکی بہ تہ مہنی دہ نارد)
فہرمائی پیکردن کہ پیشتر برؤن، (له پوژی دہ پمہمی (ذی العجۃ) دا، پوژی چہ ژن)
بہ لام فہرمووی: ہہ تا خور ہہ لئہ یہ ت، وردکہ بہردان بہ جہ مہری گہورہ دا مہدہن.

چونیہ تی بہرد باران کردنہ کش، لہم دہ قہ ہاتوہ: (عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ النَّبِيَّ
ﷺ، أَمَرَ الْغَمْرَةَ الَّتِي عِنْدَ الشَّجَرَةِ، فَرَمَاهَا بِسَنَعِ حَصِيَّاتٍ، يُكْبَرُ مَعَ كُلِّ عَصَا مِنْهَا،
مِثْلَ حَصَى الْخَذْفِ) (أَخْرَجَهُ مُسْلِمٌ: ۱۴۷، وَابْنُ مَاجَهَ: ۳۰۷۴، وَالنَّسَائِيُّ: ۳۰۵۴).

واته: جابیر رضی اللہ عنہ، دهلتی: پیغمبہر ﷺ ہات بولای جہ مہر، (له پوژی
قوربانی سہر برین دا) حہوت وردکہ بہردی پیدادان، لہ گہل ہہر وردکہ بہرد
ہاویشتنیکدا (اللہ اکبر) ی دہ کرد و، وردکہ بہردہ کان بہ قہ دہر بہردی پہلہ پیتکہ
بوون، (واته: لہ نوک گہورہ تر و ودک پاقلہ، یاخود بچوکتہ).

لہو بارہوہ تہم فہرموودہ یہ ش ہاتوہ: (عَنْ جَابِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ رَمَى
الْجَمْرَةَ أَوَّلَ يَوْمٍ صُحِّي ثُمَّ لَمْ يَرَمْ بَعْدَ ذَلِكَ حَتَّى رَأَتْ الشَّمْسُ) (أَخْرَجَهُ الْبَيْهَقِيُّ
فِي سَنَنِهِ الْكَبِيرِ: ۹۴۴۷).

واته: جابیر رضی اللہ عنہ، دهلتی: پیغمبہری خوا ﷺ پوژی یہ کہم دہمی چیشتنہنگا و
جہ مہری بہردوچکہ بارانکرد (جہ مہری گہورہ) پاشان دوی تہوہ ہہ تا خور لای
نہدا، بہ لای پوژناوادا بہردوچکہ کافی نہدہ ہاویشتن.

واته: پوژی یازدہ و دوازده و سیزده، دہنی دوی نیوہ پوژدہ بہردہ کان بہاویشتن.
۴- سہری خوتاشین، یاخود کورت کردنہوہ: تہمیش زانایان لہ سہر پتویست بوونی یہ کدہنگن،
بہ لکو ہہندیکیان وک شافیعیہ کان بہ پایہی دہ زانن.

ننجا ہہرچہ ندہ زورہی زانایان لہ سہر تہوہش یہ کدہنگن، کہ ہہر کام لہ
بہردوچکہ ہاویشتن (رَمَى الْجَمَارِ) و قوربانی سہر برین و، سہری خو تاشین،

یان کورتکردنەو، دروستە پاش و پێشیان پێ بکری، بەلام لەسەر ئەوێش
پێککەوتوو، کە پەسند و سوننەت وایە، بەردۆچکە هاوێشتن، بخرێتە سەرەتاو،
ئەنجا قوربانیی سەرپێن و، سەری خۆ تاشین، یاخود کورت کردنەو.

زانایان لەسەر ئەوێش یەكدهنگن کە سەری خۆتاشین بۆ پیاوان، لە
کورتکردنەوێ یان هەڵپاچینی باشتر، بۆ ئافەرەتانیشت بە ئەنکێد تەنیا قز کورت
کردنەوێ و، تاشین، ئەک فەرز و سوننەت نیە، بەلکو هەر دروستیش نیە، ئەو
ئایەتە سوورەتی (الفتح) ییش، خوا ﷻ دەفرموی: ﴿لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ
الرُّؤْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ
لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا﴾.

واتە: بە دنیایی خوا ﷻ غەوێ پێغەمبەری خۆی ﷺ، هێنایە دی، دەچنە
مژگەوێ حەرەمەو، ئەگەر خوا ﷻ بیهوێ بە هێمنیی، ترستان لەسەر نابێ و،
(هەندیکتان) سەری خۆتان دەتاشن و (هەندیکستان) کورتی دەکەنەو.

هەردووک لایان دروستن، بەلام بە دنیایی سەری خۆتاشین خێری زیاتر، وەک
لەم فەرموودەیدا دەردەکەوێ: ﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «اللَّهُمَّ
اغْفِرْ لِلْمُحَلِّقِينَ»، قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَالْمُقَصِّرِينَ؟ قَالَ: «اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْمُحَلِّقِينَ» ثَلَاثًا
قَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ وَالْمُقَصِّرِينَ؟ قَالَ: «وَالْمُقَصِّرِينَ» (أخرجه مالك: ٨٨٦، والطحاوي:
١٨٣٥، وأحمد: ٥٥٠٧، والبخاري: ١٦٤٠، ومسلم: ١٣٠١، وأبو داود: ١٩٧٩، والترمذي:
٩١٣، وقال: حسن صحيح، وابن ماجه: ٣٠٤٤).

واتە: ئەبوو ھورەیرە (خوایێ پازێ بێ)، دەلێ: پێغەمبەری خوا ﷻ فەرمووی:
ئەی خوا! ئەوانە سەری خۆیان تاشیوە ببوو، گوتیان: ئەی پێغەمبەری
خوا! ﷻ ئەدی ئەوانە کورتیان کردۆتەو؟ دووبارە فەرمووی: ئەی خوا!
ئەوانە ببوو کە سەری خۆیان تاشیوە، گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! ﷻ ئەدی
ئەوانە کورتیان کردۆتەو؟ بۆ جاری سێھ فەرمووی: ئەوانە ببوو کە سەری

خۇيان تاشیوه، گوتیان: نهی یتغەمبەری خوا! ﷺ، ئەوانەى کورتیشیان کردۆته وه؟
ئنجا دواى جارى سیتەم فەرمووی: لەوانەش که کورتیان کردۆته وه.

کهواته: سەرى خۆتاشین له چه جدا ههروه ها له عومرەشدا، باشتەر، له کورت کردنه وهی.

5- شهو مانه وه له مینا له شه وه کان: (أَيَّامُ الشَّرِيقِ) دا: واته: شه وه کان: دهیم - که له موزده لیه ده بێ - و شهوی یازدهیم و دوازهیم و سێزدهیم، له مینادا، ئەمه زۆریک له زانیان به فەرزێان زانیوهو، ههندیکیان به فەرزێ دانائین، ئنجا ههندیکیان گوتویانه: یتغەمبەر ﷺ بۆ ههندیکیان مۆلەق داوه، ئەگەر نهشمیتنه وه، بۆیه که سێک بیانووێکی رهوای ههیه، شهو له میناش نه مینیتنه وه، دواى ئەوهی ورده بهرده کان، داوی، قهیناکات.

6- تهوای خوا حافیزی (طَوَافُ الْوِدَاعِ): ئەویش زۆریه زانیان که هه نه فیه کان و شافیعیه کان و هه نه لیه کانیاں له ئیودان، به فەرزێ دهزانن، به لām مالیکیه کان تهنها به سونهتی دهزانن، واش پێده چێ رای زۆرینه راستر بێ، چونکه چه ند ده قێک لهو بارده وهن، یه کیک لهوانه: [عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: أَمَرَ النَّاسُ أَنْ يَكُونُوا آخِرُ عَهْدِهِمْ بِالْبَيْتِ، إِلَّا أَنَّهُ خُفِّفَ عَنِ الْحَائِضِ] (أخرجه البخاري: 1755، ومسلم: 1278).

واته: عه بدولای کوری عه عباس (خوا لیان رازیی)، ده لێ: یتغەمبەر ﷺ فەرمانی کرد، که کاتیک هه رهم به جێ دێلن، دواشت ئەوه بێ، که به دهوری مالی خوادا ده خولیتنه وه، به لām بۆ ئافرهتیک که کهوتۆته بێ نوژییه وه (حیض) ه، له سەری سووک کراوه.

۱۳- ئەو شتانەى كە لە ماوەى ئىحرامدا حەرامن، چ ئىحرامى حەج و،
چ ئىحرامى عومرە:

پنج شتى سەرەككى قەدەغەن، لە كەسك كە ئىحرامى بەحەج، يان بە
عومرە بەستو:

يەكەم: پۆشینی بەرگ و پۆشاكى ئاسایی، كە تەقەل و دروومان ياخود جندارى تەقەل و
دروومانی هەب، وەك قۆپچەو زریزە و قرتینە، زانایان گوتووایانە: (لُبْسُ الْمَغِيْطِ وَمَا فِي
مَعْتَاةٍ)، لەبەرکردنی دروومانداری، ياخود ئەوێ لە شۆنێ دروومانە.

دووهم: خزمەتکردنی جەستە (تَرْفِيَةُ الْبَدَنِ)، بە هەر شتوێك بە، وەك بۆن خۆشکردن و
لابردنی موو و و كردنی نینۆك و... هتد.

ستیهەم: لەگەل هاوسەردا جوت بوون، كە ئەمە وێرێ قەدەغە بوونی، مایەى تێكدان و
هەلۆهەشاندنەوێ حەج و عومرەشە.

چوارەم: هەر قسەو كردهوێكێ لە خودی خۆیدا خراپ، يان لەگەل كەش و هەوای
حەج و عومرەدا نەگونجاو، وەك دمهەدمە و شەرە قسەو، جێتو و، گالته پێكردن و
نازاردان و، قسە و باسی جینسی و، دەستبازی لەگەل هاوسەر و، خوازیبێنی ژن و
مارەکردن و لێ مارەكران و ... هتد.

پنجەم: پاو و شكار و كوشتنی هەر ژياندارێك، جگە لەوانەى كە شەرع پێی پێداون
بكۆژرێن، كە چەند ژياندارێكی زیان بەخشن.

يەكەم: لەو شتانەى كە قەدەغەن، لە كاتى ئىحرام دا:

پۆشینی بەرگ و پۆشاكى ئاسایی تەقەلدار (لُبْسُ الْمَغِيْطِ) وەك: پێشتر فەرمووده كەمان
هێنا، لە بوخاری و موسلیمەو، كە پیاوێك پرسیری لە پێغەمبەرى خوا ﷺ كرد: بابای
ئىحرام بەستوو چ پۆشاكێك لەبەر دەكات؟ (واتە: بە نەسبەت پیاوانەو، چونكە ئافەرتان

ھەر بەرگى ئاسايى خۇيان لەبەر دەكەن)، پىغەمبەر ﷺ، فەرموۋى: ئابى كراس لەبەر بىكات و، ئابى مېزەر لەسەر بىنى و، ئابى شەروال لە پى بىكات و، ئابى كلاًو لەسەر بىنى و، ئابى پىتلۆ لە پى بىكات، مەگەر كەسىك نەلى دەست نەكەون، ئەو دەروستە پىتلۆەكانى لای سەرىيان بېرى لى خوار گوزىنگيانەو، وەك نەعليان لى بىكات و، ئابى پۇشاكىكىش لەبەر بىكات كە بۆى خۇش بى، ئەو فەرموۋىەتى: زەغفەران و وەپس كە دوو جۆرە گۆلى بۆنخۇش، يانى: ئابى بۆى خۇشى لىدرا بى.

دوۋەم: كە لە باباى ئىحرام بەستوو قەدەغەيە، خزمەتكردى جەستەى (تَرْفِيَةُ الْبَدَنِ):

لەو بارەوہ ئەو فەرموۋدەيە ھەيە: (عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَامَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: مَنْ الْحَاجُّ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: الشَّيْءُ الثَّقِيلُ) (أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ: ۲۹۹۸، وَابْنُ مَاجَةَ: ۲۸۹۶).

واتە: ئىبنو عومەر (خو لىيان پازىيىتى) دەلى: پىاۋىك ھەلسا و ھاتە خزمەت پىغەمبەر ﷺ گۆتى: ئەى پىغەمبەرى خوا!! حاجىي كىيە؟ فەرموۋى باباى سەرو قز ئالۆز و چلۆك.

خواش ﷺ كە لە سوۋرەتى (الحج) دا، دەفەرموۋى: ﴿ثُمَّ لْيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٩٦﴾﴾، دوايى با چلۆك و چەپەرى خۇيان لايىبەن و، با نەزەكايان جىبەجى بىكەن و، با بە دەۋرى مالى دىرىندا بىخولپنەو. ئەو ھەش ھەر ئەو دەگرىتەو.

تەنانەت كەسىك كە ئىحرامى بەستوو كۆچى دوايى دەكات و دەمرى، ئەۋىش ئابى بۆى خۇشى لى بىدىرى، پىغەمبەر ﷺ لە بارەى حاجىيەكەو كە مرد بوو، فەرموۋى: (لَا تَحْطُوءَ، وَلَا تَعْمُرُوا رَأْسَهُ، فَإِنَّهُ يَنْبَغُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مُلَبَّيًّا) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۱۲۶۵، وَمُسْلِمٌ: ۹۳، وَابُو دَاوُدَ: ۳۳۳۸، وَالنَّسَائِيُّ: ۲۸۵۳).

واتە: ھەنوۋى لى مەدەن (ھەنوۋت جۆرە بۆنىكى خۇشە) و، سەرىشى دامەپۇش، چونكە پۇزى دوايى بە (لَيْتَكَ اللَّهُمَّ لَبَيْكَ)، گوتتەو، زىندوو دىكرىتەو.

ههروهها خوا ﷻ له سوورهق (البقرة) دا، دهفه رموی: ﴿وَلَا تَحِلُّوا زُرُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ﴾، واته: سه ری خوٲان مه تاشن، تاكو قوربانیهه كان ده گنه جتی خوٲان.

سییهه: لهو شتانهی قه دهغه ن له جه جدا، چوونه لای هاوسهر (جَمَاعُ الرُّوَجَةِ):

خوا ﷻ دهفه رموی: ﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَةٌ فَمَنْ رَمَضَ فِيهِكَ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا سُوءَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ﴾ (البقرة، ۱۹۷) واته: کاتی جه جگردن چهند مانگیکی زانراوه، ههر که سیک تیناندا هه جی له سهر خوٲی پیویست کرد، نابن گوناوهو دهه به دمه بکات، له کاتی جه جگردندا.

لیره دا مانای: ﴿رَفَثٌ﴾، به چوونه لای هاوسهر، لیكدراوه تهوه، چونكه خوا ﷻ دهفه رموی: ﴿أَحِلَّ لَكُمْ يَوْمَ الْيَوْمِ أَنْ تَبْسُكُوا إِلَيْكُمْ﴾ (البقرة، واته: له شهوی به پوژوو بووندا، درسته بچنه لای هاوسه راتنان، وشه ی: ﴿رَفَثٌ﴾، بو جووت بوون (جماع) به کارهاتوه.

چوارهه: که هه رانه له کاتی نیحرام به ستندا، ههر قسه و گوشتاریکی گوناخ، یان نه گونجاوه له حاله قی نیحراما:

که خوا ﷻ دهفه رموی: ﴿الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَةٌ فَمَنْ رَمَضَ فِيهِكَ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ وَلَا سُوءَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ﴾ (البقرة، ۱۹۷) واته: مانکه کاتی هه ج تیدا نه نجامدران، چهند مانگیکی زاندرلون، ئنجا ههر که سیک هه جی تیدا له سهر خوٲی پیویست کردن، نابن نه قسه ی گونا بکات، یاخود: قسه و باسی جنسیی و، نه لادان، نه مشت و مړ و شه په قسه، پیئنهه: لهو شتانهی که له بابای نیحرام به ستوو قه دهغه ن، بریقه له را و و شکارکردن له سهر زهوی و له وشکانییدا:

وهک خوا ﷻ دهفه رموی: ﴿وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ مَيْدَ الْيَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا﴾ (المائدة، واته: راوکردنتان له وشکانیی دا لی قه دهغه کراوه، تاكو له نیحرامداین.

قەدەغە بوونی ڤاو و شکاریش لە کاتی ئیحرامدا، زانیان ھەموویان لەسەری
یەکدەنگن، وەک (النووي) گوتوویەتی، بەلام کە ڤاو و شکار قەدەغەیه، کوشتنی ئەو
ژیاندارانە کە زیان بەخشن، قەدەغە نیە، وەک ئەو ڤەرموودەیه، ڤوونی کردۆتەوہ:

عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: خَمَسَ مِنَ الدُّوَابِّ، كُلُّهُنَّ
فَاسِقٌ، يُفْتَلَنُ فِي الْحَرَمِ: الْغَرَابُ، وَالْحِدَاةُ، وَالْعُقْرَبُ، وَالْفَأْرَةُ، وَالْكَلْبُ الْعَقُورُ (أخرجه
البخاري: ۱۸۲۹، ومسلم: ۱۱۹۸، واللفظ للبخاري).

واتە: عایشە (خوا لێی ڤازیی) دەلێ: پێغەمبەری خوا ﷺ ڤەرموویەتی:
پێنج ژیاندار کە ھەموویان خراپەکارن، بابای خاوەن ئیحرام لە ھەرەمدا بۆی
ھەبە بیانکوژێ: قەلەبەلەکە و، باشوو و، دووچشک و، مشک و، سەگی خەلک گر
(سەگیک خەلک بکری).

۱۴- ئەو شتانەی کە لە ماوەی ئیحرامدا ڤەوا (مباح)ن بۆ کەسیک کە
حەج، یاخود عومرە ئەنجام دەدات:

۱- خۆشۆردن:

زانیان لەسەر ئەو یەکدەنگن، کە ئەو شتیکی ڤەوایە، بابای ئیحرامگرتوو
بە ئاو - بەلام بۆی خۆش نا - خۆی بشوات و، خۆی لە ئاویدا نوقم بکات،
بەلکەشیان ئەو دەقەیه: {عَنْ أَبِي أَيُّوبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَغْتَسِلُ وَهُوَ
مُحْرِمٌ} (أخرجه الطبراني في الكبير: ۳۹۷۸).

واتە: ئەبوو ئەییوب ر.ھ. دەلێ: پێغەمبەری خوا ﷺ بینی لە کاتی کدا لە
ئیحرام دابوو، خۆی دەشۆری.

پێشتریش باسمان کردووە کە (ئەبوو ھەنیفە و مالیک) ڤایان وایە: ئەگەر بە
صابوون و شتیکی وەک وی بێ، و مەبەستی خۆ خاوەن کردنەو و لابردنی چلک و
جەبەر بێ، دروست نیە و فیدیەیی دەکەوێتە سەر.

بەلەم ھەندىك دەتین: دروستە صابوون بەکاربێنن، مادام مەبەستى بۆن خوشی نەبێ، بەلکو مەبەستى لابردنى چلک و چەپەر بێ و، ئەو دەقەش دەکەنە بەلگە لەو بارەو: حاجیەک کە ولآخەکەى فری دابوو مردبوو، پێغەمبەر ﷺ فرموى: (اغسلوه ماءٍ وسِدْرًا) (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ: البخاري: ۱۶۶۵، ومسلم: ۱۲۰۶).

واتە: بە ئاو و سیدر بيشۆن (سیدریش گیایەکی بۆنخۆشە) بۆیەش ھەندىك لە زانايان دەتین: بە صابوون و بۆنى خوش خوشۆردن، بە مەبەستى لابردنى چلک و چەپەر، ناپەسندە، بەلەم ناتوانین بڵێن: ھەرمانە. منیش ئەم رایەم پێ بەھێزترە.

۲- چوونە ژێر سێبەر و سێبەر لەخۆ کردن:

زۆربەى زانايان بە پەواى دەزانن و، ھەندىکیان بە ناپەسندى دەزانن، لەو بارەو دەقەش ئەو دەقە ھەبە، کە بەلگەبە لەسەر ئەو دەوای پەوايە:

(عَنْ أُمِّ الْخُسَيْنِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: خَجَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ ﷺ حَجَّةَ الْوَدَاعِ، فَرَأَيْتُ أَسَامَةَ بْنَ زَيْدٍ وَبِلَالًا وَأَحَدَهُمَا أَخَذَ بِغِطَامِ النَّبِيِّ ﷺ وَالْآخَرُ زَاغَ ثَوْبُهُ يَسْتُرُهُ مِنَ الْحَرِّ، حَتَّى رَمَى جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ) (أخرجه مسلم ۳۱۹۹، وابن حبان: ۳۹۴۹، وابن خزيمة: ۳۷۸).

واتە: ئوممو حوصەین (خوا لێى پازیبى)، دەتێ: لەگەڵ پێغەمبەرى خوادا ﷺ ھەجى مانناوایم کرد، ئوسامە و بیلالم بینین (خوا لێیان پازیبى)، یەکیکیان پێشمەى خوشترەکەى پێغەمبەرى بە دەستەوہ بوو، ئەو دیکەشیان پۆشاکەکەى خۆى بڵند پارگرتوو، لەبەر گەرما سێبەرى لێدەکرد، تاکو بەردۆچکەکانى بە جەمپەى عەقەبەدا دان.

۳- سەر و پێش شانەکردن و، خۆ خورانندن بە نینۆک:

نەمیش زانايان لەسەرى یەکدەنگن، کە دروستە بابای ئیحرا مگرتوو، بێجگە لە سەر و پێشی، ھەموو جەستەى خۆشی پخوری بێ و، بەلگەشیان ئەم دەقەبە:

عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ أَبِي عَلْقَمَةَ، عَنْ أُمِّهِ أَنَّهَا قَالَتْ: سَمِعْتُ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ تُسْأَلُ عَنِ الْمُخْرِمِ، أَيْحُكُ جَسَدَهُ؟ قَالَتْ: نَعَمْ فَلْيَحْكُكْهُ، وَلْيَشْدُدْ، وَلَوْ رُبِطَتْ يَدَايَ، وَلَمْ أَجِدْ إِلَّا رَجُلِي نَحْكُكُتُ)، (أخرجه مالك: ١٣١٠).

واتە: عەلقەمەى كورى ئەبى عەلقەمە لە داىكىيەو دەگيرتەو، كە گوتووئەى: گوتم لە عائىشە بوو خوا لىي پازى بى، ھاوسەرى پىغەمبەر ﷺ پرسىارى لى دەكرا لە بارەى كەسكەو كە ئىچرامى بەستو، ئابا جەستەى خۆى دەخورىنى؟ عائىشە (خوا لىي پازى بى)، گوئى: بەلى با خۆى بخورىنى و بە توندىش خۆى بخورىنى، ئەگەر من ھەردوو دەستىشم بەسترا بن، تەنبا بە لاقەكانم خۆم پى بخورىندى، خۆم دەخورىنم (واتە: دروستە).

۴- چا و رشتن بە كل و قەترە و دەرمان تىكردنى چا و:

ئەمىش زانايان لەسەرى يەكدەنگن كە بە مەبەستى چارەسەر، كل تىكردنى چا و قەترە و دەرمان، دروستە و، ھىچيان لەسەر نىە و ئەگەر پىويست بوو، بۆ چارەسەر، كل چاويش بۆنى خۆشى تىبىكرى، واتە: جوړىك لە مىسك يان شتى دىكە، كە بۆ كلەكە پىويست بى، بۆ چارەسەر، ديسان دروستە، دەلىن: بەلام دوايى فیدیەى دەكەوتتە سەر، بەلام ئەگەر ھەر بە شىودى ناسايى - بەبى نەخۆشى - كل برىژتە چاوى و، بۆنى خۆشى تىدابت، ئەو ھەندىكيان دەلىن: ناپەسندە و، ھەندىكى دىكەشيان دەلىن: پەوايە و ھىچى ناكەوتتە سەر.

۵- كە لەشاخ لە خوگرتن و خویندان و خوین تىكران:

زۆربەى ھەر زۆرى زانايان لەسەر ئەو بەكدەنگن، كە باباي ئىچرامكرتوو، بۆى ھەيە كە لەشاخ لە خۆى بكرى و، خوین بدات و خوینىشى تىبىكرى، وەك لەم فەرموودەدا ھاتو: (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ اخْتَجَمَ وَهُوَ مُخْرِمٌ) (أخرجه البخاري: ١٨٣٥، ومسلم: ١٢٠٢).

واته: عه بدوللای کوړی عه عباس (خوا لتيان پازيښ)، ده لتي: پښه مېر ښه له کاتیکدا که له نيحرام دابوو، که له شاخي له خوۍ گرت.

۶- پوشيني په شته مالۍ په نگدار (لبس ثياب مضبغة):

نهميش زوربهۍ زانايان به ناپه سندی ده زانن، که په نگدار بتي، به مهرچیک بوندار نه بتي، نه گه رنا به هه پامۍ ده زانن، به لگهۍ ناپه سندن بوونيشۍ نه و ده قه به که مالیک له (الموطا) دا هيناويهق: {عَنْ نَافِعٍ أَنَّهُ سَمِعَ أَسْلَمَ مَوْلَى عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ يُعَدُّ عِنْدَ اللَّهِ بِنَ عُمَرَ: أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ رَأَى عَلَى طَلْحَةَ بْنِ عُثَيْدٍ إِلَهٍ ثَوْبًا مَضْبُوعًا وَهُوَ مُخْرَمٌ، فَقَالَ لَهُ عُمَرُ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: مَا هَذَا الثَّوْبُ الْمَضْبُوعُ يَا طَلْحَةُ؟ فَقَالَ طَلْحَةُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ إِنَّهَا هُوَ مَدَرٌ، فَقَالَ عُمَرُ بِنَ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ: إِنَّكُمْ أَتَيْتُمُ الرُّهْطَ أَتَمَّةً يَفْتَدِي بِكُمْ النَّاسُ، فَلَوْ أَنَّ رَجُلًا جَاهِلًا رَأَى هَذَا الثَّوْبَ لَقَالَ: إِنَّ طَلْحَةَ بْنَ عُثَيْدٍ إِلَهٍ قَدْ كَانَ يَلْبَسُ الثِّيَابَ الْمُضْبَغَةَ فِي الْإِحْرَامِ، فَلَا تَلْبَسُوا إِلَيْهَا الرُّهْطَ شَيْئًا مِنْ هَذِهِ الثِّيَابِ الْمُضْبَغَةِ} أخرجه مالك: ۷۱۰، والبيهقي في الكبرى: ۹۳۸۴.

واته: نه سلهمۍ خزمه تکارۍ عومهرۍ کوړی خه تتاب (خوا لتي پازي بتي)، له عه بدوللای کوړی عومهر ده گيرته وه، که عومهر (خوا لتي پازي بتي) ته لحهۍ کوړی عوبه يدوللای بينۍ، بهرگيکی په نگ کراوۍ له بهر بووه و له نيحراميش دابوو، گوۍ: نهۍ ته لحه! نهو بهرگه په نگکراوه چيه؟ ته لحه گوۍ: نهۍ فهرماندهۍ بروداران! نهوه هه په نگ خاكيه؟ عومهر گوۍ: نهۍ نهو کومه لهۍ که خه لک ته ماشاتان ده کات و، ده تانکاته سهر مه شق! نه گه په پياوۍکی بتي ناگا تو بينۍ نهو پوښاک ته له بهر دايه، ده لتي: ته لحهۍ کوړی عوبه يدوللای له کاتیکدا که له نيحرام دابوو، پوښاکي په نگکراوۍ له بهر دابوو، بويه نهۍ نهو کومه لهۍ خه لک ته ماشاتان ده کات! نهو جوړه بهرگه په نگکراوانه مه پوښن، (بو نهوهۍ خه لک به هه له ده نه چي).

۷- تەماشاکردنی ئاوتنە:

زۆریەى ھەرە زۆرى زاناىان رايان وابە تەماشاکردنى ئاوتنە پەوايە، ھەندیکيشيان گوتوویانە: ناپەسندە، بەلام بە دلنیاىی رای زۆرىنە راسترە و، لەو بارەوہش نەم دەفە ھەيە: **اعْنِ نَافِعٍ عَنِ ابْنِ عَمْرِو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّهُ نَظَرَ فِي الْمِرْآةِ وَهُوَ مُخْرِمٌ** (آخرجه الشافعي في المسند: ۱۶۷۹، والبيهقي في الكبير: ۹۴۱۱)، واتە: نافع دەلى: عەبدوللای کورى عومەر (خوا لتيان رازيبي) تەماشای ئاوتنەى کرد، لە کاتیکدا کە لە ئیحرامدا بوو.

عەبدوللش زۆر سەختگیر بوو لە شۆتیکەوتنى سوننەتى پیغەمبەردا ﷺ.

۸- قسەکردنى ئاسایی:

ھەموو زاناىان لەسەر ئەوہ یەکدەنگن، کە بابای ئیحرامدار بۆى ھەيە، ھەر جوړە قسەيەکی ئاسایی بکات و پەوايە، بەلام ھەمووشیان بە پەسندى دەزانن، کە بەزۆری سەرگەرمی زیکر و فیکر و پارانەوہ بى و، ئەگەر قسەشى کرد، جگە لە قسەى خیر و چاکە ھیچی دیکە نەکات و، خوۆ لە قسەى پووچ و بى کەلک بپاریزی و، ھى حەرەمیش ئەوہ ناییت ھەر بیکات، چونکە پیغەمبەر ﷺ دەفەرموۆ: **إِنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَلْيُكَلِّمْ خَيْرًا أَوْ لِيَضْمُتْ**، (مُتَّفَقٌ عَلَيْهِ: البخاري: ۶۱۳۸، ومسلم: ۷۴)، واتە: ھەر کەسێک بپوای بە خوا و پۆۆى دوایى ھەيە، با چاکە بلى، ئەگەر نا بیدەنگ بیت.

۱۵- ئیحرام شکاندى یەکەم، یان گچکە:

ئیحرام شکاندى گچکە، ئەو ئابەتەى سوورەتى (الحج) ناماژەى پێداوہ، کە خوا دەفەرموۆ: **ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلْيُوفُوا نُذُورَهُمْ وَلْيَطَّوَّفُوا بِالْبَيْتِ الْمَعِينِ** ﴿۲۷﴾، زاناىان دەلین: ئیحرام شکاندى گچکە، دواى ئەنجامدانى دوو شت لە سەر شتان، دتتە دى، سەر شتەکان:

۱- وردە بەرد ھاویشتن بۆ جەمەری گەورە (جمرة العقبة).

۲- سەری خۆ تاشین، یان کورتکردنەو.

۳- بەدەوری کەعبەدا سوورانهو، پاش شۆربوونەو لە عەرەفات.

هەر کەسێک لەو ستیاڵە دووان ئەنجام بدات، بۆی هەبە ئیحرام شکاندنی گچکە، یان یەکەم، ئەنجام بدات، وەک لەو بارەووە ئەم دەقە هەبە:

{عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا رَمَيْتَ الْجُمْرَةَ فَقَدْ حَلَّ لَكَ كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا النِّسَاءَ» (أَخْرَجَهُ الْبَيْهَقِيُّ فِي الْكَبِيرِ: ۱۰۲۹۴).

واتە: عەبدوللای کوری عەباس (خوا لێیان پازیبی)، دەلتی: پیغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ئەگەر وردکە بەردت بە جەمەری گەورەدا دان، هەموو شتیکت بۆ پەروایە، جگە لە ئافەرت (سەرچیی ئافەرتان بۆ دروست نیە).

لە رێوایەتی دیکەدا هاتو: {عَنِ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا رَمَى أَحَدُكُمْ جَمْرَةَ الْعَقَبَةِ، وَحَلَّقَ رَأْسَهُ، فَقَدْ حَلَّ لَهُ كُلُّ شَيْءٍ إِلَّا النِّسَاءَ» (أَخْرَجَهُ أَبُو دَاوُدَ: ۱۹۸۰، وَصَحَّحَهُ الْأَلْبَانِيُّ) واتە: عایشە (خوا لێی پازیبی)، دەلتی: پیغەمبەری خوا ﷺ فەرمووی: ئەگەر یەکیکتان وردکە بەردی ھاویشتن بۆ جەمەری گەورە و سەری خۆی تاشی، هەموو شتیک بۆ پەروایە، (وەک بۆنی خۆش لە خۆدان و، پۆشاکی ئاسایی لەبەر کردن) جگە لە چوونە لای ئافەرت. شایانی باسە: ئیحرام شکاندنی گەورە کە ئیحرام شکاندنی دوووەمیشتی پێ دەلێن:

دوای ئەنجامدانی شتی ستیەم، لەو سێ شتانەی باسمان کردن، دێتە دی، کە بە زۆری زانایان پریان وایە، بریتیە لە تەوافی پایە (طواف الركن)، چونکە وردە بەرد ھاویشتن بۆ جەمەری یەکەم و سەری خۆتاشین، بە دوایی یەکدا دێن، بەلام حاجی دوایی دەچێ بۆ مەککە و تەوافی پایە ئەنجام دەدات.

١٦)- باسى ھەجى مائاۋايى پىغەمبەرى خاتەم ﷺ (حَجَّةُ الْوَدَاع):

لەبارەدە ئەو ھەرمۇدەيە ھەيە، كە زانايان زۆر گرنگيان پىداۋە:

ئىمە ئىرە تەنبا دەقە كوردىيەكەي دىئىن و، بۇ پاراستىنى ئەمانەتى زانستى،
نامازە بە سەرچاۋەكەي دەكەين لە خوارەۋە^(۱):

پىشەۋا موسلىم دەلتى: ئەبوو بەكر ئىبنو ئەبى شەيبەۋ، ئىسحاقى كۆرى
ئىبراھىم، لە ئىبنو ھاتەمەۋە بۇيان باسكردم، ئەبوو بەكر گوتى: ھاتەمى كۆرى
ئىسماعىلى مەدەنىي لە جەغفەرى كۆرى موحەممەد (ۋاتە: جەغفەرى صادق)
نەۋىش لە بابىھە (ۋاتە: موحەممەدى باقر) بۇي گىرامەۋە، گوتتويەتى:

چوۋىنە لاي جابىرى كۆرى عەبدوللا (خوا لىتى پازى بى)، نەۋىش لە
خەلكەكەي پرسى تاكو گەيشتە من، گوتم من موحەممەد كۆرى ھسنى
كۆرى عەلى كۆرى ئەبى تالىم، نەۋىش دەستى بۇ لاي سەرم ۋاكىشا ۋ قۇبچەي
سەرەۋەي كراسەكەم ۋ پاشان قۇبچەي خوارەۋەي كوردەۋە، ئەو كاتە من تازە
دەگەيشتىم، دەستى خستە سەر دلم (سەر سىنگم)، ئىجا گوتى: برازاي خوم!
بەخىر بىي {دىيارە جابىرى كۆرى عەبدوللا چاۋى نەبىنەۋە ۋ لەو كاتەدا كۆير
بوۋە ۋ وىستوۋىيە بىلاۋىتتەۋە، ۋەك بەكىك لە بىنەمالەي پىغەمبەر ﷺ} چىت
دەۋى، پرسىار بگە، مىنىش پرسىارم لى كىرد، ئەو كاتە كۆير بوۋ، كاتى نوئىز ھات،
ھەلسا ۋ عەبابەكەي لە خۆۋە گرت، لەبەر تەسكىي ۋ بچوۋكىي كە دەيخستە
سەر شاق، ئەملا ۋملای نەدەگەيشتەۋە يەك، كراسەكەشى لە تەنىشتەۋە
لەسەر ھەرزالپىك دانرابوۋ، نوئىزى بۇ كىردىن.

ئىجا گوتم: دەربارەي ھەجى پىغەمبەر ﷺ ھەۋالم بەدەيە، نەۋىش بە دەستى
ژمارەي نۆي دروست كىردو گوتى: پىغەمبەرى خوا نۆ سالان مابەۋە، ھەجى

نەکرد، نەجا لە ساتی دەیه‌مدا لە یتو خەڵکیدا جاری دا، کە پێغه‌مبەری خوا ﷺ حەج دەکات، خەڵکیکی زۆر هاتنە مه‌دینه‌وه، هه‌موویان ده‌یانویست چاو له پێغه‌مبەری خوا ﷺ بکه‌ن و وه‌ک وی بکه‌ن، له قاتی رۆیشتن دا، کە گه‌یشتینه (ذَا الْحَلِيفَةِ)، له‌وێ ئه‌سمانی کچی عومه‌یس (واته: خێزانی ئه‌بوو به‌کری سیددیق خوا له هه‌ردووکیان رازی بێ)، موحه‌مه‌دی کو‌ری ئه‌بوو به‌کری بوو، بۆ لای پێغه‌مبەری خ‌وای ﷺ نارد، چیه‌که‌م! فره‌مووی: خۆت بشۆ و به‌ په‌رۆیه‌ک خۆت بپه‌چه‌وه و ئیحرام به‌سته.

نەجا پێغه‌مبەری خوا ﷺ له‌ مرگه‌وتی نوێزی کرد و سواری حوشتره‌که‌ی بوو، کاتێک به‌ سواری حوشتره‌که‌ی گه‌یشته‌ ده‌شت و، ته‌ماشای به‌رده‌میه‌م کرد، هه‌تا چاو به‌ ده‌کات له‌ سوار و پیاده، خه‌ڵک هه‌بوو، هه‌روه‌ها له‌ لای راست و له‌ لای چه‌پی و له‌ پشتیه‌وه، به‌ هه‌مان شێوه^(١).

پێغه‌مبەری خوا ﷺ له‌ ئی‌وماندا بوو، قورئانی بۆ ده‌هاته‌ خ‌واری و ئه‌ویش مه‌به‌سته‌که‌ی ده‌زانی و، هه‌رچی فره‌مانی پێ کردبا‌ین، ئیمه‌ش کارمان پێ ده‌کرد، پێغه‌مبەری خوا ﷺ ده‌نگی به‌ خوا به‌یه‌ک‌گرتن: (لَبَّيْكَ اللَّهُمَّ لَبَّيْكَ، لَبَّيْكَ لَا شَرِيكَ لَكَ لَبَّيْكَ، إِنَّ الْحَمْدَ وَالنُّعْمَةَ لَكَ وَالْمُلْكَ، لَا شَرِيكَ لَكَ) به‌رزده‌کرده‌وه و خه‌ڵکیش هه‌ر به‌و وشانه‌ی که‌ ئیستا ده‌نگی پێ به‌رز ده‌که‌نه‌وه، ده‌نگیان به‌رز ده‌کرده‌وه، پێغه‌مبەری خواش ﷺ به‌ر په‌رچی هه‌ج وشه‌یه‌کیان نه‌داوه‌ته‌وه، (واته: ئه‌وان مه‌رج نیه‌ پێک وه‌ک پێغه‌مبەریان گو‌تبی ﷺ، به‌لام ئه‌وانیش هه‌ر (لَبَّيْكَ) یان گو‌توه و پێغه‌مه‌ر ﷺ به‌ر په‌رچی نه‌داونه‌وه، گرنگ ئه‌وه‌یه‌ بلێ: په‌روه‌رداگه‌م! له‌ خه‌مه‌ت دام و تو‌تاک‌ی و پاکی و هاوبه‌شت نین و هه‌موو شتیکی هه‌ی تۆیه‌).

(١) که‌ به‌ مه‌زه‌نده‌ وه‌ک له‌ هه‌ندێک فره‌مووداندا هاتوه: سه‌ده‌زار که‌س (١٠٠٠٠)، یاخود سه‌ده‌و بیست هه‌زار که‌س له‌ خه‌مه‌ت پێغه‌مبەری خوادا ﷺ له‌ ساتی ده‌یه‌می کۆچییدا، هه‌جیان کرد.

ننجا پیغمبه‌ری خوا ﷺ له‌سهر ته‌لبیه‌که‌ی به‌رده‌وام بوو، جابیر (خوا لیتی
 رازی بن) گوئی: جگه له‌هه‌جی به‌ته‌مای هیچ شتیکی دیکه نه‌بووین، عومره‌مان
 نه‌ده‌زانی (واته: نه‌پانزانیوه که عومره‌ش ده‌کهن)، هه‌تا له‌گه‌لی هاتنه لای مالی
 خوا، ننجا ده‌ستی گه‌یاند به‌رده‌ره‌شه‌که (دیاره نه‌وه ته‌واف هاتن بووه) و سئ
 جاریان به‌خیرایی و چواریان به‌رؤیشتی ناسایی به‌ده‌وری که‌عبده سووراپه‌وه،
 دوایی چووه لای مه‌قامی نبیره‌ایم سه‌لامی خوا لیتی بن و، نه‌مه‌ی خویند:
 (وَاتَّخِذُوا مِنْ مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُضَلٍّ) و مه‌قامی خسته نیوان خوئی و که‌عبه وه و
 نوئزی دابه‌ست، بابم ده‌یگوت: پتشم وایه هه‌ر له پیغمبه‌ره‌وه باسی ده‌کرد:
 له دوو راکاته‌کاندا: (قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ) و (قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ) ده‌خویندن،
 پاشان گه‌پرایه‌وه بۆ لای به‌رده‌ره‌شه‌که و، ده‌ستی گه‌یاندوه پتی و دوایی له
 ده‌رگاکه‌وه چوو (که لیتی نیزیک بووه و دواي نه‌وه‌ی هه‌وت سوورانه‌وه‌که‌ی
 ته‌واو کردوون: ﴿إِنَّ الْأَصْفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ سَعَاءِ اللَّهِ﴾ ده‌خویند و فهرمووی:
 (أَبْدَأُ مَا بَدَأَ اللَّهُ بِهِ) به‌وه ده‌ست پتده‌که‌م که خوا له‌وه‌وه ده‌ستی پتی کردوه،
 له سه‌فاوه ده‌ستی پتکرد و، سه‌رکه‌وته سه‌ری و، کاتیک مالی خوای بینی، پرووی
 کرده قیله و، تاکیه‌تی و گه‌وره‌یی خواي راکه‌یاند و فهرمووی: (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
 وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، يُحْيِي وَيُمِيتُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، لَا
 إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ، أُنْجَزَ وَغَدَهُ، وَنَصَرَ عَبْدَهُ، وَهَرَمَ الْأَحْزَابَ وَغَدَهُ)، له نیوانیشیاند
 ده‌پاراپه‌وه، جابیر ده‌لن: سئ جاران ناوای کرد، پاشان به‌ره و مه‌پوه هاته‌خوار،
 هه‌تا کاتیک که پتیه‌کانی به‌ره و نزمایی شیوه‌که شو‌رپوونه‌وه، به‌گورگه‌لوقه
 رؤیشت (به‌نهرمه‌غار) به‌لأم که به‌ره و سه‌ری تپه‌لکشایه‌وه، به‌رؤیشتی
 ناسایی رؤیشت، هه‌تا گه‌یشته مه‌پوه و، له‌سهر سه‌فا چیی کردبوو، له‌سهر
 مه‌پوه‌ش کردی، ننجا له‌جاری کۆتایی سه‌ر مه‌پوه‌دا فهرمووی: نه‌گه‌ر نه‌وه‌ی
 تپه‌ری، بۆم بیته‌وه پتش، قوربانایی له‌گه‌ل خۆم ناهیتم و نه‌میان ده‌که‌مه
 عومره، ننجا هه‌ر کامیکتان قوربانایی نه‌هیتاوه، با نبهرام بشکیتی و نه‌و ته‌واف و

هاتن و چوونە ئیوان صەفاو مەپووە بکاتە عومرە، لەو کاتەدا (سُرَاقَةُ بْنُ مَالِكٍ
بْنِ جُعْشَمٍ) هەلسا و گوتی ئەو پێغەمبەری خوا! ﷺ نایا هەر بۆ ئەم سالمانە،
یان بۆ هەمیشەیه؟ پێغەمبەری خواش ﷺ پەنجەکانی هەردوو دەستی خستە
نیو بەک و دوو جارێن فەرموو: عومرە چوووە ئێوە حەجەو، نەخێر بۆ هەتا
هەتایە.

ئەنجا عەل (خوا لێی پازێ بێ)، کە لە بەمەنەووە هاتبۆووە و حوشتی هێنابوون،
چوووە لای پێغەمبەر ﷺ و فاتیمە ی بینی (هاوسەری خۆی و کچی پێغەمبەر
ﷺ)، لەوانە بوو کە ئیحرامیان شکاندووە و بەرگ و پۆشاکی پەنگداری پۆشیووە و
چاوی پشەتوون، عەلیش لەو بارەووە گلەیی لێ کرد، ئەویش گوتی: بایم بەمە
فەرمانی پێکردووم، ئەنجا عەل لە عێراق دەیگوت: منیش چوومە لای پێغەمبەر
ﷺ گلەیی لە فاتیمە بکەم و پێغەمبەری لێ هانبدەم، کە لێرسینەوێ لەگەڵ
دا بکات، لەسەر ئەوێ کردوویەتی، لەو بارەووە کە لە دەمی پێغەمبەرەووە
ﷺ دەیکێژایەو، لێی بیرسم، بەلام کە هەوالم پێدا کە لەو بارەووە گلەیی لێ
کردووە، فەرموو: راست دەکات، راست دەکات.

ئەنجا پێغەمبەر ﷺ فەرموو: نایا کاتێک کە ئیحرامت بە حەج بەست، چیت
گوت: ئەو عەل؟ دەلێ: گوتم: ئەو خوایە! ئەو من دەنگ بەرز دەکەمەووە و
ئیحرام دەبەستم، بەو شتێ کە پێغەمبەرە کەت ئیحرامی پێ بەستووە، پێغەمبەر
ﷺ فەرموو: دەجا من قوربانییم هێناو، و تۆش جاری ئیحرام مەشکێنە،
ئەنجا ئەو کۆمەڵە قوربانییە کە عەل لە بەمەنەووە هێنابوو و ئەوێ کە
پێغەمبەر هێنا بوونی، سەد (۱۰۰) سەر بوون، سەد حوشت، ئیدی سەرچەم
خەڵکی ئیحرامیان شکاندو سەری خۆیان کورتکردووە، بێجگە لە پێغەمبەر
ﷺ و لەو کەسانێ کە قوربانیان هێناو، (ئەوانە ی قوربانیی لەگەڵ خۆیان
بێن، نابێ ئیحرام بشکێن، تاكو عومرە و حەج هەردووکیان ئەنجام دەدەن و،
قوربانییەکانیان سەر دەبرن).

ئىنا لى پۇزى تەپۋىيە (يَوْمُ التَّوْبَةِ) دا پۈۋىيان كىردە مىنا (ۋاتە: پۇزى ھەشتەمى (ذو العجى)) و ئىپرامىيان بە ھەج بەست، ئەۋانەش كە غومپەدىان كىرد بوو، ئىپرامىيان شكاند بوو، ئىپرامىيان بە ھەج بەست و، پىغەمبەرى خواش ﷺ سوار بوو، نۆيزەكانى نىۋەرۋ و عەصر و ئىۋارە و خەۋتتەن و بەيانىس، لى مىنادا كىردن، ئىنا ھەتا خۆركەۋتەن ماىەۋە و، فەرمانى كىرد كە چادىركى لى موو چىرا ۋى لى نەمىپە (مِرَّة) (ۋاتە: لى عەرەفات) بۆ ھەلبىدەن.

ئىنا پىغەمبەرى خوا ﷺ كەۋتە رى و قورپىشەكان ۋاىانزانى لى لای (الْمَشْعَرِ الْعَرَامِ)، دىۋەستى (كە شاخۆلكەبەكە لى موزدەلىفە پىسى دىگوتىرى: قوزاج و، ھەندىكىان كوتوۋىيانە: موزدەلىفە ھەموۋى (الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ) د) ۋەك چۆن قورپىش لى سەردەمى نەقامىتىسى دا، دىيانكىرد، بەلام پىغەمبەر ﷺ رەبۋو، ھەتا ھاتە عەرەفات و بىنى چادىرەكەى لى نەمىپە بۆ ھەلدراۋە و، لەۋى دابەزى و سەقامكىر بوو، ھەتا كاتىك كە خۆر لايدا بە لای خۆرئاۋادا، فەرمانى كىرد حوشتەكەيان بۆ چل كىردو ھىنا و، ھاتە لای (بطن الوادى)ى، كە دۆلى (عَرَّة)شى پىدەگوتىرى و، لەۋى وتارى بۆ خەلك دا (كە وتارەكەى پىغەمبەر ﷺ وتارىكى زۆر گەۋرە و مىزۋۋىيە و مىن دىقەكەى بە عەرەبىسى دىخوتىنمەۋە و دۋاىى ماناى دىكەين) فەرموۋى:

إِنَّ دِمَاءَكُمْ وَأَمْوَالَكُمْ حَرَامٌ عَلَيْكُمْ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا، فِي شَهْرِكُمْ هَذَا، فِي بَلَدِكُمْ هَذَا، أَلَا كُلُّ شَيْءٍ مِنْ أَمْرِ الْجَاهِلِيَّةِ تَحْتَ قَدَمِي مَوْسُوعٍ، وَدِمَاءُ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْسُوعٌ، وَإِنْ أَوَّلَ دِمٍ أَضْعُ مِنْ دِمَائِنَا دِمُ ابْنِ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ، كَانَ مُسْتَرَضِعًا فِي بَنِي سَعْدِ، فَقَتَلْتُهُ هَذَيْلٌ، وَرَبُّ الْجَاهِلِيَّةِ مَوْسُوعٌ، وَأَوَّلُ رِبَا أَضْعُ، رَبَانَا رَبَا عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ، فَإِنَّهُ مَوْسُوعٌ كُلُّهُ، فَأَتَقُوا اللَّهَ فِي النِّسَاءِ، فَإِنَّكُمْ أَغْدَقْتُمُوهُنَّ بِأَمَانِ اللَّهِ، وَاسْتَخْلَلْتُمْ فُرُوجَهُنَّ بِكَلِمَةِ اللَّهِ، وَلَكُمْ عَلَيْهِنَّ أَنْ لَا يُوطِئَنَّ فَرْجَكُمْ أَحَدًا تَكْرَهُوْنَهُ، فَإِنْ فَحَلْنَ ذَلِكَ فَاضْرِبُوهُنَّ ضَرْبًا غَيْرَ مُبْرَحٍ، وَلَهُنَّ عَلَيْكُمْ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ، وَقَدْ تَرَكْتُ فِيكُمْ مَا لَنْ تَضِلُّوا بَعْدَهُ إِنْ اغْتَضَمْتُمْ بِهِ كِتَابَ اللَّهِ، وَأَنْتُمْ تُسْأَلُونَ عَنِّي فَمَا أَنْتُمْ قَائِلُونَ؟ قَالُوا: نَشْهَدُ أَنَّكَ قَدْ بَلَغْتَ، وَأَذْنَيْتَ، وَتَصَخَّتَ، فَقَالَ بِإِضْبَاعِهِ

السَّابِقَةِ يَرْفَعَهَا إِلَى السَّمَاءِ وَيَنْفُثُهَا إِلَى النَّاسِ: «اللَّهُمَّ اشْهَدْ، اللَّهُمَّ اشْهَدْ»، ثَلَاثَ مَرَّاتٍ ثُمَّ أَدْنَى، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ، ثُمَّ أَقَامَ فَصَلَّى الْعَصْرَ، وَلَمْ يُصَلِّ يَنْتَهَمَا شَيْئاً، ثُمَّ رَكِبَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ حَتَّى أَتَى الْمَوْقِفَ.

واتە: ڤیگومان خوێنتان و مالتان و سامانتان، وەک قەدەغەیی ئەم پۆژەتان لەم مانگەتاندا، و لەم ولاتەتاندا، لێتان قەدەغەییە، بزانی کە هەر شتیەک پەبوەندی بە ئەفامیتییهووە بێ، لە ژێر ئەم دوو پیتیەم داوە، خوێنەکانی سەر دەمی ئەفامیتی بە فەوتاو بە هەدەر داونێن و، یەکەمین خوێن کە بە بە زایە چووی داوەتیم، لە خوێنەکانمان، خوێنی (ابْنِ رَبِيعَةَ بْنِ الْحَارِثِ) ه، کە لە نیو تیرەیی بەفی سەعددا بەداوەن درابوو، تیرەیی (هُذَيْل) کوشتیان (خوێنی خزمەکی خوێ، پیتی بە بەفیرو چوو دانا، مادام لە سەر دەمی ئەفامیتا بووە)، هەروەها سوودی سەر دەمی ئەفامیتی بە فەوتاو داوەتیم و، یەکەمین سوود کە بە بە زایە چووی داوەتیم، سوودی خۆمانە سوودی (عَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ)، هەمووی بە فەوتاو حیسابە (واتە: هیچ کەس بوێ نیە، داوای ئەو جوژە خوێن و سوودانە بکاتەو و، پیتی خوێنی نیزیکیانی خوێ، هەروەها ئەو سوودەیی مامی لەسەر خەلکی بووە، دەبێ لە خۆتەو دەست پێ بکە،) دەربارەیی ژنان پارێز لە خوا بکەن، چونکە تێتو بە ئەمانی خوا وەرتانگرتوون و، بە ئیزن و فەرمانی خوا داوینانان خەل ل کردو، مافی ئێوەیە لەسەریان کە هەر کەسێک خەز لە چاردەیی نەکەن، نەهێلن بێتە مالتان و فەرموویان لێ نەکەن و، ئەگەر ئەوەیان کرد (واتە: بە ئامۆزگاریی کردن و وازھێنان لەسەر جیتی چاک نەبوون) ئەو بە ئۆ ئەمبێ کردنیان بە شیوەیەک کە زۆر توند نەبێ، لێیان بدەن، (نافرەتیک کە یاخی دەبێ لە مێردی) مافی ئەوانیشە لەسەر تێتو، بە چاکە و بە شیوەیی باو و پەسند و بۆین و، بەرگ و پۆشاکیان بۆ داوین بکەن.

شتیکم لە ئیوتاندا بە جێ هێشتو کە ئەگەر چاک دەستی تێگرن، هەرگیز پاش پەڕەو بیتان لێی سەرگەردان نابن، ئەوپش کتییی خوا بە ﷺ.

تیوێش لە بارە ی منەوێ پرسیارتان لێ دەکری، ئایا چیی دەتین؟ گوێیان: شاهیدی دەدەین بە راستیی تۆ پە یامی خوات پێراگە یاندووین، جێهە جێت کردو دڵسۆزی و پەرۆشییت نواند، ئەویش بە پەنجە ی شایەتمانی ناماژە ی بەرەو ئاسمان کردو، بەرزی کردووە و، پرووی پێکەردە خەلکە کەو فەرمووی: خوایه! شایەد بە، خوایه! شایەد بە، خوایه! شایەد بە، ئەمە ی سێ جارن دووبارە کردووە، دوایی بانگ درا و قامەت خوێندرا، نوێژی نیوێژی کرد و، دوایی دووبارە قامەت خوێندرا و نوێژی ئێوارە ی کرد و، لە ئێواناندا هیچ نوێژی نە کرد، ئنجا پێغەمبەر ﷺ سوار بوو هەتا گەیشته شوێنی پاوەستان (لە عەرەفات)

ئنجا پرووی کردە قیلە و زگی حوشرە کە ی کە بە (قُضَا) ناسراو، کردە تاتە بەرەدەکان و، رێچکە و ئاپۆرای خەلکە کە ی خستە بەرەدەمی خۆی، ئنجا هەروا بە پاوەستاویدی مایەو و زیکر و پارانەوێ کرد، هەتا خۆر ئاوا بوو، زەردەش تۆزی پۆشت و قورسی خۆر ون بوو، ئنجا پێغەمبەر ی خوا ﷺ کە ئوسامە ی لە پشت خۆیەو سوار کرد بوو، بەرە و موزدەلیفە شۆرپۆو، دوا ی خۆرئاوا بوون، لە کاتیکدا کە هێندە جەلەو ی حوشرە کە ی توند کرد بوو، سەری لە قەرپووزی کورتانە کە ی دەدا (سەری حوشرە کە) بە دەستی راستی ناماژە ی دەکرد و دەیفەرموو: ئە ی خەلکینە! ئارامیی، ئارامیی، (یانی: دەنگە دەنگ و قەرە قەرە مە کەن) هەر کاتیک دەگەیشته گردێک لە گردۆلکەکان تۆزێک جەلەو ی بۆ حەشرە کە شل دەکرد، تاکو لێی سەر دەکەوت، (پێش بۆیە جەلەو ی بۆ توند کردو، تاکو بە پەلە نەپرات و بە خەلک بلی: ئارام بن) هەتا گەیشته موزدەلیفە و، لەو ی نوێژی شیوان و خەوتانی بە بانگیک و دوو قامەت کرد و، هیچ نوێژی سونەق لە ئێوانیان دا نەکرد.

پاشان پێغەمبەر ﷺ هەتا سپێدە ی بە یانیی راکشا و خەوت، کاتیک بە یانیی بۆ رۆشن بۆو، بە بانگیک و قامەتێک نوێژی بە یانیی کرد، ئنجا سواری حەشرە کە ی بۆو، تاکو هاتە لای (الْمَشْجَرِ الْعَرَامِ)، لەو ی پووەو قیلە وەستا و

له خوا پاراپیهوه و (أَللهُ أَكْبَرُ وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ) ی کرد و، په کتابی خوای پاگه یاند، هرهوه‌ها به پاوه‌ستاوه‌یی مایه‌وه، تاكو دنیا ته‌واو پرووناك داهات، ئنجا بهر له‌وه‌ی خور دهرېكه‌وئ، كه‌وته پږی به‌ره‌و مینا.

پاشان فه‌زلی كورې عه‌بباسی ناموزای له پشت خویه‌وه سوار كرد، كه پیاوړكی قز جوان و سپی پیست و بهرچاو بوو، كاتيك پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ كه‌وته پږی، چه‌ند نافره‌تیک كه ده‌رؤیشتن به لايدا رت بوون، (الْفُضْل) یش ده‌ستی كرد به سه‌رنجدانی نافره‌ته‌كان و، پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ ده‌ستی خسته‌سهر پړوی فه‌زَل، فه‌زَلِش پړوی به لابه‌كه‌ی ديكه‌دا سورانده‌وه و، ههر ته‌ماشای ده‌كردن و دووباره پیغه‌مبه‌ر ﷺ به لابه‌كه‌ی ديكه‌دا ده‌ستی خسته‌سهر دم و چاوی فه‌زَل و، پړوی له لابه‌كه‌ی ديكه‌ش، وه‌ری چه‌رخاند، چونكه ههر ته‌ماشای نافره‌ته‌كاني ده‌كرد، هه‌تا كه‌یشته دؤلی موحه‌سسير (وادي مُحَسِّر)، توزيك وْلاخه‌كه‌ی خیرا كرد، پاشان نه‌و پښه‌ی نیوه‌راستی گرت كه به‌ره‌و جه‌مړه‌ی گه‌وره ده‌چئ، تاكو هاته لای نه‌و جه‌مړه‌ی كه له لای دره‌خته‌كه‌یه (واته: جه‌مړه‌ی كه له مه‌ككه‌وه نيزيكره)، كه‌وت به‌ردؤچكه‌ی تيكرتن و، له‌گه‌ل ههر به‌ردؤچكه‌یه‌كدا (أَللهُ أَكْبَرُ) ی ده‌كرد، وه‌ك به‌ردؤچكه‌ی په‌لا پينكه بوون و، له (بطن الوادي) یه‌وه ده‌یهاوېشتن و بؤ جه‌مړه‌ی گه‌وره، دواپی به‌ره‌و كوشتارگه (الْمُنْعَر) چوو و، له‌وئ شه‌ست و سئ (٦٣) حوشتري به ده‌ستی خوئ به نيزه‌كه‌ی (نه‌و چه‌قویه‌ گه‌وره‌ی كه پښوو) سه‌رېړين، دواپی نيزه‌كه‌ی دايه ده‌ست عه‌لیی و نه‌وه‌ی مابوون، بیست و كه‌وت (٢٧) دانه بوون، نه‌وېش سه‌ری برين و، له قوربانیه‌كاني خویدا به‌شداري كرد، پاشان فه‌رماني كرد، كه له گوشتي ههر حوشتريك پشكيك گوشت به‌رږته مه‌نجه‌ليكه‌وه، ئنجا كولښندرا و، له‌گه‌ل عه‌لیی گوشته‌كه‌یان خوارد و له چه‌لاوه‌كه‌شیان خواردده‌وه.

دواپی پیغه‌مبه‌ری خوا ﷺ سوار بؤوه و به‌ره‌و مالی خوا رؤیشته‌وه و ته‌وافی كرد و، نوږی نیوه‌رؤی له مه‌ككه‌ كرد، ئنجا هاته لای به‌نو عه‌بدملوته‌لیب، خزمانی پشتی خوئ كه له سه‌رچاوه‌ی ناپوی زه‌مه‌زهم تاویان دده‌ا به‌خه‌لكی،

فەرمووی: ئەو وەچەوێی عەبدوڵموتەلیب! ھەلەیتەن، نەگەر لەبەر ئەوە نەبوایە، کە خەلکی ئەو ئاوان پێدانه تان لێ بستی، منیش لەگەڵ تان ھەم دەھێتە، (یانی: بۆ ئەوەی دواوێ خەلک نەلێن: پێغەمبەر ﷺ چوووە ئاوی داوێ بە حاجیان، دەبێ ئێمەش وا بکەین، بۆیە بەشدار نابم! پاشان دۆلکە بەکیان دایە لێی خواردووە.

ئەمە چۆنیەتی حەجی مالتاواوێ پێغەمبەر ﷺ بوو، کە ئەنیا ئەو حەجەوێ کردووە.

۱۷- چۆن حەج و عومرە دەکەین:

پێشترش باسمان کرد کە حەج و عومرە کردن، سێ جۆرە:

۱- جۆری (مَتَمَّج)، ئەوێ کە نێت بە عومرە بێنی و، دواوێ ئیحرام بشکێنی و، ئنجا ھەر لەو شوێنێ ئیحرامت لێ شکاندووە کە مەککەوێ، جارێکی دیگە ئیحرام بە حەج بێستێو، بەلام خوێنتک دەکەوێتە سەر.

۲- (قِران) ئەوێ کە نێت بە ھەردووکیان (حەج و عومرە) بێنی، ئەویش دیسان ھەر خوێنت دەکەوێتە سەر.

۳- (افراد) پێش ئەوێ کە نێت بە حەج بێنی و دواوێ ئەوێ حەج تەواو کرد، ئنجا عومرەش بکەوێ، ھەلەتە ھەر کەسێک ئیحرام بە حەج و عومرە بێستێ: یەک تەواف و یەک سەعی (ھاتن و چوونی ئێوان صەفا و مەرۆھ) بۆی وەبەری حەج و عومرەش دەکەون، وەک دایکمان عاتیشە خوا لێی پازی بێ، گوتووێتی: (وَأَمَّا الَّذِينَ جَمَعُوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ، فَإِنَّمَا طَافُوا طَوَافًا وَاحِدًا) (أخرجه البخاري: ۱۴۸۱، ومسلم: ۲۹۶۸).

واتە: ئەوانەوێ حەج و عومرەیان پێکەووە کرد، یەک تەوافیان کرد.

واتە: حەوت جار بە دەوری کەعبەدا سووراندووە (ئەمە تەوافیکە) ھەروەھا هاتن و چوونی ئێوان صەفا و مەرۆھ، بەس جارێکیان کرد.

بەم شێوەیە حەج و عومرە دەکری :

١- کاتێک وەختی بە ڕێکەوتن بۆ سەفەری حەج نزیکی بۆوە، دەبێ مرۆڤ جوان خۆی بشوات و نینۆکەکانی بکات و، ئەگەر پیاو بێ، دەبێ سمیلێ خۆی کورت بکاتەوه، ئنجا ئەگەر زۆری ئەمابوو بۆ گەشتە مێقات، ئەو مرۆڤە دەتوانێ بەرگی ئیحرامیش بپۆشێ، کە چاکتر وایە دوو پەشتەمال، یان دوو پارچە قوماشی سپی پاک بن، ئەگەرنا هەر پەنگێکی دیکەش بن، هەر دەبێ، دەتوانی سەعاتیک یان کەمتر پێش گەشتە مێقات، پۆشاکەکانی بپۆشێ و، دەشکونجێ هەر لەو کاتەدا، نیەت بێنی بەلەم ئەگەر بە سواری فرۆکە بوو، دەبێ دووربینی (احتیاط) بکری و پێش گەشتی بە مێقات، نیەت بھێترێ و ئەگەر لێی تێپەری، تازە لە مێقات ئیحرامی نەبەستووە و خۆینی دەکەوتتە سەر.

٢- کە چووە نێو شاری مەککە و، چوو مزگەوتی حەرەم و چاوی بە کەعبە کەوت، وا باشە سێ جار (أَللّٰهُ أَكْبَرُ وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللَّهُ) بکری و، لە خوا بپاڕیتەوه، دواوی یە کەسەر تەوافی چوونە کەعبە (طواف القدوم) بکری، ئنجا ئەگەر ئەو کەسە نیەت بە حەجی (مَتَّع) هێنا بوو، وا باشە یە کەسەر دواوی تەوافی کەعبە، هاتن و چوونی نێوان سەفا و مەزەدەش بکات و، قژی کورت بکاتەوه و عومرەکە ی تەواو بکات.

٣- بەلەم ئەگەر ئەو کەسە (مُفْرِد) بوو و تەنیا ئیحرامی بە حەج بەستبوو، یاخود (قَارِن) بوو و نیەت یەردووکیانی هێنا بوو، ئەوە ئیحرامەکەی هەر هەبە و، دروست نیە ئیحرامەکەی بشکێنێ، تاکو مەناسیکەکانی حەج تەواو دەکات، بەلەم حەجی (مَتَّع) جیاوە و عومرەکە ی تەواو دەکات و ئیحرام دەشکێنێ و، دواوی ئیحرام بە حەج دەبەستتەوه.

٤- لە عەرەفات لە هەر شوێنێک بوەستی، هەر دروستە، بەلەم باشتەر وایە لە لای تاتە بەردەکان ڕوو بە قیبلە بوەستی، تاکو خۆڕاوا بوون و، بە گەرمیی لە خوا بپاڕیتەوه .

٥- پاش خۆڕاوا بوون بە تەواویی و لەگەڵ بوولێلدا، دەبێ بەرە و موزدەلیفە بچێ و لەوێش پاش نوێژکردنی شیوان و خەوتان بە کۆکراوەیی و کورتکراوەیی، هەتا بەبانی ئیسراحت بکات و، پاش نوێژی بەبانی دنیا کە ڕووناک بۆوە بەرەو مینا بکەوتتە ڕێ.

٦- ئنجا که چووە مینا، سەرەتا ھەوت بەردۆچکە بە جەمەری گەورەدا بەدات، پاشان ئەگەر قوربانیی ھەبوو، یان خوێنی لەسەر بوو، سەری بپێتی، پاشان سەری بتاشی، یاخود کورتی بکاتەو، ئنجا ئەو پێی دەگوتری: ئیحرام شکاندنی کچکە، یاخود یەکم.

٧- پاشان بەرە و مەککە و مزگھوتی ھەرام بچن و تەوافی پایە (طواف الرکن) یاخود تەوافی داپەرین (طواف الإفاضة) بکات و، ئەگەر (مُفْرِد) یاخود (قارن) بوو و دواي تەوافی ھاتن، سەعیی نەکرد بوو، سەعییش بکات و، ئەگەر کردبووشی ئەو یەک سەعیی وەبەر ھەردووکیان دەکەوێ، دواي ئەو ھەش دەگاتە قوناغی دووھم و کوتایی ئیحرام شکاندن و، دواي تەواوکردنی بەردۆچکە ھاویشتن بۆ سێ جەمەرەکان، لە پۆژانی یازدە و دوازدە و سێزدەدا، ئەو بە یەکجاریی خوا پەرستییەکانی ھەجیش تەواو کردوون و، دواي تەوافی خواحافیزی (طواف الوداع) دەکات و، شاری مەککە ی موبارەک بە جێدێلتی و دەگەرێتەو شوێن و ولاتی خۆی.

١٨- بەرھەم و سوودەکانی ھەج:

١- پاک بوونەو لە چلک و چەپەری گوناھو، ھەڵدانەو دی لاپەرە یەکی سپی لەگەڵ خوادا ﷻ، وەک پێغەمبەر ﷺ دەفرموی: **[مَنْ حَجَّ فَلَمْ يَرْفُثْ، وَلَمْ يَفْسُقْ، رَجَعَ كَيَوْمٍ وَلَدَتْهُ أُمُّهُ]** (أخرجه أحمد: ٧٣٧٥، والبخاري: ١٤٤٩، والترمذي: ١٦٥٨، والنسائي: ٣٦٢٧، وابن ماجه: ٢٨٨٩، وابن حبان: ٣٦٩٤).

واتە: ھەر کەسێک ھەجی بکات و، قسە ی بێ جێ نەکات و، کرداری نارێک نەکات، وەک ئەو پۆژە ی لە دایکی خۆی بوو، ئاوا دەگەرێتەو، واتە: پاک بۆتەو.

لە بارە ی عومرە شەو ھە فرمویەتی: **(الْعُمْرَةُ إِلَى الْعُمْرَةِ كَقَرَارَةٍ لِمَا بَيْنَهُمَا، وَالْحَجُّ الْمَبْرُورُ لَيْسَ لَهُ جَزَاءٌ إِلَّا الْجَنَّةُ)** (أخرجه مالك: ٧٦٧، وأحمد: ٩٩٤٩، والبخاري: ١٦٨٣، ومسلم: ١٣٤٩، والترمذي: ٩٣٣، والنسائي: ٣٦٢٩، وابن ماجه: ٢٨٨٨، وابن حبان: ٣٦٩٦).

واتە: عومرە بۆ عومرە، نیتوان خۆیان دەسپرنەو و، ھەجی وەرگیراویش جگە لە بەھەشت پاداشتیکی دیکی نە.

۲- پتەوتر بوونی ئیمان و، تازەکردنەوێ پەیمانی بەندایەتیی و، زیادبوونی پارێزکاریی، که هەموو خواپەرستییه کانی حەج، بیکومان باشتەین بەندایەتیی بۆ خوا کردن و، خوا بە یەکگرتیان، تێدا بەرجەستە دەبێ: هەم نیهت هێنان و نیحرام بەستن و، هەم سوورانهوه بە دەورەیی مالی خوادا و، هەم پراوەستان لە عەرەفات لە خزمەت خوادا ﷻ و، هەم شەومانەوه لە موزدەلیفە و لە مینا، هەروەها وردە بەرد پێدادانەکانی سێ جەمەرەکان، که پەرمزی بەرد بارانکردنی شەیتان و بە قسە نەکردنەتی و، هەموو کردەوه کانی دیکەیی حەج، بەندایەتیی مەرووف بۆ خوا، بە باشتەین شێوه بەرجەستە دەکەن.

۳- پاهانن لەسەر پەوشت بەرزایی و، هێمنیی و، ئارامیی و، خو دوورگرتن لە گوناھو هەلە، وەک پێشتر ئایەتە کەمان هێنا، که مەرووف لە کاتی هەبوونی نیحرامدا، دەبێ خوێ لە هەموو ئەو شتەنە بپارێزی، که قەدەغەن، زیاتەر لە حالەتی ئاسایی و، هەندیک شتی دیکەش که لە شوونی دیکە و لە کاتی دیکەدا، قەدەغە نین، دەبێ هەر خوێیان لێ بپارێزی.

۴- لەبەر چاو بەرجەستەو نمایان بوونی و سیرە و ژبانی پێغەمبەر ﷺ و هاوێلانی، کاتیک دەچیە ئەو شوێنانە، بۆ وێنە: پێغەمبەری خوا ﷺ ئەو بەردە پەشەیی ماچکردو و دەستی لێداو، بە دەوری کەعبەدا سوورپراوەتەوه و، لە عەرەفات و دستاو و، شووی لە موزدەلیفە و لە مینا ماوێتەوه و، هاتن وچوونی ئێوان سەفا و مەپوێ کردو، هەروەها هاوێلانی بەرپێزی، ئەوه هەمووی لەبەر چاوت، نمایان و بەرجەستە دەبێ.

۵- بە بەرجەستەیی دیتی زۆر لە بەها بەرزەکانی ئیسلام، وەک یەکسانی و، ئازادی و، فەرمانبەری بۆ خوا و، دۆستایەتیی لەگەڵ هەموو ئەهلی ئیمان دا، هەر پەنگ و زمانیکیان هەبێ، پاشان بەرد بارانکردنی سێ جەمەرەکان: که ئەوه نیشانەو هێمای هەلگەپراوەیه لە شەیتان و، بە قسە نەکردنی شەیتانە.

۶- خو بەختکردن و قوربانیی دان لە پێناوی خوادا ﷻ، که لە قوربانیی سەرپێندا و لە خوێن پشت لە پێناوی خوادا، خوێ دەبینێتەوه.

۷- پاهاتن بە گۆنرپایەلی و فەرمانبەرییەو، کە لە کاتی نەحرەم بەستندا، دەبن نینسان زۆر وریا و ھۆشیاربێ و، هیچ شتێک نەکات، کە نا فەرمانبەریی خوا ﷻ بێ.

۸- حەج و عومرە سەربازگەپەکن بۆ مەشق و پراھێنان و، لە راستیدا مرۆف حالەتی سەربازیی و حالەتی نامادەیی و ھۆشیاریی لە خۆیدا بەرجەستە دەکات، لە کاتی حەج و عومرەدا.

۹- ھەلگرتنی باری دینداریی و بە جێھێنانی ئەرکی بەندایەتی، بەشداریی کردن و دەستبارگرتنی ھەموو ئەندامانی، پێویستە، ھەروەک لە حەجدا تێمە ھەموو ئەو شتانە دووبارە دەکەینەو کە ئێراھیم و ھاجەری خێزانی و ئیسماعیلی کۆری (علیھم الصلاة والسلام) کردوویان، کە بیکومان کۆمەلگای مسوڵمان، ھەمیشە لە پیاو و نافرەت و مندال پێک دێ و، ھەمووشیان دەستبارگروھاوکارن.

کەواتە: دینداریی و ھەلگرتنی ئەرکی بەندایەتی و مسوڵمانەتی، ھەموو کۆمەلگای پێویستە بە پیاوان و نافرەتان و، بە ورد و درشتەو.

۱۰- کۆمەلێک بەرژمەوێندی دیکە سیاسی و، ئابووری و، فەرھەنگی و، کۆمەلایەتی، لە حەج و عومرەدا ھەن، وەک خوا ﷻ دەفرموی: ﴿لِيَشْهَدُوا مَنَفِعَ لَهُمْ﴾ الحج: ۲۸، لە ڕووی سیاسییەو مسوڵمانان ئاگاداری حال و باڵی یەکدی دەبن و، لە ڕووی کۆمەلایەتیەو پتر پێک ناھنا دەبن و، لە ڕووی ئابووریەو بازرگانی و مامەڵە دەکەن و، لە ڕووی فەرھەنگییەو، شارەزای کلتور و عادی گەلان و نەتەوێکانی دیکە دەبن و، زانیاریان زیاد دەکات، وەک خوا ﷻ فرمویەتی: کۆمەلێک بەرژمەوێندی دێنە دی، کە لە راستیدا لە حەج و عومرەدا نەبێ، ئەو جوۆرە بەرژمەوێندیانە نایەنە دی.

۱۹- دوا قىسم، لە بارەى حەج و عومرەو:

لە پىنچ بېگەدا، بە كۆرتىي دوا قىسەى خۆم لە بارەى حەج و عومرەو دەكەم:

۱- براو خوشكى بە پىزم! ئەگەر خوا قىسمەتى كرد و ويستت حەج و عومرە بگەى، بەر لە ھەموو شتىك دواى نىاز و مەبەستى خۆ ساغكردنەو بۆ خوا ﷻ، ھەولبەدە بە وردىي شارەزاي حەج و عومرە ى، بە پاىە و فەرز و سوننەتەو، بەرچاو پوونانە ئەو سەفەرە موبارەكە بگە و، بزانه چى دەكەى و چۆنى دەكەى؟

۲- ئەگەر خوا كۆردى حەج و عومرەت كردو گەپاىەو، پىزەى ئەندازەى قبوولكران و قبوول ئەكران حەج و عومرەكەت، بەوە بزانه كە تاكو چ راددەبەك گۆريويانى و پاك و چاكيان كوردوى و، بەردو خويان بردوى، ئنجا ئەگەر حەجەكەت قبوول و، سەعيەكەت سوپاسكراو (حَجِّ مَبْرُورٍ، وَسَعْيٍ مَّشْكُورٍ) و، بىن گوناھەكەشت لىيوردرا و (ذَنْبٍ مَغْفُورٍ) بى، ئەوە لە راستيدا بۆ خۆت بە مراد گەيشتووى و، ئامانجىكى گەوردى دىندارىيت ھىتاوئە دى، بە ئى دواى حەج دەبى تەماشاي خۆت بگەى: تا چ راددەبەك گۆراوى و چاك بووى.

۳- زۆر وريا بە حەج و عومرە كردن، جگە لە ھى فەرز، نەكەبە خوليا و ئاوانى خۆت و چوونە حىجازت لى بىتتە نەخۆشىي و، ھەموو سالتىك: حىجاز بگرە و ھاتم! چونكە زۆر كارى چاك و تاعەت و فەرمانبەرىي ھەن، لە حەجى سوننەت و، عومرەى سوننەت خىرتن و، دەبى مەرووف بە پىئەر و تەرازووى شەرىعەت شتەكان ھەلسەنگىنن، نەك بە مىزاجى خۆى.

۴- بازركانىي مامەلەكردن لە حەجدا شتىكى رەوا (مباح)پە، بە ئام نابتى ھەموو كرد و كۆشش و تەقەلاشمان بىتتە ئابوورىي و بازركانىي و، لە حەجىشدا ھەر سەرگەرمى دنيا و شتومەك و كەل و پەل بىن و، مەرووف لەبەر شت كرىن و ديارىي كرىن، ئاگاي لە زۆر شت

نہ مین و دالغہ و خولیای ہەر له لای ئەوہیہ: کہ فلانکەس چی بۆ بێنن و، فیسارکەس چی بۆ بێنن؟ یان هی وایە بۆ قازانجکردن، شت لەگەڵ خۆی دێنیتەوہ دەیفروشت!

۵- ئاشکرایە حەج لەسەر کەسێک فەرز نابێ، توانایی مāl و سامانی نەبێ و، مەسە لە تەنیا چوونە حەج و عومرە نیە، بە لێکو لەوہش گرنکتر ئەوہیە، کە ئینسان بە مāl حەلāl و زەلāl بچێ، چونکە لە ئیسلامدا وێرای ئامانج، پێویستە ئامرازی شەرعیی چاکیش بە کاربێنن و، لە پزنی پاکەوہ بەرە و ئامانجی چاک ھەنگاو بنێن، ئەگەر نا خوا نەکردە، مەوۆف پەنج بە خەسار و شەرمەزار دەبێت.

خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی یارمەتییمان بدات: ھەم حەج و عومرە، ھەم ھەموو ئەو خواپەرستییانەی ئەنجامیان دەدەین، بە باشترین شێوہ ئەنجامیان بدەین و، باشترین بەرھەم و ئامانجیشمان لێیان دەستگیر بێ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

❖ دەرسی چوارەم ❖

پیناسه ی لهم ده رسه

لهم ده رسه مان یازده (۱۱) ثایه ت ده گرتنه خو ی، که بریتین له ثایه ته کانی: (۳۸) - (۴۸)، ته وه ری سهره کیان بریتیه له مؤله تدرانی مسؤلمانان به جهنگ و بهرگری له خو کردن و خسته پرووی به لگه و پاساوه کانی جیهادو جهنگ و نامانجه کانی.

پاشان ناماژه یه کی زور کورت به چاره نووسی شوومی گهل و کومه لگایه پیشوووه کان، له نه نجامی کوفرو سته م و ملهو وریاندا، ده کات، که جیتی خو به تی په ندیان لی وه برگیری، نهک هه مان هه له و نه زموونی تالی نه وان دووباره بکرتنه وه، که بیکومان هه مان سهره نجامی شوومیشی به دواوا دی.

إِنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾ أَوَلَمْ يَلِدْ
يَعْتَلُوا بِأَنَّهُمْ ظِلْمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ غَفِيرٌ ﴿٣٩﴾ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ
بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ
صَوَامِعُ وَبُيُوتٌ وَمَسَاجِدُ يُذْكَرُ فِيهَا اسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللَّهُ مَنْ
يَنْصُرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٤٠﴾ الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ
وَأَتَوْا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ وَاللَّهُ عَظِيمُ الْأُمُورِ ﴿٤١﴾ وَإِنْ
يَكْذِبُونَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودٌ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾
وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكَذَّبَ مُوسَى فَأَمَلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ
﴿٤٤﴾ فَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فِيهَا خَاوِسَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا وَيَتَرُ
مُعْطَلَةٌ وَقَصْرٌ مَشِيدٌ ﴿٤٥﴾ أَفَلَا يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُونُ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ

مَا فَإِنْ يَسْمَعُونَ يَأْتِيَهَا لَا تَقْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَقْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿١٨﴾
وَيَسْتَعِجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَلَئِنْ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا
تَعُدُّونَ ﴿١٩﴾ وَكَأَنَّهُ مِنْ قَرِيبٍ أَمَلَيْتُ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذَهَا وَلِئِنْ أَلْمَعِصِرُ

﴿٢٠﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهاکان

إبه دئیایی خوا بهرگری له برواداران دهکات (چونکه) بیگومان خوا هه موو
زور خیانه تکارنکی سېلهی خوشناوی ﴿٢٨﴾ نهوانه ی جهنگیان له دژ ده کری، به
هو ی نهووه که سته میان لیکراوه، مؤله تدران (تؤله بسینه وه) و مسوگر خواش
له سر سه رختیان توانایه ﴿٢٩﴾ نهوانه ی به بقی هیچ هه قیک له ماله کانیان
وه ده رنران، جگه له وه ی گوتیان: پهروه ردگارمان خوابه وه، نه گهر خوا هه ندیک
له خه لکیشی به هه ندیکیان پالیتوه نه نابایه (به برواداران بیروایانی راونه نابایه)
دپرو کلیساو که نیشته و مزگه و تاتیک که زور یادی خوا یان تیدا ده کری
ده پمیزان و، بیگومانیس هه کس (به رنامه ی) خوا سه ربغات، خوا سه ری
ده خات، به دئیایی خوا نهو په ری به هیزی زاله ﴿٣٠﴾ نهوانه ی هه رکات له
زه ویدا ده سترؤیش توومان کردن: نویژ به رپا ده کهن و، زهکات ده دهن و، فه رمان
به په سند ده کهن و، پتگری له ناپه سند ده کهن و، سه رهنجامی کار دکانش هه
بو لای خوا ده چته وه ﴿٣١﴾ تنجا نه گهر (بیروایان) به درؤشت دابنن، پیش
وانیش (هه ر کام له): گه لی نووح و (گه لی) عادو (گه لی) سه موودو ﴿٣٢﴾ گه لی
نیبراهیم و گه لی لووطو ﴿٣٣﴾ هاوه لانی مه دیهن، (پتغه مبه رانیان به درؤدانان) و
مووساش (له لایهن فیرعه ون و گه له که یه وه) به درؤ دانراو، مؤله قی کافرانم داو
دوایی گرمن (و سزام) دان، تنجا نکو و تسکر دن (و سزادان) م چو ن سو! ﴿٣٤﴾ زور

ئاۋەدانىشمان فەوتاندوون، لە ھاڭىدا كە سەمكار بوون، تىستا دىۋارەكانيان بەسەر سەربانەكانياندا كەوتوون (تيك پووخواون) و بىرى (ئاۋى) پەكخراۋو، كوشكى بەرزى سىپكاراۋو (يان لى جىماون) ﴿١٥﴾ نىجا نايە بە زەۋيدا نەپۇيون (بۇ سەرنجدانى شوئىنەۋارى گەلانى پىشوو) عەقلى و دلىان ھەبن، پىيان تىبگەن و گويان ھەبن پىيان بىيست! بىگومان چاۋەكانيان كۆيىر نىن، بەلكو ئەو دلىانە لە سەنەكانياندا، كۆيىر ﴿١٦﴾ پەلەشت لى دەكەن بە ھاتنى سزاۋ، خواش گەفتى خۇى ناشكىتىن، پۇژىكىش لە لاي پەروەردگارت ۋەك ھەزار سالى ھەۋى تىۋە دەپۇمىرەن ﴿١٧﴾ رستىشم بۇ گەلىك ئاۋەدانى سەمكار درىژ كەردو دوايى گرەمن (سزام دان)و، سەرەنجامىش تەنبا بۇ لاي مەنە ﴿١٨﴾.

شەكىردنەۋە ھەندىك لە ۋەشەكان

(حَوَائِنَ): (الْخِيَانَةُ مَخَالَفَةُ الْحَقِّ بِتَقْضِ الْعَهْدِ فِي السِّرِّ، وَتَقْيُضُهَا الْأَمَانَةُ، وَالْحَوَائِنُ: صِيغَةُ مُبَالَغَةٍ خَائِنٍ)، (حَوَائِنَ): لە (خيانة) ھە ھاتو، (خيانة) برىتيە لە پىچەۋانە ھەق جوولانەۋە، نەۋىش بە ھۆى شكاندى پەيمان بە پەنھانىي و دژى (خيانة) برىتيە لە (أَمَانَةُ) واتە: پاراستنى بەلىن و پەيمان، (حَوَائِنَ): پىژگەي زىدەپۇيە لە (خَائِنَ) واتە: پەيمانشكىن، بە كوردىش ھەر دەلىين: خيانةكار (حَوَائِنَ)، واتە: زۆر پەيمان شكىن، واتە: زۆر موخەننەت و خيانةكار.

(كُفُورٍ): (الْمُبَالِغُ فِي كُفْرَانِ النُّعْمَةِ، كُفَّارٌ: صِيغَةُ مُبَالَغَةٍ كَافِرٍ، وَكُفَّارٌ جَمْعُ كَافِرٍ وَكُفْرَةٌ: جَمْعُ كُفُورٍ)، (كُفُورٍ): پىژگەي زىدەپۇيە بۇ (كافر) بە ماناي سەلەۋ نادىدەگرى چاكەو نىعمەتى خوا، ۋەشە (كافر): پىژگەي زىدەپۇيەكەي برىتيە لە (كُفَّارٍ)، بىپروا (كافر) بە (كُفَّارٍ) كۆدەكرىتەۋە، ھەروەھا بە (كُفْرَةٌ) ش كۆدەكرىتەۋە، بە لām ھەندىكىش گوتوويانە: كۆي (كفور) برىتيە لە (كُفْرَةٌ) واتە: نەۋانەي زۆر، سەلە و نا سەناسن. ...

(صَرِيعُ): (جَمْعُ صَوِيعَةٍ، مَعْبُدُ الرَّاهِبِ، كُلُّ بِنَاءٍ مُتَصَمِّعٍ الرَّأْسَ: مُتَلَصِّفُهُ، (صَوَامِع) كَوَى (صَوِيعَةٍ، وَاتِهِ: پەرستگای بابای راهیب، وَاتِهِ: گۆشه گیر، هەر خانووێه ک که سەر ده کە هاتبێته وه یه ک، به شیوه یه ک سەر ده کە ی مه یله و تیزبێ، پێی ده گوتری: (صَوِيعَةٍ)، وَاتِهِ: سەر ده کە ی پێکه وه نووساوی.

(وَبِيعُ): (جَمْعُ بَيْعَةٍ: مَعْبُدُ النَّصَارَى، (بَيْعُ) كَوَى (بَيْعَةٍ، به پەرستگای نه صرانییه کان ده گوتری.

(وَصَلَوْتُ): (جَمْعُ صَلَاةٍ: كُنَيْسَةُ الْيَهُودِ، بَيْتُ الْعِبَادَةِ لِلْيَهُودِ)، (صَلَوَات) یش کوی (صلاة)، هه نیشته ی جووله کان، یان پەرستگای جووله کان، هه رو ده ک چۆن (مساجد) کوی (مسجد)، پەرستگای مسولمانان.

(مَكَّنْتُهُمْ): (مَكَّنْتُهُ وَأَمَكَّنْتُهُ) وَاتِهِ: ده سترۆیشتوووم کرد، (مَتَمَكَّنَ: ذِي قَدْرِ وَمَنْزِلَةٍ)، (مَتَمَكَّنَ): وه ک چۆن به ده سترۆیشتوو ده گوتری، به خاوهن پلهو پێکه ش ده گوتری.

(فَأَمَلَيْتُ): (الْإِمْلَاءُ: الْإِمْدَادُ، أَمَلَيْتُ: أَمَلَيْتُ)، (إِمْلَاءٌ) به مانای پست بو درێز کردن و مۆله تدان، (أَمَلَيْتُ) وَاتِهِ: مۆله تدان، بوارم پێدان.

(نَكِيرُ): (أَنْكَرْتُ عَلَى فُلَانٍ وَنَكَرْتُ عَلَيْهِ، إِذَا فَعَلْتَ بِهِ فِعْلًا يَزِدُّهُ)، (نَكِيرُ) به مانای (انکار)، وَاتِهِ: نه کوو لێ یکردن، ده گوتری: (أَنْكَرْتُ عَلَى فُلَانٍ وَنَكَرْتُ عَلَيْهِ) نه گهر کار یکی پێکه ی که بێگێر ته وه، بېهرینگێته وه له وه ی ده بکات.

(فَكَائِنَ): (كَائِنَ) به مانای (كَمُ الْغَبْرَةِ، يَه، بۆ زۆری به کاردی) (فَكَائِنَ مِنْ قَرَبَةٍ)، وَاتِهِ: زۆر له ناوه دانییان.

(حَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا): وَاتِهِ: دیواره کانی به سه ر سه ربانه کاندای که و توون، (جَدَرَانِهَا سَاقِطَةٌ عَلَى سُقُوفِهَا، أَضَلَّ الْخَوَاءُ: الْخَلَاءُ وَالْفَرَاغُ، خَوِيَ بَطْنُهُ مِنَ الطَّعَامِ، أَي: خَلِيَ وَفَرَّغَ، وَشَيْءٌ (خَوَاءُ): له نه صلدا به مانای بۆشایی و به تالایی دی،

دەگوترى: (خَوِي بَطْنُهُ مِنَ الطَّعَامِ) سىكى لە خواردن خالىي بوو، واتە: برسپەتەي، (خَاوِيَهُ عَلَى عُرُوشِهَا) خانسودەكان كەسيان تېدا نەماوود چۆل بوون، بۆيە ديوارەكان پووخواون (عَلَى عُرُوشِهَا) (عُرُوش) كۆي (عُرُوش)ە، كە بە ماناي سەقف و سەربان دى، واتە: پيشى سەربانەكان پووخواون و ديوارەكان ھەر بە پتوھ ماون، دوايش ديوارەكان بەسەر سەربانەكاندا پووخواون.

(مُعْطَلًا): (الْعَطْلُ: فَقْدَانُ الرِّزْقِ وَالشُّغْلِ، وَعَطْلُهُ مِنَ الْعَمَلِ فَتَعَطَّلَ)، (عَطْلٌ): بریتىھ لە نەمانى پازاوەيى و نەمانى كار، دەگوترى: (فُلَانٌ عَاطِلٌ بَاطِلٌ) واتە: فلانكەس بى ئيشە و خەرىكى شتى پووچە، (عَطْلُهُ مِنَ الْعَمَلِ فَتَعَطَّلَ) پەكى لە نيشى خست، تىستا پەككەوتوھ، كەواتە (مُعْطَلٌ) واتە: پەكخراو ياخود كارپتەماو.

(وَقَصِرَ مَشِيدٍ): (قَصُرَ) بە ماناي كۆشك دى، (مَشِيدٌ: بُنِيَ بِالشَّيْدِ)، بە (شيد) بىنا كراوھ (شيد) يان گەچە، ياخود شتىكى وەك گەچە، يانى: سواق دراوھ، ياخود (مَشِيدٍ) بە ماناي (مُطَوَّلٌ) دى، يانى: بەرز ھەلپوو، ھەروھە (شَيْدٌ قَوَاعِدُهَا: أَحْكَمُهَا) واتە: (مَشِيدٍ): بە ماناي مەحكەميش دى، ھەروھەك دەگوترى: (أَشَادَ بِهِ يَشِيدُ، الإِشَادَةُ: رَفْعُ الصُّوْتِ) (إِشَادَةُ) دەنگ بەرزکردنەوھە بە شتىك.

هوئ هاتنه خواره وهى نايه ته كان

هوئ هاتنه خواره وهى نايه ق ژماره (۳۹) و نايه ته كانى دوايى، لهو باره وه نه م
گيرد راوه به دينين:

إِغْنِ ابْنَ عَبَّاسٍ قَالَ: لَمَّا أُخْرِجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ مَكَّةَ قَالَ أَبُو بَكْرٍ:
أُخْرِجُوا نَبِيَّهُمْ: إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ، لَتَهْلِكُنَّ الْقَوْمُ، فَتَزَلَّتْ: ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَتَلُونَ
بِأَنَّهُمْ ظُلُمُوا﴾، فَعَرَفْتُ أَنَّهُ سَيَكُونُ قَتَالٌ، قَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: وَهِيَ أَوَّلُ آيَةٍ نَزَلَتْ^(۱).

واته: عه بدوللای کوری عه عباس (خوا لتيان پازى بن) ده لئ: کاتيک پيغه مبه ر
﴿لَهُ مَهْكُكُهُ دَهْرَكَرَا، تَهْبُووْ بَهْ كَر (خوا لتي پازى بن) گوئ: پيغه مبه ر که ی
خوئانيان دهر کرد (إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ)، تيمه هی خوئين و تيمه ته نيا بو
لاى خواش ده گه رتينه وه، (نهمه له کاتي به لادا ده گوتري)، به دلتيايى له به ين
ده چن (مادام پيغه مبه رى خوئيان ﴿لَهُ مَهْكُكُهُ دَهْرَكَرَا، واته: ناچار يان کرد دهر بچن)، تنجا
به و بونه وه، نهم نايه ته موباره که هاته خوار: ﴿أُذِنَ لِلَّذِينَ يُقَتَلُونَ بِأَنَّهُمْ
ظُلُمُوا﴾، نهوانه ی جهنگيان له دژ ده کري و سته ميشيان ليکراوه، مؤله ته که
به رگريى له خوئيان بکن، تهبوو به کر (خوا لتي پازى بن)، ده لئ: (فَعَرَفْتُ أَنَّهُ
سَيَكُونُ قَتَالٌ)، زانيم که له مهو دوا جهنگ روو ده دات، عه بدوللای کوری عه عباس
ده لئ: نهم نايه ته يکه مين نايه ته له باره ی جهنگ مهو دابه زيبي.

پايه که شى راسته.

(۱) أخرجه عبد الرزاق في التفسير، ج ۲، ص ۳۹، أحمد في المسند: ج ۱، ص ۲۱۶، ومن طريقه (الضياء المقدسي) في (المختارة) برقم: ۳۸۴ والترمذي: ۳۱۷۱، والنسائي في (المجتبى) ج ۲، ص ۶، وفي الكبرى: ۱۱۳۴۵، ۴۹۹۲، وابن أبي حاتم في (تفسيره) كما في (تفسير القرآن العظيم) ج ۲، ص ۲۳۵، والطبري في (جامع البيان) ج ۱۷، ص ۱۲۳، ابن حبان: ۶۸۷، غيرهم، قال مؤلفا الإستيعاب، قلنا: وهذا إسناد

ماناى كىشىنى ئايەتەكان

وھك پىشتەر گۇمان: ئەوھرى سەرەكىي ئەم يازدە (۱۱) ئايەتە موبارەكانە، برىتە لە دەستكردنەۋى بىرۋاداران بۇ دەستەۋكەرۈ بەرگىرى لە خۇكردن و، فىداكارىيىكردن لە پىناۋى خوادو لە بەرگىرىكردن لە دىنى خواو لە حورمەتەكانى مسولمانان و پىرۋىزىيەكانى ئىسلام.

خوا دەفەرمى: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُدْعِعُ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، بە دۇنيانى خوا بەرگىرى لەو كەسانە دەكات كە بىرۋايان ھىناۋە، لەسەريان دەكاتەۋەدە پىشتان دەگرى، ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ﴾، بە دۇنيانى خوا ھەموو زۇر خىانەتكارىكى زۇر سېلەي خۇشناۋى، واتە: بەرانبەرەكانىيان زۇر خىانەتكارو بى پىمانن، پىمانىيان لەگەل خوادا ھەلۋەشانىۋتەۋە، پىمانى زگماك (فطرە) كە خوا لىي ۋەرگرتوون، دەبى خواناس و خواپەرستىن، ھەرۋەھا پىمانى عورفىي و عەقلىيان لەگەل پىغەمبەرۇ ﷺ ھاۋەلانىدا ھەلۋەشانىۋتەۋە، كە ئەوانەش ھاۋولائىي و ھاۋشارىي بوون، بەلام دەريانكردن و ئەزىيەتياندىن و ئارەھەتيانكردن، ئىنجا ئەوانە زۇر سېلەو ناسوپاس بوون، خوا ئەو ھەموو چاكانەي پىدان، بە تايەت چاكەي رەۋانەكردنى پىغەمبەرى كۇتايى موحەممەد ﷺ لە ئىۋياندا، ئەۋە گەرەترىن چاكەي خوا بوو لە ئىيانىندا، كەچى سېلەو ناسوپاس بوون بەرانبەر بەو چاكە گەرەپەي خوا، بەرانبەر بە چاكەكانى دىكەي خواش، بۇيە خوا ﷺ بەرگىرى دەكات لە كەسانىك كە بىرۋايان ھىناۋە، لە بەرانبەر كەسانىكدا كە زۇر خىانەتكارو زۇرىش سېلەو ناسوپاسن.

﴿أَنْزِلَ لِلَّذِينَ يُقَتِّلُونَ بِأَنفُسِهِمْ ظُلُمًا﴾، مۆلەت درا بۇ ئەۋانەي جەنگيان لە دۇر دەكرى، بە ھۆي ئەۋەۋە كە ستەميان لىكرۋە، واتە: بە ھۆي ئەۋەۋە

که سته میان لیکراوه، مۆله تیاندره، یاخود که جهنگیان له دژ ده کری، به هۆی سته ملیکراوییه وه، جهنگیان له دژ ده کری، نهک نهوان شتیکیان کردبی پاساوی نهوه بی که به رانه رهکانیان جهنگیان له دژ بکه ن و، شه پان پیفرۆشن، ﴿وَأَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾، به دنیایی خواش له سه ر پشتگرتن و سه ر خستنی وان به توانایه.

نجا خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ باسی سته مدیده بی و سته ملیکراوی و چه ستراره بی نهو برودارانه دهکات، دهفرموئ: ﴿الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِينِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ﴾، نهوانه ی له مال و حالی خۆیان وه ده ری نراون، به بی هیچ هه قیک، مه گهر نهوه که ده لێن: پهروه ردگارمان خواجه، واته: هیچ هه قیکیان له سه ریان نه بووه، مه گهر نهوه به هه ق دابزی، که گوتوو یانه: پهروه ردگارمان خواجه، نجا نهوه پاساوی نهوه بی، شه پان له دژ بکه ن! بۆه زانیان ده لێن: لێره دا ئهم (إلا) به بۆ هه لواردنه، به لام هه لواردنی دابراو (إستثناء منقطع ه)، بۆچی؟ چونکه نهو هه قه ی که کافره کان له سه ر بروداران یان بی، نهوه نیه که ده لێن: پهروه ردگارمان خواجه، نهوه هه قی نهوان نیه له سه ریان، بۆه هه لواردراو (مستثنی) له جینسی لی هه لواردراو (مستثنی منه) نیه، بۆه ئهمه پێی ده گوتری: هه لواردتیکی دابراو.

ده شگونج (إلا) به مانای به لام (لکن) بن، یانی: ته نیا گوتوو یانه: پهروه ردگارمان خواجه، هیچ هه قیکیان له سه ریان نه بووه، به لام گوتوو یانه: پهروه ردگارمان خواجه، ﴿وَلَوْلَا دَعَاَ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ﴾، نه گهر خوا هه ندیک له خه لکی به هه ندیکیان پال پتوه نه نابایه، واته: هه ندیک له خه لکی سته مکاری به هه ندی خه لکی سته ملیکراو، که لێیان یان هانده داو پشتیان ده گری، بهوانی پال پتوه نه نابان، زهوی لی خاوی ن نه کردبانه وه، چی پوویده دا؟ ﴿هَلُمَّتْ﴾، نهوه کاول ده بوو، ده رمان، ﴿صَوْمِعُ وَبِعْ وَصَلَوْتُ وَسَلِمْتُ﴾.

- ۱- ﴿صَوِّعُ﴾ كۆي (صَوْمَعَة) يە، بە مانای پەرستگای بابای ۛدەبەن، گۆشە گیر.
- ۲- ﴿وَيَبَّعُ﴾ كۆي (يَبْعَة) يە، پەرستگای نەصرانیيەكانە، كە ئىستاپتا يېتى دەلئىن: كلىسا، كەنيسە.
- ۳- ﴿وَصَلَوْتُ﴾ كۆي (صَلَاة) كە ھەندى دەلئىن: لە (صلوت) ھوھ ھاتوھ، مەرج نىھ لە (صَلَاة) ي بە مانای نوپۆزەوھ بى، بە مانای كەنىشتەيە واتە: پەرستگای جوولەكەكان.
- ۴- ﴿وَمَسْجِدُ﴾ يش كۆي (مسجد) ھ واتە: شوئنى كرنووش تېدا بردن، كە پەرستگای مسولمانانە.

ئىنجا خوا ﷻ دەفەرموئى: ﴿يُذَكِّرُ فِيهَا أَسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا﴾، ئەمە دوو ئەگەرى ھەن: ئابا كە دەفەرموئى: يادى خوايان زۆر تېدا دەكرى، تەنبا دەگەرتەوھ بۆ مژگەوتەكان، يان دەگەرتەوھ بۆ كۆي پەرستگايەكان؟ ھەردوو ك ئەگەرى ھەن، بەلام پىم وايە وا راسترە بگەرتەوھ بۆ ھەموويان، چونكە خوا ﷻ ھەك پاساودانەوھى ئەوھ كە خوا جەنگ و جىھادى پىويست كردوھ، دەفەرموئى: ئەگەر جەنگ و جىھاد نەبووايە و، خەلكى ستمكار بە ھۆي خەلكى دىكەوھ پال پىوھنەنرابان، كە جەنگ و جىھادىيان لە دژ بكەن ئەوھ: دىرەكان و كلىساكان و كەنىشتەكان (ي جوولەكەكان) و مژگەوتەكان (ي مسولمانان) دەپمان، كە زۆر يادى خوايان تېدا دەكرى، ﴿وَلْيَنْصُرَكَ اللَّهُ مَنِ الْغَوْرُ﴾، بە دلئايىش ھەر كەسى خوا سەربىغات، خواش سەرىدەخات، واتە: ھەر كەسك پىغەمبەرى خوا ﷻ سەربىغات، ياخود ئايىن و بەرنامەي خوا سەربىغات، خوا سەرىدەخات و پشتى دەكرى، ﴿إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾، بە دلئايىي خوا زۆر بە ھىزى بالادەست و زالە.

ئىنجا خواي كارزان ئامانجى جەنگ و جىھادو، ھەبووني ھىزو توانا بۆ بىرواداران ۛووندەكاتەوھ.

﴿الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ﴾، نهوانه‌ی هر کاتیک نیمه ده‌سترویش‌توومان کردن له زه‌ویدا، توانامان پیدان، چی ده‌که‌ن؟ ﴿أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ﴾، نویژ به‌ریا ده‌که‌ن و، زه‌کات ده‌ده‌ن و، فره‌مان به‌په‌سند ده‌که‌ن و، ږیگری له‌ناپه‌سند ده‌که‌ن، ﴿وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ﴾، سه‌ره‌نجامی کاره‌کانیش هر بۆ لای خوا ځوا ده‌گه‌ږتیه‌وه.

ننجا ږوو له پیغه‌مبه‌ری خاتم ځوا ده‌کات و ده‌فهرموږ: ﴿وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ﴾، نه‌گه‌ر خه‌لکه‌که‌شت، کو‌مه‌لگایه‌که‌شت تو به‌درو دابنن و پالنده‌نه لای درو، یتن بی ږروا بن، دل‌ت له‌خو‌ت دانه‌میتن، نه‌وه عاده‌تی له‌میژینه‌ی نه‌هلی کوفره، ﴿فَقَدْ كَذَّبْتَ قَبْلَهُمْ﴾، به‌دلنیا‌یی له‌پیش وانی‌شدا به‌درویان دانا، کن؟ ﴿قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودُ﴾، هر کام له‌گه‌لی نووح و، گه‌لی عادو گه‌لی سه‌موودیش پیغه‌مبه‌ره‌کانی خو‌یانیان به‌درو دانا، گه‌لی نووح نوو‌حیان به‌درو دانا، گه‌لی عاد هوودیان به‌درو دانا، گه‌لی سه‌موود، صالحیان به‌درو دانا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ﴿وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ﴾، هه‌روه‌ها گه‌لی نیبراهیم و گه‌لی لوط‌پیش، هر کام له‌نیبراهیم و لوطیان به‌درو دانا، ﴿وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ﴾، هه‌روه‌ها هاو‌دلانی مه‌دیه‌ن ((مه‌دیه‌ن) ناوی شار و ولاته‌که‌یه)) نه‌وانیش پیغه‌مبه‌ری خو‌یان به‌درو دانا، که‌ شو‌عیب ځوا ږوو، ﴿وَكُذِّبَ مُوسَى﴾، هه‌روه‌ها مووساش به‌درو دانرا، له‌لایه‌ن کی‌وه؟ له‌لایه‌ن قی‌طیبه‌کانه‌وه، له‌لایه‌ن فیرعه‌مون و داروده‌سته و گه‌له‌که‌یه‌وه.

به‌لام نایا خوا ځوا چی لیک‌کردن؟ ﴿فَأَمَلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ﴾، واته: رستم در‌ت‌کرد بۆ نه‌وانه‌ی بی‌پروان، بواری نه‌و گه‌له‌کافرانهم دا، مؤله‌تم دان، به‌لکو بگه‌ږنه‌وه‌و چاو به‌خو‌یان دا بگ‌ږنه‌وه‌و، واز له‌کوفرو مله‌و‌ږی بینن، به‌لام دوا‌یی که‌هر به‌رده‌وام بوون، ﴿ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ﴾، دوا‌یی گرم‌ن، واته: سزادان، وه‌ک چو‌ن که‌سیک به‌دوا‌ی که‌سیکدا ده‌گه‌ری و ده‌بگری، ناوا گرم‌ان، گرتن (أَخَذَ) لیره‌دا خوا‌زراوه‌ته‌وه ږو سزادان، ﴿فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ﴾،

ئىنجا ئايا نكووليليكردنى من چۆن بوو؟ بىگومان خوا نكوولیی له شتيك بكات و په‌خنه‌ی له شتيك هه‌بێ، له‌سه‌رى سزا دهدا، په‌خنه له كه‌سيك بگري، سزاي دهدا، ئايا نكووليليكردنى من، واته: نكووليليكردنى من و په‌خنه‌گرتنم و سزادانم چۆن بوو؟ يان: وابوو كه به زه‌حمه‌ت وه‌سف ده‌كري، (لَا يُعِيطُ بِهِ وَصْف)، وه‌سف ناكري، هينده بپه‌زاو گه‌وره بوو.

﴿فَكَانَ مِنْ قَرِيبٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ﴾، ئىنجا زۆر ئاوهدانىيمان فه‌وتاندن، واته: خه‌لكى ئاوهدانىيان فه‌وتان، كه نه‌و ئاوهدانىيانه خه‌لكه‌كه‌يان سه‌مكار بوو، واته: خوا ﷻ به هۆى سته‌م و ده‌ستدرىژيى و سنوورشكينييه‌وه، خه‌لكى ئاوهدانىيه‌كان له‌به‌ين ده‌بات، ﴿فَهِيَ﴾، ئىنجا ئىستا نه‌و ئاوهدانىيانه كه فه‌وتىندراون ﴿حَاوِيَةً عَلَىٰ عُرُوشِهَا﴾، يان: (سَاقِطَةً جِذَارُهَا عَلَىٰ سُقُوفِهَا) ديواره‌كانيان به سه‌ر سه‌ربانه‌كانياندا پوو‌خاون، عاده‌ت وايه كه بينايه‌ك ده‌پوو‌خت، پيشى سه‌ربانه‌كه‌ى ده‌پوو‌خت و، ديواره‌كانى ده‌مىتنه‌وه، دوايى به درىژايى رۆژگار ورده ورده ديواره‌كانيش بنكو‌ل ده‌بن و ده‌رزن و، نه‌وانيش به‌سه‌ر سه‌ربانه‌كاندا ده‌پوو‌ختن، ﴿وَيَثَرُ مُعَطَّلَةٌ وَقَصْرٌ مَّشِيدٌ﴾، هه‌روه‌ها له شو‌ينه‌واره‌كانيان، جگه له ديواره پوو‌خواه‌كان به‌سه‌ر سه‌ربانه‌كاندا، زۆر بىرى په‌كه‌راو، بىرى ناو، كه كه‌س ناوى لى هه‌لناهي‌نجى، ﴿وَقَصْرٌ مَّشِيدٌ﴾، زۆر كو‌شكى به‌رز هه‌لچوو، ياخود كو‌شكى كه چكاريى كراو و سبيكار كراو و سواقدراو، ياخود كو‌شكى مه‌كه‌م دروستكراو، ماوه‌نه‌وه، له شو‌ينه‌واره‌كانيان.

﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ﴾، ئىنجا ئايا (نه‌ى موحه‌مه‌د ﷺ)! يان هه‌ر كه‌سيك كه فو‌رئان ده‌خوين!) بپه‌روايه‌كانى رۆژگارى تو به زه‌ويدا نه‌پو‌شتوون؟ ﴿فَتَكُونُ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا﴾، دلالتى‌كيان هه‌بن پتيان تتيگه‌ن، ﴿أَوْ أَعَادَانُ سَمْعُونَ بِهَا﴾، يان گو‌تيا‌تتيكان هه‌بن، پتيان ببيستن، ﴿فَلَا تَنفَعُهَا لَأَتَمَّتْ الْأَبْصَارُ﴾، به دنيايى چاوه‌كانيان كو‌ترين، ﴿وَلَكِنْ تَعْمَى الْأَعْلُوبُ أَلَىٰ فِي السُّلُوبِ﴾، به‌لام نه‌و دلانه كو‌ترن، كه له سينه‌كاندان.

لېرەدا خوا ﷻ دلى داناۋە بە چەقى تېگەشتى، ھەلبەتە مەرۇف بە مېشك (دماغ) شت تېدەگات، ئەۋە شتېكى زانستىيە، تېستا سەلېترۋە، بەلەم تېستا زانست ئەۋەشى بۇ دەرکەۋتۋە كە بەشېك لە ئىدراك و زانېن پەيۋەندىي بە دېشەۋە ھەيە، نىجا ئەگەر گرېمان ئىدراك و زانېن ھەموۋشى بە عەقل و بە مېشك بى، كە لە كەللەي سەردايە، بەلەم سەرەنجام ئەۋ زانباريانەي بە عەقل و مېشك دەرزانرېن، لە دلەۋە بېرارىيان بۇ دەدرى: ئەۋ زانباريانە چۇن كاريان پى بىرى و، چۇن مامەلەيان لەكەلدە بىرى؟ بۇ ۋىنە:

أ- كەسېك بە عەقلىك كە لە مېشكى دايە، لە كەللەي سەرى دايە، دەرزانى كە جگەرە كېشان زيانبەخشە، بەلەم بېرارى كېشان و نەكېشانى جگەرە، تەنبا بەۋ زانېنەي لەسەردايە، نادرى، بەلكو لە دلەۋە بېرارى دەدرى.

ب- فېرەۋن دەرزانى مووسا راستگۆيە و، تەبوۋ جەھل ھەر دەرزانى موھەممەد ﷺ راست دەگات و تەمىنە و، ھەموو زلەزلانى ئەھلى كوفر بەزۇرىي زانېوانە كە پېغەمبەرەن راست دەكەن، بەلەم خەلكە رەش و پروتەكەيان ھەلخەلەتاندەۋە كوتۇۋيانە: ئەۋانە جادوو گەرن، فالچىين، خۇانتان بەسەردا فەرز دەكەن! ئەگەرنا خۇيان زانېوانە راستدەكەن، بەلەم بۇچى بېروايان نەھىناۋە؟ بە مەلووماتىك كە لە مېشكىندا ھەيە، زانېوانە ھەق لە كوتىە، بەلەم بېرارى بە دى و دەرۋونى و ئېتو سېنە دەدرى، بۇيە خوا ﷻ لېرەدا باسى ئەۋ دلانە دەگات كە لە سېنەكاندا ھەن، دەرۋەرمۇي: ئەۋ دلانەيان كوتېرن، ئەۋ دلانەيان باش ھەق ناپىكن و، ھەق ناپېنن، ئەۋ ھەق، بە چاۋى سەر دېيېنن و، بە گۇق بېستوۋيانە، بە عەقل تېگەشتىۋون، بەلەم بە دى رەفرى دەكەن، بۇچى؟ لەبەر ئەۋەي بەرژەۋەندىيان بە ھۇي ئەۋ ھەقەۋە تىك دەرچى، ئەۋان بەرژەۋەندىي ناشەرەييان ھەيە، ئەۋان بەھۇي سەم و دىستىرژىيەۋە، بەرژەۋەندىيان بەسەر يەكەۋە ناۋن، تېستا ئەۋ ھەق كە بە عەقلىان دەركيان كېرەۋە، دەرزان راستە، بەلەم ئەۋ ھەق لەكەل ئەۋ بەرژەۋەندىيە ناشەرەيەي ئەۋان دا تىك دەرگېرى،

بویه دهنی نه و هه قه په فز بکهن، تاکو بهر ژه وه ندیه ناشه رعیه کانیا، نه و به زم و بازاره ناشه رعیه ی، پتکیانه وه ناوه، پاریز راوبی.

له کۆتاییدا خوا دهه فرموئ: ﴿وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ﴾، په له شت لیده که ن به هاتنی سزا (نه ی موحه ممه د!) ﴿﴾ هه لنده پیچن و ده لئین: سزای خوا که نکیه؟ بابی، ﴿وَلَنْ يَخْلَفَ اللَّهُ وَعْدَهُ﴾، هه رگیز خواش به لئینی خوئ دواناخات، به لئینی خوا هه رگیز پیچه وانه نابی و، گفت و به لئینی خوا هه ردهم راست ده رده چن، ﴿وَلَيْتَ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِمَّا تَعُدُّونَ﴾، به لام پوژنیک له لای په روه ردگارت به نه ندازه ی هه زار سال له وهیه که تیوه ده یژمیرن، که واته: نه و به له په له ی له تیوهیه و، نه و کورتبینیه ی تیوه، له لای خوا ﴿﴾ حسابیکی دیکهیه، پوژنیک له لای خوا، پوژنیک ی خوا، به قه دهر هه زار سالی تیوهیه، که واته: نه گهر زوو سزای نه دان، واهه زانن خوا بن به لئین ده رچووه! به لئینی خوا هه ر دیته دی، سزای خوانان بو دی، ته مړونا سبه ینی، خوا ﴿﴾ په له ی نیه.

﴿وَكَايْنٍ مِّنْ قَرِيْبٍ أَمَلَيْتُمْ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ﴾، زور ناوه دانیش هه بوون، موله تم داوون، پرستم بو درنژ کردوون، له حالیکدا که سته مکار بوون، ﴿ثُمَّ أَخَذْتُهَا وَلِئِىَ الْمَصِيْرُ﴾، دواى گرتوومن، نه و ناوه دانیشانه م گرتوون، نه و ولاتانه م گرتوون و سزام داوون و، سه ره نه جامیش ته نیا بو لای منه.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له ی به کم:

به هوی ئه وه وه خوی داد گهر به رگری له بروداران ده کات، که هه ز به چاره ی بپروایانی په یمان شکینی سه له و، خیا نه تکاری پینه زان ناکات: خوا ده فرموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَدْفَعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ﴾ (٢٨)

شی کرد نه وه ی ئه م ئایه ته، له دوو برگه دا:

(١) - ﴿إِنَّ اللَّهَ يَدْفَعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، به دنیایی خوا به رگری له وانه ده کات که بروایان هیناوه، وهی (لَئِنْ) بۆ چه سپاندن و جه ختکرد نه وه به: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَدْفَعُ عَنِ الَّذِينَ آمَنُوا﴾، به جه ختکرد نه وه به دنیایی وه خوا به رگری ده کات له وانه ی بروایان هیناوه، له سهریان ده کاته وه، پشتیان ده گری، ئه مه یاسایه کی گشتیی خوا به له زیانی به شهردا، که خوا پشتگیری بروداران ده کات، به لام به مهرجیک به راستیی برودارین، ﴿الَّذِينَ آمَنُوا﴾، نه وانه ی بروایان هیناوه، بروایان به چی هیناوه؟ بروایان به هه موو نه و شتانه هیناوه که پتویسته بروایان پ بهتری، بروایان به خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ هیناوه، بهو شیوه یی خوا فرمویه تی بروای پیتین، بروایان به فریشته کانی خوا هیناوه، بروایان به کتبه کانی خوا هیناوه، بروایان به پیغه مبه رانی خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، هیناوه، بروایان به پوژی دوا یی هیناوه و، بروایان به نه خشه و نه ندازه گیری خوا هیناوه، نه وانه ی بروایان هیناوه، شایسته ی ئه وه ن خوا به رگریان لیبتات و له سهریان بکاته وه.

(٢) - ﴿إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ﴾، به دنیایی خوا هه ر خیا نه تکاریکی سه له ی خو شتاوی، ئه مه وه ک پاساو دانه و دی ئه و رسته یی پیتینی، واته: بۆیه خوا به رگری ده کات له بروداران، چونکه خوا هه ر زۆر خیا نه تکاریکی سه له ی خو ش ناوی و، هه ز به چاره ی ناکات.

پیشتر گویمان: (خَوَانٍ: صِغَةُ مبالغَةٍ خَائِنٍ)، (خَائِنٍ) واته: ناپاک، پهیمان شکن، (خَوَانٍ: يَغْنِي الشَّدِيدَ الْخَوْنِ، وَالْخَوْنُ كَالْبَيْئَانَةِ وَالْبَيْئَانَةُ: الْقَذْرُ) يان (الْعَذْرُ: عَدَمُ الْوَفَاءِ بِالْعَهْدِ وَالْوَعْدِ)، (خَوَانٍ)، واته: که سیک که زور (خَوْنِ)ی هه بی، (خَوْنِ)یش وهک (خیانه) وایه، چاوگه، (خیانه)یش به مانای پهیمان شکنیی دئی و، به مانای زایه کردنی سپاردهو نه مانه تیش دئی، (کُفُورِ)یش واته: زور سپله و پینه زان و نادیده گری چاکه کانی خوا، هه لیه ته هه موو کافر تک خائینشه، بیکومان که سیک بیپروایی، دیاره خیانه تی کردوه به پهیمانی زگماکی (العهد الفطري) خوا که لئی وه رگرتوه، هه روه ها هه موو سپله و پینه زانیکش، سیفه تی کافرانی تیدایه که خیانه ته، (کُفُورِ) یش ده گونجی به مانای بیپروایی و ده شگونجی به مانای سپلهو ناسوپاس بی، چونکه ده گونجی مه به ست له (کُفُورِ: الشَّدِيدُ الْكُفْرُ) بی، واته: که سیک که زور بیپروایه، ده شگونجی (کُفُورِ) مه به ست پتی زور سپلهو ناسوپاس بی، به رانه بر به چاکه کانی خوا.

تنجا که ده فهرموی: ﴿كُلُّ خَوَانٍ كُفُورٌ﴾، واته: تیکرای ته وانه ی زور خیانه تکارن و، زور سپلهو ناسوپاسن، یا خود زور خیانه تکار و بیپروان، خوا هه ز به چاره یان ناکات.

ئه م یاسایه ش یاسایه کی گشتیی خوابه له ژبانی به شهردا، که خوا به رگری ده کات له برواداران، له چه ند شوئیتیکی دیکه ی قورئاندا هاتوه، بۆ وینه:

۱- له سووره تی (غافر) دا ده فهرموی: ﴿إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ آمَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهُدُ﴾، واته: به دنیایی تیمه پیغه مه رانمان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و برواداران سه رده خه ی، له ژبانی دنیا شدا سه ریان ده خه ی، له و پۆژ ه ش دا که شایه ده کان هه لده ست و راسته بته وهو، شایه دیی ده دن، واته: له پۆژی قیامه تیش دا.

۲- له سووره تی (الصافات) یشدا ده فهرموی: ﴿وَلَقَدْ بَعَثْنَا لِمِبَادٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧١﴾ وَإِنَّهُمْ لَمُضْطَرُّونَ ﴿١٧٢﴾ وَإِنْ جُنَدًا لَهُمُ الْعَلِيُّونَ ﴿١٧٣﴾﴾، واته: به دنیایی وشه ی تیمه (برپاری

تیمە) پێشکەوتوووە بۆ بەنده پەوانە کراوە کاهان، که به دنیایی ئەوان سەرخاون و، به دنیایی سەربازە کانی تیمە زāl و سەرکەوتوون.

۳- هەروەها لە سوورەتی (محمەد)دا، خوا دەفەر مۆی: ﴿إِنْ تَصْرُواْ أَنَّهُ يَصْرُكُمْ وَبَيَّتْ

أَقَامَكُمْ﴾ (۷) واتە: ئەگەر تێوە خوا سەربخەن، خواش سەرتان دەخات و، پێتە کانتان دەچەسپێت.

بەکیک بۆی هەیه لێرەدا بپرس: ژمارەیه ک لە پێغه مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) شه‌هید کراون، وەک زە که‌ریاو یه‌حیا، هەروەها زۆریه‌ی پێغه‌مبه‌ران ده‌رکراون و، خوا ده‌ربازی کردوون و، سزاو به‌لای بۆ گه‌له‌کانیان ناردوه‌! ئنجا نایا سەرخستنی خوا بۆیان، کوا؟!!

زانایان ده‌ڵێن: هیچ پێغه‌مبه‌ریک به‌ سوپاو هێز له‌ گه‌ڵ نه‌یاره‌کانیدا رووبه‌روو نه‌بۆته‌وه، مه‌گه‌ر سەره‌که‌وتوه، ئەگەر ته‌ماشای میژوو بکه‌ین، دیاره، هیچ پێغه‌مبه‌ریک له‌ هیچ رووبه‌روو بوونه‌وه‌یه‌ک و جه‌نگیکدا تیکه‌نه‌شکاوه، به‌لام ئەگەر رووبه‌روو بوونه‌وه نه‌بووبی، پێغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) سەرخستنه‌که‌یان و سەرخستنی بپرواداران، مه‌به‌ست پێی سەرخستنه به‌ به‌لکه‌وه، سەرخستنه به‌ مانه‌وه‌یان له‌ سه‌ر پێبازه‌که‌ی خۆیان و، سەرخستنیانه به‌وه که به‌و شێوه‌یه ژیانه‌که‌یان گۆزه‌راننده و، به‌و شێوه‌یه مامه‌له‌یان کردوه، که خوا لییان رازیبێ و جێگای پەزنامه‌ندیی خۆی پەروەردگار بێ.

که‌واته: پێغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و بپرواداران پاسته‌قینه، سەره‌که‌وتوو بوون له‌ مه‌یدانی رووبه‌روو بوونه‌وه‌دا، هەركاتێ رووبه‌روو بوونه‌وه هاتبێته پێش، ئەگەر رووبه‌روو بوونه‌وه‌ش نه‌هاتبێته پێش، پێغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و بپرواداران سەره‌که‌وتوو بوون به‌ سەره‌که‌وتنی مه‌عنه‌ویی، قسه‌ی ئەوان پاست بووه، به‌لکه‌ی ئەوان پاست بووه، پاشان ئەوان په‌ریز پاک و، پاک و چاک بوون، هه‌ر که‌سێ ته‌ماشای ئەوان و، ته‌ماشای نه‌یاره‌کانیان کردبێ،

زانویەتی ئەوان لەسەر هەقن، ئیستاش هەروایە، ئیستاش شوینکەوتووای
 پیغمبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) خاوەنی بەلگەن و، لەسەر پرسی راستن و،
 خاوەنی دنیایین، پاشان رازاوەن بە سیفەت و پەوشتە بەرزەکان و، بە هەلویستی
 جوان و، بە مامەلەی راست و، نەیارەکانیشیان پێر لە درۆو خیانت و ناپاکی و
 گەندەلیی و خراپەکاریین.

مەسەلەى دووهم:

مۆلەتدەران بە شەپتەرۆشراوانى ستهمدیدهى بیتاوانى، لەسەر مأل و حالى
خۆيان دەرکراو، کە بەرگریى لە خۆيان بکەن و تۆلە بکەنەوهو، خواش
پشتگیریانە، ئەگەر جەنگ و بەرهەنگاریش نەبووايە، ئەهلى کوفرو ستهم،
پەرستگاکانى: گۆشەنشینان و، ئەصرایی و، جوولەکەو، مسولمانانیا تیک
دەپروخاندن، کاتیکیش بروداداران بالادەست دەبن: نوێزو زەکات و، فەرمان بە
بەسندو پتگریى لە ناپەسند، دەرکەنە پیشە:

خوَا دَهِرْمَوْ: ﴿۱۸﴾ اُوْنَ لِلَّذِيْنَ يُقْتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ ظَلَمُوْا وَاِنَّ اللّٰهَ عَلٰى نَصْرِهِمْ
لَقَدِيْرٌ ﴿۱۹﴾ الَّذِيْنَ اُخْرِجُوْا مِنْ دِيْنِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ اِلَّا اَنْ يَقُوْلُوْا رِشًا اللّٰهُ وَلَوْلَا دَفْعُ
اللّٰهِ النَّاسَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ لَّخُوتٌ صَوِيْعٌ وَبِيعَ وَصَلَوْتُ وَمَسْجِدٌ يُذَكِّرُ فِيْهَا اَسْمُ اللّٰهِ
كَثِيْرًا وَلَيَنْصُرَنَّ اللّٰهُ مَنْ يَنْصُرُهُ ۚ اِنَّ اللّٰهَ لَقَوِيٌّ عَزِيْزٌ ﴿۲۰﴾ الَّذِيْنَ اِنْ مَّكَّنَّهَمْ
فِي الْاَرْضِ اَقَامُوْا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ وَآمَرُوْا بِالْمَعْرُوْفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ
وَاللّٰهُ عَزِيْزٌ اَلْمُوْرِ ﴿۲۱﴾

شیکردنەوهى ئەم ئایەتانه، لە چوارده (IE) برگە:

۱- ﴿۱۸﴾ اُوْنَ لِلَّذِيْنَ يُقْتَلُوْنَ بِاَنَّهُمْ ظَلَمُوْا ﴿۱۹﴾، مۆلەت درا بۆ ئەوانەى جەنگیان لە دژ
دەکری، بە هۆى ئەوهوه کە ستهمیان لیکراوه.

وشەى ﴿۱۸﴾ خۆبندراویشەتەوه: ﴿اُوْنَ﴾، ﴿يُقْتَلُوْنَ﴾ خۆبندراویشەتەوه:
﴿يُقَاتِلُوْنَ﴾، ﴿اُوْنَ لِلَّذِيْنَ يُقَاتِلُوْنَ﴾ (خوَا) مۆلەتى دا بەوانەى دەجەنگن، ﴿بِاَنَّهُمْ
ظَلَمُوْا﴾، بە هۆى ئەوهوه کە پتشتەر ستهمیان لیکراوه، ئەگەر ﴿اُوْنَ﴾ ش بى وانه:
مۆلەت درا بەوانەى جەنگیان لە دژ دەکری، بە هۆى ئەوهوه کە ستهمیان
لیکراوه، لیڕەدا خوَا ﴿۲۱﴾ مۆلەت بۆدراوهکەى قرتاندوه (حذف المأذون له) بەلام

بەھۆی ﴿يُقَاتِلُونَ﴾ ھەو دەزانین کە: مۆلەت بۆ دراوھە کە، بریتی بووھ لە جەنگ (أُذِنَ فِي الْقِتَالِ) مۆلەت درا بۆ جەنگ کردن.

یاخود وشەى (أُذِنَ) مانای (أُخْبِرُوا) ى خراوھتە نێو، (أُذِنَ) یانی: مۆلەت درا، (أُذِنَ) یانی: مۆلەتیدا، ئنجا ئەگەر (أُذِنَ) بێ، مانای (ھەوالبان پێدرا) (أُخْبِرُوا) ى خراوھتە نێو، کە ئەمەش تێزکردنى پروادارانھو، ھاندانیانە لەسەر جەنگ، (أُذِنَ) واتە: مۆلەت دراو، ھەوالبان پێدرا.

بەلام ئەگەر (أُذِنَ) بێ، یانی: خوا مۆلەتیداو، ھەوالبان پێدان.

بە کورتیی: (أُذِنَ) لەسەر پوالتە کەى خو، یانی: (رُخَصَ) مۆلەت درا، بەلام مانای: ھەوالبان پێدرا (أُخْبِرُوا) ى خراوھتە نێو، ئەگەر (أُذِنَ) ش بێ مانای: ھەوالبان (أُخْبِرُوا) ى خراوھتە نێو، بەھۆی ئەوھو کە بە (پ) بەرکاری خواستوھ: ﴿يَأْتُهُمْ ظُلُمًا﴾، مەبەستیش لەم تەعبیرە ئەوھو: نێوھ ستەمتان لێکراوھ، بۆیە مۆلەتدران کە بچەنگن.

٢- ﴿وَلِئِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَعْمِهِمْ لَقَدِيرٌ﴾، بە دلتیاییش خوا لەسەر سەرختنیان بە توانایە، لەسەر پشتگیری کردنیان بۆ ئەوھو سەربکھون، بە توانایە.

٣- ﴿الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ﴾، ئەوانھى کە لە ماڵ و حاڵى خوێان، لە خانووەکانى خوێان، لە جێگەو رێگەکانیان وەدەرنراون، بەبێ ھیچ ھەتیگ (أَي: لَمْ يَكُنْ عَلَيْهِمْ حَقٌّ لِأَحَدٍ مُّوجِبٌ لِإِخْرَاجِهِمْ) ھیچ کەسێک مافێکى وای لەسەریان نەبوو ئەوھ پێویست بکات و پاساوى ئەوھ بێ، لە ماڵ و حاڵى خوێان وەدەربێژن، ئەدى بۆچى وەدەرنراون؟

٤- ﴿إِلَّا أَنَّهُمْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ﴾، مەگەر ئەوھ کە بلێن: پەرورەدگارمان خوايە، ئەم ھەلواردن (إِسْتِثْنَاء) زانیان دەلێن: (هَذَا إِسْتِثْنَاءٌ عَلَىٰ سَبِيلِ التَّهَكُّمِ مَثَل: لَا غَيْبَ فِيهِمْ غَيْرَ أَن سُبُوقَهُمْ ... بَيْنَ فُلُولٍ مِنْ فِرَاجِ الْكُتَاتِ) ئەمە ھەلواردنیگە لەسەر شێوھى توانج و کالتە پێکردن، واتە: ھیچ ھەتیگیان لەسەریان نەبوو، مەگەر ئەوھ بە ھەق دابێژى کە کوتیان:

پەروەردگارمان خوايه، ئەگەر ئەوه هەقی کافرەکان بن، لێیان بکەنەوه، ئەو هەقهیان لێ بستیئنهوه که نابێ بڵێن پەروەردگارمان خوايه! ئەمە وهک شیعری شاعیریەک وایه که مه‌دحی قه‌ومه‌که‌ی خۆی ده‌کات ده‌لێ:

لَا عَيْبَ فِيهِمْ غَيْرَ أَنَّ سَيُوفَهُمْ ... بَهَنَ فُلُولٌ مِنْ قِرَاعِ الْكُتَائِبِ

خه‌لکه‌که‌ی من هیچ عه‌یبیان نیه، ئەوه نه‌بی شمشیره‌کانیان پاچاونه‌وه، ئەوه‌نده‌ی شه‌ره شمشیریان پی بکەن.

که بێگومان نه‌وه‌ش عه‌یب نیه، چونکه: خه‌لکیک ئەوه‌نده شمشیربازی کردبێ، شه‌ره شمشیری کردبێ، شمشیره‌که‌ی نوشتابیتنه‌وه، پاچابیتنه‌وه، مانای وایه زۆر ئازایه، خوای پەروەردگاریش ده‌قه‌رموێ: کافرەکان هیچیان لێ به‌ره‌خه‌ نه‌گرتن و، هیچ هه‌قیکیان له‌سه‌ر نه‌و بروادارانە نه‌بوو، که له‌ زیدی خوێان وه‌ده‌ریان نان و ده‌ریان کردن، مه‌گەر ئەوه که گوێیان: پەروەردگارمان خوايه، که بێگومان نه‌وه‌ش پیتی ده‌گوتری: هه‌ل‌واوردتیکی دابراو، چونکه نه‌وه که گوتویانه: پەروەردگارمان خوايه، هه‌قیکی کافرەکان نیه له‌سه‌ر برواداران بن، واته: هه‌ل‌واوردراو (مُشْتَنِي) له (جَنَس) ی لێهه‌ل‌واوردراو (مُشْتَنِي مِنْهُ) نیه.

(٥)- ﴿وَلَوْلَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ﴾، ئەگەر ئەوه‌ش نه‌بووایه که خوا هه‌ندیک له‌ خه‌لکی به‌ هه‌ندیکیان پāl پێوه‌ ده‌نت، وشه‌ی (لَوْلَا) لێره‌دا (حَرْفُ افْتِنَاعٍ لَوْجُودٍ) پیتی پێنه‌دانه به‌هۆی بوونه‌وه، یانی: (لَوْلَا الدَّفْعُ لَصَارَ الْهَدْمُ)، ئەگەر خوا هه‌ندیک له‌ خه‌لکی که مه‌به‌ست پیتی خه‌لکی سته‌مکارو ده‌ستدریژکاره، به‌ هه‌ندیکی دیکه، که مه‌به‌ست پیتی خه‌لکی بروادارو به‌رگریکاره، که جه‌نگ ده‌کەن و به‌رگری له‌ خوێان و پیروزییه‌کانیان ده‌کەن، ئەگەر ئەوه نه‌بووایه: په‌رستگایه‌کان ده‌روو‌خێتران.

(٦)- ﴿لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى النَّاسِ إِذْ أَنْعَمَ عَلَيْهِمْ دِينَهُمُ وَمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ﴾، ئەوه‌ دێره‌کان و کلێساکان و که‌نیشه‌کان و مزگه‌وته‌کان هه‌موویان ده‌روو‌خان، (لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ) خوێندراویشه‌ته‌وه: (لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ) واته: به‌بێ گیره (شِدَّة) که هه‌ر یه‌ک واتایان هه‌یه.

۱- (صَوْمِعْ) كۆي (صَوْمِعَة) يە، كە بە پەرستگای رەبەن و گۆشەگیرەكانى نەصرانىيان دەگوتىڭ كە لە شۆئىتېك، لە چۆلايىيەك، لە چىايەك، پەرستگابەكيان دروست كردووە و بە زۆرى وايە سەرەكەي بارىك بوو، بە تەنيا خواپەرستىيان تىدا كردووە، بە كوردىي (دېر).

۲- (بَيْع) كۆي (بَيْعَة) يە ئەويش بە پەرستگای نەصرانىيەكان دەگوتىڭ.

۳- (وَصَلَوْتُ) يش هەندېك لە زانايان دەلێن: لە (صَلَوَات) وە هاتو، كە بە زمانى عېرىي بە ماناي پەرستگای جوولەكانە، ئنجا (صَلَوَات) كۆي (صلوتا) يە، نەك كۆي (صَلَاة) بە ماناي نوێز.

۴- (مَسَاجِدُ) يش كۆي (مَسْجِد) ه، مژگەوت، كەواتە: هەموو ئەو پەرستگابانەي كە جوولەكەو نەصرانىي و مسولمانان خوايان تىدا دەپەرستن، هەروەها كەساتىك كە بەتەنن گۆشەگىرو گۆشەنشين، خوا دەپەرستن، هەموو ئەوانە دەرپووخان، بە هۆي ستمى ستمكارانەو.

۷- ﴿يَذْكُرُ فِيهَا أَسْمُ اللَّهِ كَثِيرًا﴾ زۆر يادى خوايان تىدا دەكرى، دەگونجى راناوى (فِيهَا)، بگەرێتەووە بۆ مژگەوتەكان واتە: لە مژگەوتەكاندا زۆر يادى خوا دەكرى، دەشگونجى بچێتەووە بۆ هەموو پەرستگاکان، بۆ (صَوْمِعَة) كان و (بَيْعَة) كان و (صَلَوَات) كان واتە: بۆ پەرستگاکانى رەبەنەكان و هى نەصرانىيەكان و هى جوولەكەكان، هەروەها مژگەوتەكانى مسولمانانىش، كە زۆر يادى خوايان تىدا دەكرى، ماناي دووهميش زياتر پێدەچى، بە ئى لە پەرستگای نەصرانىي و جوولەكاندا پەنگە يادى خوا كەمتر بكرى، ياخود بە هە ئى يادى خوا بكرى، بە ئام مادام خوا ﷻ باسى كردوون و ناوى هيتان، وا پێدەچى راناوى (فِيهَا) بۆ هەموويان بچێتەووە.

ئنجا ئەگەر ئىستا دواي هاتنى ئىسلام بە هە ئى يادى خوا لە دېرەكان و لە پەرستگای نەصرانىي و جوولەكاندا دەكرى، بە ئام كاتى خۆي پيش ئىسلام، ئەو يادى خوا كردن و بەندايەتییەي كړدويانە، هەر ئەو يان زانېو و بە پىي ئايين و

بەزنامەى خۆيان، پێک و راست و تەواو بوو، با لادان و ھەلەو پەلەش ھەر بوو، کە تێستا لە نێو مسوڵمانانیشدا ھەر ھەبە.

۸- ﴿وَلْيَضْحَكُوا شِيعَةً﴾ بە دڵنیاى خواش، ھەر کەسێ خوا سەر بخات، سەریدەخات، واتە: ھەرکەسێک ئایین و بەزنامەکەى خوا سەر بخات، پێغەمبەرەکەى ﷺ سەر بخات، خواش سەریدەخات و پشتى دەگرێ، وەک خوا دەفەرموێ: ﴿إِنْ نَشَأْ اللَّهُ يُضْهِرْكُمْ﴾ محمد، ئەگەر تێو پشٹیوانى خوا بکەن و خوا سەر بخەن، خواش سەرتان دەخات.

۹- ﴿إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ﴾ بێگومان خوا زۆر بە ھێزى زالە، ئەمە وەک شیکردنەوێ پستەى پشٹیە، یان ھۆکار دۆزى (تعلیل)ە بۆ پستەى پشٹی، بۆچى خوا ھەر کەسێ سەر بخات، سەریدەخات؟ چونکە خوا زۆر بە ھێزە و زۆریش بالادەستە.

ئەجا باسى ئامانجەکانى جیھاد و جەنگ، فەرزکردنى بەرگرى لەخۆکردن دەکات، کە خوا ﷻ بۆچى پتووستى کردو؟ یان مسوڵمانان دواى نەوێ بالادەست دەبن و جەنگ و جیھاد دەکەن، دەبێ چى بکەن؟

۱۰- ﴿الَّذِينَ إِنْ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ﴾ ئەوانەى کاتیک دەستپوێشتوو مان کردن و کردمان بە خاوەن توانا و پست لە زەویدا، (وہ آئمەکەى دواى دى) (مَكَّنَّاهُمْ): (التَّفْكِينُ: التَّوْفِيقُ، وَأَصْلُهُ إِفْرَازُ الشَّيْءِ فِي مَكَانٍ، وَهُوَ مُسْتَعْمَلٌ فِي التَّسْلِيطِ وَالتَّمْلِيكِ)، (تَفْكِينُ): بە مانای قایم کردن، بەلام پشەکەى بریتى لە چەسپاندنى شتیک لە شوێنێک، کە لێرەدا بەکارھێنراوە بۆ بالادەست کردن و خواوەندار کردن و، دەستپوێشتوو کردن، ھەر کاتیک دەستپوێشتوو مان کردن لە زەوى دا، چى دەکەن؟

۱۱- ﴿أَقَامُوا الصَّلَاةَ﴾ نوێژ بەرپا دەکەن، نوێژ بریتى لە پایەى مەعنەوێ دیندارى و مسوڵمانەتیی واتە: جارى پشش ھەموو شتیک، پەيوەندى خۆيان لەگەڵ خوادا مەحکەم دەکەن، پەيوەندى خۆيان و کۆمەلگاکەيان کە لە ژێر پکێفیاندا، ھەول دەدەن لەگەڵ خوادا توندو مەجکەمى پکەن.

۱۲- ﴿وَأَتُوا الزَّكَاةَ﴾. ھەرودھا زەكەت دەدەن، واتە: پەيوەندیشیان لەگەڵ كۆمەلگاو دەوروبەردا مەحكەمە، كە ئەگەر نوێژ پايەي مەعنەويە، ئەمەش پايەي ماددیی و ئابووریە، ئەگەر نوێژ ھەقی خوايە، زەكەتیش ھەقی خەلكە، واتە: وێرای ئەوێ كە ھەقی خوا دەدەن، ھەقی خەلكیش دەدەن، وێرای ئەوێ كە دیندارییەكەیان لایەنی مەعنەويی و رووحیی تێدایە، لایەنی ئابووری و ماددیییشی تێدایە، وێرای ئەوێ كە خواپەرستی تێدایە، خەلك دۆستیشی تێدایە.

۱۳- ﴿وَأَسْرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ﴾. ھەرودھا فەرمان بە ھەرچی شتی پەسەندە دەكەن و، پێگرتی لە ھەرشتی ناپەسەندە دەكەن، ھەرچی شتی پەسەندە لە رووی بووناسییەو، لە رووی ئیمان و عەقیدەو، لە رووی پەرستشەكانەو، لە رووی پەوشت و تاكاری شەخصیەو، لە رووی ئەدەبە كۆمەلایەتیەكانەو، لە رووی ئێدارەدانی كۆمەلگاو، لە رووی حوكم و سیاسەتەو، لە رووی پەيوەندیەكان و، لە رووی جەنگ و ئاشتییەو، ھەرچی شتی پەسەندە، ھەولەدەن بپەسپێنن و، ھەرچی شتی ناپەسەندو خرابە، ھەولەدەن كۆمەلگاو دەوروبەری خۆیان لێ بژار بكەن، لە ھەموو بوارەكاندا، لە ھەموو ڕوودەكانەو.

یەكێك لە زانایان دەڵێ: (الْمَعْرُوفُ مَا هُوَ مُقَرَّرٌ مِنْ شُؤْنِ الدِّينِ، سِوَاةَ كَانْ مَعْرُوفاً لِلْأُمَّةِ عَامَّةً، أَوْ لِلْعَلَمَاءِ خَاصَّةً).

واتە: پەسەندو بە پەسەند زانراو، ئەوێە كە لە كاروبارەكانی دین دا، چەسپێنراو بێ، ئەنجا چ بە گشتی لە لایەن ئۆمەتەتەو بە باش زانرابێ، چ ئەنجا زانایان بیزانن (كە شتیکی پەسەندو چاكە، یان پێوستە).

ھەرودھا ناپەسەند (مُنْكَر) یش بە ھەمان شێو، ناپەسەندیش دیسان، چ خەلك بە گشتی بزانن ناپەسەند، چ ئەنجا زانایان بزانن، كە ئەو كاتە خەلكیش پابەند (مُلْزَم) بەو كە زانایان دەزانن: ناپەسەند و، پێوستە لێ دوور بن و، ئەوێ پەسەند، پێوستە بپەسەند، چونكە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿فَتَلَوُا هَلْ أَلِیَّكَرِیْنَ كُتْرَ لَا تَعْلَمُونَ﴾. ﴿الْأَنْبِیَاءُ﴾. واتە: ئەگەرمان زانین لە خاوەنانی زانست بپرسن.

(۱۴) - ﴿وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ﴾، سەرەنجامى كارەكانىش تەنيا بۆ لای خوايە، (العاقبة: آخر الشيء وما يعقب الحاضر، وتأتيها لِمَلاحظة معنى الحالة)، (عاقبة): بە مانای كۆتايى شتە و، بە مانای ئەوەیە كە بە دواى تىستادا دى، بە لām بۆيە (عاقبة) بە (مؤثت)ى هاتو، لەبەر ئەوەى مانای حالەتى تىدايە، يانى: (الحالة العاقبة) ئەو حالەتى كە دواى دى.

مەسەلەى سېئەم:

بە درۆ دانانى کافرانى پۆزگارى پىغەمبەر ﷺ بۆى، شىتىكى چاوه پوانكراوه و گەلانى: نووح و عادو سەموودو، گەلى ئىبراھىم و گەلى لىووطو ھاوہ لانى مەدەينە بۆ پىغەمبەرانيان، و گەلى فیرعەونیش لە ميسر بەرانبەر مووسا ھەروا بوون، ئنجا ئەو گەلە بىپروايانە، شوئەنەوارى زۆريان لى بە جىئامون و، ئەگەر بە چاوى عەقل و دل سەرەنجى شوئەنەوارەکانيان بەدن، بەنديان لىوہ رەدە گرن:

خو دەفرموى: ﴿وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودٌ ﴿١٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكُذِّبَ مُوسَى فَأَمَلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿١٤﴾ فَكَأَنَّمِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فَمِنْ ذَاتِهَا عَلَى عُرُوشِهَا وَيَبْعَثُ لِمُعْظِلِهِمْ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ ﴿١٥﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَمَنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ مِنْهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ مِنْهَا فَلَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿١٦﴾﴾.

شىكردنەوہى ئەم ئايەتانە، لە سازدە (١٦) بڕگەدا:

(١)- ﴿وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ﴾، خو پرو دەكاتە پىغەمبەرى خاتەم ﷺ دەفرموى: ئەگەر بە درۆت دابىنن، يانى: كۆمەلگاكەى خۆت و دەورو بەرەكەت، ئەگەر بە درۆت دابىنن، ئەمە بە تەنكىد دلدا ئەودە بۆ پىغەمبەر ﷺ واتە: بىپروا بوون و بە درۆ دانانى خەلكەكەت بۆ تۆ، شىتىكى چاوه پوانكراوه، ھەلبەتە (إِنْ)، (إِنْ الشَّرْطِيَّةُ) يە، بە مەرجىك ئەوان بە درۆت دابىنن، وەلەمى مەرھەكە قرتىپروا و چەند شىتك دەگرێتەوہ:

١- ئەگەر بە درۆت دابىنن، شىتىكى سەير نە.

٢- ئەگەر بە درۆت دابىنن، شىتىكى چاوه پوانكراوه.

٣- ئەگەر بە درۆت دابىنن بۆ تۆ كەم و كەسرى نە.

بۆیەش خوا ﷻ وەلامەکی قرتاندو، تاکو هەموو ئەو واتایانەو زۆری دیکەش بگرتەو. بەلام ئەگەر فەرمووبای: (وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَلَا عَاجِبَ) ئەگەر بەدرۆت دابنێن، سەیر نیه.

یاخود: (وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَلَا عَاضَاةَ عَلَيْكَ) ئەگەر بەدرۆت دابنێن، هیچ کەم و کەسری نیه بۆتۆ، هیچ نەفوستانیی نیه بۆتۆ.

یاخود: (وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَهُوَ شَيْءٌ مُتَوَقَّعٌ) ئەگەر بەدرۆت دابنێن، شتیکی چاوەوانکراو، هەر ئەوەی دەگرتەو، کە باسکراو، بەلام بۆیە خوا وەلایە مەرجهکی قرتاندو، تاکو هەموو ئەو واتایانەو گومانن و جگە لەوانەش بگرتەو.

(۲) - ﴿فَقَدْ كَذَّبْتَ قَبْلَهُمْ﴾، بە دنیایی لە پیش ئەواندا بە درۆیان دانان یانی: پێغەمبەرانیان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بە درۆ دانان، پەیامەکانی خویان بە درۆ دانان، ئینجا پێنئاندای:

(۳) - ﴿قَوْمٌ نُوحٌ وَعَادٌ وَثَمُودٌ﴾ (۲۱) ﴿وَقَوْمٌ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمٌ لُوطٌ﴾ (۲۲) ﴿وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ﴾، حەوت کەل و کۆمەلگایان باس دەکات، کە لە زۆر لە سوورەتەکاندا خوا ﷻ باسی ئەو کۆمەلگایانە بە تەفصیل هێناو، لە سوورەتەکانی: (الشعراء والأعراف وهود) و هەندێکی دیکە لە سوورەتەکان دا، خوا بەسەرھاتی ئەو گەلانی هێناو، بۆیە ئێرە تەنیا هەلۆستی بە درۆدانەرانەیان بۆ پێغەمبەرەکانیان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) باس دەکات، یانی: ئەو موحمەد! ئەگەر کۆمەلگایەت بە درۆت دابنێن، لە پیش وانیشتا گەلی نووح، پێغەمبەری خویان بە درۆ دانا، کە نووح (عليه السلام) بوو، گەلی عادیش، ھوودیان (عليه السلام) بە درۆ دانا، ئەو پەیامەو خوا بە ھووددا بۆی ناردبوون، ھەروەھا گەلی (ئھود)یش صالحیان بە درۆ دانا و ئەو پەیامەش کە خوا بە صالحیدا بۆی ناردبوون، صلوات و سەلامی خوا لەسەر صالح بن.

﴿وَقَوْمٌ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمٌ لُوطٌ﴾، ھەروەھا ھەردوو گەلی ئیبراھیم و گەلی لوط کۆمەلەی ئیبراھیم و کۆمەلەی لوط، کە کۆمەلەی ئیبراھیم سەرەتا لە ناوچەی

حه پړان بوون، له باکووری شام، به لږم گه لی لویو لهو شوته ی که نیستا بوته ده ریاچه ی مردوو، له نیوان نوردون و فله ستیندا، لهو ی بوون، نهو دوو گه له ش نهو دوو پیغمبرانه ی خویان به درو دانان.

﴿وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ﴾، هه روه ها هاوه لانی مه دیه نیش، [مه دیه ن ناوی شارو ولاته که یه]، پیغمبره که یان ناوی شوعه یب ﷺ بوو، نهوانیش شوعه ییان به درو دانا.

٤- ﴿وَكُذِّبَ مُوسَى﴾، موساش ﷺ به درو دانرا، له لایه فیرعه ون و گه له که یه وه به درو دانرا، بویه خوا ﷺ، بچی بو نهو نه یفه رموه (قوم)؟ چونکه به درو دانه رانی موسو، قهومی موسو نه بوون، گه ل و کومه لکای نهو نه بوون، به لکو کومه له که ی نهو به نوو نیسرائیل بوون، به لږم نهوانی موسایان به درو دانا، قیبتیه کان بوون، فیرعه ون و داروده سه که ی بوون.

ننجا نایا که نهوانه پیغمبرانیان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) به درو دانان، په یامه کانی خویان به درو دانان، که به پیغمبرانه دا نارد بوونی، خوا چی لیکردن؟ نایا وه ک به رزه کی بانان بو ی ده رچوون؟ نه خیر.

٥- ﴿فَأَمَلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ﴾، خوا ﷺ ده فهرمو ی: سه رها رستم بو دریز کردن، بی پروایانم مؤله تدان، خوا ﷺ ده بیتوانی بفهرمو ی: (فَأَمَلَيْتُ لَهُمْ) مؤله تم دان، به لږم بچی ده فهرمو ی: ﴿فَأَمَلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ﴾؟ (وَضَعُ الظَّاهِرُ مَوْضِعَ الْمُضْمَرِ إِيمَاءٌ إِلَى عَلِيٍّ الْإِمْلَاءِ وَالْأَخْذِ، وَهُوَ الْكُفْرُ) بویه نهو ی که ناشکرایه که سیفه تی کافرایه تییه له شونی راناهو که دانراوه، تا کو ناماز به بو هوکاری نهوه که بچی خوا مؤله تی دان و دوا یی سزای دان؟ یانی: له بهر بی پروایه که یان، دوا ی مؤله تدان، سزای دان.

٦- ﴿ثُمَّ أَخَذْتُهُمْ﴾، دوا یی گرم، (أَخْذٌ) بو سزادانه له زمانی عه ره بییدا (الْأَخْذُ حَقِيقَتُهُ: التَّنَاوُلُ لِمَا لَمْ يَكُنْ فِي الْيَدِ، وَاسْتَعْيَرْنَا لِلْقُدْرَةِ عَلَيْهِمْ بِأَهْلَاكِهِمْ بَعْدَ إِفْهَالِهِمْ)، (أَخْذٌ) راسته مانایه که ی بریته لهو ی شتیکی په ده سه ته وه نه یی، به ده سه ته وه بکیری.

وہک من نهم موصحفه موباره که به دهستهوه ده گرم ده لیم: (أَخَذْتُ الْمُصْحَفَ)، به لَام لیرهده (أَخَذْتُ) خوازاراوه تهوه بۆ دهسه لآت به سه ردا هه بوون، به وه که دواى تهوه دى مؤلّت دراون، هه ر نه که پاونه وه و خواش فه وتاندوونى و قه پرى کردوون.

۷- ﴿كَانَ نَكِيرٍ﴾، ئنجا نایا نکوولیکردنم چۆن بوو؟! (نَكِيرٍ) لیرهده به مانای (ئنگاز)ه واته: نکوولیکردنى من چۆن بوو؟ نهم پرسىار کردنه بۆ سه رسوپماندنه (إِسْتَفْهَامٌ تَعْبِیْیٌ) واته: نکوولیکردنى من، په خنه گرتنى من لیان، دواى سزادانى من بۆیان، هیئنده مه زن بوو، هیئنده زه به لاج بوو، ناگونجى وه سف بکرى و جیى سه رسوپمانه.

نهمه تهوهش ده گه یه نى که نه گه ر تیهوش وا بکه ن، هه مان سه رنه جامتان به سه ر دى، هه روه ها تهوهش ده گرتته وه: وامه زانن که ئیستا رستم بۆتان درى ژ کردوه، ده رباز ده بن، کافره کانى پىش تیهوش رستم بۆ درى ژ کردن، به لَام که له سه ر کوفرو سته مى خویان به رده وام بوون و نه گه پانه وه، به وه شتویه سزام دان، تیهوش ئیستا بوارتان دده دم، به لَام وا مه زانن تهو بواردانه، پشتگوئى خستنه، به لکو رست بۆ درى ژ کردنه و مؤلّت دانه، بوارو ده رفه ت پیدانه، بيقوزنه وه و وهک وان مه که ن که به هره یان وه رنه گرت لهو مؤلّتدانه ی خواى میهره بان، بویه سه رنه جام دواى مؤلّتدانه که، خوا گرتنى و سزای دان، که واته تیهوش نه گه ر وهک وان بکه ن، له مؤلّتدانه که ی خوا به هره وه رنه گرن، سزادانىشتان بۆ دى.

پیشى وهک به سه رهات گیرانه وه، باسیکرد، ئنجا خوا ﷺ شوتنه واره کانیا ن وهک دیمه نى به رجه سته وه به رچاو، پیشانى کافرو بیبروایه کانى رۆژگارى پیغه مبه ر ﷺ و دواى نه ویشیان دده ات، ده فه رموى:

۸- ﴿فَكَانَ مِنْ قَرَبٍ مِّنْ قَرْبَةٍ أَهْلَكْنَاهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ﴾، زۆر ناوه دانیمان له به بن بردن، له کاتیکدا سته مکار بوون، (كَانَ: اسْمٌ ذَالٌ عَلَى الْإِخْبَارِ عَنْ عَدَدٍ كَثِيرٍ)، (كَانَ) به مانای (كَمِ الْخَبَرِ)یه، ناویکه ده لاله ت ده کات له سه ر هه واندان به ژماره یه کى زۆر، (كَانَ) یانى: زۆر، ﴿فَكَانَ مِنْ قَرْبَةٍ﴾، یان ﴿وَكَمِنْ قَرْبَةٍ﴾ ﷻ الاعراف،

هەردووکیان ھاتوون لە قورئاندا، یان: ﴿وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرِيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً ﴿١١﴾﴾
الأنبياء، واتە: زۆر ئاوەدانیمان پشت شکاندن، کە سەمکار بوون، (کائین) دەبێتە نێھدا
(مُبْتَدَأ) و ئەوەی لە دواوە دەت، دەبێتە گوزارە (خَبَر).

﴿وَمِنْ ظَالِمَةٍ﴾، لە حالیکدا کە سەمکار بوون، خوا ﷻ لە زۆر شوێنی قورئاندا
بە یانی کردووە کە: هیچ ئاوەدانیکە، هیچ کۆمەڵگایەک سزا نادات، ئەگەر سەمکار
نەبێ، سەم (ظلم) یەش:

۱- بە مانای کوفر دێ.

۲- بە مانای شیرک دێ.

۳- بە مانای دەستدریزی کردن بۆ سەر مافی ئەوانی دیکە دێ.

۴- بە مانای بە درۆ دانانی پیغەمبەرانی دئی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام).

۵- بە مانای نادیده گرتنی چاکەکانی خوا دێ.

هەموو ئەو واتایانە هەن، بەلام ئەسلی واتایەکی: (الظُّلْمُ: وَضْعُ الشَّيْءِ فِي غَيْرِ
مَوْضِعِهِ الْمُنَاسِبِ)، (ظلم) بریتیه لە دانانی شتێک لە شوێنێک کە شوێنی گونجای خۆی
نەبێ.

بێگومان هەر پێنج واتایەکی قورئان بۆیان بە کاری ھێناوە، ئەو مانا
ئەسلییە دەیانگە یەنێ.

۹- ﴿فَهِیَ حَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا﴾، ئیستا ئەو ئاوەدانییە زۆرانە کە فەوتاندەمان بە
ھۆی ئەوەوە کە سەمیان کرد، دیوارەکانیان بە سەر سەربانەکانیان دا پامون، (حَاوِيَةٌ
عَلَى عُرُوشِهَا) (سَاطِطَةٌ جُذْرَانِهَا عَلَى شُفُوْفِهَا) دیوارەکانیان بە سەر سەربانەکانیان دا
پروو خاون، عادیەت وایە کە خانوو یەک، بینایەک دەپروو، پێشی سەربانەکی دەپروو،
دوایی بە تێپەر بوونی کات، ئنجا دیوارەکانیش بە سەر سەربانەکاندا دەپروو، بۆیە
دەفەر موی: ﴿فَهِیَ حَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا﴾، دیوارەکانی بە سەر سەربانەکاندا پامون.

۱۰- ﴿وَبَيْتٌ مُّعْتَلَمٌ﴾، ھەرودھا نەۋەى كە لىيان بە جىماۋە: بىرىكى پە كىخراۋ، (بىر معطلة) (البَيْتُ: الَّتِي عَطَلَتْ الْإِنْتِفَاعَ بِهَا مَعَ صَلَاحِهَا لِلْإِنْتِفَاعِ) بىرىك كە سوود لىۋەرگرتنى پە كىخراۋ، لە خالىكدا كە بە كە لكى سوود لىۋەرگرتن دى، بە جىپىلراۋ، ھەرچەندە ناۋىشى تىدايە و بە كە لكىش دى.

۱۱- ﴿وَقَصْرِ مَشيِدٍ﴾، ھەرودھا كۆشكى بەرزكراۋ، ياخود كۆشكى مەككەم، (مَشيِدٍ) چەند واتابەكى ھەن، ۋەك پىشترىش گومان:

۱- (أَيُّ: الْمَبْنِيِّ بِالْمَشِيدِ وَهُوَ الْحِصْنُ وَالْجَبَلُ) واتە: دروستكراۋ بە گەچ، ياخود سواق دراۋ بە گەچ، سىپكار كراۋ.

۲- ياخود (مَشيِدٍ) بە ماناى (حَصِين) دى، زۆر قايم و مەككەم.

۳- يان (مَشيِدٍ) بە ماناى (عالِي، مُرْتَفِع) بەرز، ھەلچوۋ، كۆشكى بەرز دى، لە يەك كاتىشدا دەرگى ھەر سى واتابەكان بگرتتەۋە، بۆيە خواۋشەى (مَشيِدٍ) بەكارھىناۋە، دەيتۋانى بفرەمۋى: (قَصْرِ عَالِي)، يان بفرەمۋى: (قَصْرِ مُجَصَّص)، يان (قَصْرِ حَصِين)، بۆيە دەرەمۋى: ﴿وَقَصْرِ مَشيِدٍ﴾، كە نەمبىنۋە لە تەفسىرەكاندا نامازە بەۋە بگرى، خوا فەرەمۋى: (وَقَصْرِ مَشيِدٍ) تاكو نەۋە بگەيەنى كە نەۋ كۆشكە:

أ- ھەم بەرز بوۋە و بەرز كراۋەتەۋە.

ب- ھەم بە گەچ، ياخود بە ماددەيەك ۋەك گەچ، سواقدرادوۋ سىپكار كراۋە.

ج- ھەم زۆرىش مەككەم و قايم بوۋە.

۱۲- ﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ﴾، ئايا بە زەۋىدا نەپۇشتوۋن؟ لىرەش و لە زۆر شوئىنى دىكەش ۋشەى (سَيَرُ) پۇشتىن، بە دوۋ واتا ھاتوۋ، ۋەك گوتراۋە: (السَّيْرُ سَيْرَانٌ: سَيَرُ مَادِي وَسَيَرُ مَعْنَوِي) پۇشتىن دوۋ پۇشتىن: پۇشتىنى ماددىي، كە خەلک پراۋ بە پىيان، بە سەيارە، بە ھەر شىۋازىك پراۋ تەماشاي شوئەۋارەكان بكات، پۇشتىنى مەعنەۋىيىش ھەيە، كە بە چاۋى عەقَل و دَل نەۋ كۆشك و تەلارو شوئەۋارانەى بە جىيان ھىشتوۋن،

بېنیه بهرچاو، چاوی خه یالی خۆت، یاخود میژوو بغوښیهوه، که قورنات ده خوښیهوه و، سهرچاوه کانی میژوو ده خوښیهوه، به چاوی عه قل و دل بیهښیه بهرچاوی خۆت، نهو هه هه رپوښتنه، به لاه رپوښتنی مه عنه ویی، که واته: ﴿أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ﴾، نایا به پنیان نه رپوښتوون، یان به نامرازه کان، یاخود به فیکرو نه ندیشهو عه قل نه رپوښتوون؟

۱۳- ﴿فَتَكُونُ لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا﴾ نجا دلانیکیان هه بن پنیان تیگه ن.

۱۴- ﴿أَوْ مَاذَا يَسْمَعُونَ بِهَا﴾ یان گوښانیکیان هه بن پنیان بیست.

۱۵- ﴿فَلَمَّا لَا تَمَّى الْأَبْصَارُ﴾، به دلنایی چاوه کان کوډر نین، یانی: چاوی سهریان، که ده فهرموئ: ﴿فَلَمَّا﴾، نه مه رانوده که: ﴿صَمِيرُ الْقِصَّةِ وَالشَّانِ﴾ ده چینهوه بو حاله ت و به سهرهات یانی: حال وایه، به سهرهات وایه، که نه وانه چاویان کوډر نیه، چاوی سهر، به لکو نهو دلانه یان کوډرن، که له سینه کانندان.

۱۶- ﴿وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ﴾، به لکو نهو دلانه یان کوډرن، که له سینه کانندان.

شایانی باسه: تیتا له پروی زانستیهوه ده رکه وتوه، که نامرزی زانین و ده رککردن میشکه، که له که للهی سهر دایه و، له قورناتدا وشه ی (فؤاد) ی بو نهو به کارهاتوه و، به (أَفْنَدَة) کوډه کرېتهوه، بویه ش (أَفْنَدَة) و (فؤاد) له قورناتدا زه نه کراون، وهک چوون (سَمْع) و (أَبْصَار) یش زه نه کراون، چونکه نه وانه نامرزان، ده گونجی نینسان هه قیان پی بیست و بېنی و بناسن، ده شکونجی له نه رکی سروشتی خوښاندا به کاریان نه هینن، بویه نه سهر زه نشت کراون، نه ستایش کراون، به لاه دل (قلب) که به (قُلُوب) کوډه کرېتهوه، له قورناتدا جاری واهیه ستایش کراوه و، جاری واش هیه زه نه کراوه، بو وینه:

۱- ﴿أَلَا يَنْصَرُّ إِلَهُ تَطْمِئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ ﴿الرعد﴾، واته: ناگادار بن! به یادی خوا دلان نارام ده گرن.

ب- ﴿كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ الْآيَاتِ﴾ (المجادلة، يانی: (خوا) نېمانی له دلیان دا نووسیوه.

ج- ﴿وَجَلَّتْ قُلُوبُهُمْ﴾ (الأنفال، واته: دلّه کانیان راجله کین (موچرکه یان پېداهاات).
نهوانه هه موویان ستایش و مه دحن بۆ دلالتیکی شایسته و پاک.

به لām له به رانبه ریشدا دلّ هه یه، زهم ده کری، وهک خوا ﴿دَهْفَه رَمَوْنِ﴾ ده فەر موی؛
﴿حَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾ (البقرة، خوا مۆری به سهر دلّه وه ناوان، یان که لیره دا ده فەر موی: ﴿فَأَنَّهُمْ لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِنْ تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ﴾ به دلتیایی چاویان کوتر نین، به لکو نهو دلانه ی له سینه کان دان کوترن.

تنجا له سۆنگه ی نه وه وه که دلّ چه قی ویست و نه ویستنه، چه قی بریار دانه، بۆیه ههم زهم ده کری، نه گهر بریاری خراب بدات و به لای خراپه دا بچن، ههم مه دح ده کری، نه گهر بریاری چاک بدات و به لای چاکه دا بچن، به لām بیست و دیت و ده رک کردن، به گو و به چاو و به عه قلّ (فؤاد)، نهوانه نامرازن، ده گونجی چاکه یان پی ده رک بکری و، پروویان پی له چاکه بکری، یان پروویان پی له خراپه بکری، تنجا نه وه ی که پروویان پی ده کاته چاکه، یان خراپه، دلّه که یه، له ویه بریار یان بۆ ده دری.

به لām وێرای نه وه ش: ئیستا به هۆی زانسته وه ده رکه وتوه، که نه ندازه یه ک له زانین و ئیدراک، په یوه ندیی به دلیشه وه هه یه.

ههر کام له: (الْأَبْصَارُ، الْقُلُوبُ، الصُّدُور) که (أل) ی ناساندنیان له سه ره، هه موو ناساندنه کان یان: مه به ست پێیان ناساندنی (جنس) ه، واته: تیکرای نهو دلانه، تیکرای نهو چاوانه، تیکرای نهو سینانه که دلّه کانیان تیدان، هی بێ پروویان، تنجا نه گهر بۆ (جنس) بن، یانی: تیکرای چاوو سینه و دلی کافران بهو شیوه یه ن.

ده شکونجی (أل) ه که بۆ ناساندن بی، به لām بۆ (عَهْد) بی، دلّه کانیان و چاوه کانیان و سینه کانیان، هی کافره کان - که قسه یان له باره وه ده کری - بهو شته ده ن.

مەسەلەى چوارەم و كۆتايى:

بىپروايان پەلەى ھاتنى سزاي خوا دەكەن و، خواش بەلئىنى خۆى ناشكىنى، بەلام پىتوھى كات لەلای خوا جىاوازەو، گەلىك ئاوەدانىيش رەستيان بۆ شل كرلەو و دوايى گىراون:

خو دەفەرموى: ﴿وَسْتَجْلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ۝٧٧ وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرِيبٍ أَمَلْتُ لِمَا وَهَى ظَالِمَةٌ لَمَّا أَخَذَتْهَا إِلَى الْمَعِيرِ ۝٧٨﴾.

شىكردەنەوى ئەم ئايەتەنە، لە ھەوت بىرگەدا:

١- ﴿وَسْتَجْلُونَكَ بِالْعَذَابِ﴾، پەلەت لىدەكەن بۆ ھاتنى سزا، وەك لە سوورەتى (الأنفال) دا، خوا دەفەرموى: ﴿وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَتْ هَذِهِ آيَةٌ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمِطِرْ عَلَيْنَا جِجَارَةً مِّنَ السَّمَاءِ أَوْ آتِنَا بِعَذَابٍ آخِرٍ ۝٣٢﴾، واتە: ياد بکەو! كاتىك گوتيان: ئەى خوايە! ئەگەر ئەمە (ئەم قورئانە) ھەقە لە لاىەن تۆوھى، بەردمان بەسەردا بيارئە، ياخود سزايەكى بە ئىشمان بۆ بئە، لە جياتى بلئن: خوايە! ھىدايەمان بە، گوتيان: بەرد بارانمان بکە، ياخود سزاي بە ئىشمان بۆ بئەر، خوا دەفەرموى: پەلەت لىدەكەن لە ھاتنى سزا.

٢- ﴿وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ﴾، خواش بەلئىنى خۆى دوا ناخات، (أَخْلَفَ وَعْدَهُ: لَمْ يَفِ بِهِ)، (أَخْلَفَ وَعْدَهُ) پەيمانەكى پىتوھى پابەند نەبوو، بەلئىنى نەبردە سەر، خوا ﷻ خاوەنى ھەرچى سىفەتى بەرزو پەسندو چاکە، يەكىك لە سىفەتە بەرزو پەسندو چاکەکان، کە فەرمانىشى پىکردوھە خۆمانى پى برازئىنەو، بريتە لە وەفادارى بە بەلئن و پەيمان، پابەندى بە بەلئن و پەيمانەو: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوفُوا بِالْمُعْهَدِ ۝١﴾، ھاماندە، واتە: ئەى ئەوانەى پرواتان ھىتاو! وەفادار بن بە گرئەستەکان.

ئىنجا خوا ﷻ لەسەر زمانى بەندە چاکەکانى دەفەرموئى: ﴿إِنَّكَ لَا تَخْلِفُ آلِيعَادَ﴾ (۳۱) آل عمران، واتە: خوايە! تۆ بەلێن و پەیمان زايە ناکەى و دواى ناخەى.

(۳) ﴿وَلَا تَبْهَتْ يَوْمَآ عِنْدَ رَبِّكَ كَالْفِ سَنَّوَمَا تَعْدُوْنَ﴾، پۆژنک لە لای پەرورەدگارت بە ئەندازەى ھەزار سالە، لەوێ کە تێوە دەپژمێرن، لە سوورەتى (العنکبوت) دا ئەم تەعبیرە بەم شێوەیە ھاتووە: ﴿وَسَتَعْمَلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى لِّمَا فُرِ الْعَذَابُ وَلِيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ (۳۲) ﴿سَتَعْمَلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلِيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ﴾ (۳۳) ﴿يَفْشَسُهُمُ الْعَذَابُ مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُرُّوهُمَا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ﴾ (۳۴).

واتە: پەلەت لێدەکەن بە ھانتى سزا، تەگەر کاتیکی دیاریکراویش نەبووایە، سزایان بۆ دەھات، کت و پریش بۆیان دئی، بەبێ ئەوێ ھەست پێ بکەن، پەلەت لێ دەکەن بە ھانتى سزا، دۆزەخیش دەورى بپێروایانى داو، ئەو پۆژە کە سزا دايانەپۆشتى لە سەریانەو و لە ژێریانەو، (خوا) پێیان دەفەرموئى: بپچێژن سزای ئەوێ دەتانکرد.

کەواتە: کە سزای خوا یەکسەر بۆتان نایەت، لەبەر ئەوەیە کە پێوھى کات لە لای خوا جیايە، پۆژنک لە لای خوا بە قەدەر ھەزار سالى تێوھە، تێوھ زۆر پەلە دەکەن، بەلەم خوا ﷻ کات و شوێن و ھەموو شتێک، دنیاو دواپۆژ لە ژێر دەستی خۆیدا، پەلەى نێ، خوا ئەم گەردوونەى بە سیستم (نظام) داناو، ھەر شتە لە کاتى خۆیدا دئی، بە ھۆى ئارەزوو کردنى خەلکەو، بە ھۆى داوا کردن و پەلە کردنى خەلکەو، خوا سیستى خۆى تێکناوات.

(۴) ﴿وَكَايْنٍ مِّنْ قَرِيْبٍ أَمَلْتُ لَهَا﴾، زۆر ئاوەدانیش ھەبوون رستم بۆ درێژ کردوون، مۆلەتم داون، پێشنى فەرمووی: ﴿فَكَايْنٍ﴾، ئەوھیان دەفەرموئى: ﴿وَكَايْنٍ﴾، بۆچی؟ چونکە ئەوێ پێشنى یەکسەر بە (ف) ی بەدوا ھاھاتن (تغقیب) بە دواى ئەوێ دیکەدا ھات، بەلەم ئەمەیان بە (و) بادەدرتەو و سیافەکان جیان.

(۵) ﴿وَهِيَ ظَالِمَةٌ﴾، لە کاتێکدا کە سەمکەریش بوو، لە حالێکدا کە سەمکەر بوون

(۶) ﴿ثُمَّ أَخَذَهَا﴾، دواى گرتوومن، پێشتریش گوتمان: (أَخَذَ) بە کارهێنراوە بۆ سزادان، چونکە کەسێک بیهوێ کەسێک سزا بدات، دەبێت، دەگوترێ: پشته ملی گرت، ننجا دواى سزای دەدات

(۷) ﴿وَلَقَدْ أَلَمَّصِيرُ﴾، سەرەنجامیش هەر بۆ لای منە، ئەمە - پێشخستنی ژێردار کە رو ژێردارکراو (تقديم الجار والمجرور) - شیوازی کورت هەڵتانە واتە: کە پانهووە تەنیا بۆ لای منە.

نوکتە یەکی پەوانبیزی:

بۆچی خوا ئەوەی پێشیدا فەرموویەتی: ﴿فَكَأَيُّ مِّن قَرَبَةٍ أَمَلَكْنَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ﴾، ئێرەش دەفەرمووی: ﴿وَكَأَيُّ مِّن قَرَبَةٍ أَمَلَيْتَ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ﴾، هە پێشێ بە (ف) و، هە دواى بە (و) بادرارووەتەو؟!

چونکە دواى ئەوەی لە پێش دا باسی فەوتاندنی حەوت لە گەلە پێشووەکانی کردووە، بۆیە خوا ﷻ فەرموویەتی: ﴿فَكَأَيُّ﴾، واتە: ئەو گەلە فەوتاون، ئێوەش چاوەڕێ بکەن، ئەم (ف) ه، دەگونجێ (فَاءُ الْجَزَائِيَّة) بێ، بۆ سەزا بێ، ئێوەش چاوەڕێ بکەن وەک ئەوان سزا بدرێن، یاخود (فَاءُ التَّعْقِيبِ) بێ، یانی: بە دواى ئەواندا چاوەڕێ بێ، ئێوەش ئاوا سزا بدرێن.

بەلەم ئێرەدا ﴿وَكَأَيُّ مِّن قَرَبَةٍ أَمَلَيْتَ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ﴾، لەبەر ئەوەی داوايان کردووە بە پەلە سزای خوايان بۆ بێ، بۆیە خوا ﷻ دەفەرمووی: ئێوە پەلە دەکەن لە حالێکدا (ئەم (و) ه دەگونجێ (واوِ الْعَالِيَّة) بێ یانی: بۆ بادانەووە (عطف) یە، بەلەم دەگونجێ مەبەست پێی حال بێ) زۆر شارو ئاوەدانایی لە پابردوودا پستم بۆ درێژ کردوون و مۆلەتم داون، لە حالێکدا کە سەمکەر بوون، دواى گرتوومن و سزام داون، سەرەنجامیش هەر بۆ لای منە.

که واته: تیوه نابن په له بکهن، ته ماشای میژوو بکهن! نجا قه ناعه تان دی، که: هر گهل و کومه لکایه ک سته مکار بووین و یاخی بووین، لایداین و لاپی بووین، دهر باز نه بووه له سزای خوا، نه وه شونه واره کانیا، ته ماشایان بکهن!

خوای په روه ردگار به لوتف و که په می غوی یارمه تیمان بدات، زیاتر له کتبه موباره ک و پر پیت و پیزه که ی تیکه یین و، زیاتر به هوپه وه پیگه یین، یارمه تیمان بدات تیکه یشتن و پیکه یشتنه که ی غومان بگوازینه وه بو دهوروبه ریشمان، دهوروبه ریشمان تیکه یه نین، پیگه یه نین، خوا به هوی قورنانه وه، به هوی نه م کتبه موباره که وه، ته مه مان زیاتر پر بهر که ت بکات به لوتف و که په می غوی و، له هر چی خراپه و هله و په له و پیسی هیه، پاکمان بکانه وه و، به هر چی چاکیی و پاکیی و راستیی و ساغیی هیه، همانرا زینتیه وه.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

❖ دەرسی پىنجەم ❖

پېناسەى نەم دەرسە

نەم دەرسەمان لە ھەژدە (۱۸) ئايەت، پێک دێ، ئايەتەکانی: (۴۹ - ۶۶)، کە خوا ﷻ پێنج بابەتی سەرەکی تێیان دا خستوونە ڕوو:

(۱) - فەرمانکردن بە پێغەمبەری کۆتایی موحەممەد ﷺ بە مەروفايەتی رابگەيەن: ئاگادارکەرەو و ترسێنەرێکی ڕۆشنە بۆ ھەموویان، بۆ ھەموو مەروفايەتی، ئنجا بڕواداریان کردووە باش، لێبوردن و بژێوی باش و، ناحەزانی ئايەتەکانی خواش ﷻ، دۆزەخی بێتسەداریان بۆ دانراو.

(۲) - ڕاگەياندن ئێو راستییە کە ھەمیشە شەیتان بۆ پێغەمبەرای خۆ و پەوانەکران، لە بۆسەدایە: خوتخوتەي خراپیان بختە دڵ، بەلام خوا ﷻ پیلانەکەي (تیلیس)ی ھەلۆەشاندۆتەو، سەرەنجام دڵنەخۆشان و دلۆدەقان، زەرەرمەند و، زانایانی بڕواداریش بەھرمەند بوون لە ئايەتەکانی خوا، لە پەيامی خوا کە بە پێغەمبەرای خۆ دا ناردوویەتی.

(۳) - بێبروایان ھەمیشە لە دوو دڵی دابوون و دەبن، لە باردی قورئانەو، ھەتا کاتی مەرگیان، یان کاتی سزای بە تیشیان بۆ دێ، لە قیامەتیشدا ھەر کەسە بە پیتی خۆی، پاداشت یان سزای پر بە پێست وەردەگرێ.

(۴) - ستایشی کۆچکەرای تیکۆشەر و فیداکار لە پێناوی خۆدا، کە پاداشتی بەرز و سەردەنجامیکی پر پەزنامەندیان ھەیە و، خۆی دادگەر و بالا دەستیش پشتیوانی ستەملێکران.

(۵) - خستە ڕووی دوازدە (۱۲) کردووی گەورە و گرنکی خوا ﷻ، وەسفکردنی خوا ﷻ بە شازدە (۱۶) لە سیفەتە بەرز و پەسندەکانی، کە سەرچەم دەکەن: بیست و ھەشت (۲۸).

﴿ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُدْعَىٰ لِلْإِنسَانِ أَنَسٌ ﴿١﴾ فَأَلْزَمَهُ الشَّعْرُ ۚ وَاللَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٢﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعْجِزِينَ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَعِيمِ ﴿٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِنَّا تَنفَعُ الْغُلَامَ فِي أُمْنِيِّتِهِ ۖ فَنَسَخَ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُخَصِّمُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٤﴾ لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَإِلَى الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَاسٍ ﴿٥﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْوَحْيَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ ۚ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخَفَّيَ لَهُ قُلُوبُهُمْ ۚ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادٍ لِلَّذِينَ آمَنُوا إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٦﴾ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِنْهُ حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٧﴾ أَلَمْ تَلَفْ يَوْمَ مَدْيَنَ إِذْ جَاءَتْكُمْ بَيْنَهُمُ الْقُلُوبُ فَأَمَتُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّتِ النَّعِيمِ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٩﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَسَوْفَ نَجْزِيهِمْ أَجْرَهُمْ بِحَسَنَاتٍ ۚ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٠﴾ ذَلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ۖ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لِيَنْصَرِفَ إِلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ عَفُورٌ ﴿١١﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿١٢﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿١٣﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتَخَيَّرَ الْأَرْضُ مِمَّا تُنْقَضُ إِلَيْهِ اللَّهُ لِيُطِيبَ خَبِيرٌ ﴿١٤﴾ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۚ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ ذَكِيرٌ ﴿١٥﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مِمَّا فِي الْأَرْضِ وَالْفَلَكَ جَهْرًا فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ ۚ إِنَّكُمْ لَعِنَ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٦﴾ وَهُوَ الَّذِي أَخْبَأَكُمْ ثُمَّ يَعْلَمُكُمْ ثُمَّ يُخَيِّمُكُمْ ۚ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ ﴿١٧﴾ ۝﴾

مانای دهقا و دهقی نایه‌تەکان

{(ئەي موحەممەد!) بَلَى: ئەي خەلکینە! بە دُنیايی من بۆ تێوە ئەنیا ترسینەر و وریاکەر دەیه‌کی ئاشکرام ﴿٩٩﴾ ئنجا ئەوانەي پڕوایان هێناوه و، کردەوه باشەکانیان کردوون، لێبوردن و بژیویکی پەسەندیان هەیه ﴿١٠٠﴾ ئەوانەش کە لە دژی نایەتەکانمان تیکۆشان بۆ پەکەستیان، ئەوانە هاوێلی کلپەي ناگرن ﴿١٠١﴾ لە پێش تۆشدا (ئەي موحەممەد ﷺ) هیچ پەوانە کراو و پێغەمبەرێکمان نەناردوه، مەگەر کاتیک ئاواقی خواستوه، شەیتان (خوتخوتەي خراپی) فرێداوه‌ته نێو ئاواتەکەیه‌وه، ئنجا خواش (یاسای وابوووه کە) ئەوه‌ي شەیتان فرێداوه، لایەدەبات و دوايی (کاریگەریي) نایەتەکانی پتەو و قایم دەکات و، خوا زانی کارزانە ﴿١٠٢﴾ تاکو لە ئەنجامی ئەوه‌دا (خوا ﷻ)، ئەو (خولیا و خوتخوت)‌ەي شەیتان فرێداوه، بیکاتە تاقیکردنەوه بۆ ئەوانەي دَلّیان نەخۆشیی تێدايه و، ئەوانەش کە دَلّیان رەق و سەخته، سته‌مکارانیش لە ناکوکییه‌کی دوور و قوول‌دان (لەگەڵ خوا و پێغەمبەرائی دا) ﴿١٠٣﴾ هەروەها تاکو ئەوانەش کە زانیارییان پێندراوه، بزەنن و دَلّیابن کە ئەو (قوڕنان)‌ە هەقە لە پەروەردگارینەوه، ئنجا سەرەنجام بپروای پتی بێنن و، دَلّیان بۆی نەرم و ملکەچ بێ، بێگومان خواش پرنماییکاری ئەوانەیه کە پڕوایان هێناوه بەره‌و راستە بقی ﴿١٠٤﴾ بەرده‌وامیش ئەوانەي بێپروان لە بارەي (قوڕنان)‌ەوه، لە دوو دَلّی دان، هەتا کت و پڕ کۆتایی (مەرگ)‌یان دێ، یان سزای ئازاری پۆژیکي نەزۆک و بێ خێریان بۆ دێ ﴿١٠٥﴾ لەو رۆژەدا حوکم و دەستە‌لات ئەنیا هی خوايه، دادوە‌رییان لە بە‌یندا دەکات، ئنجا ئەوانەي پڕوایان هێناوه و کردەوه چاکەکانیان کردوون، لە بە‌هەشته پڕ ناز و نیعمەتەکان دان ﴿١٠٦﴾ ئەوانەش کە بێپروا بوون و نایەتەکانمانیان بە‌درۆ داناه، ئا ئەوانە ئازاریکی ریسواکەریان هەیه ﴿١٠٧﴾ هەروەها ئەوانەي لە رێی

خوادا كۆچىان كىردۇ، دىۋايى كوزراون، يان مردوون، خوا ﷻ بە بۇيۇكى باش
 پۇزىيان دەداتى، مەسۇگەر ھەر خواش باشتىن بۇيودەرە ﴿٨٨﴾ بە دىنىيى
 دەپانخاتە مەنزلگايەكەۋە كە پەسندىانە و، بىگومان خواش زاناي ھىدىيە ﴿٨٩﴾
 (ئەۋەى باسكرا) ھەر بەۋ شىۋەيەيە و، ھەر كەستىك بە گونرەى پى سزادرائى،
 سزاي بەرانبەر بداتەۋە و، دىۋايى دەستىرىژىيى بىكرىتە سەر، بىگومان خوا سەرى
 دەخات، بە دىنىيى خوا چاۋپۇشىيكارى لىبوردەيە ﴿٩٠﴾ ئەۋىش بە ھۆى ئەۋەۋە
 كە خوا شەۋگار بە نىۋ پۇژگاردا دەكات و، پۇژگارەش بە نىۋ شەۋگاردا دەكات
 و، بىگومان ھەر خوا بىسەرى بىنەرە ﴿٩١﴾ بە ھۆى ئەۋەشەۋە كە خوا ھەر
 خۆى ھەقە و، ئەۋەى (ھاۋبەشدانەران) لىي دەپارىتەۋە، ناھەقە و، بىگومان
 ھەر خواش بەرزى گەۋرەيە (بەرەھايى) ﴿٩٢﴾ ئايا سەرنىت نەداۋە كە: خوا
 ﷻ لەسەرتۋە ناۋى دابەزانىدە، يەكسەر زەۋى سەۋز ھەلگەراۋە! بىگومان خوا
 پەنھانكارى شارەزايە ﴿٩٣﴾ ھەرچى لە ئاسمانەكان و لە زەۋى دايە، ھى ۋىە و
 بە دىنىيى ھەر خوا دەۋلەمەندى ستايشكراۋە ﴿٩٤﴾ ئايا (بە چاۋى عەقلى و
 دل) نابىنى كە خوا ھەرچى لە زەۋى دايە، بۆى رام و دەستەمۇ كىردوون و،
 كەشتىيەكانىش بە قەرمىانى ۋى لە دەريادا دەرپۇن (دىن و دەچىن) و ئاسمانىش
 دەگرى و ناھىلىق بەسەر زەۋى دا بىكەۋى، مەگەر بە مۆلەق خۆى، بە دىنىيى خوا
 بەرانبەر بە خەللى، يەكجار بە پەرۋش و مېھرەبانە ﴿٩٥﴾ ھەرۋەھا بەس ئەۋىش
 دەتانزىنەن، دىۋايى دەتانزىنەن، پاشان زىندووتان دەكاتەۋە، بە پاستى مەۋى
 (ى بېپروا) زۆر سېلە و پىن ئەزانە ﴿٩٦﴾.

شیکردنہ وہی ہندیک لہ وشہکان

(مُعْجِزِينَ): واتہ: دہستہ وسانکهران (أَعْجَزْتُ فَلَانًا وَعَجَزْتُهٗ وَعَاجَزْتُهُ: جَعَلْتُهُ عَاجِزًا)، نهم سئی کردارہ، (أَعْجَزْتُ وَعَجَزْتُهٗ وَعَاجَزْتُهُ) واتہ: دہستہوسانم کرد و دہستہپاچہم کرد، یانی: فلان کہسم دہستہ پاچہ و بتی دہسہلات کرد (مُعْجِزِينَ) خوئندراویشہتہوہ: (مُعْجِزِينَ)، واتہ: دہستہ وسان کہر و دہستہ پاچہکار.

(تَمَوَّجَ): واتہ: خوژگہ و ناواتی خواست، (التَّمَنِّي: تَقْدِيرُ الشَّيْءِ فِي النَّفْسِ وَتَصْوِيرُهُ فِيهَا، وَلَمَّا كَانَ أَكْثَرُهُ عَنْ تَغْمِينٍ، صَارَ الْكَذِبُ لَهُ أَمْلَكُ، فَأَكْثَرَ التَّمَنِّي تَصَوُّرَ مَا لَا حَقِيقَةَ لَهُ، وَالْأَمْنِيَّةُ: هِيَ الصُّورَةُ الْحَاصِلَةُ فِي النَّفْسِ مِنْ قَمْنِي الشَّيْءِ)، (قَمْنِي) بریتہ لہ نندازہگیری کردنی شتیک و ویناکردنی شتیک لہ دہرووندا، نجا لہبر نہوہی بہ زوری لہو نندازہگیری کردن و ویناکردنی شتانه، بہ زہین و گوترہیہ، بویہ زیاتر مانای درو دہگہبہنتی، چونکہ زوریہی ناوات و خوژگہکان، ویناکردنی شتیکن حقیقہتیان نیہ و (أَمْنِيَّة) کہ بہ (أَمَانِي) کو دہکرتنہوہ، بریتہ لہو وینہیہی لہ نہجامی خوژگہ خواست و بہ ناوات خواستنی شتیکدا، لہ دلدا پیدا دہبت.

(شِقَاقِي بِمِثْلِ): واتہ: ناکوکیہکی دوور، (الشَّقَاقُ: الْمَخَالَفَةُ)، واتہ: ناکوکیی و دووبہرہکیی، (لأنه يَكُونُ فِي شِقِّ غَيْرِ شِقِّكَ)، چونکہ لہو لہلایہک دہبت، جیا لہلایہکہی تو.

(فَتَحَّتْ لَهُ قُلُوبُهُمْ): دلیان بوی نہرم بتی و ملکہچ بتی، (الْغَبْتُ: الْمَطْمَعُ مِنَ الْأَرْضِ: الْمُنْغِیْضُ، الْإِغْبَاتُ: اللَّيْنُ وَالْوَضَاعُ)، (غَبْتُ) بہ شوئیتیکی گوملای و تہخت دہگوترتی لہ زہوی، کہ نرم بتی و لہوہوہ خوازاراوتہوہ بو (إِغْبَات) واتہ: نہرمیی و تہسلیم بوون و ملکہچی.

(مَرْيَمَ): (الْمَرْيَمُ: التَّوَدُّدُ فِي الْأَمْرِ، وَهُوَ أَخَصُّ مِنَ الشَّكِّ)، (مَرْيَمَ) واته: له باردی شتیکه وه دَلْ له دَلْ بدهی و دوو دَلْ بی، که تاییه تیره له (شَكَّ)، (شَكَّ) نهویه که دوو لای شتیکت پی وهک یهک بن، بوون و نه بوونیت پی وهک یهک بن، تیتیدا دوو دَلْ بی، به لَام (مَرْيَمَ) له وه تاییه تیره، نهویه که دَلْت بَیْت و به پی له به نیناندا، یان: (مَرْيَمَ) نهویه که له شتیکتدا دوو دَلْ بی و، نهو دوو دَلْ ییه هیچ یاساویکی نه بَیْت، (مَرْيَمَ) له (شَكَّ) تاییه تیره.

(بَقَّةٌ): (الْبَقْتُ: مُفَاجَأَةُ الشَّيْءِ مِنْ حَيْثُ لَا يُحْتَسَبُ)، بریتیه له پروودانی کت و پری شتیک به شیودیه ک که جاوه روان ناکرتی.

(عَقِيمٌ) : (أَصْلُ الْعُقْمِ: الْبَيْسُ الْمُنَاعِي مِنْ قُبُولِ الْأَثَرِ)، (عُقْمٌ) بَرِيَّتُهُ لَهُ وَشَكِيلُهُ كَ
كَهْ يَنْكُرُ بَنَى لِهَوًى هُوَ شَوْنَتُهُوَارِدَ قَبْوَلٍ بِكَاتٍ، (يَوْمٌ عَقِيمٌ)، يَانِي: (الْأَفْرَجُ
فِيهِ)، رَوْزَنِكِ كَهْ هِيچ دَلْعَوْشِيه كِي تَيَدَا نَهْبَنِي وَ رَوْزَنِكِي نَه زَوَكِ وَ بَنَى خَيْرِ،
(الرَّيْحَ الْعَقِيمَ ﴿١١﴾) الذَّرَارِيَاتِ، وَاتَه: بَاهِي كِي نَه زَوَكِ، بَاهِي كَه هِيچ خَيْرِي پَيَوَه
نَهْبَنِي، بَاهِي سَزَا دَان.

(مُدْخَلًا): خويندراویش تهوه: (مُدْخَلًا)، نه گهر (مُدْخَل) بی، تهوه له (دَخَلَ) یَنْدَخِل) دود، واته: چوو ده نیتو، ده چیته نیتو، به لام نه گهر (مُدْخَل) بی، له: (أَدْخَلَ) بُدْخَلَ) هاتوه، واته: خسته نیتو، ده بخاته نیتو.

(رُولِجُ): (الْوُلُوجُ: الدُّخُولُ فِي مَضِيقٍ)، (ولوچ) بریتیه له چوونه نیو شتیکی
تهنگه ره و تهسک.

(مُحَضَّرَةٌ): (المَكَانُ الْكَثِيرُ الْمُحَضَّرُ)، (مُحَضَّرَةٌ) شَوْنِيكَه زَوْر سَهوزاي لِي بَيْت و سَهوز هه لَبِكِه پِي، هه روه ها غُوِيَنَدراوِيشَه تَهوَه: (مُحَضَّرَةٌ)، (الْمُحَضَّرَةُ: الَّتِي صَارَ لَوْنُهَا الْغَضْرُ)، (مُحَضَّرَةٌ) واتَه: شَيْتِك كَه رَه نَكِه كِي سَهوز بِي و سَهوز هه لَكِه رَابِي.

(الْكَفُورُ): (الْمُبَالِغُ فِي كُفْرَانِ النُّعْمَةِ). (كُفُورٌ) بریتیه له که سَنَک که زنده رُوی
کردنی له نادیده گرتنی چاکه و نعمته که از خودا ...

مانای گشتیی نایه تەکان

خوایى ﷻ له کۆتایی ئەو باسەدا که رابردن، که کۆتا باس سەرەنجدانەووەیهکی میژووی گەلانی پێشوو بوو، که له ئەنجامی ملهووری و سەرپێچیان له فەرمانی پێغمبەرانی خوا (عَلَيْهِمُ السَّلَام) و، پابەند نەبوونیان بە بەرنامەکانی خواوە ﷻ، چۆن دووچاری سزای پر بە پێستی خوا ﷻ بوون، له دنیادا و، له دواپۆژیشدا سزای گەورەتر چاوەڕێیانە، وەک خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى﴾ (طه، سزای پۆژی دواى سەختریشە و بەردەوامتریشە، دواى ئەوە خوا ﷻ روو دەکاتە پێغمبەری خاتم و ﷻ دەفەرموێ: ﴿قُلْ يَكَايْهَا أَتَأْسُ﴾، بلى: ئەى خەلکینە! ئەى خەلکینە، واتە: بە ڕەش و سپییهو و، بە عەرەب و عەجمەو، بە هەموو زمانەکانەو و، هەموو ڕەنگەکانەو و، له هەموو چوار تەرەفی دنیا و، هەموو ئەوانەى له ئادەم و حەلوو و هاتوون، ﴿إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾، من تەنیا ھۆشیارکەرەو و ترسێنەرێکی ناشکرا و ڕوونم بۆ تێو، واتە: تەنیا نەرکی من ئەوێه که ھۆشیار و ڕیاتان بکەمەو و، بتانترسێنم و ئاگادارتان بکەمەو که: بەھەوێتە و بى حیکمەت نەھاتوونە ئەو ژيانە دنیاىەو، خواىەکی پەرورەدگار ھێناوى و، بۆ ئەرک و بۆ حیکمەتیک ھاتوون و، ژيانیش بەس ئەو نێه که له چوارچێوێ دنیادا ھەيە و، قوناغی دیکەى ژيانتان له پێشن، لەبەر ئەو بزانن چۆن دەژین و، ئەو پێنج و دوو پۆژەى دنیا چۆن دەگوزەرنن؟

ئىجا باسى سەرەنجامەکیان دەکات: ﴿فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾، ئىجا ئەوانەى که ڕوایان ھێناو و کردووە باشەکانیان کردوون، ڕوایان ھێناو بە هەموو ئەو شتانەى پێوستە ڕوایان پى ٲهینرئ و، کردووە باشەکانیان کردوون، واتە: هەموو ئەو جموجۆل و چالاکیانە، چ پەنھان

بن و په‌یوه‌ندیان به‌ دَل و ده‌روونه‌وه‌ هه‌بی، چ زاره‌کی بن و په‌یوه‌ندیان به‌ قسه‌ و ده‌رپه‌نه‌وه‌ هه‌بی، چ جه‌سته‌ی بن و په‌یوه‌ندیان به‌ ئەندامه‌کانی جه‌سته‌وه‌ هه‌بی، چ له‌ بوار و جوغزی تاکیی، یان خێزانیی، یان کۆمه‌لایه‌تی، یان سیاسی دابن، هه‌موو ئەو جموجۆل و کرده‌وه‌ باشانه، که به‌ پێی شه‌ریعه‌تی خوا ﷺ باشن و، عه‌قڵی سه‌لیم و فیتره‌تی ساغ به‌ باشیان ده‌زانن، هه‌موو ئەوانه‌ی تاوا بوون: ئیمانیان هێناوه‌ به‌ هه‌موو ئەو شتانه‌ی پێویسته‌ ئیمانیان پێ به‌یتندری و، جموجۆل و چالاکیه‌ باشه‌کانیان ئەنجام داون، ﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾، لی‌یوردنیکسی مه‌زن و بژیونیکسی زۆر پر پێز و حورمه‌تیان بۆ هه‌یه، له‌ پۆزی دوایدا.

﴿وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعْجِزِينَ﴾، ئەوانه‌ش که تیکۆشاوان و هه‌ولیان داوه و خۆیان ماندوو کرده‌، که نایه‌ته‌کانی ئیمه‌ په‌ک بخه‌ن و، ده‌سته‌وسان و ناکارایان بکه‌ن، ﴿أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْحَجِّمِ﴾، نا ئەوانه‌ هاوه‌لانی کلپه‌ی ناگری دۆزه‌خن، (الْحَجِّمِ) واته‌: کلپه‌ی ناگر، (أَصْحَابُ) که کۆی (صَاحِبٌ)، هه‌م به‌ مانای خاوه‌ن دی و، هه‌م به‌ مانای هاوه‌ل دی، تنجا ئەوانه‌ ده‌بنه‌ هاوه‌لانی دۆزه‌خ و لێی جیابانه‌وه‌ و، ده‌بنه‌ خاوه‌نی دۆزه‌خیش، نه‌گه‌ر شتیک هه‌بی ئەوانه‌ خاوه‌نداریه‌تی بکه‌ن، له‌ پۆزی دوایدا، بریتیه‌ له‌ ناگری بلێسه‌داری دۆزه‌خ.

ئنجا دواي ئەوه‌ خوا ﷻ راستیه‌کی مه‌زن به‌ پێغه‌مبه‌ری خاتهم موحهممه‌د ﷺ و، به‌ ئۆمه‌ته‌که‌ی و شوێنکه‌وتووای و، به‌ مروّقایه‌تیش راده‌گه‌یه‌نن، مروّقایه‌تیش له‌ دواي هاتنی پێغه‌مبه‌ری خاتهم‌وه‌ ﷻ هه‌مووی هه‌ر به‌ ئۆمه‌ته‌ی موحهممه‌د ﷺ له‌ قه‌ڵه‌م ده‌دری، هه‌موو مروّقایه‌تی ئۆمه‌ته‌ی موحهممه‌ده‌ ﷻ، ئنجا ئەو ئۆمه‌ته‌ش دوو به‌شه‌:

۱- ئۆمه‌ته‌ی وه‌لامده‌ره‌وه‌ (الامة المستجیبة) که ئیمه‌ و مانانین.

۲- ئۆمه‌ته‌ی بانگکراو (الامة المدعوة) سه‌رجه‌م خه‌لکی دیکه، که بانگکراوان له‌ لایه‌ن پێغه‌مبه‌ره‌وه‌ ﷻ.

ئىنا خوا ﷺ ئەو راستىيە بە يىغەمبەرى خاتەم ﷺ رادەگە يەنى و بە مۇقائەت يىشى رادەگە يەنى، بە مەسۇلمان و نامەسۇلمانەو، تاكو بەرچا و پوون بن، كە شەيتان ھەمىشە لە بۆسە داىە و لە كەلەين دەگەرى، بۇ پەوانە كراوان و يىغەمبەرانى خوا.

دەفەرمۇ: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَوْا أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ﴾، لە يىش تۇدا، (ئەي موحەممەد ﷺ) ھىچ پەوانە كراونىكىمان نەئاردو، ھىچ يىغەمبەرىكىمان پەوان نەكردو، مەگەر كاتىك كە خۆزگە و ئاواتىكى خواستو، شەيتان فرى داوئەتو و ئىو خۆزگە و ئاواتە كەيەو، ئايا چى فرىداو؟ بىكىمان ئەو لە شەيتان چاوەرى دەكرى فرى بدات خوتخوتە و خولباى خراپ و پروپاگەندەى خراپ و بىرۆكەى خراپ ﴿فَيَنْسُخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ أَيْمَانَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾، دواى خوا ﷺ ئەو شەيتان فرى داو، لای دەبات و دەيسرىتەو و، ئايەتەكانى خۇشى مەكەم دەكات.

يانى: كارىگەرى ئايەتەكانى مەكەم دەكات و، پىلان و فىلى شەيتان و خوتخوتە و خەيالەكەى كە وىستوويەتى، ئاوتەى خۆزگە و ئاواتى يىغەمبەر ﷺ بىكىمان، دەيسرىتەو و لای دەبات، ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾، خواش زانای كارزانە.

ئىنا پەنگە يەكەك بېرسى: بۇچى خوا ﷺ مۇلەتى داو و، بوارى بۇ شەيتان پەخساندو و ابكات، خولبا و خوتخوتەى خراپ، پەگەل ئاوات و خۆزگەى يىغەمبەران بخت؟

أ- چ بىخاتە گەل خۆزگە و ئاواتەكانى كە لە دلى يىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دان.

ب- چ بىخاتە دلى ئەوانەو كە گوئيان لە ئايەتەكانە.

ج- چ مەبەست ئەو بى پروپاگەندەى خراپ بىلۆيكاتەو لە دزى ئايەتەكان.

هەر سێ واتاکە ی هەن و دوایی باسیان دەکەین، بە کێک بۆی هەبە بێت: بۆچی خوا ئەو بواری بۆ شەیتان پەخساندووە؟

و ئەمە کە ی ئەو یە: ﴿لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ وَالْقَاسِيَةُ قُلُوبُهُمْ﴾ (بۆیە خوا ﷻ ئەو بواری بۆ شەیتان پەخساندووە): تا کۆ ئەو ی شەیتان فرێی دەدات، بیکاتە تاقییکردنەو بۆ ئەوانە ی دلیان نەخۆشیی تێدا بە و، ئەوانەش کە دلیان سەخت و پەقە، هەموویان پێی تاقیی دەکرێنەو.

﴿وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ﴾، بێگومان سەتەکارانی ش لە ناکۆکییەکی دوور دان، واتە: ئەوانە ی کە دلیان نەخۆشیی تێدا بە و ئەوانە ی کە دلیان سەخت و پەقە لە بەرانبەر هیدایەتی خوا، لە ناکۆکییەکی دوور دان، بۆیە بە و خوتخوتە و خەیاڵ و دنەدانە ی شەیتان، کاریکرا و دەبن و، خوا ﷻ کردوویەتی بە ماددە ی تاقییکردنەو بۆیان.

﴿وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾، هەر وەها تاقییکردنەو بۆ ئەوانە ی زانیارییان پێدراو، کە بزانی ئەو هەقە و لە پەرورەدگارتەو یە، یانی: ئەو قورئانە هەقە، ﴿فَيُؤْمِنُوا بِهِ، فَتُخَيَّطَ لَهُ قُلُوبُهُمْ﴾، سەرەنجام برۆی پێ بێن، وێرای ئەو ئیمانە ی هێناو یانە، ئیمانی دیکە ش ی پێ بێن و ئیمان یان زیاد بن، ﴿فَتُخَيَّطَ لَهُ قُلُوبُهُمْ﴾، سەرەنجام دلیان بۆ ئەو فرەما بێستە ی خوا ﷻ نەرم و میهرەبان و ملکە چ بێت.

تەماشای دەکەین: هەر یەک خوتخوتە و دنەدانی شەیتانە، بە لām ئەوانە ی دلیان نەخۆشیی تێدا بە، یان دلیان سەخت و پەقە، لە بەرانبەر ئابەتە کانی خوا، بۆیان دەبێتە مایە ی بە لا و نەگەتیی، بە لām بۆ ئەوانە ی زانیارییان پێدراو، دەبێتە مایە ی زیادبوونی ئیمان یان و، زیاتر ملکە چ بوونیان و نەرم بوونی دڵ و دەروونیان، ﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾، بە دلتیایی خواش پێنمایکاری ئەوانە یە، کە برۆیان هێناو بەرە و راستە شەقام.

ننجا باسی بابەتیکى دىكە دەكات و دەفەرموى: ﴿لَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي رِزْقِهِ مِنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ يَوْمٌ عَقِيمٌ﴾، ئەوانەى بېخېروان، بەرەدەوام لە بارەى (قورئان)ەودە لە دوو دلى دا دەبن، (يان: لە بارەى پىغەمبەر موحەممەدەودە) ﴿﴾ تاكو كت و پېر ناخېر زەمانيان بو دى، ياخود سزاي پوژىكى نەزۆك و بېخېريان بو دى، ناخېر زەمان، چ مەبەست پىتى ناخېر زەمانى گەورەبى، كە بەسەر هەموو خەلكى سەر زەويدا دى، چ مەبەست پىتى ناخېر زەمانى تابەق ئەوان بى، كە بربىتە لە كاتى مەرگ و مردنيان.

﴿الْمَلَأْتُ يَوْمَئِذٍ بَلَدَهُم مِّنَ الدَّهَانِ﴾، لهو پروژه‌دا دهسته‌لأت و ده‌ست
روښتوویه‌تی، ته‌نیا هی خوایه، داجوهریان له ټواندا ده‌کات.

۱- چ نابه ته خوئراوه کان، که قورتانه.

- ۲- چ ئايەتە بېنراۋەكان، كە دياردە و ديمەنەكانى سروشىتى.
- ۳- چ ئايەتە ئىردراۋەكان بە پىتغەمبەراند، كە موعجىزەكانى پىتغەمبەراندن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام).
- ۴- چ ئەو ئايەتەنەى لە ژيانى بەشەردا پرووياندراۋە، ئايەتەكانى خوا كە برىتىن لە: سەرخستنى خوا بۇ پىتغەمبەران و، لە بەين بردن دوژمن و ناحەزانىيان.
- ۵- وشەى (آيات) لە قورئاندا، بۇ ھەر كام لەو چوارانە بەكارھاتوۋە، ئىنجا ئەوانەى كە ئايەتەكانى تىمەيان بە درو داناون، ﴿فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ﴾، نا ئەوانە سىزانەك، دىساكە، و زەبونكە، يان بۆ ھەبە.

ننجا دیته سهر بابه تیکی دیکه، چونکه له نهنجامی به درودانانی نه هلی کوفر بو ټاپه ته کانی خواد، زورجاران مسولمانان جی و پریان پی سه غلته ده بی و ناره حهت ده بن و، ناچار ده بن خاک و ولت و زید و کهس و کاری خویان به جیبیلن، بویه باسی نه وه ده کات که نه وانه زیانیان لی ناکه وی، به لکوچ بکوژرین یان هرن و، چ هینن، له دنیا و له دواپوژدا، خوا ﷻ له که لیانه و پشتیوانیانه و به ده میانه وه به، ده فهرموی:

﴿وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا﴾، نه وانه ش که کوچیان کرده له پی خواد، دواپی کوژران، یاخود مردوون، ﴿لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا﴾، به دنیایی خوا بژیوکی باشیان پیده دات، واته: له به هه شتدا، چونکه ده فهرموی: ﴿قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا﴾، نه که رنا ده گونجا بو دنیاش بی، به لام دواپی مردن و کوژران، له دواپوژدا نه و بژیوه هه به، که له به هه شتدایه، ﴿وَلَا يُلَاقِي اللَّهُ لَهُمْ خَيْرٌ مِنَ الرِّزْقِ﴾، به دنیایی خوا ﷻ باشتیونی بژیوده رانه. ﴿لَيُدْخِلَنَّهُمْ مُدْخَلًا يَرْضَوْنَ﴾، ده یان خاته شوئیکه وه، جیکا و ینگابه که وه که دلپه سندیانه و لی رازین، ﴿وَلَا يُلَاقِي اللَّهُ لَكُمْ خَيْرٌ﴾، به دنیایی خواش ﷻ زور زانایه و زوریش هیدی و مهنده، په له ناکات.

﴿ذَلِكَ﴾، نه وهی که باسکر، ههر بهو شیوه به ﴿وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُعِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ﴾، ههر که سیک سزای به رانه ره که ی بدات، بهو شیوه بهی که پی سزادراوه، توله ی خو ی بکاته وه، ﴿ثُمَّ بُعِيَ عَلَيْهِ﴾، به لام دواپی ده سندرژی بکریته وه سهر، ﴿لَيَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ﴾، به دنیایی خوا ﷻ سهری ده خات،

که مه به ست پی به پله ی یکه هم مسولمانانیکه، که له مه کهه سزا ده دران دواپیش که کوچیان کرد بو مه دینه، له ویش کافر ده کان ده یانویست له سهر سزادان و نازاردانی خویان به ره وام بن، به شهر پیفرۆشتن و گپچه ل پیکردن، ننجا

خوایا ڤەرمووی: ئەگەر تێوە بتانەوی تۆ لەی خۆتان بکەنەو، سزای ئەو ناحەز و دوژمنانەتان بێ، دواي ئەوێ که ئەوانە هەر لەسەر دەست درێژی خۆیان بەردەوامن، ئەو بە دنیایی خوا ڤە سەرتان دەخات، ﴿إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ﴾، بە دنیایی خوا ڤە زۆر چاوپۆشیکاری لێبوردەیه، واتە: ئەگەرنا دەبووایە زووتر و زیاتر سزای ئەو کافرانە بدات، بەلام خوا پەروەردگاری خەڵکە و دەرڤەتیان پێدەدات بکە پێنەو، و، هەلۆنستە لارەکی خۆیان پاست بکەو نەو.

﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ الْاِئِلَ فِي الْاِئِلَ وَيُؤَلِّجُ الْاِئِلَ فِي الْاِئِلَ﴾
 یانی: بەرگری کردن و پشتگیری کردنی خوا ڤە بۆ براداران ستملیکرا، لەبەر ئەوەیە که خوا ڤە حوکمران و هەمەکاری گەردوونە: خوا ڤە شوگار بە نەسپایی دەخاتە نێو پۆزگارەو، و، پۆزگاریش دەخاتە نێو شوگارەو، یانی: شوگار دەخاتە نێو پۆزگار و پۆزگار درێژ دەبێ، جاری واش هەیه پۆزگار دەخاتە نێو شوگارەو و شوگار درێژ دەبێ، که لەو شوێنانە تێمە، پۆزەلاتی تێوە پاست دا، جاری وا هەیه شوگار یان پۆزگار، هەر کامێکیان دەبێ بە شازدە (١٦) سەعات و، بەرانبەرەکی که شوگارە یان پۆزگار، دەبێتە هەشت (٨) سەعات، واتە: دوو هیندەوی وی لی دێ، که لە هەندێ شوێنی دنیا دا زۆر زیاتریش دەبێ، بۆ وێنە: لە دەولەتانی ئەسکەندەنافی (سوید، نەرویج، فنلەندا، دانیمارک) ئەو سالە تێمە سەفەرمان کرد، سالی (٢٠١٤)، سەفەری (سوید و نەرویج و فنلەندا) مان کرد، پۆزگار بیست (٢٠) سەعات زیاتریش بوو، ئەو کاتە تێمە لە شەشەلان دا بە پۆزوو دەبووین، بە پەله فریادەکوێن بەر بانگ بکەینەو، و، پارووه نانێک بخۆین، و، نوێژی شیوان و خەوتان بکەین، دواي بەکسەر پارشیو و نوێژی بەیانی بەسەردا دەهات، هەلبەتە هەندێک شوێن، شوگار تێدا درێژتریشە، یاخود پۆزگار تێدا بە درێژترە، بە نۆرە.

ننجا ئەمە دەستەلاتی پەهای خوا ڤە دەگەینێ، که خوا ڤە سەرپەرشتی شوگار و پۆزگار دەکات، کهواتە: بە شەوێ بێنی درێژ بوو، لەسەر حیسای

پۇڭگار، يان پۇڭگارت يىنى دىڭز بوو لەسەر حىسابى شەوگار، دەستەلەتتى خوات، يىتەوۋە ياد، ئىنجا ئەم جوۋرە ناسىن و تەماشىكارىنەي خوا ﷺ لە كوۋى و، ئەوۋە لە كوۋى كە لە سەدەكانى نىۋەراستدا، لەبەر پۇشنايى فەلسەفەي ئەپەستۆ و فەيلەسوفەكانى پۇنان دا بابوۋو، لە كاتىكدا كە خوا ناسىش بوون، كە دەپانگوت: خوا دىناي دروستكردوۋە و ۋەگەپرى خستوۋە و لىگەپراۋە و، خوا لەوۋە مەزىنترە كە زانىارىي دەربارەي دروستكاروۋەكانى خۇي ھەبى، ياخود مشوورىان لى بخوات، خوا زۆر لەوۋە بەرزىنترە، بىر لە دروستكاروۋەكانى خۇي بىكاتەوۋە، كە ئەوۋەندە گەچكە و نابوۋتن لە بەرانبەرىدا!!!

ئىنجا ئەو بىر كىرەنەوۋە لاتەلە لە كوۋى و، ئەمەي كە قورنەن دەفەر موۋى لە كوۋى! كە تۆ ھەمىشە لە كاتىكدا، شەوگار و پۇڭگارت بەسەردا دىڭن، تۆ بزانى كە خوا ﷺ شەوگار و پۇڭگارەن دەسوۋپىننى و بەسەر زەوىيان دا دىڭنى، كە شەوگارو پۇڭگار لە ئەنجامى سوۋرپانەوۋەي زەوى بە دەۋرى خۇيدا، لە بەرانبەر خۇدا دىنە پىش، كە زەوى لە خولەكتىك دا (۲۸) كىلۇمەتر و نىو، دەۋرى (۳۰) كىلۇمەتر دەپرى، واتە: لە سەعاتىكدا نىكەي (۲۰۰۰) ھەزار كىلۇمەتر دەپرى بە دەۋرى خۇيدا لە بەرانبەر خۇدا، لە ئەنجامى ئەوۋەدا شەو و پۇڭز پەيدا دەبن.

ھەرۋەك چوار كەشەكانى سالىش، لە ئەنجامى ئەوۋەدا كە زەوى بە دەۋرى خۇدا دەخولتەوۋە، لە ماۋەي (۳۶۵) پۇڭدا، ئەۋىش بە ھۇي ئەوۋە كە سورگەكەي بە (۲۲/۵) پلە و نىو لارە، بۇيە چوار ۋەرزەكان پەيدا دەبن، ئەگەرنا ھەمىشە نىۋەي زىستان دەبوۋ و نىۋەي ھاۋىن دەبوۋ و بەھار و پايىز نەدەبوۋن، دوابى دەفەر موۋى: ﴿وَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾، بە دۇنيايى خوا بىسەرى بىنەرە، بىسەرە لە شەۋىدلو بىنەرە لە پۇڭزىدا، ھەرۋەھا لە شەۋىشدا بە تارىكىيىش ھەر دەبىننى و، بە پۇڭزىش ھەر دەبىستى، بەلەم باسكردى ئەو دوو سىفەتەن، بۇ ئەۋەيە تۆ بزانى كاتىك، تارىك دادى، خوا ﷺ ھەموو شىتەك دەبىستى، لە پۇڭزى روۋنىشدا خوا ﷺ ھەموو شىتەك دەبىننى، ھەرۋەك لە تارىكىيىشدا دەبىننى و لە روۋناكىيىشدا دەبىستى.

﴿ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ ﴾ نهویش بهوئی نهوده که هر خوا هه ق و چه سپاوه.

هه ق بریتیه له شتیکی چه سپاوه که بوونه که ی له خویه وه بی و، نه بوونی به سهردا نه یهت و، نه بوونی پیش نه که وتبی و نه بوونی بو نه یهت، ﴿ وَأَنَّ مَا يَكُونُ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ ﴾، نه وهش که لئی ده پارینه وه له جیاتی خوا ﴿ وَهُوَ أَهْوَىٰ ﴾ بوونه که ی بوونیکسی خودیی نیه و، نه بوونی پیشکه وتوه و، بوونه که ی له خویه وه نیه و پتی دراوه، ﴿ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴾، به هوئی نهوده وه که هر خوا ﴿ وَهُوَ أَهْوَىٰ ﴾ به رزی گه وره یه (به ره های).

دوایی ده فهرموی: ﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً ﴾، نایا سه ره نجت نه داوه به چاوی سهر، که خوا ﴿ وَهُوَ أَهْوَىٰ ﴾ له ناسمانه وه، له سه رووه وه، ناو داده به زنتی، ناو واته: به فر و باران و تهرزه، ﴿ فَتَصْبِحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً ﴾، به کسر زهوی سهوز هه لده که بی، ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴾، بیکومان خوا په نهانکاری شاره زایه، ﴿ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَفِيُّ الْكَفِيدُ ﴾، هه رچی له ناسمانه کان و له زهویدا هه یه، هی نه وه و، به دنیایی خوا زور دهوله مه ندی ستایشکراوه.

دووباره ده فهرموی: ﴿ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَاءَ فِي الْأَرْضِ وَالْمَلَائِكَةَ تَمْرِ فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ ﴾، نایا سه ره نجت نه داوه، خوا ﴿ وَهُوَ أَهْوَىٰ ﴾ هه رچی له زهویدا یه، دهسته مؤ و پامیکردوه و، که شتییه کانیشی دهسته مؤ کردوون و له ده ریادا ده رۆن به فهرمانی خوا ﴿ وَهُوَ أَهْوَىٰ ﴾: به پتی نه و یاسایانه که خوا ﴿ وَهُوَ أَهْوَىٰ ﴾ وایکردوه، که شتییی بتوانی ناو بدری و به سهریدا بروات، که نه گهر ده ریاد وک زهوی بووایه، که شتییی له سهر و شکانیی ناروات، ﴿ وَفِيكَ السَّمَاءُ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ ﴾ (خوا) ناسمانیش ده گری که به سهر زهویدا بکه وی، مه گهر به مؤ له تی وی، ﴿ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ ﴾، به دنیایی خوا ﴿ وَهُوَ أَهْوَىٰ ﴾ به رانبر به خه لک یه کجار به په رۆش و میهر بان و به به زه یه.

﴿وَمَوْلَاكَ أَتَىٰكَ﴾، دیسان هه‌ر ته‌ویشه، هه‌ر خوایه ﴿﴾ که تیره‌ی
 ژیانده و ژیاکی پی به‌خشیون ﴿ثُمَّ يُمِيتُكُمْ﴾، دواپی ده‌تاغمریتنی و، ژیاننان
 لی وه‌رده‌گریته‌وه، ﴿ثُمَّ يُحْيِيكُمْ﴾، دواپی جارتیکی دیکه‌ش ده‌تانژیه‌نیت‌وه و
 ژیاننان به‌به‌ردا ده‌کله‌وه، ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَکَفُورٌ﴾، به‌لام به‌راستی نینسان،
 نینسانیک که ده‌ستی هیدایه‌یی خوی پی نه‌گه‌یشتوه، نینسانیک که نه‌که‌وتوته
 سه‌راسته‌ش‌قامی خوا ﴿﴾، زور سه‌له و ناسپاس و پی نه‌زانه، به‌رانبه‌ر به‌چاکه و
 نیعمه‌ته‌کانی خوا ﴿﴾.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

فەرمانکردنی خوا ﷻ بە یتەمبەری کۆتایی ﷻ که مەروفاپەتیی ئاگادار بکاتەوه، لەوێ ھۆشیارکەرەوێکی ئاشکراپە بۆیان و، باسی سەرەنجامی چاک و بەختەوەرانی بڕوادرانی کردار باش و، سەرەنجامی شوومی بێبڕوایی پیلانگیر لە دژی ئایەتەکانی خوا ﷻ:

خو دەفەرموی: ﴿قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّمَا اَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١﴾ ۞ فَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصّٰلِحٰتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَّرِزْقٌ كَرِيْمٌ ﴿٢﴾ ۞ وَالَّذِينَ سَعَوْا فِىٓ ءَايٰتِنَا مُعْجِرٰنَ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ الْجَحِيْمِ ﴿٣﴾ ۞﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

١- ﴿قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ﴾، بۆ: ئەى خەڵکینە! واتە: خەڵک بە تێکڕایی، بە ڕەش و سپیەوه و بە عەرەب و عەجەمەوه و، لە ھەموو گۆشە و کەنارەکانی دنیا.

٢- ﴿اِنَّمَا اَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾، بە دنیایی من تەنیا ھۆشیارکەرەوه و ترستەرنکی ئاشکرام بۆ تێوه، لە کێو؟ بیکومان لە خواوہ ﷻ.

(النَّذِيرُ: الْمَحْذَرُ مِنْ شَرِّ يُتَوَقَّع) (نَذِير) بریتى لە ترستەرنک و وریاکەرەوێکیە ک لە خراپە و زیانیکی کە چاوەڕێ دەکری بێ.

نجا کە فەرموویەتی: ﴿اِنَّمَا اَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾، (وَفِي تَقْدِيْمِ الْمَجْرُوْبِ الْمُؤْذِنِ، بِالْاِهْتِمَامِ بِنَذَارَتِهِمْ، اِمَامَةٌ اِلَى اَنْهُمْ مُشْرِفُونَ عَلَى شَرِّ عَظِيْمٍ، ئەوہ کە ژێردار کەرو

ژىردار كراو (جار و مجرور) پىش كەتۈۋون ﴿إِنَّمَا أَنَا لَكَ نَذِيرٌ مُّبِينٌ﴾، لە جىيانى
بفەرموۋى: ﴿إِنَّمَا أَنَا لَذِيرٌ مُّبِينٌ لَكُمْ﴾، ئەمە ئەو دەگەينەننى كە بۇ ئىۋە من
ورىا كەرەۋەيەكم، لەبەر خاترى ئىۋە و بۇ ئىۋە و بە قازانچى ئىۋە و خراپە و
زىيان و مەترسىيەكى گەۋرە چاۋەرتان دەكات.

(۳) - ﴿فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾ نىنجا ئەۋانەي
برۋايان ھىناۋە، كەردەۋە باشەكانيان كەردوون، لىبوردن و بڑۋىكى ھەرە باشيان ھەيە
پستەي: (آمَنُوا) ۋەك گۇمان: بەركار (مَفْعُول بِهِ) دەكەي قەرتىندراۋە، برۋايان ھىناۋە بە
ھەموو ئەو شتانەي پىۋىستە برۋايان پىن بھىندرى، بە خوا ﷻ و بە فرىشتەكانى و بە
كىتەبەكانى و بە پىنغەمبەران و بە رۇزى دۋايى و بە قەدەر و، بە ھەموو ئەو شتانەي كە
پىنغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، لە خواۋە ھەۋالىيان پىداون، (وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ)
ھەرۋەھا كەردەۋە باشەكان ئەنجام دەدەن، چ پەيۋەندىيان بە دَل و دەرۋونەۋە و، چ بە
دەرپرېنەۋە و، چ بە ئەندامەكانى جەستەۋە ھەبى، نا ئەو جۆرەكەسانە:

﴿لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾، لىبوردىكى مەزن و پاداشتىكى پىر رىز و حورمەتىيان
بۇ ھەيە، ۋاتە: لىبوردىيان بۇ ھەيە، لەسەر ئەو كوفىر و شىرك و تاۋانانەي كە ئەنجاميان
داۋن، ئەگەر بگەرپتەۋە، (وَأَجْرٌ كَرِيمٌ) پاداشتىكى پىر رىز و حورمەتىشيان بۇ ھەيە،
(كَرِيمٌ) برىتتە لە باشتىن شت لە جۆرى خۆي، بۇيە خوا وشەي: (كَرِيمٌ) بەكارھىناۋە
بۇ پاداشت، ھەرۋەھا بۇ رۋەك: ﴿مِنْ كُلِّ رِزْقٍ كَرِيمٍ﴾ الشعراء، لە ھەر رۋەككى
زۆر بەرھەمدار، برۋادارانى كەدار باش، ئەۋە چاۋەرتىيان دەكات.

(۴) - ﴿وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعْجِزِينَ﴾، بەلام ئەۋانەي كە لە دژى ئايەتەكانى ئىمە،
تېدەكۆشن و، تىكۆشاۋن، كە ئايەتەكانى ئىمە پەك بىخەن.

(معجزين) خويندراۋىشەتەۋە: (مُعْجِزِينَ) ۋاتە: دەستە وسانكەرانە و پەكخەرانە لە
دژى ئايەتەكانى ئىمە تىكۆشاۋن، (سَعَى)ش برىتتە لە رۋىشتىتىكى خىرا، كە لىرەدا بۇ
سۈرۋوون لەسەر شىتىك و ھەۋلدانى زۆر بۇ شىتىك، بەكارھىناۋە.

(الْمُعَاجِزُ: الْمُسَابِقُ الطَّالِبُ الَّذِي عَجَزَ مُسَابِرُهُ عَنِ الْوُضُولِ إِلَى غَايَتِهِ وَعَنِ اللَّحَاقِ بِهِ)، (مُعَاجِز) که سبکه پیشبر که ده کات له گه ل که سبکدا، تا کو نه وهی له گه لیدا پیشبر که ده کات، ده ستهوسانی بکات و بکاته نامانجی خوئی و، پیش وی بکه ویتنه وه و پنی بکات.

۶- ﴿أَوَلَيْكَ أَصْحَابُ الْجَعِيمِ﴾، تا نهوانه خاوهی کلپهی دۆزه خن، یاخود هاوه لانی دۆزه خن، نهوانهی که ههوالیان له باردوه درا، نهوانه شایستهی نهوهن که بهو شیوه به بن.

نه مه جوړیک له نواندن (تَمَثِيل) ی تیدایه و ههولدانی کافرهکان، له به درودانانی قوربان و، نه هیشتنی کاریکه ریی قوربان و هه لوه شانده وهی کاریکه ریه که ی که کوتوو یانه: جادوو یه و، شیعره و، قسه ی شیتته و، نه فسانه ی پیشینانه، نه وه ههولدانه و نه وه جوړه قسه و قالا نه یان، ته شبیه کراوه و چوتندراوه، به ههولتی که سبکه وه که له پیه، پیشبر کتی له گه ل که سبک دا ده کات، تا کو پیشی بکه ویتنه وه.

کوتابی نه م دهرسه مان به م فه رمایشته ی پیغه مبه ر ﷺ دینین، که ده فه رموی: (إِنَّ مَثَلِي وَمَثَلُ مَا بَعَثَنِي اللَّهُ بِهِ كَمَثَلِ رَجُلٍ أَتَى قَوْمًا، فَقَالَ: يَا قَوْمُ! إِنِّي رَأَيْتُ الْجَيْشَ بَعِثْنِي، وَإِنِّي أَنَا النَّذِيرُ الْغَرِيْبُ، فَالْتَّجَاءُ، فَأَطَاعَهُ طَائِفَةٌ مِنْ قَوْمِهِ، فَأَذْلَجُوا، فَأَنْطَلَقُوا عَلَى مَهْلِكِهِمْ، فَتَجَبَّوْا، وَكَذَّبَتْ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ، فَأَصْبَحُوا مَكَانَهُمْ، فَصَبَّحَهُمُ الْعَيْشُ، فَأَهْلَكَهُمْ وَاجْتَأَحَتْهُمْ، فَذَلِكَ مَثَلُ مَنْ أَطَاعَنِي، فَاتَّبَعَ مَا جِئْتُ بِهِ، وَمَثَلُ مَنْ عَصَانِي، وَكَذَّبَ بِمَا جِئْتُ بِهِ مِنَ الْحَقِّ) (أَخْرَجَهُ الْبَغَارِيُّ: ۷۷۸۳، ومسلم: ۵۹۱۳).

واته: (پیغه مبه ر ﷺ ده فه رموی: ویتنه ی من و ویتنه ی نه وه که خوا ﷺ منی پتی رهوان کردوه (نه وه په یامه) وه ک ویتنه ی پیاویکه که ده هچتی بو لای خه لکه که ی خوئی، پتیا ن ده لتی: خه لکه که م! من به دوو چاوه که ی خو م سوپایه کم بینی، به ره و پوو مان دتی و، من وریا که ره وه ی روو تم بو تیه، (کاتی خوئی که سبک که چوو بیتنه وه لای هۆزه که ی خوئی ناگاداریان بکاته وه له مه ترسییه ک، نه گهر هیچی

پن نه بووتی، کراسه که ی داناو و پای وه شانده، بۆ نه وه ی له دووره وه ببینن |
 ئنجا خۆتان دهر باز بکه ن، خیرا بن، کۆمه لێکیان به قسه یان کردوه و به شه وێ
 پۆشتوون و، به ئارامیی دهر باز یان بووه، به لام کۆمه لێکیان به درۆیان داناو و
 له شوینی خۆیان ماونه وه، تا کو به یانی سوپایه که به سه ری داداون و فه وتاندوونی و
 بنبری کردوون، نه وه وینه ی من و وینه ی نه و که سه یه که به قسه م ده کات و،
 فرمانیه ریم ده کات و شوین نه وه ده که وێ، که من هیناومه و، وینه ی که سه که
 که سه رپیچیم لی ده کات، له وه هه قه دا که هیناومه.

خو الله تیمه له و که سانه بگیری، که هه رچی پتغه مبه ری خوا الله له هه قی
 ره ها له خوا وه هیناویه ق، فرمانیه ریی بۆ بکه ین و، به قسه ی بکه ین و شوینی
 بکه وین.

مەسەلەى دووهەم:

خوایىڭ ھىچ پەوانە کراو و ھىچ پىغەمبەرئىکى نەئاردو، مەگەر لە کاتى خۆزگە و ئاوات خواستندا، شەیتان ھەولیداو: شتى بختە گەل، بەلام دوایى خوایىڭ ئەوھى شەیتانى لا بردو، ئایەتەکانى خۆیشى مەحکەم و پتەو کردوون، بۆیەش ئەو بوارەى بۆ شەیتان پەخساندو، تاكو بىتتە تاقىکردنەو بۆ دۆلنەخۆشان و دۆرەقان، زانایانىش زیاتر ھەقىەتیی وەحىیان بۆ دەرکەوئى و، دلیان بۆى لەرم و ملکەچ بئى و، شایستەى زیاترى پىنمايى خوایىڭ بئى بەرەو راستە پئى:

خوایىڭ دەفەرموئى: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَعَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨٢﴾ لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٨٣﴾ وَلَيَعْلَمَنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٨٤﴾﴾

شىکردنەوھى ئەم ئایەتانە، لە سێژدە (٨٣) برکەدا:

١- ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ﴾، لە پىش تۆدا (ئەى موخەممەد ﷺ)، ھىچ پەوانە کراوئىک و ھىچ پىغەمبەرئىکمان نەئاردو:

أ- (رَسُول): واتە: پەوانە کراو.

ب- (نَبِي): واتە: ھەوالپێدراو، یاخود ھەوالدەر.

ھەلبەتە ھەموو (رَسُول) ئىک (نَبِي) یە، واتە: ھەر کەسێک خوایىڭ بە ھەرنامە و پەيامێکەوھ پەوانى کێد پئى، ھەوالدەرىش پووھ بە ناوى خواوھ و،

هه والپیدراویش بووه له لایهن خواوه، چونکه (نَبِيٍّ) له سهر کیشی (فَعِيلٌ) ده و دهگونجی به مانای (مَفْعُولٌ بِـ) واته: (مُنْبَأٌ بِهِ) هه وال پیدراو له لایهن خواوه و، دهشگونجی به مانای (فَاعِلٌ بِـ) واته: هه والدهر، که به ناوی خواوه هه وال ده دات، جیاوازی نیتوان (رَسُول) و (نَبِيٍّ) من له مهوسووعه عه ره بییه که ی خوم: (الْإِسْلَامُ كَمَا يَتَجَلَّى فِي كِتَابِ اللَّهِ)، له (الْكِتَابُ السَّادِسُ) دا، که باسی پیغهمبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) ده کم، له ویدا لیکوئینه وه یه کی باشم کردوه، که جیاوازی (رَسُول) و (نَبِيٍّ) چیه؟ کورته که ی نه وه یه: (رَسُول): که به مانای ره وانه کراو و، نیردراو دی و، کویه که ی (رَسُول) ه، نه و پیغهمبه رانه ن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، که خوا ۱۱۱ به رنامه یه کی سهر به خو ی پیدا ناردوون، (أَرْسَلَهُمْ بِشَرِيعَةٍ مُسْتَقْلَةٍ).

به لām (نَبِيٍّ): که کویه که ی (أَنْبِيَاءُ وَنَبِيِّنَ) ه، نه وانه ن که یان به دوا ی به رنامه ی پیغهمبه ریکی ره وانه کراوی پیش خویان که وتوون، یاخود به رنامه یه کیان پیدا نیردراوه، که ته واکهری نه و به رنامه سهر به خو یه که ره وانه کراوی پیش نه و، پیدراوه، بویه زانایان گو توویانه: هه موو (رَسُول) نَک (نَبِيٍّ) یه، به لām مهرج نیه هه موو (نَبِيٍّ) نَک (رَسُول) بن، هه لبه ته دهشگونجی به مانا گشتیه که ی بلتین: هه موو (نَبِيٍّ) یکیش (رَسُول) ه، چونکه خوا ۱۱۱ هیچ که سیکی نه ناردوه به تایهت هه والی پی بدات و بیکاته پیغهمبه ر، مه گهر راشی سپاردوه که ده بی خه لکی ناگادار بکاته وه، به لām وه ک گوتم: جیاوازی به سهره کیه که نه وه یه که نایا به رنامه که ی به رنامه یه کی سهر به خو یه، یاخود به رنامه یه کی شو نکه وتووی و، پاشکو و ته واکهری به رنامه ی سهر به خو ی پیغهمبه ر و ره وانه کراوی پیش خو یه تی؟

ننجا خوا ۱۱۱ ده فره مو ی: هیچ ره وانه کراوی نَک و هیچ پیغهمبه ریکمان نه ناردوه له پیش تو دا.

(۲) - ﴿إِلَّا إِنْ تَوَجَّهْ﴾، مه گهر کاتیک که خوزگی خواستوه، ناواتی خواستوه و خولیا یه کی بوو، (النَّمْيُ: طَلَبُ الشَّيْءِ الْعَسِيرِ حُضُولُهُ) (نَمْيٌ) داوا کردن و خواستنی شتیکه که به

زەحمەت پەیدا دەبن، (أَمْنِيَّة) ش بە (أَمَانِي) کۆ دەکرێتەوه، واتە: (الشَّيْءُ الْمُتَقَنَّى) شتیکی بە ناوات خوازارو و خۆزگە پێن خوازارو.

(۳) - ﴿الْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ﴾، شەیتان فرێداوه تە ئێو خولیا و خۆزگە کەیهوه، چی فرێداوه؟ بەرکار (مفعول پە) هەکی قرتێنراو (مَحْذُوف) ه، چونکە بە تەنکید دەزانری کە شەیتان هەر شتی خراپ فرێ دەدات، یانی: (أَلْقَى الشَّرَّ فِي أُمْنِيَّتِهِ) یان (أَلْقَى الْوَسْوَةَ) یان (التَّحْرِیضَ عَلَى الشَّرِّ)، ئنجا لەبەر ئەوهی بە پێی سیاق و سەلیقە دەزانری، بۆیە خوا ﷻ نەیفەرمووه، چونکە شەیتان هەر لێی چاوه‌ڕێی دەکرێ، شتی خراپ فرێداتە ئێو خۆزگە و ناوات و خولیا یێغەمبەرانهوه (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام).

(الإلقاء: رمي الشيء من اليد، واستعير هنا للوسوسة، ومفعول ألقى محذوف) دَلَّ عَلَيْهِ الْمَقَامُ، لِإِنَّ الشَّيْطَانَ يُلْقِي الْقَسَادَ، (إلقاء) ئەوهیه کە تۆ شتیکت بە دەستەوه بێ فرێی بدە و بیهاوێتی، لێردا خوازاراوه تەوه بۆ خوتخوته و دهنەدان بەرهو خراپە و، بەرکار (مفعول پە) ی (أَلْقَى) قرتێندراوه، چونکە سیاقە کە و شوێنە کە ددیگەیه‌نت، شەیتان هەر خراپە فرێ دەدات.

(۴) - ﴿فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ﴾، ئنجا خوا ﷻ ئەوهی کە شەیتان فرێی داوه (بۆ ئێو خولیا و خۆزگە یێغەمبەرانهوه) (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، لای دەبات و نایهێنێ.

(۵) - ﴿ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ مَا يَلْقَى الشَّيْطَانُ﴾، دوابی خوا ﷻ ئایە تەکانی خۆی پتەو و مەحکەم دەکات، واتە: کاریگەری ئایە تەکانی مەحکەم دەکات، ئەگەرنا ئەو تێفرێدان و ڕەگەڵ خستنی شەیتان بۆ خولیا و ناواتی یێغەمبەرانهوه (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ئایە تەکانی خۆی بیهێژ نەکردوه، کەواتە: شوێنەوار و کاریگەری ئایە تەکانی مەحکەم دەکات، چونکە جاری وایە بەهۆی خوتخوته و خەیاڵ و دهنەدانی شەیتانهوه، کاریگەری ئایە تەکان کال دەبێتەوه، یاخود کاریگەری پێوستان نابێ، وەک دوابی زیاتر ڕوونی دەکەینهوه، واتە: خوا ﷻ ئایە تەکانی خۆی لهوه کە تەویلکردن و مانای هەڵ لێدانەوهی، ئەوانە ی مەبەستی خراپیان هەیه، بیانشوێنن، ئایە تەکانی خۆی مەحکەم دەکات و کاریگەرییە کە یان، وەک بۆیان شایستەیه، دەبێتەوه.

۶- ﴿وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾. خوا زانای کارزانه، نجا زانایی و کارزایی خوا له‌وه‌دا دهرده‌کوهی، که بواری داوه به شہیتان نه‌وه بکات، نه‌گه‌رنا خوا ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ ده‌یتوانی نه‌یه‌لی شہیتان وا بکات، به‌لام بوچی و حیکمه‌تی چیه؟ پرونی ده‌کاته‌وه.

۷- ﴿لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فَتْنَةً﴾. ﴿خوا﴾ بویه بواری داوه به شہیتان[تا‌کو نه‌وه‌ی شہیتان فری‌ده‌دات، بی‌تته مایه‌ی تاقی‌کردنه‌وه، یا‌خود بی‌کاته مایه‌ی لادان و به‌لا و نه‌گبه‌تی، دیاره نه‌و (ل)ی (لِيَجْعَلَ)، (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) ای پنده‌لین، نه‌ک (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)، یانی: خوا ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ بویه وای نه‌کردوه که نه‌وه په‌یدا ببن، به‌لی، خوا ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ بویه دهره‌تی په‌خساندوه، تا‌کو خه‌لک تاقی بگریته‌وه، به‌لام نه‌و دهره‌نجامه‌ی که دیتته دی، خوا ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ مه‌به‌ستی نه‌بووه و تامانجی نه‌بووه، به‌لکو نه‌وه دهره‌هاویشته‌ی دلته‌خوش بوون و، دل‌دوق و سه‌خت بوونی بپروایه‌کانه، وه‌ک خوای په‌روه‌دگار له سووره‌تی (القصص) دا، که باسی دایکی مووسا خوا لپی رازی بن ده‌کات، که خوا ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ به‌ئیلها م پنی دده‌فرموی: مووسا بخه تپو سندوقیکه‌وه و فری‌ده و به پروباری نیلی دابده، دواپی دده‌فرموی: ﴿فَالْقَافُ مَالٌ فَرَعُونَ لِيَكُونَ لَهُمُ عَدُوًّا وَحَزَنًا﴾ (۸) القصص، واته: مالی فیرعه‌ون هه‌لیانگریته‌وه، تا‌کو بویان ببن به دوژمن و، مایه‌ی دلته‌نگی و په‌ژاره، که سه‌ره‌نجام فیرعه‌ون له‌سهر ده‌ستی نه‌و مه‌لوتکه‌یه که هه‌لیانگریته‌وه، له‌به‌ین ده‌چن، نجا دیاره بنه‌ماله‌ی فیرعه‌ون نه‌بانویسته، نه‌و مه‌لوتکه‌یه بویان بی‌تته دوژمن و بوشیان بی‌تته مایه‌ی خه‌مباری، به‌لکو نه‌و (ل)ه، (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ)، یانی: سه‌ره‌نجامه‌کی و ناکامه‌کی وای لی بن و دهره‌هاویشته‌کی ناوا ده‌بن، نجا لیره‌ش به هه‌مان شیوه: (ل)ی سهر (لِيَجْعَلَ) لامی سه‌ره‌نجامه.

۸- ﴿لِيَلْزِمَكَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةُ قُلُوبَهُمْ﴾. بۆ نه‌وانه‌ی که دل‌بان نه‌خو‌شیی تپدایه و، نه‌وانه‌ی دل‌بان سه‌خت و ره‌قه، به‌ران‌هر به هیدایه‌ت و په‌یام و به‌رنامه‌کانی خوا، واته: خوای کارزان بپروایه‌کان و خراپه‌کاره‌کان، که به‌هو‌ی نه‌و تیفر‌یدانه‌ی شہیتانه‌وه زهره‌رمه‌ند ده‌بن، کردوونی به دوو به‌شه‌وه:

أ- به شىكىان دليان نه خوشيى تىدايه.

ب- به شىكىان دليان سهخت و رهقه.

ننجا نهو كه سهى دلى نه خوشيى تىدايه، نه خوشيى تومت و گومان (مرض الشبهة) ه، يان نه خوشيى نارزوو (شهوة)، نهوانهش كه دليان رهق و پتهو و سهخته، وهك بهردىك، بهلكو له بهرديش سهخترهو، كارتىكراو نابى به نابه تهكانى خوا ﷻ.

٩- ﴿وَإِنَّكَ أَتَظْلِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَئِيدٍ﴾، بىگومان ستهمكاران له ناكوكي و دووبه رهكويه كى دووردان. ستهمكاران مه بهست پيى نهو كافرانه به كه به شىكىان دليان نه خوشيى تىدايه و، به شىكىان دليان سهخت و پتهو و رهقه، به لام بويه وشهى (أَتَظْلِمِينَ) به كارهيئاوه، له جياتى نه وهى به رموى: ﴿وَأَنَّهُمْ لَفِي شِقَاقٍ بَئِيدٍ﴾، نهوانه كه باسيان كرا، له ناكوكيه كى دوور دان، تاكو خوا ﷻ نهو سيفه ته شيان بخاته گهل وهسفه خراپه كانى ديكه يان، كه نهوانه ستهمكاريشن.

نهوانه ستهميان له خويان و، له په يامى خوا و، له پيغه مبهرى خوا كرده و، نهوانه له ناكوكيه كى دوور دان، بويه له جياتى نه وهى به هردهم نند بن له نابه تهكانى خوا ﷻ، لتيان تووشى زبان ده بن، وهك چوڻ كه سيك نه خوش بى، خواردن بك كه ده بخوات، مادام ميزاجى ته واو نه بى، له جياتى نه وهى لتي به هردهم نند بى، لتي زهره رمه نند ده بى، كه نهوه خه تاي خواردنه كه نيه و خه تاي ميزاجى نا ته واوى غويه تى.

١٠- ﴿وَلَعَلَّكَ الْبَرُّ أَوْتُوا الْعَمَلُ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ﴾، حيكه تيكى ديكه ي خوا ﷻ له ده رفعت پيدانى شه يتان دا، كه بتوانى خوتخوته و خويلاي خراپ ره گهل خوژگه و ناواتى پيغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بخات، نهويه كه نهوانه ي زانباريان پيدراوه بزنان، كه نهوه ههقه له پهروهر دگار ته وه.

واته: زیاتر بزائن و دُنیا تر بن، که نه و قورثانه هه قه له پهروه ردگارته وه.

(۱۱) ﴿فَيُؤْمِنُوا بِهِ﴾، سهره نجام پروای پی بئین، واته: پروای پی بئین، زیده له و پروایه ی که هئیناویانه، چونکه پیشتر زانیاریان پئدراوه و پروایان پی هه بووه، به لام نیمانیان پی زیاد ده کات، وه ک خوا ﷺ له سووره تی (النساء) دا، ده قه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا آمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ﴾، واته: نه ی نه وانه ی نیمانتان هئیناوه! نیمان بئین به خوا و به پیغه مبه ره که ی ﷺ، واته: نیمان تکی زیاتر له نیمانی پئشوو، نیمانی ش پله پله یه.

(۱۲) ﴿فَتَحِثَّ لَهُ قُلُوبُهُمْ﴾، سهره نجام دلیان زیاتر بوی نهرم و ملکه چ بئ، پیشتر باسما ن کرد: (الإِخْبَاتُ: اللّٰهُ وَالنَّوَاضِعُ) (إِخْبَات) یاق: نهرمی و خو به که مکرتن و ملکه چیی.

(۱۳) ﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَهُادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ﴾، به دُنیا یی خوا ﷺ رَینماییکاری نه وانه یه که نیمانیان هئیناوه، به ره و رپی راسته شه قام.

واته: ده یان خاته سه ر راسته شه قام و، زیاتر به رچاو پروویان ده کات، نه مه دلخو شکردن و دُنیا کردنه وه ی نیماندارانه، به وه که خوا ﷺ له که لیانه و، رَینماییان ده کات و، ده یان پارِیزِی له گومرایی و به هه له داچوون.

کورتە باسیک:

تەئەزەبەدانى شەیتان بۆ نۆ خۆزگەى پەغەمبەران

پیش ھەموو شتیک دەئین: سەرنجی تەفسیرەکانم دا، کە زیاتر لە سی (۳۰) تەفسیرم لەبەر دەستە، مشت و مری زۆر لە باردی ئەم سى ئایەتەنەووە بووە، لە نێوان پوونکەرەوانى مانا و مەبەستەکانى ئایەتەکانى فوړنانى بەهیز و پێزدا.

ننجا ھەولەدەدەم خولاسە و پوختەى قسەکانى ئەوان، بەئینم ئەودى کە بە دڵمە و بەراستى دەزانم، ھەروەھا ئامازەش دەکەم، بەودى پتەمابە تێیدا بە ھەلەدا چوون و بەراستى نازانم، ھەلبەتە لە قەدەر پانتایی گونجاو لەگەڵ قەبارەى ئەم تەفسیرەدا:

۱- کە دەفەرموئ: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ﴾:

نەمە ئەوە دەگەینى کە ھەمیشە وابوو و ھەمیشە ئیبلیس لە بۆسەدا بووە، بۆ تیکرای ئەوانەى خوا ﷺ پەيامى خوێ پێدا ناردوون، چ پەيامى سەربەخۆ و، چ پەيامى تەواوکار، (رَسُول) کە بە (رُسل) و (مُرسلین) کۆدەکرێتەووە و، (نَبی) بە (أَنبياء) و (نَبیین) کۆدەکرێتەووە، ھەموو ئەوانە دەکرێتەودى کە پەيامى خوايان ھێناو، چ پەيامى سەربەخۆ و، چ پەيامى تەواوکار، ھەموو ئەوانە ئیبلیس (شەیتان) بۆیان لە بۆسەدا بووە، بە ھەموو شتێوەیەک، ننجا یەکیک لە شتێوەکانى لە بۆسەدا بوونى شەیتان بۆیان، ئەوە بووە کە ھەر کاتیک خۆزگە و ئاواتیکیان خواست، شەیتان خوتخوتە و دندەدان و خولای خراپ بخاتە نێو ئەو خولیا و ئاوات و خۆزگەى پەغەمبەرەنەووە (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ).

(۲) - که دهفه رموی: ﴿إِنَّا نَمَوْعَ أَلَقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ﴾، نایا مەبەست لە (نَمَوْعَ) جییە؟

زانایان بە گشتی دوو واتایان بۆ ئەوە لیکدانەووە:

(۱) - (نَمَوْعَ) لە (أُمْنِيَّة) هەو هاتو، یانی: خۆزگە و ناواقی خواست، (أُمْنِيَّة) ش یانی: خولیا و ئاوات.

(ب) - هەندێکیشیان گوتووایە: (نَمَوْعَ) بە مانای (قَرَأَ) و (تَلَى) یە، یانی: کاتێک که فەرموودەى خوا دەخوێنێ، شەیتان شتى خۆى فێرئەداتە ئێو خوێندەوێ نایەتە کان.

(۳) - ئنجا ئەگەر مەبەست لە (مَعْنَى) خۆزگە خواستن بێ، وشەى (أَلَقَى) لە: ﴿أَلَقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ﴾، ئەو تێفێرئەدەى شەیتان، زانایان سێ رایان لەو بارە یەو، هەن، وەک گوتمان: ئەوێ شەیتان فێرئى دەدات، فێرئێندراو، لەبەر ئەوێ پەوت و سەلیقە دەبێگە یەن، یانی: بیروکەى خراب و خولیاى خراب فێرئ دەدات:

یەک: شەیتان شتەکەى خۆى فێرئ دەداتە ئێو خولیا و خۆزگە خواستنى ئەو پیغەمبەرەووە ﷺ، بۆ وێنە:

أ - پە لە کردن.

ب - زیاد لە پێویست ساجاندن و دلراگرتنى کافرە کان، لەسەر حیسابى مافە تاییبەتییەکانى خۆى.

ج - شەیتان کاریکی وایکردووە پیغەمبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، جوړیک لە دابەزینی جوژیی بکەن، لە هەندیک لە شتەکانى خوێان، لە پێتاوی بەرزەووندى گەورەتردا وەک ئیجتیهادیکى تاییبەتیی.

هەر سێ واتایەکان هاتوون، ئەوە ئەگەر تێفێرئەدان (إِلْقَاء) بۆ خۆزگە خواستنى پیغەمبەرەن ﷺ بێ.

دوو: واتايەكى ديكەى ئەو تىفپىدان و پەگەل خستنه ئەوەیە کە: شەیتان شتىک بخاتە نېو دلى بيسەرەکانهوه له کافرهکان، واتە: خوتخوته و خولیاى خراپ دەخاتە نېو دلى بيسەرەکانهوه، ياخود دلى ئەوانەى کە پىغەمبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) پەيام و بەرنامەى خوڤانيان ئاراستە دەکەن.

سى: واتای سېیم: شەیتان بىرۆکەى خراپ و گومراکەر بڵاودەکاتەوه، لە دژى ئەو خولیا و ئاواتانەى پىغەمبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام).

ئەو ئەگەر (تَمَقَّحَ) بە مانای خۆزگە و ئاوات خواستى بى.

بەلەم ئەگەر بە مانای خوتندنهوهى ئايەتەکانى خوا ﷻ بى، کە ئەوەش پايەکە، بەلەم پايەكى بېتېزە، واتە: کاتىک کە پىغەمبەر ﷺ ئايەتەکانى خواى خوتندوونەوه، شەيتانىش هەندىک قسەى کردوون، تياخنى ئايەتەکانى کردوون، ياخود ئەوانەى کە گوڤيان لە خوتندنهوهى ئايەتەکانى خوا بووه، لەلایەن پىغەمبەرەنەوه، وا گوڤيست بوون، واتە: نەيخستوونە نېو ئايەتەکانهوه کە تىکەل بىن، بەلکو خستووێتە گوتى بيسەرەنەوه لە کافران، يان مەبەست ئەوەیە دواى ئەوەى پىغەمبەر ﷺ ئايەتەکانى خوتندوونەوه، ئەو شەيتانەش هەندىک بىرۆکە و بۆچوونى گومراکەرى بڵاوکردوونەوه، بۆ ئەوەى کارىگەرى ئايەتەکان نەهێلن.

٤- لێرەدا هەندىک رىوايەت گێردراونەوه، زۆربەى تەفسیرەکان هێناويان، ننجا چ ئەوانەى رىوايەتەکانیان بەراست زانیين، کە کەمینەن، چ ئەوانەى کە ئەو رىوايەتانەيان بە ناراست و هەلبەستراو زانیين، کە زۆرینەن، یەکیک لەو رىوايەتانە ئەوەیە:

{عَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ قَالَ: قَرَأَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِتِلْكَ «النَّجْمِ» فَلَمَّا بَلَغَ هَذَا الْمَوْضِعَ: ﴿أَفَرَأَيْتُمُ اللَّتَّ وَالْعُرَىٰ ۚ﴾ وَمَنْزُورَةَ النَّائِلَةِ الْآخِرَىٰ ﴿١٠﴾ النَّجْمِ، قَالَ: فَأَلْقَى الشَّيْطَانُ عَلَى لِسَانِهِ: «تِلْكَ الْغَرَائِيقُ الْعُلَىٰ. وَإِنْ شَفَاعَتُهُنَّ لَتَرْجَىٰ». فَفَرِحَ الْمُشْرِكُونَ بِذَلِكَ، فَقَالُوا: مَا ذَكَرَ آلِهَتُنَا بَعْدَ قَبْلِ الْيَوْمِ. فَسَجَدَ وَسَجَدُوا، فَجَاءَ جِبْرِيلُ فَقَالَ: إِفْرَأْ عَلَيَّ مَا جِئْتُكَ بِهِ، فَقَرَأَ آخِرَ آيَةٍ، تِلْكَ الْغَرَائِيقُ الْعُلَىٰ، وَإِنْ شَفَاعَتُهَا

لَتَرْجِي. فَقَالَ: مَا أَتَيْتُكَ بِهَذَا؟ فَقَالَ: هَذَا مِنَ الشَّيْطَانِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَوْعَ أَلْفَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسَخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ أَيْدِيَهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ﴾ (۱۳) ﴿۱۴﴾.

واته: سه عیډی کورې جوبه یر که په کتیکه له زانا یانی شونیکه وتووانی هاوډلان، {که واته: نه مه به (مُرسَل) داده نرئ، چونکه له هاوډله وه نه هاتوه، به لکو له شونیکه وتوو (تابع) هوه هاتوه} ده لئ: کاتیک پیغهمبه ری خوا ﴿۱﴾ له مه کهه بوو، سووړه تی (وَالنَّجْمِ) ی خوینده وه: ﴿وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ﴾ ﴿۱﴾ مَا صَلَ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿۲﴾ وَمَا يَبْطِئُ عَنِ الْمَوْتِ ﴿۳﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿۴﴾ وَالنَّجْمِ، تاكو ده گاته نهو شونیه ی که ده فهرموئ: ﴿أَفَرَأَيْتُمُ اللَّتَّ وَالْعُزَّىٰ﴾ ﴿۵﴾ وَمَنْوَةُ النَّائِلَةِ الْآخَرَىٰ ﴿۶﴾ وَالنَّجْمِ، واته: نایا لات و عوززاتان بینین؟ هه روه ها مه ناتی سییه متان بینئ؟ {که نه مانه ناوی سئ له بهت کانی کافره کانن، کاتیک گه یشته نهوئ، شه پتان نهو دی خسته سه ر زمانی پیغهمبه ر ﴿لَئِكَ الْغَرَابِيقُ الْعُلَىٰ، وَإِنْ شَفَاعَتَهَا لَتَرْجَبِي﴾، واته: نه وانه بالنده بهرزه کانن (یان بهرستراوه بهرزه کانن) و تګای نه وان ثومیده وار کراوه، که خوا ﴿۷﴾ له دواي نه مه، ده فهرموئ: ﴿أَفَرَأَيْتُمُ اللَّتَّ وَالْعُزَّىٰ﴾ ﴿۸﴾ وَمَنْوَةُ النَّائِلَةِ الْآخَرَىٰ ﴿۹﴾ أَلَكُمُ الذَّكَرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ ﴿۱۰﴾ يٰلَا إِذَا قَسَمَ صَبْرِي ﴿۱۱﴾ وَالنَّجْمِ، واته: نایا لات و عوززاتان بینین و، مه ناتی سییه میشتان بینیه؟ نایا بوچی خوتان به کور نه بی رازی نین، که چی نهو بتانه به حیساب کچی خوان، پالتانداونه لای خوا ﴿۱۲﴾؟ نهوه دابه ش کردنیکی زور نادادګه رانه یه.

واته: خوتان به کور نه بی رازی نه بن و نه ګر کهچتان بیئ، هه ندیکتان زینده به چالی ده که ن و ده یکوژن، یان به لای که مه وه زور پیتان ناخوښه، که چی کهچان پالبدنه لای خوا ﴿۱۳﴾ بلین: پوله کانی وی مینهن.

(۱) أخرجه الطبري في جامع البيان ج ۱۷، ص ۱۲۳، وابن أبي حاتم في تفسيره كما في تفسير القرآن

تنجا به پئی نهو پروایه ته، کاتیک شه یان نهودی خسته سهر زمانی پیغهمبر ﷺ هاوبهش بو خوا دانه ره کان زور دلخوش بوون و گوتیان: له مهو پیش په رستراوه کانی تیمه ی به چاکه باس نه کردوون، بویه کاتیک پیغهمبر ﷺ گه یشته ثابته ی سه جده له کوتایی سوورده ی (النجم) دا و کړنووشی برد، نهوانیش له گه لیدا کړنووشیان برد، به لام دواپی جیریل هات فهرمووی: نهودی به سهرمدا خویندبوویه وه، له سوورده ی (النجم) بوم بغوینه وه، پیغهمبر ﷺ بوی خوینده وه، هه تا گه یشته نهو شوینه ی که ده فهرمووی: (تِلْكَ الْغَرَابِيقُ الْعُلَى، وَإِنْ شَفَاعَتُهُمْ لَتُؤْتَجَبُ)^(۱)، واته: نهوانه بالنده بهرز و جوانه کانس و تکا کردنیان چاوه پروانکراو و نومیده وار کراوه، جیریل پئی فهرموو: نهودم بو نه هیناوی، نهوه له شه یثانهویه، تنجا بهو بوته وه خوا ﷺ هم ثابته ی دابه زاند: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَوْا أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ﴾.

نهمه یه کتیک له گپدراوه کانه، که لهو باره وه هاتوون، که وده گوتم: یه کتیک له تابعین که سه عیدی کوری جوبه یه، پالدراره ته لای وی، تنجا نهویش تابا هی خوینه تی یان نا؟ تیتستا با باسی بکه ین:

ته ماشای ته فسیره کانم کرد، به پتویستم نه زانی ته ماشای هه موویان بکه م، (سی ۲۰) ته فسیر زیاترم له لایه، به لام سهرنجی بیست (۲۰) سهرچاودم دا له ته فسیرو غهیری ته فسیرش، نهوانه ی زیاتر سهرچاوه و بولا گه راوه (مراجع) ن و تویره ووانی قورثان بو نهوان ده گه پرنه وه، هه موویان ده لین: هم پروایه ته هیچ سه نه دیک ی راستی نیه و، شتیکی بی بنه ما و هه لبه ستراره، بو وینه:

۱- (سُئِلَ ابْنُ عُرَيْبَةَ عَنْ هَذِهِ الْقِصَّةِ فَقَالَ: هَذَا مِنْ وَضْعِ الزَّائِدَةِ)، واته: نینو خوزه یمه که زانایه کی زور موخته بهر، هم له ته فسیر و هم له فهرمووده ناسی دا، له باره ی هم چیرۆکه وه پرسیاری لیکرا؟ گوتی: نهوه له داهیندراوی زه ندیقه کانه^(۲).

(۱) (الغزالی) کوی (غروق) ه، واته: بالنده ی جوان و بهرزا.

(۲) (زائد) کوی (زید) ه، واته: که سینک که پروای به ناین نیه و پروای به هیچ شتیک

۲- (البیہقی) که ئەویش زانیەکی زۆر موعتەبەری بواڕی تەفسیر و سوننەتە، گوتووێت: (هَذِهِ الْقِصَّةُ غَيْرُ ثَابِتَةٍ مِنْ جِهَةِ الثَّقَلِ)، واتە: ئەم گێڕدراوە و چیرۆکە لە ڕووی سەنەدەوە جەسپاوە نیه.

۳- (ابن کثیر) لە تەفسیرەکی خۆیدا دەڵێ: (لَمْ أَرَهَا مُسْنَدَةً مِنْ وَجْهِ صَحِيحٍ)، واتە: من ئەو ڕیوایەتەم نەبینووە کە لە ڕوویکی راستەووە پالدرابێتە لای پێغەمبەر ﷺ.

۴- (القاضي عياض) لە کتێبی: (الشفا) دا^(۱)، بە هەمان شێوە (کە دوایش باسی دەکەین)، قسەی زۆر توند دەکات لەسەر ئەو ڕیوایەتە.

۵- (القرطبي) لە (الجامع لأحكام القرآن) دا^(۲)، دیسان ئەویش ئەو ڕیوایەتە بە درۆ و بە بن ئەمای دادەنێ.

۶- (الزيعلي) لە (تغريب أحاديث الكشاف) دا^(۳)، زۆری لەسەر دەڕوا، کە ئەصلەن ئەو ڕیوایەتە هیچ سەنەد و بنەمایەکی نیه.

۷- (الفخر الرازي) لە تەفسیرەکی خۆی (مفاتيح الغيب) یان (تفسير الكبير) دا^(۴)، زۆری لەسەر دەڕوا، کە ئەو ڕیوایەتە هیچ ئەصل و بنەمایەکی نیه.

۸- (العيني) خاوەنی (غفدة القاري) ^(۵)، بە هەمان شێوە ئەو ڕیوایەتە بە درۆ دادەنێ.

۹- (ابن العربي) لە (أحكام القرآن) دا^(۶)، دیسان ئەو ڕیوایەتە بە درۆ و بە هەلبەستراو دادەنێ.

(۱) بەرگی ۲، لاپەرە: ۱۲۵.

(۲) ج ۱۲ ص ۷۰- ۷۱.

(۳) ج ۲ ص ۳۹۲ - ۳۹۴.

(۴) ج ۲۳ ص ۴۹ - ۵۴.

(۵) ج ۱۹ ص ۶۶.

- ۱۰- (الشُّوْكَالِي) له (فَتَحَ الْقَدِير) دا^(۱)، به هه مان شیوه.
- ۱۱- (الألوسی) له تەفسیره که ی خۆی (رُوحُ الْمَعَانِي) دا^(۲)، یازده لاپه‌ری له سه‌ر ده‌پوات، که ناگونجێ ئه‌وه شتیکی راست بێ و، بێ بنه‌مايه.
- ۱۲- (صَدِيقُ حَسَنِ خَانَ)، له تەفسیره که ی خۆی (فَتَحَ الْبَيَان) دا^(۳)، به هه مان شیوه.
- ۱۳- فه‌رمووده‌ناسی ناودار (الألبانی)، کتیییکی تابییه‌تی له‌و باره‌وه داناهه، به ناوی: (نَضْبُ الْمَجَانِيقِ لِتَنْصِفِ قِصَّةَ الْغَرَانِيقِ)، واته: دانانی مه‌نجه‌نیه‌که‌کان بۆ نه‌هیشتن و لێکه‌له‌وه‌شاندنی چیرۆکی غه‌رائیق.
- ۱۴- (علي حسن الحلبي) که ئه‌ویش قوتابی شیخ ئه‌لبانییه، نامیلکه‌یه‌کی نووسیه‌وه به ناوی: (دَلَالُ التَّحْقِيقِ لِإِبْطَالِ قِصَّةِ الْغَرَانِيقِ)، واته: به‌لکه‌کانی ساغکردنه‌وه بۆ هه‌له‌وه‌شاندنه‌وه‌ی چیرۆکی (الغرائیق).
- ۱۵- (أحمد مصطفى المرآغي) له تەفسیره که ی خۆیدا: (تَفْسِيرُ الْمَرَاغِي)^(۴) به هه مان شیوه ئه‌و ڕیوايه‌ته به درۆ داده‌نت.
- ۱۶- (إعرابُ القرآن الكريم وبيانهُ) ی (مُعَيِّ الدِّين دَرَوِيش)^(۵) ئه‌ویش زۆری له‌سه‌ر ده‌پوا و، به شتیکی درۆی داده‌نت.
- ۱۷- (سید قطب) له (في ظلال القرآن) دا^(۶) ئه‌ویش به هه مان شیوه به شتیکی هه‌له‌سه‌رتراو و بێ بنه‌مای داده‌نت.

(۱) ج ۳ ص ۴۶۲.

(۲) ج ۱۷ ص ۱۷۶ - ۱۸۶.

(۳) ج ۶ ص ۲۴۵.

(۴) ج ۶ ص ۱۲۹.

(۵) ج ۶ ص ۴۴۹ - ۴۶۶.

۱۸- (الْإِسْتِغَابَ فِي بَيَانِ الْأَسْبَابِ) ههردوو نووسەر: (سَلِيمُ بْنُ عَبْدِ الْهَلَالِي وَمَخْمَدُ بْنُ مُوسَى آلِ نَصْرِ)^(۱) به ههمان شیوه زۆری لهسەر دهرۆن، که بن بنهمایه.

۱۹- (الْبَحْرُ الْمَدِيدُ فِي تَفْسِيرِ الْقُرْآنِ الْمَجِيدِ) (إِبْنُ عَجِيبَةَ)^(۲) به ههمان شیوه به درۆ و بن بنهما ی دادنه.

۲۰- (الشَّيْخُ مُحَمَّدُ عَبْدَه)، (إِعْرَابُ الْقُرْآنِ)^(۳)، نهم تهعبیره ی لى دهخوازیتهوه دهلى: (وَلَوْ صَحَّ مَا قَالَتْ نَقَلَهُ قِصَّةُ الْقَرَانِي، لِأَزْتَفَعَتِ الثَّقَةُ بِالْوَجْهِ، وَانْتَقَضَ الْإِعْتِمَادُ عَلَيْهِ كَمَا قَالَتْ الْبَيْضَاوِي وَغَيْرُهُ، وَلَازِمُهُمْ أَكْثَرُ زُكْنٍ لِلشَّرَائِعِ الْإِلَهِيَّةِ وَهُوَ الْعِصْمَةُ).

واته: تهوه ی که گواسته رهوانی به سه رهاتی (القرانیق)، گواستوو یانه تهوه، نه گهر راست بووایه، متمانه به وه حیى نه ده ما و پشت پى به ستنى هه لنده وه شایه وه، ههروهک (بَيْضَاوِي) و غهیری تهویش گوتوو یانه و، مه زنترین پایه ی بهرنامه کانی خوا عليه السلام هه لنده وه شایه وه، که بریتیه له پارێزرانی پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، له وه که شه یان بتوانی شتیکیان بخاته سه ر زمان.

دیاره نهو سه رچاوه ی ناماژهم پیدان هه موویان له باره ی تایه ته که وه قسه ده که ن، له باره ی نهو ریوایه ته وه، ده دوین و بهو ئیعتیارده ش گوتم: نهوانه ی مانا و مه به سه کانی قورئانیان ڕوونکردوونه وه، نه گهرنا هه ندیک له سه رچاوه کان که ناماژهم پیدان، کتیبی سونه تن، نهک ته فسیر بو وینه: (القَاضِي عِيَّاض) که پیتشریش باسمان کرد، له کتیبی: (الشَّافِئُ بِحَقَّقِ الْمُصْطَفَى) دا، که چوار بهرگه ده رباردی پیغه مبه ری خاته م عليه السلام و، سپره و ژیا نی و تایه ته ندیه کانی، دهلى:

(هَذَا حَدِيثٌ لَمْ يَخْرُجْهُ أَحَدٌ مِنْ أَهْلِ الصُّعَّةِ وَلَا زَوَاهِ ثِقَةٍ بِسَنَدٍ سَلِيمٍ مُتَّصِلٍ، وَإِنَّمَا أَوَّلِعَ بِهِ وَبِمِثْلِهِ الْمَفْسُورُونَ وَالْمُؤَرَّخُونَ الْمُؤَلَّغُونَ بِكُلِّ غَرِيبٍ، قَالَ أَبُو بَكْرُ الْبَزَّارُ: وَهَذَا الْحَدِيثُ لَا نَعْلَمُهُ يُرَوَّى عَنِ النَّبِيِّ بِإِسْنَادٍ مُتَّصِلٍ يَجُوزُ ذِكْرُهُ).

(۱) ج ۲ ص ۵۱۷ - ۵۲۰.

(۲) ج ۴ ص ۴۲۵ - ۴۲۶.

(قَاضِي عِيَاض) ده‌لّی: ئەم فەرموودەیە، هیچ کەس لەوانەی کە فەرموودە راستە‌کانیان هێناون، نە‌یان‌هێناوە و، هیچ کەس بە سە‌نە‌دێکی راستی سە‌لامەتی پە‌یوە‌ست نە‌یە‌ی‌ناوە، کە متمانە پێ‌کراو بێ، بە‌ل‌کو نە‌و توژە‌ره‌وانە‌ی قور‌ئان و نە‌و می‌ژوو‌نووسانە‌ی کە زۆر ھۆ‌گری شتی سە‌یر و سە‌مەرەن، ئە‌وانە زیاتر گر‌نگیان پێ‌داوە، وەک ئە‌بوو بە‌کری بە‌زار‌یش گو‌توویە‌تی: ئە‌م فەرموودەیە نە‌مانزانیوە لە پێ‌غە‌مبەرە‌وه ﷺ بە سە‌نە‌دێکی پە‌یوە‌ست گێ‌ردرا‌ی‌تە‌وه، کە دروست بێ باس بک‌ری.

ننجا (الْقُرْطُبي) لە تە‌فسیرە‌کی خۆ‌یدا^(۱)، بۆ ئە‌وه نە‌گەر گریمان (تَمَقَّجَ) بە مانای: (تَلَّى، قَرَأَ) بێ، تە‌ئویلیکی جوان دە‌کات و بە د‌ل‌مە، ھەرچە‌ندە وشە‌ی (تَمَقَّجَ) لە زمانی عە‌رە‌بیی دا بە مانای خۆ‌زگە و ئاوات خواست و خولیا ھاتووە، نە‌ک بە مانای خۆ‌پ‌ئە‌ندە‌وه، بە‌ل‌ام گریمان نە‌گەر بە مانای خۆ‌پ‌ئە‌ندە‌وش بێ، نە‌و تە‌ئویلە‌ی (الْقُرْطُبي)م، زۆر بە د‌ل‌ە کە دە‌لّی:

(وَالَّذِي يَظْهَرُ وَيَرَّجَحُ فِي تَأْوِيلِهِ عَلَى تَسْلِيمِهِ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ كَانَ كَمَا أَمَرَهُ رَبُّهُ يُرْتَلُّ الْقُرْآنُ تَرْتِيلاً، فَيُمْكِنُ تَرَصُّدُ الشَّيْطَانُ لِيَتْلِكَ السَّكَنَاتِ، وَدَسُّهُ فِيهَا مَا اخْتَلَفَهُ مِنْ بَلَكِ الْكَلِمَاتِ، مُحَاكِئًا نَغْمَةَ النَّبِيِّ ﷺ، بِحَيْثُ يَسْمَعُهُ مَنْ دَنَا إِلَيْهِ مِنَ الْكُفَّارِ، فَظَنُّوْهَا مِنْ قَوْلِ النَّبِيِّ ﷺ وَأَسَاغَوْهَا).

واتە: ئە‌وه‌ی کە دەر‌دە‌کە‌وێ و ز‌ال‌ە لە مانا‌کردنی ئە‌وه‌دا (لە‌سەر گریمانە‌ی ئە‌وه‌ کە (تَمَقَّجَ) بە مانای خۆ‌پ‌ئە‌ندە‌وه بێ و، پێ‌غە‌مبەر ﷺ شتی وای بە‌سەر زمان‌دا ھاتبێ، یان شتی وای بە‌دە‌مە‌وه گو‌ترابێ) ئە‌وه‌پە کاتی خوا ﷻ فەرمانی پێ‌کردووە قور‌ئان بخو‌ینێ، شە‌یتان لە کە‌م‌ین‌دا بوو و لە کاتی‌کدا پێ‌غە‌مبەر ﷺ جار‌جار وە‌ستاو، کە ئابە‌تە‌کانی خۆ‌پ‌ئە‌ندوون، (ھە‌موویانی پێ‌کە‌وه نە‌بە‌ستوون و لە‌سە‌ری ئابە‌تە‌کان و لە کو‌تایی ب‌رگە‌کان دا وە‌ستاو) ننجا لە‌و کاتی وە‌ستانە‌دا، شە‌یتان ئە‌و وشانە‌ی خ‌ستوونە تێ‌و خۆ‌پ‌ئە‌ندە‌وه‌کە و، لاسایی ئاواز و دە‌نگی

پێغه‌مبەری ﷺ کردۆتەوه، بە شێوەیه‌ک که ئەوانه‌ی نێزیک بوون، وایانزانیه‌وه‌ش قسه‌ی پێغه‌مبەرە ﷺ، (له‌ کاتێکدا که قسه‌ی پێغه‌مبەر نه‌بووه‌ و ﷺ ده‌نگی ئەو نه‌بووه‌ و ده‌نگی شه‌بتان بووه‌ و ویستووێه‌تی تێکه‌ڵ به‌ ده‌نگی پێغه‌مبەری ﷺ بکات، له‌ کاتێکدا که پێغه‌مبەر ﷺ وه‌ستاووه‌ بۆ پشوودانێک) نجا کافره‌کانیش ئەوه‌یان وه‌رگرتوه‌ و بڵاویان کردۆتەوه‌.

به‌لام وه‌ک گوتم: له‌ راستیدا تیمه‌ بێ نیازین له‌و ته‌ئویله‌ش، هه‌رچه‌نده‌ ته‌ئوێلکی تاکو پادده‌یه‌ک به‌جێه‌، به‌لام تیمه‌ بێ نیازین له‌وه‌ش، چونکه‌ وشه‌ی: (تَمَوَّجَ) به‌ مانای (تَلَّى) نایه‌ت، به‌لکو به‌ مانای خۆزگه‌ خواستن و ئاوات خواستنه‌.

کورتیه‌ی واتایه‌که‌ی ئەوه‌یه‌: پێغه‌مبەر ﷺ ئاوات و، خۆزگه‌ی خواستوه‌، خولای بووه‌، که ئەو نایین و په‌یام و به‌رنامه‌یه‌ی خوا ﷻ پێیدا ناردوه‌، بیه‌که‌به‌نی به‌ هه‌موو خه‌لک و خه‌لکه‌که‌ لێی وه‌ربگرن، بۆیه‌ عه‌جایب نیه‌ که جار جار پێغه‌مبەر ﷺ بیرى کردبێت‌وه‌ له‌ هه‌ندیک شێواز و هه‌ندیک نامراز، که هه‌ر چۆن بێ ئەو هیدایه‌ته‌ ئەو خه‌لکه‌ لێی وه‌ربگرێ، نجا له‌ کاتێکدا پێغه‌مبەر ﷺ له‌ بیرکردنه‌وه‌ و خولای ئەوه‌دا بووه‌، چۆن ئەو په‌یامه‌ هه‌رچی زووتر و زیاتر خه‌لک لێی وه‌ربگرێ و بیه‌که‌به‌نی، په‌نگه‌ بیرى له‌ هه‌ندیک شت کردبێت‌وه‌ و شه‌بتان ده‌رفه‌تی بێنیش، جوێک له‌ دنده‌دان و خولای خراپ بخاته‌ گه‌ڵ خولیا و ئاواته‌کانی پێغه‌مبەر ﷺ که ناپاست بن، بۆ وێنه‌:

أ- کاتیک پێغه‌مبەر ﷺ (عَبْدُ اللَّهِ ابْنُ أُمِّ مَكْتُومٍ) هاتوه‌ بۆ خزمه‌تی، وه‌ک له‌ سوورەتی (عَبَسَ) دا، خوا ﷻ ناماژه‌ی پێ ده‌کات: ﴿عَبَسَ وَتَوَلَّى ۖ أَن لَّيْسَ لَهُ الْخَمِيُّ ۚ﴾، له‌و کاته‌دا سه‌رگه‌رم و سه‌رقالی قسه‌ کردن بووه‌ بۆ زله‌ زلانی قوڕه‌یش، ئەویش هاتوه‌، بۆ خزمه‌تی و گوتووێه‌تی: ئە‌ی پێغه‌مبەری خوا! ﷻ له‌و ئایه‌تانه‌ی خوا بۆی ناردووی، پێم رابگه‌به‌نه‌، پێغه‌مبەری خواش ﷻ رووی لێ وه‌رچه‌رخاندوه‌ و، رووی لێ گرژ کردوه‌، که

ئەو ئىجتىھادىك بوو، لە پىغەمبەرەوھ ﷺ، كە لەو كاتەدا ئەو سەرگەرمى قەسە كردن، لەگەڵ ئەو زلە زلانىيە، كە ئەگەر ئەوانە موسولمان بىن، پەيامەكە باشتەر بۆلۆدەيىتەوھ، ئىجتىھادى كىردوھ كە جارى گوى ئەداتە (عَبْدُ اللَّهِ بْنِ أُمِّ مَكْنُومٍ) و پىووى لى وەرگىرى، خواش ﷺ لەسەر ئەو سەر زەنشتى كردوھ، ئنجا ئەوھ يەككى بووھ لەو شتانە.

ب- يان وەك پىشتەر لە سوۋرەتى (الأنعام) دا، باسماں كرد، كە خوا ﷺ دەفەر موى: ﴿وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدَاةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ وَجْهَهُ﴾، واتە: ئەوانە كە بەيانىيان و تىواران لە خوا دەپارێنەوھ، (پەزنامەندى) و پىووى خوا و دیدارى خوا بە ئاوات دەخوازن، دەريان مەكە لە كۆرەكى خۆت.

ئنجا وەك لەوى باسماں كرد، ھەندىك لە ھاوھەلان دەلێن: پىغەمبەرى خوا ﷺ پەنگە شتىكى بەدلىا ھاتبى، كاتىك كافرەكان لە سەريان بە مەرچ گرت و گوتيان: ئەگەر دەتەوئ تىمە بىننە كۆر و مەجلىسى تۆ، با ئەو كۆيلە و پەش و پىوتانە نەيەنە مەجلىس و كۆزى تۆو، ئنجا تىمە دىين، ئەگەرنا تىمە ئەوانە بە شايستەى ئەوھ نازاين لە كۆر و مەجلىسى تىمەدا داينىشن، پىغەمبەرىش ﷺ پەنگە شتىكى بە دلىا ھاتبى وەك ئىجتىھادىك، بەلام بەس خوليا بووھ و جىيەجىيە نەكردوھ، خواش ﷺ فەرەمىوى: ئەوھ مەكە و دەريان مەكە، وەك ئەوان دەلێن، دوورىان مەخەوھ لە كۆر و مەجلىسى خۆت بۆ دلىاگرتنى ئەو كافرانە، ئنجا ئەو جۆرە ئىجتىھاد و بىرکردنەوھ و خوليايانەى پىغەمبەر ﷺ بوون، كە شەيتان وىستوويەتى شتىكى خۆيان بغانە گەل، نەك شەيتان شتىك بغانە گەل ئايەتەكانى خوا ﷺ.

بۆيەش خوا دەفەر موى: ﴿ثُمَّ يُحْكَمْ اللَّهُ بَيْنَهُمْ﴾، واتە: خوا كاريگەرى و دەرھاويشتەى چاكى ئايەتەكانى خۆى قايم دەكات، كە بە ھۆى خوتخوتە و خەيال و خوليا و دنەدانەكانى شەيتانەوھ، كاريگەرى ئايەتەكان بەلاپىدا نەبردى، ياخود ئەو بىرۆكانەى شەيتان بۆلۆيان دەكاتەوھ بۆ دزايەتسى ئايەتەكانى خوا ﷺ، خوا كاريكى كردوھ و وىستوويەتى ئەو كاريگەرىيە خراپانەى ئەو بىرۆكە خراپانەى شەيتان نەھىلتى و، كاريگەرى ئايەتەكانى خۆى مەحكەم بكات.

مه سه له ی سته م:

بیروایه کان له به رانبهر قورئاندا، ههر له دوو دلییدا ده بن، هه تا مه رگیان دئ، یان نازاری پوژیککی بیتخیریان پو دئ، له و پوژه شدا حوکمرانیسی به س هی خوا ده بن و، پاش دادوه ریی کردن، پروادارانی کردار باش له به هه شته پر ناز و نیعمه ته کانی خویدا و، بیروایه کانیش که به درو دانهری ثایه ته کانی خوان، سزابه کی پسواکه ریان به ملدا دئ:

خو الله ده فرموی: ﴿وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَقِيمٍ ٥٥﴾ أَلَمْ لَكُ يَوْمَئِذٍ إِلَهٌ يَمْحُكُم بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ٥٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ٥٧﴾

شیکردنه و ی ته م ثایه تانه، له جهوت برگه دا:

١- ﴿وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ﴾، به رده و ام نه وانه ی بیروان، له باره به وه (له باره ی قورئانه وه) له دوو دلییدان.

﴿فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ﴾، لیتی له دوو دلییدان، دوو دلییه ک که هیچ پاساوئکی نه بن، چونکه (میری) بریتیه له دوو دلییه کی تابیه ت، (المیریة: شك خاص)، نه ویش نه وه یه که هیچ پاساوئک و هیچ بیانوو یه ک نه بن پو نه و دوو دلییه، که ده فرموی: ﴿فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ﴾، راناوه که ی به سیاق ده زانین ده چیتیه وه پو قورئان، واته: له به رانبهر قورئاندا له دوو دلییدان، هه ندیکیش گوتوو یانه: له به رانبهر پیغه مبه ردا، که له پوو ی پیزمانی عه پرهبیه وه ده گونجی، به لام وه ک سه رنجدانی سیاقی ثایه ته کان، قسه له باره ی قورئانه وه یه، واته: زیاتر نه و مانایه زاله که له باره ی قورئانه وه له دوو دلییدان.

۲- ﴿حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً﴾، بەردەوام دەبن لەسەر ئەو دوو دلبەى بن پاساوه، تاكو (السَّاعَةُ) يان، بۇ دى كوپر، (السَّاعَةُ) واتە: ئاخىر زەمان، كە مەبەست يى مەرگى خۇيانە، ياخود ئاخىر زەمانى گشتى، كە بەسەر دنيدا دى، بە كوپر.

۳- ﴿أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَقِيمٍ﴾، ياخود سزاي پۇژىكى بن خىر و نەزۇكيان بۇ دى، (عَقِيم) بە نافرەتتە دەگوتى: كە مندالى نەبن و، خوازلاوئەوئە بۇ نەگەتتى و بىخىرى، چونكە كافرەكان بە يى بۇچوونى هەلەى خۇيان، نافرەتى نەزۇكيان پى بن خىر و نەگەت بوو، واتە: سزايەكيان بۇ دى لە پۇژىكدا كە بنېر دەبن، بۇ ئەوان ئەو سزايە، سزايەكى بن خىر و نەگەتە.

۴- ﴿الْمَلَأْتُ يَوْمَئِذٍ لَّهَ﴾، لەو پۇژەدا حوكمرانىى و دەستەلات تەنيا هى خوايە، نەم تەنوينى سەر ﴿يَوْمَئِذٍ﴾، قەرەبووى رستەيەكە واتە: ئەو پۇژەى كە ئاخىر زەمانى تىدا دى، ياخود ئەو سزا نەزۇكەى تىدا دى، حوكمرانىى تەنيا هى خوايە.

دەشكونجى كە دەفەرموى: ﴿أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَقِيمٍ﴾، يان سزاي پۇژىكى نەزۇكيان بۇ بى، ئامازە بى بە پۇژى جەنگى بەدر، كە بۇ ئەوان پۇژىكى بى خىر بوو، هەفتايان لى كوزرا و، هەفتاشيان لى بەدىل گىرا، دەگونجى ئەمە هەوالدان بە پەنھان و ناديار بى، كە دواى دوو سى سالى لە دابەزىنى ئەم ئايەتەنە، ئنجا جەنگى بەدر ھاتۆتە پىش.

۵- ﴿يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ﴾، واتە: خوا ڤادوھەريان لە نىواندا دەكات، دادوھەريى واتە: لىكيان جيا دەكاتوھە، كى لەسەر ھەقە و كى لەسەر ناھەقە.

۶- ﴿فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ﴾، ئنجا ئەوانەى بروايان ھىناو و كەدوھە باشەكانيان ئەنجامداون، لە باخە پر نازونىعمەتەكان دان.

لە ئايەتى ژمارە (۵۰)دا، كە پىش ئەم ئايەتەنە دابەزىوھە، دەفەرموى: ﴿فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ﴾، بە ئم لىرەدا لە ئايەتى (۵۶)دا

ده‌فهرموی: ﴿فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ﴾، چونکه نه و نایه‌ی پیشو هه‌والدانه له باره‌ی ژیا‌نی دنیا‌یانه‌وه، به‌لام نه‌مه‌یان هه‌والدانه له باره‌ی قیامه‌ته‌وه، وهک (الْعَطِيبِ الْإِسْكَافِ) له (دُرَّةُ التَّنْزِيلِ وَغُرَّةُ الثَّوَابِ) دا^(۱) وایگوتوه، واته: نه‌وه‌ی پیش‌ییان باسی ژیا‌نی دنیا و سه‌ره‌نجامی ژیا‌نی دنیا‌یان ده‌کات، بویه‌ فهرموویه‌تی: لی‌بور دنیا‌یان بۆ هه‌یه و بژۆ‌ی‌کی پر ریز و حورمه‌ت، به‌لام نه‌مه‌یان باسی پرووداوه‌کانی پۆژی قیامه‌ت و هه‌لسانه‌وه ده‌کات، بویه‌ ده‌فهرموی: له نیو باغ و بیستانه پر ناز و نیعمه‌ته‌کاندان، نه‌دی نه‌وانه‌ی بی‌پروان چۆن؟

(۷) - ﴿وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾، به‌لام نه‌وانه‌ی بی‌پروا بوون به نایه‌ته‌کانی نیمه، بی‌پروا بوون به پیغه‌مبه‌ران و، نایه‌ته‌کانی نیمه‌یان به درۆ دانا‌ون.

﴿فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِمٌّ﴾، ئانه‌وانه سزایه‌کی پ‌یسواکه‌ر و زه‌بوونکه‌ریان بۆ هه‌یه، (مُهِمٌّ) واته: (مُذِلُّ) یان (مُخْزِي) واته: سزایه‌که بۆ جه‌سته‌یانه، به‌لام پ‌یسواکردن و زه‌بوونییه‌که بۆ پروو‌حیانه و، هه‌م له پرووی جه‌سته‌یه‌وه سزا ده‌در‌تن، سزای جه‌سته‌یی و ماد‌دی و، هه‌م سزای مه‌عنه‌ویی و پروو‌حیی ده‌در‌تن، که له‌وت‌دا پ‌یسوا و زه‌بوون و شه‌رمه‌زار ده‌بن.

مەسەلەي چوارەم:

كۆچكەرلەرنى پەيى خوا ﷻ بىكۆزىن يان بىرن، باشتىن بىزىيان لە لاي خوا
هەيە و، دەيانخاتە جىگا و رىگايەكى دىل پەسەنديان، هەر كەستىكىش دواي
سزادانى ئەوانەي سزايان داو، ستەمى لى بىكرى، خوا ﷻ پەشتى دەگرى و
سەرى دەخات:

خوا دەفەرەموى: ﴿وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا
لَيَسِّرُ اللَّهُ لَهُمْ رِزْقًا حَسَنًا وَلَئِنَّ اللَّهَ لَهُمْ خَيْرُ الرَّزَاقِينَ ﴿٥٨﴾ لَيُدْخِلَنَّهُمْ
مُدْخَلًا بَرَّحْمَتِهِ، وَلَئِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾ ذَلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ
بِهِ، ثُمَّ يُغَيِّ عَلَيْهِ لَيَنْصُرْهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾﴾.

شىكردنەوى ئەم ئايەتەنە، لە دە بىرگەدا:

(١) - ﴿وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ﴾، هەرودەها ئەوانەي كۆچيان كردو لە پەي
خوادا.

(٢) - ﴿ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا﴾، دواي كۆزراون، ياخود مردوون.

(٣) - ﴿لَيَسِّرُ اللَّهُ لَهُمْ رِزْقًا حَسَنًا﴾، بە دىنايى خوا ﷻ بىزىيكي زۆر باشيان پى
دەدات.

(٤) - ﴿وَلَئِنَّ اللَّهَ لَهُمْ خَيْرُ الرَّزَاقِينَ﴾، مسۆگەر خوا ﷻ باشتىن بىزىودەران و
پۆزىدەرەنە.

ئەم ئايەتە موبارەكە كە ئايەتەي ژمارە: (٥٨)، لە سووپەتەي (الحج) دا، زەمىنە
خۆشكەر و پى ناچووغكەرە بۆ مسوئەلمانان، كە لەو پۆزگار و كاتەدا، لە مەككە لە
سەغلەتەي و تەنگانەيەكى زۆردا بوون، بە دەست ئەهلى كوفەرەو، ئنجا ئەمە

ناماژه و زه مینه خو شکه ر و پښو شکه ر یانه که کوچ بکه ن و، دوا ی کوچک ر دنی ش جهنک و بهر خو دان بکه ن له پیناوی خوا دا و، دنی اش بن که نه گه ر له نه نجا می کوچ کرد نه که یاندا بکو ژر ین، یا خود به مردنی ناسایی خو یان یرن، خوا ﷻ له جیهانی بهرزه خ و له پوژی دوا یی دا، با شترین بڑیویان پی ددات، که واته: با دهر به ست نه بن، که نه و پینج و دوو پوژه ی ژیا نی دنیا یان له ده ست ده چی، خوا ﷻ زور به با شتر بڑیان قه ره بوو ده کاته وه.

که ده فهرموی: ﴿لَیْسَ رُفْقَهُمْ اِلَّا رِزْقًا حَسَنًا﴾، خوا ﷻ بڑیویکی با شیان ددات، نه مه ده گونجی هم مه به ست پیی ژیا نی دنیا بی و، ده شگونجی مه به ست پیی پوژی دوا یی بی، به لام له بهر ته وه ی ده فهرموی: ﴿ثُمَّ قِيلَ لَا اُولَئِكَ لَیْسَ لَهُمْ فِیْهَا حِسَابٌ﴾، دوا یی کو ژران، یا خود مردن، که واته: به پیی سیاق که، نه و مانا به مسو گه ر دکات، که مه به ست پیی پوژی دوا یی، چونکه له دوا ی مردن و کو ژران، قو ناغی بهرزه خ و پوژی دوا یی دینه پیش و، بڑیویک که به مرو ف دهری، له دوا ی مهرگ و به جهنشتی ژیا نی دنیا یی، نه گه ر نا ده گونجا بل ین: مه به ست پیی ته وه یی: نه وانه ی له پیناوی خوا دا کوچ ده که ن، خوا ﷻ دهر ووی خیر یان لی ده کاته وه و، بڑیویکی با شیان پی ددات، با دهر به ستی نه و زید و نی شتمان و کار و که سابه ته نه بن، که به جی دین، خوا ﷻ به با شتر بڑیان قه ره بوو ده کاته وه.

ده شگونجی مه به ست نه وه بی: نه وانه ی له پیناوی خوا دا کوچ ده که ن، نه گه ر یرن، خوا ﷻ له دنیا دا بڑیویکی با شیان پی ددات و، دهر ووی خیر یان لی ده کاته وه و، نه گه ر بشکو ژر ین یا خود یرن، نه وه له پوژی دوا یی دا، خوا ﷻ بڑیان قه ره بوو ده کاته وه، وه ک له سووړه تی (النساء) دا، خوا ﷻ ده فهرموی: ﴿وَمَنْ يُهَاجِرْ فِی سَبِيلِ اللّٰهِ یَجِدْ فِی الْاَرْضِ مَرْغَمًا کَثِیْرًا وَسَعَةً وَمَنْ یَخْرُجْ مِنْ بَیْتِهِ مُهَاجِرًا اِلَی اللّٰهِ وَرَسُوْلِهِ ثُمَّ یَدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ اَجْرُهُ عَلَی اللّٰهِ وَكَانَ اللّٰهُ غَفُوْرًا رَحِیْمًا﴾، واته: هه ر که سیک له پیناوی خوا دا کوچ بکات، زید و که س و کار و ولاتی خو ی به جی به ین، له سه ر زه ویدا (واته: له غه یری نه و شو ینه دا که به جی هیتشه و،

لەو شوێنەدا کە بۆی دەچن، ﴿يَحِذِي الْأَرْضَ مَرْعًا كَثِيرًا وَسَمَاءً﴾، (مُرَاغَم) کۆی (مُرْغَم)، واتە: دەرەفتی وای بۆ هەڵدەکهوی کە دوژمنانی پتی ناپەحەت بن و فراوانییشی دەست دەکهوی، لە بژیو، هاتن و چوون و ئەوانەدا، واتە: با دەرەست نەبن، ئەوە بۆ دنیای، دواوی دەفەرمووی: ﴿وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْوُتُّ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ﴾ النساء، هەر کەسێک لە مالی خۆی بچیتە دەرێ، وەک کۆچ کردن بەرەو خوا و پیغەمبەری خوا، دواوی مردنی بگاتەسەر، ئەوە پادەشتی کەوتۆتە سەر خوا ﷻ.

نایەتەکە ی سوورەتی (النساء) هەردوو حالەتەکان دەگرێتەوه، واتە: مرۆفی کە لە پیناوی خوادا کۆچ دەکات، ئەگەر بچیت فراوانی چنگ دەکهوی، و حالەتیک بۆ دیتە پیش کە دوژمنانی ناحەزانی پتی ناپەحەت بن و لووتیان لە عەرز بچەقی، و ئەگەر بشارتی، ئەوە پادەشتی کەوتۆتە سەر خوا ﷻ، بەلام لێرەدا خوا ﷻ زیاتر باسی حالەتی دواي مەرگی کردو، بۆئەش فەرموویەتی: ﴿ثُمَّ قِيلَ لَهُ أَؤْمِنُوا أَوْ لَا تُمْنُوا﴾، بەلام بیکومان ئەوانە ی کۆچ دەکەن لە پیناوی خوادا، هەموویان هەر ناکوژرێن و نامرن، بۆیە دەگونجێن بڵێن: ﴿لَا يَرْزُقْنَهُمُ اللَّهُ زَوْجًا حَسَنًا﴾، هەردوو حالەتە کە دەگرێتەوه، ئەگەر بچیت خوا ﷻ لە دنیا دا بژیوی باشیان دەدات، و ئەگەر بشکوژرێن یان بمرن، خوا ﷻ لە پۆژی دواي و لە قوناغی بەرزەخدا بژیوی باشیان پتی دەدات، ﴿وَأَنَّ اللَّهَ لَهُمْ خَيْرٌ الْكَافِرِينَ﴾، بە دنیایی خوا ﷻ باشتیری بژیو دەران و پۆزیدەرانە.

(٥) - ﴿لِيُغْلِبَهُمْ تُخْلَا يُرْسَوْنَ﴾، بە دنیایی دەیانخاتە نێو جیگا و ڕنگایە کەوه کە دڵپەسندیانە و لێی پازین.

وشە ی (تُخْلَا) بە (مُذْخَلًا) یشت خوتندر او دەتەوه: (لِيُغْلِبَهُمْ مُذْخَلًا)، کە (مُذْخَل) لە: (دَخَلَ يُدْخِلُ مُذْخَلًا) هاتو و (مُذْخَل) لە: (أَدْخَلَ يُدْخِلُ مُذْخَلًا) تنجا (مُذْخَل) بێ، یان (مُذْخَل) بێ، یان بە مانای (إِدْخَال) ه، واتە: بردنە نێوکی باش

دەيانباتە نىۋو جىگا و پىگايەكەۋە، كە دَل پەسندىانە، ياخود ناۋى شوۋىن (اسم مَكَان) ە واتە: دەيانخاتە جىگا و پىگايەكەۋە، كە دَل پەسندىانە، واتە: وشەي (مَذْخَل) يان بە ماناي (إِذْخَال) ە و چاۋگە، بە بردنە نىۋىكى باش دەيانخاتە نىۋو جىگا و پىگاي دىلپەسندىان، ياخود ناۋى شوۋىن (اسم مَكَان) ە.

٦- ﴿وَلِإِنَّ اللَّهَ لَكَلِيمٌ حَلِيمٌ﴾، بە دىلىيى خوا زاناي ھىدىي و مەندە، زانايە بە ئىش و ژان و موعاناتيان، كە لە شوۋىنى خۇيان و، لە زىدى خۇيان بە دەست كافرەكانەۋە، ئىش و ژان و موعاناتيان بوۋە، بۇيە ناچار بوون ولات و نىشىمانى خۇيان جىيىلن، ﴿حَلِيمٌ﴾، واتە: خوا ھىدىي و مەندە، ئەگەرنا دەبوو ئەو كافرانەي ئەوانيان ئەزىيەت داۋە، يەكسەر قەلاچۇۋو بىنريان بىكات.

ياخود: خوا ھىدىي و مەندە بەرانبەر نىماندارانىكى كۆچكەر، كە ئەگەر كەم و كۆرىي و نوقسانىيەكيان ھەبى، خوا ﴿حَلِيمٌ﴾ لەگەلىاندا ھىدىي و مەند و چاۋپۇشىكارە.

ئىنجا خوا ﴿حَلِيمٌ﴾ ھەر لە ھەمان سىقادا، باسى مەسەلەيەكى دىكە دەكات، دەفەرمۇئ:

٧- ﴿ذَٰلِكَ﴾، ئەۋەي كە باسكرا بەۋ شىۋەيە، لىرەدا وشەي (ذَٰلِكَ) كە چەند جارنىك لەم سوۋرەتەدا دووبارە بۆتەۋە، ئەمە ۋەك سەرنج پاكىشانىكە بۆ قەسەبەك كە لەمەۋدودا دى، واتە: ئەۋەي كە بۆيىشت بەۋ شىۋەيە بە دىلىيى، ئىنجا كۆي بگرە بۆ ئەۋ قسانەي دوايىش كە دىن، ياخود (ذَٰلِكَ)، بۆ جىاكرەنەۋەي دوو بابەتە، ئەۋ بابەتەي كە پابرد، ئەۋە بەۋ شىۋەيە بوو، ئىنجا مەسەلەيەكى دىكەش دىتە پىش، كۆي بۆ ئەۋىش بگرە، كە دەفەرمۇئ:

٨- ﴿وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ﴾، ھەر كەسىك سزا بدات بەۋ شىۋەي كە سزادراۋە، دوايى دەستدرىزى بگرىتە سەر، بە پىتى سىياقى ئايەتەكان، يانى: ھەر كەسىك جەنگ لەگەل كافرەكان بىكات، ۋەك چۆن ئەۋان شەريان پىن فروشتەۋە و كىچەلىان پىنكرەۋە، ئەۋىش بەرگرىي لە خۇي بىكات، دوايىش دەستدرىزىي بگرىتە

سەر، که پێشتر سزادراوه له لایەن کافره کانهوه و گێچەڵ و تەشقه لهی پێکراوه، نهویش بهرگری له خۆی کردوه و، تۆلهی خۆی کردۆتهوه، بهلام دووباره دهستدرێژی بکریته سەر.

٩- ﴿لِيَنْصُرَهُ اللَّهُ﴾، به دلتیایی خوا ﷻ پشتی دهگری و سهری دهخات.

١٠- ﴿إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ﴾، بیکومان خوا ﷻ چاوپۆشیکاری لیبوردهیه.

شایانی باسه: ئەم ئایەتە موبارەکه وهک ئەو ئایەتە سوورەتی (الشوری) دهچن، که دهفرمووی: ﴿وَجَزَّوْا سَيِّئَ سَيِّئَةٍ مِّثْلَهَا ۖ﴾، واته: سزای خراپهیهکی خراپهیهکی وهک خۆیهتی، واته: کهسێک تۆ نهزیهتبدات، تۆش بۆت ههیه نهو نهزیهت بدهیهوه، وهک ههر جۆریک له نهزیهتدان، بۆ وینه: کهسێک قسه بهکت پێ دهلن، تۆش بۆت ههیه قسه کهی پێ بلێیهوه، یان: کهسێک حه قتیکت لێ زهوت دهکات، تۆش بۆت ههیه ههقی خۆتی لێ بستیئیهوه، بهلام له ههموو حالاندا مهرج نیه، نیسلام پێی خۆش بێ بهوجۆره مسوڵمانان پهفتار بکهن، نهک له نێو خۆیاندا، نهوه هیچ، بهلکو لهگهڵ دهرهوهی خۆشیان، چونکه ههر له ههمان ئایهتدا که نهو پرستهیهی تیدا هاتوه، باسی لیبوردن و چاکسازیش کراوه: ﴿وَجَزَّوْا سَيِّئَ سَيِّئَةٍ مِّثْلَهَا ۖ فَمَنْ عَفَا وَأَمْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ ۚ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ﴾ (الشوری، واته: سزای خراپهیهکی خراپهیهکی وهک خۆیهتی، بهلام ههر کهسێک چاوپۆشیی بکات و، چاکسازی و چاکهکاریی بکات، نهوه پاداشتی لهسهر خوایه، بهدلتیایی ئەو ستهمکارانی خۆشناوین. واته: با خراپهشی بهرانهر بکری، بهلام ئەو نهگهر له جیاتی نهوهی خراپهکه بکاتهوه - که بۆشی ههیه - بهلام له جیاتی نهوهی به داد (عَدْل) پهفتار بکات و، نهگهر به چاکه (فَضْل) پهفتار بکات، چاوپۆشیی بکات و چاکهکاریی بکات، نهوه پاداشتی لهسهر خوایه، نهگهر تاقهتی به خۆی بشکێ، نهوه باشتره، بهلام به مهرجێک ئەو چاوپۆشیی کردن و چاکهکاریی کردنهی مسوڵمانی خراپه لهگهڵکراو و ستهم لیکراو، نهبێته

هۆی شوول لێهه لکیشان و زیاتر بوغرا بوونی بابای خراپه کار، نه گهرنا نه و کاته نه و چاوپۆشیی کردن و چاکه له گه لدا کردنه، جیتی خۆی ناگرێ و خاوه نه که ی له سه ری قه رزدار ده بێته وه، بۆیه کوتراوه: (لِکُلِّ مَقَامٍ مَّقَالٌ)، بۆ هه ر شوینه قسه به ک هه به و، یاسایه ک هه به .

لیره دا که ده فه رموی: ﴿ذَٰلَکَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ﴾، وه ک یاسایه کی گشتیی خوا ﷻ فه رموویه تی: هه ر که سێک به رانبه ره که ی خۆی سزا بدات، وه ک چۆن سزا دراوه .

یانی: نه وه یاسایه کی گشتیه و مروّف بۆی هه به وه ک چۆن سزای ده ده ن، سزا بداته وه، به لām به ته ماشا کردن و تیه و پامانی بارودۆخ و هه لومه رچی نه م نایه تانه، که قسه یان لیده که یه ن، ده زانیه ن که مه به ست پتی مسوّلمانانیک ی ناچارکراو بۆ کوچ کردن و، زێد و نیشتمانی خو به جیه یه شته .

ننجا نه وه تاماژه به به وه ش که مسوّلمانان نه گه ر دوا ی نه وه ی، زێد و نیشتمانی خۆیان به جی ده هێلن، ننجا چ کاتی خۆی، که مه که که یان به جیه یه شته و چوون بۆ مه دینه، چ له هه ر هه لومه رچیکی دیکه دا، مسوّلمانان ناچار بن، زێد و نیشتمانی خۆیان جیه یلن و، کوچ بکه ن بۆ شوێنیک ی دیکه، نه گه ر نه وانه ی ناچار یان کردوون، مال و حا لی خۆیان به جیه یلن و، ده ر یان کردوون، به پتی بۆ لوان و توانای خۆیان، سزایان بده ن و تۆله ی خۆیان یان لی بکه نه وه، شتیکی ره وایه .

ننجا که ده فه رموی: ﴿ثُمَّ بَعَثْنَا عَلَیْهِ﴾، به لām که سێک که سزای به رانبه ره که ی داوه ته وه، له سه ر نه وه ی سزا دراوه، به و شیوه به ی که سزا دراوه، نه ویش تۆله ی خۆی لیکردۆته وه، که چی دووباره ده ستر تژی ده کړته وه سه ر: ﴿لَیَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ﴾، به دلنایی خوا ﷻ پشتی ده گرێ و سه ری ده خات، یانی: با به چو ک دانیه ت و ته سلیم نه بی، که نه مه ده گونجی مه به ست پتی نه وه بی: دوا ی نه وه ی مسوّلمانان کوچ ده که ن و نه و شوینه ی که لینی، به جیتی ده هێلن و ده چن بۆ

شوتینیکی دیکە، لەوێش ئەگەر مسوڵمانان هەوڵ بدەن، تۆلەیی خۆیان بەستینەوه و بەشێک لە حەقی خۆیان لە کافرەکان وەر بگرنەوه، شتیکی پەوابە، هەرودەک چۆن دواى ئەوهی پێغەمبەر ﷺ و مسوڵمانان کۆچیان کرد بۆ مەدینە، ئەوه بوو پێیان لە کاروانی فۆرەبشییەکان دەگرت، تاکو بەشێک لە مآل و سامانیان، کە کافرەکان لێیان زەوت کردن و ناچاریان کردن جێی بهێڵن، لێیان بەستینەوه و بیکێرنەوه، بەلەم کافرەکان لەوێش دووبارە دەهاتنەوه سەریان، وەک لە جەنگەکانی بەدر و ئوحود و ئەحزابدا، پوویدا، ئنجا خوا ﷻ دەفەرموی: ئەگەر دواى ئەوهی بەشێک لەو هەقهی خۆتان لەوان دەستینەوه، کە چی دووبارە ئەوان دەستدرێژیتان دەکەنەوه سەر، دلتایان کە خوا ﷻ سەرتان دەخات و پشتتان دەگری.

کە دەفەرموی: ﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ لَعَفُوْا غَفُوْا﴾، بە دلتایایی خوا ﷻ چاوپۆشیکاری لێبوردەیه، واتە: خوا ﷻ چاوپۆشییکارە بەو شتێهەیی کە پێگەی نەداوه بە دادگەریی نەبێ، سزای کەسیک بەدی، کە سزای داوی و، لێبوردەشە بۆ کەسیک کە واز لە ستم و لە دەستدرێژی و خراپەکاریی دێنێ.

دەلێن: کاتی خۆی پرسیار لە کێسرا (پادشای فارس) کراوه: (بِمَ دَامَ مُلْكُكُمْ؟ فَقَالَ: لَا نُنَا نَعَاقِبُ عَلَى قَدْرِ الذَّنْبِ، لَا عَلَى قَدْرِ الْغَضَبِ)، واتە: چۆن حوکمپێی تێوه بەردهوام بووه؟ گوتویەتی: لەبەر ئەوهی تێمه بە ئەندازەی گوناھێک کە دەکەیت، بابای خراپەکار سزا دەدەین، نەک بە ئەندازەی تورەبوونی خۆمان.

ئنجا کە دەفەرموی: ﴿إِذْ قَالَ اللَّهُ لَعَفُوْا غَفُوْا﴾، دەشگونجێ ئەمە ناماژە بەوه بێ کە کافرەکان و، هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، نازەزومەند بکێن و، هاندرێن کە بگەڕێنەوه و، دڵخۆشیش بکێن بەوه کە خوا ﷻ چاوپۆشییشیان لێ دەکات و، لێشیان دەبووێ.

هەرۆهە دەشگونجێ ئەمە ناماژەبێ بۆ مسوڵمانانی کۆچکەر لە پێناوی خوادا و، جەنگاوەر لەپێی خوادا، کە ئەگەر کەم و کورپی و نوقسانییەکیشیان بێ، خوا ﷻ چاوپۆشییکار و لێبوردەیه پەرانبەرێان.

مەسەلە ی پتجەم و کۆتایی:

خستنه‌رووی دواژده (۱۲) کرداری یی وینه‌ی خوا و، سیزده (۱۳) سیفه‌تی به‌رز و په‌سندی و، سیفه‌تیکی زۆر خرابی مرو‌فی بی‌هوا:

خوا ده‌فرموی: ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ (۱۱) ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾ (۱۲) ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتَصْبِغُ الْأَرْضَ مُخْضَرَّةً إِنَّ اللَّهَ لَعَلِيفٌ خَبِيرٌ﴾ (۱۳) ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَفِيُّ الْحَكِيمُ﴾ (۱۴) ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ وَالْعُلَّكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَسَخَّرَ لَكُم مَّا فِي السَّمَاءِ أَن تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَّحِيمٌ﴾ (۱۵) ﴿وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ إِنَّ الْإِنسَانَ لَكَفُورٌ﴾ (۱۶).

شیکردنه‌وی ئەم ئایەتانه، له بیست برکەدا:

(۱) ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ﴾ ئەم (ذَٰلِكَ) یه، وهک (ذَٰلِكَ) ی پتشی نیه، (ذَٰلِكَ) واته: به‌م شتویه، ناوی ئاماژه (اسم إشارة) یه، به‌لام لیڤدا ئەمه وهک ئەوهی پتشی نیه، بۆ ئێک جیاکردنه‌وی دوو قسان بێ، به‌ئکو ئەمه ناوی ئاماژه‌یه به‌وهی ڤاڤرد، واته: ئەوه که خوا ﷻ پتشی ڤروادارانێ کۆچکەر و جه‌نگاوهر له پتتاوی خوادا ده‌گرتی و، سه‌ریان ده‌خات، ﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ﴾، ئەو پشترکتی خوا ﷻ بۆ ڤروادارانێ کۆچکەر و جه‌نگاوهر له پتتاوی خوادا، که سته‌میان لێکراوه، به‌هۆی ئەوه‌وه‌یه که خوا ﷻ شه‌وگار ده‌خاته نێو ڤۆژگاره‌وه.

(۲) ﴿وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ﴾، هه‌روه‌ها ڤۆژگاریش ده‌خاته نێو شه‌وگاره‌وه، واته: له شه‌وگار کهم ده‌کات و ده‌یخاته سه‌ر ڤۆژگاری هه‌روه‌ها له ڤۆژگاریش کهم ده‌کات و

دەپخاتە سەر شەوگار، کە سەرەنجام شەو و پۆز کورت و درێژ دەبن، یاخود شەوگار بە شۆینی پۆزگاردادێتی، پۆزگار بە شۆینی شەوگاردادێتی، مانای وشەی (پۆزگار) ئەوەیە کە بە ئەسپایی و بەنەرمیی، بە پەنھانیی شتیک بخریتە نێو شتیکەوه، ئەوەش کە شەوگار و پۆزگار دەخرینە نێو یەک، ئەوەیە کە بە شۆیەکی پەنھان و نەرم کە هیچ دەنگی نەپەت شەوگار بە شۆینی پۆزگاردادێتی، پۆزگار بە شۆینی شەوگاردادێتی، وەک لە سوورپەتی (الأعراف) دا دەفرموی: ﴿يَطْلُبُهُ حَيْثُ أَهْلًا﴾، بە خێرای بەدوای دادی، چونکە وەک پێشتر باسمان کرد: زەوی لە هەر خولەکیک دا (۳۰) کیلۆمەتر دەبرێ لە سوورپەنەوی بە دەوری خۆیدا، هەرودەک لە هەر چرکەیکیشدا (۳۰) کیلۆمەتر دەبرێ لە سوورپەنەوی بە دەوری خۆدا، واتە: جوولەیی زەوی لە سوورپەنەوی بە دەوری خۆدا (۶۰) ئەوەندەیی جوولەیی زەوی لە سوورپەنەوی بە دەوری خۆیدا، خێرای، بەلەم ئیمە گوتمان لە دەنگە دەنگ و، هەرا هەرا، فێکە فێکە نابێ، چونکە زۆر بە نەرمیی ئەوە ئەنجام دەدرێ، چونکە ئەگەر گوتمان لەو هەموو دەنگە دەنگی سوورپەنەوی ببوای، وەک هێ فێکە، دیارە مەوێ ژیانی لەسەر زەوی نەدە بوو، بەلەم ئاگامان لەوە لە هیچی نیە و گوئیستی نابین.

ئەنجا ئەمە ئاماژەشە بەوە کە وەک چۆن شەوگار دەچیتە نێو پۆزگاردەوه و پۆزگار درێژ دەبێ لەسەر حیسابی شەوگار، هەروەها دواپیش پۆزگار دێتە نێو شەوگاردەوه و شەو درێژ دەبێ لەسەر حیسابی پۆز، بە هەمان شۆیە پۆزەکانیش لە نێوان خەڵکدا دەستا و دەست دەکەن، پۆزێک ئەم سەر دەکەوێ، پۆزێک ئەو سەر دەکەوێ، ئەمەش دلدانەویەکی بۆ بریواداران، کە ئەگەر کافرەکان تێستا تێوەیان ناچارکردووە، زێد و نیشتمانی خۆتان بە جێ بهێڵن، وامەزانن دنیا هەروا دەبێ، کاتیکیش دێ ئێوە جێ بهوان لێژ دەکەن، کە هەر واش بوو، ئەوە بوو مسوڵمانان دواپێ چوون مەککە و هەموو دوورگەیی عەرەبیی و، دواپیش نێوێ دنیایان خستە ژێر سایە و سێبەری پێ فەر و بەرەکەتی ئیسلامەوه.

کەواتە: بۆیە خوا ﷻ پێستی مسوڵمانانی کۆچکەر دەگرێ، چونکە خوا ﷻ هەموو کەردوونی بەدەستە، شەوگار و پۆزگار بەدەوری یەکدا دێن، زەوی و مانک و خۆر

دەخولیتیتەو، ئەستێرەکان ھەموویان لە سوورگەیی خۆیاندا دەخولیتەو، خوا ﷻ ھەمەکارەیی کەون و کانێاتە، کەواتە: ئەی برادارانە! ئەی مسوڵمانانی مەزلوومی ستەملێکراوی، نیشتمانی خۆبە جێھێلەری ناچارکراو بە کوچ کردن! دڵ لە دڵ مەدن و ناپەرھەت مەبن، چونکە تێو خوا لە پشتتانە، کە ھەمەکارەیی گەردوونە.

۳- ﴿وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾ ئەوێی ڕابرد بە ھۆی ئەو دەوڵەتە کە خوا بێسەری بێنەرە، بێسەرە ھەموو دەنگەکان دەبیستێ و، بێنەریشە ھەموو شتەکان دەبینێ، بێسەرە بە شەو و بە ڕۆژ و، بێنەرە بە شەو و بە ڕۆژ، دەشگونجێ بڵێن: لە تاریکیی شەو دا خوا دەنگەکان دەبیستێ و، بە ڕۆژی ڕوونیش دەبینێ، ھەلبەتە بینینی خوا ﷻ ڕووناکیی و تاریکیی، کاریگەریی لەسەر نە، خوا ﷻ سێفەتی دینی ھەبە بە ڕەھایی و، سێفەتی بیستی ھەبە بە ڕەھایی و، ھیچ شتێک نابێتە پەردە و دیوار لە تێوان ئەویدا کە خوا ھەموو دەنگەکان بیستێ و، ھەموو پەنگەکان و دیمەنەکان ببینێ.

دەشگونجێ کە دەفەرموێ: خوا شەوگەر و ڕۆژگار دەخاتە تێو یەک و، بە دوای بەکیاندا دێنێ، ناماژەش بێ بەو کە شەوگەر پەمزی کوفر و ستەم و خراپەبە و، ڕۆژگاری ڕوونیش پەمز و ھێمای ئیسلام و ئەو دادگەریی و خێر و بەرە کەتەبە، کە ئیسلام لەگەڵ خۆیدا دەبھێنێ.

۴- ﴿ذَٰلِكَ يَأْتِيكُمُ اللَّهُ هُوَ الْحَقُّ﴾، ئەم (ذَٰلِكَ) بە، دووبارە کردنەوێ ئەوێ پێشێ، واتە: ئەو دەش بەھۆی ئەو دەوڵەتە خوا ﷻ پستی براداران دەگرێ و سەریان دەخات، کە ھەر خوا ھەق، ھەر بۆیەش نە (و) نە (ف) بۆ بادانەو (عطف) بەکارنەھاتوون: ﴿ذَٰلِكَ يَأْتِيكُمُ اللَّهُ هُوَ الْحَقُّ﴾، ئەویش بە ھۆی ئەو دەوڵەتە کە بەس خوا ھەق، ھەقیقەت بریتە لە شتیکی چەسپاو، (الحَقُّ: هُوَ لِلطَّائِفِ لِلْوَاقِعِ أَي: الصَّدَقُ مَا خُوذَ مِنْ حَقِّ الشَّيْءِ: أَي تَبَتْ، أَي: حَقُّ فِي الْإِلَهِيَّةِ)، (حق) بریتە لە شتێک کە لەگەڵ واقعیدا پڕ بە پێست بێ، واتە: راست، لەو دەوڵەتە: (حَقُّ الشَّيْءِ أَي: تَبَتْ)، شتە کە چەسپا، یانی: پەرستاروێتیی خوا و، پەروردگار تێی خوا ھەق و، چەسپاو.

(۵) ﴿وَأَنْتَ مَا يَنْدَعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ﴾، ھەرودھا ئەوێش کە لە جیاتی خوا و، لە خواڕ خواوێ لێی دەپارێنەوێ، ھەر ئەوێ ناھەق، پووچە، بێ بنەمایە، واتە: ھەقیەتی خوا و، پووچیەتی پەرستراوەکان، ھۆکاری ئەوێ کە خوا ﷻ بڕواداران سەر دەخات و پشتیان دەگری و، بێبروایی ستمکار ژێر دەکەون و نابووت دەبن.

نەم: ﴿وَأَنْتَ مَا يَنْدَعُونَ مِنْ دُونِهِ﴾، خۆتندراوێشە ئەوێ: (وَأَمَّا تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ)، کە ئەمە ئاوردانە ئەوێ لە بێبرواییەکان، کە: ئەوێ ئێوە لێی دەپارێنەوێ نە ی بێبرواییان! نا ھەق و، پووچە، بە خۆتندنەوێ کە ی دیکەش: ﴿وَأَنْتَ مَا يَنْدَعُونَ مِنْ دُونِهِ﴾، واتە: ئەوێ بێبروایی لێی دەپارێنەوێ، پووچ و بێ بنەمایە.

(۶) ﴿وَأَنْتَ اللَّهُ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾، بە دنیایی ھەر خوا بەرزێ گەورەیی، بەرزە بە ڕەھایی، گەورەیی بە ڕەھایی، بەرزێی خوا ﷻ غەزراوە ئەوێ بۆ شکۆ و تیر و تەواویی خوا ﷻ، ھەرودک گەورەیی خواش غەزراوە ئەوێ، بۆ ئەوێ کە دەسەلات و ویستی خوا ﷻ ڕەھایە و، بێ سنوورە و، ھیچ پەرچ و لەمپەریکی نایەتە بەر.

نۆکتەییەکی ڕەوانبیری:

(الْعَطِيبُ الْإِسْكَافِي) لە کتێبەکی خۆی^(۱) دا، بەراوردیک دەکات لە تێوان نەم ئایەتە سوورەتی (الحج) دا، کە دەفەرموێ: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنْتَ مَا يَنْدَعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾^(۲) و، ئەو ئایەتە سوورەتی (لقمان) دا، کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ﴿ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنْ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾^(۳).

کە لە ئایەتەکی سوورەتی (لقمان) دا، وشە ی (هُوَ)، نیە، ﴿وَأَنْ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ الْبَاطِلُ﴾^(۴)، بەلام لە ھی سوورەتی (الحج) دا، دەفەرموێ: ﴿وَأَنْتَ مَا يَنْدَعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ﴾، ئنجا ئایا ئەوێ ھۆکارەکی چێش؟!

دەلێ: ھۆیەکی ئەوێە کە لە سوورەتی (الحج)دا، شەش جەختکردنەوێ (تاکید) ھاتوون، لەپێش ئەو پستەبەدا، بۆیە خوا ﷻ بە یەک شتێ ھەموویانی ھێناوە، چونکە ئەم (ھۆ)، بۆ زیاتر جەختکردنەوێ، بۆ ئەوێ لە ڕیزی ئەوانە ی پێش خۆی، ڕیزەر نەبێ، بە تەماشای بکەین:

۱- خوا ﷻ لە پێش ئەم نایەتدا، دەفەرموێ: ﴿وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا إِنَّا نُنْزِلُهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا﴾، (إِنَّا نُنْزِلُهُمُ) ئەمە ھەم (ل)ەکە، ھەم (ن)ەکە، بۆ جەختکردنەوێ.

۲- ﴿وَلِلَّهِ اللَّهُ لَهُمُ خَيْرُ الرِّزْقِ﴾، ھەرودە بە دنیایی خوا ﷻ باشترین بژیودەرە.

۳- ﴿لِيَدْخِلْنَهُمْ مُدْخَلَ رِضْوَانٍ﴾، بە دنیایی دەیانخاتە نێو جێگە و ڕێگە یەکەوێ کە دڵپەسندیانە.

۴- ﴿وَلِلَّهِ اللَّهُ لَعَلَّكُمْ حَلِيمٌ﴾، بە دنیایی خوا زانای ھێدی و مەندە.

۵- ﴿ذَلِكَ يَأْتِ اللَّهُ هُوَ الْحَقُّ﴾، ئەوێ بە ھۆی ئەوێوە کە ھەر خوا ھەقە.

۶- ﴿وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾، بە دنیایی بەس خوا بەرزی گەورە.

بۆیە ئەوێ لە ڕیزی ئەواندا ھاتوێ و دەفەرموێ: ﴿وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ﴾، واتە: ئەوێ کە لە جیاتی خوا ﷻ لێی دەپارێنەوێ، ھەر ئەو ناھەق و پووچە، کەواتە: لە ھەر شوێنێکدا خوا ﷻ وشە یەک و تەعبیریەک بەکاردێنێ، کە لەگەڵ ئەو سیاقەدا کە تێیدا ھاتوێ، گونجاو بێ.

باشان خوا دەفەرموێ:

(۷) ﴿الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِشَيْءٍ مِنْ الدُّنْيَا أُولَٰئِكَ هُمُ السَّادِقُونَ﴾، ئایا نابینی، سەرنج نادە، کە خوا ﷻ لە ناسمانەوێ، لە سەریوێ ناوی دابەزاندوێ؟ وەک زۆرجاران گوتوومانە: ئەگەر فەرمووبای:

(مَطَر) ھەر بارانی دەگرتهوه و، نه گەر فەرمووبای: (لُج) ھەر به فری دەگرتهوه و، نه گەر فەرمووبای: (بَرَد) بهس تهرزه ی دەگرتهوه، به لأم که ده فەرموئی: ﴿أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾، له سه رتیه، له ناسمانهوه ئاوی دابه زانده، بۆ تهوه ی هم باران و، هم به فر و، هم تهرزه و، هم هه لمی ئاو و، شهونم و تهوانهش بگرتهوه.

نجا لیر بهولوه خوا ﴿﴾ چاکه و نیعمه تهکانی خۆی ده خاتهوه بیرمان: نایا که خوا ﴿﴾ له سه رتیه ئاوی دابه زانده، چی پتکردوه؟

(۸) - ﴿تَنْصِیحُ الْأَرْضِ مُحْضَرَةً﴾، به کسهر زهوی سهوز هه لکه پراوه، واته: پر بووه له رووه ک دار و درهخت و شینایی و، باغ و بیستان، وشه ی (تَنْصِیحُ) کرداری تیتستایه (فِعْل مُضارع) و، بۆ تهوه یه دیمه نه کت بخاته بهرچاو، که تۆ ده بیینی، دوا ی تهوه ی ئاو دیتنه خوار له ناسمانهوه، تهو سه ر زهویه وشک و برینگ و، قاقه ی پت سهوز هه لده گه پتی، سهوز ده نووتی، که پشتر په نگیکی په ژمورده و په نگیکی زهردباوی هه بووه، نجا سهوز هه لده گه پتی و ژبانی تیده گه پتی.

(۹) - ﴿إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ﴾، به دنیایی خوا په نهانکاری شاره زایه، زۆر به په نهانیی کارهکانی خۆی ده کات، به بن تهقه و پهقه و، به بن ههرا و هۆریا، تهو ئاو ده دیتنه خواری، به شتیه ی باران و به فر و تهرزه دیتنه خوار و، زهوی پت زیندوو ده بیتهوه و، سهوز هه لده گه پتی.

(۱۰) - ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾، هه رچی له ناسمانهکان و زهوی دا ههیه، هی تهوه، نه میس دیسان بانه دراوه تهوه سه ر پستهکانی پتشی، واته: نه (و) نه (ف) نه (لَمْ) ی بۆ به کارنه هاتوون، بۆچی؟ چونکه تهمه باسکردنی شتیکی گشتیه، له دوا ی شته تاییه تهکان، واته: هه رچی له ناسمانهکان و زهویدا ههیه، مولکی تهوه.

(۱۱) - ﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَفِيُّ الْحَكِيمُ﴾، به دنیایی هه ر خوا دهوله مهندی ستایشکراوه، دهوله مهنده پتویستی به جکه له خۆی نه و، ستایشکراویشه، له سه ر تهو هه موو چاکه و نعمه تانه ی، کهواته: تهو کافرا نه نه گەر ستایششی نه کهن و.

شوکرانەبزیری بۆ نەکەن، خوا ﷻ چ زۆرە دروستکراوانی دیکە ی زۆرن، کە ستایشی دەکەن لە فریشتەکان و، لە جند و مەرووفی مەسولمان و، لەو هەموو ژایندارانە و، ئەو هەموو دروستکراوانە ی خوا ﷻ، کە وەک لە سوورەتی (الإسراء)دا، دەفەرموی: ﴿وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يَنْسِجْ بَحْيِرُهُ، وَلَكِنْ لَا تَعْقَهُونَ تَسْيِجَهُمْ﴾ (١١)، واتە: هیچ شتێک نیە کە خوا بە پاک نەگرتی و ستایشی نەکات، بەلام تێوە لە پاکگرتن و ستایشکردنە کە یان تێناگەن.

نوکتەیهکی ڕەوانبیزی:

دیسان (الْعَظِيمُ الْإِسْكَافِي) لە: (ذُرَّةُ التَّنْزِيلِ وَغُرَّةُ التَّأْوِيلِ) (١)دا، بەراوردیکی دیکە دەکات لە تێوان ئەم ئایەتەدا کە دەفەرموی: ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَفِيُّ الْحَكِيمُ﴾ و ئەو ئایەتە ی سوورەتی (لقمان)، کە دەفەرموی: ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفِيُّ الْحَكِيمُ﴾ (٦)، لێرەدا دەفەرموی: ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾، هەرچی لە تاسمانەکان و زەویدایە ی و، بەلام لە سوورەتی (لقمان)دا، دەفەرموی: ﴿لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ (٦)، واتە: هەرچی لە تاسمانەکان و زەویدا هەیە، ی خوا ی، هەر وەها لێرەدا دەفەرموی: ﴿وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْغَفِيُّ الْحَكِيمُ﴾، واتە: بە دڵنیایی هەر خوا دەولهەندی ستایشکراوە، بەلام لە سوورەتی (لقمان)دا دەفەرموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَفِيُّ الْحَكِيمُ﴾ (٦)، واتە: بە دڵنیایی خوا دەولهەندی ستایشکراوە.

هۆکارە کەشی هەر ئەوێ کە لە سوورەتی (الحج)دا، هەموو رستەکان بە جەختکردن (تاکید) هەواتوون، بۆیە ئەمیش واهاتو، تاکو وەک رستە و بڕگەکانی پێشوو بێ، بەلام لە سوورەتی (لقمان)دا بەو شێوە یە نیە.

ئەجە کە دەفەرموی: ﴿الْأَنْزَر﴾، چ لەم ئایەتەدا کە دەفەرموی: ﴿الْأَنْزَر﴾، ﴿أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَا

فِي الْأَرْضِ ﷻ، ئەمە ھەمووی: (الْإِسْفَهَامُ الْإِنْكَارِيُّ لِأَنَّهُ نَزَلَتْ غَفْلَةً كَثِيرٍ مِنَ النَّاسِ عَنِ الْإِعْتِبَارِ بِهَذِهِ الثُّغْمَةِ وَالْإِعْتِدَادِ بِهَا، مَنَزِلَةٌ عَدَمُ الْعِلْمِ بِهَا فَأُبَيَّرَ ذَلِكَ). ئەم پرسیارکردنە کە دەفەر مۆی: ﷻ، ئایا نەتیبینیو؟ یان سەرنجێت نەداو، یانی: بە چاوی سەر نەتیبینیو، یان بە چاوی عەقڵ و دڵ، ئەمە پرسیارکردنێکی نکوولێیلێکەرانیە، چونکە بێ ناگایی زۆرێک لە خەڵک لەو چاکە و نیعمەتانەی خوا ﷻ، وەک نەزانایی و بێ ناگایی ئەوان دانراو، ئنجانی ئەو دەش نکوولێیلێکراو، کە چۆن دەبێ شتی وا نەزانن؟!

(١٢)- ﷻ، أَنْ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ ﷻ، ئایا سەرنج نادەن، نابینن، کە خوا ﷻ ھەرچی لە زەویدایە، بۆ تێوەی دەستمۆ کردو؟ وشە (تَسْخِير) لە ئەسڵدا بریتییە لە ئاسانکردنی لێ بەھەرەمەند بوون، بۆ شتێک کە جوورێک لە چەمووشیی و جوورێک لە ئامادە نەبوون و لاملێی تێدا بێ، بەلام دوازی بەکارھێنراو، بۆ ھەموو جوورە ئاسانکارییە کە تۆ بەھۆیەو بەھەرەمەند ببی لەو شتانە، بۆیە دەفەر مۆی: ﷻ، أَنْ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ ﷻ، ئایا سەرنج نادەی ئەی مەرووف! بە چاوی عەقڵ و دڵ، یان بە چاوی سەر نابینن؟ کە خوا ﷻ ھەرچی لە زەویدایە بۆ تێوەی دەستمۆ و ملکەچ کردو، بۆی پام کردوون؟

أ- ئێسان ئەگەر بیر بکا ئەو: ئەو زەویە کە ئێمە لەسەری دێین و دەچین، ئەگەر ئەو توێخە زەویە، ئەو خۆل و گلە، ئەگەر ئاسن، ئەنانتە مس، بەلکو ھەمووی زێر بووایە، یان زیو بووایە، ئەو کاتە دەنکە تۆیەکی سەوز نەدەکرد، بەلام خوا ﷻ ئەو زەویە، توێژی سەرەوای کردو بە گل، بۆ ئەو بگونجی دار و درەخت و میو و، سەوز و دانەوێڵە لەسەر پڕۆی.

ب- پاشان ئەگەر ئێسان بیھێتتە بەرچاوی خۆی: ئەگەر ئاویش وەک گل بووایە، کەشتیی لەسەر گل ئاروا، یان وەک بەرد بووایە، بەلام ئاو ماددەبەکی شلە، کە دەگونجی کەشتیی لەسەری پڕوا.

ج- یان نەگەر ئینسان وینا (تصوّر) بکات، کە بەرگە ھەواش وەک ئاو بووایە، نەو کاتە نەو سوود و کەلکەنە ی کە ئیستا ئیمە لە بەرگە ھەوا، یان لە بەرگە ئاوی وەریدەگرین، یان لەو بەرگە گلییە کە ھەبە بە دەوری زەویدا، بە تەنکید نەو بە ھەرانەمان لێو ھەرنە دەگرتن.

د- ئنجا ئینسان زۆرجاران بە سادەیی و سەرکێلی تەماشای شتەکان دەکات، نەگەر ئینسان پامێتی دەزانێ؛ نەو شتەنە ی مروّف زیاتر و بە پەلە تر پتووستیی پێیانە، خوا ﷻ زۆرتەری کردوون:

۱- لە دوو سێ خولەک زیاتر مروّف بە بێ ھەوا ناژی، بۆیە خوا ﷻ ھەموو گۆشە و کەناریکی نەم زەویە ی پر کردووە لە ھەوا.

۲- ئنجا لە دوا ی ھەوا، مروّف زیاتر پتووستیی بە ئاو، ئاویش لە زۆر شوێنان ھەبە.

۳- ئنجا دوا ی پتووستیی بە گلە، گلیش لە زۆر شوێنان ھەبە.

۴- ئنجا پتووستیی بە خواردنەکان، نەو خواردنەکان دەگونجێ لە زۆر شوێنان پەیدا بن، بە ئەندازە ی ئەو کە شتەکان زۆر پتووستن، خوا زۆری کردوون، کەمتر پتووست بن، کەمتری کردوون، بۆ وێنە: کەنزی زێر و زیو، مروّف زۆر پتووستیی پێیان نە، چونکە ژیا نی پەکی لە سەریان نە کەوتو، بە لأم بۆ خۆ پازاندنەو، بۆیە لە چەند شوێنیکی دیاریکراودا ھەن! بۆیە کە دەفەر موی: دەستەمۆ و ملکە چم کردووە، واتە: بۆم وا لێکردوون کە بتوانن لێ بە ھەرمەند بن.

۱۳- ﴿وَالْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِي﴾، واتە: کەشتیەکانیشی بۆ رام و، دەستەمۆ کردوون، کە بە مۆلەتی خوا ﷻ بە دەریادا دەڕۆن.

(أمر) لێردەدا مەبەست پتیی (أمر) تەکوینیە، واتە: بە قەدەری خوا ﷻ و، بە پتیی ئەو یاسایانە ی خوا دایناون و بە فەرمانی پەیدا کردنە ی خوا، نەک بە فەرمانی یاسادانانە (تشریعی) ی خوا.

(۱۴) ﴿يُسَبِّحُكَ السَّمَاءُ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ﴾، ھەرۈھە (خوﺍ ﷻ) ئاسمانیش دەگرئ (پایدەگرئ) لەوھى بکەوێتە سەر زەوى.

(۱۵) ﴿إِلَّا بِإِذْنِهِ﴾، مەگەر بە مۆلەتى خوێ، لێرەشدا وشەى (إِذْن) وەک وشەى (أَمْر) لە ئابەتەکەى پێشیدا، ھەردووکیان (إِذْن) و (أَمْر) ی پەیداکردنە (تکوینى)، نەک یاسادانە (تشریعی)، زانایان دەڵێن: بەلای کەمەوھ لە شەو و پوژیکدا بەک ملیۆن وردە بەرد لە خڕۆکە و ئەستێرەکانەوھ بەرەو بەرگە ھەوای زەوى دێن، بەلام بەرگە ھەوا ھەموویان دەسووتێنن، ئەو بەرگە ھەوایەى کە ھەتا ھەزار (۱۰۰۰) کیلۆمەتر بە بەرزى دەپروات.

(۱۶) ﴿إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَءَوْفٌ رَحِيمٌ﴾، بە دنیایی خوﺍ ﷻ بەرانبەر بە خەلکی بە پەرۆشە و بە بەزەییە، (رَؤُوفٌ: صِفَةٌ تَقْتَضِي صَرْفَ الْفَرْ، وَالرَّحْمَةُ: صِفَةٌ تَقْتَضِي النُّفْعَ لِمُحْتَاجِهِ)، وشەى (رَافَةٌ): سێفەتیکە، خوازیاری ئەوھە زیان و زەرەر دووربخاتەو، بەلام پەرحەمت سێفەتیکە خوازیاری ئەوھە خێر و خوشیی نزیك بخاتەو، واتە: خوﺍ ﷻ ھەم نازار و ناپەرحەتیەکان لە خەلک دوور دەخاتەو، ھەم خێر و خوشیی و بەرژەودندیەکانیشیان بۆ دێن.

(۱۷) ﴿وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ﴾، خوﺍ ﷻ ھەر خۆیەتى کە ئێوھى ژيانلدو، ژيانى بە ئێوھ بەخشیو.

(۱۸) ﴿ثُمَّ يُمِيتُكُمْ﴾، دوایى دەتامەرتن.

(۱۹) ﴿ثُمَّ يُحْيِيكُمْ﴾، ئنجا جارێكى دیکەش دەتازێەیتەو.

(۲۰) ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ﴾، بێگومان مەرووف زۆر سەلە و پێ نەزانە، یاخود (كُفُور) زێدەپوێیە لە (گافر) دا، واتە: زۆر بێپروایە، ھەردووکیان دەگرێتەو، لە راستیدا ھەموو بابایەکی بێپرواش سەلە و پێ نەزانە، ھەرۈھە ھەموو بابایەکی سەلە و پێنەزانیش سێفەتیکى کافرانی تێدا، ئەگەر بێپرواش نەبێ بەرانبەر بە خوﺍ ﷻ.

که ددەرموی: ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ﴾، دیارە ئەلیف و لامی سەر نینسان بۆ ناساندن (تەغریف)ە، بەلام لێردەدا مەبەست پیتی ناساندنی (عەھد)ە، (التَّغْرِيفُ لِلْعَهْد) واتە: مەروفتی بپێروا، ئەک هەموو مەروفتیک، مەروفتی بپروادار نە بپێروایە، نە سەپلە و پتی نەزانیشتە، یاخود مەبەست پیتی (چئس)ە، بەلام (چئس)ی عورفی، واتە: زۆربەیی خەلکی، زۆربەیی مەروفتەکان بەو شیوەیەن، هەروەک دەگووترێ: (جَمَعَ الْأُسْتَاذُ الطَّلَابَ) واتە: ماموستا قوتابییهکانی کۆکردنەو، (الطَّلَابُ) ئەلیف و لامی ناساندنی لەسەرە، یانی: تیکرای قوتابییهکان، بەلام مەبەست پیتی تیکرای ئەو قوتابیانیە کە لە قوتابخانەکەیی ئەودا هەن و، ئەو دەرسیان پتی دەلێ.

دوازدە کردووە و شانزە سیفەتی بەرز و بێ وینەیی خوا

لەم نوێابەتەدا، خوا ﷻ باسی دوازدە لە کردووەکانی خۆی و، شانزە لە سیفەتە بەرزو بێ وینەکانی کردووە:

دوازدە (۱۲) کردووەکانیش ئەوانەن:

۱- ﴿وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا وَإِلَٰكُ اللَّهِ لَهُوَ خَيْرُ الرَّزَاقِينَ﴾ (۸)، (لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ) ئەوە کردووەی بەکەمی خوا، بە دنیایی پەروەردگاریان بژیویکی زۆر باشیان پتی دەدات.

۲- ﴿ذَٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لَيَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ إِنَّكَ اللَّهُ لَمَعْفُوفٌ غَفُورٌ﴾ (۹)، بە دنیایی کەسیک بەرانبەرەکەیی سزا بدات، وەک پیتی سزادراوە، دواپی دەستدریژی بکێتەو سەر، بە دنیایی خوا ﷻ پستی دەگری و سەری دەخات، ﴿لَيَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ﴾، کردووەی دوووەمە.

۴۳- ﴿يُولِجُ اللَّيْلُ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارُ فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾
 شهوگار به نیتو پژگارداد دهکات و، پژگاریش به نیتو شهوگارداد دهکات، نهمانیس
 کردهوهی ستهم و چوارهم.

۵- ﴿أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾، له سه رتوه و، له ناسمانه وه ناوی دابه زانده، نهمیس
 کردهوهی پینجهم.

۶- ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾، ههرچی له ناسمانه کان و زهویدا ههیه،
 هی نهوه، مولکی نهوه و کهسی دیکه بهشی پتوه نیه، نهمیس کردهوهی شه شهه.

۷ و ۸ و ۹- ﴿أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُم مَّا فِي الْأَرْضِ وَالْفَلَكَ تَجَرَّى فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ وَيُمْسِكُ
 السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾، تایا سه رنج
 نادهی! خوا ههرچی له زهویدا به بۆ تپوه ده ستهم کرده، که شتیه کانیشی رامکردوون
 به ویستی خوا به ده ریاکاندا ده پوون و، ناسمانیش ده گرتی که به سهر زهویدا بکهوتی،
 مه گهر به مؤلته خوی، بیکومان خوا به رامبه ر خه لک به په رووش و به زهیه، نهمانیس
 حهوتهم و هه شتهم و نویهم.

۱۰- ﴿وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ﴾، خوا ههر نهوه که تپوه زیندوو دهکات و ده ژیه ننی،
 نهمیس کردهوهی ده بهم.

۱۱- ﴿ثُمَّ يُمِيتُكُمْ﴾، دواپی ده تا مرننی نهمیس کردهوهی یازده بهم.

۱۲- ﴿ثُمَّ يُحْيِيكُمْ﴾، دواپی جاریکی دیکهش زیندووتان ده کانه وه، نهمیس کردهوهی
 دوازه بهم.

شازده سیفه ته کانیش بهو شیوه یه:

۱- ﴿وَلِلَّهِ اللَّهُ لَهُو خَيْرُ الرَّزَاقِ﴾، به دلنایی خوا ﴿﴾ باشتینی بژودده رانه.

۲ و ۳- ﴿وَلِلَّهِ اللَّهُ لَكُمُ حَلِيمٌ﴾، به دلنایی خوا زانای هیدی و مهنده.

۵۴- ﴿إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوٌّ غَفُورٌ﴾، به دنیایی خوا چاوپوشیکاری لیبوردیه.

۷۶- ﴿وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾، به دنیایی خوا بیسهری بینره.

۸ و ۹ و ۱۰- ﴿ذَلِكَ يَأْتِيكَ اللَّهُ هُوَ الْحَقُّ﴾، ﴿وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ﴾، نهودش به هوئی نهوهویه که ههر خوا ههقه و، به هوئی نهوهویه که خوا بهرزی گهرده.

۱۱ و ۱۲- ﴿إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ﴾، به دنیایی خوا پهناکاری شارهزایه.

۱۳ و ۱۴- ﴿وَأَنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَلِيُّ الْحَكِيمُ﴾، به دنیایی خوا دهوله‌مندی ستایشکراوه.

۱۵ و ۱۶- ﴿إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ﴾، به دنیایی خوا به‌رانبهر به خه‌لک زور به په‌روشی به‌کجار به به‌زهییه.

خوا ﷻ بویه لی‌ره‌دا نهو ههموو کرده‌وانه‌ی خوئی که دوازدهن و، نهو ههموو سیفته‌به‌هرزو بن وینانه‌ی خوئی که شازدهن و، کوئی ههموویان بیست و ههشت (۲۸) کرده‌وهو سیفته‌تن، هیناون، که ههموو کرده‌وه‌کانی خواش ده‌چنه‌وه نیتو سیفته‌ته‌کانی و نیتو ناوه‌کانی، چونکه نه‌م نایه‌تانه له سیاق‌یکدا هاتوون، که یه‌که‌مین نایه‌تاتیکن، وه‌ک زهمینه خوشکردن بو نهو نه‌رکه گه‌وره و گرنگه‌ن، دانرانی نه‌رکی جه‌نگ و جیهاد و کوچ کردن له پیناوی خوا‌دا، نه‌مانه زهمینه خوشکه‌ری دانرانی، نجا خوا ﷻ ده‌یه‌وئی نه‌هلی نیمن دنیا بکاته‌وه، که خوایه‌ک خاوه‌نی نهو ههموو کرده‌وه و نهو ههموو سیفته‌به‌هرز و بن وینانه بنی، تیوه‌ش به ته‌واویی پشتی پیوه به‌هستن و، لیتی دنیابن که سه‌رتان ده‌خات و، پشتتان ده‌گری و مشوورتان ده‌خوات و له‌گه‌لتان ده‌بی.

من که‌متر شونتیک‌ی دیکه‌ی ناوام پی شک دئی، له فورئاندا، که خوا ﷻ نهو ههموو سیفته‌تانه‌ی خوئی و، نهو ههموو کرده‌وانه‌ی خوئی، له یه‌ک سیاقدا له نۆ نایه‌تی موباره‌کدا بخاته‌روو.

كورتە باسپىك لە بارەى بنەزەتى ژيانەوہ

شايانى باسە: بىردۆزەى (گەشەساندن) بە تايەت دوا ئالقەى ئەو بىردۆزەى
كە داريۆنيزمە، ئىدىيەك دەكات، كە تىكپراى زىندەوہرەكان لە ژياندارىكى
(زىندەوہرىك)ى يەك خانەيەوہ، گەشەيان كردوہ، كە پىى دەگوترى:
(سيانۆبەكتريا) و سى مىيارو ھەشت سەد مىيۆن (۲،۸۰۰،۰۰۰،۰۰۰) سالى، لەمەو
پىش، ئەو ژياندارە يەك خانەيە پەيدا بووہ و، لەوہوہ ھەموو ئەو ژياندارانەى
كە دەيانبىنى، لە ھەوادا و لە ئاودا و لە زەويدا، پەيدا بوون.

بەلەم تىمە پىنج سەرنج، كە ھەر كاميان بە تەنيا بابى ئەوہ دەكات ئەو
لاف لىدان (إدعاء)ەى بىردۆزەى گەشەسەندن ھەلبۆەشەيتتەوہ، چ جاي ھەموويان
پىكەوہ، دەخەينە روو:

يەكەم: مىيۆنان جوړە ژياندار لە پەلەوہرى ئاسمان و، ئازەلى زەمىنى و، ژياندارى
دەريابى، بەو ھەموو كۆتەندامە ئالۆزو پر وردەكارىانەوہ، چۆن ھەر لە خووە لە
خانەيەكەوہ پەيدا بوون، بەبەنەخشەدانەر و مشوور خوړپك، ئەگەر گريمان بىردۆزەى
گەشەسەندن راستىش بى؟!

چونكە خانە (خلية) تەنيا خۆى كۆپى دەكاتەوہ، ئەويش بە ھۆى ئەو جىنۆم و
كرومۆسۆمانەوہ، كە وەك پرۆگرامىكى يەكجار ورد تىياندا تۆماركراوہ، واتە: خانە
تەنيا دەتوانى خۆى كۆپى بكاتەوہ، دوو لەت دەبى و كرومۆسۆمەكانىش ديسان
(۴۶) بە (۴۶) دابەش دەبنەوہ، بەلەم ئەوہ كە خانەكان ھەموو يەك بگرن و،
ژياندارىكى دىكە پىك بىنن، بۆ نمونە: مرقۇ لە سەد (۱۰۰) تريليۆن خانە
پىكدى و، ئىنجا ئەو خانانە ھەموويان يەك بگرن و، چەند ئەندامىك پىك بىنن و،
ئەوانىش چەند كۆتەندامىك پىك بىنن و، بە ھەموويان جەستەى مرقۇ پىك

يېنىن، ئا ئەوۋە جىايە و لە سنوورى تواناي خانە بەدەرە، ئىجا ئەو جىنۆمانەى لەسەر ئەو خانانە تۆماركراون، زانىارىى زۆر وردن، ھەر خانەپەك، سى مىلار زانىارىى لەسەر تۆمار كراو، ئىجا ئايا كى ئەو زانىارىيانەى لەوئىدا دانان؟ لە خالىكىدا كە ماددە بۆ خۆى نە ژيانى ھەيە، نە ويستى ھەيە، نە گەشە كىردى ھەيە، ھىچى نىە!

دووەم: كوا شوئەنەوارى ئەو ھەموو ئالغانەى زنجىرەى گەشە كىردن (عَلَقَاتُ سِلْسِلَةُ التَّطَوُّر)، لە كوئىن؟ بۆچى لە تۆمارى ھەلكۆلدىراودەكان (سِجْلُ الصَّغَرِيَّات) دا ديار نين؟ كە ئەو - وەك پىشتىرش باسما كىردو لە موسووعەى: (دره و شاوہى ئيمان و پووچەلىى ئىلحاد، لەبەر پۆشناى زگماك و عەقَل و زانست و وەجىدا) - بەكىكە لە كۆسپە ھەرە گەورە بى پەزايەكانى كە بەرۆكى بىردۆزەى داريوئىزىم و گەشەسەندن دەگىرن.

سىئەم: (لويس باستۆر) لە سالى: (١٨٦٤) ز دا، واتە: پىنج سالى، دواى بىلابوونەودەى كىتەبەكەى دارووين: بنەپەتى جۆرەكان (أصل الأنواع)، بە مىكرۆسكۆبەكەى خۆى ئىسپاتى كرد، كە ماددەى زىندوو، لە ماددەى مردوو پەيدا نابى و، ھەموو دياردەكانى كە لەو بارەود ھەن، برىتىن لە گەشە كىردنى بەكتىريەكان لەو ژىنگانەدا، لەوانە: ئەسپى و، كىچ و، كىرم و... ھتە، ئەوانە بەكتىريو مىكرۆبىن لەو ژىنگانەدا گەشە دەكەن و گەورە دەبن و، دەبن بەو جۆرە زىندەوەرەنەى كە دواىى تىمە دەيانىيىن، ئىجا لەو كاتەودە كە (لويس باستۆر) بە مىكرۆسكۆبەكەى خۆى دەريخست: ماددەى ژياندار و زىندوو لە مردوو پەيدا نابى، كۆتايى بە بىردۆزەى: ژيانى خودى (الحياة الذاتية) و لە دايكبوونى خودى و، پەيدا بوونى خودى (التولد الذاتي) و (التولد التلقائي) ھات، ئەمەش دەقى قسەكەى (لويس باستۆر) لەو بارەودە، كە وەرگىزىدراوۋەتە سەر زمانى عەرەبىي:

(إِنَّ عَقِيدَةَ التَّوَلَّدِ الذَّاتِي لَنْ تُشْفَى أَبَدًا مِنَ الصَّرْبَةِ الِامْمِيَّةِ الَّتِي تَلْقُهَا مِنْ تَجْرِبِي)^(١)، واتە: عەقىدەى لە دايك بوونى خودى، ھەرگىز لەو زەرە

کوشندهیهی که له نه زموونی من خواردوو یه تی، چاک نابێتهوه، (واته: هه رگیز شیفای بۆ نابەت و جارێکی دیکه هه ئاسایتهوه).

چوارهم: (ئه لیکساندهر ئۆبارین) زانای زینده وه ناسی، پوو سی، له سییه کانی سه دهی بیست دا، زۆر هه ولێ دا به تابهت که نهو کاته مارکسیزم و لینینیزم ته به ننی کرا بوو، له لایه ن یه کیتی سۆفییه ته وه، زۆر پتویستی به وه هه بوو که بلێ ژیا ن له ماده ده په یدا ده بی و، پتویستی به ده ستیکی ده ره کیی نه، خوا ﷻ ژیا ن به سه ر ماده ده دا فه رز بکات، یا خود ژیا ن بهاته تیو ماده وه، زۆر پتویستی به وه هه بوو، ئنجا ئۆبارین پازده بیست (١٥ - ٢٠) سالتیک هه ولید، به لām دانی به شکستی خۆیدا هیتا، ئه مه ش ده فی قسه که به تی که (معجزة خلق الإنسان) ی (هاروون به حیا)^(١) هیتا و یه تی، ده لتی:

(إِنْ أَصْلَ الْخَلْقِ الْخَلْقِ، يُشْكَلُ أَطْلَمَ رُكْنٍ فِي نَظَرِيَةِ النُّطُورِ مَعَ الْأَسْفَ)، واته: بنچینه ی خانە ی زیندوو، تاریکترین پایه یه له بیرو زده ی گه شه سه ندندا به داخه وه، (واته: هه یچ ریه دیه کی تیدا نا کرێ).

پنجهم: هه تا ئیستاش نه تی ی ژیا ن (سِرُّ الحیاة)، مه ته لکی هه لئه هیترا وه، بۆ وێنه: (جیفری بادا bada jeffrey) زانای کیمیایی زه مینی له زانکۆ ی (سان دیگو) له گو فاری (زه وی)، (heart) له سالی (١٩٨٨ ز) دا، گو تو و یه تی:

(وَتَحْنُ لُغْلَفُ الْقُرْنِ الْعَشْرِينَ وَرَاءَنَا، فَإِنَّا لَا نَزَالُ نَوَاجِهُ الْلُغْرَ نَفْسَهُ الَّذِي وَاجَهَاتُهُ عِنْدَمَا دَخَلْنَا الْقُرْنَ الْعَشْرِينَ، أَلَا وَهُوَ: كَيْفَ ظَهَرَتْ الْحَيَاةُ عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ؟!)^(٢)

واته: ئیمه که سه ده ی بیست به جی دتلی ن له پشت خۆمانه وه و کو تایی پی دتین، هه روه ک کاتی که هاتینه ئه وه سه ده ی بیسته وه، هه مان مه ته ل له به رده مهانه، ئه ویش بریتیه له وه ی چۆن ژیا ن له سه ر پوو ی زه وی په یدا بوو؟ (ئه ویش دانپێدانانی ئه وه).

له كۆتايى نەم كۆرتە باسەدا، دەلتىن:

له بارەى بىردۆزەى گەشەسەندن و داروينىزمەو، له باسى سىيەمى بەشى
سىيەمى {درەوشاوەى ئىمان و پوچەلىي ئىلحاد}دا، باسكى وردو پوختمان
كردو، و، چەندان پرسىارى زانايانى پسپۆر و شارەزاي بواری زىندەوهرناسىيمان
ناپراستەى بىردۆزەى گەشەسەندن داروينىزم كردوونەو، كه به دلتايى ناتوانى
وہلەمیان بداتەو، بەلكو ئەو پرسىارانە ھەر كامىكىان ماىەى لەبەر بەك
ھەلەشانەن و، كۆتايى پتەيتاننى ئەو بىردۆزەى، كه به داخەوہ بۆ خەلكىكى
زۆر، كراوہ بە حەقىقەتەى سەلتراو! لە كاتىكدا لە سەدەى نۆزدەشدا داروين
ئەو بىردۆزەى خۆى دانا و، دواىى كه لە سەدەى بىستدا زانبارى وردىلەكانى
بواری زىندەوهرزانى، بە تايەت زانستى جىنۆم، پەيداىو، كه دەلتى: ھەر
خانەىەكى زىندو، ژمارەىەكى زۆر زانبارى لەسەر تۆمار كراون، پاشان
سىفەتەكان لەو خانەىەو دەچن بۆ خانەى دىكە، لەو ژياندارەو دەچن بۆ
ژياندارى دىكە و، لەو زىندەوهرەو بۆ زىندەوهرى دىكە و، ئنجا ئەو زانستە
لە سەدەى نۆزدەدا، ھەر سەرو سۆراغى نەبوو، بۆىە نەم زانستە گەورەترىن
ئىشكال و پرسىارى لەسەر بىردۆزەى داروينىزم پەيداكردو، و، ماىەى ئەوہىە كه
بىردۆزەى داروينىزم وەك بىردۆزەىەك و بۆچوونىكى زۆر سپات بۆو، تەماشا
بكړى، نەوہك وەك حەقىقەتەى زانستى كه بەداخەوہ لەم ولاتانەى ئىمەدا
ھەندىك لە بىردۆزەكان لە شوئىن كە لىئەوہ ھاتوون، سپات بوونەو و پەنگيان
چۆتەو و بە كەلك نەماون، كەچى لىترە ھەر بازارىان پى گەرم دەكرى و،
مىشكى گەنچەكانى ئىمەيان پى سەرقال دەكرى، لە حالتىكدا كه لە شوئىن
خۆيان لە مێزە لە برەو كەوتوون و پەونەقيان نەماو.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

❖ درسی شه‌شهم ❖

يېئاسەي ئەم دەرسە

ئەم دەرسە مان لە دوازده (۱۲) ئايەتى كۆتايى سوورەتى (الحج) يېك دى، كە ئايەتەكانى: (۶۷ - ۷۸)ن، لەو دوازده ئايەتەدا، خوا ﷻ كۆمەلېك بابەتى خستوونە پروو:

(۱)- دانانى خوا پەرستىي ئايەت بۆ ھەر كۆمەلگاۋ ئۆممەتېك، ياخود دانانى خوا پەرستىيە ئايەتتېيە كان بۆ ھەر كۆمەلگە و ئۆممەتېك.

(۲)- مشتومېر كىردن بە باشترىن شتوۋە، دەر كىردنى ئەو راستىيە، كە تەنيا خوا ﷻ دادوۋەرىي دەكات و، بۆ لەيەك جيا كىردنەۋە ھەق و ناھەق.

(۳)- ئامازە بە زانىارىي بىن سنوورى خوا ﷻ.

(۴)- بىن پىشت و پەئابى پەرستراۋەكانى ھاۋبەش بۆ خوا دانەرەن، لە پروى بەلگەۋ نېسپاتەۋە.

(۵)- ھەلۋىستى گرژو توندو ئالۋىزى ھاۋبەش بۆ خوادانەرەكان، لە بەرانبەر ئايەتەكانى خوادا و، ھەرپەشە لېكىردىيان بە سزاي دۆزەخ.

(۶)- وىنە ھېئانەۋە بە مېشە پەشە، بۆ دەستە پاچەي پەرستراۋە ساختەكان و، پەخنە لېكىرتى ھاۋبەش بۆ خوا دانەرەن، كە قەدرى خوايان نەزانيۋە.

(۷)- باسى ھەلېژاردنى خوا ﷻ بۆ فرىشتان و، بۆ پېغەمبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بە نوېنە رايەتېي خۆي و، زانايى خۆي بە ھەموو حال و باليان.

(۸)- راگەياندىنى دە (۱۰) فەرمان و، پېنج راستىي گىرنگ، بە بىروادارانى شوېنكەۋتوۋى پېغەمبەرى كۆتايى موحەممەد ﷺ.

لِكُلِّ أَمْرٍ جَعَلْنَا مَنَاسِكَ ۖ هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنْعِرَنَّكَ فِي الْأَمْرِ ۚ وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ ۚ إِنَّكَ لَمَّا هَدَىٰ مُسْتَقِيمٌ ﴿٧﴾ وَإِنْ جندلوك فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصَلُونَ ﴿٨﴾ اللَّهُ يَحْكُمُ يَوْمَ الْفَيْصَةِ ۖ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّكَّاءِ وَالْأَرْحَامِ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ فِي كِتَابٍ ۚ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَىٰ اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٠﴾ وَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يَنْزِلْ بِهِ سُلْطَانٌ ۖ وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ ۖ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿١١﴾ وَإِذَا نُنَادَىٰ عَلَيْهِمْ ءَابَتُنَا بِمَنَاسِكَ تَعْرِفُ ۖ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْعُنْكَرُ ۖ مَكَادُورٌ ۖ يَسْطُورُ ۖ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ ءَابَتُنَا قُلْ أَفَأُنَبِّتُكُمْ بِشَيْءٍ مِنْ ذِكْرِ النَّارِ ۖ وَعَدَهَا اللَّهُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ۚ وَيُنْشِئُ النَّصِيرُ ﴿١٢﴾ يَتَأْتِيهَا النَّاسُ ضُرْبٌ ۖ مَثَلٌ ۖ فَاَسْمِعُوا لَهُ ۖ إِنَّكَ الْذِي تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ ۚ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِيدُوا مِنْهُ ضِعْفَ الطَّالِبِ ۖ وَالطَّلُوبُ ﴿١٣﴾ مَا فَكَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ۚ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿١٤﴾ اللَّهُ يَعْصِي مِنْ أَمْرِهِ كُلُّ شَيْءٍ ۖ وَالنَّاسُ لِرَبِّ اللَّهِ سَاجِدُونَ ﴿١٥﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۖ وَإِلَىٰ اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿١٦﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَرْكَعُوا وَاسْجُدُوا وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ ۖ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ ۚ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٧﴾ وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ ۚ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ۚ بَلَّةٌ أَيْسَرُ ۚ هُوَ سَمَّاكُمُ الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ ۖ وَفِي هَٰذَا يَكُونُ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ ۚ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿١٨﴾

مانای ده‌قاو ده‌قی نایه‌ته‌کان

{بۆ هەر کۆمه‌لیک له‌ خواپهرستان پێبازێکی خوا پهرستییمان داناوه (ده‌یگر نه‌به‌ر)، با له‌ باره‌ی کاری خواپهرستییه‌وه مشتومرت له‌ گه‌ڵ نه‌که‌ن، هه‌روه‌ها بانگه‌واز بۆ لای په‌روه‌ردگارت بکه‌، به‌ دنیایی تۆ له‌سه‌ر پێنمایه‌کی پێک و راستی ﴿٧﴾ نجا نه‌گه‌ر شه‌ره‌ قسه‌شیان له‌ گه‌ڵ کردی بۆ: خوا زانا ته‌ به‌وه‌ی ددیکه‌ن ﴿٨﴾ خوا له‌ پۆژی هه‌ڵسانه‌وه‌دا، له‌ باره‌ی نه‌وه‌وه‌ که‌ تیدا که‌وتوو نه‌ کیشه‌وه‌، داده‌رییان له‌ ئێواندا ده‌کات ﴿٩﴾ نایا نه‌ترانیوه‌ که‌ خوا هه‌رحی له‌ ئاسمان و زه‌ویدا په‌ ده‌یزانی، نه‌وه‌ له‌ نووسراویک (تۆمارگه‌یه‌ک) دایه‌ و، نه‌وه‌ بۆ خوا ستایه‌ ﴿١٠﴾ هه‌روه‌ها هاوبه‌شدانه‌ره‌کان شتیک له‌ جیاتی خواده‌په‌رستن، که‌ هیچ به‌لگه‌یه‌کی سه‌لمینه‌ری له‌سه‌ر نه‌ناردۆته‌ خوار و، هیچ زانیارییه‌کیان له‌ باره‌یه‌وه‌ نه‌یه‌، سه‌مه‌کارانی ش هیچ پشت و په‌نایه‌کیان له‌ پۆژی دوا‌ی دا نه‌یه‌ ﴿١١﴾ کاتیکی ش نایه‌ته‌ رۆشه‌کانی ئیمه‌یان به‌سه‌ردا ده‌خوێننه‌وه‌، نیشانه‌ی نکوویی و پێناخو‌ش بوون له‌ رۆی ئه‌وانه‌دا ده‌بینی که‌ بێپروان و، نیزی که‌ په‌لاماری ئه‌وانه‌ به‌دن، که‌ نایه‌ته‌ کامانیان به‌سه‌ردا ده‌خوێننه‌وه‌، بۆ: نایا هه‌والتان پێ به‌دم به‌ خراپه‌ر له‌وه‌، که‌ پێی توو په‌و په‌ست بوون؟ ناگه‌ری دۆزه‌خ، خوا ﷻ گفتی وی داوه‌ به‌وانه‌ی بێپروان و، ئه‌ویش خراپه‌ری سهره‌نجامه‌ ﴿١٢﴾ نه‌ی خه‌لکینه‌! و نه‌یه‌ک هێتاره‌ته‌وه‌ (گوئی بۆ هه‌لبه‌خن): به‌ دنیایی ئه‌وانه‌ی له‌ جیاتی خوا لێیان ده‌پارێنه‌وه‌، نه‌گه‌ر هه‌مووشیان بۆی خه‌ر بینه‌وه‌، هه‌رگیز مێشیکیش دروست ناکه‌ن و، نه‌گه‌ر مێشیش شتیکیان لێ بستی، پێیان لێی قوتار ناگرێ، داواکار و داوا لێکراو بته‌یزن ﴿١٣﴾ وه‌ک بۆ خوا ﷻ شایسته‌یه‌ بپه‌روایه‌کان پزیران له‌ خوێان نه‌گرت و، به‌ به‌رزو مه‌زنیان نه‌گرت و، بێگومان خوا به‌ هیزی زاله‌ ﴿١٤﴾ خوا له‌ فیه‌شتان و له‌ خه‌لکیش نوێنه‌ران (په‌وانه‌کراوان)

هه‌لده‌بژێرێ، به‌راستی خوا بینه‌ری بیسه‌ره (٧٦) نه‌وه‌ی له‌ پێش ده‌ستیانه‌وه و نه‌وه‌ی له‌ دوایانه‌وه‌یه (داها‌توو و رابردوویان) ده‌یزانی کاروباره‌کانیش هه‌ر بۆ لای خوا ده‌گێدرێنه‌وه (٧٧) نه‌ی نه‌وانه‌ی برواتان هیناوه! بۆ خوا پرکوع به‌رن و، کړن‌ووش به‌رن و، په‌روه‌دگار‌تان په‌رستن و، چاکه‌ بکه‌ن، به‌‌لکو سه‌رفراز و به‌ نامانج گه‌یشه‌توو بن (٧٨) هه‌روه‌ها (بروادارینه!) وه‌ک بۆ خوا شایسته‌یه له‌ پێناویدا تیی‌کۆشن، ئه‌و (خوا) تیه‌وه‌ی هه‌لبژاردوه (که‌ گێراونی به‌ شوینکه‌وتووی قورئان و پیغه‌مه‌ری کوتایی) له‌ ناییندا هیچ سه‌غله‌تیبه‌کی نه‌خستوه‌ته‌ سه‌رتان و، پڕیزیازی باب‌تان ئیبراھیم (بگرنه‌ به‌ر) نه‌و (خوا) پتشت‌یش و لهم قورئانه‌ش دا، ناوی لیئاوَن مسوُلماَنان (خوا تیه‌وه‌ی هه‌لبژاردوه) تا‌کو پیغه‌مه‌به‌ر به‌سه‌رتانه‌وه‌ شا‌یه‌د بێ و، تیه‌وش شا‌یه‌د بن به‌سه‌ر خه‌‌لکه‌وه‌، که‌واته‌: نوێژ به‌رپا‌بکه‌ن و زه‌کا‌ت به‌دن و، توند ده‌ست به‌ پڕسمانی خواوه‌ بگرن، به‌س نه‌و دۆست و پشتیوا‌نتانه‌، به‌ دلنیایی نه‌و با‌شترین سه‌ره‌ره‌شتیارو یشتیوا‌ن و، جا‌کترین یاری‌ده‌ده‌رو سه‌رخه‌رتانه (٧٩).

شیکردنەوهی هەندیک لە وشەکان

(مَنْكَا): بە (مَنْسِك) ییش، خوێندراوەتەوه: (التُّسْكُ: الْعِبَادَةُ، وَالتَّاسِكُ: الْعَابِدُ، وَخُصَّ بِأَعْمَالِ الْحَجِّ)، (مَنْسِك) یان (مَنْسَك)، بە مانای (تُشْك) یان (تُشْك) یانی: خوا پەرستی (تَاسِك)، یانی: (عَابِد) خواپەرست، بە لَام (مَنْسِك) یان (مَنْسَك) کۆیه کە (مَنْاسِك) ه، زیاتر تاییە تکرارو، بە خواپەرستیە کان و کردەوه کانی حەج و عومرەوه.

(الْمَنْكَرَ): یانی: پێ ناخۆش بوون، یان قەڵسی و توو پەیی، دەگوێری: (نَكَّرَ الْأَمْرَ نَكَارَةً: صَغَبَ وَاشْتَدَّ)، واتە: کارە کە قورس بوو، بە زەحمەت بوو. (سَطَّوْرَت): (السَّطْوَةُ: الْبَطْشُ بِرُفْعِ الْيَدِ، يُقَالُ: سَطَى بِهِ)، (سَطْوَةٌ) یانی: گرتن و، دەست لێوە شاندن، بە دەست بەرزکردنەوه، دەگوێری: (سَطَى بِهِ)، دەستی لێوە شاند، یان پەلاماری دا.

(الذُّبَابُ): واتە مێشە پەشە، زانایانی شارەزای زمان دەلێن: (ذُبَاب) لەوهوه هاتوه: (كُلُّ مَا ذُبَّ آبٌ)، مێش هەتا دەر بکری، دێتەوه.

(يَسْتَلْبِثُ): (سَلَبَ الشَّيْءَ: إِنْ نَزَعَهُ قَهْرًا) واتە: بە زۆر لێی ستاند و زەوتی کرد.

(مَا فَكَّرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ): (الْقَدْرُ: الْمِقْدَارُ، وَالْخُرْمَةُ، وَالْوَقَارُ)، (قَدْر) بە مانای ئەندازە و، پایە و پێگە و حورمەت و پێزدی، کەواتە: (مَا فَكَّرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ)، واتە: وهک بو خوا شایستەیه، پێزیان لێ نهگرت و، قەدری خواپان نهزانی و، پێگە و پایە ی بەرزی خواپان دەرک نهکرد.

(حَرَجَ)، (الْحَرَجُ: غَيْضَةُ الشَّجَرَةِ الْمُتَقَفَةِ، لَا يَقْدِرُ أَحَدٌ أَنْ يَدْخُلَ فِيهِ)، (وَالْحَرَجُ: الشَّدِيدُ الضَّيْقِ) (حَرَجَ)، بە درەختکی جیروو، یاخود بە داغتی، جیرو و،

دەگوترى، كە درەختەكانى پىكداجوون و كەس ناتوانن بچىتە نىوى، ھەرۈھە (الْحَرْجُ) بە ماناى سەختىي و سەغلەتېي و تەنگانەش دى.

(مِلَّةٌ)، بە ماناى بەرنامە و رېئاز، دى، (مِلَّةً أَيْكُمْ إِبْرَاهِيمَ)، واتە: رېئازى بابتان ئىبراھىم، دىن پال دەدرىتە لاي خوايىڭ: ئايىن و بەرنامەى خوا، بە لام (مِلَّةً) پال دەدرىتە لاي مرووف: (مِلَّةً مُحَمَّد)، (مِلَّةً مُوسَى)، (مِلَّةً إِبْرَاهِيمَ)، واتە: ئەو رېئازەى ئىبراھىم گرتوويەتە بەر، كە ھەمان ئايىنى خوايەو لەسەر نەرزى واقع بەرجەستە كراو، لەمىانى ئاكارو كردارى ئەو پىشەوايەدا.

(وَأَعِصُوا اللَّهَ)، دەست بە خواوە بگرن، واتە: خوتان بە ھۆى خواوە بپارېزن، چونكە: (عَصَاةٌ مِّنْهُ، حَفِظَةٌ)، پاراستىي، بەرگرىي لىكرد، يافى: بە ھۆى خواوە خوتان بپارېزن، ياخود بە ھۆى دەست پىگرتنى بەرنامەى خواوە، خوتان بپارېزن لە لادان و خلىسكان.

(مَوْلَاكُمْ)، (أَيُّ رَبِّكُمْ وَمَالِكُكُمْ وَمَجْنِكُمْ) (مَوْلَى) بە ماناى پەرۋەردگار و خواوەن و خوشويست و مشووخۆر، دى.

ماناى گىشتىي ئايەتەكان

خۇا ﷻ لە كۇتايى ئەم سۈرەتە موبارەكەدا، سەرەتا باسى ئەم راستىيە دەكاتەو، كە ئەوۋە ھەر ئۆممەتى موخەممەد ﷺ نى، رېيازىك لە خۇاپەرستىي و دىندارىي ئايەتتىي بۇ دانراو، كە لە ھەندى شتدا جىاي دەكاتەو لە ئۆممەتانى پېشوو، بەلكو ھەموو ئۆممەتانى پېشوو، خۇا ﷻ بە پىتى ھەلومەرج و ژىنگە و بارودۇخى خۇيان، رېيازىك لە خۇا پەرستىي و دىندارىي بۇ داناون لە وردەكارىيەكاندا، بەلى ھەندىك ئايەتەندىي ھەبوون جىا بوون، رېيازى ھەر كام لە پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، لە وردەكارىيەكان دا جىا بوون، لەوانى دىكە، ۋەك لە سوورەتى (المائدة) شدا، خۇا ﷻ دەفەرموى: ﴿لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَا جَا﴾، واتە: بۇ ھەر كامىكتان بەرنامەيەك و رېيازىكمان دانراو، يانى: ئايەت بە خۇي لە وردەكارىيەكان دا، ئەگەرنا لە ھىلە گىشتىيەكاندا، رېياز و بەرنامەي ھەموو پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، يەك بوو.

ئىنجا دەفەرموى: ﴿لِكُلِّ أَمْرٍ جَعَلْنَا مَنَسْكَ هُمْ نَاسِكُوهُ﴾، بۇ ھەر كۆمەلىك، خۇا پەرستىيەك ياخود رېيازىكى خۇاپەرستىيمان دانراو، ئەوان گرتوويانەتە بەر و پەرەويان لى كردو، ﴿فَلَا يُنْزِعُكَ فِي الْأَمْرِ﴾، ئىنجا با لە كارى دىندارىي و مسولمانەتىدا مشتومرت لەگەل نەكەن، واتە: تۇ مشتومريان لەگەل مەكە و لەگەليان مەچۆرە نىو شەپە قسە و مشتومرەو، ﴿وَأَدْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ﴾، بانگەوازيش بكە بۇ لاي پەرورەدگارت، لەسەر كارى خۇت بەردەوامبە و، با بە شەپرى لاوہكىي و قسەي لاوہكىيەو نەتخافلىنن و، لە كارى ئەسلى خۇت لات نەدەن، ﴿إِنَّكَ لَمَلِكٌ هُدًى مُّسْتَقِيمٌ﴾، بە دلىيايى تۇ لەسەر رېنمايەكىي رېيك و راستى، ﴿وَإِنْ جَدَلُوكَ فَقُلْ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾، ئەگەر مشتومرپىشان

له گه لدا کردی، بَلَى: خوا ۱۰ زاناتره به وهی تئوه ده یکن، یانی: خوا ۱۱ زاناتره به کرده و ده کانی تئوه، که تا کو چ رادده یه ک پوهان، یا خود نارپوهان، که واته: بزانش چون کرده و ده کهن! بزانش که خوی زانای په نهان بین ناهیتلی وه که به رزه کی بانان بوی دهر بچن ﴿اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾، خوا ۱۲ له پوژی هه لسانه وه دا، له پوژی زیندوو کرده وه دا، دادوهر بیتان له به یندا ده کات، ﴿فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾، له وه دا که تئیدا ده که وتنه راجیایی و نا کو کییه وه.

ننجا پروو ده کاته پیغه مبهری خاتهم ۱۳ و، ههر که سیتکیش له دوی پیغه مبهری خاتمه وه، په پیره ویی ده کات لهم قورنانه و، له گه ل نه یاران و ناحه زانیی رتباری خوا، له پوژگاری خویدا، ده که وتنه مشتومرو شه ره قسه و وتوو یژده وه، ده فهرموی: ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾، تایا زانانی که خوا ۱۴ ههر چی له ناسمان و له زویدایه (ههر چی له سهری و له خوار تیه) هه مووی ده زانی، ﴿إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾، نا نه وه له نووسرا و یکن دابه و، نه وه له لای خوا ناسانه، ننجا نه مه یان مه به ست پتی تومار کردنی راسته قینه به، که بو خوا ناسانه هه موو شتیکی له باره ی دروستکراوه کانی خویه وه، تومار کرد بئ، یا خود: نه وه نامازه و هیما به، یانی: وه ک چون تئمه کاتیک شتیک تومار ده که یین و ده نووسین، له بیرمان ناچئ، خواش ۱۵ ناوا هه موو زانیاریه که ی له باره ی دروستکراوه کانی خویه وه، وه ک نووسرا بیتته وه، هیچی له بیرناچی و فهراموش ناکات و، نه وه ش بو خوا ناسانه.

ننجا چاریکی دیکه باسی بیپروا کان ده کاته وه: ﴿وَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يَرْزُقْ بِهِ سُلْطَنًا وَمَا لَيْسَ لَهُم بِهِ عِلْمٌ﴾، له جیاتی خوا ۱۶ شتیک ده په رست، که خوا هیچ به لگه ی له سهر نه ناردو ته خوار و، هیچ زانیاریه کیشیان له باره یه وه نیه، واته: به س به نه زانیی و نه فامیی شت ده په رست، به به لگه ی نه وه که خوا ۱۷ به لگه ی له سهر نه ناردو ته خوار، ﴿وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِن نَّصِيرٍ﴾، سته مکارانیش هیچ یارمه تئیده رنک و پشتیوان تیکان نیه...

ئىنجا باسى ھەلۆتسى چەوت و خراپيان دەكات، لە بەرانبەر خۆتندرانەو دە
 ئايەتەکانى خوا ﷻ بەسەر ياندا و دەفەرموى: ﴿وَإِذَا نَزَلَ عَلَيْهِمْ ءَايَتُنَا بِحُكْمِ
 كَاتِبٍ ءَايَتُهُ تَوَّعُّبٌ ۚ﴾ پێنخۆش بوون و قەلسى و توورەبى، لە پروى
 ئەوانەدا كە بىيروان، دەزانى، ﴿مَكَادُوتُ يَسْطُوتُ بِالَّذِي تَلُوتَ عَلَيْهِمْ
 ءَايَتُنَا ۚ﴾، نيزىكە بەلامارى ئەوانە بدن كە ئايەتەكانى ئيمەيان بەسەردا
 دەخۆننەو، ھەلمەتيان بۆ بەرن و زەبريان لى بوەشتن، ﴿قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُمْ بِشَرِّ
 مِّنْ ذَٰلِكُمْ ۚ﴾، بلى: ئايە بە خراپتر لەو ھەواتان پى بدەم، بە خراپتر لەو، كە
 تېو ە پى قەلس بوون و پیتان ناخۆشە؟ ﴿النَّارُ وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِي كَفَرُوا بِشِ
 الْصَبْرِ ۚ﴾، ئەو ە ناگر (ى دۆزەخ) ە، كە خوا ﷻ بەلئى داو، بەوانەى بىيروان
 (بەلئى ناگرى ناگرى دۆزەخى پىدان) و خراپترين چارەنووس و سەردەنجاميش
 (ناگرى دۆزەخ) ە.

ھەلبەتە لێرەدا كە خوا ﷻ باسى ھەلۆتسى بىيروايەكان دەكات، لە بەرانبەر
 ئايەتەكانى خوادا، ئەو ە تايەت نەبوو، ھەروەك ھەموو ھەلۆتەكانى
 دىكەش تايەت نين، بە رۆژگارى پىغەمبەر ەو ە ﷺ، بەلكو ئىستاش ھەر وايە،
 ئىستاش كەسانىك ھەن، ئەگەر ئايەتكيان بۆ بخۆتندرتەو ە و گوئىستى
 ئايەتيك و، گوئىستى فەرماشتىكى پىغەمبەر ﷺ و گوئىستى ياسايەكى شەرعى
 بن، يەكسەر كىچيان دەكەوتە كەول و قەلس و ناپەحەت دەبن، ھەروەك
 لە سوورەتى (الزمر) دا، خوا ﷻ دەفەرموى: ﴿وَإِذَا ذُكِّرَ اللَّهُ وَحْدَهُ شَمَّرَتْ
 قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ۚ وَإِذَا ذُكِّرَ اللَّهُ وَحْدَهُ شَمَّرَتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا
 يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ۚ﴾، واتە: ئەگەر تەنيا باسى خوا بكړى، ئەوانەى بېروايان بە
 رۆژى دواى نى، دليان وىك دى و دەگوشى و بىزار دەبن.

ديارە ھەر كەسە چى لە دلدا ھەبى، بە پى ئەو ە كە لە دلى دا،
 ھەلۆتە وەرەكړى، كەسك كوفرى لە دلدا ھەبى، بە كوفر دلخۆشە و، بە

ئیمان سەغڵەت و ناپەرحەتە، کە سێکیش ئیمانی لە دڵدا هەبێ، بە ئایەتەکانی خوا، بە و شتانەی دەبنە ھۆی زیادبوونی ئیمان، دڵخۆش دەبن، وەک لە سوورەتی (التوبة) دا، خوا ﷻ ھەر لە بارەی ھەمان ھەلۆستەو، دەفەرئوی: ﴿وَإِذَا مَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَّن يَقُولُ أَدْأَتْهُ هَذِهِ آيَاتُنَا ۖ وَاتَّه: ئەگەر سوورەتێک دابەزێتێ لەوانە، (لە دڵ نەخۆش و دەغەلەکان) ھەبە، دەپرسن: کامتان ئەم سوورەتە ئیمانی بۆ زیاد کردن؟ لەبەر ئەوێ خوا ﷻ دەفەرئوی: ﴿وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا ۖ وَالْأَنْفَال، دەیانەوێ ئەو قسەبەیی خوا بە درۆ دابنێن و تانەی لێ بدەن، یانی: خوا ﷻ دەفەرئوی: ئەگەر ئایەتەکانی خوایان بەسەردا بخوێندرێتەو، ئیمانیاں زیاد دەکات، بە ئەم کوا کامەتان ئیمانی پێی زیاد بوو؟ واتە: خوا ﷻ راستی نەفەرموو! بە ئەم خوا ﷻ دەفەرئوی: بڕواداران ئیمانیاں پێی زیاد دەبن، نەک ئەھلی کوفر!

بۆیە خوا ﷻ دەفەرئوی: ﴿فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَرَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ﴾ (التوبة)، کەچی ئەوانەیی بڕوادارن، ئیمانیاں پێی زیاد دەبن (بەو سوورەتە کە دادەبەزێ) و دڵخۆش دەبن، ﴿وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِم مَّرَضٌ فَرَادَتْهُمْ رِجْسًا إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ﴾ (التوبة)، بە ئەم ئەوانەیی دلیان نەخۆشیی تێدا، ھەر پیسییان بۆ زیاد دەکات و (پێسی زیاتر دەخاتە گەڵ پێسیبەکی کە لە دلیان دایە، کە شیرک و کوفر) کاتیکیش دەمرن، بە بێروایی دەمرن، کەواتە: بە لێ، ئایەتەکانی خوا ﷻ ئیمان زیاد دەکەن، بە ئەم لە دلی ئیمانداراندا، ئەگەرنا بە نەبەت ئەھلی کوفرەو، نەخۆشیی و پێسی زیاد دەکات لە دلیاندا، یانی: بێروایان ھەتا ئایەتێک زیاتر بیست، کوفر بەو ئایەتەش دەکەن، پێشتریش کوفریان بە ھەندیک لە ئایەتەکانی خوا ﷻ کردو، و، پێسی چۆتە تێو دلیان و، لە ئەنجامی کوفر کردتیکێ زیادەش دا، پێسی زیادە دەچێتە تێو دڵ و دەروونیانەو.

نَجَا خُوا ﷻ ده فهرموئ: ﴿يَتَابِعُهَا النَّاسُ ضَرْبٌ مَثَلٌ فَاسْتَعِمُوا لَهُ﴾، نهی
 خه لکینه! وینه بهک هیتراوه تهوه گوئی بو هه لَبَخَن، باش سه رنجی بدهن،
 ﴿إِنَّكَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ، وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ
 الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِيدُوهُ مِنْهُ مُعْفٍ الطَّالِبُ وَالْمَطْلُوبُ﴾، وینه که نهوه به:
 نهوانه ی تیهوه له جیاتی خُوا ﷻ لیان ده پارینهوه [ههروه ها خویندراویشه تهوه:
 (إِنَّ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ)، نهوانه ی هاوبهش بو خُوا دانه ران و کافره کان،
 لیان ده پارینهوه] هه موو نهوانه نه گهر کوشبینهوه سه ره کدی و هاوکاری
 به کدیش بن، به هه موویان میشیکیان پی دروست ناکری، نجا نهک هه ر
 میشیکیان پی دروست ناکری، به لکو نه گهر میشه که شتیکیشیان لی بستینن،
 پنیان لیی ده رباز و قوتار ناکری، پنیان لی ناستیتینهوه، داواکار و داوالیکراو
 بیهنن، داواکه ره که نهو که سه به که ده بهوئ شته که له میشه که بستیتینهوه،
 داوالیکراویش بریتیه له میشه که، یاخود داواکه ر: بته رسته کان و، داوالیکراویش
 په رستراوه که به، هه ردوویان بن هیزن، ﴿مَا فَكَّرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرُهُ إِنَّ اللَّهَ لَقَوِيٌّ
 عَزِيزٌ﴾، وهک بو خُوا ﷻ شایسته یه، ریزیان له خُوا نه گرتوه، قه دری خوابان
 نه گرتوه و پایه ی به رزی خوابان ده رک نه کرده، به لام بیکومان خُوا به هیزی زاله.

نجا باسی نهوه دهکات که وه نه بن هاتنی موحه مهده ﷻ شتیکي بیدعت و
 داهیتراویک بوو بن، پیشینه ی نه بوو بن: ﴿اللَّهُ يَصْطَلِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا
 وَمِنْ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾، خُوا ﷻ له فریشتان و له مروشان، نوینه ران
 و په وانه کراوان هه لده بیژتری، بیکومان خُوا بیسه ری بینه ره، ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ
 وَمَا خَلْفَهُمْ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ﴾، نهوه ی له پیش ده ستیانه وه دیوه، نهوه ی له
 دواشیانه وه دیوه هه مووی ده زانی، واته: داهاتوویان ده زانی و ابردووشیان ده زانی،
 یاخود: هه موو شتیکیان له باره وه ده زانی و، کاروباره کانیش بو لای خُوا ده گپدرینه وه.

له کو تابی دا خُوا ده فهرموئ: ﴿يَتَابِعُهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَرْكَعُوا وَاسْجُدُوا
 وَاعْبُدُوا رَبَّكُمْ وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ﴾، نهی نهوانه ی پرواتان

هَتَاوَه! بُو خَوَا ۞ رَكُوع بِيَهَن وَ، كِرَنووش بِيَهَن وَ، پِهروه ردگار تان بِهَرستَن وَ، چاكه بَكَن لَه گَهَلْ بَه نَدَه كَانِي خَوَا، بَه لَكُو سَه رَفَرَاز بِن، نَنجَا خَوَا لَه سَه رِئِمَا بِيَه كَانِي خَوِي وَ، نَامُوژ گَارِيَه كَانِي بَه رَدَه وَاَم دَه بِي وَ، دَه فَه رَمُوئِي ۞ رَحْمَهُدُوْا فِي اللّٰهِ حَقَّ جِهَادُوْا ۞، وَهَك بُو خَوَا شَا يَسْتَه يَه لَه پِتَناوِيْدَا تِي كُوشَن وَ فِيْدَا كَارِي بَكَن، تِي كُوشَن وَ خَوْتَان مَانْدُوو بَكَن، ۞ هُوَ اَجَبْتَنَكُم ۞، نَهَو (خَوَا ۞) تِيوَه ي هَه لَبَزَارْدُوَه، تِيوَه كَه بَه نَدَا بَه تِي بُو خَوَا ۞ دَه كَهَن وَ، دَوَا ي پِتَغَه مَبَه رِي كُوْتَا بِي وَ شُو يَن كَتِي بِي كُوْتَا بِي خَوَا ۞ دَه كَهَوَن، كَه قُورْتَانَه، تِيوَه هَه لَبَزَارْدَه ي خَوَان، ۞ وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ ۞، (خَوَا) لَه نَا يِنِي شِدَا هِي ج سَه غَلَه تِي نَه خَسْتُوْتَه سَه رَتَان، نَهَم نَا يِنَه سَه غَلَه تَتَان نَا كَات وَ، بِيَزَارْتَان نَا كَات، وَ اَتَان لِي نَا كَات دَه رَنَه بَهَن، بَه لِي مَانْدُوو دَه بِن وَ، تَارَه قَه ي پِتَوَه دَه كَهَن، بَه لَام وَ اَنِيه بُوْتَان جِي بَه جَن نَه كَرِي، ۞ مِلَّةَ اَيْيَكُمْ اِيْرَهِيمَ ۞، نَه مَه هَه مَان رِي بَا زِي بَابَتَان (نِي بَرَاهِيْم) دَه، بَابِي رُوو حِي وَ مَه عَنَه وَ يَتَان ۞ هُوَ سَمَّكُمُ الْمُسْلِمِيْنَ مِنْ قَبْلُ وَفِيْ هٰذَا ۞، نَهَو (خَوَا) ۞ نَاوِي لِي تَاوَن، مَسُوْلَمَانَان لَه پِتَشِدَا وَ لَه مَه شِدَا، وَ اَتَه: لَه م قُورْتَانَه شِدَا تِيوَه نَا زَنَاوِي مَسُوْلَمَان تَان هَه يَه، بَه س نَهَو نَاوَه تَان هَه يَه، كَه هَه مَوُو تَان كُو بَكَ اَتَهَوَه، ۞ لِيَكُوْنَ الرَّسُوْلُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ ۞، بُو يَه خَوَا ۞ تِيوَه ي هَه لَبَزَارْدُوَه وَ هَك نُوْمَه تِي كُوْتَا بِي وَ شُو يَن كَه وَ تُوَوَانِي پِتَغَه مَبَه رِي كُوْتَا بِي وَ كَتِي بِي كُوْتَا بِي، تَا كُو پِتَغَه مَبَه ر ۞ شَا يَه د بِي بَه سَه رَتَانَه وَ، ۞ وَتَكُوْنُوْا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ ۞، تِيوَه ش شَا يَه د بِن، بَه سَه ر خَه لَكَه وَ، پِتَغَه مَبَه ر شَا يَه د بَه سَه رَتَانَه وَ، بَه لَكَه يَه بَه سَه رَتَانَه وَ، كَه نِي سَلَام رَا سْتَه وَ، تِيوَه ش شَا يَه د بِن بَه سَه ر مَرُوْقَا بَه تِيوَه، كَه تَه نِيَا نِي سَلَام رَا سْتَه وَ بَه رَنَامَه ي تِيَر وَ تَه وَاوِي زِيَانَه، ۞ فَاَقِيْمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللّٰهِ ۞، كَه وَاَتَه: نُو يَزْ بَه رِيَا بَكَن، وَ هَك پَا يَه ي مَه عَنَه وَ يِي دِي نَدَارِي وَ، زَه كَات بَدَهَن، وَ هَك پَا يَه ي تَابُو رِي وَ مَادِدِي، دِي نَدَارِي وَ، لَه هَه مَوُو كَارُو بَارِي كِي شَتَان دَا سَت بَه رِي سَمَانِي خَوَا وَ بَكِرَن ۞ هُوَ مَوْلَاكُمْ ۞، هَه ر نَهَو (خَوَا ۞) سَه ر پَه رَشْتِيَار وَ مَشُوو رَخُوْر وَ كَار سَا زُو هَاوَا كَار تَانَه، ۞ فَيَعْمُ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ الْعَبْدُ ۞، نَهَو (خَوَا ۞) بَاشْتَرِيَن سَه ر پَه رَشْتِيَارُو بَاشْتَرِيَن هَاوَا كَار وَ پَارْمَه تِي دَه رَتَانَه.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەكەم:

خوایێ بۆ هەر ئۆممەتێک بەرنامە یەکی پەرستێ و دینداریی داناو و، نابێ مرۆفی مسوومان قبوولی مشت و مێ بکات لەو بارهوه و، پتویستە لە راستیی پێنازەکە ی دنیایی و، لە کاتی شەڕە قەش لەگەڵ کەسانێکی نەیار و بێسروادا لە جیاتی لەسەر پۆیشت و، زۆر پتوێ چوون، بێت: خوا وایداناو و ئەویش زاناتر و، لە قیامەتیش دادوهریی لە ئێوان بەندەکانیدا دەکات و، بە دنیایی خوا هەرچی لەسەر و خواری گەردوون دایە، دەیزانی و تۆماری کردو:

خوایێ دەفرموی: ﴿لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُهُ فَلَا يُبْزَعُكَ فِي الْأَمْرِ وَادْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ إِنَّكَ لَعَلىٰ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧﴾ وَإِنْ جَدَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ اللَّهُ يَخْتَكُم بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فِيمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٠﴾﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە دوازدە بڕگەدا:

(١) ﴿لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا﴾، بۆ هەر کۆمەڵێک لە مرۆفەکان، بۆ هەر ئۆممەتێک و کۆمەڵگایەک لەوانە ی پێش تێو، ئە ی موخەممەد ﷺ و کۆمەڵکا و ئۆممەتەکە ی! جوړێک لە دینداریی و پەرستمان داناو، کە لە وردەکارییەکانیدا کۆمەڵێ ئایەتە نەندیی خۆی هەبوون، بەلام لە چوارچێوهی فراوان و لە هێڵە گشتییەکاندا، بەرنامە یەک کە خوا ﷻ بۆ هەموو پێغەمبەرانی ناردو، بەس یەک بوو، وەک لە سوورەتی (الشوری) دا دەفرموی: ﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا

يَوْمَ إِزْمِهِمْ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ ﴿١٧﴾، لەم ئايەتى سۈرەتى (الشورى)دا، خوا باسى پىتىج لە پەوانەكروە ھەرە گەورەكان دەكات، كە: نووح و ئىبراھىم و عيسا و مووسا و موھەممەدن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، دەفەرمۆي: (خوا) لە ئايىنى خۇي بەرنامەيەكى بۇ ھەمووتان داناوە... بەلەم ئەو لە ھىلە گەشتىيەكاندا، ئەگەرنا لە وردەكارىي و تايبەتەندىيەكاندا كە پەيوەست دەبن بە ھەل و مەرجى ژىنگە و قۇناغى تېدا ژيانى تايبەتیی ئەو كۆمەلگايە، ھى ھەر كامىكان لە ھى ئەوانى دىكە جىابووە، بۆيە كە دەفەرمۆي: ﴿لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْكًا﴾، كە خوێندراویشە ئەو: (مَنْكًا)، (مَنْكًا) و (مَنْكًا)، ھەردووكان، يان ناوى شوێن، بۆ تېدا ئەنجام درانى خواپەرستىي، (اسْمُ مَكَانٍ لِلشَّيْءِ)، ياخود مەبەست پێى خواپەرستىيە بە گشتى، واتە: (مَنْكًا) يان (مَنْكًا) يان: ناوى شوێنە بۆ تېدا ئەنجام درانى خواپەرستىيەكانى ھەج بە تايبەت، يان خواپەرستىيەكان، بە گشتى.

دەشگونەن (مَنْكًا) و (مَنْكًا): بە مانای خواپەرستىي بى بە گشتى، واتە: بۆ ھەر كامىك لە تۆمەتە تانى پىشنى، جوړىك لە خواپەرستىي تايبەتەمان داناوە، كە لە وردەكارىيەكانى دا تايبەت بوو بەو پىغەمبەرەو، كە لەو كۆمەلگا تايبەتەداو لەو قۇناغە ديارىكراوەدا، ئىردراو، بەلەم زياتر وا پىدەچى مەبەست لىرەدا شوێنى تېدا ئەنجامدرانى خواپەرستىيەكانى ھەج بى، ھەلبەتە لىرەدا مەبەست پێى شوێنى تېدا سەربىرانی قوربانىيان نى، چونكە چەمكە كەى فراوانترە و ئەم ئايەتە لە مانادا پەيوەست دەبىتەو بە ئايەتى پىشترى، كە دەفەرمۆي: ﴿لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْكًا لِيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ﴾، كە پىشتر باسما ن كەرد.

ھەلبەتە لەو ھەل و مەرج و بارودۆخەدا، كە قوربانىي تېدا دابەزىندراو، ھاوبەش بۆ خوا دانەرەكان، ھەرودەھا جوولەكەكان و پەنگە نەصرانىيەكانىش، مشت و مريان كەردو لەكەل پىغەمبەر ﷺ و، مسولماناندا، لەسەر ئەو پەرستشەنەى كە ئەنجاميان داو، بۆيە خوا ﷻ ھەواىداو و دەفەرمۆي: بۆ ھەر كۆمەلگايەك و،

بۇ ھەر كۆمەلىك، كۆمەلىك پەرستىمان داناون كە ۋەك دىندارىي پىيانەۋە پاپەند بىن.

(۲) - ﴿هُم نَاسِكُوهُ﴾، كە ئەو كۆمەلگايە، ئەو ئۆممەتە خواپەرستىيان تىدا ئەنجام داۋن، ئەگەر (مَنَسِك) ناۋى شوپىن بىن، (نَاسِكُوهُ): (أَي نَاسِكُونَ فِيهِ بَنَزِعُ الْخَافِضُ)، ئەۋدى كە (مَجْرُور)ى كىدوۋە لىبراۋە ۋ بۆتە: (نَاسِكُوهُ)، لە ئەسلى دا ناۋايە: (أَي نَاسِكُونَ فِيهِ)، پەرستارى خۋاي پەرۋەردگار دەپن لەۋىدا، لەو شوپنەدا، ئەگەر مەبەستىش لە (مَنَسِك) يان (مَنَسِك)، خواپەرستىي بىت بە گشتىي، يانى: (هُم نَاسِكُوهُ)، يانى: پەرستارن بۇ خۋاي ھەرز ۋەمەزن، بە پىتى ئەو پەرستەنى بۇ دىارىي كىدوۋن.

(۳) - ﴿فَلَا يَنْتَظِرُكَ فِي الْآخِرَةِ﴾، ئىنجا با لە بارەى ئايىنەۋە، لە بارەى ئەو دىندارىيەۋە، مشتومپ لەگەلدا نەكەن.

لىرەدا رستەي: (مشتومپ لەگەلدا نەكەن) پرسىارىك دروست دەكات: بەدەست پىغەمبەرى خوا ﷺ، ۋ، بىرۋاداران ۋ شوپنكەۋتۋانى نەبوۋە، كە بەرانبەرەكانىيان مشتومپ دەكەن، يان نا، ئەدى ئەمە يانى چى لىرەدا؟ يانى: تۇ ھەلومەرچىك مەپەخسىتەن، كە ئەۋان بىتە قسە ۋ مشتومپ لەگەلدا بىكەن، يان ئەگەر ئەۋان ۋىستىيان مشتومپ ۋ ۋتۋوئۇ ۋ شەرە قسە بىكەن، تۇ لەگەلىيان پىۋە مەچۇ، بەلكو لىلىيان تىيكە ۋ ۋازىيان لىيىتە.

(۴) - ﴿وَأَدْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ﴾، ھەرۋەھا تۇ بانگەۋاز بىكە بۇ لاي پەرۋەردگار، ۋاتە: لە جىياتى شەرە قسە ۋ مشتومپ لەگەل ئەۋاندا، تۇ خەرىكى كارى خۇت بە ۋ بانگەۋاز بىكە، با بە لاپىندا نەبەن ۋ بە شتى لاۋەكىيەۋە سەرقال ۋ سەرگەرمەت نەكەن، بانگەۋاز بىكە بۇ لاي پەرۋەردگار، سەرگەرمى بانگەۋازى خەلك بە بۇ خوا بە يەكگرتن ۋ، كاتى خۇت بەو شەرە قسە ۋ مشتومپ لاۋەكىيەۋە كە ئەۋان دىيانەۋى بىانورۋوئىزن، كاتى خۇت بەۋەۋە بە فېرۋ مەدە.

(۵) - ﴿إِنَّكَ لَمَكُنْ هُدًى مُّسْتَقِيمٍ﴾، بە دنیایی تۆ لەسەر پێنمایە کە ی پێک و راستی.

ئەمە دنیاکردنی پێغەمبەر ﷺ و شوێنکەوتووانیەتی، دنیابن کە ئێوە لەسەر پێنمایی و بەرچاو پوونیی پێک و راستی و دَلْ لە دَلْ مەدەن!

(۶) - ﴿وَإِنْ جَدُلُواكَ﴾، ئەگەر ئەوانیش هەر مشتومڕ و شەپە قسەیان لەگەڵ کردی، سوور بوون، لە سەر دیمەدمە ی خۆیان.

(۷) - ﴿فَقُلْ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾، بَلَى: خوا زاناترە بەوەی ئێوە ئەنجامی دەدەن، واتە: لە حیاتی زۆر پێوە چوون و بە دوا داچوونی ئەو قسانە ی ئەوان دەیانورووژێتن، بَلَى: خوا زاناترە بەوەی ئێوە ئەنجامی دەدەن (و بەوەش کە تێمە ئەنجامی دەدەن) کەواتە: خوا ﷻ ئەو پێز و بەرنامە ی، دینداریە ی ئاوا بۆ تێمە داناوە و، تێمە پێوە ی پابە ندین و، ئێوەش خۆتان چی دەکەن، خوا زاناترە بەوەی ئەنجامی دەدەن، نەجا ئەمە وەک ئەو نایەتە موبارە کە وایە کە دەفەرموی: ﴿فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَانْظُرْ﴾ السجدة، پشتیان تێبکە و چاوە پێ بە، کە لە چەند شوێنان لە قورئان دا، ئەوە هاتو، چونکە زۆرجار نینسانی بانگەوازاکار کە سێک کە دەیموی پە یامی خوا بکە یە نێ بۆ کۆمە لگا و دەورووبەری، ئەگەر لە خۆی وریا نە بن، بە شتی لاوە کێ یه وە و بە قسە و باسی نە زۆک و بێ حیو، کاتیکی زۆری لێ بە فێرۆ دەدری و، توانایە کی زۆری لێ بە خەسار دەچی و دەبن وریا بن، بۆ یە خوا دەفەرموی: ئەگەر هەر سوور بوون لەسەر مشتومڕ لەگە لدا کردنت، ﴿فَقُلْ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ﴾، بَلَى: خوا زاناترە بەوەی کە دەیکەن.

(۸) - ﴿اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ﴾، خوا لە پۆژی هە لسانە وە دا دوه ریتان لە ئێواندا دەکات.

(۹) - ﴿فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ﴾، لەو هەدا کە تێستا ئێوە لە بارە یه وە لە راجایی دان، ئەمە رستە یه ک و بڕگە یه کی تازه یه و، لەو نیه کە خوا ﷻ بە پێغەمبەری ﷺ فەرموود: پێیان بَلَى، بە لکو خوا بۆ خۆی دەفەرموی: خوا لە ئێوان ئێوە و نە یارە کانیشتاندا کە مشتومڕ و شەپە قسە تان لەگە لدا دەکەن، دادوە ریتان لە ئێواندا دەکات، بە لَم کە ی؟ لە

پۇزى ھەلسانەۋەدا، كەۋاتە: خۇتياڭ پتوۋ سەرقال مەكەۋ، پىشتگۇتياڭ بخە و خەرىكى كارى خۇت بە.

۱۰- ﴿أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ﴾، ئاڭا نازانى كە خوا ھەرچى لە سەرى و لە خوارىيە، ھەرچى لە ئاسمان و لە زەۋى ھەيە، دەيزانى؟ ئەم پرسىار كىردنە پرسىار كىردنى نكوۋلىيلىكەرانە (استفهام إنكاري) يە، ياخود پرسىار كىردنىكى دانىيىدا ھىنەرانە (استفهام تقريري) يە، يانى: بە دۇنيايى تۆ دەزانى كە: خوا ھەرچى لە ئاسمان و زەۋىيدا ھەيە، دەيزانى.

۱۱- ﴿إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ﴾، ئەۋە ھەموۋى لە كىتەپك، لە تۆمارگەيەك دايە، تۆمار كراۋە و نووسراۋە.

۱۲- ﴿إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ﴾، ئەۋە لەسەر خوا ئاسانە، سىنايە، كە ھەموۋ شىتىكى لە بارەى دروستكراۋەكانى خۇيەۋە تۆمارى كىردى، ئەمە يان كىنارەيە بۇ كۆنترۇل كىردن و دەۋرەدانى زانىبارى خوا بۇ ھەموۋ شىتىك، ياخود مەبەست ئەۋەيەك بە كىردەۋە خوا ﷻ ھەرچى لە بارەى دروستكراۋەكانىيەۋە ھەيە، نوۋسىۋىيەتى، ۋەك لە قورئاندا بە (لَوْحٌ مَّحْفُوظٌ) و، (كِتَابٌ مَّبِينٌ) و (إِمَامٌ مُبِينٌ)، ھاتوۋ، دەشگونجى مەبەست لەۋ وشانە: (لَوْحٌ مَّحْفُوظٌ)، (كِتَابٌ مَّبِينٌ)، (إِمَامٌ مُبِينٌ)، زانىبارى خۋاى پەرۋەردگار بى، بەلەم بۇيە خۋاى كار بەجى ئەۋ وستانەى بەكار ھىتاۋن، ئاكو تىمە باشتى تىيگەيەننى، كە ۋەك چۆن كاتىك شىتىك تۆمار دەكەين، باش باشى دەزانين و لىمان تىكەل ئابى و لىمان تىك ئاچى، خواش ﷻ بەۋ شىۋەيە، ۋەك ھەموۋ شتەكان تۆمار كراين، لە تۆمارگە و لە لىستىكدا بە وردىي نووسراين، ئاۋا دەيانزانى و لىي پەنھان نين.

مەسەلە ی دووهم:

بێپروایان لە جیاتی خوا شتیک دەپەرستن، کە هیچ بەلگەی لەسەر نیهو، هیچ زانیاریشیان لە بارەیهوه نیه، کاتیکیش گوتییستی نایەتە ڕۆشنەکانی خوا دەبن، زۆر قەلەس و ناپەرەت دەبن، نزیکە پەلاماری خۆنەرەوانی قورئان بدەن، بێگومانیش ناخۆشتر لەو چاوەڕێیانە کە پێی قەلەسن، ئەویش بریتیه لە ناگری دۆزەخ:

خَوَا ۞ دەرەرمۆی: ﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يَنْزِلْ بِهِ سُلْطَانٌ وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ۝﴾ وَإِذَا ثُلَّ عَلَيْهِمْ ءَايَتُنَا بَيْنَتْ تَعْرِيفٌ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُصَكَّرُ مَكَدُوتٌ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ ءَايَتِنَا قُلْ أَفَأَنْتُمْ بَشَرٌ مِّنْ ذَلِكُمْ أَلْتَارُ وَعَدَهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَسِ الْمَصِيرُ ۝﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە ئۆ (٩) برگەدا:

١- ﴿وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يَنْزِلْ بِهِ سُلْطَانٌ﴾، لە جیاتی خوا دەپەرستن، کە هیچ بەلگەی لەسەر نەناردۆتە خوار، هەموو ئەوانەی خاوناپەرستن، لە جیاتی خوا شتایک هەر دەپەرستن، پەرستراوانتیک دیكە دەپەرستن.

(لە جیاتی خوا شتایک دەپەرستن) کە خوا هیچ بەلگەی لەسەر نەناردوونە خوار، (سُلْطَانًا) بە مانای بەلگەیه، بەلگەی دابەزێندراو، کە بریتیه لەو بەلگەیهی لەسەر زمانی پیغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، خوا ﷺ دایدەبەزێنن، کەواتە: بۆ ئەوه کە دەبن کێ پەرستری و چۆن پەرستری؟ تاکە بۆلاگەراوه (مرجع) و سەرچاوه کە دەبن بەلگەی لێوهن، خوای پەرورەردگاره، وهحیی خوا و پەيامی خوا به بێ هه‌بوونی به‌لگه له لایه‌ن خواوه، دروست نیه شتیک بکریته پەرستراو (مُعبود)، کە چی ئەوانه له جیاتی خوا و له خوار خواوه، شتیک دەپەرستن، کە خوا هیچ بەلگەی لەسەر نەناردوه.

۲- ﴿وَمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ﴾، ہر وہا شتاتیک (دہپہرستی) کہ خوشیاں هیچ زانیاریان له بارہیہوہ نیہ، واتہ: برہوایہ کی مہ حکمیان پیتی نیہ بہو شتہی دہیہرستی، چونکہ برہوای مہ حکم و نبعیتقادی مسوگر و جیتی دلنایبی، له زانیاری و بہ لگہی بہ کلاییکہرہوہ پیدادہبی، نہوانیش زانیاری و بہ لگہیہ کی جیتی دلنایبی و دلنیاکہریان نیہ، بؤیہ له جیتیہ کی دیکہش دہفہرموی: ﴿إِنْ يَبْغُؤْنَ إِلَّا الظَّنَّ﴾ (۱۲) النجم، واتہ: تہنیا بہ دہوای گومان دہکہون، ہر وہا له سوورہتی (النجم) یش دا دہفہرموی: ﴿إِنْ يَبْغُؤْنَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ﴾ (۱۳)، واتہ: بہس شوین گومان و، شوین ٹہوہ دہکہون کہ نہفسہکانیان نارہزووی دہکہن.

۳- ﴿وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ﴾، ستہمکارانیش هیچ پشتیوان و بارمہتیدہرو ہاوارنکیان نیہ، له جیاتی بفہرموی: (وَمَا لَهُمْ)، فہرموویہتی: (وَمَا لِلظَّالِمِينَ)، بؤ نہوہی سیفہتی ستہمیشیان بؤ بکاتہ مؤرتک و بہ تئو چاوانیانہوہ بنی.

۴- ﴿وَإِذَا نُتِلَّ عَلَيْهِمْ ءَايَاتُنَا بَيِّنَاتٍ﴾، کاتیکیش ٹاہتہ پؤشنہکانی ٹیمہیان بہسہردا دہخویندرنہوہ، چ جوڑہ ٹاہتیک؟ (بَيِّنَاتٍ) ٹہو ٹاہتہنہی زؤر پؤشن و هیچ تہم و مزیان بہسہرہوہ نیہ و، دہزانری کہ ٹاہتق خوان، چونکہ لٹرہدا وشہی (آیات) رہوت، (سیاق) کہ باسی خویندنہوہی ٹاہتہکان دہکات، ناچارمان دہکات بلٹین: مہبہست ٹاہتہ خوینراوہکانی خوان، یانی رستہکانی قورٹان، ٹہگہرنا وشہی (آیات)، له قورٹاندا بہ چوار واتا یان بہکارہاتوہ:

۱- بہ مانای رستہکانی قورٹان ہاتوہ.

۲- بہ مانای دیمہن و دیاردہکانی گہردوونیش دئی، وہک خوا دہفہرموی: ﴿وَكَايِنَ مِنْ ءَايَاتِي فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ﴾ (۱۵) یوسف، واتہ: زؤر ٹاہتہ له ٹاسمانہکان و زہویددا ہن، بہلّام بہلایاندا رہت دہبن و پشتیان تیدہکہن و لٹیان ورد ناہنہوہ!

۳- ہر وہا بہمانای موعجزہکانی پیغہمبہرانیش دئی، وہک خوا فہرموویہتی: ﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى إِسْمَ ءَابَتٍ يَنْتَبِ﴾ (۱۱) الاسراء، واتہ: بٹگومان نؤ نیشانہی رؤشمان بہ

موسا دابوون، که مەبەست پیتی موعجیرەکانە، کهواتە: (آیات)، بە مانای موعجیزە ی یتەمەرانیشت (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) دئی.

۴- هەرودەها (آیات)، بە مانای ئەو بەلا و گرفتاریانەش دین، که خوا ﷻ بۆ کۆمەڵگاکانیان دەنێرتی.

بەلام ئەوەی که دیاریی دەکات کام لەو چوار چەمکە مەبەستە، کاتیک وشە ی (آیات)، یان (آیة)، بە کاردئی؟ ئەو سیاقە یە که ئەو وشە یە ی تیدا بە کاردئی، بۆ وینە: لێرەدا کاتیک دەفرموی: ﴿وَإِذَا نُنزلُ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا يَنْسَوْنَ﴾، کاتیک ئایەتە رۆشنەکانی تێمەیان بەسەردا دەخوێننەو، مەبەست پێیان ئایەتەکانی قورئانە.

۵- ﴿تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ﴾، تۆ پێناخۆش بوون و نکوولییکردن و خرابە لە رۆوهکانی ئەوانە ی بێیروادان، دەخوێننەو و دەزانی.

لێردەدا وشە ی: (الْمُنْكَرَ)، واتە: پێناخۆشبوون (الْكَرَاهَةَ)، یاخود: نکوولییکردن (إنکار)، یان: خرابە و ناپەسند، وەک لە سوورەتی (العنکبوت) دا دەفرموی: ﴿وَنُفِثَ فِي نَادِيكُمُ الْمُنْكَرَ﴾، تێو لە کۆر و مەجلسەکی خۆتاندا، کاری خراب و ناپەسند و ناقۆلا دەکەن، کهواتە: (الْمُنْكَرَ)، بە واتای ناقۆلایی و ناپەسندی، دئی، کهواتە: ﴿تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ﴾، سێ واتایان هەلەدەگری:

۱- دەگونجی مەبەست پیتی نکوولییکردن بئ.

۲- دەگونجی مەبەست پیتی پەستی و توورە یی و بێزاریان بئ.

۳- دەشگونجی مەبەست ئەو بئ که حالەتییکی ناپەسند و خراب لە دەم و چاوی ئەواندا دەخوێننەو.

۶- ﴿يَكَادُرُونَ بِأُلْبُنٍ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا﴾، نیزیکی پەلاماری ئەوانە بدەن که ئایەتەکانی تێمەیان بەسەردا دەخوێننەو، نیزیکی دەستیان لئ بوەشین، چونکە (السطو: البطش)، پردان و پەلاماردان و زەبرلێوێشاندن، بێیروایان ئەوەندە توورە و پەست و قەلسن بە ئایەتەکانی خوا، خەریکی ئەوانە ی بەبێریان دا دەیانخوێننەو، پەلاماریان بدەن،

بەلکە جارى وا بوۋە پەلامارىشيان داون، ۋەك لەو بەسەرھاتەى كە عەبدوللەى كورې مەسعوود دا (خوالى پازى بى)، پرویدادە، كە سوۋرەتى (الرحمن)ى خوتىندۆتەۋە كاتىك دابەزىۋە، ۋە لە لاى كەبە خوتىندۆۋىيەتەۋە ۋە كافرەكانىش زۆر ئەزىيەتيان داۋە ۋە برىنداريان كىردەۋە.

(۷) ﴿قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذَٰلِكُمْ﴾، پىتيان بلى: نايە ھەۋالتان پى بىدەم بە خراپتر لەۋە؟ كە زياتر بۆ ئىۋە خراپ بى، زياتر جىتى توۋرەى ۋە پەستى بى، ھەۋالتان پى بىدەم بە شىتىك كە لەۋەى ئىستا پى قەلسن، زياتر مايەى پەست بوۋن ۋە توۋرەى ۋە بىزارپىتان بى؟ ھەلبەتە كە دەفەرمۇى: ﴿قُلْ أَفَأُنَبِّئُكُمْ بِشَرٍّ مِّنْ ذَٰلِكُمْ﴾، ئەمە پىساركرىدە ۋە بەكارھىزاۋە بۆ مۆلەت لىۋەرگرتن (استىذان)، بەلەم دىسان مەبەست لەو مۆلەت لىۋەرگرتەش، ھەر جۆرىكە لە كالتەپىكرىدەن، چۈنكە خوا ﷻ ھەۋالى پىداۋن، لەسەر زمانى پىغەمبەر ﷺ پىش ئەۋەى مۆلەت بىدەن، يان نەدەن!

كە دەفەرمۇى: ﴿بَشِّرْ مِّنْ ذَٰلِكُمْ﴾، پالیداۋەتە لاى خۇيان، يانى: بە خراپتر لەۋە بۆ ئىۋە، ئەگەرنا ئەۋەى كە بەسەريان دا خوتىندراۋەتەۋە، خراپ نىيە، تاكو دۆزەخ لەگەل ئەۋدا بەراۋرد بىكرى ۋە بگوتىرى: دۆزەخ خراپترە لە ئايەتەكان! نا، بەلەم بە نىسبەت ئەۋانەۋە، ئەۋ ئايەتەكانى كافرەكان بىروايان پى ناھىيەن، بۇيان دەبىتە مايەى سزى ئاگرى دۆزەخ، ۋە ئەۋىش لەۋ پىتاخوشبوۋن ئاۋەھەت بوۋنەى ئەۋان خراپترە، كە لە دۋاپۇژدا لەگەلىدا دەستە ۋە يەخە دەبن.

(۸) ﴿الْأَنَارُ وَعَذَابُ اللَّهِ الَّذِي كَفَرُوا﴾، ئەۋەى بۇيان خراپترە: برىتيە لە ئاگر، ئاگرى دۆزەخ، كە خوا بەلئىنى داۋە بەۋانەى بىپىروان، ئاگرى بۆ بەلئىن داون، گفى ئاگرى دۆزەخى پى داون.

دىارەۋشەى (ۋەغە)، زياتر بۆ خىر ۋە خوشى بەكاردى، بۆيە ئەمەش جۆرىكە لە كالتەپىكرىدەن، ھەرۋەك لە شۋىنى دىكە دەفەرمۇى: ﴿فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ﴾ (n) آل عمران، دىلخۇشيان بىكە، ۋە، مۆژدەيان پى بىدە بە ئازارىكى بە ئىش، واتە: ئەگەر شىتىك ھەبى جىتى دىلخۇشى ۋە، مۆژدەبى بۆ ئەۋان، ھەر برىتيە لە سزا ۋە ئازار.

۹- ﴿وَيْسَ الْمَصِيرُ﴾، خراپترین سەرەنجامیش ناگری دۆزەخە، یانی: (سَاءَتْ نِيَّاتُكُمْ وَمَرْجِعُكُمْ)، خراپترین کۆتایی و دەرەنجام و خراپترین شوێن، کە ئێوە بۆ لای دەرگەرێنەوه، بریتیه له ناگری دۆزەخ.

مەسەلە ی سێیه م:

وێنە هێنانەوه بە مێش، لەسەر بێدەستەلاتیی پەستراوه ساختەکان، کە بە هەمووشیانەوه نە مێشیکیان پێ دروست دەکرتی، نە ئەگەر مێشیش شتیکیان لێ بستیتنی و پرفینتی، پێیان لێ دەستیندریتەوه و، دەرپاز دەکرتی، کەواتە: هاوبەش بۆ خوادانەرەن، وەک بۆ خوا شایستەیه قەدریان نەگرتوه و بەرزایی و مەزنیان بۆی بریار نەداوه:

خوا دەفەرموی: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاستَمِعُوا لَهُ إِنَّكَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ وَإِنْ يَسْلُبْهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ الطَّالِبُ وَالطَّلُوبُ ﴿۷۷﴾ مَا فَكَّرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ اللَّهَ لَغَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿۷۸﴾﴾

شیکردنەوه ی ئەم ئایەتانە، لە هەشت بڕگەدا:

۱- ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٌ فَاستَمِعُوا لَهُ﴾، ئە ی خەڵکیه! وێنە بەک هێنراوه تەوه، وێنە بەک باسکراوه، گوێی بۆ هەڵبەخەن، ئەگەر فەرمووبای: (فاستمعوا)، واتە: گوێ بکرن، بەلام (فاستمعوا لَهُ)، واتە: باش بە سەرنج دانەوه گوێی بۆ هەڵبەخەن (سَمِعَ) له زمانی کوردیدا بریتیه له گوێگرتن (سَمِعَ)، یانی: گوێی بۆ گرت، بەلام (اسْتَمِعَ لَهُ)، واتە: گوێی بۆ هەڵخست، بە پێی بنەمای: (زِيَادَةُ الْمَبْنِيِّ تَدُلُّ عَلَى زِيَادَةِ الْمَعْنَى)، ئەمە له زمانی عەرەبیدا بنچینه یەکە: وشە یەک تاکو پێتهکانی زیاتر بن، ماناکەشی بەهێزتر دەبن، (سَمِعَ): بیستی، بەلام (اسْتَمِعَ لَهُ): باش گوێی بۆ هەڵخست، ئنجا خوا دەفەرموی: وێنە بەک هێنراوه تەوه ئە ی خەڵکیه! گوێی بۆ هەڵبەخەن.

(ضَرْبُ الْمَثَلِ: ذِكْرُهُ وَبَيَانُهُ؛ اسْتَعْيَرَ الضَّرْبَ لِلْقَوْلِ وَالذَّكْرَ تَشْبِيهَا بِوَضْعِ الشَّيْءِ بِشِدَّةٍ، أَيْ أَلْقَى إِلَيْكُمْ مَثَلًا، وَالْمَثَلُ: شَاعَ فِي تَشْبِيهِ حَالِهِ بِعَالِيَةٍ، وَقَالَ صَاحِبُ الْكَشَافِ: الْمَثَلُ هُنَا الصَّفَةُ الْغَرِيبَةُ تَشْبِيهَا لَهَا بِغَضِّ الْأَمْثَالِ السَّائِرَةِ^(۱))، (ضَرْبُ الْمَثَلِ)، (ضَرْبُ)، يَانِي: لَيْدَان، (الْمَثَلُ) بِش، يَانِي: وَتَنَه، كهواته: (ضَرْبُ الْمَثَلِ)، يَانِي: باسکردنی ویتنهیه ک.

لیره دا وشه ی لیدان (ضَرْبُ) خوازلوه تهوه بو گوتن و باسکردن، وهک چۆن شتیکی به هیزه وه له سهر شتیکی داده یتتی، بویه وشه ی (ضَرْبُ)، بو باسکردن و خستنه پروو خوازراوه تهوه، واته: ویتنهیه ک بو یتوه خراوته پروو، فریدراوه، سهرنجی بدهن، وشه ی (الْمَثَلُ) بِش، باوه که به کارده هیتیری بو وچواندنی حاله تیک به حاله تیک، خاوه نی تهفسیری (الْكَشَافِ)، (الزَمْخَشَرِي) په حمه تی خوا ی لیتتی، ده لئی: وشه ی (الْمَثَلِ)، لیره دا مه به ست پتی سیفه تیکی سهیره که چوئندراوه به هه ندیک لهو قسانه وه که خه لک به ده میانه وه ده گرن.

که نه مه به کوردیی پتی ده لیتن: «په ندی پتشینان»، واته: نهو ویتنه هیتانه و دیه وهک په ندیک بووه خراوته پروو، یانی: نهو ویتنه هیتانه و دیه خوا چواندوو یه تی، به په ندی پتشینانه وه و وهک په ندیک ی لتهاته وه.

ننجا باسی په نده که ده کات:

۲- ﴿إِنَّكَ الْأَبَدُ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾، به دلنایی تهوانه ی له جیاتی خوا لیتان ده پارینه وه، هه لبه ته (تَدْعُونَ)، خوئندراو یشته وه: (يَدْعُونَ)، نه گهر (تَدْعُونَ)، بن یانی: نه ی خه لکینه! خه لکه بیتروا و هاوبه ش بو خوا دانه رده کان! نهو شتانه ی یتوه، له جیاتی خوا لیتان ده پارینه وه و ده یانپه رستن، به لام نه گهر (يَدْعُونَ) بن، واته: نه ی خه لکینه! تهو دی که هاوبه ش بو خوادانه ر و بته رسته کان لیتان ده پارینه وه.

(۳) - ﴿لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا﴾، ئەوانە ھەموویان، ھەموو پەرستراودەکان ناتوانن مێشیک دروست بکەن، ھەرگیز مێشیکیان پێ دروست ناکرێ.

بۆیەش خوا وێنەی بە مێش (ذباب) ھێناوەتەو، چونکە:

۱- مێش زیندەوەرێکی زۆر بچووکی.

۲- زیندەوەرێکیشە وا دیارە لە ھەموو دنیادا ھەبە و زیندەوەرێکی نێو نەتەوہییە، من چووم بۆ زۆر لە ولاتانی دنیا، لە ھەموویان کەم و زۆر مێشی لێ ھەبوو.

(۴) - ﴿وَلَوْ أَجْتَمَعُوا لَهُ﴾، ئەو پەرستراوانە لێ جیاتی خوا لێیان دەپارێنەو، ئەگەر ھەمووشیان خڕبەنەو و کووبنەو ھەر یەک، ناتوانن مێشیک دروستبکەن.

(۵) - ﴿وَلَنْ يَسْلُبَهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَا يَسْتَفْذُوهُ مِنْهُ﴾، نەک ھەر ناتوانن مێشیک دروست بکەن، بگرە ئەگەر مێشەکش شتیکیان لێ بستێتی، لێ برفێتی، پێیان لێی قوتار ناکرێ و پێیان دەرباز ناکرێ.

(سَلْب)، بریتییە لەوێ بە تۆبزی شتیک لە کەسێک بستێتی و بێرفێتی.

﴿لَا يَسْتَفْذُوهُ مِنْهُ﴾، ھەموو ئەو پەرستراوانە ناتوانن ئەو شتە فرێندراو و دزراو، لەو مێشە دەربازبکەن و لێی قوتاربکەن، (وَالْإِسْتِفْذَاءُ: مُبَالَغَةٌ فِي الْإِنْقَادِ مِثْلُ الْإِسْتِغْيَاءِ وَالْإِسْتِجَابَةِ)، (الْإِسْتِفْذَاءُ)، یانی: (الْإِنْقَادُ)، بە لām زۆر پێدا تێدا کرەو، وشەبەک کە پێتەکانی زیاد دەکرێن، ماناشی بە ھێژر دەبێ، (أَنْفَذَهُ مِنْهُ): لێی دەرباز کرد، (إِسْتَفْذَهُ مِنْهُ): بە قورسی لێی دەرباز کرد، نەجا کە دەفەر موی: ﴿لَا يَسْتَفْذُوهُ مِنْهُ﴾ یانی: ئەگەر ھەمووشیان خڕ بنەو، ھەموو پەرستراودەکان و زۆر بە جیددیی ھەولێش بدەن، ئەو شتەیان لەو مێشە کە ڕفاندوووەتی و بردوووەتی، بۆ دەرباز ناکرێ.

(۶) - ﴿ضَعُفُ الطَّلِبِ وَالْمَطْلُوبِ﴾، بە داواچوو و داواگیر، یان: داواگیر و داواگیر، بێھێزن، داواکار بەتەکانن، پەرستراوەکانن و، داواکراویش مێشە کەبە کە شتە کەبە بردو، ھەردووکان نێھێزن.

واتایەکی دیکەى ئەوەیە: ئەوانەى لەو پەرستراوانە دەپارێنەوه، کە ناتوانن مێشیک دروستبکەن و ئەگەر مێشیک شتێکیان لى بستی، ناتوانن لى وەربرگرنەوه و پێیان لى ناستێندرێتەوه، ئا ئەوانەى لەو پەرستراوانە دەپارێنەوه، بێهێزن و، پەرستراوەکانیشیان هەر بێهێزن، کە داوايان لى دەکړی و پەنايان پى دەبەردرێ، هەردووکی واتایەکی هەن:

أ- دەگونجێ: مەبەست پێى ئەوانەى کە بە دواى مێشە کە دەکەون، کە شتەکی لى بستی نەوه، هەم ئەوان و هەم مێشە کەش بى هێزە.

ب- یاخود مەبەست پێى ئەوانەى، کە جگە لە خوا دەپەرستن، کە هەم خوشیان و هەم پەرستراوەکانیشیان بێهێزن لە بەرانبەر مێشیکیشدا.

(۷) ﴿ مَا فَكَّرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ﴾، وەک بۆ خوا شایستەیه، پێزی خوايان نەگرتو، پایەى بەرزى خوايان دەرک نەکردو.

(الْقَدْرُ: الْمِقْدَارُ، وَالْقَدْرُ: الْعَظَمَةُ وَالْمَقَامُ وَالرُّتْبَةُ، أَي: مَا عَظُمُوهُ حَقَّ تَعْظِيمِهِ)، وشەى (قَدْر)، هەم بە مانای ئەندازە دى، هەم بە مانای پێگە و پایە دى، کەواتە: مانایەکی ئاواى لێدێتەوه: وەک بۆ خوا شایستەیه، بە بەرز و مەزنیان نەگرتو.

(۸) ﴿ إِنَّ اللَّهَ لَعَزِيزٌ ﴾، بە دنیایی خوا بەهێزى زāl، واتە: بەهێزە هەر مەبەستى بیهوى دەیهێتە دى، زālشە هەر کەسێک دژایەتیی بکات، پشتى دەشکێنێ، کەواتە: پەرستراویکی ئاوا، تاکە پەرستراوى بە هەق و شایستەیه بۆ پەرستن، کە هەم بەهێزە و هەم زāl و هەموو سێفەتەکانى خوا ﷻ لەو پەرى ئەواویدان و ڕەهاو بى سنوورن.

وەک شایستەیه پێزی خوا نەگرتن، چیه و چۆنە؟

شایانی باسە ئەم ڕستەیه: ﴿ مَا فَكَّرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ ﴾، لە هەموو قورئاندا لە سێ شوێن دا هاتو:

(١)- لە سوورەتی (الأنعام) دا که دەفەرموێ: ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَى بَشَرٍ مِّن قَبْلِهِ﴾، واتە: وەک بۆ خوا شایستە بە ڕیزی خوایان نەگرت، که گوتیان: خوا هیچ شتیکی دانەبەزاندووە بۆ سەر هیچ بەندە بەک.

کهواتە: ئەوە بێ ڕیزیە بەرانبەر بە خوا، بگوترێ: خوا مەروڤەکانی وێڵ کردون و پشتگوێی خستوون و، بەرنامەی بۆ دانەبەزاندوون، تایا خوا عزوجل سیستم دابنێ بۆ گەردیلە و، کههکەشان و، زیندەوهران و، بۆ بەرپۆه چوونی هەموو ژیانداران، بەرنامە دانانی بۆ مەروڤ که شاگۆلی گەردوونە و، هەڵبژاردە ی نێو دروستکراوەکانی خواپە؟ کهواتە: کهسیک بێ: خوا بەرنامەی دانەبەزاندووە بۆ ڕیکخستنی ژبانی مەروڤ لەسەر ناستی تاکیی و، غێزانیی و، کۆمەڵایەتی و، سیاسیی، که عەلمانەت، سیکۆلاریزم وادەت، ئەو بێ ڕیزە بەرانبەر بە خوا و، قەدری خوا و پایە بەرزی خوا نازانی و، نازانی خوا چەندە بەبەزەییە! چەندە بەلوتف و میهرەبانە لەگەڵ بەندەکانیدا، که هەرگیز وێڵیان ناکات، ئەو هەموو پیغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ناردوون، ئەو هەموو کتیبانەی دابەزاندوون، تاکو کۆتا پیغەمبەری بە کۆتا کتیبی خۆپەووە ناردووە، که موحمەد ﷺ و قورئانی بۆ ناردووە، موحمەدی ﷺ پەوانەکردووە بۆ هەموو مەروڤەکان، بۆ هەموو بەشەر و، قورئانی دابەزاندووە، وەک دوا پەیام و بەرنامەی خۆی بۆ هەموو مەروڤایەتی، ئیدی دەروازەی وەحیی گالە درا و، دەرگای پیغەمبەرایەتی پێوە درا و ئەواو، چونکە قورئان بەشی هەموو مەروڤایەتی دەکات و، ڕێبازەکی موحمەدیش ﷺ که بریتیه لە بەرجەستەکردنی قورئان، بەشی هەموو مەروڤایەتی دەکات، بۆیە لە دوا ی هاتنی موحمەد ﷺ و، لە دوا ی دابەزێندرانی قورئان، پێویست بە ئێردرانی هیچ پیغەمبەرێک و، دابەزێرانی هیچ کتیبێک ناکات.

(٢)- لە سوورەتی (الحج) دا که دەفەرموێ: ﴿مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ﴾، واتە: کهسانێک که جگە لە خوا دەپەرسن، ئەو پەرستراوانە لە بەرانبەر دروستکردنی میتێکدا دەستەپاچەن، نەگەر میتێکیش شتیکیان لێ پێستێن، لە بەرانبەریدا دەستەپاچە و

بَن دِه سەلَاتَن، ئەوانە وەك پێویست پێزی خویان نەگرتو، ئەگەرنا شتیکی ئاوا بَن دِه سەلَاتیان نەدەپەرست و، واز لە پەرستنی خوای بە هەق بێنن.

(٣)- لە سوورەتی (الزمر) دا کە دەفەرموێ: ﴿وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَتَّى قَدَرُوا الْاَرْضَ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وَالسَّكُونُاطُ مَطْوِيَّتٌ بَيْنَيْنِهِ﴾ (٧)، وەك پێویست پێزی خویان نەگرت، قەدری خویان نەزانی، لە حالیکدا کە خوا هەموو زەوی لە چەنگ دەگری لە پۆزی دوایدا و، ئاسمانەکانیش دەپێچیتەو و بەراستەیی دەیانگری، کە ئەمە وێناکردنی دەستەلەتی پەها و بێسنووری خواپە بۆ ئیمە، ئەگەرنا مەسەلە ئەو نەپە سیفەتی چەنگ (قبضة) بۆ خوا دابنێ و، سیفەتی بَن هەنگلی راست بۆ خوا دابنێ، نا، بەلکو یانی: وەك چۆن بەکێک لە ئیو شتیک لە چەنگ بگری، مانای وایە بەسەریدا بالادەست و بە دەسەلەتە و کۆنترۆلێ کردو، هەروەها کە سێک شتیک بپێچیتەو و بیاخە بَن هەنگلی، مانای وایە دەوری داو و بە تەواویی خستووێتە ژێر پکێفی خۆپەو، خوای پەرورەدگاریش وەك زەوی لە چەنگ بگری و ئاسمانەکان بپێچیتەو، ئەودە بە دەستەلەت و بە توانایە.

لێردەدا مەبەست پێی پێشاندانانی دەسەلەت و هەیمەنەیی خواپە لە گەردووندا، بەسەر و خوارپەو و، بە ئاسمانەکان و زەویپەو، ئەگەرنا بێگومان هەر سیفەتیک ئیمە دڵنایین خوا وەك سیفەت بۆ خۆی بەکاری هێناو و، هەر ناوێک کە خوا بۆ خۆی بەکاری هێناو، هەروەها پێغەمبەر ﷺ بەکورتیی: هەر سیفەت و ناوێک لە قورئان و سوننەتدا هاتبێ، ئیمەش بۆ خوای پەرورەدگاری بەکاری دێنین، مادام بزانیین خوا و پێغەمبەری خوا ﷺ مەبەستیان بوو، بەلام جاری وایە بە پێی سیاق دەزانین، تەبیریکی بەکارهاتو، مەبەست ئەو نەپە، خوا باسی سیفەتێکی خۆی بکات، یان باسی ئەو بکات ناوێک بۆ خۆی دابنێ، بەلکو دەپەوێ ئیمە تێبەگەبنێ لە دەستەلەتی خۆی، بۆ وێنە: کە دەفەرموێ: ﴿يَوْمَ يُكْشَفُ عَنْ سَاقٍ﴾ (١٢)، لێردەدا مەبەست ئەو نەپە کە سیفەتی (ساقی)، بۆ خوا بریار بدری، چونکە وشە (ساق) لە قورئاندا تەنیا لەو شوێنەدا هاتو، بەلام

ئەو سىفەتەنى خوا ﷻ كە لە قورئاندا بۆ خۆى بەكارى ھىناون، چەندان جار دووبارە بوونەو، بەلام ئەو شىو تەعبىرانەى، وەك:

أ- ﴿فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا ۝۸﴾ الطور، تۆ بە چاوەكانى ئىمەى، يان: ﴿وَلَنُصَنِّعَ عَلَىٰ عَيْنَيْكَ ۝۳۹﴾ طه، بۆ ئەوێ لەسەر چاوى من دروست بكړئى، يانئ: لە ژر چاودېرى ئىمەدا، بۆيە لە شوئىك بە (عَيْنَ) ھاتو و لە شوئىك بە (بِأَعْيُنِنَا).

ب- ھەروەھا وشەى (يَذُ)، لە شوئىك بە (يَذُ)، ھاتو: ﴿يَذُكُّهُمُ اللَّهُ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ ۝۱۰﴾ الفتح، لە شوئىك بە (أَيْدِي) ھاتو: ﴿عَمِلْتَ أَيْدِيًا ۝۷۱﴾ يس، كە مەبەست پىيان چاكە و دەستەلاتى خواو، نىعمەتەكانى خواى پەروەردگارە، كە لە ژيانى بەشەردا ھەن، ھەروەھا وشەى (يَبْدِي) لە ﴿مَا مَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِدْيَ ۝۷۵﴾ ص دا، مەبەست پىي بە گرنگىي و بايەخپندانەو دروستكردنى نادەمە.

ھەلبەتە ھەر سىفەتەى خوا بەكارى ھىناون و دىنايان وەك سىفەت بەكارھاتو، ئىمەش دەتئين: ئەو سىفەتەى خواى پەروەردگارە، يان ناوێكى خوايە ﷻ بەو واتايە، كە خۆى يان پىغەمبەرەكەى ﷺ، مەبەستيان بوو.

مهسه له ی چواره م:

خوا له فریشته کالیش و له مروّقه کالیش، نوینه ر و په وانه کراوانی خو ی
هه لده بزیری و، خوا بیسه ر و بینه رانه و، خوا داهاتوو رابردووشیان ده زانی و،
کاروباره کالیش به س بو لای وی ده گنډرینه وه:

خوا ﷻ ده فرموی: ﴿اللَّهُ يَصْطَلِي مِنَ الْمَلَكُوتِ رُسُلًا وَمِنَ الْإِنسِ
إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٧٦﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ
﴿٧٧﴾﴾

شیکردنه وه ی ثم ثابته تانه، له چوار برگه دا:

۱- ﴿اللَّهُ يَصْطَلِي مِنَ الْمَلَكُوتِ رُسُلًا وَمِنَ الْإِنسِ﴾، خوا نوینه ران و په وانه کراوان
هه لده بزیری له فریشته کالیش و له خه لکیش، واته: نه وانه ی خوا هه لیانده بزیری له
فریشتان و له مروّقان، نه وه خوا هه لیانده بزیری و دک نوینه رانی خو ی، که په بامی نه
بینن، نه ک بیه رسترن و بکرتنه هاوبه ش بو خوا.

۲- ﴿إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ﴾، به دنیایی خوا بیسه ری بینه ره، واته: هه موو شتیکیان
له باره وه ده بیستی، هر شتیک بلین، ده بیستی و، هر شتیک بکه ن، ده بینن و هیچ
شتیکی نه وان و جکه له وانی لی په نه ان نه.

۳- ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾، نه وه ی له پتش ده ستیانه وه یه ده یزانی و،
نه وه ی له دواشیانه وه یه ده یزانی.

نهمه سی واتی هه ن:

أ- نه وه ی له پتش ده ستیانه وه یه واته: نه وه ی جارتی نه هاووه و به ره و رووی ده چن و
داهاتوو (مستقبله)، نه وه ی له دواپانه وه یه، یانی: به جتیان هیشتوه و رابردود نه وه
واتابه کی.

ب- واتایه کی دیکھی: تھوہی له پٽش دہستیانہ و ہیہ یانی: تھوہی ئاشکرای دہکهن، تھوہی له پشټیانہ و ہیہ، یانی: تھوہی پهنانی دہکهن.

ج- واتایه کی دیکھی: خوا هموو شټیکیان له باره وه دہزانی، چونکہ ئینسان شټیک یان له پیشیہ و ہیہ تی، یان له دواوہیہ تی و، مہبہست پټی تھوہیہ: هموو شټیکیان له باره وه دہزانی.

٤- ﴿وَالِیَّ اللّٰهُ تُرْجِعُ الْأُمُورَ﴾، کاروباره کانیش تهنیا بۆ لای خوا دہگیردږننه وه. لټره دا که (الجاز والمجرور) ژیردارکهر و ژیردارکراو، (الخافض والمخفوض)، پټشخراون، ﴿وَالِیَّ اللّٰهُ تُرْجِعُ الْأُمُورَ﴾، نه یفه رمووہ: (تُرْجِعُ الْأُمُورَ إِلَى اللّٰهِ)، تہمہ کورتهه لټنان (خضر) دہگہبہ نن، یانی: کاروباره کان تهنیا بۆ لای خوا دہگیردږننه وه، نه ک بۆ لای جگہ له و، واتہ: له پوژی دوا پیدا، تهنیا خوا هممه کاره ی جینن و مروّقه و، هممه کاره ی دروستکراوه کانی خوہی تی، بۆ سزا و پاداشت و بۆ دادوہریی له بهیندا کردنیان.

مەسەلە ی پێنجەم:

خوادە (۱۰) نەرك و فه‌رمان و، پێنج راستی گه‌وره و گ‌رنگ، به‌ ب‌ر‌واداران ده‌فه‌رموئ، وه‌ك دوا فه‌رمایشتی خوئ، لهم سوورەته موباره‌كه‌دا:

خوادەفه‌رموئ: ﴿يَتَّخِذُ الَّذِينَ ءَامَنُوا آرَكَمًا وَاسْجُدُوا وَعْبُدُوا رَبَّكُمُ
وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٨﴾ وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ
أَجْتَنَبَكُمْ وَمَا جَمَلَ عَلَيْكَ فِي الَّذِينَ مِنْ حَرَجٍ إِلَيْكُمْ إِذْ رَايَهُمْ هُوَ سَمَنَكُمْ الْمُسْلِمِينَ
مِنْ قَبْلُ وَلِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ
وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٩﴾

شیکردنه‌وه‌ی ئەم ئایەتانه، له نۆژده (۱۹) ب‌ر‌گه‌دا:

۱- ﴿يَتَّخِذُ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾ ئە‌ی ئەوانه‌ی ب‌ر‌واتان هێناوه! كه‌ به‌كه‌م جاره‌ خوا به‌مجۆره‌ بانگی ب‌ر‌واداران ب‌كات، واته: له‌ هه‌موو سوورەتی (الحج)دا، به‌ك جار خوا ده‌فه‌رموئ: ﴿يَتَّخِذُ الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾، ئە‌ویش لهم ئایه‌ته‌ دایه، كه‌ ئایه‌تی ژماره‌ (۷۷)ه، واته: ئە‌ی ئەوانه‌ی ب‌ر‌واتان هێناوه، به‌ خوا ﷻ و به‌ فریشته‌كانی و، به‌ پێغه‌مبه‌ره‌كانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و، به‌ پۆژی دواپی و، به‌ هه‌موو ئە‌وه‌ی كه‌ پێغه‌مبه‌رانی خوا، هه‌واییان له‌ باره‌وه‌ داوه، كه‌ به‌كێك له‌وانه‌ ب‌ریتیه‌ له‌ قه‌ده‌ر، ئە‌ویش ئە‌وه‌یه‌ كه‌ خوا ﷻ نه‌خشه‌ و به‌رنامه‌یه‌کی داناوه‌ بۆ هه‌موو دروستكراوه‌كانی و، هه‌یج شتیك له‌و نه‌خشه‌ و به‌رنامه‌یه‌ی خوا به‌ده‌ر نیه‌.

شایانی باسه‌ كه‌ خوا ﷻ لهم سوورەته موباره‌كه‌دا، به‌ك جار به‌م شتیوه‌ به‌ بانگی ب‌ر‌واداران ده‌كات، ئنجا به‌ دوایدا، ده‌ (۱۰) نەرك ده‌خاته‌پ‌روو و، پێنج (۵) راستیش پ‌اده‌گه‌یه‌نتی، ئە‌گه‌ر ئیمانیش به‌ به‌كێك له‌ ئە‌ركه‌كان دابنێت، ده‌ (۱۰) نەرك و پێنج راستی، ده‌بنه‌ پاژده‌ (۱۵) واته: به‌ دوا‌ی ئە‌م پ‌سته‌به‌دا، خوا ده‌

(۱۰) نەرک وەک نەرکی شەرعی، دەخاتە سەر شانی مەسولمانان و، پێنج راستیی گەورە و گرنگیشیان بۆ دەخاتە ڕوو.

شایانی باسە: لەم سوورەتی (الحج) دا، چوار جار **﴿يَأْتِيهَا النَّاسُ﴾** هاتووە:

- ا- **﴿يَأْتِيهَا النَّاسُ أَتَقُومُوا رِجَالًا لَّيْلَةَ النَّاسَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ﴾**
- ب- **﴿يَأْتِيهَا النَّاسُ إِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَيْتِ فَإِنَّا خَلَقْتُمُوهُ مِن تُرَابٍ ثُمَّ مِن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِن عَلَقَةٍ ثُمَّ مِن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُّخَلَّقَةٍ لِّنَبِّئَنَّكُمْ...﴾**
- ج- **﴿قُلْ يَأْتِيهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مُّثَلِّمٌ﴾**
- د- **﴿يَأْتِيهَا النَّاسُ ضُرِبَ مَثَلٍ فَاستَعْمُوا لَهُ...﴾**

نەمەش نەو بۆچووێه پەشت راست دەکاتەو: کە نەم سوورەتە، سوورەتیکێ مەککەییە، بەلام وەک نێوانتیکێ قورئانی مەککەیی و مەدینەییە، بەک جاریش **﴿يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا﴾**، تێدا هاتووە، کە لە سوورەتە مەدینەییەکاندا دێ، یانی: نەم سوورەتە موبارەکە (الحج)، وەک دەروازەیک بۆو بەرەو، دەستپێکردنی قۆناغی مەدینە و، دابەزینی قورئانی مەدینەیی.

هەرەو هەم سوورەتەدا سێ جاریش (ومن الناس) هاتووە:

- ا- **﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعْ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ﴾**
- ب- **﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّثِيرٍ﴾**
- ج- **﴿وَمِنَ النَّاسِ مَن يَبْغِي اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ...﴾**

کە وەک پێشتریش گومان، لێرەدا خوا مەروڤەکان پۆلێن دەکات بۆ چوار جۆرە مەروڤ، کە لە درێژەی تەفسیرکردن و ڕوونکردنەو هەکاندا باسمان کردن.

(۱) - ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، ئەي ئەوانەي پرواتان هێناو! کەواتە: ئەرکی یە کەم، ئیمان هێنانه.

(۲) - ﴿أَرْكَعُوا﴾ پکوع بەرن.

(۳) - ﴿وَأَسْجُدُوا﴾، هەروەها کړنووش ببەن، کە بێگومان لێرەدا: پکوع و سەجدە بردن، مەبەست پێیان نوێژە، چونکە سەجدە بە جیا هەیە، وەک سەجدە ی قورئان خوێندن، بەلام پکوع نیە بە تەنیا، پکوع تەنیا لە ئێو نوێژدا یە، بە زۆری وایە کە پکوع و سەجدەش پێکەوێت، مەبەست پێیان نوێژە، چونکە دوو پێکەینەری سەرەکی نوێژن و، لە راستیدا ئەو ملکە چیی و بەندایەتی و خۆ بهووک پێشاندانە ی مرۆف لە بەرانەر خوا، کە لە پکوع و سەجدەدا هەیە، لە هیچ شتێکی دیکەدا نیە، هەر بۆیەش پکوع و سەجدە بۆ جگە لە خوا دروست نین.

کەواتە: ئەي ئەوانەي پرواتان هێناو! پکوع ببەن و سەجدە ببەن، (بۆ خوا ﷻ) پکوع و سەجدە دوو پێکەینەری نوێژن، نوێژ: بەکێکە لە خواپەرستیەکان و تاییەترین جوۆی خواپەرستیە و چلە پۆیە خواپەرستیە، بەلام خواپەرستی تەنیا لە نوێژدا کورت هەڵنەهاتو، هەروەک چۆن نوێژیش تەنیا لە پکوع و سەجدەدا کورت هەڵنەهاتو، نوێژ وێرای پکوع و سەجدە، تەحییاتیشی تێدا یە و شتی دیکەشی تێدا یە، و، خواپەرستی وێرای نوێژ، رۆژووشی تێدا یە، حەج و عومرەشی تێدا یە، پارانەوێ تێدا یە، مآل بەخشینی تێدا یە، گیان بەخشینی تێدا یە، کەواتە: بەگشتیی و فراوانیی پەرورەدگارتان بپەرستن.

(۴) - ﴿وَأَعِدُّوا رَبِّكُمْ﴾، پەرورەدگاری خۆتان بپەرستن، ئەمە گشتییە بۆ هەموو چالاکیەکیان، کە گرنگترینیان رازیکردنی خۆی پەرورەدگارە، لە چوار چێوێ شەریعەتی خوا.

(۵) - ﴿وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ﴾، ئەمەیان لەوێ پێشیش گشتیترە: هەروەها چاکە بکەن، چاکەکردن چ یەنەندب، بە توان خۆتان و خواوە هەب، کە نرێتە لە بەندایەتی، بۆ خوا، چ

نوێژ، لە نێو نوێژیشدا، چ پکوع و سەجە، چ جگە لە نوێژ و، جگە لە پکوع و سەجە، چ هەموو پەرستشەکانی دیکە، چ پەيوەندیی بە نێوان مەوقەکان خۆیانەوه هەبێ، کە بریتیه لەو هەموو جموجۆڵ و چالاکیانەي کە کۆمەلکا لە نێو خۆیدا، پێیان هەلەستێ، وەک: سوود بە پەندی گەياندن و، هاوکاري پەندی کردن، کەواته: ﴿وَأَقِمُوا الصَّلَاةَ﴾ چاکە بکەن، چەمک و واتایەکی گشتیتره له: ﴿وَأَعْبُدُوا رَبَّكُمْ﴾، هەرودەک چۆن ﴿وَأَعْبُدُوا رَبَّكُمْ﴾ چەمکەکی گشتیتره له: ﴿ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا﴾

نجا نایا بۆچی پکوع بۆ خوا بیهین و سەجەدی بۆ بیهین و، پەرودەگارمان بپەرستین و، چاکەکاریی بکەین؟

٦- ﴿لَعَلَّكُمْ تَتْلُوهُمْ﴾، بەلکو سەرفرازین، وشەي: (بەلکو) پەيوەستە بە کردەوه‌کانی تێمه‌وه، واته: تومێد و هیوا وایه کە تێوه نەگەر نوێژکەری باش بن، نەگەر خواپەرستی باش بن، نەگەر چاکەکار بن لە کۆمەلگادا، تومێد و هیوا وایه، نزیکه سەرفرازیی بە دەست بێتن، بە هۆی ئەو کردەوانەوه.

شایانی باسە: تێره لەسەر رای زۆریک لە زانایان، شوێنی سەجەدی قورئان خوێندنه (سجدة التلاوة)، بەلام لەبەر ئەوه‌ی تێمه له کۆتایی سووپەتی (الأعراف) دا، قسەمان لە بارەي کړنووش بردنه‌کانی قورئان خوێندن (سجدة التلاوة) هوه کرد، لێره دووبارەي ناکه‌ینه‌وه، بە نەسبەت ئەم شوێنه‌وه بە تايه‌ت، چەند پرسته‌یه‌کی کورتی له باره‌وه ده‌لێن:

هەر کام له (مالك وأبو حنيفة والثوري)، ده‌لێن: تێره شوێنی کړنووش بردن نیه، بۆیه نەگەر کەسیک ئەم ئایه‌ته موباره‌کەي خوێند و، کړنووشی قورئان خوێندنی نه‌برد، ئەوه مانای وایه پێشه‌وايه‌کی (مالك وأبو حنيفة وثوري)ین، کە هەر سیکیان زانا و پێشه‌وا و موخته‌هیدی گه‌وره بوون، بەلام (شافعي وأحمد وإسحاق وفقهاء المدينة)، ده‌لێن: تێره شوێنی کړنووش بردنه، کەواته: کەسیکیش کە کړنووشی برد، ئەوه پێشه‌وايه‌کی: (شافعي وأحمد وإسحاق وفقهاء المدينة) و ئەو

زانا یانهی دیکهن، که رایان وایه، ره حمه تی خوا له هه موو پَیْشه وایانی نیسلام و مسوَلمانان بیت.

(۷) ﴿وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ﴾، له پیتناوی خوا دا، وهک بوی شایسته یه، تیبکوشن، که ده فهرموئ: (حَقَّ جِهَادِهِ)، (الْحَقُّ: الْغَالِبُ أَيْ: جِهَادًا خَالِصًا لَا شُوبَ فِيهِ)، واته: تیکوشانیکی ساغ که خلته ی پتوه نه بیت، ده شگونجن ناوا لیکبدریتته وه: (وَأَنْتَصِبَ حَقَّ جِهَادِهِ عَلَى الْمَفْعُولِ الْمُنْبِئِ لِلنُّوعِ، وَأَصْلُهُ: جِهَادَةُ الْحَقِّ)، (حَقَّ جِهَادِهِ)، بهرکاری ره های پوونکه ره وهی جو ره، له نه صلدا: (جِهَادَةُ الْحَقِّ) ه، یانی: نه وهول و تیکوشانهی که راست و چاکه بو خوا، ناوا بوی تیبکوشن، که ده فهرموئ: (فِي اللَّهِ)، (فِي: لِلتَّغْلِيلِ، أَيْ: لِأَجْلِ اللَّهِ، لِأَجْلِ نَصْرِ دِينِهِ)، له پیتناوی خوا و له پیتناوی سرخستنی بهرنامه که یدا، نهمه وهک فهرموددی پیغه مبه ره ﷺ که ده فهرموئ:

إِدْخَلْتُ امْرَأَةَ النَّارِ فِي هِرَّةٍ رَبَطْتُهَا، فَلَمْ تُطْعِمَهَا وَلَمْ تَدْعَهَا تَأْكُلْ مِنْ خَشَائِشِ الْأَرْضِ (أُخْرَجَ الْبَغَارِيُّ: ۲۲۳۶، ومسلم: ۲۲۴۲، وابن حبان: ۵۴۶، عَنْ ابْنِ عُمرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ).

واته: نافرته تیک به هوئی پشیلویه که وه چوو ه تپو ناگر، چه پسی کرد خوئی خواردنی پت نه دا و، بهریشی نه دا، بو خوئی شتیک بخوات. {تا کو له برسان و له لاوازیان دا مردا، که ده فهرموئ: (دَخَلْتُ امْرَأَةَ النَّارِ فِي هِرَّةٍ)، (فِي: أَيْ لِأَجْلِهَا)، به هوئی پشیلویه که وه چوو ه تپو ناگر، که سزای دا و، له برسان مراندی و له تینوان خنکاندی، به هوئی نه وه وه خوا ﷺ سزای دا، هه رو هک له پیغه مبه ره ﷺ پرسیار کراوه: (أَرَأَيْتَ لَنَا فِي الْبَهَائِمِ أَجْرًا؟ قَالَ: نَعَمْ) (إِنَّ لَنَا فِي الْبَهَائِمِ أَجْرًا) أُخْرَجَ الْبَغَارِيُّ: ۳۶۳۲، ومسلم: ۴۴۲۲، نایا له ژبانداراندا پاداشت هه یه بو تیمه؟ فهرموویه تی: به لئی، یانی: وهک چوَن به هوئی نازار که یاندن به ناژه لیکه وه، سزا هه یه، به هوئی سوود پیگه یاندیشی، پاداشت هه یه له لایهن خوا ی به به زه ییه وه.

له باره ی جیهاده وه که ده فهرموئ: ﴿وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ﴾، نهم فهرما یشته ی پیغه مبه ره ﷺ هه یه: (الْمُجَاهِدُ مَنْ جَاهَدَ نَفْسَهُ فِي طَاعَةِ اللَّهِ)

(أخرجه أحمد ٢٤٠٠٤، والترمذي: ١٦٢١، وابن حبان: ٤٦٢٤، والطبراني في الكبير: ٧٩٧)،
(واته: پىغەمبەر ﷺ دەفەرموئى: تېكۆشەر كەسكە لەگەل خۆيدا تېيكۆشئى لە
فەرمانبەرىيى خوادا.

واته: لە پىناوى خوادا، لەگەل خۆيدا خەبات بکات و خۆى ماندوو بکات
(خۆى بخاتە ژىر بارى شەرع و لەسەر پىيازى شەرع بپوات، بۆ ئەودى خوا
لىنى پارى بئى، ئەوه تېكۆشەرى راستەقىنەيه).

(٨)- ﴿هُوَ أَحَبُّكُمْ﴾، خوا تێودى هەلبژاردوه، يانى: تێودى هەلبژاردوه بۆ شوێنكەوتنى
نايين و بەرنامەكەى، بۆ شوێنكەوتنى كۆتا كىتىي و، كۆتا پىغەمبەرى كە موخەممەدە
ﷺ، كەواته: كاتىك خۆت لە نێو پەپرهوانى قورئاندا دەبينى و، لە نێو شوێنكەوتنواى
موخەممەد دا ﷺ دەبينى، تۆ زۆر بەختەوهرى، زۆر دڵخۆشە و شانازىي بە خۆتەوه
بکە، كە خوا هەلبژاردووى و گولبژىرى كردووى.

(٩)- ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكَ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾، خوا لە ناينيدا، هېچ سەغڵەتەي نەخستۆتە
سەرتان، واته: لەو ناين و بەرنامەيدا كە ناردوويهتى و، قورئان دەيكرتە خۆى و،
پىغەمبەرى خوا ﷺ بە بەرجەستەكراوىي پىشانى داون، لەميانى پىياز و سوننەتەكەيدا،
تا ئەو ناينه، هېچ سەغڵەتتەيەكى تىدا دانەنراوه لە لايەن خواوه، واته: هېچ شتىكى
تېدانە، سەغڵەت و ناپەختەتە بکات، چونكە: (الْحَرَجُ: الضُّيُقُ وَمَشَقُّ لَا تُطَافُ)، (حَرَجٌ)
تەنگانەيەك و ناپەختەتەيەكە لە وزەدا نەبئى، (حَرَجٌ) و (حَرَجٌ) يش: (الْمَكَانُ الضُّيُقُ، الْمَكَانُ
كَيْفَ الشَّجَرِ) (حَرَجٌ وَحَرَجٌ) بە شوێنى تەنگەبەر دەگوترئ و، شوێنپىكيش داروبار و،
درەختىكى پىكداهووى چر وپىرى لئ بئى، تىمە نىستا كورته باسكى تايبەت لە بارەى
ئەودە دەكەين، كە خوا لە ناينى خويدا مەرفەكانى سەغڵەت نەكردوه و، هېچ شتىكى
سەغڵەتەكەر و ناپەختەتەكەرى دانەناوه.

كۈرتە باسنىك لە ئىسلامدا سەغلەتكۈرۈن نىيە

ئەگەر تەماشى ئۇمارەيك لە ئايەتەكانى قۇرئان بىكەين، ئەو راستىيە زۇر زۇر جوان دەدرەوشىننەو، كە بە داخەو زۇرچار مۇسۇلمانان بە ھۆى تىنەگەيشىتيان لە قۇرئان و سۈننەتەو، بە ھۆى ئەوۋە كە بە پىتى تەبىي خۇيان دەجوۋلىننەو، ئەك بە پىتى شەرى خۇا، تەبىيەت دەكەنە بەرنامەيان ئەك شەرىيەت، زۇرچار خۇشيان و خەلىكىش توۋشى سەغلەتتى دەكەن، بە تايىبەت ئەوانەي كە ئىدىيەي ئەو دەكەن بە دۋاي پىشنىيە چاك دەكەون، لاقى ئەو لىدەدەن لە خەلىكى دىكە مۇسۇلماننەن، چۈنكە ھەر ئەو لاف لىدان و خۇ بەسندىيە، بەدلىيى لە خۇدى خۇيدا ئاشەرىيە، خۇا دەفەرمۇي: ﴿فَلَا تُزَكُّوا أَنْفُسَكُمْ﴾ النجم، واتە: خۇتان پى چاك نەبى، بە كىردەو خۇتان پى چاك و پاك بىكەن، بەلەم بە قسە خۇتان پى پاك و چاك نەبى، ئىجا ھەمۇ ئەوانەي كە خۇيان لە خەلىكى پاك و چاكترە، خەلىكى بە كەم تەماشادەكەن، ھەر خۇدى ئەو، ئەو لاف لىدانە، لە خۇيدا ئاشەرىيە، ھەلەيكە كۈشندەيە و گوناھىكى گەورە و خراپە دەيكەن، ئىجا بە تايىبەت ئەو جۇرە كەسانە، ھەم خۇ سەغلەتكۈرۈن، ھەم خەلىك سەغلەتكۈرۈشيان زۇر دەبى، كەچى ئايەتەكانى قۇرئان و فەرمۇدەكانى پىغەمبەر ﷺ پىچەوانەي ئەوۋەمان پى دەلىن، بۇ مۇونە:

۱- لە سۈرەتى (البقرة) دا خۇا دەفەرمۇي: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ بِكُمُ الْعُسْرَ﴾ البقرة، واتە: خۇا ئاسانىي بۇتان دەوئى، سەغلەتتى و زەحمەتى بۇتان ناوئى.

۲- له سووره تی (النساء) دا: ﴿يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ عَنْكُمْ﴾، واته: خوا دهيووئ لهسهرتان سووک بکات.

۳- له سووره تی (البقرة) دا: ﴿لَا يَكْفُفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا﴾، واته: خوا لهسهر هيچ کس پټويست ناکات، مه گهر نهو دی له توانايدا هه به.

۴- له سووره تی (الطلاق) دا: ﴿لَا يَكْفُفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَا مَاتَتْهَا﴾، واته: خوا له سهر هيچ که سيک شتيک پټويست ناکات، مه گهر بهوونده ی که پټی داوه. چهنده ی پټداوه نهوونده ی لی داوا دهکات.

۵- له سووره تی (التغابن) دا: ﴿فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ﴾، واته: نهوونده ی ده توانن پاريزکاری بکه، يانی: نهوونده ی ده توانن و بوتان ده کړی و پټيو هه غلته نابن.

۶- له سووره تی (المائدة) دا: ﴿مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ﴾، واته: خوا نايهووئ هيچ هه غلته تيتان بخاته سهر.

۷- له سووره تی (البقرة) دا: ﴿رَبَّنَا وَلَا تُحِزْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ﴾، واته: پهروهردگارمان! شتيکمان لی بار مه که، که له وزه ماندا نيه.

۸- دايکمان عايشه خوا لی پازی بن که له هه موو کهس ناشانتر بووه به شيوه ی ژيانی پټغمه بر ځي. له چوار چټو هه مال و خيزاندا و، به ورده کاری خيزانی، ده لی: ﴿مَا خَيْرَ رَسُولٍ إِلَيْهِ﴾ بَيْنَ أَمْرَيْنِ إِلَّا أَخَذَ أُتْرُقَهُمَا، مَا لَمْ يَكُنْ إِلَيْهَا فَرَن كَانَ إِلَيْهَا كَانَ أَبْعَدَ النَّاسِ عَنْهُ (أخرجه البخاري: ۲۵۶۰، ومسلم: ۲۳۲۷)، واته: پټغمه بر ځي سهرپشک نه کراوه له نتيوان دوو کاراندا، مه گهر کامه ی ناسانتره نهو دی هه لېزاردوه، نه گهر گونا نه بووې، نه گهر گونا هيش بووې له هه موو کهس لی دوورتر بووه، که واته: مسولمان نابي ههر به دواي قورسه کاندا بگهړی.

۹- هه روه ها پټغمه بر ځي. فهرموويه تی: ﴿إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ أَنْ تُؤْتَى رُحْصُهُ، كَمَا يُحِبُّ أَنْ تُؤْتَى عَزَائِمُهُ﴾، (أخرجه الطبراني في الكبير: ۱۱۸۸۰، والتهار: ۹۹۰، قال المنذري: إسناده حسن، وابن

حاجان: ۳۵۴. وقال الهيثمي: رواه الطبراني في الكبير، والبخاري، ورجال البزار ثقات، وكذلك رجال الطبراني، واته: يَكُومَانِ خَوَاهُز دَهَكَات مَوْلَاهُ تَهَكَانِي لِي وَهَرِيكِرِيْن، وَهَكَ چُونْ حَهَز دَهَكَات فَهَرْمَانَهَكَانِي جِيْبَهَ جِيْ بَكِرِيْن.

بەلەم ئايا ئەمە ئەو دەگەيەنئى كە ئينسانى مسولمان ئارەقە بە دیندارىيەوہ ناکات؟ نەخیر بەلکو ئارەقەشى پتوہ دەکات و دەبئى خوئیشى لە پیناودا پریژئى و، ولاتى بۆ بەجئى بهئلتى و، خەبات و فیداکارىیى بکات، مأل بپەخشى و گیان بپەخشى، بەلەم لە ھەموو ئەو حالەتانەدا مروؤف سەغلەت نابئى، واتە: وای لیتایەت بگائە بنبەست و بۆی نەکرئى، چونکە ھەر کاتیک سەغلەتیی و گەپشتە بن بەست ھەبئى، ئیسلام ئاسانى داناوہ، بۆ وینە:

أ- کورتکردنەوہى نوێژەکان: ﴿وَإِذَا صَرَيْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنْ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾ واتە: ئەگەر بە پێیدا روئشت (سەفەرتان کرد) گوناھتان ناگاتى كە نوێژەکان کورتیکەنەوہ، ئەگەر ترسان ئەوانەى بیپروان ئازارتان بدەن. بەلەم کۆکردنەوہى نوێژەکان، ئەک تەنیا لە سەفەر، بەلکو لە مالتش، ھەر پەواپە وەک لەم دەقەدا ھاتوہ:

﴿عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ جَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَيْنَ الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ وَالْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ بِالْمَدِينَةِ، فِي غَيْرِ خَوْفٍ وَلَا مَطَرٍ (في حديث وكيع) قَالَ: قُلْتُ لَابْنِ عَبَّاسٍ: لِمَ فَعَلَ ذَلِكَ؟ قَالَ: كَيْ لَا يُغْرِجَ أُمَّتُ﴾ (أخرجه مسلم: ۱۶۱۷).

واتە: عەبدوڵلای کورى عەبباس (خوای لیبان رازی بئى) دەلتى: پتەمبەرى خوای ﷺ نوێژى نیوہرۆ و عەسر و، شیوان و خەوتنانى لە مەدینەدا پتکەوہ کۆکردنەوہ، بەبئى ئەوہى ترس ھەبئى و بارانیش ھەبئى.

وہکیح دەلتى: پرسیارم لە ئیننو عەبباس کرد، بۆچی وایکرد؟ گوئى: بۆ ئەوہى ئۆممەتەکەى سەغلەت نەکات.

جاری وایه پتوبیست دەکات ئەو دوو نوێزانە (نیوهرۆ و تێواره) و (شێوان و خەوتنان) پتکەوه بکە، بەلام دەبێ ئەوه نه کرێ به عادهت.

ب- ههروهها بابای پێتوار و نهخۆش، بۆیان ههیه له ڕ و مهزان دا به پۆژوو نه بن و، دوایی پۆژوووه فهوتاو هکانیان بگرهوه، خوای پهروهردگار دهفرموی: ﴿مَنْ كَانَتْ مِنْكُمْ مَرِيضَةٌ أَوْ عَلَنَ سَفَرٌ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ﴾ البقرة، مادام سهفره که ی درێژ بێ و، مایه ی سهغله تکر دنی بێ، ههروهها نهخۆشیه که ی وای، پتی سهغله ت بێ.

ج- ههروهها بۆ که سیک که نه توانی به پتوه نوێزه که ی بکات، با به دانیشتنهوه بیکات، یان له سههرته نیش، یان به نامازه بیکات، بۆی ههیه، پتغه مبهری ﷺ خوا له و بارهوه فرموویهتی: ﴿صَلِّ قَائِمًا، فَإِنْ لَمْ تَسْتَطِعْ فَعَلَى جَنْبٍ﴾ رواة البخاری: ۱۱۱۷ عن عمران بن الحصین رضي الله عنه.

واته: به پتوه نوێژ بکه، ئنجا ئەگەر نه توانی به دانیشتنهوه، ئنجا ئەگەر نه توانی له سههر ته نیش.

د- نهوانه ی که کوێرن، شهن، بیهیزن، جهنگ و جیهادیان له سههر نیه، وهک خوای پهروهردگار دهفرموی: ﴿لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ﴾ النساء، (أُولِي الضَّرَرِ)، کهواته: نهوانه ی له جهسته یاندا ناتاو وایه که ههیه، وهک: کوێری، شهلای، گۆجی، بیهیزی، ئەوه له پاداشته که یان کهم نابێتهوه، مادام نه تیان هه بێ، با به کردهوه جهنگ و جیهادیش نه کهن.

ه- ههروهها ئەوه که ئەگەر ئینسان به ههله دا بچێ و پۆژوو پیش بخات یان دوا بخات، له پۆژووی مانگی په مەزاند، به جیاوازی بینینی مانگی یهک شهوه و دوو شهوه، گوناھی ناگاتی، ئەمه په کدهنگی زانایانی له سههره.

و- به هۆی مسوڵمانبوون و تهوبه وه، ئینسان له گوناهان ده رباز ده بێ و، به هۆی طاعت و چاکهوه، پاک ده بێتهوه، وهک پتغه مبهری ﷺ خوا فرموویهتی: (...أما علمت

أَنَ الْإِسْلَامَ يَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهُ، وَأَنَّ الْهَجْرَةَ تَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهَا، وَأَنَّ الْحَجَّ يَهْدِمُ مَا كَانَ قَبْلَهُ...
رواه مسلم: ۱۲۱، عن عمرو بن العاص.

ز- بە ھۆی بۆاردنەو ھەقی ئینسان ھەقی لەسەر لادەچن.

ح- کاتیکی ئینسان ئەرکیکی شەریعی دەچوێنێ، دەتوانێ بیگێرێتەو، ھەر ھەوا زۆر شتی دیکەش، ھەموویان ئەو دەگەبەنن، کە تێمە بە ھۆی دیندارییەو سەغڵەت نابین.

۱۰- ﴿مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ﴾، واتە: پێبازی بابتان ئیبراھیم بگرن، یاخود لێردا (ک)یک فرتێندراو: (كَمِلَّةِ آبَائِكُمْ إِبْرَاهِيمَ)، یانی: ئەو پێبازدی تێو لەسەری، وەک ھەمان پێبازی بابتان ئیبراھیم، (مِلَّةً) کە (منسوب)، یانی: (إِلْزَمُوا مِلَّةَ آبَائِكُمْ إِبْرَاهِيمَ)، واتە: پێبازی بابتان ئیبراھیم بگرن، یاخود (ك)یک تەقدیر کراو و فرتێندراو: (كَمِلَّةِ آبَائِكُمْ إِبْرَاهِيمَ)، نجا کە (ک) لادەچن، (مِلَّةً) حالەتی (نُصَب) وەردەگرتی.

واتای بابایەتی ئیبراھیم :

لە بارە ی فەرماشتی خواو: ﴿مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ﴾، واتە: پێبازی بابتان ئیبراھیم، ئایا مەبەست پتی چییە؟ چونکە ئەگەر دوێندراوکان (مخاطبین) تەیا عەرەب بن، پتی تێ دەچن بڵێن: ئەو عەرەبانە ھەموویان دەچنەو سەر ئیبراھیم عليه السلام، بە ئام خوا ﷻ بە: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، تێمە ی دواندو، ئە ی ئەوانە ی پرواتان ھێناو! نجا ئەو کاتە چ لە مەککە، کە ئەم سوورەتە مەککەییە و، چ لە مەدینە و چ دواتر، جگە لە عەرەبیش ھاتوونە تێو بازنی ئیمانەو، ھەر ھەوا ئایا عەرەبیش ھەموویان دەچنەو سەر ئیبراھیم عليه السلام؟ چونکە عەرەب ھەموویان ئیسماعیلی نین!

کەواتە: نابێ لێردا مەبەست لە بابایەتی (أبوة) ی ئیبراھیم بۆ تێمە: ﴿مِلَّةَ أَبِيكُمْ إِبْرَاهِيمَ﴾، بابایەتی پەچەلەک (نَسَب) و خوێن و گوشت بن، بە لکو مەبەست پتی حالەتی مەعنەوییە.

لیڤەدا ھەز دەکەم ناماژە بکەم بە ھەولێکی (الشیخ محمد مَتَوَلَّى الشعراوي)،
لە تەفسیرەکی خۆیدا^(۱)، دەیهوێ وەلەمی پرسیارتک بداتەو ھە کە لیڤەدا دروست
دەبێ، دەلێ: ئەو ھە نە خوا دەفەرموێ: ﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ

﴿۱﴾ ۱) ھە الأحزاب، واتە: موھەممەد بابی ھێچ کام لە پیاوھ کانتان نە.
ئنجە کە موھەممەد ﷺ بابی تیمە نەبێت، ئیبراھیمیش ناگونجێ بابی تیمە
بێ، یان بابی نەتەو ھە عەزەب بێ!! (الشیخ الشعراوي)، ڕەھمەتی خوای لێت،
دەیهوێ ئەو ھە تەئویل بکات و دەلێ:

(مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ، بَلْ هُوَ أَبٌ لِلْجَمِيعِ، قَالَمُنْفِي أَنْ يَكُونَ رَسُولَ اللَّهِ
أَبًا لِوَاحِدٍ، لَا أَنْ يَكُونَ أَبًا لِلْجَمِيعِ أُمِّيهِ، وَقَالَ بَعْدَهَا: ﴿وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَرَ
الْيَتِيمَ﴾ ۲) ھە الأحزاب، وَمَا ذَاكَ رَسُولَ اللَّهِ، فَهُوَ أَبٌ لِلْجَمِيعِ، وَمَا ذَاكَ الْأَزْوَاجُ
أُمّهَاتٍ، فَالزَّوْجُ أَبٌ، وَبِنَاءٌ عَلَى هَذِهِ الصَّلَةِ، يَكُونُ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ أَبًا لَأُمَةِ الْإِسْلَامِ، وَإِنْ
كَانَ فِيهِمْ مَنْ لَيْسَ مِنْ سُلَالَتِهِ).

واتە: خوا کە دەفەرموێ: ﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِّن رِّجَالِكُمْ﴾ ۱) ھە الأحزاب،
یان: موھەممەد ﷺ بابی ھێچ کام لە پیاوانتان نە بە تەنیا، ئنجە ئەو ھە لیڤەدا
لابراو، ئەو ھە کە بابی یەکیک بێ بە تەنیا، بەلام بابی یەکیک نە بە تەنیا،
بەلکو بابی ھەموو ئۆممەتە کە بەتێ، چونکە دوایی دەفەرموێ: ﴿وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَرَ
الْيَتِيمَ﴾ ۲) ھە الأحزاب، بەلام ڕەوانە کرلوی خوا و کۆتایی پێغەمبەرانی،
ئنجە مادام ڕەوانە کرلوی خوا بێ، کەواتە: بابی ھەموو لایە کە و، مادام ھاوسەرانی
پێغەمبەریش ﷺ دایکانی بڕواداران بن، کەواتە: ھاوسەرە کەشیان (کە موھەممەد
ﷺ بابیانە) مادام ھاوسەرانی پێغەمبەر ﷺ دایکانی بڕواداران بن، خۆشی بابیانە!
ئنجە بە پێت ئەو پەيوەستی، ئیبراھیمیش بابە بۆ ئۆممەتی ئیسلام، ھەرچەندە لە
نیو ئۆممەتی ئیسلامدا کەسانێکی زۆر ھەن، کە لە ھەچە ئیبراھیم نین.

ئەمە قسەكەى (الشيخ الشعراوي)یە، ویستم وەك خۆى بیهێنم، بەلام لە راستیدا باشتەر وایە و، راستەر وایە بگوتری: هەم بابایەتیی پێغمەبەرى خاتەم (موحەممەد ﷺ)، كە خۆای پەرورەدگار ئەودى نەفەرموود، بەلكو خوا لە قورئاندا بەس دەفەرمووی: ﴿الَّتِي أُولَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَرْزَجَهُ أُمَمَهُمْ﴾ (الأحزاب، واتە: پێغمەبەر ﷺ بۆ برۆاداران لە خۆیان بۆیان لە پێشترە (لە خۆیان لیان نزیکترە) و، هاوسەرەکانیشی (ژنەکانیشی) دایکبان. ئەنیا ئەوەندە دەفەرمووی.

ئەنجا كە دەفەرمووی: ﴿مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ﴾ (الأحزاب، بەدلتیایی مەبەست ئەودیه كە بە زەیدی كۆری حاریسەیان دەگوت: (زید بَنُ مُحَمَّد)، زەیدی كۆری موحەممەد، ئەنجا خۆای زانا و توانا، ئەو هەڵدەوێشتیئەوێه كە موحەممەد بابی هیچ كام لە پیاوانەكان نیە، بە تاییەت زەید، كە تاكە هاوێك (خوا لیان رازی بێ)، ناوی لە قورئاندا هاتبێ، زەید: ﴿فَلَمَّا قَضَىٰ زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرًا زَوَّجْنَاهَا﴾ (الأحزاب، بەلام هەم بە نسبەت پێغمەبەرى خاتەمەو (محمد) ﷺ كە وەك گوتمان: خوا فەرموویەتی: هاوسەرەكانی دایکمان، دایکی برۆادارانن، هەم بە نسبەت ئیبراھیمی خەلیلەو (عليه السلام) كە دەفەرمووی: ﴿يَلَّةَ أَيْكُمُ إِزْهِيْمَ﴾، مەبەست بابایەتیی مەعنەوییە، یانی: بایك بۆ منداڵەكانی چۆنە، چەندە بە پەحم و میھرەبانە، چەندە بە سۆز و پەرۆشە بۆیان، ئیبراھیمیش (عليه السلام) بۆ ئێوە ئاوا بوو، ئەى مەرۆفەكان بە گشتیی! بەلام ئەى برۆاداران! لە پێش هەموویانەو، كە هەر ئێوە لەو پەيام و بەرنامە و، لە دڵسۆزی و پەرۆشییە ئیبراھیم بەهرەمەندن.

هەرورەها موحەممەدیش ﷺ بە هەمان شێوە بۆ ئێمە لە باپمان لەگەڵمان بە پەحمتەر، لە فەرموودەى پێغمەبەردا ﷺ هاتو، لە هەندى شتدا كە جێى لى شەرمكردنە، نامۆزگاریی هاوێلانێ كردو، دواى فەرموویەتی: ﴿لَمَّا أَنَا لَكُمْ مِزْلَةٌ (الوالد) أخرجہ النسائي وصححه الألباني في صحيح سنن النسائي برقم: ٤٩.

واته: من له جیتی بابتانم، یانی: وهک چۆن منداڵ، کوڕ و کچ شهرم له بابیان ناکهن، لهو پرووهوه نهگهر شتیکی شهرعی بێ، پێیان رابگهیهنێ، منیش وهک بابم بۆ ئێوه، بهلام له قورئاندا نهوه نههاتوه، کهواته: له جیاتی نهو تهئویلهی شیخ (الشعرلوی) کردووهتی، باشتەر وایه بلێین: مه بهست له بابایهتی، بابایهتی مهعنهویه، نهو کاته ئیبراهیم بابی مهعنهویی ههموو برواداران، چونکه سیافه کهش باسی برواداران دهکات به گشتی، نهک باسی نهتهوهی عهزهب به تایبهتی.

۱۱- ﴿هُوَ سَمَّكُمُ الْمُسْلِمِينَ﴾، نهو ناوی لێناون مسوڵمانان، نهو راناوه (هو) بۆ کێ دهچێتهوه؟ دهگونجێ بۆ خوا بچێتهوه، یانی: خوا ناوی لێناون مسوڵمانان، دهشگونجێ بۆ ئیبراهیم بچێتهوه، ئیبراهیم ناوی لێناون مسوڵمانان، بهلام راستر نهویه که بۆ خوا دهچێتهوه، خوا ناوی لێناون مسوڵمانان، چونکه خوا ناوی له ئیبراهیمیش ناوه (مسلم)، وهک دواپی باسی دهکهین.

نایا له کوێ ناوی له ئیمه ناوه مسوڵمانان، بۆ خوا ملکهچان؟

۱۲- ﴿مِنْ قَبْلِ هَذَا﴾، له پێشدا و لهمهش دا، له کتێبهکانی پێشهوهدا، ناوی لهو برواداران ههه که به دواي پێغهمبهراندا دهپۆن: بۆ خوا ملکهچان، مسوڵمانان، ههروهها له قورئانهشدا ههر نهو ناوهی لێناون و، وشه ی مسوڵمانانی بۆ بهکارهێناون، (وَقَبْلَ هَذَا)، نهو (ههنا)، که ناوی ئاماژهیه، بێگومان بۆ قورئان دهچێتهوه.

۱۳- ﴿لَئِنْ كُنَّا لَأَرْسُلُ شَاهِدًا عَلَيْكُمْ﴾، تاكو پێغهمبهر بهسهرتانهوه شایهه بێ، نهو (لَئِنْ كُنَّا)، دهگهڕێتهوه بۆ: (هُوَ أَجَبْتُكُمْ)، واته: خوا ئێوهی ههلبژاردوه، تاكو پێغهمبهر ﷺ شایهه بێ بهسهر ئێوهوه.

۱۴- ﴿وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ﴾، ههروهها ئێوهش شایهه بن بهسهر خهڵکهوه، پێغهمبهر ﷺ به له خۆدا بهرجهستهکردنی قورئان و ئیسلام، شایهه ده بهسهر ئێوهوه، که نایینی خوا تیر و تهواوه، بێ ههله و یهلهیه، ئێوهش ههروا بکهن، وهک پێغهمبهری خوا

ﷺ ئىسلام و قورئان و سوننەت لە خوئاندا بەرجەستە بکەن، لە ژبانی تاکیی و، خیزانیی و، کۆمەلایەتی و، سیاسیتان دا، تاكو تێوه شایەد و بەلگەي راستیی ئىسلام بن بەسەر کۆمەلگا و بەسەر بەشەرییەتەوه، که ئەها ئىسلام چەندە راستە! چاو لە موسوڵمانان بکەن، چەندە ژيانیکی تیر و تەولو و پێک و راست و هاوسەنگیان هەیه، لە هەموو پرووەکانەوه لە پێشەوهن، که بە تەئکید کاتیک موسوڵمانان پابەند بوون بە قورئان و سوننەتەوه وابوون، بەلām تايا تێستا وان؟ بە دلنایی نەخیر، تێستا لە جياتی ئەوهی شایەد و بەلگەي راستیی ئىسلام بین بەسەر مروّفايەتییهوه، حالەکه مان پێچهوانەوه بۆتەوه، تێستا ئەهلی کوفر حالی ناتەولو و بئ سەر و بەری موسوڵمانان، دەکەنە بەلگە و شایەدی ناپراستی تاینەکیان، هەر بۆیە تێمە زۆر گوناھبارین و دەبێ زۆر هەست بە شەرمەزاری بکەین لە بەرانبەر خوا و ئىسلامدا، که بارودۆخەکه مان وایە لە جياتی ئەوهی بەلگە و شایەدی ئىسلام بین بەسەر خەلکەوه، بوونە بیانووی بەرهو کوفر و بئ دینی چوونی خەلک، بەسەر ئىسلامەوه، که خەلک لە ئىسلام لابەت و بئ: موسوڵمانانیک تاوا بن، دیارە خەتای تاینەکیانە! که ئەوهش بیکومان سەتمە: بئ سەر و بەری موسوڵمانان بکریته بیانوو پاساوی دوورکەوتنەوه لە ئىسلام و، بکریته بەلگە لەسەر ئەوهی که ئىسلام ناپراستە! چونکە موسوڵمانان کاتیک واقعیەکیان دەکریته بەلگە لەسەر ئەوهی داخو ئىسلام چۆنە؟ که پابەند بن بە ئىسلامەوه، بەلām وەختیک لە ئىسلام لایاندلوه، کاتیک ئىسلام دەلئ: یەک بن و، ئەوان پارچە پارچەن، کاتیک ئىسلام دەلئ: بە دواي قورئان و سوننەت و شەریعەت بکەون و، ئەوان کەوتوونە دواي پێچکە و بیردۆزەکان، کاتیک خوا دەفەرموئ: تەنیا وەحیی خوا پارێزرلوه لە هەلە، بەلām ئەوان قسە و ئیجتیهاد و بۆچوونی زانایانان لە خوئان کردۆتە نایین و لە جیی قورئان و سوننەتیان داناون و، زۆر شتی دیکەش، لە حالیکي وادا، دیارە مائی قەلپ سەر بە خاوەنیەتی، موسوڵمانان هەلەکانیان هەموو هی خوئانن، لە تاینەکیاندا نەهااتوون، بەلکو لە لادانیان لە تاینەکیانەوه، لە بەجێمانیان لە تاینەکیانەوه، هەلە و پەلەکانیان تێدا پەیدا بوون.

۱۶- ﴿وَأَتُوا الزَّكَاةَ﴾، هەروەها زەکات بدەن.

۱۷- ﴿وَأَعْتَصِمُوا بِاللهِ﴾، خوشتان بە خوا بپارێزن، توند دەست بە ئاین و بەرنامەی خواوە بگرن.

۱۸- ﴿هُوَ مَوْلَاكُمْ﴾، هەر خوا سەرپەرشتیار و هاوکار تانە.

۱۹- ﴿فَنِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ﴾، خوا باشترین سەرپەرشتیار تانە و، باشترین یارمەتیدەر و پشتیوان تانە.

کەواتە: دە (۱۰) نەڕکەکان، کە ئەو دوو نایەتە گرتوو یاننە خۆیان:

۱- نیمان.

۲- پکووع بردن.

۳- کړنووش بردن.

۴- پەرستنی خوا بە گشتیی.

۵- کردار چاکیی بە گشتیی.

۶- تیکۆشان لە پێناوی خوادا، وەک بۆ خوا شایستە یە.

۷- شایەدیی دان بە سەر خەڵکەو و، بە لگەبوون لە سەر خەڵک کە ئیسلام پراستە.

۸- بەرپاکردنی نوێژ، واتە: هەق پێدانی و ئەنجامدانی بەو شێوەیە خوا پەرمانی پێکردووە.

۹- زەکات دان.

نوێژ، پایە دینداریی مەعنەوییە، زەکاتیش پایە ئابوویی و ماددیەتی.

۱۰- دەست بە خواوە گرتن و خۆ بە خوا پاراستن، خۆ بە پێسمانی خوا پاراستن لە کەوتن و خەڵسکان و ترازان بەملاو لادا.

پینچ راستییەکان:

- ١- سەرفرازی بەرھەم و میوەی فەرمانبەریی کردنە بۆ خوا.
- ٢- خوا ئیمە ی گۆلێژێر کردووە و، لە کاتێکدا ئیمە شوێن پێغەمبەری خاتەم ﷺ دەکەوین، ئیمە هەلبژاردە ی لای خواین، بەلام بە ئەندازە ی پابەندییمان بە قورئان و بە پێبازی پێغەمبەرەووە ﷺ، ئەو سیفەتی هەلبژێردراوەییەمان تێدا بەرجەستە دەبێ، نەک هەر لە گۆترە.
- ٣- تاین و بەرنامە ی خوا، هیچ شتێکی سەغڵەتکەری تێدا نیە، سەغڵەت و ئارەحەت ناکات و وات لێناکات بۆت نەکرێ، نەک ئارەقە ی پتووە نەکە ی و پتووە ی ماندوونەبێ.
- ٤- ئەم تاین و دینداریە ی ئیمە، هەمان پێبازە کە باپان ئیبراھیم ﷺ لەسەری بوو.
- ٥- ئیمە ناومان مەسولمانە و، هیچ ناویکی دیکەمان نیە، جگە لە ناوی مەسولمانەتی.

کورتە باسیک

ناوی جگە لە (مسولمانان) لە ئیمە نەزراوە

ئیمە تاکە ناو و نازناویک پیتی ناسرابین، هەم لە کتیبە پێشووەکاندا، هەم لەم قورئانەدا، بریتیە لە ناوی مسولمانان (مُسْلِمِينَ)، ئەگەر ئەماشای قورئان بکەین، هەر کام لە (نووح و ئیبراھیم و ئیسماعیل و ئیسماعیل و یەعقوب و موسا و هاروون و یوسف)، هەموو ئەو پێغەمبەرانی دیکەش (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ) وشە (مُسْلِم)یان بۆ خۆیان بەکارھێناوە، بۆ وێنە:

١- نووح (عليه السلام) لە سوورەتی (یونس) دا دەفرموی: ﴿إِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجَرٍ إِنَّ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأَمَرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ﴾ ... فرمانیشم پێکراوە کە لە مسولمانان بم، وشە (مُسْلِم)، یانی ملکه چ بۆ خوا، (مُسْلِمِينَ)، واتە: ملکه چان.

٢- لە سوورەتی (البقرة) دا دەربارە ئیبراھیم (عليه السلام) دەفرموی: ﴿رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمَيْنِ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ﴾، ئیبراھیم دواى ئەوەی کەبە بنیات دەنێن لەگەڵ ئیسماعیلی کوریدا دەپارێتەو، دەلێ: پەرورەدگارمان! من و ئەو کورەم بکە بە دوو مسولمان، دوو ملکه چ بۆ خۆت، لە وەچە کەشمان کۆمەڵیکی ملکه چ بۆ خۆت بپارێتەو و فەرمان بە بنە.

٣- هەر وەها موساش (عليه السلام) وشە (مُسْلِم)، بەکارھێناوە، لە سوورەتی (یونس) دا دەفرموی: ﴿وَقَالَ مُوسَىٰ يُعْزِمُكَ اللَّهُ إِن كُنتُمْ مَآمِنُونَ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنتُمْ مُسْلِمِينَ﴾، موسا (عليه السلام) گوتی: ئەو گەلە کەم! ئەگەر بپرواتان بە خوا هێناوە، پشت بە خوا ببەست، ئەگەر مسولمانان و بۆ خوا ملکه چن.

۴- ھەرۆھە یوسف عَلَيْهِ السَّلَام لە سوورەتی (یوسف) دا دەفەر مۆی: ﴿رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحِقْنِي بِالصَّالِحِينَ﴾ ... بە موسولمانەتیی ھەمرینە و پەبوو ھەستەم بکە بە چاکەکارانەو.

۵- ھەرۆھە ھەر کام لە ئیسماعیل و ئیسحاق و یەعقوب عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام، وشە (مسلمون) یان بۆ خۆیان بەکارھێناو، وەک لە سوورەتی (البقرة) دا، دەفەر مۆی: ﴿أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتُ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَإِلَهَ آبَائِكَ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِلَهًُا وَاحِدًا وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ﴾ واتە: یان ئایا تێو ھامادەبوون کاتێک کە مردن گەشتە سەر یەعقوب، کاتێک کە بە کۆرەکانی گوت: لە دواى من (کێ دەپەرستن؟) چى دەپەرستن؟ گوتیان: پەرستراوى تۆ و پەرستراوى باب و باپیرانی تۆ دەپەرستین، ئیبراھیم و ئیسماعیل و ئیسحاق، یەك پەرستراو (ھیچ ھاوبەشی نین) و، تێمە بۆ وی ملکہ چین^(۱).

و ھەك كۆتا قسە لەو بارەو، ئەم فەرماشتەى پێغەمبەر ﷺ دینین، کە دەفەر مۆی: ﴿مَنْ دَعَىٰ يَدْعُوَ الْبَاهِلِيَّةَ، فَإِنَّهُ مِنْ جُنَا جَهَنَّمَ، فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! وَإِنْ صَلَّى وَصَامَ؟ قَالَ: وَإِنْ صَلَّى وَصَامَ، فَادْعُوا يَدْعُوَ اللَّهُ الَّذِي سَأَلْتُمْ الْمُسْلِمِينَ الْمُؤْمِنِينَ، عِبَادَ اللَّهِ﴾ (أخرجه أحمد: ۱۷۲۰۹، والترمذي: ۲۸۶۳، وابن خزيمة: ۹۳۰، وابن حبان: ۶۲۳۳، تعليق شعيب الأرناؤوط: حديث صحيح).

واتە: ھەر کەسێک بانگەوازی نەقامیی بکات، (بانگەشە بکات بۆ دروشمی غەیری ئیسلام) ئەو ھەلوانە یە کە لە دۆزەخدا لەسەر ئەژنۆیان دەکەون، (یاخود لەوانە کە لە دۆزەخدا کۆدەکرێنەو لەسەر یەك)، پیاوێک گوتی:

(۱) تێمە لە کتیی دوو ھەمی: مەسووعە: (بیرکردنەوێ ئیسلامی لە تیوان وەحیی و واقیعدا) بە ناوونیشان: (ھێتە گشتیەکانی جەملووەی موسولمانان) بە درێژی لەو بارەو

ئەي پىغەمبەرى خوا! ﷺ ئەگەر ئەو كەسە نوێژيش بكات و بە پۆژووش بىت؟
فەرمووى: ئەگەر نوێژيش بكات و بە رۆژيش بى، ئىو تەنيا بە پەيام و بانگەوازی
خوا بانگ بکەن، كە خوا ناوى لە تىوہ ناوہ مسولمانان، برپا داران، بەندەکانى
خوا.

واتە: هېچ ناوو دروشمىكى دىكە بەكارمەهێتن، بۆ ئەوہى نەبنە خەلۆو و
پەژووى دۆزەخ و، لە دۆزەخدا خېر نەكرێنەوہ سەر يەك.

خوا پەنامان بدات لەوہ كە بچينە ژێر چەتر و بەيداغى جگە لە ئىسلامەوہ و،
خوا پەنامان بدات لەوہ كە بە دواى جگە لە رىيازى پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ
وَالسَّلَام) بکەوين، بە تايبەتیی دۆست و نيزىكى خوا (خليل الله)، ئىبراھىم عليه السلام
بابى نىمانداران و، موحمەد ﷺ سەرورەرى ھەموو پىغەمبەران، خوا بە لوتف و
كەرەمى خوێ سەرەنجامان خېر بكات و بە ئىسلامەوہ بمانزىنيت و، بە ئىمانەوہ
بمان مريئت و، سەر بەرزانه لە ژێر بەيداغ و چەترى پىغەمبەرى خاتم دا ﷺ
كۆمانبكاتەوہ و، بە بەھەشتى خوێ و پەزامەندى خوێ شادمان بكات.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ

تہ فسیری سوورہ تی

المؤمنون

دەستپێک

پێناسەی سوورەتی (المؤمنون) و بابەتەکانی

بە پێزان!

خوا پشتیوان بێ، ئەمڕۆ کە (۷) ی مانگی پەمەزانی سالی (۱۴۴۰) ی کۆچیە، بەرانبەر (۲۰۱۹/۵/۱۲) ی زاینی، دەست دەکەین بە تەفسیرکردنی سوورەتی (المؤمنون).

سەرەتا وەک عادەتی خۆمان، تیشک دەخەینە سەر سوورەتی (المؤمنون)، لە هەموو ئەو پروانەووە کە پێویستە شارەزایی گشتی وردمان لە بارەیانەووە هەبێ، لە حەوت (۷) بڕگەدا پێناسەی ئەم سوورەتە دەکەین و، نێودڕۆکەکەشی دەخەینە ڕوو:

یەكەم: ناوی:

ئەم سوورەتە چەند ناویکی هەن:

۱- باوترین ناوی (سُورَةُ الْمُؤْمِنُونَ) ه.

۲- بەلام ناویکی دیکەشی (سُورَةُ قَدْ أُلْحِقَ) یه.

۳- ناویکی دیکە: (سُورَةُ الْفَلَاحِ) ه.

۴- هەروەها (سُورَةُ الْمُؤْمِنِينَ) یشی پێگوتراوە، بە پالەدانی سوورەت بۆ لای نیمانداران.

با لەو بارەووە تەماشای ئەم دەقە بکەین کە لە ڕووی سەنەدەووە هەلمبزاردووە، لە ڕێهەکی راست (صحيح) هەو پێمان گەیشتووە:

﴿عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ السَّائِبِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ صَلَّى لَنَا النَّبِيُّ ﷺ الصُّبْحَ مَكَّةَ، فَاسْتَفْتَحَ سُورَةَ الْمُؤْمِنِينَ، حَتَّى جَاءَ ذِكْرُ مُوسَى وَهَارُونَ أَوْ ذِكْرُ عِيسَى، أَخَذَتِ النَّبِيُّ ﷺ سَخْلَةً، فَحَذَفَ فَرَكْعًا﴾ (أَخْرَجَهُ عبد الرزاق: ۳۶۶۷، ومسلم برقم ۴۵۵، وأبو داود: ۶۴۹، والسائي في الكبرى: ۱۰۷۹).

واتە: ەبەدوللای کوری سائیب خوا لئی پازی بێ، (کە یەکیکە لە ھاوەلان) دەلێ: پۆژیک پیغەمبەری خوا ﷺ نوێژی بەیانی پیکردین لە مەککە، سوورەتی (المؤمنون) دەست پێ کرد، ەتە گەیشتە باسی مووسا و ھاروون (علیھما السلام)، یاخود باسی عیسا ﷺ، پیغەمبەری خوا ﷺ کۆکە ی ھاتن، بۆیە ئابەتەکانی قرتاند، (واتە: لەوێ ەستاو) چوو ە رکوو، (لەبەر ئەوێ نەیدەتوانی بە بەردەوام بوون لەسەر کۆکەکە ی، قورتانەکە بخوێنن).

دووھەم: ریزبەندیی لە موصحف و لە دابەزیندا:

سوورەتی (المؤمنون) لە موصحفدا، واتە: لەو موصحفانە ی کە لەبەر دەستمان و، قورتانیان گرتۆتە نێو خۆیان، ژمارە ی (۲۳) ی ە یە، واتە: بیست و سێھەمین سوورەتە، لە سوورەتی (الفاتحة) ەو ە تێپەرد بە (البقرة) و، (آل عمران) و، (النساء) و، (المائدة) ... ەتەدا، تا کو دەگاتە تیرە، ژمارە ی (۲۳) ی ە یە، بەلەم لە ریزبەندیی دابەزین (ترتیب الترتول) دا، بەلای زۆریک لە زانیانەو، ژمارە ی (۷۱) ی ە یەو، دوای سوورەتی (الطور) و، پێش سوورەتی (الملک) دابەزیو.

ەلەبەتە دەشکونجێ ەندیکی دیکە لە زانیان بلێن: نەخیر (۷۱) ەمین سوورەت نیە، لە ریزبەندیی دابەزیندا، بەلکو ەشتابەمین، یاخود ەفتابەمین، ئەو ە راجیایی زانیانی لەسەر، چونکە زانیان بە مەزەندەو ئیجتیھادو بۆچوونی خۆیان، ریزبەندیی دابەزینی سوورەتەکانیان دیاری کردو.

سیئہم: شوینی دابہ زینی:

نہم سووړه ته سووړه ټیګی مه ککه ییږه، هه مان نيوړوکی سووړه ته مه ککه ییږه کانی دیکه ی هه یه، له ناساندنی خوا ی بهرزو مه زن ﷺ، له میانی سیفت و کرده وه کانی داو، پیناسه کردنی بروداران ی خوا په رست و، پاداشتی چاوه پروانکراوی خوا ﷺ، بو بروداران، به پیاوو نافرته وه له پوژی دواپی دا، پاشان باسی بیپروایان به گشتی، به تایبته بیپروایانی هاو به ش بو خوادانه رو، نکو ولیکهر له زیندو کرانه وهو، هه بوونی سزاو پاداشت، واته: لهو سزایه ی که له دواړوډا چاوه پریان، نه گهر هه له سر بیپروایی و شیرکی خو یان به رده وام بن.

هه روه ها به سره ها ی پیغه مبه رانی خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و، ناحه زه کانیا و، باسی دیارده سروشتیه کان، وه ک نیشانه ی په روه ردگار ټیسی خوا ﷺ، که هه میسه خوا دیارده سروشتیه کان، دیمه نه سه رنج راکتیه کانی گه ردوون و بوونه وه ورو ده ورو بهر به نیشانه کان (آیات)، ناو ده بات، پاشان باسی پروداوه کانی ناخیر زه مان و قیامت و، نه ودی لهو پوژه مه زنده دا ده گوزهری، چ بو نه هلی نیمان، چ بو نه هلی کوفرو لادان و تاوان.

چوارهم: ژماره ی ثابته کانی:

ژماره ی ثابته کانی نه م سووړه ته به په کده نگیی ژمیره رانی ثابته کانی قوربان (۱۱۸) یه.

پینجهم: پیگه و گرنګی نه م سووړه ته:

لهو باره وه ش سی ده ق دینین:

(۱) - (عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ قَالَ: لَمَّا خَلَقَ اللَّهُ جَنَّةَ عَدْنٍ، وَغَرَسَ أَشْجَارَهَا بَيْنَهُ، قَالَ لَهَا: تَكْلِمِي، فَقَالَتْ: ﴿مَدَّ أَفْطَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (۱) { أَخْرَجَهُ الْحَاكِمُ: ۳۴۸۰، وَقَالَ:

(۱) چونکه پیغمبر ﷺ وک له دهقی دیکه‌ی سوننه‌دا هاته‌و، کاتیک که وه‌حیی بو داد‌به‌زی جوړتیک له حاله‌ی ناناسایی پرووی تیده‌کرد، حاله‌تیک که نه‌دوگنجا خه‌لکی دیکه له‌و کاته‌دا قسه‌ی له‌گه‌ل‌دا بکات، ده‌چوه حاله‌تیک‌ی پرووچی تاییه‌توه، له‌ پروژی سر‌مرای زستاندا، زه‌نگول زه‌نگول، ده‌قی پته‌دا ده‌لایه‌ی ژوندی کوری سبایت خوا‌لئی رازی بـ

دەستی بەرز کردنەووە، پاراپەووە فەرمووی: ئەی خوا! بەمان زیادبکەو لێمان کەم مەکە، پێزمان بگەرە سووکمان مەکە، پێمان ببەخشەو بێ بەشمان مەکە، تێمە هەلبژێرە بەسەر خەڵکداو، خەڵکمان بەسەردا هەلمەبژێرە، پاریمانێکەو لێمان پازیبە، دوایی فەرمووی: دە (۱۰) ئایەتم بو دابەزیون هەر کەسێک جێبەجێیان بکات، دەچێتە بەهەشت، نجا خۆتێدەووە: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ ۱، هەتاکو دە (۱۰) ئایەتەکی تەواو کردن.

۳- اَعَنْ أَبِي عِمْرَانَ، قَالَ: قُلْنَا لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا: يَا أُمُّ الْمُؤْمِنِينَ! كَيْفَ كَانَ خُلُقُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ؟ قَالَتْ: «كَانَ خُلُقُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ الْفَرَأَن»، ثُمَّ قَالَتْ: تَقْرُونَ سُورَةَ الْمُؤْمِنِينَ؟ إِفْرُوا: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ ۱، حَتَّى بَلَغَ عَشْرَ آيَاتٍ، فَقَالَتْ: هَكَذَا كَانَ خُلُقُ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ (أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ فِي الْكُبْرَى: ۱۱۳۵۰، وَالْحَاكِم: ۳۴۸۱، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحُ الْإِسْنَادِ وَلَمْ يُخْرِجَاهُ).

واتە: ئەبوو عیمران دەلی: گوتمانە: عایشە (خوا لێی پازیبی) ئەی دایکی برۆداران! پەوشتی پێغەمبەری خوا ﷺ هەلسوکەوێ چۆن بوو؟ گوێ: پەوشتی پێغەمبەری خوا ﷺ فوێتان بوو، دوایی گوێ: سوورەتی (المؤمنون) دەخوێننەووە؟ (کوئووێانە: بەلی)، گوێ: بێخوێننەووە.

﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ ۱، هەتا گەیشتە دە ئایەت، گوێ: نەو پەوشتی پێغەمبەر بوو ﷺ هەرچی خوا فەرموویەتی، پێغەمبەری خوا ﷺ کردوویەتی.

بۆیەش ناگوێری: (سُورَةُ الْمُؤْمِنِينَ)، هەرچەندە لە زمانی هاوێلانەووە نەو گوتراووە نەوێش یەکیکە لە ناوەکان، بەلام کە لە موصحفەدا کە نووسراو: (سُورَةُ الْمُؤْمِنُونَ)، یان نووسراو (المؤمنون)، بۆیە ناگوێری: (سُورَةُ الْمُؤْمِنِينَ)، تاکو وشە (مؤمنين)، بێتە پالۆلادراو، (مُضَافٌ إِلَيْهِ)، چونکە (المؤمنون)، ناوی عەلەمی نەم سوورەتە، ئەگەرنا لە پرووی زمانی عەرەبییەو دەبێ بلێین: (سُورَةُ

دەلی: جارێک وەحیی بو هات رانی لەسەر رانم بوو، خەریک بوو رانم ورد بێ. یانی: زۆر قەتەر لە گەشتە ئەو مەزگەدا کە لەسەر لایەکانی ئەو مەزگەدا بوو.

(المؤمنين)، سوورەت دەيتتە پالدىراو (مُضَاف) و، (المؤمنين) دەيتتە پال بۆ لادراو، (مُضَافٌ إِلَيْهِ)، بەلەم لەبەر ئەوەی (المؤمنون)، بۆتە ناوی ناسپنەرى ئەم سوورەتە موبارەكە، بۆيە ھەر وەك خۆی ھیلدراوئەتەو.

شەشەم: تاييەتمەندىي سەرەكىي ئەم سوورەتە:

قۇناغى دواي مەرگ و پىش ئاخىر زەمان و، پىش قىامەت، ئەنبا لەم سوورەتەدا، وشەي (برزخ)ى بۆ بەكارھىزاو، لەم سوورەتە موبارەكەدا خوا ﷻ باسى ئەو قۇناغەي كىردوھ كە دەكەوئتە نىوان دىناو دواپۇژدوھ، دواي ئەوھى مرؤف دىنا بەجى دەھىلئى و دەمرى، چى لى دى؟ دەكەوئتە قۇناغىكى راگوزەر (مَرَحَلَةٌ إِنْتِقَالِيَّةٌ) ھو، نىجا ئەنبا لەم سوورەتەدا ئەم قۇناغە وشەي بەرزەخى بۆ بەكارھاتو، كە وەك دوايى باسى دەكەين، (برزخ)، يانى: پەردەو نىوان، بۆيەش ئەو ناوھى لىزاو، چونكە ئەو قۇناغە دەكەوئتە نىوان دىناو دواپۇژدوھ، بە نىسبەت كەسپكەوھ كە دەمرى، ئەگەر نا بە نىسبەت ئەوانەي كە لە ژياندان، ژيانى دىنا ھەر بەردەوامە، بەلەم وەك گوتراو: (مَنْ مَاتَ فَقَدْ قَامَتْ قِيَامَتُهُ)، ھەر كەسپك مرد قىامەت وى ھاتو، لە راستييدا نىسان دواي ئەوھى دەمرى، لە خۆي ھالى دەبى، بەلكو ھەر لە سەرە مەرگدا لە خۆي ھالى دەبى، چۆنەو، سەرەنجامى چىيەو بۆ كوئى دەچى؟ بەلى، جەستەكەي، يان دەخريتە نىو خاكەو، يان قەل و دال دەپخوات، يان دەسووتىزى، يان لە ئاودا ماسى دەپخوئ، بەلەم ئەوھ ئەنبا جەستەكەي، بەلەم پووحەكەي، نەك ھەر لە بەين ناچى، بەلكو بە پىتى ئەو ھالەتە، كە لە دىنادا لە سەرى بوو، پووحەكەي يان پاداشت دەدرتەو، ياخود لە سزادا دەبى، تاكو دواي جارى يەكەم، بۆ جارى دووھمىش فوو بە كەپەنادا دەكرى و، شەپپوور لى دەدرى و، دواي قۇناغى ئاخىر زەمان (ساعة)، قۇناغى قىامەت (زىندووبوونەوھ و ھەلسانەوھ) دىتە پىش.

حهوتەم: دەرسەکانی ئەم سوورەتە:

کۆی (۱۱۸) ئایەتەکە ی ئەم سوورەتە موبارەکە دەکەینە شەش دەرس:

دەرسی یەکمەم: ئایەتەکانی: (۱ - ۱۱)، لەو یازدە (۱۱) ئایەتەدا خوا ﷻ، باسی سیفەتە بنەرەتییه‌کانی پڕوواداران دەکات.

دەرسی دووهم: ئایەتەکانی: (۱۲ - ۲۲) ئەویش هەر یازدە (۱۱) ئایەتەو، لەم (۱۱) ئایەتەشدا خوا ﷻ، هەم باسی قۆناغەکانی دروست بوونی مەرۆف و، هەم باسی ھەوت تاسمانەکان و، دابەزاندنی ئاوو، رواندنی باغ و میوە جوړاو جوړەکان بەو ناو، پاشان باسی ئازەڵ و سوودەکانی ئازەڵی کردو.

دەرسی سێھەم: ئایەتەکانی: (۲۳ - ۵۰) بیست و ھەشت (۲۸) ئایەت، لەو (۲۸) ئایەتەدا، خوا ﷻ، سەرھەتا بەسەرھاتی نووح ﷺ دەگێژێتەو، دواپی باسی بەسەرھاتی پێغەمبەرێکی دیکە ﷺ، کە ناوی نەھیتراو، بەلام بە مەزەننە وای پێدەچن، بەسەرھاتی صالح بن گەل گەلەکە (ھود) دا، بە بەلگە ی ئەو کە خوا ﷻ، باسی چۆنیەتی سزادانی گەلی سەرکەش و یاخی ئەو پێغەمبەرە دەکات، کە ناوی نەھیندراو، کە بە چریکەو دنگیککی گەورە (صَیْحَة) لە بەین براون، کە وەک لە سوورەتی (العنجر) شوێنەکانی دیکەشدا ھاتو، ئەو جوړە سزادانە ھی گەلی (ھود) بوو، کە پێغەمبەرەکیان ناوی (صالح) بوو، دواپی خوا بە گشتیی باسی پێغەمبەرەکان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دەکات، کە پەیتا پەیتا بۆ مەرۆفایەتیی ھاتوون و، دواپی بە تاییەت باسی مووسا و ھاروون دەکات (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، کە بۆ لای فیرعەون و گەلەکە ی پەوان کراون و، دواپی ئاماژە یەکی کورت دەکات بە (عیسا) و بە مەریەمی دایکی صەلات و سەلامی خوا لەسەر عیسا و خوا لە دایکی عیسا رازی بێ.

دەرسی چوارەم: ئایەتەکانی: (۵۱ - ۷۷)، بیست و ھەوت (۲۷) ئایەت، کۆمەڵیک بابەتی جوړاو جوړ، لەم دەرسی چوارەمەدا ھاتوون:

۱- خۇاى پەرۋەردگار بانگى پىغەمبەر(ان) (عَلَيْهِمُ السَّلَام) دەكات، كە ئەوان يەك رىيازىيان ھەبە، كە بىرىتە لە بەندايەتتى و، خۇ پارىزىي لە سزاي خۇا ﷺ.

۲- باسى ئەوانەي كە خۇا ﷻ نازو نىعمەتيان پى دەدا، كە چى پىي بوغرا دەبن و، پىيان وايە خۇا خۇشى دەۋىن، بۇيە ئەو نازو نىعمەتەي دىيائى پىنداۋن! باسى ئەوانەو، ئەو خەيال پلاۋەي ئەوان دەكات.

۳- باسى سىفەتە بنەپەتتەكانى ئەو كەسانە دەكات، كە خۇا خۇشى دەۋىن و لىيان رازىيە.

۴- جارىكى دىكە خۇاى پەرۋەردگار دىتەۋە سەر باسى ئەوانەي كە خوانەناسن و ھاۋبەش بۇ خۇا دانەرن و لادەرن، خۇا ﷻ چەند پىسارىيان ئاراستە دەكات، كە بۇچى بىروا بە پىغەمبەر ﷺ ناھىتن، بۇچى بىروا بە ھىدايەتتى خۇا ناكەن؟ چى بيانۋىيەكان ھەبە؟!

دەرسى پىنچەم: ئايەتەكانى: (۷۸ - ۹۸)، بىست و يەك (۲۱) ئايەت، كە تىيان دا دىسان خۇا ﷻ چەند قسەو بىرو بۇچوۋىتىكى ھەلەي كافىرەكان دەخاتە ۋوۋو، بەر پەرچىان دەداتەۋە، دوايى خۇا ﷻ بە پىغەمبەر ﷻ، دەفەرمىۋى: چەند پىسارىيان ئاراستە بىكات، سەبارەت بە پەرۋەردگار تىتى خۇا، كە ناچارن مادام بە قسەي عەقل و مەنتىق بىكەن، دان بە پەرۋەردگار تىتى خۇادا بىتن، دوايى خۇا دەفەرمىۋى: مادام بەس خۇا ﷻ پەرۋەردگارو بەدەپنەرو ھەمەكارەي گەردوۋنە، بۇ كوۋى لادەدرىن؟ بۇچى جادوۋتان لى دەكرى؟ بۇچى بەندايەتتى بۇ خۇا ناكەن؟ دوايى خۇا ﷻ چەند پىنمايەك ئاراستەي پىغەمبەرى خاتەم دەكات ﷻ لە مامەلەكردىن لەگەل دەۋرۋبەردا، كە ئىۋەرۋكەكان ئەۋەيە: بە چاكە، خراپەي ئەوان پال پىۋەبىنى و، خۇراگرىتى و، پەنا بە خۇا بىكرى لە خوتخوتەو دىنەدانى شەيتانەكان.

دەرسى شەشەم و كۆتايى: ئايەتەكانى: (۹۹ - ۱۱۸) يە، بىست (۲۰) ئايەت دەكرىتە خۇي، لەم (۲۰) ئايەتەشدا خۇا ﷻ، بە زۆرى باسى رۆژى دوايى دەكات، كە دواى ئەۋەي شەپۋور لى دەدرى و فۋو بە كەپەنادا دەكرى، نە رەچەلەك

لە نێوان خەڵکدا دەخوێزێتەو، نە کەس لە کەس هیچ شتیک داوا دەکات، لە دواى فووی یەكەم کە بە کەرەنادا دەکەوێ و شەبیوور لێ دەدرێ، مەوێهەکان ئەو ھالەتەیان بەسەر دێ، کە ئاخیر زەمانی پێ دەگوترێ و، ئەم گەردوونە تێکدەھێ.

پاشان کە بۆ جارى دووھم فووی پێدا دەکەوێ، بە جوێزێکی دیکە خواى ناک و پاک ئەم بوونە ھەڵدەخاتەو، وەک پێشتریش باسمان کردو، لەو ئایەتەدا زیاتر باسی پۆژی دواى کراو، سەرەنجامی چاکى برۆادارن و پارێزکاران و، سەرەنجامی شووم و خراپى بێ برۆایان و ھاوبەش بۆ خوا دانەرەن باسکراو.

ھەروەھا خوا ﷻ پرسیارێکی ددان شکیینان ئاراستە دەکات، کە ئایا ئەو بێبرۆینە! پێتان وایە ئێوەمان بەھەوێتە خوێڵاندو، بۆ لای تێمە ناگیردێتەو؟ ئایا کارى وا شایستەى خواى پەرورەدگارە؟ کە یەكێ لە سیفەتەکانى بریتى: لەو کە زاناو کاربەجێ، ئنجا ئایا ئەو شتێکی بێجێ نە، کە خوا لە مەوێهەکان بگەڕێ، ھەر کەس بەرێى خویدا برۆا، چوێ دروستى کردو، ئاوا لە بەین بچن و، پاداشتی چاکەکاران نەدرێتەو، سزای خراپەکاران نەدرێ؟ بەو شێوەیە ئەو سوورەتە کوێایى پێ دەھێرێ.

❖ دهرسی یه‌که‌م ❖

پیناسه‌ی نهم دهرسه

نهم دهرسه‌مان ثابته‌کائی: (۱ - ۱۱)، واته: یازده (۱۱) ثابته‌تی سه‌ره‌تای سووره‌تی (المؤمنون)، ده‌گریته‌ خوئی، خوای زاناو شاره‌زا له‌و یازده (۱۱) ثابته‌دا، به‌ جه‌خت کردنه‌وه‌وه‌و پابده‌گه‌یه‌نتی، که‌ بر‌واداران سه‌رفرازو به‌ کام و مراد گه‌یشتون، که‌ به‌ دنیایی مه‌به‌ست له‌و سه‌رفرازی و به‌ کام و مراد گه‌یشتنه، به‌ نامانج گه‌یشتنی پوژی دواپیه، به‌ لأم ژبانی دنیاش ده‌گریته‌وه، پاشان خوای کارزان نه‌و بر‌واداره سه‌رفرازو به‌ مراد گه‌یشتووانه، به‌ نو (۹) له‌ خه‌سلته‌ بنه‌ره‌تیه‌کانیان وه‌سف و پیناسه‌ ده‌کات:

۱- نیمان ﴿مَدَّ أَلْحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾.

۳،۲- نوژکردن و گه‌ردنکه‌چی له‌ نوژدا ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾.

۴- زه‌کاتدان، یاخود خو ته‌زکیه‌ کردن ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ﴾.

۵- پشت تیکردنی قسه‌و کرداری پووچ ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ﴾.

۶- پاراستنی داوینی خو له‌ هه‌رام ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِقُرُوبِهِمْ حَافِظُونَ﴾.

۷، ۸- چاودیری کردنی سپارده‌و، به‌ لَین و په‌یمان ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِمَا مَنَعْتِهِمْ وَعَاهَدِهِمْ رَءُوفُونَ﴾.

۹- پارێزگاری لیکردنی نوژه‌کانیان ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾.

سه‌ره‌نجامیش گه‌یشتی به‌ فیرده‌وس، وه‌ک مافیکسی مسوکه‌ریان، که‌ له‌ویدا له‌ شادمانیی دا هه‌میشه‌یی ده‌بن ﴿أُولَئِكَ هُمُ الْوَرِثُونَ﴾ (۱۰) الَّذِيكَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فَمَا خَبِلُونَ (۱۱).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿مَدَّ أَلْفَ الْمُتَمُتُونَ﴾ ① الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ② وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ③ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ ④ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ⑤ إِلَّا عَلَى أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ⑥ مَنِ ابْتَغَى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ⑦ وَالَّذِينَ هُمْ يُؤْتُونَ عَهْدَهُمْ دَعُونَ ⑧ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ⑨ أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ⑩ الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ⑪ ﴿

مانای دهقا و دهقی نابه تهکان

(به ناوی خوای به بهزهیی بهخشنده . مسوگر بهواداران سهرفرازن و به مراد گه یشتوون ① نهوانه ی له نوژه کانیاندا (بو خوا) زه بوون و ملکه چن ② ههروه ها نهوانه ی پشت دهک نه (قسه و پهفتاری) پووچ و بی سوود ③ ههروه ها نهوانه ی زهکات دهدهن و، خویمان تهزکبه دهکهن ④ ههروه ها نهوانه ی پارژهری داوینی خویمان ⑤ مهگر له ناست هاوسه رانیان و نهو نافره تانه ی خاوه نیانن (که نیزه که کانیان)، نا نهوانه لومه یان ناکرتی ⑥ بهلام هه ر کهس جکه لهوه بغوازی، نهوانه سنوور شکتن ⑦ ههروه ها نهوانه ی چاودیزی سپارده و پهیمانه کانیان دهکهن ⑧ ههروه ها نهوانه ی پارژگاریی له نوژه کانیان دهکهن ⑨ نا نهوانه میراتگرانن ⑩ نهوانه ی فیردهوس به میرات دهگرن و تیتدا هه ر ماو دهبن ⑪).

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(قَدْ): (قَدْ): حَرْفٌ تَحْقِيقٌ وَتَوْكِيدٌ، عِنْدَمَا يَدْخُلُ عَلَى الْفِعْلِ الْمَاضِي، فَحَرْفٌ قَدْ فِي الْجُمْلَةِ الْفِعْلِيَّةِ يُفِيدُ مَفَادَ (إِنَّ وَالْأَمَّ) فِي الْجُمْلَةِ الْإِسْمِيَّةِ، وَشَيْ (قَدْ) يَبْتَكِيهِ بُو ساغکردنه وهو جه ختکردنه وه به کاردی، کاتی که ده چینه سه ر کرداری رابردوو: ﴿قَدْ أَفْلَحَ﴾، پیتی (قَدْ) له پسته ی کرداری (الْجُمْلَةُ الْفِعْلِيَّةُ) دا، هه مان واتای (إِنْ) و (لَ)، ده گه به نئ، له پسته ی ناوی دا، وهک خوای په روه ردگار ده فه رموی: ﴿إِنَّهُ عَلَى رَجَمِهِ لَقَادِرٌ﴾ الطارق.

(أَفْلَحَ): واته: سه رفراز بوو، (الْفَلَاحُ: الشَّقُّ، وَالْفَلَاحُ: الْأَكْرَ، وَالْفَلَاحُ: الظَّفَرُ وَإِذْرَاكُ الْبَغِيَّةِ)، (أَفْلَحَ) له (فَلَاح) هوه هاتوه (فَلَاح)، یانی (شَقُّ)، واته: له تکردن، بویه جوتیار (أَكَار) پیتی ده گوتری: (فَلَاح)، (لَأَنَّهُ يَشَقُّ الْأَرْضَ)، (فَلَاح) یش (به بی گیره)، بریتیه: له سه رکه وتن و، به نامانج گه یشتن.

(خَشِعُونَ): (الْخُشُوعُ: الْخَرَاةُ، وَأَكْثَرُ مَا يُسْتَعْمَلُ الْخُشُوعُ فِيمَا يُوجَدُ عَلَى الْجَوَارِحِ، وَالْخَرَاةُ فِيمَا يُوجَدُ فِي الْقَلْبِ)، (خُشُوعٌ)، یانی: کړووزانه وه، به زوری وشه ی (خُشُوع)، بُو نهو حالته، یان نهو گۆرانکارییه به کاردی، که له سه ر نه ندامه کان دهرده که وئ، به لام وشه ی (خَرَاةُ)، زیاتر بُو نهو حالته ی له دلدا هه یه، به کاردی. هه لبه ته نهو راپه که، نه گه رنا رای دیکه ش هه یه که (خُشُوع)، یانی زه بوونی پشاندان و، ملکه چیی و ته سلیم بوون له به رانه ر خوادا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا زِينَتَكُمْ﴾

(الْفُتُورِ): (الْفُتُورِ مِنَ الْكَلَامِ: مَا لَا يُعْتَدُّ بِهِ، وَهُوَ الَّذِي يُورَدُ لَا عَنْ فِكْرٍ وَرُوبَةٍ، فَيُجْرِي مَجْرَى الْغَا، وَهُوَ صَوْتُ الطُّيُورِ)، (فُتُو)، له قسه، هه ر قسه یه که گرنکی پئ نه درئ، نه ویش قسه به که که به بی بیر لیکردنه وه، لیورد بوونه وه بگوترئ، بونه هه ر وهک (فُتُو)، مامه له ی له که دلدا چم کړئ، (فُتُو) ش ده نگ، بالننده.

به تاييه تي دهنگي چوله كه پاساري، كه بو تيمه هيچ سوود يكي نيه و،
تيناگه ين داخو چيه! به لام به ته نكيد بالنده كان كه ده جريوتنن، يان هر
ده نكيكان ههيه، بو نيوان خويان ليك حالي ده بن و، هو كارو نامراري ليك
تيگه پشنيانه.

وشه ي (لغو)، (راغب الأصفهاني) ليره دا زياتر به ماناي قسه ي بي كه لك،
قسه ي گرنگي پي نه دروي، ليكدوده ته وه، به لام له راستيدا وشه ي (لغو)، هه م
قسه، هه م كرده وي بي سوود و بي كه لك ده گرته وه.

(مُعْرِضٌ): پشته لكران، (أَعْرَضَ: يَغْنِي: أَطَهَرَ عَرَضَهُ أَي: نَاجِيَتَهُ)، (أَعْرَضَ)،
واته: لاملي تيكرد، نجا كا تيك نينسان لامل له شتيك ده كات، له كه سيك
ده كات، ماناي وايه نيه مالي ده كاو، پشت گوئي ده خات.

(لُفْرِجَتُمْ): بو داوتيان، وشه ي (فُرُوج)، كوي (فَرْج) ه، (الْفَرْجُ: الشَّقُّ بَيْنَ
الشَّيْئَيْنِ كَفَرْجَةِ الْحَاظِ، وَمَا بَيْنَ الرَّجْلَيْنِ وَكُنِيَ بِهِ عَنِ السُّوءَةِ)، (فَرْج)، به دابراوي
نيوان دوو شتان ده گوتري، وهك ديوارتيك كه كه ليتني ههيه، تيك و درزي ديوار،
دواي خوازراوه ته وه، بو نيوان دوو لاقه كاني مروف، (پتي ده گوتري: داوين)، كه
كناره به له عه وپه ت (ته ندامي زاو زتي)، نجا چ پياو چ ئافره ت، ته ندامي زاو زتي
(فَرْج) ي بو به كرده هيتري، كه له ته سلدا به ماناي كه ليتن دي.

(غَيْرُ مُلُومِينَ): سه ركونه ناكرتن، (الْلُومُ: عَذْلُ الْإِنْسَانِ يَنْسِبُهُ إِلَى مَا فِيهِ لُومٌ)،
(لوم) برتيه: له وه ي كه سيك قسه به كي ئاراسته بكري، كه سه ر زه نشت و سه ر
كونه كردن بگه به ني.

(وَرَاءَ ذَلِكَ): (وَرَاءَ)، باني (خلف)، پشته وه، دوايه، (وَرَاءَ ذَلِكَ): (أَي: طَلَبَ أَكْثَرَ
مِمَّا بَيَّنَّا)، (فَمِنْ أَتَى وَرَاءَ ذَلِكَ)، باني: هه ر كه سيك داوا بكات و، بخوازي
زياد له وه ي كه روومان كر دوته وه، كه بو پياو رداويه، ناره زووي جينسي خوي
له، ته بكات كه د نته: له هاو سه ران، هه له ته كات، كه نه: كس، هه به ون،

نەوانیش کە ئیستا ستایش بۆ خوا ئەو دیاردە قیزەونە نەماوە، کاتێ ئیسلام هاتووە حالەتیکێ باوی تێو دنیا بوو، بەلام ئیسلام ڕەنگی ڕشتووە، بۆ بنەبڕکردنی وەک لە تەفسیری سوورەتی (النساء) دا باسیکی سەرەبەخۆمان لەو بارەووە کردووە.

(الْعَادُونَ): (الْعَدُو: التَّجَاوُزُ وَمَنَافَاةُ الْإِلْتِمَامِ)، (عادون)، کۆی (عادی)یە، یانی: تێپەڕنەران، چونکە: وشە (عَدُو)، یانی: تێپەڕاندن و، پێچەوانە ی پێکەووە گونجان و پێکەووە ڕێک بوونە، (عَدُو)، یانی: تێپەڕاندن و سەرکێشیی کردن.

(رَعُونَ): واتە: ڕەچاوکەران، یاخود ئاگا لیبووان، چونکە (الرَّعِي: حَفْظُ الْعِيَانِ إِمَّا بِغَذَائِهِ الْحَافِظُ لِحَيَاتِهِ، وَإِمَّا بِذَبِّ الْعَدُو عَنْهُ، وَمُرَاعَاةُ الْإِنْسَانِ لِلْأَمْرِ: مُرَاقِبَتُهُ إِلَى مَاذَا يَصِيرُ)، (راعِي) شوان، بۆیە پێی دەگوترێ: (راعِي) چونکە چاودێری نازدەلەکانی دەکات، (رَعِي)، بریتییە: لە پاراستنی نازدەل، یان بەووە ئەو خۆراکە ی مایە ی پاراستنی ژانیەتی، بۆی دابین بکات، (بیلەووەڕێتی، ئالقی پێی بدا)، یان بەووە کە دوژمنی لێ دوور بخاتەووە، (چ گورگ چ هەموو دڕندەکانی کە دژی نازدەلن، چ حوشر چ ڕەشەولەخ چ نازدەلی ورد، کە مەڕو بزەن)، کە دەگوترێ: مەرۆفی موراعاتی فلان کارە دەکات، واتە: چاودێری دەکات، کە چی لێدێ و، سەرەنجامی چۆن دەبێ؟.

(الْفِرْدَوْسُ): (الْفِرْدَوْسُ: الْبُسْتَانُ الْوَاسِعُ الْجَامِعُ لَأَنْوَاعِ الثَّمَرِ)، فێردەوس بە باخیکێ فراوانی کۆکەرەووە بۆ هەموو جوورەکانی میووە، دەگوترێ.

مانای گشتی نایه‌ت‌ه‌کان

خوای (۱۱) نایه‌ته‌ی سه‌ره‌تای سوو‌ره‌تی (المؤمنون) دا، د‌وای نه‌وه‌ی ده‌فه‌رم‌وئ: ﴿يَسْمِعُ أَفْئَاتِمْ كَرِيمٌ﴾، به ناوی خوای به به‌زه‌یی به‌خشنده، واته: ده‌ست پی‌کردنی من به ناوی خوای به به‌زه‌یی به‌خشنده‌یه، یان به ناوی خوای به به‌زه‌یی به‌خشنده ده‌ست پی‌ده‌که‌م، که نه‌وه‌ش وه‌ک زو‌ر جاری دیکه گوت‌وو‌مانه، واته:

- ۱- من نهم کاره که ده‌یکه‌م، به ناوی خوای په‌روه‌ردگاره.
- ۲- به‌پئی شهرع و به‌رنامه‌ی خوای به‌رزو مه‌زنه.
- ۳- بؤ‌رازی‌کردنی خوایه، بؤ‌نه‌وه‌یی که رازی بوونی خوای په‌روه‌ردگاری پن ده‌سته‌به‌ر بکه‌م.
- ۴- به وزه و تواناو بر‌ستی‌که، که له لایه‌ن خوای به‌خسه‌ره‌وه بؤ‌م ره‌خس‌ت‌راوه

نیمه پی‌شتر له پیتاسه و روون‌کردنه‌وه‌ی نی‌وه‌پوکی نهم سوو‌ره‌ته‌دا باس‌مان کرد، که له‌م یازده (۱۱) نایه‌ته‌دا خوای (۱۱) کومه‌لیک خه‌سله‌تی به‌رجه‌سته و گه‌وره و گرنگی نه‌و به‌ندانه‌ی که له ته‌رازووی خوادا، به سه‌رفرازو به‌خته‌وه‌رو به کام و مراد گه‌یشتو داده‌نرین، خست‌وونیه روو، که ده‌توانین بل‌تین: نو (۹) سیفه‌تن. یه‌که‌م: نیمان.

دووه‌م: نو‌یژ‌کردن.

سیمه‌م: زه‌بوونی و ملکه‌چی له نو‌یژ‌دا.

چوارهم: پشت تیکردن و، واز لیت‌ه‌تانی قسه و کرداری پو‌وچ.

پنجەم: زەكات دان، یاخود خو تەزکیە کردن.

شەشەم: پاراستنی داوینی خو، لە حەرەم و قەدەغە.

هەوتەم: پاراستنی سپاردە.

هەشتەم: پاراستنی پەیمان.

نۆیەم: پارێزگاریی کردن لە نوێژەکان.

ئەجا ئەوانەى ئەو سەفەتە گەورەو گەرنەکانە لە خوێاندا دێتە دى، سەرەنجامیان چۆن دەبێ؟ ئەوانە کەسانێکن، دەبنە میراتەر، میراتەرێ فێردەوس.

سەرەتا خوا دەفەرموێ: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾، پێشتر باسمان کرد، کە وشەى ﴿قَدْ﴾، لە زمانى عەرەبیدا کە دەچێتە سەر کردارى رابردوو (فعل ماضی)، بۆ جەختکردنەوهو ساغکردنەوهو چەسپاندن، بەکاردێ.

﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾، بە مسۆگەری، بە دلنایى برۆاداران سەرفرازن، ئەجا ئەم ﴿الْمُؤْمِنُونَ﴾، مادام (أل)ى ناساندن، (تعریف)ى لە سەرە، واتە: تێکرای برۆاداران، سەرفرازن، یاخود (أل) کە بۆ ناساندنە، بۆ (عهد) بێ، واتە: ئەو برۆادارانەى برۆادارى تەواون، کە پێشتر باسکراون، ئەوانە سەرفرازو بەختەودرن.

ئەجا دێتە سەر باسێ سەفەتەکانیان، دەفەرموێ: ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾، ئەوانەى کە لە نوێژەکانیاندا ملکەچن، زەبوونن، خو بە کەمزانن لە بەرانبەر خوادا ﷻ، کە بێگومان ڕووحى نوێژو خواپەرستى بریتى: (له خشوع)، یان: خو بەکەمگرتن، خو بەکەمزانی، لە بەرانبەر خواداو زەبوونی و ناتاجیى پێشان دان و، لى ترسان و، سام و هەیهەت هەبوون بەرانبەر بە خوا ﷻ.

سەفەتێکی دیکەیان: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ﴾، ئەوانەى کە واز دێنن لە لەغو، کە (لغو)، هەم قسە، هەم کردەودى بێ کەلک و بێ سوود، بە نەسبەت ڕۆژى دواپەوه، دەگرێتەوه، کە لە راستیدا مەرفاهەتێى بە تەبەت

لەم پۆژگاری تێستای تێمەدا، پووچ (لغو) لە ژبانی دا زۆر زۆر بووه، هەم پووچی قسە، هەم پووچی کردووه، هەلبەتە لەغوو ئەودەیه کە گوناح نەبێ، (لغو) قسەو پەفتاری پووچ و بێ کەلکە، بەلام ئەگەر درۆو غەیبەت و بوختان و، جێبو بێ، ئەوه گوناھن، خوای پەرورەدگار باسی ئەوه ناکات بفرموی: بڕوادارانێک کە واز لە گوناھان دێنن، دەفرموی: واز لە قسەو کردارێک دێنن کە پووچەو بێ کەلکە، بە نەبەت پۆژی دواییەوه، ئنجا تێستا هەم قسە ی پووچ زۆرە، هەم کرداری پووچیش زۆرە، بە تاییەتی لە نێو گەنج و تازە پێکەیشتواندا، زۆرێک لەو فلیم و شتانە ی تەماشای دەکڕین، پووچن، بەهۆی ئەو تەکنۆلۆجیای سەردەمەوه، خەلک تەمەنکی زۆری بە فێرۆ دەچێ، بێ هوو دە لە دەستی دەچێ، دەتوانین بڵێین: زۆر بە ی مرقابەتیی لەم پۆژگاری تێستاماندا، لە زەلکاوی لەغوودا نغزو بووه، مەگەر ئەوانە ی خوا ﷻ، خستووێه سەر راستە شەقامی خوێ و، پێزی خۆیان دەگرن و، پێزی ژانیان دەگرن و، پێزی کاتیان دەگرن.

سیفەتێکی دیکەیان: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ﴾، ئەوانە ی کە ئەنجام دەرن بۆ زەکات، ئەوه دوایی باسی دەکەین، زانیان بە سێ واتایان لێکیان داووتەوه، بەلام واتای زیاتر کە دێتە بەرچاو ئەودەیه، کە مەبەست پێی زەکات دان بێ، واتە: زەکات لە مائی خۆیان دەردەکەن، بەلێ ئەم سوورەتە مەککەییەوه، ئەو کاتە زەکات بەو شێوەیه ی کە دوایی دیار دەکری و، دەدرێ بە هەشت جۆرە کەس و، لە چەندە ی چەند؟ پێغه مبری خوا لە سوننەتدا پووی کردووتەوه، بەلێ ئەوه لە مەدینە دیاری کراره، بەلام لە مەککەش هاوکاری کردنی خەلک و مائی خو بەخشین، سیفەتێکی بنچینەیی بووه، وەک چۆن نوێژو خواپەرستی، سیفەتێکی بنچینەیی بڕواداران بووه، مائی خو بەخشینیش هەر سیفەتێکی بنچینەیی بووه، بۆیه لە سوورەتی (الشوری) دا خوای پەرورەدگار دەفرموی: ﴿وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾..... هەرودەها، لەوه ی پێمان داوون دەبەخشن، دیسان لە زۆربە ی سوورەتە مەککەییەکاندا، خوای پەرورەدگار باسی مأل بەخشین دەکات. ...

بەلەم ھەندێکیان وایان لێک داوەتەو ھە: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِلرَّكُوزِ فَاعِلُونَ﴾، ئەوانەى خۆیان تەزكیە دەكەن، یاخود ئەوانەى بە چەند كرداریك ھەلەستەن، كە مەبەستیان خۆ پێ پاك و چاك كردنە، واتە: بەھۆى ئەو كەردەوانەو، نەفسیان پاك و چاك دەبێ و پالەتە دەبێ و گەشە دەكات.

سێفەتێكى دیکەیان ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأُزُوجِهِمْ حَافِظُونَ﴾، ئەوانەى كە پارێزەرن بۆ داوێنى خۆیان، واتە: ئەندامى زاونى خۆیان دەپارێزن، لەچى؟ لەوێ غەریزەى جینسى خۆیان تێر بكەن، لە شتێك كە قەدەغەبە: ﴿إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ﴾، جگە لە ھاوسەرانیان، یاخود ئەو ئافرەتانەى كە لەبەر دەستیان، كەنیزەكەكانیان، ﴿فَأُولَٰئِكَ عِندَ مَوْلُوکِهِمْ﴾، كەسێك كە لەگەڵ ھاوسەرى خۆى، یان لەگەڵ كەنیزەكى خۆیدا غەریزەى جینسى خۆى تێر دەكات، لەگەڵى جووت دەبێ، ئەوانە سەر زەشت ناكړین و، لۆمەو سەر كۆنەیان نایەتە سەر، ﴿فَمَنْ أَتَىٰ وَرَاءَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْعَادُونَ﴾، بەلەم ھەر كەسێك لە دواى ئەو دەو، جگە لەو، بخوازێ، نا ئەوانەن لە پێ دەرچووان، نا ئەوانەن سەرەپۆیان، نا ئەوانەن سنوور شكێتان، ﴿وَرَاءَ ذَٰلِكَ﴾، وەك دواى لە مەسەلە گرنگەكاندا باس دەكەین، ھەموو جورە تێر كردنێكى غەریزەى جینسى دەكړیتەو، لە ھەر پتە كەو ەبێ، جگە لە ڕنگەى ەلەل و دیاریكراو دەو.

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتَانِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ﴾، ھەر وەھا ئەوانەى كە بۆ سپاردەكانیان و، بۆ بەلێن و پەیمانیان چاودێرن، پارێزەرن، ناگیان لە سپاردەكانیانەو، ناگیان لە بەلێن و پەیمانەكانیانە، كە سپاردەكانیان زاپە ئەكەن و، بەلێن و پەیمانەكانیشیان، نە شكێنن.

﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾، ھەر وەھا ئەوانەى پارێزەرن بۆ نوێژەكانیان.

أ- لەو كە بیانفەوتێنن،

ب- لەوێ لە كاتى خۆیاندا، نەیانكەن.

ج- له وهدا كه نهوهی له پړاوهی نوښه كانیاندا به مهرج وه گپراوه، په چاوی نه كهن.

د- ياخود نهوهی كه له په نهانی نوښه كانیاندا به مهرج گپراوه، په چاوی نه كهن.

ه- ياخود نهوه كه نوښه كانیان نهو بهرهم و دهرهاوړشته باشانهی لڼ نه كه وښته وه، كه خوا به مهرجی گرتوون، كه بریته: له خو پاراستنیان، له هه موو نهو شتانهی خوا پیښ ناخوښن.

له كوتایی دا ده فرموي: ﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ﴾، نا نهوانه میرات گرانن، ﴿الَّذِينَ يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ﴾، نهوانهی فیردهوس به میرات ده گرن، به هه میشهیی ټییدا ده میننه وه، بوچی خواي به رزو مه زن وشهی میراثی به كار هیناوه؟

له بهرته وهی:

أ- میراث به هینترین شیوهی مال و سامان وه ده ست هینانه.

ب- بو نهوه به خواي په روه ردگار پیمان بفهرموي: نهو به هه شته، نهو فیردهوسه، له بنه رته دا بو نه هلی نیمان دروستكراوه، بویه وهك چوڼ كه سېك مالی بابي، یان مالی خرمینکی نیزیکي به میراث ده گړی، نهو به هه شتهی خواش ناوا ده بیته مولکی، مولکیک كه هیچ كهس ټیددیعاو ده عوای له سه ری نه بی.

مەسەلە گىرەكەكان

مەسەلەى يەكەم:

مىۆگەر بۈۈنى سەرفرازىى و بە كام و مراد گە يىشتنى برۈاداران:

خۈا دەفەرمۈى: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾.

پىشتىرىش باسماڭ كىرد كە وشەى ﴿قَدْ﴾، ﴿عَرَفْتَ تَحْقِيقِي وَتَوَكَّيْدَ﴾، ﴿قَدْ﴾، لە زمانى عەرپەبىيدا كاتىك دەچىتە سەر كىردارى رابىردو، (الفعل الماضي)، ماناى ساغكىردنەۋەو چەسپاندن و جەختكىردنەۋە، دەگەيەننى، خۈا دەفەرمۈى: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾، بەدلىيائى برۈاداران سەرفراز بۈۈن، بەختەۋەر بۈۈن، بە كام و مراد گە يىشتۈۈن، وشەى ﴿أَفْلَحَ﴾، لە (فَلَح) دۈدە ھاتۈد، (فَلَح) ىش، بە ماناى لەت كىردن دى، ئايا بۆچى وشەى (فَلَح) بە ماناى سەرفرازىى دى، ئەم وشەبە بۆچى ۋا ھاتۈد؟ لەبەر ئەۋەى كەسىك ھەم لە دىنيادا ھەم لە دۈاۋۇژدا سەرفراز دەبى، كە كۆسپەكالى بەردەمى خۈى بېرى، كۆسپ و لەمپەرەكان بېرى و بەرەۋ ئامانچ بېرات.

لە پاستىيدا بەبى ئەۋەى ئىنسان بتۈانن ئەۋ كۆسپ و پەرچ و لەمپەرەئەى دىنە بەردەمى، لايىنەرىى و، بېرا بەرەۋ ئامانچ، بە ئامانچ ناگات، ھەر كەسىك كۆسپىكى ھاتە بەردەم، لەمپەرەك، تەگەرەيەكى ھاتە بەردەم، بوەستى، يان بىكىتتەۋە دۈايە، ماناى ۋايە بە ئامانچ ناگات، بۆيە خۈا ﴿قَدْ﴾ وشەى (فلاح)ى بەكارھىناۋە، كە ۋەك چۆن جۈتیار كە بە گاسنەكەى زەۋى دەكىلنى، ئىنجا گاسنى جۈۋى گايە، ياخۇد جۈۋى ئەسپ و ماين و ئىسترو، ياخۇد ھى تراكتۇرە، ياخۇد ھەر شىۋەيەكى دىكەيە، جۈتیار كاتىك دەتۈانن دەغلى و دانەكەى بىنىزى، دانەۋلەكەى خۈى بىخاتە ئىۋ زەۋى، كە زەۋىيەكە بىكىلنى و شەقى بىكات.

ننجا بېگومان سەرفرازی هەرە مەزن و گەورە، سەرفرازی پۆزی دواپە،
ئەوێ دنیای شتیک نیه، چونکە دنیا بۆ خۆی کەم و کەم بایەخ و بچووکی و
کەم و کورتەو، ئەنیا شوونی تیدا تاقیکرانەوێ، نەک شوونی تیدا هەسانەو،
بۆیە سەرفرازی و بەختەوێ و بە کام و مراد گەیشتی، ئەوێ کە لە پۆزی
دواپە دا دێتە دی.

(راغب الأصفهانی) کە بە راستی مانا لیکدەرەوێ کە زەبەر دەستی وشەکانی
قوربانە، دەلێ: (الْفَلَاحُ الْأَخْرَوِيُّ: بَقَاءُ بِلَا فَنَاءٍ، غِنًى بِلَا فَقْرٍ، عِزٌّ بِلَا ذُلٍّ، عِلْمٌ بِلَا
جَهْلٍ)، واتە: سەرفرازی پۆزی دواپە بریتیه: لە مانەو بەبێ لە بەین چوون،
دەوڵەمەندیی بەبێ هەزار بوون، بالادەستی بەبێ زەبوون بوون و، زانیاری
بەبێ نەقامیی.

ئەو وایگوتە: بەلام من پێم وایە کە سەرفرازی پۆزی دواپە، بریتیه:
لە هاتنە دی هەموو ئەو ئامانج و مەبەستانە کە مەوێ بۆیان عەودالەو،
مەوێ بۆیان ئاتاجەو، مەوێ پێیان بەختەوەر دەبێ، نەک هەر ئەو چوارە،
بەلکە هەموو ئەو ئامانجانە کە مەوێ پێیان بەختەوەر دەبێ کە هەلبەتە
ئەو وێستووێ ئەو چوار ئامانجە باس بکات کە ئەوانی دیکە کۆ دەکەنەو،
بەلام لە راستی دا، مەرج نیه ئەو چوارە، هەموو ئەو ئامانج و مەبەستانە کۆ
بکەنەو، کە دەبنە مایە سەرفرازی پەهاو بێ سنووری مەوێ کە، چونکە
خوا کە دەفەرموی: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾، بە راستی براداران سەرفرازان، واتە:
بە شێوەیە کە بێ سنوور بە پەهای و یەکجارەکی، بەلام دەبێ بشارین کە
﴿الْمُؤْمِنُونَ﴾، کە وەک پێشتر گومان: (ال) ی ناساندن (تعریف) ی لەسەر، واتە:
برادارانێک کە تیرو ئەوان لە برادار، برادارانێ تیرو ئەوانو کامێ، دەشگونجێ
بێتین: هەموو براداران و، (ال) بۆ (استغراق) ه، ئەوێش دەگەینێ، تیکرای
براداران، بەلام تیکرای برادارانێک کە ئیمان و بروایەکی تیرو ئەوانیان هەیه.

مه سه له ی دوو هم:

پیناسه کردنی برواداران سهر فراز به: گهر دنکه چیی له نویره کاندو، ږوو وهر گپران له قسه و کرده و هی بن سوودو، زه کاتدان، یاخود خو ته زکبه کردن و، داوینی خو پاراستی له هه ږام و، چاودیری کردن سپارده و به لینه کان و، پاراستنی نویره کان:

خو ده فره موی: ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾ ٢ ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ﴾ ٣ ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ فَاعِلُونَ﴾ ٤ ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِقُرُوبِهِمْ حَافِظُونَ﴾ ٥ ﴿إِلَّا عَلَىٰ أَنْوَاعِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ﴾ ٦ ﴿فَمَنْ أَتَعَىٰ رَأَىٰ ذَلِكَ فَاتْلُوكَ هُمُ الْعَادُونَ﴾ ٧ ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتِنَتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ دَعُونَ﴾ ٨ ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ﴾ ٩ ﴿

شیکر دنه و هی هم ټایه تانه، له هه شت برکه دا:

١- ﴿الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾، نه وانه ی که له نویره کانیاندا زه بوون، ملکه چن، له ناخه وه به رانه بر به خوا ﷺ ته سلیمن، بیگومان (خشوع) شوننه که ی دل، مه لبه ندی (خشوع) دل و دهر وونه، به لږم (خشوع) که له دلدا ده بن، دواپی شوننه واری له سهر نه ندانه کانیش و له سهر ږواله تیش دهر ده که وې، بویه له هه ندی شوننه واراندا هاتود: که سپک بیندراوه که له نویره جووله جوولی زوری کردوه، گوتراود: ﴿لَوْ خَشَعَ قَلْبُ هَذَا لَخَشَعَتْ جَوَارِحُهُ﴾، واته: نه گهر دلی نه مه خشوعی تیدا بووایه، نه ندانه کانیشی دوده سه کتان، نه ندانه کانیشی ملکه چ دهبوون، له و باره وه هم فرمایشته ی پیغه مبه ر هه به ﷺ:

(إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَإِنَّ الرَّحْمَةَ تَوَاجُهُ، فَلَا فَلَا تَعْرِكُوا الْخَصَى) (أخرجہ عبد الرزاق: ٢٣٩٩، وأحمد: ٢١٣٦٨، وأبو داود: ٩٤٥، والترمذي: ٣٧٩، وقال: حسن،

والنسائي: ١١٩١، وابن ماجه: ١٠٢٧، والدارمي: ١٣٨٨، وابن خزيمة: ٩١٣، وابن حبان: ٣٢٧٤ عَنْ أَبِي ذَرٍّ).

واته: ئەگەر یەکیکتان هەلسا بۆ نوێژێ، بەزەیی خوا ڕوو بە ڕوویەتی، بە دەنگە چەوانیش نەجوولێت.

(حَمَى) كَوَى (حَصَا) ه يانى: دەنگە چەو، كە لە زیخ گەورەترە، بەلام لە بەردیش گچکەترە، کاتی خۆی: بەزۆری لەسەر خاکی زەوی یان لە ملی بیابان، یان لەسەر چەوو زیخ، نوێژیان کردو، فەرموویەتی: بە نوێژکەر دەنگە چەوکانیش نەجوولێت، خۆیان پتووە مەشغوول بکات و بخاflت.

(خشوع) یش لە نوێژدا پتوویستە، بەلکو ڕووحی نوێژ، بەدە لە عوبادەى کوپى سامیتەو هاتو: (الْخُشُوعُ: أَوَّلُ عِلْمٍ يُزْفَعُ مِنَ النَّاسِ) (آخرجه الترمذي: ٣٦٥٣، والدارمي: ١٣٨٨، عن أبي الدرداء، قال الألباني: صحيح)، واته: (خشوع) یەكەمین زانیارییە كە لەتتو خەلكدا هەلدهگیرێ، واته: خەلك نوێژ دەكات، بەلام ملكه چپى و زەبوونى لە نوێژدا نامیت.

٢- ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ﴾: هەروەها ئەوانەى وازهێنەن، پشت تێكەن بۆ لەغو، (اللغو)، (اللغَا: وهو صَوْتُ العصافير، أو صَوْتُ الطيور)، (اللغو)، له (لغا)، وهیهو جریوێ چۆلەكە پاساری، یاخود جریوێ بآلدانه بە گشتی، بەلام دواى (لغو)، بەكارهێناوه بۆ: (مَا لَا فَائِدَةَ مِنْهُ أُخْرِيًا، قَوْلًا كَانَ أَوْ فِعْلًا)، ئەمە پێناسە راستەقینەكەى (لغو)یە، (لغو) هەر شتێك كە سوودی تێدا نەبێ بۆ دواڕۆژ، چ قسە بێ، چ كردهوه بێ.

هەلبەتە وازهێنان لە لەغو، هەر ئەوێ نیه، ئێسان خۆى لەغو نەكات، قسەى پووچ نەكات و، كرداری پووچ نەكات، بەلکو دەبێ بەشداریی لەغووش نەكات، نە بە تەماشاكردن و نە بە گوێ گرتنیش، چونكه جاری وا هیه ئێسان خۆى، قسەى پووچ و كرداری پووچ ناكات، بەلام گوێ لە قسەى پووچ دەگرێ و، تەماشای كرداری پووچ دەكات، بەلام برواداران راستەقینە ئەوانەن كە نە خۆیان

ئەھلى لەغوون، نە لە گەل ئەوانەدا كە سەرگەرمى لەغوون بەشدار دەبن، وشەى ﴿مُعْرِضُونَ﴾، پشتىكەرن ئەو دەگرتەو، ئەگەر خوا فەرمووبای: (وَالَّذِينَ يَتُكُونَ اللَّغُوءَ، يان (لَلَّغُوءِ تَارِكُونَ)، ئەو ھەر ئەو ھى دەگرتەو كە خۇيان ناپكەن، بەلام كە دەفەرموى: ﴿عَنِ اللَّغُوءِ مُعْرِضُونَ﴾، واتە: پشت دەكەنە پوچ، يانى: وێراى ئەو ھى خۇيان لەغوو ناكەن، پشت دەكەنە ئەوانەش كە خەرىكى قسەو كردارى پوچ و بى كەلكن.

دیاره ئینسان بە ئەندازەى ئەو كە دەزانى بۆچى ھاتۆتە ئەم ژيانە، دەزانى كە دەبى چۆن بژى و، بۆچى بژى و چ حىكمەتیک لە پشتیەو ھەبە؟ بە ئەندازەى ئەو كە ئەو قەناعەتە لە دل و دەروونى دا پۆ دەچى، خۆى كۆنترۆل دەكات، كە بە ھىچ جۆرىك توخنى لەغوو نەكەوى، نە لە زاتى خۆى دا ئەھلى لەغوو بى و، نە لە گەل كەسانىكیش دا كە خواھەن لەغوون، تىكەل و بەشدار بى، ئنجا كە واشبوو، ئەو كاتە كاتى زۆرى بۆ دەگرتەو، تەمەنەكەى بە فېرۆ ناچى و، دەتوانى باشترین بەھرە لە تەمەن و بوونى خۆى وەر بگرى، با لەو بارەو ئەو فەرموودەى پىغەمبەر ﷺ بەئین كە دەفەرموى:

إِنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ رِضْوَانِ اللَّهِ لَا يُلْقِي لَهَا بَالًا، يَرْفَعُ اللَّهُ بِهَا لَهُ دَرَجَاتٍ، وَإِنَّ الْعَبْدَ لَيَتَكَلَّمُ بِالْكَلِمَةِ مِنْ سَخَطِ اللَّهِ، لَا يُلْقِي لَهَا بَالًا، يَهْوِي بِهَا فِي جَهَنَّمَ (أخرجه أحمد: ۸۳۹۲، والبخاري: ۶۱۱۳).

واتە: بەندە وشەىك دەلى، لە پەزنامەندىى خوا،ا، گرنگى پى نادات، بەلام خوا بە ھۆى ئەو وشەىو، چەندان پلە بەرزى دەكاتەو، (بە پىچەوانەشەو) جارى وایە بەندە قسەىك دەكاو وشەىك بەكار دىنى لە توورەىى خوا،ا، (قسەىك كە ماىەى توورەىى خواىە)، خۆى گۆتى پى نادا، بەلام بە ھۆى ئەو قسەىو، بە ھۆى ئەو تەغییرەو، بەردەبیتەو نىو دۆزەخ، (دەچیتە قوولایى دۆزەخەو).

خوا پەنامان بدات.

لېرەدا پېۋىستە ئەو تېيىنىشەش بىخەمەرەو (القرطبي) لى (الحسن البصري) يەنە، پەخمەق خۇاى لى بى، دەپەتتىن كە گوتۇۋىق: (الغو: المقاصي كُتُهَا^(۱))، واتە: لەغوو ھەموو گوناھەكانە، نىجا (القرطبي) ۋەك پىشتىگىرىي كىردن و پىشتراست كىردنەۋەي پايەكەي ھەسەنى بەصرايى دەلتى: (فَهِذَا قَوْلٌ جَامِعٌ)، واتە: ئەمە قىسەيەكى كۆكەرەۋەيە، بەلام من دەلتىم: لە راستىدا نەگەر ھەسەنى بەصرايى واىگوتىتى، پەخمەق خۇاى لى بى و، سەنەدەكەي راست بى، لەۋەدا نەپىتكاۋە، چونكە لەغوو بە ماناى ھەموو گوناھەكان نايەت، (لغو) قەتل و زىناۋ دىزى و پىگىرىي و غەبىيەت و درۆۋ بوختان ناگىتەۋە، ئەوانە ھەر كامىيان ناۋى تايىبەنى خۇي ھەيە، بەلكو خۇاى لىرەدا كە دەفەرمۇي: بىرۋاداران سەرفرازىن، ئەوانەي لە نوۋزەكانىاندا بۇ خۇا زۆر ملەكەچىن، لە ناخەۋە، (كارلىك لەگەل نوۋزەكانىاندا دەكەن، دەرزانن لە خىزمەت كىدا ۋەستاون)، پاشان ئەوانەي كە پىشت لە قىسەي پوۋچ و كىردارى پوۋچىش دەكەن، نەك لەۋى بىفەرمۇي: لە نوۋزەكانىاندا بۇ خۇا زۆر ملەكەچىن، دوايىش بىفەرمۇي: زىنا ناكەن، قەتل ناكەن! پاشان ۋشەي (لغو) لە زمانى عەرەبىيدا دەلتى: (مَا لَا فَائِدَةَ مِنْهُ)، ئەو شتەيە كە سوۋدى نەبى، با گوناھىش نەبى.

﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِلرَّكَّوۡةِ فَعِلُوۡنَ ۖ﴾، ھەرۋەھا ئەوانەي ئەنجامدەرن بۇ زەكات، پىشتىرىش گۇمان، ئەمە زانايان، سى واتايان بۇ ھىنانون:

يەكەم: (الَّذِينَ يُؤَدُّوۡنَ الزَّكَاۡةَ)، ئەوانەي زەكات دەدەن، بەلام بۇچى خۇاى پەرۋەردگار بەو تەعبىرە ھىناۋىيەتى؟ ئەمە زىاتر ئەۋە دەگەيەننى كە باش زەكات لە مالى خۇيان دەرەدەكەن و، باش مال و سامانى خۇيان لە رېئىيەكانى خىر، لە پەزنامەندىي خۇادا، سەرف دەكەن و ئەنجامدەرن بۇ ئەۋە.

دوۋەم: كىردەۋە باشەكان ئەنجام دەدەن، بۇ ئەۋەي خۇيان تەزكىيە بىكەن، ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِلرَّكَّوۡةِ فَعِلُوۡنَ ۖ﴾، ناۋاى لىدېتەۋە: (وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاۡةِ، فاعِلُونَ لِأَعْمَالِ الصَّالِحَةِ)،

ياني: نهوانه‌ی که بۆ نهودی خوځيان ته‌زکيه بکه‌ن، پاک و چاک بکه‌ن، کرده‌وه باشه‌کان نه‌نجام دده‌ن.

سينهم: (الَّذِينَ يُزُكُّونَ أَنْفُسَهُمْ)، نهوانه‌ی نه‌نجامده‌ری زه‌کاتن، واته: نه‌نجامده‌ری ته‌زکيه‌و، خو پاک و چاک کردنن.

٤- ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَعْزَابِهِمْ حَافِظُونَ﴾: هه‌روه‌ها نهوانه‌ی پاريزه‌رن بۆ داوئنی خوځيان، ليره‌دا با نه‌قلتيک له (ابن العربي) خلوه‌ی (الأحكام القرآن) بکه‌ين، که (القرطبي) له ته‌فسيره‌که‌ی خویدا، زور پشته به (أحكام القرآن) (ابن العربي) به‌ستوه:

(قَالَ ابْنُ الْعَرَبِيِّ: مِنْ غَرِيبِ الْقُرْآنِ أَنَّ هَؤُلَاءِ الْآيَاتِ الْعَشْرَ هِيَ عَامَّةٌ فِي الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ، كَسَائِرِ أَلْفَاظِ الْقُرْآنِ الَّتِي هِيَ مُخْتَلِمَةٌ لَهُمْ، فَإِنَّهَا عَامَّةٌ فِيهِمْ، إِلَّا قَوْلَهُ: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَعْزَابِهِمْ حَافِظُونَ﴾ لِلْمُؤْمِنُونَ: ٥، فَإِنَّهُ عَطَابٌ لِلرِّجَالِ خَاصَّةً دُونَ النِّسَاءِ، بِذَلِيلِ قَوْلِهِ: ﴿إِلَّا أَعْلَى أَرْزَاقِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ﴾ لِلْمُؤْمِنُونَ: ٦، قَالَ الْقُرْطُبِيُّ: قُلْتُ: وَفِي هَذَا التَّأْوِيلِ فِي الْآيَةِ، فَلَا يَجْعَلُ لَامْرَأَةٍ أَنْ يَطَّاهَا مَنْ تَلَبَّثَ إِجْمَاعًا مِنَ الْعُلَمَاءِ، لِأَنَّهَا غَيْرُ دَاخِلَةٍ فِي الْآيَةِ، لَكِنَّهَا لَوْ اعْتَقَتَهُ بَعْدَ مَلَكَهَا لَهُ، جَازَ أَنْ يَتَزَوَّجَهَا كَمَا يَجُوزُ لِغَيْرِهِ عِنْدَ الْجُمْهُورِ^(١)).

نينو له‌ه‌ه‌ی ده‌لتن: له شته سه‌يره‌کانی قورئان نه‌وه‌یه که نه‌م ده (١٠) تابه‌ته گشتين بۆ پياوان و نافره‌تان، وه‌ک هه‌موو وشه‌کانی دیکه‌ی قورئان که نافره‌تان و پياوان پتکه‌وه ده‌گره‌وه‌و گشتين بۆ هه‌مووان، به‌لام ليره (له‌م ده تابه‌ته‌دا)، نه‌م رسته‌یه تابه‌ته به‌ پياوانه‌وه، که ده‌فه‌رموئ: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَعْزَابِهِمْ حَافِظُونَ﴾، نهوانه‌ی بۆ داوئنی خوځيان پاريزه‌رن، نه‌مه خوا ته‌نیا پياوانی پتی دواندوه، نه‌ک نافره‌تان، به‌ به‌لگه‌ی نه‌وه که دواپی ده‌فه‌رموئ: ﴿إِلَّا أَعْلَى أَرْزَاقِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ﴾، مه‌گه‌ر نهوانه‌ی که له‌گه‌ل هاوسه‌رانی خوځيان، ياخود له‌گه‌ل که‌نيزه‌که‌کانی خوځياندا جووت ده‌بن، قورئویی گوتوويه‌تی:

منيش ددئيم: به پټى نه و اتابه له نايه ته كه دا، هيچ نافرته تيك كه پياوټكى كؤيله ي هېي، بوى نيه له گهلېدا جووت بى، نه مه به كده نكي زانايانې له سره، چونكه ناچېته ټيو بازنه ي نايه ته كه وه، به لڼم نه گهر نه و نافرته نه و كؤيله ي خوى نازاد كړدو، مولكى نه و نه ما، نه و كاته بوى هه به نه و نافرته بښى، هه ر وهك چوڼ پياوټى ديكه ش بويان هه به، هاوسه رگيري له گهلدا بكن، وهك زوربه ي زانايان ده لټن.

(۵) ﴿إِلَّا عَلَىٰ أَزْوَاجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ﴾، مه گهر له سره هاوسه رانيان، يا خود نه و نافرته تانه ي له بېرده ستيان، (كه نيزه كه كانيان) ﴿فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ﴾، به دنيايي لومه يان ناكړي (نه گهر له گهل نه واندو جووتن و غه ريزه جينسي خويان تير بكن، به شيوه يه كي شه رعي).

(۶) ﴿فَمَنِ ابْتَغَىٰ وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاعِلُونَ﴾، به لڼم هه ر كه سيك له پشت نه ووه، جيا له وه، شتي ديكه داوا بكات، (جيا له هاوسه رو، كه نيزه كه كه كاتي خوى هه بووه و ټيستا نه ماوه)، نه ووه نه وانه سنوور به زنيانن، سنوور شكيتانن.

به پټى نه م نايه ته: هه م زينا، هه م تير بازي، هه م نيكاحى موعه، كه شيعه كارى پنده كهن، هه م ناوى خو هيتانه وه، ده سته پر (استمناه)، نه وانه هه موويان نارده واه فهدده غهن، به لڼم دياره هه ر كاميكيان به پله ي خوى، با له و باره وه نه م شوښنه واره بښن:

(زوى معمر عن قتادة قال: تسررت امرأة غلامها، فذكر ذلك لعمر رضي الله عنه فسأها: ما عملك على ذلك؟ قالت: كنت أراه يجعل لي ملك يميني، كما يجعل للرجل المرأة ملك اليمين، فاستشار عمر في رجمها أضاحب رسول الله ﷺ فقالوا: تأولت كتاب الله على غير تأويله، لا رجم عليها^(۱)).

واتە: مەغمەر لى قەتادەۋە (كە لى زانابانى شۇنكىكەۋتوۋان (تابىن)ە، كىپراۋىيەتەۋە: دەلى: ئافرىتىك لىگەل كۆپلەكەي خۇيدا جۈۋت بوۋ بوۋ، ئەۋە بۇ عومەر باس كرا، عومەر خوا لىتى پازى بى بانكى كىردو لىتى پىرسى: بۇچى وات كىردو؟ ئافرىتەكە گوتى: پىم وا بوۋە بۆم ھەلەلە، لى بەر ئەۋە كە بە دەستى منەۋەيە (مَلِكُ الْيَمِينِ)ە، كۆپلەي منە، ھەر ۋەك چۇن بۇ پىاۋ ھەلەلە، لىگەل ئافرىتىك كە كەنەزەكەيەق و بەر دەستىق، جۈۋت بىتى، عومەر خوا لى پازى بى لى بارى بەردبارانكىردىنەۋە پراۋىزى بە ھاۋەلانى پىغەمبەرى خوا ﷺ كىرد، گوتىان: كىتتى خۋاى مانا كىردو، بەبى ئەۋەى مانا ئاراستەكەي بى، (واتە: چەند ئابەتتىكى لىكىداۋنەۋە بە ھەلە، بۇيە سزاي رەجمى لەسەر نىە.

ھەلەتە دۋاى لى تەفسىرىي سۈرەتى (النور)دا باس دەكەم، كە لى راستى دا سزاي بەرد باران كىردن (رجم)، يەككىك نىە لەۋ سزايانەي كە لى ئىسلامدا ھەن، بۇ كەسانىك كە زىنا دەكەن، بەلى لى سۈننەتى پىغەمبەرى خۋادا ﷺ بوۋە، بەلەم لى قورئاندا نىەۋ، يان بە ھۇي قورئانەۋە نەسخ بۆتەۋە، يان پىغەمبەر ﷺ كە دۋاى باسى دەكەن، ۋەك بۇچوۋن و ئىجتىھادىكى خۇي ئەۋەى كىردو، بەلەم دۋاى دابەزىنى سۈرەتى (النور)، ئەۋ ھۈكەم ئەگەر ھەشبوۋىتى، كە بە تەئكىد بوۋە لى سۈننەتى پىغەمبەرى خۋادا ﷺ، نەسخ بۆتەۋە، ئەۋە لى شۈتنى خۇي باسى دەكەن، خوا پىشتىۋان بى.

(۷) - ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْنَتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رُغُونَ﴾، ھەرۋەھا ئەۋانەى چاۋدىرىي سىپاردەكان و پەيمانەكانى خۇيان دەكەن.

سىپاردە (أمانة) كە بە (أمانات) كۆدەبىتەۋە، ھەر شىتكە بە مەۋق بىسپىردى، يان پىتى سىپىردا بى، كە دەبى بىپارىزى، پەيمان (عَهد) كە بە (عَهد) كۆدەكرىتەۋە، ئەۋىش يانى: بەلەن و پەيمان، ئىجا بىكومان ھەم (أمانة) ۋە ھەم (عَهد) دەگونجى مانا كەيان فراۋان بىكرى و، ھەموۋ ئەۋەى كە مەۋق لىتى داۋا دەكرى.

بیپاریزی، چ په یوه ندی به کاروباری دنیا یه وه ه بئ، چ نایینی، چ په یوه ندی به نیوان خو و خواوه ه بئ، چ په یوه ندی به نیوان خو و خه لکه وه ه بئ، ده گونجی ه مووی بگریته وه، بؤ وینه: نه دمه کانی جه ستهی مروؤف، ه موویان نه مانه تن له لای مروؤف، مال و سامانیک که دپته ده ستهی نه مانه ته، نه مانه ت هه ر نه وه نیه که خه لک له لای مروؤفی داده نئ، مال و منداله که ی نه مانه ته له لای، هاوه ل و دؤست نه مانه ته، خزم نه مانه ته له نه ستویدا، ده بئ بیپاریزی، کومه لگا نه مانه ته، ده گونجی ناوا مانای نه مانه ت فرلوان بکری، به تابه ق که خوا ﷻ به کو هیتاویه ق: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتِنَتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ﴾، که نه مه خویندنه وه به کی دیکه شی هه یه: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتِنَتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ﴾، تنجا نه گه ر نه مانه ت بئ، دیسان مانا که ی گشتی ده بئ، یانی: هه موو جوړه سپارده به ک.

که ده فهرموؤ: ﴿رَعُونَ﴾، (الرعی: مراقبه الشئ، بحفظه من الثلاثي، وبإصلاح مَا يُفْسِدُ مِنْهُ، رعی)، برتیه: له چاودیری کردنی شتیک بؤ نه وهی بیپاریزی له له به یین چوون، یاخود نه وهی که لئی له به یین ده چئ، لئی ټیکده چئ، چاکی بکاو ناگای لئی بئ و بیپاریزی.

وشه ی (عهد) یش، چ نه وه په یمانه ی له گه ل خوا دا هه یه، چ نه وه په یمانانه ی له گه ل خه لکدا هه ن، چ نه وه په یمانه ی مروؤف له گه ل مال و هاوسه ریدا هه یه ق، یان ژن له گه ل میردی هه یه ق، چ نه وهی له گه ل منداله کانی هه یه ق، له گه ل درواستیگان، له گه ل خزمان، له گه ل کومه لگا، له گه ل حوکمرانانیک که دادگه رانه حوکم ده کهن، وشه ی (عهد)، نه وه په یمان و به لیتانه هه موویان ده گریته وه، که ده بئ مروؤف بیانپاریزی و ناگای لئیان بئ و چاودیریان بکات.

۸- ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ يَخْفَوْنَ﴾، هه روه ها نه وانه ی پاریزه رن بؤ نوژه کانیان، به کن بؤی هه یه بلن: بؤچی پتشی فهرموؤ: ﴿وَالَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ﴾، لیره ش ده فهرموؤ: ﴿عَنْ صَلَاتِهِمْ يَخْفَوْنَ﴾، له وی وشه ی (صلاة) به تاک ها توه،

لیره به کۆ هاتوهو، هه لبه ته به تاکیش هه خویراوه تهوه؟ وه لām لهوێ باسی تیوه پۆکی نوێزی کرد، لیره باسی نوێز دهکات، به هه موو ره هه نده کانیه وه، نهوانه ی پارێزهری نوێزه کانی خویان، واته: له پووی پوواله تهوه، نوێزه کانیان ده پارێزن، له پووی ده روون و نیوه پۆکه وه، نوێزه کانیان ده پارێزن، له پووی له کانی خو ئه نجامدانیاندا، نوێزه کانیان ده پارێزن، له پووی نه وه وه، که نوێزه کانیان نه و شوته وهاره چاکانه یان تیدا به دی بیتی، که ده بیت له نوێز کاراندا هه بن، نوێزه کانیان ده پارێزن، له وه که خویانیان به پارێزن له و شتانه ی که ده بی نوێز کاران خویان لێ به پارێزن، له و باره وه نوێزه کانیان ده پارێزن، که شتیک نه که ن پیچه وهانه ی نوێزه که یان بی.

نجا چونکه (خشوع) له نوێزدا مانایه کی تایبه ت و دیاریکراوی هیه، (صلاة)، بۆیه به تاک هاتوه، به لām پارێزگاریی له نوێزه کان مانایه کی گشتگیر و فراوان هیه، بۆیه به کۆ (صلوات) هاتوه، هه م (خشوع) یش ده گرێته وه، هه م لایه نی پوواله تی، هه م له کانی خو ئه نجام دان، هه م به شیوه ی ریک و پیک ئه نجامدان و، هه م دوا ی نوێزه که شیان که شتیک نه که ن، کرده وه یه کیان لێ نه پشکوێته وه پیچه وهانه ی نوێزه که یان بی، نهوانه هه موویان ده گرێته وه.

بۆیه ش خوا ﷻ لهوێ وا ده فه رموێ و، لهوێش وا ده فه رموێ.

جی پامانیسه که خوا ﷻ خه سلّه ته به نه رتیه کانی ئیماندارانی به نوێز ده ست پیکردوه و، به نوێزیش کۆتایی پیه تیان: ﴿مَذَافِلِحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (۱) الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ (۲)، سیه قی کۆتایشیان ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾، ئه مه ش گرنگی و گه وره یی و پیکه و پله و پایه ی به رزی نوێز دیاری ده کات، له دینداری مسو لماناندا، چ له دینداری شه خسیاندا، چ له دینداری به کۆمه لیاندا، هه ر بۆیه ش له فه رمایشتی پیغه مبه ردا ﷻ هاتوه: ﴿إِنَّ أَوَّلَ مَا يَخْتَسِبُ بِهِ الْعَبْدُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ صَلَاتُهُ﴾ (أخرجه أحمد: ۱۶۹۹۵، وأبو داود: ۸۶۴، وابن ماجه: ۱۴۳۶، والدارمي: ۱۳۵۵، والحاكم: ۹۶۶)، واته: یه که مین شتیک که به نده لیرسینه وه ی له سه ری ده کری له گه لید، له رۆژی قیامه ت دا، بریتیه: له نوێزه که ی.

ئىجتا ئەگەر لە نوژنە كەيدا باش بى، ديارە لە شتەكانى دىكەشدا باش دەبى،
 بىگومان ھەر كەس ئىك نوژن بەرپا كەرى باش بى، بە دۇنيايى نوژنە كەى بۆى
 دەبىتتە قوتابخانە يەك، كە ھەموو كىدارو ھەلسوكەوتەكانى دىكەشى باش بن.

مه سه له ی سینه م:

راگه یاندنی نه و راستیه که بروداران ی رازاوه به و نو (۹) خه سه ته: (۱- نیمان، ۲- نویژ، ۳- خوشوع، ۴- پشت کردنه له غوو، ۵- زه کات دان، ۶- داوین پاراستن، ۷- نه ماله ت پاریزی، ۸- به تینداری، ۹- پاریزگاری له نویژ)، نه وانه ده بنه خاوه ی فیرده وس:

وهک خوا ده فهرموئ: ﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ۝۱۰﴾ الَّذِي يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۱۱﴾

شیکردنه وهی ئه م، تابه تانه، له سئ برگه دا:

(۱) ﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ﴾، نه وانه خو یان میراتگران، ﴿أُولَٰئِكَ﴾، نه وانه ناوی تامازده (إسم إشارة) به، نه وه ده گه به نئ که شایسته ی میراتگریان هه بئ، له کوئوه هاتوه نه و شایسته به؟ له خو رازاندنه وه یان به و نو سیفه تانه ی پیشوه وه هاتوه، یانی: ﴿أُولَٰئِكَ﴾، واته: ئا نه وانه ی خاوه ی نه و نو سیفه تانه ن، ئا نه وانه میراتگران.

بوچی وشه ی (میراتگران) یان بو به کارهاتوه؟ (اسْتَعِيَ الْوَرَاثَةَ لِلْإِسْحَاقِ الثَّابِتِ لِأَنَّ الْإِثْرَ أَقْوَى الْأَسْبَابِ لِلْإِسْحَاقِ الْمَالِ)، وشه ی (وَرَاثَةَ)، خوازراوه ته وه بو بوونه خاوه نیکی چه سپاو، چونکه میراتگرتن به هیزترین هوکاره کانی بوونه خاوه ی مال و سامانه، به کییک به به کییک ده لئ: میراق دایک و بابی نیه!

(۲) ﴿الَّذِي يَرِثُونَ الْفِرْدَوْسَ﴾، نه وانه ی فیرده وس به میرات ده گرن.

که ده فهرموئ: ﴿الْفِرْدَوْسَ﴾، وهک پشتریش باسما ن کرد، (الْبُسْتَانُ الْوَاسِعُ الْمُشْتَمِلُ عَلَى أَنْوَاعِ الثَّمَرِ)، بریتیه: له و باغه فراوانه ی که هه موو جوړه میوه کانی تیدایه، به لام به پئی فهرمایشتی پیغه مبه ر ﴿بُؤْمَانٍ دَرْدَه کِه وئ، که فیرده وس به رزترین و خوشترین و چاکترین شوئی به هه شته، (الْفِرْدَوْسُ أَشْرَفُ

أَمَّا كِنِ الْجَنَّةِ وَأَعْلَاهَا، گرنگترین و بهر زترین و چاکترین شوئنه کانی بهه شته، وه ک پیغمبه ر ﷺ ده فهرموی:

{فَإِذَا سَأَلْتُمُ اللَّهَ فَسْأَلُوهُ الْفِرْدَوْسَ، فَإِنَّهُ أَوْسَطُ الْجَنَّةِ وَأَعْلَى الْجَنَّةِ، وَمِنْهُ تَنْجَرُ أَنْهَارُ الْجَنَّةِ} (أخرجه البخاري: ۲۷۹).

واته: نه گهر داواتان له خوا کرد، فیردهومی لی داوا بکن، چونکه باشرین شوئنی بهه شته، بهر زترین شوئنی بهه شته، لهوئوه پووباره کانی بهه شت هه لده قوولن.

خوا به لوتف و کهرهمی خوئی به قسمه مان بکات، نهو باشرین و بهر زترین شوئنه ی بهه شت، لهو باره وه که خوا ﷺ ته عبیری: {يَرْثُونَ الْفِرْدَوْسَ}، فیردهوس به میرات ده گرن، نهو ته عبیره ی به کارهیتاوه، نهو ده قهی سوننه ت دینین که تیشکمان بو ده خاته سهر نهو تابه ته موباره کهو، نهو ده چیه تئو نهو وه که خوا ﷺ ده فهرموی: {وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَنْفَكُرُونَ} النحل، واته: زیکرمان بو لای تو دابه زاندوه، تاکو نهو هی بو خه لک دابه زئزلاه، بو یان پوون بکه یه وه، ئنجا نهو هی که په یوه ندیی به لایه نی کرده یه وه هیه، پیغمبه ر ﷺ به کرده وه جیه جیتی بکات و پوون بیتوه: چون جیه جتی ده کری؟ هه ندی شتیش که خوا به کورتیی فهرموویه تی، پیغمبه ر ﷺ تیشک بغاته سهری و ماناکهی پوشتی بن، لیره نه م فهرما بشته ی پیغمبه ر ﷺ که تیتسا ده یه تین، تیشک ده خاته سهر نهو که چون و بوچی برواداران به {الْوَرِثُونَ}، میراتگران، وه سفکراوان؟

پیغمبه ر ﷺ فهرموویه تی:

{مَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا لَهُ مَنْزِلَانِ، مَنْزِلٌ فِي الْجَنَّةِ وَمَنْزِلٌ فِي النَّارِ، فَإِذَا مَاتَ فَدَخَلَ النَّارَ، وَرِثَ أَهْلُ الْجَنَّةِ مَنْزِلَهُ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: {وَأُولَئِكَ هُمُ الْوَرِثُونَ} (أخرجه ابن ماجه: ۴۳۴۱، قال البوصيري: (۴/۲۶۶): هذا إسناد صحيح على شرط الشيخين، والبيهقي في شعب الإيمان: ۳۷۷، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ).

واتە: هیچ کام لە ئیوە نیه مه گەر دوو شوێنی هەن، (دوو جیگاو ڕیگای هەن) جیگاو ڕیگاو شوێنێک لە بهههشت و، جیگاو ڕیگاو شوێنێک لە ئیو ناگری دۆزەخدا، ئنجا کاتێک که مەرووف دەمرێ و دەچێته ئیو دۆزەخ، بهههشتیهکان ئهو شوێنهێ که له بهههشتدا بۆی دانراوه، به میراتی ده گرن، (ئێی به میرات ده گرن، بۆ وان ده بێ) ئهوهیه که دهفه رموێ: ﴿أُولَٰئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ﴾، ئا ئهوانه میرات گران، واته: هێ خۆیان بۆ خۆیانهو، ئهو شوێنانهی بێروایانیش که ئه گەر بپروایان هێتابایه، بۆیان دانرابوون، ئهو شوێنانهش لهوان به میرات ده گرن.

(۳) - ﴿هُمُ فِيهَا خَالِدُونَ﴾، ئا ئهوانه به هه میشه یی تێیدا ده مێننهوه.

ئنجا له درێژهی فەرمووده که دا دهفه رموێ: ههروهها بپروادارانێک که ده چنه بهههشت، ئهوانیش دیاره شوێنیان له دۆزه خیشدا بۆ دانراوه، ئنجا که شوێنیان له دۆزه خدا بۆ داندراوه، کاتێک که ئهوان ده چنه بهههشت و شوێنی کافرهکانیش به میرات ده گرن. کافرهکانیش که ده چنه دۆزهخ، شوێنی خۆیان هێ خۆیان و، هێ بپروادارانێکیش که ئه گەر کافر بووبانایه ئهو شوێنهیان بۆ داده نرا، له دۆزه خدا شوێنی ئهوانیش به میرات ده گرن.

ئنجا له سوورەتی (التغابن) که خوای بهرز دهفه رموێ: ﴿ذَٰلِكَ يَوْمُ الْتَغَابِ﴾، که لهویدا ئه گەر ته مهن باقی بێ پێی گه یشتین، فه رمایشته که دێنین، ئهو بابته جارێکی دیکه پوون ده که ینهوه، واته: هه ر کامێکیان زیان بهوی دیکه ده که یه نێ و، هه ر کامێکیان شتێک که بپووی دانراوه، ده پێته هێ وی، بهههشتیهکان شوێنی به گریمانه بۆ دانراوی کافرهکان له بهههشتدا به میرات ده گرن و، کافرهکانیش شوێنی به گریمانه بۆ دانراوی بهههشتیهکان و ئیمانداران به میرات ده گرن.

با له دوو رەحمەتەکی خوا بە ھەرمەندبین!

بەرزان!

دەمەوێ لە کۆتایی ڕوون کردنەوە و تەفسیرکردنی ئەو یازدە (۱۱) نایەتە موبارەکە ی سەرەتای سوورەتی (المؤمنون) دا، دڵسۆزانەو بە ڕەوژشانە ڕوو بکەمە ھەموو لایەک و بلیتم:

بێگومان خوا ﷻ قورئانی دابەزاندووە، بە ھەر (۱۱۴) سوورەتەکیەو، بە ھەر (۱۲۳۶) نایەتەکیەو، بە ھەموو وشەکانیەو، کە (۷۷۴۹) وشەبەو، بە ھەموو پیتەکانیەو، کە (۲۳۱۱۸۰) پیتە، خوا ئەم قورئانە ی دابەزاندووە، ئەگەر ئێنسان بیرى لى بکاتووە، بەراستی کەرەم و لوتف و میھرەبانى خوا، بەزەبى و ڕەوژى خوا، بۆ ڕوژەکان سنوورى نیە.

وێک پێغەمبەر ﷺ ڕۆژێک لە جەنگێکدا ھاوہلەن لە دەورى بوون، ئافرەتێکی بینی سەراسیمە دەگەرا، زۆر بە ڕەوژەو دەچوو ئەملاو دەچوو ئەملا، لە منداڵێکی خۆی دەگەرا، دواى کە منداڵەکی بینی، یەكسەر بە سینگی خۆیەو گۆش و مەمکی دایەو لە باوەشی گرت، پێغەمبەر ﷺ بە ھاوہلانی بەرێزی فرموو: پێتان وایە ئەم ئافرەتە ئیستا ئەو منداڵە ی خۆی دەخاتە ئێو ناگر، گوتیان: نەخێر ئە ی پێغەمبەر ی خوا! ﷺ فرموى: سوێند بەوہ ی گیانی منى بە دەستە، خوا ﷻ بەرانبەر بە بەندەکانى لەو دایکە بەرانبەر بەو منداڵە ی بە بەزەبیترە^(۱).

(۱) اخبر عمر بن الخطاب رضي الله عنه قديم على النبي صلى الله عليه وسلم سبي فلما امرأة من السبي قد تخلصت ذنبتها تسقي إذا وجدت صبياً في السبي أخذته فألفقته بينها وأزغته، فقال لنا النبي صلى الله عليه وسلم: أترون هذه طارحة ولدها في النار؟ قلنا لا وهي تقدر على أن لا تطرحه، فقال: لله أن يحم بخلاده من، ههنا يلهها أخرجه البخاري: ۵۹۹۹.

ئىنجا ئايا بەزەيى خوا ﷻ له چيدا بەرجەستە بوو؟ بە پلەي يەكەم لەم
 قورئانەدا، ئەم فەرمايشتەي غۆي، كە وەك گوتم: (٦٢٣٦) ئايەتەو، هەموو
 ئەو هەزاران ئايەتە بۆ ئەوێن كە بۆ ئيمە بېنە هيدايت، بۆ تاك تاكمان و،
 بۆمان بېنە بەرنامەي ژيان، وەك كۆمەل و كۆمەلگامان، تاكو هەم لە دنيادا
 ژيانتيكى مەروفايە تەندروستی رێك و پێك بگوزەرتيێن و، بەختەوەر بېن لە
 ژيانى دنيا، چونكە ئەگەر قورئان پيادە بكرێ و، موسوڵمانان ئايەتەكانى قورئان
 لە ژيانى خوياندا جێبەجێ بكەن، لە هەموو چاكەيەك بەهرەمەند دەبن و لە
 هەموو خراپەيەك دوور دەبن، دادگەريى دەچەسپێ، زۆلم و ستم ناميێن،
 تەبابي و براپەتي دەبن، لێك جيايى و دوژمنكاريى ناميێن و، مەروفايەكان هەموو
 سيفەتە بەرزو پەسەندەكانيان دەبن: راستگوئي، رەحم، ئينصاف، خێرخوازيى بۆ
 يەكدي، خاكىي بوون لەگەڵ يەكدي و، ...هتد، هەرودەها لە هەموو سيفەتە
 خراپەكان دوور دەبن، يەكەمين بەرجەستەكەري رەحمەتي خواو مېهرەبانيى و
 بەزەيى خوا بۆ مەروفايەكان، بریتیە: لە قورئان و، دووهم: پێغەمبەر (مەحمەد) ﷺ
 كە هەر نازناوى رەحمەتي بۆ دانراو، وەك چۆن خوا ناوى لە قورئان ناو
 رەحمەت: ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَبَشِيرَةٌ لِّمَنْ هَدَىٰ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ﴾ يونس، واتە: ئەي خەلكيە! لە پەرودەگارتانەو
 نامۆگارييتان بۆ هاتو، شىفاو چارەسەر بۆ ئەوێ لە سينەكانتاندا هەيەو،
 پێنمايى و بەزەيى بۆ برواداران.

ئىنجا وەك چۆن قورئان رەحمەتە، پێغەمبەري خواش ﷺ خوا بە رەحمەت
 پێناسەي كردو: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ (١٧٧) الأنبياء، واتە: تۆمان
 نەئاردو مەگەر بەزەيى بى بۆ هەموو جيهانيان، نەشيفەرموو (للمسليمن)،
 تەنيا بۆ مسوڵمانان، بۆ هەموو جيهانيان، بە مسوڵمان و نامسوڵمانەو، بەلكو
 هەندێك لە زانايان دەليێ: (عالمين) تەنيا مەروفايەكان ناکرێتەو، بەلكو مەروفا و جندو
 ژياندارو پوو، بەلكو هەموو ئەو دروستكراوانەي خوا دروستي كردوون،

بەھۇي پەيامى پىغەمبەرى خاتەمەھ ۋە بەھرەمەند بوون، پەيامى پىغەمبەرى خاتەمىش ئىوھ پۇكەھى قورئانە، خۇشى ئەو قورئانەي بەرجەستە كىردوھ، جىيەجىي كىردوھ، بۇيە ئىمە ئەگەر بىت و كەمتەرخەمىيى بگەين لەگەل قورئانداو لەگەل پىغەمبەرى خاتەمدا ۋە پىيازو پىيەكەيدا، ماناي واىە ئىمە نىعمەتى خوامان نادىدە گىرتوھ، ئەو كاتە ئىمە سىلە دەرەدە چىن بەرانبەر بە خىواي خۇمان، كە ئەو ھەموو پەھم و بەزەيى و شەفەقەتى بەرانبەر بە ئىمە نواندوھ، تاكو ئىمە بەختەوهر بىن، دەبى ھەموو لايەك بزائىن كە خوا ۋە لە ئەسلىدا ئىمەي بۇيە دروست نە كىردوھ سزامان بدات، وەك خوا دەفەرەمۇي: ﴿مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَدَابِكُمْ إِن شَكَرْتُمْ وَءَامَنْتُمْ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا﴾ النساء، واتە: خوا چى دەكا لە سزادانى ئىوھ، ئەگەر ئىوھ سوپاس گوزار بن و نىماندار بن.

يانى: ئەگەر سىلە نەبن خوا چى داوھ لە سزاي ئىوھ؟ بەلەم ئەوھ خۇمانىن خۇمان دەخەينە ئىو سزاو ئازاروھ، كاتىك كە پشت دەكەينە نىعمەتى خوا، پشت دەكەينە ھىدايەتى خوا، ئەوھ خۇمانىن ئەوھ بەسەر خۇمان دىنن، ئەگەرنا خوا ۋە بەندەكانى خۇي خۇش دەوئىن، بە تەنگىيانەوھىيە، بۇيان بە بەزەيىيە، لەگەلئان مېھرەبانە، باشتىن بەلگەش ئەم قورئانەيە بەو ھەموو سوورەتانەو، بەو ھەموو ئايەتە موبارەكانەو، بەو ھەموو ئىوھ پۇكەھو، كە خىرى دىياو قىامت دەگىرتە خۇي، پاشان پىغەمبەرى خاتەم موھەممەد ۋە كە ھەم قورئانى ھىناوھ كە پەھمەتوھ، ھەم بۇ خۇشى پەھمەت بووھ، ئىجا بە ئەندازەي ئەوھ كە مۇقايەتىي لەگەل قورئاندا ناوتتە دەبى و، كارلىك دەكات، لەگەل پىيازى پىغەمبەردا ۋە شۇنى دەكەوئى، لە پەھمەتى خوا نىزىك دەبى و، بە پىچەوانوھو: بە ئەندازەي ئەوھ كە مۇقايەتىي مۇسۇلمانان و ناموسۇلمانان، پشت دەكەنە قورئان و، پشت دەكەنە پىيازەكەي پىغەمبەرى خاتەم ۋە لە پەھمەت دوور دەكەونەوھو توووشى زەھمەت دەبن، توووشى بەلەو گىفتارىي دەبن، وەك تىستا

دەیبىنىن، مەۋفایەتیی چۆن گرفتار بوو، بە دەست دەیان و سەدان کێشە و گرفتاریی و، نەخۆشیی و ناخۆشییەو، چ لەسەر ئاستی تاکەکان، چ لەسەر ئاستی دەولەتان و کۆمەڵگاكان و، چ لە دەروونی خۆیاندا، چ لە پەوالەتیاندا، خوا بە لوتف و کەرەمى خۆی یارمەتیی تیمەى مسوولمان بدات، کە هەرچى زیاتر بە هەرمەند بین لە هەردوو پەحمەتەکەى خوا، هەم لە قورئان و، هەم لە پێغەمبەرى کۆتایی ﷺ و پێيازو بەرنامەکەى، کە پێيازەکەش هەر بریتىە لە جێبەجێ کردنى قورئان و، چەسپاندنى قورئان و، پراکتیزە کردنى قورئان، لە هەموو بوارەکانى ژيانى ناکبى و خێزانى و کۆمەڵایەتیی و سیاسیدای.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ درسی دوووم ❖

-

پیناسہی لہم دہرسہ

لہم دہرسہ مان یازدہ (۱۱) تابیہت دہگریتہ خوئی، تابیہتہ کانی: (۱۲ - ۲۲) و، لہو یازدہ (۱۱) تابیہتہ دا خوای بہ رزو مہ زن باسی قوناغہ کانی دروستبوونی مروئی کردوہ، پاشان باسی مردنی و زیندوو کردنہ وہی کردوہ، ہہروہا باسی دروستکردنی حہوت ناسمانہ کان و، چین لہ سہر چین لہ سہر یہ ک و، دابہ زاندنی ناو لہ ناسمانہ وہ بو سہر زہوی بہ نہندازہو، جیگیر کردن و سہ قامگیرکردنی تہو ناوہ لہ زہوی دا.

پاشان رواندنی باخی خورماو تری و میوہ جاتی زور، بہ تابیہت باسی درہختی زہیتوون کراوہ، کہ لہ دہشتی سہیناء دہپوی، دواپی باسی ناژہل و، شیر ی نیتو سکی و، سوودی دیکہی زوری و، بہ کارہیتانی (بہ تابیہت حوشر) بو بارو سوار، ویرای کہشتی لہیتو دہریادا.

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ ۝١٢ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ۝١٣ ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظْلًا فَكَسَوْنَا الْيُطْلُمَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ۝١٤ ثُمَّ إِنَّا كَرَّمْنَا بَعْدَ ذَلِكَ لِسَانَ ۝١٥ ثُمَّ إِنَّا كَرَّمْنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ نَبْعَثُوهٗ ۝١٦ وَلَقَدْ خَلَقْنَا فِرْعَوْنَ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ۝١٧ وَأَنزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنشَرْنَاهُ فِي الْأَرْضِ فَلَنَّا عَلَى ذُرَاهِمٍ بِهِ لَقْدَرُونَ ۝١٨ فَأَنشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِنْ نَجِيلٍ وَأَغْشَيْنَا فِيهَا عُثْرَكُمْ كَثِيرَةً ۝١٩ وَهِيَ تَأْكُلُونَ ۝٢٠ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالدَّهْنِ وَصَنِيعٍ لِلْأَكْلِيلِ ۝٢١ وَلَئِنْ لَمْ يَفْعَلْنَا لَعْنَةً لِسَانِكُمْ لَشَفِيقٌ مُتَعَمِّرٌ ۝٢٢ وَهِيَ تَأْكُلُونَ ۝٢٣ وَعَلَيْنَا وَعَلَى الْفُلْكِ مُخْمَلُونَ ۝٢٤﴾

ماناى دەقوا دەقى ئايەتەكان

{بە دۇنيايى مۇڭمان لە پوختەيەك لە قورۇ دروستكردوھ ۱۲} دوايى
 گېرمان بە نوتفەيەك لە نشىنگەيەكى چەسپاۋ مەحكەمدا ۱۳} دوايى
 (نوتفەكە) گېرمان بە خوتنپارەيەك و، (خوتنپارەكە) كردمانە پارچە گۆشتىكى
 زارجوو ناساۋ، (پارچە گۆشتەكەش) كردمانە تىسك و تىسكەكەشمان بە گۆشت
 داپۇشى، دوايى لەشتوھى دروستكراۋىكى دىكەدا يىمان گەياند، بەرزىي و پىز بۇ
 خواي چاكىرتى بە دىيەنەران ۱۴} نىجا دوايى تىوھ (تەي مۇڭەكان!) بە دۇنيايى
 دەمرن ۱۵} دوايىش بە دۇنيايى پۇژى ھەلسانەۋە زىندو دەكرىنەۋە (بۇ سزاۋ
 پاداشت) ۱۶} بىگومانىش لە سەرووتانەۋە ھەوت چىنە ئاسمانان دروستكردوون و،
 تىمەش لە دروستكراۋى خۇمان بى ئاگا نىن ۱۷} لە تاسمانىشەۋە ئاۋىكى بە
 ئەندازەمان دابەزانەۋە، لە زەويىدا سەقامگىرمان كىردوھ، بە دۇنيايى تىمە
 لەسەر (نەھىشتىق و) لابرديشى بە تواناين ۱۸} نىجا بەۋ ئاۋە چەندان باغى
 خورماۋ تىرمان بۇ تىوھ پىگەياندن، كە زۇر جۇرە ميوەيان بۇ تىوھ تىدان و
 لىيان دەخۇن ۱۹} ھەروھە درەختىكىشى پى دەپۇتتىن، لە طوورى سەينا
 دىتە دەرۋى، كە پۇن و پىخۇرى بۇ خۇرەران لى بەرھەم دى ۲۰} ھەروھە
 لە ئاۋەلانىشدا پەند بۇ تىوھ ھەيە، كە لەۋەي لە سكيان دايە خواردنەۋەتان
 (شېرەكەيانتان) بۇ دەپەخسىتتىن و، پىتاتى دەنۇشىن و، سوود گەلى زۇرى تىدان و
 لىشيان (لە گۆشتەكەيان)، دەخۇن ۲۱} ھەروھە ئامرازو ھۆكارى بارو سوارتان
 لەۋانىش و لە كەشتىيانىش بۇ پەخساۋە ۲۲}.

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(سَلَّوْا): (سَلَّ الشَّيْءَ مِنَ الشَّيْءِ: نَزَعَهُ، وَقِيلَ لِلْوَلَدِ: سَلِيلٌ، وَالسَّلَالَةُ: الصَّفْوُ الَّذِي يُسَلُّ مِنَ الْأَرْضِ)، (سَلَّ الشَّيْءَ مِنَ الشَّيْءِ)، لَیْی دَارِنِ، لَیْی وه رگرت، به پۆلهی مرۆف ده گوتری: (سَلِيلٌ)، (فُلَانٌ سَلِيلُ فُلَانٍ)، چونکه له وه وه هاتوه، له وه وه وه رگراوه، لیره دا وشه ی (سَلَالَةٌ) بریتیه لهو پوخته بهی که له زهوی وه رده گیرئ.

(نُطْفَةٌ): (النُّطْفَةُ: الْمَاءُ السَّافِي، وَالْمَاءُ الْقَلِيلُ، يُعَيَّرُ بِهَا عَنْ مَاءِ الرَّجُلِ)، (نُطْفَةٌ)، به ناویکی بئ خه وش ده گوترئ، هه روه ها به ناویکی که میس ده گوترئ و، ته عبیریشئ پئ ده کرى له ناوی پیاو، (راغب) وایگوتوه، به لَم من ینم وایه: (نُطْفَةٌ)، بریتیه: له کۆ ناوی پیاوو نافرهت.

(قَرَارٌ نَكِيْنٌ): واته: نشینگه به کی مه حکمه، (مکین: مُتَعَكِّنٌ)، چه سپاو، (قَرَارٌ، مُسْتَقَرٌّ)، نشینگه، (وَالْإِقْرَارُ: إِثْبَاتُ الشَّيْءِ)، (إِقْرَارٌ)، بریتیه: له چه سپاندنی شتیکی، سه قامگیرکردنی شتیکی له شویتیکدا.

(عَلَقَةٌ): (پارچه خوئن، (الْعَلَقُ: التَّسَبُّطُ بِالشَّيْءِ)، (عَلَقٌ)، بریتیه له ده سترتن، یان خو هه لواسین به شویتیکه وه، (وَالْعَلَقُ: الدَّمُ الْجَامِدُ، وَمِنْهُ الْعَلَقَةُ..)، (عَلَقٌ) به خوینی وشک و په ق هه له اتووش ده گوترئ، یان خوینیکى پتهو، له وه وه به (عَلَقَةٌ)، که له دواى (نُطْفَةٌ)، ته که ر خوا ځای به وئ نهو مرۆفه به قوناغه کاندای بروات، ده بیتیه (عَلَقَةٌ)، خوینپاره له وه وه به (عَلَقَةٌ)، گوتراوه: (عَلَقَةٌ)، که خوئ به مندالداى نافرهت هه لده واسئ.

(مُضْغَةٌ): (المُضْغَةُ: الْقِطْعَةُ مِنَ اللَّحْمِ قَدَرٌ مَا يُمَضَّغُ وَلَمْ يَنْضَجْ)، (مُضْغَةٌ)، بریتیه له پارچه گوشتیک، به نه نازدی نه وه که بجوورئ، زارجوه گوشت، به لَم به مه رچیک نه کو لاییت، نَبِجَا پئ ده گوترئ: (مُضْغَةٌ).

(سَبَّحَ طَرَائِقَ): (طَرَائِقُ: جَمْعُ طَرِيقَةٍ، وَجَمْعُ طَرِيقٍ: طَرِيقٌ، وشهی (طَرَائِقُ)،
کۆی (طَرِيقَةٍ)یه، به لام وشهی (طَرِيقِ)، یانی: رِیگا، به (طَرِيقِ)، کۆ ده کرێته وه،
(سبع طرائف)، به حهوت چینه کافی تاسمان ده کوترئ، (أَطْبَاقُ السَّمَاءِ، يُقَالُ لَهَا:
طَرَائِقُ).

(بِالذَّهْنِ): (جَمْعُ الذَّهْنِ: أَذْهَانٌ)، (ذَّهْنٌ)، یانی: رۆن، چه ورئیی به (أَذْهَان) کۆ
ده کرێته وه، چه ورئیه کان، رۆنه کان.

(وَصَبَّحَ): (الصَّبْغُ: مَضَرُّ صَبَغْتُهُ، وشهی (صَبَّغَ)، چاوگی (صَبَّغْتُهُ)یه، واته:
بۆیه م کرد، ره نگم کرد، (الصَّبْغُ: الْمَصْبُوغُ)، (صَبَّغَ) بریتیه له شتی ره نگ کراو
وَصَبَّحَ لَآلَ كَلْبٍ، (أَدِمَ لَهُم)، واته: پیتخۆر، بۆ خۆره ران، ئه وانیه که ده یخۆن.

(لَعِبَرَةٍ): (عِبْرَةٌ)، یانی: په ند، له بهر نه وه له شتی که وه ده په ریه وه بۆ شتیکی
دی، ده لئ: (العِبْرَةُ: الْإِعْتِبَارُ وَالْعِبْرَةُ بِالْحَالَةِ الَّتِي يَتَوَصَّلُ بِهَا مِنْ مَعْرِفَةِ الْمَشَاهِدِ
إِلَى مَا لَيْسَ بِمُشَاهِدٍ)، له بهر نه وهی به هۆی زانیکی که وه، که ده بیئرئ، ده گوازیه وه
بۆ شتیکی دیکه که نابیندرئ، یا خود نازانددرئ، (عِبْرَةٌ) به مانای به لگه ش دی،
چونکه له وه به لگه وه ده په ریه وه بۆ به لگه له سه ر هتراه که.

مانای گشتیی نایەتەکان

خوایێ ئەوێ ئەوێ لە یازدە (١١) نایەتی پێشوو، باسی سێفەتە بنەرەتییەکانی برۆاداران سەر فرازی کرد، کە لە دەرسی پێشوو باسمان کردن و، شیمان کردنەو، ئنجا دێتە سەر باسی دروست بوونی مرۆف و، قوناغەکانی دروست بوونی مرۆف، چ ئادەم و ھەوای ھاوسەری، سەلات و سەلامی خوایان لێ بێ، چ وەچە کەیان، دەفەر موی:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ﴾، بە دلبایی مرۆفمان لە پوختەبەکی وەرگیراو لە قورئ، دروستکردو، ئەمە دەگونجێ مەبەستی دروست بوونی ئادەم بێ، سەلامی خوای لێ بێ، کە ئادەم وەک پێغەمبەر ﷺ پوونی کردۆتەو، جەستەکەیی لە ھەموو جوورەکانی گلی زەوی یان قورئ زەوی وەرگیراو، پوختەبەکی ئەو قورە بوو، قوریش بریتیە لە (ئاو + گل).

دەشگونجێ لێردا مەبەست لە ﴿الْإِنْسَانَ﴾، مرۆف بێ بە گشتی، ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ﴾، واتە: مرۆفمان بە گشتی لە پوختەبەک کە لە قورئ وەرگیراو، دروستکردو، چونکە وەک دواویی باسی دەکەین: ئەو نوتفەبەیی کە مرۆفی لێ دروست دەبێ، کە بریتیە: لە کۆبوونەوێ ھەمەبەتکی پیاو، لەگەڵ ھێلکۆلەبەکی ئافرەتداو، دواي ئەوێ کە دەپیتێزێ و لە مندالانی دایکدا جیگیر دەبێ، پیتی دەگوترێ: ﴿نُطْفَةٍ﴾، ئنجا ئەو نوتفەبەش ھەر دەگەرێتەو بۆ قورئ زەوی، چونکە ئەو نوتفەبەش بێگومان لە خوێنی باب و دایک دروست بوو، خوێنەکەش دیارە لەو خواردن و خواردنەوێ کە خواردوویانە، خواردنەکەش بێگومان یان پروو کەو، یان ئاژەلە، یان ئاژە، ھەرچی ھەبە ھەر دەگەرێتەو بۆ زەوی^(١).

﴿ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَّكِينٍ﴾، دوایی ئەو پوختە وەرگیراوەمان لە قور، کردە نوتفە یەک لە نشینگە یەکی مەحکەمدا، ئنجا ئەو پوختە وەرگیراوە، ناوی ئادەم و ھەووا، واتە: تۆو (منی) ئادەم و ھەووا، بۆ بە نوتفە یەک لە نشینگە یەکی مەحکەمدا، ئنجا دوایی لەو تۆە شیوەی دروستبوونی مرۆڤان، لەو ھەووە کە پاستەووخۆ لە قورێ زەوییەووە بێ، کە دروست بوونی ئادەم و ھەووا، گوازاراوەووە بۆ جوړیکی دیکە کە لە ڕێی نوتفەووە بێ، نوتفە یەک کە لە منداڵدانی ئاڤرەتدا سەقامگیر دەبێ، و، گەشە دەکاو پێ دەگات، ئنجا بەو شیوەیە مرۆڤ دروست دەبێ.

﴿ثُمَّ خَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً﴾، دوایی نوتفە کەمان کرد بە خۆتێپارە، ﴿فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً﴾، خۆتێپارە کەشمان کردە پارچە گوشتیکی زارجوو ئاسا، ﴿فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظْمًا﴾، دوایی پارچە گوشتە زارجوو ئاسایە کەشمان کردە تێسقان، گۆڕیمان بۆ تێسک ﴿فَكُونُوا الْوَطْنُ لَحْمًا﴾، دوایش تێسکە کەمان بە گوشت داپۆشی، ﴿ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ﴾، ئنجا کردمان بە دروستکراوێکی دیکە، گواستمانەووە بۆ قوناغێکی دیکە، بە شیوە یەکی دیکە پێمان گەیاند، کە زۆر جیاوو لەو ھەی پێش، کەوا پێدەچێ مەبەست لێرەدا ڕووح بە بەردا کردن بێ.

﴿فَبَارَكْ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ﴾، بەرزێ و پێز بۆ خۆی باشتێنی بەدیھێنەران.

ئنجا خوا ﷻ لە شیوەی نادیارەووە دەیکوێ بۆ شیوەی دواندن، (خطاب) پێش بە شیوەی نادیار خوا ڤەرمایشتی ڤەرموو، لە بارە ی دروست بوونی مرۆڤەووە، ئەو جارە یە کسەر ڕوو دەکا تە مرۆڤان و دەیان دوتێن: ﴿ثُمَّ إِنَّكُم بَعْدَ ذَلِكَ لَنَسُونَ﴾، ﴿ثُمَّ﴾، لێرەدا دەگونجێ بۆ ئەو ھەبێ، کە ئەو ھەش قوناغێکی دیکە یە، یاخود ﴿ثُمَّ﴾، ئەگەر مەبەست پێی کاتیش نەبێ، مەبەست پێی ڤلە (رتبە) یە، واتە: ئنجا تێو ئە ی مرۆڤەکان! دوای ئەم ژیا نە دەچنە ڤلەو قوناغێکی

دېكەوھە بە دۇنيایى دەمرن، ﴿ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ تُبْعَثُونَ﴾، دواى نەوھەش قۇناغنىكى دېكەيەو، بە دۇنيایى لە پۇژى ھەلسانەوھەشدا ئېوھ زىندوو دەكرېنەوھە.

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ﴾، بە دۇنيایى لە سەرووتانەوھە ھەوت چىنمان دروست كر دوون، واتە: ھەوت ئاسمان، ﴿وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ﴾، ئېمەش لە دروستكراوى خۇمان بىناگا نىن، بە پېچەوانەى بېرو بۆچوونى نەپەستۆو فەلسەفەى يۇنانىي بە گشتى، ئەوانەيان كە خواناس بوون، پېيان وابووه، خوا ﷻ گەردوونى دروست كر دووه وەك سەعاتىك قومېشى كر دووه لىكەپراوه، پېيان وابووه، خوا لەوھ بەرزو مەزنترە بېر لە وردەكارىيەكان بكتاھەو، ياخود سەرگەرمى وردە نېشەكان بى، ئەو وردە نېشانەى بۆ مروۇقان، يان بۆ فريشتان بەجى ھېشتوون! ھەر بۆيە لە فەلسەفەى يۇنانىيدا ھەيە، كە ھەندىك لە فەيلەسووفە مسوولمانەكانىش پېنى كار تىكراو (متاثر) بوون، ھەندىكيان پېيان وابووه، كە زانىارىي خوا، پەيوەست نابى بە وردە شتەكانەوھە، (عَلِمَ اللَّهُ لَا يَتَعَلَّقُ بِالْجُزْئِيَّاتِ!)، كە بىگومان ئەوھ بېرو بۆچوونىكى ئەفسانەيەو، دوورە لە پاىەى بەرزى خوا، كە ناگای لە دروستكراوھەكانى خۆى نەبى، بە وردو درشتەوھە.

﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَتْهُ فِي الْأَرْضِ﴾، ھەروھەا لە سەرووتانەوھە بە ئەندازە ئاومان ناردۆتە خواریو، لە زەوىي دا نېشتەجېمان كر دووه، سەقامگىرمان كر دووه، ئىنسان ئەگەر بېر بكتاھەو: ئەوھەندە بارانەى كە دەبارى، ئەگەر خوا ﷻ بە ئەندازە نەييارىنى، كارەسات دەفەومى، بۆ وېنە: ئەمسال كە لەم ولاتى ئېمە، لە ھەرئىم و لە عىراق و ناوچەكەش، بارانى زۆر بارى، لافاوى زۆرى لىكەوتەوھە، ئىنجا تۆ گرېمان بكو دابىنى، لە جىياتى ئەوھەندەى بارىوھە، دوو ئەوھەندە، سى ئەوھەندە ببارى! دەبى دىيا چى لىتى؟ بۆيە خوا دەفەرموى: بە ئەندازە لە سەريوھە ئاومان دابەزاندوھە، وشەى ﴿مِنَ السَّمَاءِ﴾، يانى: لەسەرىتوھە، ﴿السَّمَاءِ﴾، بە ماناى ھەورىش ھاتوھە، بەلام لىرەدا بە ماناى سەرىتە، نەك ئەو ھەوت ئاسمانانەى خوا ﷻ باسيان دەكات و، چىن، بە سەر چىن و، تا تىستاش زانىارىي

شتیکی وایان له بارهوه نازانی، ﴿فَأَسْكَنَهُ فِي الْأَرْضِ﴾، نهو ناوه‌مان له زهویی دا نیشته جی کردوه، سه‌قامگیرمان کردوه، نهویش دیسان شتیکی یه‌کجار گه‌وره و کرنکه: نهو ناوه ده‌گونجا له زهویی دا نیشته جی نه‌بی و، به‌ناخی زهویی دا بچینه خوار، یان هه‌مووی بیته‌وه به‌هه‌لم، به‌لام خوا ﴿يَا بُولَانْ﴾ عه‌مبار ده‌کا، له‌خه‌زنه‌وه له‌عه‌مباره‌کانی نیو زهویی دا، خوا ﴿يَا بُولَانْ﴾ نهو ناوه شیرین و زولاله که له‌هه‌وره‌کان دپته خوار، به‌شیوه‌ی باران و به‌فرو ته‌رزه، بۆمان عه‌مبار ده‌کات، بۆمان هه‌لده‌گری، ﴿وَلِنَا عَلَٰنْ دَهَابْ يَوْمَ لَقْدَرُونْ﴾، تيمه له‌سه‌ر لایردنی و نه‌هیشتی توانا دارین، به‌لام لامان نه‌بردوه‌وه، هیشتوومانه‌ته‌وه بۆ نه‌وه‌ی ژیانی تیوه‌ی پی به‌رتوه‌بچی، ﴿فَالشَّانَا لَكُرْ يَوْمَ جَنَّتْ مِّنْ نَّجِيلٍ وَأَعْنَبْ﴾، به‌وه ناوه، که له‌شیوه‌ی باران و به‌فرو ته‌رزه‌دا هاتوته خوار، پیمان پی گه‌باندوه چه‌ند باختیک له‌خورماو له‌ترتیه‌کان، هه‌م له‌دره‌ختی خورماو، هه‌م له‌دره‌ختی میوه‌کان، ﴿لَكُرْ فِيهَا فَرْكُهُ كَثِيرٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾، بۆ تیوه له‌وه‌باخانه‌دا (جگه له‌خورماو له‌ترتی) چه‌ندان میوه‌ی زۆر هه‌ن، لێیان ده‌خۆن، جارانی دیکه‌ش باسمان کردوه: بۆچی خوا ﴿يَا بُولَانْ﴾ به‌وشه‌ی (ماء)، باسی نه‌وه ده‌کات که له‌سه‌ری بۆمان داده‌به‌زینی؟ نافه‌رموی: (مَطَر) یان (لُج) یان (تَرْد)؟ بۆ نه‌وه‌ی هه‌رسێکیان بگریته‌وه، به‌لکو ناو‌نگ و شه‌ونم و هه‌لمیش بگریته‌وه، به‌لام هه‌ر کامیانی هینابایه، به‌س یه‌کیکیانی ده‌گرته‌وه، به‌لام که ده‌فه‌رموی: ناو، واته: چ له‌شیوه‌ی شل دا که بارانه، چ له‌شیوه‌ی له‌نیوان شل و په‌قدا، که به‌فر، (لُج)ه، چ له‌شیوه‌ی په‌ق و به‌ستودا، که ته‌رزه‌یه.

هه‌روه‌ها خوا ﴿يَا بُولَانْ﴾ به‌تایبه‌ت باسی دار خورماو دار میو (ترتی) ده‌کات، به‌لام دوا‌یی ده‌فه‌رموی: ﴿لَكُرْ فِيهَا فَرْكُهُ كَثِيرٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾، نه‌م پاناوه ده‌چینه‌وه بۆ ﴿جَنَّتْ﴾، واته: له‌وه‌باخانه‌دا که به‌تایبه‌ت دره‌ختی خورماو دره‌ختی تریان تیدایه، زۆر میوه‌ی دیکه‌شیان تیدایه، به‌لام چونکه به‌رزترینی دره‌خته‌کان دار خورمایه‌وه، زم‌ترینیشیان دار میوه، که به‌زه‌ویدا پلاو ده‌بیته‌وه،

یان کەپری بۆ دەکەن و، بەرز نابێتەوه، ئنجا ئەوێ لە یتوان ئەو دووانەدا ئەو دار خورما بەرزانهو، ئەو دار میوه کە بە زهویی دا پاخلراوه، لە یتوانیاندا جۆره میوهی دیکە ی زۆر هەن!

دوایی بە تاییەت باسی دره ختی زهیتوون دەکات، ﴿وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ﴾، ههروهها بهو ناوه دره ختیک پی دهگه به نین و دهوینین، که له چای سهیناه دهرده چن، ﴿طُورِ سَيْنَاءَ﴾، ﴿طُورِ﴾، یان به په هایی بهمانای چپایه، یان به مانای چپایه کی تاییه ته، که مووسا علییه له سه ری گفتوگۆی له گه ل خوی پهروه دگادا کردوهو، له دهشتی (سیناه)، که ههم به (سیناه) خوتندراوه ته وهو ههم ﴿سَيْنَاءَ﴾، ییش، ئەو دره ختهش به زۆری لهوێ دهرۆی.

ئنجا خوا عز و جل له شوینی دیکه ناوی زهیتوونی هیناوه، به لām لیردها باسی ناکات، بهس دهفه رموی: دره ختیک لهوێ دهرۆی، که وا پێده چن مه لبه ندو چاوی بته پتهی دره ختی زهیتوون، ئەوێ بووی، ناوچه ی شام ﴿تَبَّتْ يُالَهُنَّ وَصَبَّحَ لِلْأُكْلَيْنِ﴾، که ئەو دره ختهش که دهرۆی، ههم پۆی تیدایه، ههم پتخوریش بۆ خۆره ران، ئەوانه ی دهیخۆن، ﴿وَلَنْ لَّكَرْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبَرَةٌ﴾ (الانعام)، به پتی رایه کی زانایان، ئەو چواره دهگرتیه وه: (خوشترو ره شه ولāخ و مه رو بزَن)، هه ندیکیش ده لّین: (انعام) کو ی ئەو نازه لانه دهگرتیه وه، که مرو ف لّیان به هره مه ند ده بن، ئنجا دهفه رموی: له نازه لانیشا بۆ تیه وه په ندیکی گه وه هه به، ﴿شَفِيفًا مِّمَّا فِي بَطْنِهَا﴾، لهو دی که له سکیان دایه، به تیه وه ده نوشتین، واته: مادده به کی خواردنه وێ بۆ تیه وه لّی دهره خستین که مه به ست پتی شیر، دوایی ئەو شیر دهگرتیه ماست و، ماسته که دهگرتیه ماستاو، دهگرتیه دوو، پۆن و ژاژو په نیرو که کشک و زۆر شتی دیکه ی لّی دروست ده کری، ﴿وَلَكَّرْ فِيهَا مِزْعَ كَثِيرَةً﴾، ههروهها بۆ تیه وه لهو نازه لانه دا، سوودگه ی زۆر هەن، ﴿وَمِمَّا تَأْكُلُونَ﴾، لّیشیان دهخۆن، له گۆشته که یان دهخۆن، ﴿وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ﴾، ههروهها تیه وه له سه ر ئەو نازه لانه وه له سه ر که شتییه کانیش هه لده گیرین، واته: بۆ بارو پواریش به کاریان دینن!

ننجا به پیتی ﴿وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ﴾، وا پنده چنی وشه ی (انعام) چه مک و
 واتاکه ی گشتیتیر بنی، له وه ی ته نیا نه و چواره بگریته وه: (حوشرو په شه و لاخ و
 (گاو مانگا و گامیش و که ل) و، مه پ به نیترو منیه وه، به ران و، مه پ، هه روه ها بزن،
 بزن و نیری)، وا پنده چنی، چونکه حوشتر به لئی بۆ بارو سوار به کاردی، به لام
 گاو مانگا به ده گمه ن و، مه پرو بزیش هه به کارنایه ن، بۆیه وا پنده چنی (انعام)
 نیسترو ئه سپ و که رو ماین و بارگین، هه موویان بگریته وه.

که واته: لیره دا خوا ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ الْأَشْجَارُ﴾ ژماره یه ک له نازو نیعمه ته کانی خوئی، چاکه کانی
 خوئی، بۆ ئیمه ده خاته پروو، تاکو ئیمه له میانی نه و چاکه و نیعمه تانه ی خوای
 په روه دگاردا، زیاتر ناشنابین به خوای په روه دگارمان و، به ناوو سیفه ته
 به رزه کانی و، به میهره بانییه که ی و، به زانسته که ی و، به دهسته لاته که ی.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له ی به کهم:

باسی دروستکردنی مروّف به جهوت قووناغ:

۱- پوخته بهک له قورّی.

۲- نوتفه.

۳- خوینپاره.

۴- زار جووه گوشت.

۵- تیسک.

۶- داپوشرانی تیسک به گوشت.

۷- پیکهاتیکی دیکه، رووح به بهردا کردن:

خو دهفه رموی: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ﴾ (۱۲) ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نَظْفَةً فِي قرارٍ مَّكِينٍ ﴿۱۳﴾ ثُمَّ خَلَقْنَا النَّفْثَةَ عِلْقَةً فَخَلَقْنَا الْمَلَكَةَ مَضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمَضْغَةَ عِظًا فَكُونَا الْإِنْسَانَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿۱۴﴾

شیکردنه وهی لهم ئایه تانه، له ههشت برکه دا:

(۱) ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِّن طِينٍ﴾، به دنیایی مروّفمان له پوخته بهک له قورّی دروست کردوه، وشهی ﴿سُلَالَةٍ﴾، به چهند واتایهک به کارهاتوه، وهک:

(إِعْجَازُ الْفُرَّانِ فِيمَا تُخْفِيهِ الْأَرْحَامُ)ی، (كِرِيمٌ نَجِيبٌ الْأَعْرُ)^(۱)، گوتۇویەتی: بەلای كەمەوہ شەش واتای ھەن: ۱- بە مانای ئاوی كەم دئی. ۲- بە مانای ماسییە كی درێژ دئی. ۳- بە مانای وەرگرتنی شتیک لە شتیک بە نەرمیی دئی. ۴- بە مانای دەرچوون لە قەلەبالیی دئی. ۵- بە مانای دەرچوون لە شوونی تەنگەبەرۆ تەسك دئی. ۶- بە مانای پۆیشتنی خێراش دئی.

ئەم شەش سیفەتەش ھەموویان بەسەر ئەو نۆتفەیدەدا دەچەسپن، كە بریتیە: لە كوۆ مەنبی پیاوو مەنبی ئافرەت، دواى ئەوہی كە لە مەندالدانی ئافرەتدا جێگیر دەبێ، وەك پێشتر باسمان كرد.

دەشگونجێ لێرەدا مەبەست لە ﴿سُلِّمُوا مِنْ طِينٍ﴾: دروست بوونی ئادەم (الطِين) بێ، كە ئادەمیش لە پوختەبەكی وەرگیراو لە قوړی زەوی دروست بوو.

دەشگونجێ مەبەست لە ﴿سُلِّمُوا مِنْ طِينٍ﴾: ئەو ماددەبە بێ كە دواى دەبێتە مەنبی پیاوو مەنبی ئافرەت، كە بێكومان ئەویش ھەر لە خوێنەكەیان دروست دەبێ، خوێنەكەشیان لەو خواردنە ھەزم كراوہ، خواردنەكەش ھەر دەگەرێتەوہ بۆ زەوی.

(۲)- ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نَفْسًا فِي رَاقٍ مَكِينٍ﴾، ئەمە قوئاغی دووہمە، دواى كردمان بە نۆتفەبەك لە نشینگەبەكی مەحكەمدا، كە بە تەنكید مەبەست لە نۆتفە پێكگەشتنی ھەیمەنی پیاو ھێلكۆلەى ئافرەت و پیتێزانێت، پاشان نیشەجێ بوونیەتی لە نێو مەندالدانی ئافرەتدا.

(۳)- ﴿فَرُخْلْنَا الْطُفَّةَ عَلَقَةً﴾، ئەمە قوئاغی سێھمە، دواى نۆتفەكەمان دروستكرد بە خوێنپارە (عَلَقَةً)، واتە: كردمان بە عەلەقە، خوێنپارە، (عَلَقَةً)، (ما يعلَقُ بِالشَّيْءِ)، (عَلَقَةً) ئەوہەبە كە بە شتیکەوہ پەبوەست دەبێ و خوێ پێوہ ھەلەدواسێ.

٤- ﴿فَخَلَقْنَا الْمَلَقَةَ مُضْغَةً﴾، ئەمە قۇناغی چوارەمە، دواپی خۆتێپارە که مان کرد به پارچە گوشتیکی زارجوو ئاسا، ﴿مُضْغَةً﴾، (ما مِضْغُ)، ئەوێ که له زاردا جیکه ی بێتهوه و بجووری.

٥- ﴿فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظًا﴾، ئەمە قۇناغی پێنجەمە، دواپی ئەو پارچە گوشتە زارجوو ئاسایەمان کردە تیسک، واتە: دەیکۆرین بۆ تیسک.

٦- ﴿فَنَكُونَا الْوُطَنَ لَحْمًا﴾، قۇناغی شەشەم: ئنجا ئەو تیسکەمان به گوشت داپۆشی، واتە: به پێست و ماسولکەو گوشت، تیسکەمان داپۆشی.

٧- ﴿فَمِنْ أُنْشَأَتِهِ خَلَقْنَا آخَرَ﴾، ئەمەش قۇناغی حەوتەمە: دواپی پێمان گەباند به شێوهی دروستکراویکی دیکە، که وا پێدەچن مەبەست ڕووح به بەردا کردنی بێ، چونکە مەرووف دواپی ئەوێ ڕووحی به بەردا دەکرێ، دەبێتە دروستکراویکی دیکە، ئەگەرنا پێشێ ژیان (حیای) هەر تێدایە، بەلām ڕووح جیایە له ژیان، ژیان خالی هاوبەشی نێوان هەموو ژیانداران و زیندەوەرانە، بەلām (روح)، به کوردیی (گیان) تاییەتە به مەرووفەو، بۆیه من پێم راست نیه بگوترێ: گیانداران، واباشه بگوترێ: ژیانداران، خوا ی بهرزیش، دەفەرموی: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾ ﴿٢٠﴾ الانبیاء، له ئاو هەموو شتیکی ژیاندار، هەموو شتیکی زیندوویمان دروستکرد، بەلām ڕووح تاییەتە به مەرووفەو، له قورئاندا وشە ی ڕووح تەنیا بۆ مەرووف بەکار هاتو، بەلآی به مانای وەحیی خواش هاتو، به مانای جییریلیش هاتو، بەلām ڕووح تەنیا بۆ مەرووف بەکارهاتو، ژیاندارانی دیکە وشە ی (حیای) یان بۆ بهکارهاتو، یان (حیی).

٨- ﴿فَبَارَكْ اللَّهُ أَحْسَنَ الْخَالِقِينَ﴾، بهرزیی و پێژ بۆ خوا ی باشتیرنی به دیهێنەران، هەلبەتە خوا بهس خۆی به دیهێنەرە، بەلām له زمانی عەرەبییدا ئەوێ تەعبیریکی زانراوه، باو، ئەگەرنا جگە له خوا هیچ به دیهێنەری دیکە نین، مەگەر وشە ی (خلق) و (خالق)، دروستکردن و دروستکەر، چەمکە که یان گشتییتر بێ، واتە: هەر کەسیک کارێک دەکات، خوا باشتیرنی ئەو کەسانەیه که کارێک دەکەن، پێشتریش باسمان کرد که وشە ی ﴿فَمِنْ﴾، بۆ قۇناغە سەرەکییەکان بهکارهاتو، بەلām وشە ی (ف) بۆ قۇناغە خێرایەکان.

ئىنجا با جارىكى دىكەش سەرنجى ئايەتەكان بەدەينەوہ:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ﴾، ئىنسانمان لە پوختەيەك لە
قورئى، دروستكرد، چ مەبەست پىتى ئادەم بى، چ مەبەست تۆوى ھەر كام لە
پىاوو ئافرەت بى، ئەوہ قۇناغىكە.

﴿ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نَفْثًا فِي قَرَارٍ مَكِينٍ﴾، ئوتفەش قۇناغىكى دىكەى جىايە لە ئاوى
پىاو بە تەنباو، ئاوى ئافرەت بە تەنبا، ھىچيان بە تەنبا مىنداليان لى دروست
نابى، بەلكو لە ھەردووکیان كۆرپەلە دروست دەبى، بۆيە وشەى ﴿ثُمَّ﴾ ى
بەكار ھىناوہ، دوايى كردمان بە ئوتفەيەك لە ئىشىنگەيەكى مەھكەم و جىگىردا.

﴿ثُمَّ خَلَقْنَا النَّفْثَةَ عِلْقَةً﴾، دىسان وشەى ﴿ثُمَّ﴾ ى بەكارھىناوہ، چونكە
گۆرانى ئوتفەش بۆ خوئىنپارە، ئەویش قۇناغىكى سەرەككەو گواستەوہيەكى
سەرەككە، لە قۇناغىكى سەرەتاوہ بۆ قۇناغىكى پىشكەوتووتر، بەلام دوايى
﴿فَخَلَقْنَا الْمَلَقَةَ مُضْغَةً﴾، (عِلْقَةً) خوئىنپارەكەمان كەردە پارچە گۆشتىكى
﴿فَخَلَقْنَا الْمَضْغَةَ عِظًا﴾، دوايى پارچە گۆشتەكەمان كەردە تىسك،
﴿فَكَسَوْنَا الْوُجْهَ لَحْمًا﴾، دوايى تىسكەكەمان بە گۆشت داپۆشى.

ئەو قۇناغانە بەدواي بەكدا دىن، بۆيە پىتى (ف)، كە بۆ بەدواي بەكدا
ھاتن (تەقىب)ە، بۆيان بەكارھىندراوہ، بەلام دوايى ﴿ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ﴾،
دوايى كردمان، پىمانگەيانە بە شىئەى دروستكراوئىكى دىكە، كە وا پىندەچى
مەبەست پىتى ڤووح بەبەردا كردن بى، ئەویش قۇناغىكى جىايە، لەوانەى پىشنى.

ھەلبەتە پىشترىش باسما كەرد كە دەفەرئى: ﴿خَلْقًا آخَرَ﴾، مەرؤف (واتە):
كۆرپەلەى مەرؤف) دواي ئەوہى ڤووحى بەبەردا دەكرئى، دەبىتە مەخلووقىكى
دىكە، چونكە پىشتر ھەر ژياندار بووہ، بەلام دواتر كە ڤووحى بەبەردا دەكرئى،
دەبىتە ئىنسان.

كورتە باسېك لە بارەى

چۆنیه تىبى دروست بوونى مەرۆڤه وه

بە پىزان!

كۈرتە باسنىك دەر بارەى چۈنەتتى دروست بوونى مرقۇهە، دىكەين، لى سى
تەوهرىدا:

تەوهرى يەكەم: دروست بوونى ئادەم **الطَّيِّبُ**:

تەوهرى دووهم: دروستبوونى مرقۇفان.

تەوهرى سىيەم: قۇناغەكانى دروستبوونى مرقۇف.

بۇ نووسىنى ئەم باسەش بە پلەى يەكەم پىشت بە كىتپىك دىبەستىم، بە
ناوى: (اعجازُ الْقُرْآنِ فِيمَا تُخْفِيهِ الْأَرْحَامُ، وَمَا جَاءَ فِي عِلْمِ الْوَرَاثَةِ وَالرُّضَاعَةِ وَبَدِ
الْخَلْقِ)، نووسراوى (كريم نجيب الأغر)^(۱).

بەلەم كە پىشتى پى دىبەستىم، ماناى وا نىە قسەكانى ئەم كىت و مىت دىنىم،
بەلكو لىتى بەهرەمەند دىبەم و، بىكومان پروون كىرنەوہو شىتوازى دىرپىنى
خۇشىمى دىخەمە سەرى.

تەوهرى يەكەم: چۈنەتتى دروست بوونى ئادەم **الطَّيِّبُ**:

ئەگەر تەماشاي قوپىنان بىكەين، خوا **لَهُ** بە چەند قۇناغىك بۇمان باسى
دروست بوونى يەكەمىن مرقۇف دىكات، كە ئادەمە **الطَّيِّبُ**.

۱- جارى لى سوورەتى (الأنبياء) دا دىفەرمۇق: ﴿...وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ...﴾،
واتە: تىمە ھەموو شىتىكى زىندوومان لى ئاوتى دروست كىردە، كەواتە: ئادەمىش، خواوئى
ژىانەو زىندوويە، ئەوہ خالى ھاوبەشى نىوان ئادەم و ھەموو ژىاندانانى دىكەيە، ئەمىش
دىارە سەرچاودەكەى دىگەپىتەوہ بۇ ئاۋ.

پیغمبریش ﷺ ده فهرموی: (كُلُّ شَيْءٍ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ) (أخرجه أحمد: ۷۹۱۹،
الحاکم برقم ۷۲۷۸)، وقال: صحيح الإسناد، واته: هه موو شتیک له ناوی دروست
بووه، واته: هه موو شتیکی زیندووو خاوهن ژبان.

۲- هه روه ها خوا ﷺ ده فهرموی: ﴿فَلَمَّا خَلَقْتَنَّا مِنْ تَرَابٍ مِثْلَ هَٰذَا خَلَقْنَا مِنْهُ إِنْسَانًا مُّثْلَ الْأَوَّلِ﴾ (الحج، واته: به دلنایی
تیوه مان له گل دروستکردوه، پیکهاتهی دووه می مروفی له پروه جهسته یه که یه وه، له
دوای ناو بریتیه له: گل.

پیغمبریش ﷺ ده فهرموی: (إِنَّ اللَّهَ خَلَقَ أَدَمَ مِنْ قُبْضَةٍ قَبْضُهَا مِنْ جَمِيعِ
الْأَرْضِ) (أخرجه أحمد: ۱۹۶۵۹، وأبو داود: ۴۶۹۳، والترمذي: ۲۹۵۵، وقال: حسن صحيح،
والحاکم برقم ۳۰۳۷، وقال: صحيح الإسناد)، واته: به دلنایی خوا ناده می له
چنگیک که له هه موو زهوی وه رگرت، دروستکرد، واته: نهو گللهی که ناده می
لی دروست بووه، له هه موو زهوی وه رگیراوه.

وهک له فهرمایشتی دیکه ی پیغمبردا ﷺ هاتوه، ههر بویه ش، له بهر
نه وهی که گللی زهوی ههم رهنکه کانی جیا یه، ههم سروشته که ی جیا یه، بویه
مروفه کانیش رهنکه کانیشیان و سروشت و ته بیعت و پیکهاته ی باری ده روونیشیان
جوړاو جوړه.

۳- به ته نکید ناووو گل که تیکه ل ده کرین، شتیکی سیته میان لن پیکدی، که پتی
ده گوترتی: قور (طین)، له سووره ق (السجدة) دا خوا ده فهرموی: ﴿وَبَدَأَ خَلْقَ الْإِنْسَانِ مِنْ
طِينٍ ۝ ۷﴾، واته: خوا سه رده تای مروفی له قورپوه هیناوه، که به ته نکید نینسان لیره دا
مه به ست پتی ناده مه ﷻ له پروه جهسته یه که یه وه، به ته نکید له قور دروستبووه،
قورپش بریتیه له: (کل + ناو)، نجا نایا چ جوړه قورپک بووه؟

۱- له سووره ق (المؤمنون) دا که تیتستا تفسیری ده که ین ده فهرموی: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا
الْإِنْسَانَ مِنْ سُُلَالَةٍ مِّنْ طِينٍ ۝﴾، واته: مروفمان له پوخته یه ک له قورپی دروستکردوه، نه ک
له قورپکی ناسایی، قورده که پوخته یه ک و بووه، گوشراو پکی بووه، رایا زراو پکی بووه.

ننجا دواپی خوا ﷻ چه‌ند سیفه‌تیک‌ی دیکه له‌و قوره‌هه‌لده‌دا.

ب- له‌ سووهرتی (الصافات) دا ده‌فهرموئ: ﴿إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِنْ طِينٍ لَّازِبٍ﴾ (١١) ﴿الصافات، واته: به‌ دنیایی تیمه‌ مروّقه‌ کاهمان دروستکردوون له‌ قورنکی پیکه‌وه‌ چه‌سپاو، ﴿لَّازِبٍ﴾، واته: (مُلْتَصِقٍ)، پیکه‌وه‌ چه‌سپاوو چرو پیکه‌وه‌ لکاو، که به‌ دنیایی مه‌به‌ست پتی جه‌سته‌ی ئاده‌مه‌ ﷻ که به‌و قوناغانه‌دا تپیه‌ریوه‌.

ج- هه‌روه‌ها له‌ سووهرتی (الحجر) دا، سیفه‌تیک‌ی دیکه له‌و قوره‌هه‌لده‌می لئ دروست بووه‌، هه‌لده‌دا، که ده‌فهرموئ: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ مِنْ حَمَلٍ مَسْنُونٍ﴾ (٦٦) ﴿، واته: به‌ دنیایی تیمه‌ مروّقه‌مان له‌ قورنکی وشک هه‌لاتوو، که نه‌ویش له‌ قورنکی ره‌شه‌ه‌لکه‌راوی بوونکردوو بوو، واته: قوره‌که‌ ره‌شه‌ه‌لکه‌راوه‌و بوئی کردوه‌، دواپی وشک بوته‌وه‌، ئاده‌م له‌وه‌ دروست بووه‌.

د- له‌ سووهرتی (الرحمن) دا سیفه‌تیک‌ی دیکه‌ی لئ هه‌لده‌دا، ده‌فهرموئ: ﴿خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ صَلْصَالٍ كَالْفَخَّارِ﴾ (١١) ﴿، واته: خوا مروّقی هیناوه‌ته‌ دی، له‌ قورنکی وشک هه‌لاتوو‌ی که ده‌ستی لئ بده‌ی، یان شتیک‌ی لئ بده‌ی، زرینکه‌ی دئی، ﴿كَالْفَخَّارِ﴾، وه‌ک گۆزه‌، (فَخَّارٍ)، سوآله‌ت، خه‌زه‌ف نه‌و قوره‌یه‌ که گۆزه‌و دیزه‌و کووبه‌و شه‌ریه‌و نه‌وانه‌ی لئ دروست ده‌کرتن، که هه‌ر قوره‌، به‌لام به‌ ئاگر ده‌سووتیندری و وشک ده‌پیتنه‌وه‌و سه‌خت ده‌بن، خوای په‌روه‌ردگار ده‌فهرموئ: نه‌و قوره‌ی که ئاده‌می لئ دروست بوو، وشک بووه‌وه‌و، شتیه‌ی خه‌زه‌ف (فَخَّارٍ) ی هه‌بوو.

ه- هه‌روه‌ها خوا ﷻ له‌ سووهرتی (نوح) دا ئاماژه‌ ده‌کات به‌ قوناغیک‌ی دیکه‌ی دروست بوونی ئاده‌م ﷻ، ده‌فهرموئ: ﴿وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا﴾ (١٧) ﴿، واته: خوا ئتیه‌ی له‌ زه‌ویی دا پواننده‌ به‌ پواندن، که‌واته: نه‌مه‌ش ده‌بن حآله‌تیک‌ و، قوناغیک‌ بوو بن، که خوا ده‌فهرموئ: ﴿مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا﴾ (١٣) ﴿وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا﴾ (١٤) ﴿، نوح، بوچی پیزو حورمه‌تی خوای په‌روه‌ردگار وه‌ک پتویست ناگرن، ئتیه‌ی به‌ چه‌ند قوناغاندا تپیه‌راندوه‌، که‌واته که خوا فه‌رموویه‌تی: ﴿وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا﴾ (١٧) ﴿، نوح، خوا ئتیه‌ی له‌

زهوی دا پروانده به رواندن، هر چنده دهشگونجی مه‌به‌ست پیی چه‌مکه گشتیه‌کی بی، واته: وهک چۆن رووه‌کیک له زهوی ده‌رویی، ئیوه‌ش له زهوی دا پینگه‌یشتوون.

به‌لام دهشگونجی وهک خاوه‌نی نه‌م کتیه: (إِعْجَازُ الْقُرْآنِ فِيمَا تُخْفِيهِ الْأَرْحَامُ)، گو‌توویه‌تی: مه‌به‌ست نه‌وه‌بی که نه‌و جه‌سته‌یه‌ی ناده‌م، گۆزانیکی دیکه‌شی به‌س‌ردا هاتوه، وهک نه‌وه‌ی به‌س‌ر رووه‌ک دا دێ، له نه‌نجامی تیشکه پینکها‌تن (التَّمْثِيلُ الضُّوئِيّ) دا.

نه‌وه‌ی که لێره‌دا پێویسته لێی دنیایین نه‌وه‌یه که دروست بوونی ناده‌م ﴿النَّارُ﴾ هیچ که‌س نه‌بینوه‌و، هیچ که‌س ناشتوانی ب‌لێ: شی‌وازی‌ک یاخود به‌نامه‌به‌کی دیار‌یک‌راو هه‌یه، بۆ دروست‌بوونی مرۆفی یه‌که‌م، چونکه نه‌وه تاییه‌ته به‌ خواوه ﴿وَمَا أَشْهَدُهُمْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَا خَلَقَ أَنْفُسِهِمْ وَمَا كُنْتُ مُتَجِدَّ الْمُضِلِّينَ عَصَا﴾ ﴿٥٨﴾ الک‌ه‌ف، تیمه نه‌وانمان ناماده‌نه‌کرده‌و، (یاخود: ناگادارمان نه‌کردوون)، که تاسمانه‌کان و زه‌ویمان دروست کردوون و، ناماده‌مان نه‌کردوون و ناگاداریشمان نه‌کردوون کاتی خوشیا‌مان دروست کردوه‌و، من گوم‌را کاران و سه‌ر لێ شی‌وتنان ناکه‌مه پالېشت.

به‌لام نه‌وه‌ی ده‌توانین تیمه لێی ب‌کو‌لێنه‌وه، نه‌وه‌یه که نه‌و ماده‌ده‌یه‌ی ناده‌می لێ دروست‌بووه ﴿الطَّيْرُ﴾، سیفه‌ته‌کانی نه‌و ماده‌ده‌یه‌و، پینکها‌ته‌کانی تاکو بیته ماده‌ده‌یه‌کی زیندوو، ماده‌ده‌یه‌ک که له خانه‌کان پێک دێ، پاشان ناماده‌بیته که روو‌حی ب‌چێته ئیو، روو‌حی به‌به‌ردا‌ب‌ک‌ری به‌ فهرمانی خوا‌ی په‌روه‌دگار، به‌پێی یاسا گه‌ردوونییه‌کان که خوا داینا‌ون، ده‌گونجی له‌وه ب‌کو‌لێنه‌وه، تیمه له‌م ئایه‌تانه‌و له‌و چ‌ه‌ند فهرمووده‌یه‌دا که ئاماژه‌مان پێدان، دوو راستی گه‌وره‌و گرنگ‌مان ده‌ست ده‌که‌ون:

یه‌که‌م: نه‌وه که ماده‌ده‌ی سه‌ره‌کی، یاخود پینکها‌ته‌ی سه‌ره‌کی جه‌سته‌ی ناده‌م بریتی بووه له ناو، وهک خوا ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾ ﴿٢٠﴾ الانبیاء،

۴- سیفەتیکى دېكەى که پېشتریش باسماں کرد، ئەوہیہ که ئەو قوڤە بۆنکردوو بووہ، (ابن عباس و مجاهد) خوا لێیان پازى بى، ھەردووکیان دەلێن: (الْعَمَّا الْمُسُون هُوَ الْمُتَن)، قوڤى ڤەشھەلکە ڤاو بریتىہ: لە قوڤرێکى بۆنکردو، لە (لسان العرب) دا دەلێ: (المُسُون: الْمُتَن)، واتە: بۆنکردوو.

۵- سیفەتیکى دیکەى ئەو قوڤە ئەوہ بووہ که نەرم بووہ، بە شێوہەک که بگونجى ھەر شێوہو دیمەتیکى لى دروست بکړى و، بگونجى که لە ھەر شێوہەکدا بجەستێڤى و، ڤەیکەردار بکړى، لە (لسان العرب) دا، دەلێ: (المُسُون: الْمُصْقُول)، واتە: لووس کراو، یاخود ڤنراو، یان شێوہى ڤەیکەریکى وەرگرتبى، ئەمە بە کورتبى شێوہو حالەق دروست بوونى یەکەمین مروڤە که ئادەمە **الطَّيِّف**.

ماوەتەوہ ئاماژە بەوہش بکەین که خوا **ﷻ** دەفەرموى: **وَاللّٰهُ أَنْبَتَكُمْ مِّنَ الْأَرْضِ بِأَنَّا** **﴿٧﴾** نوح، خوا تێوہى لە زەویدا ڤواندوہ بە ڤواندن، که ھەندى لە تەفسیرەکان بۆ وێنە (صفوة التفسير) دەلێ: (أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ كَمَا يَخْرُجُ النَّبَاتُ)، لە زەویى دا تێوہى پى گەیاندوہ، وەک چۆن ڤووەک لە زەویى دیتە دەرى، (أَي: أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ بِالطَّرِيقَةِ الَّتِي اتَّبَعَتْ لِإِنْبَاتِ النَّبَاتِ)، واتە: لە زەویدا ڤواندوونى، بە ھەمان شێوہى که ڤەچاوکراوہ بە ڤواندنى ڤووەک.

ئىجا ئەمە ڤەنگە ئاماژەبى بەوہ که وەک ڤووەک لە ئەنجامى تیشکە پێکھاتندا پى دەگات، دگونجى ئەو جەستەبەى ئادەمیشى لى دروستبووہ سەلامى خواى لى بى، ئەو قوئاغەشى بىنیى کہ حالەق تیشکە پێکھاتن، وەک لە ڤووەکدا ھەبە، لەویش دا بووبى، وەک ئەو نایەتە ئاماژەى پى دەگات، ئەمە تەوہرى یەکەم بوو دەربارەى چۆنیەق دروست بوونى یەکەم مروڤ، که ئادەمە **الطَّيِّف**.

تەوهری دوهم: دروستبوونی مروفان:

پیشتر له کۆمهڵگای یۆنان و هه‌موو نه‌و کۆمه‌ڵگایانه‌ی دیکه‌دا که له‌سه‌ر زه‌وی ژیاون، هه‌تا سه‌ده‌ی هه‌ژده‌یه‌م، ده‌وری ساڵی (١٧٧٥)ی زاینی، که زانای ناودار: سپالانزانی (spallanzani) ئیسپاتی کرد که هه‌ر کام له‌حه‌یمه‌ن (حیمن) و هیلکۆڵه‌ (بویضة)، پۆلیان هه‌یه‌ له‌ دروست بوونی کۆرپه‌دا، پیشتر سن‌را هه‌بوون له‌و باره‌وه‌:

١- ته‌نها خوێنی چه‌یز ده‌بیته‌ هۆی دروستبوونی مروف (کۆرپه‌له‌).

٢- ته‌نها تۆوی پیاو ده‌بیته‌ هۆی دروستبوونی کۆرپه‌له‌.

٣- ته‌نیا ناوی ئافره‌ت، هیلکۆڵه‌ی ئافره‌ت ده‌بیته‌ هۆی دروستبوونی مروف.

به‌لام‌ دوایی نه‌و زانایه‌ له‌ ساڵی (١٧٧٥)دا، ئیسپاتی کرد که کۆرپه‌له‌ (جین) له‌ نه‌جامی به‌یه‌ک‌گه‌یشتنی مه‌نیی پیاوو مه‌نیی ئافره‌ت‌دا دروست ده‌بێ، هه‌لبه‌ته‌ ئیستا ئاشکرایه‌ که کۆرپه‌له‌ له‌ تۆو (منی)ی، (تۆوی) هه‌ر کام له‌ پیاوو ئافره‌ت، دروست ده‌بێ، نه‌ک له‌ هه‌موو ئاوه‌که‌شیان هه‌مووی پیکه‌وه‌ کۆبیته‌وه‌ به‌لکو له‌ به‌شیک‌ی، وه‌ک پ‌غهمبه‌ر ﷺ ده‌فرموی: (مَا مِنْ كَلٍّ الْمَاءِ يَكُونُ الْوَلَدُ، وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ خَلْقَ شَيْءٍ لَمْ يَتَّعِ شَيْءٌ) (رَوَاهُ مُسْلِمٌ: ١٤٣٨)، واته‌: له‌ هه‌موو ئاوه‌که‌ مروف دروست نابێ، (به‌لکو له‌ به‌شیک‌ی) و هه‌ر کاتیش خوا هه‌ر شتیکی ویست هه‌چ شتیک‌ نابێته‌ پ‌زگ‌ری.

ئنجا ئیستا زانست ده‌ری خستوه‌ که له‌ نه‌جامی نه‌وه‌دا: زینده‌وه‌ری تۆوی (الحيوان المکوي)، که کورته‌که‌ی ده‌بیته‌ (حیمن)، له‌گه‌ڵ هیلکۆڵه‌ (بویضة)ی تۆو ناوی ئافره‌ت، نه‌و دووانه‌، چه‌یمه‌نیک‌ له‌گه‌ڵ هیلکۆڵه‌دا به‌کده‌گرن، نوتفه‌یان لێ پ‌ک‌دێ، که دوایی باسی هه‌ر کام له‌و ستیانه‌ ده‌که‌ین و، چه‌ند زانیارییه‌ک‌ له‌ باره‌ی هه‌ر یه‌ک‌ له‌ چه‌یمه‌ن و، هیلکۆڵه‌و، نوتفه‌وه‌، ده‌خه‌ینه‌ روو.

بەئىي لى ئەنجامى بەكگرتىي ھەيمەن و ھىلكۆلەدا، نوتفە دروست دەبىي و، دوايىش نوتفەكە دەبىتتە ەلەقەو، ەلەقەكەش دەبىتتە موزغەو، قۇناغەكانى دىكە دەبىي و، ئەگەر خوا نىزنى لەسەر بى دەبىتتە كۆپەيەك و، دوايىش لە دايك دەبىي، پىويستە بزائىن كە ئاوى پىاو لە كاتى ئاواھتەوھىدا بە گشتىي، سى مىللىيەترو نىو دەبىي و، (۲/۱)۳مىل، كە ھەمووى دەورى سى سەدو پەنجا مىيۇن (۲۵۰،۰۰۰،۰۰۰) ھەيمەنى تىدايە، واتە: لە ھەر يەك مىللىيەتر سىجا (۱مىل۲)دا، سەد مىيۇن (۱۰۰،۰۰۰،۰۰۰) ھەيمەن لەنىو ئاوى پىاودا مەلە دەكەن.

پاشان ھەيمەن (العيوان منوي) نىو ئاوى پىاو، قەبارەكەي برىتيە: لە شەش لەسەر سەد مىللىمەتر (۱۰۰/۱مىل)، واتە: (۶۰) شەست مايكروڭن، كە مايكروڭنىك برىتيە: لە يەك لەسەر ھەزارى مىللىمەتر (۱۰۰/۱مىل)ىك، نىجا ئەو ھەيمەنە شەست مايكروڭن درىژەو، سەرى ھەيمەنەكە تەنيا پىنج مايكروڭنەو، ئەوى دىكەي كە (۵۵) مايكروڭنە، جەستەو كلكەكەي پىككىڭنى، ئەو بە نىسبەت ھەيمەنەو.

بە نىسبەت ھىلكۆلە (بۇيىضە)و، تىرەكەي برىتيە: لە سىژدە لەسەر سەدى مىللىمەتر (۱۰۰/۱۲)مىل يىك، واتە: زۆر گەورەترە لە ھەيمەن و، ھەموو ئاوەكەي كە لەگەلىيەنى: (۱۰ - ۱۵) مىللىيەترە.

شاياى باسە ھىلكەدان (مىيىضى)، ئافرەت، چوار سەد ھەزار (۴۰۰،۰۰۰) ھىلكۆلە (بويىضە)ى تىدايەو، ھەر مانگەي ھىلكۆلەيەك دىتە خوارى، بەرەو بۆرى (فالوب)، تاكو ھەيمەنىك بىگاتى و، بىپىتىنى و پىكەوۋە بىنە نوتفە، نىجا ئەگەر نەپىتىنى، لەگەل خوتىنى ھەيز دىتە دەرى، بەلەم لەو چوار سەد ھەزار (۴۰۰،۰۰۰) ھىلكۆلەي نىو ھىلەكەدانى ئافرەت، تەنيا (۴۰۰ - ۵۰۰)يان بۆ پىتاندن (تلقىح) ھەلدەبۇررىن و، پىشتىش ژمارەي ئەو ھىلكۆلەنە زۆر زىاتەر، كاتىك كە كۆپەلەيەكى مەينە تەمەنى دەبىتتە پىنج ھەفتە، پىنج مىيۇن (۵۰،۰۰۰،۰۰۰) ھىلكۆلە لە ھىلكەدانەكانىدا ھەن، بەلەم بەردەوام تاكو دەكەوتە تەمەنەو، ھىلكۆلەكان دەمرن و، ژمارەيان كەم دەپىتەو، تاكو لىيان دەمىتتەو چوار

سەد ھەزار (٤٠٠،٠٠٠)، لەو چوار سەد ھەزارەش بە تەنکەد ژمارەبەکی زۆر کەمیان ئەگەر خوا نیزی لەسەر بێ، بۆیان پێک دەکەوێ، کە ھەر کامێکیان لەگەڵ ھەبەتێکی پیاودا یەک بگرێ و بپیتێزێ و، ببنە نوتفەو، قۆناغەکانی دیکە بپرن و ببنە کۆرپەلە.

ناوی پیاو دوو جۆرە، لە ڕووی پەگەزەو، جۆرێکیان ئێکس ئێکس (XX)ە، کە ئەو ھەر دەگونجێ مێنە دروست بکات و، جۆرێکیان ئێکس وای (XY)ە کە دەتوانێ نێرینە دروست بکات، بەلام ناوی ژن یەک جۆری، تێدایە ئێکس ئێکس (XX)ە.

بۆیە ئەوێ کە بەرپر سيارە لەویدا کە ئەو کۆرپەلە نێر دەرچێ، یان مێ؟ لە راستی دا ناوی پیاو، چونکە ناوی ئافرەت تەنیا دەتوانێ مێنە دەر بچوێ، بەلام ناوی پیاو ئەگەر لە جۆری (XX) بێ، ئەو لەگەڵ ھی ئافرەتدا کە ھەر (XX)ە، مێ دەر دەرچێ، بەلام ئەگەر لە جۆری (XY) بێ، نێر دەر دەرچێ، کەواتە: نێر بوونی کۆرپەلە، ھۆکارەکی ناوی پیاو، ئەگەر ناوی ئافرەت تەنیا دەتوانێ مێ دەر بچوێ.

ئەجا با دەر بەراری ھەر کام لە ھێلکۆلە (ھێلکۆلە نێو ناوی ئافرەت)، (بویضة) و ھەبەت نێو ناوی پیاو (حیمن)، پاشان ھێلکۆلە پیتێزێ یان ھێلکۆلە ھەبەت یە ککرتوو کە پیتی دەگوترێ: نوتفە (نطفة)، لە بەراری ئەو سیانەو، ھەندیک زانیاری خیرا بە ئەندازە ئەو کە دەگونجێ لەگەڵ ئەم دەرسی تەفسیرەدا، بخەینە ڕوو:

١) ھێلکۆلە (بویضة):

ھێلکۆلە کە وەک باسمان کرد لە ھێلکەدانی ئافرەت دایەو، ھەموو مانگان ھێلکۆلە یەک دیتە خوار، ئێجانەگەر ھەبەتێکی مەنەویی (حیمن) ی لێ ھەلکەوت، دەگونجێ کە بپیتێزێ و، یە ھەردووکیان نوتفە (نطفة)، یێک بپن، ئەگەر نا

له گه‌ل خوئنی چه‌یز دیته ده‌ری، بویه‌ش ئافره‌ت که چه‌یزی پنداهات، مانای وایه
تۆلدار (حامل) نیه، نه‌گه‌ر دوو گیان بئ، خوئنه‌ چه‌یزه‌که نابه‌ته‌ خوار.

هیلکۆله‌کانی نئو هیلکه‌دانی ئافره‌ت، هه‌ر له‌ هه‌فته‌ی پێنجه‌میه‌وه پێنج
میلیۆن (۵,۰۰۰,۰۰۰) هیلکۆله‌ به‌ هاوکۆیی (معدّلی) له‌ نئو هیلکه‌دانی نه‌و
کۆرپه‌له‌دا که‌ دوا‌یی ده‌بیته‌ که‌چ هه‌ن و، له‌ویدا هه‌لگیراون و، بیکومان نه‌و
هیلکۆله‌یه‌ وه‌ک خاڵیکی زۆر بچووکه‌و، نه‌و هیلکۆله‌یه‌ وه‌ک خوای په‌روه‌ردگار
ده‌فه‌رموی: ﴿خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ ۖ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الثَّلَاجِ وَالْأَرْبَابِ ۖ﴾ (۷) الطارق،
حاله‌تیکه‌ ده‌رقولوی هه‌یه، بۆ خووی ده‌روات و ته‌کان ده‌داته‌ خووی که‌ نه‌وه‌ به‌
نسبه‌ت ناوی پیاویشه‌وه‌و، به‌ نسبه‌ت ناوی ئافره‌تیشه‌وه‌ هه‌ر وایه، که‌ کارگه‌ی
نه‌و ئاوه‌ش له‌ ئیتسقانه‌کانی پشت و سینگ دایه، له‌و نێوه‌نده‌دا هه‌م تۆوی
پیاو، هه‌م تۆوی ئافره‌ت دروست ده‌بئ و، ناوی ئافره‌ت شل و چریه‌که‌ی
که‌مه‌و، په‌نگه‌که‌ی زه‌رده‌و، به‌خیرایی ده‌رواو، هیلکۆله‌ی ئافره‌ت له‌ چه‌یمه‌ن زۆر
گه‌وره‌تره‌و، هیلکۆله‌ی ئافره‌ت جینه‌کانی تێدان، که‌ سیفه‌ته‌کانی باب و دایک بۆ
کۆرپه‌له‌ ده‌گوازنه‌وه‌، سیفه‌ته‌کانی دایک و باب، تاکو ده‌گاهنه‌وه‌ ناده‌م و چه‌وو.

۲- چه‌یمه‌ن

واته: نه‌و زینده‌وه‌ره‌ بچووکه‌یه‌ له‌ نئو ناوی پیاودا هه‌یه، چه‌یمه‌نه‌کان له‌
قوناغیکی زۆر زوودا دروست ده‌بن، کۆرپه‌له‌ که‌ جارێ هه‌ر له‌ سکی دایکی دایه،
زۆر به‌ گچکه‌یی و له‌ قوناغی سه‌ره‌تاوه‌ دروست ده‌بن و، له‌ویدا هه‌لده‌گیرین،
وه‌ک خوا ده‌فه‌رموی: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَوْعِدٌ لَكُمْ فَصَلُّوا
أَلَّا تَكُونَ لِقَوْمٍ يَقْفَهُوكم﴾ (۸) الأنعام، واته: نه‌و (خوا) که‌ سێکه‌ که‌ له‌ به‌ک
نه‌فس پێیگه‌یانده‌وون له‌ نشینگه‌و عه‌مباردا (هه‌لده‌گیرین) ... (مُسْتَوْعِدٌ)، یانی:
شوئیتیک که‌ شتی تێدا هه‌لده‌گیرئ و، عه‌مبار ده‌کری، چه‌یمه‌نی پیاویش زۆر
بچووکه‌، زۆر بچووکه‌ له‌ هیلکۆله‌ی ئافره‌ت و، ناوی پیاویش که‌ چه‌یمه‌نه‌کانی

تېدان، زۆر بە خېرايى دەردە قولتى، ۋەك خوا فەرموويه تى: ﴿خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ دَافِقٍ﴾^(۱) يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ﴿۷﴾ الطارق، پاشان ئەو ھەيمەنە لە ئىو ئاوى پىاودا، كە ئاوى پىاودا ھەمووى لە (خيامين) پىك دى، بەلام يەككىيان ئەوئى خوا ئىزنى لەسەر بى، خوئى دەگەيەتتە ھىلكۆلەو دەچىتە ئىوى و، دەپىتتىنى، ديارە ئاوى پىاودا پەنگەكەي سىيەو چىرتەو، ھەيمەن شىوئى ماسىيەكى درىزى ھەيەو، ۋەك لە ئىوقەلە بالغىدا بىروا، چونكە بە مليونان ھەيمەن ھەركەت دەكەن بەردەو ئەو ھىلكۆلەيە، ديارە يەككىيان پىي دەگات و، بە شوئى تەنگەبەردا دەروا، كە برىتيە لە دەروازەي مندالان و، بەخىرايى دەروا، ئەركىشى ئەوئەيە كە ئەو ھىلكۆلەيە بىپىتتىنى و ھەيمەن جىناق تېدا ھەن، واتە: ئەو سىفەتەنەي كە دەبى لە دايك و بابەوئە بىانگوازىتەوئە بۆ رۆلە و، ھۆكارى ئىر بوون و مى بوونى كۆرپەلە، ئەو ھەيمەنانەي پىاون، ۋەك پىشتىش باسما كىرد.

۳- نوتفە

نوتفە، واتە: ھىلكۆلەي پىتىراو (البُيُضَةُ الْمُلْقَةُ)، لە ئەنجامى بە يەككەيشتى ھەيوانىكى مەنەويى لەگەل ھىلكۆلەيەكدا، ھالەتتىكى سىيەم پىكىدى، كە پىي دەگوئى: نوتفە، خواي پەروەردگار دەفەرموئى: ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ تُطَافٍ أَمْشَاجٍ﴾^(۲) الإنسان، واتە: ئىمە مروفمان لە نوتفەيەكى تىكەل، (تىكەل و ئاوتتە لە ھەيمەنى پىاودا ھىلكۆلەي ئافرەت، دروستكردوئە).

شاىان باسە: ئەو ھىلكۆلەي ئافرەت لەگەل ئەو ھەيمەنەي پىاودا، لە دەروەي مندالاندا پىكەگەن و دەپىتتىزىن و، دوايى دەچىتە ئىو مندالان، دەگونجى ھەيمەنى پىاودا ھەرچى سىفەتە لە پىاودەكەو، لە باب و دايكەوئە تاكو دەگاتەوئە ئادەم و ھەووا، ھەروەھا ھىلكۆلەكەي ئافرەت ھەرچى سىفەتى ئافرەتەكە، ھەروەھا باب و دايكەتى، تاكو دەگاتەوئە ئادەم و ھەووا بىھىن، بۆيە جارى وا ھەيە مەندالى مروئى دەچىتەوئە سەر مامان، يان دەچىتەوئە سەر

خالان، به واتایه کی دیکه، ده چتیه سهر به ره ی بابی، یان به ره ی دایکی، به نکو جاری واش هه یه، وهک هیچ کام له باب و دایکی ناچن، یاخود به به ره ی دایکی و به ره ی بابی ناچن، بوچی؟ چونکه ده گونجن تاکو ده گانه وه ناده م و حه ووا، به هه ر که سیک بچن.

ئنجای دواپی ته و نوتفه به که خوا ﴿۱﴾ به ته عبیری ﴿۲﴾ نَطْفَةُ أَمْشَاجٍ ﴿۳﴾ الإنسان، واته: نوتفه به کی تیکه ل، ناوتیه، ناوی بردوه، له نیتو مندالندان جیکیر ده بن و، خوئی به دیواری مندالندان هه لده واسن و، له ویدا پتده گات، نه گهر خوا مؤله ق له سه ربی، له ویدا قوناغه کان ده بری، له حاله ق نوتفه وه ده گوری بو خوینپاره (علقة)، پاشان له خوینپاره وه (علقة) وه ده گوری بو زارچوه گوشت (مضغة) و دواش ده بیتیه تیسک (عظام)، دواپی تیسکه که به گوشت داده بو شری، ﴿۴﴾ فَكَسَوْنَا الْعِظْمَ لَحْمًا ﴿۵﴾، دواش قوناغیکی دیکه ی پیگه یاندنی بو دیته پتش، که بریتیه: له پرووح به به ردا کردن، ﴿۶﴾ ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ﴿۷﴾.

تەوهری سییه م: قوناغهکانی دروست بوونی مروف:

سەرەتا پێوستە ئەم فەرماشتهی پێغمبەر ﷺ بێنین، پێغمبەر ﷺ لە درێژە ی فەرموودەیه کدا دەفرموی:

﴿وَإِذَا كَانَ الْيَوْمَ السَّابِعَ جَمَعَهُ اللَّهُ، ثُمَّ أَحْضَرَ لَهُ كُلَّ عِرْقٍ بَيْنَهُ وَبَيْنَ آدَمَ، ثُمَّ قَرَأَ: ﴿فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ﴾﴾ (الانفطار) (أخرجه: الطبراني في الكبير: ٦٤٤، وفي الأوسط: ١٦١٣، وفي الصغير: ١٠٦، قال الهيثمي (١٣٤/٧): رجاله ثقات، وأخرجه أيضاً: الديلمي: ٩٥٨).

واته: دواى ئەوێ نوتفە دەگاتە پۆژێ هەوتەمى، خوا کۆی دەکاتەوه، دواى هەر دەمارێک لەنیوان ئەوو ئادەمدا، هەمووی بۆ نامادە دەکات، (واته: دەگونجێ هەتا دەگاتەوه ئادەم، هەرۆهە لەولاش تا دەگاتەوه هەووا، بەهەر کەسێک بێت و، سێفەقێ هەر کامێک لەوانە بەدەست بێت)، دواى پێغمبەر ﷺ ئەوێ خۆندەوه: ﴿فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ﴾ (الانفطار، له هەر وێنەیه کدا که خوا بیهوێ، تۆی پێک هێناوه.

هەرۆهە پێغمبەر ﷺ لە فەرموودەیه کی دیکەدا، دیسان ئاماژە دەکات بەو قوناغانە بە گشتیی، دەفرموی: ﴿إِنَّ أَحَدَكُمْ يُجْمَعُ خَلْقُهُ فِي بَطْنِ أُمِّهِ أَرْبَعِينَ يَوْمًا، ثُمَّ يَكُونُ عِلْقَةً مِثْلَ ذَلِكَ، ثُمَّ يَكُونُ مُضْغَةً مِثْلَ ذَلِكَ﴾ (أخرجه أحمد: ٣٦٢٤، والبخاري: ٣٠٣٦، ومسلم: ٣٦٤٣، وأبو داود: ٤٧٠٨، والترمذي: ٢١٣٧، وقال: حسن صحيح، وابن ماجه: ٧٦)، واته: یه کیك له ئیوه دروستکرانی له سکی دایکی دا له ماوهی چل (٤٠) پۆژاندا کۆدەکرێتەوه، دواى له وێنەى ئەو ماوه بەدا دەبێتە عەلەقه، دواى له وێنەى ئەوه دا دەبێتە موزغه.

مەبەست ئەو نەيە كە چل (۴۰) پۆژ نوتفە بى و، چل پۆژ عەلەقە بى و، چل پۆژ موضغە بى، بەلكو يانى: لە ماوہى ئەو چل پۆژەدا ئەو قۇناغانە دەبىرى، قۇناغانە كانى: (نوتفەو عەلەقەو موضغە).

ئىستا با تەماشا بکەين غاوەنى ئەو كىتە، دەلى: دروستبوونى مرؤف بە چوار قۇناغى سەرەكىدا دەروات، ئەو چوار قۇناغەش، ھەر كامىكىيان بۇ چەند وردە قۇناغىك دابەش دەبى:

قۇناغى سەرەكىيە كەم: دوازە (۱۲) وردە قۇناغە، پىش پۆژى ھوتەم، واتە: پىش ئەوہى ئەو نوتفەيە ھوت پۆژى بەسەردا تىپەن لەنىو مندالندان، ھەرودەھا لە دەرودەى مندالندان، دوايى دەچىتە نىو مندالندان، دوازە وردە قۇناغان دەبىرى.

قۇناغى سەرەكىيە دووہم: ئەويش لە پۆژى ھوتەمەوہ تاكو پۆژى چلەمين، سى وردە قۇناغى دىكەش دەبىرى.

قۇناغى سەرەكىيە سىيەم: ئەويش لە نىوان چلەمين پۆژ تاكو چوار مانگ و دە (۱۰) پۆژ، چوار وردە قۇناغى دىكە دەبىرى.

قۇناغى سەرەكىيە چوارەم: لە چوار مانگ و دە (۱۰) پۆژ، تاكو لە دايك بوون، سى وردە قۇناغى دىكەش دەبىرى.

ھەلبەتە ئەو ھەر بىست و دوو (۲۲) قۇناغەكەى پىكەمەو ھىناون، واتە: چوار قۇناغە سەرەكىيەكە كە دوايى دابەش دەبنەو، يەكيان بۇ دوازەو، يەكيان بۇ سى و، يەكيان بۇ چوارو، ئەو دىكە بۇ سى، ئەو ھەمووى بە يەكەوہ ھىناون، (۱۲ + ۳ + ۴ + ۳ = ۲۲).

قۇناغى يەكەم: بريتە لە دەرچوونى پىكەپنەرەكانى ئاو، چ ئاوى پىاو، چ ئاوى ئافرەت، چ ئۆوى پىاو، چ ئۆوى ئافرەت، ئەمە قۇناغى يەكەمە كە دەتوانين لەم

ئايەتە قورئانییە ھەلبەتتەنجین، ھە دەفەرموی: ﴿فَيَنْظُرُ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ۚ خُلِقَ مِنْ نَّارٍ دَافِقَةٍ ۖ تَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ۗ﴾ الطارق، ۷. با مەروۇف سەرنج ىدات لەچى دروست بووه؛ لە ئاویكى دەرقولیو دروست بووه، ھە لە ئیوان پشت و سینگ، (یان: ئیسکەکانی پشت و سینگ) دیتە دەرى، ئەمە قۇناغى سەرەتایی ھە ماددەى تۆوی پیاوو، ماددەى تۆوی ئافرەت کارگەرکەیان لەو ئیسکانەدایە، ھە دەکەونە ئیوان پشت و سینگەوھ.

قۇناغى دووھ: دروست بوونى ھەیمەنەکانی پیاوو، ھەلکۆلەکانی ئافرەت لە قۇناغیكى زووداو، ھەركامیکیان ئەو سیفەتانی ھە لەو مەروۇفەدا ھەن، ئەویش بە ڕەچەلەكى غۆی دا دەروا، ھەر کامیکیان ئەو سیفەتانی وەردەگرتی، ئەمیش لەم ئایەتە موبارەكەى ژمارە (۹۸)ى سۈورەتى (الأنعام)، وەردەگىرتی، ھە دەفەرموی: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَوْعٍ وَمُسْتَوْعٍ ۚ وَاتَّه: خوا تیوہى لە یەك نەفس پتکەیانندو، (کە ئادەمە اللیل): ﴿فَمُسْتَوْعٍ وَمُسْتَوْعٍ ۚ﴾، ئنجا ئەو ئوتفانە ھە لە ئادەم و ھەوواوھەتوون، ھەم شوئیتیکیان ھەبووھە تییدا نیشەجە بن، ھە مندالداھەکانن، ھەم ﴿مُسْتَوْعٍ ۚ﴾ شوئیتیکیان ھەبووھە ھە تییدا ھەلبەگىرتن، (کە ئیسکەکانی پشت و سینگی پیاوو ئافرەتن)، ﴿فَقَدْ فَصَّلْنَا الْأَنْبِيَاءَ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ﴾ (الأنعام)، ئاوا ئایەتەکان پوون دەکەینەوھە بۆ ھەسانیک ھە ورد تییگەن، واتە: ھەر لەو قۇناغە زوودوھە ئەو سیفەتانی باب و دایکان، لە ئیو ھەیمەنەکانی پیاوو ھەلکۆلەکانی ئافرەتدا پەیدادەبن، وەك ئەم ھەرمایشتەى پتغەمبەر ﷺ ئامازەى پتدەكات:

﴿عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ جَاءَ رَجُلٌ مِنْ بَنِي قُرَظَةَ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ: إِنَّ امْرَأَتِي وَلَدَتْ غُلَامًا أَسْوَدَ، وَإِنِّي أَنْكَرْتُهُ قَالَ: هَلْ لَكَ مِنْ إِبِلٍ؟ قَالَ نَعَمْ، قَالَ فَمَا أَلَوْنَهَا؟ قَالَ حُمْرٌ، قَالَ: فِيهَا أَوْزُقُ؟ قَالَ: نَعَمْ، قَالَ: فَاثْنِ هُو؟ قَالَ: لَعَلَّهُ يَأْخُذُ بِالرَّسُولِ اللَّهُ يَكُونُ نَزْعُهُ عِرْقِي لَهُ، قَالَ لَهُ النَّبِيُّ: وَهَذَا لَعَلَّهُ يَكُونُ نَزْعُهُ عِرْقِي لَهُ﴾ (أَخْرَجَهُ

مسلم: ٣٨٣٩، زَادَ مُسْلِمٌ فِي رِوَايَةٍ وَهُوَ حِينَئِذٍ يُعَرِّضُ بِأَنْ يَنْفِيَهُ قَالَ: وَزَادَ فِي آخِرِ الْحَدِيثِ قَالَ: وَلَمْ يُرْخَضْ لَهُ فِي الْإِنْفَاءِ مِنْهُ).

واته: نه بوو هورپره خوا لتي پازي بي دهلي: پياونك له هوزي فهزاره (كه سيكي خيله كي بووه) هاته خزمهت پيغهمبر ﷺ گوئ: زنه كه م كورتيكي ره شي بووهو، منيش نكووليم ليكردوه (كه له من بي)، پيغهمبري خوا ﷺ فهرمووي: حوشترت هه نه؟ گوئي: به لي، فهرمووي: ره نكيان چونه؟ گوئ: سوورن، فهرمووي: نايا هيچي سپيان تيدا هه نه؟ گوئ: به لي، فهرمووي: ننجاه نهو سپيه چون لهو سوورانه په يدا بووه؟ گوئ: نه ي پيغهمبري خوا ﷺ! رهنگه ده ماريك وهري گرتبي، پيغهمبر ﷺ فهرمووي: كوره كه ي توش له وانه يه ده ماريك بي، (له) يه كيكي لهو بايرانهو، له يه كيكي له دايكان، كه تاكو ده چنه سهر نادم و هه ووا) وهري گرتبي، له رپوايه تيكدا دهلي: پيغهمبر ﷺ موله لي نه دا كه نكوولي بكات لهو مندا له.

قوناغي ستيه م: قوناغي ده رقوليني ناو، وهك خوا ﷺ ده فهرموئ: ﴿خُلِقَ مِنْ نَّارٍ دَافِيٍّ ۝ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ۝﴾ الطارق، واته: (مروف) له ناويكي ده رقوليي و دروست بووه، كه له نيوان تيسقاني پشت و سينگ ديتنه دهري، هه لبه ته به نسبت هه ردووكپانه وه، پياويش و نافره تيش، مه لبه ندي دروست بووني تووي پياوو نافره ت، نهو تيسكانه نه كه ده كه ونه لاي نيوان پشت و سينگ.

قوناغي چواره م: زالبووني هه نديك له تووي پياوو نافره ت به سهر يه كديي دا، كه له نه نجامي نه وه دا نير ده رده چي، يان مي ده رده چي، وهك له م فهرمايشته ي پيغهمبردا ﷺ هاتوه، ده فهرموئ:

{إِنَّمَا الرُّجُلُ أُنْثَى، وَمَا الرِّمَّةُ أَضْفَرُ، فَإِذَا اجْتَمَعَا فَقَلَّ مَنِ الرُّجُلِ مَنِ الرِّمَّةِ، أَذْكَرًا بِإِذْنِ اللَّهِ، وَإِذَا عَلَا مَنِ الرِّمَّةِ مَنِ الرُّجُلِ، أَتْنَا بِإِذْنِ اللَّهِ} (آخرجه مسلم: ٣١٥، والنسائي: ٩٠٧٣، وابن خزيمة: ٣٣٢، وأبو عوانة: ٨٤٣، وابن حبان: ٧٤٢٢، والطبراني: ١٤١٤).

ئاي (تۆۋەن) پايو سېپى، ئاي (تۆۋەن) ئافرىقا زەردە، ئىچى ھەر كاتىك نەۋ
 دوو ئاي كۆپۈنە، (ۋاتە: ئوتتۇرىدا پىكىتتا)، ئەگەر تۆۋەن پايو بەسەر تۆۋەن
 ئافرىقا كەدا سەركەت، بە مۆلەتتى خا ئىر بەرھەم دېنن، بە ئىم ئەگەر تۆۋەن
 ئافرىقا كەدا بەسەر تۆۋەن پايو كەدا سەركەت، مېنى بەرھەم دېنن بە مۆلەتتى
 خا.

ۋەك پىشىر باسما كىر كە جۆرى ئاي ئافرىقا ھەمىۋى (ئىكس ئىكس)
 (XX)، بە ئىم جۆرى ئاي پايو، ئىكس ئىكس (XX)، ئىكس ئاي (XY)، ئىچى
 ئاي ئافرىقا زالپۈنە، ئەۋەپە كە ئاي پايو، ھەر (ئىكس ئىكس) بىۋ، ھى
 ئافرىقا ھەروا، بە تەكىد نەۋ كاتە مېنى دەردەچىۋ، ئەگەر ئاي پايو زال
 بوو، بەسەر ھى ئافرىقا - (ئىكس ئاي) يەكە، لەگەل (ئىكس ئىكس) دا يەكە
 گىر. نەۋ كاتە ئىرىنە دەردەچىۋ.

قۇناغى پىنجەم: پىككەشىتنى دوو تۆۋەن كە لە ئەنجامى ئەۋەدا، ئىرىنەۋ
 مېنى پەيدادەبى، ۋەك خاۋى پەروەردگار دەقەرموۋى: ﴿إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ
 نُطْفَةٍ أَمْشَاجٍ...﴾ ۱۰۰، ئىنسان، ئىمە مۇقۇم لە ئوتتۇرىدا تىكەل، (ئايۋە)
 دروستكردە، ۋاتە: لە ھەردوۋىيان، ھەروەھا پىغەمبەر ﷺ ۋەك لە فەرمابىشتى
 پىشىن دا ھاتبوو، دەقەرموۋى: ئاي پايو سېپى ئاي ئافرىقا زەردە، كاتى
 كۆپۈنەۋە، ئاي پايو كە زال بوو بەسەر ئاي ئافرىقا، ئىرىنە دەردەچۈنن
 بە مۆلەتتى خا، ئەگەر تۆۋەن ئافرىقا كە زال بوو بەسەر ئاي پايو كەدا، مېنى
 دەردەچۈنن بە فەرمى خا.

قۇناغى شەشەم: كۆچكىرنى ئوتتۇرىدا پىتىراۋە كە بۇ ئىۋى مەندالان، ئەمىش
 نەم ئايەتە ئامازە پىدەكات: ﴿خُلِقَ مِنْ نَّارٍ دَافِقَةٍ﴾ ۱۰۱، نىچى مۇن ئىلىۋى ۋە ئىلىۋى
 ﴿الطَّارِقِ﴾ ۱۰۲، ۋاتە: مۇۋ لە ئايۋى دەقۇلىۋى دروست بوو، كە لە ئىۋان
 ئىسقاۋەننى پىشت ۋ سىنگ دېتە دەرى.

ھەروەھا لەم شۈنئەوارەشدا ھاتوھ:

{قَالَ عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ: إِذَا وَقَعَتِ النُّطْفَةُ فِي الرَّحِمِ بَعَثَ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ مَلَكًا فَقَالَ: يَا رَبِّ مَخْلُوقَةٌ أَوْ غَيْرُ مَخْلُوقَةٍ؟ فَبُذِنَ قَالَ: غَيْرُ مُخْلَقَةٍ مَجْتَهَا الْأَرْحَامُ دَمًا، وَإِنْ قَالَ: مَخْلُوقَةٌ، قَالَ: يَا رَبِّ فَمَا صِفَةُ هَذِهِ النُّطْفَةِ؟}.

واتە: ەبەدوللای کوری مەسعوود دەلن: ئەگەر نوتفە چوو ە نێو مندالەنەو، خوا فریشتەیک دەتیری، فریشتەیک دەفەرمووی: ئەی پەرۆردگارم! تەواو بێ و قۇناغەکان بیری، یان قۇناغەکان نەبیری؟ ئەگەر فەرمووی: (غَیْرِ مُخْلَقَةٍ) با قۇناغەکان نەبیری، ئەو مندالەن دەری داوی، بەشیوەی خوین (لەگەڵ خوینی ەیزدا دیتە دەری)و، ئەگەر خوا فەرمووی: (خوا مۆلەق لەسەر بوو) کە قۇناغەکان بیری و تیرو تەواو بێ، ئنجا فریشتەیک دەلن: ئەی خوایە! سیفەق ئەو نوتفەیکە چى بى و چۆن بى؟

قۇناغى ەوتەم: بریتیکە لە پیتیکەو ئەوتە بوونی دەمارو پيشالەکانی ئەو نوتفەیکە، وەک لەو فەرمايشتەي پیتەمبەر ﷺ دا ھاتوھ: {إِذَا كَانَ جَيْنُ الْوَلَدِ اضْطَرَبَتِ الْعُرُوقُ كُلُّهَا لَيْسَ مِنْهَا عَرَقٌ إِلَّا يَسْأَلُ اللَّهَ أَنْ يَجْعَلَ الشَّبَّهَ لَهُ} (أَخْرَجَهُ الْحَكِيمُ الثَّرْمُذِيُّ: ۲۲).

واتە: کاتى کە مندال دروست دەبى، ھەموو دەمارەکان دەکەونە جوولە، ھیچ کامیک لەو دەمارانە نیە، مەگەر داوا لە خوا دەکات: ئەو مندالە وەک ئەو بچى.

واتە: لە خەق دایکەو ە تاکو دەگاتەو ەووا، لە خەق بابیەو ە تاکو دەگاتە نادەم، دەگونجى بە ھەر کامیک لەوانە بچى.

قۇناغى ەشتەم: تیکدا تەوانەو ە تىوکى ەتکۆلەو ە ھیمەن، ئەمیش وا پى دەچى ئەم تەبەتە نامازەي پى بکات، کە دەفەرمووی: ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنْ

الْمَاءِ شَرَكًا فَجَعَلْنَاهُ سَبَّحًا وَصِيحْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿١٨﴾ الفرقان، واته: خوا ۛ ٛ نهو كهسبه كه له ناو مروفي هیناوه ته دی، گپراویه ق بو هی پشتی و هی به ری و، په روودرگارت به توانایه.

واته: نهو مروفه دهگونجی، سیفه ته کانی پشتی، له بابیه وه تاكو ده گاته ناده م سیفه ت بښی و، له سیفه ته کانی دایکیشی، له دایکیه وه تاكو ده گاته وه چه ووا سیفه ت بښی.

قوناغی نوبه م: تیکه لېوونی په گه کانی نوتفه به نه ندازه گیری کران، وه ک نایه قی (١٩)ی سووره تی (عبس) ناماژه ی پتی ده کات ﴿١٩﴾ مِنْ تَطْلُعُ عَلَقُهُ فَقَدَرُهُ ﴿٢٠﴾ عبس، خوا مروفي له نوتفه یه ک هیناوه ته دی، که دروستی کردوه و نه ندازه گیری کردوه، پیغه مبه ر ۛ ٛ ده فهرموئ: ﴿٢١﴾ إِذَا أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَخْلُقَ النَّمْلَةَ، فَجَاعَعَ الرَّجُلُ الْمِرْثَةَ، طَارَ مَأْوُهُ فِي كُلِّ عَرِيْقٍ وَعَصَبٍ مِنْهَا (أَخْرَجَهُ الطَّيْرَانِ فِي الْكَبِيرِ: ٦٤٤، وفي الأوسط: ١٦١٣، وفي الصغير: ١٠٦، قال الهيثمي: رجاله ثقات، والدليمي: ٩٥٨).

واته: هه ر کاتۛ خوا ویستی مروفيک دروست بکات و، پیاو هه که له گه ل ژنه که دا جووت بوو، ناوی پیاو هه که به هه موو په گ و پيشال و ده ماری نافرته که دا ده فري و بلاوده بښته وه.

واته: له گه ل هیلکو له دا ناوتنه ده بښی، هه لبه ته هیلکو له گه وره یه و، وه ک له وینه کاند ا کراره، هیلکو له زور له چه یمن گه وره تره و، چه یمن زور به ووه، چه یمنه که شیوه ی که چه ماسیه که، خوی تی ده چه قښی و له ویدا ده توینه وه و، به هه موویدا بلاوده بښته وه.

قوناغی ددیه م: له تېوونی نوتفه، نوتفه دوا ی نه وده ی له چه یمنه ی پیاوو هیلکو له ی نافرته دروست ده بښی، نجا ده چته یتو مندالان و، ده ست ده کات به له تېوون، قلیشانی نوتفه (إنفلاق الطُّفَّة)، وه ک نه م نایه ته ی سووره تی (الأنعام) ناماژه ی پتی ده کات: ﴿٢٢﴾ إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْغَيْبِ وَالنَّارِ يُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْمَيِّتِ

مِنْ أَلَيْهِ ذَلِكُمْ اللَّهُ فَأَنْتُمْ تُؤْفَكُونَ ﴿۷۰﴾ الأنعام، واتە: خوا لىك جياكەرەودى تۆۋەكان و تىۋەكانە، زىندوو لە مردوو دەردىنى و دەرھىنەرى مردوۋىە لە زىندوو، نا ئەۋەتان خوايە، بۆ كۆي لادەدرىن؟ نوتفە قلىشان (إنفلاق) دەكات، دەبىتە دوو، دەبىتە چوار، دەبىتە ھەشت و ... ھتد، دوايى گەشە دەكات و زۆر دەبى، دوايى دەبىتە مليۇنان خانەو، ئەو خانانە قۇناغەكانى دىكە بەو نوتفەيە، ياخود بەو كۆرپەلەيە دەبرن.

قۇناغى يازدەيەم: نوتفە دواي ئەۋەدى دەچىتە نىو مندالدىن، دەگونجى بەردەوام بى و، دەشگونجى لە باربىچى، (إجهاض) بىنى، ۋەك پىغەمبەر ﷺ دەفەرمىۋى: {الطُّفَّةُ الَّتِي يَخْلُقُ مِنْهَا الْوَلَدَ تُرْعَدُ لَهَا الْأَعْضَاءُ وَالْعُرُوقُ كُلُّهَا إِذَا خَرَجَتْ وَقَعَتْ فِي الرُّحِمِ} (الدر المنثور ج ۶، ص ۹۶، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ مَرْفُوعاً، والديلمي: ج ۲۳).

واتە: ئەو نوتفەيەى كە مندالى لى دروست دەبى، ھەموو دەمارەكان بۆى دەكەونە جوۋلە، ئىنجا ھەر كاتىك دەرچوو، دەچىتە نىو مندالدىن و لەۋىدا نىشتەجى دەبى.

قۇناغى دوازدەيەم: قۇناغى كىلران، يان قۇناغى چىگران، ۋەك خوا ﷻ لە سوۋرەتى (البقرة) دا دەفەرمىۋى: ﴿يَسْأَلُكُمْ خَرْتُ لَكُمْ﴾ واتە: ژنەكانتان كىلگەن بۆ ئىۋە، واتە: ۋەك چۆن تۆۋىك لە كىلگەيەكدا دەچىترى، بە ھەمان شىۋەش تۆۋى پياۋىش كە دەچىتە نىو مندالدىن ئافرەتەۋە، ۋەك چۆن دەنكە تۆۋىك لە زەۋىي دا سەۋز دەبى و پىدەگات، ئەو تۆۋەى پياۋىش كە ھەيمەنەكەيە دەچىتە نىو ھىلكۆلەكە، دوايى دەبىتە نوتفە لەنىو مندالدىن پىدەگات و گەشە دەكات.

قۇناغى سىزدەيەم: ئەمە كە لە پۆژى ھەۋتەمەۋە (ھەۋتەم بەو لاۋە) دەست پىدەگات، كۆكردنەۋدى خانەكانى كۆرپەلەو، نىشتەجى بوۋى نوتفە لەنىو مندالدىن، كەم بوۋى نوتفەكە لە نىو مندالدىن، ۋەك ئايەتەكە ئامازەى پى

دەكات: ﴿وَمَا تَوَيْضُ الْأَرْحَامَ وَمَا تَزَادُ...﴾ (٨) الرعد، ھەروەھا لە ھەرمایشتی پێغەمبەریدا ھاتووە ﷺ پێشتریش باسمان کرد:

(إِنَّ النُّطْقَةَ إِذَا اسْتَقَرَّتْ فِي الرَّجِمِ أَخْضَرَ اللَّهُ كُلَّ نَسَبٍ بَيْنَهَا وَبَيْنَ آدَمَ، أَمَّا قَرَأَتْ هَذِهِ الْآيَةَ فِي كِتَابِ اللَّهِ ﴿فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ﴾ (الانفطار)، (أخرجه الطبراني في الكبير: ٦٤٤، وفي الأوسط برقم ١٦١٣، وفي الصغير: ١٠٦، قال الهيثمي: رجاله ثقات، والدليمي: ٩٥٨، وقال ابن رجب في جامع العلوم والحكم (ص ٤٨) إسناده ضعيف.

واتە: کاتێک نوتفە لە منداڵدان جێگیر دەبێ، خوا لە نێوان ئەو نوتفەیەدا تاكو دەگاتەوێ نادەم، ھەموویان کۆدەگاتەوێ، دواویی ھەرمووی: نایا ئەو نایەتەت نەخوێندۆتەوێ: لە ھەر وێتەبە کدا کە خوای پەروەردگارت ویستی دروستت دەکات.

ھەروەھا ئەم شوێنەوارەش ئاماژەى پێدەکات: (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ: إِنَّ النُّطْقَةَ إِذَا اسْتَقَرَّتْ فِي الرَّجِمِ أَخْضَاهَا مَلَكٌ بِكَفِّهِ، فَقَالَ: أَيُّ رَبِّ، مُخْلَقَةٌ أَمْ غَيْرُ مُخْلَقَةٍ؟ فَإِنْ قِيلَ غَيْرُ مُخْلَقَةٍ؛ فَذَقْتُهَا الْأَرْحَامُ دَمًا...) (أخرجه: ابن أبي حاتم في تفسيره: ١٣٧٨١).

واتە: عەبدوللای کوری مەسعوود خوا لێی ڕازی بێ، دەلێ: نوتفە کاتێ لە منداڵداندا نیشتهجێ دەبێ، فریشتەبەک دێ بە دەستی وەری دەگرێ، دەلێ: ئەو پەروەردگام! تێرو ئەواو بێ و قوناغەکان بپێ، یان قوناغەکان نەبێ؟ نەگەر ھەرمووی: قوناغەکان نەبێ، ناییتە مەرفو، منداڵدان لەگەڵ خوێندا فری دەداتە دەری.

ھەروەھا ئەم ئایەتەش ئاماژەى پێ دەکات: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا غَمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَوَيْضُ الْأَرْحَامَ وَمَا تَزَادُ...﴾ (٨) الرعد، واتە: خوا ئەوێ ھەر مێنەبەک ھەلیدەگرێ و، ئەوێ منداڵدانەکان کەمى دەکەن و، ئەوێش کە زیادى دەکەن، ھەمووی دەزانێ.

قۇئاغى چۈرۈدەيەم: يېكھاتنى ئەلەقە لەمىيانى كلىنچە، (عَجَبَ الذَّنْبِ) داۋ،
زىاد بوۋى مندالدانە كان بە كۆرپەلە، واتە: گەشە كۆرپەلە لە مندالدانداۋ،
فراوان بوۋى مندالدان، ۋەك خۋا ﷻ دەفەرمۇي: ﴿فَخَلَقْنَا النَّطْفَةَ عَلَقَةً﴾،
ۋاتە: دۋايى نوتفە دەگۆرپىن بۇ ئەلەقە، نوتفەكە (تۈۋىلكەكە) دەگۆرپىن بۇ
خوئىنپارەۋ، لە فەرمايشتا ھاتو، يېغەمبەر ﷻ فەرموويەت: ﴿كُلُّ إِنْسَانٍ أَدَمٌ تَأْكُلُهُ
الْأَرْضُ إِلَّا عَجَبَ الذَّنْبِ، مِنْهُ خَلِقَ وَفِيهِ يُرْكَبُ﴾ (أخرجہ مسلم: ۲۹۵۵، ۷۷۴۳، والنسائي: ۲۰۷۷، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ)، ۋاتە: ھەموو جەستەي رۆلەي ئادەم كۆل
دەيخوات، جگە لە ئىسكى كلىنچە لەو يېكھاتو، لەويش دروست دەبىتەۋە.

نەمە ئىستا زانستى تازە دەرى خستو، كە لە دۋاي رۆژى ھەوتەمەۋە، لەو
شۈبھەۋە كە دۋايى دەبىتە ئىسكى كلىنچە، لەۋتو ھەموو خانەكانى دىكەي
كە نەندامەكانى كۆرپەلە دروست دەبن، ئەۋى كارگەكەيانەۋ، ئەۋى مەلەندو
سەرچاۋەكەيانە.

قۇئاغى پازدەيەم: دروستبوۋى زارجوو (مُضْغَةً) كە پارچە گۆشتىكە ۋەك
زارجوو، ۋەك خۋا ﷻ دەفەرمۇي: ﴿فَخَلَقْنَا الْمَلَقَةَ مُضْغَةً﴾، دۋايى ئەلەقەمان
كردە پارچە گۆشتىكى زارجوو، ھەرۋەھا خۋا دەفەرمۇي: ﴿ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَحَلَقَ فَسَوَّى﴾
﴿۲۸﴾، القيامة، دۋايى دەبىتە ئەلەقەۋ خۋا دروستى دەكات و پىكى دەخات،
ۋاتە: لە دۋاي قۇئاغى ئەلەقە، نجا دروست بوۋى و پىكىست كە قۇئاغى
زارجوو (موضغە) يەۋ، دۋايى قۇئاغەكانى دىكە دەست پى دەكەن.

قۇئاغى شازدەيەم: كە لە رۆژى چلەمىنەۋە دەست پى دەكات، بىرىتە لە
دروستكردنى ئىسقان و، پىكىست و، ۋىنەكىشان و، نىشتەجى كىردن، ۋەك خۋا
دەفەرمۇي: ﴿فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِطْكَا﴾، دۋايى پارچە گۆشتەكەمان كىردە ئىسك.

ھەرۋەھا يېغەمبەر ﷻ لە فەرمايشتىكدا دەفەرمۇي: ﴿إِذَا مَرَّ بِالنُّطْفَةِ الْإِنْسَانِ
وَأَرْبَعُونَ لَيْلَةً، بَعَثَ اللَّهُ إِلَيْهَا مَلَكًا، فَصَوَّرَهَا وَخَلَقَ سَمْعَهَا، وَبَصَرَهَا، وَجِلْدَهَا،

وَنَحْمَهَا، وَعِظَامُهَا، ثُمَّ قَالَ: يَا رَبِّ أَذْكَرُ أَمْ أَنتَی؟ (أخرجه مسلم: ۳۶۴۵، الطبرانی: ۳۰۴۴، وابن حبان: ۶۱۷۷، والبيهقي برقم ۱۵۲۰۱، عَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ).

واتە: ھەر كات چل و دوو (۴۲) شەو بەسەر نوتفەدا تېپەری، (یانی: دواي نەوہی نوتفە دەچیتە نێو مندالداڤ چل و دوو شەوی بەسەردا تېپەری كە دەكاتە شەش ھەفتە $(6 \times 7 = 42)$)، خوا فریشتەبەك دەنیرێ، وێنەي دەكیشێ و، بیستی و، دیتنی و، پێستی و، گۆشتی و، ئیتسقای بۆ دروست دەكات، دوايی دەلێ: ئەي پەروەردگارم! ئایا نیر بێ یان مێ بێ؟

ئەمەش دیسان زانست ئیتسا دەریغستوە كە لە قۇناغی دواتردا، نیر بوون و مێ بوونی ئەو كۆریەلەبە دەردەكەوێ، وەك لە سوورەتی (الحج) دا خوا دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ مِنْ مَّضْغَةٍ مُّخَلَّفَةٍ وَغَيْرِ مُخْلَقَةٍ لِّنَبِّیِّنَ لَكُمْ وَنُقِرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ لِّاِیْ اَجَلٍ مُّسَمًّى...﴾ واتە: دوايی خوا لە پارچە گۆشتیكی تەواو یاخود ناتەواو، (واتە: دەبیتە مرووف یاخود نابیتێ)، تاكو بۆتان روون بكەینەو، دوايی لە مندالداڤدا ھەر كەستێك بمانەوێ تا كاتی دیاریبكرائ، نیشتهجێ دەكەین.

قۇناغی ھەفدەبەم: داپۆشینى ئیتسك بە گۆشت و، پاشان پێكخستن، دوايی وێنە كیشان، وەك خوا دەفەرموێ: ﴿فَكَوْنَا الْوُطْنُ لَحْمًا﴾، دوايی ئیتسكەكەمان بە گۆشت داپۆشی، ھەرۆھەا لە سوورەتی (القیامە) دا دەفەرموێ: ﴿ثُمَّ كَانُ عِلْقَةً مِّمَّا فَطَرْتُ النَّفْسَ﴾، واتە: دوايی دەبیتە عەلەقە، پاشان خوا دروستی دەكات و پێكی دەخات.

قۇناغی ھەژدەبەم: دروست بوونی پێست و گۆشت، یاخود داپۆشینى ئیتسقاڤ بە گۆشت، كە ئەمیش ھەر لە نێو قۇناغی پێكەیانداڤ و پێكخستنی دا،بە، خوا دەفەرموێ: ﴿فَكَوْنَا الْوُطْنُ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ﴾، دوايی ئیتسقاڤەكاڤمان بە گۆشت داپۆشین، دوايی بە شێوہەبەكی دیکە دروستمان كرد، بەرزى و پێز بۆ خواي باشتەرى بەدیھیتەرەكان.

له سوورەتی (الْإِنْفِطَار) بشدا خوا دەفەرموێ: ﴿الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ﴾ (٧) واتە: ئەو (خوا) یە تۆی هێناوێتە دی، دواپی تۆی پێکخستووە، دواپی تۆی هاوسەنگ کردووە.

قۇناغی نۆزەدەیم: نێر بوون و مێ بوون، کە ئەمە کۆتایی پێکھاتنە کە یەتی و، پێدانی وێنە ی تاییەتی کەسی بەو کۆرپەلە یەو، ئەواوکردنی دروستکرانە کە ی، وەک خوا ﴿الَّذِي خَلَقَكَ فَسَوَّاكَ فَعَدَلَكَ﴾ (٧) فِی أَمْرِ صُورٍ مَا شَاءَ رَزَّكَ (٨) الانفطار، واتە: خوا ئەو زاتە یە کە تۆی هێناوێتە دی، ئنجا پێکی خستووی، هاوسەنگی کردووی، لە هەر وێنە یە کدا کە ویستوو یەتی تۆی پێکھێناو، وەک لە سوورەتی (القیامە) دا، دەفەرموێ: ﴿لَجَعَلْنَاهُ الْزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ﴾ (٣٢) ئنجا لەو کۆرپەلە یە، هەردوو ک جیووی تێرو مێی لێ دروست کردن.

قۇناغی بیستەم: لە چوار مانگ و دە (١٠) رۆژ بەرەو دوا، ئنجا لەو قۇناغە دا ئافرەت هەست دەکات بە جیوولە ی کۆرپەلە کە ی، هەر بۆ یە خوا ﴿وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا﴾ (٣١) البقرة، واتە: ئەوانە تان کە لە تێو (لە پیاوان تان) دەمرن و، ژنان لە دوا ی خۆیان بە جی دێلن، دەبێ ئەو ژنانە چوار مانگ و دە شەوان چاوەرێ بکەن، (بەر لە شووکردنەو، ئنجا ئەکەر تۆلدار بێ، ئەو ئافرەتە کۆرپەلە کە لە سکی دا دەجیوولن و، هەستی پێ دەکات).

قۇناغی بیست و یە کەم: کە کەمترین ماوہی دوو گیان و تۆلدار بوونی ئافرەتە کە بریت یە: لە شەش مانگ، واتە: دەگونجی کۆرپەلە بە شەش مانگی لە دایک بێ، وەک ئەم دوو ئایەتە لێیان وەر دەگیرێ:

(١) - خوا دەفەرموێ: ﴿وَحَمَلُهُ وَفَصْلُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا﴾ (١٥) الأحقاف، واتە: هەلگرتنی لە سکداو لە شیر برینەو ی، لە ماوہی سی (٣٠) مانگدا.

ئىنجا ئەگەر ھەر كام لە تۆلدارىي و شیر پىندان و لە شیر بىرنەھە، ھەردووکیان سى (۳۰) مانگ بن.

۲- خواي پەرورەدگار دەفەرەمۆي: ﴿وَالْوَلَدَاتُ يُرْجِعْنَ أَوْلَدَهُنَّ حَلَلِينَ كَامِلِينَ إِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُنْفِخَ الرِّسَاعَةَ...﴾ البقرة، واتە: دايگان دوو سالى تەھواو شیر بە کۆرپەکانیان دەدەن، بۆ ھەر کەسێک بیهۆي ماوەی شیر پىندان تەھواو بکات، کەواتە: دوو سالیگە دەکاتە بىست و چوار (۲۴) مانگ، (۲۴) مانگ لە سى (۳۰) مانگ دەرکەي شەش (۶) مانگ دەمىنیتەھە، (۳۰-۲۴=۶) ئىنجا زانایان لەو ھەلپانەنچاھە: (أَقْلَ مُدَّةَ الْحَمْلِ سِتُّ أَشْهُرٍ)، کەمترین ماوەی تۆلدار بووني ئافەرەت بىرتیە: لە شەش مانگ.

ھەرورەھا لە سوورەتی (لوقمان) دا خوا دەفەرەمۆي: ﴿وَفَصَّلَهُ فِي عَامَيْنِ﴾ ۱۱، واتە: لە شیر بىرنەھەي لە ماوەی دوو سالاندا، وەک گۆتم: دوو سالیگە دەکاتە (۲۴) مانگ، کە دەفەرەمۆي: ﴿وَحَمَلُهُ وَفَصْلُهُ...﴾ ۱۵، الاحقاف، پى دوو گيان بوونىي و لە شیر بىرنەھەي، لە ماوەی سى (۳۰) مانگدا، ئەگەر لە شیر بىرنەھەي دوو سالی بى، کەواتە: شەش مانگ دەمىنیتەھە بۆ دوو گيان بوونەکەي.

قوناغى بىست و دووھەم و کۆتايى: ئەو ھەبە کە خوا ﷻ پى ئاسان دەکات، بۆ ئەو کۆرپەلەيە بىتە دەري، وەک دەفەرەمۆي: ﴿ثُمَّ النَّيْلَ يَرْمُوهُ﴾ ۲۰، عبس، واتە: دوايى خوا پى بۆ ئاسان دەکات، وەک دەفەرەمۆي: ﴿قِيلَ الْإِنْسَانُ مَا أَكْفَرُهُ﴾ ۷، بىن آي سَوِّوْ خَلَقَهُ ۱۸، بىن نَطَعَهُ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ ۱۹، ثُمَّ النَّيْلَ يَرْمُوهُ ۲۰، ثُمَّ أَمَانَهُ فَأَقْبَرَهُ ۲۱، عبس، واتە: مەزھۇمى کافر لە ھەبن بچى، چەند سەلەيە، (خوا) لە چى دروستیکردوھ؟ لە نوتفەيەک، لە (تۆويلکەيەک)، دروستیکردوھ، ئىنجا ئەندازەگيرىي بۆ کردوھ، تاکو پى دەگات و، دەبىتە کۆرپەلە، دوايى پى بۆ ئاسان دەکات بۆ لە دايک بووني.

بەرپـزان!

دەزانن لە دایک بوونی منداڵ، چەند پرۆسەبەکی قورس و ھەستیارە، تەماشای
بکەن! ئەگەر ئەو منداڵە لە پێشدا لە جیاتی ئەوێ سەری بێ، وەک لە ئەسڵدا
منداڵ سەری لە لای سەرێوە، پێشەکان و دەستەکانی لە لای خوارێوە، لە نێو
منداڵانی دایکی دا، بەلام لە کاتی لە دایک بووندا، بەکسەر ئەو منداڵە تەقلەبەک
لێ دەداو، سەری دەکەوتێتە خوارێ و، دەست و پێشەکانی دەچنە سەری، دایبێت
ئەگەر پێی بێ، یان دەستی بیت، چۆن دیتە دەری؟! بۆیە خوا دەفەرموێ:
﴿ثُمَّ النَّبِيلَ يَرْمُوهُ﴾، خوا پێی بوو ئاسان کرد، واتە: پێی ھاتنە دەر لە نێو
منداڵانی دایکی، پێی لە دایک بوونی ﴿ثُمَّ أَمَانَهُ، فَأَقْبَرَهُ﴾، دواوی ماوەبەک
ژیان دەگوزەرێت لەسەر دنیا، تنجا خوا دەیمرێت و وای لێدەکات بخرێتە
گۆرەووە.

مهسه لهی دووه م:

حه تمیی بوونی مردنی هه موو که س و، زیندوو کرانه وه یان بو پاداشت و سزا درانه وه یان:

خوا ﷻ ده فه رموی: ﴿ثُمَّ إِنَّكَ بَعْدَ ذَلِكَ لَنُتَوَنِّحُ ۝١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكَ بِرَمِّ الْقَيْنَمِ
تُبْعَوْنَ ﴿١٦﴾

شیکردنه وهی ئەم دوو ئایه ته، له سنی برگه دا:

(١)- ﴿ثُمَّ إِنَّكَ بَعْدَ ذَلِكَ لَنُتَوَنِّحُ﴾، نجا به دنیایی تێوه له دواى ئەوه، مردووێن ده بن، یانی: دواى ئەو شیوه دروستکران و دواى ئەو ژبانه کاتییه، که خوا ﷻ بو ی دیارییکردوون له سه ر زه وی، به دنیایی و زۆر به جه ختکردنه وه: تێوه، هه مووتان ئە ی مرو فە کان ده مرن، پێشی خوا ﷻ به شیوه ی نادیار (غانب) باسی دروستکردنی مرو فە ده کات: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ﴾، به لām دوا یی شیوه ی ده ربړینه که له نادیار (غانب) وه، ده گوړی بو ناماده (حاض)، که ئەوه پێی ده گو تر ی: ئاوړدانه وه، ﴿ثُمَّ﴾، لێره دا (لِلْقَرِيبِ الرُّمِّي)، بو ریزه بندی، پله به ندیه، چونکه که لێره دا باسی مردن ده کات، بیرخستنه وه ی مردن، به هێز تره له باسکردنی چۆنیه ق دروست بوون، ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ سُلَالَةٍ مِنْ طِينٍ﴾ ﴿ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ﴾ ﴿١٦﴾، ئەوه باسی دروستبوونه، ئەو ﴿ثُمَّ﴾ به له ﴿ثُمَّ إِنَّكَ بَعْدَ ذَلِكَ لَنُتَوَنِّحُ﴾، دا بو گواستنه وه به بو ریزه بندی پله و پایه، چونکه به نسبته ئەوانه وه که دو ئێزلو و، به نسبته هه موو مرو فە کانیشه وه، ئەوه که بزانیان مردنیان دێته سه ر، که ده شرانی، گرنگتره له زانیی چۆنیه تی دروستبوونیان، به لām ئەوه ش دیسان پێغۆشکردنه بو پسته ی دواتر.

لێره دا که خوا ﷻ ده فه رموی: ﴿ثُمَّ إِنَّكَ بَعْدَ ذَلِكَ لَنُتَوَنِّحُ﴾، لێره دا ئەو پسته به هه م به (إِنَّ)، که بو جه ختکردنه وه یه، هه م به (ل) که ئەویش بو ئە نکیده، به لکو هه ندبک له زاناان ده لتن: (ل) (مَهْمَدَةً لِلْقَسَمِ)، رێ خوشکه ره بو سوتند،

جەختکردنەوی ئەو بە (إِنَّ) هە بە (ل)، لەگەڵ ئەوەشدا کە گومانیان نەبوووە لە مردندا، بۆ چییە؟ ئەو جەختکردنەوی بە لەبەر ئەوەیە کە هەرچەندە بە پراوەت گومانیان نەبوووە لە مردندا، بەلام لە ئەنجامی ئەوەدا کە بیریان نەکردۆتەووە لەوەی لە دواى مردن، بۆیان دێتە پیش، کە سزاو پاداشتە، واما مەلەیان لەگەڵدا کراوە، کە تێوە بڕواتان بە مردن نیە، بۆیەش بۆیان جەختکراوەتەووە.

٢- ﴿مَّا إِنَّكَ يَوْمَ الْقِيَمَةِ تَبْعَثُونَ﴾، جارێکی دیکە ﴿إِنَّمَا﴾، بەکاردهێنری، ئەویش دیسان هەر بۆ ریزبەندیی پلە و پایە، (لِلتَّائِيبِ الرَّهْبِ)، واتە: دواى مردنیشان، ئنجا لەوێش گرنگترو گەورەترو بەرزتر دێتە پیش، ئەویش ئەوەیە کە تێوە بە دنیایی لە رۆژی هەڵسەنەویدا زیندوو دەکێتەووە، بۆ سزاو پاداشت.

مه سه له ی سینه م:

خوای زاناو توانا له سه روو مانه وه ههوت ئاسمانی چین چینی دروستکردوون و،
له دروستکراوه کانی خویشی بن ناگا نیه و، بهرده وام چاودێریان دهکات و مشووریان
دهخوات:

خوا دهفه رموی: ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ﴾

شیکردنه وهی ئهم ئایه ته، له دوو برگه دا:

١- ﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقَ﴾، به دنیایی له سه روو تانه وه ههوت چینمان
دروستکردوون، دیسان (ل) و (قَد)، بۆ جه ختکردنه وهن، (قَد) که ده چینه سه ر کرداری
را بردوو، جه ختکردنه وه و ساغکردنه وه ده گه یه نێ، (ل) دهکش هه ر بۆ جه ختکردنه وه یه.

﴿سَبْعَ طَرَائِقَ﴾، وهک له سووره تی (الملک) دا، دهفه رموی: ﴿سَبْعَ سَنَوَاتٍ طَبَاقًا﴾، (طَبَاق)، یانی چین له سه ر چین، (طَرَائِقَ)، کۆی (طَرِيقَه) یه، به
مانای چینی ئاسمان دی، ههروهک (طَرِقَ)، کۆی (طَرِيقَ) ه، به مانای رینگایه.

٢- ﴿وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ﴾، به دنیایی تیه له دروستکراو بن ناگا نین، واته:
له دروستکراوه کانی خویمان، وهک له سووره تی (الرحمن) دا، دهفه رموی: ﴿كُلَّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ﴾، واته: خوا هه موو پۆژێک (پۆژ لێ ده دا مه به ست پتی کاته)، یانی: له هه موو
کاتی که دا خوا کاری هه یه و، مشووری دروستکراوه کانی خو ی دهخوات.

سەرنجێک لە گەردوون و منشووڕ خواردنی بەردەوامی خوا بۆی

شایانی باسە: ئێمە لە سوورەتی (یونس)دا، بە درێژیی باسی گەردوومان کردووە^(١)، ھەروەھا لە مەوسووعەیی (درەوشاودیی ئیمان و پووجەلیی ئیلاح)دا، درێژتر باسی گەردوومان کردووە، چۆنیەتی سەرھەڵدان و، تەمەنی گەردوون و، ینکھانەکانی گەردوون کە کەھکەشانەکانن، بۆیە لێرە ناچینە ئێو وردەکاریی ئەوێ.

ئەوێندە دەتین: کە تاكو ئیتسا نوێترین بێردۆزە کە زانایان پێی گەشتوون، لە بارەیی قەبارەیی گەردوونەو، ئەوێیە کە تیرە (قطر)ی گەردوون بە (١٣ - ١٥) ملیار سالی تیشکی مەزەندە دەکری، سالی تیشکی ئەوێیە کە تیشک لە چرکەبەکدا (٢٠٠،٠٠٠) سەد ھەزار کیلۆمەتر دەبێ، تنجا بۆ ئەوێ بزائین لە خولەکیکدا چەند دەبێ (٢٠٠،٠٠٠ جارانی ٦٠) دەکەین، خولەکمان بۆ دەردەچێ، دوايي جارێکی دیکە جارانی (٦٠) شەستی دەکەین، ئەنجامەکەي کاتژمێرمان بۆ دەردەچێ، چونکە ھەر خولەکیک (٦٠) چرکەبەو، ھەر کاتژمێرێکیش (٦٠) دەققەبە، تنجا بۆ ئەوێ ئەو ماوێیەي تیشک لە ھی شەو و پۆژیکدا دەبێ، بۆمان دەربکەوێ دەبێ ئەنجامی ئەوێ کە پیشتەر ھاتۆتە دەستمان، جارانی (٢٤)ی بکەین، (٢٤) سەعات، بۆ ئەوێ شەو و پۆژمان بۆ دەربکەوێ، دوايش ئەنجامەکەي جارانی (٣٦٥) دەکەین، بۆ ئەوێ سألمان بۆ دەربکەوێ، کە دەکاتە: (٩٤٦١،٠٠٠٠٠٠٠٠٠) نو تریلیۆن و چوار سەد و شەست و یەک ملیار کیلۆمەتر.

(١) ھەروەھا لە تەفسیری سوورەتی (فصلت) و سوورەتی (الرحمن)یشدا باسی گەردوومان

ئىنجا ئەو ماۋەيەى تىشك لى (۱۳ - ۱۵) مىليار سالدا دەيىرى، بىرىتە: لى تىرەى گەردوون، ئەمسەر بۆ ئەو سەرى گەردوون.

ژمارەى كەھكەشانەكانى گەردوون، ھەندىك لى گەردوونناسان دەلّين: (۲۰۰) مىليار، ھەندىك دەيگەيەنە (۱۰۰۰) ھەزار مىليار، واتە: يەك ترىليۇن كەھكەشان لى گەردووندا ھەيە، كە ئەو ھەمووى مەزەننەيە.

ژمارەى ئەستىرەكانى كاكتىشانى تىمەش بە ھەزار (۱۰۰۰) مىليار، واتە: يەك ترىليۇن ئەستىرە مەزەندە دەكرى، كە خورى تىمە يەككە لىو ترىليۇن ئەستىرەيە لى كەھكەشانى تىمەدا ھەن.

وەك پىشترىش ئامازەمان پىداۋ باسماڭ كىرد، ئەگەر مەروۇف وا ھەست بىكات: خوا ﷻ بەدەيئەنەرۈ پەرۋەردگارۋ خاۋەنەق و ھەمىشە ئاگاي لىئەق، سەرپەرىشتى بىكات، چ ھى ئەو وەك مەروۇفك، چ ھى ئەم گەردوونە پان و پۆرۈ قراۋان و زەبەلاخە، چ ھى بچوۋكترىن دروستكراۋ لى دروستكراۋەكانى خوا، چ لى ژيانداران، وەك ئەمىيا، يان لى ئەمىيا گچكەتر، مىكۆپلازما، چ لى دروستكراۋە بى ژيانەكان، وەك گەردىلە، بەلكو پىكھاتەكانى گەردىلە، بەلكو پىكھاتەى پىكھاتەكانى گەردىلە، كە باسماڭ كىردە، ئەگەر گەردىلە لى سى بەشى سەرەكىى پىك دى: (پىرۆتۇن و نىۋىرۇن) لى نىۋىكدا، (ئەلىكتىرۇن) كە بە دەۋرى نىۋىكدا دەخولتەۋە، نىستا دەركەۋتەۋە ھەر كام لى پىرۆتۇن و نىۋىرۇنىش، يەكى لى سى كۋارگ پىك دىن، ئىنجا پەنگە ئەۋانىش دىسان لى شتى بچوۋكتر پىك بىن.

ھەموۋ ئەۋانە خوا ﷻ ئاگاي لىيانە ﴿وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ﴾، چۈنكە ﴿الْخَلْقِ﴾ بە چاۋگ ھاتەۋە، بەلام مەبەست پىتى (مخلوق)ە، يانى: ھەموۋ دروستكراۋەكانى خوا، خوا ﷻ لىيان بى ئاگانە، بەلى ئا ئەم جۆرە بىركىردنەۋەيە، زۆر جىايە لەۋەى كە لى لاىەن ئايىنى نەصرانىى و جۈۋلە كەۋە تەبەنىنى كرابوۋ، كە ئەۋىش بىررەۋەى فەيەسۋوفەكانى يۇنان بوۋ، كە پىيان ۋابوۋە خوا گەردوونى

وهك كاتژمير قوميش كرده و لتي گه پارهو، كاري به سهره يوه نيه، به لكو زانباريشي له باره ي ورده كاريه كانه وه نيه! نا نهو بيرو بچوونه سهقه ته، كه بنگومان پيچه وانهي پايه ي به رزي خواي پهره ردگار، چون دهبتي خوا ناكاي له دروستكراوه كاني نه بتي؟ پاشان نه گهر ناكاي ليتان نه بتي چون به رتوه ده چن؟ ده فهرموي: ﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى﴾ طه، واته: پهره ردگار مان نهو زاته يه بووني به هر شتيك داوهو دوايش خستويه ته سهر پتي، پرتمايي كرده، راسته پتي كرده، ﴿كُلَّ شَيْءٍ﴾ وهك چون مروفي ده گريته وهو ژيانداراني ديكه ده گريته وهو، كه هكه شان و نه ستيره كان و خړو كه كان ده گريته وه، به هه مان شتوه گهر ديله كان و ژيانداره ورده كاني نتيو ده رباو نتيو هه واو سهر زه وي و ژير زه ويش ده گريته وه، نجا نهو بيرو بچوونه سهقه ته وا له مروفي ده كا، كه هر بو خو ي ددزي و، خوا ﴿هَقَى﴾ هقي به سهره يوه نيهو ناكاي لي نيه، نا نه وه ش بوو زه مينه ي خوش كرد له پوژناواو له نهو روپا بو سيكولاريزم كه بلتي: مادام خوا كاري به سهر مروفه كانه وه نيهو، گه ردووني دروست كرده وهو لتي گه پارهو و تلي كرده، كه واته: مروفه كان دهبتي بو خويان خهمي خويان بخون! نه وه واي له وان كرد كه سهر به رهو ناسمان به رز نه كه نه وهو چاوه پوانيه كيان له خوا نه بتي، به رنامه و هيدا يه تيان بو بنيري، په ياميان بو بنيري، كه نه وه ش به نه كيد پيچه وانهي سيف ته به رزه كاني خوا به، پيچه وانهي واقعي شه، كه خوا ﴿لَهُ﴾ له ناده مه وه تاكو خاتمه سه دو بيست و چوار هزار (۱۲۴،۰۰۰) پيغه مبهري نارده، صلا ت و سه لام ي خويان له سهر بتي، وهك له موسنه دي نيما نه حمه ددا هاتهو.

پاشان نه وه كه وهك حه قيقه ت و واقعي ش وايه، مروفي نه گهر هه ميشه له گه ل خواي خويدا رازو نيازي هه بتي و، و ايزانتي كه به غوليا به كاني نتيو دل و ده روونيشي، به بيرو بچوونه كاني نتيو ميتشكي شي و به وشه و ته عيره كاني سهر زماني و، به كوي هه لسو كه وته كاني، ناكا داره، نا نه وه وا له مروفي ده كات كه

بە وريايىه وه بزيى و، بزاني چۆن ده ژيى، پاشان ههست به له گهڵ بووني
خواو، پشتيواني خواو مشوورخوړي خواي په روهردگار دهكات، ئا نهو شيوه
ههست و نهسته كه ئيمان و عهقيدهي ئيسلامي، كه تاكه ئيمان و عهقيدهي
راسته و، نهو تپروانيه كه بووناسيي ئيسلامي دروستي دهكات، كه راسترين
بووناسيه، بهلكو تاكه بووناسيي راست و دروسته كه هه موو پيغه مبه رانيش
(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) نهو بووناسيه يان هيناوه و، هه موو پيغه مبه رانيش
(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) نهو شيوه ئيمان و عهقيده يان هيناوه، نهوه به ته نكيده
زۆر جيايه له وهي كه كاتي خوئي فلهسه فه ي يوناني گوتوويه تي و، دوايي كليسا
ته به نني كردوه، شوينه واريك كه بووناسيي و تيماني ئيسلامي له مرقدا
دروستي دهكات، زۆر جيايه له و شوينه واره ي كه ته و جوړه بووناسيي و
عهقيده يه ي كاتي خوئي له لايه ن نه وروپاييه كانه وه ته به نني كرابو و، دروستي
دهكات.

مەسەلەي چۈرەم:

خوای میهرەیان بە ئەندازە ناوی لە ئاسمان دابەزاندووە و جیگیری کردووە، چەندان باغی خورماو تریسی بۆ مەرقەکان پیتی پواندووە، کە چەندان جۆرە میوەیان تێدايە، بە تاییەت درەختی زەیتوون، کە پۆن و پێخۆریشی تێدايە:

خوای ﷻ دەفەرموی: ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنْشَكْنَهُ فِي الْأَرْضِ وَنَزَّلْنَا عَلَىٰ ذَهَابٍ بِهِ لَقْدُورُونَ ﴿٨﴾ فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِّنْ نَّجِيلٍ وَأَعْنَبْ لَكُمْ فِيهَا فَوَاكِهُ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِن طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالدَّهْنِ وَصَنِيعَ لِّلْأَكْلِينَ ﴿١٠﴾﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە دە برگەدا:

(١) - ﴿وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ﴾، لەسەرێوە بە ئەندازە ئاومان دابەزاندووە، وشەي (ماء) ئاو: باران و بەفرو تەرزەش دەگرتەوه، بۆيە بەزۆری خوای ﷻ مەگەر سیافەکە بیخوازی، ئەگەرنا هەر وشەي (ماء) بەکاردێنن، بۆ ئەوهی هەرسێکیان بگرتەوه.

کە دەفەرموی: ﴿بِقَدَرٍ﴾، واتە: بە ئەندازەگیری کردن و دیاریککردن، (التقدير والتعيين)، چەند بێ و چۆن بێ؟

پێشتریش ئاماژەبەکەم پێدا دەبێ ئێنسان بیر بکاتەوه، ئەگەر ئەو ئاوهی لە ئاسمان دێتە خوار، لە سەرقی دێتە خوار بۆ سەر زەوی، تێستا چەندە، ئەگەر دوو هێندە، سێ هێندە، چوار هێندە بووایە، ژیا ئی مەرقە چی ئی دەهات؟ بە ئەنکێد ژیا ئی مەرقە لەسەر زەوی نەدەبوو، چونکە ئەوەتا بەو ئەندازەيەش، بۆ وێنە: ئەمسال (٢٠١٩ ز) کە بارانی زۆر باری، بەو ئەندازەيەش ئەو هەموو لافاوو لێزماوه پەیدا بوون، کە دوایی ئەو هەموو شوێنەواره خراپانەیان ئی پەیدا بوون، ئەدی ئەگەر دوو ئەوەندەو سێ ئەوەندەو زیاتر بووایە، بە ئەنکێد دەرھاویشتهی زۆر خراپتری دەبوون.

۲- ﴿فَأَسْكَنْهُ فِي الْأَرْضِ﴾، نىجا نىشته جىمان كرده، سەقامگىرمان كرده لە زەوىي دا، (الإسكان: جعل الشيء في مسكن وهو محل القرار)، (إسكان)، بريتە لەوێ شتيك لە نيشنگەدا دايرئ، كە شوئني تيدا سەقامگىر بوونە.

ئەميش بۆ خۆي زۆر گرنگە، وەك لە مەوسوووعى: (درەوشاوەيى ئيمان و پووجەيى ئىلەعاد)دا باسمان كرده، باس بەرگە ئاويى دەورى زەوىي و، بەرگە هەواي دەورى زەوىمان كرده، كە نىشتهجى بووني ئاوى شيرين لە زەوييدا، عەمبار كردنى و هەلگرنتى، دوايى دەر كەوتنەوێ بە شتوێ كانى و سەرچاوە، ياخود بىرو كارى، ئەو هەش بۆ خۆي لەخويدا نىعمەتتى زۆر گەورەي خواي پەرورەدگارە، ئەگەر ناوى شيرينمان لە كوئى دەبوو؟ ئەگەر ئەو ناو كە بەشتوێ باران و بەفرو تەر زە دتە خوار، كۆنەكرايەو لە ئتو ناخى زەويدا، خوا بۆي عەمبار نەكردباين، چۆمان وەدەست دەهتيا؟ دەبوو هەموو جارئ كە باران و بەفرو تەر زە دەباري، خەلك تەشت و مەنجەلى وەبەر نايايان تاكو پى بن لە ناو! نىجا ئەو لە كوئى و، ئەو لە كوئى كە خواي پەرورەدگار بۆي داكردووین و، بۆي كۆكردىنەو لە زەوييدا، دوايى لە كاتى پتويستى ئيمەدا خۆي دتە دەر، بە شتوێ كانى و سەرچاوە، دەر دەقوئى، ياخود ئيمە دەيهيتىنە دەرئ بەشتوێ بىرو كارى.

۳- ﴿وَأَنَّا عَلَّاهَابٍ يَمْهَلِكُهُمْ لَقْدِيرُونَ﴾، ئيمە لەسەر لا بردنى ئەو ناو، دوورخستەوێ و، نەهيتىنى بە تواناين، وشەي ﴿دَهابٍ﴾، بە نەناسراو (نكرة) هاتو، ﴿وَأَنَّا عَلَّاهَابٍ يَمْهَلِكُهُمْ﴾، بۆ مەزن پيشاندان و قەبە پيشاندان، چونكە بە زۆر شتو دەگونجا ئەو ناو نەمىنى، بىتە هەلم، بە ناخى زەوىي دا بچتە خوارو نەيدۆزىنەو، ياخود كە دەچوو ئتو ناخى زەوى، گۆرانى بەسەردا بى و، بە كەلكى خوار دىنەو نەيهت، بەزۆر شتوێ دىكە، كە دەگونجى مروف لە لای خۆي و تىايان بكات، دەگونجا لا بىرى و نەهيتلى، وەك خوا دەفەرموئ: ﴿قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْحَابُ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَّعِينٍ﴾ (الماء، واتە: بلى: نايا ئەگەر ناو كەتان رۆبچى، نغزو بى، دابچتە خوار، ئاوى كانى و سەرچاوە كە دەبىزى و، دەر و، كى بۆتان دىنى؟ ...

٤- تَنجَا خَوَا ۞ بَاسِیْ بِهَرهَمَه کَانِیْ نَوُو نَاوَه دَه کَات، ددَه رَمَوِیْ: ﴿فَإِنَّمَا لَكُمْ بِهِ جَنَّتٍ مِّنْ نَّحِيلٍ وَأَعْنَبٍ﴾، بهو نَاوَه بُو تَبُوَه مان پَنگه یاند، چه ندان باخ له دارخورمایه کان.

٥- ﴿وَأَعْنَبٍ﴾، ههروه ها له له تَبُوَه کان، له دار مَبُوَه کان.

به بُوچوونی من رَهنگه له تهفسیره کانیشدا هه بَی، به لَم له یادم نیه بینییتم بُویه خَوَا ۞ هه م لَبَره، هه م له زَوَر شوَتنی دیکهش باسی دار خورماو دار مَبُو دَه کَات، له بهر نَهو ی بهر زترین دره ختی میوه دار، دار خورمایه، له هه م سووان بهر زتره و، نزمترین دره ختی میوه داریش، مَبُوَه، به تاییه قی مَبُو ی دَبمه کار، له سه ر زه و ی پان راده خری، هیچ بهر ز نابیته وه، یاخود خه لک که پرو سابات بُو دَه کَات، له ویش هه ر راده خری و، دار مَبُو کورتترین و نزمترینیه قی و، دارخورماش بهر زترین در زترینییه قی، تنجا خَوَا ی بهر زو مه زن ددَه رَمَوِیْ: له بهر زترینیه وه که دارخورمایه، تاکو نزمترینی که دار مَبُوَه، نَهو ی دَه که وِبته تَبُوانیان، نه وانه مان هه م وویان بُو تَبُوَه هِتوانه دی.

٦- ﴿لَكُمْ فِيهَا فَوْكُهُ كَبِيرَةٌ﴾، بُو تَبُوَه له و (باخ) انه دا میوه ی زَوَر ی زه وند هه ن، ﴿فِيهَا﴾، نهم راناوه ده چته وه بُو ﴿جَنَّتٍ﴾، نه ک بُو ﴿نَّحِيلٍ وَأَعْنَبٍ﴾، نه گه ر نا ددَه رَمَوِیْ: ﴿لَكُمْ فِيهَا﴾، واته: له و باخانه ی که له تَبُوایندا دار خورماو دارتری هه ن، دواتر باسی دَه کَات که زه پتوونیش هه یه، زَوَر جَوَره میوه ی دیکهش هه یه.

٧- ﴿وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾، ههروه ها لَبیان ده خَوَن، وشه ی ﴿فَوْكُهُ﴾، کَو ی ﴿فَاكِهَةٌ﴾، ﴿وَهِيَ الطَّعَامُ الَّذِي يَتَفَكَّهُ وَيَتَلَذُّ بِأَكْلِهِ مِنْ غَيْرِ قَصْدِ الْقَوْتِ، فَإِنْ قَصِدَ الْقَوْتُ قِيلَ لَهُ: طَعَامٌ﴾، ﴿فَاكِهَةٌ﴾ بریتیه له و خواردنه ی که مَرَوِف ده یخوات ته نها بُو له زه زه ت و خُوشی، نه ک مه بهستی نَهو ه بَی که پَتی بَر ی، وه ک بَر یو، نه گه ر مه بهستی پَتی بَر یو بَی، وشه ی خُوراک ﴿طَعَامٌ﴾ ی بُو به کار دَی.

تنجا دَوای نَهو ی باسی دار خورماو دار مَبُوَه کانی کرد، به تاییه ت باسی زه نَهو ن دَه کَات، ددَه رَمَوِیْ:

۸- ﴿وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ طُورِ سَيْنَاءَ﴾، دره ختیګیش که له کیوی سه یناء ﴿طُورِ سَيْنَاءَ﴾، دېته ده ری بُو ټیوه مان روانده، وشه ی ﴿سَيْنَاءَ﴾ ټه مه جوړه خویندنه مویه کهو، به (سیناء) یش خوټراوه تهوه، (طور سیناء)، بویه ش لیره باسی زه یتوون دواخلوله له دارخورماو دارمیو (تری)، چونکه ویسترو له چاکه ی خوا ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ زیاتر ده ربخړی له زه یتووندا، که هم وهک میوه به کارده هیتړی و، هم وهک بژیویش.

۹- ﴿تَنْبُتُ بِالذَّهْنِ﴾، که روتنان بُو ده پوتنی، یانی: که ده پوی رونی گرتوه ته نیو خوی، ۱۰- ﴿وَصَبَّحَ لِلْأَعْلَمِينَ﴾، پیخوریش بُو خوړه ران، وشه ی ﴿تَنْبُتُ﴾ خوټراوېشه تهوه: (تنبث)، ﴿تَنْبُتُ﴾ له: (تَبَّثَ، يَنْبُثُ)، به مانای روا، ده پوی هاتوه و، (تَنْبُثُ) له: (أَنْبُتَ، يُنْبِتُ)، چ به سیانی (ثلاثي) چ به چواری (رباعي) بی، هه ردووکیان، مانایه کیان هه به و، لیره دا (لازم) نهک تپه پرکه ر (متعدي).

ننجا ﴿طُورِ سَيْنَاءَ﴾ یش، به ته نکید ﴿طُورِ﴾، یان به مانای هه ر کیونک و، هه ر چیا به که، یان به مانای چیا به کی دیار بیکراوه که له ده شتی سینایه، وشه ی (ذهن) یش یانی: رُون، چهوری، که به (أَدْهَانَ)، کُو ده کرتیه وه، (صَبَّحَ) یش، شتی که شتیکی دیکه ی پتی رهنګ بکری، که لیره دا مه به ست پتی پیخوړه، له بهر نهوه ی زه یت که مروّف پارووی لی ددهات، نانه که رهنګ ده کات و، هه ر شتیکی دیکه ش که پیخوړه، (صَبَّحَ) ی، پتی ده گوتړی، پیغه مبه ر ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ﴾ له باره ی زه یته وه فهرموویه تی: ﴿اَلْاَلُوْا الزُّنْتَ وَادْهِنُوْا بِهٖ، فَاِنَّهٗ مِنْ شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ﴾^(۱)، وانه: زه یت بخوون و خوشتانی پتی چه ور بکه ن، چونکه له دره ختیکی پر پیت و پیژه.

پیشتړیش گومان: که (سیناء)، وهک چوون به ﴿سَيْنَاءَ﴾ یش، خوټراوه ته وه، به (سینین) یش، له سووړه تی (التین) دا، که خوا ده فهرمووی: ﴿وَالَّذِينَ وَالزُّنُونَ﴾^(۲)

(۱) أخرجه الترمذي: ۱۸۵۱، والحاكم: ۷۱۴۲، وقال: صحيح على شرط الشيخين، حديث أبي أسيد، وأخرجه أحمد: ۱۶۹۷، والترمذي: ۱۸۵۲، وقال: غريب، والطبراني: ۵۹۷، والحاكم: ۳۵۰۴، وقال:

وَلَوْ رِيشِينَ ﴿٢﴾ التین، به (سین) یش، هاتوه، هه مووشی مه به ست پئی نه و ناوچه و ده فهریه که پئی ده گوتری: ده شتی سینا، که ئیستا قه واره ی جووله که وهک چۆن دهستی به سه ر فه له ستیندا گرتوه به داگیرکاری و ستم، خوئی له وئش سه پاندوه به ده ست له پشت دانی زله یزان و، ده ستیشی به سه ر نه و ناوچه ی سینادا گرتوه.

مهسه له ی پینجه م:

ناژه لیش په ندیکی گه وهی تیدایه، که له شیري ټیو سکی ده خوله وهو،
سوود گه لی زوړی تیدان و، وټپرای که شتیان بو بارو سولیش به کاردی (به)
تایسه ت حوشر):

خو الله ده فهرموئ: ﴿وَلَنْ لَّكَ فِي الْآثَمِ لَعِبْرَةٌ تُنَبِّئُكَ مِمَّا فِي بَطْنِهَا وَلَٰكُفِيهَا
مَنْعٌ كَثِيرٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْغَالِكِ تَعْلَوْنَ ﴿٢﴾﴾

شیکردنه وهی هم ثایه تانه، له پینج برگه دا:

١- ﴿وَلَنْ لَّكَ فِي الْآثَمِ لَعِبْرَةٌ﴾: خو الله له سر ژماردن و سه ژمیترکردن و، خسته
پرووی چاکو نیعمه ته کانی خوې به رده وامه، ده فهرموئ: به دنیایی له ناژه لانیښدا
بو ټیوه په ند هه به، عیبره ت به مانای په ندو ده رس دی، له بهر نه وهی مروف لټیوه
ده په رټه وه بو شتیکی دیکه، بو ونه خوی په روه ردگار ده فهرموئ: ﴿لَقَدْ كَانَتْ فِي
فَعَصِيهِمْ لَعْنَةٌ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١﴾﴾ یوسف، باسی پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)
ده کات، له کوټایی سووره تی یوسف دا، واته: به دنیایی له گپړانه وهی به سه رها ته کانیاندا
په ند هه به، بو خاوه ن عه قلان.

چونکه نه وهی هانو ته پټی نه و پیغه مبه رانه (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و، نه وان
چون هه لوټستیان تیدا نواندوه، تو له وهوه نه نجام گیری به که ده که ی، توش وه ک
نه وان بکه ی، واته: له ټیوه ده په ریه وه بو شتیکی دیکه، ده شگونجی لټره دا
مه به ست له عیبره ت به لگه بټ، واته: له ناژه له کاند به لگه هه به بو ټیوه،
له سه رچی؟ له سه ر په روه ردگار ټیسی خوا، له سه ر مشور وخور ټیسی خوا، له سه ر
به زه یی و میهره بانسی خوا به رانه به به مروقه کان، وشه ی ﴿الْآثَمِ﴾، پشتریش
باسمان کردوه، سووره ټیکش له فورئاندا به و ناوه هاتووه، ټیمه به کوردی
ده لټین: ناژه له کان، زوړ به ی زانایان ده لټین: هم چوار جوړه ده گریته وه: ره شه

ۋلاخ دەگرتتەۋە بە ئىرو مى، واتە: گاو مانگا، گامىش و كەل، پاشان مەر دەگرتتەۋە، ئەۋىش دىسان بە ھەردوۋ جۆرى ئىرو مى، مەرۋ بەران، دۋاىى بزن دەگرتتەۋە، ئەۋىش بە ھەردوۋ جۆرى بزن و ئىرى، حوشترىش دەگرتتەۋە، ئەۋىش ديارە بە ھەردوۋ جۆرى ئىرو مى (نَاقَة) و (جَمَل)، لە كوردىيدا ھەر دەلئىن: حوشتر، يان ئەگەر بگوترى: حوشترە ئىر يان حوشترە مى، چونكە لە كوردستاندا نەبوۋە، ناۋىكى تايەتايان بۆ ئىرو مىيەكەى دانەناۋە، بەلام لە زمانى عەرەبىدا لەبەر ئەۋەى زياتر لە ئىو گەلى عەرەبدا بوۋە، بە ئىرەكەى دەلئىن: (جَمَل)، بە مىيەكەى دەلئىن: (نَاقَة)و، بە ھەردوۋكىان دەلئىن: (إبل) و (بَعير)، بۆ ھەردوۋكىان بەكاردىن.

۲- ﴿تُشَقِّكُم مَّمَا فِي بُطُونِهَا﴾، لەۋەى كە لە سكيان دايە بە ئىۋەى نۆش دەكەين، بە ئىۋەى دەخۆينەۋە، خۆئىراۋەتەۋە: ﴿تُشَقِّكُم﴾، خۆئىراۋىشەتەۋە: (تَسْقِيكُمْ)، چونكە (سَقَاءُ)، يانى: خواردنەۋەى پىداۋ (أَسْقَاءُ)ش، ھەر يانى: خواردنەۋەى پىدا، مەبەستىش لەۋەى لە سكيان دايە، شىرەكەيانە.

۳- ﴿وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ﴾، بۆ ئىۋە سوۋد گەلى زۆريان تىدايە، لەۋ ئازدەلەندا، لە خورىيەكەيان، لە توۋكەكەيان، لە موۋەكەيان، خورى مەر، توۋكى حوشتر، موۋى بزن، پىستى پەشە ۋلاخ، بەلكو لە پاشەرۋكيشيان، لە قشپل و شياكو رىخەكەشان و، لە تىسكەكانىشيان، لە ھەموو شتىكيان ئىمە دەتوانىن بە ھەر ۋەربىرىن.

۴- ﴿وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ﴾، لىشيان دەخۆن، كە مەبەست پىتى گۆشتەكەيانە.

ئىنجا ھەر ئەۋەندەش نا.

۵- ﴿وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ﴾، لەسەر ئەۋان (ئەۋ ئازدەلەنە)و، لەسەر كەشتىش ھەندەگىرىن، واتە: بۆ بارو سۋارىش بەكاريان دىن، ھەلبەتە ئەۋەى لەئىۋ ئازدەلەندا بە كەلكى بارو سۋار بى، حوشترە بە پلەى يەكەم و، بە پلەيەكى دىكەش گامىش و كەل، لەگەل گاو مانگا، بەلام ھەندى لە زانايان گوتتويانە: وشەى (الأنعام)، وىراى ئەۋ جۋار

جۆرە، ئەوانى دىكەش دەگىتەۋە، واتە: كەرۈ ئىسترو ماين و بارگىن و ئەسپ، ئەوانەش ھەممۇيان دەگىتەۋە، ئىنجا ئەگەر ئەوان بىگىتەۋە، ئەو كاتە ئەم واتايە ئىرددا باشتىر دەپەسپ، چونكى مەگەر بە دەگمەن، ئەگەرنا مەپرو بىز ھىچ بەكارناھىتىن بۇ بارو سوار، چونكى تواناي ئەۋەدىان نىيە، بەلكو پەشە ۋلاخىش كەمتەر وايە بەكاربەيتى، بەلام حوشتر بە تەنكىد بەكاردەھىتى.

بەلام ئەگەر بلىين: (الأنعام)، وىپراي ئەو چوارانە كە گۆشتيان دەخورى، ئەۋان دىكەش دەگىتەۋە، كە ۋلاخە بەرزەو كەرۈ ئىستىرن، ئەو كاتە ئەو بۇچۈنە زىاتىر پىشتىگىرىي ئەو پاىيە دەكات، كە وشەي (الأنعام)، ھەر ئەو چوارە ناكىتەۋە، بەلكو ئەو چوارانە دەگىتەۋە، لەۋانەي گۆشتيان دەخورى، بەلام ئازەلەكانى دىكەش دەگىتەۋە كە بۇ بارو سوار بەكاردەھىتىن.

سوننەتە كاتى ئىنسان خواردن دەخوات، ئىنجا ئەگەر گۆشت بى، ئەگەر ھەر شىكى دىكە بى، ئەم دوعايە بخوئىن:

(الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَطْعَمَنِي هَذَا، وَرَزَقْنِيهِ مِنْ غَيْرِ حَوْلٍ مِنِّي وَلَا قُوَّةٍ) (أخرجه أحمد برقم ۱۵۶۷۰، وأبو داود برقم ۴۰۲۳، والترمذي برقم ۳۴۵۸، وقال: حسن غريب، وابن ماجه: ۳۲۸۵، والطبراني برقم ۳۸۹، والعاكم: ۱۸۷۰، وقال: صحيح على شرط البخاري)، واتە: ستايش بۇ ئەو خوايەي ئەو خواردنەي پىدام و كرىيە بۇيۈوم، بەبى جوۋلەو توانايەك لەمنەۋە، (خوای پەرۋەردگار پەخساندوۋىيە).

(محمد راتب النابلسي) لە تەفسىرەكەي خۇيدا^(۱) تۆزىك بۇمان باسى چۆنەتى دروست بوۋى شىر دەكات، دەلى:

خانە گوانىيەكان (الغلايا اللدية)، ((ئىدى)، ھەم بە ماناي گوان و، ھەم بە ماناي مەمكىش دى)، كە لە مانگادا ھەن، ۋەك: گومبەزىك وان، چەندەن وردە دەماريان تىدان، زۆر بچووك و بارىكن، ئەو وردە دەمارانە خوئىيان تىدايە، ئەو

خانەبە لە ھەرچی زانای سەر زەویە زانانەر، چونکە لەو خۆنە پتووستیی خۆی، لە خۆی و شەکر و ڤیتامینەکان و ماددە کانزاییەکان وەردەگرێ و، شیریکی خۆش و ئاسان چوووە خوار لە گەرووی لێ دروست دەکات، دڵۆپێک لەو شیرە دەخاتە نێو ئەو گۆمبەزەوو، لەوێدا کۆدەبێتەو (لە گوانی مانگادا)، سەرەنجام تێمە شیریکی خۆش و زۆلāl و بەتاممان دەست دەکەوێ.

ئەنجا ئەو بە نسبەت مانگاوە، وایکوئە، بەلام بە نسبەت حوشریشەو، (مێیە حوشر)، ھەروەھا بە نسبەت مەرۆ بزنیشەو، ھەر وایە.

کە دەفەرموێ: ﴿وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ﴾، واتە: نێو لەسەر ئەو ناژەلەنو، لەسەر کەشتیش سوار دەکړن، واتە: ھەم لە وشکانیی، ھەم لە دەریادا، وەک لە سووردی (الإسراء) دا خوا دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ فِي الْوَيْلِ وَالْبَحْرِ﴾، واتە: پزیمان لە وەچەي ئادەم گرتوو، ھەمانکرتوون لە وشکانیی و لە دەریا، لە وشکانیی لەسەر پستی ئەو ولاخانەو، لە دەریاش دا لەسەر کەشتیی، ھەلبەتە کاتی خۆی بەس بارەبەری زیاندار ھەبوون، بە ھەموو جۆردکانیانەو، بەلام ئێستا خوا یارمەتی مەرۆقی داوہ کە زۆر ھۆکاری دیکەي بارو سوارو ھاتوچۆ دروست بکات، ھەر لە سەیارەو شەمەندەفەر، فرۆکەو ھەموو ئەو ئامرازانەي دیکە، کە بەکار دەھێژن بۆ بارو سوارو ھاتن و چوون، لە ناو وشکانیی و ھەوادا.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِعَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ ده‌رسی سییه‌م ❖

پیناسه‌ی لهم ده‌رسه

لهم ده‌رسه‌مان نایه‌ته‌کانی (۲۲ - ۵۰)، واته: بیست و هه‌شت (۲۸) نایه‌ت ده‌گرته‌ی خو‌ی و، له‌و (۲۸) نایه‌ته‌دا، خوا عَلَيْهِمُ السَّلَامُ سه‌ره‌تا باسی به‌سه‌ره‌های نووح و گه‌له‌که‌ی گپ‌راوه‌ته‌وه: پاشان باسی پی‌تغه‌مبه‌رتکی دیکه‌ی کراوه‌ی سه‌لآت و سه‌لامی خوا له‌سه‌ر هه‌موو پی‌تغه‌مبه‌ران بێ، که ناوی نه‌هیت‌راوه، به‌لام به‌مه‌زده‌نه‌ پێ ده‌چێ صالح‌ بێ، که بۆ گه‌لی (هُود) نیت‌ردراوه‌ی سه‌لآت و سه‌لامی خوا له‌سه‌ر صالح.

دوایی به‌گشتیی باسی پی‌تغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ) و گه‌له‌کانیان کراوه، که سه‌ره‌جه‌میان به‌هۆی کوفرو به‌درو دانانیانه‌وه، فه‌وتیت‌راون، دوایی باسی مووسا و هاروونی برای (عَلَيْهِمَا السَّلَامُ) کراوه، که بۆ لای فیرعه‌ون و دارو ده‌سته‌که‌ی نیت‌راون و، سه‌ره‌نجام فیرعه‌ون و گه‌له‌که‌ی، به‌هۆی خو‌ به‌زکریی و خو‌ به‌رز کردنه‌وه به‌سه‌ر مووسا و په‌یامه‌که‌یدا، شایسته‌ی سزادان بوون و فه‌وتیت‌دراون. دوایش ناما‌زه‌یه‌کی کورت به‌عیسا و دایکی کراوه، سه‌لآت و سه‌لامی خوا له‌سه‌ر عیسا بێ و، خوا له‌دایکی (مه‌ریه‌م) پازی بێ.

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَتَقَوَّمُوا عِبَادُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ عِبْرَةً أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ الْمَلَأُوا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَفْضَلَ عَلَيْكُمْ وَكَلَّمَ اللَّهُ نَازِلًا مَلَكًا مَّا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جَنَّةٌ فَنَرَبُّوْا بِهِ حَقًّا حِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ اصْصِفْ لِي مَا كَذَّبُونَ ﴿٢٦﴾ فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلَکَ بِأَعْيُنِنَا وَوْحَيْنَا فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَكَارَ الْشُّعُورُ فَأَسْلَفْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ

وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ وَلَا تُخْطِئُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُخْرَجُونَ ﴿١٧﴾
 إِذْ أَسْتَوَتْ أَنْتَ وَمَعَكَ عَلَى الْفَالِكِ فَقُلْ لَلْعَدُوِّ الَّذِي عَجَبْنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٨﴾
 وَقُلْ رَبِّ أَرْزُقْنِي مِمَّا بَارَكْتَ وَأَنْتَ خَيْرُ الْمَرْزُقِينَ ﴿١٩﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ وَإِنْ كُنَّا لَبَشِيرِينَ ﴿٢٠﴾ قُلْ
 أَتَشَاءُنَا مِنْ بَدِيدِهِمْ قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٢١﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ أَنْ أَتَيْدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ
 أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٢﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِهِ الْآخِرَةِ وَأَفْرَسْتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَئِنْ
 أَطَعْتُمْ بَشَرًا مِثْلَكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَسِرُونَ ﴿٢٤﴾ أَيْدِكُمْ أَكْثَرُ إِيَّاكُمْ وَكُنْتُمْ تَرَاوٍ وَعِظْنَا أَكْثَرَ
 نَجْرَجُوكُمْ ﴿٢٥﴾ هَبَاتٍ هَبَاتٍ لِمَا تُوْعَدُونَ ﴿٢٦﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا
 نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٧﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٢٨﴾ قَالَ
 رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كُنتُ بِنَاءً ﴿٢٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِيَةً ﴿٣٠﴾ فَخَذَّاهُمْ الْعَصِيبَةُ بِالْحَقِّ
 فَجَعَلْنَاهُمْ غُصَّةً فَبَعَثَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٣١﴾ ثُمَّ أَتَيْنَاهُمْ مِنْ بَدِيدِهِمْ قَوْمًا آخَرِينَ ﴿٣٢﴾
 مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجْلَهَا وَمَا يَسْتَجِزُونَ ﴿٣٣﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا نُوحًا كُلَّ مَا جَاءَهُ أُمَّةً رَسُولًا كَذَّبُوهُ
 فَاتَّبَعْنَا بِهِمْ بِضَاعًا وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبَعَثْنَا الْقَوْمِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَى
 وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٣٥﴾ إِلَى فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا
 عَالِينَ ﴿٣٦﴾ فَقَالُوا أَتَوْنَنَا بِسَحَابٍ مِمَّنْ سَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّكَ نَحْنُ وَإِنَّا بِمَا نَعْمُوكُمْ لَكَ عِيدُونَ ﴿٣٧﴾ فَكَذَّبُوهمَا فَكَانُوا مِنَ
 الْمُهْلَكِينَ ﴿٣٨﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَمْ يَذْكُرْهُمْ يَهْدُونَ ﴿٣٩﴾ وَصَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ بِآيَةٍ
 وَرَأَوْهُمَا إِلَى رَبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ ﴿٤٠﴾

مانای دەقواو دەقی نایەتەکان

{هەر وهەها بە دنیایی نوو حمان ناردە لای گەلەکەیی، گوئی: ئەیی گەلەکەم! خوا بپەرست، جگە لەو هیچ پەرستراویکتان نیە، (شایستەیی پەرستان بێ)، نایا پارێز (لە خوا) ناکەن؟ (کە جگە لەو پەرستان) ﴿٢٢﴾ دەستڕۆشتووایی بپێروا لە گەلەکەیی گوتیان: نەم (نووح)ە، تەنیا بەشەریکی وەک تێودە، دەیهوئی خۆتان بەسەردا هەلبێژێری (وەک سەرۆک)، ئەگەر خوا ویستبای (پێغەمبەر بئێری) فریشتەییکی دادەبەزاند، شتی وامان لە باب و باپیرانی پێشووماندا نەبیستوه ﴿٢٣﴾ نەو بەس پیاوێکە شتیی تووش بوو، بۆیە بۆ ماوێەک چاوەڕێی بکەن (بەری بان چاک بێتەوه) ﴿٢٤﴾ (نووح) گوئی: پەرورەدگارم! لە بەرانبەر بە درۆدانانیاندا سەرمبەخو و پشتم بگرە ﴿٢٥﴾ تێمەش سروشمان بۆلا کرد، کە لەژێر چاودێریماندا بەپێی پێتماییمان، کەشتیی دروست بکە، ئنجا هەر کات فەرمانمان هات و تەندووور دەرقلۆی، لە هەر جووتیک (لە ژيانداران)، دووان و خێزانەکەشتی، جگە لەو دی بپیری پێش وەختی لەبارەوه دراوه، (کە بفهوتن)، بێخە ئێوی و، لە بارە ئهوانه شهوه که سته میان کردوه، مه مدوینه، چونکه به دنیایی خنکێراوان ﴿٢٦﴾ ئنجا هەر کات خۆت و ئەوانەیی لەگەڵت، سواری کەشتیەکە بوون، بلی: ستایش بۆ ئەو خواپەیی لە کۆمەڵی ستمکاران دەر بازی کردین ﴿٢٧﴾ هەر وهەها بلی: پەرورەدگارم! لەجێهێکەیی بەپێز دامبەزێنەو، تۆش باشترین دامبەزێنەو نیشته جێ کاری ﴿٢٨﴾ لەو (بەسەر هات)ەدا، نیشانه گەل هەن و، تێمەش تاقیکەر وهه پین (بۆ مرۆڤه کان) ﴿٢٩﴾ دوایی پاش ئەوان سەدەیهکی دیکەمان (لە خەلک) پێگەیاندا ﴿٣٠﴾ لە ئێواندا پێغەمبەرێکمان نارد، پێی گوئن: خواپەرست هیچ پەرستراویکی دیکەتان نیە، (شایستەیی پەرستان بێ)، نایا پارێز ناکەن (لە سزای خوا لەسەر هاوبەشدانان)؟! ﴿٣١﴾ دەستڕۆشتوو و بپێروا کانی گەلەکەیی کە بروایان بە دیداری

دواپۇز ئەبوو، لە ژيانى دنيادا خوشگوزە راغان كوردبوون، گوتيان: ئەمە تەنيا بەشەرئىكى وەك خۇتانه، هەر لەو دەخوات كە ئىتوہ لىي دەخون و، لەوہش دەخواتەوہ كە ئىتوہ لىي دەخونەوہ ﴿٣٢﴾ بە مسوگەريش نەگەر فەرمانبەريى بەشەرئىكى وەك خۇتان بگەن، كەواتە: ئىتوہ لە زيانبارانن ﴿٣٣﴾ ئايا بە ئىنتان پى دەدات كاتىك مردن و بوونەوہ بە خۆل و ئىسكە (پرتووكاوە) كان، ئىتوہ لە زەوى دەردە ھىترنەوہ؟! ﴿٣٤﴾ ئەوہى گفتان پى دەدرى، دوورە دوور ﴿٣٥﴾ ژيان تەنيا ژيانى دنيامانە، دەمرين و دەژين و، ئىمە لە زىندوو كرلوان نابين ﴿٣٦﴾ ئەو (پىاو)ە بەس پىاوئىكە درۆ بە ناوى خواوہ ھەندەبەستى و، ئىمەش بۆى نايىنە برودار ﴿٣٧﴾ (پىغەمبەرەكەيان) گوئى: پەرورەدگارم! لە بەرانبەر ئەوہدا كە بە درۆيان دانام، پشتم بگروہ سەرم بخە! ﴿٣٨﴾ (خوا) فەرمووى: دواى كەمىك ئەوانە لە پەشيمانان دەبن ﴿٣٩﴾ يەكسەر چرىكەو ھارەبەكى بە ھەق گرتى و، كردمانە پووش و پەلەش، تنجا كۆمەلى سەمكاران ھەر دوورين ﴿٤٠﴾ تنجا دواى وان چەند سەدەبەكى دىكەمان (لە خەلك) پىگەياندن ﴿٤١﴾ ھىچ كۆمەلىك (لەو سەدە فەوتىتروانە) لە تەجەلى خۆى نە پىش كەوتوہو نە دواكەوتوہ ﴿٤٢﴾ دوايى پەيتا پەيتا بە دواى يەكدا پىغەمبەرانى خۇمانان ناردن، ھەر كۆمەلىك پىغەمبەرەكەى دەھانە لای، بە درۆيان دادەنا، ئىدى ھەندىكىانمان بە دواى ھەندىكىان خستن (لە فەوتاندندا)و، كردمانە قسەو بەسەرھاق كۆپو مەجلىسان، كۆمەلىك كە پروانھىتن با ھەر دوورين ﴿٤٣﴾ دوايى مووسا ھاروونى برايمان بە نىشانەكمان و بەلگەبەكى پوونەوہ ناردن ﴿٤٤﴾ بۆ لای فیرعەون و دەست و پىتوہندەكان، بەلام خۇيان بە زلكرت و كۆمەلىكى خۆ بەرز كەرەوہ بوون ﴿٤٥﴾ گوتيان: ئايا بروا بە دوو بەشەران بىتىن، كە وەك خۇمانن و، گەلەكەشيان ملکہ چمانن و ژىر دەستمان؟! ﴿٤٦﴾ ئىدى بە درۆيان دانان و سەرەنجام لە فەوتوان بوون ﴿٤٧﴾ بە دلىيائىش كتىب و بەرنامەمان بە مووسا دابوو، بەلكو پىي راست بگرن ﴿٤٨﴾ كورى مەريەم (عيسا)و دايكىشيمان كردنە نىشانەبەكى مەزن و، لە شوئىنىكى بەرزى، ئارام و سەرھاوہدار، بەنامان دان و سەقامگەمان كەدن ﴿٤٩﴾.

شىكردنه وهى هه ندىك له وشهكان

(لَفَضَّلَ عَلَيْكُمْ): واته: دهيه وى خۆيتان به سهردا فه پز بكات، خۆيتان به سهردا هه لكيشى، (الْفَضْلُ: الزيادة عن الإقتصاد، والتفضل تكلف الفضل وطلبه، والمقصود به زيادة الشرف والرخصة)، (فضل)، واته: زياته له حاله تى ميانجى، (تفضل)، برىته له وه كه ئىسان زۆر له خۆى بكات، خۆى به خاوهن زياته دابنى، ياخود داواى بكات، لىرهدا مه به ست پى پله و پايه و به رزىيه، واته: دهيه وى خۆيتان به سهردا به پى و خۆيتان لى بكانه گه وه.

(حِجَّةٌ): يانى: شىتى، (التَّوِينُ لِلنَّوْعِيَةِ أَي شَيْءٍ مِنَ الْجُنُونِ خَفِيفٍ، لَا تَبْدُو أَثَرُهُ عَلَيْهِ، وَهَذَا احْتِازٌ مِنَ التَّوْرِيطِ فِي حَالٍ لَا يَقْدِرُونَ عَلَى إِثْبَاتِهِ)، بۆيه ده تىن: ﴿يَمْ حِجَّةٌ﴾، يانى: شىك له شىتى، حاله تىكى شىتى تووش بووه، وهك گوتراوه: (وَالْجُنُونُ فُتُونٌ)، شىتىش زۆر جوړى هه، نه ته نوينه بۆ جوړه، (جُنَّةٌ)، يانى: جوړىك له شىتى، واته: جوړىكى سووك كه شوته واره كهى زۆر پتوه ديار نه، نه مه بۆيه وایانگوتوه: بۆ نه وهى خۆيان نه خه نه ئىو قسه به كه وه كه دواى نه توانن ئىسپاقى بكه، نه گهر كه سىك گوتباى: كوا نه وه نيه زۆر عاقله و زۆر تىكه يشتوو به؟ ده يانگوت: نا، تاخر گوتوو مانه: جوړىك له شىتى.

(وَكَاَرُ التَّنُورِ): (الْقُورُ: شِدَّةُ الْغَلْيَانِ وَالْهَيْجَانِ)، (قُور) برىته له حاله تى كوێن و هه لچوون، ﴿وَكَاَرُ التَّنُورِ﴾، واته: هه ر كاتىك ناو له ته ندوور ده ر قوێى.

(أَسْتَوَيْتَ): يانى: (وَكَيْتَ، وَارْتَفَعْتَ، وَاعْتَدَلْتَ)، واته: دواى نه وهى خۆت و نه وانهى له كه لى، سوارى كه شىبه كه بوون، بۆ سه رى به رز بوونه وه و هاوسهنگ بوون له سه رى.

(وَأُتْرِفَتْهُمْ): واتە: خوشگوزە را ئامان کرد بـوون، (الْزُقْفَةُ: التَّوَسُّعُ فِي النِّعْمَةِ، أُتْرِفَ فَهُوَ مُتْرَفٌ)، (زُقْفَةٌ) بریتیه له فراوانیی له نازو نېعمه تداو، ده گوتری: (أُتْرِفَ)، واتە: خوشگوزە را ن بوو، (فَهُوَ مُتْرَفٌ)، ئەو خوشگوزە رانە.

(هَبَّاتَ هَبَّاتٌ): ئەم وشە یە بە کار دەهێنێ بۆ دوور خستنه وهی شتیگ، واتە: (بَعْدَ بَعْدٍ)، یانی: زۆر دوورە زۆر.

(الْمَصِيحَةُ): (زَفَعُ الصُّوبِ)، دەنگ بەرزکردنەوه، بە لām له راستیدا (صَبَّحَةً)، یانی: چریکه و هارژن و، دەنگیکێ زۆر بێ رەزا.

(غُثَاءٌ): (غُثَاءُ السَّيْلِ وَالْقِدْرِ: وَهُوَ مَا يَطْفُحُ وَيَتَفَرَّقُ مِنَ الثُّبَاتِ الْيَابِسِ)، (غُثَاءُ السَّيْلِ وَالْقِدْرِ) ئەو پووش و پەلشە ی لەسەر لێزماو لافاو دەرددەکهوێ، یاخود ئەو کەف و کولە ی لەسەر مەنجەل دەرددەکهوێ، پیتی دەگوتری: (غُثَاءٌ) هەر وهە ها ئەو پووش و پەلشە وشکە تیکشکاوه ی کە با پای دەمالێ، پیتی دەگوتری: (غُثَاءٌ).

(تَرًّا): (تَرًّا: عَلَى فَعْلٍ مِنَ الْمَوَاطَرَةِ، أَيْ: الْمَتَابَعَةِ وَتَرًّا وَتَرًّا، وَأَصْلُهَا وَوُ فَا بَدَلَتْ مِثْلَ: تَرَات وَتَجَاهَ)، (تَرًّا) لەسەر کیشی (فَعْلٍ)، له (مَوَاطَرَةٍ) یه، واتە: بە دوا یه کدا هاتن، یه ک یه ک (وَتَرًّا وَتَرًّا)، له ئەصلدا واوه، بە لām دوا یی گۆر دراوه وه ک: (تَرَات وَ تَجَاهَ)، ئەگەر نا ئەصلی خوێ (وَتَرًّا) یه.

(أَحَادِيثَ): دوو واتای هەن، یان کۆی (حَدِيثٌ) ه، کە بریتیه له هەر قسە یه ک کە ده گاته نێسان له پیتی بیستنه وه، له حاله ی بێداری یان له حاله ی خه وتندا، یاخود کۆی (أَخْذُوتُهُ) یه، وه ک (أَعَايِيبُ) کۆی (أَعْجُوبَةُ) ه، واتە: پووداویکی سەیر.

(رَبَّوْفٌ): (الْمَكَانُ الْمَرْتَفِعُ)، واتە: کرد، شوێنی بەرز، ته بۆلکه.

(قَرَّارٍ): واتە: نیشته جێ، شوێنی نیشته جێ بوون.

(وَمَعِينٍ): (مَاءٌ مَعِينٌ: ظَاهِرٌ لِلْعَيْنِ)، ناویک کە بـروات و بـی و چاوه کان ببینن.

مانای گشتیی نایەتەکان

لێره دا پێویسته ئەوه بڵێن: ئێمه سوپاس و ستایش بۆ خوا، له تەفسیری سوورەتی (هود) دا، بە تێرو تەسەلیی باسی بەسەرھاتی (نوح) مان کردووە سەلامی خوا ی لەسەر، نوح لە گەڵ گەلە کەیدا، ھەرۆھە لە تەفسیری سوورەتی (العمر) دا، باسی بەسەرھاتی صالّح و گەلی (ھود) مان کردووە، لە تەفسیرکردنی سوورەتی (مریم) دا باسی بەسەرھاتی عیسا عليه السلام دایکی (مەریەم)، (خوا لێی پازیی بێ) مان کردووە، ھەرۆھە لە بەسەرھاتی مووسا و ھاروون عليهم الصلاة والسلام و گەلەکانیان و فیرعە و غان لە کاتی تەفسیرکردنی سوورەتی (الأعراف) دا باسکردووە، ئەوێ ماویشە لە بەسەرھاتی مووسا و ھاروون عليهم الصلاة والسلام و سەلامی خوا یان لەسەر بێ، لە تەفسیری سوورەتی (القصص) دا دەرخەینە روو.

بۆیە لێره دا بە کورتیی لەسەر ھەم مانا گشتیە کەو، ھەم مەسەلە گرنەکانیش، دەووەستین مەگەر ئەوێ پێویست بێ بۆ لێ تێگەیشتنی نایەتەکان، بۆیە ئەوێ لەوێ گوتراوە، بە بەس (کافی) دەزانین، لە باردی بەسەرھاتی ئەو پیغەمبەرانیوە عليهم الصلاة والسلام لێره زۆر ناچینە نێو وردەکارییەکانەو، چ لێره دا، چ دوایی لە خستنه رووی مەسەلە گرنەکاندا.

خوا تعالى لەم سوورەتە موبارە کە دا دوای ئەوێ لە بیست و دوو (۲۲) نایەتی پابردوودا، ھەم باسی سیفەتە بنەرەتیەکانی ئیماندارانی کردو، ھەم باسی چۆنیەتی دروستبوونی مرقّی کردو، دوایی باسی دروستکردنی ھەوت ئاسمانەکان و، دا بەزاندنی ئاو لە سەرێو، پواندنی باخ و بیستانەکانی خورماو ترێ و زەیتوون و میوەکانی دیکەو، باسی ئاژەڵ و سوودو کەلکەکانی کە لە ئاژەڵان وەر دەگیرین، نام، ئەوانە ی ھەمووان کرد:

ئىنا خوا ﷻ باسى بەسەرھاق ھەندى لە پىغەمبەرەن دەكات، كە بە كىكيان ناويان دىنى كە نووھو، ھەبە ناوى ناھىتى، كەوا پىدە چى صالح ﷻ بى، ھەرھەھا ئامازەيەك بە مووسا ھاروون و عيسا دايكىشى كراوھ.

خوا دەفەرموى: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَتَقَوَّمُوا عِبَادُ اللَّهِ مَا لَكُمْ مِنْ آلٍ غَيْرِهِ أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾.

ئايا گەلى نووح چ گەلىك بوون؟ ناويان نەھاتوھ، گەلى ھوود پىيان گوتراوھ: گەلى عاد، گەلى صالح پىيان گوتراوھ: گەلى ئەموود، بەلام گەلى نووح ناويان نەھاتوھ، وەك كاتى خوۆ لە تەفسىرى سوورەتى (ھود)، لە كاتى توژىنەوھى بەسەرھاقى (نوح) دا باسان كردوھ، وا پىدە چى ئەوھندە مەروڤە لەسەر زەوى زىا بن، كە (نووح) يان بو لا پەوانە كراوھ سەلات و سەلامى خواى لەسەر بى، بوئە خواى پەروەردگار ناوئىكى ديارىيكرائى لى ھەتەداون، چونكە ھەر ئەوھندە مەروڤە بوون، خوا دەفەرموى: بە دنىايى نووحمان بو لاى گەلەكەى پەوان كرد، بو لاى كۆمەتە خەلكەكەى كە دەبووايە پەيامى خوايان پى بگەيەن، فەرموى: ئەى گەلەكەم! خوا پەرسەن، جگە لەو، پەرسەراوئىكى دىكەتان نيە، واتە: جگە لەوى پەرسەراوئىكى دىكەتان نيە، شايستەى پەرسەران بى، ئەگەرنا پەرسەراوانى ساخەو بى ئىوھ پۆك ھەر بوون و بەردەواميش ھەن، ﴿أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾، ئايا پارىز ناكەن؟ يانى: ئايا خۆتان ناپارىزن لە سزاي خوا؟ لەسەر ئەوھى كە جگە لە خوا پەرسەن؟

﴿فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ﴾، (مەلا)، پىشترىش باسان كردوھ، واتە: ئەوانەى چاوو دلى خەلك پى دەكەن لە سام و ھەبەت و، لە زىرىق و برىق، بەلام باشتەر واىە بلتىن: دەستەرىشتوووان و، برىار بە دەستان، زلە زلەكان، يانى: دەستەرىشتووھەكانى كە پىپروا بوون لە گەلەكەى، لە خەلكەكەى، گوتيان: ﴿مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ﴾، ئەمە (واتە: ئەم نووحە) ﷻ ھەر مەروڤەكى وەك خۆتانە، ﴿رُبُّدَانِ يَفْتَعِلُ عَلَيْهِ كُمْ﴾، دەھەوى خۆتبان بەسەردا بەسەيتى،

خۇى له تىوه به چاكر دابنى، ياخود به سەرتاندا بالادەست بى و، خۇيتان به سەردا بسەيتنى، ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنزَلَ مَلَائِكَةً﴾، ئەگەر خواش ويستباي (ئەگەر خوا ويستباي پىغەمبەر بىرى)، فريشته يەكى دادەبەزاند، ﴿مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ﴾، شتى ئاوامان نەبيستوه له باب و باپىرائ پىتشووماندا، ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ يُدْعَىٰ فَإِنَّهُمْ يَصْوَءُونَ حَقَّ جَبْنَ﴾، ئەمە ئەنيا پياوئەكە جۆرىك له شىتېى تىدايە، بۇيە چاوه رى بکەن، ئاكو كاتىكى ديارىيكراو، كه يان شىتېيەكەى نامېنى، واز لەو قسانە دىنى، ياخود دەمرى و له كۆلمان دەيتتەوه.

لىرەدا ئەگەر سەرنج بدەين! دەبينىن گەلى نووح ئەوانە پىنج شتيان هيناونەوه، دەستريشتووانى گەلى نووح، بۆ پەر پەرچدانەودى نووح و، بۆ پاساو دانەودى ئەوه كه برىواي پى ناهيتن، پىنج شتيان باس كردوون.

يەكەم: گوتوويانە: ﴿مَا هَذَا إِلَّا بشرٌ مِّثْلُكُمْ﴾، ئەمە بەس مەروۇفكى وەك خۇتانه، ئەمە بيانوويەكى لەمىزىنەى هەموو دوژمن و ناحەزاني پىغەمبەران بووه، كه مەروۇف بوونى پىغەمبەرانىان كردۆتە، بەلكە لەسەر ئەودى راست ناكەن، پەوانەكراوو پىغەمبەرى خوا بن.

دووهم: گوتوويانە: ﴿رُبُّدَانٍ يَفْضَلُ عَلَيْكُمْ﴾، دەبەوى خۇيتان به سەردا هەلکىشى، خۇى له تىوه به چاكر دابنى، خۇيتان به سەردا بەرز بکاتتەوه، كه لەراستىيدا ئەوان خۇيان وابوون، ئەو خۆ بەزلگرو ئەو دەستريشتووانە، خۇيان به سەر خەلکە پەش و پرووت و جەماوەره هەلخەلەتاوه کەدا سەپاندوه، وەك گوتراوه: (هەر کەسە له هەمبەنەى خۇيدا گوتزان دەژمىرى)، ئەوانەش (قياس النفس) يان كردوه، ئەودى له خۇياندا هەبووه، وايازانويە (نووح) پش هەر وايە، تىستاش هەر وايە، تىستاش كەسانىك كه به رى خواو پىغەمبەرى خوادا ﷺ دەپۆن و، خەلک بانگ دەكەن بۆ لای شەرىعەق خواو هيدايقەق خوا، حيزبه عەلمانىي و دنيايەكان، كه سەر بەرهو ئاسمان بەرز ناكەن و، حىساب بۆ خواو پىغەمبەرى خواو بۆ وەحىي خوا ناكەن و، برىوايان به رۆزى دوايى

نیه، خەلک ئاوا چەواشە دەکەن، دەلێن: ئەوانەش تەنیا مەبەستیان کورسییەو هەر دەیانەوێ دەسەڵات وەر بگرن!!

ئنجە هەرچەندە ئەو پاست نیە، بەلام گریمان راستیش بکەن، بۆگومان کورسییەک کە لەسەری دادەنیشی بە جوانیی و بەرپێکی و هەقی خۆی پێ ددەوی، بۆیە لەسەری دادەنیشی خزمەتی خەلک بکە، و، خوا لە خۆت پازیی بکە، زۆر جیاپە لە کورسییەک یان لە شتێوە دانیشتن لەسەر کورسییەک، کەستێک بۆیە لەسەری دادەنیشی، خۆی بەسەر خەلکیدا بکاتە پەرستراوو تەقدیسی بکەن و، لە حیاتی خوا بپەرست و، قسەکانی لە حیاتی ئایەتەکانی خوا دابنێن، ئەو دوو شتێوە مامەڵە کردنە زۆر جیان!

ئەگەرنا راستە پێغەمبەرەکان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) نەهاتوون، بەس نامۆزگاریی خەلک بکەن و بپۆن، بەلکو هاتوون کۆمەلگا بگۆرن و، ئەمرو نەهی کۆمەلگا بە دەستەوه بکرن، ئەگەر خەلک پشتیان بکۆن، بەلام بۆچی؟ ئایا بۆ ئەوەی ئیمتیازە ماددی و مەعنەویەکان بۆ خۆیان و بنەمالەو خزم و دەوروبەریان قۆرخ بکەن، یان بۆ ئەوەی نێعمەتەکانی خوا لە خزمەت هەموو خەلکیدا دابنێن و، خوشیان ژباتیکێ ساددە وەک هی وەک خەلک بگوزەرتن، نەک بچەن بورجی بەرزەوهو، قۆرخکاری و گەندەلیی بکەن، وەک ئیستە هەموو دەسەڵاتدارانی خۆسەپن، تەوژمی ئیسلامی و خەلکی موسوڵمان و دیندار تۆمەتبار دەکەن، بەوەی کە لەخۆیاندا هەبە و، لە هەمبەنەوی خۆیاندا گۆنێ دەژمێرن.

سێیەم: گوتووایە: ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنزَلَ مَلَائِكَةً﴾، ئەگەر خواش ویستبای نوێنەر بنێری و پێغەمبەر بنێری، فریشتەی دادەبەزاند، هەلبەتە لە سوورەتی (الأنعام) دا، خۆی پەرورەدگار وەلامی ئەوەی داوێتەوه، دەفەرموی: ﴿وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكَ لَجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبَسُونَ﴾ (الأنعام) ئەگەر فریشتەبەکمان ناردبایە، دەبوایە لە شتێوی پیاویکدا ناردبامان، چونکە فریشتە لەسەر شتێوەی ئەصلیی خۆی نابێت، ﴿وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِمْ مَا يَلْبَسُونَ﴾ (الأنعام) (لَيَلْبَسُنَّ مَا يُغِلُّونَ).

ئەو كاتە لىتان تېكەل دەكردن، ئەو ەي كە لە خۇيانيان تېكەل كرده، يانى: ئەگەر ئەو كاتە ئەو پىاوه بېگوتابە: مە فرىشتەم، دەيانگوت: كى دەلى تۆ فرىشتەى، تۆش بەس مەروڧى؟ لىتان تېكەل دەبوو.

ئەوانە چۈنكە بە پاشخاننىكى پىپروايىەو تەماشى مەروڧ دەكەن، بۇيە پىيان وابە: مەروڧ شايستەى ئەو ەي نۆنەرو پەوانەكراوى خوا بى، بەلام ئەگەر بە پاشخان ئىمانىى تەماشى مەروڧ بىكى، مەروڧ زۆر بەپىزە، بەلام ئەگەر بە پاشخان كوفرەو تەماشى مەروڧ بىكى، دەگوتى: مەروڧ مەيموون زادەيەو، لە قالونچەو ئەمىباو ەاتو، بەلام ئەگەر لە روانگەى ئىمانەو تەماشى مەروڧ بىكەن: مەروڧ جىنشىنى خوايەو، ەەلگى ئەمانەق خوايە، مەروڧ، خوا ەەموو فرىشتەكانى فەرمان پىكردو كىنووشى پىزگرتن بۆ نادەم بەرن، بۆ بابى مەروڧان، مەروڧ زۆر بەپىزەو، خواش دەفەرمەى: ﴿وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ﴾ (الإسراء).

چوارەم: گوتوويانە: ﴿مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ﴾، ئىمە ئەو ەمان نەبىستو لە باب و باپىرانى پىشووماندا.

كە ئەمەيان درۆ بوو، چۈنكە خوا دەفەرمەى: ﴿وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾ (فاطر)، ەيچ كۆمەلگايەك نەبوو (ەيچ كۆمەلە خەلگىك نەبوو)، مەگەر پەوانەكراو و رىاكەرەو ەيەكى تىدا نىردراو.

پىنجەم: گوتوويانە: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ يَدْعُوهُ، حَتَّىٰ﴾، ئەمە بەس پىاوتكە جۆرىك لە شىتىى ەيە، ﴿فَتَرْصُقُوا يَدْعُوهُ، حَتَّىٰ يَجِيءَ﴾، نجا چاوەپىيى بىكەن تاكو كاتىكى دىارىيىكراو، يانى: بىراوى پى مەھىتن، لىي لە بۆسەدا بن، كەنگى دەفەوتى، يان شىتىيەكەى لادە چى و واز لەو قسانە دىتن.

﴿قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كُنْتُ يَدْعُوهُ﴾، نووح (عليه السلام) گوتى: پەروەردگارم! بە ەوى ئەو ەو كە مەن بە درۆ دادەتەن، پىشم بىگرەو سەرم بخە، يەكسەر خوا ەە دەفەرمەى: ﴿فَأَوْحَيْنَا﴾، بە (ف)ى بىپەوادا ەاتن (تەقىب)، يەكسەر دواى

نەۋە پەياممان بۇ نارد، ﴿أَنْ أَصْنَعَ الْفَالَكِ بِأَعْيُنِنَا وَوَحْيِنَا﴾، كە كەشتى دروستبەكە لە ژىر چاۋدېرى تېمەداۋ بە پەيامى تېمە، بەپىنى رېنمايى تېمە.

﴿فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُّورُ﴾، ھەر كاتىك فەرمانى تېمە ھات و، تەندور دەرقولى (ناۋى لى ھەلقولى)، ﴿فَأَسْلَفَ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ بَئِثَيْنِ﴾، لە ھەر جوۋىتىك دوۋانى بخە تېۋو ﴿وَأَهْلَكَ﴾، ھەرۋەھا مال و خېزانەكەى خۇشتى بخە تېۋو، ﴿إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ﴾، جگە لەۋەى كە برىارى پېشۋەختىان لەبارەۋە دراۋە، (كە ژنەكەى بوو، لەكەل بەكەى لە كۆرەكانى كە دەلېن: ناۋى كەنعان بوۋە)، ﴿وَلَا تَخْطِئُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُّعْرِضُونَ﴾، لە بارەى ئەوانەۋە كە ستەمیان كىردە مەدوئە، بە دۇنيايى ئەوان لە خەتەندارۋانن، ئىنجا ئەوانەى ستەمیان كىردە، چ ژنەكەى، چ كۆرەكەى، چ خەلك و زۆربەى ھەرە زۆرى كۆمەلگابەكەى.

﴿فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَعَكَ عَلَى الْفَالِكِ﴾، ئىنجا ھەر كاتىك تۆۋ ئەوانەى لەكەلەندەن، چوۋنە سەر كەشتىبەكە، سەقامگىر بوۋن لەسەرى، ﴿فَقُلْ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي مَخْلَعَنَا مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾، بىلېن: ستايش بۇ ئەۋ خۋابەى دەربازى كىردىن لە كۆمەلى ستەمكاران، ئەۋان بە تۆفان دەخەتەن و، لە بەين دەچەن، تېمەش سۋارى كەشتى نەجات بوۋىن و دەربازمان بوو، ﴿وَقُلْ رَبِّ ارْزُقْنِي مِنْكَ مَبَارَكًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْمَرْزُقِينَ﴾، بىلېن: پەرۋەردگارم! لە شۋىتىكى بە پىت و پىزدا دامبەزەنە، تۆ باشتىنى دابەزەنەران و نىشەتەجىكەرانى، كە لەسەر چىاي جوۋدىيى كەشتىبەكە لەنگەرى كىرت، ۋەك خۋا فەرۋوبەتە: ﴿وَأَسْرَرْتُ عَلَى الْجُورِيِّ﴾ ھود، چىاي جوۋدىيش، ئىستا دەكەۋتە باكوۋرى كوردستان، بەشە كوردستانى سەر بە دەۋلەتى تۈركىيا.

﴿إِنْ فِي ذَلِكَ لَا يَنْتَبِهُونَ﴾، لەۋەدا كە باسكرا، لەۋ بەسەرھاتەدا نىشانەى زۆر ھەن و، تېمە لە تاقىكەرەۋانېن، واتە: بەندىكانى خۇمان تاقى دەكەبەنەۋە.

نەۋە بەسەرھاتى نوۋچ كە خۋا بە كورتىيى، ئامازەبەكى پىكرد.

﴿فَرَأَيْنَاهُمْ مِن بُعْدِهِمْ قُرْنًا مَّخَرِينَ﴾، نجا له دواى وان، سه ده يه کی دیکه مان
 پتگه ياند، واته: خه لکيکی دیکه که هاوته مه ن بوون و، هاو کات له به ک
 کاتدا ده ژيان، ﴿قُرْن﴾، (اناس يَعْيشُونَ مُقَرَّنِينَ فِي زَمَنِ مُعَذِّبٍ)، خه لکيک که له
 کاتيکی ديار يیکر اودا پتگه وه ده ژين، ﴿فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ﴾، له تيو واندا
 پتگه مبه رتک له خو يان مان ره وان کرد، ﴿أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ﴾، که
 پتيگوتن: خوا به رستن، جگه له و به رستراو يکی دیکه تان نيه، ﴿أَفَلَا نُنْفِذُ﴾،
 ثابا خو تان ناپار تزن؟ وهک پتشر با سمان کرد ليره دا ناوی پتگه مبه ره که نه ها توه
 صه لات و سه لامی خوا له سه ر هه موو پتگه مبه ران بى و، ناوی گه له که شيان
 نه ها توه، به لام وهک دوايی ده يگه ينى به مه زننده وا پنده چى: گه لى نه موود
 بووين و، پتگه مبه ره که شيان صالح العليله بووه.

نجا ده فهرموى: ﴿وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِإِلَٰهِي الْآخِرَةِ وَأُفِّرَتْهُمْ فِي
 الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا﴾، ده ستر و يشتووان و برپار به ده ستان له گه له که ي، نه وانه ي بيپروا
 بوون و دیداری روى دوايان به درو داده ناو، له ژيان دنيدا خوشگوز ره امان
 کرد بوون، گوتيان: ﴿مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾، نه مه (واته: نه م پتگه مبه ره)،
 نه يا مرو فتيکی وهک خو تانه، ﴿يَأْكُلُ مِمَّا نَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُونَ﴾، له وه ي
 که تيوه لتي ده خو ن ده خوات و، هه مان شتيش که تيوه ده يخونه وه نه ویش
 ده يخوا ته وه و، واته: به لگه دپنه وه له سه ر نه وه ي مرو فتيکی وهک خو تانه، له به ر
 نه وه ي نه ویش وهک تيوه خواردن و خوار دنه وه ي هه يه، ﴿وَلَٰكِنْ أَطَعُمُ بَشَرًا
 مِّثْلَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ إِذَا لَخَّيْرُونَ﴾، نجا نه گه ر تيوه گوترا به لتي و فهرمان به ريی مرو فتيکی
 وهک خو تان بکه ن، به دلنبايی تيوه له زيانباران!

له حال تيکدا نه و ده ستر و يشتووانه خوشيان نه و خه لکه يان ژير چه پوک و
 بنده ست کرد وه و، به چاوی کويله و خزمه تکار تماشا يان کردوون، به لام نه گه ر
 پتگه مبه رتيکی پا به به رزی خوا بى، هيدا يه قى خوايان بو ينى و، نه و به زم و بازاره
 له زله زله کان و له و برپار به ده سته گه نپدل و پوو چه لانه تتيکدا، خه لکه که يان

پي زيانباره! كه نهوهی نهوان گوتوو یانه رتيك پيچهوانه یهوه، نه گهر نهو خه لکه به دواي پيغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بکه وي، هم پيکه وه ده بنه براو، پيکه وه تهبا ده بن و، کهس که لکه لهی کو پيخايه تیی له که له ده نابي به سهر نهواني ديکه ده، کهس بهوي ديکه نالي من له تو گوره ترم و چاکترم، هه موومان بهنده ی خواين و پيکه وه تهباو براين، بهوه خه لک قازانچ دهکات، نهو واقيعه ی که پيغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هاتوون بيگوړن، خه لکه که بهوه زيانبار بووه، که چهند که سيکی وهک خو يان، خو يان به سهر ده فهرز کردوون و، هوکميکی ميراتيی و، بنه مایی و، هوکميکی خو سه پاندينان به سهر ده فهرز کردوون و، ده ستیان به سهر نازو نيعمه ته کانی نهو ولاته ده گرتوهو، بو خو يان و دارو ده سته که يان لئی به هره مهند بوون، خه لکيشيان وهک کو يلهو خزمه تکار ته ماشا کرده، نهوه حاله ته زيانبار ييه که ی خه لک و جه ماوهره فريود راوه که بووه.

پيغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هاتوون نهو حاله ته زيانبار ييه که بو جه ماوهره ردهش و رووته که هاتوته پيش، بيگوړن و، بيانخانه حاله پيکه وه که تيبدا سهر بهرز بن و، مروف بن، کهس خو يان لي نه کاته په رستراوو په روه ردگار، يانی: نهوهی که ناحه زانی پيغه مبه ران و بريار به دهستان و خو فهرز که ره کان، گوتوو یانه، رتيك پيچهوانه ی واقيع بووه.

دوايی ده لين: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّا جَاءْنَاكُمْ بِآيَاتٍ لَّعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ﴾، نایا هه پرده شته تان لي دهکات، که نه گهر تيوه مردن و، بوونه وه خو ل و، بوونه وه تبسيکی پرتووکاو، تيوه دهر ده هيترنه وه؟ نایا بهوه هه پرده شته تان لي دهکات؟ که نه گهر برؤا به پيغه مبه ران نه هين، روژتيک دي سزا ده درين؟ ﴿هَيَاتَ هَيَاتَ لِمَا تُوعَدُونَ﴾، زور دووره، زور دووره، نهوهی تيوه هه پرده شته تان پي لي ده کري، هه رگيز شتي و نابي.

بو زيانبار ييتان براو خوشکاني مسولمانی به رتزو خوشه ويست!

ھەمىشە ئەھلى كوفىر ويستوويانە خەلىك لە خوا دوور بخەنەو، لە نىمان ھىنان بە خواو پۇژى دوايى بە فرىشتەكان و بە كىتەكان و بە وەھىيى خوا دوورى بخەنەو، تاكو زەمىنەيان بۇ خۇش بىن لە جىياي خوا، خۇيانيان بەسەردا فەرز بىكەن و، لە جىياي پىغەمبەرانى خوا، خۇيان لى بىكەنە دەمراست و چاو ساغ و، لە جىياي ئەوھى كە ھەموويان بەندەي خوا بن، بىانكەنە كۆيلەي خۇيان و خزمەتكارى خۇيان و، كارىان زۇر لەسەر ئەو كەردە: خەلىك بىرواي بە پۇژى دوايى نەبى و، تەنيا دنيا بىنىن، ئىجا خەلىك ئەگەر تەنيا ژيانى دنيايى بىنى، ئەم تەنيا ژيانى دنيا دىتنە، وا لە مروڤى دەكات، بە ھەر شىۋەيەك بوو، ئەو ژيانە دنيايە بگوزەرىن، لەزەتلىك وەربىگى و، لە نازو نىعمەتەكان بەھرەمەند بى، با لەسەر حىسابى و كەپامەت و پىزو مروڤايەتەش بى و، با بە كۆيلەيتى و، ژىرەستەيى و بە ماستاو چىيەتەش بى، ھەر چۆن بى شىتىكى دەست بىكەو، مادام ژيان بەس ژيانى دنيايە، ھەرچۆنكى بگوزەرى، پىنج و دوو پۇژىكە، با تۆزىك لەزەت بىكات، بەلام ئەگەر بىرواي بە پۇژى دوايى بى، دەلت: نەخىر من بۇ پىنج و دوو پۇژىكى ژيانى دنيا، خۇم زەلىل و زەبوون ناكەم، كەپامەت و پىزى خۇم لە دەست نادەم، كۆيلەيتى بۇ كەس ناكەم، كەم دەژىم و كەل دەژىم، بە مەردىي دەژىم و سەربەرزانەو جوامىزانە دەژىم و، بە ژيانىكى سادە پازىم، چاوم لە ھەپامىكى زۇرو بۇر نىەو، بە كەمىكى پاك و چاك و ھەلال ھەناعەت دەكەم!

بۆيە دەلتىن: ﴿إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَحَيَاتُنَا مِثْلُ نَبْتٍ يَمْعُورُ﴾، ژيان ھەر ئەم ژيانە دنيايەمانە، دەمرىن و دەژىن و، تىمە زىندووناكىنەو، ھەئاسىزىنەو، ئەو بە نىبەت پۇژى دوايەو، بە نىبەت پىغەمبەرەكەشەو سەلت و سەلامى خواي لەسەر بى، گوتىەتى: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾، ئەمە تەنيا پياوئەكە درۆ بە ناوى خواو ھەلدەبەستى، ﴿وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ﴾، تىمەش بۇ ئەو نايىنە بىروادار، وايازانىو ئەگەر بىروايتىن، دەچىتە

گیرفانی نه وه وه، به لām نه یان زایوه نه گهر بر وا بیتن، سوو ده که ی بو خویانه و، نه گهر بر و اش نه هیتن، زیانه که له خویان ده که هو ی.

﴿ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كُنتُ فِيهِ ۚ﴾، پتغه مبه ره که یان سه لات و سه لامی خوای له سه ر بن، فه رمووی: په روه ردگارم! به هو ی نه وه وه که منیان به در و دانا، سه رمبغه، پشتم بگره، خواش ﷻ په که سه ر وه لām ده داته وه:

﴿ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَّيُصِیْحُنَّ نَارِیْمَ ۚ﴾، (خوا) فه رمووی: دوا ی ماوه په کی که م، نه وانه له په شیمانان ده بن، زیوان ده بنه وه، په نجه ی په شیمانایی ده که زن.

﴿ فَآخَذَتْهُمْ الصَّیْحَةُ بِالْحَقِّ ۚ﴾، چری که وه ده نکیکی گه وره، هارژتیک به هه ق گرتنی، ﴿ فَجَعَلْنَاهُمْ عُشَّةً ۚ﴾، تنجا کر دمانه پووش و په لاش، کر دمانه که فی سه ر لیز ماوو لافاو، کر دمانه خلته، ﴿ فَبَعَدَ الْقَوْمَ الظَّالِمِیْنَ ۚ﴾، تنجا دووری بو کومه لی سته مکاران، ﴿ ثُمَّ اَنشَاْنَا مِنْۢ بَعْدِهِمْ قُرُوْنَا اٰخَرِیْنَ ۚ﴾، دوا ی وانیش چه ند سه ده ی دیکه مان پتکه یان دن، ﴿ مَا قَبِیْ مِنْ اُمَّةٍ اَلْهَلَّا وَ مَا یَسْتَخِرُوْنَ ۚ﴾، هیچ کومه لیک له نه هه له که ی، (کاتی له به ینبرانی) نه پیش ده که هو ی (نه پیش کاتی له به ین برانی ده که هو ی) و نه لیشی دوا ده که هو ی، واته: هیچ کومه لگایه که هیچ نومه تیک له و کاته ی که بو ی دانراوه، نه پیش ده که هو ی (پیشتر بفه وتی)، نه دوا ده که هو ی (دواتر بفه وتی)، رتک له و کاته دا که بو ی دباریکراوه ده فهو تی، ﴿ ثُمَّ اَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا ۚ﴾، دوا یی پتغه مبه رانی خو مان په یتا په یتا به دوا ی به کدا ناردن، ﴿ کُلَّ مَا جَاءَ اُمَّةٌ رَّسُوْلًا کَذَّبُوْهُ ۚ﴾، هه ر کاتیک کومه لیک هه لکیک پتغه مبه رنکیان بو ده هات، به در و یان داده نا، (یانی: زو ربه یان)، ﴿ فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بِبَعْضٍ ۚ﴾، تیمه ش هه ندیکیا مان به دوا ی هه ندیکیا ن خست، (له فه و تان دن دا)، ﴿ وَ جَعَلْنَاهُمْ اٰحَادِیْثَ ۚ﴾، هه روه ها کر دمانه فسه ی به رو مه جلیس، یا خود کر دمانه رو دوا ی سه یرو سه مه ره، ﴿ فَبَعَدَ الْقَوْمَ لَا یُؤْمِنُوْنَ ۚ﴾، تنجا دووری بو کومه لیک که پروانا هیتن.

نجا دیته سهر باسی مووسا و هاروونی برای، ده فهرموئی: ﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ
وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ﴾، دواپی مووسا و هاروونی برای سه لات و
سه لامی خویان له سهر بتی، به نیشانه کاغان و به به لکه یه کی پروون و ناشکراوه،
ناردمانن، ﴿إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ﴾، بو لای فیرعهون و ده ست و پتوهنده کانی،
بو لای بریار به ده ستانی ده و روبه ری، که ههر ماستاویان بو ده کردو چه پله یان بو
لی ده داو، به درو تو بالیان بو ده کیشا، ﴿فَأَسْكَبُوا عَلَآئِهِمْ قَوْمًا عَالِينَ﴾، نه وانیش
خویان به زلگرت و، ههر له بنه رپه تیشدا خه لکیکی خو به رز که ره وه بوون.

﴿فَقَالُوا أَتُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عِدَّةٌ﴾، نه وانیش (به پرسیارکردنی
نکوولیسلیکه رانه)، گوئیان: نایا بروا به دوو مروقی وهک خو مان بینن، که
خه لکه که شیان بو تیمه کو یله ن، ملکه چن، ژیر ده ست؟! ﴿فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ
الْمُهْلَكِينَ﴾، نجا به درو یان دانان، نهو دوو پیغه مبه رانه ی خویانیان به درو دانان،
﴿فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ﴾، نیدی سه ره نجام له فهو تیندرلوان بوون، ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا
مُوسَىٰ الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ﴾، به دلنایی به رنامه و کتیی شمان به مووسا دابوو،
به لکو رتی راست بگرن، نهک بکه ونه دوا ی فیرعهون و دارو ده سته که ی، (وا
پنده چی مبه ست پیتی گه لی مووسا بیت، یانی: گه لی مووسا رتی راست بگرن،
چونکه خوا ﷺ که ته وراتی ناردوه، بو به نوو نیسرائیلی ناردوه، نهک بو قیبتیه کانی
گه لی فیرعهون، چونکه وه ختی قهومی فیرعهون تاماده نه بن، نیمان بینن، تاماده
نه بن نه صلی دین قبول بکه ن، معقوول نیه لق و پویه کان (فروغ) ی تاینیان بو
بنیردرین، به لام به نوو نیسرائیل دوا ی نه وه ی تاماده ییان ده ربری بروا به نه صلی
دین بینن، خوا بناسن، خوا به رستن و، بروا به پیغه مبه ری خوا بینن، نجا خوا ی
په روه ردگار ته وراتی بو ناردن که شه ریه تیک بوو بو ریخه ستی ژانیان.

له کوتایی دا خوا ده فهرموئی: ﴿وَحَمَلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَاسْمَهُ آيَةً﴾، کوپی مه ریه م
و دایکی شیمان کردنه نیشانه یه ک، نیشانه یه کی زور مه زن، که چه ندان نیشانه ی
له خویدا کو کردو ونه وه، ﴿وَأَوْرَثْنَاهَا﴾، چه واندانه وه و په ناشمان پی بردن،

﴿إِلَّا رَتَوْهُ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ﴾، بۆ گردیک، بەرزاییەک، کە هەم شوینی
 نیشتەجێ بوون بوو، هەم تاوو سەرچاوەشی لێ بوو، کە ییگومان ئەو شوینە لە
 فەلەستینە، ئنجا ئایا لە جەلیل (جلیل)ە، یان لە ناصیرە (ناصرە) یان شوینیکی
 دیکە؟ لەو بارەوێش پاجیایی هەیەو، بەسەرھات و چیرۆکی عیساو دایکی
 (مەریەم) یشمان لە کاتی تەفسیرکردنی سوورەتی مەریەمدا باسکردووە.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

په وانه کردنی نووح بۆ لای گه له که ی، به په یامی خوا به یه کگرتنه وه،
تۆمه تبارکردنی بریار به ده ستانی گه له که ی بۆ ی به: ۱- مرۆفبوونی، ۲- ویستنی
خۆ فه پرزکردنی، ۳- گوايه شیتته، بیانوو هینانه وه شیان بۆ برپا نه هینانیان، که
ده بووايه فریشته یان بۆ یین و، شتی واشیان له پیتشوانیان نه بیستوه:

خو الله ده فرموی: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ فَقَالَ يَغُورُ عِبَادُ اللَّهِ مَا لَكُمْ
مِنْ إِلَهِ غَيْرِي أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ الْمَلَأُوا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ
يَفْضَلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ مِنْ سَمَاءٍ مَلَكًا مَّا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ إِنْ
هُوَ إِلَّا رَجُلٌ يُدْعَىٰ جِنَّةً فَنَرِيضُهُ حَتَّىٰ جِئَ ﴿٢٥﴾﴾

شیکردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له ده برگه دا:

۱- ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ﴾، به دنیایی نووحمان بۆ لای خه لکه که ی په وان
کرد، پیتشر باس مان کرد که خوا له قورئاندا ناوی گه لی نووحی باس نه کردوه، وه ک ناوی
گه لی هه ندی له پیغه مبه رانی دیکه ی هیناوه، بۆ نه وونه:

۱- گه لی نه موود که صالح پیغه مبه ریان بووه.

۲- گه لی (عاد) که هوود پیغه مبه ریان بووه.

۳- گه لی مه دینه یان (أَصْحَابُ الْأَيْكَةِ)، که شوعه یب پیغه مبه ریان بووه. به لām باسی
ناوی گه لی نووحی نه کردوه، که چ که لیک بوون؟ که وا پتده چتی گه لی نووح هه موو
مرۆفابه تیی نه و کاته بووین.

ئىنجا ئايا بۇچى خوا دەفەر مۆي: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ﴾؟ يانى: بە
جە خىتىرىدەنە؟ شەرە زايانى زىمان گووتويانە: (تَاكِيدُ الْجُمْلَةِ بِ(ل) الْقَسَمِ وَ (قَدْ)
التَّحْقِيقِ، تَاكِيدُ لِلْمُضْمُونِ التَّهْدِيدِيِّ مِنَ الْقِصَّةِ)، واتە: رستەكە بۇيە بە (ل)ى سوتىند
خواردن، ھەرۋەھا بە (قَدْ)، بۇ ساغكردهنەۋە جە خىتىرىدەنەۋە ھاتو، چونكە
ئەمە جە خىتىرىدەنەۋە بۇ ئىۋە رۇكى ھەرۋە شەكارانە، كە لە بەسەرھاتەكەدا ھەيە.

(۲) ﴿فَقَالَ يٰقَوْمِ اَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ اِلٰهِ غَيْرُهُ﴾، گوئ: ئەي گەلەكەم! خوا بېرستىن،
جگە لەو پەرستراۋىكى دىكەتان نى، ﴿مَا لَكُم مِّنْ اِلٰهِ غَيْرُهُ﴾، خوتىندراۋىشەنەۋە: (ما
لَكُمْ مِنْ اِلٰهِ غَيْرِهِ)، واتە: دوو شىۋە خوتىندەنەۋە (قراءة)ى ھەن، ھەموو پىتغەمبەران
(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) زۆر بە نەرم و نىانى و مېھرىبانى خەلكى خۇيانىان دواندو،
﴿يٰقَوْمِ﴾، ئەي خەلەكەكەى خۇم! يانى: منىش يەككىم لە خۇتان و، بۇتان دلسۆزم، بۇتان
بە پەرۋىشم، ﴿اَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ اِلٰهِ غَيْرُهُ﴾، خوا بېرستىن جگە لەو پەرستراۋىكى
دىكەتان نى، واتە: پەرستراۋىكى دىكەتان نى، كە شايستەى پەرستراۋىكى، ئەگەرنا بە
تەئىكىد پەرستراۋىكى ساختەو بى ئىۋە رۇكىان زۆر بوون.

(۳) ﴿اَفَلَا تَنْقَوْنَ﴾، ئىنجا ئايا پارىزىز ناكەن، خۇتان ناپارىزىز! ئەۋە نكوۋلىيىكرىدەنە لەۋەى
كە ئەۋان پارىزىز بىكەن، لە سزاي خوا، بەھۋى ئەۋەۋە كە بېراۋى پى ناهىتىن، واتە: ئىۋە
بۇچى خۇتان ناپارىزىز، چ شتىك بۇتە ھۋى ئەۋەى خۇتان نەپارىزىز لە سزاۋ ئازارى خوا؟
بە ھۋى ئەۋەۋە كە نىمان بىتىن، چونكە ئەگەر نىمانتان ھىتا، دەپارىزىزىن لە سزاي خوا.

(۴) ﴿فَقَالَ اَلَمْآؤُا الَّذِيْنَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ﴾، ئىنجا دەستۋىشتىۋان و بېريار بەدەستانى
بىپىرو لە گەلەكەى گوتيان، بەكسەر گوتيان:

(۵) ﴿مَا هَٰذَا اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾، ئەمە تەنيا مەۋفكىكى ۋەك خۇتانە، ھەلبەتە ھىچ كام
لە پىتغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) نەھاتوون لاق ئەۋە لى بدنە كە مەۋف نىن،
گووتويانە: ئىمە مەۋف نىن، ﴿قُلْ اِنَّمَا اَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ...﴾، فصلت، گووتويانە: ئىمە
تەنيا مەۋفكىكى ۋەك خۇتان، بەلام بىگومان مەۋف تاكو مەۋف ئاسمان و رىسمانىان

جیاوازه، مروّفتیک، شایسته‌ی نه‌وه بن خوا بیکاته نویتنه‌ری خوئی، له‌گه‌ل مروّفتیکدا که ژیا‌نیک‌ی نا‌ژه‌لانه ده‌گوزهریتن، زۆر لیک جیان، ته‌نیا له جیهانی مروّفتدا نه‌و هه‌موو جیاوازییه‌و، نه‌و هه‌موو به‌رزیی و نزمیه‌ی زۆره‌ هه‌یه، نه‌گه‌رنا هیچ نه‌سپیک نیه به‌رانبه‌ر سه‌د نه‌سپ بن، یان گایه‌ک به‌رانبه‌ری هه‌زار گا بن، به‌لام مروّف هه‌یه به‌رانبه‌ر ملیؤنان مروّفه ﴿إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا...﴾ النحل، واته: ئیبراهیم بۆ خوئی ئۆمه‌تیک بوو، یان: نه‌و له‌ خویدا پێبازتکی به‌رجه‌سته کرد بوو، که پێبازی ته‌نیا خوا په‌رستی و به‌ندایه‌تی بۆ خوایه، به‌لام نه‌وانه ویستوو‌یانه بلّین: مادام نه‌و پێغه‌مبه‌ره مروّفه، به‌که‌لکی نه‌وه نایه‌ت نویتنه‌ری خواو په‌وانه‌کراوی خوا بن!!

ننجا تۆمه‌تباری ده‌که‌ن:

٦- ﴿يُرِيدُ أَنْ يَنْفَضَلَ عَلَيْكُمْ﴾، ده‌یه‌وی غۆبتان به‌سه‌ردا بکاته سه‌روک، (أَي: يُرِيدُ التَّوَسُّلَ وَالسِّيَادَةَ عَلَيْكُمْ)، ده‌یه‌وی سه‌روکایه‌تی و گه‌وره‌یی‌تان به‌سه‌ردا بنوێت و، لاق نه‌وه لێدا که زیاده‌ی به‌سه‌ر ئێوه‌وه هه‌یه، نویتنه‌ری خوایه.

٧- ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنزَلَ مَلَائِكَةً﴾، نه‌گه‌ر په‌روه‌ردگارمان ویستبای، یانی: (وَلَوْ شَاءَ رَبُّنَا إِرْسَالَ رَسُولٍ أُنزِلَ مَلَائِكَةً)، به‌رکار (مفعول‌ی) (شاء) قرتێراوه، له‌به‌ر نه‌وه‌ی دیاره، یانی: نه‌گه‌ر په‌روه‌ردگارمان ویستبای پێغه‌مبه‌ریک بنێرتی، فریشته‌ی داده‌به‌زاند.

٨- ﴿مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ﴾، ئه‌مه‌مان له‌ باب و باپیرانی پێشووماندا نه‌بێستوه، (ه‌ذا) ئاماژه‌یه بۆ خوا به‌ که‌کرتن (توحید)، که له‌پاستیدا درۆشیان کردوه، هه‌رجه‌نده نه‌گه‌ر نه‌شیان بێستبایه (إِنَّ عَدَمَ الْعِلْمِ لَا يَسْتَلْزِمُ عِلْمَ الْعَدَمِ)، زانیاری نه‌بوون به‌ شتیک، به‌لکه‌ نیه له‌سه‌ر نه‌بوونی نه‌و شته، نه‌گه‌ر نه‌شیان‌بێستبن، نه‌وه ئێستا ده‌بیستن با لێی وردبهنه‌وه.

٩- ﴿إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ يُدْعَىٰ جِنَّةً﴾، ئه‌مه ته‌نیا پیاویکه، جو‌ریک له‌شێتی تێدایه، چونکه وشه‌ی ﴿جِنَّةً﴾، ته‌نووینی له‌سه‌ره‌و، ئه‌م ته‌نووینه‌ش بۆ جو‌ره، (التَّوْنُونُ لِلنَّوْعِيَّةِ)، واته: جو‌ریک له‌ شێتی، پێش‌تریش یاسمان کرد ئه‌وه‌یان بۆیه‌ گوتوه‌و نه‌یان‌گوتوه: شتی

تەواو، بەلكو گوتوويانە: شىتتېيە كەى جوړىك له شىتتېيە، چونكه نه گەر گوتبايان: شىتتېي پەها (جنون مطلق) ى هەپە، خەلكە كەى بۆيان هەبوو بلىن: وانپە، پياوځكى عاقل و به ماريەفەت و نه جيب و پړىك و پىكە، قسە كافي هەموويان قسەى نه سەتق، هەلسوكە ووق وەك هى شىتان ناچن! بەلام تىستا بۆيان هەبوو بلىن: نا، ناخر خو ئيمە نه مانگوتو شىتتېي تەواو، بەلكو جوړىك له شىتتېي هەپە!

١٠- ﴿فَرِيسُوا بِهٖ حَتّٰى جِيئَ﴾، ئنجا چاوەرپى بکەن تاكو کاتىكى ديارىيکراو، (العين: اِسْمٌ لِلزَّمانِ غَيْرِ الْمُحَدَّدِ، (جین)، ناوہ بۆ کاتىكى ديارىي نه کراو، (قربص)يش، برىتیه له پراوستان و چاوەرپىکردن، له ئيشىکدا که دەویستى بکرى، واتە: جارى پروای پى مەهینن و چاوەرپى بکەن، واتە: چاوەرپى بکەن، یان ئەوەتا دەمرى و له کۆلمان دەبیتەو، یان ئەوەتا شىفای بۆ دى و، ئەو حالەتە شىتتېيە نامىتى و، واز لەو قسانە دىتى.

بیانوەهکانى گەلى بۆ پروا پى نههینانى و هەلۆهشاندهههیان:

گەلى نوح پىنج بیانوويان هیناونهو، بۆ پروا نههینان به نوح عليه السلام:

یەكەم: گوتوويانە: مروڤىكى وەك خوئانە ﴿بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾.

دووهەم: گوتوويانە: دەپەوى خوئتان بەسەردا فەرز بکات و هەلکيشن. ﴿يُرِيدُ أَنْ يَفْعَلَ عَلَيْنَكُمْ﴾.

سێهەم: گوتوويانە: ئەگەر پەرورەدگارمان وىستباى پىغەمبەرىك بنىرى، فرىشتهى دادەبەزانە. ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنزَلْ مَلَكًا﴾.

چوارەم: گوتوويانە: ئيمە شتى وامان نهبيستوه له باب و باپىراني پيشووماندا. ﴿مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأَوَّلِينَ﴾.

پىنجەم: گوتوويانە: ئەو هەر پياوځكه جوړىك له شىتتېي تووش بوو: ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ بِهِ جَنَّةٌ﴾.

كە بە دۇنيایى ھەر كامىك لەو بيانوو تۆمەتانە، بەرپەرچدانەووە
ھەلۆەشانەووەیان زۆر ئاسانە:

(۱) وەلامى بيانووى بەكەم: ﴿ مَا هَآءَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ ﴾، ئىجا با مروۇف بى،
بو چى مروۇف ناتوانى بىتە نوپنەرى خوا؟ ئەگەر بە پاشخان ئيمانىي و لە
بووناسىي ئىسلامىيەووە تەماشاي مروۇف بکەين، دەبينين مروۇف زۆر بەرپەزە،
بەلام بە بووناسىي کوفرو شىرك و بە تىروانىنى نەقامىيانە، تەماشاي مروۇف
بکەين، دەبينين مروۇف شتىكى زۆر بى نموودو بى نرە.

(۲) وەلامى بيانووى دووودم: كە دەلین: ﴿ يُرِيدُ أَنْ يُفَضِّلَ عَلَيْكُمْ ﴾، لە پاستىي
دا نووح نەيوستووە خوڤيان بەسەردا ھەلکىشت، بەلام ئەوان لە ھەمبانەي
خوڤاندا گوڤزيان ژماردوون، ئەگەرنا ئەو ويستوويەق ئەو خو بەسەردا ھەلکىشانە
لەبەرى و، خەلک ئازاد بى و، کەس کۆيلەي کەس نەبى، ھەموويان بەندەي خوا
بن و، بەيەكەووە تەبا بن.

(۳) وەلامى بيانووى ستيەم: كە دەلین: ئەگەر پەرورەدگارمان ويستباي
فريشتەي دادەبەزانە، واتە: ئەگەر ويستباي پيغەمبەر بئىرى، بەلام فريشتە
چۆن دەتوانى لەگەل مروۇفدا بڤى، مەگەر بچيە سەر شيوەي مروۇف؟!

(۴) وەلامى بيانووى چوارەم: كە دەلین: ئەوەمان نەيوستووە لە باب و باپىراني
پيشووماندا، ئەم قسەيان: يەكەم: درۆ بوو، چونكە ھىچ كۆمەلگايەك نەبوو
پيغەمبەراتى تيدا نەبن.

دووهم: پاشان با نەشيانىستىن، تيستا ئەو دەيىست، فەرموون ديقەق لى بەدن، ناي
ھەر لەبەر ئەوەي پيشتر نەتبىستو، برۆاي پى ناھيىنى؟ ناي ھەر شتىك پيشتر نەبوو،
ماناي وايە راست نيە؟

۵) ۋە ئامى بىانۋوۋى پىنجەم: گوتۈۋىيە: ئەۋە پىۋىكە جۆرىك لە شىتتى
 تىدايە، كە يىگومان ئەۋەش درۆ بوۋە، چۈنكە پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)
 لە لوۋتەكى تىرو تەۋاۋىسى دابوون، لە ھەموو پوۋىكەۋە، لە ھەموو كەسى
 پۆزگارى خۇيان عاقلتر بوون، نە جىيتر بوون، پاكتر بوون، چاكتر بوون، پىكتر
 بوون، بە لام يىگومان كە سىك لە پىشت پەردە پەشەۋە تەماشاي كە سىك بىكات،
 پەشى دە بىنىت و، ئەۋ زە زەۋ قسە پۆيشتو و، پىيار بە دەستانە، ئەمە زىاتر
 جەنگىكى دەروۋىسى بوۋە لە دۆ پىغەمبەران و، بۆ چەۋاشە كردنى خەلكە كە
 خۇيان بوۋە، ھەروەك چۆن لە سىرەي (ابن هشام) "دا ھاتو: كە (الأخس
 بن شريق) لە ئەبوو جەھل دە پرسى: ئەي ئەبوولجەكەم! پىتۋايە موھەممەد
 راست بىكات، يان درۆ بىكات؟ ئەۋىش دەلى: دەزانم موھەممەد ھەرگىز درۆي
 نەكردو، راست دەكات، بە لام ئەگەر تىمە بىرواي پى بىتىن، عەشیرەتى تىمە
 (بنو عبد الشمس) بەدۋاي عەشیرەتى (بنو هاشم) بىكەۋى و، تىمە ھەرگىز شتى
 ۋا ناكەين.

ئىنجا ئەبوو جەھل بۆ چەۋاشە كردنى خەلكە كە ھەر گوتۈۋىيەتى: محمد راست
 ناكات، نە يانگوتۈۋە موھەممەد راست دەكات! ھەروەك ھەموو قسە پۆيشتوۋان و
 پىيار بە دەستانى گەلانى پىشۋوش، بە ھەمان شىۋە بۆ چەۋاشە كردنى خەلكە كە
 خۇيان، نە چوون ھەقىقەتى پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) چۆنە، بىخەنە
 پو، بەلكو تۆمە تىيان بۆ ھەلبەستوون، تاكو كۆمەلگاكانىيان چەۋاشە بىكەن.

مه سه لهی دووه م:

پارانه وهی نووح ﷺ له پهروه ردگاری و سروشکردنی خوا بوئی، که کهشتی دروست بکات و، له ههر جووتیک دووانی تیبخات، وپړای خیزانی، (هاوسهرو مندانه کانی)، جگه له وانه ی برپاریان له باره وه دراوه، ههر کاتیکش سواری کهشتیه که بوون، ستایشی خوا بکه، که له سته مکاران قوتاری کردوون و، له خواش داوا بکه، که له شوینیکي پر پست و پیز دایانه زینن، پاشان راگه یاندنی نه و راستیه که له بهسهرهاتی نووحدا، نیشانه ی زور هه ن و، خواش مروغه کان تاقیده کاته وه:

خوا دهه فرموی: ﴿قَالَ رَبِّ اَصْحٰی بِمَا كَذَّبُوْنِۙ ۝۱۸۰ فَاَوْحٰیۤ اِلَیْهِۦۤ اَنْ اَصْنَعَ الْفَلَکَ بِاَعْيُنِنَاۙ وَوَحٰیۤنَاۤ اِذَا جَآءَ اَمْرُنَاۙ وَفَارَ التَّوُوُّۙ فَاسْلُکْ فِیْهَا مِنْ کُلِّ زَوْجٍۭۙ اَتَمِّیْنَ وَاَهْلَکَ اِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَیْهِ الْقَرْۢلُ مِنْهُمْ ۖ وَلَا تَخْطِبْنِیْ فِی الَّذِیْنَ ظَلَمُوْۤا مِنْهُمْ مُّعْرِضُوْنَ ۝۱۸۱ اِلَّاۤ اَسْتَوِیْتَ اَنْتَ وَرَبُّکَ عَلَی الْاَفْاَکِ فَقُلِ اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِیْ جَعَلَنَا مِنَ الْقَوٰمِ الْفٰلِیِّیْنَ ۝۱۸۲ وَقُلْ رَبِّ اَنْزِلْنِیْ مُنْزَلًا مُّبٰرَکًا وَاَنْتَ خَبِرَ الْمُنْزِلِیْنَ ۝۱۸۳ اِنَّ فِیْ ذٰلِكَ لَاٰیٰتٍ وَلَیِّنْ کُنَّا لَمُبْتَلِیْنَ ۝۱۸۴﴾

شیکردنه وهی ئه م، ثابته تانه، له چواره برکهدا:

۱- ﴿قَالَ رَبِّ اَصْحٰی بِمَا كَذَّبُوْنِۙ﴾، نووح له پهروه ردگاری پارایه وه، گوئی: نهی پهروه ردگار! به هوئی نهووه که منیان به درو داناه، سهرم بغه، پشتم بگره، (نصر)، بریتیه له سرخستنی ده ستریزئی بو سهرکراو بهسهر ده ستریزئیکاردا.

۲- ﴿فَاَوْحٰیۤ اِلَیْهِۦۤ اَنْ اَصْنَعَ الْفَلَکَ بِاَعْيُنِنَاۙ وَوَحٰیۤنَاۤ اِذَا جَآءَ اَمْرُنَاۙ﴾، نجا سروشان بو لا کرد که کهشتی دروست بکه، له ژر چاودیری تیمه داو به پتی سروش و پینمایي تیمه.

﴿اَنْ اَصْنَعَ الْفَلَکَ﴾، پسته به که مانای (اوعینا)، روون ده کاته وه، واته: وه حی و سروشه که بریتی بوو له وه، که کهشتی دروست بکه، له ژر چاودیری تیمه دا.

بە پىتى رېنمايى تېمە، چونكى ۋەك لە بەسەرھاقى نووح عليه السلام كاتى خۇي باسماڭ كىردۈ، ۋا پىدە چى كەشتى نووح، بە كەمىن كەشتى بوۋى، خوا ﷻ بە ۋە حىيى ۋە كە بۇ نوۋى كىردۈ، رېنمايى كىردۈ ۋە كەشتى چۈن دروست بىكات!

۳- ﴿فَإِذَا جَاءَ أَمْرُنَا﴾، ئىجا ھەر كاتى فەرمانى تېمە ھات، ۋاتە: فەرمانى تېمە ھات بە دەست پىكردى تۇفان، ئەو تۇفان ۋە لافاۋە گەۋرەيەي كە ھاتو.

۴- ﴿وَكَارَ السُّورُ﴾، ھەرۋە ھا تەندوۋر دەر قولى، ئەمە سى ۋاتى ھەن:

أ- ھەر كات تەندوۋرى نان تىدا كىردى، كە گەرمە ۋە ناگرى تىدايە، ئاۋى لى دەر قولى، كە ئەمە نىشانەيەك بوۋە، بۇ نوۋى عليه السلام.

ب- كە تۇفان دەستى پىكردى ياخود مەبەست پىتى ئەۋەبە كە ئەگەر تەندوۋرىك كە ناگرى تىدايە ئاۋى لى دەر قولى ۋە ھەت قولى، دەپ لە شۈبھە كاتى دىكە چۈن بى؟ ۋەك خوا لە سوۋەتەل (القمر) دە فەرمانى: ﴿وَجَعَلْنَا الْأَرْضَ عِوَنًا...﴾ ۱۷ ﴿القمر، زەۋىيمان ھەموۋ كىردە سەرچاۋە تەقاندانەۋە.

ج- ياخود (فَارَ التَّوْرُ)، رەمزو ھىمايە ۋە تەبىرىكە، يانى: كار لە كارتىزاۋە، تەندوۋر گەرم بوۋ، ۋەك لە سىرەي پىغەمبەردا ھاتو ﷺ كە لە جەنگى حونەندا پىغەمبەر لە مەقامىكدا دە فەرمانى: (الآن حَمِي الْوَيْطِيسُ) (خىرە ئاۋى يەلى: ۳۶۰۶، عن انس، قال حسين سليم بن أسد: إسناده حسن)، ۋاتە: تىستا تەندوۋر گەرم بوۋ.

۵- ﴿فَأَسْلَفَ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ﴾، لە ھەر جوۋىتىك دوۋانى تىبىخە، لە ھەر جوۋىتىك، ۋاتە: لە ھەر جوۋىتىك لەۋ ئاۋەل ۋە پەرەۋرۇ ژياندارانەي كە خوا ﷻ زانىۋىيەتى لە ئاۋىدا دەخىتىكى، بۇ ئەۋەي ۋە جەيان نەپىتەۋە، ﴿فَأَسْلَفَ﴾، يانى: (فَادْخُلْ)، لە ھەر جوۋىتىك دوۋانى تىبىخە، نىرو مېيەك، كە دە فەرمانى: ﴿مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ﴾، ئەو تەۋنوبە يانى: (مِنْ كُلِّ نَوْعٍ)، لە ھەر جوۋىتىك، يان: (مِنْ كُلِّ حَيَوَانٍ)، لە ھەر ژياندارىك، خوتندراۋىشە تەۋە: (مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ الثَّانِي)، يانى: لە ھەر جوۋىتىك دوۋان.

۶- ﴿وَأَمَّا لَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ مِنْهُمْ﴾، هر روده ها که س و کاره که شی (یان: خیزانه که شتی) تبیخه، سواربکه له که شتیبه که دا، مه گهر نه وهی بریاری پیشوخته ختی له باره وه دراوه، که به ته نکید یه کیان ژنه که ی بووه، نه وی دیکه شیان له فورئاندا دیاره که کوره که ی بووه، که ده لّین: ناوی که نعان بووه، نه وانه بریاری پیشوخته یان له باره وه دراوه، له بهر نه وهی پروایان به نوح علیّه نه هتیاوه.

۷- ﴿وَلَا تُخْطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾، له باره ی نه وانه وهش که سته میان کردوه، (چ له که س و کاره که ت، چ له خه لکی دیکه)، مه مندوتنه.

بوچی؟

۸- ﴿إِنَّهُمْ مُفْرَقُونَ﴾، به دنیایی نه وان خنکترلون، واته: بریاریان بو دراوه دهبی بخنکترین، نغرو بن لهو لافاوه دا.

۹- ﴿فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَمْتًا وَمَعَكَ عَلَى السَّكَكِ﴾، تنجا ههر کاتیک خو ت و نه وانه ی له که لّتن سواری که شتیبه که بوون، له که شتیبه که دا سه قامگیر بوون.

۱۰- ﴿فَقُلْ لِّلْعَدُوِّ الَّذِي كَفَرْنَا مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ أَنَّهُمْ يُرِيدُونَ﴾، بلّی: ستایش بو نهو خوایه ی دهر بازی کردین له کومه لی سته مکاران، تیمه ی دهر باز کرد له وان، نه وان له لافاوه که دا خنکان و، تیمه لهو که شتیبه دا دهر باز بووین.

۱۱- ﴿وَقُلْ رَبِّ ارْزُقْنِي كَيْفَ أَخَذْتُهَا﴾، (بپارنوه)، بلّی: په روه ردگارم! دابه زیندکی پر پیت و پیز دامبه زینه، ﴿مَنْزِلًا﴾، خو تر اویشه ته وه: (منزل)، واته: شوینی لن دابه زین، یانی: له شویتکی پر پیت و پیز دامبه زینه، که به ده قی ثابته له سه ر چپای جوودی دابه زینراوه: ﴿وَأَسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ﴾... ۱۱ هود، که شتیبه که له سه ر چپای جوودی له نگه ری گرت، نهو چپایه ی له باکووری کوردستانه، کوردستانی سه ر به تورکیا.

۱۲- ﴿وَأَلَّتْ خُبْرُ الْمُرَلِّينَ﴾، تو باشرین دابه زینه رو باشرین نیشته جیکه ری، نه ی په روه ردگار.

۱۳- ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ﴾، له ودهدا نیشانه‌ی زور هه‌ن.

۱۴- ﴿وَلَا تَكُن مِّنَ الْكَافِرِينَ﴾، بێگومانیش تیمه له تاقیکه‌ره‌وان بووین،

که ده‌فه‌رموئ: ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ﴾، نه‌و نیشانه‌ی که له به‌سه‌رهاق نووحدا هه‌بوون، زور زورن:

۱- به‌کیک له‌وانه خوا پیغه‌مبه‌رانی خۆی سه‌ر ده‌خواو پشتیان ده‌گرئ.

۲- به‌کی دیکه، نه‌و لافاوه که هات هه‌موو دنیای داگرت، که وه‌ک کاتی خۆی باسما‌ن کردوه، پێ ده‌چن ئیقلمگیر بووین و، هه‌موو دنیای داگرتین.

۳- پاشان دروستکردنی نه‌و که‌شتیه به‌وه‌حیی خوای په‌روه‌ردگارو، به‌رێنمایی خوا.

۴- نیشانه‌یه‌کی دیکه، نه‌وه‌یه که به‌هۆی کوفره‌وه باب و کور، ژن و مێرد، له‌یه‌ک جیا ده‌بنه‌وه.

۵- نیشانه‌یه‌کی دیکه نه‌وه‌یه، که خوای بالاده‌ست سه‌ر زه‌وی جو‌مال کردوه‌و، گه‌سکی‌کی لێداون له‌و کافره‌ مله‌وران، بۆ نه‌وه به‌شه‌ر قوناغتیکی دیکه‌ی تازه به‌پاکی ده‌ست پێ بکاته‌وه.

۶- نیشانه‌یه‌کی دیکه‌ش مانه‌وه‌ی که‌شتیه‌که‌ی نووحه له‌سه‌ر چای جوودیی.

مه سه له ی سینه م:

ده خستیوانی کۆمه لگایه کی دیکه و ناردنی یتغه مبه رنیک بۆیان و، هه لویستی ملهورانه ی بریار به دهسته کافرو خۆشگوزهرانه کانی و، دووباره کردنه وه ی بیانوه بووجه کان و نکوولییکردن له هاتنی قیامت و، تۆمه تبارکردنی یتغه مبه ره که یان به درۆ هه لبه ستن به ناوی خواوه و، سه ره نجام له خوا بارانه وه ی له و یتغه مبه ره و، ناردنی دهنگ و هارژتیکی بیهرزاو، بوونه پووش و په لاشی سه ر لیزماوی، بیهروایان:

خوَا ۞ ده فهموئ: ﴿قُرْآنَانَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرْآنًا مَآخِرِينَ ۝۲۱﴾ قَارَسْنَا فِيهِمْ رَسُولًا مِنْهُمْ اِنْ اَعْبَدُوا اِلَهًا مَالَكُمْ مِنْ اِلَهٍ غَيْرُهُ اَفَلَا تَتَّقُونَ ۝۲۲﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا الْآخِرَةِ وَاُتْرِفْتُمْ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا مَا هٰذَا اِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ بَاۡكُلُ مِمَّا تَاْكُلُوْنَ مِنْهُ وَنَشْرَبُ مِمَّا تَشْرَبُوْنَ ۝۲۳﴾ وَلَٰكِنْ اَطَعْتُمْ بَشَرًا مِّثْلَكُمْ اِنَّكُمْ اِذَا لَخٰسِرُوْنَ ۝۲۴﴾ اُبَعِدُكُمْ اَنْتُمْ اِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ اَرْبَابًا وَعِظْنَا اَنْتُمْ تَخْرُجُوْنَ ۝۲۵﴾ هٰتٰتَا هٰتٰتَا لِمَا تُوْعَدُوْنَ ۝۲۶﴾ اِنْ هٰی اِلَّا حَيٰاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوْتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوْثِيْنَ ۝۲۷﴾ اِنْ هُوَ اِلَّا رَجُلٌ اَقْرَبُ عَلٰى اَنۡفُسِكُمْ كَذِبًا وَمَا نَحْنُ لَہٗ بِمُؤْمِنِيْنَ ۝۲۸﴾ قَالَ رَبِّ اَنْصُرْنِيْ بِمَا كُنتُ بِنِیْ ۝۲۹﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيْلٍ لِّیَصْحَبَنَّ نٰدِيْنٌ ۝۳۰﴾ فَاَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنٰهُمُ عُشَّكَ فَبَعَدًا لِلْقَوْمِ الضَّالِّیْنَ ۝۳۱﴾ ۞

شیکرکردنه وه ی له م ئایه تانه، له هه ژده برگه دا:

۱- ﴿قُرْآنَانَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرْآنًا مَآخِرِينَ﴾ له دوای وان، له دوای گه لی نووج، سه ده به کی دیکه مان پینکه یاند.

﴿قُرْآنًا مَآخِرِينَ﴾ سه ده به کی دیکه، (قُرْآن)، به کۆمه لگایه ک ده گوتری: (یَقْرَءُوْنَ بَزْمٍ مُّعَدَّدٍ)، له کاتیکی دیارییکراودا پینکه وه ده ژین، واش پتیده چی مه به ست پتی گه لی نه موود بئ، که صالح الصبیح: یتغه مبه ره که یان بووه.

۲- ﴿فَازْسِنَا فِيمَ رَسُولَايُنْهُمْ﴾، لە ئىتوياندا پىغەمبەر ئىكەن لە خۇياندا بۇ ئاردن، ھەلبەتتە بۇيەش خوا ﷻ ئاۋى پىغەمبەر ھەكەي نەھىتەۋە، ئاۋى گەلەكەشى نەھىتەۋە، چۈنكى لە راستىدا ئەو باس و خواسەي كە لەو بەسەرھاتەدا ھاتو، بەسەر ھەموو پىغەمبەرەن و بەسەر ھەموو گەلەكەنياندا دەچەسەن، بۇ ئەۋەي ئەو بەسەرھاتە ئىۋەرۈكەكەي گشتگىر بى، بۇ ھە ئۆيىستى ھەموو پىغەمبەرەن و، ھە ئۆيىستى ھەموو گەلەكەنياندا پىغەمبەرەن، كە بىروايان پىيان نەھىتەۋە.

۳- ﴿أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ﴾، (ئەو پىغەمبەرە پىي فەرموون:) بەندايەتتى بۇ خوا بىكەن، جگە لەو پەرستراۋىكى دىكەتان نى، (شايسەي پەرستى بى)، ﴿مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ﴾، خوئندراۋىشەتەۋە: (مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرُهُ)، بە ھەردوو شىۋەكە خوئندراۋەتەۋە.

۴- ﴿أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾، ئايا خۇتان ئاپارزىن؟ واتە: ئايا خۇتان ئاپارزىن لە سزاي خوا، بە ھۆي بىروا ھىتانتان بە پەيامى خواۋە؟

۵- ﴿وَقَالَ الْمَلَأُ مِن قَوْمِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾، قسە رۆيشتوۋانى گەلەكەي ئەۋانەي بىپروا بوون و، لە ژيانى دىيادا خۇشگوزەرمان كىردبوون، گوتيان:

۶- ﴿مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾، ئەمە تەنبا مەۋقەيكى ۋەك خۇتانە.

۷- ﴿يَا كُلُّ مَسَآئِلُ كُنْ مِنْهُ وَتَشْرَبْ مِمَّا تَشْرَبُونَ﴾، لەۋەي تىۋە لىي دەخۇن دەخوات و، لەۋەي تىۋە لىي دەخۇنەۋە، دەخواتەۋە، خواردن و خواردنەۋەي ۋەك ھى تىۋەيە، مادام ۋابى، ئەمە بەلگەيە لەسەر ئەۋەي مەۋقەيكى ۋەك خۇتانە.

ۋەك باسەن كىرد: ئەمە دەردىكى لەمىزىنەي ئەھلى كوفەر بوۋە، تىستاش ھەر ۋايە، تىستاش ھەر كەسى خەلەك بانگ بىكات بۇلاي خوا، بۇلاي پىغەمبەرى خوا ﷻ دەگوتى: تۆ چىت، تۆ خۇت پىي لە تىمە چاكترە؟ نەخىر بەلام ۋەرن با ھەموومان چاك بىي، با ھەموومان بەدۋاي پىغەمبەرى خوا

بەكەوين، با ھەموومان بەندەى خوا بىن، بەلەم ئەوانە بۆچى قەئس بوون، بە بانگەوازى پىغەمبەرەن؟ چونكە بانگەوازى پىغەمبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ئەگەر بېجەسپن، خوا بەيەككەرتن (توحىدللە)، ئەگەر بېجەسپن، دەبى خەلك ھەمووى بەندەى خوا بىن، پىكەو تەبا بىن، بەلەم كاتى شىرك و كوفەر دىتە گۆپى، زولم دىتە گۆپى، چىنايەتىى و قىرى و پىرى دىتە گۆپى: پاساوىشى دەدەنەو، بەووى مەن جىام لە تۆ، ئەو ھەجىيە لە تۆ، ئەو ھەشېرە تە لەو ھەشېرە تە جىيە، ئەو ھىزبە لەو ھىزبە جىيە، ئەو شەخسە لەو خەلكەى دىكە جىيە، بەلەم كاتىك خوا پەرستىى لە ئارادا بىن، پەيامى خوا بەيەككەرەنى پىغەمبەرەن لە ئارادا بىن، نەخىر، خەلك ھەمووى دىتەو ھەك ئاست، تەنبا خوا، پەرستراو (معبود) دەبىن، خەلكى دىكە ھەمووى دەبىن لە يەك ئاستدا بىن، و، خۇيان بەسەر يەكدى دا فەرز نەكەن.

۸- ﴿وَلَمَّا أَطَاعُوا بَشَرًا مِّثْلَكَ إِذْ أَلْخَرُونَهُمْ﴾، ئەم (ل) ھە، زەمىنە خۆشكەر بۆ سۈيىندە، واتە: ئەگەر تىو ھە قەسەى مەرقۇقىكى وەك خۇتان بکەن و، فەرمانبەرىى بۆ بکەن، بە دۇنيایى تىو ھە زىانباران دەبن، ئەمە وەلەمى سۈيىندەكەيە، ھەلبەتە، ئەو ھەمبەنەى خۇدا گۆيز ژماردن بوو، چونكە ئەوانىش ھەر مەرقۇقى وەك خەلكەكە بوون، كەچى خۇشيان بەسەردا فەرز كەردوون، يان ھۆكىمى مىراتىى، يان ھۆكىمى ھەسكەرتارىى، يان ھۆكىمى بىنەمالەيىان بەسەردا كەردوون، بەلەم لە ھەمبەنەى خۇياندا گۆيزيان ژماردو، زانىويانە ئەو ھەى كە پىغەمبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دەيلىن، ئەگەر بېجەسپن، ئەوان ئەو بەزم و بازارەيان لى تىك دەچن، پىغەمبەرەن دەيلىن: نەخىر نابىن كەس لە كەس زىاتر بەشى بە نىعمەتەكانى خولود ھەبىن، ھەمووتان دەبىن پىكەو تەبا بىن، پىكەو رىك بىن، كەس خۇى بەسەر كەسدا ھەلنەكىشى، تەنبا خوا بېرستى و، پەيامى خواش جىاوازىى ناكاتە نىوان خەلك، بەھۆى رەنگ و زمانيان، بەھۆى رەگەزىان، بە ھۆى بارودۇخى كۆمەلەيتىيان و.... ھتدەو.

(۹) - دوابی ده‌لین: ﴿أَبَعِدْكَ أَتَّكَرُّ لَنَا مِثْمَ وَكُنْتُ نَرَاكَ وَعَظَمْنَا أَتَّكَرُّ مَحْرُحَتَ﴾؛ نه م پرسیارکردنه بۆ سهر سورماندنه: ئایا هه‌په‌شه‌تان لى ده‌کات، که نه‌گهر مردن و بوونه‌وه خوَل و بوونه‌وه تیسکی پرتووکاو، تیهو ده‌ره‌تیاوه ده‌بن (زیندوو ده‌کرینه‌وه)؟

﴿أَتَّكَرُّ مَحْرُحَتَ﴾، که تیهو جاریکى دیکه ده‌رده‌هینینه‌وه، ئایا به‌وه هه‌په‌شه‌تان لى ده‌کات؟ ئنجا، بۆچی ده‌لین: ده‌بیته‌وه به خوَل و ده‌بیته‌وه به تیسک؟ چونکه گۆشته‌که‌ی زوو ده‌بیته‌وه به خوَل و، ئیسقانه‌کانیش پرتووکاو ده‌بن.

(۱۰) - ﴿هَيَّاتَ هَيَّاتَ لِمَا تُرْعَدُونَ﴾، زۆر دووره زۆر دووره، ئه‌وه‌ی که هه‌په‌شه‌تان پیتی لى ده‌کرتی، وشه‌ی ﴿هَيَّاتَ﴾، خوینراویشه‌ته‌وه: (هَيَّاتَ)، واته: هه‌م به سهر (فتح) و، هه‌م ژیر (کسر) یش خویندراوه‌ته‌وه، ئه‌مه وشه‌یه‌کی (مبني)یه، هه‌م له‌سهر فته‌ح و هه‌م له‌سهر که‌سر، که پیتی ده‌گوتری: ناوی کردار (إِسْمُ الْفِعْلِ) و، بۆ رابردوو، یانی: (بَعْدَ بَعْدَ)، زۆر دووره زۆر دووره، ئه‌وه‌ی که ئه‌و هه‌په‌شه‌تان پیتی لى ده‌کات، نه‌دی چۆنه؟

(۱۱) - ﴿إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا عَنَّا بِمَعُونَةٍ﴾، ژيان ته‌نیا ژيانى دنيامانه، ده‌مرین و ده‌ژین و، تیمه زیندوو ناکرینه‌وه، ئنجا نه‌گهر ژيان ته‌نیا ژيانى دنيا بێ؟ خه‌لک له پیناوی ئه‌وه‌نده ژيانه دنيايه‌دا کۆیلايه‌تیی ده‌کات، خه‌مه‌تکاریی ده‌کات، ژێرده‌سته‌یی قبوَل ده‌کات و، زه‌بوونی قبوَل ده‌کات، چی ده‌کات بیکات، به‌لام نه‌گهر پۆزی دوابی هه‌بن، پۆزی دوابی غیره‌ت وه‌به‌ر ئینسان ده‌نێ، جه‌وه‌هر ده‌داته به‌ر ئینسان، که له پیناوی پینج و دوو پۆزیکى دنيايى و، ژيانیکى کاتیی دا، خۆی زه‌بوون و زه‌لیل نه‌کات، چونکه مه‌زل‌کایه‌کی دیکه هه‌یه، ژيانى راسته‌قینه‌ی تێدایه.

(۱۲) - ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ افْتَرَىٰ عَلَىٰ آلِهِ كَذِبًا﴾، نه‌و (پێغه‌مبه‌ر) ته‌نیا پیاویکه، درۆ به‌ ناوی خواوه هه‌ل‌ده‌به‌ستن.

(۱۳) - ﴿وَمَا عَنَّا لَهُ بِمُعِينٍ﴾، تیمه‌ش بۆ ئه‌و نابینه‌ بروادار.

وابانزانیه: ئەگەر ببنە برۆدار، تەنیا بۆ ویه، له حالیکدا ئیمان هێنان، قازانجە کهی بۆ خواوەنیهتی، کوفریش زەرەرە کهی بۆ خواوەنیهتی، ئنجا با برانین پیغمبەرە کهیان چی دەفرمووی، له کۆتایی دا؟

۱۴- ﴿قَالَ رَبِّ انصُرْنِي بِمَا كُنتُ فِيهِ﴾، گوئی: پەرورەدگار! بهووی ئەوهوه که منیان به درۆ دانا، پشتم بگره، سهرم بهه.

۱۵- ﴿قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لِّيُصْبِحَنَّ نَارٌ فِي حَاقِّكَ﴾، (خوا) فرمووی: دواي ماوهیهکی کهم ژێوان دەبنهوه، به پیتی (ف) نهیهتانهوه، له بهر ئەوهی پیتی چووه، که ئەو پیغمبەرە پاراوهتهوه، مهرج نیه به کسەر خوا که له کهی له بهین بردی.

﴿عَمَّا قَلِيلٍ﴾، یانی: (بَعْدَ قَلِيلٍ) دواي کهمیک، ئەم (ما)یه، زیاد کراوه بۆ تەنکید، (قلیل)یش، سیفهتی وه صفکراوێکی قرتیندراوه، واته: (بَعْدَ وَقْتٍ قَلِيلٍ) دواي کاتیکی کهم، ﴿لِّيُصْبِحَنَّ نَارٌ فِي حَاقِّكَ﴾، په شیمان دەبنهوه، لێره دا (لِّيُصْبِحَنَّ)، دوو واتای هه:

أ- له (أصبح) هاتوه واته: بوو (صار)، واته: بهمزوانه په شیمان دەبنهوه.

ب- له بهر به یاندا په شیمان دەبن و، په نجهی په شیمانیی دهگهزن، له (أصبح) هاتوه یانی: چووه ئێو به یانی، چونکه له سوورەتی (الحجر) دا دهفرمووی: ﴿فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ﴾، واته: دهمهو بهر به یان چریکه به کی گهوره گرتی.

۱۶- لێره دهفرمووی: ﴿فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ﴾، چریکهو هارژنێکی گهوره گرتی.

۱۷- ﴿فَجَعَلْنَاهُمْ عَشْرَةَ﴾، کردمانن به پووش و په لاش، کردمانن به خلتهو خال.

۱۸- ﴿فَبُعْدًا لِلْقَوْمِ الضَّالِّينَ﴾، دووریی بۆ کۆمهالی ستهمکاران، دووریی بۆ ئەوان له رهحمهتی خوا، دووریی بۆ ئەوان له زبڵدانی میژوودا، با برۆن و، سهر زهویان لی پاک بکرتیهوه.

مەسەلە ی چوارەم:

دوایی خوا ﷻ چەندان کۆمەلگای دیکە ی پێگەیاندن و، هیچ کۆمەلگایە ک لە ئەجەلە کە ی پێش نە کە وتوو، دواش نە کە وتوو، پەیتا پەیتاش خوا پێغەمبەرانی خۆی (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ) بۆ ناردوون، کە چی هەموویان، (ئەو کۆمەلگایانە) پێغەمبەرانی خۆیان بۆ درۆ داناوو، خوای دادگەریش هەموویانی یە ک لە دوا یە ک، فەوتاندوون و، کردوونیە بە سەرھات و قسە ی بەرو مەجلیسان و، کردوونی بە پرودای سە یرو سە مەرە:

خوا دە فەرموی: ﴿ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ ﴿١٢﴾ مَا نَبِئُكَ مِنْ أَجَلِهَا وَمَا يَسْتَنْخِرُونَ ﴿١٣﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا رَسُولَنَا تَتْرَا كُلَّ مَا جَاءَ أُمَّةً رَسُولُهَا كَذَّبُوهُ فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ فَبِمَا لِقَوْمٍ إِلَّا يُؤْمِنُونَ ﴿١٤﴾﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە ھەوت بڕگەدا:

١- ﴿ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ﴾، نجا لە دوا یان سە دانکی دیکە مان پێگەیاندن، یانی: دوا ی خەلک و کۆمەلگای نووح ﷺ دوا ی کۆمەلگایە کی دیکە ش کە پێغەمبەریکی بۆ ئێردراو، بە لām خوا ﷻ ناوی ئەو پێغەمبەردی نە ھێناو، کە ئیمە زیاتر ئەو ئەگەرە مان لە لا بە ھێرە، کە دە بێ گە لی (ھود) بوو ب، پێغەمبەرە کە شیان صالح ﷺ، بە بە لگە ی ئەو کە خوا ﷻ باسی چۆنیە تی فەوتیند رانیان دە کات، بە دە نگ و چریکە یە کی گەرە، وە ک لە سوورە تی (الحجر) دا، خوا ﷻ دە فەرموی: ﴿فَأَخَذْتُمُ الصَّيْحَةَ مُصْحِينَ ﴿٨٦﴾ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٧﴾﴾، ئیمە لە تەفسیری سوورە تی (الحجر) دا، بە درێژی باسی بە سەرھاتی صالح و گە لە گە ی (ھود) مان کردو.

کە دە فەرموی: ﴿ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرُونًا آخَرِينَ﴾، لە دوا یان چە ندان سە دە مان پێگەیاندن، (الْقُرُونُ الْأَمَمُ وَهِيَ الْمُجْتَمَعَاتُ الَّتِي لَمْ يُرْسَلْ لَهَا رَسُولٌ)، (قُرُونٌ) واتە: سە دە کانێ کە مە بە یبێت یبێت، ئەو کۆمەلگایو خە لکانە ن، لە کاتیکی

دیاریکراودا پتکھوہ ژباون، به لَام وا پتده چئ مبهست نهو کۆمه لگایانه بن که پتغمبهریان بۆ نه تیردراون، له بهر نهو هی کتیب و بهرنامه و په یامی پتغمبهری پتشیوویان (عَلَيْهِم الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، له نیتودا ماونهوه.

دهشگونجئ مبهست نهو کۆمه لگاوا سه دانه نه بن، که پتغمبهریان بۆ نه تیردراون، به لکو خوای زاناو توانا به گشتی باسی سه دهکان دهکات، که پتغمبهرانیشیان (عَلَيْهِم الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بۆ لا هاتوون، به به لگهی نهوه که خوا ﷺ له سووردهتی (الفاطر) دا دهفرموی: ﴿وَإِنْ مِنْ أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ﴾ (۱۵)، واته: هیچ کۆمه لگایه که نه بووه، مه گهر وریاکه رهوه و هۆشیارکه رهوه دهی کی تیدا تپه پروهو، رهوان کراوه.

۲- ﴿مَا تَسْبِيحُ مِنْ أُمَّةٍ أَلْمَهَا وَمَا يَسْتَعِزُّونَ﴾، هیچ کۆمه لگایه که، هیچ کۆمه لیک لهو سه دانه، پش نهجه له که ی نه که وتوهو، لیشی دوا نه که وتوه، واته: ههر کۆمه لگاوا که لیک بروای به پتغمبهری خو ی نه کردبئ، نه وکاته یاسای خوا وابوو له ژبانی به شهردا، که نهو کۆمه لگایه شایسته ی نهوه ده بفهوتیندری و، سزا بدری، ئنجا هیچ کۆمه لگایه که لهو کۆمه لگایانه، پش کاتی فهوتیندرانی نه که وتوه، بهر لهوه نه فهوتاووه، لیشی دوا نه که وتوه، به لکو ریک لهو کاته دا، خوا ﷺ بۆ دیاریی کردوه، سزا دراوهو، فهوتیندراوهو، سهر زهوی لی پاک کراوه تهوه، بۆ نهو هی کۆمه لگایه کی دیکه له نوی، دهست به نه زموونیککی دیکه بکاتهوه.

۳- ﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا﴾ دواپی پتغمبهرانی خو ماغان (عَلَيْهِم الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) یه که له دوا یه که به دوا یه کهدا ناردن، وشه ی (تَتْرًا) که خو تزاویشه تهوه: (تَتْرًا،) (أَيِ مُتَعاقِبِينَ مَعَ فَتَرَاتٍ وَتَقْطُعُ) واته: نهو پتغمبهرانه مان (عَلَيْهِم الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ناردن به دوا یه کهدا، به لَام ماوه یان ده که ویتنه نیوان، چونکه (تَتْرًا) یانی: (وَتَرًّا وَتَرًّا)، یه که یه که له دوا یه که دههاتن.

٤- ﴿كُلِّ مَا جَاءَ أُمَّةً رَسُولًا كَذَّبُوهُ﴾، ھەر کاتیک کۆمەلگایەک، پیغمبەرەکی بۆ دەھات، بە درۆیان دادەنا.

ھەلبەتە نایەتەکی وا دەفەرموێ: کە ھەر کۆمەلگایەک، پیغمبەرەکی، پەوانەکراوەکی بۆ دەھات، بە درۆیان دادەنا، بەلام مەرج نیە، ھەموویان بە درۆیان دانابی، بەلکو ئەگەر زۆربەیان بە درۆیان دانابی، ئەم تەعبیرە ئەوەش دەگرتەو، واتە زۆربەیان بە درۆیان دانا، دەشگونجی ھەمووشیان بە درۆیان دانابی، بەلام ئەگەر زۆربەش بووبن، حیساب بۆ زۆرینە دەکری لەو ھالەتانەدا، لە یاسا گەردوونیەکانی خوادا، لە ژبانی بەشەردا، حیساب بۆ زۆرینە دەکری، وەک خوا ﷻ لە سوورەتی (الأنفال) دا دەفەرموێ: ﴿وَاتَّقُوا فِتْنَةً لَا تُصِيبَنَّ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْكُمْ خَاصَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ﴾، واتە: خۆتان لە بەلایەک بپاریزن کە تەنیا بە تایبەت تووشی ئەوانەتان نایەت کە سەمیان کردو، بەلکو ھەر کات کۆمەلێک ھەبوون لە کۆمەلگایەک دا، کە سەمیان کردو، خراپەیان کردو، کۆمەلگایەکی بەرانبەریان دا، دەستەوستان و بێ دەنگ بوو، دەستەپاچە بوو، دەستیان نەگرتن، ئەو بەلایە کە دی، ھەرچەند بە ھۆی ئەو سەمکارانەو دی، بەلام خەلکەکی دیکەش ھەمووی دەگرتەو، وەک پیشیان دەلێن: (کاتیک ناگەر بەردەبێتە لێرەوار، تەزو وشکی پێکەو دەسووتی).

٥- ﴿فَاتَّبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا﴾، ھەندیکیانمان بە دوا ھەندیکیان خست، لێردا کە دەفەرموێ: ھەندیکمان بە دوا ھەندیکمان خست، تێمە بەھۆی پەوت (سیاق) وە دەزانین، کە مەبەست فەوتیندرا نیانە، بانی: لە فەوتاندن و لە بەپێردندا، ھەندیکمان بە دوا ھەندیکماندا خست، ئەگەر نا دەگونجا واتایەکی دیکە بگەینێ، بەلام پەوت و شوێنەکە ناچارمان دەکەن بلێین: مەبەست پێی ئەوەیە.

٦- ﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أَحَادِيثَ﴾، ھەروەھا کردمان بە بەسەرھاتی گێردراو، لە بەرو مەجلیسان دا، (أَحَادِيثُ):

أ- كۆي (حديث) ده، وهك قسه، كه پيشتر له شيكردهوي وشه كاندا باسماز كرده.

ب- ياخود كۆي (أخذوثة) يه، ئنجا نهگهر كۆي (حديث) بئ، ياني: كردمانن به باس و خواستك، كه له بهرو مه جليساندا بگيردريتهوه، واته: بوونه باس و خواست مه جليسان، يان: باس و خواست نيو كتتيان، نهگهر (أخاديث) كۆي (أخذوثة) ش بئ، (الأخذوثة: هي اسم لما يتلهم الناس بالحديث عنه، مثل أعاجيب جفجف العجوبة)، (أخذوثة) ناوه بو نهو شتهي خه لك ده خافليزئ، به هوئ قسه له باره كردنيهوه، واته: رووداوئكي سهير، وهك (أعاجيب)، كه كۆي (العجوبة) يه، واته: شته سهيره كان.

٧- ﴿فَبَعْدًا لِّقَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ﴾، دووربي بو كومه ليك كه بپروا ناهئين.

دووربي له چي؟ دووربي له بهزدي خولو، دووربي لهوهي بتوانن بهرددهوام بن له زياندو، پاشان دووربي بو نهوان لهوهي له پوژي دوايي دا، خوا ﷻ بهزدي پيئاندا بئ، چونكه خوا ﷻ هيچ نزيكيهكي لهگه ل كه سدا نيه، مهگهر بههوئ نيمانهوه نه بئ و، هيچ دووربيشي لهگه ل كه سدا نيه، بههوئ كوفرو نيفاق و شيرك و ئيلحادو، نهو سيفهته خراپانهوه نه بئ، نهگهرنا خوا ﷻ به يهك چاو ته ماشاي هه موو مروقه كان دهكات، بهلكو جنديش، بهلام نهوه خه لك خو يانن دياربي دهكهن، له خوا نزيك دهبن، يان دوور دهبن، نهگهر نيماني پئ بئين، بههوئ نيمان و بهندايه تيهوه، لئى نزيك دهبن و، نهگهر كوفري پئ بكهن، بههوئ كوفرو شيرك و نيفاق و گوناھو تاوانهوه، لئى دوور دهبن، پيغه مبه ر ﷻ له فهرمايشيكتدا له باره ئوممه تان و كومه لگاكانى پيشوووه ده فهرموئ: ﴿عَرِضَتْ عَلَيَّ الْأُمَمُ فَبَعَلَّ يُرَى النَّبِيُّ مَعَهُ الرُّجُلُ، وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرُّجُلَانِ، وَالنَّبِيُّ مَعَهُ الرُّهُطُ، وَالنَّبِيُّ لَيْسَ مَعَهُ أَحَدٌ﴾ (أخرجه أحمد: ٢٤٤٨، والبخاري: ٥٤٢٠، ومسلم: ٢٢٠)، واته: ئوممه تانم بو رانويتران، پيشانم دران، (دهبن له خه وندا بووبئ، ياخود له شهوي ميعراج دا بووبئ)، پيغه مبه ري وام دهبنى، پياوئكي لهگه ل بوو، پيغه مبه ري وابوو دوو پياوي لهگه ل دابوون، (بهس نهوه نده نيمانان

پى ھىتابوو)، پىڭخەمبەرى وام دەينى كۆمەلىكى لەگەلدا بوون، پىڭخەمبەرى واشبوو كەسى لەگەل نەبوو، (واتە: ھىچ كەس بىرۋاي پى نەھىتا بوو).

بۇ زانىارىي ھەموو لايەك: زۆر جار باس دەكرى، ئەدى كوا لە نىو گەلى چىن، كوا لە ھىندستان، كوا لە فلان شوئى دوورى دىنا، بۇ چى باس و خواسى ھىچ پىڭخەمبەر ئامان نەبىستە، ۋەلەمەكەي ئەۋەيە كە: پىڭخەمبەر ئان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) كە ھاتوون بانگەۋازى خواۋ پەيامى خوا بەيەككرتن (توحيد) يان ھىتاۋ، كە پىڭخەۋانەي بىر كىرەنەۋەي خەلەك و، پىڭخەۋانەي بوونناسىي نەۋ خەلەكە بوۋە، پىڭخەۋانەي ئەۋە بوۋە، كە ئەۋان كىرەۋانەتە پىشە، لە شىۋەي ژيانى ئابوورىي و سياسىي و كۆمەلەيەتسىي و فىكرىي و عەقىدەيەيەن دا، بۇيە ۋەك پىڭخەمبەر ﷺ دەفەرمىۋ، پىڭخەمبەرى ۋا ھەبوۋە، ھاتوۋە، كەس ئىمانى پى نەھىتاۋ، ئىنجا باس و خواسەكەي چۆن بزاندرى؟ ھەبوۋە يەككىك يان دوۋان، يان كۆمەلىكى كەم، بىرۋايان پى ھىتاۋ، پىڭخەمبەر ئان ھەر بە چەوساۋەيى ژيان و، ئەۋ كاتەش ۋەك ئىستا نەبوۋە، نووسىن و خوئىندىن و باس و خواس و تۆمار كىرەن، شىتەكى بىلۋەي، لە نىو ھەموو خەلەكدا بى، ئەۋ كاتە زياتر خوئىندىن و نووسىن بە دەستى دەستەلەتدارانەۋە بوۋە، ئەۋانېش مېژوۋيان بە كەيفى خۇيان نوۋسىۋەتەۋە، ئەۋەي مەبەستىيان بوۋى، تىشكىيان خىستۇتە سەر، ئەۋەش كە مەبەستىيان نەبوۋى، كىيان كىرەۋە، كە ئىستاش ھەر ۋايە، ئىستاش دام و دەزگايەكانىي راگەيانىدىن، پىروداۋىك ئەگەر مەبەستىيان بى، زۆر تىشكى دەخەنە سەرۋ گەۋرەي دەكەن، زەقى دەكەنەۋە، كەسانىك، يان پىروداۋىك، يان ھالەتتىكىش، كە مەبەستىيان بى، نادىدە بگىرى، كپ و، خەفەي دەكەن و ژىر لىۋى دەخەن.

مه‌سه‌له‌ی پتتجه‌م:

ناردنی مووساو هاروونی برای (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، به نیشانه گهل و به‌لگه‌ی پروونه‌وه بۆ لای فیرعه‌ون و دارو ده‌سته‌که‌ی و، خو بۆ‌زلگری و ئیمان نه‌هیتانیان به بیانوی مرقبوونی مووساو هاروون و، ژیر ده‌سته بوونی گه‌له‌که‌یان و، سه‌ره‌نجام فه‌وتیتانیان و، کتیب و به‌رنامه‌دان به مووساو، ریتمای کردنی گه‌له‌که‌ی:

خو ﷻ ده‌فه‌رموی: ﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ۖ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِۦ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ ۚ ﴿١٦﴾ فَقَالُوا أَتُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا وَقَوْمُهُمَا لَنَا عِدُونَ ۚ ﴿١٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ ۚ ﴿١٨﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ۚ ﴿١٩﴾﴾

پیتیش باسمان کرد تیمه له ته‌فسیری سووږه‌تی (الأعراف) دا، به دریزی باسی به‌سه‌ره‌اتی مووساو هاروونی برای (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و، گه‌له‌که‌یان، (بنو اسرائیل)، هه‌روه‌ها فیرعه‌ون و هامان و قاروون، نه‌و سۆ کوچکه شوومه‌و، نه‌وانه‌ی له‌که‌لیان بوون، باسمان کردود، که تیمه به‌سه‌ره‌اتی مووساو هاروون و (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و گه‌له‌که‌یان و، له‌که‌ل فیرعه‌ون و دارو ده‌سته‌که‌ی کردوومه‌ به سیزده (١٣) قوناغ، هه‌شت (٨) قوناغیمان له سووږه‌تی (الأعراف) دا باسکردوون، پیتنج (٥) قوناغی ماون، ئه‌وانیش له سه‌ره‌تای ته‌فسیری سووږه‌تی (القصص) دا، خو پشتیوان بن باس ده‌که‌ین:

شیکردنه‌وه‌ی ئەم ئایه‌تانه، له شه‌ش برگه‌دا:

١- ﴿ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ﴾، دوا‌ی مووساو هاروونی برابمان په‌وانه‌کرد، به نیشانه‌کا‌مانه‌وه‌و، به به‌لگه‌به‌کی پروونه‌وه.

(سلطان)، بە بەلگە دەگۈترى، چونكە بەلگەي پۈۈن و ئاشكرا، دەسەلاتى ھەبە لەسەر عەقل و دلى مروف، ئەگەر ئەو مروفە پىزى عەقل و دلى خۈي بگرى.

خوا بۇ كۈيى ناردن؟

(۲) - ﴿إِلَىٰ رُءُوفٍ وَمَلَأُوا﴾، بۇ لای فیرعهون و دەسترویشتووه كانى، (الملا؛ الذين يَمْلَأُونَ عُيُونَ النَّاسِ وَقُلُوبَهُمْ حَبًّاءَ وَبُهَاءَ)، (ملا) ئەوانەن كە چاۋو دلى خەلک پر دەكەن، لە سام و ھەببەت و سەرسامىي.

كەواتە: (ملا)ی فیرعهون، ئەوانەن لە كۆرو مەجلیسەكەي دا بوون، كە وا پىدە چى لىرەدا مەبەست پىنى زاناو جادووگەرەكان بووبن، كە كۆي كىردوونەو، ياخود ئەوانەي كە راۋىزى پى كىردوون، لە پىش ھەموویانەو ھامان و قاپوون.

(۳) - ﴿فَأَسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ﴾، ئنجا خۇيان بە زلگرت و كۆمەللىكى بە زلگرتو بوون، بە (ف)ی (تعقيب)، ھاتووه، يانى: پىك كە ھات و چوون بۇ لایان، بە كسەر خۇيان بە زلگرت، بە بن تىفكرين و، لىوردبوونەو ھەي پەيامەكەي، ﴿وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ﴾، لەبەرئەو ھەي كۆمەللىكى بەرز بوون، خۇ بە بەرزگىبوون، خۇيان پى بەرزتر بوو لەو ھە كۆي بۇ مووسا ھاروونى براى (عليهما الصلاة والسلام) بگرن، ئنجا چىيان بە پاساۋ ھىناۋەتەو؟

(۴) - ﴿فَقَالُوا أَتُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِكَ وَقَوْمُهُمَا لَنَا عِدَّةٌ﴾، گوتيان: ئايا بپوا بىنين بۇ دوو مروفى ھەك خۇمان، لە ھالىكىشدا كە گەلەكەيان، خەلگەكەيان بۇ تىمە كۆيلەن، ملگەچن، ژىر دەستى؟!

ھەلەتە بەنوۋ ئىسرائىل ھەك كۆيلە وابوون، لەبەر دەستى فیرعهون دا، ھەرچەندە كۆيلە نەبوون، بەلەم پىاۋەكان ھەك كۆيلەو، ئافەرەتەكان ھەك كەنیزەك مامەلەيان لەگەل دا كراۋە، ئەگەرنا ئازاد (حر) بوون، كۆيلە (رقیق) نەبوون، بەلەم

بە جاۋى كۆيلەۋ خەزمەتكارو ژېر دەست تەماشى كراون، بۆيە فەرعەون ۋا دەلى،
 ھەرچەندە ئەصلى وشەي (عبادة) لە زمانى عەرەبىيدا بە ماناى ملكەچىي دى،
 واتە: قەۋمەكەيان بۇ ئىمە ملكەچەن، فەرمانبەرن، ژېردەست، كە ديارە بەنوو
 ئىسرائىلىش ۋەك گوتمان: خەزمەتكارو بەردەست و ژېردەستى قىتئەكان بوون،
 بە سەرۋاكايەتتى فەرعەون و قاروون و ھامان، بۆيە ۋايانگوتو، ئىنجا بە پلەي
 يەكەم مووسا عليه السلام كە پوۋبەرى فەرعەون بۆتەو، بۇ ئەۋە بوۋە كە بەنوو
 ئىسرائىل لەو ژېر دەستىي و، زەبوونىيە دەرباز بىكات، ۋەك دەفەرموئى: ﴿فَأَرْسَلَ
 مَعَنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَا نُعَظِّمُهُمْ﴾ طە، واتە: بەنوو ئىسرائىلمان لەگەل بىئەرەو،
 چى دېكە ئەشكەنجەيان مەدە! فەرعەون سۆغەرەو بىگارى بە پاۋەكان دەكرد،
 ئافردەتە كانىشيان دەھىشتەودو، تىرىنە كانيان سەردەبىرى، ئافردەتە كانيان دەھىشتەو
 بۇ خەزمەت و بۇ پى رابواردن و كارى خراب.

٥- ﴿فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ﴾، بە درۆيان دانان، يەكسەر لە فەوتتاۋان بوون،
 بە (ف)ى بەدواداھاتن، (تەقىب)، يانى: كە چوون، يەكسەر بە بى دواكەوتن بە درۆيان
 دانان، ﴿فَكَانُوا مِنَ الْمُهْلَكِينَ﴾، ئەۋىش ھەر بە (ف)ى تەعقىب، واتە: سەردەنجام
 يەكسەر لە فەوتتارۋان بوون.

ھەلبەتە يەكسەر كە ئەۋان ئەۋانيان بە درۆ داناو، واتە: فەرعەون و دارو
 دەستەكەي، مووسا ۋا پوۋونيان بە درۆ داناون، يەكسەر خوا ﷻ سزاي نەداون،
 بەلەم لىرەدا خوا ﷻ بۆمان كورت دەكاتەو، كە سەردەنجامەكە ۋابوو، ئەۋان لە
 فەوتتندراۋان بوون.

٦- ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ لَمَّا هَمَّ يَهْتَدُونَ﴾، بە دۇنيايى كىتئەشمان بە مووسا دا،
 بەلكو پى راست بگرن، كە كىتئەكە بىرىتى بوو لە تەۋرات، تەۋراتىش بە زمانى عىبرى
 يانى: شەرئەت، بەرنامە، بۆچى؟

﴿لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ﴾، به لکو ڀڄي ڀاست بگرن، ڪن ڀڄي ڀاست بگري؟ به نوو
 نيسر اٿيل، ڪار به و شه ريعه ته بگهن، چونڪه قبيتيه کان، گه لي ميسر، كه (اقباط)
 يان پي ده گوترا، ته وانهي دارو ده ستهي فيرعه ون سه ربه رشتيان ده ڪردن، ته وانه
 پروا يان به موسا عليه السلام نه هيتا بوو، تاكو نه رڪدار (مگلف) بگرن به جنبه جي
 ڪردني شه ريعه ت، ته وهي پرواي به ته صلي دين نه بي، داواي ليتا ڪري ته پابه ند
 بن به لقه ڪاني دينه وه: (مَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِأُصُولِ الدِّينِ، لَا يُكَلِّفُ بِفُرُوعِ الدِّينِ).

مەسەلەى شەشەم:

گېئانى عىساو دايكى (عَلَيْهِمَا السَّلَام)، بە نىشانەيەكى ناوازهى خواو،
هەواندەهەى خوا بۆيان لە شونتىكى بەرزى ئارام و ئاودارد:

خوا ﷺ دەفەرموى: ﴿وَحَلَّلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً وَأَوَّيْنَاهُمَا إِلَى رِبْوَةٍ زَاتِ قَرَارٍ
وَمَعِينٍ﴾

شىكردنەهەى ئەم ئايەتە، لە دوو برگەدا:

(١) ﴿وَحَلَّلْنَا ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ آيَةً﴾، هەرودەها كۆرى مەريەم و دايكىمان كردنە
نىشانەيەكى ناوازه.

وشەى (آيَةً)، بە نەناسراو (نكرة) هاتو، بۆ بە مەزنگرتن، لەبەر ئەهەى
نىشانەيەك بوو، زۆر نىشانەى دىكەى گرتوونە خۆى، نىشانەيەكى زۆر ناوازهو
سەرسۆرەيتەر بوو، كە تەنيا عىسا ﷺ لە نىو مەروفايەتسى دا بەو شىوہە
بوو، كە تەنيا دايكى هەيىت و بابى نەبى، ئەو نىشانەيەكى زۆر گەورەيە،
مەريەم بە بى ئەهەى دەستى هەيچ پياوئىكى پى بکەوى، نە بە هەلالىي، نە
بە هەپامىي، عىسا ﷺ بوو.

(٢) ﴿وَأَوَّيْنَاهُمَا إِلَى رِبْوَةٍ زَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ﴾، ئەو دووانە، كۆرى مەريەم و دايكى،
مەريەم و عىسامان (عَلَيْهِمَا السَّلَام)، پەنامان دان بەرەو تەپۆلكەيەك، بەرەو گردىك،
بەرەو بەرزايەك، بردمانن، كە ئەو گردو تەپۆلكەيە خاوەنى نىشنگە بوو، خاوەنى
كانىي و سەرچاوەش بوو، (الإيواء؛ جَعَلَ الْغَيْرَ أَوْيَا سَاكِنًا)، (ايواء)، برىتە لەهەى غەبرى
خۆت بەهۆيتنەو، نىشتەجىي بکەى و، سەقامگىرى بکەى.

(رِبْوَةٍ)، واتە: بەرزايەك، گردو تەپۆلكەيەك، ﴿زَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ﴾، (ذات)،
(أي: صاحبة)، خاوەن، خاوەنى نىشنگەو كانىي و سەرچاوە، ئەو گەردە، ئەو

تەپۈلكەو بەرزاییە وابوو، شوئینی نیشته جئ بوون بووه، (قرار) یانی: مانەوہ لە شوئیتیک، یان نیشته جئ بوون و، سەقامگیربوون لە شوئیتیکدا.

(وَمَعِينٌ)، (مەعین) واتە: ئاوێکی بەرچاو، ئاوێک لەبەری بېرواو دیاربێ، (المُعِينُ: الْمَاءُ الظَّاهِرُ الْجَارِي عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ)، واتە: ئەو تەپۈلكە (رېوہ) بە، ھەم بە کەلکی تێدا نیشته جئ بوون دەھات، ھەم کانیی و سەرچاوہشی لئ بوو، ئەمە نیزیكە لە مانای فەرمايشتی خوای بەرز کە لە سوورەتی (مریم) دا بە مەریەمی فەرموو: ﴿قَدْ جَعَلَ رَبُّكَ تَحَنُّكَ سِرًّا﴾ (١٢) وَهَرَىٰ إِلَيْكَ يَجْمَعُ الْغُلَّةَ نَسْفُطَ عَلَيْكَ رَطْبًا جَنًّا (١٣) فَكُلْ وَاشْرَبْ وَفَرَىٰ عَمَّا أَشْتَكِ ﴿١٤﴾، خوا ﷻ مەریەم دەدوینن:

دەفەرموئ: پەرەوردگارت جۆگەلەیهکی، (کانیی و سەرچاوہیەکی لە ژێر تۆوہ)، لە خوار تۆوہ، (لە دامین ئەو شوئینە کە تۆی لئی) داناوہ، تۆ لقی دار خورماکە رابوہ شیتە، خورمای تەرپو پتگەیشتووت بۆ دەخاتە خواری، ئنجا (لە خورمایە کە) بغۆو، (لە تاوہ کەش، لە کانیی و سەرچاوہ کەش) بغۆوہو، دلنایە، با چاوت سەقامگیرو، ئارامگربێ.

چونکە نینسان ئەگەر ترسی لەسەر بێ، ھەر چاو بەملاولادا دەگیرێ، بەلام ئەگەر ھەستی بە دلنایایی کرد، چاو بەو لاو لادا ناگیرێ.

تیمە لە تەفسیری سوورەتی (مریم) دا بە درزیزی باسی بەسەرھاتی مەریەم و عیسیای کورپیمان کردوہ، بۆیە لێرە بەکورتییی باسی دەکەین.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِعَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ ده‌رسی چواره‌م ❖

پىناسەى ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان بىست و ھەوت (۲۷) ئايەت دەگىرتە خۆى، ئايەتەكانى:
(۵۱ - ۷۷)، چەند بابەتتىكى جۇراو جۇريان گرتوونە خۇيان، دەتوانىن بلىن: جوار
بابەتى سەرەكىن:

۱- دواندى پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام)، كە پۇزى باش و پاك بخون و،
كردهودى چاك بكن و، يەكەتتى ئايىن و بەرنامەى خوا، ياخود: تۆمەتى خوا بە
يەككەرن، بپاريزن.

۲- رەخنەگرتن لە شوتىنكەوتووانى لادەريان، كە پەرتەوازە بوون و خەيال پلادوش
دەكەن، كە خوا خۆشى دەوتن!

۳- پىناسەكردنى شوتىنكەوتووانى رەسەنيان بە پىنج خەسلەتى بئەپەتتى، كە برىتىن لە:

۱- ترس و سام بەرانبەر بە خوا.

۲- نىمان بە ئايەتەكانى خوا.

۳- ھاوبەش بۇ خوا دانەنان.

۴- ئەنجامدانى ھەرچى كردهودى چاكەو لە توانايان دا ھەيە، لە گەل ئەوھەدا ھەبوونى
ترس و بىم و دلەپاوكە، لە سزاي خوا.

۵- خىرايى كردن لە ئەنجامدانى چاكەكاندا و، پىشكەوتنەوھە لە بەندايەتبيدا بۇ خواو
فەرمانبەرى بۇ خوا.

۴- دووبارە ھاتنەوھە سەرباس و خواسى ئەوانەى لە رىيازى پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام)،
لايان داوھو، پىناسەكردنيان بە دوازده (۱۲) سىفەت و كردهودى خراپيان، كە برىتىن لە:

- (۱) - بیتا گایی.
- (۲) - خوشگوزهرانیی.
- (۳) - پشتکردنه هیدایه تی خوا.
- (۴) - خوبه زلگریی.
- (۵) - قسه ی پووچ.
- (۶) - شونکه وتنی کوژانه ی پیشینان.
- (۷) - نکوولییکردن له راستیتی پیغه مبه ر موحه ممه د.
- (۸) - تۆمه تبارکردنی پیغه مبه ری کوژایی به شیتی.
- (۹) - په تکرده وهی هه ق.
- (۱۰) - پشتکردنه به زنامه ی خوا.
- (۱۱) - لادان له راسته یی.
- (۱۲) - مکووری له سه ر سه رکیشی و مله وری.

﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿١١﴾ وَإِنَّ هَذِهِ أَنتُمْ خَزَائِرُ أُمَّةٍ وَجِدَّةٍ وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ ﴿١٢﴾ فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ ذُبُرًا كُلٌّ حِزْبٍ ﴿١٣﴾ بِمَا لَدَيْهِمْ فُرِحُونَ ﴿١٤﴾ فَذَرَهُمْ فِي عَذَابِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٥﴾ أَيجْسَبُونَ أَنَّمَا نُمِدُّهُم بِهِ مِنْ مَّاءٍ مَّائِنٍ ﴿١٦﴾ فَسَاجِدْ لَهُمْ فِي الْقُبُورِ كُلِّ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿١٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ يُعَذِّبُونَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ هُمْ يُؤْتُونَ ﴿٢٠﴾ أُولَئِكَ يُسْرِعُونَ فِي الْقُبُورِ وَهُمْ لَهَا مُنْقِبُونَ ﴿٢١﴾ وَلَا تَكُلِّفْ قَسًا إِلَّا أَوْسَعَهَا وَلَدَيْنَا مَكْتُبٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٢٢﴾﴾

بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمَرٍ مِّنْ هَذَا وَلَهُمْ أَعْتَدْنَا مِنْ دُونِ ذَلِكَ هُم لَهَا عَاقِلُونَ ﴿١٣﴾ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا
مَتَرَهُم بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَخْتَصِرُونَ ﴿١٤﴾ لَا تَجْعَلُوا الْيَوْمَ لَكُم مِّنَّا لَا تَضُرُّونَ ﴿١٥﴾ فَذَكَاتِ
ءَالِيكَ نَتْلُو عَلَيْكُمْ فَنَنْتَقِصُكَ نَنْكُصُونَ ﴿١٦﴾ مُتَّكِئِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ ﴿١٧﴾
أَفَلَمْ يَذَّبُوا الْقَوْلَ إِذْ جَاءَهُمْ مَا بُرِّبَاتٍ مَّابَاءَهُمْ الْأَوَّلِينَ ﴿١٨﴾ أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ
مُنْكَرُونَ ﴿١٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ وَأَكْثَرُهُم لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَوْ
أَتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَهُمْ بِبَيِّنَاتٍ مِنْ
قَبْلِهِمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢١﴾ أَمْ تَنْتَظِرُهُمْ حَتَّىٰ فَخْرَاجُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ
﴿٢٢﴾ وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٣﴾ وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ
لَنَكُوبُونَ ﴿٢٤﴾ وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَثَّفْنَا مَا بَيْنَهُمْ مِنْ حُجْرٍ لَّجَاءُوا فِي طَعْنِهِمْ يَهْمُونَ ﴿٢٥﴾
وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُم بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَضَعُونَهُمْ حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا
ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْسِئُونَ ﴿٢٦﴾

ماناى دەقاۋ دەقى ئايەتەكان

ئەھى پىغەمبەرىنە! لە خواردنە پاك و چاكەكان بخۆن و، كردهۋەى باش
 بكەن، بىگومان من بەۋەى دەيكەن، زانام ﴿٥١﴾ نەم رىبازەشتان يەك رىبازەۋ،
 منىش پەرۋەردگار تانم، دەجا پارىزكارىم لى بكەن ﴿٥٢﴾ كەچى (ئۆممەتەكانيان)
 ئايىنى خۇيانيان بۆ چەند بەشىك بېرىپ كىرد، ھەر كۆمەلە بەۋەى لە لايەتى،
 زۆر دلخۆشە! ﴿٥٣﴾ دەجا (ئەھى موحەممەد) وازيان لى بېنە، با ھەتا ماۋەيەك
 لە سەرگەردانىياندا سەراسىمە بن ﴿٥٤﴾ ئايا پىيان وابە نەو كوپان و سامانەى
 بۇيان دەرەخسىتىن ﴿٥٥﴾ ھۆكارى ئەۋەيە كە پەلە دەكەين لە چاكە بۆ ھىنانە
 پىشيان دا؟ (خەيال پىلاۋ دەكەن)، بەلكو ھەست ناكەن و نافامن (كە ئەۋە
 پەلگىش كىردىنەن بەرەو سزا) ﴿٥٦﴾ بە دلئايى تىمە ئەۋانەمان لەلا پەسندو
 خۆشەۋىستە، كە بە ھۆى ترس و سامانەۋە بەرانبەر بە پەرۋەردگارىان، بىم
 و مەترسىيان ھەيە، (توۋشى سزا بىن) ﴿٥٧﴾ ھەرۋەھا ئەۋانەى بېروايان ھەيە،
 بە ئايەت و نىشانەكانى پەرۋەردگارىان ﴿٥٨﴾ ھەرۋەھا ئەۋانەى ھاۋبەش بۆ
 پەرۋەردگارىان دانائىن ﴿٥٩﴾ دىسان ئەۋانەى ھەرچى پىيان دەكرى (لە كارى
 چاك، يان لە بەخشىن) دەيكەن و ئەنجامى دەدەن، كەچى دلشيان ھەر
 بە ترس و لەرزە، لەۋەى كە دەگەرتنەۋە لاي پەرۋەردگارىان ﴿٦٠﴾ نا ئەۋانە
 لە كردهۋە چاكەكاندا خىرايى دەكەن و، تىشياندا پىشپەۋن ﴿٦١﴾ جگە لە
 تواناشى ئەرك ناخەينە سەر ھىچكەس و، لىستىكىشمان لە لايە كە (لە پۇزى
 قىامەت دا) بە ھەق و راستى دەۋى و، ئەۋان ستميان لى ناكىرى ﴿٦٢﴾ بەلكو
 (كافىرەكان) دلپان لەۋە بى ئاگايەۋ، چەندان كردهۋەى خىرايى دىكەشيان ھەن،
 كە ئەنجاميان دەدەن ﴿٦٣﴾ ھەتا كاتىك كە خوشگوزەرانەكانىانمان بە سزاۋ نازار
 گىرت، لەو كاتەدا دادو قىغان دەكەن ﴿٦٤﴾ (پىيان دەگوتىرى): ئەمىرۋ ھاۋارو رۆ

مەكەن، لە بەرانبەر سزای تێمەدا، سەرناخرێن و هاوکاری ناکرێن ﴿٦٥﴾ پێشتر
 نایەتە کائێمان بەسەردا دەخوێندرانەو، کەچی لەسەر پاژنە کانتان دەکشانەو!
 ﴿٦٦﴾ بە درۆدانەرانە لەبەرانبەریدا (لە بەرانبەر قورئاندا) خۆتان بە زەدەگرت و،
 شەوگارتان بە قەسەى خراپ دەگوزەرانند(و بەسەر دەبرد) ﴿٦٧﴾ نایا ئەو (کافر)
 انە لە فەرمايشتەكەى خوا وردنەبوونەو، یان (هۆكاری بێپروایان ئەوەیە کە)
 شتیکیان بۆ هاتو، کە بۆ باب و باپیرانی پێشوو یان ئەهاتبوو؟ ﴿٦٨﴾ یان نایا
 پێغەمبەرەكەیان (موحەممەد) ناناسن، بۆیە نكوولیی لێدەكەن؟ ﴿٦٩﴾ یان نایا
 دەلێن: شتیی تێدا بە؟ بەلكو هەقى بۆ هێناون و، زۆر بەشیان بە هەق قەلەسن
 ﴿٧٠﴾ نەجا ئەگەر هەقی شۆن ئارەزووێ کانیان کەوتایە، ئاسمانەکان و زەوی و
 هەر کەس کە تێاندایە، تێکدەچوون، بەلكو تێمە (قورئانە) بیرخەرەوێ کە یانمان
 بۆ هێناون، کەچی ئەوان پشت لە بیرخەرەوێ کەیان دەكەن ﴿٧١﴾ یان نایا تۆ
 (نەى موحەممەد!) پاداشت و خەرجییان لى داوا دەكەى، بۆیە بپروا ناهێنن؟
 ﴿٧٢﴾ بە دنیایی پاداشتی پەرەدگارت باشتەو، ئەویش چاکترین بژیو دەرە
 ﴿٧٣﴾ بێگومان تۆ بەرەو راستە پى بانگیان دەكەى، ئەوانەش کە بپروایان بە
 دواپۆز نیە، لە راستە پى لامل و لادەرن ﴿٧٤﴾ نەجا ئەگەر بەزەیشمان پێیان دا
 هاتبایەو، ئەو ئازارو ئارحەتییانمان لى لابردبان، هەر لەسەر سەرکێشیی
 خۆیان، سەرگەردانانە سوور دەبوون ﴿٧٥﴾ مسۆگەر پێشتریش سزاماندان، کەچی
 بۆ پەرەدگاریان هەر ملەكەچ نەبوون و نەكپرووانەو ﴿٧٦﴾ (ئیدی لەسەر ئەو
 عینادی و ملهپوریی بەردەوام بوون) هەتا دەرگای ئازارو سزایەکی سەختمان
 بەسەردا کردنەو، نەجا لەو حالەدا، لەتێو ئازارو سزایەكەدا، بى ئومێدو ئەما
 بپروا بوون ﴿٧٧﴾.

شىكردنه وهى هه ندىك له وشه كان

(الْعَلَيْكَ): واته: پۆزیه خوۆش و به تام و به سووده كان، ده گوترى: (طَابَ الشَّيْءُ يَطِيبُ طَيِّباً فَهُوَ طَيِّبٌ، الطَّيِّبُ مَا تَسْتَلِذُّهُ الْعَوَاسُ، وَمَا تَسْتَلِذُّهُ النَّفْسُ، وَالطَّعَامُ الطَّيِّبُ فِي الشَّرْعِ مَا كَانَ مُتَنَاوِلاً مِنْ حَيْثُ مَا يُجُورُ)، ده گوترى: (طَابَ الشَّيْءُ يَطِيبُ طَيِّباً فَهُوَ طَيِّبٌ)، واته: نهو شته پاک و چاک و به كه لك بوو، (طَيِّبٌ، شتىكه كه ههسته وهه كان و، (نفس) چىژى لى دهكاته و، خواردنى (طَيِّبٌ)، له روانگهى شهريه وهه نهويه: به شيوه كه به دهست هتيرابى كه رهوايه.

(زُبْرًا): (زُبْرٌ) كۆى (زُبْرَةً) به واته: (الْقِطْعَةُ)، پارچه، به لام ليره خوازراوه ته وه بو بهش، كه واته: (جَعَلُوا أَمْرَهُمْ زُبْرًا)، يانى: نايينه كهى خويان، كاره كهى خويان بهش بهش كرد، داپر داپر كرد.

(عَمَرْتَهُنَّ): (الْغَمْرَةُ: مُعْظَمُ الْمَاءِ، السَّائِرَةُ لِمَقَرِّهَا)، زۆربهى ئاو كه سه رچاوه كه داده پووشى، پىتى ده گوترى: (غَمْرَةً)، واته: قوولابى ئاو، (جَعَلَ مَثَلاً لِلْجَهَالَةِ الَّتِي تَغْمُرُ صَاحِبَهَا)، ليره دا كرله به وینه، بو نه زانيه كه كه خاوه نه كهى نقوم دهكاته و دايدده پووشى.

(مُشْفِقُونَ): واته: به ترس و له رزن، (الْإِشْفَاقُ: عِنَايَةٌ مُخْتَلِطَةٌ بِخَوْفٍ، لَأَنَّ الْمُشْفِقَ يُحِبُّ الْمُشْفَقَ عَلَيْهِ وَيَخَافُ مَا يَلْحَقُهُ)، (إِشْفَاقٌ)، برىته له چاودى رى كردنىكى تىكه ل به ترس، چونكه باباى (مُشْفِقٌ)، نهو كه سهى (إِشْفَاقٌ) كهى بو دهرده برى، خو شيد هوى و، ده شترسى كه شتى خراپى تووش بى، ده توانين به كوردى بلىنى: (إِشْفَاقٌ)، واته: به په روۆش بوون، به تهنگه وه بوون.

(وَجَلَّ): (الْوَجَلُ: اِسْتِشْعَارُ الْخَوْفِ)، (وَجَلَّ)، واتە: ھەستکردن بە ترس، پێشینان دەتێن: (دَلَّى لَه مَسْتَى دَايَه).

(يَجْتُرُونَ): يانى: ھاوارو پۆ دەکەن، (جَارَ: إِذَا أَفْرَطَ فِي الدُّعَاءِ وَالتَّضَرُّعِ)، (جَارَ) ئەگەر کە سێک زێدە پۆی بکات، لە پارانە وەو کپووزانە وەدا.

(عَلَى أَغْفَاكَرُ نَكَصُونَ): واتە: پاشەو پاش، لەسەر پاژنەتان دەکشێنەو، (النَّكُوصُ: الإخْجَامُ عَنِ الشَّيْءِ)، (نَكُوصٌ)، ئەو کە نینسان لە شتێک بچیتە دواو.

(سَمِرًا): واتە: قسەى شەوێتان دەکرد، شەوێتان بە قسەکردن بە پێ دەکرد، (السَّمَرُ: الْخَدِيثُ لَيْلًا، سَمَرَ فَلَانَ: تَعَدَّتْ لَيْلًا)، (سَمَرَ) بریتى لە قسەى شەوێ، شەوکار بەسەربردن بە قسە.

(تَهْجُرُونَ): (الْهَجْرُ: الْكَلَامُ الْقَبِيحُ الْمَهْجُورُ لِقُبْحِهِ)، (هَجَرَ) بریتى لە قسەى کى ناشیرین کە وازی لى دەهێنێ لەبەر ناقولایانى، واتە: تێو شەوانە ھەر خەریکی قسەى پووچ و ناشیرین بوون.

(خَرَجًا): (الْخَرْجُ: ضِدُّ الدُّخْلِ)، (خَرَجَ) ئەوێ کە نینسان خەرجى دەکات و، لێى دەرددەچێ، (دَخَلَ)، ئەوێ کە بۆ دێ.

(فَخَرَّاجُ): (الْخَرَّاجُ: مُقْتَصَصٌ غَالِبًا بِالضَّرِيَةِ عَلَى الْأَرْضِ)، (خَرَّاجُ)، زیاتر تاییەتە بەو باجەى لە زەوى وەردەگیرێ.

(لَنَكْرِهَنَّ): (لَا: عَادِلُونَ)، عادِلٌ: لادەر، (نَكَبَ عَنْ كَذَا: مَالَ وَعَدَلَ)، لايداو، لا پێ بوو.

(لَلْجَرَّاجِ): (الْجَرَّاجُ: الثَّمَادِي فِي الْعِنَادِ فِي تَعَاطِي الْفِعْلِ الْمَرْجُورِ غَلَةً)، (لَجَّاجُ)، بریتى لە درێژە پێدانى کەللەپەقی، لە ئەنجامدانى کردارێکیدا کە سەرزەنش کراو، سەركۆنە کراو.

(يَعْمَهُونَ): (الْعَمَةُ: الرَّؤُودُ فِي الْأَمْرِ مِنَ التَّحْيِيرِ)، (عَمَهُ)، بریتیه له ئه وهی که سێک له باره ی شتیکه وه، دَلْ له دَلْ بدات و، تیبدا سه راسیمه و سه رکه ردان بئ.

(فَمَا اسْتَكْبَرُوا): (أَي: فَمَا خَضَعُوا، وَمَا دَلُّوا)، هیچ ملکه چ نه بوون، نه کپروزانه وه، نه پارانیه وه.

(يَضْرَعُونَ): (ضَرَعَ: ضَعَفَ وَذَلَّ)، (تَضَرَّعَ) له (ضَرَعَ) وه هاتووه، (ضَرَعَ)، یانی: گوان، که سێک، که گوانی مه ره، بزنه، مانگایه، دهیدوشن، (تَضَرَّعَ) یش، نه وه یه که نینسان خوی رابگوشن و. بکپروزیته وه و، بَلَّيْتَهُ وه.

(مُيْلُسُونَ): (الْإِيْلَاسُ: الْحُزْنُ الْمُغْتَرِضُ مِنْ شِدَّةِ النَّاسِ)، (إِيْلَاس) بریتیه له دلتنهنگی و خه مباریهک، له ته نجامی ناتومید بووندا، په یدا بوونی که سێک، زۆر تووشی سه غله تیی بووه، ناتومیدو ته ما برپا و بین.

مانای گشتییی نابه تهکان

خوای عَلَيْهِمُ دواي ئەو نابه تانهی رابردن، به تاییهت دواي گێرانهوهی به سه رهاتی نووح عَلَيْهِمُ به سه رهاتی ئەو پیغه مبه ره ی له دواي (نوح) دا هاتوه، که وه ک گوتمان: وا پنده چی صالح بی، که بۆ گه لی (هود) نێردراوه، ههروه ها دواي نهوهی به گشتییی باسی پیغه مبه ران و، کۆمه لگا کانی کردو، دواتر تاماژه یه کی کرد به سه رهاتی مووسا و هاروون (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، له گه ل فیرعه ون و دارو دهسته کهیدا، پاشان تاماژه یه کی کورتتری کرد، به عیسا عَلَيْهِ و دایکی (مه ریه م) خوا لیتی پازی بی ده کات، دواي ئەوه خوا عَلَيْهِ روو ده کاته پیغه مبه ران و ده فهرموئ:

﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوْا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾. نه ی پیغه مبه رینه! نه ی ره وانه کراوینه! له بژیوه چاک و پاک و سوود به خشه کان بخۆن و، کرده وه چاکه کانی ش نه نجام بدهن، به دنیایی نهوه ی تیه ده یکه ن من پتی زانام و، لیتی ناگادارم.

کهواته: بزانی چۆن هه ئسوکه وت ده کهن، تیه نوینه ری منن و، گه یه نه ری په یام و به رنامه ی منن، بۆ لای جندو مرو فنان، ده بی زۆر له خۆتان وریابن، له و ناسته به رزه دا بن، که شایسته تانه.

که به ته نکید هه ر واش بوون.

ئه مه لێره دا، یانی: خوا ی په روه ردگار کاتی خۆی وای به پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) فه رمووه، یاخود تیه ناگادار بن! که خوا عَلَيْهِ به و شیوه یه پیغه مبه رانی دواندوه، هه ر کامێکیانی به جیا دواندوه، به و شیوه یه، که: ته نیا بژیوی پاک و چاک بغوات، پاک له رووی هه لآیی و، چاک له رووی نه وه ده

که مایه‌ی راگرتنی جهسته‌و، دابین کردنی تهن‌دروستی بی، کرده‌وه چاکه‌کانیش
ته‌نجام بدات، هه‌موو پیغه‌مبه‌رتک (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، خوا ئاوا‌ی فه‌رمان
پیکردوه‌و، ناگاداریشی کردوته‌وه: من ناگادارم، زانام به‌وه‌ی ده‌یکهن.

له‌ فه‌رمایش‌تیکدا پیغه‌مبه‌ر ﴿لَهُ دَهْفَهٗ رَمَوٰی﴾ (وَإِنَّ اِلٰهَ تَعَالٰی اَمَرَ الْمُؤْمِنِیْنَ بِمَا
اَمَرَ بِهٖ الْمُرْسَلِیْنَ) (أخرجه أحمد: ۸۳۳۰، ومسلم: ۱۰۱۵، والترمذي: ۲۹۸۹)، واته: خوا
به‌وه فه‌رمانی به‌ بر‌واداران کردوه، که فه‌رمانیشی پی به‌ پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ
الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) کردوه، وه‌ک خوا ﴿لَهُ سُوْرَهٗ تِی (المائدة) دا ده‌فه‌رموی﴾ ﴿يَا أَيُّهَا
الَّذِیْنَ ءَامَنُوا لَا تَحْزَنُوا طَيِّبَتْ مَا أَحَلَّ اللّٰهُ لَكُمْ وَلَا تَعْسَدُوا إِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِلِیْنَ
﴿۸۷﴾ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللّٰهُ حَلٰلًا طَيِّبًا﴾ ﴿۸۸﴾، واته: نه‌ی ته‌وانه‌ی بر‌واتان هیناوه!
ته‌وه‌ی که خوا بوی ره‌وا کردوون، له‌ خو‌تانی قه‌ده‌غه مه‌که‌ن و، سنورو شکینیی
مه‌که‌ن و، له‌و ر‌وزیه پاک و چاکانه‌ی خوا پی‌ی داون، بخو‌ن.

هه‌له‌به‌ته ئیمانداران، شو‌تیکه‌وتووانی پیغه‌مبه‌رانن، بویه: ده‌بی ئیماندارانیش
وه‌ک پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بکه‌ن، پیغه‌مبه‌ران سه‌رمه‌شقی
ئیماندارانن.

﴿لَیْلَۃٌ اُنْزِلَتْ اَمَّا وَجَدَ﴾، دیسان خوا پروو به‌ پیغه‌مبه‌ران ده‌فه‌رموی:
نهم به‌رنامه‌یه‌شتان یه‌ک به‌رنامه‌یه، نه‌مه نه‌گه‌ر وشه‌ی ئۆمه‌ت به‌ مانای دین و
ر‌ی‌باز بی، نه‌گه‌ر به‌ مانای کۆمه‌له‌ خه‌لک‌یک بی، واته: ئهو کۆمه‌له‌ خه‌لکه،
که پیغه‌مبه‌ران سه‌رقافله‌یانن، به‌ در‌ی‌زایی می‌زوو، یه‌ک کۆمه‌له، هه‌مووی یه‌ک
جو‌ره‌ بووناسیی، یه‌ک جو‌ره ئیمان و عه‌قیده، یه‌ک جو‌ره به‌ندابه‌تیی، یه‌ک
جو‌ره په‌دوشت و ئاکار، له‌ هیتله‌ گشتیه‌کان دا، هه‌مووی یه‌ک کۆمه‌له، به‌ل‌م
زیاتر واپ‌ده‌ه‌چی، لی‌ره‌دا مه‌به‌ست له‌ ئۆمه‌ت، به‌رنامه‌و ر‌ی‌باز بی، واته: نه‌و
به‌رنامه‌و ر‌ی‌بازه‌ی ئی‌وه، به‌ک‌یکه، که به‌رنامه‌و ر‌ی‌بازی خوا به‌به‌ک‌گرتن و ته‌نبا
به‌ندابه‌تیی بو‌ خوا کردنه.

﴿وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ﴾، منىش پەرۋەردگار تانم، ئنجا پارىزم لى بگەن، وريا بن بزانن چۆن، لەگەل ئەو رېيازە تاندا، مامەلە دەگەن.

﴿فَتَقَطَّعُوا أَرْحَامَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا﴾، كەچى دوا بە دواى ئەو، خەلگەكە، شۆيىنگە وتوۋانى يىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ئەگەرنا بە تەنكىد لىرەدا مەبەست پىي يىغەمبەران نى، بەلكو يانى: شۆيىنگە وتوۋانى يىغەمبەران، ئۆممەتەكانيان، كارەكەى خۇيانيان بەش بەش كرد، دابىر دابىر كرد، كە مەبەست ئايىن و بەرنامەكەيانە، لە جياتى ئەوۋى بە يەكگرتوۋىي بېيۇلنەو، بەش بەشيان كرد، يەكيان لاپەكى گرت، يەكيان ئەو لاي گرت، يەكيان ئەو لاي گرت.

﴿كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَزَّيْمٌ فَرِحُونَ﴾، ھەر كۆمەلىك بەۋى بۆ خۇى لەسەرەيتى، زۆر دلخۆش بوون، ئنجا ئەو ئىستا دەردىكە، ئۆممەتى يىغەمبەرىش ۋ توۋشى بۆتەو، بەشەك لە مەسۇلمانان لايەنى سىياسى دەگرن و، وا دەزانن ئىسلام ھەر ئەۋەندەيە، ھەندىكيان لايەنى جەنگ و جىھاد دەگرن، ھەندىكيان تەنيا لايەنى پوۋچى دەگرن، ھەندىكيان تەنيا لايەنى تىمان و عەقىدە دەگرن، ھەندىكيان تەنيا لايەنى پەرۋەردە دەگرن، ھەندىكيان تەنيا لايەنى فېكرى دەگرن ... ھتە، كە دواتر لە مەسەلە گرنەكاندا زياتر تىشكى دەخەبنە سەر.

خو دەفەرمۇ: ﴿فَذَرْنُهُمْ فِي عَصْرَتِهِمْ حَقَّ حِينٍ﴾، ئنجا لىيان گەرى، لەو گىزاۋەى خۇيان دا، تا ماۋەيەكى ديارىيكرائ لىيان گەرى با سەراسىمە بن، (غۇمىرە)، بە ئاۋىكى زۆر دەگوتى كە ھەر شەتەك تىيدا بى، نوقمى بىكات، ئەو ھالەتە فېكرىيە، ئەو سەرگەردانىي و، سەرلىشتىۋاۋەيەيان بە ئاۋىكى زۆر دەچوئىتى، كە مەرۋى دەيكەۋىتى و تىيدا نوقم دەبى.

﴿أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا نُؤْتُهُمْ مِنْ مَالٍ وَإِنَّا لَنُؤْتِيهِمْ مِنْ مَالٍ وَإِنَّا لَنُؤْتِيهِمْ مِنْ مَالٍ وَإِنَّا لَنُؤْتِيهِمْ مِنْ مَالٍ﴾، ئاىا پىيان وايە ئەۋى تىمە لە سامان و لە كوران، بۆ ئەۋانى دەرەخسىتىن، ئەۋە نىشانەى ئەۋەيە، كە خىرايى دەكەين لە چاكەكاندا بۆيان، (ۋاتە: خۇشمان دەۋىتىن)؟!، ﴿بَلْ لَا يَشْعُرُونَ﴾، بەلكو ھەسەت، ناكەن.

یانی: ههست ناکهن کاتی که خوا ع کهسانیک که له پریازه که ی لاددهدن و،
 نهویش به ده میانه وه ده داو، رستیان بو دریز ده کات، له راستیدا نه وه په لکیش
 کردنیانه، به رهو سزای خوا، وه ک خوا ع ده فهرمو: ﴿سَتَرِجْهُم مِّنْ حَيْثُ لَا
 يَعْلَمُونَ﴾ (القلم، واته: تیمه ورده ورده، رستیان بو دریز ده که ی و، په لکیشیان
 ده که ی، بی نهو ی به خویان بزائن).

ئىنجا خواخۇش دېتە سەر وەسەف و پېئاسەي ئەوانەي لە لاى خوا خوشەويستىن و بەندەي بەسەندىن و، پېئىج سېفەتەي سەرەكەيان لى ھەلەدەدا:

۱- ﴿إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُتَّقُونَ﴾، به دنیای بی ثوابی له ترسی په روډ دگاریان، دلیان به ترس و له رزو، مه ترسیان به رانه به خوږان هه به.

۲- ﴿وَالَّذِينَ هُمْ يَأْتِيَتْ رِجْمًا يُزْمِنُونَ﴾، هه‌روه‌ها نه‌وانه‌ی بروایان به نیشانه‌کانی
په‌روه‌ر‌گاریان هه‌یه، یانی: دیمه‌ن و دیارده‌گه‌ردوونییه‌کان، یاخود رسته‌کانی
فهرماشته‌که‌ی.

۳- ﴿وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ﴾، ههروهه ها ئهوانه ی هاوبهش یو پهروهه دگاریان دانانتین، نههلی شیرک نین.

(۴) ﴿وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ رَاحَةً إِلَىٰ رَبِّهِم رَجِعُونَ﴾، ههروهها نهوانی که هرچی له توانایاندا ههیه، دهیهخشن، یاخود ههرچی له توانایان دایه نهنجامی دهدهن، کهچی دلشیان له ترس و لهرز دایه، دلّیان له مستی دایه، لهبهر ئهوهی دهدهگه پینهوه بۆ لای پهروه دکاریان، تایا خوا کردهوه کانی لی قبول کر دوون، یان نا! نهک به کردهوه چاکه کانیا ن بوغرا بین.

5- ﴿أَوَلَيْكَ يُسْرَعُونَ فِي الْفَرَائِدِ وَهُمْ لَمْ يَحْمِلُوا﴾، نا نه وانهن که خیرایی ده که نه له نه نجامدانی چاکه کاندای، بیشره ویشن و بیشریش که وتوونه وه.

خواهني ٿو پيئج سيفه تانه، ٿه وانهن له لاي خوا ﷺ په سندن و خوشه ويستن.

﴿لَا تَكُفُّ مَعًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَلْقَىٰ بِالْحَقِّ وَفَرًّا لَا يَضِلُّونَ﴾، هیچکس شیش نه کدار ناکهین، له هیچ کهسیکی دلاوا ناکهین، جگه لهووی له توانای دا ههیهو، لیستیکیشمان له لایه، به ههق دهووی و، نهوان ستهمیان لی ناکری.

ئنجا خوا عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ دیتهوه سهه باس و خواسی نهوانه ی که له پربازی پتغه مبهه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، لایانداه، لهو بهرنامه ههق و، تیرو تهواوه ی که پتغه مبهه ران هیناویانه، بو ژبان ی مرووف له سهه زهوی، که پنی بهرپوه بچی و، سهه نهجام ژبانکی پی بگوزه ریتن، له پرووی تاکیی و، خیزانی و، کومه لایه تی و، سیاسییه وه، که شایسته ی مرووف بی، نهوانه که لایان داه دیته سهه باس و خواسیان و، دوازه (۱۲) سیفته خراپان لی هه لده داو دهفه رموی:

﴿بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمَرٍ مِّنْ هَذَا﴾، به لکو نهوانه، نهو لاده رانه، نهو تاوانبارو خراپه کارانه که له پربازی پتغه مبهه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، لایانداه، دلیان بی ناگایه لهوه، لهو باس و خواس و سیفته بهرزانه ی نیمانداران و، له نه زانییه کی قوول دایه.

﴿وَلَمْ أَعْمَلْ مِن دُونِ ذَلِكَ هُمْ لَهَا عَمِلُونَ﴾، جگه لهوه ش، چه ندان کرده وه ی (خرابی) دیکه بیان هه ن، نه نهامیان ده ده ن، ﴿حَقًّا إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيعِهِم بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَخْتَصِرُونَ﴾، (ئیدی له سهه نهوه بهردهوام ده بن)، تاکو کاتیک که تیمه خوشگوزاره کانیا ن به سزا ده گرین، لهو کاته دا ده ست ده کهن، به هاوارو پروو دادو فیغان، به لأم پینان ده گو تر ی: ﴿لَا تَخْشَرُوا الْيَوْمَ إِنَّا لَا نُصْرُونَ﴾، نه مرپو هاوارو پروو مه کهن، دادو فیغان مه کهن، له لایه ن تیمه وه سهه رناخرین، پشتیوانیتان ناکری. ﴿فَدَكَاتْ ءَايَتِي نُتِلَّ عَلَيْكُمْ فَكُنتُمْ عَلَىٰ أَغْفٰكِكُمْ نَكِصُونَ﴾، پیتشر نایه ته کان ی منتان به سهه ردا ده خو ترانه وه، به لأم تیوه له سهه پاژنه پتیه کانتان ده کشانه وه، له جیاتی نهوه ی به رهو پرووی نایه ته کان بین، لیان ده کشانه وه، ﴿مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ﴾، له به رانه بهر قورنندا، به شیوه ی به درودانه رانه،

خۇتۇن بەزىلەر دەگرت، ﴿سَمِيراً تَهْجُرُونَ﴾، شەۋگارتان بە قسەى غراپ و پوۋچ بەسەر دەبىرد.

ننجا دىتە سەر باسى كافرەكانى پۇژگارى پىغەمبەر ﷺ، دەفەرمىۋى: ﴿أَفَلَمْ يَذْكُرُوا الْقَوْلَ أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ﴾، ئايا بىريان لە فەرمايشتەكە نەكردۋتەو، (كە قورئانە) ﴿أَمْ جَاءَهُمْ مَا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمُ الْأَوَّلِينَ﴾، ياخود شىتيكان بۇ ھاتو، كە بۇ باب و باپىرانى پىشووېان نەھاتو، ﴿أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُمْ مُنْكَرُونَ﴾، ياخود پىغەمبەرەكەى خۇيان ئاناسن، نەيانناسىو، بۇيە نكوۋلىى لى دەكەن، ئايا چاكى ئاناسن كىيەو كى نىە؟ ﴿أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ﴾، بان ئايا دەلىن: شىتتى تىدابه؟ ﴿بَلْ جَاءَهُمُ بِالْحَقِّ وَلَكِنَّهُمْ لِيَحْيَىٰ كَارِهُونَ﴾، بەلكو (راستىيەكەى ئەوئە) ھەقى بۇ ھىتان و، ئەوانىش (دانوويان لەكەل ھەقىدا ناكولتى و)، زۆربەيان پقيان لە ھەقى ھەلدەستى، بۇيە پىغەمبەرىش ﷺ تۆمەتبار دەكەن بە شىتتى، بۇ پاساۋ دانەوئەى ھەلوئىستى كافرانەى خۇيان.

﴿وَلَوْ أَتَبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ﴾، نەكەر ھەقىش بە دواى ئارەزوۋەكان كەوتبايە، ئاسمانەكان و زەوى و ھەر كەسەن كە تىيان دايە، ھەموويان تىكدەچوون، ﴿بَلْ أَتَيْنَهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ﴾، بەلكو ئىمە بىرخەرەوئەى خۇيانىان، ياخود شەپەف و پىزى خۇيانىانمان بۇ ھىناو، كەچى ئەوان پىشت دەكەنە بىرخەرەوئەكەيان، بان پىشت دەكەنە ئەو ئايىن و بەرنامەيەى، كە مايەى پىزو حورمەتە بۇيان.

﴿أَمْ تَتْلُوهُمْ حَرُجًا فَرَجًا رِيبًا خَيْرٌ مِّمَّا خَيْرَ الرَّزْقِينَ﴾، بان ئايا تۇ خەرجىى و مەسرەفيان لى داۋا دەكەى، (بۇيە بىروا ناھىتىن)؟ بە دىئايى خەرجىى و بۇيى پەرەردگارت چاكەترو، بەس ئەويش باشتىن بۇيودەرە.

﴿وَإِنَّكَ لَتَدْعُهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾، ھەرۋەھا بە دىئايى تۇ ئەوان بانك دەكەى، بۇ راستە شەقام، ﴿وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنُكَرِبُونَ﴾،

بەلام ئەوانەى بىرۋايان بە پۇژى دۋابى نىە، لادەرن لە راستە شەقام، ﴿وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَثَفْنَا مَا يَبْهَمُونَ مِنَ شَرِّ لَّالْجُوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ﴾، ئەگەر گرىمان تىمە بەزەيشمان لەگەل نواندىان و، ئەو ئازارو ئارەھەتییەى كە ھەيانە، ئيشمان لاپردباناىە، ھەر لەسەر سەركیشىى و، ياخیبوونى خۆيان سەراسیمانە، بەردەوام دەبوون.

﴿وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُم بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَضُرُّهُمْ﴾، بە دنیایی پىتیش ئىمە سزاماندان، كەچى بۆ خوا ملكەچ نەبوون، نەكرووزانەو، لىى نەپارانەو، ﴿حَقَّ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ﴾، ھەتا كاتىك كە دەرگای سزايەكى سەختمان لىكردنەو، ئەو كاتە كت و پىر تووشى نانومىدىى بوون، ئەما بىراو بوون و، دەستیان لە ھەموو پىچكا بىرا، لە جياتى نەوہى پىتەر پەند وەرەگىرن، خۆيان تووشى ئەو سەرەنجامە شوومە كرد.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

فه رمانکردنی خوا ﷺ به پیغمبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، که بژیوی
حه لال و چاک بخون و، کرده وهی باش نه جام بدهن و، هوشداری پندانیان
که پتازه که یان یه کیکه و، با پاریز له پهروه ردگاریان بکه و، لئی لانه دهن و
تییدا په ره ته وازه نه بن:

خوا ﷺ ده فره موی: ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا
تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ۝ وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّةُ وَاحِدَةٌ وَأَنَا رَّبُّكُمْ فَاتَّقُونِ﴾

شیکردنه وهی ئهم دوو ثابته ته، له پینچ برکه دا:

۱- ﴿يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُّوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ﴾، نهی پیغمبه رینه! له بژیوه پاک و چاک و
سوود به خشه کان بخون.

زانایان گو توویانه: لیره دا (كُلُّوا)، فه رمان (أمره)، به لزم (أمر إباحة)، فه رمانی
په وانه کردن و ری پندانه و، نه مه به ره پرچدانه وهی کافره کانه، که پتیا و ابووه،
پیغمبه ران و، نایین و به رنامه و په یامه که یان، ری له زهت وه رگرتن و ژیا نی
خوش، له مروقه کان ده گری، نه خیر، له بژیوه پاک و چاکه کان بخون.

ههروه ها له روویکی دیکه شه وه، دیسان به ره پرچدانه وهی کافره کانه، که
نه وان فره رقیان به پاک و پیس نه کردوه له خواردنه کاندوا، پاک و پیس، چاک و
خراپیان خواردوه.

بانی: نهی پیغمبرینه! خوٲان و شوٲنکه وتووانٲان، ته نیا له بژیوه پاک و چاک و سوود به خشه کان بخوٲن، شانٲک که زیان به خشن، پیسن، خراپن، خوٲانیان لی دوور بگرن، نجا وهک پٲشتریش گوٲان: نهٲ دواندنه ی خوا ﷺ بو پیغمبران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ناشکرایه له دوی هاتنی پیغمبره ی خاتهٲ ﷺ نه بووه، به لکو خوا ﷺ بوٲان ده گړٲته وه، که ناوا پیغمبره رانی دواندوه، هه ر کامٲکیان، تاک، تاک، ناوای دواندوه، نه گهرنا پیغمبره ران هه موویان له یهک شوٲن کوٲنه بوونه وه، که خوای پهروه ردگار ناوا بیان دوٲیٲن، به لام هه موو نه و دواندنه تابه تانه ی که خوا ﷺ پیغمبره رانی پٲی دواندوون، یهک یه کیان، هه موویانی لٲره دا کوکر دوٲته وه، ده فهرموٲی: پیغمبره رانم ناوا دواندون، نه ی پیغمبره رینه! له بژیوه پاک و چاکه کان بخوٲن.

(۲) - ﴿رَأَيْتُمُوهَ أَشْرِكًا﴾، له کرده وه باشه کانیش نه نجام بدن، کرده وه باشه کان بکه ن، نجا نایا کرده وه باشه کان چین؟ ٲٲکرای جم و جوٲ و چالاکیه فیکری و ده روونی و ٲواله ٲیهه کان چ په یوه ندیان به لایه نی بوونناسیه وه هه بٲن، چ به نیمان و عه قیده وه، چ به خوا په رستیه وه، چ به په وشت و ناکاره وه، چ بواری کوٲمه لایه تی، چ بواری سیاسیی، چ بواری بازرگانی، هه مووی ده گړٲته وه.

(۳) - ﴿إِنِّي يَمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ﴾، به دٲنیایی نه وه ی ٲیوه ده پکه ن، من پٲی زانام، نه مه هاندانی پیغمبره ران و، شوٲنکه وتووانی پیغمبره رانه، بو هه ردووکیانه، که: خوا ناگاداره چ جوٲه بژیوٲک ده خوٲن و، چوٲی په ٲیدا ده که ن؟ ههروه ها چ کرده وه په کیش نه نجام ده دن؟ نجا مادام خوا ناگاداره، له خوٲان وریا بن.

دوایی خوای پهروه ردگار له سه ر دواندن پیغمبره ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، به رده وام ده بٲن، ده فهرموٲی:

(۴) - ﴿إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾، نهٲ به رنامه و ٲٲبازه ی ٲیوه، یهک به رنامه و ٲٲبازه.

۵- ﴿وَإِنَّا رَبُّكُمْ فَأَنْقُوتُنَا﴾، منیش پەرۋەردگار تانم، دەجا پارىزم لى بىكەن، غۇتان بپارىزن، كە لە بەرنامە كەم لایدەن، ياخود پەرته وازەبن، ياخود بەش بەشى بىكەن.

(إِنَّ، لَهُ: ﴿وَلَنْ هَٰذِهِ أُمَّةٌ رَّجِدَةٌ﴾ دا بە سى جۆر خوتراۋەتەۋە:

۱- (إِنَّ).

۲- (أَنَّ).

۳- (وَأَنَّ).

۱- وشەى (أُمَّةٌ) یش، لە قورئاندا بە سى واتايان ھاتوۋە:

یەكەم: بە واتای كۆمەلە خەلكىكى دى: ﴿وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةٌ مِّنَ النَّاسِ يَسْقُوتُ﴾ (۱۳) القصص، واتە: كۆمەلە خەلكىكى لەسەر دىتى (خەلكى مەدەن) كە ئاژەلەكانيان ئاۋدەدا.

دووھەم: بە مانای كات دى: ﴿وَأَذْكُرْ بَعْدَ أُمَّةٍ﴾ (۱۵) يوسف، دواى كۆمەلەك (سأل و كات) بىرى ھاتەۋە، ھاتەۋە يادى (يوسف چى پىكوتبوو).

سێھەم: بە مانای پىيازىش، دى.

كە لىرەدا دەگونجى ئەم مانا پەيان زياتر بەھىز بى: ﴿وَأَنَّ هَٰذِهِ أُمَّتُكُمْ﴾، ئەمە پىيازو بەرنامەى تىۋە، ﴿أُمَّةٌ رَّجِدَةٌ﴾، يەك پىيازو يەك بەرنامە، كە خوا دەفەرەمۆى: ﴿إِنَّ إِلٰهَكُمْ كَاتٌ أُمَّةٌ﴾ (۱۳) النحل، ئىبراھىم ئۆمەتەك بوو، دەگونجى بلىين: كۆمەلە خەلكىكى لە ئىبراھىم دا خولاسە بوو بوونەۋە، ئىبراھىم بە تەنى بە قەدەر كۆمەلەك خەلك بوو، لە سىفەتى بەرزو چاك دا، دەشگونجى مەبەست ئەۋەبى، كە ئىبراھىم بەرجەستەكەرى پىيازىك و، بەرنامە يەك بوو، كە خوا ﷻ ئاردوۋىەتى.

لە سوورەتى (الانبیاء) دا خوا دەفەرەمۆى: ﴿إِنَّ هَٰذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةٌ رَّجِدَةٌ﴾ وَاِنَّا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونَا ﴿۱۳﴾، ئەم پىيازەى تىۋە يەك پىيازە و، منیش

په روه ردگار تانم، تنجا ته نيا به نډايه ټيى بو من بکهن، ليره ده فهرموئى: ﴿فَأَنقُرُونِ﴾، پاريزم لټيکهن، تنجا له وټش ده گونجى مه به ست پټي کوى ته هلى ټيمان بن، به سه رقاقله يه ټيى پټغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، ليره ش هه ر ده گونجى، به لام ليره ش و له وټش، وا پټده چى زياتر مه به ست ته وه بن: تهو به رنامه وړبازه، نهى پټغه مبه رينه! که له ناده مه وه تا کو خاته م خوا نادوويه ټيى، يه ک وړبازه، يه ک به رنامه يه، بيگر نه به رو، تييدا په رته وازه مه بن.

مه سه له ی دووه م:

سه رزه نشکر دنی زوړنیک له شوینکه وتوانی پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، له سهر پهرته وازه یی و مالما لۆکینه یان و خه یا لپلاویان، که مادم خوا سامان و کورانیان بو دهره خستنی، دیاره نه وانه دوست و نیزیکی خوان:

خوا دهغه رموی: ﴿فَقَطَّعُوا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلٌّ حِزْبٌ بِمَا لَزِمَتْهُمْ فِرْحُونٌ ﴿١٣﴾ فَذَرُّهُمْ فِي غَمْرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿١٤﴾ أَيْحَسِبُونَ أَنَّمَا نُثَبِّرُهم بِهِ مِنْ مَّالٍ وَبَيْنَ ﴿١٥﴾ شَايِعٌ هُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٦﴾﴾

شیکردنه وهی ثمه ثابته تانه، له پینچ برگه دا:

۱- ﴿فَقَطَّعُوا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ زُبُرًا﴾، تنجا کاره که ی خوځانیان برېرو پارچه پارچه کرد له نیوانیاند، هه رچه ننده یه کسه ر له دواى باسی پیغه مبه ران، خوا وا دهغه رموی، به لام به سیاق و سه ليقه ده زانین که نه وانه ی ثابین و کاره که ی خوځانیان له به ینی خوځاندا، بر برو، پارچه پارچه و، به ش به ش کردوه، به دلنیا یی پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) نه بوون، به لکو شوینکه وتوه سه رلیتشی و اووه لاده ره کانیا ن بوون.

به (ف) ی به دوا دا هاتن (تعقیب) ده به یستنی، یانی: یه کسه ر له دواى پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، شوینکه وتوه و کانیا ن، خوځان تیدا رانه گرت، له وراسته شه قامه دا، به لکو ثابین و به رنامه که ی خوځان، نیشه که ی خوځان، له به ینی خوځان دا، به ش به ش کرد، (زُبُرًا) کوی (زُبُرًا) به، وهک (قَطَّعَ جَمْعَ قِطْعَةٍ) هه لبه ته (زُبُرًا)، خویندر او یشه ته وه: (زُبُرًا)، یانی: (قِطْعًا)، به ش به شیا ن کرد.

۲- ﴿كُلٌّ حِزْبٌ بِمَا لَزِمَتْهُمْ فِرْحُونٌ﴾، هه ر کومه لیک به وهی که له لایانه، زور دلخوش بوون، زور پیی سه رسام بوون، چونکه (الْفَرْخُ: شِدَّةُ السُّرُورِ)، (فرح)، بریتیه له زور دلخوش بوون، نه مه له مانای گشتیدا تاما زه به کمان پيدا و گوتمان، لیره زیاتر تیشکی ده خه ینه سه ر.

به پرنزان!

دهردی کوشندهی نه هلی تاین^(۱) و شوینکه وتووانی پیغمبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) نه وه بووه، که نه یانتوانیوه له سهر نهو راسته شه قامه، پرتک و پروون و بتی گرتی و گۆله، که پیغمبه ران به جتیان هیشته، چ له پرووی بووناسیی، چ له پرووی نیمان و عه قیده، چ له پرووی په رستشه کان، چ له پرووی په وشت و ناکاره کان، چ له پرووی نه ده به کومه لایه تییه کان، چ له پرووی پرتک خستی ژبانی سیاسی و، نابوو رییه وه، نه یانتوانیوه له سهر نهو راسته شه قامه بهیننه وه، به لکو هه واو نارده زووی خویمان و غهیری خویمان تیکه لی کردوه، نه فسانه یان تیکه ل به نیمان و عه قیده و بووناسییه که کردوه، هه واو نارده زووی خویمان تیکه ل به شه ریعته و به پابه ندیییه که کردوه، عادات و نه ریتی نه قامانه یان تیکه ل به په وشت و نه ده به خیزانی و، شه خصیی و، کومه لایه تییه کان کردوه.

طاغوتوه خو به زلگرو خو سه پینه کان، له پرووی سیاسی و، له پرووی نابوو رییه وه، لادان و به لاری دا بردنیان، له به رنامه ی تاینی خوادا جتیکیر کردوه، تا کو بتوانن خترو بتری ولات بو خویمان قورخ بکن و، خه لک بچه وسیننه وه، نه وه ده ردی کوشندهی شوینکه وتووانی پیغمبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بووه، بویه خوا ده فهرموئ: ﴿فَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا﴾، کاری خویمان له تینو خویاندا، به ش به ش کرد، کاری خویمان چی بووه؟ تاینه که یان بووه، به رنامه که یان بووه، به رنامه که یان یه ک به رنامه ی خوییه ﴿وَإِنَّ هَذِهِ أُمَمٌ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾، خوی کار به جی زور به جه ختکردنه وه، فهرمووییه تی: پریازه که تان یه ک پریازه، که چی نه وان کردوو یانه ته چند پریازیک.

(۱) تاین، دین، به مانا عورقی و باوه که ی، که ته نیا به رنامه ی خوی و ناسمانی ده گرتنه وه، نه ک به مانا زمانه وانایی (لغوی) به که ی، که گشتیه بو تیکرای به رنامه کان، چ خوا کردین، چ مروه فکرد.

ئەگەر ئىستا تەماشىا بگەين، جۈولەكەكان چەندان جۆرن، ھەرودھا
مەجووسىيەكان، ئنجا سابىئە، دىسان نەسرانىيەكان سى كۆمەلى سەرەككىن
(بروتستانت) و (كانولىك) و (ئەرنۇڭكس)، ئنجا ھەر كامىك لەوانەش چەند
بەشىكە.

ئنجا مۇسۇلماننىش لە ئەسلىدا ھەموويان يەك ئۆممەتن، ئۆممەتى پىغەمبەر
ﷺ ئەوانىش زۆربەيان وەك ناۋىكى مېژوۋى پىيان گوتراۋە: ئەھلى سۈننەت و
جەماعت، كەمىنەكىش پىيان گوتراۋە: شىعە، كاتى خۇى لە نىو شىعەدا (پەنجا،
شەست)، كۆمەل و تاقم ھەبوۋە، كە ھەندىكىان لە تېپەرئەران (غلا) بوون و،
لە بازىنە ئۆممەت دەرچوون، ھەرودھا لە نىو لە ئەھلى سۈننەتىشدا، دىسان
كۆمەلىك قۇتابخانەى جۇراو جۆرو كۆمەلىك لادان و خلىسكان بوون!

ئنجا نانەۋە دەردى كوشندەى شوئىكەوتوۋانى پىغەمبەرئانە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ
وَالسَّلَام)، بۆيەش خوا لىرەدا ئەۋەدەمان بۆ باس دەكات، يانى: ئەى ئۆممەتى
موھەممەد! ﷺ تىۋەش ئاگاداربىن، بە دەردى ئەۋ ئۆممەتە پىشۋوانە نەچن،
بە مەرددى وان نەچن، تىۋەش ئايىنى خۇتان لە بەينى خۇتاندا بەش بەش
مەكەن، يەككىتان تەنيا لايەنى فېكرى بگرى و، يەككىتان تەنيا لايەنى رۈۋحى
بگرى و، يەككىتان تەنيا لايەنى پەرۋەردەى و، يەككىك تەنيا لايەنى جەنگ و
جىھاد و، يەككىك تەنيا لايەنى سىياسى؛ ھەرودھا ھەر كامىكىستان بلى:
ئەۋەى مەن دەپكەم، ھەر ئەۋە دىندارىيە، كە لە پاستى دا وانىەۋ، ئىسلام
ھەموو رەھەندەكانى ژيان دەرگىتەۋە، ئىسلام ھەم بووناسىيەۋ، ھەم نىمان و
عەقىدەيەۋ، ھەم فېكرەۋ، ھەم رەۋش و ئەدەب و ئاكارى شەخسى و خىزائى
و كۆمەلانىيەۋ، ھەم لايەنى سىياسىيە، ھەم ھۆكمرانىيە، ھەم جەنگ و جىھاد و
رۈۋبەرۋو بوونەۋەيە، لە كات و شوئى خۇى داۋ، بە ھەل و مەرجى خۇى، لە
يەك كاتدا، ھەموو ئەۋانەيەۋ، گەلىك شتى دىكەشە.

۳- ﴿فَذَرْنَهُمْ فِي غَمَرَاتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ﴾، ئەي موحەممەد! ﷺ تۆ لىيان گەپنى، لە شوئىنكە وتووانى ئايىن و بەرنامە پىشووۋەكان، گەپنى، با لە نەزائىن و نەفامىي خۇياندا بىئىننەۋە، تاكو ماۋەيەكى كەم وازيان لى بىئىنە.

(الْغَمَرَةُ: مَا يَغْمُرُكَ، وَالْمُرَادُ بِهِ الْحَيْرَةُ وَالْغَفْلَةُ وَالضَّلَالَةُ)، (غَمَرَةً) ھەر شتىنكە تۆ داپۋىشى، لە ئەسلىدا بە ئاۋى زۆر دەگوتىرى، بە ئام لىرەدا مەبەست پىتى سەرسامىي و بى ئاگابى و گومرايىە، يانى: لىيان گەپنى، با لە گومرايى و سەرسامىي و نەفامىي خۇيان دا، بىئىننەۋە، مادام گوتى بۆ تۆ ناگرن.

۴- ﴿يَتَحَسَّبُونَ أَنَّمَا يُنَادِيهِمْ بِهِم مِّن مَّالٍ رَبِّينَ شَارِعٌ لَهُمْ فِي الْفَرِيقِ﴾، ئايا پىيان وايە ئەۋەدى ئىمە دەيەخشىن بە وان، لە سامان و كوران، خىرايى دەكەين لەبەرژەۋەندىيەكانيان دا ؟ (الإمْدَادُ: إعطاءٌ للبدنِ وَهُوَ العَطَاءُ)، (إمْدَادُ): ئەۋدەي ئىنسان بۋارى بۆى درىزى بىرى بىدرىتى.

شاينان باسە: (أَمَّا) لە ئەسلىدا (أَنْ) ما، يە، يانى: (أَنْ الَّذِي)، ئەۋەدى كە....

﴿مِن مَّالٍ رَبِّينَ﴾، لە سامان و كوران، ھەم سەرۋەت و سامان، ھەم كوران، ھەلبەتە كچانىش ھەر بەخشى خۋان، بە ئام خۋاى پەرۋەردگار بە پىتى عەقلى و سەلىقەي خەلىكەكە، قەسەي كىردەۋ، ئەۋان زياتر دلىان بە كوران خۋش بوۋەۋ، بە پىشت و قۋەتلىشان زانىون، ئايا پىيان وايە كە ئەۋەيان بۆ دەرەخسىتىن، لە مالى و سامان و لە كوران:

۵- ﴿شَارِعٌ لَهُمْ فِي الْفَرِيقِ﴾، ئەۋە خىرايى دەكەين لە بەرژەۋەندىيەكانى ئەۋاندا، (المسارعة: التعجيل)، واتە: ئىمە پەلە دەكەين و خىرايى دەكەين، لە چاكە سوۋدەكانياندا؟

۶- ﴿بَلْ لَا يَشْعُرُونَ﴾، بەلكو ھەست ناكەن، لىرەدا (بَلْ) لە ﴿بَلْ لَا يَشْعُرُونَ﴾، (للإضراب على المظنون لا على الظن)، (بَلْ) بۆ گۋاستنەۋەيە، نەك لەو گومانەي كە بىرۋوويانە، بەلكو لەۋ شتەي كە گومانان پىردەۋ، كە مالى و سامان و كوران، بۆ پەخساندىنەنە، دەرەمۋى:

ئەو نیشانەو بەلگەي ئەو نەي کە خوا خۆشی دەوین و، خیرایی دەکات لە دابین کردنی بەرژەوهندیەکانیاندا، بەلکو لە راستییدا ئەوان هەست ناکەن، ئەگەرنا ئەو پەلکش کردنیانە بەرەو سزای زیاترو، گومرایی زیاتر.

وشەي (خیرات)، کوّي (خیر)، بە (ا، ت) کوکراوئەو، کە ئەو لە زمانی عەرەبییدا، لە کوّیە دەگمەنەکانە، (خیر: خیرات)، وەک: (سرادق: سرادقات)، سەرپەرە، کە ئەو جوّره کوّیانە کەمن لە زمانی عەرەبییدا، وشەي (خیر) بە (ا، ت)، کوّیتەو، وەک کوّي مینە (جمع المؤنث).

ئەجا خوا ﷻ دواي ئەوئەي ئەوانەي بەو شیوئەيە لە پتیبازی پتغمبەرەن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، لایانداو، ئایینەکەي خویان بەش بەش کردو، هەر کامیکیان لەسەر بەشیکیتەي و ژۆریش دلخۆشە بە بەشەکەي خۆي و، پتشیبوابە دینداریی هەر ئەوئەي کە ئەو دەیکات، خوا بە پتغمبەري ﷺ فەرمو: لێیان گەرێ، لەو سەرگەردانییەي خویاندا، ماوئەیک پتینەو، دواپیش ئەو خەپال و پلاوئەي دەیکەن: کە مادام خوا ﷻ نێمکانیەتي ماددیی بوّ پەخساندوون و، دەستپۆشتووي کردوون، کەواتە: دیارە خۆشی دەوین و لێیان رازییە، دواي ئەوئەي ئەو خەپالپلاوئەي پووچاندنەو، ئەجا خوا ﷻ دتە سەر باسی ئەو کە کسانیک خوا خۆشی دەوین کین و چۆن؟

مه سه له ی سینه م:

پیناسه کردنی بنده نیزیك و په سنده كانی خوا، به پتنج له خه سه ته
بنه په تیه كانیان:

۱- سام و هه بیته به رانه ر به خوا.

۲- بپرواهیتان به نایه ته كانی خوا.

۳- هاو به ش پو خوا دانه نان.

۴- بوغرا نه بوون به کرده و هی باش.

۵- خیرایی کردن و پیشکوه ته وه له چاكاندا.

ننجا راگه یاندنی نه و راستیه ش، که خوا له توانا به دهر له هیچ که س داوا
ناکات:

خوا ده فره رموی: ﴿لَإِنَّ الَّذِينَ هُم مِّنْ حَشِيَّةٍ رَّبِّهِمْ مُّشْفِقُونَ﴾ (۷) وَالَّذِينَ هُمْ يَرْثَايَتِ
رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿۸﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿۹﴾ وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَاوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ
أَتَتْهُمْ إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ رَاجِعُونَ ﴿۱۰﴾ أُولَئِكَ يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَمَّا سَبِقُونَ ﴿۱۱﴾ وَلَا تَكُلُفْ
قَسًا إِلَّا وَسْعَهَا وَلَدَيْنَا مَكْتُبٌ بِعِلْمٍ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۱۲﴾ بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمَرٍ مِّنْ هَذَا
وَهُمْ أَصْلَافٌ مِّنْ دُونِ ذَلِكَ هُمْ لَهَا عَمَلُونَ ﴿۱۳﴾

شیکردنه وهی هم نایه تانه، له نو برگه دا:

نه وانه ی خوی پروه ردگار خوشی ده وین و، له لای بنده ی په سندن، نه گهر
ده تانه وې بیانسان، خاوه نی نه و پتنج سیفه ته بنه په تیانه، که واته: نه وه بکه نه
تاوینه بک و خواتی تیدا ببین، چهنده له و سیفه تانه له تیوه دا هن و، خاوه نی چهند
له و سیفه تانه، نا نه وانه نه و بنده نه که له بهر ریازی پیغه مبه رانن (علیهم الصلاة

وَالسَّلام) ماون و، لەسەر راستە شەقامی پێغەمبەران دەرۆن و، لەلای خواش بەندەى پەسندو خوشەوێستن،

۱- ﴿إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ تُشْفِقُونَ﴾، بە دنیایی ئەوانەى که لە سام و ھەببەتى پەرورەدگاریان ترس و لەرزیان بەرانبەر بە خۆیان ھەبە، چونکە وشەى (الخشية: الخوف مع تعظيم)، (خَشْيَةٍ)، جیاوازیى لەگەڵ (خوف)، ئەودە (خوف)، یانى: لیتەرسان، بەلام (خَشْيَةٍ)، ئەودە وێرای لیتەرسان، بە مەزنگرتنیش ھەبن، بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْمُلُكُونَ﴾ فاطر، واتە: بەراستى بەندە زاناکان لە خوا دەترسن بە مەزنگرتنەو، دەزانن خوا چەندە مەزنە، چەندە بەرزە، چونکە زانان بە گەردوونی خوا، بە دروستکراوەکان خوا.

ئەنجا ئەوانەى که بەھۆى ترس و بە مەزن گرتنى پەرورەدگاریانەو، حالەتى نیشفاقیان بۆ دروست بوو بەرانبەر بە خۆیان، (إشفاق) یش بریتى: لەوہ کہ مەرفۆ پەرۆشى خۆى بێ و، ترس و بیمى لە خۆى ھەبێ، کہ تووشى سزای خوا بێ، کەواتە: سام و ھەببەت ھەبوون بەرانبەر بە خوا ﷻ، دڵ لە مست دا بوون و، دڵ لە ترس و لەرز دا بوون، بەرانبەر بە مەزنى و بەرزایى خوا، ئەمە یەکیکە لە سەفەتە بنەپەتییەکانى ئەوانەى کہ خوا ﷻ خۆشى دەوێن و، بۆ خوا صولحاون، نەک لە ئەنجامى ئەوہدا کہ کابرا چوار عانەى دینە گیرفانى، یاخود سامان و ئیمکانیەتیکى دەبن، یان دەورى خۆى قەلەبالغ دەبن، پێى بوغرا بێ و، بلى: دیارە خوا منى زۆر خوش دەوێ، ئەھا چى داومى! بى خەبەر لەوہ کہ خوا دنیا دەدا بە کەسانیک کہ خوشیدەوێن و کەسانیک کہ خوشیناوی، بەلام ئەنجا ئەو کەسانە بەرەو ئیمان سەرکەوتوو دەکات و، پەلکێش دەکات، کہ خوشى دەوێن، ئەگەر نا دنیا دەدا بە ھەموو کەس! ئنجا بەوہ تاقییان دەکاتەوہ، ئیماندار داخۆ شوکرى لەسەر دەکات، کافریش داخۆ چى پێ دەکات؟ داخۆ بە نەعمەتى خواى دەزانى و، بەھۆى نەعمەتەوہ دەگەرتەوہ بۆ لای خوا، یاخود زیاتر پێى بوغرا دەبێ و، پێى لە خۆبایی دەبێ؟!

۲- ﴿وَالَّذِينَ هُمْ يَدْعُونَ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ﴾، ھەرودھا ئەوانەى كە پروا بە ئايەتەكانى پەرودەردگاريان دېنن، نیشانەكان (آيات):

۱- دەگونجى مەبەست پىتى رستەكانى قورئان بى.

۲- يان مەبەست پىتى نیشانەكانى پەرودەردگار بى، لە گەردوون و لە دەورووبەردا.

۳- دەشگونجى مەبەست پىتى موعجىزەى پىغەمبەران بى.

۴- دەشگونجى مەبەست پىتى ئەو پرووداوانە بى، كە خوا لە ژيانى بەشەردا ھىتوانىيە دى، ھەموو ئەوانە لە قورئاندا بە ئايەت تەعبىريان لى كراو، بەلام لىرەدا بە پىتى سياق دەزانرى، كە زياتر مەبەست پىتى ئايەتەكانى قورئانە.

۳- ﴿وَالَّذِينَ هُمْ يَرْجُونَ لَا يُمْرِكُونَ﴾، ھەرودھا ئەوانەى كە ھاوبەش بۆ پەرودەردگاريان دانائىن، چ ھاوبەش دانانى گەورە (الشرك الأكبر)، كە مروقى پىن لە بازەنى ئيمان و ئىسلام دەچىتە دەر، چ ھاوبەش دانانى گچكە (الشرك الأصغر) یش، مروقى پىتى گوناھبار دەبى، بەلام ھەر لە بازەنى ئيمان و ئىسلام دا، ئىمە لە كۆتايى تەفسىرى سوۋرەتى (يوسف) دا، بە درىژى لە باردى شىركى گەورە گچكەووە، ئىنسان بە چى دەبى بە موشرىك و، شىرك چۆنە و چەند جوړە؟! بە درىژى قسەمان لى كردو.

۴- ﴿وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَعٌ أُنْفُسِهِمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَجْعُونَ﴾، ھەرودھا ئەوانەى كە ھەرچى پىيان دەكرى، دەبەخشن، كەچى دلشيان لە ترس و لەرزدا، بەھوى ئەودى كە دەگەرتنەوہ بۆ لای پەرودەردگاريان، ياخود: ﴿يُؤْتُونَ مَا آتَوْا﴾، واتە: ھەرچى كە پىيان دەكرى لە چاكە دەيكەن، چونكە ئىنسان كە كەردەوہەك دەكات، وەك ئەوہەبە ئەو كەردەوہەبە ببەخشن، يانى: ھەرچى لە توانايان دا، بە كەردەوہى چاك، دەيكەن، كەچى دلشيان لە ترس و لەرز دا، دلان لە مستى دا، دڵ ھاو، دڵ ھاو، دڵ ھاو، نەك پىتى لە خۇبايى بن بەلكو، ھەرچى پىيان دەكرى لە چاكە دەيكەن، كەچى پشتىنشان لى نەكەردۆتەوہ، پشت بە كەردەوہكانيان نابەستى و، بوغرا نابن و، لە خۇيان دلتيا نابن،

به لكو دليان له مستى دايه، ده بى خوا وهى گرتبى؟ ده بى نهوى كردوومانه شايسته ي پايه و مه قامى خوا ﷺ بن؟!

ليزهدا ئەم فەرمایشته دێینهوه:

(أَنَّ عَائِشَةَ زَوْجَ النَّبِيِّ ﷺ قَالَتْ: سَأَلْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ: ﴿وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ﴾، قَالَتْ عَائِشَةُ: أَهْمُ الَّذِينَ يُشْرِبُونَ الْغَمْرَ وَيَسْرِفُونَ؟ قَالَ: لَا يَا بِنْتُ الصَّدِيقِ! وَلَكِنَّهُمْ الَّذِينَ يَصُومُونَ، وَيُصَلُّونَ، وَيَتَصَدَّقُونَ، وَهُمْ يَخَالِفُونَ أَنْ لَا يَقْبَلَ مِنْهُمْ، أُولَئِكَ الَّذِينَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ) (أخرجه الترمذي : ٣١٧٥، وابن ماجه: ٤١٩٨).

واته: دايكمان عايشه (خوا لتي رازى بن)، ده لى: له پيغه مبهري خوام ﷺ پرسى له باردى ئەم نايه ته وه: ﴿وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَا آتَوْا وَقُلُوبُهُمْ وَجَلَةٌ﴾ أَنَّهُمْ إِلَى رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﷻ، پرسيم: نايان ته وانەن كه مهى ده خونه وه، دزى ده كەن؟ ته ویش فەرموو: نه خير، نهى كچى سيدديق! به لكو ته وانەن كه به پوژوو ده بن و، نويز ده كەن و، خيرو چاكه ده كەن و، ده به خشن، له گەل ته وهش دا ده ترسن كه خوا لتيان وه رنه گرى، نا ته وانەن كه خيراىى ده كەن له چاكه كاندا.

به مجوره پيغه مبهري ﷺ وشه و ته عيبريك، كه هاوه لان لتيان نيشكال بووبى، بوى پروون كردوونه وه.

(٥) - ﴿أُولَئِكَ يُسَارِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ﴾، ته وانە كه سانيكن خيراىى ده كەن، له نه ناجمادانى چاكه كاندا، (الغیر: مَا يَرْغَبُ فِيهِ الْكُلُّ)، (خير)، هه شتيكه هه موو كهس بوى ئاره زوومه نده، (ابن العربي) گوته وويه تى: (خير)، ته وويه كه چاكه ي له زيانى زياتر بن، (شر) يش، ته وويه زيانى له چاكه ي زياتر بن.

چونكه له نه سلدا (خير)، يانى: چاكتر، (شر) يش يانى: خراپتر.

(۶) ﴿وَمَنْ لَّمْ يَسِقُونَ﴾، ھەرۋەھا ئەوانەن كە لە ئەنجامى چاكەكاندا لە پېشەۋەن، پېشكەوتوونەۋە، يانى: (يسبقون إلى أوقاتها: أو وهم من أجل الغيَّاتِ سابقون)، يانى: خىرايى دەكەن لە كاتى خۆياندا، ئەنجاميان بەدن، ياخود بە ھۆى ئەو چاكەنەۋە، پېشكەوتوونەۋە.

(۷) ﴿وَلَا تُكَلِّفْ قَسًا أَلًا وَسَعَهَا﴾، (خوا دەفەرمۆي): لە ھېچ كەشيش داۋا ناكەين، ھېچ كەشيش ئەركدار ناكەين، مەگەر بەۋەى لە توانيدا ھەيە، خوا ﷻ زياد لە توانا لە كەس داۋا ناكات.

كەواتە: ھەرچى خوا فەرزى كردو، ديارە لە تواناي مەۋقەكاندا ھەيە، نجا ئەگەر ھالەتەتەكى رېزەپو ئاناسايان بۆ ھاتە پېش، كە ئەتوانن ئەو ئەركە ئەنجام بەدن، خۋاي بەبەزەيى ئەو ئەركەيان لەسەر سووك دەكات و، لايدەبات، ۋەك پۆرۋوگرتنى مانگى پەمەزان، لە كاتى سەفەرۋ لە كاتى ئەغۆشيدا، ۋەك دەفەرمۆي: ﴿وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَشْيَارِهِمْ آخِرُ﴾ (۱۸۵) البقرة.

ھەرۋەھا پېنج نوژنەكان لە كاتى سەفەردا كورت دەكرېنەۋەو، كۆدەكرېنەۋە، بەلكو كاتى كە لە مائىشى، ئەگەر پىۋىست بوو نوژنەكان كۆدەكرېنەۋە.

نجا لە كاتى ترسا، شىۋەى ئەنجامدانى نوژنە دەگوڤي، ۋەك لە سوۋرەتى (النساء) دا، بە تەفصيل باسمان كردو، لەبەر تېشكى ئايەتى ژمارە (۱۰۲) دا.

ھەرۋەھا كاتىك كەسەك كە ھەپەشەى كوژرانى جىددىي لى دەكرى، بۆى ھەيە قەسەى كوفر بكات، مادام دلى ئارامگرتوو بى، ۋەك خوا دەفەرمۆي: ﴿مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أَكْرَهَ وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ﴾ (۱۶) النحل.

که‌واته: نه‌و شتانه‌ی خوا فه‌پزی کردوون، هه‌موویان له توانای مروّقدان و،
ههر کات حاله‌تیکی بۆ بیته پیش، نه‌توانی پێیه‌وه پابه‌ند بئ، خوا حوکمه‌که‌ی
له‌سه‌ر سووک ده‌کات، باخود بۆی دوا ده‌خات یان له‌سه‌ری لاده‌بات.

(۸) - ﴿وَلَدَيْنَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ﴾، نېمه نووسراوېکمان له لايه که به هق دهدوی.

مەبەست پىتى لىستى كىردەۋەكانە، كە خوا ھەموو شىتىكى تىدا تۆمار دەكات،
ياخود مەبەست پىتى (لوح المحفوظ)ە، كە نوپىش دەگونجىن ھىما بىن بۆ زانىبارى
بىن سنوورى خوا، ياخود تۆمار كىردىنى كىردەۋەى مروۋفەكان، بە شىۋەيەك كە
ئىستىنا نازىنەين و ناتوانىن و ئىنا (تصویر)ى بىكەين، ۋەك لەم رۆزگارەدا لە نەنجامى
بەرەو پىشچوونى تەكنۆلۇجىيادا، تىمە ھەندى شىۋەى تۆمار كىردن دەزانىن، كە
كاتى خۆى نەبوون، كاتى خۆى كوا ئەۋە ھەبوۋە خەلىك بە شىۋەى دەنگ و
رەنگ، بە قىدىۋىيى ۋەنەى بىگىرى ۋ، ھەموو ھەلىسوكەۋتەكانى تۆمار بىگىرىن؟

(۹) - ﴿وَمَنْ لَا يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ﴾، ههروهه ئهوانه سته میان لێ ناکرێ، (لا ییخسون حقهه)، ئه و ماف و ههقهی هه یانه، لیان کهم ناکرێتهوه، واته: ئه و ئیماندارانه هه چهی کردهوه ی جاک نه نجام دهدهن، هه موویان بۆ تۆمار دهکرێ و، هه یجان لێ کهم ناکرێتهوه.

مہ سہ لہی چوارہم:

باسی پیروایان لہ پرووی سہرگردانیی و، کردہ وہ خرابیسی و، خوبہ زلگریسی و،
شہ وگار بہ سہربردن بہ قسہی پو وچ و خرابہ وہ، پاشان ہاوارو پو کردنیان، لہ
کاتی ہانتی سزاو تو لہی خوا دا:

خو ا دہ فہ رموی: ﴿حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِهِمْ بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْتَرُونَ ﴿٦٦﴾ لَا يُخَشَرُوا
الْيَوْمَ إِلَهُكُمْ إِنَّهُمْ لَا يُشْعُرُونَ ﴿٦٧﴾ فَذَٰكَاتِ ۖ ءَايَاتِي تُنَالُ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَىٰ أَغْفَلِكُمْ تُنَكِّسُونَ
﴿٦٨﴾ مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سِمِرًا تَهْجُرُونَ ﴿٦٩﴾﴾

شیگردنہ وہی تہم ثابہ تانہ، لہ یازدہ برگہ دا:

۱- ﴿بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمَرٍ مِّنْ هٰذَا﴾، بہ لکو دلایان لہ بیتا گایی و نہ فامیی دایہ، لہ مہ دا،
(ہٰذَا): تہمہ یانی: (مَا ذَكَرَ اِنْفًا مِنْ صِفَاتِ الْمُؤْمِنِينَ)، تہو دی کہ باسکرا لہ سیفہ تی
تیمانداران، تہو پینج سیفہ تہ، یانی: دلایان لہوہ بن ناگایہ، (غمرة) پیتشریش باسماں کرد
یانی: ناویکی زور کہ شت نو قم دہ کات.

کہ لیرہ دا نہ زانیسی و نہ فامیی، تہو وشہیہی بو خوا زراوہ تہوہ، چونکہ نہ زانیسی و
نہ فامییش، جاری واہیہ تابلووقہی دل و عہ قلی ٹینسان دہ دات و، تہو مرو قہ
نو قم دہ کات.

کہواتہ: کہ دہ فہ رموی: ﴿بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمَرٍ مِّنْ هٰذَا﴾، تہمہ: ﴿اِضْرَابٌ اِلٰى مَا
هُوَ اَغْرَبُ مِمَّا سَبَقَ، وَهُوَ وَصَفٌ غَمَرَةٌ اُخْرٰى اِنْغَمَسَ فِيْهَا الْمُشْرِكُونَ﴾، پیتشر باسی
(غمرة) ہماں کرد، کہ دہ فہ رموی: ﴿فَذَرَهُمْ فِي غَمَرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ﴾، تہجا تہمہ بیان
لیدان (اِضْرَاب) و، گواستہ وہیہ بو حالہ تیکی سہ برتر کہ بریتہ لہ نہ زانیسی و
نہ فامیہ کی دیکہ، کہ ہاوبہ ش بو خوا دانہرہ کان تیتدا نغرو بوون.

۲- ﴿وَلَمْ أَعْلَمْ مِنْ دُونِ ذَٰلِكَ﴾، ههروه‌ها چهندان کرده‌ویان هه‌ن، جگه لهو هه‌موو ئه‌و کرده‌وانه‌ی باسکران، له کرده‌و خراپه‌کانیان، چهندان کرده‌وی دیکه‌شیان هه‌ن، هی خراپ.

(۳) - ﴿مَنْ لَهَا عَمِلُونَ﴾، ئەوان ئەنجام دەری ئەو کردەوانەن.

٤- ﴿حَقًّا إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِهِمْ بِالْعَذَابِ﴾ (نه‌وانه له‌سهر نهو حاله‌ته‌يان به‌رده‌وام ده‌بن)،
يَكُونُ مَا بَعْدَهَا شَيْئًا كَلَامًا، ليره‌دا (حَقًّا) بو نه‌وه نيه، حاله‌تيك تاكو حاله‌تيكي ديكه، به‌لكو
بو سه‌ره‌تاي رسته‌يه، پتي ده‌گوتري: (حَقًّا: الإبتدائية)، نه‌وه‌ي له‌ دوايه‌وه دقي ده‌سين‌كردني
قسه‌يه، (مُتْرَفِهِمْ أَي: مُتَعَمِّمِهِم)، نه‌وانه‌ي ناز به‌روه‌رن، نه‌وانه‌ي خوشگوزهران كراون.

۵- ﴿إِذَا هُمْ يَخْرُوتُ﴾، لهو کاته‌دا دهست ده‌کن به دادو فیغان و هاوارو پو پو، یایانی: به‌کسر نه‌وان ده‌بینی هاوارو پو پو ده‌کن و، دادو فیغان ده‌کن، (الجوار: الضَّرَاحُ، جَارٌ يَجَارُ: صَرَخَ وضَرع)، (جُوار)، به‌مانای هاوارکردن دئی، (جَار یجار)، واته: هاواری کرد، به‌دهنگی به‌رز، به‌کروزانه‌وهه.

به‌لام نایا نهو کاته که خوا نهو خوشگوزهرانه‌یان به سزا ده‌گری و، نه‌وان هاورو پو پو، دادو فیغان ده‌کهن، ده‌کپووزینه‌وهو ده‌لالتینه‌وه، سوودیان پی ده‌گه‌بنی؟ نه‌خیر.

٦- ﴿لَا تَجْرُوا أَيْمَانَ﴾، ٺهڙو هاوارو ڀڙو ڀڙو مه ڪن، سزا لڙهڻ واري پڙهڻ مه به ست پيڻي سڙي دنيا يي بن، پڙيڻ ده گوتري: ٺهڙو هاوارو ڀڙو ڀڙو مه ڪن، ٺهه نائوميد ڪرڻ ديانه له ده ريزا ٻيون.

(۷) - ﴿إِنَّكُمْ رَنَا لَا تُفْرُونَ﴾، به دنیایی تیره له لایمن تیمه وه سه رناخرین، واته: هیچ که سیک ناتوانی په ناتان بدات له سزای تیمه، یانی: (إِنَّكُمْ مِنْ عَذَابِنَا لَا تُقْدُونَ، وَمِنْ جَهَنَّمَ لَا تُفْرُونَ)، له لای تیمه وه هیچ که س ناتوانی تیره له سزای تیمه دهر باز ناکرین و، سه رناخت، یشتانگری.

۸- ﴿فَكَانَتْ أَيْنِسُ نُلَّ عَلَيْكُمْ﴾، به دنیای نایبته کانی تیمه تان به سهردا ده خویندرانه وه، بیگومان لیره دا که ده فهرموی: ﴿أَيْنِسُ نُلَّ عَلَيْكُمْ﴾، مه به ست له (آیات): نایبته کانی قورنانه، یانی: تیوه نایبته کانی تیمه تان به سهردا ده خویندرانه وه، به لام چیتان ده کرد؟

۹- ﴿فَكُنْتُ عَلَى أَغْفَاكَ نَنِكُصُونَ﴾، له جیاتی نه وهی پیشوازیی له نایبته کانی خوا بکه، له فهرماشتی خوا بکه، به دل و گیان وهری بکرن، له سهر سهری دابنن، که چی تیوه له سهر پاژنه پییه کانتان ده کشانه وه، (أَغْفَاكَ كَوَى عَقَب) ه، واته: پاژنه پین، (ننکصون: واته: ترجعون قهقری)، واته: پاشهو پاش ده کشانه وه، (النكوص: الرجوع مِنْ حَيْثُ أَتَى، وَهُوَ الْفِرَارُ، وَالْأَعْقَابُ مُؤَخَّرُ الْأَرْجُلِ)، (نکوص)، نه وهی که سیک چو هاتوه، ناوا به چیته وه دوا، که راکردنه، (أَغْفَاكَ) یش، بریتیه له پاژنه پین، کوتایی پییه کان.

۱۰- ﴿مُسْتَكْبِرِينَ بِه﴾، (که ده کشانه وه له سهر پاژنه پییه کانتان، له جیاتی نه وهی به رهو پرووی نایبته کان بین و، پیشوازییان لن بکه)، له به رانبر قورناندان خوتان به زلده گرت، نه م (به)، راناوه کی ده چیته وه بو نایبته کان، چونکه له مانای قورناندان، نه گهرنا ده بووه: (مستکبرین بها)، به لام ﴿مُسْتَكْبِرِينَ بِه﴾، واته: له به رانبر قورناندان خوتان به زلده گرت، تنجا که ده فهرموی: ﴿مُسْتَكْبِرِينَ بِه﴾، له جیاتی بفهرموی: (مستکبرین عنه)، (مستکبرین علیه)، بوچی ده فهرموی: (به)؟

چونکه (مُسْتَكْبِرِينَ)، (یعنی: معرضین عنه، او: ساخرین به او: مَكْبَرِین به)، واته: وشه (مُسْتَكْبِرِينَ)، نهو مانایانهی خراونه نیو، که له زمانی عه ره بیدا، بنچینه یه که هیهه پتی ده گوتری: (التضمین): خراونه نیو، (مُسْتَكْبِرِينَ)، واته: خو به زلگران، مانا نه صله که ی خو ی هیه، به لام که به پییتیکی دیکه بو به رکار تیپه ده کات، که عاده تی نیه بهو پته تیپه بکات، نهو کاته به پتی سروشتی نهو پته، مانایه کی دیکه ده خریته نیو.

نیستا ﴿مُسْتَكْبِرِينَ بِه﴾ دوو واتای هه ن:

یه: که له به رانبر قورناندان خوتان به زلده گرت.

دوو: وپرای خوبه زلگربی، به دروشتان داده نا، یاخود گالته شتان پتی ده کرد، یاخود پشتیشان تیدد کرد.

۱۱- ﴿سَمِراً تَهْجُرُونَ﴾، شهوگارتان به سرده برد، قسه ی پووج و بن و اتاو، بن که لکتان ده کرد، (سامر: اسم لجمع السامرين كالعاج، وَالْعَاضِر، بِمَعْنَى الْحُجَّاجِ وَالْعَاضِرِينَ) چونکه ده فهرموئ: ﴿سَمِراً تَهْجُرُونَ﴾، لیردها (سامر)، یانی: یهک کهس که شهوگار به سرده بات، شهونخوونیی ده کات و، له شهوئدا قسه ده کات، به لأم مادام دواپی ده فهرموئ: ﴿تَهْجُرُونَ﴾، به کو (جمع) هیناویه تی، که واته: (سامر) یش، ناود بو کوی نموانه ی شهوگار به سر ده بن، وهک: (حاج)، واته: حاجیه کان و، (حاضر)، واته: ناماده بوو دکان.

لیردها مه به ست نهودیه که ئیوه شهوگارتان به سرده برد، به قسه ی پووج و بن و اتاو.

وشه ی (سامر) له (سَمَر) وه، هاتود، (سَمَرُ اللَّيْلِ أَيْ: ظِلْمَةٌ)، تاریکی شهو.

وشه ی ﴿تَهْجُرُونَ﴾، به دوو جوړ خوئراوه ته وه: (تَهْجُرُونَ) و (تَهْجُرُونَ).

أ- (تَهْجُرُونَ)، (مضارع ی)، (أَهْجَر، يَهْجِر)، نهو کاته (أَلْهَجْرُ بِمَعْنَى الْهَاءِ وَشَكْوَى الْجَيْمِ: وَهُوَ الْغَوُّ وَالسُّبُّ وَالْكَلَامُ السَّيِّئُ) (هَجَر) قسه ی پووج و جنیوو قسه ی غراپ.

ب- به لأم نه گهر (تَهْجُرُونَ) بن: (تَهْجُرُونَ، الْهَجْرُ: مِنْ هَجَرَ إِذَا لَغَا)، یانی: قسه ی پووج و بن و اتاو، بن که لکی کرد.

له باره ی قسه کردنه وه له شهودا، نه م دوو فهرموودیه دیتین:

۱- ﴿عَنْ سَيَّارِ بْنِ سَلَامَةَ، قَالَ: سَمِعْتُ أَبَا بَرَزَةَ الْأَسْلَمِيَّ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُؤَخِّرُ الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ، وَيُكْرِهُ النَّوْمَ قَبْلَهَا وَالْعَدِيَّةَ بَعْدَهَا...﴾ (أخرجه البخاري: ۵۴۰۷، ومسلم: ۶۴۷، وأبو داود: ۳۹۸).

واته: سه ییاری کوړی سه لاهه ده لئ: له نه بوو به ره زه م بیست ده یگوت: پیغه مبه ر ﷺ جاری وایوو، نوئزی خه وئتا بئی دواډه خسیب بو سیه کی شهوو،

حه زى نه ده كرد له پيش نوږى خهوتاندا بخهوى و، هه زيشى نه ده كرد له دواى نوږى خهوتنان قسه بكت.

ئهوه له حاله تى ئاسايى دا، به لام دياره نه گهر شتىكى پتويست هاتبته پيش، وهك له (صحيح البخاري) دا هاته، پتغمبهر ﷺ جارى وا هه بووه، تاكو نوږى به يانيسى نه خهوتوهو، قسهو باسى كردوهو ته گيبرى كردوهو، راوږى كردوه به هاوه لانى، به لام به زورى بنچينهى وابوو، له پيش نوږى خهوتاندا نه خهوتوهو، دواى نوږى خهوتنايش قسهى نه كردوون.

(٢) - (إِيَّاكُمْ وَالسَّمَرَ بَعْدَ هَذِهِ الرَّجُلِ، فَإِنْ أَخَذَكُمْ لَا يَذِرُ مَا يَبُتُّ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ خَلْقِهِ، وَأَغْلِقُوا الْأَبْوَابَ، وَأَوْكُوا السَّقَاةَ، وَخَمَرُوا الْإِنَاءَ، وَأَطْفِئُوا الْمِصْبَاحَ) (أخرجه البخاري في الأدب المفرد: ١٢٣٠٠).

پتغمبهر ﷺ ده فهرموى: دواى ئهوهى خه لك ئارام ده گرى، له شهوگاردا، شهووخوونى مه كه ن و، مه مپنهوه، چونكه هيج به كيك له تيوه نازانى خواى بهرز له شهوگاردا، چى له دروستكراوه كانى خوئى بلاوده كاتهوه، ده رگاكان پتوه دهن و، زارى مه شكه وكونده، (ئهو ده فرانهى كه ناو يان شله مه نيان تى ده كرى)، ببه ستى، قاپ و مه نه جەل و كه خواردنيان تيدايه داپووشن و، چراش بكوژننهوه.

كاتى خوئى چرا فتيلهى هه بووهو، به نهوت يان زهيت ئايساوه، مه ترسى هه بووه دوايى ماله كه گر بگرى، ههر وهك تيساش زور جارن له نه ناجى به كارهينانى هيترو نهوت و غازو شوپتى كاره باوه، موصيبت و به لا لهو بارهوه ده كه ونهوه، ئهو فهرمايشتهى پتغمبهر ﷺ بو ئهم پوژگارهش ههر پتناميه.

مەسەلەى پىنجەم:

خستنه رووى ھۆکارە راستە قىنە کانى بىبروايى كافەرە کان و بيانووہ بى جىئە كانيان و پووچە لکردنە وەيان:

خو! دەفەرموى: ﴿أَفَلَمْ يَذَّبَرُوا أَلْفَوْا أَمْ جَاءَهُمْ مَّا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمْ الْأَوَّلِينَ ﴿٦٨﴾ أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٦٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ وَأَكْثَرُهُمْ لِلْحَقِّ كَارِهُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ ﴿٧١﴾ أَمْ تَقُولُ خَرَجَ فَرَجٌ رَيْكُ خَيْرٌ وَهُوَ خَيْرُ الْأَرْزَاقِ ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ كُنْتُمْ إِلَّا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٧٣﴾ وَلَئِنْ الْآلِينَ لَا يَرْجِعُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنُكَيِّبُنَّ ﴿٧٤﴾﴾

شىكردنەوہى ئەم ئايەتانە، لە سىزدە بەرگەدا:

(١)- ﴿أَفَلَمْ يَذَّبَرُوا أَلْفَوْا﴾، ئايا لە قسەكەوہ پانەماون! كام فەرمايشتە؟ بىنگومان فەرمايشتى خو! (قورئان)، ئايا لە قورئان پانەماون؟ بۆيە برىواى پىناھىيىن؟ كە بە تەنكىد واىە، ھەر كەسى لە قورئان تىبفكرى، تىي پامىنى، تىيدا قووليتتەوہ، بە تەنكىد نەگەر پىزى عەقل و دلى خوى بگري و، بەرژەوہندىي ناشەرعىي پىي لى نەگري و، لاساي كردنەوہى كوئرانە پىي لى نەگري، تىمان دىنى.

(٢)- ﴿أَمْ جَاءَهُمْ مَّا لَمْ يَأْتِ آبَاءَهُمْ الْأَوَّلِينَ﴾، يان ئايا (بۆيە برىواناھىيىن بە قورئان)، لەبەر ئەوہى شتىكيان بۆ ھاتو، كە نەھاتبوو بۆ باب و باپىراني پىشوويان؟ واتە: ئەوہ ھۆكارى برىوا نەھىتانەكەيانە، كە لاساي كەرەوہى كوئرانەى پىشووى خوئان، كە دەفەرموى: ﴿أَمْ جَاءَهُمْ مَّا﴾، (ما): (الذي)، يانى: ئايىتىكيان بۆ ھاتو، پەيام و بەرنامەكيان بۆ ھاتو، كە بۆ باب و باپىراني پىشوويان نەھاتو؟، ئىجا مادام باب و باپىراني پىشوويان لەسەرى نەبوون، ئەوانىش ھەر شتىك پىشووہكانيان لەسەرى نەبووبن، ھەر لە رتوہ، رەفزی دەكەن.

۳- ﴿أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُمُ الْمَكْرُوتُ﴾، ياخود (بە ھۆى ئەودە پىرواناھىتىن)، كە پىتغەمبەرەكە يان ناناسن. بۆيە نكوولپى لىدەكەن؟ بەلكو لە راستى دا باشيان ناسپو، بەلام حەسووديان پىن بردو، وەك لە ووتووئىزەى ئىوان (الأخس بن شريق) و (ابو جهل) دا ھاتو، كە ئەخەس لىي دەپرسى، ئايا تۆ نازانى كە موخەممەد ﷺ راست دەكات؟ ئەوئىش دەلتى: درۆمان لە موخەممەد نەبىستو، دەلتى: ئەدى بۆچى برواى پىن ناھىتىن؟ دەلتى: لەبەر ئەودى عەشیرەتى تىمە (بنو عبد الشمس) لەگەل (بنو ھاشم) دا، ھەر پىتسېركىمان بوو، ئەوان كارىكيان كىردو، تىمەش كارىكى دىكەمان كىردو، وەك دوو ئەسپ كە پىتسېركە دەكەن. ئىستا ئەوان دەلتىن: پىتغەمبەر كىمان لە ئىودا ھاتو، تىمە چۆن بە دواى پىتغەمبەرەكەى وان بكەوين، بۆيە برواى پىن ناھىتىن!﴿۱﴾

۴- ﴿أَمْ يَقُولُونَ بَاءَ حَنَءٍ﴾، يان ئايا (ھۆى پىروا ئەھتىنانيان بە موخەممەد ﷺ، ئەودىيە) دەلتىن: شىتپى تىدایە، ئايا ھۆكارى پىروانەھىنانيان ئەودىيە كە دەلتىن: موخەممەد شىتە؟ كوان نىشانەكانى شىتپى؟ كەم و زۆرى كوا لە موخەممەددا ﷺ ھەن؟ كە لە لووتكەى عەقل و، حىكمەت و، مەعرفەت و، نەجابت و، ھەموو سىفەتتىكى بەرز دایە؟!

۵- ﴿بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ﴾، بەلكو (پراستىيەكەى ئەودىيە كە) ئەو ھەقى بۆ ھىناون.

ئەوانىش ھەق رەفز دەكەن و، دانوويان لەگەل ھەقىدا ناكولتى، ئەوئىش بەس ھەقى پىتە، بۆيە برواى پىن ناھىتىن.

۶- ﴿وَأَكْثَرُهُم لِلْحَقِّ كِرْهُونَ﴾، (ھۆكارەكەى ئەودىيە) كە زۆربەى ئەوانەش رقىيان لە ھەق ھەلدەستى، بۆيە دەفەرموئى: ﴿وَأَكْثَرُهُم﴾، چونكە ھەشيان بوو، ھەقى خۆشويستوھو دوايى مسولمان بوو.

خو! ﷺ ھىندەى گەردىلەبەك زىدەپوئى لە فەرمایشتەكەى دانیە، دەفەرموئى: ﴿وَأَكْثَرُهُم لِلْحَقِّ﴾، زۆربەيان رقىيان لە ھەق ھەلدەستى و، دانوويان لەگەلپىدا ناكولتى، چونكە دوايى ھەندىكيان پىروايان پىن ھىناو.

وشەي (الحَقُّ: الثَّابِتُ فِي الْوَاقِعِ وَنَفْسِ الْأَمْرِ)، (حق)، شتى چەسپاۋەو، يېكەل يېكە لەگەل ئەۋەي كە لە واقعدا ھەيە.

٧- ﴿وَلَوْ أَتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ﴾، ئىنجا ئەگەر ھەق بە دۋاي ئارەزوۋەكانى ئەۋان كەۋتبايە، ئەۋە ئاسمانەكان و زەۋى و، ھەر كەسى كە تىيان دابە، ھەموۋى تېكدەچۈۋ.

ۋاتە: ئەگەر ئەۋ ھەقەي كە خوا دابەزاندە، بە پىنى ئارەزوۋى ئەۋان بوۋايە، ئەۋە پىتچەۋانەي ھەموۋ سىستىمى گەردوۋنەۋ، بە سەرەۋەو خوارەۋە، بە ئاسمان و زەۋىيەۋە.

٨- ﴿بَلْ آتَيْنَاهُم بِذِكْرِهِمْ﴾، بەلكو تىمە يادخەرەۋەي خۇيانايانمان بۇ ھىنانون. (الذِّكْرُ: مَصْدَرٌ بِمَعْنَى التَّذْكِيرِ، أَوْ اسْمٌ لِلْكَلامِ الَّذِي يُذَكَّرُ سَامِعِيهِ بِمَا غَفَلُوا عَنْهُ، (ذِكْرٌ) چاۋگە بە ماناي بىرخەرەۋە، ياخود ناۋە بۇ قسەيەك كە بىرى بىسەرەكان دەخاتەۋە، ئەۋ شتەي لىنى يىئاگا بوۋن.

بەلام دەشگونجىن بلىن: ﴿آتَيْنَاهُم بِذِكْرِهِمْ﴾، ۋەك لە جىنى دىكە فەرموۋىەتى: (إِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْلِكَ)، (ذِكْرٌ)، ھەم بە ماناي بىرخەرەۋە دى، ھەم بە ماناي شەپەف و رىزو ناۋو ناۋبانگىش دى.

٩- ﴿فَهُمْ عَنْ ذِكْرِهِمْ مُعْرِضُونَ﴾، ئەۋان لەۋە كە بىرخەرەۋەو نامۇزگارەيكارىانە، يان مايەي ناۋ بانگ و شۆرەتيانە، پشت ھەلكردوۋن.

١٠- ﴿أَمْ تَتْلُوهُمْ حَرًّا﴾، يان ئايا (ھۆي بىروا نەھىنانيان ئەۋەيە) كە تۇ داۋاي خەرچىيان لى دەكەي، داۋاي مەصەرف و مال و سامانيان لى دەكەي، (الغَرْجُ: الْعَطَاءُ الْمُعْتَبَرُ عَلَى الدَّوَاتِ، أَوْ عَلَى الْأَرْضِينَ، وَالْغَرَجُ وَالْغَرَجُ وَاحِدٌ، وَقِيلَ الْغَرْجُ مَا يُعْطَى تَبَرُّعًا، وَالْغَرَجُ لَزِمٌ)، (غَرْج) بىرىتە لە بەخشىيتكى ديارىيكراۋ كە شەخسەكان دەيدەن، ياخود لەسەر زەۋى دادەنرى، (خرج و غراج)، ھەندىك كوتۋويانە: يەكن، ھەندىكىش

گوتووایانه: (خَرْج) نهوهیه که خوبه خشانه ده درې، به لَام (خراج)، نهوهیه که پتویسته بدرې و پتویست ده کړې، ئایا تُو داوای خه رجییان لې ده که ی؟ داوای مه صرپیان لیده که ی؟ بارگرانییان ده خه یه سهر شان، بویه پروا ناهیتن؟!

(۱۱) - ﴿فَخَرَجَ عَلَىٰ رِجَالٍ خَيْرٍ وَهُوَ خَيْرُ الرَّزِقِينَ﴾، خوینراویشه ته وه: (فَخَرَجَ عَلَىٰ رِجَالٍ خَيْرٍ) یانی: خه رجیه ک و بزویونک و پژیه ک که په روه ردگارت ده دیات، چاکره، ﴿وَهُوَ خَيْرُ الرَّزِقِينَ﴾، نهویش باشتړینی بژیو ده رانه.

(۱۲) - ﴿وَإِنَّكَ لَتَدْعُهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ﴾، به دنیایی تُو نهوان بانگ ده که ی بُو راسته ش ه قام، وه ک پتغه مېهر ﴿لَقَدْ تَرَكْتُمْ عَلَى الْبَيْضَاءِ أَيْلَهُا كَثَاهَا، لَا يَزِيغُ عَنْهَا بَعْدِي إِلَّا هَالِكٌ﴾ (أخرجه أحمد: ۱۷۱۸۲، وابن ماجه: ۴۳، والحاكم: ۳۳۱، عَنْ الْعِرْبَاضِ بْنِ سَارِيَةَ).

واته: مسوگهر ئیوهم له سهر راسته شه قامیکې سپی و پروون، به جیه پتو ده، شه وه که یشی وه ک پژه که یه تی، له دواي من مه گهر که سېک بُو خو ی هه زی له فهوتان بې، نه گهرنا که س لئی لانا دا.

(۱۳) - ﴿وَلِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنُكَيِّبُنَّهُ﴾، به دنیایی نهوانه ی پروایان به پژی دوايی نیه، نهوانه له راسته شه قام لاده دهن، (التَّائِبُ: الْعَادِلُ عَنِ الشَّيْءِ، وَالْمُطْرَضُ عَنْهُ) (ناکب) لاده ره له شتیک، که پشتی تیبکات و وازی لې بیئی، واته: به هو ی پروانه هیتنایانه وه به پژی دوايی و، به دیداری خوا، بویه له راسته شه قام لاده دهن، نه گهرنا نه گهر پروایان به دیداری خوا هه بووا یه، که ده چته وه خزمهت خواو به رده ستي خوا، ئیستا راسته شه قامی خوا یان ده گرت.

مه سه له ی شه شه م و کو تایی:

راگه یاندنی نه و راستیه که نه گهر گریمان خوا به زه یی پیناندا هاتبایه و، نه و ناره حه تیه ی لی لابر دبان، که به ده ستیه وه گرفتارن، دیسان هر هر له سهر سه رکیشی خو یان مکوپ ده بوون، به به لگه ی نه وه که دوای نازار درانیان به ملکه چیی و کرووزانه وه وه، نه گه پانه وه لای خوا، بویه هر کات ده رگای سزایه کی سه خیان به سهر دا بکاته وه، ته ما بر او و ناو مید ده بن:

خوا ده فره موئ: ﴿وَلَوْ رَحِمْنَهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۚ﴾
 ﴿وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُم بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ وَمَا يَضُرُّعُونَ ﴿٧٦﴾ حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ ﴿٧٧﴾﴾

شیکردنه ووهی نه م ئایه تانه، له یینج بر گه دا:

۱- ﴿وَلَوْ رَحِمْنَهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلَجُوا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ۚ﴾، نه گهر تیم به زه ییمان له گه ل نواند بانایه و، نه و نازارو ناره حه تیه ی که به روکی گرتوون و، به ده ستیه وه گرفتارن، لیمان لابر دبان، له سهر سه رکیشی و یاخیب وونی خو یان هر به رده وام ده بوون و، سه راسیمه و سه رگه ردان ده بوون.

﴿كَشَفْنَا: أَرَلْنَا﴾، لمان بر دبا یه، ﴿الْجَبَا: الإِسْتِمْرَارُ عَلَى الْغِيَامِ وَعَدَمُ الإِفْلَاحِ عَنْهُ﴾، بریته له به رده وام بوون له سهر ناکوکی و دوو به ره کی و ده ست لته ه نه گرتنی، ﴿الطُّغْيَانُ: أَشَدُّ الْكِبْرِ، وَتَجَاوُزُ الْعَدَا﴾، (طغیان) یانی: یاخیب وون و سه رکیشی و سنوور به زاندن، ﴿الْعَمَةُ: التَّوَدُّدُ فِي الضَّلَالَةِ﴾، (عمه) بریته له سه راسیمه بوون له گومرایی دا، که ئینسان نه زانتی چی بکات؟

۲- ﴿وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُم بِالْعَذَابِ ۚ﴾، تنجا به لگه چیه که خوا ده فره موئ: نه گهر به زه ییشمان پیناندا هاتباو، نه و نازارو ناره حه تیه ی لیشیانه، لمان بر دبا یه، هر هر له سهر

سەركىشى خۇيان بەردەوام دەبوون؟ دەفەرمۇي: بە دۇنيايى ئىمە بە سزاو نازار گرمانن، لە ۋابردوودا، (التَّغْرِيفُ فِي قَوْلِهِ بِالْعَذَابِ لِلْعَذَابِ أَنِّي بِالْعَذَابِ الْمَذْكُورِ، حَتَّى إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِم بِالْعَذَابِ)، (أل)ى ناساندن بۇ (عهد)ە، واتە: سزايەكە، نازارەكە، ئەودى كە دەفەرمۇي: ﴿وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ﴾، ھەتا كاتتى كە خۆشگوزەرانە كامان بە سزا گرتن، ئەو سزايە كە زانراۋە.

(۳) - ﴿فَمَا اسْتَكَاثُوا إِلَيْهِمْ﴾، كە چى بۇ پەرۋەردگارىيان نە كپووزانەودو ملكەچ نەبوون و، لىي نە پارانەودە، (الْإِسْكَانَةُ: مَصْدَرٌ، مَعْنَى الْخُضُوعِ مُشْتَقَّةٌ مِنَ السَّكُونِ)، (إِسْكَانَةً) چاۋكە بە ماناي ملكەچىي، كە لە (سكون)ەودە، ھاتودە، (سَكَنَ، يَسْكُنُ، سَكُونًا)، يانى: ئارام بوو، بىدەنك بوو، راۋدەستا، ئەوانە بۇ پەرۋەردگارىيان ملكەچ نەبوون، دانەسەكتان.

(۴) - ﴿وَمَا يَضُرُّعُونَ﴾، لىشى نە پارانەودە بە كپووزانەودە لالانەودە.

(۵) - ﴿حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ إِذَا هُمْ فِيهِ مُبْلِسُونَ﴾، (ئىدى لەسەر ئەودە بەردەوام بوون)، ھەتا كاتتى كە دەرگاي سزايەكى سەختمان لىي كىردنەودە، ئەو كاتە لەو سزايەدا نانومىد دەبن، تەماپروا دەبن.

(الْإِبْلَاسُ: شِدَّةُ الْيَاسِ مِنَ النَّجَاةِ)، (إِبْلَاسٌ)، بىرىتتە لە نانومىدىيەكى سەخت، لە دەر باز بوون، دەگوتتى: (أَبْلَسَ: أَيْ ذَلَّ وَتَيْسَ مِنَ التَّغْلُصِ)، زەبوون بوو، نانومىد بوو لەودى كە نە جاتى بىي، كەواتە: ھۆكارەكانى پروانەھىنانى كافىرەكانى رۇژگارى پىغەمبەر ﷺ، بە موھەممەد ﷺ، ئەم ھەشتانە بوون:

(۱) - بىرنە كىردنەودە لە قورپان و تىپرانەمانى.

(۲) - لاسايى كىردنەودى كوتىرانە پىشىنان.

(۳) - نەناسىنى پىغەمبەر ﷺ، ياخود: خۇ لىي نە شارەزا كىردنى و، خۇ لىي گىل كىردنى.

(۴) - ئەو تۆمەتەيان كە گوايە شىتتاي تىدايە، جۆرتك لە شىتتى، چونكە ۋەك پىشترىش كوتمان: تەنوينى (جَنَّةٌ) بۇ جۆرە. ...

- ٥- رق هه ئسانیان له ههق.
- ٦- پشت هه لکردنیان له شتیک که بیران ده خاتهوهو، مایه ی شه پەف و پزیزانه.
- ٧- ئایا پێغه مبه ر ﷺ داوای خه رجیی و مه صرە قیان لێ ده کات؟ که به ته نکید وا نه بووه.
- ٨- له راسته شه قام لایانداوه، له بهر نه وه ی بر وایان به پۆژی دوایی نه.
- ئا ئه وانه هۆکاره کان و، بیانوو هکانی کافره کان بوون، له بهرانبه ر بر وانه هێنان به پێغه مبه ری خاته م دا ﷺ.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ دەرسی پۈنجهم ❖

پیناسہی نهم دہرسہ

نهم دہرسہ مان لہ بیست و یہک (۲۱) ثابہت پینک دی، ثابہتہ کانی: (۷۸) - ۹۸، سورگہی سہرہ کیی نهم دہرسہ مان، باسی خواہی بہرزو مہزن و، سیفہت و کردہوہ بنی وینہ کانی و، باسی زیندوو کرانہوہ و باسی پاداشت و، باسی یہ کتابی خواہہ ۛ.

لہ کوٹابی دا چہند پرتنمایہ کی گہورہ و گرنگ ناراستہی پیغہمبہری خواہہ ۛ، شوینکہ و تووانی کران، لہ بارہی چوئیہ تی مامہ لہ کردنیان لہ گہل دہوروبہر، بہ تابیہت نہ یارانی لادہرو ستہم کاریاندا.

﴿وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ﴾ (۷۸) ﴿وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾ (۷۹) ﴿وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ يُخْلَفُ اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ (۸۰) ﴿بَلْ قَالُوا يَسْئَلُ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ﴾ (۸۱) ﴿قَالُوا أَإِذَا شِئْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وِعَظَمْنَا لَوْ أَنَّا لَمَعْبُوثُونَ﴾ (۸۲) ﴿لَقَدْ وَعَدْنَا نَحْنُ وَوَعَدْنَاكَ هَذَا مِن قَبْلُ إِن هَذَا إِلَّا أَصْطَبِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾ (۸۳) ﴿قُلْ لِّمَنِ الْأَرْضُ وَمَن فِيهَا إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (۸۴) ﴿سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ (۸۵) ﴿قُلْ مَن رَّبُّ السَّمَكَاتِ السَّابِغِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾ (۸۶) ﴿سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ أَفَلَا نَعْبُدُكَ﴾ (۸۷) ﴿قُلْ مَن مِّبْدِئُ مَلَكُوتِكُمْ كُلِّ مَتَوِّعٍ وَهُوَ يُجِيبُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِن كُنتُمْ تَعْلَمُونَ﴾ (۸۸) ﴿سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ فَأَنَّى تُشْعِرُونَ﴾ (۸۹) ﴿بَلْ أَنشَأْنَهُم بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ﴾ (۹۰) ﴿مَا أَخَذَ اللَّهُ مِن وَلِيٍّ وَمَا كَانَتْ مَعَهُم مِّنْ إِلَهِ إِذَا لَهُم بِكُلِّ إِلَهِ مِمَّا خَلَقَ وَلَمَّا لَمْ يَكُنْ لَهُم مِّنْ بَعْضٍ مِّنْ بَعْضٍ سُبْحَنَ اللَّهُ عَمَّا يُصِفُونَ﴾ (۹۱) ﴿عَلِيمٌ

الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَمَنْ لَّ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٢﴾ قُلْ رَبِّ إِمَّا يُبْدِيهِمْ
رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾ وَإِنَّا عَلَّ أَنْ تُرِيكَ مَا نَعُدُّهُمْ لَقَدْ يَرَوْنَ ﴿١٤﴾
أَدْفَعْ يَأْتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿١٥﴾ وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ
السَّيِّئِينَ ﴿١٦﴾ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِي ﴿١٧﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

ههروهها (خوا) نهو کهسهیه که بیست و دیتنهکان و، عهقلهکانی بو
پهخساندوون (کهچی) به کهمیی سوپاسگوزاری بو دهکهن ﴿١٢﴾ ههروهها
(خوا) نهو کهسهیه که له زهویدا دروستیکردوون و بلآوی کردوونهوو، هه ر بو
لای ویش کوّدهکرینهوه ﴿١٣﴾ دیسان (خوا) نهو کهسهیه که دهژیهنی و، دهمریتنی و،
جیکۆپکهو جیاوازی شهوو پۆژانیش هه ر هی ویه (و بهدهست ویه)، نایا
نافامن (که جگه لهو شایستهی په رستران نیه) ﴿١٤﴾ بهلکو نهوانیش وهک قسهی
پیشووهکانیانان گوت ﴿١٥﴾ گوئیان: نایا نهگه ر مردین و بووینه گل و تیسک (ی
پرتووگا)، تیمه زیندوو دهکرینهوه؟ ﴿١٦﴾ نهو بهلینه پیشتیش به تیمه و باب و
باپیرانیشمان درابوو، نهمه ته نیا نهفسانهکانی پیشینانه ﴿١٧﴾ بلئی: زهوی و هه ر
کهس که تیدایه، هی کیه، نهگه ر بزائن؟ ﴿١٨﴾ دهلین: هی خوایه، بلئی: نهدی
بوچی بیرناکه نهوه (که خوایهک خاوهنی هه موو شتیک بی، دهشتوانی مردووان
زیندوو بکاتهوه) ﴿١٩﴾ بلئی: کتی خاوهن و پهروهردگاری ههوت تاسمانهکان و،
پهروهردگاری باره گای مهزنه؟ ﴿٢٠﴾ دهلین: (هه مووی) هی خوایه، بلئی: نهدی
خۆتان (به هۆی ئیمانیه له سزایهکی) ناپاریزن؟ ﴿٢١﴾ بلئی: کتی به تهواویی
حوکمپانیی و مولکی هه موو شتیک به دهسته، بهس نهو هه ر کهس بیهوئی،
یهنای ددهات و دهیاریزی و، ههچکهسی لهی یهنا نادری و ناپاریزی، نهگه ر

بزانن (نەمە راستىيەكى حاشا ھەلئەگرە؟) ﴿۸۸﴾ ديسان دەلئىن: ھەموو شىتېك تەنيا ھى خوابەو، بەس ئەوېش پەنا دەدات، بلىن: ئەدى چۆن جادووتان لى دەكرى (عەقل و ھۆشئان كار ناكات و، جگە لە خوا دەپەرستى؟) ﴿۸۹﴾ (وانىيە كە ئەوان گومان دەبەن) بەلكو تىمە ھەقمان بۆ ھىتاون و، ئەوانىش درۆكارن (كە دەلئىن: خوا ھاوبەشى ھەن) ﴿۹۰﴾ خوا نە پۆلەى بۆ خۆى داناوو، نە ھىچ پەرستراوېشى لەكەلن (وەك ئەوان ئىددىيە دەكەن) ئەگەر گرېمان وابووايە، ھەر پەرستراوھ دروستكراوى خۆى دەگرت و بەرپۆھى دەبردو، لە ئىوانىشىاندا دەبووھ كىشەو، خۆيان بەسەر يەكدى دا بەرز دەكردەوھ! (ئىنجا مادام ئەو حالەتە گرېمانەيانە ھىچيان ديارنېن، كەواتە: قسەكەتان راست نىھو) پاكىي بۆ خوا لەوھى پىي وەسف دەكەن ﴿۹۱﴾ (خوا) زاناي پەنھان و ئاشكرايە، بەرزىي بۆوى لەوھى دەيكەنە ھاوبەشى ﴿۹۲﴾ بلى: پەرورەدگارم! ھەر كات ئەو (سزاي) ھى ھەرەشەى پىدەكەى لىيان، پىشانت دام ﴿۹۳﴾ پەرورەدگارم! (لە سزاداندا) مەمخە كەل كۆمەللى ستمكاران ﴿۹۴﴾ بە دلىيايىش تىمە توانادارىن كە ئەوھى ھەرەشەى پىي لىيان دەكەين، پىشانتى بدەين ﴿۹۵﴾ (كەواتە: تۆ بە كام شىواز باشتە، خراپە (ى وان) بەرپەرچ بدەوھ، خۆمان زانائىرېن بەوھى باسى دەكەن) (لە شىرك و كوفرو بى پىزىي بەرانبەر بە خوا) ﴿۹۶﴾ ھەرورەھا بىلئى: پەرورەدگارم! پەنات پى دەگرم لە دنەدان و خوتغوتەى شەيتانەكان ﴿۹۷﴾ پەرورەدگارم پەناشت دىنمەبەر لەوھى لەلام ئامادەبىن (و تىكەللى ئىش و كارم بىن) ﴿۹۸﴾

شیکردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(أَنشَأَ): پێیگه یاندوه، (النَّشْأُ وَالنَّشْأَةُ: إِحْدَاثُ الشَّيْءِ وَتَرْبِيَّتُهُ) (نَشَأَ) و (نَشَأَهُ) واته: پهیدا کردنی شتیک و پهروه ده کردنی، پهیدا کردنی پله پله، وهک خوا له سوورهی (الرعد) دا دده فرموی: ﴿وَبُنِثْنِ السَّحَابِ الْبَقَالُ﴾ ۱۲، واته: هه وره قورسه کان پنده گه به ننی و پێکدیننی و دروست دهکات، له بهر نه وهی هه وره پله پله دروست ده کری.

(ذَرَأَ كُرَّ): واته: دروستی کردن و بلاوی کردنه وه، (الذَّرَأُ: إِظْهَارُ اللَّهِ مَا أَبْدَاهُ، ذَرَأَ اللَّهُ الْخَلْقَ: أَوْجَدَ أَشْغَاظَهُمْ) (ذَرَأَ) بریتیه له وهی شتیک که خوا دروستی کردوه، ده ریبخات، ده گوتری: (أَوْجَدَ أَشْغَاظَهُمْ) واته: جهسته که یانی دروستکرد، به ئم له راستییدا (ذَرَأَ) یانی: (بَثَّ) بلاوی کردوه، وهک له تابهی به که می سوورهی (النساء) دا هاتوه: ﴿يَأْتِيهَا النَّاسُ أَتَقْرَأُونَكَمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَجِدَ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً...﴾ ۱۳، (بَثَّ) منهما رجالا كثيرا و نساء) واته: لهو دووانه که نادهم و هه ووان، (خوا) پیاوان و نافرته تانیک زوری بلاوکردوونه وه.

(أَسْطَرُ الْأَوَّلِ): واته: نه فسانه کانی پێشینان، (أَسَاطِيرُ: جَمْعُ أَسْطُورَةٍ، نَحْوُ أَرْجُوفَةٍ وَأَرَجِيجٍ، وَالْأَفْئَةِ وَأَكَاثِي، وَأَخْذُوثَةٍ وَأَحَادِيثَ)، (أَسَاطِيرُ) کۆی (أَسْطُورَةٍ) به، (أَسْطُورَةٍ) واته: نه فسانه، شتیک که به نه مایه کی نه بنی، وهک (أَرْجُوفَةٍ) جۆلانه، که به (أَرَجِيجٍ) کۆده کریته وه، (أَفْئَةٍ) سیکوچکه که مه نه لیان له سه ر داناوه و به (أَكَاثِي) کۆده کریته وه، (أَخْذُوثَةٍ) پروودلوویکی سه ر سو پهینه رو سه یر که به (أَحَادِيثَ) کۆده کریته وه

(مَلَكَوتُ كُلِّ شَيْءٍ): (الْمَلَكَوتُ: مُخْتَصَّ بِمَلِكِ اللَّهِ تَعَالَى وَهُوَ مُضَدُّ مُلْكٍ، أَدْخِلْتُ فِيهِ النَّاءَ، نَحْوَ رَحْمَتٍ وَرَهْمَتٍ)، (مَلَكَوتُ) شتیک هه بنی ده گوتری: نه و

شته مولكى فلانه، واتە: لەبەر دەستىه قى، (ملكوت) تايبەتە بە خواى بەرزەو،
كە چاوكى (ملك)ەو، (ت)اى خراوەتە سەر، بۆ ئەوێ مانایەكەى بەهێزتر بى،
وەك (رحموت، رهبوت، جبروت) كە ئەو كاتە ماناكەيان بەهێزتر دەبى.

(يُحْيِي): پەنادهات، (اسْتَجَرْتُهُ، فَأَجَارَنِي) واتە: داواى پەنادانم كرد، ئەویش
پەناى دام، (وَالْجَارُ مَا يَقْرَبُ مُسْكِنُهُ مَنك) (جار) ئەوێە كە مالى لىتەو نزیكە،
يانى: تۆ ئەوت پەنا داو، ئەویش تۆى پەنا داو.

(هَمَزَاتٍ): كۆى (همز)ە، (الْهَمَزُ كَالْعَصْرِ، هَمَزْتُ الشَّيْءَ فِي كَفِّي، وَهَمَزُ الْإِنْسَانِ:
اعتْيَابُهُ)، (همز) وەك (عصر) وایە، دەگوێرى: (هَمَزْتُ الشَّيْءَ فِي كَفِّي) شتەكەم
لە ئێو دەستى خۆمدا گوێى، (هَمَزُ الْإِنْسَانِ)، يانى: بە خراپە باسى مرووفەكەى
كرد (الهمز حقيقته: الضغط باليد وَالطَّعْنُ بِالْأَصْبُعِ وَنَحْوَهُ، وَيُسْتَعْمَلُ مَجَازًا بِمَعْنَى
الَّذِي بِالْقَوْلِ أَوْ بِالْإِشَارَةِ ﴿هَازِ مَثَلُ بَنِيهِ﴾ الْقَلَمِ، ﴿وَبَلَّ لِكُلِّ هَمَزٍ
لُزُومٌ﴾ الهمزة، وشەى (همز) مانا ئەصلىهەكەى بریتىە لە گوشارکردن بە
دەست و پەنجەو وێنەى ئەوانە، بە مەجازیش بەكار دەهێنرێ بۆ ئەزىەتدان بە
قسە يان بە ئامازە، وەك خوا دەفەرماوێ: ﴿هَازِ مَثَلُ بَنِيهِ﴾، واتە: ئەو
كەسەى زۆر قسە دىنێ و دەبات، ﴿وَبَلَّ لِكُلِّ هَمَزٍ لُزُومٌ﴾، يانى: سزای
سەخت بۆ هەر كەسێك كە پاشملەو ڕووبەروو خەلك دەشكىنێتەو. (الهمزات
جمع همزة، والهمز النخس والدفع)، وشەى (همزات) كۆى (همزة)یە، (همز)
بریتىە لە نقورچ لیدان و پال پتوونان.

لە قورباندا نە زەم كرارون و نە مەدح كرارون، بەلەم دال لەبەر ئەوئى چەقى
 ۋەرگرتن و، رەفز كردن و، ويست و ئەويستە، مەدحيش كراۋە: ﴿الْأَلْبُكْرُ اللَّهُ
 تَعْلَمُ الْقُلُوبَ﴾ الرعد، زەميش كراۋە: ﴿خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾ البقرة،
 ﴿فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ﴾ البقرة، بەلەم (ھۋاد)، لەبەر ئەوئى ئامپازى تىگەيشتنە،
 ھەرۋەك چۈن (وَالْأَصْرَ) چاۋەكان ئامپازى بينين و، (السَّع) بيست، ئامپازى
 بيستە، ئنجا ئەوانە ئەگەر بۆ چاكە بەكاربەيترين، مەدح دەكرين و، ئەگەر بۆ
 خراپە بەكاربەيترين، زەم دەكرين، بەلەم لە خودى خۇياندا بىن لايەنن، بۆيە خوا
 لە قورباندا، نە زەمى كر دوون و، نە مەدحى كر دوون.

لە راستيدا ليكۆلنەوھە لە بارەى كۆتەندامى بيست و، كۆتەندامى بينين و
 كۆتەندامى عەقل و ھۆش، زۆرى دەۋى، ۋەك لە مەسووعەى (درەوشاۋەى ئيمان و
 پوۋچەلىى تىلەد، لەبەر پۆشنايى زگماك و عەقل و زانست و ۋەحىي دا)، پانتايەكى
 باشم تەرخان كر دوو، بۆ ليكۆلنەوھە لەو سى كۆتەندامە: عەقل و، كۆتەندامى
 بيست و، كۆتەندامى ديت، ھەرۋەھا سەرچەم كۆتەندامەكانى ديكەى مرؤف.

كە دەفەرمۈى: ﴿قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ﴾، واتە: ئيۋە بە كەمى سۈپاسگوزارى
 بۆ خوا دەكەن، لەسەر ئەو نىعمەتەنەى پىتى داۋن، مرؤف تاكو تىستا نەك
 ھەر ناتوانى كۆتەندامى بيست، ياخود ديت، ياخود عەقل، دروست بگات،
 بەلكو تا تىستا نەيتوانىۋە لە ھەموو نەيتىيەكانيشيان تى بگات، لە ھەموو
 ورەكارىيەكانيشيان بزانتى، چ جاي بتوانى دروستيان بگات، كە خوا تەبە
 ملياران كۆتەندامى عەقل و بيست و ديتنى، بۆ مرؤفەكان و، بەلكو بۆ ئازەلەكان و،
 دېندەكان و، پەلەۋەرەكان، دروستكر دوون، ھەر كاميان بە شتۋەى خۇى، بۇيان
 دروست دەكات.

﴿وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ﴾، ھەرۋەھا خوا ئەو كەسەيە كە
 ئيۋەى لە زەۋى دا دروستكر دوو بىلۋى كر دوونەوھە، ئنجا بەس بۆ لاي ويش
 كۆدەكر نەوھە.

﴿ وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ ﴾، ھەرۈھەھا خوا ئەو کەسەبە کە دەژێنێ و دەمریتى و، جیگۆرکەو جیاوازی شەوو پۆزانیش ھەر بە دەست وى، ﴿ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴾، ئایا ئافامن! ئایا ئافامن کە پەرەوھەردگاریک ئاوا بێ، دەتوانن زیندووتان بکاتەو، پەرەوھەردگاریک بەو شیوەیە بێ، دەبێ تەنیا ئەو بپەرستێ.

﴿ بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ ﴾، بەلکو وێنەى ئەوھیان گوت، کە پێشووھەکان گوتووایانە، ئایا پێشووھەکان چیان گوتو؟

﴿ قَالُوا أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظْمًا أَوَلَا لَمَبْعُوثُونَ ﴾، گوتیان: ئایا ئەگەر مردین و بووینە گل و تیسکەکان، (مەبەستیان پێى ئەو تیسکەنەبە کە دەپرن و، دەپرتووکیان)، ئایا ئێمە زیندو دەکرێنەو؟ لەبەر ئەوێ مرووف کاتیک کە دەخړیتە بن زەوی و، ئەگەر نەشخړیتە بن زەوی، گۆشتەکەى بە زوویی دەبیتەو گل و خۆل و، تیسکەکانى دەمیتنەو، تاکو ماوہەکی زۆر، دواى ئەوانیش وردە وردە دەپرتووکیان و دەپرن و، ھەر دەبنەو بە گل و خۆل، وەک خوا دەفەرموێ: ﴿ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى ﴾ طە، واتە: لەوێ دروستمان کردن و، دەشتانخەینەو تێوی و، دواى جارێکی دیکە لەوێ دەرتان دێننەو.

﴿ لَقَدْ وَعِدْنَا نَحْنُ وَوَعَدْنَا هَذَا مِنْ قَبْلُ ﴾، (دەڵێن): بە دنیایی ئێمەش و باب و باپیرانیشمان، ئەو بە ئێنەمان پێدرابوو، یاخود ئەو ھەرەشەبەمان لیکرابوو، کە زیندو دەکرێنەو، چونکە (وَعِدْنَا)، ھەم بەمانای (وعد) دئی، ھەم بە مانای (وعید) دئی، ئنجا بە پێى سیاق دیاریی دەکری، واتە: پێشتر گەفت و بە ئێن بە ئێمەش و بە باب و باپیرانیشمان درابوو، پێشتریش ئەو ھەرەشەبە لە ئێمەو لە باب و باپیرانمان کرابوو، بەلام نەھاتە دى، ﴿ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْطِغْرُ الْأَوَّلِينَ ﴾، ئەمە بەس ئەفسانەى پێشینانە، واتە: مادام پێمان گوتراو: زیندو دەکرێنەو، بە باب و باپیرانیشمان گوتراو: تاکو ئێستاش زیندو نەکراوینەو، کەواتە: راست نە!

نەپازنىۋەدە كەسىستىمى خۇا ﷻ بە پىنى ئارەزۋوۋى مەۋقە كان نە، خۇا داپناۋە نەم قۇناغە قۇناغى ژىانى سەر زەۋىيە، دەچنەۋە ژىر زەۋى، ھەلبەتە ۋەك جەستە كانىيان، ئەگەرنا پۈۋەكانىيان لە جىھانى بەرزەخ دان، كە دۋاپى باسى دەكەين، بەلام لە قۇناغىكى دىكەدا كە قۇناغى قىامەت ۋە ھەلسانەۋەدە، بەپىنى ئەۋ سىستەمى خۇا داپناۋە، لەۋىدا زىندوۋبوۋنەۋەى جەستە كان ۋ، ئاۋىتە بوۋنەۋەيان لەگەل پۈۋەكان، دىتە دى، نەك ئىستە، خۇا سىستەمى خۇى بۇ خەل ك تىك نادات ۋ، ئەۋەش بەشەكە لەۋ تاقىكردنەۋەدەى خۇا ﷻ مەۋقەكانى پى تاقىدەكاتەۋە، ئايا مەمانەيان بە بەلنىنى خۇا ھەيە؟ بۇيە خۇا ﷻ لە ۋەلامى ئەۋ قسانەيان دا، چەند پىسارىك بە پىغەمبەر ﷺ دەفەرمۇى، ئەۋ پىسارانەيان لى بىكات؟

﴿قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾، پىيان بلى: زەۋىى ۋ ئەۋەى لە زەۋىدا ھەيە، ھى كىيە ئەگەر دەزانن؟ كى خاۋەنەتەى؟ ﴿سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾، دەلەين: ھەموۋى ھى خوايە، بلى: ئايا بىرتان ناكەۋىتەۋە، پەند ۋەرناگرن؟

ھەلبەتە ھاۋبەش بۇ خۇا دانەرەكان ۋ كافردەكانى پۇژگارى پىغەمبەر ﷺ زۆربەيان دانيان بە بوۋنى خۇادا داھىناۋە، يانى: لەگەل بەدېھتەرتىيى ۋ، پەرۋەردگارنىيى ۋ خاۋەندارتىيى خۇادا گرفتىان نەبوۋە، بەلام گرفتىان دوۋ پىسى سەرەكىي بوۋە:

(۱) - ئايا تەنەيا خۇا بېرستى، يان ھاۋبەشى بۇ دابىرى؟

(۲) - ئايا دۋاى مردنيان ۋ بوۋنەۋە خۇل ۋ ئىسكانى پىرتوۋكاۋ، زىندوۋ دەكرتەۋە؟

ئەۋەش لەبەرئەۋەى خۇايان چاك نەناسىۋە، ئىنجا ئەۋان كە ۋەلام دەدەنەۋە دەلەين: زەۋى ۋ ھەرچى تىدىايە، ھەموۋى ھى خوايە، بۇيە خۇا بە پىغەمبەرەكىي دەفەرمۇى: ﴿قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾، پىيان بلى: ئايا ناكەۋىتەۋە بىرتان؟ بىرناكەنەۋە،

پەند وەرناگرن؟ واتە: نازانن و بیرناکەنەوه، مادام دنیا ھەمووی ھی خوا بێ،
دەشتوانی زیندووتان بکاتەوه؟

﴿قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾، ھەروەھا پێیان بڵێ: کێ خواوەن و پەروەردگاری ھەوت ئاسمانەکان و خواوەنی بارەگای مەزنە؟ ﴿سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ أَفَلَا نُنْقِطُ﴾، دیسان دەڵێن: ھەمووی ھی خواوە، خواوەنەکە ی تەنیا خواوە، ﴿قُلْ أَفَلَا نُنْقِطُ﴾، پێیان بڵێ: مادام وایە ئەدی ئایا پارێز ناکەن، پارێز ناکەن لە سزای خوا، بەھۆی ئیمان ھێنانەوه بە خوا، تاكو دووچارو گرفتاری سزاو جەزەبە ی خوا نەبن؟!

﴿قُلْ مَنْ يَمْلِكُ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُجِيرُ وَلَا يُجَارُ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ﴾، پێیان بڵێ: کێ مولکی فراوانی ھەموو شتیک و، مولکی راستەقینە ی ھەموو شتیک بەدەستەو، بەس ئەو پەنا دەدات و، کەسی لێ پەنا نادری، ئەگەر دەزانن؟ ﴿سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ﴾، دیسان دەڵێن: ھەمووی ھی خواوە، ھوكمپرانیی راستەقینەو، مولکی تەواوی ھەموو شتیک، لەبەر دەستی خوادایەو، بەس ئەویش پەنا دەداتو، کەسیش لێ پەنا نادری.

﴿قُلْ فَإِنْ تُحِبُّوا﴾، بڵێ: کەواتە: چۆن جادووتان لێ دەکری؟ واتە: ئێوە مادام ئەو پرسیارانە بە ئەرژنیی وەلام دەدەنەوه، عەقل و مەنتیق و وێژدان و دەخوازن، تەنیا ئەو پەروەردگارە پەرسن و، ھاوبەشی بۆ دانەنن، ئنجا کەوا ناکەن، وەک کەستیک دێنە بەرچاو، جادووتان لێ کرابی و، عەقڵتان لە کار خرابی، ﴿بَلْ أَنْتُمْ بِالْحَقِّ لَكَاذِبُونَ﴾، بەلکو راستیەکە ی ئەوێ: ئێمە ھەقمان بۆ ھێناون و، ئەوانیش درۆ دەکەن، درۆ دەکەن کە دەڵێن: خوا پۆلە ی ھەیەو، درۆ دەکەن کە دەڵێن: خوا ھاوبەشی ھەیە و، درۆ دەکەن کە دەڵێن: خوا ناتوانی مردووان زیندوو بکاتەوه.

﴿ مَا أَخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنَ إِلَهٍ ۚ خُوا هِجْ رَوْلَهْ به کی بو
خوی نه گرتوهو، هِجْ په رستراو ټکیشی له گه ل نه، چونکه نه گه ر هِجْ په رستراوی
دیکه ی له گه ل بوونایه، ﴿ إِذَا لَذَّحَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ ۚ ۚ نهو کاته هه ر په رستراوه
نهو هی که دروستیکردوه، بو خوی سه ر په رشتی ده کردو، مشووری ده خواردو،
هه ر په رستراوه، خوی کاروباری دروستکراوه کی خوی په رتوه ده برد، ﴿ وَلَمَّا
بَعَثْنَاهُمْ عَلَىٰ بَعْضِ ۚ ۚ هه روه ها هه نډیکیان به سه ر هه نډیکیاندا زال ده بوون و،
له به بنیاندا ده بوو به کیشه و نا کوکی، ﴿ سُبْحَنَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ ۚ ۚ پاکسی
بو خوا لهو هی که نهوان باسی ده کهن، ﴿ عَلِيمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَتَعَلَّنَ عَمَّا
يُشْرِكُونَ ۚ ۚ خوا زانای په نهان و ناشکرایه، خوا به رزه لهو هی که نهوان
دهیکنه هاو به شی.

ننجا دپته سه ر باسی نهو رپنمایانه ی که به پیغمبه ری خوا ﷺ ده گوترین:
نهو ناموزگار یانه ی پتی ده گوترین، به ویش و به هه ر که سیکش که له رپی
نهووه ده روا:

﴿ قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيَنِي مَا يُوعَدُونَ ۚ ۚ بلن: په روه ردگارم! هه ر کاتن پشانان
دام، نهو هی هه رده شی پتی لهوان ده کری، لیره دا (يُوعَدُونَ) ، به مانای گفت و
به لپن نه، به پتی سیاق ده زانین، به لکو به مانای هه رده شه لیکرانه، ﴿ رَبِّ فَلَا
تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ۚ ۚ په روه ردگارم مه مخه ره گه ل کومه لی سته مکاران و،
با من له گه ل نهوان دا سزا نه دریم، ﴿ وَإِنَّا عَلَىٰ أَنْ نُرِيَنَّكَ مَا يُوعَدُهُمْ لَقَدِيرُونَ ۚ ۚ به
دلنایی ټیمه له سه ر پشانانان، نهو هی که هه رده شی پتی لیان ده کهن، به
تواناین، ﴿ أَدْفَعْ بِآيَاتِي إِلَىٰ أَحْسَنِ السَّنَةِ ۚ ۚ تو (نه ی موحه ممه دا) به کام سیفه تی
باشتره، خراپه ی نهوان پال پتوه بنی، یانی: له به رانبه ر خراپه یاندا چاکه بکه،
به لکو چاکر بکهو، کامه کردوهو چاکرینه نهو به بکه، ﴿ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ۚ ۚ
ټیمه ده زانین نهو هی نهوان ده یلپن و وه سفی ده کهن.

﴿وَقُلْ رَبِّ اعُوْذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ﴾، ههروه ها بلای: نهی پهروه رگارم!
 په نات دینمه بهر، له دنه دان و خوتخوته و هاندانی شه یثانه کان، که هه آمیچن و،
 هانم بدهن، ﴿وَأَعُوْذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُوْنِي﴾، ههروه ها نهی پهروه رگارم! په نات
 دینمه بهر که شه یثانه کان نامادهم بن، توختم بکهون و لیم نیزیک بن و، تیکه ل
 به نیش و کارم بین.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەى يەكەم:

بیرخستنه‌وى چەندان چاکه و نېعمه‌تى خوا، وهك عه‌قل و هه‌سته‌وه‌ره‌كان و، ینگه‌یه‌نران له زه‌وى دا و، ژيان و مردن و، جینگۆرکەى شه‌وو روژان، که‌چى مكوپه‌بونى بېيروايه‌كان له‌سه‌ر شوێنکه‌وتنى کوێراله‌ى پېشېنانيان:

خوا ده‌فه‌رموئ: ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ يُفْتَلَتُ أَعْيُنُ النَّاسِ وَالْأَنْهَارُ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوا يَسْتَلْ مَا قَالَ الْأَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُوا إِيذًا يَسْتَلْ وَكُنَّا نَرَاهُ يُعْطِنَا إِيذًا لَّيْسَ لَهُمْ شُعُوبٌ لَهُمْ لَقَدْ أُعْذِنَا عَنْ وَابِكَاؤُنَا هَذَا مِنْ قَبْلُ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٨٢﴾ قُلْ لِّمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٣﴾﴾

شیکردنه‌وى ئەم ئایەتانه، له یازده بڕگه‌دا:

١- ﴿وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ﴾، هه‌روه‌ها خوا نه‌و زاته‌و، نه‌و که‌سه‌یه، که‌ بېست و دېتته‌كان و عه‌قله‌كانى بۆ تېوه ینگه‌باندوون.

(إنشاء)، وهك پېشتریش باسما‌ن كرد، هه‌رچه‌نده (راعب الأصفالي) به مانای (إحداث وإيجاد) هتیاوێتى، واته: په‌یدا‌کردن و هتیا‌نه‌ دى، به‌لام (إنشاء)، به‌ دروست‌کردنى پله‌ پله‌و، واته: ینگه‌باندنى، ورده‌ ورده، ده‌گوترى، نجا هه‌ر كام له‌ کۆنه‌ندامى بېست و، کۆنه‌ندامى دیت و، کۆنه‌ندامى عه‌قل، قو‌ناغ قو‌ناغ و، پله‌

پلەو، وردە وردە لە کاتێکدا کۆرپە لە لە منداڵدانى دایکى دایە، ئەو کۆنەندامانەو، هەموو جەستەکەى وردە وردە پێ دەگات، قۇناغ بە قۇناغ.

شایانى گوتنە: لە هەموو قورئان دا وشەى (السَّمْعَ)، هەر بە تاک هاتووە (أَبْصَارَ) یەش بە زۆری بە کۆ (جمع)، هۆکارە کەش: (السَّمْعُ: أَفْرَدَ عَلَى الْمُضَدَّرِ)، لەبەر ئەوەى (سمع) بیستى، چاوە، سەرچاوەش پێویست بە کۆکردنەو ناکات، (أَوْ لِأَنَّ الْمُسْمُوعَاتِ نَوْعٌ وَاحِدٌ، وَالْمَبْصَرَاتُ كَثِيرَةٌ مُتَنَوِّعَةٌ)، یان لەبەر ئەوەى بیستراوەکان یەك جوړن، (دەنگەکان یەك جوړن)، بە لَام بێستراوەکان جوړاو جوړن، ئەوە ڕەشە، ئەوە سپی، ئەوە زەردە، ئەوە سوورە، ئەوە بۆرە، ئەوە مۆرە، ئەوە وەك ڕەنگەکان، ئنجا لە ڕووی قەبارەو: ئەوە بەرزە، ئەوە نزمە، ئەوە گەورە، ئەوە گچکە، ئنجا لە ڕووی چۆنیەتیەو ئەوە جوانە، ئەوە ناشیرینە، ئەوە زیرە، ئەوە نەرمە.

(وَالْأَفْئِدَةُ) ش، پێشتریش باسمان کرد، کۆى (فؤاد) ه، ئەویش بە لَی لە هەندیک شویتیش دەگونجێ بە مانای دَل (قلب) بە کارهاتن، بە لَام بە زۆری لە قورئاندا بە مانای عەقَل بە کارهاتووە، بە زۆریش (السَّمْعَ)، (وَالْأَبْصَرَ)، (وَالْأَفْئِدَةَ)، لە قورئاندا پێکەو هاتوون، چونکە هەموویان ئامرازى وەرگرتنى زانیاریین.

وەك خوا ﷻ لە سوورەتى (الإسراء) دا، دەفەرموێ: ﴿وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا﴾ واتە: شتێک کە زانیاریست دەربارەى نێ، بە دواى مەکەو، چونکە بیستى و بینین و عەقلەکان، هەر کامێک لەوانە لێ دەپرسیتەو، ئەوەش باشتەین بە لێگە بە لەسەر ئەو کە: (وَالْأَفْئِدَةَ)، لە گەل (وَالْأَبْصَرَ) و، (السَّمْعَ)، هەموویان ئەو کۆنەندامانەن کە ئێنسان زانیارییان پێ وەر دەگرت، (سمع) دەنگەکان و، (بصر)، ڕەنگەکان و بێستراوەکان و، (فؤاد) یەش، زانراوەکان، بە لَام وشەى (قلب) یەش، کە بە (قلوب)، کۆدە کریتەو، لە قورئاندا وەك چەق و مەلەبەندى و ویستى و ئەویستى، خۆشیستى و ڕق لێبونەو، چەقى خواستى و ڕیاردانى هاتو، خوا دەفەرموێ: خوا ئەو کەسە بە کە هێزى بیستى و دیتنەکان و عەقلەکانی، پۆ ڕەخساندوون، بۆ یێکە یاندوون.

۲- ﴿قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ﴾، به لأم به که می سویاسگوزاری بۆ (خوا ده که ن)، چونکه سویاسگوزاری بۆ خوا، نه وه به که ده بی هیزی بیست و هیزی دیت و هیزی ده رک کردن و شت زانین، له په زامه ندیی خوادا به کار بهیترین، نا نه وه سویاسکردنی خوا به، له سه ر نه و نیعمه تانه.

پیتی (ما) له (قَلِيلًا مَّا) دا: (مَا) مَضَرِيَّةٌ اِي: حَالٌ كُذِبْكُمْ قَلِيلًا شُكْرُكُمْ، له حالیک دا که تیهو سویاسگوزاری به که تان که مه.

۳- ﴿وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ﴾، ههروهه (خوا) نه و زاته به، که دروستی کردوون و بلأویکردوونه وه، به لأم بۆ به ده لیم: لیره دا (ذرا) زیاتر: به مانای بلأوکردنه وه به، ته که ره نا مانای دروستکردنیش ده که به نیت، چونکه (ذریه)، یانی: نه و هه چه به ی که دروستکراوه و یتکه به ندراره، به لأم وشه ی (ذرا)، و یرای نه وه ی دروستکردوون و هیتانه دی، ده که به نیت، بلأوکردنه وه ش ده که به نیت.

۴- ﴿وَالَّذِي يُخَشِّرُكُمْ﴾، بهس بۆ لای ویش کۆده کرتنه وه، که واته: ته نیا نه و به زه ی دا بلأوی کردوونه ته وه، بهس نه ویش کۆتان ده کاته وه، ناشکراشه له زمانی عه ره بییدا، هه ر کات به رکار (مفعول به)، پیتش کار (فعل) و بکه ر (فاعل) که وت، مانای کورتهه لیتان (حصر) ده که به نیت، نافه رموتی: (يُخَشِّرُونَ إِلَيْهِ) کۆ ده کرتنه وه بۆ لای وی، به لکو بهس بۆ لای وی کۆده کرتنه وه.

۵- ﴿وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ﴾، ههروهه (خوا) نه و زاته به که ده ژیه نیت و ده مریت. ژیانندن و مرانندن گه وه ترین کارن له گه ردووندا، به تایهت له ژیاننی به شه رداو، له ژیاننی ژیانداراندا، بۆ به له قورئاندا خوا ﴿يُحْيِي﴾ نه و دوو وشه به ی زۆر هیناون و پالیشیدانه لای خو ی، چونکه ژیانندن و مرانندن به دلتیایی و به ته نیا له بهر ده ستی خوای پهروه رداگه ر دان، جاری وایه مرو فقه کانیش ده توانن هو کاری به رده وام بوون له ژیان، یان هو کاری کۆتایی پیتنهانی ژیان بره خستین، به لأم نه وه ی له پشت دیارده ی ژیانندن و مرانندن، ته نیا خوای پهروه رداگه ر، نه وه ی دیکه هه مووی روا له ته وه هو کاری روا له تیه ن.

٦- ﴿وَلَهُ أُتِلَتْ آلِيلٌ وَالنَّهَارِ﴾ (اختلاف)، دەگونجێ بە مانای جیاوازی (تنوع) بێ، دەشگونجێ بە مانای: (خَلَفَ أَحَدُهُمُ الْآخَرَ) یەکیان جێی ئەوی دیکە ی گرتەوه، بێ، یانی: جێگۆرکێ، واتە: هەروەها جیاوازی و جێگۆرکەیی شەوو و رۆژگاریش هەر بە دەست و یە، بە دەست خوا یە.

لێرەدا پێشی دەفەرموێ: ﴿يُمَيِّتُ وَيُمِيتُ﴾، دواییش دەفەرموێ: ﴿وَلَهُ أُتِلَتْ آلِيلٌ وَالنَّهَارِ﴾، ئنجا شەوگار دەکەوتەوه بەرانبەر مردن و، رۆژگاریش دەکەوتە بەرانبەر ژیان، واتە: ئەو زاتە ی کە ژیاندن و مراندنی بە دەست، هەر ئەویش رۆژو شەویشی بە دەست.

٧- ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾، ئایا نافامن؟ یانی: ئەگەر ئێوە برۆا بەو پەروەردگارە نەهێن، کە زیندووتان دەکاتەوه، لێتان دەپرسیتەوه، برۆای پێنەهێن، کە تەنیا دەبێ بەندایەتی بۆ وی بکەن و، هاوبەشی بۆ دانەتێن، مانای وایە لە عەقلەکی خۆتان بەهەرمەند نەبوون و، سوودتان لێ نەبینو، چونکە عەقل پەروەردگارو خاوەنی خۆتانان پێ دەناسیت، بۆیە گوتراوه: (رَأْسُ الْحِكْمَةِ مَخَافَةُ اللَّهِ)، واتە: سەری زانیاری بەسوودو حیکمەت، ترس و بیم و سامکردن، بەرانبەر بە خوا ﷻ.

٨- ﴿بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالِ الْآوَلُونَ﴾، بە لکو هەمان شتیاں گوت، کە پێشووکان گوتوویان، لێرە ئەم تەعبیرە ئاوێراندەوه یە، پێشی بە شێوەی دواندن (خطاب) دەیانداوتێ، دوا ی وەک نادیار (غائب) قسەیان لە بارەوه دەکات، کە ئەو جۆرکە لە ئاوێراندەوه لە زمانی عەرەبیدا، بۆ ئەوێ مرووف ماندوو بوون (ملل) نە یگرێ، لە شێوازی کەوه بۆ شێوازیکی دیکە، قسەکردن و دەرپرێنە کە دەگۆرێ.

وشە ی (بَلْ)، لە زمانی عەرەبیدا بۆ گواستەوه (إضراب) یە، حالەتیک بەو حالەتیک زياتر، چ لە چاکەدا چاکتر، چ لە خراپەدا خراپتر، ئنجا لێرەدا: (إِضْرَابٌ إِبْطَالِي وَإِثْبَاتٌ لِّإِنْكَارِهِمُ الْبَغْثُ)، ئەمە گواستەوه یەکی بەتاڵکردنەوه یەوه. چەسپاندنی نکوولیکردنایە لە زیندووکرانەوه.

چونكى كە دەفەرمۇي: ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾، ئايا ئاقامىن؟ يانى: ئاقامىن، بە بەلگەي ئەۋەش ئاقامىن، كە ھەمان شت دەلتىن، كە پىشۋەكانيان گوتۇۋايانە، ئىجا ئەگەر عەقلىيان ھەبۇۋايە، لاسايىكىردنەۋەي كۆپرانەي پىشيانان ئەدەكردو، عەقلى خۇيان بەكاردەھىنا، كەسەيىك زىندوۋىي، بەلەم مەھكۇمى عەقلى كەسەيىكى مردوۋىي، ماناي ۋايە لە عەقەلەكەي خۇي بەھرمەند نەبۇۋە، ئىجا ئەۋە بۇ كافران راستەو بۇ مەسۇلمانانىش ھەر راستە، كە خۇيان پابەند بىكەن بە فەتۋا بۇچۇۋى زانايەكەۋە، لە پىش واندا بۇۋە، ئەۋ كە دەربارەي بارۇدۇختىكى دىكە، دۋاۋە لە ژىنگەيەكى دىكەدا، ۋەلەمى پرسىياريكى دىكەي داۋەتەۋە، ئىستا تۇ ئەۋ ۋەلامانە، ئەۋ بىرو بۇچۇۋانە بىتى، بىتەۋى چارەسەرى كىشەۋ گىرۈگرفتەكانى رۇزگارى خۇتيان پى بىكەي! ھەر كەس بىكات، ماناي ۋايە لە عەقەلەكەي خۇي بەھرمەند نەبۇۋە، زىندوۋىيە، بەلەم مەھكۇمى عەقلى كەسەيىكى مردوۋىيە!

ھەلبەتە ئىرەدا مەبەست ئەۋە نىيە، رىز لە زانايان و، رىز لە پىشەۋايان نەگىرى و، لە كەلەپۋورو بۇچۇۋەكانيان بەھرمەند نەبىن، بەلكو مەبەست ئەۋەدە كە نابى ئەۋەي مەۋقەكان دەلتىن و، ھەلەدەلتىنجن لە ۋەحىي، لە شۇتى ۋەحىي دايتىن و، بىكەينە پەردەۋ دىۋارىك و ۋەحىيمان لى بشارىتەۋە، ئەگەرنا ھەر كەسەيىك رىز لە پىشيانى خۇي نەگىرى و، لە كەلەپۋورو بەرھەميان بەھرمەند نەبى، كە لەبەر رۇشنايى ۋەحىي (قۇرئان و سۈنەت)دا، ئىجتەادىيان كىردەۋ بۇ چۇۋەكانيان، خستۋە رۇ، ھەر كەسەيىك لەۋانە بەھرمەند نەبى، خۇشى زانانى چى دەكات! بەلەم بە دۇنيايى بەردەۋام پرسىياري تازەمان بۇ دىنە پىش و، كىشەي تازەمان بۇ دىنە پىش، ئەۋ پرسىيارە تازانەش، پىۋىستىيان بە ۋەلەمى تازە ھەيەۋ، كىشە تازەكان پىۋىستىيان بە چارەسەرى تازە ھەيە.

(الْأَوَّلُ)، يانى: پىشيان، ئەۋانەي لە پىشيان دابوۋن.

(۹) ﴿قَالُوا أَوَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظْمًا أَلَوْنَا لِمَبْعُوثُونَ﴾، گویان: آیا نه‌گهر مردین و بوینه گل و تیسکه پرتووکاوده‌کان، آیا تیمه زیندوو ده‌کرتینه‌وه؟

﴿أَلَوْنَا لِمَبْعُوثُونَ﴾، نه‌مه به دوو شیوه خوئراوده‌ته‌وه:

ا- (إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ؟)

ب- (إِنَّا لَمَبْعُوثُونَ)، آیا تیمه زیندوو ده‌کرتینه‌وه و هه‌لده‌سترتینه‌وه؟

(۱۰) ﴿لَقَدْ وَعِدْنَا غَنٍّ وَمَأْكُوتًا هَذَا مِنْ قَبْلُ﴾، به دلنمایی نا نه‌مه، ئیمه و باب و باپیرانیشمان، پیشتیش به‌لنمان پئدرابوو، یاخود: به‌وه هه‌رده‌شمان لیکرابوو، جا بویه‌ش ﴿غَنٍّ وَمَأْكُوتًا﴾، دووباره کراوده‌ته‌وه، خو‌مان و باب و باپیرانیشمان، تا‌کو پیشانی بدن که: ئه‌و به‌لینه، یان نه‌و هه‌رده‌شیه، هه‌ر نه‌هاته دی و، درویه!!

(۱۱) ﴿إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ﴾، نه‌مه هیچ شتیک نه، جگه له نه‌فسانه‌ی پیشینان، (إِنْ)، لیره‌دا (إِنْ) ی لابرند (نافیه) یه، (أساطیر) یش کوی (أسطورة) یه، (أسطورة) ش بریتیه له‌و هه‌واله درویه‌ی که وه‌ک سیقه‌تی راستیی بوون، داده‌پوشری و، به‌رگی راستییوونی به‌به‌ردا ده‌کرتی، وه‌ک نه‌و نه‌فسانه‌و گپ‌دراوه‌ه‌یالایانه‌ی ساز ده‌کرتن، به‌مه‌به‌ستی کات پت به‌سه‌ر بردن.

واته: مادام و‌پرای تیمه، پیشتیش ئه‌و به‌لینه به‌باب و باپیرانیشمان دراوه‌و، نه‌شها‌توته دی، که‌واته: دیاره نه‌فسانه‌ی پیشینانه، لیره‌دا بی‌پروایه‌کان به‌پنجه‌وانه‌ی نه‌و بنه‌مایه‌وه، ره‌فتاریان کردوه، که‌ده‌لن: (عَدَمُ الْعِلْمِ لَا يَسْتَلْزِمُ عِلْمَ الْعَدَمِ)، زانیری نه‌بوون به‌شتیک، به‌لگه‌ی نه‌بوونی ئه‌و شته‌نیه، یاخود نه‌دبتنی شتیک به‌لگه‌ی نه‌بوونی ئه‌و شته‌نیه، یان: نه‌هاته دی شتیک نیستا، به‌لگه‌نیه له‌سه‌ر سبه‌پنیش نایه‌ته دی.

به‌راستی بو‌چوون و قسه‌که‌یان یه‌کجار بن‌جیه، چونکه‌خوا ځای نه‌م گه‌ردوونه‌و ژبانی مرو‌فی به‌سیستم (نظام) داناوه‌و، سیستم (نظام) یش نابتی

تَنكِهَلْ وَ يَتَكَهَلْ بَيَّ، خُوا دایناوہ کہ تَتَسْتَا قَوْنَاغِي ژيانی دنیایەو، ئەوانە ی دەمرن دە چنە قَوْنَاغِي بەرزەخەو، دوا یی قَوْنَاغِي ئاخیرزەمان (الساعة)، دیتە پیتش، دوا یی قَوْنَاغِي هەڵسانەو وە قیامەت دیتە پیتش، هەر کارو قَوْنَاغِي لێه کاتی خۆی دا دێ، وەک خوا دەفەر موی: ﴿لِكُلِّ أَجَلٍ كِتَابٌ﴾ (٢٨) ﴿الرعد﴾، یانی: بۆ هەر ئەجەلێک کاتیکی دیارییکراو هەیە، هەر وەها دەفەر موی: ﴿لِكُلِّ نَبِّ﴾ ﴿مُسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ (١٧) ﴿الأنعام﴾، واتە: بۆ هەر هەواییک نشینگە (کات و شوێنێکی سەقامگیر بوون) هەیە، لێ مەودوا دەزانن (بۆتان دەردەکەوێ).

مهسه لهی دووهم:

فه رمانکردنی خوا به پیغه مبه ره که ی (محمد) ﷺ که چهند پرسپاریکی ویژدان جووتین له کافره کان بکات، له باره ی: خاوه ندارتیسی زهوی و، دانیشتووایی حهوت ئاسمانه کان و عهرشی مه زن و، کاروباری گهر دوون بده دست بوون و هه مه کاره بوون، پاشان راگه یاندنی راستیی په یامی خواو، درو بوونی قسه ی نه وان و، پووچه لکردنه وهی بیرو که ی هه بوونی پۆله و هاوبهش بو خواو، راگه یاندنی بهرزیی و پاکیی و بن خهوشیی خوا ﷻ:

خوا دهفه رموی: ﴿سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ اَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾ (۸۵) ﴿قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمٰوٰتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيْمِ﴾ (۸۶) ﴿سَيَقُولُونَ لِلّٰهِ قُلْ اَفَلَا نُنْفِیْكَ﴾ (۸۷) ﴿قُلْ مَنْ يَّبْرِئُ مَلَکُوتَ کُلِّ شَیْءٍ وَهُوَ یُحْیِیْهِ وَلَا یُمِیْتُہٗ اِلَّا بِاَمْرِ رَبِّہٖ اِنَّہٗ یَعْلَمُ سَیْقُلُوْنَ لِلّٰهِ قُلْ فَاَنِّیْ تَسْحَرُونَ﴾ (۸۸) ﴿بَلْ اَنۡتَنَہُمْ بِالْحَقِّ وَاَنۡہُمْ لَکَذِبُوْنَ﴾ (۸۹) ﴿مَا اتَّخَذَ اللّٰہُ مِنْ وَلَدٍ وَّمَا کَانَ مَعَهُ مِنْ اِلَہٍ اِذَا لَدَّہٗ کُلٌّ اِلَہٖ یَمَآ خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُہُمْ عَلٰی بَعْضٍ مُّشَبِّحٌ اِلَہٗ عَمَّا یَصِفُوْنَ﴾ (۹۰) ﴿عَلِیْمُ الْغَیۡبِ وَالشَّہَادَةِ فَعَلَّنَا عَمَّا یُشْرِکُوْنَ﴾ (۹۱)

شیکردنه وهی ئەم، ئایه تانە، لە بیست و یەك بڕگەدا:

(۱)- ﴿قُلْ لِّیۡنَ الْاَرْضُ وَمَنۡ فِیۡہَا﴾، (ئە ی موحه مەد ﷻ!) بلی: ئایا زهوی و ئەو کسانە ی تێدان، ه ی کین؟

(۲)- ﴿اِنَّ کُنتُمْ تَعْمَلُوْنَ﴾، ئەگەر زانیاریتان هه یه، ﴿اِنَّ کُنتُمْ تَعْمَلُوْنَ﴾، ئەمە مەرجه، به لأم وه لآمه که ی قرتی تراوه، واته: (أجیبونی) وه لآمی ئەو پرسپارەم بده نه وه، ئنجا ئەمە هاندانه بو ئەوه ی زانیاریی وه ده ستی بین و، واز له نه فامیی بینن، یانی: ئەگەر زانیاریتان هه یه، وه لآم بده نه وه، ئەگەر زانیاریشتان نه، زانیاریی په یدا بکه ن،

دەربارەى خاوەندارىتېى كردنى زەوى و دانىشووانى، ھى كىيە؟ ئاڧا دىنيا شارى بى
خاوەنە! ھىچ شتىك بى خاوەن نىە، ئەم گەردوونە چۆن بى خاوەنە!

(۳) ﴿سَيَقُولُونَ لَوْلَا أَعِزَّنَا إِلَهُكَ﴾، دەلێن: زەوى و ئەو كەسانەى لە زەویدا ھەن، ھى خوان،
خاوەنیاڧ خوايە، واتە: بە غىزايى و بى وە غران وەلام دەدەنەو، ئەگەر عەقڵ و
ويژدانیاڧ بکەنە دادوەر، دەلێن: ھەموو شتىك ھى خوايەو، خوا ھوكمراڧ و خاوەنى
پەھايە.

(۴) ﴿قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ﴾، تۆش پىيان بلن: ئەدى بىرناكەنەو، پەند وەرناگرن و،
پانامىن! راستىيەكانتان بىرتان نايەنەو؟ (تَذَكَّرُونَ)، دوو جوړە خوێندنەوى ھەن:
أ- (تَذَكَّرُونَ)

ب- (تَذَكَّرُونَ)، كە لە ئەصلدا (تَذَكَّرُونَ)، (تذكر) یش، وەك زۆر جارى دىكە باسماڧ
كردو، نەو، ھەيە كە ئىنسان شتىكى زانىبى و، لە بىرى چوو پىتەو، بىر خوى پىتەو، بۆيە
خوای پەروەردگار ئەو وشەيە زۆر بەكار دىت، چونكە ھەموو ئەو راستىيانەى شەرىعت
دەيانھىت، خوا لە فىترەتى مروفا دایناو، وەك ئەصلەكەيان، ئەك وەك وردەكارى كە
شەرىعت دەيىت، بەلكو وەك ئەصلەكەيان، بە تايبەتى راستىيەكانى كە پەيوەندىيان
بە بووناسى و ئىمان و عەقىدەو ھەيە، خوا لە ويژدان و زگماكى مروفا دایناو، بۆيە
پىويستيان بەو ھەيە، بىر خوایان پەيتنەو.

(۵) ﴿قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ﴾، بلن: كى خاوەنى ھەوت ناسمانەكانە!

(۶) ﴿وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ﴾، ھەروھا (كى) خاوەنى بارەگای مەزنە!

(۷) ﴿سَيَقُولُونَ لَوْلَا أَعِزَّنَا إِلَهُكَ﴾، دەلێن: ھەمووى ھى خوايە، ئەمە خوێتراو پشەتەو:
(سَيَقُولُونَ اللَّهُ)، دەلێن: خوا (خاوەنى ھەوت ناسمانەكان و بارەگای مەزنە).

من ئەم خوێندنەو ەيانم زياتر بە دلە، خوێندنەوى (خَفِضَ)، بە (لله)، ھاتو،
وەك ئەوى پىشتەر، دەلێن: ھەوت ناسمانەكان و بارەگای مەزنىش، بەس ھى

خوآن، یەکیک لە زانایان گوتووێتی: (قراءة (الله) عدول بسبب مُرَاعَاةِ الْمَعْنَى دُونِ اللَّفْظِ)، یانی: خوێندنەوه (الله) لادانیکە بە ھۆی ڕەچاوکردنی مانا نەک بێژەکە، بەڵام ئەگەر ڕەچاوی مانایەکی بکری، کێ خواوەنی ھەوت ئاسمانەکان و خواوەنی بارەگای مەزنە؟ ڕەچاوی ماناکە ی بکری، دەگوتری: (الله) خوا.

بۆیەش نەیفەرموو: ﴿إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ﴾، کە لە ڕستەی پێشی دا فەرموویەتی، چونکە پەرورەدگاریتی خوا بۆ ھەوت ئاسمانەکان و بۆ بارەگای مەزن، لەلای کافرەکان سەلمێتو بوو، بەڵام بۆ خواوەنداریتی زەوی و ئەوانەی لە زەوی دا ھەن، زۆرجار پادشاو حوکمرانە خۆبەزنگرانەکان گوتوویانە: ھەموو شتیک ھی تێمەییەو، خەڵک ڕەنگە جووژیک لە نیشکال و گومانی بۆ دروست بووبێ، بەڵام ھیچ کەس نەیتوانیوە بڵێ: ئاسمان ھی منو ئەستێردکانی و، خرۆکەکان ھی من.

۸- ﴿قُلْ أَفَلَا تَتَّقُونَ﴾، پێتان بڵێ: ئایا خۆتان ناچارێزن، پارێزناکەن، لێردا: بەرکار (مفعول به)، (تَتَّقُونَ)، قرتێراوە بۆ ئەوێ مانایەکی فراوان بێ، ۱- ئایا خۆتان ناچارێزن لە خوا؟ ۲- لە سزای خوا؟ ۳- لە سزای دنیایی؟ ۴- لە سزای پۆژی دوابی؟ ۵- لە لێرسینەو ھەتد، ھەمووی دەگریتەو.

۹- ﴿قُلْ مَنْ يَدْعُو مَلَكَوتُ كُلِّ شَيْءٍ﴾، (پرسیاریکی دیکەیان لێ بکە) بڵێ: کێ مولکی فراوان و راستەقینە ھەموو شتێکی بەدەستە؟ پێشتریش گوتمان: (مَلَكَوتُ)، زێدەپۆییە لە مولک دا.

(مَلَكَوت: الْمَلِكُ الْمُقَرَّرُ بِالتَّصَرُّفِ فِي مُخْتَلِفِ الْأَنْوَاعِ وَالْعَوَالِمِ)، (مَلَكَوت)، بریتییە لە مولک و خواوەندارییەک کە جووت بێ لەگەڵ دەستپۆشتووێتی لە ھەموو جووژەکانی داو، لە ھەموو جیھانییەکاندا.

ھەندیک لە زانایانیش گوتوویانە: (مَلَكَوت) بریتییە لە دیوی پەنھانی و، خواوەنداریتی.

۱۰- ﴿وَمَوْجِحٍ وَلَا جِجَارٍ عَلَيْهِ﴾، ھەروەھا کى بەس خۆى پەنا دەدات، ھىچ شىتک و ھىچ كەسىكى لى پەنا نادى؟ (يُجِىرُ: يُغِيثُ وَيَمْتِنُ مَنْ شَاءَ مِنْ الْأَدَى)، يانى: دەفريا دى، و، ھەر كەسىك بىھوى لى تازار پەناى دەداو، چاوكى (يُجِىرُ) برىتيە لى (إجارة)، يانى: پەنادان و، ماناى زالبوونىش دەگەيەن.

كە دەفەرموى: ﴿وَلَا يَجَارُ عَلَيْهِ﴾، يانى: ھىچ كەسىك ناتوانى ھىچ كەسىك پەناىزى لى سزاي وى (خوا)، بۆيەش: (يجار عليه)، بە: (يُثِي للمجهول)، ھىزاو، چونكە مەبەست ئەو بۈوہ ئەو مەسەلەى پەنادانە، لى ھەموو بكەرىك لا بېرى، زۆر بە كورتى، يانى: ھىچ كەسىك نىە كە بتوانى كەسىك لى بەرانبەر خوادا پەناىدات.

۱۱- ﴿إِنْ كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ﴾، واتە: ئەگەر بزائن، وەلامەكەى ديارە، يانى: ھەول بەدن زانىيارى پەيدا بكەن.

۱۲- ﴿سَيَقُولُونَ لَوْ أَنَّهُمْ سَمِعُوا مِنْ رَبِّهِمْ إِلاَّ وَحْيًا وَبُشْرًا وَنَذِيرًا﴾، دووبارە دەلىن: ھەموو شىتک ھەر ھى خوايە، يان تەنيا خوا مەلەكووتى ھەموو شىتکى بە دەستەوہەو، بەس خوا پەنا دەداو لى پەنا نادى.

۱۳- ﴿فَأَن تَسْأَلَهُمْ﴾، كەواتە: چۆن جادووتان لى دەكرى؟

ئەويش: ﴿سَيَقُولُونَ لَوْ أَنَّهُمْ سَمِعُوا مِنْ رَبِّهِمْ إِلاَّ وَحْيًا وَبُشْرًا وَنَذِيرًا﴾، (سَيَقُولُونَ الله) ھەردوو خۆندەنەوہەكى ھاتوون.

(فَأَن) يانى: لى كوئە، ياخود: چۆن جادووتان لى دەكرى؟

نەم پرسىيارە بۆ سەرسوپماندن (تعجب)ە، (جادوو لىكران)ىش لىردا خوازراوہتەوہ بۆ (ھەلخەلەتتىران)، كلاًو لەسەرنران، چونكە جادوو ئەوہيە، ھەقىقەتى نەب، چاوى خەلك ھەلخەلخەتتىنى، يانى: ئىوہ بۆچى عەقلى خۇتان لى دەست دەدەن؟

۱۴- ﴿بَلْ أَنشَأْنَهُمْ بَالِغًا وَأَنَّهُمْ لَكِنْدُونَ﴾، بەلكو ئىمە ھەقمان بۆ ھىتاون و، بە دلىبايى ئەوانىش درۆ دەكەن، واتە: وانىە وەك خراوہتە خەيال و ئەندىشەى ئەوانەوہ، بەلكو راستىيەكە ئەوہە، ئىمە ھەقمان بۆ ھىتاون و ئەوانىش درۆ دەكەن.

وهك ده‌بينين: پيتش خوا ﷺ باسى خاوه‌ندارتيتى خوئ بو زه‌وى و هه‌وت ئاسمانه‌كان و باره‌گاي مه‌زن و، دواتر باسى خاوه‌ندارتيتى خوئ بو مولكى هه‌موو شتيك ده‌كات، ئنجا ده‌فه‌رموئ:

(۱۵) - ﴿ مَا أَخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلِيٍّ ﴾، خوا هیچ پوله یه کی بو خوی نه گرتوه، چونکه کافره کان دده یانگوت؛ فریشته کان کهانی خوان و، شهبانه کانیش کوپانی خوان، ﴿ وَحَرَّفُوا لَّهُ بَيْنَ رُبْنِهِ وَرِبِّهِمْ ﴾، فریشتگان دین او را از حق تعالی جدا کردند، ﴿ وَالْإِنْعَامِ ﴾، و دامها را.

(۱۶) - ﴿وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنَ الشَّيْءِ﴾، هیچ په‌راوونکیښی له‌گه‌لدا نیه، هه‌ر جوړنک یې، چونکه:

(۱۷) - ﴿إِذَا لَذَّبَ كُلُّ لَئِمٍ بِمَا خَلَقَ﴾، نه گهر هیچ په رستراوی لکه له دابوونایه، هر به رستراوه سره ریشتی دوستکراوی غوی ده کرد.

(۱۸) - ﴿وَلَمَّا بَصُرْتُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ﴾، هه‌ندیکیان به‌سه‌ر هه‌ندیکیاندا ژال ده‌بوون و، ده‌بووه کیشه‌و مشتومریان، به‌لام که ئیستا هیچ شتیکی وا له گه‌ردوون دا نایینین و، هه‌مووی به یه‌ک جوړه سیستم به‌پړوه ده‌چن، له گه‌ردیله تا‌کو که‌ه‌که‌شان، که‌واته: ته‌نیا خوا، خاوه‌ن و په‌روه‌ردگاری هه‌موویه‌تی و، هه‌مووی به‌ویست و تواناو زانیاری په‌هاو ب‌ی سنووری پر حیکمه‌تی خو‌ی به‌پړوه ده‌بات.

(۱۹)۔ ﴿سُبْحَنَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ﴾، پاکیزگی بخدا، ہوا کہ وہی ٹھکانِ خدایِ پُر وہ سف
دہدہ کن، لہ یالذانی رُوْلہ و ہاویہ ش بُو لای (خوا)۔

۲۰- ﴿عَلِيمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ﴾، خوا زانای په‌نهان و نا‌شکرایه، هیچ شتیکی له‌سه‌رو خواری دروست‌کراوه‌کاندا لټ په‌نهان و شیر‌دراوه‌ڼه.

(۲۱) - ﴿فَتَعْلَمَ أَنَّ يَثْرَكُوتَ﴾، به رزی (بُو خوا) لهووی دهیکهن به هاوبه شی.

﴿عَمَّا يُشْرِكُونَ﴾ (ما، له (عَمَّا) دا چاوگيی (مصدریة) یه، یانی: (تعالیٰ
عن شریکهم، بهر زب، بۆ خوا له هابویش بۆ دانان، ئهوان که شت، ئهفسانه، و

بىن بىنەما دەكەنە ھاوبەشى لە پەرستراندا، لە ھالىكىدا بەس خۆي بە تەنيا
 بەدېھىنەرو پەرۋەردگارو خاۋەنى ھەموو شتېكەو، تەنيا خۆيشى شايستەي
 پەرستران و بەندايەتیی بۆ کرانە.

مەسەلەي سَيِّئەم:

پێنمایي خوا (و ئامۆزگاریي خوا)، بۆ پێغەمبەرەكەي ﷺ، شوێنكە وتووایي،
لە بارەي چۆنیەتی مامەلەکردنیانەوه لەگەڵ پێیروایانی ئەفسانە پەرستی كەللە
بووچدا، كە لە بەرابەر خراپەیاندا، چاكتر بكەن و، پەناش بە خوا بگرن، لە
شەرو خراپەي شەیتانەكان و دندەدانیان و، تێكەڵبوویان بە ئیش و کاریان:

خوا دەفەرموی: ﴿قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيدُ مَا يُوعَدُونَ ﴿٣٧﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي
الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٣٨﴾ وَإِنَّا عَلَىٰ أَنْ تُرِيدَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَادِرُونَ ﴿٣٩﴾ أَدْفَعِ بَالَتِي هِيَ أَحْسَنُ
السَّيِّئَةِ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَصِفُونَ ﴿٤٠﴾ وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ ﴿٤١﴾ وَأَعُوذُ
بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ﴿٤٢﴾﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە ھەوت بڕگەدا:

١- ﴿قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيدُ مَا يُوعَدُونَ﴾، (ئەي موھەممەد!) بۆ: پەرودەدگاری! ھەر
كات ئەوەت پێشاندام كە ھەرەشەي پێ لەوان دەكەي، یاخود: بە ئێت پێ بەوان داوه.
وشەي (يُوعَدُونَ) دەگوێجێ بە مانای بە ئێتیش بێ و، بە مانای ھەرەشەش
بێ، (وعد يعد وعداً، أوعد يوعد وعيداً) بەلام بە پێی سیاق لێرەدا دەزانین
كە بە مانای ھەرەشەيە، چونكە بە نسبەت كافرەكانەوه، ھەر ھەرەشە لێكران
بووه، نەك بە ئێن و گفەت پێدرا.

(إمّا،) لە پێشەدا (إِنَّ ما) یە، بەلام (ن) لە (ما)دا دەغم كرلوه، (ما)ش، زیادكرلوه
بۆ زیاتر تۆخكردنەوهی مانایەكەي، یانی: خوايە! ھەر كات ئەوهی ھەرەشەي پێ
لەوان دەكەي، پێشانم دەدەي، كاتیك من لە ژياندام، دەپێتێ دەي.

٢- ﴿رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ﴾، پەرودەدگاری! من مەخە گەڵ
كۆمەڵ، ستمكاران، ناب: ئەو كاتەي ھەرەشەي تۆان نۆ دێ، نا من، لەوێ نەم و،

من نه گريتهوه، هه لېه ته خوا ﷺ ئامۇزگارىي پىغەمبەر ﷺ دىكات، كه ئاوا بفهرموى، به دلىايي نهویش وای فهرمووهو، ئامۇزگارىي ئىمهش دىكات كه له خوا بپارینهوه: له کاتی سزادانی کافرانى ملهوردا، نهو سزادانه، ئىمه نه گريتهوهو، ئىمه له ئیواندا نهین.

(۳) - ﴿وَلِئَاَعْلَٰجَ اَنْ تُرِيكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَدْ رَوٰنَ﴾، به دلىايي ئىمه توانادارین لهسر نهوه كه نهوهی ههپهشهی پى لهوان دهکەین، پىشانتی بدەین، بىگومان نهمه جوریکه له گفت و بهلین دان به پىغەمبەر ﷺ كه نهوهی ههپهشهی پى لهوان دىكات، دینه دی و، پىغەمبەر ﷺ دهیبنی، بى نهوهی له ئیواندا بى، لهو کاتهدا، یاخود ههپهشهو سزابه کهى خوا، نهو بگریتهوه.

نجا نهوهش له جهنگى بهدردا هاته دی، كه هفتا (۷۰) له زله زلانى کافرهکان، کافره ملهوره قورەیشیهکان کوژران و، هفتا (۷۰) شیان لى بهدیل گیران و، تووشی زه بوونیى و شکستیک بوون، له میژووی خویان شتی وایان بهخویانهوه نهیبنیوو، نجا نهوه بوو پىغەمبەر ﷺ دواى نهوهی هفتا کوژراوهکه، تهرمهکانیان فری درانه چالیکهوه (قلىب بدر) (قلىب یش، چالیکه، بیریکه چاک نهکراى، پىغەمبەر ﷺ نهه رسته قورئانییهی خویندهوهو فهرمووی: ﴿اَنْ مَّ وَجَدْنَا مَا وَعَدَنَا رَبُّنَا حَقًّا فَهَلْ وَجَدْتُمْ مَا وَعَدَ رَبُّكُمْ حَقًّا﴾ ۱۱ ﴿الاعراف، فهرمووی: فلان! فلان! فلان! ناوی هینان، به تابهتی زله زلهکانیان، نهوه ئىمه نهوهی پهروهردگارمان بهلینی پىدا بووین، به چهسپاوی بىنیمان، نایا ئیوهش نهوهی پهروهردگارتان ههپهشهی پى لیکردبوون، بوۆان هاته دی؟ كه به دلىايي هاتوته دی، ههتا هاوهلان گوئیان: نهی پىغەمبهرى خوا! ﴿چۆن تۆ کهسانیک ددهویتی كه بوونه تهرم و بوۆیان کردوه؟ فهرمووی: سویند بهوهی گیانی منى به دهسته، ئیوه لهوان باشتر قسه کهم نابیست، بهلام ناتوانن وهلامم بدهنهوه﴾ ۱۲.

٤- ﴿ادْفَعْ بِالَّذِي فِي أَحْسَنِ السَّيِّئَةِ﴾، خوا ﷺ ئامۇزگارىي پىغەمبەر ﷺ دەكات، كه چۆن مامەلەيان لەگەل دا بكات، دەفەرمۇي: بە كام سيفەتەي باشترە، تۆ خراپە پال پىئودەبىي، (ادفع إساءتهم بالأسلوب الأحسن والطريقة الحسنی)، تۆ خراپەکردنى ئەوان بە شىوازي باشترو، كام رىياز جوانترە لە بەرانبەر خراپەي ئەواندا، تۆ چاكترە باشتر بكة.

يانى: بە شىوازي جوان كه شايستەي خۆت و بەرنامە بەرزەكەت بىي، مامەلە بكة، تۆ مەرج نىيە، ھەر كەسك چۆنى مامەلە لەگەلدا كردى، تۆش وا مامەلەي لەگەلدا بكةيەو، ئەو بۆيە وا مامەلە دەكات، بەرنامەكەي وايە، خۆي وايە، كەسايەتتەكەي وايە، بەلام ھەر كەسە لەوہى پىيەتەي دەبەخشى و، مەروفي مەسولمان ھەرگىز نابى، ئەوہى خەلكى دىكە لە خۆي دەوہ شىيئەتەو، لە بەرنامەكەي دەوہ شىيئەتەو، ئەو لە خۆي بىوہ شىيئەتەو، بە شايستەي خۆي و بەرنامەكەي بزاني.

٥- ﴿عَنْ أَعْلَمَ بِمَا يَصِفُونَ﴾، خوا دەفەرمۇي: تىمە زانانرىن بەوہى ئەوان باسى دەكەن و دەيلين، واتە: ئەوہى ئەوان دەيلين دەربارەي خوا ﷺ، نكووليكردن لە زىندوو بوونەو، ئەوہ كە گوايە خوا ھاوبەشى ھەيەو، پۆلەي ھەيە، ھەرودھا دەربارەي تۆ كە دەلين: جادووگەري، دەلين: راست ناكەي، تىمە زانانرىن لە تۆ بە ئەوان.

كەواتە: با ئەوہ تۆ زۆر نازەحەت نەكات، وات لى بكات ھاوسەنگىيەت تىكبداو، شىكت لى بپشكوپتەو، قەسەيەك، پەشتىك، ھەلس و كەوتىك، كە شايستەي خۆت و بەرنامەكەت نەبى، چونكە تىمە زانانرىشىن لە تۆ بەوہى ئەوان دەيلين، لە بارەي خوا ﷺ، لە بارەي پىغەمبەر ﷺ، لە بارەي نىسلام و، لە بارەي قورئانەو، كەواتە: بۆ تىمەيان لى بگەپى، خۆمان دەزانين چۆنيان سزا دەدەين، سزاي پەر بە پىست.

ئەوہ بە نەبەت دوژمنە سەرسەختەكان و، كافەرەكانەو ئەوان مامەلە بكة، ئەو بە نەبەت شەيتانەكانەو؟ لەو بارەودەش دەفەرمۇي:

۶- ﴿وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ﴾. ههروه ها بلئی: پهروه دگارم! په نات پښ ده گرم له دنه دانی شه پتانه کان.

(همزات) کوئی (همز) هو، به مانای لیدان و فشار بؤ هیتان و نه زیه تدان دئی، به (مجاز) یش، به کارده هیترې بؤ نازاردان، یا خود بؤ هاندان بؤ شه پرو خراپه.

۷- ﴿وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ﴾. ههروه ها (نهی پیغهمبر ﷺ) هه که سیک له ریبهی نه ووه ده روا، بلئی: پهروه دگارم! په نا به تۆ ده گرم له وهی که نه وان ناماده بن، واته: شه پتانه کان له لام ناماده بن و تیکه ل به ئیش و کارم بن، په نا به تۆ ده گرم و، دیمه په نای تۆ له ناماده بوونیان و له نیزیکیان له من، چونکه به هوئی نیزیکیانه وه، ده توانن زده قهرم پښ بهرن.

با له و باره وه له کوتایی شیکردنه وه مان بؤ نه و نایه تانه دا، نه م دوو فرما بشتهی پیغهمبر ﷺ بیتین:

۱- (عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ يَحْيَى بْنِ حَبَّانَ عَنْ خَالِدِ بْنِ الْوَلِيدِ أَنَّهُ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ! لِي أَجْدُ وَخَشَةً، قَالَ: إِذَا أَخَذْتَ مَضْجَعَكَ فَقُلْ: أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَةِ مِنْ غَضَبِهِ، وَعِقَابِهِ، وَشَرِّ عِبَادِهِ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ، وَأَنْ يَحْضُرُونِ، فَإِنَّهُ لَا يُضْرَكُ وَبِالْحَرِيِّ أَنْ لَا يَقْرَبَكَ! (أخرجه أحمد: ۱۶۶۲۳، قال شعيب الأرنؤوط: حديث محتمل للتحسين بشواهد).

واته: موحه ممه دی کوړی په حیای کوړی حه بیان ده یگړې ته وه: که خالیدی کوړی وه لید گوئی: نهی پیغهمبر څوا! شه وئی څه وم لیتیکچووه؟ (څه وئی لئ ده زړا)، (پیغهمبر ﷺ) فهرمووی: هه ر کات چوویه سه رجیگایه که ت، بلئی: په نا به وشه ته وواوه کانی څوا ده گرم، له تووره یی څوا، له سزای څوا، له خراپه ی به نده کانی، (خرابه ی دروستکراوه کانی) و، له دنه دانی شه پتانه کان که له لام ناماده بن، نه و کاته بیتکومان زیانت لئ نادات، بگره شایسته یه، که هه ر نیزیکت نه که وئی.

واته: بَلَى: (أَعُوذُ بِكَلِمَاتِ اللَّهِ التَّامَّةِ مِنْ غَضَبِهِ وَعِقَابِهِ، وَفَرِّ عِبَادِهِ، وَمِنْ هَمَزَاتِ الشَّيَاطِينِ، وَأَنْ يَخْضُرُونَ).

له رېوايه تى ديكه دا هاتوه كه خاليد (خوا لى رازى بيت) دواى نهودى نهو دوعايه ده خوئى، نهو حاله تى خه و لىزان و ترستزان و كابووسه ي نامىنى.

(۲)- إِنَّ الشَّيْطَانَ يَخْضُرُ أَعْدَكُمْ عِنْدَ كُلِّ نَفْسٍ مِنْ شَأْنِهِ، حَتَّى يَخْضُرَهُ عِنْدَ طَعَامِهِ، فَإِذَا سَقَطَتْ لَفْمَةً أَعْدَكُمْ، فَلْيَأْخُذْهَا فَلْيَمِطْ مَا كَانَ بِهَا مِنْ أَذَى، ثُمَّ يَأْكُلْهَا وَلَا يَدْعُهَا لِلشَّيْطَانِ، فَإِذَا فَرَّغَ فَلْيَلْعَقْ أَصَابِعَهُ، فَإِنَّهُ لَا يَذْري فِي أَيِّ طَعَامِهِ الْبَرْكَةَ) (أخرجه مسلم: ۲۰۳۳).

(واته: پىغه مبه ر ﷺ ده فهرموئى): شهيتان ناماده ي يه كيكتان ده بى، دى بو لاي يه كيكتان له كاتى هه موو نيش و كارىكى دا، ته نانه ت له كاتى خواردنه كهيدا ده به وى لى نيزيك بى، ئنجا ته گهر يه كيكتان پاروويكى ليكه و ته خوار، با ته گهر شتيكى پتوه بوو، (پووشكه يه ك، شتيكى پتوه نووسا) لى بكانه ده و، بيخوات و، بو شهيتانى لینه گهرى و، هه ر كاتيك ته واو بوو، با په نجه كانيش بليستيه وه، (ته گهر چه ورييه ك، شتيكىان پتوه هه بوو)، چونكه نازانى له كام له خواردنه وه كه ي دا پست و پىزى خوا هه يه.

هه لبه ته لى رده دا مه به ست نهو خواردنانه يه، كه ده گونجى هه لېگيرينه وه، جارى وايه ئىسان شتيكى لى ده كه وى، پاروه نانتيكه، شتيكه لى ت ده كه وى، يان ميوه قاش ده كه ي، لى ت ده كه وى، شوئنه كه ش پىس نيه، ته گهر پووشكه يه ك، شتيكى پتوه نووسابى، ده توانى لى بكه يه وه و بيخوى، ته گهر نا خواردنيك شله بى و برزى، دياره كوئاكريته وه و، مه به ست نه وه نيه.

ئنجا نه وه ش هه م قناعت و شوكرانه بىزى (سوپاسگوزارى) ده گه يه نى، هه م جوړيكه له ده ست پتوه گرتن و شت خه سارنه كردن، له پواله ته كهيدا، له رووه معنه ويى و نابهرهسته كه شيه وه: هه ميشه شهيتانه كان ده يانه وى زبان

بە مەرۆف بگەیه‌نن لە پرووی ئابووری، لە پرووی ئایینی، لە پرووی پەشتی،
لە هەموو پرویکەوه، مەرۆفیش دەبێ هەول بەدات، بە هیچ شێوەیەک شەپتان
زیانی پێ نەگەیه‌نێ و، بەهره‌مه‌ندی نەکات لە هەڵس و کەوته‌کانی خۆی و
کەلێنی زیان لێدانی بۆ دروست دەکات.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

❖ ده‌رسی شه‌شه‌م ❖

پێناسەیی ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان کە دەرسی کۆتاییە لە سووپەتی (المؤمنون)، بیست (۲۰) نایەتی کۆتایی: (۹۹ - ۱۱۸)، دەگریته خووی، کە هەمووی تەرخانکراوە بۆ باسی قوناغی بەرزەخ و ناخیر زەمان و قیامەت و، حاڵی دژوارو پەر گرفتاریی کافرەکان لە پۆزی دواویی داو، پارانەوهیان لە خوا کە دەربازیان بکات و، وەڵمەدانهووی ناوێمێد کەرانیەیی خوا ﷻ، سەرزنەشت کردنیان لەسەر هەلۆیستی خراپ و ستەمکارانەیان، لەگەڵ بریواداران لە ژیاڵی دنیا.

پاشان تەئکید کردنەووی ئەو راستیە، کە خوا بە گالتەو بێ حیکمەت دروستی نەکردوون و، ناگونجی زیندووکردنەو، پاداشت و سزای خوا، لە نارادا نەبێ.

دوايي جەختکردنەو لەسەر یەکتایی خوا لە پەرستراویتی دا، لە کۆتاییش دا فرمان بە پێغەمبەر ﷺ شوێنکەوتووای کراره، کە داوای لێبوردن لە خوای بە بەزەویی بکەن.

﴿ حَقًّا إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ۚ (۱) لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا زُرْتُ ۚ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِن وَرَائِهِم بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۚ (۲) فَلِذَا تُفْعَلُ فِي الْأُصُورِ فَلَا أَنْصَابَ يَنْتَهُمُ يَوْمَئِذٍ وَلَا يُنْقِصُ لُؤْلُؤُكُمْ (۳) فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ، فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ (۴) وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ، فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَيْرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ (۵) تَلْفَحُ وَجُوهُهُمْ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ (۶) أَلَمْ تَكُنْ أَتَقُولُ عَلَى كُرْسِيِّكَ إِنَّمَا تَكْذِبُونَ (۷) قَالُوا رَبَّنَا عَلَيْنَا سِقْرَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ (۸) رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ

عَدْنَا فَلَنَّا ظَلِيلُونَ ﴿١٧﴾ قَالَ أَنْشَأْ فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴿١٨﴾ إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٩﴾ فَأَتَّخَذْتُمُوهُمْ سَخِرَاءَ حَتَّىٰ أَنْزَلْنَاهُمْ بِذِكْرِكَ وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿٢٠﴾ إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا إِنَّهُمْ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٢١﴾ قُلْ كَمْ لِيَشْفِي فِي الْأَرْضِ عِدَّةَ سِنِينَ ﴿٢٢﴾ قَالُوا لِنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمِ فَتَنِلِ الْعَاذِينَ ﴿٢٣﴾ قُلْ إِنْ لِّيَشْفِي إِلَّا قَلِيلًا لَّوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٢٤﴾ أَنَحْبِسُهُمْ إِنَّمَا خَلَقْنَاهُمْ عِبَادًا وَإِنَّا لَنَافِعُهُمْ لَوْ تَرَجِعُونَ ﴿٢٥﴾ فَتَعَلَّىٰ اللَّهُ الْمَلِئِكَةُ الْحَقَّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿٢٦﴾ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿٢٧﴾ وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿٢٨﴾

مانای ده‌قاو ده‌قی نابیه‌ته‌کان

ای‌بیر وایان له‌سه‌ر حالی خو‌یان به‌رده‌وام ده‌بن، هه‌تا کاتیک به‌کیان مردنی بو‌ دئی، ده‌لئی: په‌روه‌ردگارم! به‌کیرنه‌وه (بو‌ ژبانی دنیا) ﴿١٧﴾ به‌لکو له‌وه‌دا که جیم هیشته‌وه (ژبانی دنیا)، کرده‌وه‌ی چاک بکه‌م، (پتی ده‌گوتری): نه‌خیر نه‌وه هه‌ر قسه‌به‌که خو‌ی ده‌یلئی و، له‌ پشتیان‌ه‌وه هه‌تا بو‌ژئی که تیی‌دا زیندوو‌ده‌کیرنه‌وه، په‌رده‌و نیتوانیک هه‌یه ﴿٢٠﴾ نجا هه‌ر کات فوو به‌ که‌ره‌نادا کرا، نه‌ په‌چه‌له‌کیان له‌ نیتواندا ده‌مینتی و، نه‌ داواش له‌ به‌کدی ده‌که‌ن (چونکه‌ دل‌نیان بی سو‌وده) ﴿٢١﴾ نجا هه‌ر که‌س تای ته‌رازوو‌ه‌کانی چاکه‌ی (یان کرده‌وه باشه‌ کیشراوه‌کانی)، گران بن، نه‌وه نه‌وانه‌ن سه‌رفرازان ﴿٢٢﴾ هه‌ر که‌سی‌کیش تای ته‌رازوو‌ه‌کانی چاکه‌ی (یان کرده‌وه باشه‌ کیشراوه‌کانی) سووک بن، نه‌وانه

خۇيان لە دەستداۋە، لە دۆزەخ دا ھەمیشەين (ھەر ماون) ﴿١٠٦﴾ (بۆلەسى) ناگر لە پوويان دەدات و، تیدا دەم و لێو ھەلقچاۋو ددانگر دەين ﴿١٠٧﴾ (خوا پتيان دەفرموى): ئايا ئايەتەكائىتان بەسەردا نەدەخوئىرانەۋە، كەچى (لە جياتى نيمان پتەئىتان) بە درۆتان دادەنان! ﴿١٠٨﴾ گوتيان: پەرۋەردگارمان! (بە ھۆى كوفرو تاوانەۋە) بەدبەختىي بەسەرمان دا زالبوو، ئيمە لە گومرايان بووين ﴿١٠٩﴾ پەرۋەردگارمان! لە دۆزەخ دەرمان يئە، ئەگەر (جارىكى ديكە) گەراينەۋە (سەر كوفرو لادان و تاوان) ئەۋە بىگومان ستمەكارين ﴿١١٠﴾ (خوا) فرموى: تيدا ريساۋ زەبوون بن و مەدوئىن ﴿١١١﴾ (لە دنيادا) كۆمەلىك لە بەندەكانم دەيانگوت: پەرۋەردگارمان! پروامان ھىنا، دەجا ليمان بىوورەو بەزەيىت پيمان دابى و، تۆ بەبەزەيىتىنى بە بەزەيىانى ﴿١١٢﴾ كەچى ئىۋە (ى بىپروا) كەردبوۋاتنە گالئەجار، ھەتا (گالئە پىكەردىيان لەلايەن ئىۋەۋە) يادى ميان لەبىربردبوونەۋە، ئىۋە پتيان پتدەكەين ﴿١١٣﴾ نەپروش من بە ھۆى خوڤاگريانەۋە، پاداشتم داۋنەۋە (بە بەھەشت)و، بە راستى تەنيا ئەۋان سەرفرازو بەمراد گەيشتوون ﴿١١٤﴾ (خوا) فرموى: ژمارەى چەند سالان لە زەۋى دا ماۋنەۋە؟ ﴿١١٥﴾ گوتيان: پۆژىك يان بەشىكى پۆژىك، لە ژمىرەران (حىساب پاگران) بىرسە ﴿١١٦﴾ (خوا) فرموى: تەنيا كەمىك ماۋنەۋە، ئەگەر زانپاتان (ژيانى دنيا لە چاۋ قىامەت ھىندە كەم و كورتە، لەسەرى توۋشى نەم حالە نەدەبوون) ﴿١١٧﴾ ئايا پتيان وايە كە بە گالئەۋ پوۋچ دروستمان كەردوون و، وا دەزانن بۆ لامان ناگىردىتەۋە (بۆ سزاۋ پاداشت)؟ ﴿١١٨﴾ بەرزىي بۆ خواى ھوكمرانى ھەق (كە ئەۋە لە خۆى بوەشيتتەۋە)، جگە لەۋ ھىچ پەرستراۋىك نىە، خاۋەنى بارەگاي بەرزە ﴿١١٩﴾ ھەر كەسكىش لەگەل خوادا لە پەرستراۋىكى ديكە بپارتەۋە، كە بەلگەى لەسەرى نىە، ئەۋە لپىرسىنەۋەى لەلەي پەرۋەردگارىەتى، بە دلىيى كافران سەرفراز نابن ﴿١٢٠﴾ بشلن: پەرۋەردگارم! لىم بىوورەو بەزەيىت پىم دابى و، تۆ باشتىنى بە بەزەيىانى ﴿١٢١﴾.

(غَلَبْتَ) قرتیزاوه، وشەي (شَقَوْتُنَا) دەبگە بە نێ، چونکە (شَقَوْتُنَا) واتە: بە دەبە ختی، بە رانبە ره که ی بە خته وه ریه یانی: بە دەبە ختییمان بە سەر بە خته وه ریه یماندا زāl بووه.
(أَخْشَرُوا فِيهَا): (خَسَاءً، ذَلَّ)، زه بوون بوو.

که خوا ﷻ ده فه رموی: (أَخْشَرُوا فِيهَا) له دۆزه خدا زه بوون و زه لیل بن، من نه مویست له ته فسیری قورئاندا نه و وشه یه به کار یێم، نه گه رنا له ته فسیره کاندا هاتووه: (إِخْسَاءً) بۆ ده نگدانی سه گ به کاردی، به کوردیی ده گوتری: چغه، به لام من ییم وایه خوا ﷻ به س فه رموو یه تی: بئ ده نگ بن، منیش وام مانا کردوه، که خوا ده فه رموی: تیدا ریسواو زه بوون بن و، بئ ده نگ بن و مه مدوینن.

(سَخِرْنَا): خوێنراویشه ته وه: (سَخِرْنَا) واته: کرد بووتانن به گالته جار، مایه ی گالته پێکردن، یا خود (سَخِرْنَا) تیه وه وانتان به سوْغره و بێگار ده گرت.

(أَلْعَادِينَ): ژمیره ران له حساب پاگران بېرسه، (سَلَّ الْحُسَاب) یانی: بېرسه له وانیه ی چاکیان ژماردوه، نه گه رنا ئیمه ییمان وایه ژیا یی دنیا رۆژیک بووه، یان که متر له رۆژیک.

(عَبَثًا): (الْعَبَثُ: الْعَمَلُ الَّذِي لَا فَايْدَةَ فِيهِ)، (عبث) هه ر کاریک که سوودی نه بێ، واته: هه وه نته، به پووچ و، بئ حیکمه ت.

خوایا له کۆتایی ئەم سوورپەتە موبارەکەدا، واتە: لە بیست (۲۰) نایەتی کۆتایی دا، که هەمووی (۱۱۸) نایەتە، لە نایەتەکانی: (۹۹ - ۱۱۸) دا، باسی سەرەنجامی هەموو لایەک دەکات، بە تایبەت سەرەنجامی ئەهلی کوفرو شیرک، ئەوانە ی که بهو شیۆ کهللەرق و عینادییه لهگەڵ په یامی خواو، لهگەڵ پیغه مبهری خوادا ﷻ مامەڵە دهکەن، ئایا سەرەنجامیان چۆن دەبێ؟ هەم لە سەرەمەرگدا، هەم لە قوئاغی بەرزەخدا، هەم لە قیامەتدا، که دەچنە دۆزەخوه، سەرەنجامیان چۆن دەبێ، هەر وهه به بۆنه ی باسکردنی تهوانه وه، ئاماژه به کیش کراوه به سەرەنجامی سەر بەرزانهو به خهتوه رانه ی ئەهلی ئیمان، که نهو کافرا نه زۆر نازاریان داو و، ناپه هه تیان کردو و، گالته یان پتی کردو و، پێیان پێکه نیو و، ئەوانیش چ سەرەنجامێکی به خهتوه رانهو سەر بەرزانه یان دەبێ، ئەم نایەتانه باسی ئەوهن.

سهره تا خوا عَلَيْكَ ده فهرموی: ﴿حَقًّا إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ﴾،
واته: بی پروایان له سر تهو حالته که له پره قانهو نه فامانه یان به رده وام دهب،
له سر بی پروایی و هاوبهش بو خوا په بیداکردن و، لاسایی کردنه ووی کو ترانه ی
پیشینان و، نه فسانه پرستی، به رده وام دهب، هه تا که ی؟ ﴿حَقًّا إِذَا جَاءَ
أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ﴾، هه تا کاتی به کیکیان مردنی بو دی، له سهره مهرگ دا: ﴿قَالَ
رَبِّ ارْجِعُونِ﴾، کوتی: پهرودردگارم! همکپرنه وه، له پهرودردگاری ده پارتنه وهو، به
فریشته کانیش ده لی: همکپرنه وهو، جارق مه ممرینن، یاخود به راناوی کو (جمع)
باسی خوا عَلَيْكَ ده کات، پهرودردگارم! همکپرنه وه، ﴿لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ﴾،
به لکو لهو ژبانه دنیایه ی که به جیم هیشته، کرده وای باش بکه، نه گهر

تاکو ئېستا خراپەم کردو، لەمەودوا کردەوێ باش بکەم، یانی: جارێکی دیکە تاقیم بکەو، یاخود: جارێ مەمەرتنە، دەبێ ئەو لە حالەتی سەرەمەرگدا بێ، بەلام پێی دەگوترێ: ﴿كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ مَّا قَالُوهَا﴾، واتە: نەخێر، ئەو وشەیە کە (قسەیکە) ئەو بێزەرەتی، وشە (کلاً): (كَلِمَةٌ زِدْعٌ وَزَجْرٌ)، بۆ بەرپەرچدانەو و تێخوڕینە، واتە: نەخێر، بەلام دەنگ بێ، ئەو داوایە وەرناگیرێ، ﴿إِنَّهَا كَلِمَةٌ مَّا قَالُوهَا﴾، ئەو وشەیک و قسەیکە بەس ئەو دەبێت و، کەس لێی وەرناگیرێ، کەس نایبێست، چونکە پێچەوانەی سیستمی خواوە، ﴿خَوَاهِرُ﴾، خوا ھەر کەسەو ماوەیک لە ژبانی بۆ داناو، لەو ماوەیدا تاقی دەکێتەو، دەبێ لە ماوەی تاقیکردنەوێ خۆتدا، وەلامی پرسیارەکانی خۆت بدەیتەو نەک داوی!

نایا قوتابییک کە دەخێتە ھۆتیکەو، بۆ تاقیکردنەو و لەمندانەو، دوو سعات، سێ سعاتی کات بۆ دانراو، داوی ئەوێ کاتەکی بەسەر دەچن، بۆی ھەیە بێ: ئەو دوو سێ سعاتە خۆم خافلاند، ئێستا وەلام دەدەمەو؟ نەخێر، کاروباری دنیایش ھەر وایە، چ جایی سیستمی خواوی، ﴿خَوَاهِرُ﴾، کە خوا بەوپەڕی حیکمەت و لێزانێکەو، نەخشەو بەرنامەێ ژبان و گەردوون و دروستکراوەکانی خۆی داناو، دەستکاری ناکرێ، ھەر شتە لە جێی خۆی دا، بۆیە دەفەرموێ: ﴿وَمِنْ وَّرَآيِهِمْ بَرَزَخٌ إِلَى يَوْمٍ يُعْتَدُونَ﴾، لە پشتیانەوێش پەردەیک ھەیە، تاکو ئەو کاتەێ تێیدا زیندوو دەکێتەو، واتە: داوی ئەوێ کە ڕووحیان لە جەستەیان جیادەبێتەو، پەردە پۆش دەکێن، پەردەیک دەکەوێتە نێوان ئەوان و ژبانی دنیاو، تاکو ڕۆژی داوی، دەکەوێتە قووناغێکی دیکەو، ئێستا قووناغی ژبانی دنیا، کە ڕووحیان لە جەستە جیادەبێتەو، دەکەوێتە قووناغێکی دیکەو، قووناغێکی ڕاگوزەر (المرحلة الإنتقالية) ھو، کە قووناغی بەرزەخی پێ دەگوترێ، تێمە داوی لە کورتە باسێک دا، باسی قووناغی بەرزەخ و جیھانی بەرزەخ دەکەین، ئنجا نایا ھەتا کەێ ئەو قووناغی بەرزەخە بەردەوام دەبێ؟ تاکو ئەو ڕۆژی تێیدا زیندوو دەکێتەو ھەڵدەستێزێتەو ﴿إِلَى يَوْمٍ يُعْتَدُونَ﴾.

﴿فَإِذَا شِئْخَ فِي السُّورِ فَلَا أَشَابَ يَنْهَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَسْتَأْذِنُ﴾، نهو پوژه که فوو به کهرئاندا دهکرتی، نه رهچهلهکیان له بهین دا دهمنیتی و، نه له بهکدیش داوا دهکهن. واته: با به تهمای خزمایهتیی و، به تهمای دهتناسم و ناتناسم نهبن و، (با تیمانی به نیسکتی نه سپین)، با به تهمای خزمایهتیی و، رهچهلهک تیینهکهون و، خویمان به ههلهدا نهبن. یهک بلتی: من خزمی پیغهمبهرم ﷺ، نهوی دیکه بلتی: من خزمی فلان تیمامهم و، نهوی دیکه بلتی: خزمی فلان ماموستایهم، خزمی فلان شیخهم، نهوه هیچ دهردیک چاره ناکات، له لای خوی پهرورددگار رهچهلهک (نسب) و واسته و واستهکاری نیه، نهوه له دنیا دا وایه و له دنیا دا نهوه ستم (ظلم) ه، تهگه رئا دهبتی ههر کهسهو به پیتی ماف و لیوهشاویدی خوئی بی، نهک له بهر نهودی کهسیتک کوپی فلانکهسهو، نهودی فلان کهسهو، حیزبی فلانکهسه، یان عهشیرهتی فلان کهسه، فلان تیمتیاذهی پی بدری و، بهسهر خه لکی دیکه دا ههلبکیشری!، نهوه ستمه، ئنجا شتیک که خوا له دنیا دا حهرا میکرده و، زولم و ستمه، یان خاثر گرتن و، واسته و واستهکاری و.... هتد، شتیک که خوا له مروقه کانی قهدهغه کردوه، چون بو خوئی دهیکات؟ خوا ددفرموی: ههر کات فوو به کهرئاندا کرا، نه رهچهلهک و نهسه بیان له بهیندا دهمنیتی و، نه داواش له بهکدی دهکهن، بوچی داوا له بهکدی ناکهن؟ چونکه دهزانن بن سووده، وهک دواپی به وردپی باس دهکهن.

نه دی ئایا سهره نجامه کان چون دهبن؟ خوا ددفرموی: ﴿فَمَنْ ثَمَلْتْ مَوَازِيَهُ، فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِسُونَ﴾، ئنجا ههر کهسیتک تهرازووه کانی قورس بن، تهرازووی چاکه کانی، ئا نهوانهن سهرفرزان، (مَوَازِيَهُ) کوئی (میزان) ه، واته: تهرازووه کانی قورس بن، یاخود (مَوَازِيَهُ)، کوئی (موزون) ه، واته: چاکه کیشراوه کانی قورس بن، کردهوه چاکه کانی که دهکیشری، ئا نهوانه سهرفرزان.

﴿وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِيَهُ﴾، به لالم نهوهی تهرازووه کانی (چاکه کانی)، که مه رج نیه، ته نیا یهک تهرازوو بی، خوا ﷺ کومه لیبک تهرازوو دادهنی، وهک له سهرهتای

تەفسیری سوورەتی (الأعراف) دا، بە تەفصیل لەو بارەوه باسیکمان کردو، کە: ئیمان تەرازووی خۆی ھەیە، نوێژ تەرازووی خۆی ھەیە، پۆژوو تەرازووی ھەیە، ھەر کام لە کردەو دەکان، تەرازووی خۆیان ھەیە، یاخود (موازين) یانی: کیشراوەکان، ھەر کەسێک، چاکە کیشراوەکانی سووک بوون، ﴿فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ﴾، ئەوانە کە سائیکن، خۆیانیان لە دەست داو، خۆیان دۆرانداو، ئنجا کەسێک خۆی لە دەست بدات و بدۆرێت، مانای وایە ھەموو شتێک چاکتر دەدۆرێت، سەرەنجامیان چۆنە؟ ﴿فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ﴾، لە دۆزەخ دا ھەرماو دەبن، بە ھەمیشەیی دەمیئنەو، ئنجا ئایا چۆن دەگوزەریئن لە دۆزەخ دا؟

﴿تَلْفَحُ وُجُوهَهُمُ النَّارُ﴾، بۆئێسە ی توندی ناگر لە دەم و چاویان دەدات، ﴿وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ﴾، لە ئەنجامی ئەو ئیدانی بۆئێسە توندی ناگر دا، ھالەتی (کلوح) یان بەسەر دی، (کلوح) یانی چی؟ یانی: لێوەکانیان ھەڵدەقچێن، دەم و چاوی یێستیان دەسووتی و، لێوەکانیان ھەڵدەقچێن، لێوی سەری بەرەو سەری و، ھی خوارێ بەرەو خوارێ، سەرەنجام ددانەکانیان گێدەبن و، دەمیان دەکریتەو، دیمەنیکێ زۆر ناشرین!!

ئنجا خوا ﷻ پێیان دەفرموی: ﴿أَلَمْ تَكُنْ مِنْ آيَاتِنَا تِلْكَ عَلَٰئِكُمْ﴾، ئایا ئایە تەکانی منتان بەسەردا ئەدەخوێترانەو؟ ﴿فَكُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ﴾، کە چی ئێوە ئایە تەکانتان بە درۆ دادەنان، ئەمە پرسیار لێکردنی سەزەنشتکەرانە، (استفهام توویی) یە، خوا بەسەر زەنشت و، بە تێخوڕینەو، بەسەرکوئە کردنەو، دەفرموی: ئەدی ئایە تەکانی منتان بەسەردا ئەدەخوێترانەو؟ ئەو ئایە تانە ی دەیانفەرموو: تووشی ئەمڕۆ دێن، ئەو ئایە تانە ی دەیانفەرموو: ئێوە بۆ تاقیکردنەو لەسەر زەوی دانراون، ئەو ئایە تانە ی دەیانفەرموو: بزانی بۆچی دروستکراون، خوا ی پەرودگار دنیای نەکردو بە شاری بێ خاوەن و، مڕۆفی بە ھەوێنەو پووچ نەخوێقاندو، مڕۆف زیندو دەکاتەو، لێی دەپرسیتەو، سزا ھەیەو پاداشت ھەیە، ئایا ئەو ئایە تانە تان بەسەر ئەدەخوێترانەو؟

﴿ قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا ﴾، گوئيان: پەرۋەردگارمان! بەدبەختىمان، ناخوشحالىيمان بەسەرماندا زال بوو، (شِقْوَة)، كە خوڤندراوېشه تەو: (شَقَاوَتَا)، (شَقِي)، واتە: ناپەخەت بوو، بەد بەخت بوو، بيمراد بوو، پېچەوانەى (سَعِد) يە، يانى: بەختەوەر بوو، لېرەدا وەك دوايش باسى دەكەين، ﴿ غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا ﴾، واتە: بيمرادیى و بەدبەختىيمان بەسەر بەختەوەریماندا زال بوو، ﴿ وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴾، تيمە كۆمەلىكى گومراو سەرلېشىۋاوو سەرگەردان بووين، تيمە لە پى و ن بوو بووين، (ضال) كەسىكە و ن بوو، ئەگەرنا پىكەكە ديارە، بەلەم ئەو لەو پىكە و ن بوو، لايداوو دووركەوتۆتەو.

﴿ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴾، پەرۋەردگارمان! دەرمان بېنە لى (لەم دۆزەخە)، ئەگەر گەپانەو، تيمە ستەمكارين، هەلبەتە تىستاش هەر ستەمكارن، بەلەم دەلېن: ئەمجارە تاقيمان بکەو، دەرمان بېنە لە دۆزەخ و، مەنبەو بۆ ژيانى دنيا، جارېكى دىكە تاقيمان بکەو، ئىجا ئەگەر جارېكى دىكە گەپانەو بۆ ئەو دى تىستا لەسەرى تووشى ئەم دۆزەخە بووين، ئەو كاتە ستەمكارين، بەلەم خوا چى دەفەرموى؟

﴿ قَالَ اخْشَوْا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُونِ ﴾، (خوا) فەرمووى: تىيدا زەبوون بن و مەمدوئىن، زەبوون بن، ئەو پىزو حورمەتەى خوا لى نابوون، پىزو حورمەتەكەتان لە دەستدا، بە هوى كوفەرەو:

أ- خوا لە سوورەتى (الإسراء)دا فەرمو بووى: ﴿ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي مَادَ ﴾، واتە: پىزەمان لە وەچەى ئادەم گرت.

ب- خوا فەرمو بووى: ﴿ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ﴾، التين، واتە: ئىنسانمان لە باشتىن شىو و پىكەتە دروست كردو.

ج- خوا فەرمو بووى: ﴿ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً ﴾، البقرة، واتە: من جىنىشىنىك لەسەر زەوى خوا دادەنيم، ﴿ هُوَ الَّذِي جَعَلَكَ خَلِيفَ فِي الْأَرْضِ ﴾، فاطر، واتە: (خوا) ئەو كەسە يە گىراونى بە جىنىشىنانى لە زەويدا....

بەلەم ئەو ریزو حورمەتەتان لەدەستدا، ئیستاش دەتانهوێ بە پیتی هەواو
نارەزووی ئێوە خوا ﷻ سیستمی خۆی بگۆڕی! شتی وا نابێ، ئنجا خوا ﷻ
هەندێ شتیان دەخاتەوێ بێر، کە ئێوە بەهۆی ئەو کردەوێ پەفتارانەوێ،
تووشی ئەم پۆژە بوون: ﴿إِنَّكَ كَانَتْ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاغْفِرْ لَنَا
وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَبِيرُ الرَّحِيمِينَ﴾، بە دنیایی کۆمەڵیک لە بەندەکانی من دەبانکوت:
(واتە: لە دنیادا)، پەرورەدگارمان! بڕوامان هێناو لیمان ببووێ بەزەییست پێمان
دابێ، تۆ باشترینی بە بەزەییانی، یانی: لە بیرتانه! کە کۆمەڵێ بەندەم هەبوون،
بەو شێوەیە لە من دەپارانهوێ!

﴿فَاتَّخَذْتُمُوهَا سِحْرًا﴾، کەچی ئێوە کرتبووتانن بە گالته جازو، کردبووتانن
بە مایەێ گالته پێکردن و جەفەنگی خۆتان، ﴿حَتَّىٰ أَسْوَكَمُ ذِكْرِي﴾، تەنانهت
هێندە دژایەتییان دەکردن و بە گالته پێتان پادەبواردن، هەتا یادی منیان
لە بیرتان بردبوو، واتە: گالته پێکردنی ئێوە بەوان، هێندە زۆر بوو، سەرقالی
کردبوون و، نەتاندەپڕزایە سەر ئەوێ بیریکی لە من بکەنەو، ﴿وَكُنْتُمْ مِّنْهُمْ
تَضْحَكُونَ﴾، هەرۆهە ئێوە پێیان پێدەکەنین.

نەمە هەم دلدانەوێ بەو ئیمانداران، کە لە دنیادا تەهلی کوفر گالتهیان
پێ دەکەن، کە بزائن! پۆژیک دێ، خوا ئەوێان دەخاتەوێ بیرو، لەسەر ئەو
گالته پێکردنێ ئەوان بە ئێوە، لەسەر پێکەنینیان بە ئێوە، تووشی سزای
سەخت دەبن.

ئنجا خوا بە کافرەکان دەفرەمۆی: ﴿إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا﴾، ئەمڕۆ من
بەهۆی ئەوێ کە خۆراگر بوون، پاداشتم دانەو، پاداشتم دانەو بە چی؟
﴿أَنْتُمْ هُمْ أَفْكَارُونَ﴾، پاداشتم بەوێ دانەو کە: بە دنیایی هەر ئەوان بە
مراد گەشتووو سەرفرازن.

ئىنجا خوا ۛ ۛ ۛ پرسیارتکیان ناراسته ده کات: ﴿ قُلْ كَمْ لِيَشْرُ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ۛ ۛ ﴾ (خوا) فرموی: له سهر زهوی ژمارهی چهند سالان ماونه وه؟ یانی: نهو ژایانه دنیایه که له سهر زهوی گوزهراندتان، ماوهی چهند سال بووه؟ ژمارهی ساله کان چهند بووه؟.

﴿ قَالُوا لَيْتَنَا بَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ۛ ۛ ﴾، گوئیان: یان پوژیک، یان به شیک له پوژیک ماوینه وه، ﴿ فَسَلِّ الْمَآذِينَ ۛ ۛ ﴾، ده جا له ژمیره ران، له حساب راگران بهر سه، یانی: تیمه ههر نه وه ندهی لی ده زانین، که به به راورد له گهل قیامه تدا پوژیک، یان به شیک له پوژیک ماوینه وه، چونکه نهو کات (زمان) ده وه ستی، کاتی نه وی بئ کوتایه، ههر چون ژایانی دنیای له گهلدا به راورد بکری، ههر زور کهم دیته بهر چاو.

﴿ قُلْ إِنْ لَيْتُنَا إِلَّا قَلِيلًا ۛ ۛ ﴾ (خوا) فرموی: نه ماونه وه جکه له که میک، نه نیا که میک ماونه وه له ژایانی دنیا دا، ﴿ أَوَ أَنْتُمْ تُشْكُرُونَ ۛ ۛ ﴾، نه گهر تپوه زانیاریتان ببوایه، واته: نه گهر تپوه زانیاریتان ببوایه، که نهو قیامه ته، پوژی دواپی، نابرتیه وه، نه گهر نهو زانیاریه تان ببوایه، له سهر نه وه نده توزه ژایانه دنیایه، خوتان ناوا شهرمه زارو خه جاله تی خواو، گونا بهارو عه بیدار نه ده کرد.

ئىنجا له کوتابی دا بییان ده فرموی: ﴿ أَفَحَسِبْتُمْ أَنْتُمْ خَلَقْتُمْ عَبًا وَأَنْتُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ۛ ۛ ﴾، نایا پتان وایه: تپوه مان به پوچ، به هه وه نتهو، بئ حیکمه ت دروست کردوهو، پتان وایه تپوه بو لای تیمه ناگپردینه وه؟

یانی: نه گهر نه گپردینه وه بو لای تیمه و، خوا لیتان نه پرستیه وه، که واته: ژایانه که تان پوچه، ژایانه که تان هه وه نته یه و، بئ حیکمه ته، ئىنجا نایا نه وه شایسته ی خوا به و، له خوا ده وه شیتیه وه؟ نه خیر.

﴿ فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ ۛ ۛ ﴾، به رزی بی بو خوا ی هوکمرانی هه ق، که کاری بئ حیکمه ت بکات، شتی پوچ و هه وه تپه بکات، مروقه کان دروست بکات و

به‌ریان دانه ژبانی دنیا، کنی چاکه ده‌کات بی‌کات و، کنی خرابه ده‌کات بی‌کات،
دوایی پوژتیک نه‌بیت و، که‌سینک نه‌بی به چاکه‌کاره‌کان بلتی: چاکه‌تان کردو،
نه‌وه‌ش پاداشت و، به خرابه‌کاره‌کانیش بلتی: خرابه‌تان کردو، نه‌وه‌ش سزا، نه‌وه
شتیکی پووجهو، خوا به‌رزه، له‌وه‌ی کاری وای لی بوه‌شیتته‌وه، بویه ده‌فهرموئی:
﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾، جکه له‌وهیچ په‌رستراونیک نیه، ﴿رَبُّ الْمَرْشِ الْكَرِيمِ﴾،
خواه‌نی باره‌گای پر رتزو حورمه‌ته، بویه کاری پیچه‌وانه‌ی رتزو حورمه‌ت و،
شتی پیچه‌وانه‌ی حکمه‌ت له‌خوا ناوه‌شیتته‌وه.

﴿وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ﴾، هه‌ر که‌ستی له‌گه‌ل خوا‌دا
له‌په‌رستراونیکی دیکه بیارته‌وه، که به‌لکه‌ی پروون و ناشکرای نه‌بی له‌سه‌ری،
﴿فَاتِمَّا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ﴾، به دنیایی لپرسینه‌وه‌ی له‌لای په‌روه‌دگاریه‌تی، خوا
لیسی ده‌پرسیتته‌وه، په‌روه‌دگاری حیساب و کیتابی له‌گه‌ل‌دا ده‌کات، ﴿إِنَّهُ لَا
يُغْنِيكَ الْكَافِرُونَ﴾، به دنیایی بی‌پروایان سه‌رفرازان، به کام و به مرادی خو‌بان
ناگه‌ن.

له‌کو‌تایدا خوا به پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌فهرموئی: ﴿وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ
الْرَّحِيمِينَ﴾، بلتی: په‌روه‌دگارم! بی‌ووړه به‌زه‌یی بنو‌ته، له‌من بی‌ووړه به‌زه‌ییم
له‌گه‌ل‌دا بنو‌ته، یاخود له‌خو‌م و له‌شونتکه‌وتووانم بی‌ووړه به‌زه‌ییمان له‌گه‌ل‌دا
بنو‌ته، ﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الْرَّحِيمِينَ﴾، به دنیایی تو‌باشترینی به به‌زه‌ییانی.

نیمه‌ش ده‌لټین: ﴿رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الْرَّحِيمِينَ﴾، په‌روه‌دگارمان! لی‌مان
بی‌ووړه له‌که‌م و کو‌پیه‌کامان، له‌هه‌له‌و تاوانه‌کامان و به‌زه‌ییمان له‌گه‌ل‌دا
بنو‌ته، به ته‌نکید خوا ﷺ خوا‌هن به‌زه‌ییه‌که، که هیچ که‌س نه‌و به‌زه‌ییه‌ی
نیه، چونکه هه‌ر که‌سی دیکه که به‌زه‌ییه‌ی هه‌یه، به‌زه‌ییه‌ی که له‌به‌زه‌ییه‌ی خوا‌وه
سه‌رچاوه‌ی گرتوه، خوا به‌لوتف و که‌پرده‌می خو‌ی سه‌ره‌نجامان خیر بکات.

مەسەلە گىرەنگەكان

مەسەلەي يەكەم:

كاتىك يەكەك لە كافىران مردنى دەگاتە سەرى، داواي گەرانەوۋە بۇ ژيانى دىئا دەكات، تاكو ئەوۋى لە دەستى چوۋە، قەرەبوۋى بىكاتەوۋە، بەلام قەسكەي بى سوودەو، داواي گىان كىشان، مەۋقەكان دەكەونە قۇناغى بەرزەخەوۋە، كاتىكىش فوۋ بە كەرەنادا دەكرى، پەرچەلەك ناخوتىتەوۋە، ھىچكەس ھىچ شتىك لە كەس داوا ناكات، چونكە دەزانى بى سوودەو، سەرەنجام: ئەوانەي تا تەرازوۋى چاكەكانىان قورسە، سەررازو، ئەوانەي تا تەرازوۋى چاكەكانىشيان سووك بى، دۆپاون و، بلىسەي دۆزەخ دەم و چاويان ھەلدەقچىنى و، دەم و ددانىان گىر دىتە بەرچاۋ:

خو دەفەرموى: ﴿حَقَّ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ۚ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ۚ فَلِذَا يُفْخِ فِي الْأُصْوَِرِ فَلَا أَنْصَابَ يَتَنَبَّهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ۚ ۞۱۱۱ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ، فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ۚ ۞۱۱۲ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ، فَأُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ۚ ۞۱۱۳ تَلْفَحُ وَجُوهُهُمْ النَّارُ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ۚ ۞۱۱۴﴾.

شىكرىدەنەوۋى ئەم ئايەتەنە، لە سىزىدە بىرگەدا:

۱- ﴿حَقَّ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ﴾، ھەتا كاتىك يەكەكىان مردنى بۇ ھات، ئەم (حَقَّ) بە، ۋەك شارەزايانى زمانى عەرەبىي دەلتىن، دەگونجى:

أ- (حَقَّ: الإبتدائية) بَی و، په یوه ست نه یته هوه به شتیکی پېش خویه هوه، په کیک له شتوازه کانی زمانی عه پهبی نه وه په که په کسه ر به (حَقَّ)، ده ستیان پیکردوه، وه ک سهره تای قسه، نه ک په یوه ست یته هوه به پېشوو.

ب- ده شگونجن (حَقَّ)، شتیکی بَو بَو دابنرئ، بَو وینه: (يَسْتَمِرُونَ عَلَى مَا هُمْ عَلَيْهِ: حَقَّ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ)، له سر نهو حاله ی که له سهرینی به رده وام ده بن، هه تا په کیکیان مردنی گه شته سهرئ، نهو کاته ناوا ده لئ و، ناوا ی لئ ده گوزه رئ.

٢- ﴿قَالَ رَبِّ اَرْجُمُوْنِ﴾، (هه تا په کیکیان که مردنی گه شته سر)، گوئی: په روه ردگارم! بمکپړنه وه.

(اَرْجُمُوْنِ)، له لایه که هوه ده لئ: ﴿قَالَ رَبِّ﴾، په روه ردگارم! واته: به تا ک ده به یتنئ و، نالئ: (وبنا)، ده لئ: ﴿رَبِّ﴾، تنجا ده لئ: ﴿اَرْجُمُوْنِ﴾، بمکپړنه وه، بویه زانایانی شاره زای قورئان، لهو باره وه راجیایان هه یه:

أ- هه ندیکیان ده لئ: راناوی کَو (جمع) که به کارهاته وه، بَو به مه زنگرتنی خوا ی په روه ردگار، یانی: په روه ردگارم! بمکپړنه وه.

ب- یاخود نه وه ی پتشیان پارانه وه په له په روه ردگارو، نه وه ی دووه میان قسه کردنه له گه ل فریشته کاند، ده لئ: په روه ردگارم! فریشته کان بمکپړنه وه، پتشی له په روه ردگار ده پارته وه، دوا ی داوا له فریشته کان ده کات، که جارئ گیانی نه کیشن و، بیگپړنه وه له دنیا دا بزی بؤچی؟

٣- ﴿لَعَنَ اَعْمَلُ صٰلِحًا فِیْمَا تَرٰکْتُ﴾، به لکو لهو ژبانه دنیا به دا که به جئ ده هیلم و، به جیم هیشتوه کرده وه ی باش بکه م.

(فِیْمَا تَرٰکْتُ)، دوو نه گه ری هن:

أ- ده گونجن مه به ست پئی ژبانی دنیا بن، واته: نهو ژبانه دنیا به ی به جیم هیشتوه، یان خه ریکه به جئ دتلم، به رابردووش ده به یتنئ، نه گه رنا جارئ له گیانه لا دایه، وا پنده چن نه وه له حاله تی سهرمه رگدا یلئ.

ب- دەشگونجى (فَمَا تَرَكْتُ)، يانى: ئەو شتەى پىشتەر وازم لىيەتتاودو، پەفرەمكردودو، نكوولېيم لىكردودو، تىستا بېم كردودى باش بكمە و، قەرەبووى بكمەمەو.

بەلەم چى وەلەم دەدرتەو؟

٤- ﴿كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا﴾، نەخىر ئەو وەشەبەكە ئەو بىزەرىيەتى، (كَلَّا: كَلِمَةٌ زُدَّ لِلسَّامِعِ لِيَعْلَمَ بِطُلُوقِ طَلَبَةِ الْكَافِرِ)، (كَلَّا): وەشەبەكە يانى: نەخىر، (بەلەم بەس نەخىر نىيە، بەلكو تىخوړين و سەرزەنش كردنىشى لەگەل داىەو، نەخىرەكە بە توندىيە) بۇ باباى بيسەرىشە تاكو پووچى داواكارى بىيروا بزاتى.

﴿إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا﴾، ئەو قسەبەى دەيكات، وەشەبەكە هەر خۆى بىزەرىيەتى، ئەم وەشەبە شىوہى پىكهاەكەى واىە، كە وەك پەندىك واىە، شارەزايانى زمانى عەرەبىي دەلتن: لە داهىتراوہكانى قورئانەو، پىش قورئان، عەرەب بەكارىان نەهتتاو، واتە: ئەم قسەبە قسەبەكى بۆش و بى سوودە، بىزەكەرەكەى خۆى قسەكە دەلى، نەگەرنا كەس لىي وەرناگرى و، هېچ دەرەنجامىكى لى پەيدانابى.

٥- ﴿وَمِنْ رَّأْيِهِمْ بَرَزَخُ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾، لە پىشتيانىشەو پەردەبەك هەبە، تاكو ئەو رۆژەى تىيدا زىندو دەكرتەو.

وەشەى (وراء) لىرەدا خوازراوہتەو بۆ شتىك كە تووشى مرؤف دى، هېچ بوارى تىدا نىەو، حەمەن بەسەرى دى، هەر چەندە ئەو پتى وابووە بەسەرى ناىەت، چونكە (وراء)، يانى: (خلف)، واتە: پشت، بەلەم ئەو كە دەمرى بەرەو پىش دەچى و، ئەو شتەى كە دپتە پتى لە پىشەوہبە، ئەدى بۆچى وەشەى (وراء) بەكارهاەو؟

لەبەر ئەوہى نىسان شتىك لە پشترا پتى بكهوئى، كە پتى وانىە ئەو شتە هەبى، دەرەكورتى: غافلکىر بوو، يان: لە پشتەوہرا لىياندا، نەبزانىوہ كە پتى

ده که ووې، خوای پوره وډگار نه و وشه یی به کاره یتاوه، چونکه کافره کان پټیان وانه بووه، دواى نه وې پروو حیان له جهسته یان جیاده بیته وه، شتیکی دیکه هه یه، پټیان و ابووه، مروؤف ده بیته به ردی ونبوو، بویه خوا ده فهرموؤی: (وَمِنْ رَّأْيِهِمْ)، واته: له و پشته وې که هیچ حیسایان بؤ نه کړدوه، له و کاته دا که دې، وه ک له پشته ووه بټ، هه رچه نده کاته که له پتشیانه ووه یه، نجا نه مه وه ک نه و ته عبیره ی دیکه ی قورثانه، که ده فهرموؤی: ﴿وَاللَّهُ مِنْ رَّأْيِهِمْ مُحِيطٌ﴾ البروج، واته: خوا له پشته ووه ده وری دا ون، واته: لټی ده رباز نابن.

ټیمه دواپی کورته باسټک ده رباره ی به رزه خ ده که ین، که به رزه خ، یانی: (الحاجز بین مکانین، أو بین شئین)، په رده و یتوان ټیکه له یتوان دوو شو ټنان، یان دوو شتان دا.

٦- ﴿فَإِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ﴾ هه کاتیک فوو به سووړدا کړا، (الصُّور) به (بوق) لټکدراوه ته وه، که به کور دبی (شه پیوور) و (که رها) ی پټ ده لټن، نه وې ئیسرافیل فووی پټدا ده کات، دوو جارن فووی پټدا ده کات، جار ټکیان که جاری یه که مه، فووی یه که م، ناخیر زه مان (الساعة) له نه نجامی نه و فوو ده پیدا ده بټ و، نه م که ردوونه ټیکده چټ، بؤ جاری دووهم که فووی پټدا ده کات، قیامه ت دې، وه ک خوا ﴿فَإِذَا﴾ له سووړه تی (الزمر) دا ده فهرموؤی: ﴿وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ﴾ واته: فوو به سووړدا کړا هه ر کهس له تاسمانه کان و زه وې دا هه یه، جکه له وې خوا بیه وې، هه موویان مردن، یان: له هوش خو یان چوون، ﴿ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ﴾ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿١٨﴾ الزمر، دواپی جار ټکی دیکه فووی پټدا کړا، بینت هه موویان هه تاساونه وه، تماشا ده که ن، نجا قیامه ت یانی: هه تاسانه وه، له نه نجامی فووی دووهم دا پیدا ده بټ، به لأم ټیکچوونی نه م که ردوونه، ناخیر زه مان (ساعة) له نه نجامی فووی یه که م دا پیدا ده بټ، که له و نایه ته ی سووړه تی (الزمر) دا زوړ به پروونی باسی هه ردوویان کړاوه، له شو ټنی دیکه شدا باسکراون، به لأم زیاتر به نامازه.

لهو بارهوه كه نيسرافيل دوو جاران فوو به كه په نادا دهكات، پتغه مبهري ﷺ
 فه رمايستكي هه يه:

{عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «كَيْفَ أَنْعَمَ وَلَقَدْ التَّقَمَ صَاحِبُ
 الْقَرْنِ الْقَرْنِ، وَعَنَى جَبْهَتَهُ وَأَصْعَى سَمْعَهُ، يَنْتَظِرُ أَنْ يُؤْمَرَ أَنْ يَنْفُخَ، فَيَنْفُخَ»، قَالَ
 الْمُسْلِمُونَ: فَكَيْفَ نَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: «فُولُوا حَسْبَنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ، تَوَكَّلْنَا
 عَلَى اللَّهِ زُبْنَا» (أَخْرَجَهُ التِّرْمِذِيُّ: ٣٥٥١، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ)، واته: نه بوو
 سه عيدي خودري خوا لتي پازي بي، ده لتي: پتغه مبهري خوا ﷺ فه رمووي: چوڼ
 خوښي و له ززهت وه رېگرم له حالتيكدا كه خاوه تي قه پڼ قه پڼ (كه په رندا، قوچ) ي
 به دهموه گرتوه و، نيوچه واني خوار كړدو ته وه و گوتي هه لځسته وه، كه ي فه رماي
 پنده كړي فووي پيدا بكات، نه و يش فووي پيدا بكات؟ مسولمانان كوتيان:
 بلتين چي نه ي پتغه مبهري خوا؟ فه رمووي: بلتين: خوامان به سهو، نهو باشتري
 كار پتسپيتردراوه، پشتمان به خواي په روه رداگ رمان به ست.

كه ده فه رموي: ﴿فَلَمَّا دَاخِلُ فِي الصُّورِ﴾، تنجا كاتي فوو به كه په نادا كرا
 مادام پتغه مبهريش ﷺ وا ده فه رموي، دياره نامزيك هه يه، زور زور كه وره به و،
 نهو فريشته يه ترخان كراوه، بو فوو پندا كړدني.

هه نديكيش له زانايان گوتوو يانه: نه وه هيم (رمز) يكه بو كوكړدنه وه ي
 خه لك له نه نجامي فووي دووهم دا.

(٧) - ﴿فَلَا أَنْصَابَ يَنْهَضُ يَوْمَئِذٍ﴾، (كاتي فوو به كه په نادا ده كړي، واته: جاري دووهم)،
 له و پوژده نه په چه له كيان له به يندا هه ن و، نه داواش له به كدي ده كه ن.

په چه له كيان له به يندا نيه، ياني: له وني خزمه يه يي نيه، فلانكه س كوري
 فلانكه سه و، فلانكه س خزمي فلانكه سه، وهك به داخه وه زور له مسولمانان
 خه يالپلاو ده كه ن، هه روهك عاده تي غه ل ت و په لته تي خاوه ن كييه پتشووه
 سه رلنستواوه كان:

ا- جووله كه كه ده يانگوت: ﴿لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَنْكَا مَعْدُودَةً﴾ (۸۰) البقرة، جكه له چەند پوژىكى كەم ناگرمان تووش نابى.

ب- جووله كهو نه صرانيه كان، وهك خواى زاناو توانا لتيان ده گيرىتهوه: ﴿وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصْرَىٰ عَمَّنْ أَبْتَوْنَا اللَّهَ وَآخِزْتُوهُ﴾ (۸۱) المائدة، جووله كهو نه صرانيه كان گوتيان: تيمه كوراني خواو خو شه ويستاني خواين.

ئنجا به هه مان شيوه كه سانيكيش له تيو نه هلى نيسلام دان، كه به ره چه لهك و نه سەب تيكه وتوون، چ نه ودى بابى ماموستاو زانابهك بووه، چ نه ودى شيخىك بووه، چ نه ودى كه سه يدى پى ده گوتى... هتد، به لام به نه كيد وانيه، خوا زور به روونى ده فهرموى و، پيغه مبه ريش ﴿فهرموويه تى:﴾ (اومن بطاً به عملهُ، لَمْ يُسْرِعْ به نَسَبُهُ) (آخرجه مسلم: ۲۶۹۹، عن أبي هريرة)، واته: هه ر كه سيك كرده وه كه دى دواى بغات، ره چه لهكى پيشى ناخات، پيشيناييش گوتوويانه: (كهس به مه لهى بابى نا په رته وه)، يانى: نه گهر كورو بابيك بكهونه تيو ناوى، بابه كه مه له بزانتى، به لام كوره كه مه له نه زانتى، مه له زانينى بابى دادى كوره كه دى نادات، مه گهر ددستى بگرتى، نه گه رنا هه ر كه سه بو خوى، هه روه ها گوتراوه: (كه خوت كو سه ي، ريشى بابت به تو چى؟).

ئنجا له و باره وه كه له پوژى دوايى دا ره چه لهك و نه سەب دادى كهس نادات و، كهس هيچ شتيك له كهس دلاوا ناكات، نهم فهرمايشته هه به:

﴿عَنِ الْحَسَنِ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّهَا ذَكَرَتْ النَّارَ فَبَكَتْ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَا يُبْكِيكِ؟» قَالَتْ: «ذَكَرْتُ النَّارَ فَبَكَيتُ، فَقُلْتُ تَذْكُرُونَ أَهْلِيكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؟» فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَمَّا فِي ثَلَاثَةِ مَوَاطِنَ فَلَا يَذْكُرُ أَحَدٌ أَحَدًا: عِنْدَ الْمِيزَانِ حَتَّى يَتْلَمَ أَيْخِفَ مِيزَانَهُ أَوْ يَنْقُلْ؟ وَعِنْدَ الْكِتَابِ، حِينَ يُقَالُ: ﴿هَؤُلَاءِ أَقْرَبُوا كِنْيَةً﴾﴾ (الحاقه، حَتَّى يَتْلَمَ أَيْنَ يَقَعُ كِتَابُهُ أَوْ يَمِينُهُ أَمْ فِي شِمَالِهِ، أَمْ مِنْ وَرَاءِ ظَهْرِهِ؟ وَعِنْدَ الصَّرَاطِ، إِذَا وُضِعَ بَيْنَ ظَهْرَيْنِ جَهَنَّمَ) (۱).

(۱) آخرجه ابو دلود: ۴۷۵۵، والحاكم: ۸۷۲۲ وقال: هذا حديث صحيح على شرط الشيخين، ولو

واتە: دایکمان عایشە (خوایى پازى بى)، پۆژىک باسى ئاگرى (دۆزەخ) ى کرد گریا، پىغەمبەر ﷺ لى پرسی بۆچى دەگرى؟ چ شتىک دەتگرىه نى، گوتى: یادى ئاگرى دۆزەخ م کرد، بەوہ گریام، دواىى (دایکمان عایشە) لە پىغەمبەرى ﷺ پرس: ئایا لە پۆژى قیامەتدا مآل و خىزانى غۆتان لە بیر دەبى؟ پىغەمبەر ﷺ فەرمووی: لە سى شوئان هیچ کەس، هیچ کەسى نابەتە بیر: لە کاتى تەرازوو کىشاندا، تاكو دەزانى تەرازوو کەى، سووک دەبى، یان قورس دەبى؟ لە کاتى نامەو لیستی کردەوان و یتەرانەو، کاتى دەگوتى: ﴿هَآؤُمُ اقْرَؤْا کِتٰبِیْ﴾ (الحاقە، ها ئەوە لیستی منەو بیخویننەو، هەتاكو دەزانى کە نووسراوە کەى، (لیستی کردەو کانی)، چۆن وى دەرتەو؟ ئایا بە دەستى راستى، یان بە دەستى چەپى، یان لە پشتیەو؟ (شوئى سىيەم و کاتى سىيەم، کە کەس کەسى لە بیر نابى)، کاتى صیرات، ئەو پردەى پادەهیلدرى بەسەر پشتى دۆزەخدا، لەو کاتەش دا کەس کەسى لە بیر نابى.

هەلبەتە پىغەمبەرى خوا ﷺ بە گشتى فەرموویەتى و، بۆ خەلک بە گشتى، تەگەرنا پىغەمبەرى خاتم ﷺ، پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام)، بە پى دەقە کانی دیکە، ئەوان خۆیان دەزانن، کە سەرەنجام و چارەنووسیان چۆنە، بە لām خەلکى دى، ئاوا خەمى خۆى دەکەوێتە بەرى، ئاکای لە کەسى دیکە نامىنى.

٨- ﴿وَلَا يَسْأَلُونَ﴾ هەرەها داواش لە یەکدى ناکەن، چونکە دەزانن بى سوودەو، هیچکەس هیچ شتىکى بۆ هیچکەس پێناکرى.

٩- ﴿فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ، فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ﴾ ئنجا هەر کەسێک تا تەرازوو کانی قورس بن، (موازن) کۆى (میزان)ە، چونکە بۆ هەر کام لە کردەو کەن تەرازوونک هەبە.

منزل عائشة رضي الله عنها وأم سلمة، قال الذهبي: على شرط البخاري ومسلم لولا إرسال

يان (موازين) كۆي (موزون)، واتە: كىشراۋەكان، كردهۋەكان كە ھەئدەسەنگىزىن، ھەر كەسىك كردهۋەكانى، يان تاي تەرازوۋى كردهۋە چاكەكانى قورس بوو، نا ئەوانەن بە مراد گەشتوون، سەرفرازن.

۱۰- ﴿وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ، فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ﴾، ھەر كەسىك تاي تەرازوۋەكانى چاكەي سووك بوون، يان: كردهۋە كىشراۋەكانى سووك بوون، نا ئەوانەن كەسائىكن خۇيانيان لە دەست داۋە، خۇيان دۇراندوۋە، ئنجا ئەگەر ئىنسان خۇي لە دەست بدات، ئەۋە گورەترىن زىنبارىيە، چونكە ئىنسان ھەرچى دەۋى، بۇ خۇي دەۋى، بەئەم ۋەختى خۇي لە دەست بدات، ئەۋە بە تەئكىد خۇي و ھەرچى ھەبەتى لە دەستى داۋە، ئنجا ئەوانەش خۇيانيان لە دەست داۋە.

ئنجا نايە ئەوانەي تا تەرازوۋى كردهۋە چاكەكانيان سووك بن، چىيان لى دى؟

۱۲- ﴿فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ﴾، لە دۆزەخدا دەمىتتەۋە، ھەرامو دەبن.

۱۴- ﴿تَلْفَحُ وُجُوهُهُمُ النَّارُ﴾، بلىئسەي ئاگر بە توندىي لە دەم و چاويان دەدات، (لَفَحَتْ: ضَرَبَتْ ضَرْبَ الشَّفِيفِ، وَغَيْرِهِ بِخِفَّةٍ أَوْ بِشِدَّةٍ)، (لَفَحَ)، بريتە لەۋە كە بە شمشىر لە شتىك بدەي بە سووكىي، يان بە توندىي.

بەئەم من پىتم واىە مەبەست پىتى توندىيە، ئنجا شمشىر بى، يان قامچى بى، يان ھەر شتىك بى، بە توندىي لە شتىكى بدەي، واتە: ئەوانە بلىئسەي ئاگر لە دەم و چاويان دەدات بە توندىي، ياخود ئەگەر مەبەست سووكىي بى، يانى: ھەر بە بلىئسەبەكى كەم و سووكى ئاگر كە لە دەم و چاويان دەدات، چىيان لى دى؟

۱۵- ﴿وَمَنْ فِيهَا كَالِحٌ﴾، لەۋى دا حالەتى (كلوح) يان بۇ پەيدادەبى، (كلوح: حينما تُضْرَبُ لَفْحَةً النَّارِ، يَنْكَمِشُ جِلْدُ وَجْهِهِمْ فَتُظْهِرُ أَسْنَانَهُمْ بِقَبْحٍ وَيَتَقَلَّصُ الشَّفَتَانِ)، كاتى كە بلىئسەي ئاگر لە دەم و چاويان دەدات، پىستى دەم و چاويان گرۇ دەبى و، ددانيان

دهرده کهون، زور به ناشیرینی و، لیوه کانیان هه‌لده فرچین و ددان گر ده کهونه بهر چاو،
تهوه نه‌گهر مه‌به‌ست له (لَفَح) لیدانیکی سووک بێ، واته: به بلیسه ناگریکی سووک
که له دهم و چاویان ده‌دات، وایان لیدی! نه‌دی نه‌گهر به توندیی لیان بدات! به‌لام
نه‌گهر (لَفَح) مه‌به‌ست پێ لیدانی توند بێ، واته: بلیسه ناگریکی توند له دهم و چاویان
ده‌دات، بهو شتیه‌یان لێ دی.

ئەو ھى لەو مەسەلەى بەكەمە ۋەردەگىرى: سى شتى سەرەكىن:

۱- رځه لږ له قيامه تې سوودی نهو، گو تر لوه: (نابې كه س نيماني به نيسكي بسپړي)، به ته ماي باب و بايران و، به ته ماي رځه لږ كه و نه سه ب، تي به كوږي.

(۲) - کهس به مه لهی کهس نایه رنتهوه، کهواته: نهوه که ده رونتشک به شتخه کهی هه لاده لی:

بۆيە لە دنیا دەستم گرت وەتۆ تاكو له قیامت نهیم رهنجه رو.

له راستییدا ئەمەو خەیاڵ پلأوی کردو، ئەگەر پتی وابێ: ئەنیا دەست بە شێخ گرتن دادی دەدات، نەخێر دەبێ بۆ خۆت نیمان هەبێ و، کردووەی باشت هەبێ، نەجا ئەگەر ئەو کەشەش کە تۆ شوێنی دێکەوی و، لێی بەهرەمەند دەبێ، لە پروی ئیمان و هیدایەت و شارەزایی لە دینەو، ئەگەر لە لای خوای پەرورەدگار قەدر و حورمەتتیکێ هەبێ، پەنگە تەنیا کە بۆ بکات، بەلام ئەصلى هۆکاری دەرنازبوونە، ئیمان و کردووەی چاکى خۆت و، شەفاعەتی پێغەمبەر ﷺ ئەوانەى دیکە کە شەفاعەت و تەکا دەکەن، شتیکى تەواوکارییە، ئەگەر نا کەسێک بۆ خۆی هیچى نەبێ، لە راستییدا بە ئەمەى ئەنەت پێغەمبەری خواش ﷺ تێ بکەوێ، زەرەر دەکات، چ جایی خەلکی دیکە!

٣- گرنگیش نه‌وه‌یه ئینسان تا ته‌رازووی چاکه‌کانی گران بێ، نه‌وه سه‌نگی مه‌حه‌که‌و، نه‌وه هۆی ده‌ریاز بوونه.

كۆرتە باسیك له باره‌ی به‌رزەخه‌وه

ئایا جیهانی به‌رزەخ چییه‌و چۆنه‌؟! له‌ کۆتیه‌و؟ به‌لگه‌ چییه‌ له‌سه‌ر بوونی؟
 ئایا به‌رزەخ بۆ هه‌موو که‌سه‌، یان بۆ کۆمه‌ڵیکێ دیاریکراوه‌؟ ئایا حال و باڵی
 پروادارانێ چاکه‌کارو کافرانێ به‌دکار له‌ قۆناغی به‌رزەخ دا چۆنه‌؟!
 تێمه‌ هه‌ولده‌ده‌ین له‌ چوار ته‌ودردا دا باسی به‌رزەخ و ژيانێ به‌رزەخ بکه‌ین:

(١)- مانای به‌رزەخ:

سه‌رده‌تا له‌ رووی زمانه‌وانییه‌وه: (البرزخ: الحاجز بین مکانین أو شیتین)، (برزخ)
 بریتیه‌ له‌ په‌رده‌یه‌ک له‌ نێوان دوو شوێنان، یان دوو شتان دا.
 (الجرجانی) له‌ کتێبه‌ ناوداره‌که‌ی خۆیدا، فه‌هه‌نگیکێ هه‌یه‌ به‌ ناوی
 (التعريفات)، ئاوا باسی به‌رزەخ ده‌کات:

(البرزخ: العالمُ للمشهود بَيْنَ عَالَمِ الْمَعَانِي الْمَجْرُودَةِ وَعَالَمِ الْأَجْسَامِ الْمَادِيَّةِ، أعني:
 الدنيا والآخرة ويعبر به عن عالم المثال، أي: عِنْدَ الْفَلَاسِفَةِ الْقَدَمَاءِ)^(١) واته‌: به‌رزەخ
 بریتیه‌ له‌و جیهانه‌ بێنراوه‌ی که‌ له‌ نێوان جیهانی مانا پووته‌کان و جیهانی
 جه‌سته‌ مادیه‌کان دا، واته‌: له‌ نێوان دنیاو دواپۆژدا، جاری واش هه‌یه‌ وشه‌ی
 به‌رزەخ جیهانی وێنه‌کان (عالم‌ المثال) به‌کارده‌هێنێ. یانی: له‌ لای فه‌یله‌سووفه‌
 کۆنه‌کان (له‌ جیاتی ئه‌وه‌ی بێتین: به‌رزەخ، گوتووایانه‌: (عالم‌ المثال)).

(الجوهري) که‌ به‌کێکه‌ له‌ شاره‌زایانی زمان، ده‌لێ: (البرزخ: الحاجز بین شیتین
 والبرزخ ما بین الدنيا والآخرة من وقت الموت إلى البعث، فمن مات فقد دخل في

البرزخ) واتە: بەرزەخ بریتیە لە پەردەو نێوانیەک لە نێوان دوو شتاندو، بەرزەخ بریتیە لەوێی کە لە نێوان دنیاو دواړۆڤدا، لە کاتی مردنەوە تا کاتی زیندوو بوونەوە، بۆیە هەر کەسێک مرد، دەچێتە قۇناغی بەرزەخەوه.

(القرطبي)، لە تەفسیرە کەیدا، هەم ئەو پێناسە یە (الجرجاني) و، هەم پێناسە کە (الجهوري) یشی هێناوه، دوا یی دەلی:

(قَالَ رَجُلٌ بِحَضْرَةِ الشَّعْبِيِّ: رَجِمَ اللَّهُ فَلَانًا فَقَدْ صَارَ مِنْ أَهْلِ الْآخِرَةِ، فَقَالَ: لَمْ يَصِرْ مِنْ أَهْلِ الْآخِرَةِ، وَلَكِنَّهُ صَارَ مِنْ أَهْلِ الْبَرْزَخِ، وَلَيْسَ مِنَ الدُّنْيَا وَلَا مِنَ الْآخِرَةِ) (۱).

واتە: لە شوێنێک کە شەعبی لەوێوو، (دیارە بە کتێک مردووه)، کابرایە ک گوتی: خوا بەزەیی بە فلانکەس دا بێ، چوووە نێو پرزی خەلکی پۆزی دوا یی، شەعبی گوتی: نەخێر نەچۆتە نێو ئەوانە ی خەلکی پۆزی دوا یی، بەلکو چۆتە نێو خەلکی بەرزەخ، کە لە ئە دنیا یەو نە لە دواړۆڤ، (بەلکو قۇناغی کی راگوزەرە لە نێوانی دنیاو دواړۆڤدا).

(۲) - بەلگە ی هەبوونی بەرزەخ:

هەندیک لە زانیان نکوولیان کردو، لەو کە لە دوا ی مردن، قۇناغی کی دیکە هەبێ بە ناوی بەرزەخ و، ئەو ی پێی دەگوتری: سزای گۆر (عذاب القبر) و خو ش ی و نعیمة تی گۆر (نعیم القبر)، بەلām ئەگەر تەماشای ئایەتەکانی قورئان و فەرماشتەکانی پیغمبەر ﷺ بکەین، ئەمە زۆر زۆر پوونە، هەر کەسێ بپوای بە قورئان و سوننەت بێ، ناتوانی نکوولیی لە ژانی بەرزەخ بکات.

ئنجā ئەوانە ی کە نکوولیان کردو لە جیهانی بەرزەخ، لە قۇناغی بەرزەخ، گوتوو یانە: کە خوا دەفەر مو ی: ﴿وَمِنَ الَّذِينَ بَرَزُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ يُعْتَدُونَ﴾، بانی: دوا ی

مردن پەردەو ئىۋانېك ھەيە، پېگرە لە گەرانەو ھى مردوۋان بۆ دىنيا! مەبەست پىتى ئەۋەيە كە پەردەو ئىۋانېك ھەيە، ئەۋانە ناتۋان بگە پىتەۋە بۆ دىنيا، بەلەم مەبەست ئەۋە نىە، كە جىھانېك ھەيە قۇناغېك ھەيە ئىۋانېك ھەيە، لەۋى تەكو پۇژى دۋاى!

بەلەم بە مەۋگەرى ئەۋ قەسەيە ھىچ نىە، چۈنكە خوا ﷻ كە دەفەرمۈى: ﴿وَمِن رَّاٰهُمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾، كەۋاتە: بەرزەخ كەۋتۈتە ئىۋان ئىۋانې دىۋاۋ دۋاپۇژەۋە، نەك مردوۋان و ئىۋانې دىۋاۋ! خوا نەيەفەرمۈە: (وَمِن ورائهم بَرْزَخٌ بَيْنَ الْاَحْيَاءِ وَالْاَمْوَاتِ)، لە پىشتىانەۋە ئىۋانېك لە ئىۋان زىندوۋان و مردوۋان دا ھەيە، بەلەم فەرمۈۋەتە: ﴿وَمِن رَّاٰهُمْ بَرْزَخٌ اِلٰى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾، ۋاتە: نەۋ بەرزەخە دىرئەۋى دەبى تەكو پۇژى زىندوۋوۋنەۋە.

ئىۋانېك لەم ئايەتە موبارەكە، كە بە ۋشەي (بَرْزَخ) باسى ئىۋانې دىۋاۋ دۋاپۇژ كرابى، بەس لىرەدا ھاتەۋ، بەلەم ئايەتە دىكەش ھەن و، فەرمۈۋەتە پىغەمبەرىش ﷺ زۆرن، لە بارەۋى قۇناغ و جىھانى بەرزەخەۋە،

يەكەم: چەند بەلگەيەكى قورئانىي:

۱- خوا ﷻ لە بارەۋى (آل فرعون) ۋەۋە فەرمۈۋەتە: ﴿وَحَاقَ يٰۤاِلٰى فِرْعَوْنُ سُوٓءُ الْعٰدَابِ ﴿١٠﴾ اَلَاۤ اَبْرٰۤهٖمُ عٰلِيًّا غَدًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ اَدْخِلُوْۤا اِلٰى فِرْعَوْنَ اَشَدَّ الْعٰدَابِ ﴿١١﴾﴾ غافر، كە ئەمە بەلگەيەكى زۆر زۆر ۋوۋنە، لە بارەۋى سزاۋ نىعمەتە قۇناغى بەرزەخەۋە، خوا ﷻ باسى ئەۋە دەكات كە دارو دەستەۋى فەرمۈۋەن فەۋتان، دەفەرمۈى: سزاۋەكى خراب دەۋرى دارو دەستەۋى فەرمۈۋەن دا، (ئەۋ سزا خرابە جىيە؟) ئاگرىكە بەيانىان و ئىۋاران لەسەرى پادەنۋىترىن، (ئەۋە لە قۇناغى بەرزەخەۋە كە پىش ئەۋە قۇناغى قىامەت بى، پۇژىكىش كە ئاخىر زەمان (ساعة) دى، (كە قىامەتە بەدۋا دادى، دەگۈترى: دارو دەستەۋى فەرمۈۋەن بىخەنە ئىۋ سەختىرەن سزاۋە.

يانی: نهک ته نیا به یانیان و تیواران، وهک قوناغی به رزه خ به لکو به رده وام، که واته: نازارو سزای به یانیان و تیواران، مه به ست پتی سزای دواى جیابوونه وهی پرووحانه له جهستان، له جیهان و قوناغی به رزه خدا.

به لام نه وهی دیکه: ﴿وَيَوْمَ نَقُومُ السَّاعَةَ﴾، دواى تاخیر زه مان، پاشان قیامت دئی، پوژی دواى دئی، نه و کاته سزایه کی سه ختر بو فیرعه ون و دارو ده ستهی فیرعه ون ده ست پنده کات.

(۲) - له سووره تی (الواقعة) دا، له نایه ته کانی (۱- ۵۶) دا خوا باسی تاخیر زه مان و دواى قیامت ده کات، پاشان باسی دابه شبوونی مروقا به تی بو سى به شی سه ره کیی ده کات:

أ- (أصحاب المیمنة)،

ب- (السابقون)،

ج- (أصحاب الشمال)،

به درژی باسی حال و بالیشیان کراوه، با تیمه ناماژه به که به و نایه تانه بکهین، که که متر بینومه له باره ی به به لکه هیتانه وهی قورنان بو قوناغی به رزه خ، باسی نه م نایه تانه کرابی، که له راستیدا نه و نایه تانه ی سووره تی (الواقعة)، به لکه ی زور زه قن، با ته ماشا بکهین:

أ- له نایه ته کانی (۱- ۵۶) دا، خوا باسی پوژی دواى ده کات، ده قه رموی:

﴿إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ۚ لَنُصِيبَنَّكَ أَذًى ۚ لَنَنصِفَنَّكَ ۚ ۱ ۚ لَنُصِيبَنَّكَ أَذًى ۚ لَنَنصِفَنَّكَ ۚ ۲ ۚ إِذَا رُجَّتِ الْأَرْضُ رَجًا ۚ وَسُتِ الْجِبَالُ سُۥ ۚ فَكَانَتْ هَبَاءً مُّثْبَتًا ۚ ۳ ۚ وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ۚ ۴ ۚ﴾
 نه مه دیاره باسی تاخیر زه مانه و، باسی نه و پروداوه مه زه به که به سه ر نه م که رددوونه دا دئی!

واته: کاتی که پروداو پرویدا، که هیچ که سیک ناتوانی نه و پروداوه بگریخته وه، نه و رووداو به رکه به و زمکه به، کاتی که زه و ی تیکه وه راشه قنرا،

پاته کيږلو، چپايه کان وردو خاش کران و بوونه تۆزو گهرد، ټيوش بوونه سئ پؤل، (سئ بهش) نهی مروفايه تيسی! ﴿فَأَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ﴾ (۸) وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمِ مَا أَصْحَابُ الْمَشْأَمِ ﴿٩﴾ وَالسَّيِّئُونَ السَّيِّئُونَ ﴿١٠﴾ أُولَٰئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ﴿١١﴾ هاهو لانی لای راست ده زانی هاهو لانی راسته چوئن! هاهو لانی لای چهپ، ده زانی هاهو لانی لای چهپ چوئن! پيشکه و تووه کان، نهوانه زور نيزيکراوه کانن.

ننجا خوا ﷺ باسی حال و بالی هر کام لهو سئ کومه لانه ده کات: (أصحاب الميمنة) و، (أصحاب الشمال) و، (السابقون)، تاكو نايه تی (۵۶)، که ده فهرموی: ﴿هَذَا نُزُلُهُمُ يَوْمَ الدِّينِ﴾ (۸) واته: نه مه که ميوانداريانی پئی ده کړی له روژی سزاو پاداشت دا.

که مه بهست روژی قیامه ته.

ب- به لأم له چوارده (۱۴) نايه ته کانی: (۸۳ - ۹۶) دا، باسی ژبانی بهرزه خ کراوه، که خوا ﷺ ناوا ده فهرموی: ﴿فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُمُومَ﴾ (۸۳) وَأَنْتُمْ حِينُ نَنْظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ عَمْرَ مَدِينٍ ﴿٨٦﴾ فَرَجَعْنَاهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٨٧﴾ فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتْ نَعِيمٌ ﴿٨٩﴾ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنْ أَصْحَابِ الْمَيْمَنِ ﴿٩٠﴾ فَلَسَلَهُ لِكَ مِنَ أَصْحَابِ الْمَيْمَنِ ﴿٩١﴾ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِّبِينَ الضَّالِّينَ ﴿٩٢﴾ فَنَزَلَ مِنْ جِبر ١٣ وَتَصْلِيَةُ جِبر ٩٤ إِنَّ هَذَا لَهُو حَقُّ الْيَقِينِ ﴿٩٥﴾ تَسْبِيحُ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾ ﴿٩٧﴾.

ننجا نایا لیره دا بوچی ده لئین: نه مه باسی قوناغی بهرزه خه؟ چونکه نه وهی پيشن له دواي باسی پاته کيږنای زهوی و، وردو خاش بوونی چپاکان و، بوونیان به تۆزو گهردو، پروودانی نهو کاره ساته مه زنه ی که به سه ر گهردووندا دئ، دواي نهو به باسی نهو کراوه که مروفايه تيسی ده بېته سئ بهش: (أصحاب الميمنة) و، (أصحاب الشمال) و، (السابقون).

(۱) له ته فسيړی سووږه تی (الواقعة) دا به دريژبی ته فسيړی نهو نايه تانه و چوښه تی

ننجا لیره شدا دیسان مروّقایه تی دابهش ده کرتیه وه بو سن پؤل، به لام دواي چی؟ دواي مردن و، گیان کیشران، ده فهرموی:

﴿فَلَوْلَا إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ﴾، واته: ده بووايه که پووح ده گاته گه روو، (ت) ی سهر (بَلَغَتْ)، دیاره راناوی مینه یه و بو پووحه، هه رچه نده باسی پووح نه کراوه، به لام به سیاق ده زانری و، له قورناندا نه وه زوره، کاتی که ده گاته گه روو، ﴿وَأَنْشَرُ حَيِّظًا نَّظُرُونَ﴾، تیوهش له و کاته دا ته ماشای ده کهن، نه و مروّقه له گیانه لاه له سه ره مرگ دایه، تیوهش هه مووتان به ده وریه ودن و ته ماشای ده کهن.

﴿وَمَنْ أَرْبُ إِلَهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ﴾، تیمهش له تیوه لئی نیری کترین به لام نابین، که مه به ست پتی فریشته کانه، فریشته کان، که سانیک له نه هلی نیمان، له سه ره مهرگدا فریشته کانی دیتوون و گوتوو یانه: میوانم هاتن، ﴿فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينٍ﴾، ده بووايه نه گه ر تیوه ملکه چ نین بو خوا، (وهک خه یال ده کهن)، ﴿تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾، نه و پووحه بگپرنه وه نه گه ر راست ده کهن، واته: بیگپرنه وه بو نیتو جه سته، که تیمه له نووکی پیته وه پووحه که دینین، پیتشی لاقه کانی سارد ده بن و، وشک ده بن، دواپی ورده ورده دئی، تا کو ده گاته گه رووی.

ننجا نه وه به که پیغه مبه ر ﴿﴾ ده فهرموی: ﴿إِنَّ اللَّهَ يَقْبَلُ تَوْبَةَ الْعَبْدِ مَا لَمْ يُغْرِغْ﴾ (آخرجه احمد: ۶۴۰۸، والترمذی: ۳۵۳۷، وقال: حسن غریب، وابن ماجه: ۴۷۵۳، وابن حبان برقم ۶۲۸، والحاكم: ۷۶۵۹، وقال: صحيح الإسناد، عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُثْمَانَ).

واته: خوا، په شیمان بوونه وه و گه رانه وه ی به نده دی وه رده گرتی، مادام نه که وتیته حالته ی گیانه لاه، پووحه که ی نه که بیته گه رووی که دواپی هه ناسه به ک ده داو، دهم پیکده دات و پووحه که ده رده چیت، ده فهرموی: بوچی نایکپرنه وه نه گه ر راست ده کهن؟

ئىنجا باسى ئەو كەسانە دەكات كە بەو شىۋەبە گىيانان دەكىشىرى، ئايبا سەرەنجاميان چۆن دەبى؟ دەفەرموى: ﴿فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُفْرَبِينَ﴾، ئىنجا خاوەنى ئەو پووحە، ياخود ئەو پووحە ئەگەرلە زۆر نىزىكخراوان بى لەوانە بى، كە زۆر لە خوا نىزىك بوون، ﴿فَرُوحٌ وَرِيحَانٌ رَجَحْتُ بَيْنَهُمَا﴾، ئەو فەرەحنایى و بۆنى خۇش ياخود پەيخان، ﴿وَجَحْتُ بَيْنَهُمَا﴾، ھەرودھا باخانى پەر لە نازو نىعمەتى ھەن، ﴿وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ أَصْحَابِ الْيَمِينِ﴾ ١٠ ﴿فَلَسَّ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ﴾، بەلام ئەگەر لە ھاوئلانى لای راست بى، كە بە دەستى راستيان لیستی كردهوەكانيان وەرەگرنەو، سلاو لە تۆ، لە ھاوئلانى راستەو، یان: سلاوى من بو تۆ، بىگەینەنە بە ھاوئلانى دەستە راست.

﴿وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُكَذِبِينَ الضَّالِّينَ﴾، بەلام ئەگەر لە بە درۆ دانەرانی گومراووبو، ﴿فَتَرَلَّ مِنْ جَمِيرٍ﴾، ئەوە میواندارى دەكرى لە تىو ناوى داغ و كولىودا، ﴿وَتَصْلِيَةُ جِمِيمٍ﴾، ھەرودھا دەخرتە تىو گلپەى سەوزى تاگرى دۆزەخ، ﴿إِنَّ هَذَا لَمَوْحٌ مُبِينٌ﴾، ئەوەى باسكرا ھەقتىكى جىتى دلتیایە، ﴿فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ﴾، ئىنجا تۆ ناوى پەرورەدگارى مەزنت بە پاك بگرە.

ئەمە زۆر پوونە كە لە دواى پووح كىشانەو، خوا بەو شىۋەبە مروڤەكان دابەش دەكات، كەواتە: ئەمە قۇناغى بەرزەخە.

بەلگەبەكى دىكەش لەسەر ئەوەى كە پەنجاو شەش (٥٦) ئایەتى ئایەتى سەرەتای (الواقعة) لە بارەى پاداشت و سزای قیامەتەو، و، جوارە (١٤) ئایەتەكەى كۆتاییش لە بارەى قۇناغى بەرزەخەو، ئەوەبە كە خواى كارزان بو سزاو پاداشتى قیامەت پەنجاو شەش (٥٦) ئایەتى تەرخانكردوون، بو ھەر كام (السابقون و) (أصحاب اليمين) و (أصحاب الشمال)، كە ئەمەش دەقى ئایەتەكانە:

﴿وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ﴾ ١١ ﴿أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ﴾ ١٢ ﴿فِي جَنَّاتٍ النَّعِيمِ﴾ ١٣ ﴿ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَوَّلِينَ﴾ ١٤ ﴿وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ﴾ ١٥ ﴿عَلَى سُرُرٍ مُتَوْشِقُونَ﴾ ١٦ ﴿مُتَّكِئِينَ عَلَيْهَا مُتَقَدِّلِينَ﴾ ١٧ ﴿يَطُوفُ

عَلَيْهِمْ وَلَدُنْهُمْ مَخْلُودٌ ﴿٧﴾ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِقٍ وَكُنْزٍ مِنْ نَعِيمٍ ﴿٨﴾ لَا يَصُدُّونَ عَنْهَا وَلَا يَنْزِفُونَ ﴿٩﴾ وَفَكَهَمُوا مِمَّا يَخْتَفِرُونَ ﴿١٠﴾ وَلَمْ يَلْمِزْهُمْ مِمَّا يَشْتَبُونَ ﴿١١﴾ وَحُرُّ عَيْنٍ ﴿١٢﴾ كَأَمْثَلِ النَّوْلِ أَلْتَكُونُ ﴿١٣﴾ جَزَاءً بِمَا كَانُوا بِسْمَلُونَ ﴿١٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لِقَاءً وَلَا تَأْيِيماً ﴿١٥﴾ إِلَّا فَيْلَا سَلْنَا سَلْنَا ﴿١٦﴾ وَأَخَصَبُ الْبَيْتِ مَا أَخَصَبَ الْبَيْتِ ﴿١٧﴾ فِي سِدْرٍ مَخْشُودٍ ﴿١٨﴾ وَطَلَحٍ مَشْغُودٍ ﴿١٩﴾ وَطَلْحٍ مَبْدُودٍ ﴿٢٠﴾ وَمَاوٍ تَشْكُوبُ ﴿٢١﴾ وَفَكَهَمُوا كَيْبَرُ ﴿٢٢﴾ لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا مَمْرُوعَةٍ ﴿٢٣﴾ وَفَرَسٍ مَرْوُوعٍ ﴿٢٤﴾ إِنَّا أَنشَأْنَاهُمْ إِنشَاءً ﴿٢٥﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ أَفْكَارًا ﴿٢٦﴾ عُرَا أَقْرَابًا ﴿٢٧﴾ لِأَخَصَبِ الْبَيْتِ ﴿٢٨﴾ ثَلَاثَةُ فِرَقٍ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٩﴾ وَثَلَاثَةَ مِنَ الْآخِرِينَ ﴿٣٠﴾ وَأَخَصَبُ الشِّمَالِ مَا أَخَصَبَ الشِّمَالِ ﴿٣١﴾ فِي سُورٍ وَحِيمٍ ﴿٣٢﴾ وَطَلْحٍ مِنْ بَصِيرٍ ﴿٣٣﴾ لَا يَارِدُ وَلَا كَرِيمٌ ﴿٣٤﴾ إِنَّمَا كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَكِينَ ﴿٣٥﴾ وَكَانُوا يَصْرُونَ عَلَى لَيْثِ الْعَظِيمِ ﴿٣٦﴾ وَكَانُوا يَقُولُونَ أَهَذَا بَشَرًا مِثْلَنَا وَكَانَ أَشْرَابًا وَعِظْمَانَا إِنَّا لَمَسْمُوعُونَ ﴿٣٧﴾ أَوْ مَا بَانَا الْأَوَّلُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ إِنَّ الْأَوَّلِينَ وَالْآخِرِينَ ﴿٣٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَى يَوْمِ مَعْلُومٍ ﴿٤٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ أَيْمَاءُ الْمُنْكَذِبِينَ ﴿٤١﴾ لَأَكُونَنَّ مِنْ شَجَرٍ مِنْ زَقَرٍ ﴿٤٢﴾ فَالْقَائِلُونَ مِمَّا الْبُطُونَ ﴿٤٣﴾ فَتَشْرَبُونَ عَلَيْهِ مِنَ الْقَيْمِ ﴿٤٤﴾ فَتَشْرَبُونَ شَرْبَ الْغَيْرِ ﴿٤٥﴾ هَذَا نَزَّلْنَاهُ يَوْمَ الَّذِينَ ﴿٤٦﴾

به لأم له چوارده (۱۴) نابه تی کوتاییدا هر به ناماژه ناسا پاداشت و سزایه کان باسکراون:

- ا- بؤ پاداشتی (الْمُعْرَبِينَ)، هاتوه: ﴿فَرُوحٌ وَرِيحَانٌ وَحَنَّتْ نَيْمٍ﴾.
- ب- بؤ پاداشتی هاوه لانی لای راست، هاتوه: ﴿فَسَلَّكَ لَكَ مِنْ أَخَصَبِ الْبَيْتِ﴾.
- ج- بؤ سزای (أصعاب الشمال)، که لیره به (الْمُنْكَذِبِينَ الْمُنْكَذِبِينَ)، ناوی هیتاون، هاتوه: ﴿قُرْلٌ مِنْ حِيمٍ﴾ وَنَصْلِيَّةٌ حِيمٍ.

۳- به لکه به کی دیکه هر له قورنان، نه وه به که له نابه تی (۱۵۴) ی سوورده تی (البقرة) دا خوا ی پوره ردگار ده فهرموی: ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمُوتَ بَلْ أَعْيَاةٌ

وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٨﴾ البقرة، خوا له مسوڵمانان قەدەغە دەکات، ئەوانەى له پێى خوادا دەکوژرێن، که هەر ناوى مردووشیان بۆ بەکاربهێتێ، ﴿وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ﴾، ئەوانەى له پێى خوادا دەکوژرێن، پێیان مه‌لێن: مردوون، ﴿بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ لَا تَشْعُرُونَ﴾، بە‌لکو زیندوون، بە‌لام تێوه‌ هه‌ست ناکەن، ئەوه‌ هەر زۆر به‌ ڕوونیی دياره‌ که کوژراوانی پێى خوا له‌ قۆناغی به‌رزەخ دا ژيانیکى تايبه‌تيان هه‌یه‌.

٤- به‌لکه‌یه‌کى دیکه‌: له‌ سوورەتی (آل عمران) له‌ سێ ئایه‌ته‌کانى (١٦٩ و ١٧٠ و ١٧١) دا، دیسان زۆر به‌ ڕوونیی خوا ﷻ باسی ئەوه‌ ده‌کات که ئەوانه‌ى له‌ پێى خوادا ده‌کوژرێن و شه‌هید ده‌بن، که له‌ سوورەتی (البقرة) دا ده‌فه‌رموێ: پێیان مه‌لێن: مردوون و، به‌ مردوو ناویان مه‌هێتن، لێره‌دا ده‌لێ: هەر له‌ خه‌یاڵیشتاندا نه‌بێ که مردوون، وه‌ک ده‌فه‌رموێ:

﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ﴾ ﴿١٧٠﴾ وَرَحِيمٌ بِمَا أَنَّهُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ. وَتَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَّا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧١﴾ تَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَعْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧٢﴾ آل عمران.

واته‌: ئەوانه‌ى له‌ پێى خوادا کوژراون، پێتان وا نه‌بێ مردوون، به‌لکو زیندوون له‌ لای په‌روه‌ردگاریان بژیویان ده‌درێ، دلخۆش بن به‌وه‌ى خوا پێداون، له‌ به‌خششی خۆى و، موژده‌شیان پێ ده‌درێ به‌وانه‌ى جارێ پێیان نه‌گه‌یشتوون، له‌ پشتیانوه‌، دلخۆش ده‌بن که نه‌ ترسیان له‌سه‌ره‌و نه‌ په‌ژاره‌ش داده‌گرن، دلخۆش ده‌بن به‌ چاکه‌و به‌خششی خوا، به‌وه‌ که خوا، پاداشتی بپو‌اداران زا به‌ ناکات.

لێره‌ش خوا زۆر به‌ ڕوونیی ده‌فه‌رموێ: پێتان وا نه‌بێ: کوژراوانی پێى خوا (شه‌هیدان) مردوون، به‌لکو زیندوون و بژیویان ده‌درێت، ئنجا وه‌ک دوایی باس ده‌که‌ین، له‌ فه‌رمایشته‌کانى پێغه‌مبه‌ردا ﷺ ئەم ئایه‌ته‌ موپاره‌گانه‌ تیشکى زیاتریان خراوه‌ته‌ سه‌ر.

دووه م: چەند دەقیکی سوننەت لەسەر جیهانی بەرزەخ:

فەرماشت لەو بارەوه زۆر زۆر، تێمە بەس ناماژە بە هەندیکیان دەکەین:

(۱) - (عَنِ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ، قَالَ: الْمُسْلِمُ إِذَا سَبَّلَ فِي الْقَبْرِ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، وَأَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللَّهِ، فَذَلِكَ قَوْلُهُ تَعَالَى: ﴿يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾ (۲۷) إبراهيم) (أخرجه أحمد: ۱۸۵۰۵، والبغاري: ۴۴۲۲، ومسلم: ۲۸۷۱، وأبو داود: ۴۷۵۰، والترمذي: ۳۱۲۰، والنسائي: ۲۰۵۷، وابن ماجه: ۴۲۶۹، وابن حبان: ۲۰۶).

واتە: بە پێی کۆری عازیب (خوا لێیان پازی بێ)، دەلێ: پێغەمبەر ﷺ فەرمووی: مسوومان کە لە گۆردا، (واتە: لە دواى جیاپوونەودى رووحى له جهەستى، ئەگەر نە شخراپتە گۆرەوه، قەل و دالیش خوار دیتى و، لە ناوێش دا خنکابى و، یان سووتتێراى، مەبەست ئەوێه! بەلام چونکە بە زۆرى خەلک دەخریتە گۆرەوه، بۆیە وایفەرمووه)، کاتیک لێی دەپرسى، ئەو شایەتیی دەدات کە بێجگە لە خوا هیچ پەرستراویک نیە، موحەممەد ﷺ پەوانە کراوى خواپە، نەجا ئەوێه کە خوا دەفەرموى: ﴿يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾ (۲۷) خوا ئەوانەى پەروایان هێناوه، بە قسەى چەسپاو لە ژيانى دنیاداو، لە دواوژدا دەیانچەسپێن.

۲- (وفي رواية أخرى: عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: ﴿يُثَبِّتُ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ﴾، قَالَ: نَزَلَتْ فِي عَذَابِ الْقَبْرِ، يُقَالُ لَهُ: مَنْ رَبُّكَ فَيَقُولُ رَبِّيَ اللَّهُ وَنَبِيِّي مُحَمَّدٌ) (أخرجه البخاري: ۱۳۰۳، ومسلم: ۷۳۹۹).

واتە: لە گێردراوێه کی دیکەدا لە پێغەمبەرەوه ﷺ هاتووه کە ئەو نایەتەى خوێندەوه فەرمووی: ئەو لە بارەى سزای گۆرەوه هاتووتە خوار، بەو مروڤە دەگوێرێ: پەرەردگارت کێی؟ ئەویش دەلێ: پەرەردگارم خواپەو، موحەممەدیش ﷺ پێغەمبەرە.

(۳) - (عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ، قَالَ: إِنْ الْعَبْدُ إِذَا وُضِعَ فِي قَبْرِهِ، وَتَوَلَّى عَنْهُ أَصْحَابُهُ، وَإِنَّهُ لَيَسْمَعُ قَرْعَ بَعَالِهِمْ، أَتَاهُ مَلَكَانِ، فَيَقْعِدَانِهِ فَيَقُولَانِ: مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ (لِمُحَمَّدٍ ﷺ) قَالَا الْمُؤْمِنُ فَيَقُولُ: أَشْهَدُ أَنَّ عَبْدَ اللَّهِ وَرَسُولَهُ، فَيَقَالُ لَهُ: انْظُرْ إِلَى مُقْعِدِكَ مِنَ النَّارِ، قَدْ أَبْذَلَكَ اللَّهُ بِهِ مَقْعَدًا مِنَ الْجَنَّةِ فَيَرَاهُمَا جَمِيعًا، قَالَ فَتَادَهُ، وَذَكَرَ لَنَا أَنَّهُ يُفْسَخُ لَهُ فِي قَبْرِهِ ثُمَّ رَجَعَ إِلَى حَدِيثِ أَنَسٍ، قَالَ: وَأَمَّا الْمُتَأَفِّقُ وَالْكَافِرُ فَيُقَالُ لَهُ: مَا كُنْتَ تَقُولُ فِي هَذَا الرَّجُلِ؟ فَيَقُولُ: لَا أَدْرِي، كُنْتُ أَقُولُ مَا يَقُولُ النَّاسُ، فَيُقَالُ: لَا ذَرَيْتَ وَلَا تَلَيْتَ، وَيُضْرَبُ بِطَارِقٍ مِنْ حَدِيدٍ ضَرْبَةً فَيَصِيحُ صَيْعَةً يَسْمَعُهَا مَنْ يَلِيهِ غَيْرَ الثَّقَلَيْنِ) (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۱۳۰۸، وَمُسْلِمٌ: ۷۳۹۵).

واته: نه نه سى كورى ماليك له پتغه مبهرى خواوه ﷺ ده گپړته وه، كه فېرموويه تى: بېگومان به نده دواى نه وهى ده خريته گوره كه يوه وه، هاوه له كانى، (نه اوه نه ناشتو ويانه، به خاكيان سپار دوه)، ده پوښ، گوټى له دهنكى پتلاوه كانيان ده بى كاتيك ده پوښ، دوو فريشته دېته لا، دايدنه نيشن، پټى ده لټن: له باره نهو پياووه (موحه ممه د ﷺ) چيت ده گوت؟ كه ستيك بېر وادار بى ده لټن: شايه تى ده دم كه (موحه ممه د) به ندهى خواو پتغه مبهرى خوايه، پټى ده گوتړى: ده تهماشاي شوپنه كه ت بكه له ناگړدا، نه گهر بېر وادار نهو شوپنه بوو، تېستا خوا نشينكه به كى ديكه له به هه شت بو تو داناو له جيانى نهو، تهماشا ده كات هه ردووكيان ده بينن، (هه م شوپنه كه له دوزه خدا، نه گهر كافر بووايه وه، هه م شوپنه كه له به هه شتدا) (قه تاده گوتويه تى: بو مان باسكراوه: كه گوره كه بى بو فراوان ده كړى، دوايى گه رايه وه بو قسه كه له نه نه س و گوتى: به لام نه وهى مونافيق ياخود كافر بى، پتېده گوتړى: له باره نهو پياووه چيت ده گوت؟ ده لټن: نازانم، خه لك شتيكى ده گوت، منيش ده مگوت، پټى ده گوتړى: نه زانيوتو، نه شوپنيكه وتووى، (شوپنيكه وتووى پتغه مبهرنى ﷺ) تنجا به گورزنيكى ناسن لټى ده درى، چريكه و هاوارنيك ده كات: هه رچى لټى نزيكه (له دروستكروان) هه موويان ده بيبستن، جكه له مرووف و جند.

٤- {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَمْرٍو رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: إِنْ أَحَدُكُمْ إِذَا مَاتَ غِضَ عَلَيْهِ مَقْعَدُهُ بِالْقَدَاةِ وَالْعَشِيِّ، إِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ فَمِنْ أَهْلِ الْجَنَّةِ، وَإِنْ كَانَ مِنْ أَهْلِ النَّارِ فَمِنْ أَهْلِ النَّارِ، فَيُقَالُ: هَذَا مَقْعَدُكَ حَتَّى يَبْعَثَكَ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ} (أخرجه البخاري: ٦١٥٠، ومسلم: ٢٨٦٦، والترمذي: ١٠٧٢، وابن ماجه: ٤٢٧٠).

واته: له عه بوللای کوری عومره وهه (خوا لیان رازی بتی) هاتوه که پیغمبره خوا ﷺ فهرموویه تی: په کیکتان که مرد، شوته که ی پیشان دهری، بهانیان و تیواران، (وهک چوَن خوا دهرباره ی دارو دهسته ی فیرعه ون فهرمووی: ﴿عُدُّوا وَعَشِیًّا﴾، وا دباره سزای به رزه خ و نیعمه تی به رزه خ به رده وام نیه، بهانیان و تیوارانه)، نه گهر به هه شتی بتی، نه وه به هه شتی وه، نه گهر دوزه خیی بتی، نه وه دوزه خییه، پی دگوتری: نه وه شوته که ته، تاکو روژی قیامت خوا زیندوت ده کاته وه.

تنجا وهک له فهرمایشتی دیکه دا هاتوه، نه وه ی که به هه شتی بتی، بوَن و بهرامه ی نازو نیعمه ت و نه وه به هه شته ی خو ی بو دی و، نه وه ی که دوزه خییش بتی، تاکرو ناخوشی و بلیسه و نه شوته ناخوشه ی خو ی، بو دی.

٥- فهرمایشتکی دیکه لهو باره وه، نه وه یه که تیمه هه میسه له ته حیاتیی نوژی ش دا ده یخوتین: {عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِذَا تَشَهُدَ أَحَدُكُمْ، فَلْيَسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنْ أَرْبَعٍ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ عَذَابِ جَهَنَّمَ، وَمِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ، وَمِنْ فِتْنَةِ الْمَحْيَا وَالْمَمَاتِ، وَمِنْ شَرِّ فِتْنَةِ الْمَسِيحِ الدُّجَالِ»} (أخرجه أحمد: ٧٢٣٦، ومسلم برقم ٥٨٨، وأبو داود: ٩٨٣).

واته: نه بوو هورپه (خوا لپی رازی بتی) ده لی: پیغمبره خوا ﷺ فهرمووی: نه گهر په کیکتان شایه تمای خویند، نه وه با په نا به خوا بگری له چوار شتان، ده یفه رموو: نه ی خواجه! من په نا به تو ده گرم له سزای دوزه خ و، له سزای گورو، له به لای ژیان و مردن و، له به لای نازاوه ی مه سیحی ده ججال.

٦- (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: مَرَّ النَّبِيُّ ﷺ بِقَبْرَيْنِ، فَقَالَ: إِنَّهُمَا لَيُعَذَّبَانِ، وَمَا يُعَذَّبَانِ فِي كَبِيرٍ؛ أَمَّا أَحَدُهُمَا فَكَانَ لَا يَسْتَبْرِي مِنَ الْبَوْلِ؛ وَأَمَّا الْآخَرُ فَكَانَ يَخْشِي بِالْئِيمَةِ، ثُمَّ أَخَذَ جَرِيدَةً رَطْبَةً فَشَقَّهَا نِصْفَيْنِ، فَغَرَزَ فِي كُلِّ قَبْرِ وَاحِدَةً، قَالُوا يَا رَسُولَ اللَّهِ! لِمَ فَعَلْتَ هَذَا؟ قَالَ: لَعَلَّهُ يَحْفَفُ عَنْهُمَا مَا لَمْ يَنْتَبِئَا) (أخرجه ابن أبي شيبة: ١٣٠٤، وأحمد: ١٩٨٠، والبخاري: ٢١٥٠، ومسلم: ٢٩٢، وأبو داود: ٢٠، والترمذي برقم ٧٠، والنسائي: ٢٠٦٩، وابن ماجه: ٣٤٧).

واتە: غەبدوللاي كوپرى غەبباس (خو! لە خووی و بابی پازی بێ)، دەلتی: پیغەمبەر ﷺ بە لای دوو گۆرانداتتیپەری، فەرمووی: ئەو دووانە ئەشکەنچەو سزا دەدرت، لەسەر شتیکی گەورەش سزا نادریت، یەکیان عادەتی وابوو خووی لە میز پاک نەدەکردهو، ئەوی دیکەشیان قسە دەهیناو دەبردو، (دووزمانی دەکرد)، دواپی لقە درەختیکی تەری هینا، (کە ژیاپی تیدا بوو)، شکاندی و لەسەر هەر کامیک لەو دوو گۆرە، پارچەیهکی چەقاند، (کاتەکە ی وا بوو، بکونجی بپوینەو)، گوتیان: ئەی پیغەمبەری خو! بۆچی واتکرد؟ فەرمووی: نەگەر وشک نەبن، پەنگە لە سزایەکیان کەم بکاتەو.

٧- (عَنْ عُمَانَ بْنِ عَفَّانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، قَالَ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ إِذَا فَرَّغَ مِنْ دُفْنِ الْمَيِّتِ، وَقَفَ عَلَيْهِ فَقَالَ: «اسْتَغْفِرُوا لِأَخِيكُمْ، وَسَلُّوا لَهُ التُّسِيتَ، فَإِنَّهُ الْآنَ يُسَالُ» (أخرجه أبو داود: ٣٢٢١، والحاكم: ١٣٧٢، وقال: صحيح الإسناد)، واتە: عوسمانى كوپرى غەففان (خو! لپی پازی بێ)، دەلتی: پیغەمبەر ﷺ کە لە بەخاک سپاردنی مردووێک دەبوو، لەسەری دەوہستا، (لەسەر گۆرەکە ی و)، دەیفەرموو: داواى لیبوردن بۆ براپەکیان بکەن و، داواى بۆ بکەن، خوا بیجەسپیت، (زمانى بیجەسپیت و، وەلامیداتەو)، چونکە نیتسا پرسپاری لیدەکری.

٨- غەبدوللاي كوپرى غەبباس (خو! لپیان پازی بێ)، لپی گێردراوہتەو گوتووہتی: (انزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ: ﴿وَلَا تَعْبُدُوا لِمَنْ يَقُولُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتٌ﴾ ﴿١٥٦﴾ البقرة، في قَتْلِ بَدْرٍ، وَقَتْلَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ أَرْبَعَةَ عَشَرَ رَجُلًا، سَبْعَةٌ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَثَلَاثَةٌ مِنَ الْأَنْصَارِ، وَكَانُوا يَقُولُونَ: مَاتَ فُلَانٌ، مَاتَ فُلَانٌ، فَتَنَّى اللَّهُ أَنْ يُقَالَ فِيهِمْ: إِنَّهُمْ مَاتُوا!)).

واته: نهم نایه تهی سووره تهی به قهره، که ده فهرمووی: نهوانه ی له پئی خوادا کوژران، پئیان مه لئین: مردوون، له باره ی کوژراوه کانی به دره وه هاته خوار، که نهو پۆزه چوارده (۱۴) پیاو له مسولمانان کوژران، شهشیان له کوچه ران و، ههشتیشیان له پشتیوانان، تنجا خه لکه که ده یانگوت: فلانکهس مردو، فلانکهس مرد، خواش لئی قه دهغه کردن بلئین: نهوانه مردوون.

له باره ی س نایه ته که ی سوورده تی (آل عمران) دهو، نهم دهقه هاتوه:

۹- (عَنْ مَرْوُقٍ قَالَ: سَأَلْنَا عَبْدَ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، عَنْ هَذِهِ الْآيَةِ: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ﴾ آل عمران، قَالَ أَمَّا إِنَّا قَدْ سَأَلْنَا عَنْ ذَلِكَ فَقَالَ: «أَزْوَاجُهُمْ فِي جَوْفِ طَيْرٍ خَضِرٍ، لَهَا قَتَادِيلٌ مُعَلَّقَةٌ بِالْعَرْشِ، تَسْرُخُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ شَاءَتْ، ثُمَّ تَأْتِي إِلَى تِلْكَ الْقَتَادِيلِ، فَاطْلُعَ إِلَيْهِمْ رُبُّهُمْ اِطْلَاعَةً، فَقَالَ: هَلْ تَشْتَهُونَ شَيْئًا؟ قَالُوا: أَيْ شَيْءٍ نَشْتَهِي، وَنَحْنُ نَسْرُخُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ شِئْنَا، فَقَعَلَ ذَلِكَ بِهِمْ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَلَمَّا رَأَوْا أَنَّهُمْ لَنْ يُزَكَّوْا مِنْ أَنْ يُسْأَلُوا، قَالُوا: يَا رَبِّ نُزِدْ أَنْ تَزِدَ أَزْوَاجَنَا فِي أَجْسَادِنَا حَتَّى نَقْتُلَ فِي سَبِيلِكَ مَرَّةً أُخْرَى، فَلَمَّا رَأَى أَنْ لَيْسَ لَهُمْ حَاجَةٌ، تُرِكُوا» (أَخْرَجَهُ مُسْلِم: ۱۸۸۷، والترمذي: ۳۰۱۱، وقال: حسن صحيح).

واته: مه سرووق ده لئ: پرسیارمان کرد له عه بدوللای کوری مه سهعوود (خوا لئی بازی بئ) له باره ی نهم نایه تانه وه: ﴿وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قُتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءٌ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزُقُونَ﴾ آل عمران، (عه بدوللای کوری مه سهعوود) گوتی: ناگادارین! بئمه لهو باره وه پرسیمان، (واته: له پیغه مبه ر،) نهویش ناوا وه لئمی دایه وه، فهرمووی: پرووحه کانیان، (واته: پرووحی نهوانه ی له پئی خوادا ده کوژرین)، له نیو که له شی بالنده ی سهوزدان، (واته: له جیهانی به رزه خدا، جهسته یه کیان بو دروست ده کړی، وهک جهسته ی بالنده، له بهر نهو دی که توانای فرین و جموژلیان هه یه، نهک وهک نهو جهسته خاکیه ی ئیره که به پئیان بروت)، هیلانه و شوئنیان هه ن به عه پشی خواوه هه لواسراون و، له ههر شوئنیکی بیانه وی له به هه شتدا چلاوچل ده که نهو (دین و ده چین) دوابی دینی بهو نئو نهو قه ندیلانهو،

تېياندە سەرەۋ، پەرۋەردىگارىيەن سەرنەجەتلىكى دان، پىتى فەرموۋى: ئارەزوۋى ھېچ ناكەن؟ گوتىيەن: ئىچا ئارەزوۋى چى بىكەين! كە ئىمە لە بەھەشتا بۆ ھەر شوتىتەك بىمانەۋى دىيىن و دەچىن، (دەگەپىيىن)، خوا سى جارەن ئەۋەى لەگەل كىردن، (خوا سى جارەن ھەر دەپفەرموۋ: ئارەزوۋى ھېچ شىتەك ناكەن؟)، كاتىك زانىيان وازىيان لىناھىتەرى، دەپتى داۋاي شىتەك ھەر بىكەن، گوتىيەن: پەرۋەردىگارىيەن! داۋات لى دەكەين، كە پىۋەھە كەھەن بىگىرەۋە بۆ تىۋ جەستە كەھەن، ئاكو جارىكى دىكە لە پىتى تۆدا بىكۆرپىيىن، كاتىك خوا زانى: ھېچ نىش و پىۋىستىيان نىيە، ئىچا وازىيان لىتەنەن، (چۈنكە ئەۋە كە بىگەپىنەۋە بۆ دىيا، شىتەك مەھالە).

ئەمە بە نەسبەت بىرگەى دوۋەمەۋە بەلگەكانى: (ھەبۋونى ژيانى بەرزەخ و قۇناغى بەرزەخ)، بۆيەش زىاتىر تىشەك خىستە سەر، چۈنكە ھەندىك خەللى سەرگەردان و سەرتەشۋاۋ ھەن كە نىكۋولپى دەكەن لە ژيانى قۇناغى بەرزەخ، كە بىگومان، لە ژىر كارىگەرىي خەللى عەلمانىي و مولەيدى، كە سائەك دان، كە تەنبا ئەۋەى بە چاۋى سەريان بىيىن، دانى پىدا دىيىن، كە لە راستىدا ئەۋەش تەبىر دەكات لە دۈكەۋتۈۋەتەيى فەكەرىي ئەۋ جۆرە كەسانە، چۈنكە ئەگەر بەۋ پىيە بى، دەپتى دان بە خۇدى ماددەشدا نەھىيىن، چۈنكە خىستە يەكەمى ماددەش، كەردىلە كە سى پىكەتەي سەرەكەيەكەي ھەن: پىۋتۆن و نىۋتۆن لە نىۋكداۋ، ئەلىكەرتۆن لە سۈرگەدا دەخولپەۋە بە دەۋرى نىۋكدا، ئەۋانىش ھەر كامپەكەيان لە چەند پىكەتەيەك كە كۈرپەكەن پىكەيىن، كە ھېچ كام لەۋانە ناپىرپىن و، تەنبا شوتەۋەرەكانىيان دەزانين، ئىچا ئەگەر ئىمە سۈۋرىيەن لەسەر ئەۋەى ھەر شىتەك بە ھەستەۋەرەكان بۆمان نەگىرى و، بەرھەست نەپتى، دانى پىدانەھىيىن، دەپتى دان بە خۇدى ماددەش دانەھىيىن، چ جاي سزاۋ نىعمەتى دۈاي جىابۈنەۋەى پىۋەچ لە جەستە، كە لە قورئاندا باسكراۋەۋ، لە فەرمائىشتەكان دا، بە ناۋۋىشەن: سزاۋ نىعمەتى گۆر ھاتۋە، ئەگەرنا مەرج نىيە، ئەۋ سزاۋ نىعمەتە لە خۇدى ئەۋ گۆرەدا بى، ئەۋەتا فەرمائىشتەكان ئەۋە دەگەيەنن و، ئابەتەكانىش ئەۋە دەگەيەنن، كە پىۋەچى چاكەكاران لە بەھەشتا، لە عالمى

بەرزەخدا، لە نىۋو چەند كەلەش و جەستەي بەرزەخىي دان، ھەرۋەك ھى خراپەكارانىش لە دۆزەخ دا، ئەۋىش دىسان لە چەند جەستەيەكى بەرزەخىيدا.

(۳) - چۈنەيتىي ژيانى بەرزەخ:

ئەم بابەتە لە دوو خالدا تىشكى دەخەينە سەر:

يەكەم: دەتوانىن بلىن: جىھانى بەرزەخ تا رادەيەكى زۆر ۋەك حالەتى خەۋتن وايە، خەۋتن پووح تىيدا تاكو رادەيەك نازاد دەبى، دەتوانىن ۋەك بەلگەھىنانەھە بۆ ئەۋە سەرنجى ئەم ئايەتە بدەين: ﴿اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ﴾ الزمر.

واتە: خوا نەفسەكان ۋەردەگرى، لە كاتى مردنياندا، (ھەر كەسيك كە دەمرى، پووحى لە جەستەي جىادەبىتەۋە، خوا ۋەرىدەگرى)، ئەۋەش كە نەمردبى لە كاتى خەۋتنيدا (پووحەكان ۋەردەگرى)، ئنجا ئەۋەي بپياري مردنى لەسەر دابى، (دواي ئەۋەي خەۋتوۋە و پووحەكەي ۋەرگىراۋە، خوا پووحەكە ناگىرپتەۋە بۆ نىۋو جەستەكەي و)، دەيانھىتپتەۋە، گليان دەداتەۋە (لە بەرزەخدا بەخەبەر دى)، ئەۋانى دىكەش دەگىرپتەۋە بۆ نىۋو جەستەكەيان، تاكو كاتىكى ديارىكرائ، (ئەۋانىش دوايى ھەر دەمرن)، لەۋەدا نىشانە ھەن، بۆ كۆمەلىك بىرېكەنەۋە.

كەۋاتە: ژيانى بەرزەخ لەگەل حالەتى خەۋتندا، زۆر لىك نىزىكن، ۋەك (أبو حامد الغزالي)، لە (إحياء علوم الدين)دا باس دەكات، دەلى: دوو كەس لە پەناي تۆ خەۋتون، يەككىيان خەبەرى دەبىتەۋە بە پوۋتىكى خۆش و گەش و دلخۆشىي، لىي دەپرسن چى بوو؟ دەلى: لە خەۋنم دا لە باخىكدا بووم، لە حالەتى زۆر خۆشدا بووم، خۆزگە خەبەرم نەبووبايەۋە، ئنجا ئەۋ كەسە، ئەگەر بىت و ئەۋ

ھالەتە خۇشپىيە بەردەوام بى، ئەو ھەك نىعمەتى جىھانى بەرزەخ و ھەك قۇئاغى بەرزەخ واپە، ئەو دىكەشيان خەبەرى دەپتەھە بە شېزەپى و بە ئالۇزى، دەلئىن: چى بو؟ دەلئى: خەونىكى زۆر ناخۇشم بىنى، زۆر ناپەھەت بووم، ئىنجا: ئەگەر ئەو پىش خەبەرى نەبووباپەھە، ھەر لەسەر ھالەتەكەى بەردەوام بوواپە، ھەك سزاو ناپەھەتتى قۇئاغى بەرزەخ دەبوو، كە تەماشای جەستەشيان دەكەى، ھىچيان پتەھە ديار نپە!

كەواتە: نىعمەت و سزای بەرزەخ بۆ پرووھەكانە، ھەك چۆن دوو كەس كە، لە ھالەتتى خەوتندان، پەككىيان لە نىعمەت داپە، ئەو دىكەشيان لە ناپەھەتتى و لە نازار داپەھە، ھىچ شۆتەھوارىش بە جەستەكانىنەھە ديار نپە.

ئىنجا لە راستىدا پرووھە دواى ئەو دى لە جەستەدا دىتەدەر، دەپتە نپە قالىپكى دىكەى پەنەھەھە، كە بۆ ئىمە پەنەھە، لە جۆرە ماددەپەكە ئىمە ناپىنن، ھەك چۆن جىنن، لە ئاگر دروست كراون و، ئىمە ناپىننن و، فرىشتە لە پرووناكىى دروستكراون و ئىمە ناپىننن، ئەو قالىب و جەستەپەش گونجاوھە لەگەل قۇئاغى بەرزەخ دا، ئاپەتەكانى لە قورئان و فەرمايشتەكانى پىغەمبەر ﷺ زۆر بە پروونى ئەو دەگەپەنن.

ھەندىك كەس گوتوويانە: ھالەتتى بەرزەخ لە شىوھى دۆناودۆنى ھىندۆسىيەكان (تناسخ الأرواح) داپە، بەلام، نا چۆنكە ئەوان دەلئىن: ھەر لە دىيادا كەسك كە دەمرى، ئەگەر چاك بووبى، پرووھەكەى دەپتە بەر ژياندارىكى باش و، ئەگەر خراپ بووبى، پرووھەكەى دەپتە بەر ژياندارىكى خراپ، بەلام ئەوھى ئىسلام دەپلئى جىپەھە، لە دىيادا نپە، بەلكو لە قۇئاغى بەرزەخ داپە، كە ئىمە ھىچ ئاگادارىمان لىتى نپە، ئىنجا ئەوھى ئەوان دەپلئىن: ئەفسانەپەھە، ھىچ نپە، پەنكە ھەر ئەو قۇئاغى بەرزەخەى ئەھلى ئىسلامىش بى، بە ھەلەو پەلەھە، بەو شىوھە تەعبىريان لىكردوھە.

دووه: خالتىكى دېكە بۇ نىزىكخستتەھدى قۇناغى بەرزەخ لە عەقْل ئەوھىيە كە جارى واىە ئىنسان خەونىك دەبىنى و، شتەكەش دېتە دى، يان خەونىك دەبىنى، خوش يان ناخوش، دوايىش شۆننەھوارى پتوھ ديار دەبى، ياخود خەونىك دەبىنى، بەلایەكى بەسەر دى، يان شتىكى خوشى بۇ دەبى، دوايى شۆننەھوارى پتوھ ديار دەبى، حالەتى وا من بۇ خۇم بىنىومە، خەلكى دېكەش شتى واى بىنىوھ، بگرە خەلک ھەبووھ نەخوشى و گرفتىكى ھەبووھ، لە حالەتى خەوتندا دوعاى بۇ كراوھ، يان كەستىك دەستى پىندا ھىناوھ، دوايى ھەلساوھ، تەماشای كردهو ئەو گرفت و نەخوشىيەى نەماوھ، كە ئەوھش بۇ ئەو كەسەى لىى پروداوھ، بۇ خۇى دۇنيایى ھەيە، بەلآم بۇ خەلكى دېكە ناتوانى ئەو بەقىنەيان بۇ پەيدا بكت، چونكە ئەوھ ئەزموونىكى خوددىى (تجربة ذاتية)يە، بەلآم گرنگ ئەوھىيە ئەو حالەتەنە زۆرن.

(E)- ئىشكالىك g وەلامەكەى:

ھەندى دەپرسن: ئەگەر قۇناغى بەرزەخ ھەيە، بۇچى باباى بىيروا دەلتى: زۆر كەم ماوينەوھ؟ با تەماشای ئەم ئايەتەنە بکەين:

أ- خوا ۋە فرمويەتى: ﴿وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقِيمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِثْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِنْ يَوْمِ الْآخِرِ فَهَذَا يَوْمُ الْآخِرِ وَلَكُمْ كُتُبٌ كَثِيرٌ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٠﴾ ۞ الروم.

واتە: پۇژىك كە ئاخىر زەمان دى، تاوانبارەكان سوتند دەخۇن، تەنيا يەك سەعات ماوينەوھ، كاتى خۇشى ھەر ئاوا لادەدران لە پىلى راست، (ئىستاش لادراون)، بەلآم ئەوانەى زانبارى و ئيمانان پىدراوھ دەلین: لە كىتىى خوادا، تاكو پۇژى زىندووكرانەوھ، ماونەوھ، ئەمپۇش پۇژى زىندووكرانەوھىە، بەلآم كاتى خۇى ئىيوھ نەتەندەزانى (كە پۇژى زىندووكرانەوھ ھەيە).

(ب) - هەروەها خوا دەفەرموێ: ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ۚ يَخَفَتُونَ يَتَنَفَّسُونَ فِي إِلَهِمَّ إِلَّا عَشْرًا ۚ﴾ تەن ئاڵەم بەما یقولون إذ یقول أمثلهم طریقە إن لئنتر إلا یوما ﴿١٠١﴾ طه.

واتە: ئەو پوژۆی کە فوو بە کەرەنادا دەکری و، ئیمە بە رەنگی شین (یان بە چاوی شین) هەلکەپراو، تاوانبارەکان کۆدەکەینەوه، لە بەینی خۆیاندا بە سرکە (نەینیی) قسە دەکەن، دەلێن: تەنیا دە (١٠) شەوان ماونەوه، ئیمە زانترین بەوهی ئەوان دەلێن، کاتیک ئەوه یان کە لە هەموویان پێی راستری گرتو، دەلێ: تەنیا یەک پوژ ماونەوه.

هەروەها لە شوێنی دیکە شدا هەر هاتو، کە خوا ی پەرودەگار دەفەرموێ: بەیانیهک یان ئیوارەیهک ماونەوه: ﴿كَانَ يَوْمَ يَرَوْنَهَا لَئِذَا يَلِيكُ إِلَّا عَشِيَّةٌ أَوْ ضُحًى﴾ النازعات ﴿١٦﴾.

ئنجایا ئیمە چۆنە، ئەگەر قوئاغی بەرزەخ هەیهو، ئەوانە ئەو هەموو ژایانە لە بەرزەخ دا دەگوزەرێن، بۆچی دوا یی دەلێن: سەعاتیک ماونەوه، یان بەیان یی و ئیوارەیهک، یان دە شەو؟

و ئەمە کە ی ئاویە:

لە سۆنگە ی ئەوهوه کە پوژ ی دوا یی زۆر دەخابەن و، پووداوه کانی کاتی زۆریان دەوێ و، ئەهلی دنیا ژایانی بەرزەخ و دنیایان لە چاوەوێ زۆر کەم و کورت دێتەوه بەرچا، هەم ژایانی دنیا، هەم قوئاغی بەرزەخیش، چونکە لە پوژ ی دوا یی دا، ئەوه ی کە وەر دەگیرێ و، بۆ ئیمە دێتە بەرچا، ئەوهیه کە کات دەوهستێ، وەک چۆن بە پێی بیردۆزی پێژە یی (نظرية النسبية) ی ئەنێشتاین دەلێ: ئەگەر شتیک بە خێرای، تیشک کە (٣٠٠,٠٠٠)، کیلۆمەتر لە چرکەیهک دا دەبێ، بپرا، کات دەوهستێ، یانی: ئەگەر پۆکتیتیک هەل دەین، بە خێرای تیشک بپرا، دوا ی سەد (١٠٠) سأل کە دێتەوه بۆ سەر زهوی، ئەوانە ی کە لە

ئىو رۆكىتەكە، دەبىنن لەسەر زەوى سەد (۱۰۰) سالى تىيەر بوو، بەلام ئەوان
وەك تازە چووبن!

بەھەر حال ئەوئەش بىردۆزەيەكە.

گرىك ئەوئەيە ئەوئەي دىتە بەرچا، ئەوئەيە كە لە بەرزەخ و لە قىامەتىش
دا، كات وەك ھى سەر زەوى ئىھو وەستاو، چونكە پىغەمبەر ﷺ دەفەرموئ:
بەھەشتىيەكان پىرئابن و، لە يەك تەمەندا دەمىنئەو، بۆيە دەبىئ لەوئ كات
نەپرا، پان بە جۆرىكى دىكەيە، تىرە شوئىنى تاقىكردنەوئەيە، بۆيە كات دەپرات،
قۇئاغى مندالىي ھەيە، ھەرزەكارىي ھەيە، گەنجىي ھەيە، كاملى بوون ھەيە،
پىرىي ھەيەو... ھتە، بەلام لەوئ شوئىنى تاقىكردنەوئەيە، بۆيە شىوئەيەكى
دىكەيە، ئىجا ئەوان كە ئەو كاتە درىزە دەبىنن و، ژيانى دنياو قۇئاغى بەرزەخى
لەكەندا بەراورد دەكەن، ھەردەك رۆژىك، پان وەك چەند رۆژىك، پان وەك
چەند سەعاتىك دىتە بەرچاويان.

تىمە ئەو زىاتەر بە پىوىستى نازانىن ئەو بابەتە بتوئىنئەو، ئەگەرنا ئەو
بابەتە لق و پۆپى زۆرن، ئىجا لە راستىدا كەسىك كە بىراوى بە خوا ﷻ بى،
كە دەستەلاتى بى سنوورى ھەيە، زانىارىي بى سنوورى ھەيە، ئىجا خوا ﷻ
بۇ خۆي بىفەرموئ: ئەوانەي لە پىئى خوادا كوژراون مەئىن: مردوون، بەلكو
بىفەرموئ: بە مردووشىان تىمەگەن، چونكە زىندوون لە لاي پەرورەدگارپان،
بۇيويان دەدرىتتى، وانە: ئىستا بۇيويان دەدرىتتى و، دلخۇشپىش دەبىن بە وانەي
لە دوايانەوئە دەچن، كاتىك خوا و بىفەرموئ و، پىغەمبەر ﷺ و بىفەرموئ، ئەوئەي
كە ئىماندارو مەسۇلمان بى، دەيسەلمىتتى و بۇيى مەكەچ دەبى، مەسۇلمان و نامەسۇلمان
جىاوازيەكەيان ئەوئەيە، كە مەسۇلمان، ((مەسۇلمان لەسەر كىشى (مەفەل) ھو، (ئەسەم
فەل) ھ، يانى: مەكەچ))، مەكەچە بۇ خوا، ئىجا ئەو شتەي كە خوا دەفەرموئ،
بە تەواو لە عەقلىشەوئە نەچى، پان ئەوئەي كە پىغەمبەر ﷺ دەيفەرموئ: تەواو
لە عەقلىشەوئە نەچى، ئەو وانە نا كە دۇي عەقلى بى، چونكە دۇي عەقلى نە،

بەلām بۆی وەرگیراو (استیعاب) نەکرئ، بەلām هەر ملکه چه، وەک زانایان گوتووینانە:
جاری وایە شەرع شتیک دینن کە عهقل تیبدا سەرسامە، سەراسیمەیهو، باش
بۆی هەزم و نیستیعاب ناکرئ، بەلām وەحیی راست و دروستی خوا، هەرگیز
شتیک ناهینن کە لەگەڵ عهقل دا دژ بوەستن: (قد يأتي الشرع محارات العقول،
ولكن لا يأتي محالات العقول).

مەسەلەى دووھم:

لە پوژی دواىى دا خواى دادگەر سەرزەنشتى بېيروايان دەکات و، ئەوانىش دان بە تاوانى خوڤيان دادېن، بەلام داواى چوونەدەر لە دۆزەخ دەکەن و، خواش ﷻ بېدەنگيان دەکات و، لەسەر گالتهکردن بە بېرواداران سەركۆنەيان دەکات و، پېشيان ڕادەگەيەنى، کە ئەوان (بېرواداران) ئېستا بەختەوهر و سەرھرازن:

خو! ﷻ دەفەرموئ: ﴿أَلَمْ تَكُنْ ءَاتِي تُلَّ عَلٰىكَ فِكْمُهُ بِهَا تَكْذِبُوتَ﴾ (١٠) قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿١١﴾ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنْ عُدْنَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٢﴾ قَالَ انشُرُوا فِيهَا وَلَا تُكَلِّمُوا إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا ءَمَّا فَاغْفِرَ لَنَا وَلِرَحْمَتِ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٣﴾ فَأَخَذْتُمُوهُمْ سِحْرِنَا حَتَّىٰ أَسْرَكْتُمْ ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١٤﴾ إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفَٰسِقُونَ ﴿١٥﴾

شېكردنەوھى ئەم ئايەتانه، لە سازدە بېرگەدا:

١- ﴿أَلَمْ تَكُنْ ءَاتِي تُلَّ عَلٰىكَ فِكْمُهُ﴾، خو پېيان دەفەرموئ: ئايا کاتى خوئى ئايەتەکانى منتان بەسەردا نەدەخوئێرانەوھ؟ ئەم پرسیار کردنە، پرسیار لیکردنێکی نکوولییەکرانەى سەرزەنشتەکرانەى، (استفهام إنکاری توبيخي)، یانی: من نکوولیی دەکەم، کە ئايەتەکانى منتان بەسەردا نەدەخوئێرانەوھ! پاشان بە سەرزەنشت کردنەوھ دەفەرموئ: ئايا ئايەتەکانى منتان بەسەردا نەدەخوئێرانەوھ! ئەو ئايەتانهى کە ئەگەر گوئتان بۆ گرتیان، ھەموو نەپتییەکانى دنیاو گەردوونتان بۆ ڕوون دەبوونەوھ، کەچى ئێوھ لە جياتى ئەوھى پېشوازیى لە ئايەتەکان بکەن و، بە دَل و گيان وەرپان بگرن، بە درۆتان دانان!

٢- ﴿فَكُنْتُمْ بِهَا تُكْذِبُونَ﴾، کەچى ئێوھ بېيروابوون بە ئايەتەکان و بە درۆتان دادەنان، واتە: ئايەتەکانى منتان بەسەردا خوئێرانەوھ، کە ئەگەر لێى تێکەيان و

وھەرتان گرتبان، تووشى نەمىرۇ نەدەبوون، بەلّام ئىوھ لە جىياتى وھەرگرتن و بېروا پېھىتان، بە درۇتان دانان.

نەوانە چى دەلّين؟

(۳) - ﴿قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا﴾، گوتيان: پەرۋەردگارمان! بەدبەختى بەسەرماندا زالبوو، (شِقْوَتُنَا)، خويژاويشەتەو: (شَقَاوَتُنَا)، واتە: بەدبەختى و گرفتارى بەسەر بەختەوھەريمان دا زالبوو، يان: بەدبەختى زەفەرى پيىردين و بەسەرماندا زالبوو.

(۴) - ﴿وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ﴾، داني پىدادەتېن، دەلّين: ئىمە كۆمەللىكى گومرا بووين، دەشكۇنجا بلّين: ﴿وَكُنَّا ضَالِّينَ﴾، ئىمە گومرا بووين، بەلّام ﴿وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ﴾، واتە: ئىمە كۆمەللىك بووين، گومرايى يەككىك بووھ لە خەسلەت و سىماكاهان كە پىتى دەناسراين.

(۵) - ﴿رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا﴾، پەرۋەردگارمان! دەرمان يىنە لىتى، يانى: لە دۆزەخ.

(۶) - ﴿فَإِنْ عُدْنَا فَمَا لَنَا مِنَ الْوَعْدِ﴾، نىجا نەگەر گەپاينەوھ، بە دلّيايى ئىمە ستەمكارين، يانى: نەمجارە تاقيمان بکەوھو، بمانبەوھ بۆ دىنبايە، لە دۆزەخ دەرمان يىنە، نەگەر جارىكى دېكە گەپاينەوھ بۆ گوناھو تاوان و كوفرو بېيىروايى، ئەو كاتە ئىمە بېيىرواۋ ستەمكارين، واتە: ئىستاش ستەمكارين، بەلّام ئەو كاتە، ستەمكارىكى زۆر تۆخ دەبين، بەلّام ئايا وھەلّى ئەو دلاۋاپەيان دەدرىتەوھ؟ يىنگومان خەير.

(۷) - ﴿قَالَ انْصَرُوا فِيهَا﴾، (خوا) فەرموۋى: زەبوون و رىساۋىن تىپدا، لە دۆزەخ دا.

(۸) - ﴿وَلَا تُكَلِّمُون﴾، مەشمىدوئېن، ئەو قسانە چىن، خوا سىستىمى داناوھ، خوا بە ياسا ئەم گەردوونە بەرپۆھ دەبات و، ھەر شتە لە قۇناغى خۇي دا دەبىن، شتىك كە لە قۇناغىكدا دەبىن، دووبارە نابىتتەوھ، لە قۇناغى دىنباۋا ژيانىك بووھ، تازە ئەوھ تىپەپىوھ، كە قۇناغى ئاخىر زەمان دىتە پىش، جىبايە، قۇناغى قىامەت و پۆزى دوايى دىتە پىش جىباھ، ئىستات تەوھ لە قۇناغىك، دېكە دان، دلاۋى شتىك دەكەن كە دەبوو كات، خۇي

کردباتانابه، ئنجا خوا هەندیک شتیان دەخاتەوه بیر، لە کردەوه خرابەکانیان که تووشی ئەمپۆژە ی کردوون و دەفەرموۆ:

٩- ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قُرْبَىٰ مِنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا ۖ بِهِ دُنْيَايَ كَوْمَهُ لَيْكَ لَهُ بَعْدَهُ كَانِي مِنْ دَهْيَانِكُوت: پەرەردگارمان! بڕوامان هێنا.

١٠- ﴿فَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا ۖ لَيْمَانَ بَبُورَهُو بەزەهیت پێماندا بێتەوه.

١١- ﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ ۖ تَوْشَ بَاشْتَرِنِي بە بەزەییانی، واتە: ئەوهیان دەخاتەوه بیرو، ئەمە بیرخستنهوهی یەکیک لە کردەوه خرابەکانیانە، که تووشی ئەو چۆرمە ی کردوون و، بەو مەرەدە ی بردوون، ئنجا ئەمە سێ ئامانجمان دەپێکن:

أ- که بیرخستنهوهی ئەوانە لە دۆزەخ دا.

ب- هاو کات بۆ دنیاخ هۆشداریی پێدانه، که ئیستاکە گالته بە بڕواداران دەکەن، ناگادارین! کاتیک دێ، ئەوهتان بە چاودا دەرئێتەوه.

ج- دڵخۆشیشە بۆ بڕواداران، که بڕوادارینە! ئەهلی کوفر که گالتهتان پێ دەکەن، کاتیک دێ خوا ئەوهیان بەچاودا دەداتەوهو، لەسەر ئەوه تووشی سزاو جەزەبه ی توند دێن، کهواتە: خەم مەخۆن و زۆر دەر بەست مەبن و، خۆتان ناپەحەت مەکەن، بە گالتهپێکردن و پێکەنینی ئەوان.

١٢- ﴿فَاتَّخَذْتُمُ سِخْرِيَّ ۖ كەچی ئێوه (ئە ی بێپروایانە!) ئەوانتان بە گالتهجار گرتبوو، (سِخْرِيَّ)، خۆنراویشەتەوه: (سُخْرِيَّ)، (ئێ: جعلتموهم مَسْخُوراً بهم)، واتە: ئەوانتان کردبوو بە گالتهجار، گالتهپێکراو، (سِخْرِيَّ)و، (سُخْرِيَّ)، هەردووکیان واتە: گالتهتان پێدەکردن، بەلام (الکسالي)و (أبو عبيدة)، گوتووایانە: خۆپێدەنهوهی (سُخْرِيَّ)، واتە: ئێوه سۆغەرەو پێگارتان پێدەکردن، بەلام (سِخْرِيَّ)، واتە: گالتهتان پێدەکردن.

١٣- ﴿حَقَّ أَنْوَكُمْ ذِكْرِي ۖ ئەوهنده ئێوه گالتهتان پێدەکردن و، پێتان پێدەکەنین، هەتا یادی منیان لە بیر ئێوه بردبووه، واتە: لەبەر سەرقالیبتان بە گالتهپێکردنی ئەوان،

ناگاتان، لە من، ئەمانە.

- (١٤)- ﴿وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضَاعِفُونَ﴾، تێوه به وان پێده که نین و، پێتان پاده بواردن.
- (١٥)- ﴿إِنِّي جَزَيْتُهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا﴾، به لām من ئەمرۆ به هۆی تهوه وه که خۆراگر بوون، پاداشتم داونه وه.
- که ئەمه: هاندانه و زیاتر خۆراگیرکردنه بۆ ئەهلی ئیمان، له به رانه ر گاته و جه فه نگ و توانج و پلاری بێپروایان دا.
- (١٦)- ﴿أَنَّهُمْ هُمُ الْفَاسِقُونَ﴾، (أَنَّهُمْ)، خۆبندراویشه ته وه: (إِنَّهُمْ)، هه ردووکیان هاتوون، که هه ردووکیان (أَنْ) و (إِنَّ)، بۆ جه ختکردنه وهن، به دنیایی هه ر ئەوان سه رفرازن، هه ر ئەوان به کام و مراد که یشتوون، هه ر ئەوان به خته وه ری راسته قینه ن.

مه سه له ی ستیه م:

پرسیار کردنی خوا له بیتروایان که چند سالن له سهر زهوی ماله وه،
وه لاهمه دانه وایان که که میک ماونه وه، هه واله کردنیان به ژمیره ران و حیساب
پاگران و، پشتر استگردنه وهی خوا بو وه لاهمه که بیان:

خوا ﷻ ده فهرمووی: ﴿ قُلْ كَمْ لِيُنْفِرُ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴾ ﴿١٣٠﴾ قَالُوا لَيْشَأَ يَوْمًا أَوْ
بَعْضَ يَوْمٍ فَسَلِ الْعَادِينَ ﴿١٣١﴾ قُلْ إِنْ لِيُنْفِرْ إِلَّا قَلِيلٌ لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له پینچ برگه دا:

١- ﴿ قُلْ كَمْ لِيُنْفِرُ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴾، (خوا) ﷻ ده فهرمووی: ژماره ی چه ند سالن
له (ژیانی) سهر زهوی دا ماونه وه؟ به سیاق ده زانری که خوا ﷻ بهو شیویه ده یاندوینتی،
هه ئه به ته مه رج نیه خوا راسته خو بیاندوینتی، له ری فریشته کانه وه ده یاندوینتی، واته:
چه ند تان پتجووه؟

٢- ﴿ قَالُوا لَيْشَأَ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ ﴾، گوئیان: پوژیک یان به شیک له پوژیک ماوینه وه.

٣- ﴿ فَسَلِ الْعَادِينَ ﴾، له ژمیره ران بهرسه، له حیساب پاگران بهرسه، واته: تیمه دلنیانین
دا خو چه ند بووه؟

٤- ﴿ قُلْ إِنْ لِيُنْفِرْ إِلَّا قَلِيلٌ ﴾، (خوا) ﷻ ده فهرمووی: (وهک خو تان گومان تان بردوه هه
وايه)، ته نیا که میک ماونه وه، (إِنْ لِيُنْفِرْ): (مَا لِيُنْفِرْ إِلَّا قَلِيلًا)، جگه له که میک نه ماونه وه
له ژبانی سهر زهوی دا، مانه وه تان ماوه یه کی که م بوو.

٥- ﴿ لَوْ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴾، نه گهر ئتوه ده تان زانی، وه ئلمی نه گهر (لَوْ)، قرتیراوه،
واته: نه گهر ده تان زانی، که له دواي نهو ژبانه که م و کورته ی دنیا، ئەم پوژه چاوه ریتان
ده کات، هه لوستان بهو شیویه نه ده بوو، نه مهش به ته نکید جاریکی دیکه، بو
هوشاری پیدان و وریا کردنه وهی هه موو لایه بکه، هی مروقه کان به گشتی، چ کافرانی

خوابه کار، چ نیماندارانی چاکه کار، که نهم ژیا نه ژیا نیکی که م و کورته، ژیا نیکی زوو
تیپه ره، وریابن چونی ده گوزهرینن، وریابن چونی به رنده کن، له سر پنچ و دوو
پوژیکی دنیایی، خوتان شهرمه زارو پوو زهردی لای خوا مه کن.

مه سه له ی چواره م:

نکو و نیی کردنی خوا ﷻ که مروقی به هه وهنته و بنی حکمهت دروستکردن و،
نه گهرینه وه لای بۆ سزاو پاداشت، به به لگی به رزیی خوی هوکمرانی هقی و خاوهی
بوولی باره گای به رزیی، پاشان هه ره شه کردنی له هاویه شدانه ران و، فه رمانکردنی به
پتغه مبه ر ﷻ، که دلاوی لیبوردن و، به زهیی نواندان له خوا بکات:

خوا ﷻ ده فه رموی: ﴿أَفَحَبِيبُكُمْ أَمَّا خَلَقْنَكُمْ عَبَثًا وَأَنْتُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ
(۱۶) فَقُلْ اللَّهُ أَلَمْ يَكُنْ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ (۱۷) وَمَنْ يَدْعُ
مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ فَإِنَّمَا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ
(۱۸) وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّاحِمِينَ (۱۹)﴾

شیکر دهنه وی ئه م، ئایه تانه، له ئه برکه دا:

۱- ﴿أَفَحَبِيبُكُمْ أَمَّا خَلَقْنَكُمْ عَبَثًا﴾، ئایا پنتان وایه ئیوه مان (بن حکمهت و،
به هه وهنته)، به پووچ و، بنی نامانج دروستکردوه! نهم پرسیارکردنه، پرسیارکردنیکی
دانپێیدا هیتان و سه رزه نشت کردن (تقریر و توبیخ)، چونکه نه وان که بر وا به
زیندوو بوونه وه ناکه، مانای وایه به پووچ خولقیتراون، ئنجا خوا ده فه رموی: ئیوه که
دان به وه دا ناهیتن که بویه خولقیترابن، سزاو پاداشت هه بن، مانای وایه ده لێن: به
پووچ و بنی حکمهت خولقیتراون، ئنجا ئایا ئیمه ئیوه مان به پووچ و بنی حکمهت و
به هه وهنته و بنی نامانج دروستکردوه! (عَبَثًا)، (الْعَبَثُ الْعَمَلُ الَّذِي لَا نَفْعَ فِيهِ)، (عبث)

هەر کردەوه بەکە سوودی نەبێ، هەروەها (عبث)، یانی: شتی پووج و، بێ حیکمەت، کە نامانچیکێ لە پشتهوه نەبێ.

(۲) ﴿وَأَنْتُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ﴾، ئایا پێتان وایە ئێوە بۆ لای ئێمە ناگێردێتهوه! (لَا تُرْجَعُونَ)، خۆنێدرایشتهوه: (لا تُرْجَعُونَ)، (لَا تُرْجَعُونَ)، ناگێردێتهوه، (لا تُرْجَعُونَ)، ناگهێرنهوه.

(۳) ﴿فَتَعَالَى اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ﴾، بەرزێ بۆ خوای حوکمرانی هەق، (التعالی: مبالغة في العلو)، (تعالی)، زنده پۆیی کردنه له بەرزێ دا، واتە: خوای حوکمرانی هەق، زۆر لهوه بەرزتره کە مەروُفەکان هەروەها جینن، بە پووج و بێ نامانج بخولقینتی، بە ههوهنته بیانخولقینتی، دروستیان بکات و دوایی نهگهێرنهوه و نهگێردێتهوه بۆ لای خۆی، تاكو لیان بپرسی: ژیانی دنیایان چۆن گوزەراند؟ ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ﴾، جگه لهو هیچ په‌رستراویک نیه، خاوه‌نی باره‌گای مه‌زنه، واته:

۱- خوايه‌تی خوا ﷻ.

۲- حوکمرانه‌تی و ده‌ست‌و‌یشتوویه‌تی خوا.

۳- هه‌قی خوا ﷻ.

۴- ته‌نیا په‌رستراویه‌تی خوا ﷻ.

۵- خاوه‌نی باره‌گای پر‌یزو حورمه‌ت بوونی خوا.

ئه‌مانه هەر پێنجیان نه‌گونجاون له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌دا کە خوا مەروُفەکان و جینه‌کانی به‌ پووج دروست کردبێ، و، نه‌یانگێرنه‌وه بۆ لای خۆی و، سزاو پاداشتیان له‌گه‌ڵدا به‌کارنه‌هێنێ، که‌واته: خوا ﷻ لێزده‌دا کە ئه‌و پر‌سیاره سه‌رزه‌نشکه‌رانه‌به‌و، نکوول‌بیلیکه‌رانه‌یان لێ ده‌کات، چ‌ه‌ند به‌لگه‌یه‌ک دینێته‌وه له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌و بۆ‌چوونه‌ی ئێوه، ئه‌و پێوا‌بوونه‌ی ئێوه، پووج و هه‌له‌و بێ بنه‌مايه، (أَفَحَبِيبُكُمْ أَمْ أَمْخَلَقْنَاهُمْ عَشًا)؟، ئایا پێتان

وايه، خه بالتان وايه، گومانتان وايه كه ئيوه مان به پووچ خولقاندوهو، بۆ لای ئيمه ناگيرد رينهوه؟ چهند به لگه يهك له سه ر پووچي ئه وه دپيتهوه:

۱- (فَعَلَى اللَّهِ)، خوا به رزه له وه، خوايه تي خوا ﷻ، ناگونجی له گه ل ئه وه دا كه دروستكاروه كان به پووچ بخولقيني و، لييان گه ري وهك به رزه كي بانان بۆي ده ربه ن و، به چاكه كار نه فه رموي: چاك كردو، به خراپه كار نه فه رموي: خراپت كرد، به رزيي خوا ئه وه ي له گه لدا ناگونجی، خوايه تي خوا، ئه وه ي له گه لدا ناگونجی، خوا له وه به رزتره.

۲- (الْمَلِكُ)، ده سترۆيشتوو، هوكمران.

۳- (الْحَقُّ)، خوا هوكمران و ده سترۆيشتوويكي هه قه.

۴- (لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ)، بيتجه له و هيچ په رستراويك نيه، يه كايي خوا له په رستراويتيدا، ديسان له گه ل ئه وه دا ناگونجی.

۵- (رَبُّ الْمَرْشِ الْكَرِيمِ)، خواوه ني باره گاي پر ريزو حورمه ت، يان خواوه ني باره گاي به خشنده، كه واته: به پينج به لگان ئه و بۆچوونه ي ئيوه شتيكي پووچه و، له گه ل به زريي خواي په روهر دگارد ناگونجی.

۶- (وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ)، هه ر كه سيك له گه ل خوا دا له په رستراويكي ديكه بپارپته وه.

۷- (لَا يَرْهَنَ لَهُ دِينَ)، هيچ به لگه يه كي پووني له سه ري نه بێ، ئه مه حا له: (وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَٰهًا آخَرَ)، واته: هه ر كه سيك له گه ل خوا دا له په رستراويكي ديكه بپارپته وه، له حا ليكدا كه هيچ به لگه ي نيه له سه ري، به ته نكيد هه ر كه سيك جگه له خوا هه ر شتيكي ديكه به په رستراو بزاني و، ليي بپارپته وه، بێ به لگه يه و پشت نه ستوو نيه به هيچ به لگه يهك، چونكه جگه له خوا هيچ په رستراويك نيه.

نجا هه ر كه سيك وا بكات:

(٦) - ﴿فَإِنَّمَا جَسَدُهُ عِندَ رَبِّهِ﴾، ئەو لە ئیبرسینەوێ لەلای پەرۆردگاریه‌تی، واتە: خوا ﷻ تەنیا خۆی ئیبرسینەوێ لەگەڵ دا دەکات.

(٧) - ﴿إِنَّهُمْ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ﴾، بە دنیایی ئەوانە ی بێپروان، سەرفراز نابن.

نەگەر تەماشای بکەین، لە سەرەتای سوورەتەدا خوا فەرمووی: ﴿قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ﴾ (١) الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ (٢)﴾.

لێرەشدا: ﴿إِنَّهُمْ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ﴾، بە راستی بێپروایان سەرفراز نین، واتە: ئەم سوورەتە بە سەرفرازی پر واداران دەستی پێکردووە، بە بێمراستی و بەدەختیی، کافران کۆتایی پێهات، پێچهوانەی حاڵی ئیمانداران.

(٨) - ﴿وَقُلْ رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ﴾، بۆ: پەرۆردگارم! لێم ببورەو بەزەیم لەگەڵ دا بنوێنە، بۆ خۆم، یاخود بۆ خۆم و پر واداران شوێنکەوتووم.

(٩) - ﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّحِيمِينَ﴾، تۆ باشترینی بە بەزەییانی.

با کۆتایی ئەم دەرسەش، بەو دوو فەرماشتە ی پێغمبەر ﷺ بێین:

(١) - (عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ قَرَأَ فِي أَذْنِ مُبْتَلًى، فَأَقَاقَ، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: وَمَا قَرَأْتَ فِي أُذُنِهِ؟ قَالَ: قَرَأْتُ: ﴿أَفْحِشْتُمْ أَنْكَا خَلَقْتُمْ عِبَادًا وَأَنْتُمْ إِلَٰهَانَا لَا تُرْجَعُونَ﴾ الْمُؤْمِنُونَ، حَتَّى فَرَّغَ مِنْ آخِرِ السُّورَةِ، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: لَوْ أَنَّ رَجُلًا مَوَفَّقًا قَرَأَهَا عَلَى جَبَلٍ لَزَالَ) (أَخْرَجَهُ أَبُو يَعْلَى: ٤٠٤٥، قَالَ حَسَنٌ سَلِيمٌ أَسَدٌ: إِسْنَادُهُ ضَعِيفٌ).

واتە: عەبدوللای کوری مەسعوود (خوا لێی رازی بێ)، روژنیک بە لای نەخۆشیکدا تێپەری، (مەبەست لە (مُتَبَلًى) کەسێکە جیننی چۆتە جەستەو، شێت و، حال تیکچوو) شتیکی بە گوندای خوێند، یەکسەر چاک بوو، بێدار بوو، پێغمبەر ﷺ فەرمووی: چیت بە گوندای خوێند؟ گوتی: ئەم ئایەتەم بە گوندای خوێند: ﴿أَفْحِشْتُمْ أَنْكَا خَلَقْتُمْ عِبَادًا وَأَنْتُمْ إِلَٰهَانَا لَا تُرْجَعُونَ﴾، تاکو سوورەتەکە ی تەواو کرد، پێغمبەری خەو ﷺ فەرمووی: نەگەر پیاویکی بە

راستىيى بىرۋادار، نەم ئايەتەنە لەسەر چىايەك بخويىنى، چىايەكە لە شوئنى خۆي لادەچى.

(۲) - (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ، لِرَجُلٍ وَهُوَ يَعِطُهُ: اغْتَنِمْ خَمْسًا قَبْلَ خَمْسٍ: شَبَابَكَ قَبْلَ هَرَمِكَ، وَصِحَّتَكَ قَبْلَ سَقَمِكَ، وَغَنَّاكَ قَبْلَ فَقْرِكَ، وَفَرَاغَكَ قَبْلَ شُغْلِكَ، وَخَيَاتَكَ قَبْلَ مَوْتِكَ) (آخرجه الحاكم: ۷۸۴۶، وقال: هذا حديث صحيح على شرط الشيخين ولم يخرجاه، تعليق الذهبي في التلخيص: على شرط البخاري ومسلم، والقضاعي في مسند الشهاب: ۷۲۹).

واتە: عەبدوللای کۆری عەبباس (خوا لە خۆی و بابی پازى بى)، دەلىن: پىغەمبەرى خوا ﷺ تامۆزگارىي پياوئىكى کرد، پىي فەرموو: لە پىنج شتان بەهرەمەند بە، پىش ئەوەى پىنج شتى پىچەوانەيان بىن: گەنجىيت پىش پىربوونت، (دەرفەت لە تەمەنى گەنجىيت وەر بگرەو، لىي بەهرەمەند بە، پىش ئەوەى پىرييت بەسەردا بىت، ئەگەرنا دوايى پىت دەگوترى: (هەتا گەنجى مەستى، ئەگەر پىرى سستى، ئەدى كەى خوا دەپەرستى؟)، هەرودەها تەندروستىيت پىش نەخۆشىيت، [كە تەندروستى، بەهرە وەر بگرە لە تەمەنى خۆت و لە جەستەى خۆت و تواناكانى خۆت، پىش ئەوەى نەخۆش بى]، هەرودەها دەولەمەندىيت پىش هەژارىيت، [هەتا دەولەمەندى و دەست دەپوا هەولبەدە بەهرە وەر بگرى لە توانا ماددىيەكانت، پىش ئەوەى هەژارىي و نەداريى و ناتاجيى يەخەت بگرى]، هەرودەها دەست بەتالىيت پىش سەرقالىيت، [كە دەست بەتالىي و كاتت بە دەستەوه هەيه، كاتەكەت لىي بەهرەمەند بە، پىش ئەوەى سەرقال بى و بە خۆشىي و ناخۆشىي و بە شەپو هەراو، بە گىچەل، بە كارو كاسيى]، هەرودەها بەهرەمەند بە لە ژيانت پىش مردنت، (ژيانىش هەمووى دەرفەتە).

خوا بە لوتف و كەرەمى خۆي ئىمە لەو كەسانە بگىيرى، كە لەو هەموو نەعمەتانە بەهرەمەند دەن، پىش ئەوەى نەعمەوانەكانان بەخەمان بگرن،

خوا یارمه‌تییان بدات، ئەو ژبانه دنیایه به جوړتیک بگوزەرتن، که مایه‌ی سه‌ربه‌رزیی و سه‌رفرازی و پروو سوورییمان بێ، له خزمەت خوا ﷻ، پیغه‌مبه‌ری خوادا ﷺ کاتیک له پوژی دوایدا به خزمه‌تیان ده‌گه‌ین، به‌لکو پیش پوژی دواپی له قوناغ و له جیهانی به‌رزە‌خدا، به خزمه‌تیان ده‌گه‌ین.

لێره‌شدا دینێه کوتایی ته‌فسیرکردنی ئەم سوورەته موباره‌که

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِعَمَدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأَتُوبُ إِلَيْكَ.

میژووی دوا پێداچونه‌وه‌ی:

١٢ ربيع الثاني ١٤٤٢هـ

٢٠٢٠/١١/٢٧ز

نيوهرۆك

- ۵..... پیښه کی تم ته فسرده به گسټی.
- ۱۰..... به رچاو ږوونیه کی گرنگ
- ۱۰..... له باره ی تم ته فسرده وه
- ۱۲..... پیښه کی تم به رگه.

تہفسیری سوورہتی الحج

- ده‌ستپێک ۱۷
- پێناسەی سوورپەق (الحج) و بابەتەکانی ۱۷
- یەکەم: ناوی ئەم سوورپەتە: ۱۷
- دوووەم: جووری ئەم سوورپەتە، شوێنی دابەزینی: ۱۸
- سێهەم: ژمارەی ئایەتەکانی ئەم سوورپەتە: ۱۹
- چوارەم: ریزبەندیی دابەزینی و ریزبەندیی لە (مصحف)دا: ۲۰
- پنجەم: نێوەڕۆکی ئەم سوورپەتە: ۲۱
- قورئانی مەککەیی چەند تەوهرێک دەرگرتە خۆی: ۲۱
- شەشەم: تاییبەتەندییەکانی ئەم سوورپەتە: ۲۲
- هەوتەم: دابەشکردنی دەرەسەکان: ۳۰
- دەرسی یەکەم ۳۳
- پێناسەی ئەم دەرەسە ۳۵
- مانای دەق و دەقی ئایەتەکان ۳۸
- شیکردنەوەی هەندێک لە وشەکان ۴۰
- مانای گشتی ئایەتەکان ۴۶
- هۆی هاتنە خوارەوەی ئایەتەکان ۵۲

- مەسەلە گرنگەکان ٥٤.....
- کورتەباسیک: دوو هەلۆهستە لەبەرانبەر لەرزینەوێ زەوی و، ماناکانی (ساعة)دا..... ٥٦.....
- چوار کورتە سەرئنج..... ٧٠.....
- دەرسی دووهم ١٠١.....
- پێناسەی ئەم دەرسە ١٠٣.....
- مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان ١٠٤.....
- شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان..... ١٠٥.....
- هۆی هاتنە خواردوێ ئایەتەکان..... ١٠٧.....
- مانای گشتیی ئایەتەکان ١٠٨.....
- مەسەلە گرنگەکان ١١٣.....
- سێ هەلۆهستە لە بەرانبەر ئایەتی ژمارە (١٧)دا:..... ١١٦.....
- پنج هەلۆهستە کورت ١٢٩.....
- دەرسی سێهەم ١٣١.....
- پێناسەی ئەم دەرسە ١٣٣.....
- مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان ١٣٥.....
- شیکردنەوێ هەندیک لە وشەکان..... ١٣٧.....
- مانای گشتیی ئایەتەکان ١٤٤.....
- مەسەلە گرنگەکان ١٥٠.....
- لەو بارودە چەند دەفتیک دینین: ١٥٩.....
- کورتە باسیک: جەوت هەلۆهستە..... ١٨٦.....
- کورتە باسیک لە بارە جەج و عومرەو..... ١٩١.....
- (١)- پێناسەی جەج و عومرە: ١٩٣.....
- (٢)- پلەو پایە جەج و عومرە:..... ١٩٤.....
- (٣)- حوکمی جەج و عومرە:..... ١٩٧.....
- (٤)- جۆردکانی جەج و عومرە:..... ٢٠٠.....
- (٥)- مەرجهکانی جەج و عومرە:..... ٢٠٢.....
- (٦)- جەج کردنی ئافرەت:..... ٢٠٤.....

- (۷)- کاته کانی ئیحرām به ستن به حج و عومره:..... ۲۰۷
- (۸)- شوئنه کانی ئیحرām به ستن به حج و عومره:..... ۲۰۸
- (۹)- کرده وه کانی حج:..... ۲۱۰
- (۱۰)- پایه کانی حج:..... ۲۱۱
- (۱۱)- فه رزه کانی حج:..... ۲۲۰
- (۱۲)- نهو شتانه ی که له ماودی ئیحرāmدا هه رامن، چ ئیحرāmی حج و، چ ئیحرāmی عومره:..... ۲۲۷
- (۱۴)- نهو شتانه ی که له ماودی ئیحرāmدا رهوا (مباح)ن بو که سیک که حج، یاخود عومره نه نجام ده دات:..... ۲۳۰
- (۱۵)- ئیحرām شکاندنی یه کهم، یان گچکه:..... ۲۳۴
- (۱۶)- باسی حجی مالتاواپی بئغه مبه ری خاتهم ﷺ (حَجَّةُ الْوِدَاع):..... ۲۳۶
- (۱۷)- چۆن حج و عومره ده که ین:..... ۲۴۴
- (۱۸)- به رههم و سووده کانی حج:..... ۲۴۶
- (۱۹)- دوا قسم له باره ی حج و عومره وه:..... ۲۴۹
- دهرسی چواره م..... ۲۵۱
- پێناسه ی ئەم دەرسه ۲۵۲
- مانای ده قا و ده قی ئایه ته کان..... ۲۵۴
- شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان..... ۲۵۵
- هۆی هاتنه خواره وه ی ئایه ته کان..... ۲۵۸
- مانای گشتیی ئایه ته کان..... ۲۵۹
- مه سه له گرنگه کان..... ۲۶۶
- دهرسی پێنجه م..... ۲۸۹
- پێناسه ی ئەم دەرسه ۲۹۱
- مانای ده قا و ده قی ئایه ته کان..... ۲۹۳
- شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان..... ۲۹۵
- مانای گشتیی ئایه ته کان..... ۲۹۷
- مه سه له گرنگه کان..... ۳۰۷

کورتہ باسیک: تیفریدانی شہیتان بو نیو خوژگه ی پیغهمبران.....	۳۱۷
نوکنه یه کی رهوانیژی:	۳۴۱
نوکنه یه کی رهوانیژی:	۳۴۴
دوازه کرده وه و شازده سیفه ق بهرز و بن وینه خوا.....	۳۴۸
کورتہ باسیک له باره ی بنه پرتی ژیانوه.....	۳۵۱
دهرسی شه شم.....	۳۵۵
پیناسه ی نهم دهرسه.....	۳۵۷
مانای ده قاو ده قی نایه ته کان.....	۳۵۹
شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان.....	۳۶۱
مانای گشتی نایه ته کان.....	۳۶۳
مه سه له گرنگه کان.....	۳۶۹
کورتہ باسیک : له ئیسلامدا سه غله تکردن نیه.....	۳۹۳
واتای بابایه تی ئیپراهم:	۳۹۷
پینج راستیه کان:.....	۴۰۳
کورتہ باسیک: ناوی جکه له (مسولمانان) له تیمه نه نراوه.....	۴۰۴

ته فیسری سووږه تی **الحج والمؤمنین**

ده ستپیک.....	۴۰۹
پیناسه ی سووږتی (المؤمنون) و بابته کانی.....	۴۰۹
یه کهم: ناوی:.....	۴۰۹
دووهم: ریزه بندی له موصحف و له دابه زیندا:.....	۴۱۰
سییه م: شوئی دابه زینی:.....	۴۱۱
چوارهم: ژماره ی نایه ته کانی:.....	۴۱۱
پینجه م: پنگه و گرنگی نهم سووږته:.....	۴۱۱
شه شم: تاییه تمه ندی سه ره کی نهم سووږته:.....	۴۱۴
حه وته م: دهرسه کانی نهم سووږته:.....	۴۱۵

دەرسى يەكەم.....	۴۱۹
پېناسەي ئەم دەرسە.....	۴۲۱
ماناي دەقا و دەقى ئايەتەكان.....	۴۲۲
شىكرىدەۋەي ھەندىك لە وشەكان.....	۴۲۳
ماناي گشتىي ئايەتەكان.....	۴۲۶
مەسەلە گرنگەكان.....	۴۳۱
با لە دوو رەحمەتەكەي خوا بەھرەمەندىين!	۴۴۶

دەرسى دووھەم.....	۴۵۱
پېناسەي ئەم دەرسە.....	۴۵۳
ماناي دەقا و دەقى ئايەتەكان.....	۴۵۴
شىكرىدەۋەي ھەندىك لە وشەكان.....	۴۵۵
ماناي گشتىي ئايەتەكان.....	۴۵۷
مەسەلە گرنگەكان.....	۴۶۳
كورتە باسېك لە بارەي چۆنىەتتىي دروست بوونى مرقۇھە.....	۴۶۷
تەۋەرى يەكەم: چۆنىەتتىي دروست بوونى ئادەم ﷺ.....	۴۶۹
تەۋەرى دووھەم: دروستبوونى مرقۇقان.....	۴۷۵
تەۋەرى سېيەم: قۇئاغەكانىي دروست بوونى مرقۇق(.....)	۴۸۱
سەرنجىك لە گەردوون و مشوور خواردنى بەردەۋامى خوا بۆي.....	۴۹۸

دەرسى سېيەم.....	۵۱۱
پېناسەي ئەم دەرسە.....	۵۱۳
ماناي دەقا و دەقى ئايەتەكان.....	۵۱۵
شىكرىدەۋەي ھەندىك لە وشەكان.....	۵۱۷
ماناي گشتىي ئايەتەكان.....	۵۱۹
مەسەلە گرنگەكان.....	۵۳۱
بىانوۋەكانى گەلى بۆ بىروا پىن نەھىتانى و ھەلۋەشاندىنەۋەيان:	۵۳۴

۵۵۷.....	دەرسی چوارەم
۵۵۹.....	پێناسەی ئەم دەرسە
۵۶۲.....	مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان
۵۶۴.....	شیکردنەوهی هەندێک لە وشەکان
۵۶۷.....	مانای گشتیی ئایەتەکان
۵۷۴.....	مەسەلە گرنگەکان
۶۰۱.....	دەرسی پێنجەم
۶۰۳.....	پێناسەی ئەم دەرسە
۶۰۴.....	مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان
۶۰۶.....	شیکردنەوهی هەندێک لە وشەکان
۶۰۸.....	مانای گشتیی ئایەتەکان
۶۱۵.....	مەسەلە گرنگەکان
۶۳۵.....	دەرسی شەشەم
۶۳۷.....	پێناسەی ئەم دەرسە
۶۳۸.....	مانای دەقاو دەقی ئایەتەکان
۶۴۰.....	شیکردنەوهی هەندێک لە وشەکان
۶۴۲.....	مانای گشتیی ئایەتەکان
۶۵۰.....	مەسەلە گرنگەکان
۶۵۹.....	کورتە باسیک لە بارەی بەرزەخەوه
۶۵۹.....	۱- مانای بەرزەخ:
۶۶۰.....	۲- بەلگەی هەبوونی بەرزەخ:
۶۷۴.....	۳- چۆنێتی ژبانی بەرزەخ:
۶۷۶.....	۴- نیشکالێک و وەلامەکی: